

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200722

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No K 294.11/V46R Accession No K. 6238

Author ఎల్. వై. వంశీకృష్ణ. పాఠ 13.

Title వైద్యము, HP. 1951

This book should be returned on or before the date last marked below.

ಯುಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ—೧೩

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೬—೧೮೩

ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದರತ್ನ ಮಾಲಾ

ಸಂಖ್ಯೆ—೧೩

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಿ ಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತಾ

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ—೧೩

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೩-೧೮೩

—೦—

Translated with Exhaustive Critical Notes

by

Asthana Mahavidwan

H. P. VENKATA RAO.

Editor.

Printed at

SREE SHARADA PRESS

MYSORE.

1951

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,
G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಶಯಃ ಬಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಶ್ರದಾಯವೈ ದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಅದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ., ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಸೀರಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

—o—

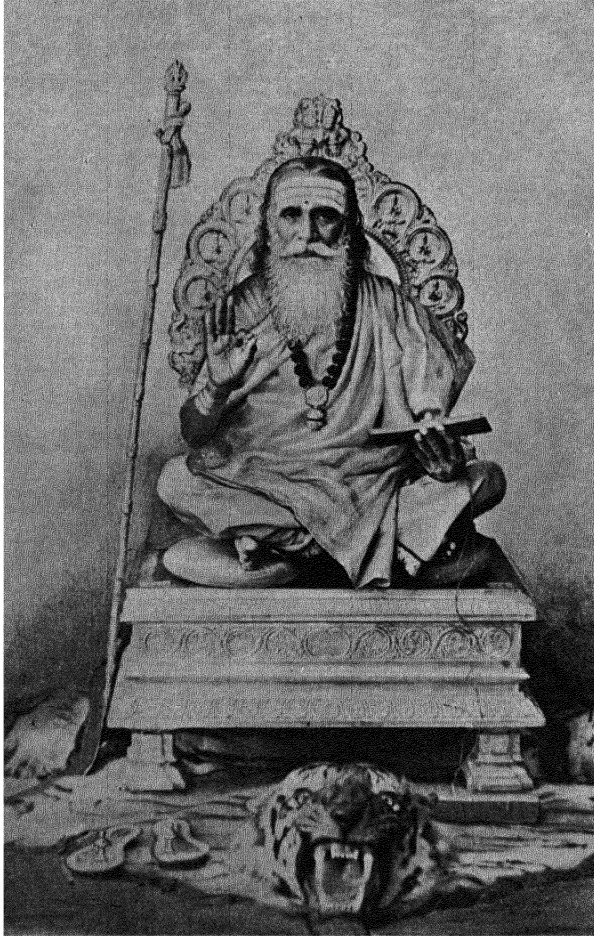
Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕ ವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಜಿ. ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟರು, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ
ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು
2. ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್
ಮತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು,
3. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಯುಗ್ವೇದ ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶ್ರೋತ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ವಿವಿಧಾಂಗವಾದ್ಯನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು.
6. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
7. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
8. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute. Mysore.
9. ಬ್ರೂ ಶ್ರೀಲಿ S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಿಟರೇಟ್ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪಂಪಾ ಜಞಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗೀಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ನೇದವನುರ್ಶನ ವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಮುನ್ನುಡಿ

-೦- -

ಬುಗ್ಗೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯಾದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ೧೬೬ ನೆ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೧೮೩ ರ ವರೆಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾದ ಒಟ್ಟು ೧೮ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು, ಮರುತ್ಯಾನ್ ಇಂದ್ರ, ಮಹಾಮುಹುನೂ, ವಿಶ್ವಪಾಲಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರೇ ಈ ಸೂಕ್ತಗಳ ದೇವತೆಗಳು. ಈ ದೇವತೆಗಳ ಮಹತ್ವದ ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ಇವರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸಂವಾದವು ಒಂದು ಅಪರೂಪವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ. ಇವರ ಸಂವಾದವು ಕಾಮಪ್ರಧಾನವಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದರೂ ಸಹ (ಸೂ. ೧೭೯) ಆ ಕಾಮವು ಧರ್ಮಾವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. “**ಸ ತಾನಭಿಜಗಾಮಾಶು ನಿರೂಷ್ಯೈಂದ್ರಂ ಹವಿಸ್ತದಾ**” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳು ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದೃಷ್ಟವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಸಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ (p. 193-195)

ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ೧೬೬ ಮತ್ತು ೧೬೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವರ್ಣನವು ಋಷಿಯ ಕೃತಿಶಾಲನವನ್ನೂ ಅದ್ಭುತವಾದ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ “**ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ**” (೧-೧೬೬-೪), “**ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಯಯತೇ**” (೧-೧೬೬-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅಗಮನವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವರ ಅಗಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವವಿರುವ ವಿಶ್ವಸೌಂದರ್ಯದ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಸಹ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಯಯತೇ ವನಸ್ಪತೀ ರಥೀಯಂತೀವ ಪ್ರ ಜಿಹೀತ ಓಷಧಿಃ |

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಅಗಮನದ ರಭಸದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಭೀತಿಯೊಂದು ಕಡೆ ಮತ್ತು ಅದೇ ಅಗಮನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಲತೆಗಳ ಚಲನವಲನಾದಿಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವೊಂದು ಕಡೆ ಹೀಗೆ ಭಾವದ್ವಯದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ಋಷಿಯ ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯು ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. “**ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಲೋಪಾ ಸಭಾವತೀ ವಿದಭೀನ ಸಂ ವಾಕ್**”, “**ಆ ಸ್ಥಾಪಯಂತ ಯುವತಿಂ ಯುನಾನಃ ಶುಭೇ ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ ವಿದಭೇಷು ಪಜ್ಜಾಂ**” (೧-೧೬೭-೩ ಮತ್ತು ೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ವಿದ್ಯುನ್ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗವು ಸುಂದರಾಲಂಕೃತವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ತದನುರೂಪನಾದ ಪತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಕೊಂಡು ನಲಿಯುವಂತಿದೆಯೆಂಬ ವರ್ಣನವು ಋಷಿಯ ಪ್ರಕೃತಿ ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಸೌಂದರ್ಯತತ್ತ್ವಸ್ತುತಿಪಾದನೆಯೊಡನೆಯೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತತ್ತ್ವಸ್ತುತಿಯನ್ನೇಷಣವೂ ಸಹ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. “**ಕೈ ಸ್ಥಿದಸ್ಯ ರಜಸೋ ಮದಸ್ವರಂ ಕ್ವಾವರಂ ಮರುತೋ ಯಸ್ಥಿನಾಯಯ**” (೧-೧೬೮-೬) “**ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನೀವು ಯಾವ ಲೋಕದಿಂದ ಅಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಲೋಕದ ಆದ್ಯಂತಗಳಾವುವು? ಯಾವ ಉದಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರೋ ಉದಕಾತ್ಮಕವಾದ ಆ ಲೋಕದ ಆದ್ಯಂತಗಳಾವುವು?**” ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯಾನ್ವೇಷಣವು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಸ್ಥೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ದೇವತಾತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೂ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, “ಮರುದ್ವೀಪ ಸಹ ಮರುತ್ಪ್ರಾಂಸ್ತತ್ರೇ ಸೋಽಭವತ್” (ಬೃ. ದೇ. ೪-೫-೬); “ಹೃತಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತಃ” (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೩-೬) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಪ್ರಾಂಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನೂ ರಾಜಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ (೧೬೦ ನೇ ಸೂತ್ರ) ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಆಗ್ರಹವು ಒಂದು ಅಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಆ ಸೂತ್ರದ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

“ಯೇನ ಮಾನಾಸಕ್ತಿ ತಯಂತ ಉಸ್ರಾ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಶವಸಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ” (೧-೧೬೧-೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭೂತಜಾತಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅಂಶವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಅಂಶಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

“ದಿವಶ್ಚಿದ್ವಾ ದುಹಿತರಂ ಮಹಾನ್ಮಹೀಯಮಾನಾಂ | ಉಷಾಸಮಿಂದ್ರ ಸಂಪಿಣಕ್ ||”
(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೯)

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರಶ್ಚಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭೃಷೀ | ನಿ ಯತ್ಪೀಂ ಶಿಶ್ನುಥ್ಪ್ಷಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೪-೩-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದಿವೋದುಹಿತೆಯಾದ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದುದೂ, ಆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಬೆದರಿ ಉಷಸ್ಸು ಶಕಟದಿಂದ ಇಳಿದು ಮರೆಯಾದುದೂ ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾಪ್ತರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದುಸಲ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಷಸ್ಸು ಪತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—

“ಯುಂಜಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಮರುಷಂ ಚರಂತಂ” (೧-೬-೧) “ಕೇತುಂ ಕೃಣ್ಣನ್ನಕೇತವೇ” (೧-೬-೨) ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಮಾದಿತ್ಯರೂಪೇಣಾವಸ್ಥಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು “ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ” ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇಂತಹ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ “ಉಷಾಸಮಿಂದ್ರ ಸಂಪಿಣಕ್” ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಉಷಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ತಾಪ್ತರ್ಯವೇನು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅಧ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಉಷಸ್ಸು ಭೂತಜಾತಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿರುವಾಗ ಇಂತಹ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಷಾಯೆ ಸೂರ್ಯಂ ಕನೇ ಚಕ್ರಮಿಶ್ರಾಶಾನ ಓಜಸಾ | (೧-೧೬೫-೪) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮರ್ಥನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆ ಎಂಬ

ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, “ಮುಷಾಯ ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯಂ (ಚಕ್ರಂ)” (೪-೩೦-೪), ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ಸೂರ್ಯನ ರಥಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಚಕ್ರಗಳೆಷ್ಟು? ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅಲ್ಲದೆ, “ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಮರೋಚಯತ” (೮-೩-೬); “ತ್ವಂ ಸೂರ್ಯಮರೋಚಯಃ” (೮-೮-೨), ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗಿ ಬೆಳಗಲು ಇಂದ್ರನೇ ಕಾರಣನು ಎಂದೂ, “ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ” (೩-೩೯-೫) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಮಾನವರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮೇಲಕ್ಕಿಟ್ಟು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ಮತ್ತು, “ಸ ಹಿ ಚಿಷ್ಟಃ ಪಥಿಕ್ಯತ್ಸೂರ್ಯಾಯ” (೧೦-೧೧-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಕಲ್ಪಿಸಿದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಇರುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು? ಈ ಅಂಶಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಾತ್ಮಕವಲ್ಲವೇ ಎಂದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

“ಸಪ್ತ ಯುಂಜಂತಿ ರಥಮೇಕಚಕ್ರಂ” (೧-೧೬೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥವು ಏಕಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಇಂದ್ರನು ಅಪಹರಿಸಿದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಡೆದು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೇ ತಡೆಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಇಂದ್ರನ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಚಕ್ರಂ ಅಹರತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೇನರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ, ೧-೧೬೫-೪; ೪-೩೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಂ, ಚಕ್ರಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಸಹ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಚಕ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಬಹುದು. ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಚಕ್ರವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಈ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನು ಏತಕ್ಕೆ ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ರೂಪವಾಗಿ,

“ಇಂದ್ರಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿರ್ಯತಸಾನಮೋಷತಿ | ಅಗ್ನಿರ್ವನೇವ ಸಾಸಹಿಃ ಪ್ರ ವಾವೃಧೇ ||”

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೨-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹರಡಿ, ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬಂದ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಲು ಸೂರ್ಯಬಿಂಬವೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಯುಧವಾಯಿತು ಆದುದರಿಂದ, ಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕುತ್ತಾದಿ ಋಷಿಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. “ಆಯಂ ಚಕ್ರ-ಮಿಷಣತ್ಸೂರ್ಯಸ್ಯ.....ತ್ವಚೋ ಬುದ್ಧೇ ರಜಸೋ ಅಸ್ಯ ಯೋನೌ ||” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಕಮೂಲವಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಉದಕದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೂ, ಪ್ರಕಾಶದ ವಿಕ್ಷುತಿಗೂ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬಂದ ಏತಶಾಧ್ಯಸುರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯಪ್ರಕಾಶವೂ, ಉದಕಪ್ರವಾಹವೂ ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಮಾನವನ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಗಳೆರಡರ ಭೇದಿಯಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಕಾಮುವು ಪುರುಷನ ಸಹಜವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸುವುದು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದಂತಾಗುವುದೆಂದೂ, ಆದರೆ, ಆ ಕಾಮಸಂತ್ಯಷ್ಟಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಧ್ಯೇಯದ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಡೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಪುರುಷಸ್ವಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಉತ್ತಮವಾದ ಜೀವನದ ಆದರ್ಶದಿಂದ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. “ ಪೂರ್ವೀಕಂ ಶರಣಃ ಶಕ್ರಮಾಣಾ ” “ ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಂ ಋತಸಾಪಃ ” ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ತನ್ನ ಸಂಯಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕೇವಲ ಸಂಯಮವೇ ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಗುರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ, ಸಂಯಮಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನರಾದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನದ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಋತಾತ್ಮಕವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕುಂದನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೂ ಸಹ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಸಹಜವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬಾರದೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ “ ಧೀರಮಧೀರಾ ಧಯತಿ ಶ್ವಸಂತಂ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಧೀರನಾದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬಹುಕಾಲ ಅತ್ಯಸಂಯಮವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಅನಂತರ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದನು. “ ಉಭಾ ವರ್ಣಾವ್ಯವಿರುಗ್ರಃ ಪುಪೋಷ ಸತ್ಯಾ ದೇವೇಷ್ವಾಶಿಖೋ ಜಗಾಮ ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಶಿಷ್ಯನು ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ನೈತಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯ-ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರು ಮಾನವರಿಗೆ ಆದರ್ಶವಾಯಿರಾದ ದಂಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದಾಂಪತ್ಯ ಜೀವನದಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ, ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಪರಿಪಾಲನೆಯಿಂದಲೇ ಕಾಮಸಂತ್ಯಷ್ಟಿಯೊಡನೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ತಮಿಯನ್ನೂ ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಅತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ೧-೧೭೯ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಆಯಾ ನಿರ್ವಚನದಂತೆ ಅವನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕುಂಭವೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದರೆ ಕುಂಭಕ್ಕೆನೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಂಭಸ್ಥವಾಗುವುದು ಸೋಮವು ಆದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದರೆ ಸೋಮವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರ ಮತ. M. Bergaigne ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“ The hymn 179 has a mystical meaning, Agastya being identifiable with the celestial Soma whom Lopamudra, representing a fervant prayer, succeeds after long labour in drawing down from his secret dwelling place ”

(La Religion Vedique. Vol. II. p. 394).

ಎಂದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಕುಂಭಸ್ಥವಾದ ಸೋಮನೆಂದೂ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಭೌತಿಕರೂಪವೆಂದೂ, ಈ ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇಲೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಅಡಗಿದ್ದ (ಅಗಸ್ತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ) ಸೋಮನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದೂ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಿವರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಅಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪರ್ವತವೆಂದರ್ಥವಾದೀ, ಅಗಂ ಸ್ತ್ರಾಯತಿೇತ್ಯಗಸ್ತ್ಯೇ ! (ವಿಂಧ್ಯ) ಪರ್ವತವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪರ್ವತವನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಮಹಾಭಾರತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆಯೇ ಹೊರತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈದಿಕವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ನಿರ್ವಚನವಿಲ್ಲ. ಕುಂಭೋದ್ಯವನೆಂಬ ವಿಷಯವು ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕುಂಭಸಂಭವನೆಂಬುವುದು ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಮಾನ್ಯ, ಮಾಂದಾಯಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮಾನ್ಯನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸೋಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಹದ್ದೇವತಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ತಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಯತೇ |
ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ಯುಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫.೧೫೩)

ನಿಯಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಅಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಕುಂಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು -

ಸತ್ರೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚತುಃ ಸಮಾನಂ |
ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯಿ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮ್ಯುಷಿಮಾಹುರ್ವಸಿಸ್ತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ತಿಳಿಸಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನನ್ನು ನಿಯಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯು ದೊರಕುತ್ತದೆಂದು ಅವರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ, ಮಾನವಾತೀತವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಮಾನವರಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ಪುರಾಣೀತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

೧೮೦ ರಿಂದ ೧೮೩ ರವರೆಗೆ 'ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಪರಿಸಿದ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಪರೂಪವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ವರ್ಣಿತ

ನಾಗವೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹಾಮುನಿಯ ಮಹತ್ವವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. “**ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ನರಾಂ ನೃಪ ಪ್ರತಸ್ತಃ ಕಾರಾಧುನೀವ ಚಿತಯತ್ಸಹಸ್ರೈಃ**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸುವವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಸ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದನು ಎಂದ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಭಾವಗಳು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿವೆ. ಅನನ್ನು ಯಥಾನುತಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅತಿಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಹಳನೆಯೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತರ ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾನುವಾದಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಮರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿವಾನ್ಗಳೂ, ಸ್ವಯಂಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತತತ್ಪರರೂ ಆದ **ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ.** ಮಹಾಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾಶ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ) ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ ಸಹ ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ, ಆಯುರಾರೋಗೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಇತೋಪ್ಯತಿಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
ಶ್ರೀಮತ್ಪರನಾಮಸಂವತ್ಸರ ಶ್ರಾವಣ ಶುದ್ಧ ಪಂಚಮೀ ಮಂಗಳವಾರ }
7—8—1951.

ಅನುವಾದಕ :
ಡಾ. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್,
ಅಸ್ಥಾನಮಹಾವಿದ್ವಾನ್.

|| ಶ್ರೀಃ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೬-೧೮೩

೧೬೬. ತನ್ನ ನೋಚಾನು ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಅಗಸ್ಯಮುಷಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯ	1
ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	3
ವಿದಭ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾನುವರಣೆ	9
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂಬ ವಿಚಾರ	13
ಹನುಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	21
ಷ್ಯಂಭದೇಷ್ಯ, ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ, ಅಲಾತ್ಯೆಣಾಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	33
ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	35
ರಥ ಶಬ್ದರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	42
ವೃಷಪಾದಯಃ ಖಾದಿ ನೊದಲಾದ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು	43
ಅಂಸ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	45
ರುಕ್ಮ, ರಥಸ, ಪುರ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	49
ವ್ರತ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	57
ಜಾಮಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	64

೧೬೭. ಸಹಸ್ರಂ ತೇ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	73
ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	75
ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ	78
ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	86
ಚಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	99

೧೬೮. ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	113
ತುರ್ವಣಿ, ಸುವ್ಯಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	115
ಋಷಿ, ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	128
ರಜಸ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	131
ಪವಿ, ಸಿಂಧವಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	139
ಪೃಶ್ನಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	142

೧೬೯. ಮಹಶ್ವಿತ್ತಂ ಎಂಬ ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	146
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	148
ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	156
ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತ್ಯಾದಿ	160
ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	167
ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	174

೧೭೦. ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	176
ನೂನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	178
ನ ನೂನಂ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಯಾಸ್ಯುರ ನಿರ್ವಚನವು	179
ಇಂದ್ರಾಗ್ರಸ್ತ್ರಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರಋಷಿಯ ವಾಕ್ಯವು	182
ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯವು	184
ಅಮೃತ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳು	187
ವಸು ಶಬ್ದದ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು	190

೧೭೧. ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	192
ಇಂದ್ರಾಗ್ರಸ್ತ್ರರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಆಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇತ್ಯಾದಿ	193
ತುರ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	196
ಸುಮತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	197
ಮುಘವತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	205
ವನ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	207

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯ ಇತ್ಯಾದಿ	210
ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಶಬ್ದಶ್ಲೋಕ	213
ಮಾನಾಸಃ, ಮಾನ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	215
ವೃಷಭ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	219
ನ್ಯೂನ್ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	222
ವೃಜನ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	223
ಉದಕರ್ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸಗಳ ಉಪಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	225
೧೭೨. ಚಿತ್ರೋ ವೋಽಸ್ತು ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	226
ಏವೈಃ ಬಿನಾಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	228
ಸುದಾನು ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	228
ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	230
ತೃಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಚಾರ	234
೧೭೩. ಗಾಯತ್ನಾಮ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	236
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	237
ಮರುತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ	238
ನಭನ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	240
ಸಾಮ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ಇತ್ಯಾದಿ	242
ಧೇನು ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	245
ಸ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	246
ವೃಷಾ, ವೃಷಭಃ, ವೃಷಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು—ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	252
ಮೃಗಃ ಜುಗುರ್ಯಾತ್, ಗೂರ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	255
ಯೋತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	258
ನಕ್ಷತ್, ಶರತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	260
ಬ್ಯಾತ್ಯೈ ದಿಸ್ಮೈ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	264

ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	265
ತಕ್ಷ್ಮ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	272
ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಾರ್ಥ, ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	273
ರೋದಿಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ರೋದಿಸೀ ಎಂಬುದು ರುದ್ರಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ ವಿಮರ್ಶೆ	275
ಸೂರಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ, ನಿರ್ವಚನ, ಪ್ರಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	281
ಸವನತ್ರಯ ವಿಚಾರ	285
ಸ್ವಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯಸವನ ಎಂಬ ಸವನತ್ರಯ ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಕ್ರಮಂತ್ರಗಳು	290
ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	291
ಅವಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	305
ಜೀರದಾನು ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿವರಣೆ	309
೧೭೪. ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	313
ಅಸುರ ಶಬ್ದದ ನಾನಾವಿಧ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	315
ಸತ್ವತಿ, ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	317
ಪುರುಕುತ್ಸನೇಂಬ ರಾಜನ ವಿಚಾರ	323
ಯೋನಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	331
ಕುತ್ಸನ ವಿಚಾರ	335
ಆಯುಃ ಶಬ್ದದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳು	343
ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	356
೧೭೫. ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	361
ಸ್ವರಸಾಮದ ವಿಚಾರ	363
ದಸ್ಯು ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	374
ಕವಿ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	377
ಕುತ್ಸ ಮತ್ತು ಕುಷ್ಠಾ ಸುರನ ವಿಷಯ ಇತ್ಯಾದಿ	380
ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ	385
ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ	390

೧೭೬. ಮತ್ಸ್ಯ ನೋ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಇಂದ್ರನ ಸೋಮಪಾನ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	397
ಜರ್ಷಣಿ, ಸ್ವಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	402
ಪಂಚಿಜನರು ಯಾರು ಎಂಬ ವಿಚಾರ	407
ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	412
ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ ಅರ್ಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ	416
ನಿವಿಧ್ ಮತ್ತು ಉಕ್ಥ ಮಂತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	421

೧೭೭. ಆ ಚರ್ಷಣಸ್ತಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	427
ಚರ್ಷಣಿ, ಕೃಷ್ಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆ	429
ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ	436
ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	440
ಕಾರೋಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	445

೧೭೮. ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ತೇ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	446
ತ್ಪ್ರಿಷ್ಟಿ, ಆಯುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ನಾನಾರ್ಥಗಳು	448
ಯೋನಿ ಶಬ್ದದ ವಿಭವಿಧ ಪ್ರಯೋಗಗಳು	455
ಸಮಯಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	463

೧೭೯. ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	468
ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	470
ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ರತಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನನ್ನು ಪಾರ್ಥಿಸುವುದು	473
ಯತಸಾಪ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಚಾರ	474
ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯ	479
ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾರ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯರ ವಿಷಯ	483
ಅಗಸ್ತ್ಯಶಿಷ್ಯನು ಗುರು ಮತ್ತು ಗುರುಪತ್ನಿಯರ ರಹಸ್ಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಶ್ಚಾತ್ಮಾಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ	488
ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮಿತ್ರಾನರುಣರ ಪುತ್ರನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	492
ಋಷಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	494

೧೮೦ ಯುಪೋ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	496
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	497
ರಜಃ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಉದಾಹರಣೆ ಸಮೇತ	499
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಸ್ವರೂಪ	503
ಹ್ಯಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ	507
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಯುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯ ಧೇನುವನ್ನು ಹಾಲುಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	509
ಅತ್ತಿ ಋಷಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	512
ಘರ್ಮ ಮತ್ತು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿ	516
ತುಗ್ರ ಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿದವಿಷಯ	523
ಪುರಂಧಿಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ	528
ಪಣಿ ಎಂಬ ಅಸುರರ ವಿಷಯ	536
ರುದ್ರ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ	541
ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರವಿಚಾರ	545

೧೮೧. ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	551
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	553
ವಾರುಣಾಶ್ವ ವಿಚಾರ	557
ಧಿಷ್ಠಾತಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗ	559
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು, ಇವರ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯ ವಿಮರ್ಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ	566
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	568
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥ ಸಂಚಾರಕ್ರಮ	573
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವ ವಿಚಾರ	581

೧೮೨. ಅಭೂದಿದಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

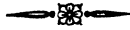
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	591
ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ಸುಗಳು	592
ಇಂದ್ರಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	598
ದಧೀಚಿಋಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತ	601
ಸಿಂಧುಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು	612

ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ನಾಲ್ಕು ದೋಣಿಗಳ ಮೂಲಕ ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ	616
ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರ	621

೧೮೩. ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಎಂಬ ನೂರ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—

ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ ಮತ್ತು ಋಷಿದೇವತಾ ಭಂದಸ್ತುಗಳು	624
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	626
ಶ್ರೀಚಕ್ರ, ಶ್ರೀಧಾತು ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	628
ವರ್ತಿಶಬ್ದವಿವರಣೆ	635
ವ್ಯಕಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ	638
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪುರುಮಿಾಳ್ಳ, ಅಶ್ವಿನೀ, ಗೋತಮ ಎಂಬವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ವಿಚಾರ, ಪುರುಮಿಾಳ್ಳನ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ	643
ರಹುಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನ ವೃತ್ತಾಂತ	647
ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾಣ ಇವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	652

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು

ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆಯು.

- ಅಭ. ಸಂ.—ಅಭವವೇದಸಂಹಿತಾ
 ಆಪ ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಧ. ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಆಪ. ಪ ಸೂ.—ಆಪಸ್ತಂಬ ಪರಿಭಾಷಾಸೂತ್ರ
 ಆ. ಸೂ ಅಭವಾ ಆ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರ
 ಉ. ಸೂ.—ಉಣಾದಿ ಸೂತ್ರ
 ಯು. ಸಂ.—ಬುಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ
 ಐ. ಆ.—ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕ
 ಐ. ಉ.—ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್
 ಐ. ಬ್ರಾ.—ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಛಾ. ಉ.—ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್
 ಜೈ. ಪೂ. ಸೂ.—ಜೈಮಿನೀಯ ಪೂರ್ವವಿಮಾನಾಸಾ ಸೂತ್ರ
 ಜೈ. ನ್ಯಾ. ವಿ.—ಜೈಮಿನೀಯ ನ್ಯಾಯವಿಮಾನಾಸಾ ಸೂತ್ರ
 ತಾ ಬ್ರಾ.—ತಾಂಡ್ಯಮಹಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಆ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಆರಣ್ಯಕ
 ತೈ. ಬ್ರಾ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
 ತೈ. ಸಂ.—ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ
 ನಿ.—ನಿರುಕ್ತ, ನಿಘಂಟು
 ಪಾ. ಸೂ.—ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರ
 ಪಾ. ಶಿ—ಪಾಣಿನೀಯ ಶಿಕ್ಷಾ
 ಘಿ. ಅಭವಾ ಘಿ. ಸೂ.—ಘಿಟ್ ಸೂತ್ರ
 ಬ್ರ. ಸೂ.—ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರ
 ಮ. ಭಾ.—ಮಹಾಭಾರತ
 ಮ. ಸ್ತೃ.—ಮನು ಸ್ತೃತಿ
 ಮೈ. ಸಂ.—ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯಸಂಹಿತಾ
 ಯಾ. ಸ್ತೃ.—ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯೈ ಸ್ತೃತಿ
 ವಾ. ಸಂ.—ವಾಜಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾ
 ವಾ. ಪು.—ವಾಯುಪುರಾಣ
 ವಿ. ಪು.—ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
 ವೇ. ಸೂ.—ವೇದಾಂತ ಸೂತ್ರ
 ಕ. ಬ್ರಾ.—ಕತವಭ್ರಾಹ್ಮಣ
 ಸಾ. ಸಂ.—ಸಾಮವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ.

|| ಶ್ರೀಃ ||

|| ಶ್ರೀ ಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ||

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಮುಪಕ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಂ ನಮಾಮಿ ಗಣಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಖಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮವೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇ ದ ಸಂ ಹಿ ತಾ

ಭಾಗ—೧೩

|| ದ್ವಿ ತೀಯಾಷ್ಟಕೇ ಚತುರ್ಥೋ ೮ ಧ್ಯಾಯಃ ||

೨೮೪ನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೧೬೬—೧೮೩

ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ೧೬೬-೧೮೩ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪ್ರತ್ಯನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬುವನು (ಮೈತ್ರಾವರುಣರಗಸ್ತ್ಯಃ) ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲ ೧೬೫ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧೩-೧೫ ನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳು (೩ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೬೬, ೧೬೭, ೧೬೮, ೧೬೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು (೪೪ ಮುಕ್ತುಗಳು); ೧೭೦ ರಲ್ಲಿ ೨, ೫ ಮುಕ್ತುಗಳು (೨ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೭೧, ೧೭೨, ೧೭೩, ೧೭೪, ೧೭೫, ೧೭೬, ೧೭೭, ೧೭೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು (೫೪ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೭೯ ರಲ್ಲಿ ೩, ೪ ನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳು (೨ ಮುಕ್ತುಗಳು), ೧೮೦, ೧೮೧, ೧೮೨, ೧೮೩, ೧೮೪, ೧೮೫, ೧೮೬, ೧೮೭, ೧೮೮, ೧೮೯, ೧೯೦, ೧೯೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು

(೧೧೫ ಋಕ್ಯುಗಕು), ಒಟ್ಟು ೨೦೦ ಋಕ್ಯುಗಗಳಿಗೆ ಬುಷಿಯಾಗಿದುವನು ಋ ಸಂ ೭-೩೬ ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಯು ಮಾನನೆಯೆಂದು ಎಂದರೆ ಮಾನನೆಯೆಂಬುವನ ಪುತ್ರನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಈ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಯು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠನ ಜನ್ಮನಿಚಾರವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ

ಒಂದು ಸಲ ಅಗಸ್ತ್ಯಬುಷಿಯು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮರುಜ್ಜೀವನೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೋಪವಬಂದಿತು ಇಂದ್ರನ ಆ ಕೋಪವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವೇ ಋ ಸಂ ೧-೧೬೫, ೧-೧೬೦, ೧-೧೬೧ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು ಮುಗ್ಧೇದಲ್ಲಲ್ಲದೆ, ತೈ. ಸಂ. ೭-೫-೫-೨, ತೈ. ಬ್ರಾ ೨-೭-೧೧-೧, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಸಂಹಿತಾ. ೨-೧೮, ಕಾರಕಸಂಹಿತಾ. ೧೦-೧೧, ಪಂಚವಿಂಶಾಹ್ಯಾಣ ೨೧-೧೪-೫, ಐತರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೫ ೧೬, ಕೌಶೀತಕೇಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨೬-೯, ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೯ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ಬುಷಿಗೂ, ಇವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಈ ಲೋಪಾಮುದ್ರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಇದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೧ ರಲ್ಲಿ ಇವನು ಬೇಲನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ವಿಶ್ವಲಾ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಮುಂದು ಹೋದಾಗ ಅದನ್ನು ಸರಿಮಡಿಪಬೇಕೆಂದು ಅತ್ತಿ ನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೦, ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಅಗಸ್ತ್ಯಬುಷಿಯು ಮಿತ್ರಾವರಣರ ಪುತ್ರನೆಂದೂ, ಅದುದರಿಂದ ವಸಿಷ್ಠಬುಷಿಯ ಸಹೋದರನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಬುಷಿಯು ಪ್ರಸ್ತಾವವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಲ್ಲದೆ, ಋ. ಸಂ. ೭-೫-೨೬, ೧೦-೬೦-೬, ಅಥರ್ವವೇದ ೨-೨೨ ೨, ೪-೩೭-೧, ೧೮-೩-೧೫, ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೪-೨-೯, ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು

ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥೋದ್ಯಾಯ ಅರಭ್ಯತೇ | ಕಯಾ ಶುಭೇತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತ್ರಿಯೋವಿಂಶೇನುವಾಕೇ ಸಂಚಿದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ತನ್ನಿತ್ಯೇತದ್ವಿತ್ತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಸಂಚಿದಶರ್ಚಿಂ | ಅತ್ತಾನುಕ್ತಮಣಿಕಾ | ತನ್ನಿಗಸ್ಮೋ ಮಾರುತಂ ಹಿ ದ್ವಿತ್ತಿಷ್ಟಬಂತಂ ಮಿತ್ರಾವರಣಯೋರ್ದೀಕ್ಷಿತಯೋರವರ್ಮತೀಮಪ್ಸರಸಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವಾಸತೀವರೇ ಕುಂಭೇ ರೇತೋದ್ರಪತತ್ತತೋದ್ರಗಸ್ತ್ಯವಸಿಷ್ಠಾವಜಾಯೇತಾಮಿತಿ | ಸೂಕ್ತ-ಸಂಖ್ಯಾನುವರ್ತತ ಅನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಅನು. ೧೨.೧ | ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಿತತ್ಯಾಶ್ವಂಚಿದಶರ್ಚಿಂ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೇನಾಗಸ್ತ್ರೇನ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾತ್ರಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಮಾರುತಂ ಹೀತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ಪ್ರಹ್ಯಾದಿ ಪರಿಭಾಷಯೇದನಾದಿಸೂಕ್ತತ್ರಯಂ ಮರುದ್ರೇವತಾಕಂ | ಅಂತ್ಯೇ ದ್ವೇ ತ್ರಿಷ್ಟಭೌ ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿಷ್ಟಬಂತ-ಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು:- **ಕಯಾ ಶುಭಾ** ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ (ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ) ಇಸ್ಮತ್ಯ ನೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ತನ್ನು ವೋಚಾಮು** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಎರಡನೆಯದು ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ- **ತನ್ನೈಗಸ್ಯೋ ಮಾರುತಂ ಹಿ ದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಮಿತ್ರಾನರಣಯೋರ್ದೀಕ್ಷಿತಯೋರ್ವರ್ತೀವನಸ್ಪರಸಂ ದೃಷ್ಟಾ ನಾಸತೀವರೇ ಕುಂಭೇ ರೇತೋಽಪತತ್ತತೋಽಗಸ್ತ್ರೈವಸಿಷ್ಠಾವಜಾಯೇತಾಮಿತಿ | ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾನುವರ್ತತ ಆನ್ಯಸ್ಯಾಃ ಸೂಕ್ತಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ |** (ಅನು ೧೨-೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತುವು ಒಂದು ಸಲ ಮಿತ್ರಾನರಣರು ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶೀ ಎಂಬ ಅಸ್ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂದರ್ಶನದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ರೇತಸ್ಪಲನವಾಗಿ ಆ ರೇತಸ್ಸು ಸಮಾಪದಲ್ಲಿದ್ದ ವಸತೀವರಿ ಎಂಬ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಆಗಸ್ತ್ರೈ ಮಸ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಋಷಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ರೈನು ಋಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ಮಾರುತಂ ಹಿ** ಎಂದು ಹಿ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರುವೈವತಾಕನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತುವು ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ತಿನವು ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೬

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೨ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೬ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ೩ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಋಕ್ಯಂಚಿ—೧೫ ||

|| ಯುಷೀ—ಅಗಸ್ತ್ಯೈಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೧೩, ಜಗತೀ | ೧೪-೧೫ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ ||

ತನ್ನು ವೋಚಾಮು ರಭಸಾಯ ಜನ್ಮನೇ ಪೂರ್ವಂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ

ಕೇತನೇ |

ಐಧೇವ ಯಾನುನ್ಮರುತಸ್ತು ವಿಷ್ವಣೋ ಯುಧೇವ ಶಕ್ರಾಸ್ತು ವಿಷಾಣಿ
ಕರ್ತನ || ೧ ||

|| ಶರಣ ||

ತತ್ | ನು | ವೋಚಾಮ | ರಭಸಾಯ | ಜನ್ಮನೇ | ಪೂರ್ವಂ | ಮುಹುರ್ದಯಂ | ವ್ಯಷಭಸ್ಯ | ಕೇತವೇ |
ಐಧ್ಯಾ ಇವ | ಯಾಮನ್ | ಮರುತಃ | ತುವಿಸ್ತನಃ | ಯುಧ್ಯಾ ಇವ | ಶಕ್ರಾಃ | ತವಿಷಾಣಿ |
ಕರ್ತನ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವಯಂ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ತತ್ತಾದ್ಯಶಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಪೂರ್ವಂ ಪೂರಕಂ ಪೂರ್ವತನಂ
ನಾ ಮುಹುರ್ದಯಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ನು ಕ್ಷಿಸ್ತಂ ವೋಚಾಮ | ಬ್ರೂಮಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ರಭಸಾಯ ರಾಭಸ್ಯ-
ಯುಕ್ತಾಯ ಜನ್ಮನೇ ವೇದ್ಯಾಂ ಸ್ವಾದುರ್ಭಾವಾಯ | ವೇದ್ಯಾಂ ಸಂನಿಧಾನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಪಿ
ಕಿಮರ್ಥಮಿತ್ಯತ ಆಹ | ವ್ಯಷಭಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತವೇ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಯ | ನಾಯು-
ಪ್ತೇರಣೇನ ಮೇಘಾಗಮನಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹೇ ತುವಿಷ್ಣುಣೋ ಗಮನಸಂರಂಭೇಣ ಪ್ರಭೂತಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ
ಹೇ ಶಕ್ರಾಃ ಸರ್ವಮಪಿ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ತಾಃ ಯೂಯಂ ಯಾಮನ್ಯಾಮನಿ ಯಾಗಗಮನೇ ಪ್ರಸ್ತುತೇ
ಸತ್ಯೈರ್ಧೇವೈಧಾನೈರ್ಧೇಸಂಬಂಧೀನಿ ತೇಜಾಂಸೀವ ಸ್ವಾಪ್ಯೇನ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ತವಿಷಾಣಿ ಬಲಾನಿ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ಕರ್ತನ | ಕುರುತ | ತತ್ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯುಧೇವ ಯುದ್ಧೇನ
ತತ್ರದ್ಯುದ್ಧನಿಮಿತ್ತಂ ಯಥಾ ತವಿಷಾಣಿ ಕುರುಥ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತುವಿಷ್ಣುಣಃ—ಹೆಚ್ಚಾದ ಧ್ವನಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ಗರ್ಜಿಸುವವರೂ) | ಶಕ್ರಾಃ—ಸಮರ್ಥರೂ ಆದ | (ಹೇ)
ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಾಮನ್—(ಯಾಗ) ಗಮನವು (ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲು) | ಏಧಾ
ಇವ—ಏಧಸ್ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೋ ಎಂಬುವ ಹಾಗೆ | ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಗಳನ್ನು (ಸಾಮರ್ಥ್ಯದೊಡ್ಡತನ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) | ಯುಧಾ ಇವ—ಯುದ್ಧದಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ (ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದ್ವ್ಯತನ
ಮಾಡುವಂತೆ) | ಕರ್ತನ—ಮಾಡುತ್ತೀರಿ | ತತ್—ಅಂತಹ (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) | ಪೂರ್ವಂ—ಪೂರಕವಾದ
(ಪುರಾತನವಾದ) | ಮುಹುರ್ದಯಂ—(ನಿಮ್ಮ) ಮಾಹಾತ್ಮಿಯನ್ನು | ವ್ಯಷಭಸ್ಯ—ಫಲವರ್ಷಕವಾದ (ಯಜ್ಞದ) |
ಕೇತವೇ—(ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ | ರಭಸಾಯ—
ತಡವಿಲ್ಲದ | ಜನ್ಮನೇ—(ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ) ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ನನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ) |
ನು—ಕ್ಷಿಸ್ತವಾಗಿ | ವೋಚಾಮ—ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವವರೂ, ಸಮರ್ಥರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ಪ್ರಕಾರಮಾಡುವಂತೆ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಗಾಲಿಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ದ್ಯೋತನ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ,
ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ತಡಮಾಡದೆ ಬಂದು, ಫಲವರ್ಷಕವಾದ ಯಾಗಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ
ಎಂದು, ನಿಮ್ಮ ಪುರಾತನವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ

English Translation

We proclaim eagerly, Maruts, your ancient greatness, for (the sake of inducing) your prompt appearance, as the indication of (the approach of) the showerer (of benefits). Loud-roaring and mighty Maruts, you exert your vigorous energies for the advance (to the sacrifice), as if it was to battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತನ್ನ ವೋಚಾಮ ಪೂರ್ವಂ ಮಹಿತ್ಯಂ—ಇಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಮುಷಿಗಳಿಂದ ಅತಿರಯವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರಲಿಟ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು **ಪೂರ್ವಂ**—**ಪೂರಕಂ ಪೂರ್ವತನಂ** ವಾ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಥವಾ ಪುರಾತನವಾದ, ಹಿಂದಿನ, ಹಿಂದೆ ನೀವು ನೆರವೇರಿಸಿದ ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಮುಷಿಗಳು ಕೊಂಡಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು, **ಮಹಿತ್ಯಂ**—ಮಹಿಮೆ, ಅಥವಾ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳು, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂದರೆ ಎಚ್ಚೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ನೀವು ಹಿಂದೆ ಎಸಗಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈಗ ನೋಡಿಸುವೆವು ಎಂದು ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಭಸಾಯಿ ಜನ್ಮನೇ—**ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾಯ ಜನ್ಮನೇ ವೇದ್ಯಾಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಯ** | ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಾರುಣರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಇದರಂತೆ **ರಭಸಾಯಿ** ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾದ, ಬೇಗನೆ ಎಂದೂ **ಜನ್ಮನೇ** ಎಂದರೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಅಥವಾ ಆಗಮನ (For your immediate presence) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಬೇಗನೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು Max Muller ಎಂಬಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ for the robust host ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮರುತ್ಸಂಘವೆಂದು ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು ಆದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ವೃಷಭಸ್ಯ ಕೇತವೇ—ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—**ವೃಷಭಸ್ಯ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತವೇ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾಯ** | ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಯಜ್ಞದ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಜ್ಞಾನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವನು Max Muller ಪಂಡಿತನು for the herald of powerful India ಎಂದು ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡಿರುವನು. ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾದಬಹುದು. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಸಿಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ನೆರವೇರಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜ್ಞವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವು ವೃಷ್ಟಿ ಸೂಚಕವಾದುದರಿಂದ ಮೇಘಾಗಮನವೆಂದಾಗಲೀ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆದರೂ ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಬರ್ಧೇವ ಯಾಮನ್ ಮರುತಃ ತುವಿಷ್ವಣಃ—ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಕಾಷ್ಠದಿಗಳು ಧಗಧಗನೆ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವಂತೆ, ಎಚ್ಚೆ ಮುರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಆಗಮನವು ಬಹು ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಗಾಳಿಯು ಬಹಳ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ

ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುವುದು ಸಹಜವು. ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಷ್ಠಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಉರಿಯುವಾಗ ಶಬ್ದವಾಗುವುದೂ ಸಹಜವು ಆದರಂತೆ ಮರುಜ್ವಲನತೆಗಳ ಆಗಮನವು ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ತುವಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉರು ವೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ತುವಿ ಎಂದರೆ ಬಹು ಎಂದೂ, ಸ್ವನಃ ಎಂದರೆ ಧ್ವನಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ತುವಿಸ್ವನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುಳವಾದ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಕ್ರಾಃ—ಶಕ್ರಾಃ | ಸಮರ್ಥರಾದ, ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ

ಯುದ್ಧೇವ ತವಿಷಾಣಿ ಕರ್ತನ—ತವಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಲ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ತವಃ ಅಥವಾ ತವಿಷೀ (ನಿ. ೩-೯) ರಬ್ದದಿಂದ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲ ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡುವುದು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗೆ ಬರುವಾಗಲೂ ಬಲಪ್ರದರ್ಶನದಿಂದ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೋಚಾಮ—ವಚಿ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಚ್ಛ. ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಛಿತ್ಯಂ ಜಿತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ **ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ವಿಖ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಆಬಾದೇಶ ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ವಚಿ ಉಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಮಾಗಮ ಗುಣ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಚ್ಛಿಯೋಗೇಽಪಿ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಯ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ ಧಾತು. **ಅತ್ಯವಿಚಿಮಿತ—**(ಉ ಸೂ ೩-೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜನ್ಮನೇ—ಜನೀ ಪ್ರಾವರ್ಧಾವೇ ಧಾತು. **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋ ಮನಿನಿ** (ಉ. ಸೂ ೪-೫೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥ್ಯಂತರೂಪ

ಮಹಿತ್ವಂ—ತಸ್ಯಭಾವಸ್ತತ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ **ತ್ವಾಂತಂ ಕ್ಲೀಲಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಪುಂಸಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಸ್ಯ—ವೃಷು ನೇಚನೇ ಧಾತು **ಋಷಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

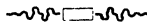
ವಿಧಾ ಇವ—ವಿಧಾ ಸಂಬಂಧೀನಿ ವಿಧಾನಿ. **ತಸ್ಯೇದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಣ್ ರ್ಪತ್ಯಯ ತದ್ಧಿ ತೇಷ್ವಾಚಾನಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೇಷ್ಠಂದಸಿ **ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. **ಆತೋ ಮನಿನ್**—(ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಾ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಯುಧಾ—ಯುಧ ಪ್ರಹಾರೇ ಧಾತು **ಕ್ವಿಸ್ ಚೆ** (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತನಿಷಾಣಿ—ತನ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. **ತನೇರ್ಣಿಧ್ಯಾ** (ಉ ಸೂ ೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಪಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಚಿಟೋ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತನ—ಡುಕ್ಯಣ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಪಾದೇಶ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಮಧು ಬಿಭ್ರತ ಉಪ ಕ್ರೀಳಂತಿ ಕ್ರೀಳಾ ವಿದಥೇಷು
 ಘೃಷ್ಟಯಃ |
 ನಕ್ಷಂತಿ ರುದ್ರಾ ಅವಸಾ ನಮಸ್ತಿನಂ ನ ಮರ್ಧಂತಿ ಸ್ವತವಸೋ
 ಹವಿಷ್ಕೃತಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿತ್ಯಂ | ನ | ಸೂನುಂ | ಮಧು | ಬಿಭ್ರತಃ | ಉಪ | ಕ್ರೀಳಂತಿ | ಕ್ರೀಳಾಃ | ವಿದಥೇಷು | ಘೃಷ್ಟಯಃ |
 ನಕ್ಷಂತಿ | ರುದ್ರಾಃ | ಅವಸಾ | ನಮಸ್ತಿನಂ | ನ | ಮರ್ಧಂತಿ | ಸ್ವತವಸಃ | ಹವಿಷ್ಕೃತಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಮಾರಸಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪುತ್ರಮಿವ ಮಧು ಮಧುರಂ ಹವಿರ್ಭ್ರತೋ
ಧಾರಯಂತೋ ಮರುತೋ ವಿದರ್ಭೇಷು ಯಾಗೇಷು ಘೃಷ್ಣಯೋ ರಕ್ಷಃಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಘರ್ಷಕಾಃ ಸಂತಃ
ಕ್ರೀಳಾಃ ಕ್ರೀಡನಶೀಲಾ ಉಪೋಪೇತೈ ಕ್ರೀಳಂತಿ | ವಿಹರಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ರುದ್ರಾಃ | ರುದ್ರಪುತ್ರಾ
ಮರುತೋಽಸಿ ರುದ್ರಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಜನ್ಯಜನಕಯೋರಭೇದಾತ್ | ಮರುತಾಂ ರುದ್ರಪುತ್ರತ್ವಂ ಪುರಾಣೇಷು
ತಸಗಾ ತುಷ್ಠಾ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರಾ ಮರುತಃ ಪುತ್ರತ್ವೇನ ಸ್ವೀಚಿಕ್ರತುರಿತಿ ಸ್ವಸಿದ್ಧಂ | ನಮಸ್ತಿನಂ
ನಮಸ್ಕಾರೋಪಲಕ್ಷಿತೋಪೋಪೇತಂ ಹವಿಷ್ಯತಂ ಹವಿಷಃ ಕರ್ತಾರಂ ಪ್ರದಾತಾರಂ ಯಜಮಾನ-
ಮವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇನ ನಕ್ಷಂತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ಕಿಂ ಚಿ ಸ್ವತವಸಃ
ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲಾ ಮರುತೋ ಯಜಮಾನಂ ನ ಮರ್ಧಂತಿ | ನ ಸಂಗ್ರಾಮಯಂತಿ ನ ಕ್ಲೇಶಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನಿತ್ಯಂ ಸೂನುಂ ನ— ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು (ಧರಿಸುವಂತೆ) | ಮಧು—ಮಧುರವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು |
ಬಿಭ್ರತಃ—ಧರಿಸಿರುವ (ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ) ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ವಿದರ್ಭೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಘೃಷ್ಣಯಃ—ರಾಕ್ಷ
ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಘರ್ಷಿಸುವವರೂ | ಕ್ರೀಳಾಃ—ಕ್ರೀಡನಶೀಲರೂ ಆಗಿ | ಉಪ—ಸಮೀಪಿಸಿ | ಕ್ರೀಳಂತಿ—ವಿಹರಿಸು
ತ್ತಾರೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ನಮಸ್ತಿನಂ—ನಮಸ್ಕಾರ
ಯುಕ್ತನೂ | ಹವಿಷ್ಯತಂ—ಹವಿಷ್ಯದಾತ್ಮವೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಅವಸಾ—(ತಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾಶಾಯ
ದಿಂದ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದರಿಂದ (ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ನಕ್ಷಂತಿ—
ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ) | (ಮತ್ತು) ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತಬಲರಾದ (ನೈಸರ್ಗಿಕ ಬಲವಿಷ್ಣುರಾದ)
ಮರುತರು | ನ ಮರ್ಧಂತಿ—(ಯಜಮಾನನನ್ನು) ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಔರಸಪುತ್ರನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ಅನಿಷ್ಠರಾದವರನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾರೆ, ರುದ್ರ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ,
ಹವಿಷ್ಯದಾತ್ಮವೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಬರುತ್ತಾರೆ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರಾದರೂ ಯಜಮಾನನನ್ನು
ಹಿಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ

English Translation.

Ever accepting the sweet (libation), as (they would) a son, they sport
playfully at sacrifices, demolishing (all intruders) : the Rudras come to the
offerer of prayers and oblations, for his protection, and powerful as they
are, do him no harm.

|| ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಮಧು—ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿರುವುದು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಂದೆಯ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಗನಿಗೆ (ಮಗುವಿಗೆ) ಮಧುರವಾದ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವರೆಂದು ಆತ್ಯಂತ ಸಮಂಜಸವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ತಂದೆಯಾದವನು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಮಗುವಿಗೆ ಆದರಾತಿಶಯದಿಂದ ಸಿಹಿಯಾದ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಂತೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಕ್ರೀಳಂತಿ, ಕ್ರೀಳಾಃ—ಗಾಳಿಯು ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ಒಂದುವಿಧವಾದ ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಹರ್ಷಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯುತ್ತಾ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು **ಕ್ರೀಳಂತಿ, ಕ್ರೀಳಾಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವವು ಆದರೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಕ್ರೀಳಂತ ವಃ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಮನರ್ವಾಣಂ ರಥೇಶಭುಂ | ಕಣ್ವಾ ಅಭಿ ಪ್ರ ಗಾಯತ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೩೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸರವಾಗಿಯೂ,

ಕ್ರೀಳಂತಸ್ವಾ ಸುಮನಸಃ ಸಪೇಮಾಭಿ ದ್ಯುಮ್ನಾ ತಸ್ಮಿವಾಂಸೋ ಜನಾನಾಂ |

(ಋ ಸಂ ೪-೪-೯)

ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ಭಿಯಸ್ತೇ ಜಿಷ್ಣುಃ ಕ್ರೀಳುಮದ್ವಿವರ್ಷಿಷ್ಯೇ ಭಿರ್ಭಾನುಭಿರ್ನಕ್ಷತಿ ದ್ಯಾಂ |

(ಋ ಸಂ ೧೦-೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸರವಾಗಿಯೂ,

ವೃಥಾ ಕ್ರೀಳಂತ ಇಂದವಃ ಸಧಸ್ತಮಭ್ಯೇಕಮಿತ್ | ಸಿಂಧೋರೂರ್ಮಾ ವ್ಯಕ್ಷರನ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೯-೨೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆಯ ಸರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ವಿದಭೇಷು—ಯಜ್ಞೇಷು | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. **ವೇದಯತ್ಸು ಸ್ತೋತ್ರೇಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು** ಎಂಬುದರಿಂದ **ವಿದಭ** ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ವಗತ್ರ ಅನುಸರಿಸಿದೆ. **ಯಜ್ಞಾಃ, ವೇನಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೧೯), ಮತ್ತು **ವಿದಥಾನಿ ವೇದನಾನಿ | ವಿದಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದನ್ನು** (ನಿ ೬-೭) ತೋರಿಸಲು

ಯೋತಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿವಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯನ್ ||

(ಮು ಸಂ ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವಾದ ವಿದ್ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಿವಥಾನಿ ವೇದಿತವ್ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಅರಿಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು,

ಅಮಾದೇಷಾಂ ಭಿಯಸಾ ಭೂಮಿರೇಚತಿ ನೌನ್ ಪೂರ್ಣಾ ಹ್ರತಿ ವ್ಯಥಿಯರ್ತೀ |

ದೂರೇದ್ಯಶೋ ಯೇ ಚಿತಯಂತ ಏಮಭಿರಂತರ್ಮಹೇ ವಿದಥೇ ಯೇತಿರೇ ನಃ |

(ಮು ಸಂ. ೫-೫೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ) ಸಭೆ (the great sacrificial assembly) ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಇತರ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇದರ ಮೂಲಭಾತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೊನೆಗೆ Vidatha may have been the name of a sacred act, as Veda is of sacred knowledge. But the fact remains that it is best translated by assembly, particularly an assembly for sacrificial purposes

(Sacred Books of the East Vol. 32 p. 349-50)

ಪವಿತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ವೇದಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಎಂಬುದು ವಿದಥ ರ್ಬಾರ್ಥವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವರು ಆದರೆ ಯಜ್ಞ ಸಭೆಯೆಂಬುದೇ ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ

Hermann Oldenberg ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Vedic Hymns ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮು ಸಂ ೧-೩೧-೬ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿದಥೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

On the derivation and meaning of ವಿದಥ Various opinions have been pronounced in the last years which have been collected by prof. Max Muller in his note on R. V, V. 59 2 (S B. E. Vol- 32 p. 349 sp.) without trying to discuss here all different theories, I proceed to state my own opinion ,

I propose to derive ವಿವಿಧ from ವಿ+ಧಾ, 'The verb ವಿ+ಧಾ means 'to distribute, to arrange, to ordain;' thus the original meaning of ವಿವಿಧ must be like the meaning of ವಿಧಾನ, 'distribution, disposition, ordinance, In V. 3-6, we read ವಿವಿಧೇಷು ಅಹ್ನಾಂ this phrase receives its explanation by VII. (6-11 we may call attention also to VI. 51-2 within the sphere of the Vedic poets' thoughts, the most prominent example of something most artificially ವಿಹಿತ was the sacrifice. ಯಜ್ಞ and ವಿವಿಧ, 'Sacrifice' and 'ordinance' became nearly synonymous. (III 3-3) . . . . . finally ವಿವಿಧ seems to mean 'the act of disposing of any business' or the like, this meaning appears, I believe, in some passages like the well-known phrase, ಬೃಹದ್ವದೇನು ವಿವಿಧೇ ಸುವೀರಾಃ-- may we with Valiant men mightily raise our voice at the determining of ordinances Thus the word ವಿವಿಧ and ಸಭಾ approach each other in the meaning; a person influential in council is called both ವಿವಿಧ್ಯ and ಸಭೇಯ "

(Sacred Books of the East. Vol. 46. p. 27).

ಈ ಲೇಖನದ ಮುಖ್ಯಸಾರಾಂಶವೇನೆಂದರೆ,

ವಿವಿಧ ಶಬ್ದವು ಧಾ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿವಾಗಿದೆ. ವಿಧಾ ಎಂದರೆ ಹಂಚು, ನಿಯಮಿಸು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಿಯಮವಾಲನೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ವಿವಿಧ ಮತ್ತು ವಿಧಾ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು,

ವಯಮಗ್ನೇ ವನುಯಾಮ ತ್ಸೋತಾ ವಸೂಯವೋ ಹವಿಷಾ ಬುಧ್ಯಮಾನಾಃ |
ವಯಂ ಸಮರ್ಥೇ ವಿದಥೇಷ್ವಹ್ಯಾಂ ವಯಂ ರಾಯಾ ಸಹಸಸ್ಪತ್ರ ಮರ್ತಾನ್ ||

(ಋ ಸಂ 3-2-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಿದಥೇಷ್ವಹ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ,

ವಿ ಯೇ ದಧುಃ ಶರದಂ ಮಾಸಮಾದಹ್ಯಜ್ಞ ಮಕ್ತುಂ ಚಾದ್ಯಚಂ |
ಅನಾಸ್ಯಂ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಹ್ವತ್ರಂ ರಾಜಾನ ಆಶತ |

(ಋ. ಸಂ ೬-೬೬-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ್ನಲ್ಲಿರುವ ವಿ-ದಧುಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವಿಹಿತ, ವಿವಿಧ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೇ ಆಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ವಿವಿಧ ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಸಭೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿದಫ ವೆಂದರೆ ಸಭೆಯೇವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾದುದು ಎಂದು Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು Max Muller ಮತ್ತು Oldenberg ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಹೇಳಿರುವ ಅರ್ಥ ದಲ್ಲೀರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

The word ವಿದಫ contains the root ವಿದ್ in its ordinary sense of 'get, acquire'. Instead of this, the radical idea underlying the word was generally felt to be 'come to-gether,' 'assemble'. Again, the false start from the notion of 'assemblage' resulted in an approximation of the word to other words for assemblage, especially to ಸಭಾ with which ವಿದಫ was almost identified. We shall see that there are decided points of contact between the words ವಿದಫ and ಸಭಾ but the contact is that of extreme opposites in a way. ವಿದಫ refers to home matters, ಸಭಾ generally to public matters

In the interpretation of a term that figures prominently in the mystic—hieratic sphere of the Veda it is peculiarly necessary to search for its uses outside of that sphere, if there be such uses. In X—85-26, the bride after the wedding ceremony proper, as the newly married couple are about to travel to their new home is addressed with the words "May Pushan taking thee by the hand lead thee home, may the Asvins lead thee forth on their car. Go to your house in order that thou mayst be mistress of the house".

Now ವಿದಫ here, can but have one meaning, 'household' or something very like it. It certainly cannot refer to anything in the nature of public gathering similar to the ಸಭಾ. In the phrase ಬೃಹಸ್ಪದೇವು ವಿದಫೇ ಸುವೀರಾಃ (R V. 2-1-16), the word ಸುವೀರಾಃ refers to family relations, not to public life.

Thus far, it may not be doubted, the word appears in the language of ordinary life. But it is found to a very much greater extent in the sacerdotal sphere, indeed, as all interpreters from Yaska on, have agreed, it often has a meaning very close to Yagna 'Sacrifice' itself. This is as it should be, in as much as the sacrifice is a private, home affair, it is very natural ವಿದಫ the house, the premises, the establishment, should figure

prominently in connection with the sacrifice. ಈ ಲೇಖನದ ಸುರಾರವೇನೆಂದರೆ ವಿವಿಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೆಲವರು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸದನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪೂಷಾ ತ್ರೇತೋ ನಯತು ಹಸ್ತಗೃಹ್ಯಾಶ್ವಿನಾ ತ್ವಾ ಪ್ರವಹತಾಂ ರಥೇನ |
ಗೃಹಾನ್ ಗಚ್ಚ ಗೃಹಪತ್ನೀ ಯಥಾಸೋ ವಶಿನೀ ತ್ವಂ ವಿವಿಧಮಾ ವದಾಸಿ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೫-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು ವಿರದವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲದೆ.

ಯೇ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಮಶ್ವಪೇಶಸಮಗ್ನೇ ರಾತಿಮುಪಸೃಜಂತಿ ಸೂರಯಾಃ |
ಅಸ್ಮಾಙ್ಚ ತಾಂಶ್ಚ ಪ್ರ ಹಿ ನೇಷಿ ವಸ್ಯ ಆ ಬೃಹದ್ವದೇವು ವಿವಧೇ ಸುವೀರಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುವೀರಾಃ ಎಂದರೆ ಶೋಭನಪುತ್ರಾದಿಸಂಹಿತಾಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ ಯಾಸ್ಥಾದಿಗಳು ಯಜ್ಞಸರ್ವಾಯಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇವೇ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಒಳಗೊಂಬುದಾಗಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಪಂಡಿತರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಗೃಹ, ಯಜ್ಞ, ಸಭಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಅರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧೦-೮೫-೨೬ ಮತ್ತು ೨೬, ೨-೮೪-೩ ಇತ್ಯಾದಿಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ, ೧೦-೧೦೦-೬, ೧೦-೧೦೦-೨ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿವೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಸಭಾ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಘೃಷ್ಣಯಾಃ—ರಕ್ಷಾಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಘರ್ಷಣಾಃ | ರಾಕ್ಷಸರೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಘರ್ಷಣೆಮಾಡುವವರು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅವರು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಸರಿಹರಿಸುವವರು, ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರುದ್ರಾಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ಮರುತೋಽಪಿ ರುದ್ರಾ ಉಚ್ಯಂತೇ ಜನ್ಯಜನಕಯೋರಭೇದಾತ್ | ರುದ್ರಾಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಪುತ್ರರು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆಯುವುದು 'ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಯಜನಕರಿಗೆ ಭೇದವು ಎಣಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರರಬ್ಬಂದಿಲೇ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು. ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರು ಹೇಗಾದರು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲ ಸಾಯಣರು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು

ರುದ್ರಸ್ಯ ಚ ಮರುತಾಂ ಪಿತೃತ್ವನೇವಮಾಖ್ಯಾಯತೇ | ಪುರಾ ಕದಾಚಿದಿಂದ್ರೋಽಸುರಾನ್
ಜಿಗಯ | ತದಾನೀಂ ದಿತಿರಸುರಮಾತೇಂದ್ರಹನನಮರ್ಥಂ ಪುತ್ರಂ ಕಾಮಯಮಾನಾ
ತಪಸಾ ಭರ್ತುಃ ಸಕಾಶಾದ್ಭರ್ತಂ ಲೇಭೇ | ಇಮಂ ವ್ಯಕ್ತಾಂತಮವಗಚ್ಛ್ಯನ್ನಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರ-
ಹಸ್ತಃ ಸನ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯಾ ಉದರಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ತಂ ಗರ್ಭಂ ಸಪ್ತಧಾ ಬಿ-
ಭೇದ | ಪುನರಪ್ಯೇಕ್ಯಕಂ ಸಪ್ತಖಂಡಮಕರೋತ್ | ತೇ ಸರ್ವೇ ಗರ್ಭ್ಯಕದೇಶಾ ಯೋನೇ-
ರ್ನಿಗತ್ಯಾರುದನ್ | ಏತಸ್ಮಿನ್ನವಸರೇ ಲೀಲಾರ್ಥಂ ಗಚ್ಛಂತೌ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರಾವಿ-
ಮಾನ್ ದದೃಶುಃ | ಮಹೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಪಾರ್ವತೈವಮವೋಚತ್ | ಇನೇ ಮಾಂಸಖಂಡಾ
ಯಥಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂಪದ್ಯಂತಾನೇವಂ ತ್ವಯಾ ಕಾರ್ಯಂ ಮಯಿ ಚೇತ್ಸೀತಿ-
ರಸ್ತೀತಿ | ಸ ಚ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ತಾನ್ಸಮಾನರೂಪಾನ್ ಸಮಾನವಯಸಃ ಸಮಾನಾಲಂಕಾರಾ-
ನ್ಪುತ್ರಾನ್ಯುತ್ವಾ ಗೌರ್ಯೈ ಪ್ರದದೌ ತನೇನೇ ಪುತ್ರಾಃ ಸಂತ್ಸಿತಿ | ಅತಃ ಸರ್ವೇಷು
ಮಾರುತೇಷು ಸೂಕ್ತೇಷು ಮರುತೋ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಇತಿ ಸ್ತೂಯಂತೇ | ರೌದ್ರೇಷು ಚ
ಮರುತಾಂ ಪಿತಾ ರುದ್ರ ಇತಿ ||

ಎಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದಾಗ ಅಸುರಮಾತೆಯಾದ ದಿತಿಯು
ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ತನ್ನ
ಪತಿಯ ಸೇವೆಯಿಂದ ಗರ್ಭವತಿಯಾದಳು. ಇಂದ್ರನು ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾತೃಸೇವೆಯನ್ನು
ಆಚರಿಸುವ ನೆಪದಿಂದ ದಿತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧ
ಸಹಿತನಾಗಿ ದಿತಿಯ ಉದರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಮೊದಲು ಏಳುಭಾಗವಾಗಿಯೂ, ಅನಂತರ ಅನುಗುಣ
ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಏಳು ಏಳು ಚೂರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಚೂರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಸೀಳಿದನು.
ಇವರಿಂದ ಆ ಗರ್ಭದ ಚೂರುಗಳು ಉವರದಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಜಾರಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅಳುತ್ತಿರುವವನ್ನು
ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಾರ್ವತೀಪರಮೇಶ್ವರರು ನೋಡಿದರು ಆಗ ಪಾರ್ವತಿಯು ಆ
ಮಾಂಸಖಂಡಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ (ಜೀವ) ಪ್ರಾಣವನ್ನು
ಹೊಂದಿ ಜೀವಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ನಲವತ್ತೊಂಬತ್ತು
ಮಾಂಸಖಂಡಗಳೂ, ಒಂದೇಸಮನಾದ ರೂಪ, ಅಲಂಕಾರ, ವಯಸ್ಸು ಉಳ್ಳ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು
ಇವರು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಿದನು ಈ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ಮರುತ್ಸುಗಳ ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ,
ರುದ್ರನು ಮರುತ್ಸಿತನೆಂದೂ ಆಯಾಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ನಿತ್ಯಂ — ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ eternal,
everlasting ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಬುಗ್ಗೇದದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ one's own ಎಂಬ
ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ—

ರಯಿರ್ನ ಚಿತ್ತಾ ಸೂರೋ ನ ಸಂದ್ಯಗಾಯಿರ್ನ ಪ್ರಾಣೋ ನಿತ್ಯೋ ನ ಸೂನುಃ |

(ಮು ಸಂ ೧-೬೬-೧)

ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ಪಿತೋರುಪಸ್ಥೇ ದ್ಯಾವಾ ರಕ್ಷತಂ ಪೃಥಿವೀ ನೋ ಅಭ್ಯಾತ್ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೮೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನು ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ,

ಜನ್ಮೇವ ನಿತ್ಯಂ ತನಯಂ ಜುಷಸ್ವ ಸ್ತೋಮಂ ಮೇ ಅಗ್ನೇ ತನ್ನಾ ಸುಜಾತ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೧೫-೨)

ನೈವ್ಯುಕ್ಷಾಮ ಯೋಷಣಾಂ ನ ಮರ್ಯೇ ನಿತ್ಯಂ ನ ಸೂನುಂ ತನಯಂ ದಧಾನಾಃ

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ತನಯ ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಮತ್ತು ಋ ಸಂ. ೨-೨-೧೧ ರಲ್ಲಿ ತೋಕ ಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೭-೮೮-೬ ರಲ್ಲಿ ಆಸಿಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ, ಋ. ಸಂ. ೧-೭೧-೧ ರಲ್ಲಿ ಪತಿಶಬ್ದದೊಡನೆಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ, ತನ್ನ ಸ್ವಂತವಾದ, one's own ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಹವಿಷ್ಯತಂ—ಹವಿಷಃ ಕರ್ತಾರಂ, ಪ್ರದಾತಾರಂ ಯಜಮಾನಂ | ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿತ್ಯಂ—ತ್ಯೆಪ್ ನೇಧ್ರುವ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ್ಯವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಬಿಭೃತಃ—ದುಭೃಜ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶ್ಚ ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಭೃಜಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ನಾಭ್ಯಸ್ತಾಚ್ಚೈತುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಕ್ರೀಳಂತಿ—ಕ್ರೀಡ್ಯ ವಿಹಾರೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ಥಧಾತುಕ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ತರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರೀಳಾಃ - ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಜಾತ್ (ಉ ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಾತ್ಪಾತಿವೇಶನಾದಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತ್ಯಯಃ—ಘ್ರಷ ಸಂಘರ್ಷೇ. ಧಾತು. ತೈವಿಘ್ರಷ್ಟಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಕ್ಷಂತಿ—ನಕ್ಷ ನ್ಯಾಪ್ತೌ. ಇದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಕ್ರೀಳಂತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆಯೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಃ—ರುದಿರ್ ಅಶ್ರುವಿನೋಚನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ತಿನಂ—ನಮಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಮಸ್ತೀ. ಅಸ್ಮಾಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪ್ರಧದಲ್ಲಿ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರ್ಧಂತಿ—ಮೃಧು ಕ್ಷೇದನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸ್ವತವಸಃ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವಿಷ್ಯತಂ—ಹವಿಃ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಹವಿಷ್ಕೃತ್. ಡುಕೃಷ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಸ್ಯಸ್ಯಸಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾರಃ ||

ಯಸ್ಮಾ ಊನಾಸೋ ಅನ್ಯತಾ ಅರಾಸತ ರಾಯಸ್ಪೋಷಂ ಚ ಹವಿಷಾ
ದದಾಶುಷೇ |

ಉಕ್ಷಂತೈಸ್ತೈ ಮರುತೋ ಹಿತಾ ಇವ ಪುರೂ ರಜಾಂಸಿ ಪಯಸಾ ಮಯೋ-
ಭುವಃ || ೩ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ಯಸ್ಮಾ | ಊನಾಸಃ | ಅನ್ಯತಾಃ | ಅರಾಸತ | ರಾಯಃ | ಪೋಷಂ | ಚ | ಹವಿಷಾ | ದದಾಶುಷೇ |
ಉಕ್ಷಂತಿ | ಅಸ್ತೈ | ಮರುತಃ | ಹಿತಾಃ | ಇವ | ಪುರು | ರಜಾಂಸಿ | ಪಯಸಾ | ಮಯೋಃ | ಭುವಃ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹವಿಷಾ ದದಾತುಷೇ ಸೋಮಾದಿಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಹವಿಷಾ ಪ್ರೀತಾ ಊನಾಸೋಽಯಿತಾರೋಽವ್ಯತಾ ಅನುರಣಧರ್ಮಾಣೋ ಮರುತೋ ರಾಯಸ್ತೋಷಂ ಧನಸ್ಯ ಪುಷ್ಪಿಂ | ಚರಣ್ವತ್ಪ್ರಾದಿಪುಷ್ಪಿಂ | ಅರಾಸತ ಪ್ರಾಯಚ್ಛನ್ | ರಾಸತಿರ್ದಾರ್ಥಃ | ಅಸ್ಯೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹಿತಾ ಇವ ಹಿತಾಚರಣಾಃ ಸಖಾಯ ಇವ ಸಂತೋ ಮಯೋಭುವಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೋ ಮರುತೋ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾನ್ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಯಸೋದಕೇನ ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ಥಮುಕ್ತಂತಿ | ಸಿಂಚಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹವಿಷಾ—ಸೋಮಾದಿಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ದದಾತುಷೇ—ಅರ್ಪಿಸುವ | ಯಸ್ಯೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಊನಾಸಃ—ರಕ್ಷಕರೂ | ಅವ್ಯತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ರಾಯಃ ಪೋಷಂ—ಧನದ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ | ಚಿ—ಪಶ್ವಾದಿಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ | ಅರಾಸತೆ—ದಾನಮಾಡುತ್ತಾರೋ | ಅಸ್ಯೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹಿತಾಃ ಇವ—ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರರಂತೆ ಇರುವವರೂ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖದಾತೃಗಳೂ ಆದ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ರಜಾಂಸಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಪುರು—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಾಗೆ | ಸಯಸಾ—(ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ)ಉದಕದಿಂದ | ಉಕ್ತಂತಿ—ಚುನುಕಿಸುತ್ತಾರೆ

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ರಕ್ಷಕರೂ, ಅನುರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಹವಿರಾದಿದಾತೃವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪಶ್ವಾದಿ ಧನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಮತ್ತು ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರರಂತೆ ಇರುವ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸುಖದಾತೃಗಳಾಗಿ, ಉದಕವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ, ಸಸ್ಯಾದ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

To him, the presenter (of offerings), the protecting and immortal Maruts, (gratified) by the oblation, have given abundance of riches : they, the bestowers of happiness, becoming, as it were, the friends (of the worshipper), sprinkle the regions plentifully with water.

|| ವಿತೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮರಣರಹಿತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಧನವನ್ನೂ ಪಶುಪುತ್ರಾದಿಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರ ಹಿತವನ್ನೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾ ಅವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ, ಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿಯೂ, ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ರಾಯಃ ಪೋಷಂ—ರಾಯಃ ಎಂದರೆ ಧನವು, **ಪೋಷಂ** ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಟಿಯು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನ ಭೂತವಾದ ಗನಾದಿಪಠಸಂಪತ್ತನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಐವಿಷಾ ದದಾಶುಷೇ—ಸೋನಾದಿಹವಿರ್ಧತ್ತವತೇ | ಸೋನುವೇ ನೋದಲಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ

ಹಿತಾ ಇವ—ಹಿತಾಚರಣಾಃ ಸಖಾಯೆ ಇವ | ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿತವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನನ ಹಿತವನ್ನೇ ಬಯಸುವರು

ಪುರು—ಪ್ರಭೂತಂ | ಉರು ತುವಿ ನೋದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪುರು ಶಬ್ದವು ಸರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರು ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೩)

ರಜಾಂಸಿ—ರಜಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವವು ರಜಃ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ (ನಿ ೨-೧೮), ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೂ, ಉದಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ಶೋಕವೆಂದೂ (ನಿ. ೪-೧೯) ನಾನಾರ್ಥಗಳಿವೆ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಕ ಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ ೩-೧೩) ಯಾಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವ ರಾದ್ದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಏಕೇಕಣದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಊಮಾಸಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಅವಿಸಿವಿತುಷಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್** (ಉ ಸೂ. ೧-೧೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾವಕಾರಗಳಿಗೆ **ಜ್ವರತ್ವೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦)** ಎಂಬುದರಿಂದ ಊರಾದೇಶ. **ಇಷ್ಠಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಜನ್ ಸರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅಮೃತಾಃ—ನಜ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ನಜೋಜರ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರಾಸತ—ರಾಸ್ಯ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಚ್ಚ ಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವನಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಯಃ—ಊದಿಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

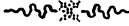
ದದಾಶುಷೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು ಇವಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಕ್ವಸುಕ್ವ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ

ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ ಶಾಸಿವಸಿ ಘಸೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ

ಉಕ್ಷಂತಿ - ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾವೇರ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ವಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ

ಹಿಶಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರ.ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದಧಾತೇರಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಃ ಎಂಬುದು ಸೂದ ಹೆಸರು ಇದು ಉಪಪದನಾಗಿರುವಾಗ ಅಂತರ್ಧಾವಿ ತ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಶಃ |

ಆ ಯೇ ರಜಾಂಸಿ ತವಿಷೀಭಿರವ್ಯತ ಪ್ರ ವ ಏನಾಸಃ ಸ್ವಯಂತಾಸೋ
ಅಧ್ರಜನ್ |
ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಚಿತ್ರೋ ವೋ ಯಾಮಃ
ಪ್ರಯಂತಾಸ್ತ್ವಷ್ಟಿಷು || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ |

ಆ | ಯೇ | ರಜಾಂಸಿ | ತವಿಷೀಭಿಃ | ಅವ್ಯತ | ಪ್ರ | ವಃ | ಏನಾಸಃ | ಸ್ವಯಂತಾಸಃ | ಅಧ್ರಜನ್ |
ಭಯಂತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾನಿ | ಹರ್ಮ್ಯಾ | ಚಿತ್ರಃ | ವಃ | ಯಾಮಃ | ಪ್ರಯಂತಾಸು | ಯಷ್ಟಿಷು || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ಯ ಏನಾಸ ಏನಾ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಾಸ್ತವಿಷೀಭಿಃ ಸ್ವಕೀಯೈ-
ರ್ಬಲೈವ್ಯಕ್ತಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪೈ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾನಾವ್ಯತ ಸರ್ವತ ಅವ್ಯಾಂತಿ ತೇ ವೋ
ಯುಷ್ಮಾಕನುನಾಸೋಶ್ಯಾಃ ಸ್ವಯಂತಾಸಃ ಸ್ವಯನುನೇವ ಸಾರಥಿನಾ ವಿನೈವ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವಾಧ್ರಜನ್ |

ಪ್ರಕರ್ಷಣೀ ಗಚ್ಛಂತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನವಂತಿ | ಕಿಂಚಿ ಯುಷ್ಮದಾಗಮನಾದ್ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
 ಭೂತಜಾತಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಹರ್ಮ್ಯಾಣಿ ಚಿ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ ಪತನಾತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
 ತಸ್ಮಾದ್ಲೋ ಯಾಮುಕ್ತಿ ತ್ವಶ್ವಾ ಯಿನೀಯಃ | ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಭೀತೇಃ ಕಾರಣಮಾಹ |
 ಬುಷ್ಟಿಷು ಯುದ್ಧಸ್ಥಾಪು ಹೇತಿಷು ಪ್ರಯತಾಸು ಪ್ರಕರ್ಷಣೋದ್ಯತಾಸು ಸತೀಷು | ಅಥನಾ ಭೀತೌ
 ದೃಷ್ಟಾಂತೇ | ಬುಷ್ಟಿಷು ಪ್ರಯತಾಸು ಸತೀಷು | ಲುಪ್ತೋಪಮೇಯಂ | ಆಯುಧೇಷೂದ್ಯತೇಷು
 ಯಥಾ ಜನಾ ಬಿಭೃತಿ ತದ್ವದ್ಯುಷ್ಮದಾಗಮನಾದ್ವಿಭೃತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

• (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇ ಏನಾಸಃ—ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು |
 ತವಿಸೀಭಿಃ—(ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪವಾದ) ಸ್ವಕೀಯ ಬಲಗಳಿಂದ | ರಜಾಂಸಿ—ಲೋಕಗಳನ್ನು | ಆ ಅವ್ಯತಃ—
 ಸರ್ವತ್ರ ಅನುಸುತ್ರವೆಯೋ | (ತೇ—ಆ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ (ಅಶ್ವಗಳು) | ಸ್ವಯಂತಾಸಃ—ತಾನಾಗಿಯೇ (ಸಾರಥಿ
 ಯಿಲ್ಲದೇ) ರಥದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ | ಪ್ರ ಅಥ ಜನ್—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ ನಿಮ್ಮ
 ಆಗಮನದಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳೂ | (ವಿಶ್ವಾ) ಹರ್ಮ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತ ಗೃಹಗಳೂ |
 ಬುಷ್ಟಿಷು—ಯುದ್ಧಸ್ಥಾನದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು | ಪ್ರಯತಾಸು—ಹೋಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲೆತ್ತಿದಾಗ (ಭಯ
 ಪಡುವಂತೆ) | ಭಯಂತೇ—(ಬೀಳುತ್ತೇನೆಂದು) ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | (ತಸ್ಮಾತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ |
 ಯಾಮಃ—(ಆ ಗಮನವು) ಸಂಚಾರವು | ಚಿತ್ರಃ—ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದುದು .

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಸ್ವತಃನಿಯುಕ್ತವಾಗುವ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿ ಕರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ,
 ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಜನರು ಭೀತರಾಗುವಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ
 ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಗಳೂ, ಸಮಸ್ತ ಭೂತಜಾತಗಳೂ ಬೀಳುತ್ತೇನೆಂದು ಭಯಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ

English Translation

Those, your coursers, which traverse the regions in their speed,
 proceed, self-guided : all worlds, all dwellings, are alarmed. for marvellous
 is your coming . (such fear as is felt) when spaces are thrust forth (in battle).

|| ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಜಾಂಸಿ—ರಜೋ ರಜತೇರ್ಜ್ಯೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ
 ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ರಜಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿತಿ, ಉದಕ, ಲೋಕಗಳೆಂಬ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿವೆ (ನಿ. ೪-೧೯) ಇಲ್ಲಿ
 ಲೋಕಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ತವಿಸೀಭಿಃ—ತವಿಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಭಾಷ್ಯ
 ಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಕೀಯೈರ್ಬಲೈರ್ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪೈಃ—ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ತಮ್ಮ

ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. Max Muller ಪಂಡಿತನು—you have stirred up the clouds with might ಸಿನ್ನು ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಮಳೆಹುಯ್ಯುವಂತ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ಬಹಳ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಆವೃತೆ—ಲೋಕಾನ್ ಸರ್ವತ ಆವೃಣಂತಿ | ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುವು, ಆವರಿಸುವವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ವಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದವು ಚದುರಿಸು (to stir up, to excite) ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ವಿ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಚದುರಿಸುವರು, ಪ್ರೇರಿಸುವರು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು ಮತ್ತು ಪ್ರವಯಣ—a goad, ಪ್ರವೇಶ್ಯ—driver ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು

ವಿನಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಶಬ್ದವು ವೇಗಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥವು ಇಲ್ಲ ಬಹಳ ವೇಗಗಮನವುಳ್ಳವು ಅಶ್ವಗಳಾದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮರುತ್ತಗಳ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ **ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ** (ಸಿ. ೨-೨೭) ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳು ಜಿಂಕೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವರಬ್ಧವಾಚಕಪದಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸ್ಮಯಂತಾಸಃ :—ಸ್ಮಯಂತೇವ ಸಾರಥಿನಾ ವಿನೈವ ಯುಕ್ತಾಃ | ಸಾರಥಿಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ತಾನೇ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಾರಥಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು ರೂಢಿಯು ಆದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಆ ರೀತಿ ಇತರರ ನೈರಣಿ ಅಥವಾ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಂಥವು ಹರೀ ಎಂಬ ಕುಮಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾನಿ ಹರ್ಷ್ಯಾ—ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಜಾತಗಳೂ, ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಮನೆ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವುವು. ಆತಿರಭಸವಾಗಿ ಬೀಳುವ ಗಾಳಿಯಿಂದಲೂ, ಮಳೆಯಿಂದಲೂ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ, ಜನಗಳೂ, ಮನೆಗಳೂ ಅಲ್ಲಾಡುವುವು. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬುಡಸಹಿತ ಉರುಳುವುವು. ಮನೆಗಳು ಕುಸಿದು ಬೀಳುವುವು ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ **ಭಯಂತೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿರುವನು

ಹರ್ಷ್ಯಾ—ಸರ್ವಾಣಿ ಹರ್ಷ್ಯಾಣಿ | ಸಮಸ್ತ ಗೃಹಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದವು ಭುವನಾನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ **ಹರ್ಷ್ಯಾ** ಎಂದರೆ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವನು. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವನು. ಹರ್ಷ್ಯವೆಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ಗುಳಿ, ಒಲೆ, ಗೃಹ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನು

ಸೂಚಿಸುವುದು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿತೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವನು:— ಹರ್ಮ್ಯಾ is used here as an adjective of ಭುವನಾನಿ and can only mean living in houses. It does not, however, occur again in the same sense, though it occurs several times as a Substantive, meaning houses. Its original meaning is fire-pit, then, hearth, then house, a transition of meaning analogous to that of aedes. Most of the ancient nations begin their kitchen with a fire-pit. They dig a hole in the ground, take a piece of the animal's raw hide, and press it down with their hands close to the sides of the hole, which thus becomes a sort of pot or basin. This they fill with water, and they make a number of stones red-hot in a fire else by. The meat is put into the water, and the stones dropped in till the meat is boiled. Catlin describes the process as awkward and tedious, and says that since the Assinaboins had learnt from the Mandans to make pottery, and had been supplied with vessels by the traders, they had entirely done away the custom excepting at public festivals; where they seem, like all others of the human family, to take pleasure in cherishing and perpetuating their ancient customs. This pit was called ಹರ್ಮ್ಯಾ.

(Tylor's Early History of mankind. p. 262).

ಇವಲ್ಲದೆ—

ತೇ ಹರ್ಮ್ಯಾಷ್ವಾಃ ಶಿಶವೋ ನ ಶುಭ್ರಾ ವತ್ಸಾಸೋ ನ ಸ್ತ್ರೀ ಕ್ರೀಡನಃ ಪಯೋಧಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೬-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುವೇವತೆಗಳು ಸಣ್ಣ ಬಾಲಕರಂತೆ ನೃಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಒಲೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದರು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಲೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ತೇಷಾಂ ಸ ಹಸ್ತೋ ಅಶ್ವಾನಿ ಯಥೇದಂ ಹರ್ಮ್ಯಾಂ ತಥಾ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೨೫-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಈ ಗೃಹವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವು.

ಅಭೂದು ಕೇತುರುಷಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ಪ್ರತೀಚ್ಯಾಗಾದಧಿ ಹರ್ಮ್ಯಾಭ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ—ಉಷಃಕಾಲದ ಬೆಳಕು ಮೊದಲು ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಹರ್ಮ್ಯಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮನೆಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಸ ಶೇವ್ಯಧೋ ಜಾತ ಆ ಹರ್ಯೋಷು ನಾಭಿಯುನಾ ಭವತಿ ರೋಚಿಸಸ್ಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಿಯು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು (ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದು) ಎಂದು ಹರ್ಯೋಷ ರಬ್ಧವು ಮನೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು.

ಮನ್ಯೋರಿಯಾಯ ಹರ್ಯೋಷು ತಸ್ಮಾ ಯತಃ ಪ್ರಜಜ್ಞ ಇಂದ್ರೋ ಆಸ್ಯ ನೇದ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೭೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನು) ಮನ್ಯವಿನಿಂದ ಬಂದನು ಮತ್ತು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮನೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಕೆಲವುಕಡೆ ಹರ್ಯೋಷ ರಬ್ಧವು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೭-೫೫-೬ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡ (building) ಎಂದೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ನಿಭವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಲಾರದು. ಆದರೂ ಹಳ್ಳ ಗುಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರಬ್ಧದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ಯದೀಂ ಸುಕ್ಷತ್ರ ಪ್ರಭೃತಾ ಮದಸ್ಯ ಯುಯುತ್ಸಂತಂ ತಮಸಿ ಹರ್ಯೋ ಧಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೫-೨೨-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಿರುವ ರುಷ್ಣಾಸುರನನ್ನು ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿವೆ) ಹಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ.

ಯುವಂ ಕಣ್ವಾಯ ನಾಸತ್ಯಾಪಿರಿಸ್ತಾಯ ಹರ್ಯೋ | ತಶ್ಚದೂತೀರ್ದಶಸ್ಯಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫-೨೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನೀವು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಂದ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಣ್ವುಮುಷಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ನೀಡಿ) ಹಳ್ಳವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಹರ್ಯೋ ರಬ್ಧದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಶ್ರಮಸ್ಯ ದಾಯಂ ನಿ ಭಜಂತೈರ್ಭ್ಯೋ ಯದಾ ಯನೋ ಭವತಿ ಹರ್ಯೋ ಹಿತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ (ಯಮನು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವಾಗ) ಮನೆ ಅಥವಾ ಅದೋ ಲೋಕವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೭, ೧-೧೧೪-೬; ೮-೭೩-೩, ೧೦-೮೦-೩ ಎಂಬ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಘರ್ಮ ರಬ್ಧವೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಮುಷಿಯು ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಯತ್ತ್ವೇಷಯಾನಾ ನದಯಂತ ಪರ್ವತಾನ್ದಿವೋ ವಾ ಪೃಷ್ಠಂ ನರ್ಯಾ
 ಅಚುಚ್ಯವುಃ |
 ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಜ್ಞನ್ಭಯತೇ ವನಸ್ಪತೀ ರಥೀಯಂತೀವ ಪ್ರ ಜಿಹೀತ
 ಓಷಧಿಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ತ್ವೇಷಯಾನಾಃ | ನದಯಂತ | ಪರ್ವತಾನ್ | ದಿವಃ | ವಾ | ಪೃಷ್ಠಂ | ನರ್ಯಾಃ | ಅಚುಚ್ಯವುಃ |
 ವಿಶ್ವಃ | ವಃ | ಅಜ್ಞನ್ | ಭಯತೇ | ವನಸ್ಪತೀಃ | ರಥೀಯಂತೀಽವ | ಪ್ರ | ಜಿಹೀತೇ | ಓಷಧಿಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮರುತಶ್ವೇಷಯಾನಾಃ ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮನಾ ಯದ್ಯದಾ ಪರ್ವತಾನ್ ಪರ್ವವತೋ ಗಿರೀರ್ಗ-
 ದ್ವರಾಣಿ ಪೂರಕಾನ್ವೇಘಾನ್ವಾ ನದಯಂತ ನಾದಯಂತಿ ವಾಘನಾ ದಿವೋ ವಿದ್ಯೋತನಾತ್ಕಸ್ಯಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ
 ಸೃಷ್ಟಮುಪರಿಭಾಗಂ ನರ್ಯಾ ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಾ ಅಚುಚ್ಯವುಃ ಗಚ್ಛಂತಿ ತದಾ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂ
 ಧಿನ್ಯಜ್ಞನ್ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ವಿಶ್ವೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಸ್ಯ ಸಾಲಯಿತಾ ವ್ಯಕ್ತಸಮೂಹೋ
 ಭಯತೇ | ಬಿಭೇತಿ | ತಥಾಷಧಿಃ ಪ್ರಿಯಂಗುಮ್ರೀಹ್ಯಾದಿಃ ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛತಿ |
 ಸ್ತಸ್ಮಾ ನಾದಿತಸ್ತ ತಕ್ಷಲತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೀಯಂತೀವ | ರಥಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೀ
 ಸ್ತೀ | ರಥಾರೂಢೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃತೀ ಸ್ತೀವ | ಸಾ ಯಥಾ ಚಲತಿ ತದ್ಭೃತ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ತ್ವೇಷಯಾನಾಃ—ಪ್ರದೀಪ್ತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪರ್ವತಾನ್—
 ಗಿರಿಗಪ್ಪರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ನದಯಂತ—ಧ್ವನಿವಿಶಿಷ್ಟವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ | ವಾ—
 ಅಥವಾ | ದಿವಃ—ಆಂತರಿಕ್ಷದ | ಪೃಷ್ಠಂ—ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು | ನರ್ಯಾಃ—ನರರ ಹಿತೇಚ್ಛುಗಳಾಗಿ |
 ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಅಜ್ಞನ್—ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ |
 ವಿಶ್ವಃ ವನಸ್ಪತೀಃ—ಸಮಸ್ತ ವೃಕ್ಷಗಳೂ | ಭಯತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಷಧಿಃ—
 ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ | ರಥೀಯಂತೀ ಇವ—ರಥಸ್ಥಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಓಲಾಡುವಂತೆ | ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ—(ಸ್ತಸ್ಮಾ ನದಿಂದ)
 ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳು ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರಗಳಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ; ಓಗೇ ನಿಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವೃಕ್ಷಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ಕಂಪಿಸುತ್ತವೆ, ರಥಸ್ಥಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಲತಾಗುಚ್ಛಾದಿಗಳು ಅತ್ತಲಿಂದಿತ್ತ ಓಲಾಡುತ್ತವೆ.

English Translation

When your brilliant coursers make the mountains echo ; and friendly to man, traverse the summit of the firmament . then all the forest lords are alarmed at your approach, and the bushes wave to and fro, as a woman in a chariot.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ವೇಷಯಾಮಾಃ—ಪ್ರದೀಪ್ತಗಮನಾಃ | ಭಯಂಕರನಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರು ಗಾಳಿಯು ರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವಾಗ ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವೃಕ್ಷಗಳೂ, ಗೃಹಾದಿಗಳಿಗೂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಏಕೆಂದರೆ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬುಡಸಹಿತ ಉರಳಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಗೃಹಗಳೂ, ಅವುಗಳ ಮೇಲುಭಾಗವೇಯೂ ದೂರ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವವು. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳೂ ಗಿಡಗಳೂ ಅಶ್ವೋಲಕಶೋಲವಾಗುವವು. ಈ ರೀತಿ ಬಹಳ ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಗಮನವು (ರಭಸದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು) ಬಹು ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ Wilson ಸಂಚಿತನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವನು ಆರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣವಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನದಯಂತೆ—ನದಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಬ್ದಮಾಡು, ಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದು. ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪರ್ವತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪರ್ವತವೆಂದರೆ ಮೇಘ (ನಿ. ೨-೨೧) ಅಥವಾ ಬೆಟ್ಟ (ನಿ. ೧-೨೦), ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಗಾಳಿಯು ಹೊಡೆತವು ಮೇಘವನ್ನು ಘರ್ಷಿಸುವಂತೆ (ಗುಡುಗುವಂತೆ) ಮಾಡುವದು ಎಂದೂ, ಬೆಟ್ಟವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೀಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಗಿರಿಗಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. Wilson ಸಂಚಿತನು—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗೈಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವನು. ಆದರೆ ನದಾ ಧಾತುವಿಗೆ ನೊದಲು ಕಂಪಿಸು, ಚಲಿಸು, ಅಲಾಡು (to vibrate, to shake) ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದು ಕಾಲಕ್ರಮದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಋಕ್ಸಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾದರೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಜನರೂ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳೂ ಭಯದಿಂದ ನಡಗುನರು ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಈ ಋಕ್ಸಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೋ ವೋ ಅಪ್ಸುನೈಯತೇ ವನಸ್ತತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು.

ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿದ್ರೋ ಅಜ್ಞನ್ನಾ ನಾನದತಿ ಪರ್ವತಾಗೋ ವನಸ್ಪತಿಃ | ಭೂಮಿಯಾರ್ನಮೇಷು ರೇಜತೇ ||

(ಋ ಸಂ ೭-೨೦-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವೇ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಭೂಮಿಯು ಸಹ ನಡುಗುವುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ,

ನಿ ವೋ ಯಾಮಾಯ ಮಾನುಷೋ ದಧ್ರ ಉಗ್ರಾಯ ಮನ್ಯವೇ | ಜಿಹೀತ ಪರ್ವತೋ ಗಿರಿಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಭಯಂಕರವಾದ ಆಗಮನದ ಸ್ವರೂಪವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ

ರಥೀಯಂತೀವ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ, ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯು, ರಥವು ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಇತ್ತಲೆಂದತ್ತ ಅಲ್ಪಾಡುವಂತೆ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುವಂತೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ. Max Muller ರಂಜಿತನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ರಥ ಅಥವಾ ರಥಚಕ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು.

ಜಿಹೀತ ಓಷಧಿಃ—ಪ್ರಿಯಂಗುವ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ಪ್ರ ಜಿಹೀತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛತಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದಿತ ಸ್ತತಶ್ಚ ಲತೀತೈರ್ಥಃ | ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವ ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದವು ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡದಾದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಓಷಧಿ ಶಬ್ದವು ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ಪ್ರಿಯಂಗು, ವ್ರೀಹಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ, ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರ ಅಥವಾ ದೃಢವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ ಸಸಿ ಬಳಿ ನೋವಲಾದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಂತಹ ಸಸ್ಯಗಳು ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳೆಗೂ ಚದುರಬೋಗುವಂತೆ ಕೆತ್ತು ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ—**ಜಿಹೀತ ಪರ್ವತೋ ಗಿರಿಃ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಕಲ್ಪುಬಂಡೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಚಲವಾದ ಪರ್ವತವೇ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಚದುರಿಸಲ್ಪಡುವವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲು ರಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆತಾನೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ರಭಸವನ್ನು ತಡೆಯಬಲ್ಲವು ಎಂದು ನುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತ್ವೇಷಯಾಮಾಃ—ತ್ವೇಷಃ ಯಾಮಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತ್ವೇಷಯಾಮಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ.

ನದಯಂತ—ಇದ ಅನ್ಯಕ್ಕೆ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕೋನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ವ. ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾದ್ವದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು

ನಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಕಮಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವತಾನ್—ಪರ್ವ ಸ್ವರಣಿ . ಧಾತು ಭ್ಯಮ್‌ದೃಶಿ—(ಉ ಸೂ ೩-೩೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪುತ್ರಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನರ್ಯಾಃ—ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತಾಃ ನರ್ಯಾಃ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚುಚ್ಯವುಃ—ಚ್ಯುತ್ ಗತೌ ಧಾತು ಛಾಂವಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ವೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಪರವಾದಾಗ ಶಸಿಗೆ ರ್ನು ಆದೇಶ. ಶ್ನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತ ವಿಧಿಭ್ಯಕ್ತ (ಪಾ ಸೂ.೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಜುಸಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ಚಿವಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ ಸ್ತುತಿಪೀಠ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

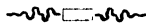
ಅಜ್ಜನ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಅನ್ಯೋಭ್ಯೋಸಿ ದ್ಯತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಲಾದಾನಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ನೇಸ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್

ಭಯತೇ—ಞಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ರ್ನು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ತತಿಃ-ಸಾರಸ್ವರ ಪ್ರಭೃತೀನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟಾಗನು. ಉಭೇವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಸು (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಥೀಯಂತೀ—ರಥಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ರಥೀಯತಿ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಚ್ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸ್ವರ್ನಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ದೀಪ್ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜಿಹೀತೇ—ಓಪಾಡ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಜುಯೋತ್ಯಾದಿ. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಯೂಯಂ ನ ಉಗ್ರಾ ಮರುತಃ ಸುಚೇತುನಾರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ ಸುಮತಿಂ
ಸಿಸರ್ತನ |

ಯತ್ರಾ ವೋ ದಿದ್ಯುದ್ರದತಿ ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ ರಿಣಾತಿ ಪಶ್ಚಃ ಸುಧಿತೇವ
ಬರ್ಹಣಾ || ೬ ||

|| ಪದವಾರಃ ||

ಯೂಯಂ | ನಃ | ಉಗ್ರಾಃ | ಮರುತಃ | ಸುಚೇತುನಾ | ಅರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ | ಸುಮತಿಂ | ಸಿಸರ್ತನ |
ಯತ್ರ | ವಃ | ದಿದ್ಯುತ್ | ರದತಿ | ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ | ರಿಣಾತಿ | ಪಶ್ಚಃ | ಸುಧಿತಾಃ | ಇವ | ಬರ್ಹಣಾ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಉಗ್ರಾ ಉದ್ಗಾಣಬಲಾ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಸುಚೇತುನಾ ಶೋಭನಚೇತಸಾರಿಷ್ಟಗ್ರಾ-
ಮಾ ಅಹಿಂಸಿತಸಂಘಾಃ ಸಂತೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಮತಿಂ ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಂ ಸಿಸರ್ತನ | ಪೂರಯತ |
ಕಸ್ತಿನ್ಮಾಲ ಇತಿ ತದ್ವಚ್ಯತೇ | ಯತ್ರ ಯಸ್ತಿನ್ಮಾಲೇ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೀ ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ ವಿಕ್ಷೇಪಣಿ
ಶೀಲದಂತೀ ದಿದ್ಯುದ್ವೇತೀ ರದತಿ ಲಿಖತಿ ಮೇಘಸಂಸ್ಥಾಯಂ ಪಶ್ಚಃ ಪಶೂಂಕ್ಶ ರಿಣಾತಿ ರೇಷತಿ
ಹಿಸಸ್ತಿ | ನಾಯಾ ನಾತಿ ಸತಿ ಪಶವಃ ಶೀರ್ಯಂತ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹಿಂಸಾಯಾಂ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಸುಧಿತಾ ಸುಹಿತಾ ಸುಷ್ಕ ಪ್ರೇರಿತಾ ಬರ್ಹಣಾ ಹತಿಸ್ತತ್ಪಾಧನಾ ಹೇತಿರ್ವಾ ಯಥಾ ರಿಣಾತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್ರ—ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ವಃ—ನಿಮ್ಮದಾದ | ಕ್ರಿವಿದ್ವತೀ—ಸೀಳುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ |
ದಿದ್ಯುತ್—ಆಯುಧವು (ವಿದ್ಯುತ್ತು) | ರದತಿ—ಮೇಘಮಾಲೆಯನ್ನು ಸೀಳುತ್ತದೆಯೋ | (ಮತ್ತು) |
ಸುಧಿತಾ—ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಬರ್ಹಣಾ ಇವ—ಹತಿಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವು ಹಿಂಸಿಸುವಂತೆ |
ಪಶ್ಚಃ—ಪಶುಗಳನ್ನೂ | ರಿಣಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತದೆಯೋ | (ತತ್ರ—ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಉಗ್ರಾಃ—ಉಗ್ರರಾದ |
(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೂಯಂ—ನೀವು | ಸುಚೇತುನಾ—ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ |
ಅರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ—ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಜನಸಂಘಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ | ನಃ—ನನುಗೆ | ಸುಮತಿಂ—ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು |
ಸಿಸರ್ತನ—ಪೂರ್ಣವಾದಿ.

| ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇಷವೆಣಿಸದವರೇ, ನಿಮ್ಮ ಅಯುಷ್ಯವಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತು ವೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದಾದುದು, ಅದು ಮೇಘವಾಲೆಯನ್ನೂ, ಪಶುಗಳನ್ನೂ, ಸರಿಯಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಯುಧದಂತೆ, ಸೀಳುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಉಗ್ರರಾದ ನೀವು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಯಲಿಗಳಾಗಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದೆ, ಸದ್ಭದ್ರಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ

English Translation.

Fierce Maruts, free from malevolence in your kindly thoughts, fulfill towards us your good purposes; when your missile lightning rends (the cloud), as a well-hurled weapon wounds the deer.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಚೇತುನಾ—ಶೋಭನಚೇತಸಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಎಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ. ಈ ಶಬ್ದವು ಚುಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಂತವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರ ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು **ಸುಚೇತುನಾ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—

ಸ ನೋ ನೇದಿಷ್ಯಂ ದದೃಶಾಸ ಆ ಭರಾಗ್ನೇ ದೇವೇಭಿಃ ಸಚೇನಾಃ ಸುಚೇತುನಾ ಮಹೋ ರಾಯಃ ಸುಚೇತುನಾ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೭-೧೧)

ಎಂಬ ಚುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಯೇ. ನೀನೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಇರುವ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಹಳವಾದ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡು—ಎಂದು ಸುಚೇತುನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸುಚೇತುನಾ ರಯಿಂ ಧತ್ತಂ ವಸುಮಂತಂ ತತಗ್ನಿನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೯-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೇ ನೀವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೂರುಗಟ್ಟಲೆ ರತ್ನಾದಿ ಧನಗಳನ್ನೂ ಪಶುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಿ ಎಂದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸ್ಯಸ್ತಿ ಪೂಷಾ ಅಸುರೋ ದಧಾತು ನಃ ಸ್ಯಸ್ತಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಸುಚೇತುನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೧-೧೧)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ಏಹವಾ ಸುಚೇತುನಾ ಪ್ರ ಯಂತಮಸ್ಮಾ ಆರ್ಚತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೪-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಮಿತ್ರಾನರವರೇ, ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬಾಹುಗಳನ್ನು (ಕೈಗಳನ್ನು) ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ (ನಮಗೆ) ನೀಡಿರಿ ಎಂದು ಮಿತ್ರಾನರರ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಆ ರಯಿಮಾ ಸುಚೇತನಮಾ ಸುಕ್ರತೋ ತನೂಷ್ವಾ | ಸಾಂತಮಾ ಪುರುಸ್ವೈಹಂ ||

(ಋ ಸಂ ೯-೬೫-೨೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಚೇತನಾ ಎಂದು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಸುಚೇತನಂ ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುಚೇತನಾ—ಶೋಭನಂ ಚೇತುಃ ತೇನ. ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ—ರಿಷ್ಟ ಪಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ರಿಷ್ಟಃ ಆರಿಷ್ಟಃ ಆರಿಷ್ಟಃ ಗ್ರಾಮಃ ಯೈಸ್ತೇ ಆರಿಷ್ಟಗ್ರಾಮಾಃ. ಅಷ್ಟಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮತಿಂ—ಸುನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷ**—(ಪಾ ಸೂ ೨-೨-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಸರ್ತನ—ಪೃ ಪೂರಣೇ. ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ ೨-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಬಾದೇಶ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ **ಆತಿಪಿಸತೋರ್ಗ್** (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಆತಿವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ರದತಿ—ರದ ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಿಣಾತಿ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರಾಡಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯಃ—ಪಶು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ.

ಸುಧಿತಾ - ದುಧಾಜ್ಞಾ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಪಾ ಪರನಾದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೆ ಹೀವ್. ಗತಿರನಂತರಃ (ಮಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾ ಅನವಭ್ರಾಧಸೋಲಾತ್ಪ್ರಣಾಸೋ ವಿದಭೇಷು
 ಸುಸ್ವತಾಃ |
 ಅರ್ಚಂತ್ಯರ್ಕಂ ಮದಿರಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ವಿದುರ್ವೀರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾನಿ
 ಪೌಂಸ್ಯಾ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ | ಅನವಭ್ರಾಧಸಃ | ಅಲಾತ್ಪ್ರಣಾಸಃ | ವಿದಭೇಷು | ಸುಸ್ವತಾಃ |
 ಅರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕಂ | ಮದಿರಸ್ಯ | ಪೀತಯೇ | ವಿದುಃ | ವೀರಸ್ಯ | ಪ್ರಥಮಾನಿ | ಪೌಂಸ್ಯಾ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರ ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತಂಭಿತದಾನಾಃ | ಅವಿರತದಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನವಭ್ರಾಧಸೋಲಾತ್ಪ್ರಣಾಸವಿರಾದಿಧನಾಃ | ರಾಧ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಅಲಾತ್ಪ್ರಣಾಸಃ || ನಕಾರಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಲಕಾರಃ || ಅನಾತ್ಪ್ರಣಾಸ ಆತರ್ದನರಹಿತಾಃ | ಅಥನಾ | ಅಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಮಾತರ್ದನಾಃ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಲಮುತ್ಯರ್ಕಂ ದಾತಾರಾಃ ಫಲಾನಾಂ | ಏವಂರೂಪಾ ಮರುತೋ ವಿದಭೇಷು ಯಾಗೇಷ್ಟರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಂ ಸ್ಯಸಖೀಭೂತಮರ್ಚಂತಿ | ಪೂಜಯಂತಿ | ಸ್ತುತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಭಾವಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ ಮದಿರಸ್ಯ ಮಾದನಸಾಧನಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಯೇ ಪಾನಾಯ | ತಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಕಥಂ ಜಾನಂತೀತ್ಯತ ಆಹ | ತೇ ಮರುತೋ ವೀರಸ್ಯ ವಿವಿಧಂ ಶತ್ಪ್ರಾಣಾಮೀರಕಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಾನಿ ಮುಖ್ಯಾನಿ ಪೌಂಸ್ಯಾ ಪುಂಸ್ಯಾನಿ ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ವಿದುಃ | ಜಾನಂತಿ ||

1 ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ *

(ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ವೀರಸ್ಯ—ವೀರನಾದ ಇಂದ್ರನ | ಪ್ರಥಮಾನಿ—ಮುಖ್ಯನಾದ (ನೊಂದಲನ) | ಸೌಂಸ್ಯಾ—ವೃತ್ತವಧಾದಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು | ವಿಮಃ—ತಿಳಿದಿದಾರಿ | (ಅಂತಹ) ಪ್ರ ಸ್ಯಂಭ-
ದೇಷ್ಟಾಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾಶ್ರಯವುಳ್ಳ (ಅವಿರತನಾದ) ದಾನವುಳ್ಳವರೂ | ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅಭ್ರಷ್ಟನಾದ
ಹವಿರಾದಿ ಧನವಿಷ್ಟರೂ | ಅಲಾತ್ಯತಾಸಃ—ಹಿಂಸಾಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವರೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾ
ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಫಲದಾತ್ಯಗಳೂ | ವಿದಘೇಷು—ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ | ಸುಷ್ಪುತಾಃ—ಚಿನ್ನಾಗಿ
ಸ್ತುತರೂ (ಅದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ಮದಿರಸ್ಯ—ಮದಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಸೀತಯೇ—ಪಾನ
ಕೈೋಷ್ಠರ | ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜನೀಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅರ್ಚಂತಿ—ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರ

1 ಭಾವಾರ್ಥ *

ಅವಿರತದಾಸಿಗಳೂ, ಅಪಾರವಾದ ಹವಿರಾದಿ ಧನವಿಷ್ಟರೂ, ಹೆಚ್ಚಾದ ಫಲದಾತ್ಯಗಳೂ, ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತರೂ ಆದ ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು, ವೀರನಾದ ಇಂದ್ರನ ಮುಖ್ಯನಾದ ವೃತ್ತವಧಾದಿ ಸಾಹಸ
ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ, ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮದಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ,
ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ

English Translation

Givers without stint, possessors of inexhaustible riches, devoid of
malevolence, ever glorified at sacrifices, they worship the adorable (indra),
for (the sake of) drinking the (Soma) wine, for they know the first manly
exploits of the hero.

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು *

ಪ್ರ ಸ್ಯಂಭದೇಷ್ಟಾಃ—ಪ್ರಕರ್ಷಣೆ ಸ್ತಂಭಿತದಾನಾಃ | ಅವಿರತದಾನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆ
ಗಳು ಕೊಡುವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳು ವ್ಯಥನದವು ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಕಾಲವಿದ್ದು ನಾಶನಾಗತಕ್ಕದಲ್ಲ, ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವು
ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅನವಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅಭ್ರಷ್ಟವಿರಾದಿಧನಾಃ | ರಾಧಃಶಬ್ದವು ಸುಳಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಷ್ಟತೆಂಟು
ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ರಾಧಃ ಎಂದರೆ ಧನವೆಂದರ್ಥವು. ಅನವಭ್ರ ಎಂದರೆ
ಭ್ರಷ್ಟವಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ ಎಂದರ್ಥವು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರಾದಿ (ಧನವು)ಯು ವ್ಯರ್ಥ
ನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಅದನ್ನು ಅವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಧನವು ವ್ಯರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ಅಲಾತ್ಯಣಾಸಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ ವ್ರಜೋ ಗೋಃ ಪುರಾ ಹಂತೋರ್ಭಯಮಾನೋ ನ್ಯಾರ |

ಸುಗಾನ್ವಭೋ ಅತ್ಯಣೋನ್ನಿರಜೇ ಗಾಃ ಸ್ತ್ರಾವನ್ವಾಣೀಃ ಪುರುಹೂತಂ ಧಮಂತೀಃ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೩೦-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—
ಅನಾತ್ಯಣಾಸ ಅತರ್ಧನರಹಿತಾಃ ಅಥವಾ ಅಲಂ ಸರ್ಯಾಪ್ತಮಾತರ್ಧನಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಯದ್ವಾ
ಅಲಮತ್ಯರ್ಥಂ ದಾತಾರಃ ಫಲಾನಾಂ | ಎಂದು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ವಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಲಾತ್ಯಣೋ ವಲ ಇಂದ್ರ
ವ್ರಜಃ ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಋಕ್ವಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಬಹುದಿಡಕತೆಯಾಲ-
ಮತ್ಯರ್ಥಮಾತ್ಯದ್ಯತೇ ಹಿಂಸೃತ ಇತ್ಯಲಾತ್ಯಣಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವರು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರ್ವಚನ
ಮಾಡುವಾಗ ಅಲಾತ್ಯಣೋಲಮಾತರ್ಧನೋ ಮೇಘಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು (ಸಿ. ೬-೨) ಎಂದರೆ, ಮೇಘ
ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ, ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಬಲಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಮುತ್ತು
ಗಳೆಂದರ್ಥವು. ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವವು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ
ಮರುತ್ತಿಗಳ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯ ಹೂಡಿಕದಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವವು
ಈ ರೀತಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು, ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಅಥವಾ
ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಎಂದಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು
ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು.

Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೆಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿರುವನು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಅಲಮತರ್ಧನೋ ಮೇಘಃ—ಸುಲಭವಾಗಿ
ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘವು (The cloud which opens easily) ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ
ಪಡಿಸಿರುವನು. ಅತರ್ಧನ ಶಬ್ದವು ತ್ಯಥ ಎಂಬ ಧಾತುಸಿಂಧು ನಿತ್ಯವೂ ನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಇವನ ಮತವು. ಸಾಯಣರು
ಇವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೊಳ್ಳು, ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ತ್ಯಃ ಧಾತುಸಿಂಧು ಈ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವೂ ನಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು Professor Roth ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ತರ್ಧನ ಶಬ್ದವು
ತ್ಯಣ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ರಾ ದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುಸಿಂಧು ನಿತ್ಯವೂ ನಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅತರ್ಧನ
ಶಬ್ದವು ನಿಶೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಅತರ್ಧನವೆಂದರೆ ಏನನ್ನೂ ಕೊಡದಿರುವ (one who does not
give or yield anything) ಎಂದರ್ಥವಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಇದೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭದೇಷ್ಟಾಃ ನೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ
ಉದಾರತ್ವವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? Wilson ಪಂಡಿತನು—Devoid of melevolence ಕೆಡಕನ್ನು
ಮಾಡದಿರುವುದೆಂದು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ಭಾಷಾಂತರವೂ ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ
ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೦ ರಲ್ಲಿ ವಲ ಎಂಬ
ಅಸುರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇವ್ವು ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ವಿವರಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಅಲಾತ್ಯಣವೆಂಬ
ಶಬ್ದವು ಲಾತ್ಸನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿತ್ಯವೂ ನಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಲಾತ್ಸನ್ ಅಥವಾ ಲಾತ್ರವೆಂಬ ಶಬ್ದವು

ರಾತ್ರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನಂತರರೂಪವು. ರ ಲ ಕಾರಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾತ್ರ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ರಾತ್ರನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ರಾತ್ರಶಬ್ದವು ರೈ ಅಧನಾ ರಾ ರಭೇ (to bark) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಘ್ರಸ್ವ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅಲಾತ್ರಣ (ಅರಾತ್ರಣ) ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಬೈಯ್ಯದಿರುವ, ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ವ ಕಾರ್ಯದಿರುವ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ವಲನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ರಬ್ಬಮಾಡದೆ (without braking) ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು, ಎಂದು ರಬ್ಬದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿರುವನು

ವಿಧೇನು—ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರಬ್ಬದ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿನಯಕೆ ಯನ್ನು 9-13 ನೇ ಪೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

ಅರ್ಕಂ — ಅರ್ಚನೀಯಮಿಂದಂ | ಸ್ತೋತ್ರಿಸು ಅರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ವವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೯) ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ದೇವ, ಮಂತ್ರ (ನಿ ೫-೪) ಎಂದೂ ನಾನಾರ್ಥ ಗಳಿರುವುವು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—

ಅರ್ಕಃ | ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚತಿ |

ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚಂತಿ |

ಅರ್ಕಮನ್ನಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ |

ಅರ್ಕೋ ವ್ಯಕ್ತೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿಮ್ನಾ ||

(ನಿ. ೫-೪)

ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಇದರ ಅರ್ಥವಿನಯಕೆಯನ್ನು ಈ ರಿ ತಿ ಮಾಡಬಹುದು—

ದೇವಃ—ತಾನತ್ಸರ್ವ ಏನಾರ್ಕ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೇನಂ ದೇವಂ ಅರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಃ—ಅರ್ಕ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಯು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇವರಿಂದ ಭಕ್ತರು ಯಾರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರೋ ಅಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಧನಾ ದೇವನು, ಎಂದರೆ ಭಕ್ತರು ಪೂಜಿಸುವ ವಸ್ತುವಿನಿಗೆ (ದೇವತೆಗೆ) ಅರ್ಕವೆಂದು ಹಸರು.

ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದ್ಯಸ್ಮಾದನೇನ ಮಂತ್ರೇಣಾರ್ಚಂತಿ ಸ್ತೋತಾರಸ್ತಾದರ್ಕಃ— ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರು ಇದರಿಂದ (ಅರ್ಕದಿಂದ ಅಧನಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ) ದೇವತೆಯನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು

ಅರ್ಕಮನ್ನಂ ಭವತಿ—ತದ್ವಿ ಅರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ ಯೋ ಹಿ ಪೂಜ್ಯಃ ತಸ್ಯಾನ್ನಮಸಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಶೇಷೇಣ ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪೂಜಾಯಾಂ ಕ್ರಿಯತೇ, ಪೂಜ್ಯಂ ಚ ಸರ್ವಸ್ಯೈವಾನನ್ನಂ—ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅನ್ನವು (ಅಹಾರವು) ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗೌರವಿಸಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು. ಎಂದರೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಾರಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ಬಯಸುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ಅರ್ಕೋ ವ್ಯಕ್ತೋ ಭವತಿ ಯ ಏಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಸಂವೃತ್ತಃ ಹಿ ಸಂಗತಃ ಸಂವ್ಯಾಪ್ತಃ | ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಕಟುಕಭಾವೇನ ಭವತಿ—ಇನ್ನು ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತವಿಶೇಷವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಅರ್ಕವೃಕ್ಷವೆಂದರೆ ಎಕ್ಕದಗಿಡವೆಂದು ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವರು ಇದರ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು (ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇದನ್ನು ಔಷಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಅರ್ಕ ವೃಕ್ಷವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ ಇದು ಕಹಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಟುಕಿವನ್ನಾ ಎಂದು ಹೇಳುವರು ಪ್ರಸಕ್ತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಚನೀಯಂ ಎಂದರೆ ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿನರಿಸಿರುವರು

ಪ್ರಥಮಾನಿ—ಪ್ರಥಮಾನಿ ಪ್ರತಮಾನಿ ಮುಖ್ಯಾನಿ | ಪ್ರಥಮವೆಂದರೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಮಿನ್—ಪ್ರಥಮ ಇತಿ ಮುಖ್ಯನಾಮ ಪ್ರತನೋ ಭವತಿ (ಸಿ ೨-೨೨) ಎಂದು ನಿವರಣನನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಸೌಂಹ್ಯಾ—ಪುಂಸ್ತ್ವಾನಿ ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ | ಪುರುಷರೂ ಮತ್ತು ಶೂರರೂ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳು, ಪರಾಕ್ರಮಕಾರ್ಯಗಳು, ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ತವಧಾದಿರೂಪವಾದ ಸಾಹಸಗಳೆಂದು ವಿನರಿಸಿರುವರು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸ್ಯಂಭದೇಷ್ಠಾಃ—ಸ್ಯುಭಿ ಗತಿಪ್ರತಿಬಂಧೇ ಧಾತು ಸಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ಯಂಭಃ ದೇಷ್ಠಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನನಭ್ರರಾಧಸಃ—ಅನನಭ್ರಂ ರಾಧಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಲಾತ್ಯಕಾಸಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಆತ್ಯಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಲಾತ್ಯಕಾಸಃ ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ನಲೋಪೋಽನಜಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ತಸ್ಮಾನ್ನಡಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಆಚಾದಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲಕಾರಾದೇಶ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಸುಸ್ತುತಾಃ—ಪ್ಲುಜ್ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತೀನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಂತಿ ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಮದಿರಸ್ಯ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ಇಷಿ ಮದಿ ಮುದಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೀತಯೇ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. **ಸ್ಥಾಗಾ ಸಾಪಚೋಭಾವೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಘುಮಾಸ್ಥಾಗಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಪಿಗೆ ಈತ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ವಿದುಃ—ವಿದ ವ್ಜಾನೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಮುವಚನದಲ್ಲಿ **ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇರ. ರಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ವೀರಸ್ಯ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು **ಸ್ಪಾಯಿತಂಚಿ**—(ಉ ಸೂ. ೨-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಜೇವ್ಯಘ**—(ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಪಿಗೆ ವೀ ಭಾವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪಾಂಸ್ಯಾ—ಪುಂಸಃ ಇಮಾಸಿ ಪಾಂಸ್ಯಾಸಿ. ಸ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾರಃ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಶ್ಚಮುಖೈರುತೇರಘಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥೀ ರಕ್ಷತಾ ಮರುತೋ ಯ-
ಮಾವತ |

ಜನಂ ಯಮುಗ್ರಾಸ್ತವಸೋ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಪಾಥನಾ ಶಂಸಾತ್ತನಯಸ್ಯ
ಪುಷ್ಪಿಷು || ೮ ||

|| ಪದಶಾರಃ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಃ | ತಂ | ಅಭಿರುತೇಃ | ಅಘಾತ್ | ಪೂಃಭಿಃ | ರಕ್ಷತ | ಮರುತಃ | ಯಂ | ಅವತ |
ಜನಂ | ಯಂ | ಉಗ್ರಾಃ | ತವಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಪಾಥನ | ಶಂಸಾತ್ | ತನಯಸ್ಯ | ಪುಷ್ಪಿಷು || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಶತಭುಜಿಭಿಃ | ಶತಮಿತ್ಯಪರಿಮಿತನಾಮು | ಅಸಂಖ್ಯಾತಭೋಗವದ್ಭಿಃ
ಪೂರ್ಭಿಃ ಪಾಲನೈರ್ಜೀತವ್ಯೈಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ನಗರೈರ್ವಾ ತಂ ರಕ್ಷಥ | ಪಾಲಯತ | ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ |

ಕನಿತ್ಯಾದ | ಯಂ ಜನಮಭಿಹ್ವತೇ ರಭಿಭವಕಾರಣಾತ್ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವಾದಘಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾದವತ ಅರಕ್ಷತ | ಕಿಂಚ ಹೇ ಉಗ್ರಾ ಉದ್ಗೂರ್ಣತೇಜಸೋ ಹೇ ತವಸೋ ಬಲವಂತೋ ನೇಗವಂತೋ ನಾ ಹೇ ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ರಪಣೇಯಾಃ ಶಬ್ದಾ ರಪಾಃ | ತೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರಪ್ಪಿನಃ | ನಿವಿಧಾ ರಪ್ಪಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾ ಹೇ ತಾದ್ಯಶಾಃ ಯೂಯಂ ಯಂ ಚ ಜನಂ ಸಾಧನ ಸಾಧ ರಕ್ಷಥ | ಕಸ್ಮಾನ್ನಿಮಿತ್ತಾದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತನಯಸ್ಯ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ | ಪುತ್ರಾದೀನಾಂ ಪುಷ್ಟಿಷು ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಶಂಸಾದಭಿಶಂಸನಾತ್ | ಯಮೇವಂ ಕುರುಥ ತಂ ರಕ್ಷತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಪಾಪಕ್ಷಯಾದ್ಯನಿಷ್ಕಪರಿಹಾರೇಣ ಪುತ್ರಾದಿಸೋಷರೂಪೇಷ್ಯಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಚ ರಕ್ಷತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯಂ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಅಭಿಹ್ವತೇಃ—ಅಭಿಭವಕಾರಣವಾದ (ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವದ) | ಅಘಾತ್—ಪಾವದಿಂದ | ಅವತ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ (ಮತ್ತು) | ಉಗ್ರಾಃ—ಕ್ರೂರರೂ | ತವಸಃ—ಬಲಿಷ್ಠರೂ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ—ಮಹತ್ತ್ವಪಿತಿಷ್ಠರೂ (ವಿವಿಧಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ವರೂ) ಆದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಯಂ ಜನಂ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ತನಯಸ್ಯ—ಪುತ್ರನ (ಪುತ್ರಾದಿಗಳ) | ಪುಷ್ಟಿಷು—ಪುಷ್ಟಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಶಂಸಾತ್—ಅಭಿರಂಸನದಿಂದ | ಸಾಧನ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | ತಂ—ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು | ಶತಭುಜಿಭಿಃ—ಅಸಂಖ್ಯತಭೋಗವಿವಿಷ್ಟವಾದ | ಪೂರ್ಣಿಃ—ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜೇತವ್ಯವಾದ ರತ್ನುನಗರಗಳಿಂದ | ರಕ್ಷತ—ರಕ್ಷಿಸಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉಗ್ರರೂ, ಮಹಾಬಲಿಷ್ಠರೂ, ವಿವಿಧ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಸ್ತುತೃರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಕೆಲವರನ್ನು ಅಭಿಭವಸಾಧಕವಾದ ಪಾವದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರನ್ನು ಪುತ್ರಾದಿವೋಷಣದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ, ಅದರಿಂದಲೂ ಅಸಂಖ್ಯತಭೋಗಸಾಧಕವಾದ ರತ್ನುನಗರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ರಕ್ಷಕರಾಗಿ

English Translation

Maruts, gratify, with infinite and complete enjoyments, him, whom you protect from degrading sin- that man whom, fierce and mighty, and glorified (as you are), you defend from calumny, by (providing for) the nourishment of his descendants.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭಿಹ್ವತೇಃ—ಅಭಿಭವಕಾರಣಾತ್ಕುಟಿಲಸ್ಯಭಾವಾತ್ | ಕಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದುಷ್ಟಸ್ಯಭಾವದಿಂದ. ಈ ಶಬ್ದವು ಹು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಹು ಧಾತುವು ಧಾತುಸಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾಗಿಲ್ಲ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಹ್ರುಣಾತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಇದರ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಹ್ಯುರತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ ನಸ್ಮಾಸತೇ ದುರಿತಾದಭಿಹೃತಃ ಶಂಸಾದಘಾದಭಿಹೃತಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೨-೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಹೃತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು - ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಾಪ್ಯೈಃ ಹಿ ಯಮಾಣಾನ್ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ದುರಿತಾತ್ಮಾಸಾತ್ಮಾಸತೇ ತ್ರಾಯತೇ | ಏಸದಿಂದಲೂ, ಧಾಳಿಯಿಂದಲೂ, ಕೆಟ್ಟಭಾಷೆಯಿಂದಲೂ, ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನವರೇ ಮಾಡಿರುವರು (He protects us from evil, from assault, from evil-speaking, from assault)

ವಿಶ್ವಾದ್ವಿರಿಕ್ಷೋರಾತ ನಾನಿನಿತೋರಭಿಹೃತಾನುಸಿ ಹಿ ದೇವ ವಿಷ್ವಟ್

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೯-೬)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಹೃತಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು—ಅಭಿಹೃತಾಮಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಕುಟಿಲಂ ಕುರ್ವತಾಂ ದ್ವಿಷಾಂ—ವಿಷೇಷವಾಗಿ ನಮಗೆ ಬಾಧೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶತ್ರುಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನವರೇ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಹೃದ್ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಸೇರಿಂದ ವಿಹೃತ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು—

ಸಂಧಾತಾ ಸಂಧಿಂ ಮಘನಾ ಪುರೂವಸುರಿಷ್ಯರ್ತಾ ವಿಹೃತಂ ಪುನಃ |

(ಋ ಸಂ ೮-೧-೧೨)

ಕ್ಷಮಾ ರಘೋ ಮರುತ ಆತುರಸ್ಯ ನ ಇಷ್ಯರ್ತಾ ವಿಹೃತಂ ಪುನಃ |

(ಋ ಸಂ ೮-೨೦-೨೬)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು ವಿಹೃತಶಬ್ದಕ್ಕೆ - (ಹಿಂದೆಯೇ) ಹಿಂಸೆನಲ್ಲಟ್ಟ ಎಂಬರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಮತ್ತೂ—

ತಾ ಹಿ ಕ್ಷತ್ರಮವಿಹೃತಂ ಸನ್ಯುಗಸುರ್ಯ ೧ ಮಾಶಾತೇ |

(ಋ ಸಂ ೫-೬೬-೨)

ವಿಭ್ರಾಡ್ ಬೃಹತ್ಪಿಬತು ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧ್ವಾಯುದರ್ಧದ್ಯಜ್ಞ ಸತಾನವಿಹೃತಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೨೦-೧)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಿಹೃತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ವಿಹೃತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯಾವನಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯೂ ಅಥವಾ ಹಿಂಸೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು

ಪುರ್ಭಿಃ—ಸಾಲನೈರ್ಜೇತವ್ಯೈಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಗರೈರ್ವಾ | ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ (ನೀವು) ಗೆದ್ದುಕೊಡುವ ಶತ್ರುನಗರಗಳಿಂದ

ತವಸಃ—ಬಲವಂತೋ ವೇಗವಂತೋ ನಾ | ಬಲವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವೇಗ ಗಮನವುಳ್ಳ ತವಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೩-೧೩)

ವಿರಸ್ಮಿನಃ—ಮಹನ್ನಾಮೈತತ್ | ಮಹಾಂತಃ | ರಪಣೇಯಾಃ ಶಬ್ದಾ ರಪಾಃ | ತೇ ಯೇಷಾಂ ತೇ ರಸ್ಮಿನಃ | ವಿವಿಧಾ ರಸ್ಮಿನಃ ಸ್ತೋತಾರೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ವಿರಸ್ಮೀ ಎಂಬಶಬ್ದವು ಮಹತ್ ಬ್ರಹ್ಮಃ

ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮಹನ್ನಾ ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನು ೨-೧೩) **ವಿರಪ್ಪಿಣಃ** ಎಂದರೆ—ಜೊಡ್ಡವರು ಶ್ರೀಷ್ಯರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಇವಲ್ಲದೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ **ರಸಾಃ** ಎಂದೂ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧವಾ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ **ರಪ್ಪಿಣಃ** ಎಂದೂ ಹೆಸರು ಇಂತಹ ನಾನಾವಿಧಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ (ಅಧವಾ ಸ್ತೋತ್ರಕರ್ತರಿಂದ) ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಡುವ (ವ.ರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ವರಿಗೆ **ವಿರಪ್ಪಿಣಃ** ಎಂದೂ ಹೆಸರೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿದಾರೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಸ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶತಭುಜಿಭಿಃ—ಶತಂ ಭುಜಯಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ತೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸದ ಸ್ತುತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಧ್ರುತೇಃ—ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ (ಸಾ ಸೂ ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಸ್ತುತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಂಚಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂರ್ಭಿಃ—ಸ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಸ್ತುತ್ರಯ. **ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ ರನರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಹಲಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ.

ರಕ್ಷತ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಹಂತಸಿಘಾತ್ಸವರ ಬರುತ್ತದೆ

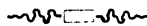
ಅವತ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು ಲಫ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಸವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ತವಸಃ—ಭಾಂದವವಾಗಿ ಮತುಸಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ನಾ ಸೂ ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಸವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿರಪ್ಪಿಣಃ—ರಪ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿವಿಧಂ ರಬ್ಧಂ ರಪಂತಿ ಇತಿ ವಿರಪಾಃ—ಸ್ತೋತ್ರಾರಃ ತೇ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ವಿರಪ್ಪಿಣಃ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅಮಂತ್ರಿತಸಿಘಾತ್ಸವರಬರುತ್ತದೆ

ಪಾಥನ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅವಾದಿ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ **ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಕ್ತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧನಾದೇಶ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಸವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ಸವರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಾತ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಫಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಮರುತೋ ರಥೇಷು ವೋ ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ ತವಿಷಾಣ್ಯಾಹಿತಾ |
ಅಂಸೇಷ್ವಾ ವಃ ಪ್ರಸಥೇಷು ಖಾದಯೇಽಕ್ಕೋ ವಶ್ಚಕ್ರಾ ಸಮಯಾ ವಿ
ವಾವೃತೇ || ೯ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ವಿಶ್ವಾನಿ | ಭದ್ರಾ | ಮರುತಃ | ರಥೇಷು | ವಃ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯಾಽಽವ | ತವಿಷಾಣಿ | ಆಹಿತಾ |
ಅಂಸೇಷು | ಅ | ವಃ | ಪ್ರಸಥೇಷು | ಖಾದಯಃ | ಅಕ್ಷಃ | ವಃ | ಚಕ್ರಾ | ಸಮಯಾ | ವಿ |
ವಾವೃತೇ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ರಥೇಷು ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿರಥೇಷು ರಂಹಣಿಸಾಧನೇಷು ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನಿ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಾನಿ ದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರದೇಯಾನಿ ಫಲಾನಿ ವಾಹಿತಾನಿ | ತಥಾ ವೋಂಸೇಷ್ವಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತಭುಜೇಷ್ವಪಿ | ಆಕಾರೋಽಪ್ಯಥೇ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ ಬಲಾಧಿಕ್ಯಾತ್ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಧಾವಿಷಯಾಣಿ ತವಿಷಾಣಿ ಬಲಾನಿ ಅಂಸೇಷೂಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಾಯುಧಾನಿ ವಾಹಿತಾನಿ | ಕಿಂಚಿ ವಃ ಪ್ರಸಥೇಷು | ಪ್ರಗತಾಃ ಪಂಥಾನೋ ಯೇಷು ವಿಶ್ರಾಮಸ್ಥಾನೇಷು ತಾನಿ ಪ್ರಸಥಾನಿ | ತೇಷು ಖಾದಯಃ ಖಾದ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣ್ಯಾಹಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಗತಃ ಪಂಥಾ ಯೈಶ್ಚೇಷು ಸಾದಾಗ್ರೇಷು-ಖಾದಯಃ ಸ್ಥಿರಾ ಅಭರಣವಿಶೇಷಾ ಅಹಿತಾಃ | ಕಿಂಚಾಕ್ಷೋ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿ ರಥ್ಯೋಽಕ್ಷಶ್ಚಕ್ರಾ ತತ್ರೋಪನಿಬದ್ಧಾನಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಸಮಯಾ ಸಮೀಪೇ ತೇಷಾಂ ಪರಿಸರೇ ವಿ ವಾವೃತೇ | ವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ತತೇ | ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಚಕ್ರೇಷು ಸಂಲಗ್ನೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ದೇವಯಜನಗಮನ-ಸಾಧನಾನಿ ಸಂತಿ ತಸ್ಮಾಚ್ಚೇಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ್ಯಧ್ಯಮಿತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ರಥೇಷು—ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ—ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಸಾಧನ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಥವಾ ನಮಗೆ ದೇಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ | ಅ ಹಿತಾ—ಇಡ ಲ್ಲಿಟ್ಟವೆ | ಅಂಸೇಷು ಅ—ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯಾ ಇವ—ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬುವಹಾಗೆ | ತವಿಷಾಣಿ—ಬಲಗಳು (ಬಲಪ್ರದರ್ಶಕವಾದ ಆಯುಧಗಳು) | (ಆ ಹಿತಾ—ಧೃತವಾಗವೆ) | (ಮತ್ತು) ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಪ್ರಸಥೇಷು—ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ | ಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯಪದಾರ್ಥ

ಗಳು (ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ) | [ಅಥವಾ **ಪ್ರಪಥೇಷು**—ಪಾದಾಗ್ರಗಳಲ್ಲಿ | **ಖಾದಿಯೇ**—ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಭರಣ ವಿಶೇಷಗಳು (ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ)] | **ಶಿಂಚಿ**—ಮತ್ತು | **ವಃ ಅಕ್ಷಃ**—ನಿಮ್ಮ (ರಥದ) ಅಚ್ಚು | **ಚಕ್ರಾ**—(ಅದಕ್ಕೆ ನಿಬದ್ಧವಾದ) ಚಕ್ರಗಳ | **ಸಮಯಾ**—ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | **ವಿ ವಾವೃತೇ**—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇದೆ

|| ಭಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇಷತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಸಾಧನವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಥವಾ ನನುಗೆ ದೇಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ, ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣಸಾಧನಗಳಾದ ಅಯುಧಗಳೂ ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಫೃತವಾಗಿವೆ, ನಿಮ್ಮ ನಾಗರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಖಾಡ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. (ನಿಮ್ಮ ಪಾದಾಗ್ರಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಅಭರಣವಿಶೇಷಗಳೂ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ), ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳೂ ರಥದ ಅಚ್ಚಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ, (ಹೀಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ, ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬೇಗ ಹೊರಟುಬನ್ನಿ)

English Translation

Maruts, all good things are in your cars : on your shoulders abides emulous strength at your resting-places on the road refreshments (are ready): the axle of your (chariot) wheels holds them firmly together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಶ್ವಾನಿ ಭದ್ರಾ ಮಹತೋ ರಥೇಷು ವಃ—ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಮರುದ್ವೇಷತೆಗಳ ಆಗಮನ ನನ್ನ ಬಯಸುತ್ತಾ, ಅವರ ಆಗಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇಷತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಭೋಗಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳು ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ನನುಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

ರಥೇಷು—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರೂಪದಲ್ಲಿ—**ರಥೋ ರಂಹತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ** | **ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ** | **ರಮಮಾಣೋಽಸ್ಥಿಂಸ್ಥಿತ್ವತೀತಿ ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ** (ನಿ ೯-೧೧) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ಎಂದರೆ, ಗಮನಕರ್ಮನನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರಂಹ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು ಎಂಬರ್ಥವು ಸ್ಥಿರತೆ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು ಈ ರಥವು ಯಾವಾಗಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿರು (ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರು) ವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಧನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವನು ಅಶ್ವಾದಿ ವಾಹನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಾಗ ರೀರವು ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ, ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಅಲುಗಾಡದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಈ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಆವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯೇವ—ಬಲಾಧಿಕ್ಯಾತ್ವರಸ್ವರಸ್ವರ್ಧಾವಿಷಯಾಣಿ | ಬಲಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ಪರ್ಶವಾದಿ (ತಗಲುತ್ತಾ) ಘರ್ಷಣೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ (clashing against each other)- ಲೋಪಾದಿ

ಗಂವದ ವಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಾನಾವಿಧ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಥದಲ್ಲಿ ಒಂದುಕಡೆ ಇಟ್ಟಿರುವಾಗ ರಥದ ಚಲನೆ ಯಿಂದ ಆ ಆಯುಧಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲುತ್ತಾ ರಬ್ಬುನಾಡುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತನಿಷಾಣಿ—ತನಿಷ ರಬ್ಬುವ ಬಲನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು (ನು ೩-೧೫) ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ರಬ್ಬುವ ಸತ್ಯಂಸಕಲಿಂಗ ಬಹುವಚನಾಂತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವೊದಲನೆಯ ಋತ್ವಿಸ್ತು ಇರುವ ತನಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ರಬ್ಬುಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ **ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಾನಿ**—ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಗಳು, ಸರಾಕ್ರಮಗಳು, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮುರ್ಥ್ಯಗಳಾಗಲಿ, ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳಾಗಲಿ, ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ಅವು ಕಾರ್ಯಗಳ ಹಸರುನಾತ್ರ ಅಥವಾ ತನಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ರಬ್ಬುಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೂ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ (ಅದು ಎಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತರೂ) ಇಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ತನಿಷಾಣಿ ಎಂಬ ರಬ್ಬುಕ್ಕೆ ಬಲನಾದ ಆಯುಧಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು ಆದುದರಿಂದ.

ನುಭಸ್ತೃಭ್ಯೇವ ತನಿಷಾಣಾಂಹಿತಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ರಥಚಲನೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣನಡಾಡುವ ಅನೇಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಯುಧಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಂನೇಷ್ವಾ ವಃ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಥದಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದೀರಿ ಎಂದರ್ಥವು

ಪ್ರಸಫೇಷು ಖಾದಯಃ—ವಃ ಪ್ರಸಫೇಷು | ಪ್ರಗತಾಃ ಪಂಥಾನೋ ಯೇಷು ನಿಶ್ರಾಮಸ್ತಾ -- ನೇಷು ತಾನಿ | ಪ್ರಸಫಥಾನಿ | ತೇಷು ಖಾದಯಃ ಖಾದ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣ್ಯಾಹಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ ಪ್ರಗತೇ ಪಂಥಾ ಯೈಶ್ಚೇಷು ಸಾದಾಗ್ರೇಷು ಖಾದಯಃ ಸ್ಥಿರಾ ಅಭರಣನಿಶೇಷಾ ಆಹಿತಾಃ || ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಸಫವೆಂದರೆ, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ಮಾರ್ಗಗಮನ ದಿಂದ ಆಯಾಸವಾದಾಗ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳವು ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಜತೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿರುವ ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು ಸಹಜವು ಈ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಪ್ರಸಫವೆಂದರೆ ಮಾರ್ಗಗಮನಕ್ಕಾಗಿ (ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ) ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಾದಗಳೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ವಾದಾಭರಣಗಳಿಗೆ ಖಾದಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರಿಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು

Max Muller ಎಂಬ ಜರ್ಮನ್ ಪಂಡಿತನು-ಅಂನೇಷ್ವಾ ವಃ ಪ್ರಸಫೇಷು ಖಾದಯಃ ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ—When you are on your journeys, you carry rings on your shoulders. (ನೀವು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಅಭರಣಗಳನ್ನು (ಆಯುಧಗಳನ್ನು ?) ಧರಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥನಿವರಣೆಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಋ. ಸಂ ೧-೬೪-೧೦ ನೇ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿರುವ **ವೃಷಖಾದಯಃ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಖಾದಿರಬ್ಬದ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರುವನು—

In ವೃಷಖಾದಯಃ the meaning of ಖಾದಿ is by no means clear Sayana evidently guesses and proposes two meanings—weapon or food. In several

passages where ಖಾದಿ occurs, it seems to be an ornament rather than a weapon, yet if derived from khad to bite, it may originally have signified some kind of weapon. Roth translates it by ring, and it is certain that these khadis were to be seen not only on the arms and shoulders, but likewise on the feet of the Maruts. There is a famous weapon in India, the ಚಕ್ರ or quoit, a ring with sharp edges (ಚಕ್ರಾಯುಧ) which is thrown from a great distance with fatal effect. Bollensen (Orient and Occident Vol II. p. 46) suggests for ವೃಷನ್ the meaning of hole in the ear, and then translates the compound as having earrings in the hole of the ear. But ವೃಷನ್ does not mean the hole in the lap of the ear, nor has ವೃಷಭ that meaning either in the Veda or elsewhere. Wilson gives for ವೃಷಭ, not for ವೃಷನ್, the meaning of orifice of the ear, but this is very different from the hole in the lap of the ear. Benfey suggests that the khadis were made of the teeth of wild animals and hence their name of biters. ವೃಷನ್ conveys the meaning of strong, though possibly with the implied idea of rain-producing, fertilising. In ವೃಷನ್ we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It occurs over and over again in the Vedic Hymns, and if we once know the various ideas which it either expresses or implies, we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way, though we look in vain for corresponding terms in any modern language. In the Veda, and in ancient languages generally, one and the same word is frequently made to do service for many. Words retain their general meaning, though at the same time they are evidently used with a definite purpose. This is not only a peculiar phase of language, but a peculiar phase of thought, and as to us this phase has become strange and unreal, it is very difficult to transport ourselves back into it, still more to translate the pregnant terms of the Vedic poets into the definite languages which we have to use

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಖಾದಿಯೆಂಬ ಆಭರಣ ಅಥವಾ ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವರೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂತ್ರನೂತ್ರವಿರುವುದು—

ಅಂಸೇಷ್ವಾ ಮರುತಃ ಪಾದಯೋ ವೋ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಉಪಶಿತ್ತಿಯಾಣಾಃ |
 ನಿ ವಿದ್ಯುತೋ ನ ವ್ಯಪ್ತಿಭೀ ರುಚಾನಾ ಅನು ಸ್ವಧಾಮಾಯುಧೈರ್ಯಚ್ಚುಮಾನಾಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೭-೫೭-೧೨)

ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ — ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವಿಲೇಷಗಳಿವೆ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿನ್ನದ ಸರಪಳಿಗಳು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ವರ್ಣನೆ ಇರುವುದು.

ಐಷಾಮಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ರಾರಭೇ ಹಸ್ತೇಷು ಪಾದಿಕ್ವ ಕೃತಿಕ್ವ ಸಂ ದಧೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೮-೨)

ತ್ವೇಷಂ ಗಣಂ ತವಸಂ ಪಾದಿಹಸ್ತಂ ಧುನಿವ್ರತಂ ಮಾಯಿನಂ ದಾತಿವಾರಂ |

(ಋ ಸಂ ೫ ೫೮-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ (ಕೈಯಲ್ಲಿ) ಧರಿಸುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿರುವುದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಆಯುಧವಿಲೇಷಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ —

ಅಂಸೇಷು ವಃ ಋಷ್ಯಯಃ ಪತ್ನೈ ಪಾದಯೋ ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ತುಭಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪಾದಿಯೆಂಬ ಆಯುಧಗಳನ್ನು (ಆಧವಾ ಆಭರಣಗಳನ್ನು) ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ (The khadis are on your forefeet) ಆದರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾದಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಭರಣವಿಲೇಷವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿರಬೇಕು. ಪಾದಿಯ ಆಕಾರವೂ ಸ್ವರೂಪವೂ ಈಗ ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಇದು ಚಕ್ರದಂತಿರುವ ಒಂದು ಆಯುಧವಿಲೇಷವೆಂಬುದು ನಿರ್ವಿವಾದವಿಷಯ. ಇದು ಗುಂಡಾಗಿ (ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ) ಬಳೆಯಂತಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವ ಈ ಕಾಲು ಬಳೆಗಳನ್ನೇ (ಚಕ್ರದಂತಿರುವ) ಪಾದಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಪಾದದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಭುಜ ಅಥವಾ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ್ದರೂ ಯುದ್ಧನಾಡುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದುದರಿಂದ ಋಷಿಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವರು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಚಕ್ರವೆಂಬ ಆಯುಧವಿಲೇಷವೂ ಪಾದಿ ಎಂಬ ಆಯುಧದ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬಹುದು

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪಾದಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಪಾದ್ಯಾನಿ ಭಕ್ಷ್ಯಾಣಿ—ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪಂಡಿತರು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

What however is quite certain is this, that ಪಾದಿ in the Veda never means food, as Sayana opt'onally interprets it. This interpretation is accepted by Wilson, who translates-at your resting places on the road

refreshments (are ready) Nay, he goes on in a note to use this passage as a proof of the advanced civilisation of India at the time of the Vedic Rishis "The expression" he says "is worthy of note as indicating the existence of accomodations for the use of travellers: the ಪ್ರಸಥ (ಭತ್ತ) of the south of India, the Sarai of Mohammadans, a place by the roadside where the travellers may find shelter and provisions."

ಪ್ರಸಥಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಥೇಷು ಸಂಥಾನೋ ವಿಶ್ರಾಮಸ್ಥಾನೇಷು—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ—

ಆಯುರ್ವಿಶ್ರಾಂತಿಯುಃ ಪರಿ ಸಾಸತಿ ತ್ವಾ ಪೂಷಾ ತ್ವಾ ಪಾತು ಪ್ರಸಥೇ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೧೭-೪)

ಪ್ರಸಥೇ ಸಥಾಮಜನಿಷ್ಠ ಪೂಷಾ ಪ್ರಸಥೇ ದಿವಃ ಪ್ರಸಥೇ ಸ್ಥಭಿವ್ಯಾಃ |

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೧೭-೬)

ಸ್ಪ್ಸಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಸಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷ ಸ್ತತ್ಯಭಿ ಯಾ ನಾಮನೇತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೬೩-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಥೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೇ ವರ್ಗೇ ಉತ್ತಮವಾದ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು ಅದುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಥೇಷು ಪಾದಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ—ಉತ್ತಮವಾದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ನುರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಖಾದಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಅಷ್ಟೋ ವಶ್ಯಕ್ತಾ ಸಮಯಾ ವಿ ನಾವೃತೇ—ಅಷ್ಟೋ ವೋ ಯುಷ್ಮತ್ತಂಬಂಧೀ ರಭ್ಯೋಽಪ್ತ—
ಶ್ಯಕ್ತಾ ತತ್ತೋಪನಿಬದ್ಧಾನಿ ಚಕ್ರಾಣಿ ಸಮಯಾ ಸಮೀಪೇ ತೇಷಾಂ ಪರಿಸರೇ ವಿ ವವೃತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ತತೇ ನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಚಕ್ರೇಷು ಸಂಲಗ್ನೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಅಚ್ಚು ಅದರ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ದೃಢವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಅಚ್ಚಿನಿಂದ ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಸತ್ರಾ ತೇ ಅನು ಕೃಷ್ಯಯೋ ವಿಶ್ರಾ ಚಕ್ರೇನ ನಾವೃತುಃ |

(ಮು ಸಂ. ೪-೩೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಕುದುರೆಗಳು ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರಗಳು ತಿರುಗುವುವು ಆದರೂ ಅಚ್ಚಿನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಆದಕ್ಕೈ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಚಕ್ರಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಋಷಿಯು ಆ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು. ಸಮಯಾ ಎಂಬ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ನೇವದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಧನಾ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದು.

|| ಸ್ವಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದೀಣಾದಿಕ ರಕ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ **ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಅಹಿತಾ—ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ **ನಿಷಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಸ್ವತ್ಯಯ. **ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ** (ಸಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇರ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಸಾ. ಸೂ ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿಗೇ ಲೋಪ.

ಮಿಥಸ್ಪೃಧ್ಯಾ—ಸ್ಪರ್ಷ ಸಂಘರ್ಷೇ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಬಂದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅಕಾರಲೋಪ ಸ್ಪರ್ಷಂತೇ ಇತಿ ಸ್ಪೃಘಃ ಇದರನುಲೇ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯತೋ ನಾವಃ** (ಸಾ. ಸೂ ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಿಗೇ ಲೋಪ

ಪ್ರಸಥೇಷು—ಪ್ರಗತಾಃ ವಂಧಾನೋ ಯೇಷು ತಾನಿ ಪ್ರಸಥಾಸಿ ತೇಷು. **ಋಕ್ ಪೂರಬ್ ಧೂಃಪಠಾ** **ಮಾನಸ್ತೇ** (ಸಾ ಸೂ. ೫-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಟಿ ಲೋಪ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಾ—ಚಕ್ರಾಣಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಸಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ ಮುಂದೆ ಸಮಯಾ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ **ಅಭಿತಃ ಪರಿತಃ ಸಮಯಾ**—ಎಂಬ ಸಚನದಿಂದ ಸ್ಷಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸ್ಯತೇ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಭೂರೀಣಿ ಭದ್ರಾ ನರ್ಯೇಷು ಬಾಹುಷು ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ರಭಸಾಸೋ
ಅಂಜಯಃ |

ಅಂಸೇಷ್ಟೇತಾಃ ಸವಿಷು ಕ್ಷುರಾ ಅಧಿ ನಯೋ ನ ಸಕ್ಪಾನ್ವ್ಯನು ತ್ರಿಯೋ
ಧಿರೇ || ೧೦ ||

|| ಪಪದಾಃ ||

ಭೂರೀಣಿ | ಭದ್ರಾ | ನರ್ಯೇಷು | ಬಾಹುಷು | ವಕ್ಷ್ಯಸು | ರುಕ್ಮಾಃ | ರಭಸಾಸಃ | ಅಂಜಯಃ |
 ಅಂಸೇಷು | ಏತಾಃ | ಪವಿಷು | ಪ್ತುರಾಃ | ಅಧಿ | ವಯಃ | ನ | ಸಪ್ತಾನ್ | ವಿ | ಅನು | ಶ್ರಿಯಃ |
 ಧಿರೇ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತೋ ನರ್ಯೇಷು ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತೇಷು ಬಾಹುಷು ಭುಜೇಷು ಭೂರೀಣಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ
 ಭದ್ರಾ ಭದ್ರಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯೋ ದಾತುಂ ಧಿರೇ | ದಧಿರೇ | ಧಾರಯಂತಿ | ತಥಾ
 ವಕ್ಷ್ಯಸೂರಃ ಸ್ಥಲೇಷು ರುಕ್ಮಾಃ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿನಿರ್ಮಿತಾನ್ಯಾಭರಣಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ | ಕೇದ್ಯಶಾನಿ |
 ರಭಸಾಸೋ ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾನಿ ಕಾಂತಿಮಂತಿ ನಾ ತಥಾಂಜಯೋ ವ್ಯಕ್ತಾನಿ | ಅಂಸೇಷು ಭುಜಮೂಲೇ-
 ಸೈತಾಃ ಶುಕ್ಲವರ್ಣ ಮಾಲಾಃ | ಪವಿಷು ವಜ್ರಸದೃಶೇಷ್ವಾಯುಧೇಷು ಪ್ತುರಾಃ ಪ್ತುರಧಾರಾಃ |
 ಅಧಿ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥಾನುವಾದೀ | ಏವಮೇತೇ ಮರುತಃ ಸರ್ವಾಂಗೇಷು ಶ್ರಿಯೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀರನುಕ್ರಮೇಣ
 ವಿ ಧಿರೇ | ವಿನಿಧಂ ಧಾರಯಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ಯಷ್ಟಾಂತಃ | ವಯೋ ನ ಸಪ್ತಾನ್ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಾನಿವ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ತೇ ಮರುತಃ—ಅ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ನರ್ಯೇಷು—ನರರಿಗೆ ಹಿತವಾದ | ಬಾಹುಷು—
 ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂರೀಣಿ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ಭದ್ರಾ—ಮಂಗಳಕರವಾದ (ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ದೇಯವಾದ
 ಧನಗಳನ್ನು) | ಧಿರೇ—ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ | ವಕ್ಷ್ಯಸು—ಉರವುಗಳಲ್ಲಿ | ರಭಸಾಸಃ—ಕಾಂತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದ
 ಮತ್ತು | ಅಂಜಯಃ—ವ್ಯಕ್ತವಾದ | ರುಕ್ಮಾಃ—ಸುವರ್ಣಾದಿ (ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ) | (ಧಿರೇ—
 ಧರಿಸಿದಾರೆ) | ಅಂಸೇಷು—ಭುಜಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ | ಏತಾಃ—ಶುಕ್ಲವರ್ಣ ಮಾಲೆಗಳನ್ನೂ | ಪವಿಷು—
 ವಜ್ರಸದೃಶವಾದ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ತುರಾಃ—ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳನ್ನೂ | ಅಧಿ (ಧಿರೇ)—ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ
 (ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು) | ಶ್ರಿಯಃ—(ನಾನು) ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು | ಅನು—(ಉತ್ತ) ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ |
 ವಯಃ—ಪಕ್ಷಿಗಳು | ಸಪ್ತಾನ್ ನ—(ವಿವಿಧವರ್ಣದ) ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು (ಧರಿಸಿರುವಂತೆ) | ವಿ (ಧಿರೇ)—ವಿವಿಧವಾಗಿ
 (ಧರಿಸಿದಾರೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರವೇಯವಾದ
 ಅನೇಕ ಶುಭವ್ರವ್ಯಗಳೂ, ಅವರ ವಕ್ಷ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಧಳಧಳಿಸುವ ಮತ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸುವರ್ಣ
 ಭರಣಗಳೂ, ಅವರ ಭುಜಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಲೆಗಳೂ ಮತ್ತು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿತವಾದ ಮತ್ತು ವಜ್ರಸದೃಶ
 ವಾದ ಆಯುಧಗಳೂ ಇವೆ, ಈ ರೀತಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನಾನಾವರ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೂ
 ವಿವಿಧವಾಗಿ, ಅಲಂಕೃತರಾಗಿದಾರೆ. (ಆಧವಾ ತನ್ಮು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸುಶ್ರುಲೂ ಬೀರುತ್ತಾರೆ).

English Translation.

Maruts, in your arms, propitious to man, are many good things on your breasts are golden (ornaments), brilliant and conspicuous : white garlands (hang) on your shoulders . sharp are (the edges of) your weapons the Maruts have various decorations, as birds have (many coloured) wings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಾನಾ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವ ಅಭರಣಗಳನ್ನೂ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಭೂರೀಣಿ ಭದ್ರಾ ನರ್ಯೇಷು ಬಾಹುಷು—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಬಲವುಳ್ಳ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ (ಕೈಗಳಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು (ಯಜಮಾನರಿಗೆ) ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅನೇಕ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನರ್ಯೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು **ನರೇಭ್ಯೋ ಹಿತೇಷು** ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರು ಅನೇಕ್ಷಿಸುವ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದಾರೆ Max Muller ಸಂಧಿತನು ಇದಕ್ಕೆ manly—ಪುರುಷರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಬಲವಾದ (ಬಾಹುಗಳು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದಾನೆ.

ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ—ಉರಃಸ್ಥಲೇಷು ರುಕ್ಮಾಃ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿನಿರ್ಮಿತಾನ್ಯಾಭರಣಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ | ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಸುವರ್ಣರತ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹಾರಾಡ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು **ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ** (ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೪) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಸ್ತುಭವಾಬಹುನಚನಾಂತವಾದ ರುಕ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು, ಮರುತ್ಯುಗಳ ತಮ್ಮ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಸುವರ್ಣ ಹಾರಾಡ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಋ ಸಂ. ೨-೨೪-೨; ೫-೫೫-೧, ೫-೫೬-೨ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು **ರುಕ್ಮವಕ್ಷಸಃ** (ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿನ್ನದ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವರು—gold-breasted) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ (ಅ. ಶ್ಲೋ. ಸೂ. ೯-೪) ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ತೈ. ಸಂ. ೧-೮-೧೮-೧) **ರುಕ್ಮಂ ಹೋತ್ರೇ** ಎಂದು ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಿಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಸಂಭಾವನೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸುವರ್ಣಾಭರಣವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಈ ಅಭರಣವು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಹಾರವೆಂದು ಹೇಳುವ ಅಭರಣದಂತೆ ಇರಬಹುದು

ರಭಸಾಃ—ರಾಭಸ್ಯಯುಕ್ತಾನಿ ಕಾಂತಿಮಂತಿ ವಾ | ಧಕ್ಕಧಕ್ಕಸುಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ಈ ಶಬ್ದವು ರಭ-ನುಗ್ನು, ಮೇಲೆ ಬೀಳು, ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಾಗಿದೆ. **ರಭಸ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಅಷ್ಟದೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ಇವರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು

ಸೈಕ್ಷೇಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಭಿಷ್ಠಾಃ ಸ್ವಯಾ ಮಾತ್ಯಾ ಮರುತೇಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಿಷ್ಠಾಃ (ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತರು) ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸೃಥುಂ ತಿರಶ್ಚಾ ವಯಸಾ ಬೃಹಂತಂ ವ್ಯಚಿಷ್ಯಮನ್ನೈ ರಭಸಂ ದೃಶಾನಂ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೧೦-೪)

ಇಲ್ಲಿ ರಭಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ವಿಷ್ಯ ಭ್ನಂತಃ ಸ್ಥಂಭನೇನಾ ಜನಿತ್ರೀ ಆಸೀನಾ ಊರ್ಧ್ವಾಂ ರಭಸಂ ವಿ ಮಿನ್ಸನ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೩೧-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಕ್ರೂರವಾದ, ಭಯಂಕರವಾದ, ವೇಗವಾಗಿ ನುಗ್ಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ, ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು

ಆಧಾ ಶಯಾತ ನಿರ್ಯತೇರಾಪಸ್ತೈಽಧೈನಂ ವ್ಯಕಾ ರಭಸಾಸೋ ಅದ್ಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವೇಗದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ, ಭಯಂಕರವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕಾಃ (ತೋಳಗಳು) ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಕೃತನಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರಭಸ ಶಬ್ದವು ಧಳಧಳಿಸುವ, ಸ್ವಕಾರ ಮಾನವಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಭದ್ರಾನ್ ಕೃಣ್ಣಿನ್ನಿಂದ್ರಹವಾನ್ಸೈಪಿಭ್ಯ ಆ ಸೋನೋ ವಸ್ಮಾ ರಭಸಾನಿ ದತ್ತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಸ್ಮಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅಭರಣ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳನ್ನು—

ಚಿತ್ರೈರಂಚಿವರ್ಪುಷೇ ವ್ಯಂಜತೇ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ ಯೇತಿರೇ ಶುಭೇ |

ಅಂಸೇಪ್ತೇಷಾಂ ನಿ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷುರ್ಯುಷ್ವಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಞಿರೇ ಸ್ವಧಯಾ ದಿಪ್ತೋ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೪)

ಅಂಸೇಷು ವ ಮುಷ್ವಯಃ ಪತ್ನು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸೈಃ ಶಿಸ್ತಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಮಯೀಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಏತಾಃ—ಶುಕ್ಲವರ್ಣಾ ಮಾಲಾಃ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಮಾಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಹಾರಗಳು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು. ಏತಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಚಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಜಂಕೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ

ಚಿಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು (ಹೊದ್ದುಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು) ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಹಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಏಕೆಂದರೆ— ಆಶ್ವಲಾಯನಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ವಸ್ತ್ರದಂತೆ (ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ) ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯು ಉಪನಯನಾನಂತರ ವೇದಾಭ್ಯಯನಮಾಡುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದರೆ ಐಣಿಯ (ಜಿಂಕೆಯ) ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ರೌರವ (ರುರು ಎಂಬ ಜಿಂಕೆ) ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನೂ, ವೈಶ್ಯನು ಅಜ (ಆಡು) ದ ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಧರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ (dark red colour) ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮಾಂಜಿಷ್ಯ ವರ್ಣದ (bright red colour) ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ವೈಶ್ಯನು ಹಾರಿದ್ರವರ್ಣದ (yellow) ವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವ್ರತಕನಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು-ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದು. ವಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹದಮಾಡಿದ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಜನನೆಂದು ಹೆಸರು ಇದನ್ನು ಕೃಷ್ಣಾಜನ (ಕೆಂಪು ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ) ವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಈ ಅಜನಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು

ಕ್ಷುರಾಃ—ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ, ಆಯುಧಗಳು. ಕ್ಷುರಾಃ ಎಂದರೆ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವ ಕತ್ತಿಗೂ (Razor) ಈ ಹೆಸರು ಏಕೆಂದರೆ ಕ್ಷೈರದ ಕತ್ತಿಯು ಬಹಳ ಹರಿತವಾಗಿರಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಕ್ಷುರಾಃ ಎಂಬ ಕ್ಷೈರದ ಕತ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಮುಗ್ಧೇದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಯದಾ ತೇ ನಾತೋ ಅನುವಾತಿ ಶೋಚಿರ್ವಪ್ತೇನ ಶ್ಕಶ್ಚ ವಸಸಿ ಪ್ರ ಭೂಮ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೪೨-೪)

ಕೇಶಶ್ಕಶ್ಚ ವಸತೇ ನಖಾನಿ ನಿಕ್ಯಂತತೇ ಮೃತಾ ವಾ ಏಷಾ ತ್ಸಗಮೇಧ್ಯಾ ಯತ್ಕೇಶಶ್ಕಶ್ಚ ಮೃತಾನೇನ ತ್ಸಚಮನೇಧ್ಯಾಮಪಹತ್ಯ ಯಜ್ಜಿಯೋ ಭೂತ್ಯಾ ನೇಧಮುಪೈತಿ |

(ತೈ ಸಂ. ೬-೧-೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಕ್ಷೈರಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು.

ವಯೋ ನ ಸ್ಪಷ್ಟಾನ್ ವಿ ಅನು ಶ್ರಿಯೋ ಧಿರೇ—ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನು, ಸೊಬಗನ್ನು (Splendour) ಎಂದರ್ಥವು. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರುವಾಗ ತಮ್ಮ ರೆಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಹರಡುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಾಗ ಅವರ ಕಾಂತಿಯು ಸುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವುದೆಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನರ್ಯಾಸು—ನರಾಯ ಹಿತಾಃ ನರ್ಯಾಃ, ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಲೋಪ. **ಯತೋನಾವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರುಕ್ಮಾಃ—ರುಚಿ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. **ಯುಜಿ ರುಜಿತಿಜಾಂಕುಕ್ಳ** (ಉ. ಸೂ ೧-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಕ್ಳ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಃ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. **ಅತ್ಯೈವಿಚಮಿತ**—(ಉ. ಸೂ ೩-೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ

ಅಂಜಯಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಗತಿಮು **ಖನಿಕಸ್ಯಂಜಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿಶಾಃ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು **ದಸಿ ವ್ಯಗ್ರಿಣ್ವಾ**—(ಉ ಸೂ. ೩-೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ **ಇಷ್ತ್ಯಾ ದಿನಿತ್ಯಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪವಿಷು—ಪೂರ್ವ ಪವನೇ. ಧಾತು **ಅಚಿ ಇಃ** (ಉ ಸೂ ೪-೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಆವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ತುರಾಃ—ಪ್ತುರ ವಿಲೇಖನೇ ಧಾತು. **ಋಜ್ಜೀಂಧ್ರಾಗ್ರ**—(ಉ. ಸೂ ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಸ್ವಂತ ವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಿರೇ—ಧೌರ್ವ ಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸರ್ಣಲೋಪ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಬಂತದ ಪದವಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ || ೧೧ ||

~*~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಹಾಂತೋ ಮಹ್ನಾ ವಿಭ್ನೋಃ ವಿಭೂತಯೋ ದೂರೇದ್ಯಶೋ ಯೇ ದಿವ್ಯಾ

ಇವ ಸ್ತುಭಿಃ |

ಮಂದ್ರಾಃ ಸುಜಿಹ್ವಾಃ ಸ್ವರಿತಾರ ಆಸಭಿಃ ಸಂಮಿಶ್ನಾ ಇಂದ್ರೇ ಮರುತಃ

ಪರಿಷ್ವಭಃ || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಮಹಾಂತಃ | ಮಹ್ನಾ | ವಿಸ್ತೃಷ್ಣಃ | ವಿಸ್ತೃಭೂತಯಃ | ದೂರೇದ್ಯಶಃ | ಯೇ | ದಿವ್ಯಾಃ ಇವ | ಸ್ತೃಭಿಃ |
ಮಂದ್ರಾಃ | ಸ್ತೃಜಿಹ್ವಾಃ | ಸ್ತೃರಿಶಾರಃ | ಅಸೃಭಿಃ | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ | ಇಂದ್ರೇ | ಮರುತಃ | ಪರಿಷ್ಪುಭಃ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತೋ ಮಹಾಂತೋ ಮಹಾತ್ಮೋಪೇತಾಃ | ಕೇನ | ಮಹ್ನಾ ಮಹತ್ತ್ವೇನ ಪ್ರಭಾವಾತಿಶಯೇನ | ತಥಾ ವಿಭೋ ವಿಭವೋ ವ್ಯಾಪ್ತಾಃ ತಥಾ ವಿಭೂತಯೋ ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವಂತಃ ದೂರೇದ್ಯಶೋ ದೂರೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾಃ | ದೂರದರ್ಶನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದಿವ್ಯಾಃ ಸ್ತೃಭಿರಿವ | ಸ್ತೃ ಇತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತೃಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ | ನಿ. ೩-೨೦ | ಇತಿ ನಿರುಕ್ತ-ಶ್ಚಾತ್ | ದಿವಿ ಭವಾ ದೇವಾಃ ಸ್ತೃಭಿಃ ಸ್ವಪುಷ್ಪಕಭೂತೈಸ್ತೇಜಃಪುಂಜೈರ್ನಕ್ಷತ್ರೈರ್ಯಥಾ ದೂರೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂಚಿ ಮಂದ್ರಾ ಮಾದನಾಃ ಸುಜಿಹ್ವಾಃ ಶೋಭನಜಿಹ್ವಾಃ ಆಸಭಿರಾಸ್ಯೈಃ ಸ್ತೃರಿಶಾರಃ ಶಬ್ದಯುತಾರಃ | ಪ್ರಿಯವಚನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ ಏವ ಸುಜಿಹ್ವಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಿಂಚಿ ಇಂದ್ರೇ ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ ಸಮ್ಯಗ್ನಿಕ್ರಿಯುತಾರಃ | ಇಂದ್ರಸಹಾಯಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಮರುತೋ ಹೈನಂ ನಾಜಹುರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಪರಿಷ್ಪುಭಃ ಪರಿಸ್ತೋಭಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತೃತಿಭಿಯುಕ್ತಾಃ | ಏವಂ ಮಹಾಭಾಗಾ ಯೇ ಮರುತಃ ಸಂತಿ ತೇದ್ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಮಹ್ನಾ—ಪ್ರಭಾವಾತಿರಯದಿಂದ | ಮಹಾಂತಃ—ಮಹಾತ್ಮ್ಯವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ವಿಭ್ಷಃ—ವಿಭುಗಳೂ (ವ್ಯಾಪ್ತರೂ) | ವಿಭೂತಯಃ—ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳವರೂ | ಸ್ತೃಭಿಃ—ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ (ಅವುಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ) | ದಿವ್ಯಾಃ ಇವ—ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳು (ದೂರದಿಂದಲೇ ದೃಶ್ಯಮಾನರಾಗುವಂತೆ) | ದೂರೇದ್ಯಶಃ—ದೂರದಿಂದಲೇ ಗೋಚರವಾಗುವವರೂ | ಮಂದ್ರಾಃ—ಮದಕಾರಕರೂ | ಅಸೃಭಿಃ—ಮುಖಗಳಿಂದ | ಸ್ತೃರಿಶಾರಃ—ಶಬ್ದಮಾಡುವವರೂ (ಪ್ರಿಯವಚನರೂ) | (ಅದುದರಿಂದಲೇ) | ಸುಜಿಹ್ವಾಃ—ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಲಿಗೆಗಳುಳ್ಳವರೂ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ (ಇಂದ್ರನೊಡನೆ) | ಸಂಮಿಶ್ಲಾಃ—ಜೊನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರರಾಗುವವರೂ (ಇಂದ್ರಸಹಾಯಕರೂ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಪರಿಷ್ಪುಭಃ—ಸ್ತೃತಿಯುಕ್ತರೂ (ಆಗಿದಾರೋ ಅವರು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸುಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು (ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೋಪೇತರು, ವ್ಯಾಪ್ತರು, ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವುಳ್ಳವರು. ನಕ್ಷತ್ರಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ದೂರದಿಂದಲೇ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವಂತೆ, ದೂರದಿಂದಲೇ ಪರಿಷ್ಪುಷ್ಪಮಾನರು, ಸಂತೋಷಕಾರಕರು, ತಮ್ಮ ಮುಖಗಳಿಂದ (ಹಿತವಾದ) ಶಬ್ದಮಾಡುವವರು, ಸುಜಿಹ್ವರು, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರು ಮತ್ತು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ತುತರು. ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Maruts, mighty with mighty power, all-pervading, manifest afar off, as the gods (are made manifest) by the constellations; exhilarating, soft-tongued, speaking gently with your mouths, associated with Indra, glorified by praise, (come to our sacrifice).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭೂತಯಃ—ವಿವಿಧೈಶ್ಚರ್ಯವಂತಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕರ್ತೃನಾಚಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ವಿವಾ ಹಿ ತೇ ವಿಭೂತಯ ಊತಯ ಇಂದ್ರ ಮಾವತೇ |

(ಋ ಸಂ ೧-೮-೯)

ಇಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ನನ್ನಂತಹ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನಿಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ—ಎಂದು ವಿಶೇಷ್ಯಪದವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಾಧಾನಾಂ ಪತೇ ಗಿರ್ವಾಹೋ ವೀರ ಯಸ್ಯ ತೇ | ವಿಭೂತಿರಸ್ಮು ಸೂನೃತಾ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೨-೫)

ಇಲ್ಲಿ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾನು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಲಿ—ಎಂದು ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಸೂನೃತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು

ಮಹಾಮನೂನಂ ತವಸಂ ವಿಭೂತಿಂ ಮತ್ಸರಾಸೋ ಜರ್ಹ್ಯಷಂತ ಪ್ರಸಾಹಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೨-೪)

ಇಲ್ಲಿ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಗಳು ಮಹಾತ್ಮನೂ, ಪೂರ್ಣನೂ, ಬಲಯುತನೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನೂ, ಸೋಲದಿರುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದವು—ಎಂದು ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಉಗ್ರಂ ನ ವೀರಂ ನಮಸೋಪ ಸೇದಿಮ ವಿಭೂತಿಮಕ್ರಿತಾವಸುಂ |

(ಋ. ಸಂ ೮-೪೯-೬)

ಪ್ರ ವೀರಮುಗ್ರಂ ವಿವಿಚಿಂ ಧನಸ್ಪೃತಂ ವಿಭೂತಿಂ ರಾಧಸೋ ಮಹಃ |

(ಋ ಸಂ. ೮-೫೦-೬)

ಈ ಋಕ್ಯುಗಲ್ಲಿಯೂ ವಿಭೂತಿಶಬ್ದವು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃ ಇತಿ ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ | ಯಕ್ಷಾಃ ಸ್ತೃಭಿರಿತಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಂ (ನಿ. ೩-೨೦) ಸ್ತೃಭಿಃ ಎಂದರೆ ನಕ್ಷತ್ರವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವರು ಅದುದರಿಂದ ದೂರೇದ್ಯತೋ ಯೇ ದಿನ್ಯಾ ಇವ ಸ್ತೃಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುವ ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದಲೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವವರು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರವು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವು ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇಶನೆಗಳು ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು

ಸಂಮಿಶ್ರಾಃ ಇಂದ್ರೇ ಮರುತಃ—ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತರಾಗಿ ಇರುವವರು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರು. ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮರುದ್ದೇಶನೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರೆಂದು -

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಸಖಾ ವಿ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಭಿನಚ್ಚಿರಃ |

(ಮು ಸಂ ೮ ೩೬ ೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಮಹ್ಯಾ—ಮಹಿಮ್ನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಹ ಸ್ವರಾಜಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕ ಕಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ, ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ಪೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಭ್ಯಃ—ವಿಭು+ಜಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿ ಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಭೂತಯಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದೂರೇದ್ಯತಃ—ದೃಶಿ೦ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಪುರನೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗುಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲೂಕ್. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿನ್ಯಾಃ—ದಿವಿ ಭವಾಃ ದಿನ್ಯಾಃ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಂದ್ರಾಃ—ಮದಿ ಸ್ವತೌ ಧಾತು ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿವಂಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ಯೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಜಿಹ್ವಾಃ—ತೋಭನಾಃ ಜಿಹ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸುಜಿಹ್ವಾಃ. ನಜ್ಞ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೨ ೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಿತಾರಾಃ—ಸ್ವೈ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರತಿ ಸೂತಿ - (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪ. ಇಡಾಗಮ ವಿದಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಆದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸಭಿಃ—ಅಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನ್ ಆದೇಶ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಸ್ವಾತಿಸದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಃ ಸುಜಾತಾ ಮರುತೋ ಮಹಿತ್ವನಂ ದೀರ್ಘಂ ವೋ ದಾತ್ರಮದಿತೇರಿವ
ವ್ರತಂ |

ಇಂದ್ರಶ್ಚನ ತ್ಯಜಸಾ ವಿ ಹ್ರುಣಾತಿ ತಜ್ಜನಾಯ ಯಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ
ಅರಾಧ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ತತ್ | ವಃ | ಸುಜಾತಾಃ | ಮರುತಃ | ಮಹಿತ್ವನಂ | ದೀರ್ಘಂ | ವಃ | ದಾತ್ರಂ | ಅದಿತೇಽಇವ ವ್ರತಂ |
ಇಂದ್ರಃ | ಚನ | ತ್ಯಜಸಾ | ವಿ | ಹ್ರುಣಾತಿ | ತತ್ | ಜನಾಯ | ಯಸ್ಮೈ | ಸುಕೃತೇ | ಅರಾಧ್ಯಂ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುಜಾತಾಃ ಶೋಭನವನನಾ ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ಮಹಿತ್ವನಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ
ತತ್ ತಾದ್ಯತ್ ಖಲು | ತದಿತ್ಯೈಕ್ತಂ ಕಿಮಿತ್ಯಾಹ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ದಾತ್ರಂ ದಾನಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪಂ
ದೀರ್ಘಮತ್ಯಾಯತಮವಿಚ್ಛಿನ್ನಂ | ಪ್ರಕೃತ್ಯೋಪಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅದಿತೇ-
ವ್ರತಮಿವ | ಅದೀನಾಯಾ ದೇವಮಾತುರ್ಭೂಮ್ಯಾ ವಾ | ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ತದ್ಯಥಾ
ದೀರ್ಘಮತಿವಿಸ್ತೃತಂ ತದ್ಭತ್ | ಅದಿತಿದ್ಯಾರದಿತಿರಂತರಿಷ್ಟಂ | ಋ. ೧-೮೯-೧೦ | ಇತ್ಯಾದಿಮತೃ-
ವರ್ಣಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯಸ್ಮೈ ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಯಾಗಾದಿಕರ್ತ್ರೇ ಯಜ
ಮಾನಾಯ ಯದಭಿಮತಂ ಧನಮರಾಧ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರಶ್ಚೇಂದ್ರೋಽಸಿ ತ್ಯಜಸಾ ತ್ಯಾಗೇನ ನ ವಿ ಹ್ರುಣಾತಿ |

ನ ವಿಹ್ವರತಿ | ಕಾಟಿಲಂ ನ ಕರೋತಿ || ಚನೇತ್ಯಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯರೂಪ
 ಏಕೋ ನಿಪಾತಃ ತಥಾಪ್ಯವಯವವಿಭಾಗೇನ ಚಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ನಶಬ್ದೋ ನಿಷೇಧೇಽಧಿಗಂತ್ವಃ ||
 ಯುಷ್ಮದ್ವನಾದಿತ್ಯಾಗಮಿಂದ್ರತ್ಯಾಗೋಽಸಿ ನಾತಿಕ್ರಾಮತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಯಸ್ಮೈ ತದ್ವನಮರಾಧ್ಯಂ
 ತಸಿಂಂದ್ರೋಽಸಿ ನ ಕುಟಿಲಯತಿ | ನ ನಿಷೇಧಯತಿ ಕಿಂತ್ಸನಮೋದಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸುಜಾತಾಃ ಮರುತಃ—ಶುಭಜನನರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಮಹಿ-
 ತ್ವನಂ—ಮಾಹಾತ್ಮೆಯು | ತತ್—ಅಂತಹದಷ್ಟೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ದಾತ್ರಂ—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪದಾನವು |
 ಅದಿತೇಃ—ದೇವನುತೆಯಾದ ಅದಿತಿಯ ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯು | ವ್ರತಂ ಇವ—ಕರ್ಮದಂತೆ | ದೀರ್ಘಂ—
 ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದು (ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು) | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) | ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ | ಸುಕೃತೇ
 ಜನಾಯ—ಯಾಗಾದಿ ಶುಭಕರ್ಮ ಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅರಾಧ್ಯಂ—(ಅಭಿಮತವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು
 ನೀವು) ಕೊಡುತ್ತೀರೋ | ತತ್—ಆ ತ್ಯಾಗವನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ ಚ—ಇಂದ್ರನೂಕೂಡ | ತ್ಯಜಸಾ—(ತನ್ನ)
 ತ್ಯಾಗದಿಂದ | ನ ನಿ ಹ್ಯುಣಾತಿ—ಕುಟಿಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ) | ತತ್—ಅವನನ್ನು |
 ಇಂದ್ರಃ ಚ—ಇಂದ್ರನೂ ಕೂಡ | ನ ನಿ ಹ್ಯುಣಾತಿ—ಕುಟಿಲವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಷೇಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದರೆ
 ಅನುಮೋದಿಸುತ್ತಾನೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಶೋಭಜನನರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪದಾನವು(ಅದಿತಿಯ) ಭೂವೀವಿಯ
 ಕರ್ಮದಷ್ಟು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು ಮತ್ತು ಯಾಗಾದಿ ಶುಭಕರ್ಮಕರ್ತೃವಿಗೆ ನೀವು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಧನಾದಿ
 ದಾನವು ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು (ಇಂದ್ರನಿಂದಲೂ ಅನುಮೋದಿತವಾದುದು), ಎಲೈ
 ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮೆಯು ಇಂತಹುದು

English Translation.

Such, well-born Maruts, is your greatness, that your munificence is
 as long (continued) as the function of Aditi; and Indra does not exceed
 by his own liberality, (the value of) that which you have bestowed upon the
 devout man (who worships you).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ರತಂ—ವ್ರತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧) ಈ ರಬ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು
 ಯಾಸ್ಯರು ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ—

ವ್ರತಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೀತಿ ಸತಃ |
 ಇದಮಪೀತರತ್ ವ್ರತಮೇತಸ್ಮಾದೇವ ನಿವೃತ್ತಿಕರ್ಮ ನಾರಯತೀತಿ ಸತಃ |
 ಅನ್ಯಮಪಿ ವ್ರತಮುಚ್ಯತೇ ಯದಾವ್ಯುತ್ಪತ್ತೀತಿ ಶರೀರಂ |

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಎಂದು ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಪುರುಷನು ಮಾಡುವ ಶುಭ ಅಥವಾ ಅಶುಭಕರ್ಮವು ಇವನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು, ಅಥವಾ ಈ ಕರ್ಮವು ನಿವೃತ್ತಿ ಕರ್ಮವಾಗಿಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು ಎಂದರೆ ತನಗೆ ಬೇಡದ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು, ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅನ್ನ ಕ್ಷೌ ವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

(೧) ವ್ರತಶಬ್ದವು ನಿವಾರಿಸು, ತಡೆಗಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು—

ಯೋ ಸಾರ್ಥಿವಾಗೋ ಯಾ ಆಸಾಮಸಿ ವ್ರತೇ ತಾ ನೋ ದೇವೀಃ ಸುದವಾಃ ಕರ್ಮ ಯಚ್ಚ ತ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೪೬-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ವ್ರತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೃಜನ ಎಂದರೆ ಕೆಡಕನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸಿ ಮಾಡುವ ರಕ್ಷಣೆ (protection) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು— ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವತೆಯರೂ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವತೆಯರೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ರತೇ ಎಂದರೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ತಾಸಾಂ ನಿ ಚಿಕ್ಕ್ಯಃ ಕವಯೋ ನಿವಾಸಂ ಪರೇಷು ಯಾ ಗುರ್ಯೇಷು ವ್ರತೇಷು |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೨)

ಕವಿಗಳು (ಸಿಮುತಿಗಳು) ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದರು—ಇಲ್ಲಿ ವ್ರತೇಷು ಎಂದರೆ ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಗುರ್ಯೇಷು ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ದದ್ಯತ್ ಪ್ರ ವಿಷಾಮನಮಾ ಸದಾಂಸಿ ಪರೇಷು ಯಾ ಗುರ್ಯೇಷು ವ್ರತೇಷು |

(ಋ. ಸಂ ೨-೫೪-೫)

ಅಸಿ ಯನೋ ಅಸ್ಯಾದಿತ್ಯೋ ಅವನ್ನಸಿ ತ್ರಿತೋ ಗುರ್ಯೇನ ವ್ರತೇನ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೩-೩)

ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವ್ರತೇನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಮುಚ್ಚಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

(೨) ವ್ರತವೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿಧಿಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬ ಧರ್ಮನಿಯಮವನ್ನೂ (law or ordinance) ಸೂಚಿಸುವುದು—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ವಿಶೋ ಯಥಾ ಪ್ರ ದೇವ ವರುಣ ವ್ರತಂ | ಮಿನೀಮಸಿ ದ್ಯವಿದ್ಯಯಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೫-೧)

ಎಲೈ ವರುಣನೇ, ನಾವು ಮನುಷ್ಯವಾಕ್ರವನಾದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಯಾವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ (ಅದನ್ನು) ಗಮನಿಸದೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡು)

ಯ ಉ ತ್ರಿಯಾ ದನೋಷ್ವಾ ದೋಮೋಷಾಸಿ ಪ್ರಶಸ್ಯತೇ | ಯಸ್ಯ ವ್ರತಂ ನ ಮಿಯತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೮-೩)

ಯಾವ(ಅಗ್ನಿ ಯ) ನಿಯಮವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ... |

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಸುಕೃತಾ ಪುರೂಣಿ ವ್ರತಾನಿ ದೇನಾ ನ ಮಿನಂತಿ ವಿಶ್ವೇ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೩೨-೮)

ಇಂದ್ರನ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವವು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು. ದೇವತೆಗಳು ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಆತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ)

ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ ಮಘನಾನಾ ಯುವೋರಿದಾಶಕ್ವನ ಪ್ರ ಮಿನಂತಿ ವ್ರತಂ ವಾಂ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೪-೧೨)

ಎಲೈ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮದೊಳ್ಳವು ಸತ್ಯವು ನೀರುಗಳೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಿಲ್ಲ.

ವನಾನಿ ವಿಭ್ಯೋ ನಕಿರಸ್ಯ ತಾನಿ ವ್ರತಾ ದೇವಸ್ಯ ಸಮಿತುರ್ಮಿನಂತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೩೮-೨)

ಈ ಸವಿತೃದೇವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದಿಲ್ಲ

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ಯಶಾನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೧೨)

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೪-೨)

ಈ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕಿಂ ಸ್ಪಿನೋ ರಾಜಾ ಜಗೃದೇ ಕದಸ್ಯಾತಿ ವ್ರತಂ ಚಕ್ರಮಾ ಕೋ ವಿ ನೇದ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨-೫)

(ಈ ಅಗ್ನಿ ಯ) ಯಾವ ನಿಯಮವನ್ನು ನಾವು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವೆವು ?

ಅಯಮೇಕ ಇತ್ಥಾ ಪುರೂರು ಚಪ್ಪೇ ವಿ ವಿಶ್ವತಿಃ | ತಸ್ಯ ವ್ರತಾನ್ಯನು ವಕ್ಶ್ಯರಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೫-೧೬)

ಅವನ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ನಾವು ಅನುಸರಿಸುವೆವು (ಪಾಲಿಸುವೆವು). ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೩-೯, ೭-೫-೪, ೭-೮೭-೭, ೨-೨೮-೮, ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ರತಶಬ್ದವು ವಿಧಿಸಿಯಮಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೨-೩೮-೩, ೨-೩೮-೬, ೮-೪೦-೮, ೧-೧೩೬ ೫, ೩-೬೧-೧, ೪-೧೩-೨, ೫-೬೯-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ **ಅನುವ್ರತಂ** ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವಿಧಿಸಿಯಮಗಳೆಗನುಸಾರವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

(೩) ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಿಸಿಯಮಗಳು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಾಗ ವ್ರತಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿರುವುದು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಧಿಸಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದಂತಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು—

**ಯೋ ಆಗ್ನೀಸೋಮಾ ಹವಿಷಾ ಸಪರ್ಯಾದ್ಧೇವದ್ರೀಚಾ ಮನಸಾ ಯೋ ಘೃತೇನ |
ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ ಪಾತಮಂಹಸೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಯುಚ್ಯತಂ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೮)

ಎಲೈ ಆಗ್ನೀಸೋಮರೇ, ಯಾವ ಪುರುಷನು (ಯಜಮಾನನು) ಆಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಸೋಮನನ್ನೂ ಹವಿರಾದಿವ್ರತ್ಯಗಳಿಂದ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವನೋ ಅವನ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಕೇಡಾಗದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ.

ಋಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಅಂಗಿರಸ್ತಮಃ ಕವಿದೇವಾನಾಂ ಸರಿ ಭೂಷಸಿ ವ್ರತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೨)

ಎಲೈ ಆಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ, ಮೊದಲನೆಯವನೂ, ಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ನೀನು ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು

ತಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಭೂಶೋಷಿಣೋ ವಯಮುಪ ಭೂಷೇಮ ದಮ ಆ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೯)

ಧನಾಧ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯಯುಕ್ತರಾದ ನಾವು ಶೋಷಿಣಿಗಳಿಂದ ಆಗ್ನಿಯ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸೋಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಋ. ಸಂ. ೩-೬-೫, ೮-೪೨-೧, ೬-೧೪-೩, ೧-೨೪-೧೫, ೬-೫೪-೯, ೧೦-೩೬-೧೩, ೫-೧೮-೫, ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವ್ರತ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ನಾನಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳುವಾಗ ವ್ರತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುವ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದೋ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದೇ ವ್ರತಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವು.

ದಾತ್ರಂ—ದಾನಂ | ದಾನವು, ಕೊಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವು. ದಾ ದಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಾತಾ, ದಾತ್ರಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವನನು, ಕೊಡುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು

ಅಸಿ ಭಗೋ ಅಸಿ ದಾತ್ರಸ್ಯ ದಾಶಾಸಿ ಮಘನಾ ಮಘವದ್ಧ್ಯೌ ಇಂದೋ |

(ಋ. ಸಂ ೯-೯೭-೫೫)

ಅನೇಹೋ ದಾತ್ರಮದಿತೇರನರ್ವಂ ಹುನೇ ಸ್ವರ್ವದವಧಂ ನಮಸ್ತೌತ್ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೮೫-೩)

ಯುವಂ ಹಿ ಸೋ ರಯಿದೌ ನೋ ರಯಾಣಾಂ ದಾತ್ರಂ ರಕ್ಷೇಥೇ ಅಕವೆ, ರದಬ್ಧಾ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೫೪-೧೬)

ಸುದಾಮನ್ತದ್ರೇಕ್ಲೋ ಅಪ್ರಮೃಷ್ಯಮೃಚಿಶ್ವನೇ ದಾತ್ರಂ ದಾಶುಷೇ ದಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೬-೨೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಋ ಸಂ. ೭-೫೬-೨೧, ೮-೪೩-೩೩, ೧೦-೬೯-೪, ೮-೪೪-೧೮ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ದಾತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನವು, ಕೊಡುವುದು ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು

ಅದಿತೇರಿವ—ಅದಿತಿ ಶಬ್ದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೫), ವಾಜ್ಞಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩), ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯), ದ್ರಾವ್ಯಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾಗಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಯಾಸ್ವರು—ಅದಿತಿರದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ (ನಿ ೪-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿವರಿಸಿರುವೆ

ಚನ—ಚನೇತ್ಯಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ನಿಪಾತದ್ವಯಸಮುದಾಯರೂಪ ಏಕೋ ನಿಪಾತಃ ತಥಾಪ್ಯವಯವವಿಭಾಗೇನ ಚಿಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ ನಶಬ್ದೋ ನಿಷೇಧೇಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ | ಚನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ನಿಪಾತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದೇ ಶಬ್ದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೂ ಇದರ ಅವಯವವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಚ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನೂ, ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ (not even) ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವುದು

ಯಸ್ಯಾದ್ವತೇ ನ ಸಿದ್ಯತಿ ಯಜ್ಞೋ ವಿಪಕ್ವಿ ತಳ್ಳ ನ | ಸ ಧೀನಾಂ ಯೋಗಮಿಸ್ತತಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೮-೭)

ನ ಸಂಚಿಭಿರ್ಭಿವರ್ಷಾಪ್ಯಾರಭಂ ನಾಸುನ್ವತಾ ಸಚಿತೇ ಪುಷ್ಯತಾ ಚನ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೩೪-೫)

ನಹಿ ತೇ ಹ್ವತ್ರಂ ನ ಸಹೋ ನ ಮನ್ಯಂ ವಯಕ್ತನಾಮಿಾ ಪತಯಂತ ಆಪುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೪-೬)

ತೈತೀಯಮಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷತಿ ವಯಕ್ತನ ಪತಯಂತಃ ಪತತ್ರಿಣಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೫೫-೫)

ದಿವಕ್ವಿದಸ್ಯ ವರಿನಾ ವಿ ಪಪ್ರಥ ಇಂದ್ರಂ ನ ಮಹ್ನಾ ಪೃಥಿವೀ ಚನ ಪ್ರತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶೇಷರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪೂರ್ವೀಶ್ವನ ಪ್ರಸಿತಯಸ್ತರಂತಿ ತಂ ಯ ಇಂದ್ರೇ ಕರ್ಮಣಾ ಭುವತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೩೨-೧೩)

ಉಕ್ಥಂ ಚನ ಶಸ್ಯಮಾನಮಗೋರರಿರಾ ಚಿಕೇತ | ನ ಗಾಯತ್ರಂ ಗೀಯಮಾನಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨-೧೪)

ಅಥಾ ಚನ ಶ್ರದ್ಧಧತಿ ತ್ವಿಷೀಮತ ಇಂದ್ರಾಯ ವಜ್ರಂ ನಿಘನಿಘ್ನತೇ ವಧಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮ. ಸಂ. ೮-೨೮-೧೦; ೧-೧೫೨-೨; ೪-೧೮-೯; ೧-೧೩೯-೨; ೫-೪೧-೧೩; ೭-೧೮-೯; ೮-೯೧-೩, ೧೦-೪೯-೫, ೬-೨೬-೭ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಂಜಾತಾಃ—ಶೋಭನಂ ಜಾತಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಂಜಾತಾಃ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಂ—ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ವತಲೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವ ಪರವಾದಾಗ ಭಾನಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ನಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತ್ರಂ—ದುದಾರ್ಷ ದಾನೇ, ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ **ದಾದಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಿನ—ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಅವಯವ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚಿಕಾರವು ಸಮುಚ್ಚಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಕಾರವು ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತ್ವಿಷಮಾ—ತ್ವಜ ಹಾನೌ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಧ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹ್ಯುಣಾತಿ—ಇದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಕೌಟಿಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ನಾ ಏಕರಣ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ಪ್ರಯೋಗ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಹೃಸ್ವಸ್ಯ ಹಿತಕೃತಿಕುಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬ ೧-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗನು. ಪ್ರಾದಿಸವಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆರಾಧ್ಯಂ—ರಾ ದಾನೇ ಆದಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಸದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಮುಷ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ಯುತ್ಪಾನ್ವಿಯೈತ್ಯಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾರಾ ||

ತದ್ವೋ ಜಾಮಿತ್ಯಂ ಮರುತಃ ಪರೇ ಯುಗೇ ಪುರೂ ಯಚ್ಚಂಸಮನ್ವತಾಸ
ಆವತ |

ಅಯಾ ಧಿಯಾ ಮನನೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾವ್ಯಾ ಸಾಕಂ ನರೋ ದಂಸನ್ವಿರಾ ಚಿಕಿತ್ರಿರೇ ||

|| ಸದನಾಃ ||

ತತ್ | ವಃ | ಜಾಮಿತ್ಯಂ | ಮರುತಃ | ಪರೇ | ಯುಗೇ | ಪುರು | ಯತ್ | ಶಂಸಂ | ಅಮೃತಾಃ |
ಆವತ |

ಅಯಾ | ಧಿಯಾ | ಮನನೇ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ | ಅವ್ಯಾ | ಸಾಕಂ | ನರಃ | ದಂಸನ್ವಿಃ | ಆ | ಚಿಕಿತ್ರಿರೇ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಜಾಮಿತ್ಯಂ ಬಂಧುತ್ವಮಸ್ಮದ್ವಿಷಯಪ್ರೇಮಾಧಿಕ್ಯಂ ತತ್ ಖಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಯತ್ಪರ್ಯಂತಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಪರೇ ಯುಗೇ | ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಕಃ |
ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ಮಹತಿ ಕಾಲೇಽತೀತೇಪಿ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ಕೃಥಮಧಿಗತಮಿತ್ಯತ ಆಹ | ಅಮೃತಾ-
ಸೋಽಮರಣಧರ್ಮಾಣೋ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯದ್ಯುತ್ಪಾನ್ವಿಯೈತ್ಯಂ ಸಮನ್ವಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಂ
ಸ್ತುತಿಂ ಪುರು ಪ್ರಭೂತಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾವತ ರಕ್ಷಥ | ತಸ್ಮಾದ್ಯುತ್ಪಾನ್ವಿಯೈತ್ಯಂ ಜಾಮಿತ್ಯಮವಿನಾಶೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೂಯಮಯಾ ಧಿಯಾನಯಾನುಗ್ರಹಾತ್ಪ್ರಿಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಮನನೇ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಸ್ತೋತ್ರೇ ಯಷ್ಟೇ ವಾಸ್ತುದಾದಯೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾವ್ಯಾ ಕೀರ್ತಿಂ ಸ್ತುತಿಂ ವಾ ರಕ್ಷಿತ್ವಾ ಸಾಕಂ ಸಂಭೂಯ
ನರೋ ನೇತಾರಃ ಸಂತೋ ದಂಸನ್ವಿಃ ಕರ್ಮಭರಿತ್ಕಂಭೂತಾ ಆ ಚಿಕಿತ್ರಿರೇ | ಸರ್ವತೋ ಜಾನೀಥ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಮೃತಾಸೇ—ಅನುರೂಪ ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | ತಂಸಂ—ಅಸ್ಮತ್ಕೃತವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಪುರು—ಪ್ರಭೂತವಾಗುವಂತೆ | ಅವತ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರೋ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಆಯಾ ಧಿಯಾ—ಈ ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹರೂಪ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಮನವೇ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಸ್ತದಾದಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಆವ್ಯ—ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು (ಸ್ತುತಿಯನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿ | ಸಾಕಂ—(ಎಲ್ಲರೂ) ಒಟ್ಟಾಗಿ | ನರಃ—(ನಮಗೆ) ನೇತೃಗಳಾಗಿ | ದಂಶನ್ಯೇ—(ಅಸ್ಮತ್ಕೃತವಾದ) ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ | ಆ ಚಿಕ್ತಿರೇ—ಸರ್ವತಃ ತಿಳಿಯುವವರಾಗುತ್ತೀರೋ (ತೃಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರೋ) | (ಹೇ) ಮರುತಃ—(ಎಲೈ) ಮರುದೇವತೆಗಳೇ | ತತ್—ಅಂತಹ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಜಾಮಿತ್ವಂ—ಬಾಂಧವ್ಯವು | ಸರೇ ಯುಗೀ—ಬಹಳಕಾಲವರೆಗೂ (ಇರುವಂತಹುದು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅನುರೂಪ ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ. ನಾನು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಾವಿಸುತ್ತೀರಿ ಮತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮಂತಹವರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ನಮಗೆ ನಾಯಕರಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರಿ. ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಬಾಂಧವ್ಯವು ಚಿರಂತನ ವಾದುದು

English Translation.

Your alliance with us, Maruts, is of a long duration: on which account, immortals, accept our ample praise, and, having accepted our laudation, be gratified, leaders (of sacrifice), by our holy acts, through this (your) favourable disposition towards mankind.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜಾಮಿತ್ವಂ—ಜಾಮಿ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೨೪). ಅದರ ಇಲ್ಲಿ ಜಾಮಿತ್ವಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಬಂಧತ್ವವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ವರು ತಮ್ಮ ನಿರುತ್ತರದಲ್ಲಿ—

ನ ಜಾಮಯೇ ಭಗಿನ್ಯೈ | ಜಾಮಿರನೈಽಸ್ಯಾಂ ಜನಯಂತಿ ಜಾಮುಪತ್ಯಂ | ಜಮತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಲಿತಕರ್ಮಣೋ ನಿರ್ಗಮನಸ್ತ್ವಾಯಾ ಭವತಿ ||

(ನಿ. ೨-೨)

ಎಂದರೆ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಗಿನೀ (ಸಹೋದರಿ) ಎಂದರ್ಥವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಈ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಇತರರು ಎಂದರೆ ಭರ್ತೃವು ಪುತ್ರರನ್ನು ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜಾಮಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಜಾಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಮನಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—ಈ ಸ್ತ್ರೀಯು ತಾನು ವಿವಾಹಾನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಭರ್ತೃವಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವವಳಾದ್ದರಿಂದ ಸಹೋದರಿಗೆ ಜಾಮಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಬಂಧತ್ವವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸಂಮುಂಜಸವಾಗಿದೆ.

ಯುಗೇ—ಯುಗಶಬ್ದಃ ಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಣಃ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟೇ ಮಹತಿ ಕಾಲೇತ್ಯತೀತೇತ್ಯಪಿ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದೇ ಯುಗೇ ಎಂದರೆ ಬಹಳಕಾಲವು ಕಳೆದರೂ ಕೂಡ ಎಂದರ್ಥವು ಯಜನಾನರಾದ ನನುಗೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಅಲ್ಪಕಾಲವಾಗುವುದರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಒಡಕ ಕಾಲವನರಗೂ ಇರುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶಂಸಂ—ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರಿಯಾಮಾಜಾಂ ಸ್ತುತಿಂ | ನಮ್ನಿಂದ,ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು. ರಂಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇಳು ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಶಂಸವೆಂದರೆ ಹೇಳುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನು ಸಾರವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದೂ, ಶಾಸ (ಬೈಯ್ಯವುದು) ವೆಂದೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸುವರಿಸಿದೆ

ಯಜಾಮ ದೇವಾನ್ ಯದಿ ಶಕ್ವನಾಮ ಮಾ ಜ್ಯಾಯಿಸಃ ಶಂಸಮಾ ವೃಕ್ತಿ ದೇವಾಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೬-೧೩)

ಅನಾದಹೋ ದಿವ ಆ ದಸ್ಯುಮುಚ್ಚಾ ಪ್ರ ಸುನ್ವತಃ ಸ್ತವತಃ ಶಂಸಮಾವಃ ||
(ಋ ಸಂ ೧-೩೩-೬)

ಆ ವೋ ರುವಣ್ಯುನೌಶಿಜೋ ಹುವಧ್ಯೋ ಘೋಷೇವ ಶಂಸನುರ್ಜುನಸ್ಯ ನಂತೇ |
(ಋ ಸಂ. ೧ ೧೨೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಸ ಶಬ್ದವು ಸ್ತುತಿ, ಪ್ರಶಂಸನೆ, ಹೊಗಳುವಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ,

ಮಾ ನಃ ಶಂಸೋ ಆರರುಷೋ ಧೂರ್ತಿಃ ಪ್ರಣಜ್ಜಿತ್ಯಸ್ಯ |
(ಋ ಸಂ. ೧-೧೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ದುಷಣೆ, ಕೆಟ್ಟವಾಗತು, ಶಾಸ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

|| ಧ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಮಿತ್ಯಂ—ಜಾನೇಃ ಭಾವಃ ಜಾಮಿತ್ಯಂ. ತಸ್ಯುಭಾವಸ್ತುತಲಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಸ್ತುತ್ಯಯ

ಯುಗೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಘರ್ಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿಜೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಕಾಲವಿಶೇಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಂಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಧಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೦) ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾರಮಾನುಷ್ಯಾದಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾದ ಲಘೂಪಧಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅನ್ಯುತಾಸಃ—ನ ನಿಧ್ಯತೇ ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜನಿಗೆ ಅನುಕಾಗಮ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನತ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾ - ಅನಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಕಾರಲೋಪ

ಧಿಯಾ—ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯ—ಅಬ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಅನ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಾಸ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ಸಮಾಸೇನಾಃ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ರೋಸ್ವೇ ಲ್ಯಪ್** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನರಃ—ನ್ಯ ನಯೇ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಋತೋಜಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ತಾನಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ತಿರೇ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ಛಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಟಸ್ತಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇರೇ ಆದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುಟಾಗಮ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯವಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕುಹೋಶ್ಚಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ತು. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೇನ | ದೀರ್ಘಂ | ಮರುತಃ | ಶೂಶನಾಮ | ಯುಷ್ಮಾಕೇನ | ಪರೀಣಸಾ | ತುರಾಸಃ |
ಆ ಯತ್ತತನನ್ವಜನೇ | ಜನಾಸ | ಏಭಿಯರ್ಜ್ಜೇಭಿಸ್ತದಭೀಷ್ಟಿಮಶ್ಯಾಂ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇನ | ದೀರ್ಘಂ | ಮರುತಃ | ಶೂಶನಾಮ | ಯುಷ್ಮಾಕೇನ | ಪರೀಣಸಾ | ತುರಾಸಃ |

ಆ | ಯತ್ | ತತನನ್ | ವ್ವಜನೇ | ಜನಾಸಃ | ಏಭಿಃ | ಯರ್ಜ್ಜೇಭಿಃ | ತತ್ | ಅಭಿ | ಇಷ್ಟಿಂ |
ಅಶ್ಯಾಂ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ತುರಾಸೋ ವೇಗವಂತೋ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮಾಕೇನ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನಾ ಯೇನ ಪರಿಣನಾ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇತದ್ವದುನಾಮಸು ಪಠಿತಂ-ತಥಾಪಿ ಯದ್ವದು ತನ್ನಹದಪಿ ಭವತೀತ್ಯತ್ರ ಮಹ-ದಿತ್ಯರ್ಥೇ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಮಹತಾ ಯುಷ್ಮದಭಿಗಮನೇನೈಷಣೇನ ನಾ ದೀರ್ಘಮಾಯತಂ ಸತ್ತಾದಿರೂಪಂ ಕರ್ಮ ಶೂಶನಾಮ ಪ್ರವರ್ಧಯಾಮುಃ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯೇನ ಚಾಭಿಗಮನೇನೈಷಣೇನ ನಾ ಜನಾಸೋ ಜನಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ವೃಜನೇ ಸಂಗ್ರಾಮ ಆ ತತನನ್ ಸರ್ವತೋ ವಿಸ್ತಾರಯಂತಿ | ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯೈಃ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಜಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಿಷ್ಟಿಮೇಷಣಂ ಗಮನಮೇಭಿಯರ್ಥೇ ಛೇಭಿರಿದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣೈಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪೈಃ ಪೂಜನೈರಭ್ಯಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾಶ್ಯಾಂ | ನ್ಯಾಪ್ನುಯಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತುರಾಸಃ—ವೇಗಶಾಲಿಗಳಾದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಾಕೇನ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಯೇನ ಪರಿಣನಾ—ಯಾವ ಮಹತ್ತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ (ಆಗಮನದಿಂದ) | ದೀರ್ಘಂ—ವಿಸ್ತೃತವಾದ (ಸತ್ತಾದಿರೂಪಕರ್ಮವನ್ನು) | ಶೂಶನಾಮ—ಪ್ರವೃದ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೋ | (ಮತ್ತು) ಯತ್—ಯಾವ (ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ಅಥವಾ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ) | ಜನಾಸಃ—(ನಮ್ಮವರಾದ) ಜನಗಳು | ವೃಜನೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಆ ತತನನ್—ಸರ್ವತಃ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೋ (ಜಯಶೀಲರಾಗುತ್ತಾರೋ) | ತತ್—ಅಂತಹ | ಇಷ್ಟಿಂ—ನಿಮ್ಮ (ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು) ಆಗಮನವನ್ನು | ವಿಭಿಃ ಯಜ್ಞೇಭಿಃ—ಈ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಅಭಿ ಅಶ್ಯಾಂ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೀಘ್ರಗಾಮಿಗಳಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ತ್ವಪೂರಿತ ಆಗಮನದಿಂದ ನಾವು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸತ್ತಾದಿರೂಪವಾದ ದೀರ್ಘ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ; ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನ (ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ) ದಿಂದಲೇ ಜನಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ; ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವನ್ನು ನಾವು ಈ ಯಾಗಗಳಿಂದ ಬಯಸುತ್ತೇವೆ

English Translation

Quick-moving Maruts, we augment the long (offered ceremony) upon your mighty (approach), whereby men triumph in war.—May we obtain, by these our sacrifices, your wished-for (presence).

|| ವಿಕೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೀರ್ಘಂ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ, ದೀರ್ಘಕಾಲದವರೆಗೆ ಎಂದರೆ, ಸಂವತ್ಸರಸರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಗಳೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧವು. ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸ, ಸೋಮಯಾಗಗಳು, ಪಶುಬಂಧ, ವಾಜಪೇಯಿ, ಅಭಿಪ್ಲವಸಡಹ, ಅವೈಶ್ವೀರ್ಯಮ ವೊದಲಾದ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ

(ಎಂದರೆ, ಸಿಯಮಿತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಸತ್ರಯಾಗವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘಂ ಎಂದರೆ, ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸತ್ರಯಾಗವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವ್ಯಕಾರರ ವಿವರಣೆಯು

ಪರಿಣಾಸಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ಉರು ತುಮಿ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಹುನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩). ಇಲ್ಲಿ ಭಾವ್ಯಕಾರರು—**ಯದ್ಯಶ್ಯೇತದ್ವಹುನಾಮಸು ಪರಿತಂ ತಥಾಸಿ ಯದ್ವಹು ತನ್ನಹದಪಿ ಭವತೀತ್ಯತ್ರ ಮಹದಿತ್ಯರ್ಥೇ ಗೃಹ್ಯತೇ | ಮಹತಾ ಯುಷ್ಮದಭಿಗಮನೇನೈಷಣೇನ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ—ಪರಿಣಾಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಹುರ್ಥಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದು. ಬಹುವಂದರೆ, **ಮಹತ್**—ದೊಡ್ಡದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಹತಾ ಎಂದರೆ ಮಹತ್ಪೂರಣವಾದ ಸಿಮ್ತು ಆಗುವುದರಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು

1 ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಶೂಶನಾಮ—ಟುಟಿತಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತರ್ಣ್ಯಧಕನಾದ ಧಾತು. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಬ್ಧವ್ಯವವಿರುವುದರಿಂದ **ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಚ ವಿಕರಣ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಅಥವಾ ಯದ್‌ಉಬಂಧದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ **ವಿಭಾಷಾಶ್ಚೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ದ್ವಿತ್ವ. **ಆದತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ **ಯದ್ಯುತ್ತಾನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಯುಷ್ಮಾಕೇನ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಅಯಂ ಯುಷ್ಮಾಕಃ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ತಸ್ಮಿನ್ನೇಚಿ ಯುಷ್ಮಾಕಾಸ್ಮಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುಷ್ಮಾಕಾದೇಶ **ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುರಾಸಃ—ಭಾವದಸವಾಗಿ ಮತ್ತರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಜಸಿಗೆ ಅನುಕಾಗಮ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತತನನ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ **ರೋಂಠಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಇತಕ್ಚ ಲೋಪಃ ಪ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಚ ಆದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

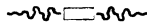
ವೃಜನೇ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. **ಕೃ ಸ್ಯವೃಜಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘುಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಯುನೋರನಾಕೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ.

ಜನಾಸೇ—ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಯೋಜ್ಞೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐವ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಬಹುವಚನೇ ರ್ಝಲ್ಯೇತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಸ್ಮಿಂ—ಇವ ಗತೌ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿಸಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಶ್ಯಾಂ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಸ್ಮಥಸ್ಮಥಮಿಸಾಂ— ಪಾ. ಸೂ. (೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಸಿಗೆ ಅಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಯಾಗಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ ತನ್ನೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾವೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೧೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ವಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಅ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಟ | ತನ್ನೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾವು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ಮಂತ್ರಸ್ತುತೀಯಾಧ್ಯಾಯಾಂತೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ | ಸೂಕ್ತೋಪಕ್ರಮಪ್ರಭೃತಿ ಕ್ರಿಯಾ-
ಮಾಣಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುದ್ಯುಃ ಸಮರ್ಪ್ಯ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟಮಾಶಾಸ್ತೇ | ದೇ ಮರುತಃ ಏಷ ಸ್ತೋಮ
ಇದಾನೀಂ ಕೃತಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಯುಷ್ಮದರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥೇಯಂ ಗೀಃ
ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ನಾಗಸಿ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ | ಕಸ್ಯ ಸಂಬಂಧೀದಮಿತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ವಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ||
ಮಂದತೇರೀಯತೇಕ್ಷ ಮಾಂದಾರ್ಯಃ || ಸ್ತುತಿಂ ಪ್ರೇರಯತೋ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನನಾರ್ಹಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಸ್ತೋತ್ರನಾನ್ಯುತಃ | ಸ್ತೋತುಃ ಸಂಬಂಧಿ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಪದತ್ರಯಮುತ್ತರತ್ರ ಸಂಬಂಧತೇ |

ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಸ್ತೋತುರವೇಚ್ಛೆಯಾ ಕಾಮನಯಾ ತನ್ನೇ ಯುಷ್ಮಚ್ಛಿರೀರವೃದ್ಧ್ಯೈಃ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿ ಶರೀರಂ
ವರ್ಧತೇ | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಟ | ಅಭಿಗಚ್ಛತು ಸ್ತುತಿಃ | ವಯಾಂ ವಯಂ ಚೇಷಮನ್ನಂ ವೃಜನಂ ಬಲಂ
ಜೀರದಾನುಂ ಚಿರಕಾಲಜೀವನಂ ಚ ವಿದ್ಯಾಮು | ಲಭೇಮಹಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

. (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಏಷಃ—ಈ (ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ) | ಸ್ತೋಮಃ—
ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಃ-ನಿಮಗೆ (ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಲಿ) | ಇಯಂ ಗೀತಃ-ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | ವಃ-ನಿಮಗೋಸ್ಕರ
(ಆದುದರಿಂದ) | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—(ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ) ಹರ್ಷಜನಕನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ನರಪ್ರದಾನಾದಿ
ಗಳಿಂದ (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಮಾನನೀಯನೂ ಅಥವಾ ಮಾನ್ಯನೂ (ಶೂನ್ಯನೂ) | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವೂ ಆದವನ |
ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ--ಶರೀರ (ಪೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ) | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಟ—ಆಗಮಿಸಿ | ವಯಾಂ—
ನಾವೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ |
ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ, (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಈ ವಾಕ್ಯವೂ ನಿಮಗೆ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ, ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹರ್ಷಜನಕನೂ, ಮಾನ್ಯನೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ
ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರವೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಗಮಿಸಿ, (ಆಗಮಿಸಿ) ನಮಗೂ, ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

This praise, Maruts, is for you . this hymn is for you , (the work) of
a venerable author, capable of conferring delight (by his laudation) . may
the praise reach you (for the good of your) persons, so that we may thence
obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯದಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬುಷಿಯು ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ
ರೂಪವಾದ, ಅನ್ನ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ, ಜಯ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಈ ಬುಕ್ಕು
ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೧-೧೬೫. ರಲ್ಲಿಯೂ ೧-೧೬೬, ೧-೧೬೭, ೧-೧೬೮, ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ
ಪುನಃ ಪಠವಾಗಿರುವುದು. ಇವಲ್ಲದೆ, ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಬುಷಿದ್ವಷ್ಟವಾದ ಮುಂದಿದ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಪಠವಾಗಿರುವುದು.

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಮಂದತೇರೀಯತೇಶ್ಚ ಮಾಂದಾರ್ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಎಂದರ್ಥವು.

ವಾನಾನ್ಯಸ್ಯ—ವರಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಮಾನನೀಯನಾದ. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ನೀವು ವರಪ್ರದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಕಾರೋಃ—ಕಾರುಶಬ್ದವು ರೇಫಃ ಜರಿತಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿಮೂರು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೨-೧೯) ಕಾರೋಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನ ಎಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಕಾರೂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕರ್ತಾರೌ (ಋತ್ವಿಜೌ) ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಋತ್ವಿಜರು ಎಂದೂ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. (ನಿ. ೮-೧೨).

ತನ್ನೇ—ಯುಷ್ಮಚ್ಚ ರೀರವ್ಯದ್ವೈಃ! ನಿಮ್ಮ (ಶರೀರಗಳ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವರು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಪದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈದುವು ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಉದಾ—

ತ್ವಾಂ ಸ್ತೋಮಾ ಅವೀವೃಧನ್ ತ್ವಾಮುಕ್ಥಾ ಶತಕ್ರತೋ | ತ್ವಾಂ ವರ್ಧಂ ನೋ ಗಿರಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫-೮)

ಇವಾ ಉ ತ್ವಾ ಪುರಾವಸೋ ಗಿರೋ ವರ್ಧಂತು ಯಾ ಮಮ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨-೨)

ಆಗ್ನಿಂ ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರೋ ಯತೋ ಜಾಯತ ಉಕ್ಥ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೦-೬)

ವರ್ಧಂ ತು ತ್ವಾ ಸುಷ್ಪತಯೋ ಗಿರೋ ನೋ ಯೂಯಂ ಸಾತ ಸ್ಯಸ್ತಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ತುಗಳು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವರೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಾಂದಾರ್ಯಾಸ್ಯ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಯೋದಮವಸ್ತುಷ್ಣ ಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚ. ಧಾತು. ಇವುಗಳಿಂದ ಸ್ಯನೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ದುಕ್ಯರ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರೋತಿತಿ ಕಾರುಃ. **ಕ್ವವಸಾಜಿಮಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಷಾ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು. **ಕ್ವಿಪ್ ಚ** ಎಂದುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸೀಷ್ಠ್ಯ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗು ತ್ತದೆ. ಲಿಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಯಲೋಪ ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತನ್ನೇ—ತನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಭಂದಸ್ತುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. **ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಯಾಂ—ಅಸ್ಮದ್ ಜಸ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಜೀ ಪ್ರಥಮಯೋರಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. **ಯಾಯವಯಾ ಜಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವಯಾದೇಶ. ವ್ಯಕ್ತಿಯದಿಂದ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮ—ವಿದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀರದಾನಂ—ಜೀರಃ ದಾನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಜೀರದಾನುಃ ತಮ್. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧೫ ||

ನೂರ ಅರವತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಸಹಸ್ರಂ ತ ಇತ್ಯೇಕಾದಶಚರ್ಚಂ ತೈತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಂ ತೈಷ್ಠ್ಯಭಂ | ಆದ್ಯೈಂದ್ರೀ ಶಿಷ್ಯಾ ಮರುದ್ಧೇವಶಾಕಾಃ ಪೂರ್ವತ್ರ ಹಿತಬ್ಧಾತ್ | ಸಹಸ್ರಮೇಕಾದಶಾದ್ಯೈಂದ್ರೀತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—**ಸಹಸ್ರಂ** ತೇ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದು ಶುಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಶುಷಿಯು ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಮೊದಲನೆಯ ಶುಕ್ಯ ಇಂದ್ರವೇವತಾಕವು. ಉಳಿದ ಶುಕ್ಯಗಳು ಮರುದ್ಧೇವತಾಕವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ- ಸಹಸ್ರ. ಮೇಕಾದಶಾದ್ಯೈಂದ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೭

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೭ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೪, ೫ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಬುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೧೧ ||

|| ಬುಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧, ಇಂದ್ರಃ | ೨-೧೧ ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ ೧-೧೩, ೪ಗತಿಃ | ೧೪-೨೫, ತ್ರಿಪುಷ್ಪಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ ತ ಇಂದ್ರೋತಯೋ ನಃ | ಸಹಸ್ರಮಿಷ್ಟೋ ಹರಿವೋ ಗೂರ್ತಮಾಃ |

ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯೋ ಮಾದಯಧ್ಯೈ ಸಸ್ರಿಣ ಉಪ ನೋ ಯಂತು ವಾಜಾಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಹಸ್ರಂ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಊತಯಃ | ನಃ | ಸಹಸ್ರಂ | ಇಷಃ | ಹರಿವಃ | ಗೂರ್ತಮಾಃ |

ಸಹಸ್ರಂ | ರಾಯಃ | ಮಾದಯಧ್ಯೈ | ಸಸ್ರಿಣಃ | ಉಪ | ನಃ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವೋತಯೋ ರಕ್ಷಾಪ್ರಕಾರಾಃ ಸಹಸ್ರಂ | ಅಪರಿಮಿತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮುಪ ಯಂತ್ರಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಯೋಜ್ಯಂ | ತಥಾ ಹೇ ಹರಿವಃ | ಹರಿಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯಾಶ್ವಾ | ತಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಗೂರ್ತಮಾ ಅತ್ಯಂತಂ ಗೂರ್ಣಾನೀಷ ವಿಷಣೇಯಾ ಅನ್ನಾನಿ ಸಹಸ್ರಂ ಬಹೂನಿ ತ್ವದೀಯಾನಿ | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯೋಽಪರಿಮಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಮಾದಯಧ್ಯಾ ಅಸ್ಮಾನ್ನಾದಿಯಿತುಂ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ತಾನ್ಯಸ್ಮಾನುಪ ಯಂತು | ತಥಾ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ವಾಜಾ ಗಮನವಂತಕ್ಲ-ತುಷ್ಣಾದ್ರೂಪಾಃ ಪತವೋಽಪಿ ನೋಽಸ್ಮಾನುಪ ಯಂತು | ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತು ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನದಾದ | ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳು | ಸಹಸ್ರಂ—ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಉಪ ಯಂತು—ಸಮಾಪಿಸಲಿ | (ಹೇ) ಹರಿವಃ—ಹರಿ ನಾಮುಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಗೂರ್ತಮಾಃ—(ಹೆಚ್ಚು ಬಲಕಾರವಾದ) ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ಸಹಸ್ರಂ—ಅಪಾರವಾದ | ಇಷಃ—(ನಾನಾವಿಧವಾದ) ಅನ್ನಗಳು | (ನಃ ಉಪ ಯಂತು—ನಮ್ಮನ್ನು

ಸಮಾಪಿಸಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯಃ—ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳು | ಮಾದಯಧ್ಯೈ—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು | (ನಃ ಉಪ ಯಂತು—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸದಸ್ಮಿಣಃ—ಸಾವಿರಾರು | ನಾಜಾಃ—ಗಮನಶೀಲಗಳಾದ ಪಶುದಿಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | (ಉಪ ಯಂತು—ಸಮಾಪಿಸಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಾವಿರಾರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಅಪರಿಮಿತವೂ ಆದ ನಾನಾವಿಧಾನ್ನಗಳು ನಮ್ಮ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳು ಮತ್ತು ಸಹಸ್ರಾರು ಪಶುಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

May your thousand benefits, Indra, come to us . may a thousand kinds of abundant food come to us, lord of horses : may a thousand (sorts of) wealth come to exhilarate us . may thousands of horses be ours.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸ್ರಂ ಊತಯಃ—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸಹಶ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪರಿಮಿತಾಃ ಎಣಿಕೆಗೆ ಅಶಕ್ಯವಾದವು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಎಣಿಕೆಯಾಗದಿರುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಹರಿವಃ—ಯಾಸ್ವರು ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳು ಹರೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಈ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನಾದುದರಿಂದ ಹರಿನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂಬೋಧಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಗೂರ್ತಮಾಃ ಇಷಃ—ಅತ್ಯಂತಂ ಗೂರ್ಣಾನಿ ಏಷಣೀಯಾ ಅನ್ನಾನಿ | ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಅಭಿಲಷಣೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಷಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಷಂ ಎಂದು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಂ ರಾಯಃ ಮಾದಯಧ್ಯೈ ಉಪಯಂತು—ಅಪರಿಮಿತಾನಿ ಧನಾನಿ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದೀನಿ ಅಸ್ಮಾಕ್ ಮಾದಯಂತುಂ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ಶಾನಿ ಅಸ್ಮಾಕ್ ಉಪಯಂತು | ರಾಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ನಾವು ಮದದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಹರ್ಷಚಿತ್ತದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ರತ್ನ ಮತ್ತು ಮುತ್ತು ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಧನವೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಸಹಸ್ರಿಣಃ ನಾಜಾಃ—ಗಮನವಂತಕ್ಕತುಷ್ಟಾದ್ರೂಪಾಃ ಪಶವಃ | ವಾಜ ರಬ್ಧವು ಅನ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ

ಪಾವಕಾ ನಃ ಸರಸ್ವತೀ ನಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ **ನಾಜಿನೀವತೀ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಅನ್ನೇನ ಹವಿಷಾ, ಉದಕೇನ ವಾ ತದ್ವತೀ,** ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನದಿಂದ ಅಥವಾ ಉದಕಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಾಜ ರಬ್ಧವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾಜಾಃ ಗಮನವಂತಃ ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಸಂಚರಣಶೀಲರಾದ ಎರಡು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗೋವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ದೊರಕಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಇಂದ್ರ ರಬ್ಧದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ವರು (ನಿ. ೧೦-೮) ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. **ಇರಾಂ ದ್ಯುಷಾತಿ,** ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ಆದ್ರವನಾದ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಅಂಕುರಾದಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ- ದಿದಾತಿ** ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳಿಂದ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕೊಡುವವನು, ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ ದಧಾತಿ** ಅನ್ನವನ್ನು ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ಎಂದೂ, **ಇರಾಂ ದಾರಯತಿ** ಬೀಜವು ಅಂಕುರಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ಎಂದೂ, **ಇಂದನೇ ದ್ರವತೀತಿ** ವಾ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾಗಲಾಲಿಗೆ ಬರುವವನೆಂದೂ, **ಇಂದೌ ರಮತೇ ಇತಿ** ವಾ ಸೋಮಪಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, **ಇಂದೇ ಭೂತಾನೀತಿ** ವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, **ಇದಂ ಕರಣಾದಿತ್ಯಾಗ್ರಯೇಣಃ** ಆಗ್ರಯಣ ಎಂಬವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೇ ಸರ್ವ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಸಂಚದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸತಕ್ಕವನು ಎಂದೂ, **ಇದಂ ದರ್ಶನಾದಿತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ** ಉಪಮನ್ಯು ಎಂಬವರ ಶಿಷ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವವನೆಂದೂ, **ಇಂದತೇವೈಶ್ವತ್ಯಯೇಕರ್ಮಣಃ** ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿ **ಇಂದ೯ ತತ್ರೂಷಾಂ ದಾರಯಿತಾ ವಾ ದ್ರಾವಯಿತಾ ವಾ ಆದರಯಿತಾ ಚ ಯಜ್ಞಾಂ |** ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ತಾನೂ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವವನು ಮತ್ತು ಯಾಗಶೀಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ !

ಊತಯಃ—ಊತಿಯೂತಿಷೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕಿನ್ನಂಕ ದಿಂದ ನಿಸ್ಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹರಿವಃ—ಹರೀ ಅಸ್ಯ ಸ್ತ ಇತಿ ಹರಿವಾನ್. ಮತುಪ್ ಬಂದಾಗ **ಛಂದಸೀರಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಸಂಬಂಧಿಯಲ್ಲಿ **ಉಗಿದೇಚಾಂ—**(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಮ್.

ಸಂಯೋಗಾಂತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಮತುವಸೋ ರು ಸಂಬುದ್ಧ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ರುತ್ವ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೂರ್ತತಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ್ಯಂ ಗೂರ್ತಾಃ ಗೂರ್ತತಮಾಃ ಅಶಿಶಾಯಿನೇ ತಮದಿಷ್ಠನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಾದಯಧ್ಯೈ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಮನ್ ವಿನಕ್ತಮಾಡಿದಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ವಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಣಃ—ಸಹಸ್ರಮೇಷಾಮಸ್ಮಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಿಣಃ ಆತ ಇನಿತನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅಶಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಾಃ—ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನೋಽವೋಭಿರ್ನುರುತೋ ಯಾಂತ್ವಚ್ಚಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿರ್ನಾ ಬೃಹದ್ದಿವ್ಯೈಃ
ಸುನೂಯಾಃ |

ಅಧ ಯದೇಷಾಂ ನಿಯುತಃ ಪರಮಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ಧನಯಂತಸಾರೇ || ೨ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯಃ ||

ಆ | ನಃ | ಅವಃಽಭಿಃ | ಮರುತಃ | ಯಾಂತು | ಅಚ್ಚ | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ | ನಾ | ಬೃಹತ್ಽದಿವ್ಯೈಃ |
ಸುನೂಯಾಃ |

ಅಧ | ಯತ್ | ನಿಷಾಂ | ನಿಯುತಃ | ಪರಮಾಃ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಧನಯಂತ | ಸಾರೇ || ೨ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಮರುತೋಽವೋಭೀ ರಕ್ಷಣೈಃ ಸಹಿತಾ ನೋಽಸ್ಮಾನೇಷ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನಾ ಯಾಂತು | ಆಗಚ್ಛಂತು | ಸುಮಾಯಾಃ | ಮಾಯೇತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮ | ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾ ಏವ ಮರುತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿರ್ಬೃಹದ್ದಿವ್ಯವಾಃ ಜ್ಯೇಷ್ಠೈಃ ಪ್ರತಸ್ಯತನ್ಮೃವರ್ಣಿಮುಕ್ತಾದಿಧನ್ಯೈಶ್ಚ ಸಹಿತಾ ಆ ಯಾಂತು | ವಾಶಬ್ದಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಆಗಮನೇ ಕಥಮೇಷಾಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಅಧಾಭ್ಯಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಯದ್ಯಸ್ಮಾನ್ನಿಯುತ ಏತನ್ನಾಮಕಾಃ ಪರಮಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಆಶ್ವಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಚಿಚ್ಚಿದ್ರೋಽಸ್ಯರ್ಥೇ | ಸಮುದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪಾರೇ ಪರಸ್ತಿಸ್ತೀರೇ ಧನಯಂತ ಧನಧಾರಣಂ ವಹನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ತಸ್ಮಾದ್ರಕ್ಷಣೈರ್ಧನೈಶ್ಚಾಯಾಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಧ—ಅನಂತರ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಪರಮಾಃ—ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ | ನಿಯುತಃ—ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳು | ಸಮುದ್ರಸ್ಯ—ಸಮುದ್ರದ | ಪಾರೇ ಚಿತ್—ಎದುರು ದಡದಲ್ಲಿಯೂ (ಇರುವ) | ಧನಯಂತ—ಧನವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | (ತೇ) ಮರುತಃ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಅವೋಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ (ಸಹಿತರಾಗಿ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅಚ್ಚ—ಎದುರಾಗಿ | ಆ ಯಾಂತು ಆಗಮಿಸಲಿ | ಸುಮಾಯಾಃ—ಸುಪ್ರಜ್ಞರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ಮತ್ತು) | ಬೃಹದ್ಧಿವ್ಯಃ ವಾ—ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಥವಾದ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿ ಧನಗಳಿಂದಲೂ ಸಹಿತರಾಗಿ | (ಆ ಯಾಂತು—ಆಗಮಿಸಲಿ |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎವೈ ಶೋಭನಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ನಿಯುನ್ನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಎದುರು ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತರಲು ಸಮರ್ಥವಾಗುವೆ, ಆದುದರಿಂದ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವೂ, ಸ್ತುತ್ಯವೂ ಆದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತರಾಗಿ ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬನ್ನಿ.

English Translation.

May the Maruts come to our presence with benefactions: may they who are possessed of knowledge (come) with most excellent and brilliant (treasures), since their glorious horses, the Niyutas, gather wealth even on the farther shore of the sea.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ ಅವೋಭಿಃ ನಃ ಆಯಾಂತು—ರಕ್ಷಣೈಃ ಸಹಿತಾಃ ಆರ್ಷಾ ಆಗಚ್ಛಂತು | ಮರುತಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬುಕ್ತಿದ್ವಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೯) ಮರುತ್ ಎಂದು ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮರುತಃ ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ, ಮಿತರೋಚಿನೋ, ನಾ ಮಹತ್ ದ್ರವಂತೀತಿ ನಾ ಎಂದು

ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದ ಮರುಚ್ಚರಬ್ದವು—ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅವರ ಬಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದೂ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರೆಂದೂ, ವ್ಯಸ್ಥಿಪ್ರದರೆಂದೂ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾಃ ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ ಬೃಹದ್ದಿವ್ಯಃ ಆ ಯಾಂತು | ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ತವೆನ್ನುವ ಮಣಿಮುಕ್ತಾದಿಧನ್ಯಶ್ಚ ಸಹಿತಾಃ ಶ್ಲಾಘಿಸಲರ್ಹವಾದ ಮಣಿ (ರತ್ನ) ಮುಕ್ತಾ (ಮುತ್ತ) ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಿಯುತಃ ಪರಮಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ ಸಾರೇ ಧನಯಂತಿ—ಏತನ್ನಾಮಕಾಃ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಸಮುದ್ರಸ್ಯಾಸಿ ಪರಸ್ತಿಸ್ತೀರಿ ಧನಧಾರಣಂ ವಹನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ನಿಯುತ ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ಸಮುದ್ರದ ಇನ್ನೊಂದು ದಡದಿಂದ ಧನವನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಈ ವಿಧವಾದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಕಾರಣ ಧನಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಸಮುದ್ರಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸಮುದ್ರದ ಶಬ್ದವು ವಾಚಕವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವನ್ನು ವಿಶದಗೊಳಿಸಿ ತತ್ರ ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಾರ್ಥಿವೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿಶ್ಯತೇ ಎಂದು ಆಶಂಕಿಸಿ ಸಮುದ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸಮುದ್ರವಂತ್ಯಸ್ಮಾದಾಪಃ ಸಮಭಿದ್ರವಂತೇನಮಾಪಃ ಸಂಮೋದಂತೇ ಅಸ್ತಿ ಭೂತಾನಿ ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮನತ್ತೀತಿ ವಾ | ಅಲೆಗಳು ನೀರಿನ ತುಂತುರುಗಳೂ ಇದರ ರೂಪದಿಂದ ಉದಕಗಳು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿಪ್ರಭೂತವಾದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಕಗಳು ನೇಗವಾಗಿ ಹರಿದು ಬರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಉದಕಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೋಯಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಯಾಸ್ಕರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿಷಯವು ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವೋಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೀ. ಧಾತು ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಶ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಂತು—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೀ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಪಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚೆ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಜ್ಯೇಷ್ಠೇಭಿಃ—ಅತಿಶಯೋನ ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾನಾದಿಹಾಗ ಇನ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಜ್ಯ ಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜ್ಯಾದೇಶ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈ, ಕಾಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುಣ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐನ್ ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲ್ಯೇತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಬೃಹದ್ವಿವ್ಯೇ—ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶೋಭನಾ ಮಯಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಾಯಾಃ **ನೌನ್ ಸುಭ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಯುತಃ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ವಿವ್ ಚೆ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಪಿತಿ ಕೃತಿತುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧನಯಂತೆ—ಧನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತತ್ಪರೋತಿ ತದಾಚಿವ್ಯೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್. ಛಂದಸಿ **ಉಜ್ಜಲಜ್ಜಲಿಟಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಛುಕ್ಯೆ ಅಂತಾ ದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಣಿಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧನ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಟಿಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಞಯೋಗೇಽಪಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಿನ್ಯುಕ್ತ ಯೇಷು ಸುಧಿತಾ ಘೃತಾಚೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ಣಗುಪರಾ ನ ಋಷಿಃ |

ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಸಭಾನತೀ ವಿದ್ಧ್ಯೇವ ಸಂ
ನಾಕ್ || ೩ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ | ಯೇಷು | ಸುಧಿತಾ | ಘೃತಾಚೀ | ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಕ್ | ಉಪರಾ | ನ | ಋಷಿಃ |

ಗುಹಾ | ಚಿರಂತೀ ಮನುಷಃ | ನ | ಯೋಷಾ | ಸಭಾವತೀ | ವಿದಿಧ್ಯಾ ಇವ | ಸಂ | ವಾಕ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸುಧಿತಾ ಸುಷ್ಕು ನಿಹಿತಾ ಸುಷ್ಕುಹಿತಾ ನಾ ಲೋಕೇ ಘೃತಾಚೀ ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಮುದಕ-
ಮಂಚಂತೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಕ್ತರಮಣೀಯರೂಪಾ | ನಿರ್ನಿಗತಿ ರೂಪನಾಮ | ಏವಂರೂಪಾ ಋಷಿ-
ರ್ನಿಧ್ಯದಾಖ್ಯಾಯುಧನಿಶೇಷೋ ವಾ ಉಪರಾ ನ ಮೇಘಮಾಲೇವ ಯೇಷು ಮರುತ್ಸು ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ |
ಮ್ಯಕ್ಷತಿರ್ಗತಿರ್ಮಾ | ಸಂಗತಾಭೂತ್ | ಮೇಘಸಂಕ್ರಿದ್ಯುತಾವಿಮೇ ಅಪಿ ಸಂಗತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಮೇಘಸಂಕ್ರಿದ್ಯುಚ್ಛೇದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತೇನ ವಿಶೇಷ್ಯೇತೇ | ಗುಹಾ ನಿಗೂಢಾ ಗುಹಾಯಾಂ ವಾಂತ-
ರಿಕ್ಷೇ ಚಿರಂತೀ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪರಿವೃಥಾದೇರ್ಮಹಿಸೀ-
ವತ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸುವೇಷಾಂತಃಪುರ ಏವ ಮಧ್ಯೇ ಚಿರತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಸರ್ವದೈವಮಿತಿ ನೇತ್ಯಾಹ |
ಸಭಾವತೀ | ಸಭಾ ಜನಸಂಘಃ | ತದ್ವತೀ | ವರ್ಷಕಾಲ ಅವಿಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ವಿದಿಧ್ಯಾ ವಾಗಿವ | ವಿದಿಧೋ ಯಜ್ಞಃ | ತವರ್ಹತೀತಿ ವಿದಿಧ್ಯಾ ಪ್ರೌಷಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವಾಕ್ |
ಸಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಸಭಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾವಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ವಿದಿಧ್ಯಾ ವೇದನಾರ್ಹಾ
ವಿವಿದಮಾನಯೋರ್ವಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸಭಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಸೈವಂರೂಪಾ ಯೇಷು ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ ತೇ
ಮರುತೋ ದೇವಯಜನಮಾಗಚ್ಛಿತ್ಸಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಯೇಷು—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಸುಧಿತಾ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿಹಿತವೂ | ಘೃತಾಚೀ—ಉದಕವನ್ನು
ವರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ | ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ನಿಕ್—ಹಿತರಮಣೀಯನಾದ (ಸುವರ್ಣವರ್ಣದ) ರೂಪುಳ್ಳದ್ದು ಆದ |
ಋಷಿಃ—ವಿದ್ಯುತ್ | ಮನುಷಃ—(ಉತ್ತಮ) ಪುರುಷನ | ಯೋಷಾ—ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು |
(ಗುಹಾ ಚಿರಂತೀನ—) ನಿಗೂಢಳಾಗಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ | ಗುಹಾ—ಅಂತಃಕ್ಷದಲ್ಲಿ |
ಚಿರಂತೀ—ಸಂಚರಿಸುವ | ವಿದಿಧ್ಯಾ—ಯಜ್ಞಾರ್ಹವಾದ | ವಾಕ್—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ
(ಸಭಾವತೀ ಇವ—ಯಜ್ಞಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವಂತೆ) | ವಿದಿಧ್ಯಾ—ಚರ್ಚೆಮಾಡುತ್ತಿರುವವನ | ವಾಕ್—
ಮಾತು | (ಸಭಾವತೀ ಇವ—ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವಂತೆ) | ಸಭಾವತೀ—ವರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿ
ಸುವುದೂ ಆದ | ಉಪರಾ ನಾ—ಮೇಘಮಾಲೆಯು (ಹೇಗೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ)
ಹಾಗೆ | ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆರೆತುಹೋಗಿದೆಯೋ (ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಯೋಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನ ಸ್ತ್ರೀಯು ಅಲಂಕೃತಳಾಗ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದೂ, ಯಜ್ಞಾಹವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿವಾಕ್ಯ, ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಹಿರಂಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ವರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಭವಿಸುವುದೂ ಆದ ಮೇಘನಾಲೆಯು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರವಾಗುವಂತೆ, ಸುವರ್ಣವರ್ಣವೂ, ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಣವೂ ಆದ ವಿದ್ಯುತ್ಕೂ ಅನರೊಡನೆ ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಲಿ.

English Translation.

In whom the water-shedding, golden-coloured lightning, is fitly deposited like a chaplet (of clouds) moving in the firmament like the (splendidly-attired) wife of a man (of rank), and distinguished in assemblies like a sacrificial hymn.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುಹಿತಾ—ಸುಷ್ಕು ನಿಹಿತಾ ಸುಷ್ಕು ಹಿತಾ ವಾ | ಲೋಕಕ್ಕೆ ಓತನನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯಬ್ಬಡುವ ಹಾಗೆ ಇರುವುದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಘೃತಾಚೀ ಹಿರಣ್ಯನಿರ್ಣೀಕ ಋಷಿಃ—ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಂ ಉದಕಂ ಅಂಚತಿ ಹಿತರಮಣೀಯ ರೂಪಾ ವಿದ್ಯುದಾಖ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋ ವಾ | ನಿರ್ಣೀಕ ಎಂಬ ಪದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಘೃತ ಶಬ್ದವೂ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ರವರೂಪದಿಂದ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಸುಖಕರವಾಗಿರುವ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವಿದ್ಯುತ್ (ಮಿಂಚು) ರೂಪವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಗತಿ ವಿಶೇಷದಿಂದ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪವಾದ (ಆಶನಿ) ಆಯುಧವನ್ನು ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಡುವರು

ಉಪರಾ ನ ಸಂ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಮೇಘಪಂಕ್ತಿವಿದ್ಯುತ್ ಇಮೇ ಅಪಿ ಸಂಗತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಪರಶಬ್ದವು—ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ದ್ರವಭಾವ, ಮತ್ತು ಘನವಾಗುವ (ಘಟ್ಟಿಯಾಗುವ) ಸ್ವಭಾವ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಉದಕಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಿಂಚೂ ಸಹ ಸೇರಿ ಇರುವಹಾಗೆ ತಾವು ಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಆಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಟಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಅಶನಿ) ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮೇಘನಾಲೆಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು, ಎಂದು ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳ ಆಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವು ಮೇಘ ವಿದ್ಯುತ್ ಸಹಿತವಾದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು—

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ವಿಮ್ನುರತಃ ಸ್ವರ್ಕೈ ರಭೇಭಿಯಾರ್ತ ಯಷ್ಟಿಮದ್ವಿರಕ್ತಪರ್ಕೈಃ |
ಆ ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ ನ ಇ ಷಾ ವಯೋ ನ ಪಶ್ಚತಾ ಸುಮಾಯಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೧-೮೮-೧)

ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಮರುದ್ದೇಶನೆಗಳು ತನ್ನ ಅಯುಧನನ್ನು ಧರಿಸಿ ರಥಾ ರೂಢರಾಗಿ ಬರುವಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಯು ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುವುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುಹಾ ಚರಂತೀ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಘದಲ್ಲಿ (ವಿದ್ಯುತ್) ಮಿಂಚು ಗೂಢವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಎಂದು ಗುಹಾರಬ್ಧಕ್ಕೆ ರಹಸ್ಯ ವಾದ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದು ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ನೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಾರ್ಥಿಯೋ ಭಾಷಾಯಾಂ ಉಭಯಮನ್ಯಧ್ಯಾಯಂ (ನಿ. ೧-೪) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಲೋಕವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಶಬ್ದವಾದಾಗ ನಿಷೇಧ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವೇದದಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧ, ಮತ್ತು ಉಪಮಾ ಎಂಬ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನೇಂದ್ರಂ ದೇವಮಮಂಸತ—ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬುವ ಪದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಹೃತ್ಸು ಸೀತಾಸೋ ಯುಧ್ಯಂತೇ ದುರ್ಮದಾಸೋ ನ ಸುರಾಯಾಂ | ಊಧರ್ನ ನಗ್ನಾ ಜರಂತೇ ||

(ಮ ಸಂ ೮-೩ ೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಪಾನಮಾಡಿದವರು ಪರಸ್ಪರಸ್ಪರ್ಶಯುಕ್ತವರಹಾಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ. ಇದರಂತೆಯೇ ಊಧರ್ನ ನಗ್ನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮನುಷೋ ನ ಯೋಷಾ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಪರಿವೃಥಾದೇಃ ಮಹಿಸೀವತ್ ವೀರನಾದವನ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮನಾದವನ ಸ್ತ್ರೀಯು ಇರುವಂತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಸಾ ಯಥಾ ಸುನೇಷಾ ಅಂತಃಪುರ ಏವ ಮಧ್ಯೇ ಚರತಿ ಅಭರಣಾದಿ ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಗೂಢವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವೀರಪುರುಷನ ಸ್ತ್ರೀ (ಸಾದೃಶ್ಯ) ಹೋಲಿಕೆ ಯನ್ನು ಮೇಘಪಂಕ್ತಿ, ಮತ್ತು ವಿದ್ಯುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಭಾವತೀ ವಿದಿಥ್ಯಾ ವಾಕ್ ಇವ—ಸಭಾ ಜನಸಂಘಃ | ತದ್ವತೀ | ವರ್ಷಾಕಾಲೇ ಅವಿಭವಂತಿ | ವಿದಿಥೋ ಯಜ್ಞಃ ತದರ್ಹತೀತಿ ವಿದಿಥ್ಯಾ ಪ್ರೈಷ್ಠೋತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞ ಸಭಾಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಅವಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ನೇದನಾರ್ಹಾ ವಿವದಮಾನಯೋರ್ವಾಕ್ | ಸಾ ಯಥಾ ಸಭಾವತೀ ತದ್ವತ್ | ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೇಘಮಾಲೆಯು—ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪರಿಸುವ ಪ್ರೈಷ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಜನಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಂಗವಾದ ಪ್ರೈಷ ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾತ್ರನೇ ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಮತ್ತು ವೇಘಮಾಲೆಯು

ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ವಿದ್ವಾನ್ ವಾಕ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ವೇದನಾರ್ಥ ವಿವದಮಾನಯೋಃ ವಾಕ್** ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ವಿಮರ್ಶಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾದವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರ ವಾಕ್ಯ ಸಭಾಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಜನಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ—ಅ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ—ಗೋಚರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮೇಘಮಾಲೆಯು ಒದ್ದುತ್ ಇವುಗಳು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಭಾವತೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಮೇಘಸಂಕ್ರಿಯೆಗಳೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುವವರೆಂದೂ, ಇವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದೂ **ಸೈವಂ ರೂಪಾಯೇಷು ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ ತೇ ಮರುತೋ ದೇವಯಜನವಾಗಚ್ಚಂತು** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಿವಧ ಎಂಬ ಪದವು—ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ **ವಿದಧಾನಿ ವೇದನಾನಿ** (ನಿ ೬-೮) ವಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ

ದೋಶಾ ದೇವೋ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ | ವಿದಧಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯೇ |

(ಋ ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಈ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿದಧಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಆರ್ಯಮಾಯುರಿಂದ್ರ ಋಭುಜ್ಞಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯಾ |

ಯದ್ವಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸತ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾವೋ ವಿದಧೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವಿವಧ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವಿವಧಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ವೇದ 9-13 ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ).

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಿಮ್ಯಕ್ಷ—ಮ್ಯಕ್ಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಲಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಧಿತಾ—ಡುಧಾತ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಧಿತ್ವ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ಹಿರಣ್ಯಣಿಕ್—ಹಿರಣ್ಯಮಿವ ನಿರ್ಣಿಕ್ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗುಹಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಂತೀ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತೆಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್ ತಪ್ಪೆನ್ನೋರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗನು ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಭಾವತೀ—ಸಭಾ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಭಾವತೀ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಸಧಾಯಾಕ್ತ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್. ಮತುಪ್ ಜೀವ್. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ

ವಿದಧ್ಯಾ ಇವ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿದಿಧ್ಯಾಂ ಜಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಿತ್ವವಿಧಾನವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವಿದಧಂ ಅರ್ಹತಿ ಇತಿ ವಿದಧ್ಯಾ. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟೀಪ್.

ವಾಕ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಬ್ಜಚಿಪ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸರಾ | ಶುಭ್ರಾ | ಅಯಾಸೋ | ಯವ್ಯಾ | ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ | ಮರುತೋ | ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |
ನ | ರೋದಸೀ | ಅಪ | ನುದಂತ | ಘೋರಾ | ಜುಷಂತ | ವೃಧಂ | ಸಖ್ಯಾಯ | ದೇವಾಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸರಾ | ಶುಭ್ರಾಃ | ಅಯಾಸಃ | ಯವ್ಯಾ | ಸಾಧಾರಣ್ಯಾನಿವ | ಮರುತಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |
ನ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಅಪ | ನುದಂತ | ಘೋರಾಃ | ಜುಷಂತ | ವೃಧಂ | ಸಖ್ಯಾಯ | ದೇವಾಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶುಭ್ರಾಃ ಶೋಭನಾಲಂಕಾರಾ ಅಯಾಸೋಽಭಿಗಂತಾರೋ ಮರುತೋ ಯವ್ಯಾ ಮಿಶ್ರಣಶೀಲಯಾ ವಿದ್ಯುತಾ ಸರಾ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಸಿಂಚಂತ್ಯುದಕಸಂಸ್ತ್ರಾಯಂ | ಸಾಧಾರಣ್ಯೇನ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಸಂಗತಾ ಯುವಾನೋ ರೇತೋ ಮುಂಚಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಏನಂ

ಕುರ್ವಂತೋ ಘೋರಾ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಭಯಂಕರಾಸ್ತೇ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಶ
ನುದಂತ | ಅಪೋದನಂ ವರ್ಷಣರೂಪಂ ತಿರಸ್ಕಾರಂ ನ ಕುರ್ವಂತಿ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀವಚನೋ ರೋ-
ದಸೀತಬ್ಧಃ ಸರ್ವತ್ರಾದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಅತ್ರ ತು ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮಿತಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಯದ್ವಾ |
ರೋದಸಾ ಶಬ್ದೇನ ರೋದನಶ್ಚಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಆಸರೇ
ತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯಮೇವ ಸಶ್ಚೋ ಯುಕ್ತ
ಉತ್ತರಕ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ | ತತ್ಪಕ್ಷೇ ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯಾಂ || ಜ್ಞೇಷಂತಾತ್ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಈಕಾರೋ
ಉಗ್ವಾ | ಈದೂತೌ ಚ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ || ತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧನಂ ಮುಂಚಂತಿ |
ಶಿಂತು. ದೇವಾ ನೋದಯಂತಾರೋ ಮಾದಯಂತಾರೋ ನಾ ಮರುತಃ ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಥಂ ವೃದ್ಧಿಂ
ಜುಷಂತ | ಸೇವಂತೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಶಕ್ಷೇ ಸಖ್ಯಾಯ ಜಗತಾಂ ಸಖಿಭಾವಾಯ ತಯೋರ್ವೃದ್ಧಿಂ
ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಶುಭ್ರಾಃ— ಶೋಭನಾಲಂಕಾರರೂ | ಅಯಾಸಃ— ಗಮನಶೀಲರೂ ಆದ | ಮರುತಃ— ಮರದ್ವೇವತೆ
ಗಳು | ಯನ್ಯಾ— ಮಿಶ್ರಣಿ(ಲಳಾದ (ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಸಂಗತರಾಗಿ) | ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಇವ— ಸಾಧಾರಣ
ಸ್ತ್ರಿಯೊಡನೆ (ಮಿಶ್ರಿತರಾದ ಯುವಕರು ರೇತಸಿಂಚನಮಾಡುವಂತೆ) | ಸರಾ ಮಿಮಿಪ್ತುಃ— ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉದಕ
ವನ್ನು ನರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ಒಗೆ ಮಾಡುವಾಗ) | ಘೋರಾಃ— (ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿ) ಘೋರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು
ರೋದಸೀ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳನ್ನು | ನ ಅಪೆ ನುದಂತೆ— ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಆದರೆ) | ದೇವಾಃ—
ಸಂತೋಷ (ಮದ) ಕಾರಕರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಸಖ್ಯಾಯ— (ಲೋಕಗಳ) ಸ್ನೇಹಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ವೃಥಂ—
(ಅವುಗಳ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಜುಷಂತೆ— ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

* ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಭ್ರರೂ, ಗಮನಶೀಲರೂ ಆದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯುವಕರು ಸಾಧಾರಣ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ
ಸಂಗತರಾಗಿ ರೇತಸಿಂಚನಮಾಡುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ಸಹಚಾರಿಣಿಯಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತರಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ
ನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಭಯಂಕರರಾದ ಇವರು ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀಗಳನ್ನು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ.
ಆದರೆ ಈ ಲೋಕಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನೇಜ್ಞಿಸುವವರಾಗಿ ಅವುಗಳ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The radiant, ever-moving Maruts, have mingled with (their) associate,
(lightning), like (youths) with common women; the formidable divinities
do not overwhelm heaven and earth (with rain), but promote their prosperity
through (friendly) regard.

|| ವಿತೇಷವನಯಗಳು ||

ಮರುತಃ ಯನ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇವ ಸರಾಮಿಮಿಕ್ಷುಃ—ಮಿತ್ರಣಿಲಯಾ ವಿದ್ಯುತೌ ಶ್ರುಕರ್ಷೇಣ
 ಸಿಂಚಂತ್ಯುದಕಸಂಸ್ತ್ರಾಯಂ | ಯಥಾ ಲೋಕೇ ಸಾಧಾರಣ್ಯಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಸಂಗತಾ ಯುವಾನೋ ರೇತೋ
 ಮುಂಚಂತಿ ತದ್ವತ್ | ವಿದ್ಯುತ್ (ವಿಂಚು) ಯಾನಾಗಲೂ ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಮೇಘದೊಡನೆ ಸೇರುವ
 ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ
 ವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ವಾಯುವಿನ ಸುಪರ್ಕದಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಕಾವ್ಯ
 ಕೈಲಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಿದ್ಯುತ್ ಶಬ್ದವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ, ಮರುಚ್ಚಬ್ದವು
 ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನೆಂದೂ, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು
 ಶುಭ್ರಾಃ—ಲೋಭನಾಲಂಕಾರಾಃ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಆಭರಣಾದಿ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವರೆಂದೂ,
 ಅಯಾಸಃ—ಅಭಿಗಂಠಾರಾಃ ಸಂಚರಣಿಲಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತ
 ರಾದ ಯೌವನವುಳ್ಳ ಪುರುಷರು ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ವಿಚರಣಿಲಯಾಗಿ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಭೋಗಿಸು
 ವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ವಿದ್ಯುದ್ವೃತ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡಗೂಡಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವರೆಂದು
 ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಘೋರಾಃ ರೋದಸೀ ನ ಅಪನುದಂತೆ—ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಭಯಂಕರಾಃ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ
 ಅಪನೋದನಂ ವರ್ಷಣರೂಪಂ ತಿರಸ್ಕಾರಂ ನ ಕುರ್ವಂತಿ | ಯದ್ವಾ ರೋದಸಾ ಶಬ್ದೇನ ರೋದನ-
 ಸ್ವಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಅಪರೇತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ
 ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯನೋವಪ್ಪೋ ಯುಕ್ತಃ | ಉತ್ತರತ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ | ತತ್ರಕ್ಷೇ
 ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯಾಂ | ತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧನಂ ಮುಂಚಂತಿ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟಿ
 ಯನ್ನು ಮೇಘಗಳಿಂದ ಸುರಿಸುವಾಗ ಇತರರಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವರು ಎಂದು
 ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೨) ಉತ್ತರವಾಗಿದೆ.

ಉತಾಭಯೇ ಪುರುಹೂತ ಶ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದೃಹ್ಯಮವದೋ ವೃತ್ತಾ ಸನ್ |

ಇಮೇ ಚಿದಿದ್ರ ರೋದಸೀ ಆಸಾರೇ ಯತ್ ಸಂಗೃಭ್ನಾ ಮಘವನ್ ಕಾಶಿರಿತ್ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೩-೩೦-೫)

ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ರೋಧಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ವಿವಿಧಾನಿ ಹಿ ಭೂತಾನಿ ಏತೇ ರುಂಧಃ ವಿರೋಧನಾತ್
 ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ತಡೆದು ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ರೋಧಸೀ ಎಂಬ
 ಪದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ ೬-೧) ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉಗ್ರವಾದ ರೂಪದಿಂದ
 ಅತಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ (ವೃಷ್ಟ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ) ಅನಾವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ
 ತಿರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ
 ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಭೂತಿಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೧೧-೫೦)
 ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ಉತ ಗ್ನಾ ವ್ಯಂತು ದೇವಶ್ಚೀರಿಂದ್ರಾಣ್ಯ ೧ ಗ್ನಾಯೈತ್ಸಿನೀ ರಾಟ್ |

ಅ ರೋದಸೀ ವರುಣಾನೀ ಶ್ವಣೋತು ವ್ಯಂತು ದೇವೀರ್ಯಾ ಋತುರ್ಜನೀನಾಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೧೧-೪೯) ಸಾಯಣರು ರೋದಸ್ಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ರೋದನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾದ ರುದ್ರನು ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರುದ್ರನ ಸ್ತ್ರೀಯು ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಭಿಧೇಯವಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಮತಾಂತರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು -

ಆಪರೇ ತು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯು ರೋದಸೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತ್ರೀನಾಮಧೇಯವೆಂದೂ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಮುಂದೆ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿ, ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ರೂಪವು ಸಸ್ತಮಿಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿ, ತಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಿಯಂ ಧನಂ ಮುಂಚಿಂತಿ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ತನ್ಮ ಪ್ರಿಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಯಾಸ್ಯರು—

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಯಮಾ ಹವಾಮಹೇ |

ಅ ಯಸ್ಮಿನ್ತಸ್ಯಾ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭ್ರತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೬-೮)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉಪಹರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ರೋದಸೀಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉಪವಿಷ್ಟರಾದ ರಥವನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೧೧-೫೦)

ದೇವಾಃ—ಮೋದಯಿತಾರೋ ಮಾದಯಿತಾರೋ ವಾ ಮರುತೇ | ಯಾಸ್ಯರು ದೇವೋ ದಾನಾ ದ್ಯಾ ದೀಪನಾದ್ಯಾ ದ್ಯೋತನಾದ್ಯಾ ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ (ನಿ. ೭-೧೫) ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ತಾವೇನೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದೇವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ದೇವಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಿ, ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನರನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರಿಸಿರುವವರು ಅಥವಾ ಮದದಿಂದ ಕೂಡಿದವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಧಂ ಜುಷಂತ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತನ್ಮ ಸ್ನೇಹವು ಇತರರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರೆಂದೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸ್ನೇಹಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳೊಡನೆ ಎಡಬಿಡದೆ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತನ್ಮ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಜೋಷ್ವದ್ಯದೀನುಸುರ್ಯಾ ಸಚದ್ವೈ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ರೋದಸೀ ನೈಮಣಾಃ |

ಅ ಸೂರ್ಯೇವ ವಿಧತೋ ರಥಂ ಗಾತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ ನಭಸೋ ನೇತ್ಯಾ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜೋಷ್ವ | ಯತ್ | ಈಂ | ಅಸುರ್ಯಾ | ಸಚದ್ವೈ | ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ | ರೋದಸೀ | ನೈಮಣಾಃ |

ಅ | ಸೂರ್ಯೇವ | ವಿಧತಃ | ರಥಂ | ಗಾತ್ | ತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ | ನಭಸಃ | ನ | ಇತ್ಯಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ರೋದಸೀ ಮರುತ್ಪತ್ತೀ ವಿದ್ಯುದ್ವಾ ವಿತನ್ನಾಮಿಕೇಯಮಹೀಮೇನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಜೋಷ್ವ ಸೇವತೇ || ಜುಷೇರ್ಲೇಟ್ಕೈಡಾಗಮಃ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸಚದ್ವೈ ಸಂಗಮನಾರ್ಥಂ | ಕೀದ್ವತೀ ಸಾ | ಅಸುರ್ಯಾ | ಅಸುರಾಃ ಪ್ರೇಷ್ಠಾರೋ ಮರುತಃ | ತೇಷಾಂ ಸ್ವಭೂತಾ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ವಿಶಿಷ್ಟಕೇಶ- ಸಂಘಾ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಕೇಶಸಂಘಾ ವಾ ಸಂಭೋಗವಶೇನ ತಥಾ ನೈಮಣಾ ನೈಷು ನೇತ್ಯಪ್ತು ಮರುತು ಮನನವತೀ ಮನುಷ್ಯೇಷು ವಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮನೋಯುಕ್ತಾ ತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮಾ ದೀಪ್ತಾವಯವಾ | ಈದೃಶೀ ದೇವೀ ವಿಧತಃ ಪರಿಚರತೋ ಮರುತ್ಸಂಘಸ್ಯ ರಥಮಾ ಗಾತ್ | ಅಗಚ್ಚತಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ಯಾಗದೇಶಂ ಗಂತುಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ವಾ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಚತಿ | ಕೇವ | ವಿಧತಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಥಂ ತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ ಸೂರ್ಯೇವ ಸೂರ್ಯಪತ್ನೀವ | ಯದ್ವಾ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ- ಶ್ಚಿನೋ ರಥಮಿವ ಸಾ ಯಥಾರೋಹತಿ ತದ್ವತ್ | ಆಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನಭಸ ಇತ್ಯಾ ನ | ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಸಾಧಾರಣೋದಯಂ ನಭಃಶಬ್ದಃ ನಭ ಇತಿ ಷಟ್ ಸಾಧಾರಣಾನಿ | ಸೈ. ೧-೪ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಅತ್ರಾದಿತ್ಯವಚನಃ | ತಸ್ಯ ಗತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಂ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸುರ್ಯಾ—(ವೇಷಗಳನ್ನು) ಚದುರಿಸುವ ಮರುತರ ಸ್ವಕೀಯಳೂ | ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ—ಚದುರಿಸುವ ಕೇಶಸಂಘವುಳ್ಳವಳೂ (ಮತ್ತು) | ನೈಮಣಾಃ—ನೇತ್ರಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ರೋದಸೀ—ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬುವಳು (ವಿದ್ಯುತ್ತು) | ಸಚದ್ವೈ—ಸಂಗಮನಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಈಂ—ಈ ಮರುತ್ಸಂಘವನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | ಜೋಷ್ವತ್—ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೋ (ಅವೇಕ್ರಿಸುತ್ತಾಳೋ) | ತತ್—ಅದಕಾರಣ | ತ್ರೈಷಪ್ರತೀಕಾ—ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮವಾದ (ದೀಪ್ತಾವಯವವಾದ) ರೋದಸಿಯು | ಸೂರ್ಯಾ ಇವ—ಸೂರ್ಯ ಸುತ್ತಿಯು (ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ಏರುವಂತೆ) ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯ

ಪುತ್ರಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ | ನಭಸಃ—ಸೂರ್ಯನ | ಇತ್ಯಾ ನ—(ಗತಿಯು ಶೀಘ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ) ಶೀಘ್ರಗತಿಯಿಂದ | ವಿಧತಃ—ಚಲನಸ್ವಭಾವದ ಮರುತರ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಅ ಗಾತ್—ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಾಳೆ

‡ ಭಾಷಾರ್ಥ ‡

ಮೇಘಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಚಾರಿಣಿಯೂ, ಕೆದರಿರುವ ಕೇಶರಾಶಿಯುಳ್ಳವಳೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಮರುತ್ಪತ್ತಿ ಯಾದ ರೋದಸೀ (ವಿದ್ಯುತ್ತು) ಎಂಬುವಳು ಸಂಭೋಗ ಕೋಸ್ತರ ಮರುತ್ಸಂಘವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ದೀಪ್ತವಯನಳಾದ ಇವಳು, ಸೂರ್ಯಸತ್ತಿಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯಪುತ್ರಿಯಾದ ಸೂರ್ಯಿಯು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುವಂತೆ. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಶೀಘ್ರಗತಿಯಿಂದ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನೇರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Rodasi, the associate of the scatterers (of the clouds), with dishevelled tresses, and mind devoted to her lords, woos them to associate (with her) Radiant in form, she has ascended the car of the restless (Maruts) as Suīya (ascended the car of the Ashwins), and comes hither (with the celerity) of the sun.

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ‡

ರೋದಸೀ ಈಂ ಜೋಷತ್—ಮರುತ್ಪತ್ತೀ ವಿದ್ಯುತ್ ನಾ ಏತನ್ನಾ ಮಿಕಾ ಇಯಮುಃ ಏನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಸೇವತೇ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ತಿಯು ಆಗಿರುವ (ವಿದ್ಯುತ್ತು) ಮಿಂಚು, ಮರುತ್ಸುಗಳ ಸಮೂಹ ವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಿಂದ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ವಿದ್ಯುತ್ತಿಗೂ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತವಿಧಗಳು ಇರುವುದೆಂದು (ಆನಹ, ಉದ್ವಹ, ಸಂವಹ, ಪ್ರವಹ, ಪರಿವಹ ಎಂಬ ಇನೇ ನೊದಲಾದ ನಾಮಧೇಯಗಳು ಸಪ್ತಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು) ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸಂಘವೆಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಮುಖಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪುರುಷರನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವೂ ಇಲ್ಲಿ ಏತನ್ನಾ ಮಿಕಾ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಏನಂ ಸೇವತೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥೇನಿಪಾತ್ಪರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯ ಪೂರಣಾ ಆಗಚ್ಛಂತಿ ಪದಪೂರಣಾಸ್ತೇ ಮಿತಾಪ್ತರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮಿಮಿದ್ವಿತಿ—ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಗಳು (ಅನ್ವಯಗಳು) ವಾಕ್ಯಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಣ (ಪಾದಪೂರಣ) ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇವುಗಳು ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬುವ ನಿಪಾತಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಏನಂ ಮರುತ್ಸಂಘಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಾಃ ಕ್ಷೇಸ್ತಾರೋ ಮರುತಃ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಭೂತಾ | ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ತಮ್ಮ ವೇಗಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಚಲಿಸುವವರು ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವತ್ತಿನ ರೂಪವಾಗಿ ಇವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ

ವಿಷಿತಸ್ತುಕಾ—ವಿಶಿಷ್ಟಕೇಶಸಂಘಾ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಕೇಶಸಂಘಾ ವಾ ಸಂಭೋಗೇನ ತಥಾ | ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಕೇಶಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವಳು ಅಥವಾ ಪತಿಯೊಡನೆ ಭೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕೆದರಿದ ಕೇಶಗಳುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ನೈವನಾಃ—ನೇತ್ರೈವ ಮರುತ್ಸು ಮನನವತೀಃ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮನೋಯುಕ್ತಾ ವಾ ಮನುಷ್ಯೇಷು | ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು ತನ್ನ ಪತಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಹಿತವನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವಳಾಗಿರುವಳು. ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು (ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಮನಸ್ಸು ಉಳ್ಳವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೇಷಪ್ರತೀಕಾ—ದೀಪ್ತೋಪಕ್ರಮಾ, ದೀಪ್ತಾವಯನಾ | ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರ್ಯ ರಂಭವುಳ್ಳವಳೂ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯು, ತನ್ನನ್ನು ವ್ಯಾಸಿಸಿ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಹ್ರು ಯಾಗವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬರಲು ಉತ್ಸುಕಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ವಿಧತಃ ರಥಂ ಸೂರ್ಯೇವ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಂಠರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಉಪಮಾನಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದುಹಿತಾ ಅತ್ತಿನೋಃ ರಥಮಿವ ಸಾ ಯಥಾ ಆರೋಹತಿ ತದ್ವತ್ | ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವಯಂವರದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣಮಾಡುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವು—

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕಾರ್ಷ್ಣೇವಾತಿಷ್ಠದರ್ವತಾ ಜಯಂತೀ |
 ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅನ್ಯಮನ್ಯಂತ ಹೃದ್ವಿಃ ಸಮು ಶ್ರಿಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಚೇಠೆ ||
 (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭)

ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು—

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ಯುವತಿಷ್ಠದತ್ತ ಜುಷ್ಟೀ ನರಾ ದುಹಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ||
 ಈ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ (ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೮-೫)

ನಭಸಃ ಇತ್ಯಾ ನ—ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಸಾಧಾರಣಃ ನಭತ್ಯಬ್ಜಃ ಅತ್ರ ಆದಿತ್ಯವಚನಃ | ತಸ್ಯ ಗತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಾ ತದ್ವತ್ | ನಭಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಃ ಸ್ವೈಃ ಎಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರು ಸಾಧಾರಣ ನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (೨ ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ಸರ್ವ ದಿವಶ್ಚಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚ

ಈ ಅರು ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳು ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದಿತ್ಯ ಇವರನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳೆಂದು ಯಾಸ್ಮಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನಭ ಅದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ನೇಕಾ ಭಾಸಾಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಪ್ರಣಯೋಽಸಿ ನಾ ಭನ ಏವ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತೋ ನ ನ ಭಾತೀತಿ | (ನಿ. ೨-೧೫) ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ಭಾಸಾಂನೇತಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಪುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವವನು. ಇದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ನಭ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಆದರೆ ಭನ ಎಂಬ ರಜ್ಜುವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ ಅಕ್ಷರದ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ನಭ ಎಂದಾಗಿರುವುದು. ಭನಃ ಎಂಬುವ ರಜ್ಜುವೂ ನಭಃ ಎಂದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನ ನ ಭಾತಿ ಅಂದರೆ ಭಾತ್ಯೇವ ಯಾನಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಭಶ್ಚಬ್ಜಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಈ ಅದಿತ್ಯನ ಗತಿಯು ಶೀಘ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ತಿಯು ಮರುತ್ಪುಗಳ ಶೀಘ್ರಗಮನವುಳ್ಳ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣವಾಡಿ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಮರುತ್ಪುಗಳೊಡನೆ ಬರುವಳು ಎಂದು ಅದಿತ್ಯನ ಗತಿವೇಗವನ್ನೇ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಜೋಷತ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲೇಟ್ ಸ್ವರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲ ಇತಕ್ಕ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಸ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಆದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಛಂದಸವಾಗಿ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಧಿಗೆ ಗುಣ ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸಚಧ್ಯೈ—ಸಚ ಸಮನಾಯೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ಧ್ಯೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಾಣಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್.

ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ—ವಿಸಿತಾಃ ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಾಃ ಸ್ತುಕಾಃ ಕೇಶಸಂಘಾಃ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

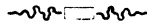
ನೈಮನಾಃ—ನೈಮ ಮನಃ ಯಸ್ಯಾ ಸಾಃ. ಪರಾದಿಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಾ—ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ದೇವತಾ. ಸೂರ್ಯಾದ್ದೇವತಾಯಾಂ ಚಾನ್ವಾಚ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ವಿಧತಃ-- ವಿಧ ವಿಧಾನೇ. ಧಾತು. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ಠಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತನಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಸರವಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ತತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಾತ್-- ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಭಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಕ್ **ಇಣೋ ಗಾ ಲುಜಿ** (ಪಾ ಸೂ ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘು**— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿವಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯಾ-- ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು **ಏತಿ ಸ್ತುಶಾ**--(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಸಿತಿಕ್ಯತಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಓಪ್ || ೫ ||

೧ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ೧

ಆಸ್ಥಾಪಯಂತ ಯುವತಿಂ ಯುನಾನಃ ಶುಭೇ ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ ವಿದಧೇಷು ಪಜ್ರಾಂ |
ಅರ್ಕೋ ಯದ್ವೋ ಮರುತೋ ಹವಿಷ್ಮಾನ್ ಗಾಯದ್ಧಂ ಸುತಸೋನೋ
ದುವಸ್ಯನ್ || ೬ ||

೨ ಪದವಾಕ್ಯ

ಆ | ಆಸ್ಥಾಪಯಂತ | ಯುವತಿಂ | ಯುನಾನಃ | ಶುಭೇ | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ | ವಿದಧೇಷು | ಪಜ್ರಾಂ |
ಅರ್ಕಃ | ಯತ್ | ವಃ | ಮರುತಃ | ಹವಿಷ್ಮಾನ್ | ಗಾಯತ್ | ಗಾಥಂ | ಸುತಸೋಮಃ |
ದುವಸ್ಯನ್ || ೬ ||

೩ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ೧

ಯುನಾನೋ ಮಿತ್ರಯಂತೋ ನಿತ್ಯತರುಣಾ ನಾ ಮರುತೋ ಯುವತಿಂ ಮಿತ್ರಯಂತೀಂ ನಿತ್ಯತರುಣೀಂ ನಾ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪಾಂ ರೋದಸ್ಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಮಾಸ್ಥಾಪಯಂತ | ಆಸ್ಥಾಪಯಂತಿ | ದೇವತಾ-

ಶ್ವೇನ ರಥೇ ಧಾರಯಂತಿ | ಕೀದೃಶೀಂ ತಾಂ | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ | ನಿಯಮೇನ ಮಿಶ್ರಯಂತೀಂ ಸಜ್ಜಾಂ |
 ಸಜ್ಜೋ ಬಲಂ | ತದೃಶೀಂ | ಶುಭೇ | ಶೋಭತೇ ದೀಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಶುಬುದಕಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾರ್ಥಂ |
 ಶುಭೇ ರಥ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಕಿಂ ನಿಮಿಶ್ರಂ | ವಿದಭೇಷು ಯಾಗೇಷು ನಿಮಿಶ್ರಭೂತೇಷು | ಕದಾ |
 ಯದ್ಯದಾ ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನರ್ಕಃ || ಮತ್ಸೈರ್ಭೋ ಲುಪ್ಯತೇ | ಅರ್ಚನಸಾಧನ-
 ಮಂತ್ರೋಪೇತಃ ಸ್ತೋತಾ ನಾ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ ಪ್ರದೇಯಾಜ್ಯಾದಿಹವಿಯುಕ್ತಃ ಸುತಸೋಮೋ
 ಹೋಮಾಯಾಭಿಷುತಸೋಮೋಽಯಂ ಯಜಮಾನೋ ದುವಸ್ಯನ್ | ಪರಿಚರನ್ ಗಾಥಂ ಗಾತವ್ಯಂ
 ಸ್ತೋತ್ರಂ ಗಾಯತ್ ಗಾಯತಿ | ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್—ಪ್ರದೇಯ
 ಆಜ್ಯಾದಿ ಹವಿಯುಕ್ತನೂ | ಸುತಸೋಮಃ—ಹೋಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಭಿಸುತವಾದ ಸೋಮಯುಕ್ತನೂ |
 ಅರ್ಕಃ—ಅರ್ಚನಸಾಧನಮಂತ್ರವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ದುವಸ್ಯನ್—
 ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾ | ಗಾಥಂ—ಗಾತವ್ಯವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಗಾಯತ್—ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೋ | (ತದಾ—
 ಆಗ) | ಯುವಾನಃ—ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ನೀವು | ನಿಮಿಶ್ಲಾಂ—(ನಿಮ್ಮೊಡನೆ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತಳಾಗು
 ವವಳೂ | ಸಜ್ಜಾಂ—ಬಲಿಷ್ಠಳೂ | ಯುವಂತಿಂ—(ಮಿಶ್ರಣಸ್ವಭಾವವವಳೂ) ನಿತ್ಯತರುಣಿಯೂ ಆದ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪ
 ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು | ಶುಭೇ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮಂಗಳಕರವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ) | ವಿದಭೇಷು—ಯಾಗಗಳು
 ನಿಮಿಶ್ರವಾಗಿರಲು (ಯಾಗಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಟಾಗ) | ಆ ಅಸ್ಥಾಪಯಂತ—(ಜೂತೆಯಲ್ಲಿ) ಕೂಡಿಸಿ
 ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಆರಾಧಕನು (ಯಾಗಕರ್ತೃವು), ಆಜ್ಯಾದಿಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು
 ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಚೈರಿಸಿದಾಗ, ನಿತ್ಯತರುಣರಾದ ನೀವು, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿತಳಾಗತಕ್ಕವಳೂ, ಮಹಾರಭಸಯುಕ್ತಳೂ, ನಿತ್ಯತರುಣಿಯೂ ಆದ ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪ ಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ (ಮಳೆ
 ಗರೆಯುತ್ತಾ) ಯಾಗಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಹೊರಟುಬರುತ್ತೀರಿ.

English Translation

The youthful (Maruts) have placed the young (lightning) in (their) brilliant (car), commingling (with them), and vigorous (in yielding rain) on sacrifices (being solemnized); when, Maruts, your worshipper, presenting oblations, pouring out the Soma juice, and offering adoration, chants the sacred song.

॥ వితేషవిషయగులు ॥

యువానః—మిశ్రయంతోఽనిత్యతరుణా వా | యాస్వరు—

యువం జ్యేవానం శనయం యథా రథం పునయువానం చరథాయ తక్షణః |

నిష్కాగ్నీ మూఠథురద్యృస్థిరి విశ్లేతా వాం శవనేషు ప్రవాఙ్మా ||

(ఋ. సం. ౧౦-౩౯-౪)

ఇల్లి యువానం ఎంబ పదక్యే యువా ప్రయాతి కర్మాణీ మిశ్రయతి ఒట్టుగొడిశుత్తానే ఎందు అర్థ వన్న వివరిసిద్దారే. నాయణరు మరుద్దేవతేగళు యానాగలా యావనదిందలే ఇరువనరేందూ ఇన్నొట్ట రోడనే (నేరువ) కూడిరువరేందూ అర్థవన్న వణిసిద్దారే

యువతిం ఆస్థాపయంతి—మిశ్రయంతిం నిత్యతరుణేం వా విద్యుద్దృశాం రోదెద్యాం స్త్రియం ఆస్థాపయంతి దేవతాత్వేన రథే ధారయంతి | సర్వకాలదల్లియూ యావనదిందలే ఇరువ మత్తు పురుషరూడనే నరువ (అభిలాషేయళ్ళ) స్వభావవుళ్ళ, మించినంతే ప్రకాశిమవ అధవా మించిన రూపవాగిరువ రోదెదసిల ఎంబ స్త్రియన్న తమ్మ రధదల్లి కుడిసికొందిరువరు. ఇవరు తమ్మ రధవన్న తమ్మన్న సద శూజిమవరిగే ఈ రోదెదసిల ఎంబ స్త్రియూ దేవతారూపకాగిరువళేంబ జ్ఞానవు లుంబాగువుదక్కాగి ధరిసిరువరు ఎందు అర్థ

శుభే - తోఽభేదే దిల్యేతే ఇతి శుబుదుకం వృశ్శ్చుదేకాఢం శుభే రథ ఇతి వా యోఽజ్యం | కాంతియళ్ళదాగి ప్రకాశిమవుదు ఎంబ అర్థసర్వజనదింద లుదకక్కే రుచా ఎంబ వేసరు ఎందు, వృశ్శ్చిరుశువాద లుదకవన్న కేఠువుదక్కాగియూ ఎందు అర్థవన్న యేళిదే. అధవా నుంకళకరవాద తమ్మ రధవేంబ ఇన్నొంబు అర్థవన్న వణిసిదే.

అర్కః—అర్జనసాధనమంత్రోఽపేతః స్తోతా వా | అర్క శబ్దవు అన్న నామగళిల్యూ (సి. ౩-౯) వచ్చనామగళిల్యూ (సి. ౩-౧౧) లుక్రవాగిదే అర్కోఽదేవోఽభవతి యదీనమర్జతి | అర్కోఽదేవోఽభవతి యదీనాఽర్జతి | అర్కమన్నం భవతి అర్జతి భూతాని | అర్కోఽదేవోఽభవతి సంవృత్తః కటుకిన్నా | పూజేమాదు, గోరవిమి ఎంబ అర్థవుళ్ళ అర్జితాతువినింద అర్క ఎంబ పదవు సిష్టన్న వాగిదే. అర్జితీర్కః ఎంబ వృశ్శ్చిత్రియింద అర్క ఎంబ పదవు సిష్టన్న వాగువంతే అర్జనసాధన, అర్జనాఢాఢా ఎంబ అర్థగళన్న బోధిమవాగలా అర్క శబ్దవు ప్రయుక్త వాగిరువుదు ఎందు వివరిసి, స్తోత్రగళు పూజిసలు అర్జనాద కారణ దేవన అర్క శబ్దద అర్థవేంబు ఒంబు నిధనాద అర్థవన్న వివరిసిదే. మంత్రవు అర్జనసాధననాదుదరింద అర్కవేంబుదాగియూ, పూణిగళు పూజియన్న అజరిమవాగ అన్న వన్న సంస్కరిమవుదరింద పూజ్యవాగిరువుదు ఎందు అన్న వూ అర్క శబ్దార్థవాగిరువుదేందూ అర్థవనాడిదే. కటు (కఠ) భావదింద కూడిరువ కారణ అర్కవేంబు పదవు వృక్షవన్న బోధిమవుదు ఎందు వివరిసిదే ఇల్లి అర్క శబ్దద మేలే బందిరువ మతుషా ప్రత్యయక్యే లోఽపివు బంబు ఇరువుదరింద అర్జనసాధనాద మంత్రవన్న మొందిరువనెగులా అర్క (వేంబు) శబ్దవు

ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಚನೆಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಾಗಿ, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವವರಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿ ಸಂಚರಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ದುವಸ್ಯ—ಪರಿಚರನ್ | ದುವಸ್ಯತಿ ಎಂಬುವುದು ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತೆ

ಪರೇಯಿನಾಂಸಂ ಪ್ರವತೋ ಮಹೀರನು ಬಹುಭ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಮನುಪಸ್ವಶಾಂನಂ |

ವೈವಸ್ಯತಂ ಸಂಗಮನಂ ಜನಾನಾಂ ಯಮಂ ರಾಜಾನಾಂ ಹವಿಷಾ ದುವಸ್ಯ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧)

ಇಲ್ಲಿ ದುವಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಾಧ್ನು ಹಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಧ್ನು ಹಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸ್ವ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾಥಂ—ಗಾತಸ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಗಾಥಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಾಚ್ಛಾ ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಸಿ ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಾಥಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ.

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ 1

ಅಸ್ಥಾಪಯಂತೆ—ಷ್ಠಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಹೇಸುಮತಿ ಚಿ ಎ ಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಅರ್ತಿಪ್ರೀ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವು ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪುಕಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚಂತದ ಮೇಲೆ ಲದ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವತಿಂ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಯೂನಸ್ತೀಃ (ಪಾ ಸೂ ೪-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಲೋಪಃಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಲೋಭತ ಇತಿ ಶುಪ್. ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಸಾವೇಕಾಚೇಃ—** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿದಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ರುದಿವಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಜಾತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಾತ್ಯ ಅತಿದೀಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಕಃ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಕೃದಾಧಾರಾಚೀಃ—**(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮತ್ತರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಅರ್ಶಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಗಾಯತ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇಗೇಽಪಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಜ್ಞೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಚ್ಚಯುಕ್ತದೆ

ಸುತಸೋಮಃ—ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಯೇನ ಸಃ **ಬಹುಮ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುವಸ್ಯನ್—ದುವಸನ್ ಎಂಬುದು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. **ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಯಗಂತವ ಮೇಲೆ ಲಬ್ಧ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ವಾದೇಶ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಚ್ಚಯುಕ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ತಂ | ಏವ | ಕ್ಷಿ | ವಕ್ಷ್ಯೋ | ಯ | ಏ | ಷಾಂ | ಮರು | ತಾಂ | ಮಹಿ | ಮಾ | ಸತ್ಯೋ | ಅ | ಸ್ತಿ | ।
 ಸ | ಚಾ | ಯ | ದ್ರೀಂ | ವ್ಯ | ಷ್ವ | ಮನಾಃ | ಅ | ಹಂ | ಯುಃ | ಸ್ಥಿ | ರಾ | ಚಿ | ಜ್ಜ | ನೀ | ವ | ಹ | ತೇ | ಸು | ಭಾ | ಗಾಃ ||೭||

4 ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ತಂ | ಏ | ವ | ಕ್ಷಿ | ವ | ಕ್ಷ್ಯೋ | ಯಃ | ಏ | ಷಾಂ | ಮರು | ತಾಂ | ಮಹಿ | ಮಾ | ಸತ್ಯೋ | ಅ | ಸ್ತಿ | ।
 ಸ | ಚಾ | ಯ | ದ್ರೀಂ | ವ್ಯ | ಷ್ವ | ಮನಾಃ | ಅ | ಹಂ | ಯುಃ | ಸ್ಥಿ | ರಾ | ಚಿ | ಜ್ಜ | ನೀ | ವ | ಹ | ತೇ | ಸು | ಭಾ | ಗಾಃ ||೭||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಯೋ ಮಹಿಮಾ ಮಹತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿತಯೋ ವಕ್ಷ್ಯೋಃ ಸವ್ಯೇಃ ಸತ್ತತ್ಯೇಃ ಸತ್ಯೋಽನ್ಯಾಭ್ಯೋಽಮೋಘೋಽಸ್ತಿ ತಂ ಪ್ರ ಏವಕ್ಷಿ | ಪ್ರವಚ್ಛಿ | ವರ್ಣಯಾಮಿ | ಕಥಮೇಷಾಂ ಮಹಿಮಾ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದೀಮೇತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ರೋದಸೀ ವ್ಯಷಾಮಾಣಾ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿವರ್ಷಣಮನಸ್ತಾಹಂಯುರದಂಕಾರವತಿ | ಜಗದುಪಕಾರಕ್ರೀಢ ನ ಕದಾಚಿದಸ್ತೀತ್ಯಂಕಾರಃ | ಸ್ಥಿರಾ | ಚಿತ್ | ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಮನಿಶ್ಚರಾ ಈದೃಶೀ ದೇವೀ ಸುಭಾಗಾಃ

ಶೋಭನಭಾಗ್ಯೋಪೇಶಾಃ ಜನೀರ್ಜನಶಿಲಾಃ ಪ್ರಜಾ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪತ್ತೀರ್ವಾ ವಹತೇ ಧಾರಯತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯು
ಸತ್ಯಾಂ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಹಿಮಾಸ್ತಿ | ತಂ ಮಹಿಮಾನಂ
ಸ್ತುಮಿತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ವೃಷಮಣಾಃ—ಮಳೆಗರೆಯುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ
ವಳೂ | ಅಹಂಯುಃ—ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತಳೂ | ಸ್ಥಿರಾ ಚಿತ್—ಶಾಶ್ವತಳೂ (ಆದ) | ಈಂ—ಈ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಕೀಯಳಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ವಿದ್ಯುದ್ದೇವತೆಯು | ಸುಭಾಗಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ
ಭಾಗ್ಯವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ಜನೀಃ—ಜನನಶೀಲರೂ ಆದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | [ಅಥವಾ ಸುಭಾಗಾಃ—ಶುಭಕರವಾದಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ
ಕಾರಣವೂ | ಜನೀಃ—ಜನನಶೀಲವೂ ಆದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು |] ಸಜಾ ವಹತೇ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೋ |
ಏಷಾಂ—ಇಂತಹ | ಮರುಶಾಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಯಃ—ಯಾವ | ಮಹಿಮಾ—(ಮಹತ್ವವು)
ಮಹಿಮೆಯು | ವಕ್ತ್ಯುಃ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತೃವಾದುದೂ | ಸತ್ಯಃ—ಅಬಾಧ್ಯವೂ (ಅನೋಘವೂ) |
ಆಸ್ತಿ—ಆಗಿದೆಯೋ | ತಂ—ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಪ್ರ ವಿವಕ್ತಿ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯವೂ, ಸ್ತುತೃವೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ;
ವೃಷ್ಟಿಜನನಮನಸ್ಸುಳ್ಳೂ, (ಜಗದುಪಕಾರಕಳೆಂಬ) ಅಹಂಕಾರಯುಕ್ತಳೂ, ಶಾಶ್ವತಳೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ
ಪ್ರೀಯಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬುವಳು (ವಿದ್ಯುದ್ದೇವತೆಯು) ಇವರ ಈ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ, ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಗಳೂ.
ಜನನಶೀಲರೂ, ಆದ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಮಳೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

I celebrate that greatness of the Maruts, which is true, and worthy
of celebration, inasmuch as their highminded, haughty, and ever-enduring
(bride), supports a flourishing progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹಿಮಾ ವಕ್ತ್ಯುಃ—ಮಹತ್ತರಾಸ್ತಿಶಯಃ ಸರ್ವೈಃ ಸ್ತುತೃಃ | ಈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭೂತವಾದ
ಮಹಿಮೆಯು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಃ--ಅಬಾಧ್ಯಃ ಅನೋಘಃ
ಯಾರಿಂದಲೂ ಬಾಧಿಸಲಶಕ್ಯನಾಗಿಯೂ, ವ್ಯರ್ಥವಾಗದಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ ಈ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯವಾದ ಋಷಿಯ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಈಂ ವೃಷಮಣಾಃ ಅಹಂಯುಃ ಜನೀಃ ವಹತೇ—ಏತೇಷಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ರೋದಸೀ ವೃಷ್ಟ್ಯುಧಿ
ವರ್ಷಣಮನಸತ್ಯಾ ಅಹಂಕಾರವತೀ ಜಗದುಪಕಾರಕರ್ತ್ರೀ ಜನನಶೀಲಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪತ್ತೀರ್ವಾ
ಧಾರಯತಿ | ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವಿಯು (ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ದೇವಿಯು)

ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಅಹಂಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸರ್ವದಾ ಪೂಜ್ಯಳಾಗಿರುತ್ತಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದರಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಈ ದೇವಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಿರಾಚಿತ್—ಚಿದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತಮವಿನಶ್ಚರಾ | ಯಾಸ್ಕರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ, **ಆಚಾರ್ಯಶ್ವಿದಿದಂ ಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಪೂಜಾಯಾಂ, ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ಚಿದಾಹರೇತ್ಯವಕುಶ್ಚಿತೇ |** ಆಚಾರ್ಯಶ್ವಿದ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ದಧಿಚಿತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಕುಲ್ಮಾಷಾಂಶ್ವಿದ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಂದಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ರೋದನೀ ದೇವಿಯು ಪೂಜ್ಯಳೂ ನಾಶರಹಿತಳೂ ಆಗಿರುವವಳು ಎಂದು ಆ ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿನಕ್ಶಿ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರು ಏಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾ—ಮಹ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿತಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತಿ—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷವನಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಂಯುಃ—ಅಹಂ ಎಂಬುದು ಮಾಂತ ಅನ್ವಯ. ಅಹಂಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅಹಂ ಕುಭನೋರ್ಯುಗ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಗ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಿರಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತಿ. ಧಾತು. **ಆಚಿರ ಶಿಶಿರ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜನೀತೇ-ಜನ್ಯಂತೇ ಆಸು ಇತಿ ಜನಯಃ, ಪ್ರಿಯಃ. ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹತೇ-ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವಿಜ್ಯೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ಮೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಭಾಗಾಃ-ಶೋಭನಃ ಭಾಗಃ ಯಾಸಾಂ ತಾಃ ನೆಜ್ಜೆ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸಾಂತ್ರಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಂದ್ಯಾಚ್ಚಯತ ಈನುರ್ಯಮೋ ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ |
 ಉತ ಚ್ಯವಂತೇ ಅಚ್ಯುತಾ ಧ್ರುವಾಣಿ ವಾವೃಧ ಈಂ ಮರುತೋ ದಾತೀವಾರಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಾಂತ್ರಿ | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ | ಅವಂದ್ಯಾತ್ | ಚಯತೇ | ಈಂ | ಅರ್ಯಮೋ ಇತಿ | ಅಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ |
 ಉತ | ಚ್ಯವಂತೇ | ಅಚ್ಯುತಾ | ಧ್ರುವಾಣಿ | ವಾವೃಧೇ | ಈಂ | ಮರುತಃ | ದಾತೀವಾರಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ದೇವಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಂದ್ಯೋರಾತ್ಮ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವಾ-
 ವರ್ಯಮೋ | ಅರ್ಯಮಾ ಉ ಇತಿ ನಿಪಾತಸಮುದಾಯಾತ್ಮಕನೀಕಂ ಪದಂ | ಉತಬ್ರೂಹ್ಮಣಃ-
 ಶಬ್ದಾರ್ಥೇ | ಅರ್ಯಮಾಪಿ | ಏತೇ ತ್ರಯೋಽಪೀನುಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾವದ್ಯಾಧ್ವರ್ಯಾ-
 ಯಥಾನುಷ್ಠಾನಾತ್ | ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತೇ ವ್ಯವಹಾರಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಾತ್ ಸಾಂತ್ರಿ | ರಪ್ಪಂತಿ | ತಥೈತೇಷಾಮು-
 ಪ್ರಶಸ್ತಾನ್ ಕ್ಷೀಣಾನಾನುಪಿ ಪದಾರ್ಥಾಂಶ್ಚಯತೇ | ಜಾತಯಂತಿ | ನಾಕಯಂತಿ | ಉತಾಪಿ ಚ್ಯವಂತೇ |
 ಪ್ರೇರಿತಾನ್ಯಚ್ಯುತಾಚ್ಯುತಾನ್ಯಸ್ಯಾವಿಣಿ ಅತ ಏವ್ಯಧ್ರುವಾಣ್ಯವಿಚಲಾನಿ ಮೇಘಸ್ಥೋದಕಾನಿ ಚ್ಯವಂತೇ |
 ಚ್ಯಾವಯಂತಿ ವೈತೇ | ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವೈ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಂದ್ಯೋರಾತ್ಮ್ಯಾಂ ಖಲು ವೈ ಪರ್ವನೋಽ
 ವರ್ಷತೀತಿ ಕ್ರುತೇಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಚ್ಯುತಾನಿ ಧ್ರುವಾಣಿ ಧನಾನಿ ಚ್ಯವಂತೇ | ಕದೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ |

ಹೇ ಮರುತಃ ಯುಷ್ಮದೀಯ ಈಮಯಂ ಕಾಲೋ ದಾತಿನಾರಃ ಪ್ರದೇಯಜಲಃ ಖಂಡಿತಮೇಘೋ
ನಾ ಯದಾ ವನ್ವಥೇ ವರ್ಧತೇ | ತದಾ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ದೇನಾ ಯುಷ್ಮದನುಕೂಲನ್ಯಾಸಾರೇಣ
ಜಗದ್ರಕ್ಷಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾತಿನಾರೋ ದತ್ತವರಣೇಯಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನೋ ಯಜಮಾನೋ
ಹೇ ಮರುತಃ ಈನೇನಾನ್ಯುಷ್ಣಾಸ್ತವನ್ವಥೇ ವರ್ಧಯತಿ ಯದಾ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

1 ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ 1

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | (ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಈಂ—ಈ ಕಾಲವು |
ದಾತಿನಾರಃ—ಪ್ರದೇಯಜಲ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ | ವನ್ವಥೇ—ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆಯೋ |
[ಅಥವಾ | ದಾತಿನಾರಃ—(ನಿಮಗೆ) ದತ್ತವೂ (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ವರಣೇಯವೂ ಆದ ಹವಿರೂಪ ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಯಜ
ಮಾನನು | ಈಂ—ಈ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ವನ್ವಥೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ |] (ತದಾ—ಆಗ) | ಮಿತ್ರಾ
ವರುಣೌ—ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣರೂ | ಅರ್ಯಮೋ—ಅರ್ಯಮನೂ ಸಹ | ಈಂ—ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಅಥವಾ
ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಅವದ್ಯಾತ್—ಗರ್ಭವಾದದ್ದಿಲ್ಲದರಿಂದಲೂ | ಸಾಂತಿ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) |
ಅಪ್ರಶಸ್ತಾ—ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ | ಚಿಯತೇ—ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಉತ—ಮತ್ತು |
ಅಚ್ಯುತಾ—ಮಳೆಸುರಸದೇ ಇರುವ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಧ್ರುವಾಣಿ—ಚಲಿಸದೇ ಇರುವ ಮೇಘಸ್ಥೋದಕಗಳನ್ನು |
ಚ್ಯವಂತೇ—ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ | [ಅಥವಾ ಅಚ್ಯುತಾ—ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ (ಆದುದರಿಂದಲೇ) | ಧ್ರುವಾಣಿ—ಸ್ಥಿರವಾದ
ಧನಗಳನ್ನು | ಚ್ಯವಂತೇ—ವರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ].

1 ಭಾವಾರ್ಥ 1

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದಾಗ,
ನಿಮ್ಮವರಾದ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಯಮರು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಅಪ್ರಶಸ್ತ
ವಾದುದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ಚ್ಯುತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾದ ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ
(ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷೀಣವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಪಡಿಸಿ, ಮಳೆಸುರಸದೇ ಇರುವ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದಕ
ಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ)

English Translation

Mitra, and Varuna, and Aryaman, defend (this) sacrifice from
(all that is) reprehensible, and destroy (all that are) unworthy. They cause
the yet unfallen and showering (rains) to descend, when, Maruts, the
water-yielding (season) gives increase to this (world).

1 ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು 1

ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ಅರ್ಯಮೋ ಈಂ ಅವದ್ಯಾತ್ ಸಾಂತಿ—ಅಹೋರಾತ್ಮ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವೌ
ಅರ್ಯಮಾಪಿ ವಿಶೇ ತ್ರಯಃ ಅಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಜ್ಞಂ ನಾ ಆಯುಥಾನುಷ್ಠಾನಾತ್ ಜಗತ್ಪಕ್ಷೇ

ವ್ಯವಹಾರಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಾತ್ ರಕ್ಷಂತಿ | ಯಾಸ್ವರು-ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಹ್ಯವ ಸಂಸ್ತವಃ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೂ, ಅರ್ಯನೂ ಎಂಬ ದೇವನೂ ಸೇರಿ ಮೂರು ಜನ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಲೋಕವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯವ್ಯೂಹನತೆಯೂ ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಉಂಟಾಗದಂತೆಯೂ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವು ಯಾವುದೂ ಬರದಂತೆಯೂ ರಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಪ್ರಶಸ್ತಾ ಚೆಯತೇ—ಕ್ಷೀಣಾನಪಿ ಪದಾರ್ಥಾನ್ ಚಾತಯಂತಿ ನಾಶಯಂತಿ | ಈ ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಕಾರಣ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ (ಬದಲಾವಣೆ) ರೂಪಾಂತರಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅವುಗಳು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇವರಿಂದ ಅಹೋರಾತ್ರಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಳಯ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ ಧ್ರುವಾಣಿ ಚ್ಯವಂತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಇವರೇ ಉಂಟುಮಾಡುವವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ **ಅಚ್ಯುತಾನಿ-- ಅಸ್ತಾವೀಣಿ** ಘನಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ದ್ರವರೂಪವಾಗುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಘನೀಭೂತವಾದ ಕಾರಣ ಧ್ರುವಾಣಿ ಚಲಿಸದಿರುವ ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಇವರು **ಚ್ಯಾವಯಂತಿ** ಭೂಮಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿಯುರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ, **ಯದ್ವಾ ಅಚ್ಯುತಾನಿ ಧ್ರುವಾಣಿ ಧನಾನಿ ಚ್ಯವಂತೇ** ಅಕ್ಷಯವಾದ ಧನವನ್ನು (ಭೂಮಿಗ) ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಪಂಚವ್ಯವಹಾರವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಯಕರ್ತೃವೂ ಅಹೋರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಇರುವುದೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಮಿತ್ರಾವರುಣರೇ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ರೂಪವೆಂದ ಇರುವರು. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “**ಅಹೋರಾತ್ರೇ ವ್ಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವ ಹೋರಾತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಖಲು ವೈ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ವರ್ಷತಿ**” ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ.

ಮರುವ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಈ ಮಿತ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುವ ಕಾಲವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿದೆ. ಈಂ **ದಾತಿನಾರಃ ವವಧೇ** ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮಿತ್ರಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕಾಲವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿದೆ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಕಾಲವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ದಾತಿನಾರ ಪದಕ್ಕೆ ಮಂಡಿತಮೇಘಃ ಪ್ರದೇಯಜಲಃ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಘನೀಭಾವವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಉದಕವು ಹೊಂದಿರುವ ಕಾಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾದಾಗ ಎಂದೂ, **ದತ್ತವರಣೇಯಪವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನೋ ಯಜಮಾನಃ** (ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಭಿವಶಣೇಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಕಾಲಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಮಿತ್ರನೇ ನೊಂದಲಾವ ದೇವತೆಗಳು ಮರುವ್ದೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗನುಮೋದಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪಾಂಕಿ—ಪಾರಕ್ಷಣೀ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ನಜ್ಞ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ **ಅವದ್ಯಪೇಣ್ಯವರ್ಯಾ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪಂಚಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಯತೇ—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ. ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾತ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಷಿಜ್ ಏಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಪ್ರಶಸ್ತಾನ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ಞ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇ ತು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೈವಂತೇ—ಚುಬ್ ಗತೌ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ—ನ ಚ್ಯುತಾನಿ ಅಚ್ಯುತಾನಿ ನಜ್ಞ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಜ್ಞ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ **ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಿಗಿ ಲೋಪ.

ವವ್ಯಧೇ—ವ್ಯಧು ವ್ಯದ್ಧೌ. ಧಾತು **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾತಿನಾರಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ**—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಹೀ ನು ವೋ ಮರುತೋ ಅಂತ್ಯಸ್ಮೇ ಆರಾತ್ತಾಚ್ಚಿಚ್ಚನಸೋ ಅಂತಮಾಪುಃ |
ತೇ ಧೃಷ್ಣನಾ ಶನಸಾ ಶೂಶುವಾಂಸೋಽರ್ಕೋ ನ ದ್ವೇಷೋ ಧೃಷ್ಣತಾ
ಪರಿ ಷ್ಠಃ || ೯ ||

|| ಸದಪಾರಃ ||

ನಹಿ | ನು | ವಃ | ಮರುತಃ | ಅಂತಿ | ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ಆರಾತ್ತಾತ್ | ಚಿತ್ | ಶವಸಃ | ಅಂತಂ | ಅಪುಃ |
ಶೇ | ಧೃಷ್ಟುನಾ | ಶವಸಾ | ಶುಕ್ರವಾಂಸಃ | ಅರ್ಣಃ | ನ | ದ್ವೇಷಃ | ಧೃಷತಾ | ಪರಿ | ಸ್ತುಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವಃ ಶವಸೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಬಲಸ್ಯಾಂತಮವಾನಮಂತೈಂತಿಕೆ
ಆರಾತ್ತಾಚ್ಚಿದ್ಧೂರಾದಪಿ | ಯದ್ವಾ | ಜಿದಿತಿ ಕುತ್ಯಾಯಾಂ | ಅತ್ಯಂತದೂರಾತ್ | ಅಸ್ಮೀ ಅಸ್ಮುಸು ಮಧ್ಯ
ಏಕೇಽಸಿ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ನಹ್ಯಾಪುಃ | ನೈವ ಖಲು ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಸಂನಿಧಾವಸಂನಿಧೌ ಚಿ ನ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ಪರೋಕ್ಷೇ ಪ್ರಾಪ್ತಬಲವತ್ತಮಾದ | ತೇ ಖಲು ಮರುತೋ ಧೃಷ್ಟುನಾ ಧರ್ಷಕೇಣ
ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಶೂಶುನಾಂಸೋ ವರ್ಧಮಾನಾಃ ಅತ ಏವ ಧೃಷತಾ ಪರಾಭಿಭಾವಕೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ
ದ್ವಿಷೋ ದ್ವೇಷ್ಯೂನ್ನರಿ ಸ್ತುಃ | ಪರಿಭವಂತಿ | ವತೀಕುರ್ವಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಅರ್ಣೋ
ನೋದಕವಿವ | ಯಥೋದಕಂ ಸ್ವವಿರೋಧಿ ರಜಆದಿಕಮುಭಿಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾ-
ಚ್ಚೈವಸೋಂತ್ಯತಂ ನಾಪುಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೇ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಧೃಷ್ಟುನಾ—ಧರ್ಷಕವಾದ | ಶವಸಾ—ಸ್ಯುಕೇಯ ಬಲದಿಂದ |
ಶೂಶುನಾಂಸಃ—ವರ್ಧಮಾನರಾಗಿ | ಧೃಷತಾ—(ಆದುದರಿಂದಲೇ) ಪರಾಭಿಭಾವಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ |
ದ್ವೇಷಃ—ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು | ಅರ್ಣಃ ನ—ಸಮುದ್ರೋದಕವು ಹೇಗೆ ರಜ ಆದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುತ್ತದೆಯೋ
ಹಾಗೆ | ಪರಿ ಸ್ತುಃ—ಸೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ) ಆದುದರಿಂದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ— ಎಲೈ
ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಶವಸಃ—ಬಲದ | ಅಂತಂ—ಕೊನೆಯನ್ನು | ಅಂತಿ—ಸಮಿಸುವಲ್ಲಿ
(ಅಥವಾ) ಆರಾತ್ತಾತ್ ಚಿತ್—ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ | ಅಸ್ಮೀ—ನಮ್ಮ (ಮುಘ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ) | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ |
ನಹಿ ಅಪುಃ—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಮರುದೈವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ನೈಜವಾದ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನರಾಗಿ, ಶತ್ರುಧರ್ಷಕವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ
ದ್ವೇಷಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ, ಸಮುದ್ರೋದಕವು ಘಳು ನೊದಲಾದುವನ್ನು ತನ್ನ ಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಇವರ ಬಲದ (ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು) ಅಂತವನ್ನು, ಹತ್ತಿರದಿಂದಲಾಗಲೇ ದೂರದಿಂದ
ಲಾಗಲೇ ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಾರರು.

English Translation

None of us, Maruts, have attained, either nearly or remotely the
limit of your strength. those (Maruts), increasing in energy and vigour,
overwhelm their enemies like an ocean.

|| ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು ||

ಶವಸಃ ಅಂತಂ ಅಸ್ಮೀ ನು ನಹಿ ಆಪುಃ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಬಲಸ್ಯ ಅವಸಾನಂ ಅಸ್ಮಾಸು ಮಧ್ಯೇ ಏಕೋಽಪಿ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ನೈವ ಬಲು ಸ್ವಾಪ್ನು ವಂತಿ | ಸನ್ನಿಧಾವಸನ್ನಿಧೌ ಚ ನ ಸ್ವಾಪ್ನು ವಂತಿ | **ಶವಸ್** ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಶರತವಾಗಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಬಲದ ಪರಿನುತಿಯನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಮಾಡಲು ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯಗಳಾಗಿರುವ ಋಷಿಗಳಾದವರ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾವ ಒಬ್ಬನಿಗೂ ಸಿಮ್ತು ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಆಪರಿಮಿತವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೆಂದು ಮರುತ್ತಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬ ಪದವು ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ರೂಪದಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ಆರಾಯು ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ತೇ ಬಂಧಾಃ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮೀ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಯಂ ನಾವು ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ಯಾತಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಸಜೋಷಾಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾರ್—ನಮ್ಮನ್ನು ಎಂದು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ಸಮಾನೇಭಿವ್ಯವೃಷಭಿಃ ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ಪ್ರಯಂಧಿ ಮಘಸನ್ನೈಜೀಷಿನ್—ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಮಗೋಸ್ವರ ಎಂದು ಚತುರ್ಥವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ಆರಾತ್ ಚಿತ್ ದೈಷಃ ಸನುತಯುರ್ಯೋತು ಅಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ ದೇವಿಯಿಂದ ಎಂದು ಪಂಚಮಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಊರ್ವ ಇವ ಪಪ್ರಥೇ ಕಾಮೋ ಅಸ್ಮೀ | ಅಸ್ಮಾಕಂ**—ನಮ್ಮ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. **ಅಸ್ಮೀ** ಧತ್ತವಸವೋ ವಸೂನಿ—ಅಸ್ಮಾಸು-ನಮ್ಮ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೬-೭)

ಆರಾಚ್ಚಿತ್—ದೂರಾದಪಿ | ಯದ್ವಾ | ಚಿಡಿತಿ ಕುತ್ನಾಯಾಂ ಅತ್ಯಂತದೂರಾತ್ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋಽನೇಕಕರ್ಮಾ ಎಂದು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಸ್ತಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕು ಅಪಿ ಎಂದರೆ ಸಮುಚ್ಚಯ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಿಂಧಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ ದೂರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಬಹಳ ದೂರದಿಂದಲಾಗಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಶವಸಾ ಶುಶುವಾಂಸಃ—ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ರಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದೈವಃ ಪರಿ ಷ್ಠಃ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ **ಅರ್ಣಿಃ ನ** ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಯಥಾ ಉದೇಶಂ ರಜ ಆದಿಕಂ ಅಭಿಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ |** ಉದಕವು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಶತ್ರುವಾದ ರಜಸ್ಸನ್ನು (ಧೂಳನ್ನು) ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸುವ ಹಾಗೆಯೇ ಇವರೂ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇವರು ಅಪರಿಮಿತ ಒಲವಾಲಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಹಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತೃವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದರ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯೇ—ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಆರಾತ್ಯಾತ್—ಆರಾತ್ ಎಂಬುದು ದೂರ ಮತ್ತು ಸಮೀಪಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಆವ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಪುಃ—ಆಪ್‌ಽ ಲ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಹಿ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧೃಷ್ಟುನಾ—ಜಾ'ಧೃಷಾ ಪ್ರಾಗ್‌ಲೈತ್ಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಸಿಗೃಧಿಧೃಷಿ ಪ್ತಿಸೇಃ ಕ್ಷುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಶೂಶುನಾಂಸೇಃ—ಓ ಓಪ್ತಿ ಗತಿವೃದ್ಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸುರಾದೇಶ. ವಿಭಾಷಾ ಶ್ಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ **ವಸ್ಯೇಕಾಜಾದ್ಯಸಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಯಮನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವೀಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದ್ವೈತ್ಯಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್. ಪುಗಂತ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ಯುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ **ಆತೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ **ಗಾತಿಸ್ತಾಘು—**(ಪಾ ಸೂ. ೨-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚೆಗೆ ಲುಕ್. **ಉಸ್ಯೇಪದಾಂತಾತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ, **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯಾ ವಯಂ ಶ್ವೋ ವೋಚೇಮಹಿ ಸಮರ್ಯೇ |
 ವಯಂ ಪುರಾ ಮಹಿ ಚ ನೋ ಅನು ದ್ಯೂನ್ಯನ್ಯ ಋಭುಕ್ಷಾ ನರಾಮನು
 ಸ್ಯಾತ್ || ೧೦ ||

|| ಸದಸಾಃ ||

ವಯಂ | ಅದ್ಯ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ | ವಯಂ | ಶ್ವಃ | ವೋಚೇಮಹಿ | ಸಮರ್ಯೇ |
 ವಯಂ | ಪುರಾ | ಮಹಿ | ಚ | ನಃ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ | ತತ್ | ನಃ | ಋಭುಕ್ಷಾಃ | ನರಾಂ |
 ಅನು | ಸ್ಯಾತ್ || ೧೦ ||

|| ವಾಯುಭಾಷಣಂ ||

ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರೇತಾಂ ದಶಮಾಮಸ್ತಮಿತ ಅದಿತೈಃ ಜಪೇತ್ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರಂ |
 ವಯಮದ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯಾ ಇತ್ಯಸ್ತಂ ಯಾತ್ಯಾದಿತೈಃ | ಅ. ಗ್ರ. ೨-೬-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅದ್ಯಾಸ್ತಿನಿನೇ ವಯಂ ಯಷ್ಟಾರ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ ಪ್ರಿಯತಮಾ ಭವೇವ |
 ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಿಯತಮಾ ವಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ವೋಚೇಮಹಿ | ಸ್ತೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಭೂಯಾಸ್ಯ |
 ಕಿಂಚಿ ವಯಂ ಶ್ವಃ ಪರಸ್ತಿನಿಸಿ ದಿನೇ ಸಮರ್ಯೇ | ಸಹ ಮರ್ಯಾ ಮರ್ತ್ಯಾ ಋತ್ವಿಜೋ ಯಸ್ತಿನಿ ಸ
 ಸಮರ್ಯೇ ಯಜ್ಞಃ | ತಸ್ಮಿನ್ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಾ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವಂ ವೋಚೇಮಹಿ | ಕಿಂಚಿ
 ವಯಂ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಸ್ತಿನಿ ತೀರ್ತೇಪಿ ಕಾಲೇ ಮಹಿ ಮಹದ್ಬಲಂ ನೋಽಸ್ಮದರ್ಥಂ ವೋಚೇಮಹಿ |
 ತಥಾ ದ್ಯೂನ್ಯಿವಸಾನನು | ಪ್ರತಿದಿವಸಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಿಶತ ಅಗಾಮಿನಿ ಚಿ ದಿವಸೇ ಸರ್ವದಾ
 ವೋಚೇಮಹಿ | ತತ್ರಸ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ ಋಭುಕ್ಷಾ ಉಕ್ಷಾ ಇತಿ ತನ್ನಾಮಸು
 ಸಾಠಾತ್ | ಮಹಾನಿಂದ್ರೋ ನರಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಮಧ್ಯೇ ನೋಽಸ್ಮಾನನು ಸ್ಯಾತ್ | ಅನು
 ಭವತು | ಅನುಕೂಲಮುಖಮತಶ್ಚದೋ ವಾ ಭವತು ||

|| ಪ್ರತಿವಾರ್ಥ ||

ಅದ್ಯ—ಈ ದಿವಸ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ—ಪ್ರಿಯತಮರಾದ | ವಯಂ—
 (ಯಷ್ಟುಗಳಾದ)ನಾವು | ವೋಚೇಮಹಿ—(ಇಂದ್ರನ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗೋಣ |
 [ಅಥವಾ ವಯಂ—ನಾವು | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರೇಷ್ಯಾಃ—ಪ್ರಿಯತಮರು (ಆಗೋಣ) | ಅದ್ಯ—ಈ
 ದಿವಸ | ವೋಚೇಮಹಿ—(ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಹೊಗಳೋಣ |] ವಯಂ—ನಾವು | ಶ್ವಃ—ನಾಳೆಯೂ |

ಸಮರ್ಪೇ—ಮುತ್ತಿಗಾದಿಯುಕ್ತನಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಗಳೋಣ) | ಮತ್ತು | ವಯಂ—ನಾವು | ಪುರಾ—ಹಿಂದೆಯೂ | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೆವು) | ದ್ಯೂನ್ ಅನು—(ಈಗ) ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಮಹಿ—(ಅವನ) ಮಹದ್ವಲನನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ (ಬಲದಾಯಕವಾಗಲೆಂದು) | (ವೋಚೇಮಹಿ—ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ)! ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | ಯಭುಕ್ಷಾಃ—ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಇಂದ್ರನು | ನರಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ | ನಃ—(ಸ್ತೋತ್ರಗೃಹದ) ನಮಗೆ | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಕೂಲನು (ಅಭಿಮತದಾಯಕನು) ಆಗಲಿ.

† ಭಾವಾರ್ಥ †

ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ನಾವು ಅವನನ್ನು ಈ ದಿನ ಸ್ತುತಿಸೋಣ, ನಾಳೆಯೂ ಯಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸೋಣ ; ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನನ್ನು ಹೊಗಳೋಣ. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಗೃಹದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation.

Let us, who are beloved of Indra, glorify him to-day ; let us glorify him tomorrow, at the sacred rite ; let us glorify him for our gret (good), in future days as of old, so that Ribhukshin may ever be favourable to us amongst men.

† ವಿಶೇಷವಿವರಣೆ †

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾದ ಮೇಲೆ ಪರಿಸರ್ಜಿಸಿದು ಆಶ್ವಲಾಯನಗೃಹಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು (ಅ. ಗೃ. ಸೂ. ೨-೬-೧೪).

ವಯಂ ಅದ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತೋಷಾಃ—ಯಷ್ಟಾರಃ ಅಸ್ಮಿ ದಿನೇ ದೇವಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತಮಾ ಭವೇನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ಈ ದಿನಸ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ದಿನದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾಗಿರೋಣ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ. ಯದ್ವಾ ವಯಂ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಮಹತ್ತೇಂ ಸ್ತೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಭೂಯಾಸ್ಮ | ಅಥವಾ ನಾವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಶಕ್ತರಾಗೋಣ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶ್ವಃ ಸಮರ್ಪೇ ವೋಚೇಮಹಿ—ಪರಸ್ಮಿನ್ ದಿನೇ ಯಾಗಮಾಡಿದ ಅನಂತರ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಹ ಮರ್ಯಾಃ ಮರ್ತ್ಯಾಃ ಯುಕ್ತಿಜಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಮರ್ಪೇ ಯಜ್ಞಃ ಶಸ್ತಿಃ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಾ, ಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಿ. ೩-೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಸಮರ್ಪ ಪದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಾದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯುದ್ಧವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪುರಾ ಮಹಿ ನಃ—ಪೂರ್ವಸ್ತ್ರೀ ಅತೀತೇ ಕಾಲೇಽಪಿ ಮಹದ್ವಲಂ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ವೋಚೇಮಹಿ | ಯಜ್ಞವ ಪೂರ್ವದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದೇವೆಯಾಗಿ, ನಃ **ಋಭುಪ್ತಾಃ ಅನು ಸ್ಯಾತ್** ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಾಜ್ಞಿಕರಾದ ನಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ **ಋಭುಕ್ಷಾಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಮಹನ್ನಾ ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು —

ಮಾ ನೋ ಮಿತೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯಾರಿಂದ್ರ ಋಭುಪ್ತಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯಾ |

ಯದ್ವಾಚಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ವಿದರ್ಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಮ ಸಂ ೧-೧೬೨-೧)

ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಭುಕ್ಷಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉರಾವಂತರಿಕ್ಷೇ ಕ್ಷಿಯತಿ ನಿವಸತಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಕ್ಷಯತಿರೈಕ್ಯರ್ಯಾರ್ಥಃ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ **ಋಭುಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ರಾಜಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾಗಿರುವನೆಂದೂ** ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತನಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರೇಷಾಃ—ಅತೀತಯೇನ ಪ್ರಿಯಾಃ ಪ್ರೇಷಾಃ ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮುಬಿಷ್ಣುನೌ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದು ಪರವಾದಾಗ **ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರೋರು—**(ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾದೇಶ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೋಚೇಮಹಿ—ವಚ ಸಂಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಹಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್. ಲಿಪಿಗೆ ಸೀಯುಟ್ ಬಂದು ಸಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಗುಣ. ಅಪ್ ಸರವಾದುದರಿಂದ **ವಚಿಉಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉವಾಗಮ ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಗುಣ ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮರ್ಯೇ—ಸಹ ಮರ್ಯಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಮಿನ್ ಸಮರ್ಯೇ **ಸಮಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಭುಪ್ತಾಃ—ಉರು ಅಧವಾ ಋತು ಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭಾ ದೀವೌ ಅಧವಾ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತುವಿಗೆ **ವ್ಯಗರ್ಯಾವಯಶ್ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಋ ಭಾವವು ನಿಪಾತದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. **ಋಭು** ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ **ಸರ್ಥೇಷ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೪೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಟಿಗ (ಇ) ಲೋಪ. ಸು ಸರವಾದಾಗ **ಸಥಿಮಥ್ಯು ಭುಪ್ತಾಮಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ವಿಧಿಬಿನ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಬ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಬ್ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ಇಮ ಬಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು--(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ನರಾಂ—ನ್ಯ ನಯೇ ಧಾತು. ವಿಟ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಟ್ಟೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತುತೀ ಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಶಃ |

|| ಸಂಹಿತಾಶಃ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾದಾಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ ತನ್ನೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಅ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಟ | ತನ್ನೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏಷ ಏತೈಕಾದಶೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ || (69 ನೇ ಪುಟವನ್ನು ನೋಡಿ)

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅನಂದಪಡಿಸುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಮಾನನೀಯನೂ (ಅದ) | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—(ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ) ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೆ (ಪ್ರೀತಿದಾಯಕವಾಗಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ಇಯಂ ಗೀಃ—ಈ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯವೂ | (ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ ಅಗಲಿ) [ಮಾಂದಾಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವವನೂ, | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಅದುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನೂ ಅದ | ಕಾರೋಃ ಈ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ] | ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ—ಶರೀರದ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ವರ) | ಅ ಯಾಸೀಷ್ಟ—(ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸಲಿ | ವಯಾಂ—ನಾನೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಿಜೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ (ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ) ಈ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯವೂ ನಿಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ, ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಹರ್ಷಜನಕನೂ, ಮಾನ್ಯನೂ ಆದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಪೋಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಆಗಮಿಸಿ, ನಮಗೂ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ

English Translation.

This praise, Maruts, is for you; this hymn is for you. (the work) of a venerable author, capable of conferring delight (by his laudations): may the praise reach you for (the good of your) persons, so that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಷಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಃ ವಃ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮರುತ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯೆಮಾಣ ಪ್ರಕಾರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರೀಣನಾಯ ಭವತು ಈಗ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವು ನಿಮಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ಇಯಂ ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗಮಿ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಾಯ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಈ ವಚನವೂ ಕೂಡ ದೇವತೆಗಳಾದ ನಿಮ್ಮ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದೂ ಅಶಿಸಿದೆ

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಈ ಪದವನ್ನು ಕಾರೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಕಾರುಃ ಎಂಬ ಪದವು-ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಮಾಂದಾರ್ಯಪದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವನು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ತುತ್ಯನಾದ ದೇವತೆಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವವನೆಂದೂ, ಮದವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿ, **ಮಾನ್ಯಸ್ಯ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗಿರುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ **ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷೈಃ ಮಂದಯಿತುಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಮದಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತುರ್ವಾ ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ** ಎಂಬ ಈ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ವಿನಯಿಸಿದೆ.

ವಯಾಂ ತನ್ನೇ ಇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ವಿದ್ಯಾಮ್—ವಯಂ ಶರೀರಾಯ ತತ್ತೋಷಾಯ ಅನ್ತಂ ಬಲಂ ಜಯಶೀಲದಾನಂ ಯುಷ್ಮಾಸ್ವಾಗತೇಷು ಯಜ್ಞ ಸಂಪೂರ್ಣಸ್ವಾಧ್ಯಾದಿದ್ವಾರಾ ಲಭೇಮಹಿ | ನಾವು ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಯಜ್ಞವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿದ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ

ಅನುಗ್ರಹೀತಳಾಗುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶರೀರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಜಯಶೀಲರಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದಾಸನನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವಂತಾಗಲೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಇಷ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವೃಜನಶಬ್ದವೂ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಹಾಂ ಅಮತ್ತೋ ವೃಜನೇ ವಿರಪ್ಪ್ಯು ೧ ಗ್ರಂ ಶವಃ ಪತ್ಯತೇ ಧೃಷ್ಣೋಜಃ |
ನಾಹ ವಿವ್ಯಾಚ ಪೃಥಿವೀ ಚಸೈನಂ ಯತ್ಪೋಮಾಸೋ ಹಯಶ್ಚಮಮಂದನ್ ||

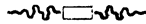
(ಮ. ಸಂ. ೩-೩೬-೪)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಜನೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

* ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ *

ಇದು ಹಿಂದೆ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೧೫ ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಅರವತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞೇತಿ ದಶಚರ್ಘಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ಮಾರುತಂ | ಅಂತ್ಯಾಸ್ಮಿಸ್ತಿಸ್ತಿ-
ಷ್ಟುಭಃ | ಶಿಷ್ಟಾಃ ಸಸ್ತ ಶಿಷ್ಟಬಂತಪರಿಭಾಷಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ದಶ ತ್ರಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತ-
ಮಿತ್ಯನುಕ್ತಾಂತಂ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಮರುತ್ಯುಗಳು ದೇವತೆಯು. ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳು ಜಗತ್ತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ದಶ ತ್ರಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೮

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೮ ||

ಅಷ್ಟಕ - ೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೬, ೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಿರೂಪ ಅಕ್ಷಂಪ್ತಿ—೧೦ ||

|| ಪುಷ್ಪಿ—ಆಗಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ ೧-೭, ಜಗತಿ | ೪-೧, ತ್ರಿಪುಷ್ಪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ವಃ ಸಮನಾ ತುತುರ್ವಣಿರ್ಥಿಯಂಧಿಯಂ ವೋ ದೇವಯಾ

ಉ ದಧಿದ್ವೇ |

ಆ ವೋರ್ವಾಚಃ ಸುವಿತಾಯ ರೋದಸ್ಯೋರ್ವಹೇ ವವೃತ್ಯಾಮವಸೇ

ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ | ವಃ | ಸಮನಾ | ತುತುರ್ವಣಿಃ | ಧಿಯಂಧಿಯಂ | ವಃ | ದೇವಯಾಃ | ಉಂ

ಇತಿ | ದಧಿದ್ವೇ |

ಆ | ವಃ | ಆರ್ವಾಚಃ | ಸುವಿತಾಯ | ರೋದಸ್ಯೋಃ | ಮಹೇ | ವವೃತ್ಯಾಂ | ಅವಸೇ |

ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ || ೧ ||

|| ನಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವಃ ಸಮನಾ ಸಮೀಕೃತಿಸ್ತೋತ್ರನಾಧಿಕಾಭಾವಲಕ್ಷಣಾ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ಸರ್ವೇಷ್ಯಪಿ ಯಜ್ಞೇಷು ತುರ್ವಣಿಸ್ತೋತ್ರವನಿಸ್ತೋತ್ರಮಾಣಾ ಸಂಭವಮಾನಾ ಭವತಿ | ತುರ್ವಣಿಸ್ತೋತ್ರವನಿರಿತಿ ಯಾಸ್ಯಃ || ನಿ. ೬-೧೪ | ತತ್ತದ್ಯಾಗಾವಸರ ಆಗತ್ಯ ಹವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ವೈಕಲ್ಯಪರಿಹಾರೇಣ ಸಮಂ ಕುರುರ್ಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಚ ವೋ ಯೂಯಂ ಧಿಯಂ ಧಿಯಂ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾ-
XIII 8

ವಾದಿರೂಪಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ ದೇವಯಾ ದೇವಾನಾಶಯಿಶಾರ ಏವ ಸಂತೋ ದಧಿಧೇ | ಧಾರಯಥ
ಧಾರಯಥೇ ನಾ | ದೇವಾರ್ಥಹವಿರಾದ್ಯುತ್ಪಾದನಾಯ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುಥೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
ಕುರುಥ ತಸ್ಮಾದ್ಭೋ ಯಸ್ಮಾನರ್ವಾಚೋಽಸ್ಯ ದಧಿಮುಖಾನಾ ವವೃತ್ಯಾಂ | ಆವರ್ತಯಾಮಿ |
ಕಿಮರ್ಥಂ | ರೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾಗ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವ್ಯೋರ್ಮಹೇ ಮಹತೇಽವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರೀಣನಾಯ ನಾ |
ತದಪಿ ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ | ಸುನಿತಾಯ ಸುಷ್ಕ ನ್ಯಾಪ್ತಾಯ | ಕೃಃ ಸಾಧನೈಃ | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ ರೋಧನಾ
ವರ್ಜನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ) | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸಮನಾ—(ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯೆಂಬ
ಭಾವನೆಂಬುದು) ಸಮಾನವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ—ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲಿಯೂ | ತುತುರ್ವಣಿಃ—
ತ್ವರೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಿಸುತ್ತದೆ | (ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು) | ವಃ—ನೀವು | ಧಿಯಂಧಿಯಂ—(ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ
ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕರ್ಮವನ್ನೂ | ದೇವಯಾ ಉ—ದೇವತೆಗಳಿಗೇ ಸೇರಿಸುವವರಾಗಿ |
ದಧಿಧೇ—ಧರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಆಚರಿಸುತ್ತೀರಿ) | (ಆದುದರಿಂದ) ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ರೋದಸ್ಯೋಃ—ದ್ಯಾವಾ
ಪೃಥಿವಿಗಳ | ಸುನಿತಾಯ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ | ಮಹೇ ಅವಸೇ—ಹೆಚ್ಚಾದ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ (ತೃಪ್ತಿ
ಗೋಸ್ಕರ) | ಸುವೃತ್ತಿಭಿಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ಆರ್ವಾಚಿಃ—(ನನಗಿ) ಅಭಿಮುಖರನ್ನಾಗಿ |
ಆ ವವೃತ್ಯಾಂ—ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

2 ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ (ನ್ಯೂನಾಧಿಕಾಭಾವರೂಪವಾದ) ಸಮಬುದ್ಧಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ
ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನೀವು (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿ) ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಹವಿರಾದಿಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ
ಉಪಕಾರವಾಗಲೆಂದೇ) ಆಚರಿಸುತ್ತೀರಿ. ಆದುದರಿಂದ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಮತ್ತು ಭೂಮ್ಯಾಕಾಶಗಳ
ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ, ರುಢಕರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅಭಿಮುಖೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

English Translation.

Maruts, at every sacrifice your alacrity is uniform : you, verily,
discharge your every function for the benefit of the gods : therefore, do
I invite you to come hither, by sacred hymns, for (the sake of) your powerful
protection of heaven and earth, and your beneficent praise.

3 ಏತೀಪವಿಪಯುಗು |

ವಃ ಸಮನಾ ಯಜ್ಞಾಯಜ್ಞಾ ತುತುರ್ವಣಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವರು ಸರ್ವ
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ—ಆಯಾ ಯಜ್ಞಗಳು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸನ್ನಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವಿತವಾಗಬಹುದಾದ ಮ್ಯೂನಾತಿರೇಕ

ದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರೆಂದು ಅವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ತ್ವರಾತಿಶಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಸಮಾನಾ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರತಿಯಜ್ಞವಿಷಯವಾದ ಸ್ವೂನಾಧಿಕಾಭಾವರೂಪವಾದ **ಸಮಾಕ್ಯತಿಃ ಸಮಾನಭಾವವು** ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. **ತುತುರ್ವಣಿಃ** ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ **ತುರ್ವಣಿಃ** ಎಂದು ಪಾಠವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ **ತುರ್ವಣಿಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ಯಂ-ದ—

ಸತುರ್ವಣಿರ್ವಹಾ ಆರೇಣು ಪಾಂಸ್ಯೇ ಗಿರೇರ್ಭೃಷ್ಟಿರ್ನ ಭೃಜತೇ ತುಜಾ ಶವಃ |
ಯೇನ ಶುಷ್ಣಂ ಮಾಯಿನಮಾಯಸೋ ಮದೇ ದುದ್ಧ್ರ ಆಭೂಷು ರಾಮಯನ್ನಿ ದಾಮನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೩)

ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ವಿಧಿಯಲ್ಲಿ **ತೂರ್ಣವನಿಃ** (ನಿ ೬-೧೪) **ಸ್ತೋತಾರಂ ತೂರ್ಣಂ ಭಜತೇ** ಸ್ತೋತ್ರವಾದವನ ಸಮಾಪನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತ ವಾಗಿದೆ.

ಧಿಯಂ ಧಿಯಂ-- ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಬಂಧಿವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ |** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆ ಕರ್ಮ ಗಳೆಲ್ಲವೂ **ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಪಯಂತೀತಿ** ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು **ದೇವಯಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿ, **ದೇವಾರ್ಥಂ ಹವಿರಾದ್ಯುತ್ಪಾದನಾಯ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುಥ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಮ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದ ಕ್ಯಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ರೋದಸ್ಯೋಃ ಮಹೇ ಅವಸೇ ಸುವಿತಾಯ— ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವ್ಯೋಃ ಮಹತೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರೀಣನಾಯ ವಾ ಸುಷುನ್ಯಾಪ್ತಾಯ | ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವಿಗಳ ಪ್ರಭೂತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥ್ವಿವಿಗಳ ಸಂತೋಷಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿವಿಗಳ ಸರ್ವದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನಾಗಿರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಕೂಡ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು **ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ** ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಆಭಿಮುಖ್ಯತಾಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟವಾದ ಮಹಿಮೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ನುರುಕ್ತಕಾರರು ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಯಂ ಶುಷ್ಣೇಭಿರ್ಬಿಸಖಾ ಇನಾರುಜತ್ನಾನು ಗಿರೀಣಾಂ ತವಿಷ್ಣೇಭಿರೂರ್ಮಿಭಿಃ |
ಪಾರಾವತಘ್ನೀಮವಸೇ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀನಾ ವಿನಾಗೇಮ ಧೀತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೧-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾಭಿಃ ಸ್ವರಸೌಷ್ವವಾದಿಯುಕ್ತಾಭಿಃ ಉದಾತ್ತವೇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರಗಳಿಂದಲೂ ಮೃದುವಾದ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಾಃ !

ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ—ನಿತ್ಯವಿಶೇಷಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರದ ಅಮ್ರೇಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ಸಮನಾ—ಸಮ್ಯಕ್ ಆನಯಿತ್ರೀ ಸಮನಾ. ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ. ಧಾತು. ಏಚಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲೆ ಟಾವ್. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಾಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ದೇವಾನ್ ಯಾಪಯಂತೀತಿ ದೇವಯಾಃ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಿಧ್ವೇ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಿಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಸುಮ್ಪ ಇತಾಯ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ** ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪವಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಮಹೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ **ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತು**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ಯಶ್ಯಾಂ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಅನಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚ ಏಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ಯ-ಲಿಚಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ—ಲೋಭನಾ ವೃಕ್ತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೈಃ ನಇತ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

~*~*~*~*~

ಕಂಠಕಾರಾಃ ೪

ವನ್ತ್ರಾಸೋ ನ ಯೇ ಸ್ವಜಾಃ ಸ್ವತವಸ ಇಷಂ ಸ್ವರಭಿಜಾಯಂತ ಧೂತಯಃ |

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸೋ ಅಪಾಂ ನೋರ್ಮಯ ಅಸಾ ಗಾವೋ ವಂದ್ಯಾಸೋ

ನೋಕ್ಷಣಃ || ೨ ||

|| ಸದಪಾರಃ ||

ವನ್ತ್ರಾಸಃ | ನ | ಯೇ | ಸ್ವಜಾಃ | ಸ್ವತವಸಃ | ಇಷಂ | ಸ್ವಃ | ಅಭಿಜಾಯಂತ | ಧೂತಯಃ |

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ | ಅಪಾಂ | ನ | ಊರ್ಮಯಃ | ಅಸಾ | ಗಾವಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ | ನ | ಉಕ್ಷಣಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತೋ ವನ್ತ್ರಾಸೋ ನ | ವವಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ | ರೂಪವಂತ ಇವ | ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಲಕ್ಷ್ಮಂತೇ ತದ್ಯತ್ | ಯದ್ವಾ | ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ | ಸ್ವಜಾಃ ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಸ್ಯಾದ್ವಾ ಜಾಯಮಾನಾಃ | ಅನನ್ಯಹೇತುಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಧೂತಯಃ ಕಂಪನಶೀಲಾಃ ಸಂತಿ ತ ಇಷಮನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಸಾಧನಂ ಸಸ್ಯಾದಿಕಂ ವಾ ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಚಾಭಿಜಾಯಂತ | ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ | ತೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಮುಖೇನ ಶ್ರೂಯಂತೇ | ಅಪಾಂ ನೋರ್ಮಯ ಉದಕಾನಾಮೂರ್ಮಯ ಇವ ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ ಸಹಸ್ರಸಂಮಿಶಾಃ | ತಥಾ ವಂದ್ಯಾಸೋ ಬಹುಕ್ಷೀರಾದಿಪ್ರದತ್ತೇನ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಗಾವೋ ನ ಗಾವ ಇವಾಸಾ ಸಮಾಸ ಏವಕ್ಷಣೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಃ | ತಾದ್ಯಶಾ ಮರುತಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀತ್ಯನ್ವಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಯೇ — ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ವನ್ತ್ರಾಸಃ ನ — (ರೂಪವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ರೂಪವಿದ್ದವರಂತೆ ಇರುವವರೂ | ಸ್ವಜಾಃ — ಸ್ವಯಂಜಾತರೂ (ಅನ್ಯಸಂಭೂತರಲ್ಲದವರೂ) | ಸ್ವತವಸಃ — ಸಹಜವಾದ ಬಲವಿಶಿಷ್ಟರೂ | ಧೂತಯಃ — ಕಂಪನಶೀಲರೂ (ಆಗಿದ್ದಾರೋ) | ತೇ — ಅಂತಹ, | ಅಪಾಂ — ಉದಕಗಳ | ಊರ್ಮಯಃ ನ — ಅಲೆಗಳಂತೆ | ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ — ಅಸಂಖ್ಯಾತರೂ | (ತಥಾ — ಹಾಗೆಯೇ) | ವಂದ್ಯಾಸಃ — (ಪ್ರೀರಾದಿಪ್ರದಗಳೆಂದು) ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾದ | ಗಾವಃ ನ — ಗೋವುಗಳಂತೆ | ಅಸಾ — ಸಮಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು | ಉಕ್ಷಣಃ — ಉದಕಸೇಚಕರಾಗಿ | (ವಂದ್ಯಾಸಃ — ಸ್ತುತ್ಯರೂ) ಆದ | ತೇ — ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಇಷಂ — (ನಮಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನೂ | ಸ್ವಃ — ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೂ (ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅಭಿ ಜಾಯಂತ — ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾರೆ

• ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

(ಅಮೂರ್ತರಾದರೂ) ಮೂರ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟರಂತೆ ಇರುವವರೂ, ಸ್ವಯಂಜಾತರೂ, ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಷ್ಠರೂ, ಕಂಪನಶೀಲರೂ, ನೀರಿನ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತರೂ, ಪ್ರೀರಾದಿಪ್ರದಗಳಾದ ಗೋವುಗಳಂತೆ ಉದಕಸೇಚಕರಾಗಿದ್ದು, ಸ್ತುತ್ಯರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಬರುತ್ತಾರೆ) ಅರ್ಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

They who are as if embodied, self-born, self-invigorated, and (ever) tremulous (in movement), are generated (to confer) abundant food and heaven : they are numerous as the undulations of the waters ; they are to be praised when present, shedding water, like cows (yielding milk).

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮರುತಃ ವನ್ಯಸೋ ನ—ವನ್ವಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ ರೂಪವಂತ ಇವ ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ | ಇಲ್ಲಿ ನ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ವನ್ವಿ ಶಬ್ದವು ರೂಪನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು

ಅಯಂ ಸ ಶಿಂಕ್ಷೇ ಯೇನ ಗೌರಭೀವೃತಾ ಮಿಮಾತಿ ಮಾಯುಂ ಧ್ವಂಸನಾವಧಿ ಶ್ರೀತಾ |

ಸಾ ಚಿತ್ತಿಭಿರ್ನಿ ಹಿ ಚಿಕಾರ ಮತ್ಕೃಂ ವಿದ್ಯುಭ್ವಂತೀ ಪ್ರತಿ ವವಿಮಾಹತ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೯)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ವನ್ವಿ ಪದಕ್ಕೆ ವನ್ವಿರಿತಿ ರೂಪನಾಮ ವ್ಯನೋತಿತೀ ಸತೇ ವೃಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ವನ್ವಿ ಪದವು ರೂಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು- ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಾಗುವರು, ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಾಯವಾ ಯಾಹಿ ದರ್ಶತೇನೇ ಸೋಮಾ ಆರಂಕೃತಾಃ | ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದರ್ಶತೆ ದರ್ಶನೀಯೆ ನಾಯೋ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ರೂಪವಂತೆ ಇವ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವರಹಾಗೆ ಎಂದೂ, ತೇ ಯಥಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಲಕ್ಷ್ಯಂತೇ ದೇಹವುಳ್ಳವರು ಸುಂದರ ರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ. ರೀರಿಗಿಳಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಾಗಿರುವರು ಎಂದು ರೂಪವಂತರನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಾಯುದೇವತೆಗೆ ಆಕಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೃತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿವಚನದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅರೂಪಾ ಅಪಿ ಸರೂಪಾ ಇವ ರೂಪವಿಲ್ಲದವರಾದರೂ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ರೂಪವಂತರಹಾಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸ್ವಜಾಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಸ್ವಸ್ವಾತ್ ಜಾಯಮಾನಾಃ | ಅನನ್ಯಹೇತುಕಾಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯಪಾಪರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ತಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಪಂಚದ ಸುಖದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತಾನಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಧೂತಯಃ ಇಷಂ ಸ್ವಃ ಅಭಿಜಾಯಂತೆ—ಕಂಪನಶೀಲಾಃ ಸಂತಿ | ಅನ್ನಂ ಹರ್ವಿಕ್ಷಣಮನ್ನ-
ಸಾಧನಂ ಸಸ್ಯಾದಿಂಶ್ಚ ನಾ ಸ್ವರ್ಗಂ ಚ ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಸ್ವಾದುರ್ಭವಂತಿ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ
 ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ (ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನೂ) ಅಲುಗಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ
 ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೂ, ಈ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ನಿಷಿತ್ತಮಾಡಿ
 ಕೊಂಡು ಇವರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮವಾದ ಗತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದ
 ಕಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇವರು ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಆಸಾಂ ಊರ್ಮಯೋನಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ
 ಅಲೆಗಳು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಏಳುತ್ತಾ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಅನಂತ
 ವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಇವರು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಉಪಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ ವಂದ್ಯಾಸಃ ಗಾವೋನ—ಸಹಸ್ರಸಮ್ಮಿತಾಃ ಬಹುಕ್ಷೀರಾದಿ ಪ್ರದತ್ತೇನ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ
ಗಾವ ಇವ | ಬಹಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಇರುವ ಎಣೆಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳು ಬಹಳ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದವು
 ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ನಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಹವಾಗಿರುವ
 ಹಾಗೆ ಮರುತ್ಯುಗಳ ಕರ್ಮವು ಸುರೋಪಕಾರ ಪ್ರಯೋಜಕವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತ್ಯಾಗಿ
 ರುವರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಆಸಾ ಉಕ್ಷಣಃ—ಸಮಾಪ ವಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತಾರಃ | ಆಸಾತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂತಿಕ
ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಗೋವುಗಳ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕೊಡುವುದೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಭಾವದಿಂದ
ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವನ್ರಾಸಃ—ವನ್ರಿಃ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ವನ್ರಾಸಃ ಅರ್ಶ ಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ದದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ**
ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಸರನಾದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಅಸುಕಾಗಮ.

ಸ್ವಜಾಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ಜಾಯಂತೇ ಇತಿ ಸ್ವಜಾಃ ಅನ್ಯೇಷ್ವಸಿ ದೃತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೧)
 ಎಂಬುದರಿಂದ, ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ
 ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧)
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿಜಾಯಂತೆ--ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧ್. ಕೃನ್ ವಿಕರಣ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದೇಶ. ಛಾಂದಸನಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃನ್ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅಭಿ) ಸರ್ವಾಮುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

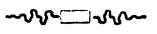
ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ--ಸಹಸ್ರೇಣ ತುಲ್ಯಾಃ ಸಹಸ್ರಿಯಾಸಃ. **ಸಹಸ್ರೇಣ ಸಂಮಿತೌ ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಯನೇಯಾನೀ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭ ೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂ--ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂಪದಾ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಮಯಃ--ಋ ಗತೌ. ಧಾತು **ಅರ್ತೇರೂಚ್ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಊಕಾರಾದೇಶ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಜಸಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ವಂದ್ಯಾಸಃ--ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೇಃ ಧಾತು **ಋದಲೋರ್ಣ್ಯತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಈಡವಂದವ್ಯಶಂಸದುಪಾಂಞ್ಯತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಕಾರಾಗಮ.

ಉಕ್ಷಣಃ--ಶ್ಚನ್ನಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತ ವಾಗಿದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೋರ್ಘ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ

ಸೋಮಾಸೋ ನ ಯೇ ಸುತಾಸ್ತುಪ್ತಾಂಶವೋ ಕೃತ್ಸು ಸೀತಾಸೋ ದುವಸೋ
ನಾಸತೇ |

ಐಷಾನುಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೇವ ರಾರಭೇ ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದಿಶ್ಚ ಕೃತಿಶ್ಚ ಸಂ ದಧೇ || ೩ ||

|| ಸಂಧಿ ||

ಸೋಮಾಸಃ | ನ | ಯೇ | ಸುತಾಃ | ತ್ವತ್ಪ್ರಾಂಶವಃ | ಹೃತ್ಯಸು | ಪೀತಾಸಃ | ದುವಸಃ | ನ | ಅಸತೇ |
 ಆ | ಏಷಾಂ | ಅಸೇಷು | ರಂಭಿಣೀ ಇವ | ರರಭೇ | ಹಸ್ತೇಷು | ಖಾದಿಃ | ಚ | ಕೃತಿಃ | ಚ |
 ಸಂ | ದಧೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಮರುತಃ ಸುತಾ ಅಭಿಷುತಾಸ್ತೃಪ್ತಾಂಶವಸ್ತೃಪಿತಾವಯವಾಃ ಸೋಮಾಸೋ ನ ಸೋಮಾ ಇವ ಯಥಾ ವಲ್ಲೀರೂಪಾಃ ಸೋಮಾ ಅಭಿಷವಾತ್ಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಯಿನೇನ ತೃಪ್ತಾವಯವಾಃ ಸಂತಃ ಸಶ್ಲೋಕೈತಾ ಅಭಿಷುತಾ ರಸಭೂತಾಃ ಪೀತಾಸಃ ಪೀತಾಃ ಸಂತೋ ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶಾಂ ಹೃದಯೇಷು ದುವಸೋ ನಾಸತೇ ಪರಿಚರಂತ ಇನಾಸತೇ ತದ್ವತ್ ಯೇ ಮರುತೋ ಯಜ್ಞ ಆಹೂತಾಸ್ತೃಪ್ತಾವಯವಾ ಭವಂತಿ ಧ್ಯಾಯಮಾನಾಃ ಸಂತೋ ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶು ಹೃದಯೇಷು ದುವಸೋ ನ ಪರಿಚರಂತ ಇನಾಸತೇ ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಾಣಾದಿರೂಪೇಣ ಶರೀರೇ ಸ್ಥಿತಾ ದುವಸಃ ಪರಿಚರಂತ ಇವ ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಃ ಕುರ್ವಂತ ಅಸತೇ | ಏಷಾಮಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ಯುವತಮಾಂಸಾಲಂಬಿನೀ ಯೋಷಿದಿವಾ ರಾರಭೇ | ಅರೇಭೇ | ಅಶ್ಲಿಷ್ಯತಿ | ಅವಲಂಬನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಚ್ಯುಕ್ತಾಭ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋ ಭುಜಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ವಾ | ಕಿಂಚಿ ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದಿಹಸ್ತತ್ರಾಣಕಶ್ಚ ಕೃತಿಃ ಕರ್ತನೀ ಚ ಖಡ್ಗಲತಾಷ್ಟಿಕಶ್ಚ ಸಂ ದಧೇ | ಸಂಧಿಯತೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಮೃತಾ ಭವತಿ | ಪರಸ್ಪರಸಮುಚ್ಚೆಯಾರ್ಥಾಶ್ಚಕಾರಾಃ | ಯೇ ಮರುತ ಉಕ್ತರೂಪಸ್ತ ಅನಿರ್ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | [ತೃಪ್ತಾಂಶವಃ—ರಸದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ (ತೃಪ್ತವಾದ) ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ] | ಸೋಮಾಸಃ—ಸೋಮಲತೆಗಳು | ಸುತಾಃ—ಅಭಿಷುತನಾಗಿ (ರಸರೂಪದಿಂದ) | ಪೀತಾಸಃ—ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವವಾಗಿ | ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶು—(ಪಾನಮಾಡಿದವರ) ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವುಗಳಂತೆ (ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ) | ಅಸತೇ ನ—ಇರುವ ಹಾಗೆ] (ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೂತರ) | ತೃಪ್ತಾಂಶವಃ—ತೃಪ್ತವಾದ (ಪೂರ್ಣವಾದ) ಅವಯವಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಹೃತ್ಪ್ರಾಂಶು—(ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವವರ) ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಂತೆಯೂ | ಅಸತೇ—ಇರುತ್ತಾರೋ | ಅಧವಾ ! [ತೃಪ್ತಾಂಶವಃ—(ಪ್ರಾಣಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಶರೀರಸ್ಥಿತರಾಗಿ) | ದುವಸಃ ನ—ಪರಿಚರಿಸುತ್ತಿರುವವರಂತೆ (ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣರಾಗಿ) | ಅಸತೇ—ಇರುತ್ತಾರೋ] ಅಂತಹ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಅಸೇಷು ಆ—ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ | ರಂಭಿಣೀ ಇವ—(ಯುವಕನ ಭುಜವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ) ತರುಣಿಯಂತೆ | ರಾರಭೇ—(ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು) ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ನುತ್ತು) | ಹಸ್ತೇಷು—ಲೈಗಳಲ್ಲಿ | ಖಾದಿಃ ಚ—ಗುಂಡಿಯಾಗಿ | ಕೃತಿಃ ಚ—ಖಡ್ಗವು | ಸಂ ದಧೇ—ಧೃತನಾಗಿದೆ (ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾರೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಭಿಸುತವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು) ತೃಪ್ತಾನಯನಗಳಾಗಿದ್ದು (ರಸವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು), ಅಭಿಸುತವಾದ ಮೇಲೆ ರಸರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೋಮಲತೆಗಳಂತೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆಹೂತರಾಗಿ, ಪೂರ್ಣಾವಯವರಾದ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ (ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರ) ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಶರೀರಸ್ಥಿತರಾಗಿ, ಗಮನಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಕಾರಣರಾಗಿ, ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ); ಯುನಕನ ಭುಜವನ್ನು ತರುಣಿಯು ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಇವರ ಭುಜವನ್ನು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧವು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಇವರು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಧಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಇವರು ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದಾರೆ (ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೋಸ್ಕರ ಅವಿಧವಿಷುತ್ತಾರೆ)

English Translation.

They, who are like the Soma plants, with well-nourished branches, and then poured out (in libations), are imbibed; they abide, like devoted adherents, in the hearts (of men), upon their shoulders hangs (a lance), like a youthful female, and in their hands a guard and sword are wielded.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು. ||

ಸುತಾಃ ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಸೋಮಸೋ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ, ಹೃತ್ಸು ಪೀತಾಸಃ ದುಮಸೋ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವೂ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಸೋಮಲತೆಗಳು ಸುತಾಃ ಅಭಿಷುತಾಃ ಹಿಂಡಿರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೂ, ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಹಿಂಡಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ ತರ್ಪಿತಾವಯವಾಃ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರಿಗೆ ಆಪ್ತಾಯನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮೊದಲು ಸೋಮಲತೆಗಳು ಆಪ್ತಾಯಿತಗಳಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಯಥಾ ವಲ್ಲೀರೂಪಾಃ ಸೋಮಾಃ ಅಭಿಷನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಆಪ್ತಾಯಿನೇನ ತೃಪ್ತಾನಯವಾಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಸುತಾಃ ಅಭಿಷುತಾಃ ರಸಭೂತಾಃ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತಂದು ಅವನ್ನು ಆಪ್ತಾಯನವಾಗಿರುವಂತೆ (ನಣಗದಂತೆ) ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಅವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೋಮದಂತೆ ಸುತಾಃ ಆಹೂತಾಃ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿಯೂ, ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ತರ್ಪಿತಾಸಂತಃ ವಯಾನಾಃ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವಯನಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. ಇದರಿಂದ ಸುತಾಃ ತೃಪ್ತಾಂತವಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳೂ (ಇವೆರಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಹೃತ್ಸು ಪೀತಾಸಃ ದುಮಸೋ ನ ಅಸತೇ—ಪೀತಾಸಂತಃ ಪಾತ್ಯೇಣಾಂ ಹೃದಯೇಷು ಪರಿಚರಂತೆ ಇವಾಸತೇ ಸೋಮರಸವು ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಪಾನಮಾಡಿದವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಹಾಗೆಯೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಜ್ಞೇ ಆಹೂತಾಃ ತೃಪ್ತಾನಯವಾಃ ಭವಂತಿ ಮರುತಃ ಧ್ಯಾಯಿಮಾನಾಃ ಸಂತಃ ಹೃತ್ಸು ಹೃದಯೇಷು ಪರಿಚರಂತೆ ಇವಾಸತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥ.

ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಣಾದಿರೋಪೇಣ ಶರೀರೇ ಸ್ಥಿತಾಃ ಗಮನಾದಿಚೇಷ್ಟಾಃ ಕುರ್ವಂತ ಆಸತೇ ಎಂಬ ಎರಡ ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ ನೊದಲಾದ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾ, ಗಮನಾಗ ಮನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಷಾಮಂಸೇಷು ರಂಭಿಣೀವ ಆ ರಾರಭೇ—ಯುವತವಾಂಸಾಲಂಬಿನೀ ಯೋಷಿದಿವ ಅಕ್ಷಿಷ್ಯತಿ | ಅವಲಂಬನೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಶಕ್ತ್ಯಾಖ್ಯಾಯುಧನಿಶೇಷೋ ಭುಜಲಕ್ಷ್ಮೀರ್ವಾ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಭುಜಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವರು. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಯುವತಿಯು ಅಧವಾ ಕಾಂತಿವಿಶೇಷವು ಭುಜಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಈ ಆಯುಧಧಾರಣೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಹಸ್ತೇಷು ಖಾದಿಃ ತೃತಿಶ್ಚ ಸಂದಧೇ—ಹಸ್ತಾಣಕಃ ಕರ್ತನೀ ಖದ್ಗಲತಾ ಚ ಸಮ್ಯಕ್ ಧೃತಾ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಒದ್ದನನ್ನೂ ಕೂಡ ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅವರ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ರೀತಿಯಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮರುತುಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತ್ವಷ್ಟಾಂಕವಃ -ತ್ವಷ್ಟಾಃ ಅಂಕವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತ್ವಷ್ಟಾಂಕವಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಶ್ರುತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಹೃತ್ಸು—ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತಾಸಃ—ಪಾ ಸಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಘುಮಾಸ್ತಾ ಗಾಸಾ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ಈತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಕಾಗಮ

ದುವಸಃ—ದುವಸ್ ಧಾತುವು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಆಸತೇ—ಆಸ ಉಪವೇಶನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶ. ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲನಾವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾರಭೇ—ರಭ ರಾಭಸ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಲೋಪಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ರರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಖಾದೀ- ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಷಾದಿಕ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದಧೇ-ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಂತ್ರನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವ ಸ್ವಯುಕ್ತಾದಿವ ಆ ವೃಥಾ ಯಯುರಮತ್ಯಾಃ ಕಶಯಾ ಚೋದತ ತ್ನನಾ |
ಅರೇಣವಸ್ತು ವಿಜಾತಾ ಅಚುಚ್ಯವುದ್ಯಲ್ಘಾನಿ ಚಿನ್ಮರುತೋ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯಃ ||೪||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವ | ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ | ದಿವಃ | ಆ | ವೃಥಾ | ಯಯುಃ | ಅಮತ್ಯಾಃ | ಕಶಯಾ | ಚೋದತ | ತ್ನನಾ |
ಅರೇಣವಃ | ತುಪ್ವಿಜಾತಾಃ | ಅಚುಚ್ಯವುಃ | ದ್ಯಲ್ಘಾನಿ | ಚಿನ್ಮ | ಮರುತಃ | ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯಃ ||೪||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಏತೇ ಮರುತಃ ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವೈಯುಕ್ತಾಃ ಪರಸ್ವರಂ ಸಂಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವೇನ ಧನೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದ್ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನಾ ವಾ ಯಯುಃ | ಅವಾಜ್ಞುಖಮಾಗಚ್ಯಂತಿ | ಹೇ ಅವತ್ಯಾಃ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ತ್ನನಾತ್ನನಾ ಸ್ವಯಮೇವ ಕಶಯಾ | ನಾಜ್ಞಾಪ್ಪುತತ್ | ನಾಚಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ಚೋದತ | ಪ್ರೇರಯತ | ಸ್ತೋತುಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇ ಚ ಮರುತೋಽರೇಣವೋಽಸಾಸಾಸ್ತು ವಿಜಾತಾ ಬಹುಯಜ್ಞೇಷು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತಾ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಯೋ ದೀಪ್ತಾ ಏವಂಭೂತಾಃ ಸಂತೋ ದ್ಯಲ್ಘಾನಿ ಚಿದ್ವೃಥಾನ್ಯಸಿ ಪರ್ವತಾನ್ಯಚುಚ್ಯವುಃ | ಚಾವಯಂತಿ | ಚಾಲಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಏತೇ-ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು) | ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ-ಪರಸ್ವರ ಸಂಗತರಾಗಿ (ಸ್ವಕೀಯಧನವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ) | ದಿವಃ-ದೇವಲೋಕದಿಂದ | ವೃಥಾ-ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ | ಅವ-ಅವಾಜ್ಞುಖರಾಗಿ | ಆ ಯಯುಃ-ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ | (ಹೇ) ಅವತ್ಯಾಃ-ಅಮರರಾದ ಏಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ತ್ನನಾ-ನೀವೇ | ಕಶಯಾ-(ಸ್ತುತಿರೂಪ) ನಾಕ್ಕಿನಿಂದ | ಚೋದತ-(ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು) ಪ್ರೇರಿಸಿ | (ತೇ) ಮರುತಃ-

ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಅರೇಣವಃ—ಪಾಪರಹಿತರೂ | ತುವಿಜಾತಾಃ (ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾದು
ಭವಿಸುವವರೂ | ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ—ದೀಪ್ತರೂ (ಆಗಿ) | ದೃಶ್ವಾನಿ ಚಿತ್—ಅತಿ ದೃಢವಾದ ಸರ್ವತಾದಿ
ಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಅಚುಚ್ಯುವುಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾರ್ಗವ ||

ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ ;
ಎಲೈ ಅಮರರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ (ಸ್ತುತಿಸುವಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನು) ಪ್ರೇರಿಸಿರಿ, ಪಾಪ
ರಹಿತರೂ, ಅನೇಕ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಭವಿಸುವವರೂ, ದೀಪ್ತರೂ ಆದ ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅತಿದೃಢವಾದ
ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Mutually supported, they descend readily from the sky : immortal
Maruts, animate us by your own words (to praise you) : exempt from toil,
present at many (sacrifices) brilliant-eyed, the Maruts have shaken the
firmest mountains

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವಯುಕ್ತಾಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು ಏಕೋನಪಂಚಾರತ್ ಸಂಖ್ಯಾಕರಾಗಿರುವವರು. (49 ಜನರಾಗಿರುವರು.)
ಇವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸ್ವ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ
ಧನದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿರುವರೆಂದೂ, ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಥಾ ಅವ ಆಯಯುಃ—ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಳಿದು
ಬರುವರು ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳು ಬರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ತ್ಮನಾ ಕಶಯಾ ಚೋದತ—ಆತ್ಮನಾ ಸ್ತುತಿಯೊಪಯಾ ವಾಚಾ ಸ್ತೋತುಂ ಪ್ರೇರಯತ | ತ್ಮನಾ
ಎಂಬ ಪದವು ಯಾಸ್ವರಿಂದ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯೊಪಯುಕ್ತಂ ಪುರು ವಾರಂ ಪುರು ತ್ಮನಾ |

ತ್ವಷ್ಟಾ ಪೋಷಾಯ ವಿ ಷ್ಯತು ರಾಯೇ ನಾಭಾ ನೋ ಅಸ್ತಯುಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೪೨-೧೦)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ಮನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಕಶಾ ಎಂಬ ಪದವು ನಾಭ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ
(ಐ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂದಾಗಿ ಕ್ರಮವನ್ನು
ಪ್ರೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಯೊಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ಅರೇಣಃ ತುವಿಜಾತಾಃ ಭ್ರಾಜದ್ವಪ್ಪಯಿಃ ಈ ಪದಗಳು ಮರುತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪಾಪರಹಿತರಾಗಿರುವವರು, ಬಹಳ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಕಟಿರಾದವರು) ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಅವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇವರು ದೃಢವಾದ ಸರ್ವತನನ್ನೂ ಅಬಿಗಾಡಿರುವವರು ಎಂದು ಇವರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ವಯಂಕ್ತಾಃ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವೈಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವಯಂಕ್ತಾಃ. **ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಯಿಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತನಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದತಃ—ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಬ್ದ ವಿಕರಣ **ಪುಗಂತಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೃನಾ—ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೀರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅರೇಣಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಣುಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅರೇಣಃ ನೌ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚಿಚ್ಯವುಃ—ಚು ಗತಾ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರಸ್ವೃತದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಝಿ ಪರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ರ್ಲ ಅದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ **ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತನಿತಿಭ್ಯಕ್ತ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಜುಸಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃಷ್ಟಾನಿ—ದೃಹ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಥಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ ಬಂದಾಗ **ರುಷಸ್ತಘೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ತ ಪ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಧತ್ತ ಬಂದಾಗ **ಧೋಥೇ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟಿಗೆ ರತ್ರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾ
 ತ್ರೇಶ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಂವರ್ಧಾತುಕವು ಆನುದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಋಷೀ ಗತೌ.
 ಧಾತು. ಕ್ವಿ ಚ್ ಕ್ವಿ ಚಸಂಜ್ಞಾ ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಋಷಿ
 ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುನಿರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ವೋಂ ತನು ರುತ ಋಷ್ವಿದ್ಯುತೋ ರೇಜತಿ ತ್ವನಾ ಹನ್ವೇವ ಜಿಹ್ವಯಾ |
 ಧನ್ವಚ್ಯುತ ಇಷಾಂ ನ ಯಾಮನಿ ಪುರುಪ್ರೈಷಾ ಅಹನ್ಯೋಽನ್ಯತಶಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ವಃ | ಅಂತಃ | ಮರುತಃ | ಋಷ್ವಿದ್ಯುತಃ | ರೇಜತಿ | ತ್ವನಾ | ಹನ್ವಾ ಇವಃ | ಜಿಹ್ವಯಾ |
 ಧನ್ವಚ್ಯುತಃ | ಇಷಾಂ | ನ | ಯಾಮನಿ | ಪುರುಪ್ರೈಷಾಃ | ಅಹನ್ಯಃ | ನ | ಏತಶಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ಹೇ ಋಷ್ವಿದ್ಯುತೋ ಮೇಘಭೇದನಾಯುಧವಿಶೇಷೇಣ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಃ
 ಯುಷ್ಮಾಕಮಂತರ್ಯುಷ್ಮಾಸು ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಕಃ ಪುಮಾನೇಜತಿ | ಚಾಲಯತಿ | ಸ್ವೇರಯತಿ |
 ತರ್ಹಿ ಕಥಂ ಚಾಲನಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತ್ವನಾತ್ವನೈವ | ಚಾಲನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಜಿಹ್ವಯಾ ಹನ್ವೇವ ||
 ದ್ವಿವಚನಸ್ಯಾಕಾರಃ || ಹನೂ ಇವ | ತೌ ಯಥಾ ರಸನಯಾ ಚಾಲ್ಯೇತೇ ತದ್ಭೌ | ಯದ್ಯಪ್ಯೇವಂ
 ತಥಾಪಿಷಾಮನ್ನಾನಾಂ ತನ್ನಾಧನಾನಾಂ ಸಸ್ಯಾನಾಂ ಯಾಮನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಸ್ಯದ್ವ್ಯರ್ಥಂ ಧನ್ವಚ್ಯುತೋ
 ನ | ಧನ್ವಚ್ಯುತೋಽಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಚನಃ | ತೇನ ತತ್ಸ್ವಮುದಕಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಉದಕಸ್ರಾವಣೋ ಮೇಘಾ
 ಇವ | ತೇ ಯಥಾಕಾಂಕ್ಷ್ಯಂತೇ ತಥಾ ಯುಷ್ಮಾನನ್ನಾ ದಿಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಪುರುಪ್ರೈಷಾ ಬಹುವಿಧಂ ಫಲ-
 ಮಿಚ್ಛನ್ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಕಾರಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ
 ಅಹನ್ಯೋಽಹ್ನಿ ಭವ ಏತತೋ ನಾಶ್ಚ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಶಿಕ್ಷಕೇಣ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ತದ್ಭೌ |

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಋಷ್ವಿದ್ಯುತಃ—ಮೇಘಭೇದಕಾಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ವಿದ್ಯೋತಮಾನರಾದ | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ
 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ವಃ - ನಿಮ್ಮ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿಂತು) | ಕಃ—ಯಾವನು | ಹನ್ವಾ—ಎರಡು

ದವಡೆಗಳು | ಜಿಹ್ವಯಾ ಇವ—ನಾಲಗೆಯಿಂದ (ಅಡಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ) | ತ್ವನಾ—ನಿಮ್ಮಿಂದ ನೀವೇ | ರೇಜತಿ—
ಚಲಿತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ? | (ತಥಾಸಿ—ಹಾಗಾದರೂ) | ಇಷಾಂ—ಅನ್ನಗಳ (ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ ಸಸ್ಯ
ಗಳ) | ಯಾಮನಿ—ಪ್ರಾಪ್ತಿವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸಮೃದ್ಧಿಗೆ) | ಧನ್ವಚ್ಯುತಃ ನ—ಆಕಾಶಸ್ತೋದಕವನ್ನು ಸ್ವನಿವನ
ಮೇಘಗಳಂತೆ | (ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು) | ಅಹನ್ಯಃ—ಪ್ರತಿ ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ | ಏತತಃ ನ—ಶಿಕ್ಷಕನಿಂದ ನಾನಾ
ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಳಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಶ್ವವಂತೆ | ಪುರುಷೈಷಾಃ—(ಬಹುಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಯಜಮಾನನು) ಸ್ತುತಿ
ಗಳಿಂದ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾನೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮೇಘಭೇದಕಾಯುಧ ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಎರಡು ದವಡೆಗಳನ್ನೂ ನಾಲಗೆಯು ಅಡಿಸು
ವಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಯಾವನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಯಾನು? ಆದರೂ,
ವ್ಯಾಯಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಕನು ಅಶ್ವವನ್ನು ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೋಡಗಳು ಹೇಗೆ ಅವಶ್ಯ
ಕವೋ ಹಾಗೆ ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಬಹುವಿಧ ಫಲಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕರಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು, ಆ ಯಾಗಕರ್ತೃವು ತನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರ
ಗಳಿಂದ ತನಗೆ ಅನುಕೂಲರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ

English Translation

Maruts, lightning-armed, who, (standing) amongst you, sets you of
yourselves in motion, as the jaws are (set in motion) by the tongue as falling
rains (are essential) for the obtaining of food, so (those, desirous of
sustenance), excite you in various ways, like a horse in (his) daily (training).

|| ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಋಷಿ ವಿದ್ಯುತಃ—ಮೇಘಭೇದನಾಯುಧವಿಶೇಷೇಣ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಋಷಿ ಎಂಬ ರಬ್ಧವು
ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಬೋಧಕವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಏನರಿಸಿದೆ. ಈ ಆಯುಧದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು
ಕೋ ರೇಜತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಚಾಲನಕ್ರಿಯಾನುಸರಣಿ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ
ತ್ವನಾ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತ್ರದಿಂದ
ಮೇಘಭೇದನವು ಉಂಟಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮೇಘಭೇದನರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ
ಮರುತ್ತುಗಳು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖರಾಗಲು ಇವರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಇತರರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಕಾರಣ ಇವರು
ತಾನಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಆಯುಧದಿಂದ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಜಿಹ್ವಯಾ ಹನ್ವೇವ—ಜಿಹ್ವೆಯು (ನಾಲಗೆಯು) ದವಡೆಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ.
ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮಿಂದ ತಾವೇ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಾಗ ಚಾಲನಕ್ರಿಯೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು
ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಮರುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ಚಾಲನಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹನುವಿನ
ಚಾಲನವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಷಾಂ ಯಾಮನಿ ಧನ್ವಚ್ಯುತೋ ನ—ಅನ್ನಾನಾಂ ತತ್ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಸ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಸಮೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಉದಕಸ್ರಾವಣೋ ಮೇಘಾ ಇವ | ಧನ್ವನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—ಯಾಸ್ಥರಿಂದ

ಯಃ ಪರಸ್ಯಾಃ ಪರಾವತಸ್ವಿರೋ ಧನ್ವಾತಿ ರೋಚಿತೇ | ಸ ನಃ ಪರ್ಷದತಿ ದ್ವಿಪಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೮೭-೨)

ಈ ಬುಕ್ಕು ಉದಾಹೃತವಾಗಿ ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದವು ಧನ್ವಂತರಿಕ್ಷಂ ಧನ್ವಂತ್ಯಸ್ಯಾದಾಪಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ವಾಯುಧರ ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದೋ ಅಂತರಿಕ್ಷವಚನಃ | ತೇನ ತತ್ತ್ವಮುದಕಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಧನ್ವನ್ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷ ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷ ದಲ್ಲಿರುವ ಉದಕವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಶರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವು ಉಂಟಾಗಲು ಕಾರಣವಾದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ಜನರು ಅತಿಮುವ ಹಾಗೆ ಮಜಮಾನನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನವನ್ನು ಅತಿಮುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಹನ್ಯಃ ಏತಶೋ ನ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಶ್ವವು ಶಿಕ್ಷಕನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಗಮನಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವಂತೆ ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳ ಆಗಮನವೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಉಪಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ಏತಶಃ—ಎಂಬ ಸದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪರಿತವಾಗಿದೆ

ಪುರುಷೈಷಾಃ—ಬಹುವಿಧಂ ಫಲಮಿಚೈನ್ ಬಹಳ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳನ್ನು ಅತಿಮುವ ಮಜಮಾನನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪುರುಷೈಷಃ ಸ್ತ್ರೋತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಯಜಮಾನನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೋತ್ರವಾಡಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಆಗಮನಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅತಿಮುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬುಷ್ಟಿನಿದ್ಯುತಃ—ಬುಷ್ಟ್ಯಾ ವಿದ್ಯೋತಂತೇ ಇತಿ ಬುಷ್ಟಿನಿದ್ಯುತಃ. ಸಂಜೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರೇಚತಿ—ರೇಚ್ಯ ಕಂಸನೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹನ್ನಾ—ಹನು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ (ಛಿ) ಪರವಾದಾಗ ಸುಷಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಋ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ.

ಧನ್ವಚ್ಯುತಃ—ಚ್ಯುತಿ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧನ್ವಾನಂ ಚೋತಯಂತಿ ಇತಿ ಧನ್ವ- ಕ್ಯುತಃ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಾಂ—ಪಷ್ಠೇ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್ಯಃ—ಅಹ್ನಿ ಭವಃ ಅಹನ್ಯಃ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತಶಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಣಸ್ತಶನ್ ತತುನಸೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಶನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಃ ||

ಕ್ವ ಸ್ವಿದಸ್ಯ ರಜಸೋ ಮಹಸ್ವರಂ ಕ್ವಾವರಂ ಮರುತೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಯಯ |
ಯಚ್ಚಾವಯಥ ವಿಭುರೇವ ಸಂಹಿತಂ ವ್ಯದ್ರಿಣಾ ಪತಥ ತ್ವೇಷಮರ್ಣವಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕ್ವ | ಸ್ವಿತ್ | ಅಸ್ಯ | ರಜಸಃ | ಮಹಃ | ಪರಂ | ಕ್ವ | ಅವರಂ | ಮರುತಃ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಅಯಯ |
ಯತ್ | ಚ್ಚಾವಯಥ | ವಿಭುರೇವ | ಸಂಹಿತಂ | ವಿ | ವ್ಯದ್ರಿಣಾ | ಪತಥ | ತ್ವೇಷಂ | ಅರ್ಣವಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನದಕನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತ್ಯಾಯಯ ಆಗಚ್ಛತ ಅಸ್ಯ ರಜಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ವಾ ಮಹೋ ಮಹತಃ ಪರಂ ಪಾರಮಂತಂ ಕ್ವ ಸ್ವಿತ್ | ಕ್ವತ್ರಾಸ್ತೀತಿ | ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾವರಮನಾಜ್ಞಾಗ ಆದಿಶ್ಚ ಕ್ವ ಸ್ವಿತ್ | ಕ್ವತ್ರಾಸ್ತಿ | ಆದ್ಯಂತಂ ನ ಕೋಽಸಿ ಜಾನಾತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯದಾ ಯೂಯಂ ವಿಭುರೇವ ವಿಭುರಾಣಿ ಶಿಥಿಲಾನಿ ತೃಣಾನೀವ ಸಂಹಿತಮೇಕ-ಭೂತಮುದಕಂ ಚ್ಯಾವಯಥ ಸ್ತಸ್ಮಾನ್ಚಾಲ್ಪಯಥ ತದಾದ್ರಿಣಾ ವಜ್ರೇಣ ತ್ವೇಷಂ ದೀಪ್ತಮರ್ಣವ-ಮುದಕವಂತಂ ಮೇಘಂ ವಿ ಪತಥ | ವಿಶೀರ್ಣಂ ಸಾತಯಥ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಉದಕ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಆಯಯ—ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ | ಅಸ್ಯ—ಆ | ಮಹಃ—ಅಪಾರವಾದ | ರಜಸಃ—ಉದಕದ (ಲೋಕದ) ಪರಂ—ಅಂತವು | ಕ್ಷ್ವ ಸ್ವಿತ್—ಎಲ್ಲಿ ಇದೆ? | (ತಥಾ - ಹಾಗೆಯೇ) | ಅವರಂ—(ಅದರ) ಆದಿಭಾಗವು | ಕ್ಷ್ವ—ಎಲ್ಲಿದೆ? | ಯತ್—ಯಾವಾಗ (ನೀವು) | ಸಂಹಿತಂ—ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಉದಕವನ್ನು | ವಿಥುರಾ ಇವ—ಶಿಥಿಲವಾದ (ಹಗುರವಾದ) ಹುಲ್ಲನ್ನು (ಚದುರಿಸುವಂತೆ) | ಚ್ಯಾವಯಥ—ಚದುರಿಸುತ್ತೀರೋ | (ತತ್—ಆಗ) | ಅದ್ರಿಣಾ—ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ! | ತ್ವೇಷಂ—ದೀಪ್ತವಾದ | ಅಣವಂ—ಉದಕ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೇಘವನ್ನು | ವಿ ಸತಥ—(ನೀಳ) ಬೀಳಿಸುತ್ತೀರಿ.

|| ಛಾಂದಾಃ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಯಾವ ನೀರಿನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀರೋ ಅವಕ್ಕೆ ಆದಿ ಅಂತಗಳಾವುವು? ಏಕತ್ರ ಸಂಘಟಿತವಾದ ಉದಕವನ್ನೂ, ನೀವು ಜಲವಾಹಕವಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನೂ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Where, Maruts, is the limit of the vast region (whence you come): where is the beginning of that to which you proceed: when you scatter the dense vapour like light grass, and hurl down the brilliant rain-cloud by the thunderbolt.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಸ್ಯ ರಜಸಃ ಮಹಃ ಪರಂ ಕ್ಷ್ವ ಸ್ವಿತ್—ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ನಾ ಮರುತಃ ಪಾರಂ ಅಂತಂ ಕುತ್ರಾಸ್ತಿ | ರಜಶ್ಯಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ರಜಧಾತುವಿನಿಂದ ರಂಜನಾರ್ಥ ಬೋಧಕವಾದ ರಜಶ್ಯಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ರಜೋ ರಜತೇರ್ಜೋತಿ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಿಗೆ ರಜಃ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದೂ, ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯ ಚ್ಯಂತೇ ಉದಕಗಳೂ, ಲೋಕಗಳೂ ರಜಶ್ಯಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೪-೧೯) ವಿವರಿಸಿ ಆಯಾಯ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾದ (ಉದಾಹರಣೆಗಳ) ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಬ್ಧಾ ಮುಕ್ತೈರಹಿಂ ಗೃಣೇಷೇ ಬುಧ್ನೇ ನದೀನಾಂ ರಜಸ್ಸು ಸೀದನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೪-೧೬)

ಇಲ್ಲಿ ರಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇಷು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಚತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಇಲ್ಲಿ ರಜಸಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಆಗಮಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಕಗಳ ಮತ್ತು ಲೋಕಗಳ ಮಹತ್ವ ಪೂರಿತವಾದ (ಕೊನೆಯು) ಅಂತ್ಯಭಾಗವು ಎಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ ಅದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾರವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಹಾಗೆಯೇ ಉದಕಗಳ ಅವರಂ ಆನಾದ್ ಭಾಗಃ ಆದಿಶ್ಚ ಕ್ಷ ಸ್ಪಿಶ್ ಆದಿಯು ಎಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೇಳಿ, ನ ಕೋಪಿ ಜಾನಾತಿ ಉದಕಗಳ ಅದ್ಯಂತವನ್ನೇ ಯಾವನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಭುರೇವ ಸಂಹಿತಂ ಚ್ಯಾವಯಥ—ಶಿಥಿಲಾನಿ ತೃಣಾನೀವ ಏಕಭೂತಂ ಉದಕಂ ಸ್ಪಸ್ಥಾನಾತ್ ಜಾಲಯಥ ಮರುತ್ತುಗಳು ಶಿಥಿಲವಾದ ತೃಣಗಳನ್ನು (ರುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು) ಚಲಿಸುವಂತೆ ಘನೀಭೂತವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅರ್ಣವಂ ವಿ ಪತಥ ಉದಕಮಂತಂ ಮೇಘಂ ವಿಶೀರ್ಣಂ ಪಾತಯಥ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಉದಕಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುವ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ಸೀಳಿ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕವು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ಅದ್ರಿಣಾ—ಅದ್ರಿಶಬ್ದವು ವಜ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏವರಿಸಿದೆ

ತ್ರೇಷಂ—ದೀಪ್ತಂ ಈ ಪದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ

ತ್ರೇಷಮಿಶ್ಠಾ ಸಮರಣಂ ಶಿಮೀವತೋರಿಂದ್ರಾವಿಷ್ಣು ಸುತಪಾ ನಾಮುರುಷ್ಯತಿ |

(ಮು ಸಂ. ೧-೧೫೫-೨)

ಇಲ್ಲಿ ತ್ರೇಷಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಏವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ ||

ಆಯಯೆ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೆಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆ ಆದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಪಿಟ್ ಕಿಶ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಚಿ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಞಾಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಾಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚ್ಯಾವಯಥ—ಚ್ಯಾಜ್ ಗತಾ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚ್. ಆಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಆನಾದೇಶ. ಲೆಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣೆಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಭುರಾ ಇವ—ವೃಧ್ ಭಯಸಂಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವ್ಯುಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಕಿಚ್ಛೆ (ಉ ಸೂ ೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲುಕ್

ಸತಥ—ಸತ್ಪಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇಷಂ—ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ನಂದಿಗ್ರಹಸಚಾದಿಭ್ಯಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಘೂವಘಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅರ್ಣವಂ—ಅರ್ಣಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಶ್ಚ (ಠಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಸಾತೀರ್ನ ವೋಽಮವತೀ | ಸ್ವರ್ವತೀ ತ್ವೇಷಾ ವಿಸಾಕಾ ಮರುತಃ | ಪಿಪಿಷ್ವತೀ |
 ಭದ್ರಾ ವೋ ರಾತಿಃ | ಪೃಣತೋ ನ ದಕ್ಷಿಣಾ | ಪೃಥುಜ್ರಯಾ | ಅಸುರ್ಯಾವ
 ಜಂಜತೀ || ೭ ||

|| ಸದಸಾರಃ ||

ಸಾತಿಃ | ನ | ವಃ | ಅಮೃವತೀ | ಸ್ವೃವತೀ | ತ್ವೇಷಾ | ವಿಸಾಕಾ | ಮರುತಃ | ಪಿಪಿಷ್ವತೀ |
 ಭದ್ರಾ | ವಃ | ರಾತಿಃ | ಪೃಣತಃ | ನ | ದಕ್ಷಿಣಾ | ಪೃಥುಜ್ರಯಾ | ಅಸುರ್ಯಾವ | ಜಂಜತೀ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾತೀರ್ನ ಸಂಭಕ್ತೀವ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂಭಜನಂ ಯಥಾ ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣಂ ತದ್ವದ್ಯೋ ರಾತ್ರಿವ್ಯೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾಮವತ್ಯಮಾತ್ಯವತೀಂದ್ರಾತಿಸಹಾಯವತೀ | ಯಥಾ ರಾಜೇನಾಮನಾನ್ | ಋ. ೪-೪-೧ | ಇತ್ಯೆಶ್ವಾಮಶಬ್ದೋಽಮಾತ್ಯವಚನಃ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ |

ವಃ ಸಾತಿಃ ಸಂವಿಭಕ್ತೀರ್ನಾಮವತೀ | ರೋಗವತೀ ನ ಭವತಿ | ಕಿಂತು ಸ್ವರ್ವತೀ ಸುಖವತೀ ತ್ರೇಷಾ ದೀಶ್ವಾ ವಿಸಾಕಾ ಪರಿಪಕ್ವಫಲಾ ಪಿಪಿಷ್ಠತೀ ಪ್ರೇಷಣವತೀ ಕೃಷೀವಲೈಃ ಕರ್ಷಣವತೀ | ವೃಷ್ವಾ ಸತ್ಯಾಂ ಕರ್ಷಂತೀತಿ ಸ್ವಪಿದ್ಧಂ | ಸ್ವವಿರೋಧಿಪೇಷಣವತೀ ನಾ | ಭದ್ರಾ ಭಂದನೀಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ | ಕಿಂಚಿ ಪೃಣತೋ ಧಾತುರ್ಧನಿಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾ ನ ದಕ್ಷಿಣೇವ ತದ್ವತ್ಸಮ್ಯದ್ಧಕರೀ ಪೃಥುಜ್ರಯಾ ಪೃಥುಜನಾ ತೀಘ್ರಗಾಮಿನೀ ಕಿಂಚಾಸುರ್ಯೇನಾಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾ ಜಂಜತೀ ಸರ್ವಾನಭಿಭವಂತೀ ಶಕ್ತಿರಿವ | ಸಾ ಯಥಾನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪದ್ಯತ್ಯಾನ್ಯಸ್ತೃ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ತದ್ವದಿಯಮಪಿ ಮೇಘಸ್ಥಮುದಕಮಪದ್ಯತ್ಯ ಜಗತೋ ದಾತುಂ ಶಕ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೃಶೀ ರಾತಿರಸ್ಯ ಭೃವುಸ್ತ್ವೀತಿ ಭಾವಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸಾತಿಃ ನ—ಆಗಮನವು (ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ) | ರಾತಿಃ—(ನಿಮ್ಮ) ವೃಷ್ವಾದಿ ದಾನವೂ | ಅಮವತೀ—ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಹಚರಿತ ವಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದುದು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಸಾತಿಃ—ಆಗಮನವು | ನ ಅಮವತೀ—ರೋಗವಿರಿಷ್ಯನಾದುದಲ್ಲ (ಅನಿಷ್ಯನಾದುದಲ್ಲ) | (ಕಿಂತು—ಆದರೆ) | ಸ್ವರ್ವತೀ—ಮುಖ (ಪುರ್ಗ) ವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ತ್ರೇಷಾ - ಉಜ್ವಲ ವಾದುದೂ | ವಿಸಾಕಾ—ಪಕ್ವಫಲೋಪೇತವೂ | ಪಿಪಿಷ್ಠತೀ—ಕೃಷೀವಲರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೂ | ಭದ್ರಾ— ಶುಭಕರವೂ | ಪೃಣತಃ—(ದಾತೃವಿನ) ಧನಿಕನ | ದಕ್ಷಿಣಾ ನ - ದಕ್ಷಿಣೆಯಂತೆ (ಸಮೃದ್ಧಿಕರವೂ) | ಪೃಥುಜ್ರಯೇ—ತೀಘ್ರಗಾಮಿಯೂ (ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲ ಕೊಡುವುದೂ) | (ಮತ್ತು) ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಸಂಬಂಧ ವಾದ | ಜಂಜತೀ—ಸರ್ವಾಭಿಭಾವಕಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಇರತಕ್ಕುದೂ (ಆಗಿದೆ) | ರಾತಿಃ—(ಇಂತಹ) ದಾನವು (ನನುಗೆ ದೊರಕಲಿ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀವು ಸುರಿಸುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಸಾಧನವೂ, ಉಜ್ವಲವೂ, ಪರಿಪಕ್ವಫಲಭೂತವೂ, ಕೃಷೀವಲರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೂ, ಶುಭಕರವೂ, ಧನಿಕನ ದಕ್ಷಿಣೆಯಂತೆ ಸಮೃದ್ಧಿಕರವೂ, ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲಾವಹವೂ, ಮತ್ತು ಆಸುರೀಶಕ್ತಿಯಂತೆ ಸಮಸ್ತನನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸತಕ್ಕುದೂ (ಆಸುರೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಕಸಿದು ದಾನವಾದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ) ಆಗಿದೆ ಇಂತಹ ನಿಮ್ಮ ದಾನವು ನನುಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಲಿ

English Translation.

Like your possession of treasure, Maruts, is your liberality ministerial (of Indra's bounty), heaven-bestowing, brilliant, fruitful, favourable to the husbandman. propitions: . it is like the donation of a wealthy (donor), prompt (of distribution), and like the all-subduing force of the Asuras.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಃ ಸಾತೀರ್ನ ವಃ ರಾತಿಃ ಅಮವತೀ—ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಂಭಕ್ತಿರಿವ ಯುಷ್ಮತ್ಸಂ-
ಭಜನಂ ಯಥಾ ಶ್ರುತಸ್ತಗುಣಂ ತದ್ಭೃತ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾ ಅಮಾತ್ಯವತೀ ಇಂದ್ರಾದಿಸಹಾಯವತೀ |
ಯದ್ವಾ ವಃ ಸಾತಿಃ ಸಂವಿಭಕ್ತಿಃ ನ ಅಮವತೀ ರೋಗವತೀ ನ ಭವತಿ | ಸಾತಿ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸೇವೆಯೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ರಾತಿ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ದಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಮವತೀ ಎಂಬ ರಬ್ಧವು ಅಮಾತ್ಯವಚ-
ನವೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಕೃಣುಷ್ಯಪಾಜಃ ಪ್ರಸಿತಂ ನ ಸೃಷ್ಟೀಂ ಯಾಹಿ ರಾಜೇನಾಮುಷಾ ಇಭೇನ |

ತ್ಯಷ್ಟೀಮನು ಪ್ರಸಿತಂ ದ್ರೂಣಾನೋಽಸ್ತಾಸಿ ವಿಧ್ಯ ರಕ್ಷಸಸ್ತಸಿಷ್ಯಃ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೪-೧)

ಈ ಸುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಮವಾನ್ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ (ರಾಜೇವ) ಅಮಾತ್ಯವಾನ್ ಅಭ್ಯಮನವಾನ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜನು ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿ ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮಂತ್ರಿಯೊಡನೆ
ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಮನವಾನ್-ರೋಗಭೂತಃ
ಸರೇಭ್ಯೋ ಭಯದಾತಾ ರೋಗವು ಇತರರಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಉಂಟು
ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ಸಾಯಣರು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆಗಮನವು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ
ಇರುವಂತೆ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಾನವು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದ ರಾಜನು ನೀತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಂತ್ರಿಯೊಡನೆ ಸೂರಿ,
ಸಹಾಯಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಹಾಗೆ, ಮರುತ್ಯುಗಳೂ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು
ದಾನಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಮಾತ್ಯನನ್ನಾಗಿ (ಸಹಾಯಕನನ್ನಾಗಿ) ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು ಎಂದು ಒಂದು
ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಆಚರಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದಾನವು ರಾಜನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ರೋಗ
ದಂತೆ ಭಯಪನಕನಾಗಿರುವನು ಇತರರಿಗೆ ಭಯಪನಕವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ ಅಮವತೀ ಎಂಬ ರಬ್ಧದ
ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ರಾಜನ ಉಸಮಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕು, ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವು
ಅನನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—ಇದರಲ್ಲಿ ರಾಜವಿಷಯಕ
ವಾದ ವ್ಯತಿರೇಕವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ರಾಜನ ಆಗಮನವು ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಲ್ಲಿ
ರೋಗಭಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಂಟಾಗಲು ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯತಿರೇಕವು ಸೂಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಇತರ
ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ರಾಜನು ಮನುಷ್ಯಂತೆ ಅಧಿಕೃತನು ಉತ್ತಮನಾಗಿದೆ

ಮರುತ್ತುಗಳ ಆಗಮನವು-ಸ್ವರ್ವತೀ-ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ತ್ರೇಷಾ-ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ವಿಪಾಕಾ-ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಪಿಪಿಷ್ಟತೀ-ವ್ಯವಸಾಯ ಗಾರರಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳುವುದು ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು, ಭದ್ರಾ-ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಣತಃ ದಕ್ಷಿಣಾ ನ-ದಾತುರ್ಧನಿಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣೇವ ಸಮೃದ್ಧಿಕರೀ | ಪೃಣತಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರಿಂದ-ತಮೂರ್ಧರಂ ನ ಪೃಣತಾ ಯವೇನ (ಋ ಸಂ. ೨-೧೪-೧೧) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯವೇನ ಪೂರಯತಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಧನದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಧನವಂತನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಧನವಂತನು ದಕ್ಷಿಣಾರೂಪದಿಂದ ಕೊಡುವ ಧನವು ಸಮೃದ್ಧಿಯು (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು) ಆಗುವಂತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಆಗಮನದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ

ಅಸುರ್ಯೇವ ಜಂಜತೀ-ಅಸುರಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಾ ಸರ್ವಾನಭಿಭವಂತೀ ಶಕ್ತೀರಿವ | ಅಸುರ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಐ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅಸೋರಸುರಾನಸ್ಯಜತ ತದಸುರಾಣಾಮಸುರತ್ಸಮಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ (ಐ. ೩-೮) ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಅಸುರಾಃ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷು-ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಲರಾಗಿ ಇಲ್ಲದವರು ಅಸುರರು ಅಥವಾ ಅಸ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯಃ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಅಸುರರ ಶಕ್ತಿಯು (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು) ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋ ಅಸದೃತ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯೈ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಒಬ್ಬರ ದ್ರವ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಸ್ವತ್ತನ್ನಾಗಲಿ ಅವರಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅಸುರಶಕ್ತಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಮೇಘಶ್ವಮುದಕಂ ಅಸದೃತ್ಯ ಜಗತಃ ದಾತುಂ ಸಮರ್ಥಾ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉದಕಗಳನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿನೀ ಸಾತಿಃ ಯಥಾ ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣಂ ತದ್ವತ್ ವಃ ರಾತಿಃ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆಗಮನವು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವಂತೆ ನೀವು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕರೂಪವಾದ ದಾನವೂ ಇರುವುದು ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾತಿಯ ವಿಷಯಕವಾದ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ರಾತಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈದೃಶೀ ರಾತಿಃ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ ಅಸ್ತು ಇತಿ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ನಿಮ್ಮ ದಾನವು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಸಾತಿಃ-ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷೀನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

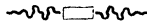
ಅಮವತೀ—ಅಮಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ. ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವತ್ಸ. ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೋಷ್.

ಸ್ವರ್ವತೀ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ಮತುಷ್, ವತ್ಸ. ಜೋಷ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ನ್ಯಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತಾ** (ಫಿ ಸೂ. ೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೌ ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾತೀ—ರಾ ಆದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಂತ್ರೇವ್ಯಷೇಷಪಚಿ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪೃಣತಃ—ಪೃಣ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ನುನಾ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪಷ್ಪೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸುರ್ಯಾ—ಅಸುರಸ್ಯ ಇಯಂ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ **ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಂ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋತ್ರಭೃತಿ ಸಿಂಧವಃ ಪವಿತ್ರಭ್ಯೋ ಯದಭಿ್ರಿಯಾಂ ವಾಚನುದೀರಯಂತಿ |
 ಅವ ಸ್ಮಯಂತ ವಿದ್ಯುತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯದೀ ಘೃತಂ ಮರುತಃ ಪುಷ್ಪ-
 ವಂತಿ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಸ್ತೋತ್ರಭೃತಿ | ಸಿಂಧವಃ | ಪವಿತ್ರಭ್ಯಃ | ಯತ್ | ಅಭಿ್ರಿಯಾಂ | ವಾಚಂ | ಉತ್ ಆರಯಂತಿ |
 ಅವ | ಸ್ಮಯಂತ | ವಿದ್ಯುತಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯದಿ | ಘೃತಂ | ಮರುತಃ | ಪುಷ್ಪವಂತಿ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪವಿತ್ರೋ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿವಕ್ತ್ರೇಭ್ಯಃ ಸಿಂಧವಃ ಸ್ಯಂದನತೀಲಾ ಅಸಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋತ್ರಭೃತಿ | ಪ್ರತಿಚಲಂತಿ | ಕದಾ | ಯದ್ಯದಾಭಿ್ರಿಯಾಮಭಿಭವಾಂ ವಾಚಂ ಶಬ್ದಂ ಸ್ತನಿತಲಕ್ಷಣಮುದೀರಯಂತಿ ಉಚ್ಚಾರಯಂತಿ ವಜ್ರಾಣಿ | ಕಿಂ ಚಿ ವಿದ್ಯುತೋ ವಿದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತದಿತಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ |

ಸೃಢಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಸೃಢಿವೀ ಭೂರಿತಿ ತನ್ನಾಮಸೂಕ್ತಾತ್ | ತತ್ರಾವ ಸ್ಮಯಂತೆ | ಸ್ಮಯಂತೇ |
 ಅನಾಜ್ಞುಖಂ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ | ಸೃಢಿನ್ಯಾಮಿತ್ಯೇತದುತ್ರ ರತ್ಯ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಯದಿ ಯದಾ ಸೃಢಿನ್ಯಾಂ
 ಭೂನ್ಯಾಂ ಘೃತಂ ಕ್ಷರದುದಕಂ ಮರುತಃ ಪುಷ್ಪವಂತಿ ಪುಷ್ಪಂತಿ ಸಿಂಚಂತಿ || ಪುಷ್ಪೇಃ ಕ್ರಿಯಾದಿಕಸ್ಯ
 ನೃತ್ಯಯೇನ ತ್ನಃ || ಯದೈವಂ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್— ಯಾವಾಗ | (ವಜ್ರಾಣಿ— ವಜ್ರಾಯುಧಗಳು) | ಅಭ್ರಿಯಾಂ— ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿರುವ |
 ನಾಚಿಂ—(ಗುಡುಗಿನ ರೂಪವಾದ) ಒಬ್ಬನನ್ನು | ಉತ್ ಈರಯಂತಿ—ಹೊರಡಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತತ್—
 ಆಗ) | ಸಿಂಧವಃ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವಳ್ಳ ಉದಕಗಳು | ಪವಿಭ್ಯಃ—ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ) ವಜ್ರಾ
 ಯುಧಗಳಿಂದ | ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭಂತಿ— ಹೊರಡುತ್ತವೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) | ಯದಿ— ಯಾವಾಗ |
 ಸೃಢಿನ್ಯಾಂ—ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಘೃತಂ—ಉದಕವನ್ನು | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು | ಪುಷ್ಪವಂತಿ—
 ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತದಾ—ಆವಾಗ) | ವಿದ್ಯುತಃ—ಹೊಳೆಯುವ ಮಿಂಚುಗಳು | (ಸೃಢಿನ್ಯಾಂ—
 ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) | ಅವ ಸ್ಮಯಂತೆ—ಅನಾದ್ಭುತವಾಗಿ ನಗುತ್ತವೆ (ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮೇಘ ಗರ್ಜನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಉದಕಗಳು (ಮರುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ) ವಜ್ರಾಯುಧಗಳಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿ
 ಲ್ಪಡುತ್ತವೆ, ಹೀಗೆ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೀರು ಚುಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು
 ಹೊಳೆಯುತ್ತದೆ

English Translation.

The rivers are arrested by the thunderbolts when they utter the voice
 of the clouds ; but the lightnings smile in the firmament when the Maruts
 sprinkle water on the earth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಭ್ರಿಯಾಂ ನಾಚಿಂ ಉದೀರಯಂತಿ -- ಅಭ್ರಭವಾಂ ಸ್ವನಿತಲಕ್ಷಣಾಂ ನಾಚಿಂ ಶಬ್ದಂ
 ಉಚ್ಚಾರಯಂತಿ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮೇಘಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿನ ಧ್ವನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ. ಮಿಂಚುಗಳು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ
 ಅನಾದ್ಭುತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದಾಗ, ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹಿಡುವರು.
 ಆಗ ಸಿಂಧವಃ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭಂತಿ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾಃ ಅಸಃ ಪ್ರತಿಚಿಂತಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವ
 ಉದಕಗಳು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ. ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟಿ
 ರೂಪದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹರಿಯುತ್ತದೆ

ಪವಿಭ್ಯಃ—ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ವಜ್ರೇಭ್ಯಃ | ಪವಿ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಯನುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ವಜ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪವಿಃ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಭೂಮಿಂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೀಳುವ ರಥದ ಚಕ್ರದ ಅಲಗಿಸಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುರುತು ಪವಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರು ವಿವರಿಸಿ,

ಉತ ಸ್ಮ ತೇ ಪರುಷ್ಣಾ ಮೂರ್ಣಾ ವಸತ ಶುಂಭ್ಯವಃ |

ಉತ ಪನ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತೋಜಸಾ ||

(ಮು ಸಂ ೫-೫೨-೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪವಿಃ ರಥನೇಮಿರ್ಭವತಿ ರಥಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾವೈ ವೃತ್ರಸ್ಯ ಮರ್ಮ ನಾನಿದನ್ ತಂ ಮರುತಃ ಕ್ಷುರಪವಿನಾ ವ್ಯಯಃ— ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವಾಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಕ್ಷುರಧಾರಾಕೃತಿಯಾಗಿರುವ ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ವಜ್ರಾಯುಧದಂತಿರುವ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಸೀಳಿದರು ಎಂದರೆ, ಮರುತ್ಸುಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥದ ತೀಕ್ಷ್ಣಧಾರೆಗಳಿಂದ (ಪವಿಗಳಿಂದ) ಸೀಳಿದರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಪವಿಭ್ಯಃ ಸಿಂಧವಃ ಪ್ರತಿ ವ್ಯೋಲಭಂತಿ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿ ವಜ್ರೇಭ್ಯಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರಥಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿಗಳೆಂಬ (ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳೆಂಬ) ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಿಂಧವಃ- ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾಃ ಆಪಃ ಸಿಂಧವಃ ಎಂದು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು —

ಸುದೇವೋ ಅಸಿ ವರುಣ ಯಸ್ಯ ತೇ ಸಪ್ತ ಸಿಂಧವಃ |

ಅನುಕ್ಷರಂತಿ ಕಾಕುದಂ ಸೂರ್ಮ್ಯಂ ಸುಷಿರಾಮಿವ ||

(ಮು. ಸಂ ೮-೬೯-೧೨)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧಾಃ ಸ್ರವಣಾತ್ ಪ್ರವಿಸುವುದರಿಂದ (ಹರಿಯುವುದರಿಂದ) ಉದಕಕ್ಕೆ ಸಿಂಧು ಎಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ —ಅಂತರಿಕ್ಷೇ, ಭೂಮ್ಯಾಂ | ಪೃಥಿವೀ ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೫) ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ (ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಮಿ) ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಘೃತಂ—ಕ್ಷರದುದಕಂ | ಘೃತಶಬ್ದವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ, ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಕೃಷ್ಣಂ ನಿಯಾನಂ ಹರಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಆಪೋ ವಸಾನಾ ದಿವಮುಕ್ತಂತಿ |

ತ ಆವವೃತ್ತಸ್ತನ್ನದನಾದ್ಯತಸ್ಯಾದಿಧ್ಯುತೇನ ಪೃಥಿವೀ ವೃದ್ಯತೇ |

(ಮು ಸಂ.೧-೧೬೪-೪೭)

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಘೃತೇನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಘೃತಮಿತ್ಯುದಕನಾಮ ಚಿಘೃತೇಃ ಸಿಂಚತಿಕರ್ಮಣಃ ಸೇಚನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಘ್ರಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಸಿಷ್ಟನ್ನ ವಾದ ಘೃತ ಲಬ್ಧಿಕ್ಕೆ ಉದಕ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಪ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ತೋಭಂತಿ—ಪ್ಲುಭು ಸ್ತಂಭೇ. ಧಾತು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರಿಯಾದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ— (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪವಿಭ್ಯಃ—ಪೂಜ್ ಪವನೇ. ಧಾತು ಆಚೇ ಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೫೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

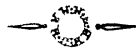
ಅಭಿಯಾಂ—ಅಭೇ ಭವಾ ಅಭಿಯಾ ಸಮುದ್ರಾಭ್ರಾದ್ಯಃ (ಪಾ ಸೂ ೪-೪-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆಯನೇಯಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತನಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಉದೀರಯಂತಿ—ಈರ ಗತೌ ಪ್ರೇರಣೇ ಚಿ. ಧಾತು ದೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ವವತಿ (ವಾ. ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಸಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಯಯಂತೆ—ಸ್ಮಿಜ್ ಈಸಧ್ವಸನೇ ಧಾತು ಧಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲವ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಬಂತಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯದಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಪುಷ್ಪವಂತಿ—ಪುಷ ಸ್ವೇಹನಸೇವನಪೂರಣೇಷು. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಏಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಗಳಿಗೆ ಬಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪವಾದೇಶ. ನಿಸಾ- ತೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾ ||

ಅಸೂತ ಪೃತ್ವಿರ್ನುಹತೇ ರಣಾಯ ತ್ರೇಷಮಯಾಸಾಂ ಮರುತಾಮನೀಕಂ |
ತೇ ಸಪ್ತರಾಸೋಽಜನಯಂತಾಭ್ಯಮಾದಿತ್ಸ್ಯಧಾಮಿಸೀರಾಂ ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ || ೯ ||

|| ಪದಭಾಷೆ ||

ಅಸೂತ | ಪೃತ್ವಿಃ | ಮಹತೇ | ರಣಾಯ | ತ್ರೇಷಂ | ಅಯಾಸಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಅನೀಕಂ |
ತೇ | ಸಪ್ತರಾಸಃ | ಅಜನಯಂತ | ಅಭ್ಯಂ | ಆತ್ | ಇತ್ | ಸ್ವಧಾಂ | ಇಸೀರಾಂ | ಪರಿ | ಅಪಶ್ಯನ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೃತ್ವಿರ್ನುಹತಾ ನಾನಾವರ್ಣಾ | ಪೃತ್ವಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ | ತೈ ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪ | ಪೃಶ್ನೇಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸಃ | ಋ. ೫-೫೮-೫ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ | ತಾಮೇವಾಂತರಿಕ್ಷದೇವತಾಂ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಸಾ ದೇವೀ ತ್ರೇಷಂ ದೀಪ್ತಮಯಾಸಾಂ ಗಂತ್ವಾಣಾಂ ಮರುತಾಮನೀಕಂ ಸಮೂಹಮೇಕೋನಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರಖ್ಯಾಕಮಸೂತ | ಉತ್ಪಾದಿತವತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಮಹತೇ ರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ | ಮೇಘಜಯಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಮರುತಃ ಸಪ್ತರಾಸಃ ಸಮಾನರೂಪಾ ಹಿಂಸಕಾನಾ ಮೇಘಾನಾಮಭ್ಯಂ ಮೇಘಂ ಜನಯಂತಿ | ಉತ್ಪಾದಿತವಂತಃ | ಆದಿದನಂತರಮೇವೇಷೀರಾಂ ಸರ್ವೇರೇಷ್ಯನ್ಯಾಂ ಸ್ವಧಾಮನ್ವಂ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧಿಲಕ್ಷಣಂ ಪರ್ಯಪಶ್ಯನ್ | ಪರಿಪಶ್ಯಂತಿ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೃತ್ವಿಃ—ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಆಕಾಶವು (ವೃತ್ತಿನಾಮಕ ದೇವತೆಯು) | ತ್ರೇಷಂ—ಉಚ್ಚ್ವಾಲನಾದ | ಅಯಾಸಾಂ—ಗಮನಶೀಲರಾದ | ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ | ಅನೀಕಂ—ಸಮೂಹವನ್ನು | ಮಹತೇ ರಣಾಯ—(ಮೇಘಜಯರೂಪವಾದ) ದೊಡ್ಡಯುದ್ಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಅಸೂತ—ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿತು | ಸಪ್ತರಾಸಃ—ಸಮಾನರೂಪರಾದ ಅಧವಾ ಮೇಘಗಳ ಹಿಂಸಕರಾದ | ತೇ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಅಭ್ಯಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ಅಜನಯಂತ—ಸೃಜಿಸಿದರು | ಆತ್ ಇತ್—ಅನಂತರವೇ | ಇಸೀರಾಂ—ಸರ್ವರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯನಾದ | ಸ್ವಧಾಂ—(ಸಸ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ) ಆನ್ನವನ್ನು | ಪರಿ ಅಪಶ್ಯನ್—(ಜನರು) ನೋಡಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾವರ್ಣವಾದ ಆಕಾಶವು (ಅಥವಾ ಪೃತ್ವಿ ನಾಮಕದೇವತೆಯು) ಉಚ್ಚ್ವಾಲನಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಯನ್ನು ಮೇಘಜಯರೂಪವಾದ ಮಹಾರಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸೃಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಮೇಘವು ಸೃಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅನಂತರವೇ (ಜನರು) ಸಸ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಂಡರು.

English Translation.

Prishni bore the brilliant troop of the quick-moving Maruts for the great combat (with the clouds), whercupon (mankind) immediately beheld the desiderated food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃಶ್ನಿಃ—ಮರುನ್ಮಾತಾ ನಾನಾವರ್ಣಾ | ತಾನೇವಾನಂತರಿಕ್ಷದೇವತಾಂ ಕೇಚಿದಾಹುಃ | ಪೃಶ್ನಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸ್ವಃ ನಾಕಃ ಎಂಬ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರ ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಪೃಶ್ನಿರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಪ್ರಾಶ್ನುತ ಏನಂ ವರ್ಣ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ (ನಿ. ೨-೧೪). ಪ್ರಭೂತವಾದ ವರ್ಣವು ಇವನನ್ನು ಅತಿಶಯವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಕಾರಣ ಆದಿತ್ಯನು ಪೃಶ್ನಿ ಎನಿಸುವನು ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಪೃಶ್ನಿ ಎಂಬ ದೇವಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಜನನಿಯು ಎಂದೂ, ಇವಳು ನಾನಾವರ್ಣವುಳ್ಳವಳಾಗಿರುವ ಕೆಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಇವಳೇ ಇರುವಳೆಂದು ಹೇಳುವ ಕೆಲವರ ಮತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಪೃಶ್ನಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾತೃವೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ “ ಪೃಶ್ನಿಯೈ ವೈ ಪಯಸೋ ಮರುತೋ ಜಾತಾಃ ” (ಕೈ. ಸಂ. ೨-೨-೧೧-೪) ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, ಪೃಶ್ನೇ ಪುತ್ರಾಃ ಉಪಮಾಸಃ (ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೫) ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾ ದೇವೀ ತ್ರೇಷಂ ಆಯಾಸಾಂ ಮರುತಾನುನೀಕಂ ಆಸೂತ—ಪೃಶ್ನಿದೇವಿಯು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ದಾಗಿಯೂ ಸಂಚರಣ ಶೀಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಏಕೋನಪಂಚಾಶತ್ ಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ (೪೯ ಜನರುಳ್ಳ) ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿರುವಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, **ಮಹತೇ ರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮಾಯ ಮೇಘ ಜಯಾಯ—**ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜಯಶೀಲ ರಾಗಲು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಪ್ತರಾಸಃ ಅಭ್ಯಂ—ಸಮಾನರೂಪಾ ಹಿಂಸಕಾ ವಾ ಮೇಘಾನಾಂ | ಮೇಘಂ ಜನಯಂತಿ ಉತ್ಪಾದಿತಂತಃ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇಸಮನಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುವರು ಮತ್ತು ಇವರು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆ ಪಡಿಸುವರು ಎಂದು ಸಪ್ತರಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಅಭ್ಯಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಮರುತ್ತುಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಆದಿತ್ ಇಷಿರಾಂ ಸ್ವಧಾಂ ಪರ್ಯಪತ್ಯನ್—ಅನಂತರಮೇವ ಸರ್ವೈರೇಷ್ಟವ್ಯಾಂ ಅನ್ನಂ ಸಸ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿ ಲಕ್ಷಣಂ ಪರಿಪತ್ಯಂತಿ ಸರ್ವೇ ಜನಾಃ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡಿದನಂತರವೇ ಪ್ರಪಂಚದ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮಗೆ ಅಭಿಲಾಷಿತವಾದ ಅನ್ನವು ಸಸ್ಯವೇ ನೋದಲಾದವುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಧೆ ಎಂದು ದ್ಯಾವಾ ಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩ ೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯಾದಿ (ರೂಪ) ಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸೂತೆ—ಸೂಜ್ ಪ್ರಾಣಿಗರ್ಭವಿಮೋಚನೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಯಾಸಾಂ—ಅಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಅಯಂತೇ ಇತಿ ಅಯಾಃ ತೇಷಾಂ ಅಯಾಸಾಂ. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ **ನಂದಿಗ್ರಹ ಪಚಾ**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ಥಿತಿ ಬಹುವಚನ ಪರನಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಸುಟಾಗನು

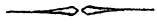
ಅನೀಕಂ—ಅನ ಪ್ರಾಣನೇ ಧಾತು **ಅನಿದ್ಯುಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿಚ್ಚೆ** (ಉ ಸೂ. ೪೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ದಿತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ಸರಾಸಃ—ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ. ಪ್ಸಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಇತಿ ಪ್ಸರಃ ರೂಪಂ. ಔಣಾದಿಕ ಡರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಿತ್ಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಆಕಾರ) ಲೋಪ. ಸಮಾನಃ ಪ್ಸರಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಪ್ಸರಾಸಃ | **ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಸಭಾವ **ಸಮಾನಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ **ಆಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ.೭-೧-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗನು

ಅಜನಯಂತೆ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ. ಧಾತು **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ **ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಇಷಿರಾಂ—ಇಮ ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಇಷಿಮದಿಮುದಿ** (ಉ. ಸೂ. ೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಆದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾವ್.

ಅಪತ್ಯನ್—ದೃತಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ
ಕಾರೋಃ |

ಏಷಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ ತನ್ನೇ ವಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರ-
ದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
ಆ | ಇಷಾ | ಯಾಸೀಷ್ಟ | ತನ್ನೇ | ವಯಾಂ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವ್ಯಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಪಂಚದಶ್ಯಾಂ ಸೂಕ್ತೋಪಕ್ರಮಮಾರಭ್ಯ ಕೃತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುದ್ಯೋ ನಿವೇದ್ಯಾಭಿ-
ಮತಮಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂಕ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ |
ಯುಷ್ಮತ್ತೀಣನಾಯ ಭವತ್ಪಿತೃರ್ಥಃ | ತಥೇಯಂ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗುಸಿ ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಾಯ |
ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾನ್ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತುತಿವಿಶೇಷೈರ್ಮಂದಯಿತುಃ ಸ್ತುತಿಭಿರ್ಮದಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿ-
ತುರ್ವಾ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತುರಿವೇಚ್ಛಯಾ ಯಾಸೀಷ್ಟ |
ಅಗಚ್ಛತ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ತನ್ನೇ ಶರೀರಾಯ | ತತ್ಪೋಷಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಾಂ ವಯಮುಪೀಷಮನ್ನಂ
ವ್ಯಜನಂ ಬಲಂ ಜೀರದಾನುಂ ಜಯಶೀಲದಾನನಮೇತತ್ಸರ್ವಂ ವಿದ್ಯಾಮ | ಯುಷ್ಮಾಸ್ವಾಗತೇಷು ಯಜ್ಞ-
ಸಂಪೂರ್ಣೇಷ್ವೈದಿದ್ವಾರಾ ಲಭೇಮಹಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ನಿಶ್ಚಯ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು
ಮಾಡುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಮಾನನೀಯನೂ ಆದ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—
ಈವರೆಗೆ ಮಾಡಿದಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ (ಅಗಲಿ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) ‘ ಇಯಂ ಗೀಃ—
ಈ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ವಾಕ್ಯಾ | (ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ವರ ಅಗಲಿ) | [ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ—ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು
ತ್ಯಜಿಪಡಿಸುವವನೂ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಅದುದರಿಂದಲೇ ಪೂಜಾರ್ಹನೂ ಆದ | ಕಾರೋಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿನ] |

ಇಷಾ—ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ತನ್ನೇ—(ನಿಮ್ಮ) ಶರೀರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ | ಆ ಯಾಸೀಷ್ಟ—(ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಮಿಸಲಿ | ವಯಂ—ನಾವೂ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಷನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುವವರೂ, ಪೂಜಾರ್ಹರೂ ಆದ ಸ್ತುತಿ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮಗೆ (ಆನಂದದಾಯಕ) ವಾಗಲಿ, ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ, ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಲಿ, ನಮಗೂ (ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಹಾರ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳೂ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಲಿ.

English Translation.

This praise, Maruts, is for you this hymn is for you, (the work) of a venerable author, capable of conferring delight (by his laudations). may the praise reach you for (the good of your) persons, so that we may thence obtain food, strength. and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಆ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಪಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೆಂದೂ, ಮಾನ್ಯನೆಂದರೆ ಪೂಜ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ಅಗತ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳು. ಇವೆರಡೂ ಅಂಕಿತನಾಮಗಳಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ,

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾನ್ನಾನ್ಯ ಇಯೋಚ್ಯತೇ |

ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ಯುಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಸಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||

(ಬೃ ದೇ ೫-೧೫೩)

ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಧವಾ, ಮಾನ (ಅಳತೆ)ದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಂಭರೂಪವಾದ ಮಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಗತ್ಯನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಂದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ೧೬೫, ೧೬೬ ೧೬೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

ಸ್ತೋಮಃ, ಗೀಃ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಪರ್ಯಾಯವಾದ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ: ಇವು ಸ್ತುತಿಯ ಪ್ರಕಾರಾಂತರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ತೋಮದ ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯ ೧೧ನೇ ಭಾಗದ 50-52ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ॥

ಇಷಾ ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಸೀಷ್ಟ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು **ವ್ಯತ್ಯಯೋ** ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪತ್ಯಯ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ **ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟಾಗಮ ಯಲೋಪ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮ—ವಿದ್ಯಾ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಸುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಂ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಕ್ಯೈಷ್ಯವ್ಯಜಿ—(ಉ ಸೂ. ೨-೩೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯುವೋರನಾಕಾ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಬೀರದಾನಂ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮಹಕ್ಕಿತ್ತೈಮಿತ್ಯಷ್ಟರ್ಚಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತವ್ಯಂದ್ರಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ದ್ವಿತೀಯಾ ಚತುಷ್ಟದಾ ವಿರಾಟ್ ಅಥ ಚತುಷ್ಟದಾ ವಿರಾಡ್ಚಕೈರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ ವಿರಾಜೋ ದಿಶಃ | ಪಿಂ. ೩-೫ | ಇತಿ ಪಿಂಗಲನಾಗೇನ ಸೂತ್ರಿತತ್ಯಾಚ್ಚ | ಮಹೋಽಪ್ಯೌ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿರಾಡಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಸಮೂಳ್ಳೇ ದಶರಾತ್ರೇ ದ್ವಿತೀಯೇ ಛಂದೋನೇ ಮರುತ್ಸೃತೀಯ ಇದಂ ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರಿತಂ | ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಶಂಸಾ ಮಹಾಂ ಮಹಕ್ಕಿತ್ತೈಮಿಂದ್ರ | ಅ. ೮-೬ | ಇತಿ ||

ಅನುನಾದವು - **ಮಹಕ್ಕಿತ್ತೈಂ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು **ವಿರಾಟ್ ದಶಕೈಃ**—ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿದ್ದರೆ ಆ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಪಿಂಗಲನಾಗರಿಂದ ಛಂದೋನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಪಿ. ೩-೫) ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸವು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ **ಮಹೋಽಪ್ಯೌ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿರಾಟ್** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಹತ್ತುದಿನ ಪರ್ಯಂತರ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಮೂಳ್ಳವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಛಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರ ಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸೃತೀಯ ಶಪ್ತಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ **ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ** ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ **ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯ ಶಂಸಾ ಮಹಾಂ ಮಹಕ್ಕಿತ್ತೈಮಿಂದ್ರ** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗುವುದು. (ಅ. ೮-೬)

ಸೂಕ್ತ — ೧೬೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೬೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೮, ೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಪಂಚ—೮ ||

|| ಋಷಿ—ಆಗಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ ||

|| ಛಂದಃ—೧, ೩-೮ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೨ ಚತುಷ್ಟದಾ ನಿರಾಟ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮಹತ್ವಿತ್ವಮಿಂದ್ರ ಯತ ಏತಾನ್ಮಹತ್ವಿದಸಿ ತ್ಯಜಸೋ ವರೂತಾ |

ಸ ನೋ ವೇಧೋ ಮರುತಾಂ ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ತುಮ್ನಾ ವನುಷ್ವ ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಹಃ | ಚಿತ್ | ತ್ವಂ | ಇಂದ್ರ | ಯತಃ | ಏತಾನ್ | ಮಹಃ | ಚಿತ್ | ಅಸಿ | ತ್ಯಜಸಃ | ವರೂತಾ |

ಸಃ | ನಃ | ವೇಧಃ | ಮರುತಾಂ | ಚಿಕಿತ್ವಾನ್ | ಸುಮ್ನಾ | ವನುಷ್ವ | ತವ | ಹಿ | ಪ್ರೇಷಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಯತಃ ಕಾರಣಾದೇತಾನ್ಮರುತೋ ಮಹತ್ವಿನ್ಮಹತೋಽಪಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯ-
ವತ್ತ್ವಾತ್ತ್ವಂ ನಿರಪೇಕ್ಷೇಣಾಪಿ ಸ್ನೇಹಾನ್ನ ತ್ಯಜಸೀತಿ ಶೇಷಃ | ಅತಃ ಕಾರಣಾನ್ಮಹತ್ವಿದಸಿ | ಚಿದಿತಿ
ಪಾದಪೂರಣಃ | ಮಹತೋಽಪಿ ತ್ಯಜಸಸ್ತಾಗಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಕ್ರೋಧನಾಮ | ಕ್ರೋಧಾದ್ವಾ |
ವರೂತಾ ವರಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾಸಿ | ಭವಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಮರುತೋಽಪಿ ತ್ಯಾಗಾದ್ವ್ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿವಿಷಯಾದ್ವಾರಯಿ-
ತಾಸಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಮರುತಾಂ ವೇಧೋ ನಿಧಾತಃ ಸ ತಾದೃತಸ್ತ್ವಂ ಚಿಕಿತ್ವಾಂಶ್ಚೇತ-
ನಾನಾನಸ್ಮದನುಗ್ರಹವಿಷಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಃ ಸನ್ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುಮ್ನಾ ಸುಖಾನಿ ಮರುದಾಯಿತ್ವಾನಿ
ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಿ ವನುಷ್ವ | ದೇಹಿ | ತಾನಿ ಸುಮ್ನಾನಿ ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ | ತವ ಖಲು ಪ್ರಿಯತಮಾನಿ |
ಹಿಶಬ್ಧಃ ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಸಪಾ | ಋ. ೮-೨೬-೨ | ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧೈರ್ಭಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತಃ—ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮಹಃ
ಚಿತ್—ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತ್ವವಿಶಿಷ್ಟರಾದಾಗ್ಯೂ | ಏತಾನ್—ಈ ಮರುದೇವತೆಗಳನ್ನು | ತ್ಯಜಸಃ—ಕ್ರೋಧ

ದಿಂದ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಕ ತ್ಯಾಗದಿಂದ) | **ವರೂತಾ (ಅಸಿ)**—ರಕ್ಷಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೋ | (ಅತಃ—
ಆಕಾರಣದಿಂದ) | **ಮಹಃ ಚಿತ್ ಅಸಿ**—ಏಜವಾಗಿಯೂ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | **ಹೇ ಮರುತಾಂ
ವೇಧಃ**—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಿಧಾತ್ಯವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | **ಸಃ**—ಅಂತಹ ನೀನು | **ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್**—ಅಸ್ತದ
ನುಗ್ರಹ ರೂಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | **ನಃ**—ನಮಗೆ | **ಸುಮ್ನಾ**—(ಮರುತ್ಯಾಸ್ತವಾದ)ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ರೂಪಸುಖಗಳನ್ನು |
ವನುಷ್ಯ—ಕೊಡುವವನಾಗು | (ತಾನಿ—ಆ ಸುಖಗಳು) | **ತವ**—ನಿನಗೆ | **ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಹಿ**—ಪ್ರಿಯತಮವೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧವಷ್ಟೇ.

† ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅತಿದೊಡ್ಡವರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಕೈ ಬಿಡದೆ ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ, ನೀನು ಏಜ
ವಾಗಿಯೂ ಮಹಾತ್ಮನೇ ಆಹುದು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಜಿಸುವ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿನಗೆ ಆತಿಪ್ರಿಯನಾದ, ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ರೂಪ ಸುಖಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

You, Indra, are mighty from the might of those of whom you are
the protector against abandonment therefore, creator of the Maruts.
favourably-minded towards us, grant us those blessings which are most dear
to you

‡ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

**ಮರುತಃ ಮಹಶ್ಚಿತ್; ತ್ಯಜಸಃ ವರೂತಾ; ಮಹತೋಽಸಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯವತ್ತ್ವಾತ್ ತ್ವಂ
ನಿರವೇಕ್ಷೇಣಾಸಿ ಸ್ನೇಹಾತ್ ನ ತ್ಯಜಸಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ ಮಹಶ್ಚಿದಸಿ |** ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.
ಮರುತ್ತುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವಿಷಯವು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ವಿಶಿದೇವಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಯಿಂದ ಕಶ್ಯಪ ಋಷಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು
ಪಡೆದು ನಿಯಮದಿಂದ ಇರುವಾಗ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಅವಳ ಉದರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ತನ್ನ
ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಏಳು ಭಾಗವಾಗಿ ಸೀಳಿದಕಾರಣ ಆ ಶಿಶುವು ರೋದಿಸಿದಾಗ (ಮಾರುದ—ಅಳಬೇಡ) ಎಂದು
ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಅನಂತರ ದಿಶಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಇಂದ್ರನ
ಸಂಗಡ ಈ ಗರ್ಭಶಕಲಗಳು ಜೀವಂತವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು
ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಇಂದ್ರನೂ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಇಬ್ಬರೂ ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಇರುವವರು ಇವರು ಇಬ್ಬರೂ ಕಾರ್ಯಾ
ಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರವೇಕ್ಷಣಾಗುತ್ತಾ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಲ್ಲ ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಹಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುವುದರಿಂದ
ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಾತ್ಮ್ಯವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ತ್ಯಜಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ

ತ್ಯಾಗಾತ್ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಬಹಳ ಶೂರರಾದವರು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಂತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ಗೊಳಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರದೆ ನಿರಪೇಕ್ಷನಾಗಿ ಮೊದಲು ಅವರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರನ್ನು (ಮರುತ್ಯುಗಳ)ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇರುವುದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹತ್ತ್ವ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯಜಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕ್ರೋಧ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ತ್ಯಜಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ರತ್ನವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಮುಂದೆ ತನ್ನ ನಿಗ್ರಹವನ್ನಾಚರಿಸುವನೆಂದು ಮರುತ್ಯುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿದು ಅವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಇವರೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು **ವರೂತಾ** ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮೂರನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಮರುತೋಽಪಿ ತ್ಯಾಗಾತ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಾತ್ ನಾರಯಿತಾಸಿ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತರನ್ನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು **ಮರುತಾಂ ವೇಧಃ ವಿಧಾತಃ** ಮರುತ್ಯುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸಾನ್ ನ ಸುಮ್ನಾ ವನುಷ್ಯ— ಚಿಕಿತ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚೇತನಾವಾನ್ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇರುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ **ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹ ವಿಷಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಃ** ಯಾಜ್ಞಿಕರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಸುಮ್ನಾ** ಎಂಬ ಪದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗ್ರಹೀತವಾಗುವ ಸುಖವು **ಮರುದಾಯಿ ತ್ವಾನಿ ವೃಷ್ಟಿರೂಪಾಣಿ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರ್ಯಾಧೀನವಾದ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದುದು (ಸುಖವು ಆಗಿರುವುದು) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸುಖವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಆತಿಸಿದೆ

ತವ ಹಿ ಪ್ರೇಷಾ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸುಖವು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ ಮರುತ್ಯುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಪ್ರೀತಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು **ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯುಟಾ** (ಋ. ಸಂ. ೮-೨೬-೨) ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ಯುಗಳ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಹಃ—ಮಹತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿದಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ಯಜಸಃ—ತ್ಯಜ ಹಾನ್ ಧಾತು **ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರೂತಾಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ. ಧಾತು. ಗ್ರಸಿತಸ್ತುಭಿತ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಜಂತ ನಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರೇಷಾ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯತಮಾನಿ. ಪ್ರಿಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇತಮಬಿಷ್ಣೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ. **ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾದೇಶ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ. ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಧಃ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ವಿಧಾಜಾಃ** ಲೋ **ವೇಧಚಿ** (ಉ. ಸೂ. ೬೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉಪಸರ್ಗವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ವೇಧಾದೇಶ. ಸಂಬಂಧಿ ಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿಕಿತ್ವಾನ್—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ **ಕ್ವಸುಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಸುಮ್ನಾ—ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ವಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವನುಷ್ಯ—ವನು ದಾನೇ (ಅನೇಕಾರ್ಥಕ ಧಾತು) ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವರಃ ||

ಅಯುಜ್ರಂತ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀರ್ವಿದಾನಾಸೋ ನಿಷ್ಪಿಧೋ ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ |
ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಹಾಸಮಾನಾ ಸ್ವಮಿರ್ಲಸ್ಯ ಪ್ರಧನಸ್ಯ ಸಾತಾ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಯುಜ್ರನ್ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ | ವಿದಾನಾಸಃ | ನಿಷ್ಪಿಧಃ | ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ |
ಮರುತಾಂ | ಪೃತ್ನುತಿಃ | ಹಾಸಮಾನಾ | ಸ್ವಮಿರ್ಲಸ್ಯ | ಪ್ರಧನಸ್ಯ | ಸಾತಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಮರುತಾಮಿಂದ್ರಸಾಹಾಯ್ಯಮುಕ್ತಂ | ಅತ್ರೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮರುತಾಹಾಯ್ಯಮು-
ಚ್ಯತೇ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಮರುತೋಽಯುಜ್ವನ್ | ಯುಜ್ಯಂತೇ | ತ್ವಯಾ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೀದೃಶಾಸ್ತೇ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀರ್ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯೋ ರಾಜ್ಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಜನವಂತಃ | ಕಿಂಚಿ ಮರ್ತ್ಯತಾ
ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಮರ್ತ್ಯಾರ್ಥಂ ನಿಷ್ಪಿಧೋ ನಿಶೇಷೇಣೋದಕಸ್ಯ ಸೇತ್ಸ್ಮನ್ನೇಘಾನ್ನಿದಾನಾಸೋ
ಜಾನಾನಾಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಃ ಸೇನಾ ಸ್ವರ್ಮಿಗಳ್ಲಸ್ಯ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಸುಖಸೇತ್ತಿಃ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಧನವತೋ ವೃತ್ರಾದಿಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತೌ ಲಾಭೇ ಜಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೇನಾ ಹಾಸ-
ಮಾನಾ ಹಾಸಂ ಕುರ್ವತಿ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಾ ಭವತಿ | ಯದ್ಯಾ | ಸುಖೇನ ಮಿಹ್ಯತೇ ಜಲಂ ಯಸ್ಮಿನ್
ತಾದ್ಯಶಸ್ಯ ಪ್ರಥಾನಸ್ಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋದಕಾಖ್ಯಧನಸಾಧನಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತೌ | ಮೇಘಭೇದನಾಯೇತಿ
ಯಾವತ್ | ಯೇಷಾಮಾದೃಶೀ ಸೇನಾಸ್ತಿ ತೇ ಮರುತೋಽಯುಜ್ವನ್ತಿತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ಯೇಷಾಂ) ಮರುತಾಂ—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ |
ಪೃತ್ನುತಿಃ—ಸೇನೆಯು | ಸ್ವರ್ಮಿಗಳ್ಲಸ್ಯ—ಸ್ವರ್ಗಸಾಧಕವಾದ (ಸುಖಸಾಧಕವಾದ) | ಪ್ರಥನಸ್ಯ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟ
ಧನ ವಿಷ್ವರಾದ (ವೃತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ) | ಸಾತೌ—(ನಿನ್ನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ) ಲಾಭ (ಜಯ) ವಿಷ
ಯದಲ್ಲಿ | [ಆಧನಾ ಸ್ವರ್ಮಿಗಳ್ಲಸ್ಯ—ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜಲವುಳ್ಳ | ಪ್ರಥನಸ್ಯ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜಲರೂಪ
ಧನವಿಷ್ವವಾದ ಮೇಘದ | ಸಾತೌ—(ನೀನು ಗಳಿಸುವ) ಜಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ |] ಹಾಸಮಾನಾ—ನಗುತ್ತಿರುತ್ತ
ದೆಯೋ | ತೇ—ಅಂತಹ | ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ—ಸರ್ವಜನವಿಶ್ವರೂ | ಮರ್ತ್ಯತಾ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ |
ನಿಷ್ಪಿಧಃ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ವಿದಾನಾಸಃ—ತಿಳಿದಿರುವವರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇ
ವತೆಗಳು | ಅಯುಜ್ವನ್—(ನಿನ್ನೊಡನೆ) ಸೇರುತ್ತಾರೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವಜನವಿಶ್ವರೂ (ಮನುಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಡೆಯರೂ) ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಕಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು
ಮನುಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರೇರಿಸುವವರೂ ಆದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನೊಡನೆಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ, ನೀನು ಸಾಧಿಸುವ
ವೃತ್ರಾದಿಜಯದಿಂದ ಆಧವಾ ಮೇಘ ಭೇದನದಿಂದ ಈ ಮರುತರು ಹೃಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

Rulers over all men, and impelling towards man the water-shedding
clouds, they are united, Indra, (with you) . the host of Maruts is delighted
by (your) acquisition of heaven-bestowing wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಹಾಯವು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಸಹಾಯವು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ—ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣಯಃ ಎಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತವಾದ ಪದವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ರಾಜ್ಯತ್ವೇನ ಸರ್ವಜನವಂತಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲವೂ ರಕ್ಷಣಾವಿಷಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕರೂಪವಾದ ಸ್ತ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯತ್ರಾ ನಿಷ್ಪಿಧಃ ವಿದಾನಾಸಃ—ಮರ್ತ್ಯಾರ್ಥಂ ನಿಶ್ಚೇಷೇಣ ಉದಕಸ್ಯ ಸೇಕ್ತ್ಯನ್ ಮೇಘಾನ್ ವಿದಾನಾಸಃ ಜಾನಾನಾಃ—ಮೇಘಗಳು ಉದಕಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸುರಿಸುವುವು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಇರುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುತಾಂ ಪೃತ್ನುತಿಃ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಸಾತ್ ಹಾಸಮಾನಾ—ಪೃತ್ನುತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಪ್ರಥನಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ

ನ್ಯಕ್ತಂದಯನ್ನು ಪಯಂತ ಏನಮಮೇಹಯನ್ಪೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೇಃ |

ತೇನ ಸೂಭರ್ವಂ ಶತವತ್ಪತ್ರಸಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಥನೇ ಜಗಾಯ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಥನ ಇತಿ ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮ ಪ್ರಕೀರ್ಣಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಭನಾನಿ ಭವಂತಿ ಧನವೂ ಇಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವ್ಯಯಮಾಡಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ (ಯುದ್ಧವು) ಸಂಗ್ರಾಮವು ಪ್ರಥನಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಾಯಣರು ಸಂಗ್ರಾಮ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಇದು ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಸುಖಸೇಕ್ತುಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಣಧನವತೋ ವೃತ್ತಾದಿಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಲಾಭೇ ಜಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೇನಾ ಹರ್ಷಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ವೃತ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ಅಸುರರ ಸಂಗಡ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವು ಲಭಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯು ಹರ್ಷದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—ಸ್ವರ್ಮಿಷ್ಟಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖೇನ ಮಿಹ್ಯತೇ ಜಲಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಾವ್ಯಶಸ್ಯ ಪ್ರಥನಸ್ಯ ಪ್ರಕೃಷ್ಣೋದಕಾಖ್ಯಧನಸಾಧನಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಸಾತ್ ಮೇಘಭೇದಿನಾಯ—ಸುಖದಿಂದ ಉದಕವು ದೊರೆಯುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ, ಎಂದರೆ ಉದಕವೆಂಬ ಧನವು ದೊರಕುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಾದ ಮೇಘಭೇದನರೂಪವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸೇನೆಯು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಏವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಜ್ಜನ್—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಕರ್ಮಣಿ ಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ರುಟಾಗಮು. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮು. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಕೃಷ್ಣೀಃ—ವಿಶ್ವೇ-ಸರ್ವೇ ಕೃಷ್ಣಯಃ-ಜನಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ **ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್**- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಾನಾಸಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐತ್ಯಾದಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮು.

ನಿಷ್ಪಿಧಃ—ನಿಧ ಗತ್ಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮರ್ತ್ಯತಾ—ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷಪುರುಮರ್ತ್ಯೇ- (ಪಾ. ಸೂ ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಾಸಮಾನಾ—ಹಸೇ ಹಸನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್**-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮರ್ಮಿಗಳ್ಲಸ್ಯ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಹೋಢಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. **ಝಷಸ್ತಘೋಃ**-ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ ಅದಕ್ಕೆ ಪೃತ್ವಬಂದಾಗ **ಘೋಢೇ ಲೋಪಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಧ್ರಲೋಪೇ ಪೂರ್ವಸ್ಯ**-(ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ನೃಜ್ ಸ್ವರೌ ಸ್ವರಿತೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರೌ ಎಂಬುದು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವಸ್ಯೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಾತೌ—ಸಣು ದಾನೇ. **ಊತಿಯೂತಿ**-(ಪಾ. ಸೂ ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಮೃತ್ವಾ ತ ಇಂದ್ರ ಋಷ್ವಿರಸ್ಮೇ ಸನೇವ್ಯಭ್ವಂ ಮರುತೋ ಜುನಂತಿ |

ಅಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ಧಿ ಷ್ವಾತಸೇ ಶುಶುಕ್ವಾನಾಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ದಧತಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಮೃತ್ | ಸಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಋಷ್ವಿಃ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ಸನೇಮಿ | ಅಭ್ವಂ | ಮರುತಃ | ಜುನಂತಿ |

ಅಗ್ನಿಃ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ಮ | ಅತಸೇ | ಶುಶುಕ್ವಾನ್ | ಆಪಃ | ನ | ದ್ವೀಪಂ | ದಧತಿ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ |

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಋಷ್ವಿವೃಜ್ರಾಹ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋಽಸ್ಮೇ ಅಸ್ಮದ್ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಮಮೃತ್ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಮೇಘಸಮಾಪೇ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಮರುತೋಽಪಿ ಸನೇಮಿ | ಅಹ್ನಾಯೇತಿ ವಟ್ ಪುರಾಣನಾಮಾನೀತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾನೇನೀತಿ ಪುರಾಣನಾಮ | ಪುರಾಣಂ ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗೃಹೀತಮಭ್ವಮುದಕಂ ಜುನಂತಿ | ಕ್ಷಿಸಂತಿ | ವರ್ಷಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಸಸ್ಯಾದಿಸಮೃದ್ಧೌ ಸತ್ಯಾಮಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ಧಿ ಸ್ಮ | ಹಿ ಸ್ಮೇತಿ ಪೂರಣೇ | ಅಗ್ನಿರಪ್ಪಾತಸೇ ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಶುಶುಕ್ವಾನೀಪ್ಯಮಾನೋ ವರ್ತತೇ | ಪಶ್ಚಾಪ್ರಯಾಂಸಿ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವೀಂಷಿ ದಧತಿ | ಧಾರಯಂತಿ ದಧತಿ ನಾಯಜಮಾನಾಃ | ಕಿಮಿವ ಆಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ | ದ್ವೀಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋದಕವಾನೃವೃತಾದಿದ್ವೀಪಃ | ತಂ ಯಥಾಪೋ ಧಾರಯಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಆಯುಧಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ವಜ್ರಾಹ್ಯಾಯುಧವಿಶೇಷೋತಸೇ ಕಾಷ್ಠಸಮೂಹೇ ಶುಶುಕ್ವಾನೀಪಯನ್ನಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ | ಚಿಚ್ಚಬ್ಧ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ದಧಿ ಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ | ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಪಸಾರ್ಥಸ್ಯೋಕ್ತತ್ವಾತ್ || ಕಾಷ್ಠೇ ಜ್ವಲನ್ನಗ್ನಿರಿವ | ತದ್ವದ್ವೀಪೋ ವರ್ತತೇ | ಏತದೇವ ದೀಪ್ತತ್ವಮಪೇಕ್ಷ್ಯ ಸೇತ್ಯುಕ್ತಂ | ಏವಂ ಚ ಸತ್ಯಾಪೋ ದ್ವೀಪಮಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯದೇಕಾನಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾನಿ ದಧತಿ | ಧಾರಯಂತಿ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯರ್ಷೇಃ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಿತಿಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಸಾ—ಆ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಋಷ್ವಿಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಅಸ್ಮೇ—ನಮಗೋಸ್ಕರ (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು) | ಅಮೃತ್—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಸನೇಮಿ—ಚಿರಕಾಲದಿಂದಲೂ (ಸಂಗೃಹೀತವಾದ) | ಅಭ್ವಂ—ಉದಕವನ್ನು | ಜುನಂತಿ—ಎಸೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅಗ್ನಿಃ ಚಿತ್ ಹಿ ಸ್ಮ—ಅಗ್ನಿಯೂ ಕೂಡ |

ಅತಸೇ—ಸಂತತವಾದ (ಯಾಗರೂಪಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | **ಶುಶುಕ್ಯಾನ್**—ದೇದೀಪ್ಯಮಾನನಾಗಿ (ಇರುತ್ತಾನೆ) | **ಅಪಃ**—ಉದಕಗಳು | **ದ್ವೀಪಂ ನ**—ದ್ವೀಪವನ್ನು (ಧರಿಸಿರುವಂತೆ:ಎಂದರೆ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿರುವಂತೆ) | **ಪ್ರಯಾಂಸಿ**—(ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿ)ಹವಿಸ್ಸಗಳನ್ನು | **ದಧತಿ**—ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | [ಅಥವಾ | (**ಋಷಿಃ**—ವಜ್ರಾಯುಧವು) | **ಅತಸೇ**—ಶಾಸ್ತ್ರಸಮೂಹದಲ್ಲಿ | **ಶುಶುಕ್ಯಾನ್**—ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ | **ಅಗ್ನಿಃ ಚಿತ್**—ಅಗ್ನಿಯಂತೆ (ಜ್ವಲಿಸುತ್ತದೆ) | **ಅಪಃ**—ಉದಕಗಳು | **ದ್ವೀಪಂ ನ**—ದ್ವೀಪವನ್ನು (ಆವರಿಸುವಂತೆ) | **ಪ್ರಯಾಂಸಿ**—ಸಸ್ಯಾದಿರೂಪಾನ್ನವನ್ನು | **ದಧತಿ**—ಧರಿಸುತ್ತವೆ (ಆವರಿಸುತ್ತವೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಜ್ರವೆಂಬ ಆಯುಧವು ನಮಗಾಗಿ (ಮಳೆಗರೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ, ಯಾಗಕರ್ಮಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಗ್ನಿಯೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿದೆ, (ಯಜಮಾನರೂ) ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸಗಳೊಡನೆ, ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಆವರಿಸುವಂತೆ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Your weapon, Indra, is at hand for our (good), the Maruts send down the long-accumulated rain; Agni is blazing for the ceremony, the oblations encompass him as the waters (surround) an island

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋಷಿಃ ಅಸೇ ಅಮ್ಯಕ್—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಋಷಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಖ್ಯಾಯುಧ ವಿಶೇಷಃ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಆ ಆಯುಧವು **ಅತ್ಯದ್ಭುಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಸಮಾಪೇ ಸ್ತಾಪ್ನೋತಿ** ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ಅಮ್ಯಕ್ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಅಮ್ಯಕ್ ಸಾ ತ ಇಂದ್ರ ಋಷಿರಸೇ ಸನೇಮ್ಯಭಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ **ಅಮಾಕ್ತೇತಿ** ನಾ ಅಭ್ಯುಕ್ತೇತಿ ನಾ ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು **ಋಷಿರಭಿಧೇಯಾ ಮಾಂ ಏಷಾ ಪ್ರತ್ಯಂತಿ ಶಾನಾಮೇಷಾಪ್ರತ್ಯಂತಿಕೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಶತ್ವವಃ ಮನ್ಯಂತೇ** ಶತ್ರುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಋಷಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರಾದುದರಿಂದಲೂ, **ನಿತ್ಯಕಾಲಂ ಶತ್ರೋನ್ ಪ್ರತಿ ಅಭಿಗತ್ವೇವ ಭವತೀತಿ ಅಮ್ಯಗಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ** ಯಾನಾಗಲೂ ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಅಮ್ಯಕ್, ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತಃ ಸನೇಮಿ ಅಭಂ ಜುನಂತಿ—ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗ್ರಹೀತಂ ಉದಕಂ ವರ್ಷಂತಿ | ಇಂದ್ರನ ಋಷಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ಮೇಘಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಮೇಘಗಳು ಬಹಳಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ

ಉದಕಗಳು ಹೊರಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಭ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೪) ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಕನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸನೇಮಿ—ಎಂಬ ಪದವು ಪುರಾಣನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ,
ತಂ ನೋ ಭವಂತು ವಾಜಿನೋ ಹವೇಷು ದೇವತಾತಾ ಮಿತದ್ರವಃ ಸ್ವರ್ಕಾಃ |
ಜಂಭಯಂತೋಽಹಿಂ ವೃಕಂ ರಜ್ಜಾಂಸಿ ಸನೇಮ್ಯಸ್ತದ್ಯಯಾವನ್ನನಿವಾಪಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೨೮-೭)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಸನೇಮಿ ಪದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾಣ ಅಥವಾ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಕಾಲದ್ದು, ಕ್ಷಿಪ್ರ (ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿರುವುದು) ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದನ್ನೇ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸನೇಮಿ ಅಪ್ಪಾಯ ಇತಿ ಪಟ್ ಪುರಾಣನಾಮಾನಿ ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಸನೇಮಿ ಇತಿ ಪುರಾಣನಾಮ ಪುರಾಣಂ ಚಿರಕಾಲಂ ಸಂಗೃಹೀತಂ—ಆರು ಪುರಾಣನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರಾಣ (ಹಳೆಯದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಉದಕಗಳು ಸಂಚಿತವಾದವುಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಋಕ್ವೇದ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯವನಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿವೆ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಅಗ್ನಿಶ್ಚಿದ್ವಿಷ್ಟ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಪದದ ಪೂರಣಾರ್ಥ ಉಪಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತಸೇ ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತೇ ಸತಿ ಶುಶುಕ್ವಾನ್—ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಸ್ಯಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾದನಂತರ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವನು ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ದಧತಿ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವೀಂಷಿ ಧಾರಯಂತಿ ದದತಿ ವಾ ಯಜಮಾನಾಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರು ಧರಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಪೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ದ್ವೀಪ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ದ್ವಿಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋದಕನಾನ್ ಸರ್ವತಾದಿಃ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಭಾಗವು ದ್ವೀಪವೆಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ, ತಂ ಯಥಾ ಆಪೋ ಧಾರಯಂತಿ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸು ಧೃತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಉಪಮಾನ ಪ್ರಕಾರವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಚಿದಿತ್ಯೇಷೋ ಅನೇಕಕರ್ಮಾ | ಚಿತ್ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಅವುಗಳನ್ನು

ವಿವರಿಸುವಾಗ ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಚಿತ್ ಸದವ ಪ್ರಯೋಗವು ಉಪಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಚಿಚ್ಚಬ್ಧಃ ಉಪಮಾರ್ಥೇ ದಧಿಚಿದಿತ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ (೩ ೧-೪) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯೇನೋಕ್ತತ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಯದ್ವಾ ಆಯುಧಮೇವೋಚ್ಯತೇ | ವಜ್ರಾಖ್ಯಾಯುಧ-ವಿಶೇಷೋ ಅತಸೇ ಕಾಷ್ಠಸಮೂಹೇ ಶುಶುಕ್ಯಾನ್ ದೀಪಯನ್ನಗ್ನಿಶ್ಚಿತ್ | ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರುವು ಅಯುಧವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇದು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕಾವ್ಯೇ ಜ್ವಲನ್ನಗ್ನಿರಿವ ತದ್ವದ್ವೀಪೋ ವರ್ತತೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದೀಪ್ತವನ್ನು ಸಾ ಎಂಬ ಸದದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆಶೋ ನ ದ್ವೀಪಂ ಎಂಬ ಉಪಮಾನವಾಕ್ಯವನ್ನು ಆಸಃ ದ್ವೀಪಮಿವ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಾನಿ ಸಸ್ಯಾದ್ಯನ್ನಾನಿ ಧಾರಯಂತಿ ಉದಕಗಳು ದ್ವೀಪವನ್ನು ಅವರಿಸಿಕೊಂಡು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ಸಸ್ಯವೊಂದಲಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಅತಸೇ—ಸಂತತೇ ಕರ್ಮಣಿ. ನಿರಂತರವಾಗಿ (ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ) ಆಚರಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅತಸಾ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ಆಪಾಂತಮನ್ಯುಸ್ತೃಪಲಪ್ರಭವರ್ವಾ ಧುನಿಶ್ಯಮಿವಾನ್ಪುರುಮಾ ಋಜೀಷೀ |
ಸೋಮೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯತಸಾ ವನಾನಿ ನಾರ್ವಾಗಿಂದ್ರಂ ಪ್ರತಿಮಾನಾನಿ ದೇಭುಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦ ೨೯-೫)

ಇಲ್ಲಿ ಅತಸಾ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ ಮರ್ಗಚಾರ್ಯರು ಅನುಪಕ್ಷೇಷಾನಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಸಂತತೇ ಎಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮ್ಯಕ್—ಭಾಂದವನಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯೇ—ಸುಸಾಂ ಸುಲಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥಿಗೆ ಕೇ ಆದೇಶ.

ಜುನಂತಿ—ಜು ಎಂಬುದು ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಸೌತ್ರ ಧಾತು ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರ್ವಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಶ್ವಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅತಸೇ—ಅತ ಸಾತತ್ಯಗಮನೇ ಧಾತು. **ಅತ್ಯನಿಚಿವಿತಮಿ—**(ಉ ಸೂ. ೩೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ

ತಶುಕ್ಯಾನ್—ಶುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ಷಸುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕುತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ನಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದ್ವೀಪಂ—ದ್ವಿಗತಾ ಆಪೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ದ್ವೀಪಂ. ದ್ವೈಂತರುಪಸರ್ಗಭ್ಯೋಽಪ ಉತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಪ ಎಂಬುದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ

ದಧತಿ—ದುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಹಿಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾಡಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

§ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ §

ತ್ವಂ ತೂ ನ ಇಂದ್ರ ತಂ ರಯಿಂ ದಾ ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯೇವ ರಾತಿಂ |
 ಸ್ತುತಶ್ಚ ಯಾಸ್ತೇ ಚಕನಂತ ನಾಯೋಃ ಸ್ತನಂ ನ ಮಧ್ವಃ ಪೀಪಯಂತ
 ವಾಚ್ಯಃ || ೪ ||

§ ಪದಪಾಠಃ §

ತ್ವಂ | ತು | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ತಂ | ರಯಿಂ | ದಾಃ | ಓಜಿಷ್ಯಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಇವ | ರಾತಿಂ |
 ಸ್ತುತಃ | ಚ | ಯಾಃ | ತೇ | ಚಕನಂತ | ನಾಯೋಃ | ಸ್ತನಂ | ನ | ಮಧ್ವಃ | ಪೀಪಯಂತ | ವಾಚ್ಯಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತು |ತುರವಧಾರಣೇ | ತ್ವಮೇವ ತಂ ರಯಿಂ ತ್ವದ್ವಾನಯೋಗ್ಯಂ ಗವಾದಿಧನಂ ದಾಃ | ದೇಹಿ | ಯಸ್ಮಾದಿತರೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತ್ವಮೇವ ಬಹುಪ್ರದಃ ಅತೋಽತಿಮಹದ್ಧನಂ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ನಯಂ ತ್ವೋಜಿಷ್ಯಯಾಂಜಿಸ್ತಿತಮಯಾ ಪರಿಕ್ರಮಣಾರ್ಹಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಸಮ್ಯದ್ವಿಸಾಧನಯಾ ಗವಾದಿಲಕ್ಷಣಯರ್ತ್ವಿಜಮಿ ವ ರಾತಿಂ ದಾತಾರಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೀಣಯಾಮ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಯದ್ವಾ | ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದೋ ದೇಯದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವಚನಃ | ರಾತಿಶಬ್ದೋ ಬಂಧುವಚನಃ | ಹಿರಣ್ಯಾದಿಸಾರವದ್ರವ್ಯಪ್ರದಾನೇನ ಬಂಧುಂ ಯಥಾ ವಶೀಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವತ್ಪ್ರಾಂ ವಶೀಕುರ್ಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ನಾಯೋರ್ಧಾತಯುವಕ್ಷೇಸಿಷ್ಯಸ್ಯ ಶೀಘ್ರವರಪ್ರದಸ್ಯ ತೇ || ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ಪಷ್ಟೇ || ನಾಯುಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತೋ ಯೇಽಸ್ಯದೀಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಶ್ಚಕನಂತ ಕಾಮಯಂತೇ ಅಸ್ತುನನ್ | ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಸ್ತಾನೇನಾ-

ಕಾಮಯಂತೇತಿ ವಾ ಯೋಜನಾ || ಕನತೇಣ್ಯಂ ತಾಲ್ಪುಜ್ಞಂ ಚಿಜ್ಞಂ ರೂಪಂ | ಚಿಜ್ಞನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಚಿಜ್ಞಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತರಮುದಾತ್ತಂ || ತ್ವಾಂ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ನಾಜೈರ್ಹಫಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ ಪೀಪಯಂತ | ಅಸ್ಯಾಯಯಂತಿ | ತತ್ರ ದ್ವಷ್ಟಾಂತಃ | ಮಧ್ಯೋ ಮಧುರಸ್ಯ ಸ್ತನ್ಯಸ್ಯ ಲಾಭಾಯ ನಾಜೈಃ ಸಾರವದ್ಧಿ-ರನ್ನವಿಶೇಷೈಃ ಸ್ತನಂ ನ | ತಂ ಯಥಾಸ್ಯಾಯಯಂತಿ ತದ್ವದಯಂ ತ್ವಾಂ ಬಹುಕೃತಪ್ರದಾನಾಯ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹವಿಷಾಸ್ಯಾಯಯಾಮುಃ | ತ್ವಂ ತು ದಾತವ್ಯಶ್ಚೇನ ಶ್ರಿಸಿದ್ಧಂ ಧನಂ ಸರ್ವದಾ ದೇಹೀತೈರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಓಜಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತ ಓಜಸ್ವಿಯೂ (ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ) ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಇವ—ಸಮೃದ್ಧಿ ಸಾಧನವೂ ಆದ (ಗವಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಜನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ರಾತಿಂ—ದಾತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ) | [ಅಧವಾ ಓಜಿಷ್ಯಯಾ—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ದಕ್ಷಿಣಯಾ—ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ರಾತಿಂ ಇವ—ಬಂಧುಗಳನ್ನು (ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ)] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ನಾಯೋಃ—ಶೀಘ್ರ ವರಪ್ರದನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸ್ತುತಃ—(ಯಾವ ನಮ್ಮವರಾದ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳು | ಚಿಕನಂತ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೋ (ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ) | ಯಾಃ ಸ್ತುತಃ ಚ—ಯಾವ (ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಗಳೂ | ಚಿಕನಂತ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವೋ | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುರವಾದ (ಸ್ತನ್ಯದ ಲಾಭಕ್ಕೊಪ್ಪುರ) | ನಾಜೈಃ—(ಸಾರವತ್ತಾದ) ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ | ಸ್ತನಂ ನ—(ಪ್ರೀಯ)ಸ್ತನವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಂತೆ (ನಿನ್ನನ್ನು) | (ನಾಜೈಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ) | ಪೀಪಯಂತ—ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ತ್ವಂ ತು—ನೀನೂ | ತಂ—ಆ (ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ) | ರಯಿಂ—(ಗವಾದಿರೂಪ) ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ದಾಃ—ಅನುಗ್ರಹಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉತ್ತಮವಾದ ಗವಾದಿಲಕ್ಷಣ ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಜರನ್ನು ಅಧವಾ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂತೆ ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ; ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳೂ ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತವೆ, ಮಧುರವಾದ ಸ್ತನ್ಯವನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸಾರವತ್ತಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀಯಸ್ತನವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಂತೆ, ನಿನ್ನನ್ನು ಹೋತ್ರಾದಿ ಮುಕ್ತಜರು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ, ನೀನೂ ಕೂಡ ನಿನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗವಾದಿರೂಪ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Indra, quickly grant us that wealth (which you possess, for we gratify) the donor with a most worthy present : we, your praisers, offer to you, the ready-giver of boons, the laudations that would propitiate you ; (and the priests) nourish you with sacrificial food, as they cherish the bosom (of a female for the sake of replenishing it) with sweet (milk).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಂ ರಯಿಂ ದಾಃ—ತ್ವದ್ವಾನಯೋಗ್ಯಂ ಗವಾದಿಧನಂ ದೇಹಿ | ರಯಿ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೩೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ರಯಿರಿತಿ ಧನನಾಮ ರಾತೇರ್ವಾನಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೪-೧೬) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಇತರರಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಧನವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೊಡುವನೆಂದೂ ಯಸ್ಯಾದಿತರೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತ್ವನೇವ ಬಹುಪ್ರದಃ ಆತೋ ಅತಿ ಮಹದ್ಧನಂ ದೇಹಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ದಕ್ಷಿಣಯಾ ಇವ ರಾತಿಂ—ಈವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಓಜಿಷ್ಯಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ದಕ್ಷಿಣಾ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ (ಚಲನ-ಕ್ರಿಯಾಸ್ಥಿತವಾದ) ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದೂ ಆಗಿರುವ ಗೋರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದು ದಕ್ಷಿಣಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವಹಾಗೆ ದ್ರವ್ಯದಾತೃವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಓಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—ದಕ್ಷಿಣಾ ದಕ್ಷತೇಃ ಸಮುದ್ಧೇಯತಿ ಕರ್ಮಣಃ ವ್ಯುದ್ಧಂ ಸಮರ್ಥ-ಯತೀತಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ದಾನಸಾಧನವು ದಕ್ಷಿಣೆಯು, ಅಥವಾ ದಕ್ಷಿಣೋ ಹಸ್ತೋ ದಕ್ಷತೇ-ರುತ್ಸಾಹಕರ್ಮಣಃ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಬಲಗಡೆಯ ಹಸ್ತವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ದಾನಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೯) ರಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ

ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಆನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ವಿಷುರೂಪೇ ಅಹನೀ ದ್ಯೌರಿವಾಸಿ |

ವಿಶ್ವಾ ಹಿ ಮಾಯಾ ಅವಸಿ ಸ್ವಧಾವೋ ಭದ್ರಾ ತೇ ಪೂಷನ್ನಿಹ ರಾತಿರಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೫-೧)

ಇಲ್ಲಿ ರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣಾಶಬ್ದೋ ದೇಯದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯ-ವಚನಃ | ರಾತಿಶಬ್ದೋ ಬಂಧುವಚನಃ ದಕ್ಷಿಣಾ ಎಂಬ ಪದವು ದಾನಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ರಾತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಂಧು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಹಿರಣ್ಯಾದಿಸಾರವದ್ವೈವ್ಯ-ಸ್ರದಾನೇನ ಬಂಧುಂ ಯಥಾ ವಶೀಕುರ್ವಂತಿ—ಸುವರ್ಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಂಧುಗಳ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ತದೈತ್ ತ್ವಾಂ ವಶೀಕುರ್ವಂತಿ ಅದರಂತೆ ಸಾರವಾದ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಅಭಿಮತವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ವಾಯೋಃ—ಧಾತೆಯುವಶ್ವೇಸಿಷ್ಯಸ್ಯ ಶೀಘ್ರವರಪ್ರದಸ್ಯ | ಶತ್ರುನಾದ ಯೌವನವಯಸ್ಸಿನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೂ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವರವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ, ವಾಯುವಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಾಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ಯುರು ವಾಯುರ್ವಾತೇಃ ಜೇತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ಗತಿರ್ಮುಖಃ, ಏತೇರಿತಿ ಸ್ಥೌಲಾ ಪ್ಪೀವಿಃ ಅನರ್ಥಕೋ ವಕಾರಃ (ನಿ. ೧೦-೩) ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ವಾ ಧಾತುನಿಘಂಟಾಗಲೀ ಇತ್ಯಾ ಗತೌ ಎಂಬ

ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ವಾಯು ಎಂಬ ರಬ್ಬವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಸ್ತೌಲಾಪ್ಯೀವಿ ಎಂಬವರು ಇಹಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಾಯು ಎಂಬ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಾಯುರಬ್ಬದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು ವಾಯೋಃ ತೇ ಸ್ತುತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮಣಿ ಸ್ವಪೀ ವಾಯುಂ ತಾ ಸ್ತುತಃ ಯೇ ಅಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತೋತಾರಃ ವಾಯುವಾಗಿರುವ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಸ್ತುತಿವಗಡವ ಋತ್ವಿಜರಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಡಿರುವರು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಯಾಃ ಸ್ತುತಯಾಃ ತ್ವಾಮೇವ ಅಕಾಮಯಂತಿ ಋತ್ವಿಜರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತುತಿಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನೇ ವಿಸಯಾಕರಿಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ವಾಜ್ಞೇಃ ಪೀಶಯಂತಿ ಮಧ್ಯಾಃ ಸ್ತನಂ ನ ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಾಂ ಹೋತ್ರಾದಿಯಾಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈಃ ಆಸ್ಯಾಯಯಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮಧುರಸ್ಯ ಸ್ತನ್ನಸ್ಯ ಲಾಭಾಯ ಸಾರವದ್ಧಿರನ್ನವಿಶೇಷ್ಯಃ ಇವ ಆಸ್ಯಾಯಯಂತಿ ಎಂದು ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಹೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದವರು ಒಹಳವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಪಡಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಧುರವಾದ ಸ್ತನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾರವತ್ತಾದ ಅನ್ನವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸುವಂತೆ ಇರುವುದು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾಃ—ದುದಾಹ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಬ್ಲಿಲಜ್ಲಿಲಿಟಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೨ ೪-೬) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಲೋಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಜಾದೇಶ. ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಸಾ—(ವಾ ಸೂ. ೨-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೇ ಲುಕ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್—(ವಾ ಸೂ ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಓಜಿಷ್ಯಯಾಃ—ಓಜಸ್ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನಮತೋರ್ಲುಕ್ (ವಾ ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಆಸ್) ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾವ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆಧ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಾಶಿಂ—ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಂತ್ರೇವ್ಯವೇಷ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸ್ತುತಃ—ಪ್ಪುಜ್ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು ಕ್ರಿಸ್ ಚಿ (ವಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿ ತುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಚಕನಂತ—ಕನ ದೀಪ್ತಿಕಾಂತಿಗತಿಮ ಧಾತು. ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಲುಬ್ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ವಸ್ತು**-(ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಬ್ ಚಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ **ಕುಹೋಶ್ವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚಕಾರದೇಶ. **ಣೀರನಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಸ **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾಸ್ವಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಪ್ರತಿಸೇಧ ಬರುತ್ತದೆ **ಚೆಚ್ಚಿನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಚಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಾಯೋಃ—ನಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು **ಕೃವಾಪಾ**-(ಉ ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕೃ ಬಂದಿದೆ

ಮಧ್ವಃ—**ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚಿನಂ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸ್ವೀಕೃ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಾದೇಶ.

ಓಪಯಂತ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ **ಶಾಚ್ಯಸಾಹ್ಯಾ**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಣ್ಯಂತದಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಬಾದಿಗಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬರುತ್ತವೆ ಅತಿಬಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ||

ತ್ವೇ ರಾಯ ಇಂದ್ರ ತೋಶತಮಾಃ ಪ್ರಣೇತಾರಃ ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ಯತಾಯೋಃ |

ತೇ ಸು ಣೋ ಮರುತೋ ಮೃಳಯಂತು ಯೇ ಸ್ಮಾ ಪುರಾ ಗಾತುಯಂತೀನ

ದೇವಾಃ || ೫ ||

|| ಶದಪಾರ್ಥ ||

ತ್ವೇ ಇತಿ | ರಾಯಃ | ಇಂದ್ರ | ತೋಶತಮಾಃ | ಪ್ರಣೇತಾರಃ | ಕಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ಯುತ್ಯಯೋಃ |

ತೇ | ಸು | ನಃ | ಮರುತಃ | ಮೃಳಯಂತು | ಯೇ | ಸ್ಮಾ | ಪುರಾ | ಗಾತುಯಂತೀನ | ದೇವಾಃ || ೫ ||

|| ಸಾರಸಂಭಾಷಣಂ ||

ದೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವೇ ತವ ರಾಯೋ ಧನವಿಶೇಷಾಸ್ತೋಶತಮಾಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಃ ||
 ತುಷ್ಯತೇಸ್ತೋಷಃ | ಛಾಂದಸಂ ಶತ್ವಂ || ಯದ್ವಾ ತೇ ರಾಯೋ ರಾತಯೋ ಬಂಧವೋ ಬಂಧುಭೂತಾಃ
 ಸಖಿಭೂತಾ ಮರುತಸ್ತೋಶತಮಾಃ | ತೋಶತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ ನಿತೋಶಯತಿ ನಿಬರ್ಹಯತಿಶಿ
 ತನ್ನಾಮಸು ಸಾಠಾತ್ | ತೋಶತಮಾ ಹಿಂಸಿತೃತಮಾ ಅವರ್ಷಕಾಣಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ | ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ರತಾ-
 ಯೋಃ | ಋತಮಿತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛೋರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
 ನಿರ್ವೋಧಾರಃ | ತೇ ಮರುತೋ ಸೋದ್ರಸ್ಯಾನ್ ಸುಷ್ಯ ಮೃಳಯಂತು | ಕೇ ತೇ | ಯೇ ಸ್ತ ಯೇ ಖಲು
 ದೇವಾ ದ್ಯೋತನಶೀಲಾ ಮರುತಃ ಪುರಾ ಪೂರ್ವಂ ಗಾತುಯಂತೀವ | ಯಜ್ಞಗಮನಮಿಚ್ಛಂತೀವ | ತ
 ಆಗತ್ಯ ಮೃಳಯಂತು ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನ | ರಾಯಃ—ಧನವಿಶೇಷಗಳು | ತೋಶತಮಾಃ—
 ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ | [ಅಥವಾ ತ್ವೇ—ನಿನ್ನ | ರಾಯಃ—ಬಂಧು ಭೂತವಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆ
 ಗಳು | ತೋಶತಮಾಃ—(ಮಳೆ ಸುರವೇ ಇರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿತೃತೃತವರು (ಮತ್ತು) |]
 ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಋತಾಯೋಃ—ಯಾವನಾದರೂ ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವನುಗೆ | ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞ
 ನಿರ್ವಹ ಮಾಡುವವರು | ಯೇ—ಯಾವ | ದೇವಾಃ ಸ್ತ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ | ಪುರಾ—ಮೊದಲು |
 ಗಾತುಯಂತಿ ಇವ—ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರಂತ ಇದ್ದರೋ | ತೇ—ಆ | ಮರುತಃ—
 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸು ಮೃಳಯಂತು—ಹಚ್ಚು ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲೆ.

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸುಖಕರವಾದುದು, (ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ವರದಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅವರ್ಷಕ
 ಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿಂಸಿತೃತೃತವರು), ಯಾಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವನುಗೆಲ್ಲ (ಅನುಕೂಲರಾಗಿ)
 ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಕರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಅವರು ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು, ಇಂತಹ
 ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲೆ

English Translation

Your riches, Indra, are most delighting, the excitors of any one
 desirous to sacrifice : may those Maruts be propitious to us, the divine
 beings who were anxious to go first to the ceremony

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತ್ವೇ ರಾಯಃ ತೋಶತಮಾಃ—ತವ ಧನವಿಶೇಷಃ ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರಃ—ಇಂದ್ರನನ್ನು
 ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಧನವು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು

ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋರತವರ್ಧಕವರ್ಗ ನಿತೋತತೇ ನಿಬರ್ಹಯಂತಿ ಇತಿ (ನಿ ೨-೧೦) ವಧಕವರ್ಗಸು ಸಾಲಾತ್ | ವಧ ಕವರ್ವಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ ತೋರತೇ ಎಂದು ಪಾರಮಾಡಿರುವುದ ರಿಂದ ತೋರತಮಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸಿವೃತ್ತಮಾಃ ಅವರ್ಷಕಾಣಾಂ ಮೇಘಾನಾಂ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯ ದಿರುವ) ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ತೇ ರಾಯೋ ರಾತಯೋ ಬಂಧವೋ ಬಂಧುಭೂತಾಃ ಸಖಿಭೂತಾಃ ಮರುತೇ ತೋರತಮಾಃ—ಇಂದ್ರನ ಬಂಧುಗಳಾಗಿಯೂ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿಯೂ, ದಾನಶೀಲರಾಗಿಯೂ, ಇರುವ ಮರುದೈವತೆಗಳು ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದವಾಗದೆ ಇರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕಸ್ಯ ಚಿದ್ವಿತಾಯೋಃ ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಖುತಮಿತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛೋರ್ಯಾ ಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ನಿರ್ವೋಧಾರಾಃ—ಉದಕ, ಕಾಲವಿಶೇಷ, ಸತ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕನಾದ ಋತರಬ್ರವು ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಋತಾಯು ಎಂಬ ಪದವು—

ಮಾ ನೋಽಽಹಿರ್ಬುಧ್ನೋ ರಿಷೇ ಧಾನ್ಯಾ ಯಜ್ಞೋ ಅಸ್ಯ ಸ್ವಿಧದ್ಯತಾಯೋಃ |

(ಋ ಸಂ ೨-೨೪-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಕಾಮಸ್ಯ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮರುದೈವ ವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು ಯಾರೇ ಅವರೂ ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯೇ ದೇವಾಃ ಪುರಾ ಗಾತುಯಂತೀವ ತೇ ನಃ ಮೃಳಯಂತು—ದ್ಯೋತನಶೀಲಾಃ ಯಜ್ಞ- ಗಮನಮಿಚ್ಛಂತೀವ ಮರುತಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಮೃಳಯಂತು | ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗಮಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವವರ ಹಾಗೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಜ್ಞಶೀಲ ರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಹಳ ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತೋರತಮಾಃ—ತುಷ ಪ್ರೀತ್ ಧಾತು ನಂದಿಗ್ರಹಸಂಜಾ- (ವಾ ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರಾದೀಶ. ಅತಿರಯೇನ ತೋಶಾಃ ತೋರತಮಾಃ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಷ್ ಸ್ವತ್ಯಯ. ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅನುಧಾತೃವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಶ ಧಾತುವು ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತಾರಃ—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಸ್ವತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮುತಾಯೋಃ—ಮುತಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಮುತಾಯತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧ ಲ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯಶ್ಯಶೇ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ನೀರ್ಘಂ ಕ್ಯಚ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮೃಳಯಂತು—ಮೃಡ ಸುದಿನೇ ಧಾತು ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗಾತುಯಂತಿ—ಗಾತುಂ ಗಮನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ. ಕ್ಯಜಂತದಮೇಲೆ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತ ಸೂಪ. ಯಚ್ಚ ಬ್ಧ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ ಪ್ರ ಯಾಹೀಂದ್ರ ಮಿಾಳ್ತುಷೋ ನ್ಸಾನ್ಮಹಃ ಪಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ಯತಸ್ವ |
 ಅಧ ಯದೇಷಾಂ ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸ ಏತಾಸ್ತೀರ್ಥೇ ನಾರ್ಯಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ
 ತಸ್ತುಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ | ಇಂದ್ರ | ಮಿಾಳ್ತುಷಃ | ನ್ಸಾನ್ | ಮಹಃ | ಪಾರ್ಥಿವೇ | ಸದನೇ | ಯತಸ್ವ |
 ಅಧ | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸಃ | ಏತಾಃ | ತೀರ್ಥೇ | ನ | ಅರ್ಯಃ | ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ |
 ತಸ್ತುಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಿಾಳ್ತುಷ ಉದಕಸೇಕ್ತೃನ್ಮನ್ಮನ್ಮಿಗ್ಧಗನ್ನೇತ್ಯನ್ನ ರಾಕಾರಾನ್ವಾ ಮಹೋ ಮಹತೋ ಲೀಘಾನ್ಪ್ರತಿ ಪ್ರ ಯಾಹಿ | ಅಭಿಗಚ್ಯ | ಮೇಘಾನಾಂ ವೃತ್ತರೂಪೇಣ ನರಾಕಾರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ | ಗತಾಃ ಪಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ | ಪೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮು | ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಾನೇ ಯತಸ್ವ | ಪ್ರಯತ್ನಂ ಕುರು | ಸಹ ಯುದ್ಧಸ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಹವಿಪ್ರದಾತ್ಯನ್ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕಾನ್ಮಹತೋ ಯಜಮಾ

ನಾನ್ವತಿ ಗಚ್ಛು | ಗತ್ವಾ ಚ ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ದೇವಯಜನೇ ಯತಸ್ಸ | ಯತ್ನಂ ಕುರು ಹವಿರ್ಭೋಜನಾಂ | ಅಧಾಸಿ ಯದ್ಯದ್ಯಪಾಂ ತ್ವಸ್ನಾಹಾಯ್ಯಕಾರಿಣಾಂ ಮರುತಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸೋ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೂಲಾ ಏತಾಃ ಪೃಷ್ಠವರ್ಣಾ ಗಂತಾರೋ ನಾಶ್ವಾ ಅರ್ಯೋಽಗ್ರೇಃ ಶತ್ರುಃ ಸೌಂಸ್ಯಾನಿ ತೀರ್ಥೇ ನ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗ ಇವ ತಸ್ತುಃ ತಿಷ್ಠಂತಿ ಮೇಘಾನಾಕ್ರಮಂತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸೋ ಬೃಹನ್ಮೂಲಾ ಏತಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾ ಮೇಘಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತೇಃ ಅರ್ಯೋಽಗ್ರಣೇಯಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಸೌಂಸ್ಯಾನಿ ಬಲಾನಿ ತೀರ್ಥೇ ನ ರಾಜವೀರ್ಯಾಂ ಯಥಾ ತಿಷ್ಠಂತಿ ತದ್ಯತ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಥ ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಏಷಾಂ—(ಸಿನಗೆ ಸಹಾಯಕರಾದ) ಈ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ (ಸಂಬಂಧವಾದ) | ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಮೂಲಗಳಾದ ಮತ್ತು | ಏತಾಃ—ನಾನಾವರ್ಣದ ಅಶ್ವಗಳು | ಅರ್ಯಃ—ಶತ್ರು ವಿನ | ಸೌಂಸ್ಯಾನಿ—ಸೈನ್ಯಗಳು | ತೀರ್ಥೇ ನ—ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಸಂತಿರುಂತೆ) | [ಅಥವಾ ಪೃಥುಬುಧ್ನಾಸಃ ಬೃಹನ್ಮೂಲಗಳಾದ | ಏತಾಃ—ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಮೇಘಗಳು | ಅರ್ಯಃ—ಯಜಮಾನನ | ಸೌಂಸ್ಯಾನಿ—ಸೈನ್ಯಗಳು | ತೀರ್ಥೇ ನ—ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂತಿರುಂತೆ |] ತಸ್ತುಃ—ಸಂತಿರುತ್ತವೆಯೋ | (ತದಾ—ಆವಾಗ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ನೀನು) ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಉದಕವನ್ನು ವರ್ಷಿಸದೇ ಇರತ ಕೃಪಾ | ನೈನ್—ಜಗನ್ನೇತೃಗಳೂ (ನರಾಕಾರಗಳೂ) ಆದ | ಮಹಃ ಪ್ರತಿ—ದೊಡ್ಡ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ | ಪ್ರ ಯಾಹಿ—ಹೋಗು | (ಅನಂತರ) ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ—ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಯತಸ್ಸ - ಪ್ರಯತ್ನಿಸು (ಯುದ್ಧಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು) | [ಅಥವಾ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಹವಿಃಪ್ರದಾತೃಗಳೂ | ನೈನ್—ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರೂ | ಮಹಃ—ಮಾನ್ಯರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಪ್ರಯಾಹಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗಮಿಸು | (ಅನಂತರ) ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ—ಪೃಥಿವೀಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಯತಸ್ಸ—(ಹವಿರ್ಭೋಜನಕ್ಕೆ) ಯತ್ನಿಸು]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ವರ್ಷಿಸದೇ ಇರುವ ಮತ್ತು (ವೃತ್ತಾದಿರೂಪದಿಂದ) ನರಾಕಾರಗಳಾಗಿರುವ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡು (ಅಥವಾ ಹವಿರಾದ್ಯರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ ಮಾರ್ಗ ರಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹೊರಟು, ಅವರ ಯಾಗಗೃಹಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಭೋಜನ ಮಾಡು). ಅದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರು ತ್ಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಬೃಹನ್ಮೂಲಗಳೂ ಆದ ಅಶ್ವಗಳು, ಶತ್ರುವಿನ ಸೈನ್ಯಗಳು ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸಂತಿರುಂತೆ, ಸಿನ್ನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂತಿರುತ್ತವೆ.

English Translation.

Go, Indra, to the mighty rain-shedding leaders (of the clouds), and exert yourself in (your) aerial dwelling; for their broad-footed steeds stand (firm) like the manly energies of an enemy in the field of battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಾಳ್ಕುಪ್ಪುಷ್—ಉದಕಸೇಕ್ಲ್ಯನ್ ವಿಾಳ್ಕು ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ನೈನ್—ಜಗನ್ನೇತ್ಯನ್ ನರಾಕಾರಾನ್ ವಾ | ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಜಗತ್ತನ್ನು) ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಅಥವಾ ವ.ನುಷ್ಯರ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾದಿ, **ಮಹಃ ಮಹತಃ** ಮಹತ್ವಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಎದುರಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಮೇಘಗಳನ್ನು ವೃತ್ತಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಕಾರಣ **ಮೇಘಾನಾಂ ವೃತ್ತರೂಪೇಣ ನರಾಕಾರತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ** ವೃತ್ತರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಆಕಾರದಿಂದ ಇರುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ಯತಸ್ಸ—ಸೃಥಿವೀ ಶಬ್ದವು ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ **ಸೃಥಿವೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ ತತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸ್ಥಾನೇ ಯತ್ಸಂ ಕುರು ತೈಸ್ಸಹ ಯುದ್ಧ್ಯಸ್ಸ |** ಸೃಥಿವೀ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೇಘಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧವಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಸಾಯಣರು **ಯದ್ವಾ ಹವಿಷ್ಠ್ರಾದಾತ್ಯನ್ ಕರ್ಮನಿವಾರಕಾನ್ ಮಹತೋ ಯಜಮಾನಾನ್ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛಿ ಗತ್ವಾ ಚ ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ ದೇವಯಜನೇ ಯತಸ್ಸ |** ಹವಿಭೋಜನಾಯ ಯತ್ಸಂ ಕುರು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಪೂರ್ಣರಾದವರೂ ಆದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸವಿಾಪಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಯಾಗವಾಡುವ ಸೃಥಿವೀರೂಪವಾದ ವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಯತ್ನಿಸಲಿ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ **ಸಾರ್ಥಿವೇ ಸದನೇ** ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶ ಅಥವಾ ಸೃಥಿವೀರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಸೃಥಿವಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಾಗಿರುವ ವಿಷಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಿಷಾಂ ಸೃಥುಬುದ್ಧಾಃ ವಿಶಾಃ ಆರ್ಯಃ ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ ತೀರ್ಥೇ ನ ತಸ್ತುಃ—ಮರುಶಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಃ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮೂಲಾಃ ಸೃಷದ್ವರ್ಣ ಗಂಶಾರೋ ವಾ ಅಶ್ವಾಃ ಅರೀಶ್ಯತೋಃ ಯುದ್ಧಮಾರ್ಗ ಇವ ಮೇಘಾನಾಕ್ರಮಂತೇ | **ವಿಶತಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಸೃಷತೋ ಮರುಶಾಂ** ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸೃಷತಃ (ಬೊಟ್ಟುಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆಗಳು) ಎಂಬ ಪದದಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೨) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಸೃಷದ್ವರ್ಣಾಃ ಎಂದೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮೂಲ(ಸೃಷ್ಠಿ) ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳವೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕಾರಿಗಳಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳು ಶತ್ರುವಿನ ಯುದ್ಧ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೇನೆಗಳು ತಡೆಯುವಂತೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ — ಅರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅರಣೀಯಸ್ಯ ಸ್ಯಾಮಿನಃ (ಯುದ್ಧೋದ್ಯಮದಿಂದ) ಗಮನಶೀಲನಾದ ಪ್ರಭುವಿನ (ಬಲವು) ಸೇನೆಯು ರಾಜವೀಕ್ಷಾಂ ಯಥಾ ತಿಷ್ಠಂತಿ ರಾಜಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಸ್ಯಥು ಬುಧ್ವಾಸೋ ಬೃಹನ್ನೂಲಾಃ ಏತಾಃ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾಃ ಮೇಘಾಸ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದವೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಮೂಲಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳವುಗಳೂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುಗಳೂ ಆದ ಮೇಘಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೌಂಸ್ಯಾನಿ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪೌಂಸ್ಯೇ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತಮಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೇನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮಿಥಾಷಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವೇ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇದಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ. ತಸ್ಮಿನ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇೌಇೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಇೌ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇೌತ್ರಾದುದರಿಂದ ಇೌತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಈಕಾರಲೋಪ.

ಯತಸ್ಸ—ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಥಾಸಃ ಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಥುಬುಧ್ವಾಸಃ—ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸ ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ತಿಥೇರ್—ತ್ಯ್ ಪ್ಲನನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಪಾತ್ಯೇ ತುದಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೂತ ಇವ್ವಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ

ಅರ್ಯಃ—ಅರಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ವಸ್ಮೀ ಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಸಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಸಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯೋಗೋದಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯುಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗೇಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ ಘೋರಾಣಾಂನೀತಾನಾಮಯಾಸಾಂ ಮರುತಾಂ ಶೃಣ್ವಿ ಆಯತಾ-
ಮುಪಬ್ಧಿಃ |

ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಂ ಪೃತನಾಯಂತಮೂಮೈರ್ಯುಣಾವಾನಂ ನ ಪತಯಂತ
ಸರ್ಗೈಃ || ೭ ||

|| ಸವಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ಘೋರಾಣಾಂ | ನೀತಾನಾಂ | ಆಯಾಸಾಂ | ಮರುತಾಂ | ಶೃಣ್ವಿ | ಆಯತಾಂ | ಉಪಬ್ಧಿಃ |
ಯೇ | ಮರ್ತ್ಯಂ | ಪೃತನಾಯಂತಂ | ಊಮೈಃ | ಯುಣಾವಾನಂ | ನ | ಪತಯಂತ | ಸರ್ಗೈಃ ||೭||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಘೋರಾಣಾಂ ಭಯಾನಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಾನಾಂ ವೈತಾನಾ-
ಮೇತವರ್ಣಾನಾಮಯಾಸಾಮಯಮಾನಾನಾಂ ಗಮನಕೀಲಾನಾಂ ಮರುತಾಮಾಯತಾಮಾಗಂತ್ಯೆಣಾಂ
ಮರುತಾಮುಪಬ್ಧಿಃ | ಉಪ ಗುರ್ವಾದಿಸಮೀಪೇ ಗಮ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತ ಉಪಶಬ್ದೈಶ್ಚ ಇತಿ ವೋಪಬ್ಧಿ-
ವಾರ್ಕ್ | ಶೃಣ್ವಿ | ಶ್ರೂಯತೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ತ ಏವ ಏತಿಷ್ಯಂತೇ | ಯೇ ಮರುತೋ
ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಮೂಮೈಃ ಸ್ವರಕ್ಷಣೈರುದಕನಿಗಮನಸಾಧನೈರ್ವಾ ಪೃತನಾಯಂತಂ ಪೃತನಾ-
ಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಂ ವೈರಿಣಂ ಮೇಘಂ ವಾ ಸರ್ಗೈಃ ಸೃಷ್ಟೈಃ ಸ್ವಕೀಯಪ್ರಹಾರವಿಶೇಷೈಃ ಪತಯಂತ |
ಪಾತಯಂತಿ | ತೇಷಾಮೇವ ಧ್ವನಿಃ ಶ್ರೂಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಾತನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸರ್ಗೈರ್ಯುಣವಾನಂ
ನ || ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ವನಿಪ್ || ಯುಣವಂತಮಧಮವೈರಿಣಮಿವ | ತಂ ಯಥಾ ಪೀಡಯಿತ್ವಾ
ತದೀಯಂ ಧನಮಪಹರಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವಾ ಮರುತಸ್ತವಾನುಗಾ ಇತಿಂದ್ರಸ್ಯ
ಸ್ತುತಿಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು | ಊನ್ಮೈಃ—ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ | ಸ್ವತನಾಯಂತಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಮರಣಸ್ವಭಾವದ ವೈರಿಯನ್ನು | [ಅಥವಾ ಊನ್ಮೈಃ—ಉದಕ ನಿಗಮಸಾಧನಗಳಿಂದ | ಸ್ವತನಾಯಂತಂ—ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ (ಉದಕವನ್ನು ವರ್ಷಿಸಲಿಚ್ಛಿಸದೇ ಇರುವ) | ಮರ್ತ್ಯಂ—ಅನಿತ್ಯವಾದ ಮೇಘವನ್ನು] ಸರ್ಗೈಃ—(ಆತ್ಮರಕ್ಷಕಗಳಾದ) ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ | ಋಣವಾನಂ ನ—ಽಧಮನಾದ ವೈರಿಯನ್ನು (ಪೀಡಿಸುವಂತೆ) | ಸತಯಂತ—ಕೆಳಗೆ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿ) ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತೇಷಾಂ—ಅಂತಹ) | ತೇ—ನಿನ್ನವರೂ | ಘೋರಾಣಾಂ—ಭಯಾನಕರೂ (ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ) | ಏಶಾನಾಂ—ನಾನಾವರ್ಣರೂ | ಆಯಾಸಾಂ—ಗಮನತೀಲರೂ || ಆಯತಾಂ—ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ | ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಉಪಬಿಃ—ಸಮಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಶಬ್ದವು | ಪ್ರತಿ—ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗಿ | ಶ್ವಕ್ಷೇ—ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಭಯಾನಕರೂ, ನಾನಾವರ್ಣದವರೂ, ಗಮನತೀಲರೂ, ಮೇಲೇರಿ ಬರುತ್ತಿರುವವರೂ ಆದ ನಿನ್ನವರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಶಬ್ದವು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿವೆ, ಇವರು (ಮೇಘಭೇದನರೂಪ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಮೇಘವನ್ನು ಬಡಿದು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆ

English Translation.

The noise of the formidable, dark-coloured, swift-moving, and advancing Maruts, is everywhere echoed. (the noise) of them who strike down their mortal (foes) gathering in a host against them, by their self-defending blows, as (they strike down) a contemptible enemy.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಘೋರಾಣಾಂ—ಭಯಾನಕಾನಾಂ ಶಬ್ದಾಭಿಮಾನಾನಾಂ ವಾ | ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರೂ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರೂ ಆಗಿರುವ ಎಂದು ಮರುತಾಂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಚಿತ್ರವಾದವರ್ಣವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಇವರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆಯತಾಂ ಉಪಬಿಃ ಆಗಂತ್ಯಾಣಾಂ, ವಾಕ್ ಶ್ವಕ್ಷೇ ಶ್ವಾಯತೇ ಇವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸುವ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಪಬಿಃ—ಈ ಶಬ್ದವು ವಾಡ್ಡು ಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಉಪ ಗುರ್ವಾದಿಸಮಾಸೇ ಗಮ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ಉಪಸದ್ಯತ ಇತಿ ವಾ—ಗುರುವೇ ಮೊದಲಾದವರ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು ಅಥವಾ ಉಪಸನ್ನವಾಗುವುದೂ, ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರಿಂದ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಂ - ಈ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ **ಮರಣಧರ್ಮಾಣಾಂ** ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿ ಸ್ಮೃತನಾಯಂತಂ ಎಂಬ ಗದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಊಮ್ಯಃ ಪೃತನಾಯಂತಂ—**ಪೃತನಾ** ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾನುಮಾನಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ—ಮೇಘವು (ಉದಕರೂಪದಿಂದ ಸಂಕರಿಸಲು ಸಾಧನವಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ) ಉದಕ ಸಂಚರಣರೂಪವಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ತಾನೇ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ—ಶತ್ರುವಾದವನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುವಿನಹಾಗೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು **ಸಗ್ನೀಃ**—ತಾವು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ (ವಿಟುಗಳಿಂದ) ಪಾತಯಂತಿ—ಬೀಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೆಂದು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ **ತೇಷಾಮೇವ ಧ್ವನಿಃ ತ್ರೂಯತೇ** ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದ ಧ್ವನಿಯು ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿನರಿಸಿದೆ

ಸಗ್ನೀಃ ಋಣನಾನಂ ನ—ಋಣವಂತಂ ಅಧಮವೈರಿಣಿಮಿವ ಋಣವನ್ನು (ಸಾಲವನ್ನು) ತೀರಿಸದೆ ಇರುವ ನೀಚರಾದ ಶತ್ರುವನ್ನು (ಲೋಕದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ (ಪತನಮಾಡುವಂತೆ) ಬೀಳಿಸುವಹಾಗೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ಬೀಳಿಸುವವೆಂದು ಮರುತ್ಕೃತ ಮೇಘಪಾತನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದೆ. **ವಿವಂ ಮಚಾನುಭಾವಾ ಮರುತಸ್ತದನುಗಾ ಇತಿ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಃ** ಹೀಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮರುತ್ ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವರೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಅತಿರಯವಾದುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

|| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಘೋರಾಣಾಂ—ಒನ ಹಿಂಸಾಗತೀರ್ಯಃ ಧಾತು **ಗಂತೇರಚ್ ಘುರ್ ಚಿ** (ಉ ಸೂ ೬೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತುವಿಗೆ ಘುರ್ ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪದ್ಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಸ್ಯಂತರೂಪ

ವಿತಾನಾಂ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಹಸಿಮ್ಯಗ್ರಿಣ್ವಾ**—(ಉ ಸೂ ೩೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಯಸಾಂ—ಅಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನ ಸರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುಟಾಗಮ

ಶ್ರುಣ್ವೇ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುವ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ವಿತ್ತು **ಶ್ರುವಃ ಶ್ರುಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಆದೇಶ. ಶ್ರು ವಿಕರಣ. **ಲೋಪಸ್ಯ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷು** (ಪಾ. ಸೂ ೬ ೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಶೋಷ. ಯಣಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಯತಾಂ—ಅರ್ಷ ಉಪಸರ್ಗ. ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇನೋ ಯಣ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಪ್ಪೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ **ಶತುರನುನೋ**—(ಪಾ. ಸೂ ೯-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪೃತನಾಯಂತೆಂ—ಪೃತನಾಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಪೃತನಾಯತಿ **ಸುಸ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಊನೈಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣಾದೌ. ಧಾತು **ಅವಿಸಿವಿಸಿ**—(ಉ ಸೂ ೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. **ಜ್ವರತ್ವರಸ್ಮಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಊರ್. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಖುಣಾನಾನಾಂ—ಖುಣಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಖುಣಾನಾನ್. **ಛಂದಸೀವನಿಸೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಧದಲ್ಲಿ ವನಿಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತಯಂತೆಂ—ಪತೃ ಗತೌ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಲಙ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಯದ್ಯುತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾಸ್ಥಾನಕಾರ್ಯ ಅಭಿವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಸರ್ಗೈಃ - ಸ್ವಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ **ಚಿಜೋಃಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಮಾನೇಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ರದಾ ಮರುದ್ಭಿಃ ಶುರುಧೋ ಗೋಅಗ್ರಾಃ |

ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ ಸ್ತನಸೇ ದೇವ ದೇವೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವ್ಯಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಮಾನೇಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ | ರದ | ಮರುತ್ಸಭಿಃ | ತುರುಧಃ | ಗೋಆಗ್ರಾಃ |
 ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ | ಸ್ತವಸೇ | ದೇವ | ದೇವ್ಯಃ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವ್ಯಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮಾನೇಭ್ಯೋ ಮಾನಾರ್ಥಂ | ಚಿತ್ತೇನೇತ್ಯರ್ಥಃ || ತಾದರ್ಭ್ಯೇ ಚಿತುರ್ಭೀ ||
 ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ || ಸೋರಾಕಾರಃ || ವಿಶ್ವೇ ಪ್ರಾಣನ ಉತ್ಪಾದನೀಯಾ ಯಸ್ಯ ತಾದ್ಯತಸ್ತ್ವಂ
 ಸರ್ವಜನಹಿತಕರ್ತಾ ವಾ ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ತುರುಧಃ ಶೋಕಸ್ಯ ಶೋಧಯಿತ್ರೀಃ ಶೋಷಿಕಾ ಗೋಆಗ್ರಾ
 ಗರ್ಜಿತಮುದಕಂ ವಾಗ್ನೇ ಪುರುತೋ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಮೇಘಸಂಕ್ರೀ ರದ | ವಿಲಿಖ | ವಿದಾರಯ |
 ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ತ್ವಂ ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ ಸ್ತಾಯಮಾನ್ಯೇದೇವೈರನ್ಯೈರ್ಮುರಾದಾಭಿಯು-
 ತ್ಸಿಗ್ನಿರ್ವಾ ಸ್ತವಸೇ | ಸ್ತಾಯಸೇ || ಉಭಯತ್ರ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ || ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಯಂ
 ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

† ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ :

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಹಿತನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು |
 ಮರುದ್ಭಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ (ಯುಕ್ತನಾಗಿ) | ತುರುಧಃ—ಶೋಕವನ್ನು ಅಡ್ಡಿಮಾಡುವ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾಳಿ
 ಗಳಿಂದ ಶೋಕಪರಿಹಾರಮಾಡುವ) | ಗೋಆಗ್ರಾಃ—ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉದಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು |
 ಮಾನೇಭ್ಯಃ—ನಿನ್ನ ಸ್ವಂತ ಗೌರವಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮತ್ತು) | (ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ಸಮಸ್ತರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ) | ರದ—
 ನೀಳು | (ಹೇ) ದೇವ—ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತಾಯ
 ಮಾನರಾದ | ದೇವ್ಯಃ—ಮರುವಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ | [ಅಥವಾ ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಮುತ್ತಿರುವ |
 ದೇವ್ಯಃ—ಮುತ್ತಿಜರಿಂದ] | ಸ್ತವಸೇ—ಸ್ತುತನಾಗುತ್ತೀಯೆ | (ವಯಂ—ನಾವು) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ |
 ವ್ಯಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ- ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ- (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೇಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ನಿನ್ನ ಸ್ವಂತ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ
 ಪ್ರಪಂಚದ ಹಿತ ಇವೆರಡಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಉದಕದಿಂದ) ಶೋಕಪರಿಹಾರಮಾಡುವ ಮತ್ತು ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಗಳಾದ
 ಮೇಘಗಳನ್ನು ನೀಳಿ (ಮಳೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು), ದ್ಯೋತಮಾನನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು (ಸ್ತುತಃ) ಸ್ತುತೃರಾದ ಮರುವಾದಿ
 ಇತರ ದೇವತೆಗಳು (ಅಥವಾ ಮುತ್ತಿಜರು) ಸ್ತುತಿಮುತ್ತಾರೆ, ನಾವೂ ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು
 ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ

English Translation

Associated with the Maruts, Indra, for your own honour and the good of all, pierce the exhilarating receptacles of the waters, for you, Indra, are glorified by the lauded divinities : may we obtain for you food, strength, and long life.

|| ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಪುಗಲು ||

ಮಾನೇಚ್ಯಃ—ಮಾನಾರ್ಥಂ | ಚಿತ್ರೇನ | ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ದೇವಾನಾಂ ಮಾನೇ ಪ್ರಥಮಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ ಕೃಂತಶ್ಚಾದೇಷಾಮುಪರಾ ಉದಾಯನ್ |

ತ್ರಯಸ್ತಪಂತಿ ಪೃಥಿವೀಮನೂಪಾ ದ್ವಾ ಬೃಬೂಕಂ ವಹತಃ ಪುರೀಷಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೨೭-೨೩)

ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾನಾಂ ಮಾನೇ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಎಂದು ಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾನಾರ್ಥಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಎಂದು ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ವಿಶ್ವಜನ್ಯಃ | ಯಾಸ್ಯರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಉದುಜ್ಯೋತಿರಮೃತಂ ವಿಶ್ವಜನ್ಯಂ ವಿಶ್ವಾನರಃ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಅಶ್ರೇಷ್ಠ || ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶ್ವಜನ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಲೋಕಹಿತಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಉತ್ಪಾದನೀಯಾ ಯಸ್ಯ—ಸರ್ವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ವಿಶ್ವಜನ್ಯನೆನಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ, ಈ ವಿಶ್ವಜನ್ಯನೆಂಬಂಥಿಯಾದ ಶಕ್ತಿಯು ವಿಶ್ವಜನೀಯವಾದುದು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಜನ ಹಿತಶಕ್ತ್ಯಾ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ ಗರ್ಜಿತಮುದಕಂ ವಾ ಅಗ್ರೇ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಮೇಘಪಂಕ್ತೀಃ ಗರ್ಜಿತವನ್ಮಗಲಿ. ಉದಕವನ್ಮಗಲಿ ಮುಂದಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಘಪಂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿ, ರದ-ವಿದಾರಯೆ ಸೀಳಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಶುರುಧಃ—ಶೋಕಸ್ಯ ರೋಧಯುತ್ರೀಃ ಶೋಷಿಕಾಃ ಯಾಸ್ಯರು - ಶುತಸ್ಯ ಹಿ ಶುರುಧಃ ಸಂತಿ ಪೂರ್ವೀಃ (ಋ. ಸಂ. ೪-೨೩-೮) ಈ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಶುರುಧ ಅಪೋ ಭವಂತಿ ಶುಚಿಂ ಸಂರುಂ ಧಂತಿ ಉದಕಗಳು ದುಃಖಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶುರುಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವವು ಅಥವಾ ನಾಶಪಡಿಸುವವು ಎಂದು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಾಂತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಶಾಂತಿಸ್ತಿಯುವುದರಿಂದ ದೇವಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಭೋಧಿಸಿ, ದೇವೈಃ ಅನ್ಯೈಃ ಮರುದಾದಿಭಿಃ ಮುತ್ಸಿಗ್ನಿರ್ವಾ ಸ್ವಾಯಸೇ - ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೇ ವೇದಲಾವರುಗಳಿಂದಲೂ, ಮುತ್ಸಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾನೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ, ಜಯವನ್ನೂ, ಸಂಪಾದಿಸುವ ದಾಸಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳ ಅಗಮನ ದಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಹೊಂದೋಣ ಎಂದು ಅರಿಸಿದೆ. ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾನೇಭ್ಯಃ—ತಾದರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ತಾದರ್ಥ್ಯದಲ್ಲ ಚತುರ್ಥೀ ಬಂದಿದೆ

ವಿಶ್ವಜನ್ಯಾ—ವಿಶ್ವೇ ಜನ್ಯಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪಥಂ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಭಕ್ತಿ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಕುರುಧಃ—ರುಧಿರ್ ಅವರ್ಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಿಸ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕುಚಃ ರೋಧಯತ್ಯಃ. ಎಂದು ಅರ್ಥ ಪೂರ್ವಪದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ಯನೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಗೋ ಅಗ್ರಾಃ—ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ತನಾನೇಭಿಃ—ಸ್ವರ್ಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಾನಚ್ ಬಂದಿದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಅವಾದೇಶ **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಛಿನ್ ಪರವಾದಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಐನ್ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಬಹುವಚನೇ ರ್ಛುಲೈತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ

ಸ್ತವನೇ—ಹಿಂದಿನಂತೇ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಭಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ನ ನೂನಮಸ್ತೀತಿ ಪಂಚಚಿಂ ಪಷಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಮೈಂದ್ರಂ | ಅಶ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ನ ನೂನಂ ಪಂಚಾಗಸ್ತೀನ್ಯಂದ್ರೇ ಹವಿಷಿ ಮರುತಾಮುದ್ಯುತ ಇಂದ್ರಾಗಸ್ತಿಯೋಃ ಸಂನಾದ ಐಂದ್ರಸ್ತ-ಶ್ವಾದ್ಯಾ ತೈತೀಯಾ ಚೇಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ ಚತುರ್ಥೀ ಚಾದೌ ಬೃಹತೀ ತಿಸ್ತೋಲ್ಯನಷ್ಟುಭ ಇತಿ ಸೂಕ್ತಸ್ಯೇಂದ್ರಾಗಸ್ತೃಸಂನಾದರೂಪತ್ವಾದಾದ್ಯಾ ತೈತೀಯಾ ಚತುರ್ಥೀ ಚೇಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ | ಅತಸ್ತಾಸಾಂ ಯಸ್ಯ-ವಾಕ್ಯನ್ಯಾಯೇನ ಸ ಋಷಿಃ | ಶಿಷ್ಯೇ ಅಗಸ್ತೃವಾಕ್ಯೇ | ಅತಸ್ತಯೋಃ ಸ ಏವರ್ಷಿಃ | ಅದ್ಯಾ ಚ ಬೃಹತೀ ತತಸ್ತಿಸ್ತೋಲ್ಯನಷ್ಟುಭಃ | ಅಂತ್ಯಾವಿಶೇಷಾಕ್ರಿಸ್ಪಷ್ಟಾ || ಏಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗೆಕಃ || ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ | ಅಗಸ್ತೃ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿನಿರಸ್ಯ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಪ್ರದಿಶ್ವಾಂ ಚಿಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏಕೈ ಪರಿದೇವಯಾಂ ಚಕ್ರೇ | ನಿ. ೧. ೫. | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಷ್ಟತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಋಷಿಗಳು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ನ ನೂನಂ ಪಂಚಾಗ್ನೇನೈಂದ್ರೇ ಹವಿಸಿ ಮರುಶಾಮುದ್ಯತ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಯೋಃ ಸಂವಾದ ಐಂದ್ರಸ್ತತ್ಪಾದ್ಯಾ ತ್ಯತೀಯಾ ಚೇಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ ಚತುರ್ಥೀ ಚಾದಾ ಬೃಹತೀ ತಿಸ್ತ್ರೋಽನುಷ್ಟುಭಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಗೆ ನಡೆದ ಸಂವಾದಮೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳು ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅದುದರಿಂದ ಆ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಋಷಿಯು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಯುಗಳು ಎಂದರೆ ಎರಡು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಋಕ್ಯುಗಳು ಅಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಋಷಿಯು. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಯು ಬೃಹತೀಭಂದಸ್ಕವು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಋಕ್ಯುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಯು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಕವು ವಿಶೇಷವಿವಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು ಈ ಋಕ್ಯುನ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕೃತಮ್ತು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ—ಅಗ್ನಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿಸಿರೂಪ್ಯಸ್ಯ ಮರುದ್ಯೈಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂ ಚಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ ಪರಿದೇವಯಾಂ ಚಲೇ (ನಿ ೧-೫) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು—ಎಂದರೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದನು ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಕೋಪದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ರಹಸ್ವೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು

ಸೂಕ್ತ -- ೧೭೦

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲನ ಋಕ್ಯಂಪಿ—೫ ||

|| ಋಷಿ—೧, ೩, ೪ ಇಂದ್ರ; ೨, ೫ ಅಗಸ್ತ್ಯ; ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ; ||

|| ಭಂದಃ—೧ ಬೃಹತೀ | ೨-೪ ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೫. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಭಾರ್ತೆ ||

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ನೂನಂ | ಅಸ್ತಿ | ನೋ ಇತಿ | ಶ್ವಃ | ಕಃ | ತತ್ | ನೇದ | ಯತ್ | ಅದ್ಭುತಂ |

ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಚಿತ್ತಂ | ಅಭಿ | ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ | ಉತ | ಆಧೀತಂ | ವಿ | ನಶ್ಯತಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪರಿದೇವನಪ್ರಕಾರಃ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರ ಆಹ | ಅದ್ಯತನಂ ಯದಸ್ತಿ ತನ್ನೂನಮದ್ಯ ನಾಸ್ತಿ | ನೂನಮತ್ರ ವಿಚಿಕ್ತಾಫೇ | ಅತ್ರಾದ್ಯೇತಿ ಯದ್ಯಪಿ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪ್ಯುತ್ರರನಾಕೇ ಶ್ಚ ಇತಿ ದರ್ಶನಾದ-
ತ್ರಾದ್ಯೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ತಥಾ ಶ್ಲೋಕಃ ನೂನಂ ನೋ | ಉಶಬ್ದೋಽವಧಾರಣೇ | ಶ್ವಸ್ತನಮಪಿ ನೈವ
ನಾಸ್ತಿ | ಅದ್ಯ ಯಥಾಸ್ಯದರ್ಥನಿರುಪ್ತಮಸ್ಯ ಭ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಲ ಶ್ವಃ ಕಥಂ ಲಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಭಾವಃ |
ಯದದ್ಭೃತಮಸ್ಯ ಸ್ತು ನಿರುಪ್ಯಾನ್ಯ ಸ್ತು ದತ್ತಮಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ತತ್ಕೋ ವೇದ | ಯದ್ವಾ |
ಯದದ್ಭೃತಂ ಭಾವಿ ಕಾರ್ಯಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಕೋ ವೇದ | ಅದ್ಯ ಶ್ಲೋ ವಾ ಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯಾಶಾನ ಕಾರ್ಯೇ-
ತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ತದೇವಾಹ | ಅಭಿ ಸಂಚಿರೇಣ್ಯಂ ಸರ್ವತಃ ಸಂಜಾರ್ಯನೈಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಮಾನಸಂ ಜಾನಾ
ತಿತಿ ಶೇಷಃ | ಉತಾಪಿ ಚಾಧೀತಮಾಧ್ಯಾತಂ ಚಿಂತಿತಮಪಿ ನ ದೃಶ್ಯಂ ಕಿಮು ಸಕೃತ್ಸ್ಮೃತಂ ವಿ ನಶ್ಯತಿತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಅದ್ಯ—ಈಗ ಏನು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುವುದು) | ನೂನಂ—ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ | ನಾಸ್ತಿ—ಗೊತ್ತಾಗು
ವುದಿಲ್ಲ | ಶ್ವಃ—ನಾಳೆಯ ದಿವಸ (ಏನು ಸಂಭವಿಸಬಹುದೆಂಬುವುದೂ ಸಹ) | ನೋ—ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹೀಗಿರು
ವಾಗ) | ಯತ್ ಅದ್ಯತಂ—ಯಾವ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಇಂತಹ ವಿಷಯವುಂಟೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು |
ಕಃ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ | ವೇದ—ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? | ಅಭಿ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಎಲ್ಲ ವಿಷಯ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ, | ಸಂಚಿರೇಣ್ಯಂ—ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ | ಅನ್ಯಸ್ಯ—ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ | ಚಿತ್ತಂ—ಮನ
ಸ್ಸನ್ನು | (ಜಾನಾತಿ—ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದೇ ?) ಉತ—ಇದಲ್ಲದೆ | ಅಧೀತಂ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ
ರುವ ವಿಷಯವೂ ಸಹ (ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) | ವಿ ನಶ್ಯತಿ—ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಇಂದ್ರನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವನು—ಎಲೈ ಆಗಸ್ಟ್ರನೇ) ಈ ದಿವಸ ಅಥವಾ ನಾಳೆ ಏನು ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದು
ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ (ಎಂದರೆ ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು,
ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಾನಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವ ಪರಪುರು
ಷನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾದೀತೇ ? ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಎಷ್ಟೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ವಿಷಯವೂ
ಸಹ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮರೆತುಹೋಗುವುದು.

English Translation.

(Indra Speaks),-- It is not certain what to-day or what tomorrow
will yield to us : who comprehends this mystery ? Verily, the mind of any
other (being) is of an unsteady (nature), and even that which has been pro-
foundly studied, is (in time) forgotten.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನ ನೂನಂ— ಅದ್ಯತನಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ ಅದ್ಯ ನಾಸ್ತಿ | ನೂನಮತ್ರ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೇ | ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಾಲಕೃತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಅದ್ಯತನ ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬ ವರ್ತಮಾನಕಾಲಕೃತವಾದ ಭೇದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗ್ಬಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಬೋಧಕವಾದ ಶ್ವಃ (ನಾಳೆ) ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅದ್ಯ ಇತಿ ಯದ್ಯಪಿ ನಾಸ್ತಿ ತಥಾಪಿ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯೇ ಶ್ವಃ ಇತಿ ದರ್ಶನಾತ್ ಅದ್ಯೇತಿ ಗಮ್ಯತೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಯರು—

ನೂನಮಿತಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೀಯೋ ಭಾಷಾಯಾಮುಭಯಮನ್ವಧ್ಯಾಯಂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥೀಯಂ ಕ್ಷದಪೂರಣಕ್ಕ | (ನಿ. ೧—೫)

ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಭಂದಸ್ಸು ನಲ್ಲಿ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ದುರ್ಗಾ ಚಾರ್ಯರು ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ನಾಮ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕೋ ಅವಧಾರಣಾಭಿಪ್ರಾಯಃ—ಸಂಶಯವು ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾಪದಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಚಿಕಿತ್ಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ವಃ ನೂನಂ ನ—ತಥಾ ಶ್ವಸ್ತನಮಪಿ ನೈವ ನಾಸ್ತಿ-ವರ್ತಮಾನಕಾಲಕೃತವಾದ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಂತೆ ಶ್ವಃ ನಾಳೆ ಎಂಬ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ ನಿರ್ದೇಶವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅತ್ರ ಯಾಸ್ಯಃ—ಅಗತ್ಯಂ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿಸ್ಸಿರುಶ್ಯ ಮರುದ್ಭೈಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂಚಿಕಾರ ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ ಪರಿವೇದವಯಾಂಚಕ್ರೇ (ನಿ. ೧—೫)

ಯಾಸ್ಯರು ಅಗತ್ಯಂ ಪುಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಮರುದ್ಭೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಬೇರೆಯವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಕಾರಣ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಖೇದವನ್ನು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ವಚನವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅದ್ಯ ಯಥಾ ಅಸ್ತದರ್ಥಂ ನಿರುಶ್ವಂ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಲ ಶ್ವಃ ಕಥಂ ಲಪ್ಯತೇ | ಈಗ ನನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರುವಾಗ ನಾಳೆಯಾದರೂ ನಾನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಖೇದಪ್ರಕಾರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯದದ್ಭುತಂ ತತ್ ಕೋ ವೇದ-ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ನಿರುಶ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಮೈ ದತ್ತಮಿತಿ ಯದಸ್ತಿ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ತತ್ ಕೋ ವೇದ | ಒಬ್ಬರ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಒಬ್ಬ

ಲಾಸಣಿಯು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಯದ್ಯಾ ಯದದ್ವೈತಂ ಭಾವಿ ಕಾರ್ಯಂ ಯದಸ್ತಿ ತತ್ಪೋ ನೇದ ಅದ್ಯ ಶ್ಲೋ ನಾ ಲಭ್ಯತೇ ಇತ್ಯಾಶಾ ನ ಕಾರ್ಯಾ | ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವು ಅಶ್ವರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯದಿರುವ ಕಾರಣ ಈಗಲಾದರೂ ಅಥವಾ ನಾಳೆಯಾದರೂ ನನಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ದೊರಕುವ ವಿಷಯದ ಆಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಬೇದಸೂಚಕವಾದ ವಚನವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು, ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಭಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ ಚಿತ್ತಂ—ಸರ್ವತಃ ಸಂಚಾರಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನಸಂ— ಇತರರ ಮನಸ್ಸು ಯಾವ ಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಉತ ಅಸಿಚಿ ಅಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತಿ—ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಂದ್ರನಾದ ನಾನು ನನಗೋಪ್ತರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಅದು (ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದು) ನನಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಮುಂದೆ ಸಂಭಾವಿತವಾಗುವ ಅಶ್ವರ್ಯಕರವಾದ ಈ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ತಿಳಿದಿರುವರು ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಪರಿತಾಪಸೂಚಕವಾದ ವಚನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಚಿತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅನಧಾರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ನ ನೂನಮಾಶ್ಚೈದ್ಯತನಂ ನೋ ಏವ ಶ್ವತನಂ | ಅದ್ಯ ಅಸ್ತಿ ದ್ಯುರಿದ್ಯುರಿತ್ಯಹೋ ನಾಮ-
ಧೇಯಂ ದ್ಯೋತತ ಇತಿ ಸತಃ | ಶ್ವ ಉಪಾಶಂಸನೀಯಃ ಕಾಲಃ | ಹೋಃ ಹೀನಃ ಕಾಲಃ |
ಕಸ್ತದ್ವೇದಯದದ್ವೈತಂ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದಭೂತ್ | ಇದಮುಪೀತರದದ್ವೈತಮಭೂತಮಿವ |
ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮಭಿಸಂಚರೇಣ್ಯಂ ಅಭಿಸಂಚಾರಿ || ಅನೋ ನಾನೀಯಃ | ಚಿತ್ತಂ ಚೇತತೇಃ |
ಉತಾಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಅಪ್ಯಾಧ್ಯಾತಂ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಅಧ್ಯಾತಂ ಅಭಿಪ್ರೇತಂ (ನಿ. ೧-೨)

ನೂನಂ ಎಂಬ ಪದವು ವಿನೇಕಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು. ಪ್ರಕಾಶ ಅಥವಾ ಜೀವಿಸಿಂಧ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ದ್ಯುತ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವಾದ ವ್ಯಯಿ ಶಬ್ದವು ಅಹಸ್ಸಿನ (ಹಗಲಿನ) ವಾಚಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತನಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕುವುದೆಂಬುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯ ವಿಷಯವಾದುದು ದೊರಕದೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ (ಮುಂದೆ) ಮುಂದೆ ಆಶಂಸೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಬಹುದೆಂದು ಸಂಭಾವನಾ ವಿಷಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹವಿಸ್ಸು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಆಶಂಸೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಬಹುದಾದ ಆಶಂಸನೀಯ ಕಾಲವಾಚಕವೆಂದೂ, ಹ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವಾಚಕವೆಂದೂ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ಭುತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೂತ್ (ಆಯಿತು) ಎಂದು ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈಗ ನನಗೋಪ್ತರ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ನನಗೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಮುಂದೆಯಾದರೂ ನನಗೆ ಆಗಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗಾಗಲಿ ದೊರಕುವುದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವು ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಉಂಟಾಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಂ ಇತರರ ಮನಸ್ಸು ಅಭಿಸಂಚರೇಣ್ಯಂ—

ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿ, ಚಂಚಲವಾದ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ನನಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದುದಿದೆ. ಮತ್ತು ಉತ, ಅಪಿ, ಅಧ ಎಂಬ ಪದಗಳು ನೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ಯ, ಶ್ವಃ, ಹ್ಯಃ, ಅದ್ಭುತಂ, ಅನ್ಯಃ. ಚಿತ್ತಂ, ಆಧೀತಂ, ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ದ್ಯೋತಕ ಇತಿ ಸತಃ, ಶ್ವಃ ಉಪಾಶಂಸನೀಯಃ ಕಾಲಃ, ಹ್ಯಃ ಹೀನಃ ಕಾಲಃ, ಅದ್ಭುತಂ ಅಭೂತ್, ಅನ್ಯಃ ನಾನೇಯಃ, ಚಿತ್ತಂ ಚೇತತೇಃ, ಆಧ್ಯಾತಂ ಅಭಿಪ್ರೇತಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತಿ—ನಿಪಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನೇದ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವಿದೋ ಲಟೋ ನಾ (ಪಾ.ಸೂ ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅದ್ಭುತಂ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದ್ ಎಂಬುದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅನಿ ಭುವೋ ಡುತಚ್ (ಉ ಸೂ. ೬೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡುತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಊ) ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಚರೇಣ್ಯಂ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ಎಣ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧೀತಂ—ಇದ್ ಅಧ್ಯಯನೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಶ್ಯತಿ—ಣ ಅದರ್ಶನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ ||

ಕಿಂ ನ ಇಂದ್ರ ಜಿಘಾಂಸಸಿ ಭ್ರಾತರೋ ಮರುತ್ತಸ್ವನ |

ತೇಭಿಃ ಕಲ್ಪಸ್ವ ಸಾಧುಯಾ ನೂ ನಃ ಸಮರಣೇ ವಧೀಃ || ೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಕಿಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಜಿಘಾಂಸಸಿ | ಭ್ರಾತರಃ | ಮರುತಃ | ತವ |

ತೇಭಿಃ | ಕಲ್ಪಸ್ಯ | ಸಾಧುಯಾ | ಮಾ | ನಃ | ಸಂಘ್ರಾತರಣೇ | ವಧೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ನೋಽಸ್ಮಾನನಪರಾಧಿನಃ ಕಿಂ ಜಿಘಾಂಸಸಿ | ಹಂತುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಕಥಮವಧ್ಯತ್ಸಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಮರುತಸ್ತವ ಭ್ರಾತರಃ | ತ್ವಯಾ ಭೋಗಸ್ತದಾನೇನ ಭರಣೀಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ವಯಮವಧ್ಯಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಮರುತಾನಿಂದು ಭ್ರಾತೃತ್ವಮೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾದಿತಿ-
ಗರ್ಭ ಉತ್ಪನ್ನತ್ವಾತ್ | ಸಾ ಚೋಕ್ತೃತಿಃ ಪುರಾಣೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ | ಸಂತು ಭ್ರಾತರಸ್ತತ್ಕ ಕಿಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ತೇಭಿಸ್ತ್ವಮರ್ಘಾದಿಭಿಃ ಸಹ ಸಾಧುಯಾ ಸಾಧು ತ್ವಂ ಕಲ್ಪಸ್ಯ | ಕಲ್ಪಯಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ತ್ವೇ ಸಹ ಯುದ್ಧಂ ವಾ | ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸಮರಣೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮಾ ವಧೀಃ | ಮಾ ಹಿಂಸೀಃ | ಯದ್ಯಾ | ಉಪ್ರೋ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಥಾ ವಿರೋಧಿನಂ ಹಂಸಿ ನ ತಥಾಸ್ಥಾನಿತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುತಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ತವ ಭ್ರಾತರಃ—ನಿನ್ನ ಭ್ರಾತೃಗಳು (ನಿನ್ನಿಂದ ಪೋಷಣೆಯರು) | ನಃ—(ಅನಪರಾಧಿಗಳಾದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಕಿಂ—ಯಾತಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಜಿಘಾಂಸಸಿ—ವಧಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೇ ? | ತೇಭಿಃ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಾಧುಯಾ—ಶಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ | ಕಲ್ಪಯಿ—(ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನು) ಕಲ್ಪಿಸಿಕೋ (ಹಂಚಿಕೋ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಂ ಅರಣೇ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) | ಮಾ ವಧೀಃ—ಹಿಂಸಿಸಬೇಡ (ವಧಿಸಬೇಡ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು) ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಪೋಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವರು (ನಿನ್ನ ಭ್ರಾತೃಗಳು); ಅನಪರಾಧಿಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಏಕೆ ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೇ ? ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರೊಡನೆ ಹಂಚಿಕೋ, ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ (ದ್ವೇಷದಿಂದ) ನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಡ.

English Translation.

(Agastya).— Why, Indra, do you purpose to slay us : the Maruts are your brethren : share with them (the offering) in peace , destroy us not in enmity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗೂ ನಡೆದಿರುವ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ತನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿರುವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದಮಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಂ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಃ ಕಿಂ ಚಿಘಾಂಸಸಿ—ಅಸ್ಮಾಕ ಅನಪರಾಧಿನಃ ಹಂತುಮಿಚ್ಛಸಿ ಕಿಂ-ತಪ್ತುಮಾಡದೆ ಇರುವಕಾರಣ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥರಲ್ಲದ ನಮ್ಮನ್ನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡಬೇಡವೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ಮುಷಿಗಳಾದ ನಾವು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮರುತಃ ತವ ಭ್ರಾತರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ತ್ವಯಾ ಭೋಗಪ್ರದಾನೇನ ಭರಣೀಯಾಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ನೀನು ಭೋಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನಿಂದ ಪೋಷ್ಯರಾಗಿರುವ ಕಾರಣ ನಿನ್ನ ಪೋಷ್ಯವರ್ಗದರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ನಾವು (ಅನಭ್ಯ ರಾಗಿ) ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹರಾಗಿರುವೆವು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಯರು ಭ್ರಾತಾ ಭರತೇರ್ಹರತಿಕರ್ಮಣೋ ಹರತೇ ಭಾಗಂ ಭರ್ತವ್ಯೋ ಭವತಿತಿ ವಾ (ನಿ ೪-೨೬) ಬೃಹಾಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವ್ವನ್ನವಾದ ಭ್ರಾತೃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವನು ಅಥವಾ ಪೋಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಭ್ರಾತೃಗಳಾಗಿರುವ ಅಂಶವು ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವಾದಿ-ತೇರ್ಗರ್ಭ ಉತ್ಪನ್ನತ್ಯಾತ್ ಇಂದ್ರನ ತಾಯಿಯಾದ ಅದಿತಿದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನ ಭ್ರಾತೃಗಳು ಎಂದೂ, ಸಾ ಚಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಃ ಪುರಾಣಾದಿಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಮರುತ್ತುಗಳು ಉತ್ಪನ್ನ ರಾದಕ್ರಮವು ಪುರಾಣವೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತೇಭಿಃ ಸಾಧುಯಾ ಕಲ್ಪಸ್ವ—ತೈರ್ಮರುದ್ಧಿಸ್ವಹ ಸಾಧುತ್ವಂ ಕಲ್ಪಯ ಹವಿರ್ಭಾಗಂ ತೈಸ್ವಹ ಯುದ್ಧಂ ವಾ- ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಸಹೋದರರೊಡನೆ ಸಾಧುಭಾವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಹವಿರ್ಭಾಗವನ್ನೂ ದರೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು, ಅಥವಾ ಅವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೂ ದರೂ ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳಿ,

ನಃ ಸಮರಣೇ ವಾ ವಧೀಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಥಾ ವಿರೋಧಿನಂ ಹಂಸಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ, ಹಿಂಸೆಮಾಡಬೇಡ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪನವಾಚಕವು ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೂ ಉಪನವಾನಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಯುದ್ಧಮಾಡಿನಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಡ ಎಂದು ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಸಮರಣಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿ ಸಹ ಮರಣಂ ಯಸ್ತಿಕ್ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಮರಣವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಯುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚಿಘಾಂಸಸಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. **ಅಜ್ಜನಗಮಾಂ ಸನಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಸನ್ಯಜೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. **ಸನ್ಯತಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

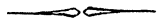
ಭ್ರಾತರಃ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. **ನಪ್ತೌನೇಪ್ತೌ**—(ಉ.ಸೂ. ೨೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃನ್ನಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ತೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ ಭಾವನಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವ

ಕಲ್ಪಸ್ತೌ—ಕೃಪೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಘಾಸಃ ಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಸವಾಭ್ಯಾಂನಾಮೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ವತ್ವ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ **ಕೃಪೋ ರೋಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲತ್ವ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಧುಯಾ—ಸಾಧುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಸಾಂಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಾಚಾದೇಶ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಧೀಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ವಾಜಿಲುಜಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಉಪಸದವನಾಗಿರುವಾಗ ಉಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇಕಾರ ಲೋಪ **ಹನೋವಧಲಿಜಿ** ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಲುಜಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ಚಿಗಿ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಇಟಿ ಈಟಿ** (ಪಾ.ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ನ ಮಾಜಿ ಯೋಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತರಗಸ್ತೌ ಸಖಾ ಸನ್ನತಿ ಮನ್ಯಸೇ |
 ವಿದ್ಯಾ ಹಿ ತೇ ಯಥಾ ಮನೋಽಸ್ಯ ಭ್ಯಮಿನ್ಸ ದಿತ್ಸಸಿ || ೩ ||

|| ಶಬ್ದಾರಾ ||

ಕಿಂ | ನಃ | ಭ್ರಾತಃ | ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಸಖಾ | ಸನ್ | ಅತಿ | ಮನ್ಯಸೇ |

ವಿದ್ಧ | ಹಿ | ತೇ | ಯಥಾ | ಮನಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಇತ್ | ನ | ದಿತ್ಸಸಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಿಂದ್ರನಾಕೃಂ | ಹೇ ಭ್ರಾತಃ ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಹವಿಷ್ಪದಾನವರಪ್ರದಾನಾಭಾಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರತ್ವಾದ್ಭ್ರಾತೃತ್ವಂ | ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ಯಂ ಸಖಾ ಸನ್ನ ಸ್ಮದ್ಧಿತಕಾರ್ಯಸಿ ಸನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಿಮತಿ ಮನ್ಯಸೇ | ಕಸ್ಮಾದಪರಾಧಾದತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮನುಷೇ | ಅಪಲಪಸಿ | ನಾಯಮಪಲಾಪಃ ಕಿಂತು ತಥ್ಯಮೋವೇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಗಂತವ್ಯಂ ತೇ ತವ ಮನೋ ಮಾನಸಂ ಯಥಾ ಯಥಾವಸ್ತು ವಿದ್ಧ | ಜಾನೀಮಃ | ಕಥಂ ಜಾನೀಥೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿನ್ನ ದಿತ್ಸಸಿ | ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ನಿರುಶ್ವಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ನೇಚ್ಛಸ್ಯೇವ | ಇದೇವಾರ್ಥೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಭ್ರಾತಃ ಅಗಸ್ತ್ಯಃ—ಎಲೈ ಭ್ರಾತೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ | ಸಖಾ ಸನ್—ನನಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ (ಉಪಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಕಿಂ ಅತಿ ಮನ್ಯಸೇ—(ಏಕೆ) ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡುತ್ತೀ ? | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಯಥಾ—ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ | ವಿದ್ಧ, ಹಿ—ತೀವ್ರವಿವೇಚನಾ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ನ ದಿತ್ಸಸಿ ಇತ್—(ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು) ಕೂಡಲೆಚ್ಛಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎಲೈ ಸೋದರನೇ (ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ), ನೀನು ನನಗೆ ಸಖನಾದರೂ (ಉಪಕಾರಿಯಾದರೂ) ನನ್ನನ್ನು ಏಕೆ ಅನಾದರ ಮಾಡುತ್ತೀ ? ನಮಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ನೀನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛೆ ಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ

English Translation

(Indra).—Wherefore, brother Agastya, do you, who are my friend, treat me with disregard ? Verily, we know what is in your mind you do not intend to give us anything.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಈ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನುಸಿಯನ್ನು ಹೇ ಭ್ರಾತಃ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆಂದೂ, ಇಂದ್ರಭ್ರಾತೃತ್ವವು ಅಗಸ್ತ್ಯನುಸಿಗೆ ಹವಿಷ್ಪದಾನವರಪ್ರದಾ-

ನಾಭ್ಯಾಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಕತ್ವಾತ್-ಇಂದ್ರನು ವರವನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಹಿಂಸೆಯು ಹರಿಸುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಉಪಕಾರಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ

ಸಖಾರ್ಷ ನಃ ಕಿಂ ಅತಿಮನ್ಯಸೇ-- ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಹೇಳುವ ಅಕ್ಷರವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಕ ಭಾವವು ಇರುವಾಗ, **ಅಸ್ಮದ್ವಿತಕಾರ್ಯಪಿ ಸರ್ವ** ನನಗೆ ಹಿತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸತ್ತನಾದ ಸೀನು (ಅಗಸ್ತ್ಯನು) ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ **ಕಸ್ಮಾದಪರಂಧಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಮನುಷೇ**--ಅವರಾಧವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವೆನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯೆ ಸೀನು ಒಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಸೀನು ವಚನದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿದರ ನಮ್ಮ ಹರಿಭಾಗವು ಸುರುತ್ತಿ ಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವುದು ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸೀನು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಅವನ್ನು ನನ್ನ ಆರಾಧನೆಯಾಗಿಸಿದ ನನಗೆ ಅನೀನಿಸುತ್ತೀಯೆ (ಇಂದ್ರನು ಸುರುದ್ದೇನತಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಟ್ಟದಂತೆ ಮಾಡಿರುವೆನೆಂದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು **ಅಪಲಪಸಿ** ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗ್ರಹ್ಯವಾಗಿದೆ

ಒಂದಿವ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ ವೃತ್ತಿವಾದಿತವಾಗಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಂದ್ರನ ತಪ್ಪನ್ನು (ಹೂರಿಗೆಡವಿ) ಪ್ರಕಾಶವಾಯಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಕೃತವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಿಪಯಕವಾದ ಅಪರಂಧವೆಂದು **ನಾಯಂ ಅಪಲಪಃ ಕಿಂತು ತಥ್ಯಮೇವ** ಅರ್ಥವಾಯಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಗತ್ತವ್ಯಂ ತೇ ಮನಃ ಯಥಾ ವಿದ್ವಾ-- ಗತವ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವನ್ನು ಸಮುತ್ತಿಸಿದ. ಅರ್ಥವು ಅಲ್ಪತ್ಯದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ ಭಾವವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎಲ್ಲವೂ ನನಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಯಿದೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶನವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು **ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿನ್ದ ದಿತ್ಸಸಿ** ನನಗೆ ಹರಿಸುವುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿ ಅವನ್ನು ನನಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೋಧಿಸುವ **ಅಸ್ಮದರ್ಥಂ ನಿರುಕ್ತಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ನೇಚ್ಛಸ್ಯೇವ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ನನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದಿರುವುದನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಡಲು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಸೀನು ಅಪರಂಧ ಎಂದು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಮನುಷೇ--ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ದಿನಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಿಂತ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾ--ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಆದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿದೋ ಲಟೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾದೇಶ. **ಅದಿಪ್ರಪ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಘಾತ್ಪರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ **ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ಮಿಜಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿತ್ವಸಿ—ಡುಡಾಇ ದಾನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸನಿಮಿಮಾಘುರಭ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಸಾದೇಶ. ಅತ್ರಲೋಪೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಃ ಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾರಃ ||

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ವೇದಿಂ ಸಮಗ್ನಿಮಿಂಧತಾಂ ಪುರಃ |

ತತ್ರಾಮೃತಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಯಜ್ಞಂ ತೇ ತನವಾವಹೈ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅರಂ | ಕೃಣ್ಣಂತು | ವೇದಿಂ | ಸಂ | ಅಗ್ನಿಂ | ಇಂಧತಾಂ | ಪುರಃ |

ತತ್ರ | ಅಮೃತಸ್ಯ | ಚೇತನಂ | ಯಜ್ಞಂ | ತೇ | ತನವಾವಹೈ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಿಂದ್ರವಾಕ್ಯಂ | ಅಪರೇಽಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಮಾಹುಃ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜೋ ಯೋಯಂ ಅಗಸ್ತ್ಯೋಽ ಜ್ಞೇಕೃತನಾನ್ ತಸ್ಮಾದ್ವೇದಿಮರಂಕೃಣ್ಣಂತು | ಸಂನಾರ್ಜನಸರ್ಯುಕ್ಷಣಾದಿನಾ ಪರಿಚರಂತು | ತಥಾ ಪುರಃ ಪುರಸ್ತಾದಗ್ನಿಮಾಹವನೀಯಾದಿಕಂ ಸಂಮಿಂಧತಾಂ | ಇಧ್ಯಪ್ತಷ್ಟೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ಞಾಲಯಂತು | ತತ್ರಾಗ್ನಾವಮೃತಸ್ಯಾಮರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ವೇದತ್ವಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಯಜ್ಞಂ ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ ತೇ ತ್ವದೀಯಂ ತ್ವಂ ಚಾಹಂ ಚಿ ತನವಾವಹೈ || ಅಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಷ್ಟೇ ಶಿಷ್ಯವನಶಿಷ್ಯಂ | ತತ್ರ ವೇದ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ತತ್ರಾಧನಸ್ಯ ಹವಿವೋ ವಾ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಮಾಸಾದನಂ ಕುರುತ | ಆನಾಂ ಸತ್ವೀಯಂಜಮಾನಾ ಅಧ್ಯರ್ಯುಂಜಮಾನಾ ವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಯಜ್ಞಂ ತನವಾವಹೈ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ ನೀವು) | ವೇದಿಂ—ವೇದಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು—ಸಂನಾರ್ಜನನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ | ಪುರಃ—ಮುಂದೆ | ಅಗ್ನಿಂ—ಆಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿಯನ್ನು | ಸಂ ಇಂಧಂತು—ಸಮಿದಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿ; (ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ) | ತತ್ರ—ಅ ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರವಾದ (ಜ್ಞಾನದ) | ಚೇತನಂ—ಜ್ಞಾಪಕವಾದ (ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನ

ಸಂಬಂಧವಾದ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ತನವಾವಹೈ—ಆಚರಿಸೋಣ. [ತತ್ರ—ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರತ್ವಸಾಧಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ | ಚೇತನಂ—ಆ ಆಸ್ವಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ) | (ಆವಾಂ—ಯಜಮಾನನಾದ; ನಾನು ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೂ ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಜಮಾನರಾದ ನಾವಿಬ್ಬರೂ) | ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಯಜ್ಞಂ—ಯಜ್ಞವನ್ನು | ತನವಾವಹೈ—ಆಚರಿಸುತ್ತೇವೆ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜಘೇ, ವೇದಿಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಆಹವನೀಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳನ್ನು ಸಮಧಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಜ್ವಲಗೊಳಿಸಿ, ಆ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರತ್ವಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು, ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ, ನಾನೂ (ಇಂದ್ರನೂ) ನೀನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಆಚರಿಸೋಣ [ಅಥವಾ ಆ ವೇದಿಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರತ್ವ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ. ಅನಂತರ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾನೂ-ಅಗಸ್ತ್ಯನೂ ಅಥವಾ ನಾನೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯೂ, ಅಥವಾ ನಾನೂ ಋತ್ವಿಜರೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿನ್ನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತೇವೆ.]

English Translation

(Agastya),—Let the priests decorate the altar , let them kindle the fire to the east , and then let us both consummate the sacrifice, the inspirer of immortal (wisdom)

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು ವೇದಿಂ, ಸಮಗ್ನಿಂಧ್ರತಾಂ ಪುರಃ, ಯಜ್ಞಂ ತೇ ತನವಾವಹೈ | ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಗೆ ಹೇಳಿದವುಗಳೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಗೋ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನು ಋತ್ವಿಜರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ಅಂಗೀಕೃತವಾ ತಸ್ಮಾತ್ ವೇದಿಂ ಅರಂ ಕೃಣ್ಣಂತು—ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಒಪ್ಪಿರುತ್ತಾನೆಯಾದ ಕಾರಣ ನೀವು ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನು ಸಮ್ಯಾಜ್ಞನ ಪರ್ಯುಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ (ಸಮ್ಯಾಜ್ಞನ-ಗುಡಿಸುವುದು, ಪರ್ಯುಕ್ಷಣನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯುವುದು) ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿರಿ, ಮತ್ತು ಪುರಸ್ತಾತ್ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಂ ಇಧ್ಯಪ್ರಕ್ಷೇಪೇಣ ಪ್ರಜ್ವಾಲಯಂತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಆಹವನೀಯವೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಮೃತಸ್ಯ—ಅಮರಣಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ದೇವತ್ವಸ್ಯ—ಅಮೃತ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ.

ರುಶದ್ವತ್ಸಾ ರುಶತೀ ಶ್ವೇತಾ್ಯಾಗಾದಾರೈಗು ಕೃಷ್ಣಾ ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯಾಃ |

ಸಮಾನಬಂಧೂ ಅವೃತೇ ಅನೂಚೀ ದ್ಯಾವಾ ವರ್ಣಂ ಚಿರತ ಅಮಿನಾನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಅಮೃತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣೌ ಯಾವಾಗಲೂ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವನಸ್ಪತೇ ರಶನಯಾ ನಿಯೂಯಿ ಪಿಷ್ಪತಮಯಾ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾಃ |
ವಹಾ ದೇವತ್ಯಾ ದಿಧಿಪೋ ಹವೀಂಷಿ ಸ್ತ ಚ ದಾತಾರಮಮೃತೇಷು ವೋಚಿಃ ||

(ನಿ. ೮-೨೦)

ಇಲ್ಲಿ ಅಮೃತೇಷು ದೇವೇಷು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಇರುವ, ದೇವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಮೃತಸ್ಯ ಚೇತನಂ ಯಜ್ಞಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಮಹಿಮೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ತೇ ಎಂಬ ಪದವು ಸರ್ವನಾಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನೂ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯೂ ಕೂಡ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ವದರ್ಥಂ—ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ವೇದ್ಯಾನುಮೃತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಾಧನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ವಾ ಚೇತನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಂ ಆಪಾದನಂ ಕುರುತ—ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಅಮರಣತ್ವಸಂಪಾದಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ, ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿರಿ ಎಂದೂ, ಆನಾಂ ಸತ್ತೀ ಯಜಮಾನಾ ಅಧ್ವರ್ಯುಯಜಮಾನಾ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ತನನಾವಹೈ ಸತ್ತೀಯಾ ಯಜಮಾನನೂ, ಅಥವಾ ಅಧ್ವರ್ಯು ಯಜಮಾನರೂ ಸೇರಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿಯೇ ನೆರವೇರಿಸುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ಕೃಣಂತು—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ, ಉತ್ಪ. ಧಿನ್ವಿಕ್ಯಣ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತಾದೇಶ ಉ ವಿಕರಣ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಿಂ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಹೃಪಿಷಿರುಹಿವೃತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೫೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇನ್ವಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ದೇಶ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಇಂಧತಾಂ—ಇಾಇಂಧೀ ದೀವೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತನಂ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಳಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ಧಾತು ಲಘೂಪಧಗೆ ಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನನಾವಹ್ಯೆ— ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ವಹಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಏತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಐಕಾರಾದೇಶ. **ಅದುತ್ತಮಸ್ಯಪಿಚ್ಛ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಟಾಗಮು. **ತನಾದಿಕ್ಯಣ್ಭೃಲುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ. ಪಿತ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅವಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತ್ವಮಿಶಿಷೇ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಂ ತ್ವಂ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಮಿತ್ರಪತೇ ಧೇಷ್ಠಃ |

ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಂ ವದಸ್ವಾಧ ಪ್ರಾಶಾನ ಯತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ || ೫ ||

|| ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರ ||

ತ್ವಂ | ಈಶಿಷೇ | ವಸುಪತೇ | ವಸೂನಾಂ | ತ್ವಂ | ಮಿತ್ರಾಣಾಂ | ಮಿತ್ರಪತೇ | ಧೇಷ್ಠಃ |

ಇಂದ್ರ | ತ್ವಂ | ಮರುದ್ಧಿಃ | ಸಂ | ವದಸ್ವ | ಅಧ | ಪ್ರ | ಅಶಾನ | ಯತುಥಾ | ಹವೀಂಷಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇದಮಗಸ್ತ್ಯವಾಕ್ಯಂ | ಹೇ ವಸೂನಾಂ ವಸುಪತೇಽತಿಪ್ರಭೂತಾನಾಂ ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿ-
 ಧನಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಿಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ವೃತ್ತ್ಯವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ
 ನಿತ್ಯಂ ಸಂಬಂಧತ್ವ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ | ಯದ್ವಾ | ಹೇ ವಸುಪತೇ ವಸೂನಾಮಿಶಿಷ ಷತಿ ಯೋಜನಾ |
 ದ್ವಿತೀಯೋ ವಸುಶಬ್ದೋನುನಾದೋ ವಾ | ತಥಾ ಹೇ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಮಿತ್ರಪತೇಽಸ್ತದಾದಿಮಿತ್ರಸ್ಯ
 ನಿತ್ಯಂ ಪಾಲಕೇಂದ್ರೈತ್ಯಂ ಧೇಷ್ಠಃ | ಸರ್ವಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಧಾರಕೋಽಸಿ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮುಕ್ತಮಹಿ-
 ಮಸ್ತಸ್ಯಂ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಂ ವದಸ್ವ | ತೈಃ ಸಾಕಂ ಸಮ್ಯಕ್ಕೃತಮಿತಿ ವದಸ್ವ | ಅಧಾಪಿ ಚ ತ್ವವ್ನತುಥಾ
 ಯತಾವ್ಯತಾ | ಉಪಲಕ್ಷಣಮೇತತ್ಪಾಲಸ್ಯ | ತತ್ತದ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಹವೀಂಷ್ಯಾಜ್ಯಚರಾದೀನಿ ಪ್ರಾಶಾನ
 ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಭುಂಕ್ಷ್ವ ||

|| ಶ್ರುತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ವಸೂನಾಂ ವಸುಪತೇ— ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,
 ತ್ವಂ—ನೀನು | ಈಶಿಷೇ—ಈಶ್ವರನಾಗಿದ್ದೀ | (ಹೇ) ವಸುಪತೇ—ಧನಾಧಿಪನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—
 ನೀನು | ವಸೂನಾಂ—ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಗಳಿಗೆ | ಈಶಿಷೇ—ಈಶ್ವರನಾಗಿದ್ದೀ | (ತಥಾ—
 ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಿತ್ರಪತೇ—ಮಿತ್ರರಿಗಿಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಿತ್ರಾಣಾಂ—ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಾದ

ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ | ಧೇಷ್ಠ—ಪ್ರಬಲನಾದ ಆಧಾರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮರುದ್ವೀ—
ಮರುದ್ವೀವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಂ ವದಸ್ವ—(ಕರ್ಮವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು)
ಹೇಳು | ಅಧ—ಮತ್ತು | ಋತುಘಾ—ಋತುವನ್ನ ನುಸರಿಸಿ (ಆಯಾ ಯಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ) | ಹವೀಂಷಿ—
ಆಜ್ಞಚರಾದ್ದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಅಶಾನ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭುಂಜಿಸು.

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೇ ಸಮಸ್ತ ಪುರೋಡಾಶಾದಿರೂಪಧನಕ್ಕೂ ಸ್ವಾಮಿಯು ಮತ್ತು ನಮ್ಮಂಥಾ ಮಿತ್ರ
ರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲಾಶ್ರಯನು, ಇಂತಹ ನೀನು ಮರುತ್ಸಹಿತನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಧುಕೃತವೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ,
(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತನಾದ) ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸು.

English Translation

(Agastya).—You, Vasupati, are the lord of riches ; you, Mitrapati,
are the firm stay (of us), your friends : Declare, Indra, along with the
Maruts, (your approval of our acts), and partake of the oblation offered in
due season.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಇಂದ್ರನ ವಚನಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರಾಚೀನಿಯ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ ವಸುಶತೇ — ತ್ವಂ ಈಶಿವೇ — ಅತಿಪ್ರಭೂತಾನಾಂ ಪುರೋಡಾಶಾಜ್ಯಾದಿಧನಾನಾಂ
ಸ್ವಾಮಿ ತ್ವಂ ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ ಸರ್ವಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ವಸೂನಾಂ ಈಶಿವೇ | ದ್ವಿತೀಯ ವಸುಶಬ್ದೋ ಅನು
ನಾದೋ ನಾ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಅತಿಶಯ
ನಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಇರುವ ಪುರೋಡಾಶ, ಆಜ್ಞ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಧನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಸರ್ವಕ್ಕೂ
ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದವು ಅತಿಶಯವನ್ನು
ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಸುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು
ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದವು ಅನುನಾದವಾಗಿ ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.
ಯಾಸ್ಮಿನ್—ನಸುಶಬ್ದವು ಅನುನಾದವಾಗಿ ಪರಿಶಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಶ್ಮಿನಾಮ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಗಾ ವೋ ದೇವಾಃ ಸುಶಘಾ ಆಕರ್ಮ ಯ ಆಜಗ್ಮುಃ ಸವನಮಿದಂ ಜುಷಾಣಃ |

ಜಕ್ಷಿಂಸಾಃ ಪಸಿವಾಂಸಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇಽಸ್ಮೇ ಧತ್ತ ವಸವೋ ವಸೂನಿ ||

(ನಿ. ೧೨-೪೨)

ಇಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
ಹೇಳಿದೆ.

**ಬ್ರೂಯಾ ಅತ್ರ ವಸವೋ ರಂತ ದೇವಾ ಉರಾವಂತರಿಕ್ಷೇ ಮರ್ಜಯಂತ ಶುಭ್ರಾಃ |
ಅರ್ನಾಕೃಢೃ ಉರುಬ್ರಯಃ ಕೃಣುಧ್ವಂ ಶ್ರೋತಾ ದೂತಸ್ಯ ಜಗ್ಮುಷೋ ನೋ ಅಸ್ಯಂ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೩)

ಇಲ್ಲಿ ವಸವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಸವ ಆದಿತ್ಯರತ್ನಯಃ ವಿವಸನಾತ್ರಸ್ಯಾತ್ ದ್ಯುಸ್ಥಾನಾಃ (ನಿ. ೧೨-೪೨) ಆದಿತ್ಯರತ್ನಗಳಿಗೆ ವಸು ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

**ಸಗುರಸತ್ಸು ಹಿರಣ್ಯಃ ಸ್ವಶ್ಲೋ ಬೃಹದಸ್ತೃ ವಯ ಇಂದ್ರೋ ದಧಾತಿ |
ಯಸ್ತ್ವಾಯಂತಂ ವಸುನಾ ಸ್ರಾತರಿತ್ಸೋ ಮುಕ್ಷೀಜಯೇವ ಪದಿಮುತ್ಸಿನಾತಿ**

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೫-೨)

ಇಲ್ಲಿ ವಸುನಾ ಅನ್ನೇನ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ವೃತ್ತ್ಯವೃತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬಹುತ್ವಂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತೇ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧನಗಳ ಬಹುತ್ವವೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಧನಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಿತ್ರಪತೇ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮದಾದಿಮಿತ್ರಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಸಾಲಕನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಇರುವ ಮಿತ್ರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ತ್ವಂ ಧೇಷ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯಾ ತಿಯೇನ ಧಾರಕೋಽಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇತರರು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಧರಿಸುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಂವದಸ್ವ—ತೈಃ ಸಾಕಂ ಸನ್ಯುಕ್ ಕೃತಮಿತಿ ವದಸ್ವ | ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞವು (ಸಾಧುವಾಗಿ) ಸಮೀಚೀನವಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಹೇಳಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ಯತುಥಾ ಹವೀಂಷಿ ಸ್ತ್ರಾಶಾನ—ಯತಾವೃತಾ ತತ್ತ ದ್ಯಾಗಕಾಲೇ ಅಜ್ಯಚರ್ವಾದೀನಿ ಪ್ರಕರ್ವಣಾ ಭುಂಕ್ಷ್ವ | ಆಯಾಯ ಮತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆಯಾಯ ಯಾಗಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಯಾಗಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿರಾಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಶಿಷೇ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಈತಃ ಸೇ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧೇಷ್ಯಃ—ಧಾತ್ವ ಎಂಬ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ವಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುರಿಷ್ಯೇನೋಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗುಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

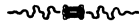

ವದಸ್ತು—ವದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ವ್ಯಕ್ತವಾಚಾಂ ಸಮುಚ್ಚಾರಣೇ (ಪಾ ಸೂ ೧-೩-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶಾನ—ಅಶ ಭೋಜನೇ, ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ಏಕರಣ. ಹಲಃಶ್ಚಃ ಶಾನಜ್ಞೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾನಜ್ಞಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಗೆ ಉಕ್. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋತುಥಾ—ಕಾಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆವೃತ್ತಿ ತೋರುವಾಗ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. || ೫ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

ಪ್ರತಿ ವ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತವಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಿಂ ಮಾರುತಂ | ಅದ್ಯೇ ದ್ಯೇ ಕೇವಲಮಾರುತೇ | ಶಿಷ್ಟಾಶ್ಚ ತಸ್ಮೋ ಮರುತ್ಸದಿಂದ್ರದೇವತಾಕಾಃ | ಪ್ರತಿ ವಃ ಷಣ್ಮಾರುತಂ ತು ಚತಸ್ಮೋಽನ್ತಾ ಮರುತ್ಸತೀಯಾ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಯಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಮುಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾಘಂದಸ್ತು. ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಋಕ್ಯಗಳು ಕೇವಲ ಮರುದ್ದೇವತಾಕವು. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಋಕ್ಯಗಳು ಮರುತ್ತು ಮತ್ತು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವಃ ಷಣ್ಮಾರುತಂ ತು ಚತಸ್ಮೋಽನ್ತಾ ಮರುತ್ಸತೀಯಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೧ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೧ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಪ್ಯಿ--೬ ||

|| ಮುಷಿ—ಅಗಸ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—೧-೨ ಮರುತಃ | ೩-೬. ಮರುತ್ಸಾನ್ವಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ೨೭ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಚಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದೆ. ೧೬೫ನೇ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ೧೭೦ರ ವರೆಗೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇವರ ನಡುವೆ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಕಥಾರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ೧೭೧ ರಿಂದ ೧೯೧ರ ವರೆಗೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೂ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪ್ರೇಮವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ. ಭಾಗ ೧೨, ಪುಟ 679).

ಸ ತಾನಭಿಜಾಗಮಾಶು ನಿರೂಪ್ಯೈಂದ್ರಂ ಹವಿಸ್ತದಾ |

ಮರುತಶ್ಚಾಭಿತುಷ್ಪಾವ ಸೂಕ್ತೈಸ್ತನ್ನಿಸತಿ ಚ ತ್ರಿಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೪೮).

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅವರ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ತಾನೂ ಅವರಿಗಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ವೋಚಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು (೧-೧೬೬ ರಿಂದ ೧೬೮) ರಚಿಸಿ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದನು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ, ಮತ್ತು

ಮಹಕ್ಕಿ ದಿತಿ ಚೈವೇಂದ್ರಂ ಸಹಸ್ವಮಿತಿ ಚೈತಯಾ |

ನಿರುಪ್ತಂ ತದ್ಗ್ರಹಿಣ್ಯೈಂದ್ರಂ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ದಾತುಮಿಚ್ಛತಿ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೪೯).

“ಮಹಕ್ಕಿತ್” (೧-೧೬೯) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, “ಸಹಸ್ವಂ” (೧-೧೬೭-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಿರುಪ್ತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುತ್ಸುಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದನು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ನಿರುಪ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

“ಅಗಸ್ತ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿನಿರೂಪ್ಯ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಸಂಪ್ರದ್ವಿತಾಂಚೇಕಾರ | ಸ ಇಂದ್ರ ವಿಕೃತೈ ಸರಿದೇವಯಾಂಚಕ್ರೇ” (ನಿ. ೧-೫).

ಇದರಿಂದ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು.

ವಿಜ್ಞಾಯಾವೇಕ್ಷ್ಯ ತದ್ಭಾವಂ ಇಂದ್ರೋ ನೇತಿ ತಮಬ್ರವೀತ್ |

ನ ಶ್ಲೋ ನಾದ್ಯತನಂ ಹ್ಯಸ್ಮಿ ವೇದ ಕಸ್ತದ್ಯದದ್ಭುತಂ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೦).

ಈ ಭಾವವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತಿಳಿದು “ನ ನೂನಮಸ್ಮಿ” (೧-೧೭೦) ಎಂದು ನಿರ್ವೇಧಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ನಿರ್ವೇಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ಸಾರ್ಥಸಂಚಾರೇ ಚಿತ್ರಮೇವ ವಿನಶ್ಯತಿ |

ಕಿಂ ನ ಇತ್ಯೆಬ್ರವೀದಿಂದ್ರಂ ಆಗಸ್ಮೋ ಭ್ರಾತೇರಸ್ತವ ||

ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಂಪ್ರಕಲ್ಪಸ್ಯ ವಧೀರ್ಮಾ ನಃ ಶತಕ್ರತೋ |
 ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತರಿತಿ ತ್ವಸ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರೋ ಮಾನ್ಯಮುಪಾಲಭತ್ ||
 ಅಗಸ್ಯಸ್ತಸ್ಮರಮಿತ್ಯಸ್ಯಾಂ ಪ್ಲಬ್ಧಮಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಶಾಮಯತ್ |
 ಪ್ರಾದಾತ್ಸಂವನನಂ ಕೃತ್ವಾ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಚ ತದ್ವಪಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೧ ರಿಂದ ೫೩).

ಈ ನಿಷೇಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸದೇ ಇರುವುದು ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ ಕಿಂ ನಃ (೧-೧೭೦-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ “ಕಿಂ ನೋ ಭ್ರಾತೇಃ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಕೊಂಚ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೂ ಸಹ “ಅರಂ” (೧-೧೭೦-೪) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸಿದನು.

ಸುತೇ ಚಕಾರ ಸೋಮೇಽಥ ತಾನಿಂದ್ರಃ ಸೋಮಪೀಥಿನಃ |
 ತಸ್ಮಾದ್ಧಿದ್ಯಾನ್ನಿಸಾತೇನ ಐಂದ್ರೇಷು ಮರುತಃ ಸ್ತುತಾನ್ ||

(ಬೃ ದೇ ೪-೫೪)

ಸೋಮನು ಅಭಿಷುತನಾದೊಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಅವರಿಗೂ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದನು. ಅದುದರಿಂದ ಯಾವ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತುತನಾದರೂ ಸಹ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಆನುಷಂಗಿಕವಾಗಿಯೇ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದರೆಯಬೇಕು.

ಪ್ರೀತಾತ್ವಾ ಪುನರೇವರ್ಷಿಸ್ತಾಂಸ್ತುಷ್ಪಾವ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
 ಮರುತಃ ಪ್ರತಿ ಸೂಕ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಇಂದ್ರಂ ಷಡ್ಧಿಃ ಪರೈಸ್ತು ಸಃ ||

(ಬೃ ದೇ. ೪-೫೫).

ಇದರಿಂದ ಅಗಸ್ಯನು ತುಷ್ಟನಾಗಿ (೧-೧೭೧ ಮತ್ತು ೧-೧೭೨) ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ೧೭೩ ರಿಂದ ೧೭೮ ರ ವರೆಗೆ ಆರು ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು.

ಸ್ತುತಕ್ಲತಸ್ಯಭಿಕ್ಷೇಂದ್ರ ಸ್ತುತಾಸ ಇತಿ ತೈಃ ಸಹ |
 ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ಮರುತ್ಯಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೬).

(೧೭೩-೩ ರಿಂದ ೬) ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂದ್ರನಿರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರುತ್ತುಗಳಿರಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಮುಂದೆ ಅಗಸ್ಯನಿಗೂ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ನಡೆದ ಪ್ರೇಮಪೂರಿತವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಪ್ರತಿ ವ ಏನಾ ನಮಸಾಹಮೇವಿ ಸೂಕ್ತೇನ ಭಿಕ್ಷೇ ಸುಮತಿಂ ತುರಾಣಾಂ |
ರರಾಣತಾ ಮರುತೋ ವೇದ್ಯಾಭಿರ್ನಿ ಹೇಳೋ ಧತ್ತ ವಿ ಮುಚಿಧ್ವಮಶ್ವಾನ್ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತಿ | ವಃ | ಏನಾ | ನಮಸಾ | ಅಹಂ | ಏಮಿ | ಸುಽಉಕ್ತೇನ | ಭಿಕ್ಷೇ | ಸುಽಮತಿಂ | ತುರಾಣಾಂ |
ರರಾಣತಾ | ಮರುತಃ | ವೇದ್ಯಾಭಿಃ | ನಿ | ಹೇಳಃ | ಧತ್ತ | ವಿ | ಮುಚಿಧ್ವಂ | ಅಶ್ವಾನ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಹಂ ಪ್ರತ್ಯೇಮಿ | ಅಭಿಗಚ್ಛಾಮಿ | ಕೇನ ಸಾಧನೇನ | ನಮಸಾ ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಹವಿಷಾ ವಾ | ನಮ ಇತ್ಯನ್ಯನಾಮ | ತಥಾ ಸೂಕ್ತೇನ ಶೋಭನವಚನೇನ ಸ್ತುತಿ-ರೂಪೇಣ | ತುರಾಣಾಂ ತ್ವರಮಾಣಾನಾಂ ಶತ್ತ್ವಾಣಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ವಾ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಮತಿಂ ಶೋಭನಮತಿಮನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ | ಯಾಚೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯೈವ ಪುನರ್ಹವಿಷ್ವದಾನಾದಿದಂ ಯಾಚ್ಯತೇ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ಯೂಯಂ ವೇದ್ಯಾಭಿರ್ನೇದಿತವ್ಯಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭೀ ರರಾಣತಾ ರಮಮಾಣೇನ ಮನಸೇತ್ಥಂಭೂತಾಃ ಸಂತೋ ಹೇಳಃ | ಕ್ರೋಧನಾಮೃತತ್ | ಕ್ರೋಧಂ ಯುಷ್ಮದಭಿಕ್ರಮಜನಿತಂ ನಿ ಧತ್ತ | ನಿಕ್ಯಷ್ಟಂ ಧಾರಯತ | ತ್ಯಜತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾಶ್ವಾನ್ಮಿಮುಚಿಧ್ವಂ | ರಥೇಭ್ಯೋ ವಿಯೋಜಯತ | ಕ್ರೋಧಾತ್ಪುನರ್ಗಮನಂ ಮಾ ಕುರತೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಏನಾ ನಮಸಾ—ಈ ನಮಸ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ (ಸಹಿತನಾಗಿ) | ವಃ--ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಏಮಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಬರುತ್ತೇನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸೂಕ್ತೇನ—ರುಭವಾದ (ಸ್ತುತಿರೂಪ) ಮಾತಿನಿಂದ | ತುರಾಣಾಂ—ಆತುರರಾಗಿರುವ ಶತ್ರುಗಳ (ನಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಅಧವಾ ಹಿಂಸಕರಾದ ನಿಮ್ಮ | ಸುಮತಿಂ—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ) ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು | ಭಿಕ್ಷೇ—ಯಾಚಿಸುತ್ತೇನೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ) | ವೇದ್ಯಾಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | ರರಾಣತಾ—ರಮಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಯುಕ್ತರಾಗಿ) | ಹೇಳಃ—ನಿಮ್ಮ ಕ್ರೋಧವನ್ನು | ನಿ ಧತ್ತ—ನಿಕ್ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಧರಿಸಿ (ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಡಿ) | (ಹಾಗೆಯೇ) ಅಶ್ವಾನ್—(ರಥದ) ಅಶ್ವಗಳನ್ನೂ | ವಿ ಮುಚಿಧ್ವಂ—(ಕ್ರೋಧಾವಿಷ್ವರಾದ ನೀವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ರಥದಿಂದ) ಬಿಟ್ಟಿಬಿಡಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಮಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ ಎಲೈ ಮರುತರೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹರ್ಷಿತರಾಗಿ, ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡಿ, ಕೋಪಿಸಿಗೊಂಡು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರದೇ ಇರುವಂತೆ, ನಿಮ್ಮ ರಥಾಶ್ವಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಬಿಡಿ,

English Translation.

I approach you, Maruts, with this reverential homage, and with a hymn implore your favour against eager (foes) : with minds pacified by our praises, suppress your anger, and let loose your horses

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮಸಾ—ನಮಸ್ಕಾರೇಣ ಹವಿಷಾ ವಾ—ನಮಃ ಎಂದು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಪರಿತ ವಾಗಿದೆ. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದ ರಿಂದಲೂ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೂಕ್ತೇನ ತುರಾಣಾಂ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷ್ವೇ—ಶೋಭನವಚನೇನ ಸ್ತುತಿರೂಪೇಣ ತ್ವರಮಾಣಾನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ವಾ | ತುರ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾದ

ಪ್ರಾತರ್ಜಿತಂ ಭಗಮುಗ್ರಂ ಹುವೇಮ ವಯಂ ಪುತ್ರಮದಿತೇರ್ಯೋ ವಿಧರ್ತಾ |

ಅಧ್ಯಕ್ಷಿದ್ಯಂ ಮನ್ಯಮಾನಸ್ತುರಶ್ಚಿದ್ರಾಜಾ ಚಿದ್ಯಂ ಭಗಂ ಭಕ್ಷೀತ್ಯಾಹ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭. ೪೧-೨).

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ತುರ ಇತಿ ಯಮನಾಮ ತರತೇರ್ವಾ ತ್ವರತೇರ್ವಾ—ತ್ವ ಧಾತು, ಅಥವಾ ತ್ವರಧಾತುವಿ ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ತುರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರಗತಿಯಿಂದ ಇರುವ ಯಮನನ್ನು ಯೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಶತ್ರು ಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿ ಗಾಗಿ ಅರ್ಪಿತಮಾಡಲು ಉದ್ದೇಶ ಮಾಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಕಾರಣ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಅಥವಾ ಹಿಂಸಕರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸದೆ (ಎಂದರೆ ಕೋಪಮಾಡದೆ) ಇರಲಿ ಎಂದು ತ್ವರಾಯುಕ್ತರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ, ಅವರ ಶೋಭನಮತಿಂ—ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಂ ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯು ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತುರ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಕ್ತಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು

ಸದ್ಧಿ ತೇ ತುವಿಜಾತಸ್ಯ ಮನ್ಯೇ ಸಹಃ ಸಹಿಷ್ಯ ತುರತಸ್ತುರಸ್ಯ |

ಉಗ್ರಮುಗ್ರಸ್ಯ ತವಸತ್ವವೀಯೋಽರಧ್ರಸ್ಯ ರಧ್ರತುರೋ ಬಭೂವ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೧೮-೪).

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರ್ಧದಲ್ಲೂ, ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ತುರತಃ ತುರಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದ ಗಳಿಗೆ ಅಸ್ಥಾನ ಹಿಂಸಕಃ; ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಿಂಸಿತುಃ ಬಲವಶೋ ವಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳ ದಮನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು ರಧ್ರತುರಃ—ವಶೀಕರಣೇಯಾನಾಂ ಸಪತ್ನಾನಾಂ ಹಿಂಸಕಸ್ಯ ತವ ಬಲಂ | ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ನಿನ್ನ ಬಲವು ಎಂದು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯಂ ವರ್ಧಯಂತೀದ್ಧಿರಃ ಸತೀಂ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ |
ತಮಿನ್ನಸ್ಯ ರೋದಸೀ ದೇವೀ ಶುಷ್ಕಂ ಸಪರ್ಯತಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೪೪-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಲವತಃ ಶತ್ರುಣಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,
ತಾ ನಾನೋಷೇ ರಥಾನಾನಿಂಧ್ರಾಗ್ನೀ ಹವಾನುಹೇ |
ಸತೀ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸೋ ವಿಧ್ವಾಂಸಾ ಗಿರ್ವಣಸ್ತಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೫-೮೬-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ತುರಸ್ಯ ರಾಧಸಃ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜಂಗಮರೂಪಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ | ಚಲಿಸತಕ್ಯು ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಧನದ ಎಂದು ಚರಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೧-೬೧-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಯಮನ ಸರ್ಯಾಯ ವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕರಾದ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯಂಽದ—

ಧಾತಾ ದದಾತು ದಾಶುಷೇ ಪ್ರಾಚೀಂ ಜೀನಾತುಮಕ್ಶಿತಾಂ |
ವಯಂ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಸುಮತಿಂ ಸತ್ಯಧರ್ಮಣಃ ||

(ಅಥ ಸಂ ೨-೧೭-೨).

ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಪಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಮತಿಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬೋಧಕವೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ, ಸುಮತಿ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ದೈವಿಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಮಾನವ ಕೃತಸ್ವಾರ್ಥನಾ ಅಥವಾ ಮಾನವನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿಲಾಷೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತುಭ್ಯಂ ಭರಂತಿ ಕ್ಷಿತಯೋ ಯವಿಷ್ಯ ಬಲಿಮಗ್ನೇ ಅಂತಿತ ಓತ ದೂರಾತ್ |
ಆ ಭಂದಿಷ್ಯ ಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿಧಿ ಬೃಹತ್ತೇ ಅಗ್ನೇ ಮಹಿ ಶರ್ಮ ಭದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧-೧೦).

ಪ್ರ ವೋ ಮಹೇ ಮಹಿವೃಧೇ ಭರಧ್ವಂ ಪ್ರಚೀತಸೇ ಪ್ರ ಸುಮತಿಂ ಕೃಣುದ್ಧಂ |
ವಿಶಃ ಪೂರ್ವೀಃ ಪ್ರ ಚೆರಾ ಚರ್ಷಣೆಪ್ರಾಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೩೧-೧೦).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತುಃ ಸ್ತುತಿಂ ಆ ಜಾನೀಹಿ | ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರಾಯ ಸುಷ್ಕುತಿಂ ಪ್ರ ಕುರುತ ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪರಿಸು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು

ಯೂಯಂ ನ ಉಗ್ರಾ ಮರುತಃ ಸುಚೇತುನಾರಿಷ್ಯಗ್ರಾಮಾಃ ಸುಮತಿಂ ಸಿಪರ್ತನ |
ಯತಾ ವೋ ನಿಮ್ನುದ್ರದತಿ ಕ್ರಿವಿರ್ವತೀ ರಿಣಾತಿ ಸತ್ವಃ ಸುಧಿತೇವ ಬರ್ವಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೬).

ಎಂದು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಸುಮತಿಂ ಪಿಪರ್ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಂ ಪೂರ ಯತೆ ಎಂದರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ಶೋಭನಬುದ್ಧಿಯೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದಾಗ ಲಾರದು. ಪಿಪರ್ತನ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವು ಸಹಜ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ೧-೧೬೬-೬ ನೇ ಋಕ್ಯಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In our passage the Verb ಪಿಪರ್ತನ fill or fulfil, indicates in what sense ಸುಮತಿ ought to be taken. ಸುಮತಿಂ ಪಿಪರ್ತನ is no more than ಕಾಮಂ ಪಿಪರ್ತನ.

[S. B. E. XXXII. P. 221].

ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯ ನಲ್ಲಿ ಸುಮತಿಂ ಭಿಕ್ಷೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೇ ಮರುತಃ ಎಂದು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರು, ವೇದ್ಯಾಭಿಃ ರರಾಣತಾ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಯ ಪರಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯ ಅಭಿಮತವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಮಮಾಣೇನ ಮನಸಾ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ರರಾಣತಾ—ರಣ ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀತ್ರ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಷಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ನಾಹಮಿಂದ್ರಾಣಿ ರಾರಣ ಸಖ್ಯವ್ಯಾಕಾಶೇರ್ಬುರ್ತೇ |

ಯಸ್ಯೇದಮಸ್ಯಂ ಹವಿಃ ಪ್ರಿಯಂ ದೇವೇಷು ಗಚ್ಛತಿ ವಿಶ್ವಸಾದಿದ್ರೆ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬ ೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸುತ್ತಾ ರಾರಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮೇ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಃ ಸೋಮು ಸಖ್ಯೇ ತವ ರಾರಣದ್ವೇವ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚೇತೇ ಕವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಣತಿ ಏತತ್ಸ್ಯಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿ | ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪದ (ಶಬ್ದ) ದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥನಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಯಃ ಹರ್ಷಾರ್ಥದ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ

ಹೇಳಿ ನಿಧತ್ತ ಅತ್ವಾ ವಿ ಮುಚಿಧ್ವಂ—ಹೇಳಿಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯುಷ್ಮದತಿಕ್ರಮಜನಿತಂ ಕ್ರೋಧಂ ನಿಕ್ಯಪ್ಪಂ ಧಾರಯತ ತ್ಯಜತ |

ತಮ್ಮನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದಕಾರಣ ತಮಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧಾತ್ ಪುನರ್ಗಮನಂ ಮಾ ಕುರುತ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ರಥಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡಲಿ ಎಂದೂ, ಕೋಪದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಿರಲಿ ಎಂದೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನುಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಮಸಾ—ನಮು ಪ್ರಹ್ಲತ್ವೇ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಔಷಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏಮಿ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸೂಕ್ತೇನ—ನಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಇ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬ ೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭಿಕ್ಷೇ—ಭಿಕ್ಷ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ. ಧಾತು ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುಮತಿಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯವೇಷಪಚಿ—(ಪಾ ಸೂ ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೈದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತುರಾಣಾಂ—ತುರ ತ್ವರಣೇ. ಧಾತು. ಇಗುಪೆಧಜ್ಞಾ ಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ತುರ್ವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ರರಾಣತಾ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಛಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ಯ. ತೈತೀಯಾ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ತಕಾರ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಚಿಧ್ವಂ—ಮುಚ್ಛಲ್ಯ ವೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ವ ಬಂದಾಗ ಸನಾಭ್ಯಾಂನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತೋ ನಮಸ್ವಾನ್ತದಾ ತಷ್ಟೋ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ
ದೇವಾಃ |

ಉಪೇನಾ ಯಾತ ಮನಸಾ ಜುಷಾಣಾ ಯೂಯಂ ಹಿ ಸ್ಥಾ ನಮಸ್
ಇದ್ವ್ಯಧಾಸಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ವಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಮರುತಃ | ನಮಸ್ವಾನ್ | ಹೃದಾ | ತಷ್ಟಃ | ಮನಸಾ | ಧಾಯಿ | ದೇವಾಃ |

ಉಪ | ಈಂ | ಆ | ಯಾತ | ಮನಸಾ | ಜುಷಾಣಾಃ | ಯೂಯಂ | ಹಿ | ಸ್ಥ | ನಮಸಃ | ಇತ್ | ವ್ಯಧಾಸಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ |
ಯುಷ್ಮದರ್ಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದ್ರೋತಿಯಂ | ನಮಸ್ವಾನ್ | ನಮ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ | ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಾನ್-
ವಾನ್ | ನ ಕೇವಲಂ ಸ್ತುತಿಮಾತ್ರಂ ಭಕ್ತಣಾಯ ಹವಿರಪಿ ಯುಷ್ಮಾಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೃದಾ ತಸ್ತೋ
ಯುಷ್ಮನ್ನಿವೇದನಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಪಾದಿತಃ | ತಾದ್ಯತಃ ಸ್ತೋಮೋ ಹೇ ದೇವಾ ದೇವನಶೀಲಾಃ
ಮನಸಾಸ್ವದನುಗ್ರಹವತಾ ಚಿತ್ತೇನ ಧಾಯಿ | ಧಾರ್ಯತಾಂ | ತದರ್ಥಂ ಮನಸಾದರಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ
ಜುಷಾಣಾ ಈಮೇನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತದ್ಭವಿಷ್ಯ ಸೇವಮಾನಾ ಉಪಾ ಯಾತ | ಉಪಾಗಚ್ಛೈವ | ಮಾ
ವಿಲಂಬಂ ಕುರುತ | ಯೂಯಂ ನಮಸೋಽನ್ನಸ್ಯ ಹವೀರೂಪಸ್ಯ ವ್ಯಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹ | ವರ್ಧಯಿತಾರೋ
ಭವಥ ಬಲು | ಅತೋ ಗಂತವ್ಯಮೇವ | ಇತ್ಯುರಣಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ನಮಸ್ವಾನ್—ನಮಸ್ಕಾರ (ಹವಿಸ್ಸು) ಯುಕ್ತವಾದ |
ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | ಹೃದಾ—ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ | ತಷ್ಟಃ—
ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ (ಅಂತಹಸ್ತುತಿಯು) | (ಹೇ) ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೈವತನಶೀಲರಾದ ಮರುತಲೇ | ಮನಸಾ—
ಆದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಧಾಯಿ—ಧರಿಸಲ್ಪಡಲಿ (ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿ) | ಯೂಯಂ— ನೀವು |
ನಮಸಃ—ಹವೀರೂಪಾನ್ನದ | ವ್ಯಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹಿ ಇತ್—ವರ್ಧಕರಷ್ಟೇ (ಆದುದರಿಂದ) | ಮನಸಾ—ಆದರ
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಈಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಇದನ್ನು (ನಮಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿ) | ಜುಷಾಣಾಃ—
ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ | ಉಪ ಆಯಾತ—ಆಗಮಿಸಿ

|| ಭಾಸಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ನಮಸ್ಕಾರ (ಹವಿಸ್ಸು) ಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರಪೂರ್ದಕವಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನೀವು ಹವಿವರ್ಧಕರಾದುದರಿಂದ, ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಪ್ರಸನ್ನಹೃದಯರಾಗಿ, ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

This praise, accompanied by offerings, Maruts, is for you, offered from the heart : accept it, divinities, with favour, and come with willing minds (to receive) these (laudations), for you are the augmenters of sacrificial food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಃ ಸ್ತೋಮಃ ನಮಸ್ಕಾರ್ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ--ಇದಾನೀಂ ಕ್ರಿಯಾಮಾಣಪ್ರಕಾರಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವ-
ವಾರ್ ಯುಷ್ಮನ್ನಿನೇದಿನಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಪಾದಿತಃ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಪರಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಕಾರಣ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ ಅಸ್ತದನುಗ್ರಹವತಾ ಚಿತ್ತೇನ ಧಾಯೇತಾಂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಿ. ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ ಮನಸಾ ಧಾಯಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕೃತಿಯ ಆಶಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಇವು ಕೃತಿಯ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನೂ ಆಹ್ಲಾದಕತ್ವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ತಪ್ಪಃ-- ತಪ್ಪತಿಃ ಕರೋತಿ ಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೪-೧೯) ನಿರ್ಮಾಣಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ

ಆ ತೇ ಅಗ್ನಿ ಯಜಾ ಹವಿರ್ಹೃದಾ ತಪ್ಪಂ ಭರಾಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೭)

ಹೃದಿಸ್ಪೃಶೋ ಮನಸಾ ವಚ್ಯಮಾನಾ ಅಸ್ತಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ವ್ಯಷಣಂ ರಯಿಂ ದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೭-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗುಣವೂ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೌಶಲವೂ ಸೇರಿರುವುದೆಂದರ್ಥ.

ಮನಸಾ ಜುಷಾಣಾಃ ಈಂ ಉಪಾಯಾತ--ಆದರಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಏನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತದ್ವಿಚ್ಛಸೇವ-
ಮಾಣಾಃ ಮಾ ವಿಲಂಬಂ ಕುರುತ | ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೇವನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ತ್ವರೆಯಿಂದ

ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತವು ಅಥ ಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ಥಮಿತಾ-
 ಪ್ತರೇಷು ಗ್ರಂಥೇಷು ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾ ಅಗಚ್ಛಂತಿ, ಪದಪೂರಣಾಪ್ತೇ ಮಿತಾಪ್ತರೇಷ್ವನರ್ಥಕಾಃ ಕಮೀಮಿ-
 ದ್ವಿತಿ | (ನಿ. ೧-೯) ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ನಿಪಾತಗಳು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸು
 ಗಳಲ್ಲಿ ಪದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ
 ಏನಮುಚ್ಚಾವಚೇಷ್ವರ್ಥೇಷು ನಿಪತಂತಿ ತ ಉಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಾಃ ಬಹುಪ್ರಕಾರೇಷು ಸಮಾಹೃತಾಶ್ಚಾನ್ಯೇ-
 ಸ್ಯೇವಂ ಬಹುಪ್ರಕಾರಾ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಾ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನಶಾಸ್ತ್ರಮುಪಗಮ್ಯ ಈಕ್ಷಿತವ್ಯಾಃ ಆಯಾಯ
 ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಅನು
 ಸರಿಸಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈಂ ಎಂಬ ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಏನಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಈ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು
 ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಪದಪೂರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯೂಯಂ
 ನಮಸಃ ವೃಧಾಸಃ ಸ್ಥ ಹಿ ಹವೀರೂಪಸ್ಯ ಅನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾರೋ ಭವಥು ಖಲು | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು
 ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವರೆಂದುಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ರೋದೇಸೀ ಹಿ ಮರುತಶ್ಚಕ್ರೀರೇ ವೃಧೇ ಮದಂತಿ ವೀರಾ ವಿವರ್ಥೇಷು ಘೃಷ್ಣಯಃ |

(ಮಂ ಸಂ ೧-೨೫-೧)

ದ್ರಾವ್ಯಾಫಿವಿಗಲ ವೃದ್ಧಿಗೇ ಮರುತ್ತುಗಳು ಕಾರಣರಾಗಿಯೂ, ಅನ್ನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೇ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ
 ಇವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲೂ ಜೀವನಸಂಪತ್ತನ್ನನುಭವಿಸುವುದರಲ್ಲೂ
 ಸೌಖ್ಯವನ್ನೂ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂ
 ವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಮರುತ್ತುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿರುವವರೇ ವಿನಹ
 ಇತರ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ತಾವೂ ಸಹ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವು ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.
 ಉದಾಹರಣೆಗೆ ---

ಅಹುತಾದೌ ವಾ ದೇವಾನಾಂ ಮರುತಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ ೪-೫-೨-೧೬)

ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಹುತವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ
 ಅಹುತವಾದ ಅನ್ನವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಆದುದ
 ರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಃ ಸ್ತ್ರೋಮಃ ನಮಸ್ವಾನ್ ಹೃದಾ ತಪ್ಪಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ
 ಸ್ತ್ರೋಮವು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಸೀದತಾ ಬರ್ಹಿರುರು ವಃ ಸದಸ್ಯತಂ ಮಾದಯಧ್ಧಂ ಮರುತೋ ಮಧ್ವೋ ಅಂಧಸಃ |

(ಮಂ ಸಂ. ೧-೨೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ "ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ" ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು
 ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

|| ಸ್ವಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಮಸ್ಕಾನ್—ನಮಃ ಅನ್ನಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ನಮಸ್ಕಾನ್. ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸಧಾ-ಯಾಕ್ಲ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಹೃದಾ - ಹೃದಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. **ಊಡಿದಂಪದಾದಿ**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಷ್ಟಃ—ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸ್ಥೋಃ ಸಂಯೋಗಾ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾಯಿ—ಕುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಬ್. ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣ್. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಅತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಕಾಗಮ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಜ್ಞಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷಾಣಾಃ—ಜುಷೀಪ್ರೀತಿ ಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್**—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅದರ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಚಿತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥ—ಅಪ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಧಾಸಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. **ಇಗುಪಧಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರಃ ಕಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಕ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ ||

ಸ್ತುತಾಸೋ ನೋ ಮರುತೋ ಮೃಳಯಂತೂತ ಸ್ತುತೋ ಮಘವಾ ಶಂಭವಿಷ್ಠಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾ ನಃ ಸಂತು ಕೋಮ್ಯಾ ವನಾನ್ಯಹಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಮರುತೋ ಜಿಗೀಷಾ || ೩ ||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ಸ್ತುತಾಸಃ | ನಃ | ಮರುತಃ | ಮೃಳಯಂತು | ಉತ | ಸ್ತುತಃ | ಮಘನಾ | ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾ | ನಃ | ಸಂತು | ಕೋಮ್ಯಾ | ವನಾನಿ | ಅಹಾನಿ | ವಿಶ್ವಾ | ಮರುತಃ | ಜಿಗೀಷಾ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ತೇ ಮರುತಃ ಸ್ತುತಾಸಃ ಸ್ತುತಾಃ ಸಂತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಮೃಳಯಂತು ಸುಖಯಂತು | ಉತಾಪಿ ಚ ಮಘನಾ | ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ | ಅಸ್ಮದ್ವಾತವ್ಯಬಹುಧನೇನ ತದ್ವಾನಂದ್ರಃ ಸ್ತುತಃ ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಿಯತ್ವತಮಃ ಸನ್ನಸ್ತಾನ್ಮೃಳಯಂತು | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಮರುತಃ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಜಿಗೀಷಾ || ಜಿಗೀತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣೋ ಜಿಗೀಷಾ || ಜಿಗೀಷಿತವ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾನ್ಯುಕ್ತರತ್ರಾನುಭೂಯಮಾನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯುಹಾನಿ ದಿವಸಾನ್ಯೂರ್ಧ್ವೋಽನ್ನತಾನ್ಯುಪಯುಪರಿ ಶ್ರಿಯಾ ಯಶಸಾ ವೋಕ್ಷ್ಯಷ್ಟಾನಿ ಕೋಮ್ಯಾ ಕಾಮ್ಯಾನಿ ಸ್ಪುರಣೀಯಾನಿ ವನಾನಿ ಸರ್ವೈಃ ಸಂಭವಿನೀಯಾನಿ ಸಂತು | ಜಿಗೀಷಾ ಜೇತುಮಿಷ್ಟಾನಿ ಜೇತವ್ಯಾನಿ ಚ ಸಂತ್ಸಿತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ಮರುತ ಇಂದ್ರಕ್ತ ಸುಖಯಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ತೇ) ಮರುತಃ—ಆ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ಸ್ತುತಾಸಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತರಾಗಿ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಮೃಳಯಂತು—ಸುಖಪಡಿಸಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಸ್ತುತಃ—ಸ್ತುತನಾದ | ಮಘನಾ—(ನಮಗೆ ದಾತ ವ್ಯವಾದ) ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ—ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಕರನಾಗಿ | (ಮೃಳಯಂತು—ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಜಿಗೀಷಾ—ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವಾದ | ವಿಶ್ವಾ ಅಹಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ದಿವಗಳೂ | ಊರ್ಧ್ವಾ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳೂ | ಕೋಮ್ಯಾ—ಕಾಮ್ಯ (ಅವೇಕ್ಷಣೀಯ)ಗಳೂ | ವನಾನಿ—(ಸರ್ವರಿಗೂ) ಸುಖಕೇತುಗಳೂ ಮತ್ತು | (ಜಿಗೀಷಾ—ಜಯಾರ್ಹಗಳೂ) | ಸಂತು—(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಮರುತರೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತರಾಗಿ, ನೀವು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ, ಧನಾಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೂ, ಸ್ತುತನಾಗಿ ಸುಖಾವಹನಾಗಲಿ, ಮತ್ತು ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ಇದೇ ರೀತಿ ಇರಲಿ ಎಂದು ಸವ್ಯ ಸ್ತೂರ ಇಚ್ಛಿಸುವಂತೆ, ನಾವು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ (ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಸುಖವಾಗಿ, ಉತ್ತಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಜೀವಿಸೋಣ.

English Translation

May the Maruts, now hymned, bestow happiness upon us : may Maghavan, now glorified, be propitious to us · Maruts, may all the

ensuing days that may be expected by us prove gratifying, and full of enjoyment.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹೇ ಮರುತಃ—ಎಂದು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವರು ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ **ಸ್ತುತಾಸಃ**—ಸ್ತುತಿ ಸಲ್ಲುಟ್ಟವರಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು **ಮೃಳಯಂತು**—ಸುಖವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು—

ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಪತೇ ಮಧುಮಂತಮೂರ್ಛಿಂ ಧೇನುರಿವ ಪಯೋ ಅಸ್ಮಾಸ್ತು ಧುಕ್ಷ್ವ |
ಮಧುಶ್ಚತಂ ಘೃತಮಿವ ಸುಪೂತಮೃತಸ್ಯ ನಃ ಪತಯೋ ಮೃಳಯಂತು ||

(ಮ. ಸಂ ೪-೨೭-೨)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ **ಮೃಳಯಂತು** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಮೃಳಯತಿರುಪದಯಾಕರ್ಮ** ವಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—**ಮೃಳಯಂತು** ನಿತ್ಯಮಸ್ಮಾಕ್ ರಕ್ಷಂತು ಪೂಜಯಂತು ವಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ, ಅರ್ಥವಾನಮಗೆ (ಪೂಜೆಯು) ಮನ್ನಣೆಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಮಘವಾ ಸ್ತುತಃ ಶಂಭುಷ್ಠಃ—ಮಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು **ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ದಾನಕರ್ಮಣಃ** (ನಿ ೧-೭) ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಂಹತಾತುನಿವಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಘಪದವು ಧನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ನಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮ ಅಸ್ಮದ್ವಾತವ್ಯಬದುಧನೇನ ತದ್ವಾನಿಂದ್ರಃ** ಮಘವೆಂದರೆ ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಮಘವಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಇರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮಘವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅನ್ವಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಮಘವಾ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರಾಗಲೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸಹಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರವಿರುತ್ತದೆ.

**ಸ ಉ ಏವ ಮಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ | ತತ ಇಂದ್ರೋ ಮಖನಾನಭವನ್ಮಖವಾನ್ತ ವೈ ತಂ ಮಘ-
ವಾನಿತ್ಯಾ ಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇವಾಃ |**

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧೩).

ಮಖವೇ (ಯಜ್ಞವೇ) ವಿಷ್ಣುವಾದುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರನು ಮಖವಂತನಾದುದರಿಂದ ಇವನನ್ನೇ **ಮಘ-ವಂತನೆಂದು** ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರಿಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಇವರುಗಳೆಲ್ಲರ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಿತಾ ಅಗ್ನಿ ಆಕುಷಾಣಾಸ ಇಷ್ಟೀರ್ಯುರ್ವೋಃ ಸರ್ವಾಭ್ಯಶ್ಯಾಮು ವಾಚಾನ್ |

ಮೇಂದ್ರೋ ನೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ ಯೂಯಂ ಪಾತ ಸ್ತಸ್ಮಿಭಿಃ ಸದಾ ನಃ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೨. ೯೩ ೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಇದಲ್ಲದೆ ಮಾರುತವೆಂಬ ಪದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಅಗ್ನಿ ಇಂದ್ರ ವರುಣ ಮಿತ್ರ ದೇವಾಃ ಶರ್ಧಃ ಪ್ರ ಯಂತ ಮಾರುತೋತ ವಿಷ್ಣೋ |

ಉಭಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರುದ್ರೋ ಅಥ ಗ್ನಾಃ ಪೂಷಾ ಭಗಃ ಸರಸ್ವತೀ ಜುಷಂತ ||

(ಮಂ. ಸಂ ೫-೪೬-೨)

ತಮಸ್ಯ ರಾಜಾ ವರುಣಸ್ತಮಸ್ತಿನಾ ಕ್ರತುಂ ಸಚಂತ ಮಾರುತಸ್ಯ ವೇಧಸಃ ||

(ಮಂ. ಸಂ ೮-೧೫೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ ಮಾರುತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Vishnu, whose character in the hymns of the Veda is very different from that assumed by him in later periods of Hindu religion, must be taken here as the friend and companion of Indra. Like Maruts, he assisted Indra in his battle against Vritra and the conquest of the clouds. When Indra was forsaken by all the Gods, Vishnu came to his help.

In VII. 68. 8. Indra, Vishnu and Maruts are called upon together Nay, ಮಾರುತ, belonging to the Maruts becomes actually an epithet of Vishnu. (V. 46. 2.) and in I 156. 4, ಮಾರುತಸ್ಯ has been pointed out by Roth as an appellation of Vishnu.

(S. B. E Vol XXXII P. 134)

ಆದರೆ ಕೆಲವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿವೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಘವಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧನಂತನಂದ ಇಂದ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡಗೂಡಿ ಇಂದ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು

ಈ ಇಂದ್ರನು (ಯಜಮಾನರಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿ) ಯಜಮಾನರು ಪರಿಪುಷ್ಪ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ತೆತಮಾಃ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗಲಿ ಎಂದು ಬಹಳವಾಗಿ ಹರಸುತ್ತಾ ಅಸ್ಮಾನ್ ಮೃಳಯಿತು=ಯಜ್ಞವಾಡುನ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಜಿಗೀಷಾ—ಜಿಗೀಷಿತವ್ಯಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾನಿ ಉತ್ತರತ್ರಾಸುಭೂಯಮಾನಾನಿ—ಯಜಮಾನರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದುಗಳೂ, ಅನುಭವಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದವುಗಳೂ, ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಕಳೆಯುವುದುಗಳೂ ಆಗಿರುವ ವಿಶ್ವಾ

ಅಹಾನಿ ದಿನಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಊರ್ಧ್ವಾ ಸಂತು ಯಶಸಾ ಶ್ರೀಯಾ ವಾ ಉನ್ನತಾನಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಿ—ಯಶಸ್ಸು ಸಂದಲೂ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಕೋಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮ್ಯಾನಿ, ಸ್ವೃಹಣೀಯಾನಿ—ಮುಂದೆ ಅನುಭವಿಸುವ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೆರವೇರುವುದರಿಂದ ಶ್ಲಾಘ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ, ವನಾನಿ—ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಹೊಂದತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ವನ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಶ್ಮಿ (ಕಿರಣ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪರಿಸಿದೆ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ವನ ಸಂಭಕ್ತೌ | ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಇಚ್ಛೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವನು ಯಾಚಿನೇ ಯಾಚಿಸು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ವನಾನಿ, ವನಾಮಹೇ, ವನತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳೂ, ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ನಾಮಪದಗಳ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ,

ಘೃಷುಂ ಸಾವಕಂ ವನಿನಂ ವಿಚರ್ಷಣಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಹವಸಾ ಗೃಣೇಮಸಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೧೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವನವಂತಂ, ಉದಕವಂತಂ ಎಂದು ವನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದೂ,

ವನಾನಿ ವಿಭ್ಯೋ ನಕಿರಸ್ಯ ತಾನಿ ವ್ರತಾ ದೇವಸ್ಯ ಸವಿತುರ್ಮಿನಂತಿ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೩೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂದರೆ ವೃಕ್ಷಗಳೆಂದೂ,

ಸಾರಾವತಸ್ಯ ರಾತಿಷು ದ್ರವಚ್ಛೇ ಕ್ರೇಷ್ವಾತುಷು |

ತಿಷ್ಠಂ ವನಸ್ಯ ಮಧ್ಯ ಆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೪-೧೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ (ನಿ. ೫-೨)

ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಮುಘವನ್ನೂರ್ವ್ಯೇ ಧನ ಇಂದ್ರತೋಃ ಸಾಸಹ್ಯಾಮ ಸೃತನ್ಯತೋ ವನು-
ಯಾಮ ವನುಷ್ಯತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೨-೧)

ಮತ್ತು,

ಅಸ್ಮಾಕೇಭಿರ್ನೈ ಭಿರ್ವಯಂ ಸಾಸಹ್ಯಾಮ ಸೃತನ್ಯತೋ ವನುಯಾಮ ವನುಷ್ಯತೋ ನಭಂತಾ-
ಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೭)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲು ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ಕುವಿದ್ವೇವಸ್ಯ ಸಹಸಾ ಚಿಕಾನಃ ಸುಮ್ಮಮಗ್ನಿ ವನತೇ ವಾವೃಧಾನಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವೂ,

ವನೇಮ ಪೂರ್ವೀರಯೋ ಮನೀಷಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸುಶೋಕೋ ವಿಶ್ವಾನ್ಯಶ್ಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೭೦ ೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವನೇಮ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಸೇವಿಸೋಣ ಎಂತಲೂ,

ಪ್ರಿಯಾ ಆಸಿಧೀವನಿಸೀಷ್ಯ ಮೇಧಿರ ಆ ವನಸೀಷ್ಯ ಮೇಧಿರಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೭-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲಿ ಎಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಭವನೀಯಾನಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾ ಅಹಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದಿವಸಾನಿ ಜಿಗೀಷಾ ಸಂತು—ಜೇತುಮಿಷ್ಟಾನಿ ಜೇತವ್ಯಾನಿ ಚ ಸಂತು—ಯಜಮಾನರು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ದಿವಸಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಅವರಿಗೆ ಜಯಪ್ರದವಾಗರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದ್ದರೂ ಮರುದ್ಧವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸ್ತುತಾಸಃ—ಷ್ಠು ಇತ್ಯಂತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಜನ್ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಮೃಳಯಂತು—ಮೃಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಭವಿಷ್ಯಃ—ಶಂ ಭಾವಯತಾ ಶಂಭವಿತ್ಯ ಎಂಬ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತುರಿಷ್ವೇಮೇಯಃಸು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ತೃಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಓಗುಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವಾ—ನಪುಂಸದಲ್ಲಿ ಶೇತ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೋನಶ್ಯಾ, ವಿಶ್ವಾ, ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಶಿಗೆ ಲುಕ್.

ಕೋನಶ್ಯಾ—ಕಮು ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ಋದಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆದಿವೃದ್ಧಿ ಬಂದಾಗ ಭಾವದವನಾಗಿ ಓತ್ಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗೀಷಾ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಈತ್ಯ. ಅಧವಾ ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು ಸನ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಞಾನಗಮಾಂ ಸನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಸಸ್ತಂತದ ಮೇಲೆ ಆಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಿ ಆವೇಶ ಬಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮಾದ್‌ಹಂ ತನಿಷಾದೀಷಮಾಣ ಇಂದ್ರಾದ್ಧಿಯಾ ಮರುತೋ ರೇಜಮಾನಃ |
ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹನ್ಯಾ ನಿಶಿತಾನ್ಯಾಸಂತಾನ್ಯಾರೇ ಚಕ್ರಮಾ ಮ್ವಳತಾ ನಃ ||

|| ಪದಶಾಠಃ ||

ಅಸ್ಮತ್ | ಅಹಂ | ತನಿಷಾತ್ | ಈಷಮಾಣಃ | ಇಂದ್ರಾತ್ | ಭಿಯಾ | ಮರುತಃ | ರೇಜಮಾನಃ |
ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ | ಹನ್ಯಾ | ನಿಶಿತಾನಿ | ಅಸನ್ | ತಾನಿ | ಆರೇ | ಚಕ್ರಮ | ಮ್ವಳತ | ನಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಶ್ವಣುತ | ಅಹಮಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಿಷಾದ್ಭಲವತ ಇಂದ್ರಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾದ್ಧಿಯಾ ಭೀತ್ಯೇಷಮಾಣಃ ಪಲಾಯಮಾನಃ ಪುರತಃ ಸ್ಥಾತುಮತಕ್ರಃ ತಥಾ ರೇಜಮಾನೋ ವೇಪಮಾನಶ್ಚಾಭವಂ | ತತಶ್ಚ ಕಿಮಾಯಾತಮಿತಿ ಆತ ಆಹ | ಯಾನಿ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹನ್ಯಾ ಹನೀಂಷಿ ನಿಶಿತಾನಿ ಸಂಸ್ಪೃತಾನ್ಯಾಸನ್ ತಾನಿ ತಾನ್ಯೇವಾರೇ ಚಕ್ರಮ | ದೂರೇ ಕೃತವಂತೋ ವಯಮಿಂದ್ರಭಯಾತ್ | ಅತೋ ನೋಽಸ್ಮಾನಸಪರಾಧಿನೋ ಮ್ವಳತ | ಮ್ವಳಯತ | ಸುಖಯತ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ಅಹಂ—ನಾನು | ಅಸ್ಮಾತ್—ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ (ಮತ್ತು) | ತನಿಷಾತ್—ಬಲಿಷ್ಠನಾದ | ಇಂದ್ರಾತ್—ಇಂದ್ರನಿಂದ (ಇಂದ್ರನ ಸಮಾಪದಿಂದ) | ಭಿಯಾ—ಭಯದಿಂದ | ಈಷಮಾಣಃ—(ಅವನೊಡನೆಗೆ ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿ) ಓಡುತ್ತಾ | ರೇಜಮಾನಃ—ನಡುಗುತ್ತಾ (ಇದ್ದೇನೆ), | (ಯಾನಿ—ಯಾವನ) | ಹನ್ಯಾ—ಹನಿಸ್ಸುಗಳು | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ | ನಿಶಿತಾನಿ—ಸಂಸ್ಪೃತವಾಗಿ | ಅಸನ್—ಇದ್ದು ವೋ, | ತಾನಿ—ಅವುಗಳನ್ನು | ಆರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ಚಕ್ರಮ—(ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ) ಇಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ; | (ಆದುದರಿಂದ) | ನಃ—(ಅಪರಾಧಿಗಳಲ್ಲದ) ನಮ್ಮನ್ನು | ಮ್ವಳತ—ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ (ಅನನೈದುಂಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ) ನಡುಗುತ್ತಾ, ಓಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ, ಅವನ ಭಯದಿಂದಲೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ದೂರ ತೆಗೆದಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಅಪರಾಧಿಯಲ್ಲದ ನನ್ನನ್ನು ಸುಖಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ

English Translation

Maruts, through fear of that violent Indra, I fly, trembling, (from his presence) : the oblations that had been prepared for you have been put away : nevertheless, have patience with us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಯಂಭೂಷಿಯು ಇಂದ್ರನಿಂದ ಭೀತನಾದುದೂ ತನ್ನ ಭಯದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಸೌಹಾರ್ದವೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಅವರಿಂದ ತನಗೇನೂ ಸಹಾಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವರಿಂದ ತಾನು ಉಪಕೃತನಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಸಹ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕೃದ್ಧನಾದುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿಂಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಗ್ನಿ ಸ್ವಯಂಭೂಷಿಯು ಭೀತಿಯಿಂದ ನಡುಗುತ್ತಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಭೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಮೈತ್ರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಆದರೂ ಸಹ ಈ ವೈಷಮ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು.

ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ, ಅವರವರಿಗೆ ಇರುವ ರಾಜ ಪ್ರಜಾ ಸಂಬಂಧವೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಮತ್ತು ವೃತ್ರಾಸುರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿರುವುದೂ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೂರ್ವಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅತಿಥೇನ ವೈ ದೇವಾ ಇಷ್ಟಾಃ | ತಾನ್ವನುಮದವಿಂದತ್ತೇ ಚತುರ್ಥಾವ್ಯದ್ರವನ್ನೋನ್ಯೈಸ್ಯ
ಕ್ರಿಯಾ ತಿಷ್ಠಮಾನಾ ಅಗ್ನಿರ್ವಸುಭಿಃ ಸೋಮೋ ರುದ್ರೈರ್ವರುಣ ಆದಿತ್ಯೈರಿದ್ರೋ
ಮರುದ್ಭಿರ್ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ವಿಶ್ವೇದೇವೈಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೨-೧)

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳು ಅತಿಥ್ಯಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದಾಗ ಅವರವರಲ್ಲೇ ವೈಮನಸ್ಯವುಂಟಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಸೋಲಿಲಿಪ್ಪ ಹದೇ ನಾಲ್ಕು ಗುಂಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾದರು. ಅಗ್ನಿಯು ನಮಗಳೊಂದಿಗೂ ಸೋಮನು ರುದ್ರರೊಂದಿಗೂ, ವರುಣನು ಆದಿತ್ಯರೊಂದಿಗೂ, ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು

ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಗುಂಪುವಾಡಿಕೊಂಡರು, ಎಂಬ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವರೊಡನೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದ್ರನೇ ದೊರೆಯೆಂದೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದೂ ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅದೇ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ

ಹ್ವತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತೋ ವಿಶಾ ವೈ ಹ್ವತ್ರಿಯೋ ಬಲವಾನ್ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೩-೩-೬)

ಇಂದ್ರನು ಕ್ವಾತ್ರತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ರಾಜನು. ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಕಾರದಿಂದಲೇ ರಾಜನು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದೂ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವೂ ಸಾಹಚರ್ಯವೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಕ್ರಮವು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು

ಸ ನೋ ಮರುದ್ಧಿವ್ಯಸಭ ಕ್ರವೋ ಧಾ ಉಗ್ರ ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಸ್ಥವಿರಃ ಸಹೋದಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫)

ಎಂಬೀ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತಗಳಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಆಹ್ವಾನವೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಇದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ

ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ಯತ್ರೇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ವಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ |

(ಬೃ ದೇ. ೪-೫೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ವಾಗ್ವಾದದ ಫಲವಾಗಿ ಅವರವರ ವೈಷಮ್ಯವೂ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಅವರವರ ವಾಗ್ವಾದವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕ್ಷೃಗಸ್ಯಾವೋ ಮರುತಃ ಸ್ವಧಾಸೀದ್ಯನ್ಯಾಮೇಕಂ ಸಮಧತ್ತಾಹಿತೈಃ |

ಅಹಂ ಹ್ಯುಂಗ್ರಸ್ತವಿಷಸ್ತವಿಷ್ಣಾನ್ನಿಶ್ಯಸ್ಯ ಶತ್ತ್ರೋರನಮಂ ವಧಸ್ತ್ಯುಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೫-೬)

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಾನು ಅಹಿಹನನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಸುಳ್ಳು. ನಿಮಗೆ ಆ ಶಕ್ತಿಯು ತಾನೇ ಎಲ್ಲಿದ್ದಿತು ? ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಯೇ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಶಕ್ತಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ವೃತ್ತಹನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿತ್ತು. ಕೇವಲ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಭಯಂಕರನೂ, ಆದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆಗಿದ್ದೇನೆ. ಎಂದು ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕೃತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಂಡು ತನ್ನ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕ್ರೋಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವೃತ್ತಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಡೆದನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಮರುತ್ತುಗಳು ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಆ ಸಹಾಯದ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಮಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ಯಾವ ಸಹಾಯವೂ ಆಗಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ತಾನು ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂದನೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗಸ್ಯ ಇಂದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ನಿರುಷ್ಯ ಮರುದ್ಯುಃ ಸಂಪ್ರದಿತ್ಸಾಂಚಿಕಾರ | ಸ ಇಂದ್ರ ಏತ್ಯ
ಸರಿದೇವಯಾಂಚಿಕ್ರೇ | (ನಿ. ೧-೫)

ಅಗಸ್ಯಮುನಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನರ್ಪಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಇಂದ್ರನು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದನು ಎಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ

ನ ನೂನಮಸ್ತಿ ನೋ ಶ್ವಃ ಕಸ್ತದ್ವೇದ ಯದದ್ಭುತಂ |
ಅನ್ಯಸ್ಯ ಚಿತ್ತಮುಖಿ ಸಂಚರೇಣ್ಯಮುತಾಧೀತಂ ವಿನಶ್ಯತಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೦-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವಾದ ಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕ್ರೋಧದ ನೇಗವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ತನಗೆ ಅದರಿಂದ ಬಾಧಕವಾಗದಿರಲೆಂದೂ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಅವರಿಗೆ ಸೇರಲೇಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಂತ್ವನಚನವಾದನಂತರ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯು ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಬೆಳೆದು ತನ್ನ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ತಾನೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಎಂಟನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಜಹುರೈ ಸಖಾಯಃ |
ಮರುದ್ಧಿಂ ದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತುಭೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸ್ಯತನಾ ಜಯಾಸಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೭)

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನಿರುವ ನಿನ್ನ ಸಖ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು. ಅವರಿಗೂ ನಿನ್ನ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಯಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಈಷಮಾಣಃ—ಈಷ ಧಾತುವನ್ನು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲೂ, ಹಿಂಸಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಅದರ್ಶನಾರ್ಥದಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಮ್ಯಕ್ಕ್ರವಂತಿ ಸರಿತೋ ನ ಧೇನಾ ಅಂತರ್ಯದಾ ಮನಸಾ ಪೂಯಮಾನಾಃ |
ಏತೇ ಅರ್ಷಸ್ತೂರ್ಮಯೋ ಘೃತಸ್ಯ ಮೃಗಾ ಇವ ಕ್ಷಿಸಣೋರೀಷಮಾಣಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೮-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಧಿನಿಂದ ಬೆದರಿ ಮೃಗಗಳೂ ದೂರವಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿ ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಗತ್ಯರ್ಥವೂ ಅದರ್ಶನಾರ್ಥವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ,

ವೃತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅಜಹುರೈ ಸಖಾಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೭)

ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೃತ್ತನಿಗೆ ಬೆಂದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಓಡಿಹೋಗುವ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಈಷಮಾಣಾಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ಬೆಂದ ಸಲಾಯನ ಮಾಡಿದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು 'ಮುಷಿಯು ತಾನೇ ವರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ನಿಶಿತಾನಿ—ನಿಶಿತ ಶಬ್ದವು ಹಂತ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕರೋಪ ನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ,

ಪುರಸ್ಯ ಧಾರಾ ನಿಶಿತಾ ದುರತ್ಯಯಾ ದುರ್ಗಂಪಭಸ್ತತ್ಯವಯೋ ವದಂತಿ |

(ಕರ. ಉ. ೧-೩-೧೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರದ (ಕೌರವನಾಡುವ ಕತ್ತಿಯು) ತೈಕ್ಷ್ಣ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಈ ಪದವು ಸಂಸ್ಕೃತವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳು ಎಂದು ಹವ್ಯಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಅಹಂ ಅಸ್ಮಾತ್ ತನಿಷಾತ್ ಇಂದ್ರಾತ್ ಭಿಯಾ ಈಷಮಾಣಾಃ ರೇಜಮಾನಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧಾತ್ ಬಲವತಃ ಇಂದ್ರಾತ್ ಭೀಷ್ಯಾ ಪಲಾಯಮಾನಾಃ ಪುರತಃ ಸ್ಥಾತುಮಶಕ್ತಃ ನೇಪಮಾನಶ್ಚಾಭವಂ | ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ರಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹೆದರಿ, ಅವನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ತಾನಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ನಡೆದಿರುವುದೂ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವೂ, ೧-೧೭೧-೧ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಸಂಗಡ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ನಡೆಸಿದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ೧-೧೭೧-೨ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು (ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಇಂದ್ರನು ಮುತ್ತಿಜರೊಡನೆಯೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯೊಡನೆಯೂ ತನ್ನ ಹವಿರ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಿರುವುದು ೧-೧೭೧-೩ ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ತನಗಾಗಿರುವ ಪರಾಭವವನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಮರುತ್ಯುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವನು ಎಂದು ಕಥಾ ಸಂಭವವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹವ್ಯಾ ನಿಶಿತಾನಿ ತಾನಿ ಆರೆ ಚಕ್ರಮ | ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ನಿಮಗಾಗಿ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕೃತಾನಿ ಹವೀಂಷಿ ದೂರೆ ಕೃತವಂತೋ ವಯಂ ಇಂದ್ರಭಯಾತ್ | ಸಿದ್ಧನಾದಿರುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಭಯದಿಂದ ನಾವು ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದೆವು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಪರಾಧವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ನಃ ಮೃಳತ ಅತಃ ಅಪರಾಧಿನಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಸುಖಯತ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳಾದ (ನಿಮ್ಮನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ಅಥವಾ ನಿಮ್ಮ ತಿರಸ್ಕಾರ ರೂಪವಾದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದ) ನಮ್ಮ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮನ್ನಿಸಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತನಿಷಾತ್—ತನ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ **ತನೇಣದ್ವಾ** (ಉ. ಸೂ. ೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಪಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಷಮಾಣಃ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. **ಅನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಭಿಯಾ—ಜಾಭೀ ಭಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾನೇಕಾ ಚಿಸ್ತ್ವತೀ ಯಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇಜಮಾನಃ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಸನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನ್ಚ್. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮುಕಾಗಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಿಶಿತಾನಿ—ಶೋ ತನೂಕರಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ **ಶಾಚ್ಚೋರನೈತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಕಾರಾಂತಾದೇಶ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಏ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರಮು—ಡುಕೃಜ್ ಕರನೇ. ಧಾತು. ಲಿಪಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಳತ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕ ವಾಗಿದೆ. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮದ್ದೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೪ ||

~*~*~*~*~

|| ಸಂಹಿಕಾರಃ ||

ಯೇನ ಮಾನಾಸತ್ತಿತಯಂತ ಉಸ್ರಾ ವ್ಯಷ್ಟಿಷು ಶವಸಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ |

ಸ ನೋ ಮರುದ್ಧಿವ್ಯಷಭಶ್ರವೋ ಧಾ ಉಗ್ರ ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಸ್ಥವಿರಃ ಸಹೋದಾಃ ||

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಯೇನ | ಮಾನಾಸಃ | ಚಿತಯಂತೇ | ಉಸ್ರಾಃ | ವಿಸ್ರಿಷ್ಟಿಷು | ಶವಸಾ | ಶಶ್ವತೀನಾಂ |

ಸಃ | ನಃ | ಮರುತ್ಥಭಿಃ | ವ್ಯಷಭಃ | ಶ್ರವಃ | ಧಾಃ | ಉಗ್ರಃ | ಉಗ್ರೇಭಿಃ | ಸ್ಥವಿರಃ | ಸಹೋದಾಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೇನ ಶವಸಾ ಬಲಭೂತೇನ ತ್ವಯಾನುಗೃಹೀತಾ ಮಾನಾಸೋ ಮಾನ್ಯಾಸ್ತ್ವಯಾ-
ಭಿಮಾನಿತಾ ವೋಸ್ರಾ ರಶ್ಮಯಃ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಬಹ್ವೀನಾಮುಷಸಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಸತೀಷು
ಪ್ರಕಾಶೀಷು ಸತ್ಸು ಚಿತಯಂತೇ ಚೇತಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯವಹಾರಾಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಿ |
ಐಂದ್ರ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತೇನೈವಾನುಗೃಹೀತಾ ಉಷಸೋ ರಶ್ಮಯ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಹೇ ವೃಷಭ
ವರ್ಷಿತರಂದ್ರ ಸ ತಾದೈಶಸ್ತ್ವಂ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹಿತಃ ಶ್ರವೋ ಧಾಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ಲೂಯಮಾಣಮನ್ನಂ
ಭೇಹಿ | ಸ್ಥಾಪಯ | ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದ್ಯಶಸ್ತ್ವಂ | ಉಗ್ರ ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲಃ ಸಹೋದಾಃ | ಪರಾಭಿ
ಭವಸಾನುರ್ಥ್ಯಂ ಬಲಂ ಸಹಃ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ ಸ್ಥವಿರಃ ಪುರಾತನಃ | ಕೀದ್ಯಶೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ | ಉಗ್ರೇಭಿಃ
ಕ್ರೂರಬಲೈಃ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೋಽನ್ನಂ ದೇಹಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮಾನಾಸಃ—ಮಾನ್ಯಗಳಾದ (ಸಿನ್ನ ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರವಾದ) |
ಉಸ್ರಾಃ—ರಶ್ಮಿಗಳು | ಶಶ್ವತೀನಾಂ—ನಿತ್ಯವಾದ ಉಷಸ್ಸುಗಳ | ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು—ಪ್ರಕಾಶವುಂಟಾಗಲು |
ಶವಸಾ ಬಲಸ್ವರೂಪನಾದ | ಯೇನ—ಯಾವ ಸಿನ್ನಿಂದ (ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾಗಿ) | ಚಿತಯಂತೇ—ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳನ್ನು (ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೇ | (ಹೇ) ವೃಷಭ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ | ಉಗ್ರಃ—ಕ್ರೂರವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ | ಸಹೋದಾಃ—ಬಲದಾಯಕನೂ |
ಸ್ಥವಿರಃ—ಪುರಾತನನೂ (ಆದ ಸೀನು) | ಉಗ್ರೇಭಿಃ—ಉಗ್ರಸ್ವಭಾವದವರಾದ | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆ
ಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಶ್ರವಃ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಧಾಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು).

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಿನ್ನ ಅಭಿಮಾನಪಾತ್ರವಾದ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಕಿರಣಗಳು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ
ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರರತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಎಲೈ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನಾದ
ಇಂದ್ರನೇ, ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವದವನೂ, ಬಲದಾಯಕನೂ, ಪುರಾತನನೂ ಆದ ನೀನು ಕ್ರೂರರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ
ಸಹಿತನಾಗಿ, ನಮಗೋಸ್ಕರ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

The rays of the ever-recurring mornings favoured, Indra, by your
vigour, confer consciousness as they shine : showerer of benefits,
(of days), bestower of strength, fierce, (and attended) by the fierce Maruts,
grant us (abundant) food.

|| ನಿತೀಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಸ್ರಾಃ ಶವಸಾ ಮಾನಾಸಃ—ರಶ್ಮಯಃ ಬಲಭೂತೇನ ತ್ವಯಾ ಅನುಗೃಹೀತಾಃ ಮಾನ್ಯಾಃ
ತ್ವಯಾ ಅಭಿಮಾನಿತಾ ವಾ | ಶವಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಿ. ೨-೨೪) ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ

(ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವೇ ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಕ್ಷಿಗಳ ಬಲರೂಪಿಯಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾಗಿ ಸತ್ಯಾರಾಹವಾಗಿವೆ ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಬಲರೂಪಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉಸ್ರಶಬ್ದವು ರಕ್ಷಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದವು ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಆದರೆ, Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇದನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಪರಿವರ್ತನೆಯು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

'Thou, through whom the Manas see the Mornings, whenever the eternal dawns flash forth with power, O India, O Strong hero, grant thou glory to us with the Maruts, terrible with the terrible ones, strong and a giver of victory.

[S. B. E. XXXII. P. 289].

ಈ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯ ಸಂತತಿಯ ಋಷಿಗಳಿಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಯಣರೂ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ತಪ್ಪೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತದ್ಯಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವನು ಷ್ಯಾದ್ಯದ್ಯಾಂ ಮಾನಾಸ ಉಚಿಫಮವೋಚಿನ್ |

ಅಸ್ಮಾದ್ಯ ಸದಸಃ ಸೋಮ್ಯಾದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೮೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂಜಾವಂತೋಽಸ್ಮದೀಯಾ ಹೋತ್ರಾದಯಃ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಋಕ್ವಿಗೆ—

“ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಾನಸರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಪ್ಪಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಕಂಡು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರರಾಗುತ್ತಾರೆ.”

ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ಯ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ, ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಂಗ್ ಸಂಧಿತರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಏಷ ವಃ ಸ್ತೋಮೋ ಮರುತ ಇಯಂ ಗೀರ್ಮಾನ್ದಾರ್ಯಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೫-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೂ ಸಾಯಣರು ವರಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂದರೆ ಪೂಜ್ಯನಾದ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

"I translate ಮಾನ್ಯ, the son of ಮಾನ, because, the poet so called in I. 189-8 is in all probability, the same as our ಮಾಂದಾತ್ಯ ಮಾನ್ಯ. But it may also be Manyā the descendant of ಮಾಂದಾರಿ.

[S. B. E. XXXII. P. 206]

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದುವಾಗ,

The ಮಾನಾಸಃ are the people of ಮಾನ್ಯ and there is no necessity for taking ಮಾನ with Grassmann as a general name for poet.

[S. B. E. XXXII. P 291]

ಎಂದು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರು ಅರ್ಧಮಾಡುವಂತೆ ಮಾನಾಸಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಸ್ರಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ರಶ್ಮಿಗಳು ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ ಇಂದ್ರನೇ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಭಗಶ್ಚೈವಾರ್ಯಮಾಂಶಕ್ಲ ಮಿತೋ ವರುಣ ಏವ ಚ |
 ಧಾತಾ ಚೈವ ವಿಧಾತಾ ಚ ವಿವಸ್ವಾಂಶ್ಚ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ ||
 ತ್ವಷ್ಟಾ ಪೂಷಾ ತಥೈವಂದ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋ ವಿಷ್ಣು ರುಚ್ಯತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೪೬-೧೪೭)

ಎಂದು ಬೃಹದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿ ಸರಿಗಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ತದ್ವಾ ಏಷ ಏವೇಂದ್ರಃ | ಯ ಏಷ ತಪತಿ |

(ಓ. ಐ. ೧-೬-೪-೧೮)

ಎಂಬುದಾಗಿ ರತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಯುಂಜಂತಿ ಬೃಧ್ನಮರುಷಂ ಚಿರಂತಂ ಪರಿ ತಸ್ತುಷಃ | ರೋಚಂತೇ ರೋಚಿನಾ ದಿವಿ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೬-೧೧)

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಆಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಆದಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ ತಾನೇ ಇದ್ದು ಎಲ್ಲರ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿಭಾವವೂ, ಅನಂತರ ಆದಿತ್ಯಕೀರಣಗಳ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ತತ್ಪತೀನಾಂ ವ್ಯುಷ್ಟಿಷು ಚೇತಯಂತೇ—ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಬಹ್ವೀನಾಮುಷಸಾಂ ಪ್ರಕಾಶೇಷು ಸತ್ಸು ಪ್ರಾಚೀನಾಂ ಸ್ವಸೈವ್ಯವದಾರಾಯ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಿ | ಆಯಾಯ (ಅಹಸ್ಸುಗೃ) ದಿನಗಳ ಭೇದವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಅನೇಕನಾಗುವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆಯಾಯ ಉಪಸ್ಥುಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು

ಉಂಟಾದಾಗ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರ ಕೃತನುಗುಣವಾದ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಆಯಾಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಐಂದ್ರಾಂ ದಿಶಿ ತೇನೈವಾನುಗೃಹೀತಾಃ ಉಷಸೋ ರಶ್ಮಯಃ ಉದ್ಗಚ್ಯಂತೀತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ | ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ಕಿರಣಗಳು ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಈ ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅವರವರ ವ್ಯವಹಾರಕೃತನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ರಶ್ಮಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನಾದಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಯಮಕೃತನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಕವನ್ನೆ ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಪುರಾಣೇ ದೇವಿ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವವಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೬೧-೧).

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಚೈತ್ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೫).

ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ, ಶಾಶ್ವತಗಳಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸು ಕಾಂತಿಯುತಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಸಾಧನಳಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿಶ್ರಾಮುಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ ೭-೭೫-೫).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಹವತ್ಸಿಯರ ಸಂಬಂಧವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಉಷಸ್ಸಿನ ಆವಿರ್ಭಾವವಾದೊಡನೆಯೇ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಮೃತಪ್ರಾಯರಾಗಿ ಮಲಗಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವ್ಯೂಗಿಷಾ ಆವಃ ಪಥ್ಯಾಜಿನಾನಾಂ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀರ್ಮಾನುಷೀರ್ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೯-೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷೋದೇವಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಆ ಪ್ರಯೋಜನವೆಲ್ಲವೂ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನ ಆಶಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶನವಾ ಯೇನ ಚಿತೆಯಂತೇ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ವೃಷಭ—ವರ್ಷಿತಃ—ವೃಷ್ಣಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ವೃಷಭ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಜೋಧಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು, **ಉಗ್ರಃ—ಉದ್ಗೂರ್ಣಬಲಃ** ಬಲದಿಂದ ತುಂಬಿ ಇರುವನೆಂದೂ, **ಸಹೋದಾಃ—ಸೆರಾಭಿಭವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಬಲಂಸಃ ತಸ್ಯ ದಾತಾ—**ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಃ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಧವಾದ ಸೆರಾಭಿಭವ ಬಲವನ್ನು (ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು) ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದೂ, **ಸ್ಮ ವಿರಃ—ಪುರಾತನಃ** ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರುವವನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಃ—ಶಾಧ್ಯತಃ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾದಿಂದ ಪೂರಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಉಗ್ರೇಭಿಃ ಕ್ರೂರಬಲೈಃ ಮರುದ್ಭಿಃ ಕ್ರೂರವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದ ಮರುದೈನತೆಗಳೊಡಗೂಡಿ, ಶ್ರವೋ ಧಾಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಂ ಅನ್ಯಂ ದೇಹಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಹೋದಾಃ— ಸರಾಭಿಭವಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಹಃ | ತಸ್ಯ ದಾತಾ | ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಹಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವೃಷಭ—ವರ್ಷಿತಃ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವನೆಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು—ಪ್ರಜಾಂ ವರ್ಷತೀತಿ ವಾ ಅತಿಬೃಹತೀರೀತ ಇತಿ ವಾ, ತತ್ ವೃಷಕರ್ಮಾ, ವರ್ಷಣಾತ್ ವೃಷಭಃ, ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣಂ ರೀತಸ್ಯಿಂಚಿತಿ, ಪ್ರಜಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಲು ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ರೇತಸ್ಸೇಕ್ತಮತಿಶಯೋನಾತ್ಮಾನಮಸಾವುದ್ಯಚ್ಛಿತಿ— ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಉದ್ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ವೃಷಭ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮರುತ್ಯಾ ಇಂದ್ರ ವೃಷಭೋ ರಣಾಯ ಪಿಬಾ ಸೋಮ ಮನುಷ್ಯಧಂ ಮದಾಯ |
ಆ ಸಿಷ್ಣಾಸ್ಯ ಜಠರೇ ಮಧ್ಯ ಊರ್ಮಿಂ ತ್ವಂ ರಾಜಾಸಿ ಪ್ರದಿವಃ ಸುತಾನಾಂ ||

(ಋ ಸಂ ೩-೪೩-೧)

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಭಃ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ನೋಚಿಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ತಹಣಂ ಸಚಂತೇ |
ವೃಶ್ನಾನರೋ ದಸ್ಯುಮಗ್ನಿರ್ಜಘ್ನಾಸ್ತಾ ಅಧೂನೋತ್ಪಾಷ್ಠಾ ಅವ ಶಂಬರಂ ಭೇತ್ ||

(ಋ ಸಂ ೧೫೯-೬).

ಈ ಗುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವೃಷಭಸ್ಯ ವರ್ಷಿತುರಪಾಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾನಾಸಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಜಾತ್ನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ಯ ಪರವಾದಾಗ ಆಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ ಅಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಚಿತಯಂತೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚಂತ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯುತ್ಪಾಸ್ತಾನೈತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ—ವಶ ಕಾಂತಾ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗ್ರಹಿಣ್ಯವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. **ವೃಕ್ತಭೃಷ್ಣ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. **ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ವಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ** - (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. **ಯಸಿವೃಷಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೪೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಿತ್ವ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ **ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಗಾತಿಷ್ಠಾಘು**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಗ್ರೇಭಿಃ—ಉಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. **ಯುಜ್ರೇಂದ್ರೈ**—(ಉ. ಸೂ. ೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಗಂತ ವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಭಿಸಿಪರವಾದಾಗ ಐಸ್ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ವ

ಸ್ಥವಿರಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. **ಅಜಿರಶಿಶಿರ**—(ಉ ಸೂ ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಹೋದಾಃ—ಡುಧಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು ಸಹಃ ಬಲಂ ದದಾತೀತಿ ಸಹೋದಾಃ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಪಾಹೀಂದ್ರ | ಸಹೀಯಸೋ | ನ್ಯಾನ್ವವಾ | ಮರುದ್ಧಿರವಯಾತಹೇಳಾಃ |

ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ | ಸಾಸಹಿದ್ಧಾನೋ | ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಪಾಹಿ | ಇಂದ್ರ | ಸಹೀಯಸಃ | ನ್ಯಾನ್ | ಭವ | ಮರುತ್ಸಾಃ | ಅವಯಾತೃಹೇಳಾಃ |

ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ | ಸಸಹಿಃ | ದಧಾನಃ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಪಾಹಿ | ರಕ್ಷ | ಕಾನ್ | ಸಹೀಯಸೋ ನೈನ್ ಸಹಸ್ವಿತಮಾಂಸ್ತ್ವದನುಗ್ರಹೇ-
 ಷಾತಿಪ್ರವೃದ್ಧಿಬಲಾನೇತ್ಯನ್ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾನ್ ಮರುತೋ ವಾ | ಕಿಂಚಿ ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಾಕಮಸ್ತಾಸ್ತ-
 ವಯಾತಹೇಳಾ ಭವ | ಅಸಗತಮನ್ಯುರ್ಭವ | ಮರುತ್ಸು ನಾ ತಥಾ ಭವ | ಕಿಂಚಿ ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ
 ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞಾನೈರ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹ ಸಾಸಹಿಃ ಶತ್ತ್ರಾಣಾಮಭಿಭವಿತಾ ಸಂದಧಾನೋಽಸ್ತದಭಿಮತಸ್ಯ
 ಧಾರಯಿತಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ | ಶಿಷ್ಯೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸಹೀಯಸಃ—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಅತಿ
 ಬಲಾಢ್ಯರಾದ | ನೈನ್—ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಥವಾ ನೇತೃಗಳಾದ ಮರುತರನ್ನು | ಪಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು, |
 (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಅವಯಾತಹೇಳಾಃ—(ನಮ್ಮಲ್ಲಿ)
 ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನು | ಮರುದ್ಧಿಃ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಅವಯಾತಹೇಳಾಃ—ಕ್ರೋಧವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ | ಭವ—
 ಆಗು, | (ಮತ್ತೂ) | ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ—ಶುಭವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ | ಸಾಸಹಿಃ—
 (ರತ್ನಗಳನ್ನು) ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವವನಾಗಿ | ದಧಾನಃ (ಭವ)—(ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು) ಧರಿಸು
 ವವನಾಗು (ಅನುಗ್ರಹಿಸು), | (ನಾವೂ ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವ್ಯಜನಂ - ಬಲವನ್ನೂ |
 ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ—ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಹಾಬಲಾಢ್ಯರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಂದ
 ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಡು, ಒಳ್ಳೆಯಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮರುತರಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಶತ್ರು
 ಗಳನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ನಮಗೆ, ಆಹಾರ, ಬಲ, ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation.

Do you, Indra, cherish the vigorous leaders (of the rains), be free
 from displeasure against the Maruts: overcoming (our) enemies along with
 the intelligent (Muruts), support us (so that) we may obtain food, strength,
 and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹೀಯಸೋ ನೈನ್—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂದೋಧಿಸಿದೆ. ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ
 ನಿರುಕ್ತಕಾರಿರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಸಹಸ್ವಿತಮಾಂ ತ್ವದನುಗ್ರಹೇಣ ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧಿಬಲಾಂ—
 ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿರುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು
 ರಕ್ಷಕನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ನ್ಯೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ನೇತ್ಯನ್ ಮನುಷ್ಯಾನಸ್ಮಾನ್ ಮರುತೋ ವಾ—ನೇತ್ಯಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಅಥವಾ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಹೀಯಸಃ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ವಂಶದವರನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ತಮಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಲವು ಲಭಿಸಿತೆಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಮರುತಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ಸಹಜವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತಾಯಿತು. ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದೂ, ಸಂಘಾತಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಆ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳೂ ಯುಜ್ಯೇಭಿಃ ಸೌಂಸ್ಯೇಭಿಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮರುತೋ ಗಣಿಸ್ತಸ್ಮಾನ್ನಾರುತಃ ಸಪ್ತಕಪಾಲಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೧-೧೩)

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಹಿ ಮಾರುತೋ ಗಣಃ ಸರ್ವಮೇವೈತೇನ ರಥಂ ಪ್ರೀಣಾತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೇ ಇರುವೆಂದೂ, ಆ ವಿಧವಾದ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಚೈತನ್ಯವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಹೀಯಸಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಷಿನಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನ್ಯೂನ್ ಎಂದರೆ ನೇತ್ಯಗಳೂ, ಪ್ರಜಾರೂಪಿಗಳೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ

ಸ ಏತಾನ್ಯಂದ್ರೀಂ ಮರುತ್ವತೀಮಜ್ಞಸತ್ | ಫಲತ್ರಂ ವಾ ಇಂದ್ರೋ ವಿಶೋ ಮರುತಃ ಫಲತ್ರಂ
ವೈ ವಿಶೋ ನಿಷೇದ್ವಾ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೫-೨-೨೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನ್ಯೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ. ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಲಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಚಿತ್ರೈರಂಜಿಭಿವಪುಷೇ ವ್ಯಂಜತೇ ವಕ್ಷಃಸು ರುಕ್ಮಾ ಅಧಿ ಯೇತೀರೀ ಕುಭೇ |

ಅಂಸೇಷೈಷಾಂ ನಿ ಮಿಮ್ಯಕ್ಷುರ್ಬುಫ್ಪಯಃ ಸಾಕಂ ಜಜ್ಞಿರೇ ಸ್ವಧಯಾ ದಿವೋ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೪).

ವಿಶ್ವೇದವಿಸೋ ರಯಿಭಿಃ ಸಮೋಕಸಃ ಸಂಮಿಶ್ಲಾ ಸಸ್ತಪಿಸೀಭಿವಿರಪ್ಯಿ ನಃ |

ಅಸ್ತಾರ ಇಷಾಂ ದಧಿರೇ ಗಭಸ್ತೋರನಂತಶುಷ್ಮಾ ವೃಷಪಾವಯೋ ನರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೧೦)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಆದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನ್ಯೂನ್ ಎಂದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಮರುದ್ಧಿಃ ಅವಯಾತದೇಳಾಃ ಭವ—ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೋಪವಿಲ್ಲ ದವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮರುತ್ಸು ನಾ ಅಪಗತಮನ್ಯುಭವ--ಮರುದ್ಧೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಸಮಾಧಾನವಾದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಹೇಳಿಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಪವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸುಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ ಸಾಸಂಹಿಃ— ಇಂದ್ರನು ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾದ ಮರುದ್ಧೇವತೆಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿ ಎಂದೂ, **ಅಸ್ತದಭಿಮತಸ್ಯ ಧಾರಯಿತಾ ಭವ** ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವನಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೇತ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚಿತ್ರೈಃ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಜನಿಷ್ಯ ವಿಭಾಃ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯೈ ಏವಾ ರಾತ್ರುಷಸೇ ಯೋನಿಮಾರ್ಕಿಣ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೇತಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟತಮಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ ಮರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಜ್ಞಾತತಮಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ, ಬಲವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಅಗ್ರಸ್ತೃಪುಷಿಯು ತಾನು ಪರಿಸಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಸು ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವೃಜನ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಪಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಆದರೆ ಕೇವಲ ಬಲ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವೃಜನ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವಂತೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹಿಂಸೆ, ಯುದ್ಧ ಒಲಯುತನಾದ ಶತ್ರು, ಬಲಯುತನಾದ ದೇವತೆ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತವೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಷಾಲ್ದಂ ಯುತ್ಸು ಪ್ರತನಾಸು ಪಸ್ರಿಂ ಸ್ವರ್ಷಾಮಸ್ಪಾಂ ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೨೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ವೃಜ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ** ಆವರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಬಲವೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.) ಮತ್ತು,

ಮರುತಾಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ ವಯಮಿಂದ್ರೇಣ ಸನಯಾಮ ವಾಜಂ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೦೧-೧೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ **ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ಲೇಪುತಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ**, ಶತ್ರುನಿರಸನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆ ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಅವರಣವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ, ಸತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಚ್ಚತಕ್ಕ ವಂಚನೆಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೀಡತಕ್ಕ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯದ್ವಾ ಮರುತಃ ಪರಮೇ ಸದಸ್ಯೇ ಯದ್ವಾನಮೇ ವೃಜನೇ ಮಾದಯಾಸೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೧-೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಂದಸ್ಥಾಮಿಗಳು ವರ್ಜಿತೇ ದೋಷೈಃ ದೋಷ ವರ್ಜಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಶಸ್ಯಾ ನಃ ಪುರ್ವಣೇಕ ಹೋತರ್ವೇವೇಭಿರಗ್ನೇ ಅಗ್ನಿ ಭಿಧಾನಃ |

ರಾಯಃ ಸೋನೋ ಸದಸೋ ವಾವಸಾನಾ ಅತಿ ಸ್ರಸೇವು ವೃಜನಂ ನಾಂಹಃ ||

(ಋ ಸಂ ೬-೧೧-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕವಾದ ಶತ್ರುವೆಂದೂ,

ಮಾ ನೋ ಅಜ್ಞಾತಾ ವೃಜನಾ ದುರಾಧ್ಯೋನಾಶಿವಾಸೋ ಅವ ಕ್ರಮುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೨-೨೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸೆಯೆಂದೂ,

ವಿಶ್ವೇಷ್ವೇನಂ ವೃಜನೇಷು ಪಾಮಿ ಯೋ ಮೇ ಕುಕ್ಷೀ ಸುತಸೋಮಃ ಪೃಣಾತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೮-೨)

ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಾಯುತವಾದ ಅಧವಾ ಬಲಯುತವಾದ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವೃಜ್ಯತೇನೇನ ಎಂದಿರುವಾಗ,

ಯುಕ್ತಾ ಮಾತಾಸೀದ್ಧುರಿ ದಕ್ಷಿಣಾಯಾ ಅತಿಷ್ಠದ್ಗರ್ಭೋ ವೃಜನೀಷ್ಠಂತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವತ್ಸು, ಮೇಳುಪಂಕ್ತಿಮು ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಸಹ ಮರೆಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಳು ಪಂಕ್ತಿಗರ್ಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂಚನಿ, ವಕ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶತ್ರುಪರವಾಗಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲ ಬಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಅಧವಾ ಬಲಯುತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಧವಾ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹಾದಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸ ಆಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ೧-೧೬೫-೧೧ ನೇ ಋಕ್ಯಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ವೃಜನ means an enclosure, whether it be derived from ವೃಜ್ to ward off or from ವೃಜ್ in the sense of clearing as in ವೃಕ್ತಬರ್ಹಿಃ. In either case the meaning remains much the same, namely, a field cleared for pasture or agriculture. In this sense, ವೃಜನ is neuter while as a masculine it means powerful, invigorating. [S. B. E. XXXII. P 208]

ಎಂದರೆ ವೃಜನಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ರಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಈತನ ಮತ. ಆದರೆ ನಿಯುಕ್ತಕಾರರು, ವರ್ಧಃ, ವರ್ಗಃ, ವೃಜನಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ವೀರವಾಸುಂ— ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ೧-೧೭೩-೧೩ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ವಿದ್ಯಾನೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ—ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅಗ್ರಸ್ತೃಕೃತವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಈ ಋಷಿಯ ಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇಂತಹ ಪುನಃಪರಿತವಾದ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಉವರ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಕೃತಿವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಕುತ್ಸ, ವಸಿಷ್ಠ, ಗೃತ್ಸಮದ ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಋಷಿಗಳ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಭರದ್ವಾಜ ಗೃತ್ಸಮದ, ನಸಿಷ್ಠ, ನೋಧಾಃ, ಅಗ್ರಸ್ತೃ, ವಿಮದ, ನಭಾಕ, ಕುತ್ಸ ಈ ಎಂಟು ಋಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಉದರ್ಕಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವೆಂದೂ ಕರೆಯಬಹುದು. ಅಭ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಉಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನೇ ಪುನಃ ಪರನಮಾಡುವುದೆಂದರ್ಥ. ಉಕ್ತಾರ್ಥಮುಖಿ ವಾಕ್ಯಂ ಆದರಾತಿಶಯದ್ವ್ಯೋತನಾಯ ಪುನಃ ಪಠ್ಯತೇ | ಈ ವಿಧವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವದ ತೀವ್ರತೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅಭ್ಯಾಸೇ ಭೂಯಾಂಸಮರ್ಥಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯಾಹೋ ದರ್ಶನೀಯೇತಿ |

(ನಿ ೧೦-೪೨)

ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಾವದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವಳು ಸುಂದರ ಘಾಗದ್ದಾಳೆ ಎನ್ನುವ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತಿಶಯವಾದ ಆದರವು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಉತ್ಸಮವಾದ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಾಗ ಆದರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಮವ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಅನೇಕ ಇವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪರುಚ್ಛೇದಋಷಿಯ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೯೭ ಅಧವಾ, ಉದರ್ಕವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಪತಕ್ತ ಮಂತ್ರವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಯಾ ಗೋಮತೀರುಷಸಃ ಸರ್ವನೀರಾ ವೃಚ್ಚಂತಿ ದಾತುಷೇ ಮರ್ತ್ಯಾಯ |

ನಾಯೋರಿವ ಸೂನ್ಯತಾನಾಮುದರ್ಕೇ ತಾ ಅಶ್ವದಾ ಅಶ್ವವತ್ಸೋಮಸುತ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಉದರ್ಕವೆಂದರೆ ಸಮಾಪ್ತಿ ಪರನವೆಂದರ್ಥ. ಆದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೂಕ್ತ ಸಮಾಪ್ತಿಯೆಂದರ್ಥ.

|| ಷ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸಹೀಯಸಃ—ಸಹಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ಯೇ ಅಸ್ಮಮಾಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿನಃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನಃ ಮತೋರ್ಲೂಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಗೆ ಲೋಪ. ಟೀಕೆ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯವ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರಾಶ

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋತೆಸ್ತ್ರೀಣಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ಅವಯಾತೇಳಾಃ—ಅವಯಾತಃ ಹೇಳಃ ಯಸ್ಮಾತ್ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ರಕೇತೇಭಿಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶೋಭನಃ ಪ್ರಕೇತಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತೈಃ ಸರ್ವಾಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಿಸ್ ಗೆ ಏಸಾಭಾವ ಏಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಸಾಸಹಿಃ—ಸಹ ಅಭಿಭವೇ. ಉತ್ಸರ್ಗಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಆದ್ಯಗಮಹನ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಧಾನಃ—ದುಧಾನ್ ಧಾರಣವೋಪಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಜಾದೇಶ. ಶ್ಚ ಏಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚಿತ್ರೋ ವ ಇತಿ ತ್ವಚಾತ್ಮಕಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ಮಾರುತಂ ಗಾಯತ್ರಂ | ಚಿತ್ರಸ್ತ್ವಚಂ ಗಾಯತ್ರಮಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಲೈಂಗಿಕೋ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುನಾದವು—ಚಿತ್ರೋ ವಃ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪುಷಿಯು, ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಯು, ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಚಿತ್ರಸ್ತ್ವಚಂ ಗಾಯತ್ರಂ ಎಂದು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಿರುವುದು. ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯುಕ್ತಂಪಿ—೩ ||

|| ಯುಷ್ಠಿ—ಆಗಸ್ಯ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋ ||

ಚಿತ್ರೋ ವೋಸ್ತು ಯಾಮತ್ಪ್ರಿತ್ರ ಊತೀ ಸುದಾನವಃ |

ಮರುತೋ ಅಹಿಭಾನವಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಚಿತ್ರಃ | ವಃ | ಅಸ್ತು | ಯಾಮಃ | ಚಿತ್ರಃ | ಊತೀ | ಸುದಾನವಃ |

ಮರುತಃ | ಅಹಿಭಾನವಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ 1

ಹೇ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಠಾಕಂ ಯಾಮೋಸ್ಯದ್ಯಜ್ಞಾಗಮತ್ಪ್ರಿತ್ರಾ ಯುನೀಯಃ ಪೂಜ್ಯ ಅಶ್ವರ್ಯಭೂತೋ ವಾಸ್ತು | ಭವತು | ನ ಕೇವಲಮಾಗಮನಮೇವ ಚಿತ್ರಂ ಕಿಂತು ಹೇ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಹೇ ಅಹಿಭಾನವೋಽಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಯುಷ್ಠಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀ ಚಿತ್ರಃ ಸ ಆಗಮ ಊತ್ಯೂತ್ಪ್ರೈ ರಕ್ಷಣಾಯೇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ನಾ ಯುಕ್ತಕ್ಷ ಭವತು | ತದಾಗಮನಂ ತೀಘ್ರಮಸ್ತು ಅಭಿಮತಪ್ರದಂ ಚಾಸ್ತಿಸ್ತತ್ಕರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಯಾಮಃ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ) ಆಗಮನವು | ಚಿತ್ರಃ—ಪೂಜ್ಯವು ಅಥವಾ ಮಹದಾಶ್ವರ್ಯಕರವು | ಅಸ್ತು—ಆಗಲಿ, (ಮತ್ತೂ) | ಸುದಾನವಃ—ಶುಭದಾನವದರೂ | ಅಹಿಭಾನವಃ—ಕುದದೇ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | ಚಿತ್ರಃ—ಅಶ್ವರ್ಯಕಂವಾದ (ನಿಮ್ಮ ಆ ಆಗಮನವು) | ಊತೀ—(ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಥವಾ (ನಮ್ಮ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | (ಭವತು—ಆಗಲಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶುಭವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರೂ, ಕುದದೇ ಇರುವ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ, (ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನದ್ದೇತಿಸಿ) ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನವೇ ಮಹದಾಶ್ವರ್ಯಭೂತವಾದುದು ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನದಿಂದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅಥವಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪೂರ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

Maruts, of inseparable splendour, may your coming be marvellous, liberal benefactors, for our protection.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಃ ಯಾಮಃ ಚಿತ್ರಃ ಅಸ್ತು— ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಅಸ್ತದ್ಭಜ್ಜಾಗಮಃ ಚಾಯನೀಯಃ ಪೂಜ್ಯಃ
ಆಶ್ವರ್ಯಭೂತೋ ನಾ ಭವತು—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ

ಅವರು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವುದು, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಮರುತ್ತುಗಳ ವಾಹನವೂ, ಅವರ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮವೂ ಅತ್ಯಾಕರ್ಷಣೀಯವೆಂಬುದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಏವೈಃ, ಏವಾಸಃ, ಏವಯಾಮರುತಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಘಾತಾತ್ಮಕವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಯಾಮಃ ಚಿತ್ರಂ ಅಸ್ತು ಸಿಮ್ಮ ಅಗಮನವು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದವು ಸೌಂದರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂಜ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಗುಣಗಳೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ತ್ರಿಷೀಮಂತೋ ಅಧ್ವರಸ್ಯೇವ ದಿದ್ಯುತ್ಪೂಚ್ಯವಸೋ ಜುಹ್ಯೋಽನಾಗ್ನೇಃ |

ಅರ್ಚತ್ರಯೋ ಧನಯೋ ನ ವೀರಾ ಭ್ರಾಜಜ್ಜನ್ಮನೋ ಮರುತೋ ಅಧ್ವಷ್ಟಾಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೬-೬೬-೧೦)

ತಂ ವೃಧಂತಂ ಮಾರುತಂ ಭ್ರಾಜದ್ಯಷ್ಟಿಂ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನುಂ ಹವಸಾ ವಿವಾಸೇ |

ದಿವಃ ಶರ್ಧಾಯ ಶುಚಿಯೋ ಮನೀಷಾ ಗಿರಯೋ ನಾಪ ಉಗ್ರಾ ಅಸ್ತುಧ್ರನ್ ||

(ಮು ಸಂ ೬-೬೬-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಗಳ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಶುದ್ಧವೂ ಆವ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಗಳ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ

ಸುದಾನವಃ ಅಹಿಧಾನವಃ— ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗುಣದ್ವೈತಕವಾದ ವದಗಳಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಶೋಭನೆದಾನಾಃ—ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವರೆಂದೂ, ಅಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಕಾಂತಿಯು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದೂ, ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ಸುದಾನವಃ—ಶೋಭನೆದಾನಾಃ | ಅತ್ಯಂತ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೆಂದರ್ಥ. ಸುದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ರಸಭರಿತರು ಅಥವಾ ರಸದಾತರು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಪದವು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ

ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಕೆಲವು ಕಡೆ ರಸದಾತರು ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದಾಗಬಹುದು

ಪಿನ್ವಂತ್ಯ ಪೋ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಪಯೋ ಘೃತವದ್ವಿದಭೇಷ್ವಾಭುವಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೪-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಉಂಟು. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ದೇವತೆಗಳ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸುದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಔದಾರ್ಯವು ಮರುದಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಗುಣವೂ ಆಗಬಹುದು

ಇಷಂ ಸ್ಯಂಚಂತಾ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವ ಆ ಬರ್ಹಿಃ ಸೀದತಂ ನರಾ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೪೭-೮)

ಸೇದಗ್ನೇ ಅಸ್ತು ಸುಭಗಃ ಸುದಾನುರ್ಯಸ್ತಾ ನಿಕೈನ ಹವಿಷಾ ಯ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಋ. ಸಂ ೪-೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಿಗಳೆಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ೧೦-೪೩-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಉತ್ತರಾ ಸೂರಧರಃ ಪುತ್ರ ಅಸೀದ್ವಾನುಃ ಶಯೇ ಸಹವತ್ಸಾ ನ ಧೇನುಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೩೨-೯)

ಸಹದಾನುಂ ಪುರುಹೂತ ಕ್ಷಿಯಂತಮಹಸ್ವಮಿಂದ್ರ ಸಂ ಪಿಣಕೃಣಾರುಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಎಂದರೆ ವೃತ್ತಮಾತ್ರೆಯಾದ ಅಸುರಸ್ತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಸುದಾನವಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉದಾರವಾದ ದಾನಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದು ಸ್ವಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವರ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ ಇದರ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ೧೭೩ ನೇ ಸೂತ್ರದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನು ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಏನರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯಿಷ್ವಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀ ಚಿತ್ರೇ ಸ ಆಗಮಃ ಊತೀ ರಕ್ಷಣಾಯ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ ಭವತು—
ನಮ್ಮ ಪೂಜಾರ್ಥವಾದ ಆಗಮನವು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಥವಾ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ತ್ವದಾಗಮನಂ ತೀಘ್ನಮಸ್ತು ಅಭಿಮತಸ್ಪದಂ ಚಾಸ್ತು—
ವರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬೇಗ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಗಮ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಊತೀ—ಊತ್ಯೈ ರಕ್ಷಣಾಯ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ| ಊತಿಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಕರಿಂದ ಊತಿರವನಾತ್ ರಕ್ಷಣೆನಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಅನುಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಊತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು,

ಅ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ ಸುಮ್ನಾಯ ವರ್ತಯಾಮಸಿ |
ತುನಿಶೂರ್ಮಿಮ್ನುತೀಷದಮಿಂದ್ರ ಶನಿಷ್ಠ ಸತ್ವಥೇ ||

(ಮ. ಸಂ ೮-೭೮-೧)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಊತಯೇ ಅವನಾಯ ರಕ್ಷಣಾಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾಗಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟತರ್ಪಣಾಯ ವಾ ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ (ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು) ರಕ್ಷಣಾಪ್ರಕಾರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಹಿಭಾನವಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಹೀಯಮಾನಪ್ರಕಾಶಾಃ ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನವಿಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಗುಂದದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಂಗ್ಲ ಪರಿವರ್ತನಕಾರರು ಅಹಿ ಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ಪ ವೆಂದರ್ಥವಾದಿ ಸರ್ಪದಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಪರಿವರ್ತನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

O Maruts, you bounteous givers shining like snakes.

[S. B E XXXII P 293]

ಅಧವಾ ಅಹಿ ಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥವಾದಿದರೆ ಆಗ ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಮೇಘದ ಅಧವಾ ಮೇಘಾಂತ ವರ್ತಿಯಾದ ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಅಹಿಗೋಪಾಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಅಹಿಗೋಪಾ ಅತಿಷ್ಠನ್ | ಅಹಿನಾ ಗುಪ್ತಾಃ | ಅಹಿರಯನಾದೀತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ |

(ನಿ ೨-೧೭).

ಅಹಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಹಿ ಯೆಂದರೆ ಮೇಘವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿದರೆ ಆಗಲೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು ಹೇಗೆಂದರೆ,

ತೇ ಕ್ಷೋಣೀಭಿರರುಣೀಭಿನಾಂಜಿಭೀ ರುದ್ರಾ ಋತಸ್ಯ ಸದನೇಷು ವಾವೃಧಾಃ |

ನಿನ್ಮೇಘಮಾನಾ ಅತ್ಯೇನ ಸಾಜಸಾ ಸುಶ್ಲಂಧ್ರಂ ವರ್ಣಂ ದಧಿರೀ ಸುಪೇತಸಂ ||

(ಮ. ಸಂ ೨-೩೪-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮೇಘಾತ್ರಯವೂ, ಮೇಘಾಂತರ್ಗತರಾಗಿದ್ದು ಸುವರ್ಣದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಅವರು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಹಿಭಾನವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಉದಾಹೃತವಾದ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಯಾಮಃ - ಯಾ ಪ್ರಾವಣೀ. ಧಾತು ಔಷಾದಿಕ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ಥರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊತೀ—ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ ಧಾತುವಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಕ್ರಿಯೆ ನಿಂದ ನಿಸಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಾನವಃ— ಶೋಭನಃ ದಾನುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಂಬೋಧನಾದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರುತಃ— ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹಿಭಾನವಃ— ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪದವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರದೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆರೇ ಸಾ ವಃ ಸುದಾನವೋ ಮರುತ ಋಂಜತೀ ಶರಃ |

ಆರೇ ಅಶ್ಮಾ ಯಮಸ್ಯಥ || ೨ ||

ಶರವಾಃ |

ಆರೇ | ಸಾ | ವಃ | ಸುದಾನವಃ | ಮರುತಃ | ಋಂಜತೀ | ಶರಃ |

ಆರೇ | ಅಶ್ಮಾ | ಯಂ | ಅಸ್ಯಥ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾ ಮರುತಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧಿಸ್ಪಂಜತೀ ಪ್ರಸಾಧಯಂತೀ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮಲಂಕುರ್ವತೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಾನಾ ವಾ ಸಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಶರುರ್ಹಿಂಸಕಾ ಋಷಿರಾರೇ ದೂರೇ ಭವತು | ತಥಾ ಯಮಸ್ಯಥ ಕ್ಷಿಪಥ ಸೋಽಶ್ಮಾ ವ್ಯಾಪಕ ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಆರೇ | ದೂರನಾಮೈತತ್ | ದೂರೇ ಭವತು | ಮಾಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು | ಯದ್ವಾ | ಅರೇಶಬ್ದ ಅರಾಚ್ಛಬ್ದಸರ್ಯಾಯಃ | ಸ ಚ ದೂರೇ ಸಮಾಪೇ ಚಿ ವರ್ತತೇ | ಅತ್ರ ಸಮಾಪವಚನಃ | ಯಮಸ್ಯತ್ಸೋಽನ್ಯಮಸ್ಯಥ ತಂ ವೈರಿಣಮಸ್ಮಾಕಮುಪಲೋಪಮಃ ಕಠಿನ ಆಯುಧವಿಶೇಷ ಆರೇ ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸುದಾನವಃ— ಶೋಭನದಾನರಾದ | (**ಹೇ**) **ಮರುತಃ**— ಎಲೈ ಮರುದೈವತೆಗಳೇ | **ವಃ**—ನಿಮ್ಮ ದಾದ | **ಋಂಜತೀ**— ತೇಜಃಪುಂಜವಾದ | **ಸಾ** ಶರಃ—ಆ (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ಹಿಂಸಕವಾದ ಆಯುಧವು | **ಆರೇ**—ದೂರದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ) | **ಯಂ**—ಯಾವ ಆಯುಧವನ್ನು | **ಅಸ್ಯಥ**—(ದೂರ) ಎಸೆಯುತ್ತೀರೋ | (**ಸಃ**)

ಅಶ್ವಾ—(ಆ) ವ್ಯಾಸಕವಾದ ಆಯುಧವು (ಶಿಲೆಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾದ ಆಯುಧವು) | **ಆರೇ—**(ನನುಗೆ ಬಹಳ) ದೂರದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ) | [ಅರ್ಧವಾ ಯಂ—ಯಾವ ಆಯುಧವನ್ನು | **ಅಸ್ಯಥ—**(ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ನೆಡೆಗೆ) ಎಸೆಯುತ್ತೀರೋ | (ಸಃ) **ಅಶ್ವಾ—**ಆ ಶಿಲೆಯಂತೆ ಕಠಿಣವಾದ ಆಯುಧವು | **ಆರೇ—**(ಆ ಶತ್ರುವಿನ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ಇರಲಿ)].

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನದಾನರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೇ, ತೇಜಃಪುಂಜವೂ, ಹಿಂಸಕವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧವು (ನನುಗೆ) ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಇರಲಿ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ಆ ಶಿಲಾಪ್ರಾಯವಾದ ಆಯುಧವು ಬಹಳ ದೂರ ಇರಲಿ (ಆದರೆ ನೀವು ಎಸೆಯುವ ಆ ಆಯುಧವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲಿ).

English Translation

Maruts, liberal benefactors, may your bright destructive (shaft) be far from us . may the stone which you hurl be far from us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಂಜತೀ—ಪ್ರಸಾದಯಂತೀ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮಲಂಕುರ್ವತೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಾನಾ ವಾ | ಈ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ **ಯುಷ್ಠಿ** ಎಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಶರೂಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರಣ **ಯಂಜತೀ ಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮಾ** (ನಿ. ೬-೨೧) ಯಂಜತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಅಲಂಕಾರನಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ—

ದೂತಂ ವೋ ವಿಶ್ವವೇದಸಂ ಹವ್ಯವಾಹಮಮತ್ಯೈಂ |

ಯಜಿಸ್ಯಮ್ಬಂಜಸೇ ಗಿರಾ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೮-೨೫)

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದಾರೆ ಸಾಯಣರು **ಸುದಾನವಃ ಮರುತಃ** ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಅನೇಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅವರ ಬುಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಆಯುಧವು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವುದೆಂದೂ, ಅರ್ಧವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾರಸಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಆ ಆಯುಧವು ಶತ್ರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶರೂಃ **ಆರೇ** ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ ಎಂದು ಅರಿಸಿದೆ.

ಆರೇ ಅಶ್ವಾ ಯಮಸ್ಯಥ—ವ್ಯಾಸಕಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಃ ದೂರೇ ಭವತು ಮಾಂ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಆಯುಧವು ನಿಮ್ಮಿಂದ (ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲದಕಾರಣ) ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ಆರಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೂರನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ) ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಆರೇ ಶಬ್ದಃ ಆರಾಚ್ಛಿಬ್ಧಪರ್ಯಾಯಃ ಸ ಚ ದೂರೇ ಸಮೀಪೇ ಚಿ ವರ್ತತೇ** | ಆರಿ ಎಂಬ ಪದವು ಆರಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಯಪದವಾಗಿರುವಕಾರಣ ದೂರ ಅರ್ಧವಾ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, **ಅಸ್ಯತ್ತೋ ಅನ್ಯಂ ಯಂ ವೈರಿಣಂ**

ಅಸ್ಯಥ ಅಸ್ಮಾಕಮುಪಲೋಕಮಃ ಕರಿನಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಃ ತಂ ವೈರಿಣಂ ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತು ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ, ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಿಂತಲೂ ಜೀವಿಯಾದ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಆಯುಧವು ನಮಗೆ ಕಲ್ಲಿನಹಾಗೆ ಕಠಿಣವಾಗಿರುವುದಾದರೂ ಆ ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ಆರೋ ಎಂಬ ಪದವು ದೂರ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೨೦) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಆರಾತ್ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದೂರ ಅರ್ಥವಾ ಸಮೀಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ರುಕ್ರಿಯಾ ||

ಋಷಿಃ—ಋಷಿಃ ಧಾತು ಅಲಂಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ಟಿಗೆ ಶತ್ರುದೇಶ. ಸ್ತ್ರೀ ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೇಷ್ಠ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಜೇಷ್ಠ ಬಂದುದರಿಂದ ಕತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಕರುಃ—ಶ್ಯು ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಶ್ಯುಣಾತಿ ಇತಿ ಕರುಃ | ಶ್ಯು ಸ್ವು ಸ್ನಿ ಹಿ—(ಉ ಸೂ. ೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೆ. ಧಾತು ಅಶಿಕಶಿಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ (ಉ ಸೂ. ೫೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸ್ಯಥ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಜ್ಞಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧ ೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ಯುಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ ನು ವಿಶಃ ಪರಿ ವೃಂಕ್ತ ಸುದಾನವಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾನ್ಮಃ ಕರ್ತ ಜೀವಸೇ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ಯುಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ | ನು | ವಿಶಃ | ಪರಿ | ವೃಂಕ್ತ | ಸುದಾನವಃ |

ಊರ್ಧ್ವಾನ್ಮಃ | ನಃ | ಕರ್ತ | ಜೀವಸೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಸುದಾನವಃ ಶೋಭನದಾನಾಃ ಯೋಯಂ ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ ತೃಣವಚ್ಚಲನಸ್ತಭಾವಸ್ಯ ಶುಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಾ ಮಮ ವಿಶಃ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ | ಪರಿವರ್ಜಯತ | ಬಾಧಾಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತ | ಯದ್ವಾ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯಾಸುರವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಜಾಃ ಪರಿವರ್ಜಯತ | ಕಿಂಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾನೋರ್ಧ್ವಾನ್ ಕರ್ತ | ಕುರುತ | ಜೀವಸೇ ಚಿರಜೀವನಾಯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸುದಾನವಃ—ಉದಾರರಾದ ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ (ನೀವು) | ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣದಂತೆ | ಚಂಚಲ ಸ್ತಭಾವದವನಾದ ಅಥವಾ ಶುಷ್ಯನಾಗುತ್ತಿರುವ (ನನ್ನ) | ವಿಶಃ—ಪುತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ—ಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿ | [ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂಬ ಅಸುರನ | ವಿಶಃ—ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಲೋಕಗಳನ್ನು) | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಪರಿ ವ್ಯಂಕ್ತ—ನಾಶಮಾಡಿ] | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಜೀವಸೇ—(ಚಿರಕಾಲ) ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಉರ್ಧ್ವಾನ್—ಉತ್ಕೃಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ | ಕರ್ತ—ಮಾಡಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಉದಾರಿಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ತೃಣಪ್ರಾಯವಾದ (ತೃಣದಂತೆ ಚಂಚಲನಾದ) ನನ್ನ ಪುತ್ರ ಭೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ಬಾಧಾಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಚಿರಕಾಲಜೀವಿಸುವಂತೆ, ನಮ್ಮನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟಜೀವಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

English Translation.

Maruts, liberal benefactors, protect my people, (although I be) as insignificant as grass lift us up, that we may live

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೃಣಸ್ಯಂದಸ್ಯ—ತೃಣವತ್ ಚಲನಸ್ತಭಾವಸ್ಯ ಶುಷ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಾ— ಈ ಪದವು ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿ ಯಾಕಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಸ್ತಭಾವದವನೂ, ವಣಗುತ್ತಿರುವವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಥವಾ ಇದು ಅಂಕಿತನಾನುವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ | ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯ ಅಸುರ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂಬ ಅಸುರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಆಗ ತೃಣಸ್ಯಂದನೆಂದರೆ ಮೇಘಾಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನೆಂದು ಅವನ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ | ತೃಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂದರ್ಥ. ಘನೀಭೂತವಾದ ಮೇಘವು ಘರ್ಷಿತವಾಗಿ ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟು ಅನಂತರ ವೃಷ್ಟಿಸತನವಾಗುತ್ತದೆ | ತೃಣತೇಽಸಾವಿತಿ ತೃಣಃ ಸೀಳು ಎಂದರ್ಥಕೊಡುವ ತ್ವದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಘರ್ಷಿತವಾಗಿ ಸೀಳಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಮೇಘಕ್ಕೆ ತೃಣವೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದು ದುರ್ಗಚಾರ್ಯರ ವಿವರಣೆಯಿದೆ | ತ್ವಂದ್ಯಾತ್ ತೃಣಂ - ಎಂದು

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೧-೨೨) ಸ್ಕಂದ್ ಧಾತುಸಿಗೆ ಚಲಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ಕಂದನೆಂದರೆ ಕುಸ್ಪಳಿಸಿ ಹಾರುವ ಮಿಡತೆ ತಳುನೆಂದೂ ಅಗಬಹುದು ಇದೇ ರೀತಿ ಅಸುರನ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವಿದ್ದಿರಬಹುದು ಈ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ಇದೊಂದೇ ಕಡೆ ಪ್ರಯೋಗ ಸಲ್ಲುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಅರ್ಥನಾಡಬೇಕು.

ವಿಶಃ ನು ಪರಿವೃಷ್ಟ್ಯ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪುತ್ರರೂ, ದಾಸರೂ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಬಾಧಾಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಂದರೆಗೂ ಸಿಲುಕದಂತೆ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಎಂದನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಾ ಉಕ್ತ-ಲಕ್ಷಣಕಾಲಸ್ಯ ಅಸುರವಿಶೇಷಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಜಾಃ ಪರಿವರ್ಜಯತ | ಯಜಮಾನನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಕಾಲವು ಒದಗದಂತೆಯೂ, ಅಥವಾ ತೃಣಸ್ಕಂದನೆಂಬ ಹಸರುಳ್ಳ ಅಸುರನ ಪ್ರಜೆಯು ಎಂದರೆ ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳು ನಾಶವಾಗುವಂತೆಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆರಿಸಿದೆ ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯನುಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೮) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಜರಾಬೋಧ ತದ್ವಿವಿಧಿ ವಿಶೇ ವಿಶೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಯ |

ಸ್ತೋಮಂ ರುದ್ರಾಯ ದೃಶೀಕಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೦)

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇ ವಿಶೇ ಎಂಬ ಪದವು ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಃ ಊರ್ಧ್ವಾ ಕರ್ತ ಜೀವಸೇ—ಅಸ್ಮಾ ಚಿರಜೀವನಾಯ ಕುರುತ | ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಊರ್ಧ್ವ ಉಚ್ಚಿತೋ ಭವತಿ (ನಿ. ೨-೧೫) ಉನ್ನತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭೌತಿಕವಾದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ಪದವನ್ನು ವಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತಮವಾದ ಅರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೆಂದರ್ಥ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

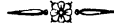
ತೃಣಸ್ಕಂದಸ್ಯ—ತೃಣವತ್ ಸ್ಕಂದಃ ಪರಿಚಲನಂ ಯಸ್ಯ. ಸವಾಸಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟ್ಯ—ವೃಷ್ಟಿ ವರ್ಜನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧದ್ವಾವ ವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ಮಥಸ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ರ್ಷಮ್ ವಿಕರಣ. ತ್ಸೋರಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಒಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತೃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟೌ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ತಪ್ತನಪ್ತನಥ** ನಾಕ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬಾತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿದಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ **ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ**— (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಏಷಂತವಾದುದರಿಂದ **ಕೈನ್ಸೇ** ಷಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಗಾಯತ್ಯಾನೇತಿಃ ತ್ರಯೋದಶರ್ಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭವ್ಯಂಧ್ರಂ |
ಗಾಯತ್ಪ್ರೋನೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ಸಮೂಲ್ಛೇ ದಶರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಪತೀಯ
ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹಾ
ಗಾಯತ್ಯಾಮು | ಅ. ೮-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— **ಗಾಯತ್ಯಾಮು** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು - ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ಋಕ್ಪುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು , ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತಿಷ್ಟುವಾ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ಗಾಯತ್ಪ್ರೋನಾ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಸಮೂಲ್ಛನೆಂಬ ಹತ್ತು ದಿನವನಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯ ಛಂದೋಮಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಕರನಾಳಾದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿವರೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಲ್ಪಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ **ವಿಶ್ವಜಿತೋಽಗ್ನಿಂ ನರಃ** ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಃ ಸ್ವಾಹಾ **ಗಾಯತ್ಯಾಮು** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೨)

ಸೂಕ್ತ—೧೨೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೩ ||
 ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೩, ೧೪, ೧೫ ||
	ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಖ್ಯೆ—೧೩	
	ಮುಷಿಃ—ಆಗಸ್ಯಃ	
	ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ	
	ಭಂದಃ - ತ್ರಿಸ್ತುಪ್	

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗಾಯತ್ರಾಂವು ನಭನ್ಯಂ ಯಥಾ ವೇರಚಾರ್ತಮು ತದ್ವಾವೃಧಾನಂ ಸ್ವರ್ವತ್ |
 ಗಾವೋ ಧೇನವೋ ಬರ್ಹಿಷ್ಯದ್ಬ್ರಾ ಆ ಯತ್ಸದ್ವಾನಂ ದಿವ್ಯಂ ವಿವಾಸಾನ್ ||೧||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗಾಯತ್ | ಸಾಮ | ನಭನ್ಯಂ | ಯಥಾ | ವೇಃ | ಅರ್ಚಾಮು | ತತ್ | ವವೃಧಾನಂ | ಸ್ವರ್ವತ್ |
 ಗಾವಃ | ಧೇನವಃ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಅದ್ಬ್ರಾಃ | ಆ | ಯತ್ | ಸದ್ವಾನಂ | ದಿವ್ಯಂ | ವಿವಾಸಾನ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ನಭನ್ಯಂ ನಭಸ್ಯಂ ನಭಸಿ ಭವಂ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ ಹಿಂಸಕಂ ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಸ್ಯ | ನಭತಿವರ್ಧಕಮರ್ವ ನಭತ್ಯೇದ್ವತೀತಿ ವಧಕಮರ್ವಸು ಗಣನಾತ್ | ತಾದೃಶಂ ಸಾಮು ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯಥಾ ವೇಃ ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ವೇದ್ವಿ ತಥಾ ಗಾಯತ್ | ಗಾಯತ್ಯುದ್ಗಾತಾ | ತತ್ತಸ್ಮಾದ್ಯತಃ ಸ್ತೌತಿ ತತಃ ಕಾರಣಾದ್ವವೃಧಾನಂ ವರ್ಧಮಾನಂ ಸ್ವರ್ವತ್ ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ತದ್ವಚ್ಚಕ್ಷುಷ್ಠಂ ಯಥಾ ವೇಃ ತಥಾರ್ಚಾಮು | ಪೂಜಯಾಮು | ಶಂಸಾನೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ತುತಮನುಶಂಸತೀತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ಯದ್ವಾ | ತದುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮು ವವೃಧಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾರ್ಚಾಮು | ಕಿಂಚಿ ಧೇನವೋ ದೋ-ಗ್ನೋರೈದವಬ್ರಾ ಅಹಿಂಸಿತಾ ಗಾವೋ ಯದ್ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದ್ವಾನಂ ಸೀದಂತಂ ದಿವ್ಯಂ ದಿವಿ ಭವಮಿಂದ್ರಂ ತ್ವಾನಮಾ ವಿವಾಸಾನ್ | ವಿವಾಸತಿಃ ಸರಿಚರಣಕಮರ್ವ | ಆಗತ್ಯ ಸರಿಚರಂತಿ ಕ್ಷೀರಂ ದುಹಂತಿ ತಥಾರ್ಚಾಮು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ನಭನ್ಯಂ— ನಭೋವ್ಯಾಪಿಯಾದ (ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಹಿಂಸಕವಾದ) | ಸಾಮು—ಸಾಮನನ್ನು | ಯಥಾ—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರ | ವೇಃ—ನೀನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯೋ | (ತಥಾ—ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ) | ಗಾಯತ್—(ಉದ್ಗಾತ್ಯವು) ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ | ತತ್—ಅದಕಾರಣ | ವವೃಧಾನಂ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರು

ವುದೂ | ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭೂತಸ್ವರ್ಗಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು | ಅರ್ಚಾಮ—(ನಿನಗೆ ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾಗುವಂತೆ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ (ಶಂಸನಮಾಡುತ್ತೇನೆ) [ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ವತ್—ಫಲಭೂತಸ್ವರ್ಗಯುಕ್ತವಾದ | ತತ್—ಆ ಸಾಮಮನ್ನು | ವವ್ರಧಾನಂ—ಸರ್ವತ್ರ (ವ್ಯಪ್ತವಾಗಿ) ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ | ಅರ್ಚಾಮ—ಶಂಸನಮಾಡುತ್ತೇನೆ |] (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) ಧೇನವಃ—ಹಾಲುಕರೆಯುವವನು | ಅದಬ್ಧಾಃ—ಅಹಿಂಸಿತಗಳೂ (ಆದ) | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳು | ಬರ್ಹಿಸಿ—ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ | ಸದ್ಧಾನಂ—ಆಸೀನನೂ | ದಿವ್ಯಂ—ಸ್ವರ್ಗವಾಸಿಯೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಯತ್—ಹೇಗೆ | ಆ ವಿನಾಸಾನ್—ಬಂದು ಪರಿಚರಿಸುತ್ತವೆಯೋ | (ತಥಾ ಅರ್ಚಾಮ—ಹಾಗೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಉದ್ಧಾಕ್ಯವು ಗಾನಮಾಡುವ ಸಾಮವು ನಿನ್ನ ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ನಭೋಲೋಕವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಾಮವನ್ನೇ ಸಮೃದ್ಧಿ ಸಾಧಕವೆಂದೂ ನಾವು ಶಂಸಿಸುತ್ತೇವೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಸಿಯೂ, (ಈಗ) ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಸೀನನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು, ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಮತ್ತು ಅಹಿಂಸಿತನಾದ ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಉಪಚರಿಸುವಂತೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ

English Translation.

The priests chant the heaven-ascending Sama, as you know (it) for such (praise) do you venerate as the cause of increase and conferrer of heaven, whence the cows, unimpeded, do honour to the divine (Indra), who is seated on the sacred grass.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೧೭೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ವಾಘ್ಯಂದಿನಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವು ಪರಿಸರ್ಜಿತಾದ ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ “ಸಮೂಳ್ಲೇ ದಶರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಛಂದೋಮೇ ಮರುತ್ಯತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ” ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಆ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸ್ಥಾನ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಈ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೂರ್ವಕಥೆಯೊಂದು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮರುತ್ಯತೀಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಯಗಳು ತನಗೆ ತೋರಿಸಿದ ವಿಶ್ವಾಸದ ಗುರುತಾಗಿ ತನಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಅವರಿಗೂ ಸಹ ಭಾಗವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ

ಇಂದ್ರೋ ವೈ ವೃತ್ರಂ ಹನಿಷ್ಯನ್ನರ್ವಾ ದೇವತಾ ಅಬ್ರವೀದನು ನೋಪತಿಷ್ಠಧ್ವಮುಪ ಮಾ ಹ್ಯಯಧ್ವಮಿತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಅದ್ರವನ್ನೋಽನೇನ್ಯಾಂ ವೈ ಹನಿಷ್ಯಂತ ಅದ್ರವಂತಿ ಹಂತೇಮಾನ್ ಭೀಷಯಾ ಇತಿ ಶಾನಭಿಸ್ಪ್ರಾಶ್ವಸೀತ್ತಸ್ಯ ಶ್ವಸಥಾ ದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದ್ರವನ್ನರುತೋ ಹ್ಯನಂ ನಾಜಹುಃ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ಸೇತ್ಯೇವೈನಮೇತಾಂ ವಾಚಿಂ ವದಂತ ಉಪಾತಿಷ್ಯಂತ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦).

ವೃತ್ತನನ್ನು ಹನನ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ “ ನೀವು ನನಗೆ ಈ ವೃತ್ತಾ ಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿ “ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಾಗ ಅವರು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಓಡಿಬಂದರು. ಆಗ ವೃತ್ತಾಸುರನು “ ಇವರು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ಭಯ ಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ ” ಎಂದು ಬಿರುಸಾದ ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು. ಕೂಡಲೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಭಯಪಟ್ಟು ಓಡಿಬಿಟ್ಟರು ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ. “ ಈತನನ್ನು ಹೊಡಿ. ಇವನ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಪೂರ್ಣ ವಾದ ಬಲನನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸು “ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿದ್ದರು, ಎಂಬ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು.

**ವೃತ್ತಸ್ಯ ತ್ವಾ ಶ್ವಸಥಾದೀಷಮಾಣಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಆಜಹುರೈಃ ಸಖಾಯಃ |
ಮರುದ್ಧಿರಂದ್ರ ಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತ್ವಾಭೇಮಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಪೃತನಾ ಜಯಾಸಿ ||**

(ಋ ಸಂ. ೮. ೯೬. ೭)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಮರುತ್ತುಗಳು ತನಗೆ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಸಕಾರ ವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ,

ಸೋಽವೇದಿಮೇ ವೈ ಕಿಲ ಮೇ ಸಚಿವಾ ಇಮೇ ಮಾಕಾಮಯಂತ ಹಂತೇಮಾನಸ್ವಿನ್ನುಕ
ಆಭಣಾ ಇತಿ ತಾನೇತಸ್ವಿನ್ನುಕ್ಲ ಆಭಜದಭ ಹೈತೇ ತರ್ಹ್ಯುಭೇ ಏವ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯೇ ಉಕ್ಲೇ
ಆಸತುಃ | ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಗ್ರಹಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಂ ಪ್ರಗಾಥಂ ಶಂಸತಿ ಮರು-
ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಶಂಸತಿ ಮರುತ್ವತೀಯಾಂ ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಮರುತಾಂ ಸಾ ಭಕ್ತೀಃ ||

(ಐ. ಭಾ. ೩-೨೦).

“ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ನನ್ನ ನಿಜವಾದ ಸಖರು. ಅವರು ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ನನ್ನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದ ಉಕ್ಲದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೂ ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ” ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಅವರಿಗೂ ಸಹ ಭಾಗವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಗ್ರಹವನ್ನು (ಪಾನಪಾತ್ರೆ) ಹಿಡಿದನು. ಪ್ರಗಾಥವನ್ನು ಪರಿಸಿದನು. ಹೀಗೆಯೇ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಪಚರಿಸಿದನು ಎಂದು ಮರುತ್ವತೀಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಂ ವೈ ವೃತ್ತಂ ಜಘ್ನಿವಾಂಸಂ ನಾಸ್ತ್ವತೇತಿ ಮನ್ಯಮಾನಾಃ ಸರ್ವಾ ದೇವತಾ ಆಜಹುಸ್ತಂ
ಮರುತ ಏವ ಸ್ವಾಪಯೋ ನಾಜಹುಃ ಪ್ರಾಣಾ ವೈ ಮರುತಃ ಸ್ವಾಪಯಃ ಪ್ರಾಣಾ
ಹೈವೈನಂ ತಂ ನಾಜಹುಸ್ತಸ್ವಾದೇಷೋಽಚ್ಯುತಃ ಸ್ವಾಪಿಮಾನ್ವಗಾಥಃ ಶಸ್ಯತ ಆಸ್ವಾಪೇ
ಸ್ವಾಪಿಭಿತಿ ||

(ಐ. ಭಾ. ೩-೧೬).

ವೃತ್ತಾಸುರನ ವಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿ ಹೋದಾಗ ಮರುತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಅವನನ್ನು ಬಿಡದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವುಗಳೇ ಅವನ ಪ್ರಾಣರೂಪರಾದ ಸಖರಾದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಆತ್ಯಂತಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಇದೇ ಮರುತ್ವತೀಯಗ್ರಹದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ

ಇತಕ್ಕೆ ರಾಜಪ್ರಜಾಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗ್ರಹ, ಪ್ರಗಾಧ, ನಿವಿಡ್ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

“ತ್ವತೀಯೇ ಭಂದೋನೇ ಮರುತ್ಪತ್ತೀಯಶಸ್ತ್ರೇ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಸೂಕ್ತದ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ದ್ವಾದಶಾಹದ ಏಳು, ಎಂಟು ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸರ್ಜಿತಾದ ಸ್ತ್ರೀಮಗಳಿಗೆ ಭಂದೋಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚತುರ್ವಿಂಶ, ಚತುಶ್ಚತ್ವಾರಿಂಶ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶ ಎಂದು ಮೂರು ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಭಂದೋಮದ ಸ್ತ್ರೀಮರೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತವು ಮೂರನೆಯ ಭಂದೋಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯ ಶಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಭಸ್ಯಂ—ನಭಸಿ ಭವಂ ನಭಸ್ಯಂ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ | ಹಿಂಸಕಂ ನಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಸ್ಯ | ನಭತೇ ಅರ್ಧಯತಿ ಎಂಬ ಈ ಪದವನ್ನು ವಧಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೦) ಯಾಸ್ಯುರು ವಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ನಭಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಭಸ್ಯಂ ಎಂದು ಪಾರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸಾಮ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಈ ಸಾಮವು (ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪರಿಸುವುದರಿಂದ) ಅಂತರಕ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ಕೆಡಕನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ರಾಕ್ಷಸರೇ ನೋಡಲಾದವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವುದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಭಸ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ವೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು ಇದೇ ವಾಕ್ಯವು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ ಕೀತ್ (Keith) ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. (ಐ. ಬ್ರಾ ೫-೨೦)

“Let him say the Saman, springing forth as of a bird.”

[Harward Oriental Series Vol. 25 p. 245].

ಇಲ್ಲಿ ವೇಃ ಯಥಾ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ನಭಸ್ಯಂ ಎಂದರೇ ಸ್ವತಃ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿತವಾಗುವ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಅಷ್ಟು ಅನುಚಿತವನ್ನು ವಂತಿಲ್ಲ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ರೀತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲು ಅಧಾರವೂ ಇದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಭಕ್ತನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವಾಗ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುವನು ಎಂದು ಪಕ್ಷಿಸಾಮ್ಯವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಯಃ ಸುಪರ್ಣಾ ಉಪ ಸೇದುರಿಂದ್ರಂ ಪ್ರಿಯನೇಧಾ ಋಷಯೋ ನಾಥಮಾನಾಃ |

ಅಪ ಧ್ವಾಂತಮೂರ್ಣುಹಿ ಪೂರ್ಧಿ ಚಕ್ಷುರ್ಮುಗ್ಧ್ಯಾಸ್ತಾನ್ನಿಧಯೇವ ಬದ್ಧಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೩-೧೧).

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯು ಸಹ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯನಿವಿಂಶತ್ಸಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿರುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತ ಕಾರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

“ ವಯೋ ವೇರ್ಬಹುವಚನಂ | ಸುಪರ್ಣಃ ಸುಪತನಾಃ ”

(ನಿ. ೪-೩).

ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನವು ವಯಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಗರಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಹಾರಬರುವಂತೆ ಋಷಿಗಳು ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು

“ ಗಂತ್ವತ್ಸಾತ್, ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯಾದ್ವಾ ಮರುತೋಽತ್ರ ವಯ ಉಚ್ಯಂತೇ ”

ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಯಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೫-೫) ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೇಃ ಯಥಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಆಗ ನಭನ್ಯಂ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಭನ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ನಭಸಿ ಆಕಾಶೇ ಭವೋ ನಭಸ್ತಾನ್ ವಾಯುರಿವ |

(ಋ ಸಂ ಭಾಷ್ಯ ೧-೧೪೯-೩)

ಆಕಾಶಸ್ಥನಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ನಭತಿ, ಅರ್ಧತಿ (ನಿ ೨-೧೯) ಎಂದು ವಧಕವರ್ವ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಭತಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ಇದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ನಭೋವ್ಯಾಪಿನಂ ಹಿಂಸಕಂ ವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಶಸ್ಯ ; ಹಿಂಸಕನಾದ ರಾಕ್ಷಸನ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ,

ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಅಂಗಿರಸೋ ನಕ್ಷಂತ ಪ್ರ ಕ್ರಂದನುರ್ನಭನ್ಯಸ್ಯ ವೇತು |

ಪ್ರ ಧೇನವ ಉದಪುತ್ರೋ ನವಂತ ಯುಜ್ಯತಾಮದ್ರೀ ಅಧ್ವರಸ್ಯ ವೇಶಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೪೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಭನ್ಯಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ Springing forth ಎಂದು Keith ಹೇಳುವಂತೆ, ಅಂತಃಸ್ಥವಾದ ಭಾವವು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಪಕ್ಷಿಸಾದೃಶ್ಯವು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. Monier-willams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನೂ ಸಹ ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ Springing forth (as a hymn, horse etc) ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಭನ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ವೇಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೇಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ, ವೇಃ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ತೀಘ್ರವಾದುದೂ ಆಕರ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ಸಾಮಸ್ತುತಿಯು ಹೃದಯದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಬಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡುವುದೇ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಇದನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಾಮು— ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

“ ಸಾಮ ಸಮ್ನಿತ್ಯುಚಾಸ್ಯತೇರ್ವರ್ಚಾ ಸಮಂಮೇನ ಇತಿ ನೈದಾನಾಃ | ”

(ನಿ. ೨-೧೨).

ಮುಕ್ತಿನ ಪರಿಮಿತಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಎಸೆ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅಸ್ಮಿ (ಕ್ಷೇಪಣೆ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಸಾಮ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಂದು ನಿದಾನ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮುಕ್ತೆಗೂ ಸಾಮಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

ಯುಕ್ತ ವಾ ಇದಮಗ್ರೇ ಸಾಮ ಚಾಸ್ತಾಂ ಸೈವ ನಾಮ ಯುಗಾಸೀದಮೋ ನಾಮ ಸಾಮ ಸಾ ವಾ ಯುಕ್ತಾನೋಪಾವದನ್ನಿಥುನಂ ಸಂಭವಾವ ಪ್ರಜಾತ್ಯಾ ಇತಿ ನೇಕ್ಯಾಬ್ರವೀತ್ಯಾನು ಜ್ಯಾಯಾನ್ಯಾ ಆತೋ ಮಮ ಮಹಿನೋತಿ ತೇ ದ್ವೇ ಭೂತ್ಯೋಪಾವದತಾಂ ತೇನ ಪ್ರತಿಚಿನ ಸಮವದತ ತಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂತ್ಯೋಪಾವದಂಸ್ತತ್ತಿಸ್ತಭಿಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾತ್ತಿಸ್ತಭಿಸ್ತಮಂತಿ ತಿಸ್ತಭಿರುದ್ಧಾ- ಯಂತಿ ತಿಸ್ತಭಿರ್ವಿ ಸಾಮ ಸಂಮಿತಂ ತಸ್ಮಾದೇಕಸ್ಯ ಬಹ್ಯೋಽ ಜಾಯಾ ಭವಂತಿ ನೈಕಸ್ಯೈ ಬಹವಃ ಸಹ ಪತಯೋ ಯದ್ವೈ ತತ್ಪಾ ಚಾಮುಕ್ತ ಸಮಭವತಾಂ ತತ್ಪಾನುಭವತ್ತತ್ಪಾನುಃ ಸಾಮುತ್ಸಂ ||

(ಐ ಬ್ರಾ ೩-೨೩)

ಪೂರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತೂ ಸಾಮವೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮುಕ್ತು ಸ್ತ್ರೀರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮವು ಪುರುಷದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಆಗ ಮುಕ್ತು ಸಾಮವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ದಾಂಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ ಎಂದಾಗ ಸಾಮವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ನನ್ನ ಮಹಿಮೆಯು ನಿನ್ನ ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು ಎಂದುತ್ತರ ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು ಆಗ ಮುಕ್ತು ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆಳೆದು (ಎರಡು ರೂಪವಾಗಿ) ಪುನಃ ಕೇಳಿತು ಆಗಲೂ ಸಾಮವು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ ಮೂರಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಸಾಮವನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿ ಸಾಮವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿತು ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಮವು ಬೆರೆತದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ (ತೃಚ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಮೂರು ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದ ಗಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷರಿಗೆ ಬಹುಪತ್ನಿಯಿರುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯು ಬಹುಪತ್ನವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತೂ ಸಾಮವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರಿಂದಲೇ (ಸಾ+ಅಮು) ಸಾಮ ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಆರ್ಕರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತೆಗೂ ಸಾಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ದಾಂಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೂ ಛಾಂದೋಗ್ಯದ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ, ಸಾಮವನ್ನು ಪತಿಯೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ತದೈಥಾ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರನೇವಂ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಾಹಾಥ ಕಸ್ಮಾದೈಕ್ಯಾನುಯೋಃ ಸಂಕ್ರಾಮಂತೀತಿ ಸಾಮ ವಾ ಯುಚಃ ಪತಿಸ್ತದೈತ್ಯಾಪಿ ಯಥಾ ಪಿತುಃ ಪುತ್ರನೇವಂ ಬ್ರೂಯಾದೈಥಾ

ಪತಿಗ್ರಂಥಂತಂ ಪುತ್ರಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪಾದ್ಯೈಶ್ಚ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಕ್ತಾ ಮಯೋಃ ಸಂಕ್ರಾಮತಿ ತಸ್ಮಾದುಕ್ತೀ ಸಂತನೋತಿತಿತಿ ಸಿತರಂ ಪುತ್ರಂ ಪಾತ್ರಂ ತಾಂಶ್ಚ ತ್ಸಂತನೋತಿ ತಸ್ಮಾದು ತೇಭ್ಯ ಏಕ ಏವ ದಧಾತಿ ||
(ಶ ಬ್ರಾ ೮-೧-೩-೫)

ಪಿತೃವಿಗೂ ಪುತ್ರನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಬುಕ್ಕಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯವೇನು ಎಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯು ಸಂಭವಿಸಿದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಬುಕ್ಕಿಗೆ ಪತಿಯಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಪತಿಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಪಿತೃ, ಪುತ್ರ, ಪೌತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ಪರಾಧಿಯವಿದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಬುಕ್ಕಿಗೂ ಇರುವ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇದರಂತೆಯೇ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬುಕ್ಕಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವಂತೆ. (ಛಾ ಉ ೧-೬-೧-೮)

ಇಯಮೇವರ್ಗಗ್ನಿಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ಇಯಮೇವ ಸಾಗ್ನಿ ರಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೧ ||

ಅಂತರಿಕ್ಷಮೇವರ್ಗ್ವಾಯುಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇಂತರಿಕ್ಷಮೇವ ಸಾ ವಾಯುರಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೨ ||

ದ್ಯೌರೇವರ್ಗಾದಿತ್ಯಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ದ್ಯೌರೇವ ಸಾದಿತೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೩ ||

ನಕ್ಷತ್ರಾಣೈವರ್ಗ್ವಂದ್ರಮಾಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ ನಕ್ಷತ್ರಾಣೈವ ಸಾ ಚಂದ್ರಮಾ ಅಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೪ ||

ಎಂಬ ಈ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪೃಥ್ವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ದ್ಯುಲೋಕ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಇವುಗಳಿಗೂ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಅದಿತ್ಯ, ಚಂದ್ರಮಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬುಕ್ಕಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಪೃಥ್ವ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಬುಕ್ಕಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಹ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಮಕ್ಕೆ ಬುಕ್ಕು ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿದೆಯೋ ಆದರಂತೆಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಾಗಿವೆ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೇ ಬುಕ್ಕು ಆದುದರಿಂದ ಇವೇ ಸಾ ಎಂದೂ ಅಗ್ನಾದಿಗಳೇ ಅಮವೆಂದೂ, ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಸಾಮವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ (ಛಾ. ಉ. ೧-೬-೧ ರಿಂದ ೯).

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ ವಾಗೇವರ್ಗ್ವಾನಃ ಸಾಮ ತದೇತದೇತಸ್ಯಾಮೃಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ತಸ್ಮಾದ್ಯುಚ್ಯೈಧ್ಯೂಥಂ ಸಾಮ ಗೀಯತೇ | ವಾಗೇವ ಸಾ ಪ್ರಾಣೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೧ ||

ಚಕ್ಷುರೇವರ್ಗಾತ್ಸಾ ಸಾಮ..... ಚಕ್ಷುರೇವ ಸಾತ್ಸಾಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೨ ||

ಶ್ರೋತ್ರೇವರ್ಗ್ವಾನಃ ಸಾಮ..... ಶ್ರೋತ್ರೇವೇವ ಸಾ ಮನೋಽಮಸ್ತತ್ಸಾಮ || ೩ ||

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್, ಚಕ್ಷುಸ್, ಶ್ರೋತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಣ, ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಾಗಿ ಋಕ್ಸಿಗೂ ಸಾಮುಕ್ಯೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ವಾಗಾದಿಗಳೇ ಋಕ್ಸುಗಳು (ಸಾ) ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳೇ ಅನುವು, ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಸಾಮನಾಗುತ್ತದೆ ಇದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮತ್ವದ ವಿನರಣೆಯಾಗಿದೆ

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಋಕ್ಸಿಗೂ ಸಾಮುಕ್ಯೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸೃಧಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ, ಈ ಲೋಕದ ಅಧಿಪತಿಗಳಾದ ಅಗ್ನಿವಿದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಈ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವರೆಂದೂ ಅಧವಾ ಋಕ್ಸಾನುಗಳೇ ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದೂ ಅಧಿದೈವತರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಋಕ್ಸಾನುಗಳ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

**ಸ ಏಷ ಯೇ ಚೈತಸ್ಮಾದವಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾನಾಂ ಚೇತಿ ತದ್ಯ
ಇಮೇ ವೀಣಾಯಾಂ ಗಾಯಂತೈತಂ ತೇ ಗಾಯಂತಿ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ಧನಸನಯಃ |**

(ಛಾಂ. ಉ. ೧-೭-೬)

ಅವನು ಇದರಡಿಲ್ಲದವನು (ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನೊಳಗಿರುವ) ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳಿಗೂ, ಸಮಸ್ತಕಾಮಗಳಿಗೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವನು. ಈ ಸಾಮನನ್ನು ವೀಣಾಗಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವವರಿಗೆ ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ಧನಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುತ್ತವೆ ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ,

**ಅಥ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಮ ಗಾಯತ್ಯುಭೌ ಸ ಗಾಯತಿ ಸೋಽಮುನೈವ ಸ ಏಷ
ಯೇ ಚಾನುಷ್ಠಾತ್ತರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ದೇವಕಾಮಾಂಶ್ಚ ||**

**ಕಂ ತೇ ಕಾಮನಾಗಾಯಾನೀತ್ಯೇಷ ಹ್ಯೇವ ಕಾಮಾಗಾನಸ್ಯೇಷ್ಟೇ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಮ
ಗಾಯತಿ ಸಾಮ ಗಾಯತಿ ||**

(ಛಾ ಉ ೧-೭-೭ರಿಂದ ೯)

ಈ ಸಾಮಗಾನದಿಂದ ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಮಸ್ತಕಾಮಗಳೂ ಲಭಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಉದ್ಧಾತ್ಮನಾದವನು “ಈ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಯಾವ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ” ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಈ ಸವಿತೃತ್ವಕವಾದ ಸಾಮಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೇ ಸಕಲವಿಧವಾದುದೂ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಠಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಕಾಮಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿ ಅವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡಲು ಶಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ

**ಸ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ತಾನುಧು ಸಾಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಅಭ್ಯಾಶೋ ಹ ಯದೇವಂ ಸಾಧವೋ
ಧರ್ಮಾ ಆ ಚಿ ಗಚ್ಛೇಯುರುಷ ಚಿ ನನೋಯುಃ |**

(ಛಾಂ. ಉ. ೨-೧೪)

ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಾತ್ಮನು ಸಾಮವನ್ನೇ ಸಾಧುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವನು. ಅವನಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾಧುಧರ್ಮಗಳೇ ರಕ್ಷಕವಾಗಿ ಬರುವುವು. ಮತ್ತು ಅವನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾನಾಪಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ “ಪಂಚವಿಧಂ ಸಾಮೋಪಾಸೀತ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಮದ ವಿಭಾಗಗಳ ವರ್ಣನೆಯೂ, ಇದರ ಮಹತ್ತ್ವದ ಶ್ರುತಿಯೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿದ್ದು

ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಾಧನವೆಂದೂ ಅನೇಕರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿದೆ ಆದರ ವಿವರಣೆಯು ಆತ್ಮಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಶಂಸಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಲಾಗಲಾರದು ಛಾಂದೋಗ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಆದುದರಿಂದ ನಭಸ್ಯಂ ಸಾಮ ಯಥಾ ವೇಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದೂ, ಹೃದಯದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸಿ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸಮಾಪಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆಗ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥನಾಡಬಹುದು

ವವ್ಯಧಾನಂ ಸ್ವರ್ವತ್ ಆರ್ಚಾಮ-ವರ್ಧಮಾನಂ ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೇಣ ತದ್ವತ್ ಶಸ್ತ್ರಂ ಯಥಾ ವೇಃ ತಥಾ ಪೂಜಯಾಮ ಶಂಸಾಮ | ಸ್ತುತಮನು ಶಂಸತೀತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್ | ಉದ್ಧಾತ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿಜನು ಸಾಮವೇದದಿಂದ ಗಾನನನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಸಾಮಗಾನವು ನಭೋವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿಯೂ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಗಾನನಾಡುವಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯಜನಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಫಲದಾತೃವಾದ ಇಂದ್ರನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಡುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶಂಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉದ್ಭವವಾದ ದೇವತೆಯ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅಥವಾ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದೂ ಇರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ನಾವು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಸಾಮ ವವ್ಯಧಾನಂ ಸರ್ವತ್ರ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆರ್ಚಾಮ ಉದ್ಧಾತ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಸಾಮವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ರಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಧೇನವಃ ಗಾವಃ ಅದಿಬ್ಧಾಃ--ದೋಗ್ಧೈಃ ಗಾವಃ ಅಹಿಂಸಿತಾಃ ಸಿರುತ್ತಕಾರರು ಧೇನುಶಬ್ದವನ್ನು ವಾಙ್ಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೩) ಪಾರಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಹಿಂಸಿಸು, ನಾಶಪಡಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಿಬ್ಧ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃನ್ನವಾದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಅಹಿಂಸಿತವಾದುದು, ನಾಶನಾಡಲ್ಪಡದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಅದಿಬ್ಧಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಃ ಸಾಯುಭಿಃ; ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಃ ಗೋಸಾಭಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಗಳು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಅದಿಬ್ಧೇಭಿಸ್ತವ ಗೋಸಾಭಿಃ ಸ್ವೇದ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಸಾಹಿ ತ್ರಿಷಧಸ್ತ ಸೂರೀನ್ |

(ಋ ಸಂ ೬-೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಧೇನವಃ--ಧೇನುರ್ಧಯತೇರ್ವಾ, ಧಿನೋತೇರ್ವಾ | ಧಯತೇಸ್ವಾ ವತ್ಸೇನೇತಿ; ತರ್ಪಯ ತ್ಯಸಾ ಪಯಸಾ (ನಿ ೧೧-೪೨) ಕರುವಿನಿಂದ ಹಾಲು ಹೀರಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಧೇನುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉಪ ಹೃದಯೇ ಸುದುಘಾಂ ಧೇನುಮೇತಾಂ ಸುಹಸ್ತೋ ಗೋಧುಗುತ ದೋಹದೇನಾಂ |
ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಸವಂ ಸವಿತಾ ಸಾವಿಷನ್ನೋಽಭೀದ್ಧೋ ಘರ್ಮಸ್ತದು ಷು ಪ್ರ ವೋಚಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ, ಸುದುಘಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧೇನುಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಧೇನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಕರೆಯತಕ್ಕದ್ದೂ ಕ್ಷೀರದಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ ಹಸುವೆಂದು ಒಂದರ್ಥ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವೃಷಾಪ್ತಿ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀಂ ಮೇಘಲಕ್ಷಣಾಂ ಧೇನುಂ | ಲೌಕಿಕವಾದ ಧೇನುವು ಕ್ಷೀರದಿಂದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮೇಘವು ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಧೇನು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಈ ಧೇನುವನ್ನು ಕರೆಯತಕ್ಕವನು ಆದಿತ್ಯನು ಮತ್ತು,

ಧೇನುಂ ಚ ಸೃಶ್ತಿಂ ವೃಷಭಂ ಸುರೇತಸಂ ನಿಶ್ಚಾಹಾ ಶುಕ್ರಂ ಪಯೋ ಅಸ್ಯ ದುಕ್ರತ |

(ಮ. ಸಂ ೧-೧೬೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಧೇನು ಶಬ್ದವು ಪೃಥ್ವೀಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ ಪೃಥ್ವಿಯು ಸಸ್ಯಾದಿವಂಸತ್ತುಗಳಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವನ್ನು ಗಾವಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂದುವ (ಹಸುಗಳು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಗೌಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವಾಙ್ಮನುಗಳ ನುಷ್ಠದಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಗೌರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾನುಧೇಯಂ, ಎಂದು ವೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೫) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಗೋಭಿಷ್ಠನ್ನದ್ಯೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಸ್ವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಚರ್ಮ ಚ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಚ ಗೋಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಗೋಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿವೆ. ಜ್ಯಾಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ ಆದಿತ್ಯೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ, ಸುಷುಮ್ನೋ ರಶ್ಮಿರೀಕ ಏವ ಗೌರಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ, ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಿಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ, (ನಿ ೨೮) ಎಂದು ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚರ್ಮ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಾ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಹಗ್ಗೆ ಆದಿತ್ಯ, ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ

ಸಾಯಣರು ಧೇನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೋವುಗಳು (ಹಸುಗಳು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂದುವ ಹಸುಗಳು ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದ್ವಾನ್ ದಿವ್ಯಂ ಅವಿಮಾಸಾಃ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸೀದಂತಂ ದಿವಿಭವಂ ಇಂದ್ರಂ ತ್ವಾಂ ಆಗತ್ಯ ಪರಿಚರಂತಿ ಕ್ಷೀರಂ ದುಹಂತಿ ತಥಾ ಆರ್ಚಾಮು—ಬರ್ಹಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿಯ ಸ್ವರ್ಗನಿವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಗೋವುಗಳು ತಮ್ಮ ಕ್ಷೀರಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವೆವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಮರ್ವತ್ — ಫಲಭೂತೇನ ಸ್ವರ್ಗೀಣ ತದ್ವಚ್ಚಸ್ತಂ— ಸ್ವರ್ಗಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಶಸ್ತ್ರವೆಂದರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ವರ್ ಶಬ್ದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕೇವಲ ಸ್ವರ್ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಸಿಂಧುಪ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ

ಒಂದೊಂದರ್ಥ ಇರುತ್ತದೆ ಆದರೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ ಶಬ್ದದ ಮೂಲ ರೂಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ನಂತರ ಸ್ವರ್ವತ್ ಎಂಬುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ವದ್ವ್ಯತಃ, ಸ್ವರ್ವಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸ್ವಃ, ಸ್ವತ್ವಿಃ, ನಾಕಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಧಾರಣ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯು-
ತ್ತರಾಣಿ ಷಡ್ ದಿನಶ್ಲಾ ದಿತ್ಯಸ್ಯ ಚಿ (ನಿ. ೨-೧೩) ಸ್ವಃ, ಸ್ವತ್ವಿಃ, ನಾಕಃ, ಗಾಃ, ವಿಷ್ವಸಂ, ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಪದಗಳೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ. ಆದಿತ್ಯಪರವಾಗಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಚಕಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಂತರ ಅದಿತ್ಯಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ ಸ್ವರ್ ಎಂಬುದರ ಮೂಲ ಧಾತುವೇನು ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸು ಅರಣಃ, ಸು ಈರಣಃ, ಸ್ವೃತೋ ರಸಾನ್, ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸಂ
ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ | ಸ್ವೃತೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨ ೧೪)

ಬಹಳ ದೂರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, (ತಮಸ್ಸನ್ನು) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ರಸದೊಳಗೆ ಒಳಹೋಕ್ತು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ತೇಜೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಭೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ವಿತೇನ ದ್ಯೌವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸ್ವರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ ಸ ಏನಾನಿ ಸಾರಯತಿ | (ನಿ. ೫-೪)

ಅಹಸ್ಸಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗನಿರುವಾಗ.

ಪ್ರತ್ಯಚ್ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಃ ಪ್ರತ್ಯಚ್ಚ ದೇಷಿ ಮಾನುಷಾನ್ | ಪ್ರತ್ಯಚ್ಚಶ್ಚಂ ಸ್ವದ್ವ್ಯಶೇ ||
(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಲೋಕವೆಂದೂ,

ತೃನಾ ವಹಂತೋ ದುರೋ ವ್ಯುಣ್ನಿನ್ನ ವಂತ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ವ ೧ ನಿರ್ದ್ಯಶೀಕೇ |
(ಮ ಸಂ ೧-೬೯ ೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಃ—ನಭಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ, ಮತ್ತು

ದಾ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಬ್ರಹತೋ ದಾಃ ಸಹಸ್ರಿಣೋ ದುರೋ ನ ವಾಜಂ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅಸಾ ವೃಥಿ |
ಪ್ರಾಚೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೃಥಿ ಸ್ವರ್ಣ ಕುಕ್ರಮುಷಸೋ ವಿ ವಿದ್ಯತುಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೨-೨-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರ್ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಾ ಇಂದ್ರ ಭುಜ ಅಭರಃ ಸ್ವರ್ನಾ ಅಸುರೀಭ್ಯಃ |

ಸ್ತೋತಾಂಮಿನ್ಯಭವನ್ನಸ್ಯ ವರ್ಧಯ ಯೇ ಚ ತ್ವೇ ವ್ಯಕ್ತಬರ್ಹಿಷಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೭-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ನಾನ್—ಸುಖವಾನ್, ಸ್ವರ್ಗವಾನ್ ವಾ | ಅಭವಾ ಸ್ಯಃ ಶಬ್ದಃ ಸರ್ವಪರ್ಯಾಯಃ | ಸರ್ವಂ ಭೂತಜಾತಂ ಆತ್ಮನ ಏವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದ್ವಾನ್ | ಸ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಖ, ಸ್ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬರ್ಥ ಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ನಾನ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವಂತ, ಸ್ವರ್ಗವಂತ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ತಂ ಶಿಶೀತಾ ಸ್ಯಧ್ವರಂ ಸತ್ಯಂ ಸತ್ಯಾನಮೃತ್ಯಿಯಂ |

ಉತೋ ನು ಚಿದ್ಯ ಓಹತ ಅಂಡಾ ಶುಷ್ಕಸ್ಯ ಭೇದತ್ಯಜ್ಯಃ ಸ್ವರ್ವತೀರಪೋ ನಭಂತಾಮನ್ಯಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೦-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀಃ ಅಪಃ ಎಂದು ಉದಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ದಿವ್ಯಾನ್ವಿ ಎಂದರೆ ದಿವ್ಯಲೋಕ (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ) ದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತವಾದ ಉದಕವೆಂದರ್ಥ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜ್ಯೋತಿಷ್ವತೀಮದಿತಿಂ ಧಾರಯತ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಸ್ವರ್ವತೀಮಾ ಸಚೇತೇ ದಿನೇದಿನೇ ಜಾಗ್ಯವಾಂಸಾ ದಿನೇದಿನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ವತೀ ಎಂಬುದು ಅದಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞನಿಷ್ಪತ್ತಿದ್ವಾರಾ ಸ್ವರ್ಗವತೀಂ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅ ತೇ ಶುಷ್ಕೋ ವೃಷಭ ಏತು ಸಶ್ಚಾ ದೋತ್ತರಾದಧರಾದಾ ಪುರಸ್ತಾತ್ |

ಅ ವಿಶ್ವತೋ ಅಭಿ ಸಮೇತ್ಸರ್ವಾಂಧ್ರ ದ್ಯುಮ್ನಾಂ ಸ್ವರ್ವದ್ವೇಹ್ಯಸ್ಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೯).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಯುಕ್ತಂ ಧನಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸಾಮಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನವಾದುದೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗಸುಖಸಾಧನವಾದುದೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥನಾಡಬಹುದು.

|| ನ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಾಯತ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಭಸ್ಯಮ್—ನಭಸಿ ಭವಃ ನಭಸ್ಯಃ. ಭವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರ ದೇಶ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇಷಿ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಸಿಪ್ ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. **ದಶ್ಚ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ವಿಸರ್ಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಾಮು—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನ ದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾವೃಧಾನಮ್—ವೃಷ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶನಚಾದೇಶ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲ ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ **ಚಿತಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಯಾಃ—ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. **ತತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಘರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವ್ಯಮ್—ದಿವಿ ಭವಮ್ ದಿವ್ಯಮ್. ದಂಡಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಸಾನಮ್—ವಿನಾಸ ಎಂಬುದು ಪರಿಚರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ **ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ**—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

* ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ *

ಅರ್ಚದ್ವೈಷಾ ವೃಷಭಿಃ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈರ್ನ್ಯುಗೋ ನಾತ್ನೋ ಅತಿ ಯಜ್ಞು-
 ಗುರ್ಯಾತ್ |
 ಪ್ಪ ಮಂದಯುರ್ಮನಾಂ ಗೂರ್ತ ಹೋತಾ ಭರತೇ ಮಯೋ ಮಿಥುನಾ
 ಯಜತ್ರಃ || ೨ ||

|| ಶಬ್ದಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಅರ್ಚಿತಃ | ವೃಷಾ | ವೃಷಭಿಃ | ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ | ಮೃಗಃ | ನ | ಅಶ್ವಃ | ಅತಿ | ಯತ್ | ಜುಗು-
ಯಾರ್ತಃ |

ಪ್ರ | ಮಂದಯುಃ | ಮನಾಂ | ಗೂರ್ತಃ | ಹೋತಾ | ಭರತೇ | ಮಯೇಃ | ಮಿಥುನಾ | ಯಜತ್ರಃ ||೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃಷಾ ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಿತಾಯಾಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ಸ್ವಾಯತ್ತೇದ್ಧ ಹವಿಷ್ಯೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಯಂಪ್ರಾಪ್ತೇಂಧಕಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾದೃಶೈಃ | ವೃಷಭಿರ್ವರ್ಷಕೈರ್ಹವಿಷ್ಟುದಾತ್ಯ-
ಭಿರಧ್ವರ್ಯಾದಿಭಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟಃ ಸನ್ನಿಚಿತಃ | ಅರ್ಚಿಯತೀಂದ್ರಂ | ಯದ್ವಾ | ವೃಷಾ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತಾಯಾ-
ಮಿಂದ್ರ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೈರ್ವಯಾರ್ಧ್ಯದಿಭಿರಚ್ಯುತೇ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದಶ್ನೋ ವ್ಯಾಪಕಃ ಸಾನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಧಾವ-
ನ್ಮೃಗೋ ನ ಹರಿಣಾದಿರಿವಾಯಮಿಂದ್ರೋಽಶ್ನೋಽಶನಶೀಲಃ ಸನ್ನತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ | ಅತ್ಯರ್ಥಮು-
ದ್ಯಂಕ್ತೇ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಯಥಾ ಮೃಗಃ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸಾದಿರತಃ ಶೀಘ್ರಮುದ್ಯಂಕ್ತೇ ತಥಾಯಾ-
ಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದರ್ಚಿತ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ಯದ್ಯಥಾಶ್ನೋ ಮೃಗ
ಇನಾತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ತಥಾರ್ಚಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಗೂರ್ತೋದ್ಗೂರ್ತೇಂದ್ರ
ಮನಾಂ ಮನನಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿಚ್ಛತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಮಂದಯುಃ ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತೋ ಮಯೋಽ ಹೋತಾ
ಮಾನುಷ ಏತನ್ನಾಮಕ ಋತ್ವಿಗೈಃ ಕತ್ರೋ ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕಃ ಸನ್ನಿಥುನಾ ಮಿಥುನಾನಿ ಯುಗ್ಮೂರಾಪಾಣಿ
ಯಾಜ್ಯಾಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾದೀನಿ ಮಿಥುನಾ ವಾ ಜಾಯಾಪತಿರೂಪಃ ಸನ್ ಪ್ರ ಭರತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ
ಸಂಸಾದಯತಿ | ತಸ್ಮಾದರ್ಚಿತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವೃಕಾರಣದಿಂದ | (ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು) | ಅಶ್ವಃ—ವ್ಯಾಪಕವಾದ (ಪಾನಾದಿಗಳಿ
ಗೋಸ್ವರ ಧಾವಿಸುವ) | ಮೃಗಃ ನ—ಜಿಂಕೆಯಂತೆ | (ಅಶ್ವಃ—ಅಶನಶೀಲನಾಗಿ) | ಅತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ—
(ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಗೋಸ್ವರ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—ಆದ್ದರಿಂದ | [ಅಥವಾ ಅಶ್ವಃ—ಪಾನಾದಿಗಳ
ಗೋಸ್ವರ ಧಾವಿಸುವ | ಮೃಗಃ ನ—ಮೃಗದಂತೆ | ಯತ್—ಹೇಗೆ | ಅತಿ ಜುಗುಯಾರ್ತಃ—(ಇಂದ್ರನು)
ಶೀಘ್ರಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವನೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ)] ವೃಷಾ—ಹವಿರ್ವರ್ಷಕನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಸ್ವೇದು
ಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ | ವೃಷಭಿಃ—ಹವಿಷ್ಟುದಾತ್ಯಗಳಾದ ಅನ್ವಯುಷ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ
ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಅರ್ಚಿತಃ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು |
ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಾಯತ್ತ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟರಾದ | ವೃಷಭಿಃ—ಹವಿಷ್ಟುದಾತ್ಯಗಳಾದ ಅನ್ವಯುಷ ಮೊದಲಾದವ
ರಿಂದ | ಅರ್ಚಿತಃ—ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ |] (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | (ಹೇ) ಗೂರ್ತಃ—ಎಲೈ ಪರಾಕ್ರಮಿ
ಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಮನಾಂ—ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾದ ದೇವತೆಗಳ | ಮಂದಯುಃ—ಸ್ತುತಿಯುಕ್ತನಾದ | ಮಯೇಃ

ಹೋತಾ—ಮರ್ತ್ಯನಾದ ಹೋತೃವು | **ಯಜತ್ರಃ**—ಯಾಗನಿಷ್ಠಾದಕನಾಗಿ | **ಮಿಥುನಾ**—ಯುಗ್ಮರೂಪನಾದ ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು (ಜಾಯಾಪತಿರೂಪನಾಗಿ) | **ಸ್ಮ ಭರತೇ**—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ.

! ಭಾಷಾರ್ಥ !

ಎಲೈ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಹವಿಸ್ವದಾತ್ಮವಾದ ಯಜಮಾನನು ಅಧ್ವರ್ಯು ವೇದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಗ್ನಿ ಲಕ್ಷ್ಮನಾಗಿ, ನಿನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ನೀನೂ, ಕ್ಷುಪ್ತಿಪಾರ್ಷ್ವಾರ್ಥವಾದ ಹರಿಣವು ಪಾನಾದಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಓಡಿಬರುವಂತೆ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುತ್ತೀಯೆ. ಮರ್ತ್ಯನಾದ ಹೋತೃವು, ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯ ರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ, ಯಾಜ್ಞಾಪುರೋನವಾಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

The showerer (of the oblation, the offerer of the sacrifice, assisted) by (the priests), presenting the oblations which have been provided by himself, adores (Indra), in order that he may hasten (to the rite), as a (thirsty) deer to the water. The mortal invoker (of the gods), O mighty Indra, whilst glorifying them who are desirous of praise, presents a twofold offering (to you)

1. ಶೀಘ್ರವಿಸುವುದು.

ವೃಷಾ ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ವೃಷಭಿರರ್ಚಿತಃ - ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಆಯಂ ಯಜಮಾನಃ | ಸ್ವಾಯತ್ತೇದ್ರಹವಿವ್ಯೈಃ ಯದ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಂಧಕಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತಾದ್ಯಶ್ಚೈ ಹವಿಸ್ವದಾತ್ಮಭಿ- ರಧ್ವರ್ಯಾರ್ಷಾದಿಭಿಃ ನಿಶಿಷ್ಯಸ್ವ್ಯ ಅರ್ಚಯಂತೀಂದ್ರಂ | ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದವು ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿದೆ. ಸ್ವೇದುಹವ್ಯೈಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ, ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ವೇದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಜರಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವನಾಗಿ ಇಂಧನಗಳಿಂದಲೂ (ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ದೀಪ್ತ ನಾಗಿರುವ ಅಗ್ನಿ ಯಿಂದ (ಅಗ್ನಿಗಳಿಂದ) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನು ಎಂದು ವೇದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ವೇದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಜರೊಡಗೂಡಿದ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬಹಳವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ ಫಲಸ್ಯ ವರ್ಷಿತಾ ಇಂದ್ರಃ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೈರಧ್ವರ್ಯಾರ್ಷಾದಿಭಿ- ರರ್ಚಯಂತೀ** ವೃಷೈಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವರ್ಷಿಸುವವನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ವೇದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಜರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ, ವೃಷಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಹ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆ. ವೃಷು-ಸೇಚನೇ; ವೃಷ-ಶಕ್ತಿಬಂಧನೇ; ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು, ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ರದವೂ, ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಭಿಃ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪದವೂ ಸಿಷ್ಟವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದರೆ ವೃಷನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ಈ ಮೂಲದಿಂದ ವೃಷ್ಟವನ್ನಾಗುವ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಗಾಗಲಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಾಗ ಅದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಪುಮಾನ್ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಪುರುಷಪರಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಾದಿ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪರಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಕ್ಷತ್ರಂ ಸ್ವಪಿರಂ ವೃಷ್ಯಂ ಚ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೪-೮).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷತ್ವಂ-ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಎಂದೂ,

ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನವಸೋಪ ಮದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೭-೧).

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಣಾ ಎಂದರೆ ಯುವಾಸಾ ಎಂದೂ

ಭೂಷನ್ನ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ಮತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ತೀರಭೈತಿ ರೋರುವಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೨).

ಇಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಇವ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾ ವೃಷಭ ಇವ ಸೇಚನೆ ಮಾಡುವ ವೃಷಭ (ಎತ್ತು) ದಂತೆ ಎಂದೂ,

ಮಿನಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವೃಷಣೋ ಜಗಮ್ಯುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಣಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾಃ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸೂಚಕವಾದುದೂ, ಪುರುಷಪ್ರಾಣಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೇಘೋಽ ವೃಷಣಾ ಪೀಪಾಯಿ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಸೋ ದತಸ್ಯ ನಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೮).

ದಿಸ್ತೋ ಹಿ ಪ್ಷಾ ವೃಷಣಂ ಪಿನ್ವಸಿ ತ್ವಚಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾವೀರರರುಂ ಶೂರ ಮರ್ತ್ಯಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ ಮರ್ತ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೩).

ತಾ ತೂ ತೇ ಸತ್ಯಾ ತುವಿನೈವ್ನ ವಿಶ್ವಾ ಪ್ರ ಧೇನವಃ ಸಿಸ್ರತೇ ವೃಷ ಊಧ್ವಃ |

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೨-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕಃ, ವರ್ಷಣಪರಮನಸ್ಯಃ | ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು ಎಂದು ಸೇಚನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ರಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ಯ ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಣಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧. ೯೧. ೧೬)

ಮಹಾ ಅಸಿ ಮಹಿಷ ವೃಷ್ಣೇಭಿರ್ಧನಸ್ಪುದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ ೩ ೪೬. ೨)

ಏ ಚರ್ಮಣೇವ ಧಿಷಣೇ ಅವರ್ತಯದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಶ್ವಮಧತ್ತ ವೃಷ್ಣಂ |

(ಋ ಸಂ. ೬. ೮. ೩.)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮ ಎಂಬರ್ಥವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರತ್ಪಂಪಿಷ್ಟಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | ನಿ ಯತ್ಸೀಂ ಶಿಶ್ನುಥದ್ವೈಷಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅದರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದುಸಲ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ, ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥನಾಡುವಾಗ ಅವರ ವಿವರಣೆಯು ಅಷ್ಟು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿಲ್ಲ.

ವೃಷಾ ಛಂದುರ್ಭವತಿ ಹರ್ಮತೋ ವೃಷಾ ಕ್ಷೇಮೇಣ ಧೇನಾಂ ಮುಘನಾ ಯದಿಸ್ವತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೫-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ, ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವೃಷಾ-ಹವಿಸಾಂ ವರ್ಷಯಂತಾ ಯಮಾನಃ ಎಂದೂ ಅನಂತರ ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ-ಇಂದ್ರಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ Max Muller ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಈ ಪದದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗಭೀರತೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In **ವೃಷನ್** we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It occurs over and over again in the Vedic hymns and if we once know the various ideas which it either expresses or implies we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way though we look in vain for corresponding terms in any modern language and we shall see how difficult it would be to translate such terms without losing either the key-note that was still sounding, or the harmonies which were set vibrating by it in the minds of the poets and their listeners

[S B.E. vol. XXXII, P. 138-139]

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ವದರಾದ ಋಕ್ವಿಕ್ಕುಗಳೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವೀಡ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೂ ಆದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಃ ಮೃಗೋ ನ ಅತಿಜುಗುರ್ಯಾತ್— ವ್ಯಾಸಕಃ ಪಾನಾದ್ಯರ್ಥಂ ಧಾವನ್ ಹರಿಣಾದಿವ ಆಯಮಿಂದ್ರಃ ಅಶನಶೀಲರ್ಷ್ಠ ಅತ್ಯರ್ಥಮುದ್ಯುಜ್ಯೋ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಣಾಯ | ಅಶ್ವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಕಃ ಎಂದು ಮೃಗಸರವಾಗಿಯೂ, ಅಶನಲಃ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಬೋಧಕವೆಂದು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ನ ಎಂಬ ಪದವು ಎರಡುಭಿವವಾದ ಅಸ್ವಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೃಗ ಇವ ಇಂದ್ರಃ ಪಾನಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ (ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಓಡುತ್ತಿರುವ ಮೃಗದ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜಿಂಕೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗದ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಮೃಗಃ— ಮೃಗೋ ಮಾನ್ವೇರ್ಗರ್ತಿಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೧-೨೦) ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೃಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ನಿತ್ಯಂ ಹ್ಯಸೌ ಗಚ್ಛತಿ ಇವನು ನಿತ್ಯಸಂಚಾರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಅನ್ವೇಷಣಶೀಲೋ ವಾಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಯಥಾ ಕ್ಷುಪ್ತಿಸಾಮಾರ್ಥತಃ ಮೃಗಃ ಶೀಘ್ರಮುದ್ಯುಜ್ಯೋ ತಥಾಯಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ— ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮೃಗವು ತನ್ನ ಆಹಾರಪಾನಗಳಿಗಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡಿ ಬರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರುವನೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯದ್ವಾ ಅಯಮಿಂದ್ರಃ ಅಶ್ವೋ ಮೃಗ ಇವ ಅತಿಜುಗುರ್ಯಾತ್ ಭಕ್ಷಯೇತ್ ತಥಾ ಅರ್ಚತಿ | ಹಸಿವು ಬಾಯಾಂಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿರುವ ಮೃಗವು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ ತನ್ನ ಹರಿವೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನ ಹರಿವೆಯು ಅಡಗಿ ಅವನು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವ ಹಾಗೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಜುಗುರ್ಯಾತ್—ಜುಗುರ್ಯಾತ್, ಜುಗುರ್ಮುಃ ಜುಗುರ್ವಣಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜರತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅರ್ಚತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಭಿ ಅತಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಸರ್ಗಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಭೀ ನೋ ಅಗ್ನ ಉಕ್ಥಮಿಜ್ಜು ಗುರ್ಯಾ ದ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಮಾ ಸಿಂಧವಕ್ಷ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೧೩).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸ್ತುತಿ ಎಂದರೆ ನಿರೇಪರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಅಂಗೀಕಾರವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂದರ್ಥ

ಪ್ರ ಸ್ತೋಷದಪ ಗಾಸಿಷಚ್ಚ್ರವತ್ತಾಮ ಗೀಯಮಾನಂ | ಅಭಿ ರಾಧಸಾ ಜುಗುರ್ತ |

(ಋ ಸಂ ೮ ೨೧-೫).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಗೃಣಾತು—ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅರ್ಚನಾಕರ್ಮದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸ್ವೀಕಾರ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅದರಾತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮನಾಂ ಮಂದಯಾಃ ಮರ್ಯಾ ಹೋತಾ ಯಜತ್ರಃ—ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಶ್ರವಣ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ. ಈ ಹೋತೃವು, ಯಾಜ್ಞ್ಯ ಪುರೋನುನುಯಾಕ್ಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪಠಿಸುವನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಹೋತೃವೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನೂ ದಂಪತಿ ರೂಪದಿಂದ (ಪತಿಪತ್ನೀರೂಪದಿಂದ) ಇರುವವನಾಗಿ ಯಾಗವನ್ನು ಎಡಬಿಡದೆ ಆಚರಿಸುವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಪೂಜಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಗೂರ್ತ—ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾದ, ಸ್ತುತೃರ್ಹವಾದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ತಂ ವಃ ಸಖಾಯೋ ಮದಾಯ ಪುನಾನಮಭಿ ಗಾಯತ |

ಶಿತುಂ ನ ಯಜ್ಞೈಃ ಸ್ವದಯಂತ ಗೂರ್ತಿಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೯-೧೦೫-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತಿಭಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಭಿಃ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಎಂದೂ,

ತಂ ಗೂರ್ತಯೋ ನೇವಾನಿಷಃ ಪರಿಣಸಃ ಸಮುದ್ರಂ ನ ಸಂಚರಣೇ ಸನಿಷ್ಯಃ |

ಪತಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ವಿವಥಸ್ಯ ನೂ ಸಹೋ ಗಿರಿಂ ನ ವೇನಾ ಅಭಿ ರೋದ ತೇಜಸಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೬-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರಾಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹವಾದ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರ್ಥ.

ಮರೈಃ—ಮರೈಃ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ | ಮರಣಧರ್ಮವಿರುವುದರಿಂದ (ಸಾವಿಗೀಡಾಗುವುದರಿಂದ) ಮಾನವನಿಗೆ ಮರೈನೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೩-೧೫).

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಆರ್ಚಿತ್—ಆರ್ಚಿ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್.

ಸ್ವೇದು ಹವ್ಯೈಃ—ಸ್ವಯಂ ಇತ್ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹವ್ಯಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಸ್ವೇ ದುಹವ್ಯಾಃ-ತೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಗುರ್ಯಾತ್—ಗೃ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಲಿಜಾನಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಉತ್ಪ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಝ ಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುರೋಶ್ಚಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಾಮುಟ್ ಉದಾತ್ತವೆಂದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಮಂದಯಾಃ—ಮಂದಮಾತ್ಯನಃ ಇಚ್ಛತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಯನಃ ಕೈಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚ್. ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೈಚಿನ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮನಾಮ್—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಿಷ್ಟ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ,

ಭರತೇ—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ, ಶಪ್, ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಮಯಾಃ—ಮೃಪ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಕರ್ಕೈಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಥುನಾ—ಮಿಥ ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರ ಧಾತು. ಕ್ಷುಧಿಸಿಶಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಲಘುಪದಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಯಜತ್ರೈಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಅಮಿನಕ್ಷಿ ಯಜಿವಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಶ್ಚಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಕ್ಷದ್ಧೋತಾ ಪರಿ ಸದ್ಮ ಮಿತಾ ಯನ್ನರದ್ಗ ಭವಮಾ ಶರದಃ ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಂದದಶ್ವೋ ನಯಮಾನೋ ರುವದ್ಗೌ ರಂತರ್ದೂತೋ ನ ರೋದಸೀ
ಚರದ್ವಾಕ್ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಕ್ಷತ್ | ಹೋತಾ | ಪರಿ | ಸದ್ಮ | ಮಿತಾ | ಯನ್ | ಭರತ್ | ಗರ್ಭಂ | ಆ | ಶರದಃ | ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ |

ಕ್ರಂದತ್ | ಅಶ್ವಃ | ನಯಮಾನಃ | ರುವತ್ | ಗೌಃ | ಅಂತಃ | ದೂತಃ | ನ | ರೋದಸೀ | ಇತಿ | ಚರತ್ |
ವಾಕ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೋತಾ ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಯಮಗ್ನಿ ಮಿತಾ ಪರಿಮಿತಾ ಸದ್ಮ ಸದನಾನಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ-
ಸ್ಥಾನಾನಿ ಪರಿ ಯನ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛನ್ನಕ್ಷತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ | ವ್ಯಾಪ್ಯ ಚಿ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ
ಸೃಥಿವ್ಯಾ ಭೂಮ್ಯಾಕ್ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಗರ್ಭಂ ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯಮನ್ನಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮಾ ಭರತ್ | ಆಹರತಿ |
ಸ್ವೀಕರೋತಿ | ಸಂಭರತಿ ವಾ | ಸಂವತ್ಸರಸಂಯುತಂ. ವರ್ಧತಂ ಭೂಮ್ಯಾಮುತ್ಪನ್ನಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ವಸಂತಾದಿಕಾಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪೋಮಾದಿಷು ದೀಯಮಾನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಹವಿರ್ಭ-
ರತ್ | ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ಕ್ರಂದದಶ್ವಃ | ಲುಪ್ತೋ-
ಪಮಮೇತತ್ | ಅಶ್ವ ಇವ ಕ್ರಂದತಿ ಹರ್ಷಾತಿಶಯಾತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ನಯಮಾನೋ ನಯದಿಂ-
ದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ಭಾರಂ | ಕಿಂಚಿ ಗೌರ್ಗಂತೋದ್ವ್ಯತೋ ವೃಷ ಇವ ರುವತ್ | ರೌತಿ | ಶಬ್ದಾಯತೇ |
ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ದೂತೋ ನ ನಾತ್ರಾಹರೋ ದೂತ ಇವ ರೋದಸೀ ರೋದಸ್ಯೋದ್ಯಾ ವಾಪೃಥಿವ್ಯೋ-
ರಂತರ್ದೂತೋ ರೋದಸ್ಯೋರಂತರಾ-ವಾಕ್ ಸ್ತೂಯಮಾನಃ ಸ್ತುವನ್ ವಾ ದೇವಾಂಕ್ಶರತ್ | ಚರತಿ |
ಗಚ್ಛತಿ | ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯ ಸೃಥಿವೀಂ ತತ್ಪಾಪಣಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಚಿ ಪರಿಭ್ರಮತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ವಕ್ತ್ರೇಃ ಕರ್ತರಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಾ ಕ್ವಿಬ್ಜಿಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಜೀರ್ಘೌ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವಕ್ಕ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಹೋತಾ—ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು | ಮಿತಾ—ಪರಿಮಿತವಾದ | ಸದ್ಮ—ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ
ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಯನ್—ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗಿ | ನಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಅನಂತರ) |
ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರ ಸಂಬಂಧಿಯೂ (ಸಂವತ್ಸರ ಪದ್ಯಂತ) | ಸೃಥಿವ್ಯಾಃ—ಸೃಥಿವೀಸಂಬಂಧಿಯೂ ಆದ
(ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದರ) | ಗರ್ಭಂ—(ಭೂಮಿಯು) ಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಆ ಭರತ್—

ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ) | [ಅಥವಾ ಶರದಃ--ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧವಾದ ವಸಂತಾದಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೀಯಮಾನವಾದ | ಸ್ವಧಿವ್ಯಾಃ ಗರ್ಭಂ--ಸ್ವಧಿವೀ ಗರ್ಭಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಅ ಭರತ್ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ] (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) | ನಯಮಾನಃ--(ಇಂದ್ರನಿಗೋಪ್ಸರ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾ | ಅಶ್ವಃ ಕ್ಷಂದತ್--(ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಅಶ್ವದಂತೆ ಕೆನೆಯುತ್ತಾನೆ (ಮತ್ತು) | ದೂತಃ ನ--ವಾರ್ತೆಗಳನ್ನು ತರುವ ದೂತನಂತೆ | ರೋದಸೀ ಅಂತಃ--ದ್ರಾವ್ಯವಾಸ್ವಧಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ | ವಾಕ್--ಸ್ತೂಯ ಮಾನನಾಗಿ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ) | ಚರತ್--ಸಂಚರಿಸುವನಾಗಿ | ಗೌಃ--ವೃಷಭದಂತೆ | ರುವತ್--ಶಬ್ದವಾಡುತ್ತಾನೆ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಪರಿಮಿತವಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ, ಭೂಗರ್ಭಸ್ಥಾನೀಯವಾದ ಹವೀರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅನಂತರ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೋಪ್ಸರ ಅದನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಾ ಹರ್ಷದಿಂದ ಅಶ್ವದಂತೆ ಕೆನೆಯುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ದೂತನಾಗಿ ದ್ರಾವ್ಯವಾಸ್ವಧಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಾನೆ

English Translation

The invoker (of the gods, Agni), pervades the measured stations (of the altars), and accepts that (oblation), which is the germ of the year and of the earth, as a horse neighs when bringing (the offering to Indra), as a bull bellows like a messenger proclaiming (his message) between and earth

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಹೋತಾ--ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕೋ ಅಯಮಗ್ನಿಃ | ಹೋತೃಶಬ್ದವು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಕ್ರಾಂತಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಲಸಿವುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವರಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಗ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು

ಅಲ್ಲದೇ, ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ವಾ | ಹವಿರಾಧ್ಯರ್ಪಣೆಗಳಿಂದ ಹೋಮಸಂಪಾದಕನು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಎಂದು ಹೋತೃವಿಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳುಂಟೆಂದು ಹೋತೃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಚರ್ಚಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ ಅದು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ

ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಉದಕ್ರಾಮತ್ತಮಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೌಷಮೈಚ್ಛೈನ್ಯದಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರೌಷಮೈಚ್ಛಂ-
 ಸ್ತದಿಷ್ಟೀನಾಮಿಷ್ಟಿತ್ವಂ ತವನ್ವವಿಂದನ್ | ಅನುವಿತ್ತಯಜ್ಞೋ ರಾಧ್ನೋತಿ ಯ ಏವಂ
 ವೇದ | ಅಹೂತಯೋ ವೈ ನಾನೈತಾ ಯದಾಹುತಯ ಏತಾಭಿವೈ ದೇವಾನೈಜಮಾನೋ
 ಹ್ಯಯತಿ ತದಾಹುತೀನಾಮಾಹೂತಿತ್ವಂ | ಊತಯಃ ಖಲು ವೈ ತಾ ನಾಮ ಯಾಭಿದೇವಾ
 ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹವಮಾಯಂತಿ ಯೇ ವೈ ಪಂಥಾನೋ ಯಾಃ ಸ್ತುತೆಯಸ್ತಾ ವಾ ಊತಯಸ್ತ
 ಉ ಏವೈತತ್ಪ್ಸರ್ಗಯಾಣಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭವಂತಿ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧.೨).

ಒಂದು ಸಲ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಯಿತು ಆಗ ಅವರು ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು
 ಪುನಃ ಪಡೆದರು. ಆಹುತಿಯೆಂದರೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಹೈದಿಸಿ ಆಹ್ವಾನನಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮಾಡತಕ್ಕ
 ಅರ್ಪಣೆ ಇಂತಹ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನಿಗೆ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಇನ್ನೊಂದು
 ವ್ರಷ್ಟೆಯು ಏಳುತ್ತದೆ

ತದಾಹುರ್ಯದನೋ ಜುಹೋತೃಭ ಯೋಽನು ಚಾಹ ಯಜತಿ ಚಿ ಕಸ್ಮಾತ್ತಂ ಹೋತೇತ್ಯಾ-
 ಚಕ್ಷತ ಇತಿ | ಯದ್ವಾವ ಸ ತತ್ರ ಯಥಾಭಾಜನಂ ದೇವತಾ ಅಮುಮಾವಹಾಮುಮಾವಹೇತ್ಯಾ-
 ವಾಹಯತಿ ತದೇವ ಹೋತುರ್ಯೋತೃತ್ವಂ ಹೋತಾ ಭವತಿ | ಹೋತೇತ್ಯೇನಮಾಚಕ್ಷತೇ
 ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨).

ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸುವವನೇ ಬೇರೆ, ಅಹುತೃರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಚೈರವನವನೇ ಬೇರೆ
 ಯಾದರೂ ಸಹ ಅರ್ಪಣಮಂತ್ರವನ್ನು ಚೈರಿಸುವವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಉಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ,
 ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕವನು ಆಯಾ ಅರ್ಪಣಾಪರಿಮಾಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದ
 ರಿಂದ ಅವನಿಗೂ ಹೋತೃವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ.

ಮನೋ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೈತ್ರಾವರುಣೋ ವಾಗ್ಜ್ಞಸ್ಯ ಹೋತಾ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೬-೫).

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ವಾಕ್ಯಿಗೂ ಹೋತೃವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು.

ಸೀದ ಹೋತಃ ಸ್ಯ ಉ ಲೋಕೇ ಚಿಕಿತ್ವಾನಿತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ತೋ
 ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ... .. ನಿ ಹೋತಾ ಹೋತೃಷದನೇ ವಿಧಾನ
 ಇತ್ಯಗ್ನಿವೈ ದೇವಾನಾಂ ಹೋತಾ ತಸ್ಯೈತದ್ವೋತೃಷದನಂ ಯದುತ್ತರವೇದೀನಾಭಿಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೫-೨).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೇವಹೋತೃವೆಂದು ಸಂಭೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದ
 ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೋತಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೋಮನಿಷ್ಠಾದಕಂ ಆಹ್ವಾತಾರಂ ವಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ
 ಮಾಡಬಹುದು. ಕ್ರಂದದಪ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಹೋತೃತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಕ್ಷತ್—ವ್ಯಾಪ್ತೋತಿ | ಇನ್ನತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಅಕ್ಷಾಣಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦ ವ್ಯಾಪ್ತಿಕ್ರಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೧೦) ಅಭಿನಕ್ಷತಿಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಸುತ್ತವರಿ ಎಂದರ್ಥ

ಪ್ರ ಸರ್ವತಾ ಅನವಂತ ಪ್ರ ಗಾವಃ ಪ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣೋ ಅಭಿನಕ್ಷಂತ ಇಂದ್ರಂ |

(ಋ ಸಂ. ೮-೯೬-೫).

ಸರಸ್ವತೀಂ ಯಾಂ ಓತರೋ ಹವಂತೇ ದಕ್ಷಿಣಾ ಯಜ್ಞಮಭಿನಕ್ಷಮಾಣಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೯).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಕ್ಷಂತೇ, ಅಭಿನಕ್ಷಮಾಣಾಃ ಎಂದರ ಸುತ್ತವರದು ನಿಂತುಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯು ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞ ಸದನವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದುನೆಂದರ್ಥ

ಮಿತಾ ಸದ್ಯ ಪರಿಯಾ ನಕ್ಷತ್—ಸದ್ಯ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೧೩) ಸದ್ಯಸೇ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯವ್ಯಭಿವೇಶನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಸ್ತಾನವಾದ ಗೃಹವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಿಮಿಹಿತವಾದ ಅಹವಸೇಯ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಎಂಬ ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ತನ್ನ ವಾಸಸ್ತಾನವನ್ನು ಸೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಶರದಃ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಃ ಗರ್ಭಮಾಭರತ್—ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ಭೂಮ್ಯಾಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಹರ್ವಿಲಕ್ಷಣಂ ಗರ್ಭಸ್ತಾನೀಯಮನ್ನಂ ಸ್ವೀಕರೋತಿ ಸಂಭರತಿ ವಾ | ರಜಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದರೆ ರರತ್ಯಾಲವು ಶರಚ್ಚೈತಾ ಅಸ್ಯಾನೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ ಹಿಪಥಿಗಳು (ವೃಕ್ಷಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು) ಒಣಗತಕ್ಕ ಕಾಲವೆಂದೂ, ಅಧವಾ ಶೀರ್ಣಾ ಅಪ ಇತಿ ವಾ (ನಿ ೪ ೨೬) ಉದಕಗಳು ಶೋಷಿತವಾಗುವ ಕಾಲವೆಂದೂ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಷದ ಕೊನೆಯವರಿಗೂ, ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಮತ್ತು ರರತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಷಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವನು ಅಧವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ “ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ” ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ವಸಂತಾದಿಕಾಲೇ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಷು ಸಂವತ್ಸರಸಂಬಂಧಿನಂ ದೀಪ್ಯಮಾನಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಐವಿಃ ಭರತ್ ವಸಂತಃಕುತುವಿನಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಸಂತ ಋತುವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ (ಆಯಾಯ) ಸಂವತ್ಸರವು ಸೂರ್ಣವಾಗುವವರಿಗೂ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಲ್ಲದೇ, ಅಗ್ನಿ, ವಸಂತ, ಹವಿಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತದ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪದಧಾತಿ ಸಂವತ್ಸರ ಏಷೋಗ್ನಿರಿಸ್ವಲು ಲೋಕಾಃ ಸಂವತ್ಸರಸ್ತಸ್ಯಾಯು-

ಮೇವ ಲೋಕಃ ಪ್ರಥಮಾ ಚಿತಿರಯಮಸ್ಯ ಲೋಕೋ ವಸಂತ ಋತುಸ್ತದ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪದಧಾತಿ ಯದೇವಾಸ್ಯೈತೇ ಅತ್ನಸ್ತದಸ್ಮಿನ್ನೇತತ್ತತಿವಧಾತಿ ತಸ್ಯದೇತೇತ್ರೋಪದಧಾತಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೪-೨-೩೦).

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅಗ್ನಿ ಗೂ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಥಮಚಿತಿಗೂ ವಸಂತಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ಯದ್ವೇವೈತೇತೋಽಪದಧಾತಿ | ಪ್ರಜಾಪತಿರೇಷೋಽಗ್ನಿಃ ಸಂವತ್ಸರ ಉ ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ಸ್ಯ
 ಪ್ರತಿಷ್ಠೈವ ಪ್ರಥಮಾ ಚಿತಿಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠೋಽಗ್ನಿಃ ವಸಂತ ಯತುಸ್ತದ್ಯದೇತೇತೋಽಪದಧಾತಿ
 ತೇಽನಂತರ್ಹಿತೇ ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಷ ಉಪದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾ ವೈ ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಃ
 ಯತುಭಿರ್ವೈವ ಗರ್ಭೀ ಸಂತಂ ಸಂಪಶ್ಯನ್ಯತುಭಿರ್ಜಾತಂ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೭-೪-೨-೩೧).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವಿಗೂ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸಂವತ್ಸರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಹವಿರಾಷ್ಟನ್ನವು ಪೃಥಿವೀಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಕ್ರಂದದಶ್ವಃ—ಅಶ್ವ ಇವ ಕ್ರಂದತಿ ಹರ್ಷಾತಿಶಯಾತ್ | ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪನಾಮಾಚಕವಾದ ಇವ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ವಯಂಕ್ರವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವ ಅಶ್ವವು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ನಯಮಾನಃ ಗೌಃ ರುವತ್—ನಯಂನ್ನಿಂದ್ರಾಯ ಹವಿರ್ಭಾರಂ | ಇಂದ್ರವಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯು ಒಯ್ಯುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಗೌಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಎತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವ ಮದಿಸಿದ ಎತ್ತಿನಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿದೆ

ದೂತೋ ನ ರೋದಸೀ ಅಂತಃ ವಾಕ್ ಚರನ್—ಅಗ್ನಿಯು ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಲಪಿಸುವ ದೂತನ ಹಾಗೆ ದ್ಯಾವಾಕೃಥಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನಾಗಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಸ್ತುತಿಸುವವನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, **ಹವಿಸ್ವೀಕಾರಾಯ ಸ್ಯಥಿವೀಂ ತತ್ಪ್ರಪಣಾಯ ದ್ಯುಲೋಕಂ ಚ ಪರಿಭ್ರಮತಿ** ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಅಗ್ನಿಯು ಬರುವನು, ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ತಲಪಿಸಲು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕ್ರಮದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಹೀಗೆ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಾಹಾರಿಯಾದ ದೂತನ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡಿ ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ನಕ್ಷತ್—ನಕ್ಷ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಙ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಧ್ಮ—ಸದ್ ಲೃ ವಿಶರಣಗತ್ಯಸಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಮನಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯನ್—ಇನ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಇನೋ ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಭರತ್—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭತ್ಯಂದಸಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಂದತ್—ಕ್ರದಿ ಅಹ್ವಾನೇ ರೋದನೇ ಚ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ಇದಿತೋನುನ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ಅಧವಾ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಯಮಾನಃ--ಣೀಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ ಶಪ್ ಏಕರಣ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಾಗಮ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವ ತಾಸ್ಯನು- ದಾತ್ವೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ರುವತ್--ರು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತುಭುವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉವವಾ ದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯದಾತ್ಸಪ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚರತ್—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಾಕ್--ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು ಕ್ವಿಬ್ಲಚಿಪ್ರಚ್ಚ--(ಉ ಸೂ. ೨-೨೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿ ಯಲ್ಲಿ ಅಧವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಿ.ಘ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಭಾವ. ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಕುತ್ವ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ಕರ್ನಾಷ್ತರಾಸ್ತೈ ಪ್ರ ಚ್ಯಾತ್ನಾನಿ ದೇವಯಂತೋ ಭರಂತೇ |
ಜುಜೋಷದಿಂದ್ರೋ ದಸ್ಮವರ್ಚಾ ನಾಸತ್ಯೇವ ಸುಗ್ಯೋ ರಥೇಷ್ಠಾಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾ | ಕರ್ನಾ | ಅಷ್ತರಾ | ಅಸ್ತೈ | ಪ್ರ | ಚ್ಯಾತ್ನಾನಿ | ದೇವಯಂತಃ | ಭರಂತೇ |
ಜುಜೋಷತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ | ನಾಸತ್ಯೇವ | ಸುಗ್ಯಃ | ರಥೇಷ್ಠಾಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಾ ತಾನ್ಯಪತರಾರ್ಷತರಾಣಿ ನ್ಯಾಪ್ತತರಾಣಿ ವಾ ಹವೀಂಷ್ಯಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ತದರ್ಥಂ ಕರ್ಮ | ಕುರ್ಮ | ಸಂಸಾದಯಾಮಃ | ಕೃಷಾಶ್ವಾಂದಸೇ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥೇ ಲುಚ್ಛಿ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಚೇಲುಫ-
ಕ್ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯುಭೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಿತ್ವಾಭಾವಾದ್ಭೂತಃ || ಚ್ಯೌತ್ವಾನಿ ಚ್ಯಾವಯುತ್ವೀಣಿ
ದೈಧಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸ್ವಕೀಯಾನಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ವಾ ದೇವಯಂತೋ ದೇವಾನಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರ ಭರಂತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಂಸಾದಯಂತಿ | ತದ್ವಿದ್ಯಯಮಪಿ ಸಂಸಾದ
ಯಾಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾ ದರ್ಶನೀಯತೇಜಾಃ ಶತ್ಯಪ್ರಯುಜಬಲೋ ವಾ ನಾಶಕ್ಯೇವ
ನಾಶತ್ಯಾವಿವಾಕ್ತಿನಾವಿವ | ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಮಾನೌ | ತಾವಿವ ಸುಗ್ಮೈಃ ಸುಗಮ್ಯಃ ಸುಖೇನ
ಗಂತುಂ ಶಕ್ಯೋ ರಥೇಷ್ವ ರಥೇ ವರ್ತಮಾನ ಏವಂಭೂತಃ ಸಂಜ್ಞಾಜೋಷತ್ | ಅಸ್ಮತ್ಕೃತಂ
ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮ ಸೇವತಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ||

ಅಪತರಾ—ಹಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವ (ವ್ಯಾಪಿಸುವ) | ತಾ—ಆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿ
ಗೋಸ್ವರ | ಕರ್ಮ—ಮಾಡೋಣ (ಸಂಪಾದಿಸೋಣ) | ದೇವಯಂತಃ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಅವರ ಅನುಗ್ರಹ
ವನ್ನು) ಅಸೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರು | ಚ್ಯೌತ್ವಾನಿ—ದೃಢವಾದ ಸ್ತುತಿರೂಪ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಭರಂತೇ—
(ಯಜಮಾನರು) ಹಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ | ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ—ದರ್ಶನೀಯವಾದ ತೇಜೋವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಅಥವಾ
ಶತ್ಯನಾಶಕವಾದ ಬಲವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ನಾಶತ್ಯಾ ಇವ—ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳಂತೆ | ಸುಗ್ಮೈಃ ಇಂದ್ರೈಃ—ಸುಖಗ
ಮನನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ರಥೇಷ್ವಾಃ—ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವನಾಗಿ | ಜುಜೋಷತ್—(ನಮ್ಮ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು)
ಸ್ತೋಕರಿಸಲೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಯಜಮಾನರು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
ನಾನೂ ಅದರಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇವೆ, ದರ್ಶನೀಯನೂ, ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆ
ಗಳಂತೆ ಸುಖಗಮನನೂ, ರಥಸ್ಥನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತೋಕರಿಸಲೆ.

English Translation.

We offer to him (Indra), the most pious (oblations): the worship-
pers of the gods present to him substantial (adorations): may he, of conspi-
cuous lustre, standing in his car, and light-moving like the Ashwins, be
gratified (by our worship).

|| ವಿಕೀಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಪತರಾ ಅಸ್ಮೈ ಕರ್ಮ—ಅರ್ಪತರಾಣಿ ನ್ಯಾಪ್ತತರಾಣಿ ವಾ ಹವೀಂಷಿ ಇಂದ್ರಾಯ ಸಮ್ನಾದ-
ಯಾಮಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ತೃಪ್ತಿಸಂಪಾದನೆ

ಗಾಗಿ, ಪ್ರಭೂತವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಬಹಳಕಾಲದವರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ದೇವಯಂತಃ ಪ್ರಭರಂತೇ—ದೃಢಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾನಿ ವಾ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತೋ ಯಜಮಾನಾಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸಮ್ನಾದಯಂತಿ | ಚ್ಯೌತ್ನ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿಸುವ (ಓಡಿಸುವ) ಕರ್ಮಗಳಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಪರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕರೆದು ತರುವ ಕಾರಣ ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಮಾಡಿ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ದೇವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನರು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಚ್ಯೌತ್ನ ಪದವನ್ನು ಓಜಃ, ಪಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ತವ ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ ವಜ್ರದಸ್ತ ತಾನಿ ನವ ಯತ್ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚ ಸದ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೫).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ ಪರ್ವಯವಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಮತ್ತು,

ತಮಿಚ್ಛಾತ್ಮೈತ್ತೈರಾರ್ಯಂತಿ ತಂ ಕೃತೇಭಿಶ್ಚರ್ಷಣೇಯಃ | ಏಷ ಇಂದ್ರೋ ವರಿವಸ್ತೃತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೬-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಯುತವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ,

ಸ ಯೋ ನ ಮುಹೇ ನ ಮಿಥೂ ಜನೋ ಭೂತ್ಸಮಂತು ನಾಮಾ ಚುಮುರಿಂ ಧುನಿಂ ಚ |

ವ್ಯಣಿಕ್ವಿಪ್ತುಂ ಶಂಬರಂ ಶುಷ್ಕಮಿಂದ್ರಃ ಪುರಾಂ ಚ್ಯೌತ್ನಾಯ ಶಯಥಾಯ ನೂ ಚಿತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೮-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಯುತವಾದ ನಾಶಸಾಧನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ಅಲ್ಲದಿಷ್ಟು ಅಥವಾ ಕಂಪನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥ ವುಳ್ಳ ಚ್ಯೌತ್ನಾಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ದಸ್ಯವರ್ಚಾಃ—ದರ್ಶನೀಯತೇಜಾಃ, ಶತ್ರುಪಕ್ಷಯಾಣಬಲೋ ವಾ| ವರ್ಚಸ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ದರ್ಶನಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೆರಳಿಸಿದೆ

ದಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಸುಂದರರೂಪ ವುಳ್ಳವನೆಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. **ದಸಿ ದರ್ಶನದಂತನಯೋಃ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ, **ದರ್ಶನೀಯಃ**, ರನ್ಯನಾದ ಎಂದೂ, **ದಸು-ಉಪಕ್ಷಯೇ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದೂ

ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ದಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ .

ತೈಂ ಭಗೋ ನ ಆ ಹಿ ರತ್ನಮಿಷೇ ಪರಿಜ್ಞೇವ ಕ್ಷಯಸಿ ದಸ್ಯವರ್ಚಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೩-೨)

ಪೂಷಾ ಸುಬಂಧುರ್ದಿವ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಳಿಸ್ಪತಿರ್ಮಘವಾ ದಸ್ಯವರ್ಚಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೮-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಶತ್ರು ಸಕ್ಷಯಣಬಲಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ವರ್ಚ ಇತಿ ರೂಪನಾಮ | ದಸ್ಯಂ ದರ್ಶನೀಯಂ ವರ್ಚಃ ಯಸ್ಯ ತಾದೃಶಃ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ದಸ್ಯವರ್ಚಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿ ನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುನಾಶಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಅವನ ರಮಣೀಯವಾದ ರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ

ಸುಗ್ಮೋಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಯಜನಾನಂದದ ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕವನಾಗಿಯೂ, **ರಥೇಷುಃ** ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಾಸತ್ಯೇವ—ನಾಸತ್ಯಾವಿವ ಅತ್ತಿನಾವಿವ ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಮಾನೌ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು—

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಾಸ ಊಮಾಃ ಸಧಸ್ಥಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತೌ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯತ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೩೯-೪)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯೌರ್ಣನಾಭಃ, ಸತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾರಾವಿತ್ಯೌ ಗ್ರಾಯಣಿಃ, ನಾಸಿಕಾಪ್ರಭವೌ ಬಭೂವತುರಿತಿ ವಾ, ಎಂದು ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನಾಸತ್ಯಾ ಅತ್ತಿನೌ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು—ಯಾವಾಗಲೂ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ನುಡಿಯುವ ಕಾರಣ ನಾಸತ್ಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರೆಂಬ ಔರ್ಣವಾಭರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರ ಮತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಗ್ರಾಯಣರೆಂಬ ಆಚಾರ್ಯರು ಸತ್ಯಾವೇವ ನಾಸತ್ಯೌ ಎಂಬ ನಾಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ, ಅಶ್ವರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯನ್ನು ಗುರ್ತುಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ಅಶ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅವಳ ನಾಸಿಕಾಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಯಣರು—ಇಲ್ಲಿ ನಾಸತ್ಯಾವೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಾಸತ್ಯಾವಿವ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಹಾಗೆ, ಎಂದು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತೌ ಹಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾತ್ಮಾನೌ, ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಿಗಳ ರೂಪ

ದಿಂದ ಇರುವರು ಎಂದು ವಿನಯಿಸಿ, ಇವರು ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲರ್ಹರೆಂದೂ, ರಥದಿಂದ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವರೆಂದೂ, ಇಂದ್ರನೂ ಇವರಹಾಗೆ ಸುಗಮ್ಯನೂ ರಥದಲ್ಲಿರುವನೂ ಆಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇವನು, ಅಸ್ಮತ್ಪ್ರತಂ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಕರ್ಮ ಸೇವಶಾಂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವುಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರಲಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

1 ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶಾ ತಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಕರ್ಮ—ದುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲುಜ್ಲಂಜಲಿಟಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೪ ೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ **ಮಂತ್ರೇಘಸಪ್ತರ**—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್ **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಇರುವುದರಿಂದ ಬೌತ್ತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಚನವಾಗಿ ಒರುತ್ತದೆ ಆತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚ್ಯೌತ್ನಾನಿ—ಚ್ಯೌಜ್ ಚ್ಯೌತ್ ಧಾತು **ಜನಿದಾಚ್ಯೌ**—(ಉ ಸೂ ೪-೫೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಸೌಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಗೆತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಕೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದೇನಯಂತಃ—ದೇನಾನ್ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಿ. **ಸುಸೆ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಭರಂತೇ—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜುಷೋಷತ್—ಜುಷೇ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಲೋಪಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ಛಂದಸನಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಥವಾ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ರ್ಞ ಅದೇಶ. ಅಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ **ನಾಭ್ಯಸ್ತುಷಾಚಿಸಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಗುಣ ನಿಷೇಧವು ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ—ದಸ್ಮ ವರ್ಚಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ದಸ್ಮವರ್ಚಾಃ **ಬಹುವ್ರೀದೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಸದಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗ್ಮೈಃ—ಸುಮ್ ಗಂತವ್ಯಃ ಸುಗ್ಮೈಃ ಗಮ್ ಲೈ ಗತೌ ಧಾತುಃ ಘೌರ್ಘೋ ಕ ವಿಧಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಗಮಹನಜನ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪ ೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ

ಲೋಪ. ಸುಗ್ಧೇ ಭವಂ ಸುಗ್ಧ್ಯಮ್. ಭವೇ ಭಂದಸಿ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ರಥೇಸ್ಥಾಃ—ರಥೇ ತಿಸ್ಯತೀತಿ ರಥೇಸ್ಥಾಃ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತತ್ತರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಅಲುಕ್ (ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ). || ೪ ||

« ಸಂಹಿತಾನಾಶಿ »

ತಮು ಷ್ವಹೀಂದ್ರಂ ಯೋ ಹ ಸತ್ವಾ ಯಃ ಶೂರೋ ಮಘನಾ ಯೋ ರಥೇಸ್ಥಾಃ |
ಪ್ರತೀಚ್ಛಿತ್ಯದ್ಯೋಧೀಯಾನ್ವೃಷಣ್ವಾನ್ವವವು ಷ್ವತ್ತಿತ್ತಮಸೋ ವಿಹಂತಾ || ೫ ||

ಪ. ೨. ೧. ೨

ತಂ | ಊಂ ಇತಿ ಸ್ತುಹಿ | ಇಂದ್ರಂ | ಯಃ | ಹ | ಸತ್ವಾ | ಯಃ | ಶೂರಃ | ಮಘನಾ | ಯಃ |
ರಥೇಸ್ಥಾಃ |

ಪ್ರತೀಚಃ | ಚಿತ್ | ಯೋಧೀಯಾನ್ | ವೃಷಣ್ವಾನ್ | ವವವುಷಃ | ಚಿತ್ | ತಮಸಃ | ವಿಹಂತಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತಮು ತನೇವೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುಹಿ ಹೇ ಹೋತಃ ಸ್ತುತಿಂ ಕುರು | ಕಿಮಸ್ಯಾಧಿಕ್ಯಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯೋ ಹ ಯಃ ಖಲು ಸತ್ವಾತಿಪ್ರಭೂತಬಲಃ | ಯದ್ವಾ | ಸತ್ವಾ ಸಾದಕಃ ಶತ್ರುಣಾಂ | ಯಶ್ಚ ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೋ ಮಘನಾ ಬಲವಾನನ್ನನಾನ್ವಾ | ಯಶ್ಚ ರಥೇಸ್ಥಾ ರಥೇ ವರ್ತಮಾನಃ | ಕಿಂಚ ಪ್ರತೀಚ್ಛಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಭಿಮುಖಂ ಯೋದ್ಧುರಸಿ ಯೋಧೀಯಾನ್ ಯೋದ್ಧೃತಮಃ || ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇಃ ಕ್ಷಿಸಂತಾಲ್ಲಪ್ತನಕಾರಾಚ್ಛಿಸಿ ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಂಚೇಕ್ಷ್ಯಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಯಾನನಿತಿ ವಿಭಕ್ತಿರುದಾತ್ತಾ || ವೃಷಣ್ವಾನ್ | ವೃಷಾಣೋ ವರ್ಷಿತಾರೋ ವಜ್ರದಯಃ | ತದ್ವಾನ್ | ವೃಷಾ ತೇ ವಜ್ರ ಉತ ತೇ ವೃಷಾ ರಥಃ | ಯ. ೨-೧೬-೬ | ಇತಿ ಹಿ ನಿಗಮಃ | ತಥಾ ವವವುಷ್ವತ್ತಿತ್ತಮಸ ಆವರಕಸ್ಯಾಸಿ ತಮಸೋ ಮೇಘಾದೇರ್ವಿಹಂತಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಘಾತಕಃ | ಯಸ್ಯಾದೇವಂ ಮಹಾನುಭಾವಃ ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ತುಹಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಃ ಹ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನೇ | ಸತ್ವಾ—ಅತಿ ವ್ರಭೂತ ಬಲವುಳ್ಳವನೋ ಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕನೋ | ಯಃ—ಯಾವನು | ಶೂರಃ—ಶೂರನೂ ಮತ್ತು | ಮಘನಾ—ಬಲ ಅಥವಾ ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟನೋ | ಯಃ—

ಯಾವನು | ರಥೇಷ್ಠಾಃ—ರಥದಲ್ಲಿರುವವನೋ | ಪ್ರತೀಚಿಃ ಚಿತ್—ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರಲ್ಲಿಯೂ | ಯೋಧಿಯಾನ್—ಉತ್ತಮ ಯೋಧ್ಯವೋ | ವೃಷಣ್ಯಾನ್ ವಜ್ರಾದ್ಯಾಯುಧಧಾರಿಯೋ, (ಮತ್ತು) | (ಯಃ—ಯಾವನು | ವವ್ರೃಷಃ ಚಿತ್ ತಮಸಃ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು | ವಿಹಂತಾ—ವಧಿಸುವವನೋ (ಭೇದಿಸುವವನೋ) | ತಂ ಉ—ಅದೇ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಸ್ತುಹಿ—ಸ್ತುತಿಸು |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಹೋತೃವೇ,) ಮಹಾಪರ:ಕ್ರಮಿಯೂ, ಶೂರನೂ, ಧನವಿಶಿಷ್ಟನೂ, ರಥಸ್ಥನೂ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನೂ, ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯೂ, ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ತನೋರೂಪವಾದ ಮೇಘಾದಿನಾಶಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು

English Translation.

Glorify that Indra who is mighty, who is a hero, possessing abundant wealth, standing in his car, a valiant combatant against adversaries, the wielder of the thunderbolt, the disperser of all-enveloping gloom.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತಮು ಸ್ತುಹಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೋತೃವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಜರನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯ ಆದೇಶವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಯೋ ಹ ಸತ್ಯಾ—ಆತಿಪ್ರಭೂತಬಲಃ, ಯದ್ವಾ ಸಾದಕಃ ಶತ್ರೂಣಾಂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮಘನಾ—ಬಲನಾನನ್ನರ್ಥಾ ನಾ | ಧ್ರುತಕಾರು ಮಘ ಶಬ್ದವನ್ನು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಪಾರಮಾಡಿ, ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇರ್ಥಾನಕರ್ಮಣಃ ದಾನಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಮಂಹಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಮಘ ಶಬ್ದವು ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಸಾಯಣರು ಬಲ ಅಥವಾ ಅನ್ನವೆಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಘ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನು ಪ್ರತೀಚಿಕ್ಕಿತ್ ಯೋಧಿಯಾನ್ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಶೂರರುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ಎಂದೂ, **ವೃಷಣ್ಯಾನ್**—ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾದ ವಜ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವನೂ ಎಂದೂ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಸಾಯಣರು ವೃಷಣ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಿತಾರ್ಥಃ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವೃಷ್ಟೃತ್ಯಾದಿಕವಾದ ವಜ್ರಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ—

ವೃಷಾ ತೇ ವಜ್ರ ಉತ ತೇ ವೃಷಾ ರಥೋ ವೃಷಣಾ ಹರೀ ವೃಷಭಾಣ್ಯಾಯುಧಾ |
ವೃಷೋ ಮದಸ್ಯ ವೃಷಭ ತ್ವಮಿಶಿಷ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವೃಷಭಸ್ಯ ತ್ವಪ್ಸುಹಿ ||

(ಪು ಸಂ. ೨-೧೬-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ವನವೃಷಕ್ಕೆ ತ್ವಮಸಃ ವಿಹಂತಾ ಅವರಕನಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ಪಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸ್ತುಹಿ—ಸ್ತುಹ್ಯಾ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಾ - ಪದಾಲ್ಯ ನಿರರೂಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು ಪ್ರಕರ ಸದ್ಯೋಸ್ತುಟ್ ಚ (ಉ. ಸೂ ೪-೫೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿವಲ್ಲಡುವ ಕ್ವಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಕೇವಲವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ ಸ್ವತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಪ್ರತೀಚಿಃ—ಪ್ರತಿ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ ಅಂಚು ೧ತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು ಋತ್ರಿಕ್ ದಧ್ಯಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿಡಿಶಾಂತಲಉಪಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಶನ್ ವರವಾದಾಗ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಉಪ್ಪವಾದ ನಕಾರಾಕಾರವುಕ್ಯ ಅಂಚುಧಾತು ಪರವಾದುದ ರಿಂದ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ಅಂಚೇಶ್ವಂದಸ್ಯುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋಧೀಯಾನ್—ಯೋಧಿತ್ಯ ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತುರಿಷ್ಠೇ ಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯಚಿಗೆ ಲೋಪ. **ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ **ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನವೃಷಃ—ವೃಷ್ ಅವರಣೇ ಧಾತು ಚುರಾದಿ ಲಿಟಿಗೆ ಕ್ವಸುರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ವಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತ್ಯ. ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿಹಂತಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರ ||

ಪ್ರ ಯದಿತ್ಥಾ ಮುಹಿನಾ ನೃಭ್ಯೋ ಅಸ್ತೃರಂ ರೋದಸೀ ಕಕ್ಷ್ಯೇಷಿ ನಾಸ್ತೈ |
ಸಂ ವಿವ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ವೃಜನಂ ನ ಭೂಮಾ ಭರ್ತೃ ಸ್ವಧಾವಾ ಓಪಶಮಿವ ದ್ಯಾಂ ||

|| ಸಮಾಹು ||

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಇತ್ಥಾ | ಮುಹಿನಾ | ನೃಭ್ಯಃ | ಅಸ್ತಿ | ಅರಂ | ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಕಕ್ಷ್ಯೇಷಿ ಇತಿ | ನ |
ಅಸ್ತೈ |
ಸಂ | ವಿವ್ಯೇ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃಜನಂ | ನ | ಭೂಮು | ಭರ್ತೃ | ಸ್ವಧಾವಾನ್ | ಓಪಶಂತ್ಯ ಇವ | ದ್ಯಾಂ ||೬||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯದ್ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮುಹಿನಾ ಮಹತ್ವೇನ ಸ್ತೈಶ್ಚಯೇಣ ನೃಭ್ಯೋ ನೇತ್ಯಭ್ಯಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹ-
ಕೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾಸ್ತಿ ಪ್ರಭವತಿ ಈಷ್ಟೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಪ್ರದಾನೇ ರಕ್ಷಿತಂ ಅಸ್ತೈ ರಕ್ಷಕಾಯೇಂ-
ದ್ರಾಯ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ಕಕ್ಷ್ಯೇ ಕಕ್ಷ್ಯಯತೇ ಸತೀ ಸಂಚಾರಾಯ ನಾರಂ ನಾಲಂ | ನ
ಸರ್ಯಾಪ್ತೇ | ಜಗತೋಽಧೀಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಚಾರಾಯಾಲ್ಪತ್ವಾದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೌ ನ ಸರ್ಯಾಪ್ತೇ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೃಷ್ಟಾದಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯುರ್ವಹಿನ್ನೋಽಧೀಕತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಆಯಮಿಂದ್ರೋ ವೃಜನಂ ನ ಭೂಮು
ಭೂಮಿಂ ಭೂತಾನಿ ವಾ ವೃಜನಂ ನ ವೃಜನಮಿವ || ವೃಜೇಃ ಕರ್ತನಾರ್ಥಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ || ತದಿವ
ತದ್ಯಥಾವೃಣೋತಿ ತಥಾಯಮುಃ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸಂ ವಿವ್ಯೇ | ಸಮೃಗಾವೃಣೋತಿ ಲೋಕತ್ರಯಂ |
ಕಿಂಚಾಯಂ ಸ್ವಧಾವಾನನ್ನವಾನ್ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣೋದಕವಾನ್ಯಾ ದ್ಯಾಂ ದಿವಂ ಭರ್ತೃ | ಭಿರ್ಭರ್ತೃ ಧಾರಣೇ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಓಪಶಮಿವ | ಈಷದುಸಶೇತ ಇತ್ಯೋಪಶಂ ಶೃಂಗಂ | ತದ್ವೃಷಭ ಇವ | ಯದ್ಯಾ |
ಸರಸ್ವರಂ ಸಮಾಪೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕ್ಷಿತ್ರಂತರಿಕ್ಷಾಪ್ಯಂ ಲೋಕವ್ಯಯಮೋಪಶಂ | ತದಿವ ದ್ಯಾಂ ಬಿಭರ್ತೃ |
ಲೋಕತ್ರಯಮುಃ ಬಿಭರ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಭೃಗೋಃ ಲಟಿ ಛಾಂದಸಃ ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಇತ್ಥಾ—ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ | ಮುಹಿನಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ (ವಶ್ಚರ್ಯ
ದಿಂದ) | ನೃಭ್ಯಃ—ನೇತೃಗಳಾದ (ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ) ಯಜಮಾನರಿಗೆ | ಪ್ರ ಅಸ್ತಿ—ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರದಾನ
ಮಾಡಲು ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೋ, | ಅಸ್ತೈ—(ರಕ್ಷಕನಾದ ಈ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಕಕ್ಷ್ಯೇಷಿ—
ಕಕ್ಷ್ಯಾಪ್ರಾಯವಾದ | ರೋದಸೀ— ಭೂವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳು | ನ ಅರಂ—(ಅವನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ) ತಕ್ಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ
ವಾಗಿಲ್ಲ | ಇಂದ್ರಃ—ಈ ಇಂದ್ರನು | ಭೂಮು—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ವೃಜನಂ ನ- ಆಕಾಶವು ಆವರಿಸುವಂತೆ |
ಸಂ ವಿವ್ಯೇ—(ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ) ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಕಿಂಚಿ ಆಯಂ—ಮತ್ತೂ

ಈ ಇಂದ್ರನು | ಸ್ವಧಾವಾನ್—ಆನ್ನ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪೋದಕ) ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ | ಓಪಶಂ ಇವ—(ವೃಷಭವು) ಕೊಂಬನ್ನು ಧರಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಪವರ್ತಿಗಳಾದ ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ | ಭರ್ತಿ-ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಆಧಾರನಾಗಿದಾನೆ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಯಜಮಾನರ ರಕ್ಷಕನೂ, ಮಹಾಮಹಿಮನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ವಿಾರಿದಾನೆ, ಆಕಾಶವು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವಂತೆ, ಇವನೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದಾನೆ, ಅನ್ನ (ವೃಷ್ಟಿರೂಪೋದಕ) ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇವನು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿದಾನೆ

English Translation

Heaven and earth are insufficient for the girth of that Indra, who, with his greatness, rules over the leaders (of sacrifice) - as the atmosphere encompasses the earth, so he encompasses (the three worlds), and, being the master of the rain, he upholds the sky as well as the firmament and the earth.

^ ವಿಕೀಪವಿಷಯಗಳು ||

ಮಹಿನಾ ನೃಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಅಸ್ತಿ—ಮಹತ್ವೋನ ಸ್ವೈಶ್ಚಯೇಣ ನೇತೃಭ್ಯಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕೇಭ್ಯಃ | ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಭವತಿ | ಇಂದ್ರನು ಮಹತ್ವಸೂರಿತವಾದ ತನ್ನ (ವಿಶ್ವರ್ಯ) ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ನರಃ ಎಂಬ ಪದವು ಆತ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೭) ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೭) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಬಿಟ್, ಶ್ರತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಮತ್ತು ಇತ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಇತ್ಯಾ ಅಮುರ್ಥೇತ್ಯೇತೇನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ (ನಿ ೫-೫) ಅಮುರ್ಥಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನದಂತೆಯೇ ಇದನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಮುರ್ಥಾ ಯಥಾಸಾವಿತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ (೩-೧೬) ಅಮುರ್ಥಾ ಎಂಬುದು ಸತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಔಪನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇತ್ಯಾ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇದೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ,

ತೈಂ ಚಿದಿತ್ಯಾ ಕಶ್ವಯಂ ಶಯಾನನುಸೂರೈಃ ತಮಸಿ ನಾವೃಧಾನಂ |

(ಮಿ. ಸಂ. ೫-೩೨೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೩) ದುರ್ಗಾ ಚಾರ್ಯರು ಅಮುನಾ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಅಮುಷ್ಮಿನ್ನಂತರಿಕ್ಷಲೋಕೇ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

**ಕಷ್ಟೇ—ಕಷ್ಟಾ ರಜ್ಜು ರಶ್ಮಿ—ಕಕ್ಷಂ ಸೇವತೇ; ಕಷ್ಟೋ ಗಾದತೇಃ ಕ್ಷ ಇತಿ ನಾಮಕರಣಃ |
ಖ್ಯಾತೇರ್ವಾನರ್ಥಕೋಽಭ್ಯಾಸಃ | ಕಿಮಸ್ಮಿನ್ ಖ್ಯಾನಮಿತಿ | ಕಷತೇರ್ವಾ | ತತ್ಸಾಮಾನ್ಯಾ-
ನ್ಮನುಷ್ಯಕಷ್ಟೋ ಬಾಹುಮೂಲಸಾಮಾನ್ಯಾದಶ್ಮಿ |** (ನಿ. ೨-೨)

ಅಕ್ಷದ ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಅದರ ಕತ್ತಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅಂತಃಪ್ರವೇಶಾರ್ಥಕ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಗಾಹ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಕ್ಷ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಕಷ್ಟಾ ಎಂಬ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಖ್ಯಾ ಧಾತುವಿನ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಉಜ್ಜು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಕಷಾ ಧಾತುವೇ ಇದರ ಮೂಲವಾಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷನ ಕಕ್ಷಕೂ (armpit) ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ಕಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಂತರವುಳ್ಳ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು.

ಇದಲ್ಲದೇ, ಕಷ್ಟಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು “ಅಂಗುಳಿ” ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೩-೮) ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ.

**ದಶಾನನಿಭ್ಯೋ ದಶಕಷ್ಟೇಭ್ಯೋ ದಶಯೋಕ್ತೇಭ್ಯೋ ದಶಯೋಜನೇಭ್ಯಃ |
ದಶಾಭೀಶುಭ್ಯೋ ಅರ್ಚಿತಾಜರೇಭ್ಯೋ ದಶ ಧುರೋ ದಶ ಯುಕ್ತಾ ವಹದ್ಯಃ ||**

(ಮ. ಸ ೧೦-೯೪-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಲಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿಗಳ ಅಂತರವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತೌ ರೋದಸೀ ಕಷ್ಟೇ ನಾಲಂ—ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳಾದರೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೂ, ಜಗತೋಽಧೀಶಸ್ಯ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಂಚಾರಾಯ ಅಲ್ಪತ್ಯಾತ್ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ನ ಸರ್ಯಾಪ್ರೇ | ಸೃಷ್ಟಾದಪಿ ಸೃಷ್ಟುಮ್-ಹಿನ್ನೋ ಅಧಿಕತ್ಯಾತ್ | ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನ ಮಹಿಮೆಯು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಮಹಿಮೆಗಿಂತ ಅತೀಯವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಂಚರಿಸಲು ತಕ್ಕ ಸನ್ನಿವೇಶವು ದ್ಯಾವಾ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವು ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆರಂ—ಆಲಂ | ಪರ್ಯಾಪ್ತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಷ್ಟು ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ. ಪರ್ಯಾಪ್ತವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಈ ಪದವು ಸಿದ್ಧವಾದುದು, ಸೇವಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

నాయనా యాహి దర్శనేమే సోమా అరంకృతాః |

(మ. సం. ౧-౨-౧)

అరం కృణ్ణంతు నేదిం సమగ్నిమింధతాం పురః |

(మ. సం. ౧-౧౨౦-౪)

ఇత్యాది ముక్కుగళ్ల అరంకృతే, అరంకృణ్ణంతు ఎందరే సిద్ధపడిను ఎంబధవన్నూ,
త్వమగ్నే ద్రవిణోదా అరంకృతే త్వం దేవః సవితా రత్నధా అసి |

(మ. సం. ౨-౧-౨)

ఇత్యాది ముక్కుగళ్ల పూజేనాడు, సేవిను ఎంబధవన్నూ కేడుత్తదే. ప్రకృతవాద ముక్కినల్లియూ,
ఇదరంతేయే ప్రయోగవిరతకృ,

సోమారూద్రా ధారయేథామసూర్యం ప్రే నామిష్వయోఽరరమత్తువంతు |

(మ. సం. ౨-౨౪-౧)

ఇత్యాది ముక్కుగళ్లయూ సత తృప్తియన్ను కేడువన్ను పయోగప్రవాదుడు ఎంబధవన్నుత్తదే.

వృజనం న భూమి సంవిన్యే--భూమిం భూతాని నా వృజనమివ | తేదివ తద్యథా
ఆవృణోతి తథా ఆయమసి స్వతేజసా సమ్యగావృణోతి లోకేశ్వరయం | వృజనశబ్దవు బల
నామగళ్ల (సి. ౩-౯) పరితనాగిదే. బలవు భూమియన్నూ ప్రాణిగళ్లన్నూ ఆవరిసిరువ హాగి ఎండు
హోలెసిదే. ఇల్లి భూమి ఎంబ పదకే భూమి అధనా ప్రాణిగళ్లు ఎంబ అర్ధవన్ను ఛేళదే. భూమి
యన్నూ ప్రాణిగళ్లన్నూ ఆ బలవు ఆవరిసిరువహాగి ఇంద్రను మూరులోకగళ్లన్నూ తన్న తేజస్సినిం
ఆవరిసిద్దానే ఎండు అర్ధవన్నూ వణిసిదే.

స్వధానాన్—అన్ననాన్, వృష్టిలక్షణోదేశనాన్ వా | స్వధా శబ్దవు టుదకనామగళ్ల
ల్లియూ (సి. ౨-౨౪) అన్ననామగళ్లయూ (సి. ౩-౯) పరితనాగిదే. ఈ నామవు ఇన్నూ బేరియ అర్ధ
దల్లి ప్రయుక్తనాగిదే. ఇల్లి ఇంద్రను అన్నపుళ్లననాగియూ వృష్టిరూపవాద టుదకగళ్లన్ను యోందిరువన
నాగియూ, ద్యులోకవన్ను ధరిసుత్తానేంబ అర్ధవన్ను వివరిసిదే.

స్వధానాన్—అన్ననాన్, వృష్టిలక్షణోదేశనాన్ వా ఎండు సాయణరు అర్ధమాడి
ద్దారే. కేలవేడిగళ్ల సాయణరే స్వధయో ఎంబ పదకే ఆత్మియేణ తేజసా; దువిల్లక్షణేన
అన్నేన వా | ఎండు ఎరడు విధవాద అర్ధవన్ను మాడిరువుదరిందలూ, ప్రకృతవాద ముక్కినల్లి ఇంద్రన
ప్రభావవు ద్యువాసృధివిగళ ముహిమేగింతు మొరిదుడు ఎంబ వణయేరువుదరిందలూ ఇల్లి తేజోవానాన్
ఎంబధవే టుచితనాగి కాణుత్తదే. ఈ పదవన్ను టుదక నామగళ్లయూ (సి. ౨-౨౩) అన్న నామగళ్ల
ల్లియూ సిరుక్తకారరు సేరిసి పరిసిద్దారే. (సి. ౩-౯) అనేక సంభగళ్ల స్వధా శబ్దకే స్వమహిమ,
స్వతేజస్సు అధనా స్వాత్మయే ఎండు అర్ధమాడిదే. టుదాకరణిగే—

ಶಶ್ವತ್ತುರೋಷಾ ವ್ಯುನಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾನೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರಂ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೩-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ರೀಯೈಶ್ವೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ

ಯದಂತರಿಕ್ಷೇ ಪತಥಃ ಪುರುಭುಜಾ ಯದ್ಯೇನೋ ರೋದಸೀ ಅನು |

ಯದ್ವಾ ಸ್ವಧಾಭಿರಧಿತಿಷ್ಠಥೋ ರಥಮತ ಆ ಯಾತಮುಕ್ತಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೧೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ರೀಯೈಶ್ವೇಜೋಭಿರ್ಬಲೈರ್ವಾ ಸಾರ್ಥಂ | ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ವಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾ ಅಹ್ನ ಆಸ್ತಿತ್ವೇತಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯೈ ಸರಃ ಕಿಂ ಚನಾಸ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸ್ವಸ್ತಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ರಿತೈ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ವಾಶ್ರಯಾ ವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ತೇಜಸ್ಸು, ಮಹಿಮೆ, ಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಲೋಕಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಕ್ರಮಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಸ್ವಧಾನುನು ಶ್ರಿಯಂ ನರೋ ಮಹಿ ತ್ವೇಷಾ ಅವನಂತೋ ವೃಷಸ್ತನಃ | ವಹಂತೇ ಅಹ್ರುತಸ್ತನಃ |

(ಋ. ಸಂ ೮-೨೦-೭)

ವಿ ವಿದ್ಯುತೋ ನ ವೃಷ್ಟಿಭೀ ರುಚಾನಾ ಅನು ಸ್ವಧಾ ಮಾಯುಧೈರ್ಯ ಚ್ಛಮಾನಾಃ |

(ಋ ಸಂ ೭-೫೬-೧೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾಂ ಅನು, ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವತಃ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚಿತ್ರಯಾ ಯತ್ಸ್ವಧಯಾ ಸುಸರ್ಣೋ ಹವ್ಯಂ ಭರನ್ನನವೇ ದೇವಮುಷ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಥೇನ ಎಂದೂ,

ಅಪಶ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾವಚಿಕ್ರಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೇನೆಯಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾದಿಬಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತೇಜೋಯುತವಾದ ಎಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸ್ವಭಾವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಓಸಶವಿವು— ಈಸದುವಶೇತೇ ಇತ್ಯೋಪಶಂ ಶೃಂಗಂ ತದ್ವೃಷಭ ಇವ | ಕೊಂಚಮುಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಕಾರಣ ಶೃಂಗವನ್ನು ಓಪರಶಬ್ಧಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮುಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶೃಂಗವನ್ನು ಆನಾಯಾಸದಿಂದ ಧರಿಸಿರುವ ವೃಷಭವನ್ನೂ (ಗೂಳಿಯನ್ನೂ) ಹೋಲಿಸಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಂ ಸಮೀಪೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕ್ಷಿತ್ಕಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯಂ ಲೋಕದ್ವಯಂ ತದಿವ ದ್ಯೌಂ ಬಿಭರ್ತಿ | ಲೋಕತ್ರಯಮಪಿ ಬಿಭರ್ತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಭೂವೃಷಂತರಿಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆನಾಯಾಸವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ರೋದಸೀ—ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದರ್ಥ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವೂ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ (ರುದ್ರಪತ್ನಿಯ) ಹೆಸರನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪದವು ಏಕವಚನ ಮತ್ತು ದ್ವಿವಚನ ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ;ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉತಾಭಯೇ ಪುರುಹೂತ ಶ್ರವೋಭಿರೇಕೋ ದ್ಯುಲ್ಲಮವದೋ ವೃತಹಾ ಸನ್ |

ಇಮೇ ಚಿದಿದ್ರ ರೋದಸೀ ಆಸಾರೇ ಯತ್ಸಂಗ್ಯಭ್ಲಾ ಮುಘವನ್ ಕಾತಿರಿತ್ತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೦-೫).

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ

ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವಿರೋಧನಾತ್ |

(ನಿ ೬-೧).

ಒಂದು ಸರಿಮಿತವಾದ ಎಲೆ (ಸೀಮಾ) ಯಿಂದ ಬಂಧಿತವೂ ನಿಯಮಿತವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಗೆ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ ಇದು ದ್ವಿವಚನಾಂತವಾದ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದವು ನಿರ್ವಚನವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಏಕವಚನಾಂತವಾದ ಪದವು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ

(ನಿ. ೧೧-೪೯)

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿಯು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ರಥಂ ನು ಮಾರುತಂ ವಯಂ ಶ್ರವಸ್ಯುಮಾ ಹುನಾಮುಹೇ |

ಆ ಯಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಥಾ ಸುರಣಾನಿ ಬಿಭೃತೀ ಸಚಾ ಮರುತ್ಸು ರೋದಸೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೬-೮).

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ರೋದಸಿಯೆಂದರೆ ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯೇಳುತ್ತದೆ ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂದರೆ, ರುದ್ರದೇವತೆಯ ಪತ್ನಿಯೇ ಅಥವಾ ರುದ್ರ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ಭೇದನತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಾಗುವಂತೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ರೋದಸೀ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಮರುತಾಂ ಮಾತಾ | ಯದ್ವಾ ರುದ್ರೋ ವಾಯುಃ | ತಪ್ತಪ್ತೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ದೇವೀ ||

(ಸಾ ಛಾ)

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾತೆಯೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ರುದ್ರರಬ್ಬಕ್ಕೆ ನಾಯುವೆಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸಿಯೆಂದರೆ ವಾಯುಪತ್ನಿಯಾದ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು

ಸರಾ ಶುಭ್ರಾ ಅಯಾಸೋ ಯನ್ಯಾ ಸಾಧಾರಣ್ಯೇವ ಮರುತೋ ಮಿಮಿಕ್ಷುಃ |

ನ ರೋದಸೀ ಅಸ ನುದಂತ ಘೋರಾ ಜುಷಂತ ವೃಧಂ ಸಖ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸುವಂತೆ,

ರೋದಸಾ ಶಬ್ದೇ ನ ರೋದನಸ್ಸಭಾವೋ ರುದ್ರಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ರೋದಸೀತಿ ಕೇಚಿದಾಹುಃ |

ಅಸರೇ ತು ಮರುತಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ರೋದಸೀತಿ ನಾಮಧೇಯಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಅಯಮೇವ ಸಪ್ತೋ ಯುಕ್ತ ಉತ್ತರತ್ರೈವಂ ವ್ಯವಹಾರಾತ್ |

ರೋದಸಿಯು ರುದ್ರಪತ್ನಿಯೆಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಮರುತ್ತುಗಳ ಪತ್ನಿಯೆಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ಜೋಷದ್ಯದೀಮಸುರಾ್ಯ ಸಚಢ್ಯೈ ವಿಸಿತಸ್ತುಕಾ ರೋದಸೀ ನೃವಾಣಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೬-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರೋದಸೀ ಮರುತ್ಪತ್ನೀ ವಿದ್ಯುದ್ವಾ | ರೋದಸಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳ ಪತ್ನಿಯು ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುತ್ತೇ ಈ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ರೋದಸಿಯು ಇರುವುದು ಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ರೋದಸೀ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ತ ಇದುಗ್ರಾಃ ಶವಸಾ ಧೃಷ್ಟಾಣಾ ಉಭೇ ಯುಜಂತ ರೋದಸೀ ಸುಮೇಕೇ |

ಅಥ ಸ್ತೈಷು ರೋದಸೀ ಸ್ವಶೋಚಿರಾಮವತ್ಸು ತಸೌ ನ ರೋಕಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೬-೬೬-೬)

ಎಂಬ ಒಂದೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಶಬ್ದವು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೀ ವಾಕ್ಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು,

ಮಿಮ್ಯುಕ್ತ ಯೇಷು ರೋದಸೀ ನು ದೇವೀ ಸಿಷಕ್ತಿ ಪೂಷಾ ಅಭ್ಯರ್ಥಯಿಷ್ವಾ |
 ಕ್ರತ್ವಾ ಹನಂ ಮರುತೋ ಯದ್ಧ ಯಾಥ ಭೂಮಾ ರೇಜಂತೇ ಅಧ್ವನಿ ಪ್ರವಿಕ್ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೫೦-೫).

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೭-೩ ನೇ ಋಕ್ತನ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ವಿದ್ಯುತ್, ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಪದದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In our verse, we take ವಾಕ್ in the sense of thunder, but as a feminine, of the lightning and thunder as the two companions of the Maruts, represents the first, ರೋದಸೀ or lightning, as the recognised wife, hiding herself in the house, while the other, the loud thunder, is represented as a more public companion of the Maurts. This contrast, if it is really what the poet intended, throws a curious light on the social character of the Vedic times, as it presupposes two classes of wives, not necessarily simultaneous, however— a house wife, who stays at home and is not much seen, and a wife who appears in public and takes part in the society.. .. The loud voice of the thunder as well as the usual hiding of the lightning might well suggest this comparison.

[S. B. E. XXXII P. 276]

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ದ್ವಿವಚನದ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ರೋದಸೀ ದೇವಪತ್ನೀನಾಂ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸೇ ಯಥಾ |

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೧೪೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸದ (ಅಧರ್ವವೇದ) ಮತದಂತೆ ರೋದಸಿಯು ದೇವಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಎಂದು ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು,

ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಪದೇ ಸಂಸ್ತುತೇ ರೋದಸೀ ಚ ದೇವಾಶ್ಚಾರ್ಥರ್ಚೇನ ವಿಭಕ್ತಮನ್ಯತ್ |

(ಬೃ. ದೇ ೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ ||

ಮಹಿನಾ—ನುಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತಿ—ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರಮ್—ನಾಲಮೂಲಲಘು—(ಪಾ ಮ. ೮-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ.

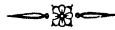
ವಿನ್ಯೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಚ್ ಲಚ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಪತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಮ್—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ತನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಕ್ಕೃಪ್ಯವೃಜಿ ಮಂದಿ—(ಉ ಸೂ ೨-೨೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಪ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯುವೋರನಾಕ್ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರ್ತಿ—ಭೃಣ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾನಾನ್—ಮಾಧುಸೆಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ದೀರ್ಘಾಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಪಶಮ್—ಶೀರ್ಷ್ ಸ್ವಪ್ನೇ. ಧಾತು. ಆಪ್, ಉಪ, ಎರಡು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿ ಲೋಪ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸನುತ್ಸು ತ್ವಾ ಶೂರ ಸತಾಮುರಾಣಂ ಪ್ರಸಥಿತಮಂ ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸ ಇಂದ್ರಂ ಮದೇ ಕ್ಷೋಣೀಃ ಸೂರಿಂ ಚಿದ್ಯೇ ಅನುಮದಂತಿ ವಾಚ್ಯಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸಮತ್ಸು | ತ್ವಾ | ಶೂರ | ಸತಾಂ | ಉರಾಣಂ | ಪ್ರಸಥಿನ್ತಮಂ | ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸಃ | ಇಂದ್ರಂ | ಮದೇ | ಕ್ಷೋಣೀಃ | ಸೂರಿಂ | ಚಿತ್ | ಯೇ | ಅನುಮದಂತಿ | ವಾಚ್ಯಃ ||

ಸಾಯನಾಭಿವ್ಯಂ ||

ಹೇ ಶೂರ ಶೌರ್ಯೋಪೇತೇಂದ್ರ ಸಮತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಸತಾಂ ತ್ವಾಮೇವಾಶ್ರಿತೈಃ
ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಮುರಾಣಾಮುರುಣ್ಯತಿಪ್ರಭೂತಾನಿ ಬಲಾದೀನಿ ಕುರ್ವಾಣಂ ಪ್ರಸಥಿತಮಂ
ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮಾರ್ಗತಮಂ ಸುಕೃತಿನಾಮುತ್ಸಮಮಾರ್ಗಭೂತಮಿಂದ್ರಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಾರಕಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ
ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯಾ ಅವತಂಸೀಕರ್ತುಂ ಭೂಷಣೀಕರ್ತುಂ | ಭೂಷಯತುಂ ವಾ ನಿಮಿತ್ತೇಽರ್ಥೇ |
ಮದೇ ತವ ಮದಾರ್ಥಂ ಚ ಸಜೋಷಸಃ ಸಹ ಸೇವಮಾನಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಯೋ ವಾ ಪೋಣೇಃ
ಪೋಣೋಃ ವಿಶಃ ಪರಿಜನಾ ಮರುತಃ ಪ್ರಯತಂತೇ | ಶೀಘ್ರಶಾಸ್ತ್ರೇ | ಯೇ ವಾಜೈರ್ಬಲೈರನುಮದಂತಿ
ಅನುಕೂಲಂ ಮಾದಯಂತಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಮರುತಸ್ತನೇವ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾದಯಂತಿ |
ಹರ್ಷಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಯೇ ಯಜಮಾನಾ ವಾಜೈರ್ಹವಿಭಿರ್ಮಾರ್ಗದಯಂತಿ ತೇ
ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಸ್ತವ ಮನುಷ್ಯಭೂತಾ ಋಶ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಮತ್ಸು
ಸಹಮಾದನಸ್ತಾನೇಷು ಯಾಗೇಷೂಕ್ತಲಕ್ಷಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ತ್ವಾಮೇವ ಪೂಜಯಿತುಂ ತವ ಮಾದಾಯ ಚ
ಪ್ರಯತಂತೇ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು | ವಾಜೈಃ—
ಸ್ವಕೀಯ ಬಲದಿಂದ | ಸೂರಿಂ ಚಿತ್—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಅನು ಮದಂತಿ—ಅನುಸರಿಸಿ (ನಿನಗೆ ಅನು
ಕೂಲವಾಗುವಂತೆ) ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೋ | (ತೇ—ಅ) | ಪೋಣೇಃ—ಪರಿಜನರಾದ (ಮರುದ್ವೇವತೆ
ಗಳು) | ಸಜೋಷಸಃ—ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಸೇವಿಸುವವರಾಗಿ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ | ಸತಾಂ—
ನಿನ್ನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ | ಉರಾಣಂ—ಆತಿ ಪ್ರಭೂತ ಒಲಕಾರಿಯೂ | ಪ್ರಸಥಿತಮಂ—
(ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತನೂ | ಇಂದ್ರಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪರಿತಂಸ
ಯಧ್ಯೈ—ಅಲಂಕರಿಸಲೂ (ಮತ್ತು) | ಮದೇ—ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ) | [ಅಥವಾ
ಹೇ ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನರು | ವಾಜೈಃ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ |
ಸೂರಿಂ ಚಿತ್—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ | ಅನು ಮದಂತಿ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತೇ—ಅ) |
ಪೋಣೇಃ—ಪರಿಜನಭೂತರಾದ ಯಜಮಾನರು | ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ | ಸತಾಂ
ಉರಾಣಂ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಬಲಕಾರಕನೂ | ಪ್ರಸಥಿತಮಂ—ಉತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತನೂ |
ಇಂದ್ರಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಮತ್ತು
ಮದೇ—ನಿನ್ನ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸಮತ್ಸು—ಸಂತೋಷಸ್ಥಾನಗಳಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ (ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ)]-

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಶೂರನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಿಗೆ ಬಲಕಾರಿಯೂ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ
ಮಾರ್ಗಭೂತನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನೇ, ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು (ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು) ಸ್ವಕೀಯ
ಬಲದಿಂದ, ಪೂಜಿಸಲೂ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುತ್ತಾರೆ

English Translation.

Those people, who, jointly worshipping Indra, diligently endeavour, O hero, to propitiate you, the invigorator in combats, the guide in the rightway provide, for his gratification, with sacrificial viands

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಆಚರಿಸಿ ಮತ್ತು ಆಚರಿಸುವವರಾದ ಮರುತ್ತು (ಮರುದ್ವೇವತೆ) ಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸಹಕಾರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವುದರ ವಿಷಯವು ಸಹ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿದೆ

ಸಮತ್ಸು ಸತಾಂ ಉರಾಣಂ—ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೂರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಜೋಧಿಸಿ, ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉರೂಣಿ ಅತಿಪ್ರಭೂತಾನಿ ಬಲಾದೀನಿ ಕುರ್ವಾಣಂ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ—

ಸಮದಃ ಸಮದೋ ವಾತ್ರೇಃ; ಸಮದೋ ವಾ ಮದತೇಃ |

(ನಿ. ೯-೧೭)

ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಸಮ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಅದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಮದ್ ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಕೆರಳು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಮದ್ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸಮ್ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಸಮದ್ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತರಾಗಿರುವ,

ಆ ಜಂಘಂತಿ ಸಾನ್ನೇಷಾಂ ಜಘನೌ ಉಪ ಜಿಘ್ನತೇ |

ಅಶ್ವಾಜನಿ ಪ್ರಚೇತಸೋಽಶ್ವಾನ್ತಮತ್ಸು ಚೋದಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೬-೭೫-೧೩).

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಪಂಥಿತಮಂ—ಸುಕ್ಕುತಿನಾಮುತ್ತಮಮಾರ್ಗಭೂತಂ ಇಂದ್ರನು ಪುಣ್ಯವಂತರಾದವರಿಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನಾಗಿರುವನಾದಕಾರಣ ಕಾರಣಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವ್ಯವದೇಕದಿಂದ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗವೇ ಆಗಿರುವನೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದೆ.

ಇಂದ್ರಂ—ಶತ್ರುಜಾಂ ದಾರಕಂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇಂದ್ರಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದೆ ಶತ್ರುಜಾಂ ದಾರಯಿತಾ (ನಿ. ೧೦-೮) ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸರ್ವೋಪಶೇಃ ಕ್ಷೋಣೀಃ—ಸಹ ಸೇವಮಾನಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯೋ ವಾ ಕ್ಷೋಣ್ಯೋ ವಿತಃ ಪರಿಜನಾಃ | ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ನುರುದ್ವೇದತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮರುದ್ವೇದತೆಗಳು ಅನೇಕರಾಗಿರುವವರಾದರೂ (ಏಕೋನ ಪಂಚಾಶತ್ಪಂಚಾಶಾಃ—ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಜನರು) ಅವರಲ್ಲಿ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವರು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇವಿಸುವವರು ಎಂದೂ, ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರಂತೆ ಇರುವವರಾದರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯೇ ವಾಜೈಃ ಅನು ಮದಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮರುತ್ಯಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, **ಮರುತ್ಯಮೇವ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಬಲೈಃ ಹರ್ಷಯಂತಿ** | ಮರುದ್ವೇದತೆಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಪ್ರಭುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಜ ರಬ್ಧವು ಬಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಯಾಸ್ಕರು ವಾಜ ರಬ್ಧವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ ೩-೯) ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರೆಂದೂ (ನಿ ೧೧-೧೨) ವರ್ಣಿಸಿ,

ಸಾವಕಾ ನಃ ಸ್ವರಸ್ವತೀ ವಾಜೇಭಿರ್ವಾಜಿನೀವತೀ | ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧ ೩-೧೦)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹವಿಷೋದಕೇನ ವಾ ಹವಿಸ್ಸು ಅಥವಾ ಉದಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯೇ ಯಜಮಾನಾಃ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರು **ವಾಜೈಃ ಹವಿಭಿರ್ವಾರ್ಧಯಂತಿ ತೇ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತಾಃ ತವ ಮನುಷ್ಯಭೂತಾ ಋತ್ವಿಜಃ ಯಜಮಾನಭೂತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಮತ್ಸು ಸಹಮಾದನಸ್ಥಾನೇಷು ಯಾಗೇಷು ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣನಿರೀಷ್ಯಂ ತ್ವಾಮೇವ ಪೂಜಯಿತುಂ ತವ ಮಾದಾಯ ಚ ಪ್ರಯತಂತೇ |** ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹವಿಷುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಮನುಷ್ಯರ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಋತ್ವಿಜರಾಗಿಯೂ, ಯಜಮಾನರಾಗಿಯೂ, ಇವು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಜೆಗಳಾಗಿ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ತಮಗೂ, ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಸಮತ್ಸು ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು **ಸಹಮಾದನಸ್ಥಾನೇಷು ಯಾಗೇಷು** ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸಾಯಣರು ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ **ಸೂರಿಂಚಿತ್** ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

ಸೂರಯಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೩-೧೯) **ಸೂರಿ** ಯೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿನಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತನಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಜ್ಞ, ವಿವೇಕಿ, ಮೇಧಾವಿ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ

ಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಅಲೌಕಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಮತ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷವೂ, ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಬುಧಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ವೋತ್ತಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೇ, ಬುಧಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಬುಧಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಹಿಷ್ಯಮಚ್ಛೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವ್ಯಧಧ್ಯೈ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೈತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ,

ಜನೋ ಯಃ ಪಜ್ಞೇಭ್ಯೋ ನಾಜಿನೀನಾನಶ್ಚಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦).

ಮುಹ್ಯಂತೈನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಃ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅವರ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಆದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶೂರಸ್ಯೇವ ತ್ವೇಷಘಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತನಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಭುವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಸಜೋಷಸಃ ಕ್ಷೋಣೀಃ —ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಪರಿಜನರೂವರು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಶಾಶ್ವತವಾದುದೂ ನಿಕಟವಾದುದೂ ಆದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ೧-೧೭೧-೪ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಹಚರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮರುತ್ತುಗಳೊಡಗೂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮರುತ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆಯೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧಸೂಚಕವಾದ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಮರುದ್ಭಿಃ ಸಹ ಯತ್ರೇಂದ್ರೋ ಮರುತ್ಯಾಂಸ್ತತ್ರ ಸೋಽಭವತ್ | (ಬೃ. ದೇ. ೪-೨೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಸಜೋಷತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕ್ಷೋಣೀಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಎಂದರ್ಥವಾದುದಿಂ ದ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಭು ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶತಸಫಾದಿ ಬ್ರುದ್ಯೋಗಗಳ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ೧-೧೭೧-೪ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

! ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸತಾಮ್—ಸಪ್ತೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುನೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಪಥಿನ್ತಮಮ್—ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ವನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ—ಸರಿ ಉಪಸರ್ಗೇ. ತಸಿ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. **ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಇದಕ್ಕೆ ತುಮನರ್ಧ ತೋರುವಾಗ ತುಮನರ್ಥೇ ಸೇಸೇನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಜಂತ ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ಯಯ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಸಃ—ಸಮಾನಂ ಜೋಷಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸಜೋಷಸಃ **ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸ್ಯ**—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ ಧಾನ

ಅನುಮದಂತಿ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅನು) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏವಾ ಹಿ ತೇ ಶಂ ಸವನಾ ಸಮುದ್ರ ಆಪೋ ಯತ್ರ ಆಸು ಮದಂತಿ ದೇವೀಃ |

ವಿಶ್ವಾ ತೇ ಅನು ಜೋಷ್ಯಾ ಭೂದ್ಗಾಃ ಸೂರಿಂಶ್ಚಿದ್ಯದಿ ಧಿಷಾ ವೇಷಿ ಜನಾನ್ ||

! ಪದಪಾಠಃ ||

ಏವ | ಹಿ | ತೇ | ಶಂ | ಸವನಾ | ಸಮುದ್ರೇ | ಆಪಃ | ಯತ್ | ತೇ | ಆಸು | ಮದಂತಿ | ದೇವೀಃ |

ವಿಶ್ವಾ | ತೇ | ಅನು | ಜೋಷ್ಯಾ | ಭೂತ್ | ಗೌಃ | ಸೂರೀನ್ | ಚಿತ್ | ಯದಿ | ಧಿಷಾ | ವೇಷಿ |
ಜನಾನ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏನಾ ಹ್ಯೇವಂ ಹಿ ಸತಿ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸವನಾನಿ | ಸೂಯತೇ ಸೋಮೋಽತ್ರೇತಿ ಸವನಾನಿ ಸೋಮಯಾಗಾಃ | ತೇ ಶಂ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ | ಕಥಂ ಸತಿ | ಯದ್ಯದಿ ದೇವೀರ್ದೇವೈಶ್ಚ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಆಪಃ ಸಮುದ್ರ ಉದಕಸಮುದ್ಭ್ರವಣಾಪಾದಾನಭೂತೇಂದ್ರಂತರಿಕ್ಷ ಆಸು ಪ್ರಜಾಸು ನಿನಿತ್ತ ಭೂತಾಸು ತೇ ತ್ವಾಂ ಮದಂತಿ ಮಾದಯಂತಿ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಭೋಽಯಂ || ಯದಾ ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಕಾರಾರ್ಥಂ ವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೇರಯಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಾನಿ ತದಾ ಖಲು ತವ ಸೋಮಯಾಗಾಃ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಯಾಗಾನ್ಯರ್ವರ್ತಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತುರೂಪಾ ವಾಕ್ತ್ರೇ ತ್ವಾಮನುಕ್ರಮೇಣ ಜೋಷ್ಯಾ ಜೋಷಣಾರ್ಹಾ ಪ್ರೇಣಯಿತ್ರೀ ಭೂತ್ | ಭವತಿ | ಕದಾ | ಯದಿ ಸೂರೀಂಶ್ಚಿತ್ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ-ಪ್ರೇರಯಿತ್ಯನ್ ಸ್ತೋತೃಜನಾನಪಿ ಧಿಷಾ ಧಿಷಣಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ವೇಷಿ ಕಾಮಯಸೇ ತದಾ ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತುತಿಶ್ಚುದರ್ಥಾ ಭವತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವೀಃ—ದ್ಯೋತಮಾನವಾದ (ದಿವ್ಯವಾದ) | ಆಪಃ—ಉದಕ ಗಳು | ಸಮುದ್ರೇ—ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಆಸು—ಪ್ರಜೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಯತ್ ಮದಂತಿ—ಸಂತೋಷಪಟ್ಟುಮಾಡಿದರೆ | ಏನಾ ಹಿ—ಹೀಗಾದರೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ | ಸವನಾ—ಸೋಮ ಯಾಗಗಳು | ಶಂ—(ನಿನಗೆ) ಸುಖಕರವಾಗುತ್ತವೆ (ಮತ್ತು) | ಯದಿ—ಯಾವಾಗ | ಸೂರೀನ್ ಚಿತ್—ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಪ್ರೇರಕರಾದವರನ್ನು | ಧಿಷಾ—ಜ್ಞಾನದಿಂದ (ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪಕರ್ಮದಿಂದ) | ವೇಷಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ—ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶ್ವರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಾಕ್ಯ್ಯಾ | ಅನು—ಕ್ರಮವಾಗಿ | ತೇ—ನಿನಗೇ | ಜೋಷ್ಯಾ—ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿ | ಭೂತ್—ಆಗುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಗಳು ಮಳೆಗೆರೆಯುವಂತೆ ನಿನಗೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದಾಗ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ನಿನಗೆ ಸುಖಕರವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು, ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವೇ ಲೆಯೇ ಸಮಸ್ತ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತುರೂಪಸ್ತುತಿಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುವುದು.

English Translation.

The libations (offered) to you are, verily, the cause of happiness, since the divine waters (effused) in the firmament for the benefit of mankind

afford you satisfaction. All praise, Indra, is acceptable to you, and you reward with understanding those those who praise you.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಸವನಾ—ಸೂಯತೇ ಸೋಮಃ ಅತ್ರೇತಿ ಸವನಾನಿ ಸೋಮಯಾಗಾಃ | ಸವನ ಎಂಬ ಪದವು ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ಐ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಏತಾ ವಿಶ್ವಾ ಸವನಾ ತೂತುಮಾಕೃಷೇ ಸ್ವಯಂ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಯಾನಿ ದಧಿಷೇ |

ವರಾಯ ತೇ ಸಾತ್ರಂ ಧರ್ಮಣೇ ತನಾ ಯಜ್ಞೋ ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯತಂ ವಚಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೫೦-೬)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸವನಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಾನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂದುರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಾದ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ಸವನ ರಬ್ಧಾರ್ಥವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸವನಪದದಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಿಗೆ ವರಸ್ವರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞದ ಪ್ರಾಣು ಖ್ಯವೂ, ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವದವನೂ ಮತ್ತು ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನೂ ಆದರಿಂದ ಲೋಕಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸವನವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡರ ಸುಖಶಾಂತಿಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವೆಂಬಂಶವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಸವನ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಬಹಳ ಗೂಢವಾದುದು ಇದು ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸವನತ್ರಯವೆಂಬ ವಿಭಾಗವಿರುವಂತೆ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲೂ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುದೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವೈಯಕ್ತಿಕ-ಜೀವನದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸವನತ್ರಯಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯವುಂಟೆಂದೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿವರ್ಣಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಸವನತ್ರಯಕ್ಕೆ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೇ, ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿ ಅವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಾರೆಂಬ ನಿವರಣೆಯು ಸಕಲವಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸವನವೂ ಸಹ ಆದರ ಅಧಿದೇವತೆಯನ್ನೂ, ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಆದರೆ ತೃತೀಯಸವನದ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಸವನದ ವಾಗ್ಹಾತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾಫ ವ ಜ್ಯೇಷ್ಠಸ್ಯ ಹ್ಯೇತೇ ನಾಗ್ರೇಯಜಿತ ಪ್ರಜಾಪತಿರಕಾಮಯಿತ ಪ್ರಜಾಯೇ-ಯೇತಿ ಸ ಮುಖತಸ್ತ್ರಿವೃತಂ ನಿರಮಿಮೀತ ತಮಗ್ನಿದೇವತಾನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯತ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದೋ ರಥಂತರಗಂಸಾಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಜಃ ಪಶೂನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ಮುಖ್ಯಾ ಮುಖತೋ ಹ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತೋರಸೋ ಬಾಹುಜ್ಯಾಂ ಸಂಚದಶಂ ನಿರಮಿಮೀತ ತಮಿಂದೋ ದೇವತಾನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯತ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ಠಂಚೋ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಾಮ ರಾಜನ್ಯೋ ಮನು-ಷ್ಯಾಣಾಮಪಿ ಪಶೂನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ವೀರ್ಯಾಂವತೋ ವೀರ್ಯಾದ್ಧ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತ ಮಧ್ಯತಸ್ಸ-

ಪ್ರದಶಂ ನಿರಮಿಮಾತ ತಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ದೇವತಾ ಅನ್ವಸೃಜ್ಯಂತ ಜಗತೀಭಂದೋ
 ವೈರೂಪಗ್ಂ ಸಾಮ ವೈಶ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಾವಃ ಪಶೂನಾಂ ತಸ್ಮಾತ್ತ ಆದ್ಯಾ
 ಅನ್ವಧಾನಾದ್ಧೈಸೃಜ್ಯಂತ ತಸ್ಮಾದ್ಧ್ಯಾಯಾಗ್ಂಸೋನೈಭ್ಯೋ ಭೂಯಿಷಾ ಹಿ ದೇವತಾ
 ಅನ್ವಸೃಜ್ಯಂತ ಪತ್ತ ಏಕವಿಗ್ಂಶಂ ನಿರಮಿಮೀತ ||

(ಶ್ರೀ. ಸಂ. ೭-೧-೧-೪, ೫)

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡ
 ದೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಮುಖದಿಂದ ತ್ರಿವೃತ್ತೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ
 ಗಾಯತ್ರಿಯೂ, ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರಥಂತರವೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಅಜವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು.
 ಬಾಹುವಿನಿಂದ ಪಂಚದಶಸ್ತ್ರೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದಾಗ ಲೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪೃಷ್ಠೈ,
 ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಸಾಮವೂ, ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ಯನೂ, ಪಶುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಷವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುವು. ಮಧ್ಯ
 ಭಾಗದಿಂದ ಸಪ್ತದಶಸ್ತ್ರೋನುವನ್ನು ಸುರಿಸಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ, ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತಿಯೂ
 ಸಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗೋವೂ ಹುಟ್ಟಿದವು

ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಆಹುತಿಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನ
 ಸವನದ ಆಹುತಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಆಹುತಿಯು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುತ್ತದೆ.
 ಅರ್ಧವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಾತಃಸವನವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವು ಇಂದ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ,
 ತೃತೀಯಸವನವು ಋಭುಗಳಿಗೂ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅ. ವೇ ೯-೧-೨) ಏತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ
 ವಾಗಿರುವಂತೆ ತೃತೀಯಸವನವು ಋಭುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧವ ಪವಮಾನವೆಂದು ಹೆಸರು.
 ಆದರೆ ಋಭುಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೇನು ಅರ್ಹತೆ ಎಂಬುದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಋಭವೋ ವೈ ದೇವೇಷು ತಪಸಾ ಸೋಮಪೀಥವುಭೃಜಯಂಶ್ಚೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ವಾಚಿ
 ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಗ್ನಿ ವ್ರಸುಭಿಃ ಪ್ರಾತಸ್ಸವನಾದನುದತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೬).

ಋಭುಗಳು ತಮ್ಮ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಕರ್ಮಶಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು
 ಅವರನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ವಸುಗಳೊಂದಿಗೆ
 ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟನು.

ತೇಭ್ಯೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ವಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಿಂದ್ರೋ ರುದ್ವೈರ್ಮಾಧ್ಯಂದಿನಾತ್ಸ-
 ವನಾದನುದತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೬).

ಅನಂತರ ಮಾಧ್ಯಂದಿನದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಾಗ ರುದ್ರರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ
 ಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನು ಅವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟನು.

ತೇಭ್ಯಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ವಾಚಿ ಕಲ್ಪಯಿಷಂಸ್ತಾನಿಶ್ವೇದೇವಾಃ ಅನೋನುದ್ಯಂತ ನೇಹ
 ಸಾಸ್ಯಂತಿ ನೇಹೇತಿ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾರಂ ತವ ನಾ ಇನೋಽಂತೇನಾಸಾಸ್ವಮೇ-
 ವೈಭಿಃ ಸಂಸಿಬಸ್ವೇತಿ ಸ ತಥೇತ್ಯೆಬ್ರವೀತ್ಸವಿತಾ ತಾನ್ವೈ ತ್ವನುುಭಯತಃ ಪರಿಸಿಬೇತಿ
 ತಾನ್ವಜಾಪತಿರುಭಯತಃ ಪರೈಸಿಬತ್ || (ಐ. ಬ್ರಾ. ೬-೧೩).

ತೃತೀಯ ಸವನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಇವರನ್ನು ಸೇರಿಸದಿರಲು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸವಿತನನ್ನು ಕುರಿತು
 “ಇವರು ನಿನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು, ಇವರೊಡನೆ ನೀನು ಪಾನಮಾಡು” ಎಂದಾಗ ಸವಿತನೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೂ ಮುಖಗಳ
 ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತೃತೀಯ ಸವನದಲ್ಲಿ ಮುಖುಗಳಿಗಿರುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯ
 ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ,

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವೈ ಯಜ್ಞಂ ಛಂದಾಂಸಿ ದೇವೋಭ್ಯೋ ಭಾಗಧೇಯಾನಿ ವೈಭಃಪ್ರ ಗಾಯತ್ರೀ
 ನೇನಾಗ್ನಯೇ ವಸುಭ್ಯಃ ಪ್ರಾತಃಸವನೇಽಭಃಪ್ರಿಷ್ಟುಭಮಿಂದ್ರಾಯ ರುದ್ರೇಭ್ಯೋ
 ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಜಗತೀಂ ವಿಶ್ವೇಭ್ಯೋ ದೇವೇಭ್ಯ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ||
 (ಐ ಬ್ರಾ. ೧೨-೨).

ವ್ರಜಾಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಜ್ಞ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ವಿಭಾಗಮಾಡಿದನು ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ
 ಗಾಯತ್ರಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೂ ಮತ್ತು ವಸುವಿಗೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೂ ರುದ್ರನಿಗೂ,
 (ಮರುತ್ತುಗಳು ?) ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಜಗತಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಹಂಚಿದನು.

ಅಗ್ನಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಜಸ್ಸನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನು ಕ್ಷಾತ್ರೇಜ್ಜಿಯನ್ನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ವೈಶ್ಯವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ
 ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೂ ಸಹ ಈ ಸವನದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿವೆಯೆಂದು
 ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ತ್ರೈತೀಯಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಛಂದೋಗೋಪನಿಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ
 ವಿಭಾಗವನ್ನು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೋ ವದಂತಿ ಯದ್ವಸೂನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ರುದ್ರಾಣಾಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನ-
 ಮಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ಚ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ಚ ದೇವಾನಾಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ||

(ಛಾ. ಉ. ೨-೨೪-೧).

ವಸುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತಃಸವನವೂ, ರುದ್ರರಿಗೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವೂ, ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳಿಗೂ ತೃತೀಯ
 ಸವನವೂ ವಿಭಕ್ತವಾಗುವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಈ ಸವನಗಳ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ
 ಸೃಧಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲೂ, ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳು ಈ ಸವನಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಆಹುತಿಯಿಂದ
 ಲಭಿಸುವುವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಲೋಕದ್ವಾರಮುಪಾನಾರ್ಣಾ ಪಶ್ಯೇಮು ತ್ವಾ ವಯಂ .....ಅಥ ಜುಹೋತಿ ನನೋಽಗ್ನಯೇ
 ಸೃಧಿವಿಕ್ಷಿತೇ ಲೋಕಕ್ಷಿತೇ ಲೋಕಂ ನೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಿದ್ವಿಷ ವೈ ಯಜಮಾನಸ್ಯ
 ಲೋಕ ಏತಾಸ್ಮಿ || (ಛಾ. ಉ. ೨-೨೪).

ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ವಸುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ “ನಿಮ್ಮ ಲೋಕದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ದ್ವಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ದರ್ಶನವನ್ನು ನಾವೂ ಪಡೆಯೋಣ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಪೃಥ್ವಿಲೋಕದ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ರುದ್ರರನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲೂ ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲೂ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸಿ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕದಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸವನತ್ರಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ತತ್ಪ್ರೇವನೆಯ ಫಲವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ—ಮಾನವನ ಪೂರ್ಣವಾದ ಜೀತನವೇ ಸೋಮಯಾಗದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೆಂದೂ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

**ಪುರುಷೋ ನಾವ ಯಜ್ಞ ಸ್ತಸ್ಯ ಯಾನಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿವರ್ಷಾಣಿ ತತ್ರಾತಃಸವನಂ ಚತುರ್ವಿಂಶ-
ತೈಕ್ಷರಾ ಗಾಯತ್ರೀ ಗಾಯತ್ರಂ ಸ್ಪ್ರಾತಃಸವನಂ ತದಸ್ಯ ವಸವೋಽನ್ವಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾಣಾ
ನಾವ ವಸವ ಏತೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ನಾಸಯಂತಿ ||**

(ಭಾ. ಉ. ೩ ೧೬-೧).

ಪುರುಷನೇ ಯಜ್ಞವು. ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಭಂದಸ್ವೇ ಪ್ರಾತಃಸವನದ ಭಂದಸ್ವಾದ ರಿಂದ ಮಾನವನ ಮೊದಲನೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳೇ ಪ್ರಾತಃಸವನವು. ವಸುಗಳು ಈ ಆಹುತಿಯ ಅಭಿ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾಣವೇ ವಸುಗಳು. ಆ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಪೃಥ್ವೀವಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳು.

**ತಂ ಚೇದೇತಸ್ಮಿನ್ನಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಪೇತ್ ಚ್ಚ್ರಿಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾ ವಸವ ಇದಂ ಮೇ ಸ್ಪ್ರಾತಃಸವನಂ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಮನುಸಂತನುತೇತಿ ಮಾಹಂ ಸ್ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ವಸೂನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಕುದ್ಯೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹ ಭವತಿ ||**

(ಭಾ. ಉ. ೩-೧೬-೨).

ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಲಸ್ಯವುಂಟಾದರೆ ಆಗ “ವಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಎಲೈ ಪ್ರಾಣ (ವಸು)ಗಳೇ, ನನ್ನ ಈ ಪ್ರಾತಃಸವನವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲೇ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಕ್ಕೂ ನನ್ನನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿ, ನನ್ನ ಈ ಜೀವಯಜ್ಞವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ” ಎಂದು ವಸುಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಆಗ ಪುರುಷನು ಅಲಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ

**ಅಥ ಯಾನಿ ಚತುರ್ವಿಂಶದ್ವರ್ಷಾಣಿ ತೆನ್ನಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ಚತುಶ್ಚ ತ್ವಾರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್
ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ತದಸ್ಯ ರುದ್ರಾ ಅನ್ನಾಯತಾಃ ಸ್ಪ್ರಾಣಾ ನಾವ ರುದ್ರಾ
ಏತೇ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ರೋದಯಂತಿ |**

(ಭಾ. ೩-೧೬-೩)

ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದುದು. ತ್ರಿಷ್ಟುಪೇ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದ ಭಂದಸ್ಸು. ಅದು ದರಿಂದ ಮಾನವನ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯಾದ ಮುಂದಿನ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳು ಜೀವಯಜ್ಞದಲ್ಲೆ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ರುದ್ರರು ಅನ್ನಾಯತ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗವಾದರೆ ಸರ್ವರನ್ನೂ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ರುದ್ರರು.

ತಂ ಚೇಹೇತಸ್ತಿಸ್ತಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಪೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ ಪ್ರಾಣಾ ರುದ್ರಾ ಇದಂ ಮೇ
ಮಾಧ್ಯಂದಿನಂ ಸವನಂ ತೃತೀಯಸವನಮನುಸಂತನುತೇತಿ ಮಾಹಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಂ ರುದ್ರಾಣಾಂ
ಮಧ್ಯೇ ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಯುದ್ಯೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹ ಭವತಿ |

(ಛಾ. ೩-೧೬-೪)

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲೇನಾದರೂ ದೇಹಾಲಸ್ಯವಾದರೆ ಆಗ
ರುದ್ರರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ “ಎಲೈ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮಕರಾದ ರುದ್ರರೇ, ನನ್ನ ಈ ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಸವನವು ತೃತೀಯ ಸವನದವರೆಗೂ
ನನ್ನನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿ. ನನ್ನ ಜೀವಯಜ್ಞವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಪುರುಷನು
ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ

ಅಥ ಯಾನ್ಯಷ್ಟಾಚಿತ್ಸಾರಿಂಶದ್ವರ್ಷಾಣಿ ತತ್ತೃತೀಯ ಸವನಮಷ್ಟಾಚಿತ್ಸಾರಿಂಶದಕ್ಷರಾ ಜಗತೀ
ಚಾಗತಂ ತೃತೀಯಸವನಂ ತದಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾ ಅನ್ಯಾಯತ್ಯಾ ಪ್ರಾಣಾ ನಾನಾದಿತ್ಯಾ ಏತೇ
ಹೀದಂ ಸರ್ವಮಾದದತೇ |

(ಛಾ. ಉ ೩-೧೬-೫)

ನಲವತ್ತೆಂಟು ಅಕ್ಷರಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತಿಯೇ ತೃತೀಯಸವನದ ಛಂದಸ್ಸು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನವನ ಕೊನೆಯ
ನಲವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳೂ ಸಾಯಂಸವನಾತ್ಮಕವಾದುದು. ಪ್ರಾಣವಿರ್ಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲವನ್ನೂ ತನ್ನೊಡ
ನೆಯೇ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಗಳೇ ಆದಿತ್ಯರೂಪವು. ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಾಣಗಳು ಈ ತೃತೀಯ
ಸವನದ ಅಧಿದೇವತೆಗಳು.

ತಂ ಚೇದೇತಸ್ತಿಸ್ತಯಸಿ ಕಿಂಚಿದುಪತಪೇತ್ಸ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪ್ರಾಣಾ ಅದಿತ್ಯಾ ಇದಂ ಮೇ
ತೃತೀಯಸವನಮಾಯುರನು ಸಂತನೋತೀತಿ ಮಾಹಂ ಪ್ರಾಣಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾನಾಂ ಮಧ್ಯೇ
ಯಜ್ಞೋ ವಿಲೋಪ್ನೀಯೇತ್ಯುದ್ಯೈವ ತತ ಏತ್ಯಗದೋ ಹೈವ ಭವತಿ.

(ಛಾ. ಉ. ೩-೧೬-೬)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲಸ್ಯವುಂಟಾದರೆ ಆಗ ಆದಿತ್ಯರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ “ ನನ್ನ ಯಜ್ಞವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಿರಲಿ. ನನ್ನ
ಆಯುಷ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬದುಕಲಿ ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೆ ಆಗ ಜೀವಯಜ್ಞವು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದೇ ಸಾಂಗವಾಗಿ
ನಿರವೇರುತ್ತದೆ.

ಏತದ್ವಿಸ್ತನ್ಯೈ ತದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮಹಿದಾಸ ಏತರೇಯಃ ಸ ಕಿಂ ಮ ಏತದುಪತಪಸಿ ಯೋಽಹ-
ಮನೇನ ನ ಪ್ರೇಷ್ಯಾಮೀತಿ ಸ ಹ ಷೋಡಶಂ ವರ್ಷತಮಜೀವತ್ಪ್ರಹ ಷೋಡಶಂ ವರ್ಷ-
ತಂ ಜೀವತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ |

(ಛಾ. ಉ. ೩-೧೬-೭)

ಮಹಿದಾಸ ಏತರೇಯನಿಗೆ ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒದಗದ ದೇಹಾಲಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆದರದೆ ತನ್ನ
ಜೀವಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾಂಗಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಒಂದುನೂರು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಿದನು ಎಂದು
ಮಾನವಜೀವಾತ್ಮಕವಾದ ಸವನತ್ರಯದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಾಶಿದಿ ಯಜ್ಞ
ಸಾಧನಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸವನಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮಯಾಗವು ನೆರೆನೇರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ತೇ ಜೋಷ್ಯಾ ಭೂತ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸಮಸ್ತವಾಕ್ಯಾ ಸಹ ನಿನಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿ ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸೋಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳಾವುವೆಂದರೆ ಅದರ ಕ್ರಮವು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಾತಃಸವನಕ್ಕೆ

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಬಹಿಷ್ಪವಮಾನ ಸ್ತೋತ್ರ. ೪ ಆಜ್ಞ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ಆಜ್ಞ ಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ಪ್ರಶುಗ ಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃಕವಾದ ೩ ಆಜ್ಞಶಸ್ತ್ರಗಳು. (ಮೃತ್ತಾವರಣ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಚ್ಚಂಸಿನ್ ಅಚ್ಛಾವಾಕ)
------------	---	-----------	--

ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನಕ್ಕೆ

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ. ೪ ಪೃಷ್ಠಸ್ತೋತ್ರಗಳು.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ಮರುತ್ತತೀಯಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃಕವಾದ ೩ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ
------------	--	-----------	--

ತೃತೀಯಸವನಕ್ಕೆ.

ಸ್ತೋತ್ರಗಳು	{ ಅರ್ಭವಸವಮಾನಸ್ತೋತ್ರ. ಅಗ್ನಿಷ್ಠೋವಸಾಮು.	ಶಸ್ತ್ರಗಳು	{ ಹೋತೃವಿನ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ. ಹೋತೃವಿನ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ
------------	---	-----------	---

ಹೀಗೆ ಗೌಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಾತ್ಮಿಕವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದು ಇಂದ್ರನಿಗೂ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ, ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಾಕ್ಯಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಶತಪಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸೋಮಯೋ ಯಜ್ಞೋ ವಾಚಮಭಿದಧ್ಯಾ | ಮಿಥುನ್ಯೇನಯಾ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ತಾಗ್ಂ ಸಂಬಭೂವ ||
 ಇಂದ್ರೋ ಹ ವಾ ಈಕ್ಷಾಂ ಚಿಕ್ರೇ | ಮಹದ್ವ್ಯಾಇತೋಽಭ್ಯಂ ಜನಿಷ್ಯತೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಚಿ
 ಮಿಥುನಾದ್ವಾಚಿಶ್ಚ ಯನ್ವಾ ತನ್ನಾ ಭಿಭವೇದಿತಿ ಸ ಇಂದ್ರ ಏವ ಗರ್ಭೋ ಭೂಕ್ತೈತನ್ನಿಥುನಂ
 ಪ್ರವಿನೇಶ | ಸ ಹ ಸಂವತ್ಸರೇ ಜಾಯಮಾನ ಈಕ್ಷಾಂಚಿಕ್ರೇ | ಮಹಾವೀರ್ಯಾ ವಾ ಇಯಂ
 ಯೋನಿಯಾ ಮಾಮದೀಧರತ ಯದ್ವೈ ಮೈತೋ ಮಹದೇವಾಭ್ಯಂ ನಾನುಪ್ರಜಾಯೇತ
 ಯನ್ವಾ ತನ್ನಾ ಭಿಭವೇದಿತಿ | .. .. ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೋನಿರಸೀತೀಂದ್ರಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷಾ
 ಯೋನಿರತೋ ವಾ ಹ್ಯೇನಾಂ ಪ್ರವಿಶನ್ಪ್ರವಿಶತ್ಯತೋ ವಾ ಜಾಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ
 ತಸ್ಯಾದಾಹೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯೋನಿರಸೀತಿ || (ಶ. ಬ್ರಾ ೩-೨-೧-೨೩ ರಿಂದ ೨೯)

ವಾಕ್ಯಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಬೇಕೆಂದು ಯಜ್ಞವು ಇಚ್ಛಿಸಿತು ಇದನ್ನು ತೀವ್ರ ಇಂದ್ರನು ಇವೆರಡರ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಒಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಖಂಡಿತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಶಕ್ತಿಯು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗುವುದೋ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತಾನೇ ಅವುಗಳ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಒಂದು ವರ್ಷ ವಾದನಂತರ ಅವನು ಒಂದು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ತಾನೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದನು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞವೂ ವಾಕ್ಯೂ ಸಂತೋಷಜನಕಗಳು ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ದೇವೀಃ ಆಪಃ ಸಮುದ್ರೇ ತೇ ಮದಂತಿ ಆಸು—ದ್ಯೋತಮಾನಾಃ ಆಪಃ ಉದಕಸಮುದ್ರವ-
 ಣಾಸಾದಾನಭೂತೇ ಅಂತರಿಕ್ಷೇ ಪ್ರಜಾಸು ನಿಮಿತ್ತಭೂತಾಸು ತ್ವಾಂ ಮಾದಯಂತಿ | ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಜೋ
 ಧಿಸಿ, ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉದಕಗಳು ದ್ರವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರದೀಶವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳ
 ಗಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆದರೆ,
 ಯದಾ ಸ್ತ್ರಾಣ್ಣುಶಕಾರಾರ್ಥಂ ವರ್ಷಣಾಯ ತ್ವಾಂ ಪ್ರೇರಯಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಶಾನಿ ತದಾ ಖಲು ತವ
 ಸೋಮಯಾಗಾಃ ಸುಖಕರಾ ಭವಂತಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳು ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು
 ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಾಗ ಸೋಮಯಾಗಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸುಖಜನಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನ
 ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಯಾಗಾನ್ನಿರ್ವರ್ತಯ ಯಜ್ಞವು ನೆರವೇರಲು ಕಾರಣವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ
 ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆರಂಭನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ನಡೆತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು
 ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮುದ್ರೇ— ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಪದವೂ ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ
 ಯಾಸ್ಯರು ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಾರ್ಥಿನೇನ ಸಮುದ್ರೇಣ ಸಂದಿದ್ಯತೇ ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ
 ಜಲರಾಶಿ ಬೋಧಕವೆಂದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವಕಾರಣ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥನಿರ್ವಚನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ
 ಮಾಡಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಸಮುದ್ರವಂತ್ಯಷ್ಟಾದಾಪಃ, ಸಮಭಿದ್ರವಂತ್ಯೇನಮಾಪಃ, ಸಮೋದೇಂತೇ ಅರ್ಷಿ ಭೂತಾನಿ
 ಸಮುದಕೋ ಭವತಿ ಸಮುನಶ್ರೀತಿ ವಾ | ಅಲೆಗಳು, ತೆರೆಗಳು, ಹನಿಗಳು ಇವುಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಉದಕಗಳು
 ಇಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇರುವುವು, ಅಥವಾ ಉದಕಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿರುವ ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದು
 ಸೇರುವುವು, ಅಥವಾ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇರುವುವು, ಜಲವು ಉದಕಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿ
 ರುವುದರಿಂದ ಜಲರಾಶಿಯು ಸಮುದಕ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದು, ಸರ್ವವನ್ನೂ ತೋಯಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ
 ಸಮುದ್ರಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ
 ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಾಪಿಶ್ವಾಷ್ಟೀಣಃ ಶಂತನುಕ್ ಕಾರವ್ಯಾ ಭ್ರಾತರೌ ಬಭೂವತುಃ | ಸ ಶಂತನುಃ ಕನೀಯಾ-
 ನಭಿಷೇಚಿಯಾಂ ಚಕ್ರ | ದೇವಾಪಿಸ್ತಪಃ ಪ್ರತಿವೇದೇ ತತಶ್ಯಂತನೋ ರಾಜ್ಯೇ ದ್ವಾದಕ-
 ವರ್ಷಾಣಿ ದೇವೋ ನ ವರ್ಷ |
 (ನಿ. ೨-೧೧)

ದೇವಾಪಿ ಶಂತನು ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಕುರುವಂಶದ ರಾಜಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನಾದ ಶಂತನುವು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿ
 ಕ್ತನಾದನು. ಹಿರಿಯನಾದ ದೇವಾಪಿಯು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದಾಗ ಶಂತನುವಿನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು
 ವರ್ಷ ವೃಷ್ಟಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಮೂಚುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧರ್ಮಸ್ತಯಾ ಚರಿತೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಭ್ರಾತರಮಂತರಿತ್ಯಾಭಿಷೇ-
 ಚಿತಂ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ದೇವೋ ನ ವರ್ಷತೀತಿ | ಸ ಶಂತನುರ್ದೇವಾಪಿಂ ಶಿಶ್ವ ರಾಜ್ಯೇನ |
 ತಮೂವಾಚಿ ದೇವಾಪಿಃ ಪುರೋಹಿತಸ್ತೇ ಅಸಾನಿ ಯಾಜಯಾನಿ ಚಿ ತ್ವೇತಿ | (ನಿ. ೨-೧೧)

ಆಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶಂತನು ರಾಜನೊಡನೆ “ ನೀನು ನಿನ್ನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಭ್ರಾತೃವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾದಕಾರಣ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿರುತ್ತೀಯೆ ಇದರಿಂದ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗಲಿಲ್ಲ ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಶಂತನುರಾಜನು ತನ್ನ ಅಣ್ಣನಾದ ದೇವಾಪಿಯನ್ನು ರಾಜನಾಗಲು ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸಿದಾಗ ರಾಜನಾಗದಿರುವ ಒಪ್ಪದಿರುವ ದೇವಾಪಿಯು “ ನಿನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಆಗುವಂತೆ ನಿನಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೆ ಬಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಮಾಡಿಸುವೆನು ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದರಂತೆ ವರ್ಷಕಾಮಸೂಕ್ತದಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಎಂದು ಹೇಳಿ ವರ್ಷಕಾಮಸೂಕ್ತದ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಷ್ಟೀಷೇಣೋ ಹೋತ್ರಮ್ನುಷಿರ್ನಿಷೀರ್ದ ದೇವಾನಿದೇವಸುಮತಿಂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಃ |

ಸ ಉತ್ತರಸ್ಮಾದಧರಂ ಸಮುದ್ರಮಪೋ ದಿವ್ಯಾ ಅಸೃಜದ್ವಿಷ್ಯಾ ಅಭಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೫).

ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯರು—**ಸಃ ಉತ್ತರಸ್ಮಾತ್ ಅಧರಂ ಅಪೋ ದಿವ್ಯಾಃ ಅಸೃಜತ್** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—**ದೇವಾಪಿಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಖ್ಯಾತ್ ಸಮುದ್ರಾತ್ ಅಧರಂ ಸಮುದ್ರಂ ಪಾರ್ಥಿವಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಶಸ್ತಾಃ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತೇರಿಃ ಅಪಃ ಅಸೃಜತ್** ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ದೇವಾಪಿಯು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಆನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪಾರ್ಥಿವ ಸಮುದ್ರಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಉಪಪಾದನೆಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದವು ಬೇರೆಯು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಸವಿತಾ ಯಂತ್ರೈಃ ಪೃಥಿವೀಮರಮ್ನಾದ್ವ್ಯಂಭನೇ ಸವಿತಾ ದ್ಯಾವುದ್ಯಂಹತ್ |

ಅಶ್ವಮಿನಾಧುಕ್ಷದ್ಧುನಿಮಂತರಿಕ್ಷಮತೂರ್ತೇ ಬದ್ಯಂ ಸವಿತಾ ಸಮುದ್ರಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೯-೧).

ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಂ ಉದಕಬಂಧಿತಾರಂ ಮೇಘಂ ಉದಕವನ್ನು ತಡೆದಿರುವ ಮೇಘವು—ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸವಿತ್ರವಂತಃ ಸರಿ ನಾಚಮಾಸತೇ ಪಿತೃಷಾಂ ಪ್ರತೋ ಅಭಿ ರಕ್ಷತಿ ವ್ರತಂ |

ನಾಹಸ್ಯಮುದ್ರಂ ವರುಣಸ್ಮಿರೋ ದಧೇ ಧೀರಾ ಇಚ್ಛೇಕುರ್ಧರುಣೇಷ್ವಾರಭಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೩-೩).

ಇಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಂ ಅದಿತ್ಯಂ ಎಂದು ಸಮುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಗೌಃ ಜೋಷ್ಯಾ—ಸರ್ವಾಪಿ ಸ್ತೋತ್ರತಸ್ತುರೂಪಾ ನಾಕ್ ಜೋಷಣಾರ್ಹಾ ಸ್ತ್ರೀಣಯಿತ್ರೀ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಗೌರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ** (ನಿ. ೨-೫) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಗೋ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಥಿವೀ, ಫ್ಲೇಷ್ಮ, ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ, ಅದಿತ್ಯ, ರಶ್ಮಿಗಳು, ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಾಕ್ಯವು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯಕವಾದ ಸಮಸ್ತ ಸ್ತೋತ್ರಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಥಿವೀ, ಪಶು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳ ನಿರ್ವಹನವನ್ನು ಹಿಂದೆತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಾಡುತಿ ಅಥವಾ: ವೃಷ್ಟಿಕಾರಕವಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆಹುತಿಯೆಂದರ್ಥವಾದರೆ ಆಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಲಭಿಸಬಹುದಾದ ಹನಿರಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಗಾ ದಾಸ್ಯತಿ ಗೋದಾ ಗಾ ಮೇ ದೇಹಿತ್ಯೇವಂ ಯಂ ಕಾಮಂ ಕಾಮಯತೇ ಸೋಽಸ್ಮೈ
ಕಾಮಃ ಸಮೃದ್ಧತೇ (೮ ಬ್ರ ೧-೯-೩ ೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಗೋ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮುಂದೆಯೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಸೂರೀಂಶ್ಚಿತ್ ಧಿಷಾ ವೇಷಿ—ಸೂರಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು—ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಇತರ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರ ಜನರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನರೂಪೇಣ ಕರ್ಮಣಾ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಇವರ ಸ್ತುತಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿನಾ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸವನಾ—ಪೂರ್ವ ಅಭಿಪ್ರೇಷಣಾ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವೋರನಾಕಾ (ಪಂ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮದಂತಿ—ಮದ ತ್ವಷ್ಟಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿ ತನ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವೀಃ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸೌ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋಷ್ಯಾ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತ್—ಭೂ ಸತ್ತಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಗಾತಿ ಸ್ಥಾಘು—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೇದಿ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಪು. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಸಿಕ್ತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಮು ಯಥಾ ಸುಷಖಾಯು ಏನ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯೋ ನರಾಂ ನ ಶಂಸ್ಯಃ |

ಅಸದ್ಯಥಾ ನ ಇಂದ್ರೋ ವಂದನೇಷ್ಠಾಸ್ತುರೋ ನ ಕರ್ಮ ನಯಮಾನ ಉಕ್ಥಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಾಮು | ಯಥಾ | ಸುಷಖಾಯುಃ | ಏನ | ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯುಃ | ನರಾಂ | ನ | ಶಂಸ್ಯಃ |

ಅಸತ್ | ಯಥಾ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ | ತುರಃ | ನ | ಕರ್ಮ | ನಯಮಾನಃ | ಉಕ್ಥಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಏನೇನೇಶ್ವರೇಂದ್ರ ಯಥಾ ಸುಷಖಾಯುಃ ಶೋಭನತ್ವದ್ರೂಪಸಹಾಯವಂತೋಽಸಾಮು ಭೂಯಾಸ್ವ ಕಿಂಚಿ ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯಃ ಶೋಭನಾಭ್ಯೇಷಣಾಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾಶ್ಚಾಸಾಮು | ಕಿಮಿವ | ನರಾಂ ನ ಶಂಸ್ಯಃ | ನರಾಣಾಂ ರಾಜಾದೀನಾಂ ಶಂಸ್ಯಃ ಶಂಸನ್ವಿರಿವ | ಸ್ತುತಿಭಿಯಥಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ ತದ್ಯತ್ | ಇದಾನೀಂ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರೋ ವಂದನೇಷ್ಠಾ ಅಸತ್ಪ್ರತಾ ವರ್ತಮಾನಃ ಸಂಸ್ತುರೋ ನ ತ್ವರಮಾಣ ಇವ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ಮೋಕ್ತೋಕ್ತೈಃ ಶಸ್ತ್ರೈರ್ನಯಮಾನಃ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯಿನ್ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತುಷ್ಟಃ ಸನ್ನಸ್ತದೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಫಲಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಯಥಾಸತ್ ಭವೇತ್ | ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ ತಥಾ ಕುರುತೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

ಹೇ ಏನ—ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಸುಷಖಾಯುಃ—ಶುಭಕರನಾದ ನಿನ್ನ ಸಹಾಯವುಳ್ಳವರೂ | ನರಾಂ—ರಾಜಾದಿಗಳ | ಶಂಸ್ಯಃ ನ—ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೋ ಹಾಗೆ | ಸು ಅಭಿಷ್ಟಯಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಅಸಾಮು—ಆಗುತ್ತೇವೋ (ಹಾಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು) | (ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಋತ್ವಿಜಃ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ) | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನಾಗಿ (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ) | ತುರಃ ನ—

ತ್ವರೇಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬುವ ಹಾಗೆ | (ನಃ—ನಮ್ಮ) | ಕರ್ಮ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) | ಉಕ್ತಾ—
ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ (ತ್ವಪ್ರನಾಗಿ) | ನಯಮಾನಃ— ಫಲವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವವನು | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಅಸತಃ—
ಆಗುತ್ತಾನೋ | (ತಥಾ ಕುರುತ—ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಶಂಸಾದಿಗಳಿಂದ ರಾಜಾದಿಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವಂತೆ, ನಿನ್ನ ವೈಶ್ವತ್ರಿಯನ್ನೂ, (ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ, ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಷ್ಟನಾಗಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲಪ್ರದನಾಗುವಂತೆ, ಮಾಡಿ.

English Translation.

May we be, as it were, your valued friends, O Lord, and obtain our desires, like those (who gain their objects) by the praise of princes May Indra, propitiated by our eulogiums, be brought to the sacrifice by our hymns.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದ್ರವ್ಯವಾದ ಋಷಿಯು ಯಜಮಾನನು ತಮ್ಮ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಆದೀಶವನ್ನು, ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಹೇ ಏನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಎಲೈ ವ್ರಭುವೇ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ನರಾಂ ನ ಶಂಸೈಃ ರಾಜಾದೀನಾಂ ಶಂಸೈಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಯಥಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ ಶೋಭನತ್ವದ್ಭೂಪ ಸಖಾಯವಂತಃ ಶೋಭನಾಭೀಷ್ಟಾಶ್ಚ ಅಸಾಮ | ರಾಜನೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದ ಸ್ವೇಹಿತರಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡವರಾಗಿಯೂ ಆಗೋಣವೆಂಬ ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ತುರೋ ನ ಉಕ್ತಾ ನಯಮಾನಃ ಕರ್ಮ ಯಥಾ ಅಸತಃ | ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿ ತ್ವರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನ ಹಾಗೆ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅಸ್ಮದೀಯೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಫಲಪ್ರಾಪಯಿಷಾ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ತಾನಾಗಿ ನಮಗೆ ಕೊಡುವವನಾಗುವ ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಎಂದು ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಯಜಮಾನರು ಹೇಳಿರುವ ಆದೀಶವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ನರಾಂ ನ, ತುರೋ ನ ಎಂಬ ಎರಡು ಉಪಮಾನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ರಾಜನ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ಹೋಲಿಕೆ ಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ತುರೋ ನ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ವರೆಯುಳ್ಳವನು ತಾನು ಆಚರಿಸುವ ತನ್ನ ಅವಶ್ಯ

ಕರ್ತವ್ಯಾಚರಣೆಯನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಗಳ ಪೂರ್ಣವಾದ ಫಲಪ್ರದಾತೃವಾಗಿ ಬೇಗನೆ ಆಗುವಂತೆ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಾವಧಾನತೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಾವು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರ ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಸಖಾಯಃ—ಶೋಭನಃ ಸಖಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ನ ಇೞ್ ಸುಖ್ಯಾವ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಸದಾಂದೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಭಿಷ್ಟಯಃ—ಶೋಭನಾಃ ಅಭಿಷ್ಟಯಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉತ್ತರಸದೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನರಾಮ್—ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿ ಬಹು ವಚನಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಸ್ಯಃ—ಶಂಸು ಸ್ತೃತೌ ಧಾತು. ಘೞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ರ್‌ತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ತ್ವತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತೆಕ್ಲ ಲೋಪಃ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮು. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ—ವಂದನೇ ತಿಸ್ಕತೀತಿ ವಂದನೇಷ್ಠಾಃ. ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬದಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೆರಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು. ಇಗುಪೆಧಜ್ಞಾಪ್ತೀಕಿರಃ ಕಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಉಕ್ತಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು. ಪಾತ್ಯತೆದಿವಚಿ—(ಉ ಸೂ. ೨-೧-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ತಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಚೋರಕಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಯ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧ ೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾರಃ ||

ವಿಷ್ವ¹ರ್ಧಸೋ ನರಾಂ ನ ಶಂಸೈ²ರಸ್ಮಾ³ ಕಾಸ⁴ದಿಂದ್ರೋ ವಜ್ರ⁵ಹಸ್ತಃ |

ಮಿತ್ರಾ⁶ಯುವೋ ನ ಪೂರ್ವ⁷ತಿಂ ಸುಶಿ⁸ಷ್ಟ್ವಾ⁹ ಮಧ್ಯಾ¹⁰ಯವ ಉಪ¹¹ ಶಿಕ್ಷಂತಿ ಯಜ್ಞೈಃ¹² ||

|| ಪದಗಾರಃ ||

ವಿಸ್ವ¹ರ್ಧಸಃ | ನರಾಂ | ನ | ಶಂಸೈಃ | ನ | ಅಸ್ಮಾ³ಕ | ಅಸತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ |

ಮಿತ್ರ⁶ಯುವಃ | ನ | ಪೂರ್ವ⁷ತಿಂ | ಸುಶಿ⁸ಷ್ಟ್ವಾ⁹ | ಮಧ್ಯ¹⁰ಯವಃ | ಉಪ¹¹ | ಶಿಕ್ಷಂತಿ | ಯಜ್ಞೈಃ¹² ||೧೦||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನರಾಂ ನೇತ್ಯುಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಧಾನ್ಮರಾನ್ಯಥಾ ವಿಸ್ವರ್ಧಸಃ ಕುರ್ವಂತಿ ಸವಿಭೂತಾಃ ತದ್ವೃದ್ಧಿಯಮಪೀಂದ್ರಂ ಶಂಸೈಃ | ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಖಾಯೋ ವಯಂ ಶಂ ತಥಾ ಕುರ್ವಮಃ | ಸ ಚಿ ವಜ್ರಹಸ್ತೋ ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣಾಯ , ಸರ್ವದಾ ವಜ್ರಧಾರೀಂದ್ರೋಽಸ್ಮಾಕಮಸತ್ | ವಿಸ್ವರ್ಧಮನು-ಕೂಲೋ ಭವತು | ಕಿಂಚಿ ಮಿತ್ರಾಯುವೋ ನ ಮಿತ್ರೇಚ್ಛವೋ ಹಿತೈಷಿಣ ಇವ ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ ಸುಶಾಸನೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಪೂರ್ವತಿಂ ಪುರಃ ಸ್ಯಾಮಿನಂ ಯಥಾಭಿಮತದಾನೇನ ಪೂಜಯಂತಿ ತಥಾ ಮಧ್ಯಾಯುವೋಽಸ್ಮಾಕಂಶ್ರಿಯಾಂ ಯಶಸಾಂ ಚಿ ಮಧ್ಯೇಽವಸ್ಥಿತಿಂ ಕಾಮಾಯಮಾನಾ ಅಧ್ವರ್ಯಾದಯೋ ಯಜ್ಞೈರ್ಯಜ್ಞಸಾಧನೈರ್ವಿಃಸ್ತೋತಾದಿಭಿರುಪ ಶಿಕ್ಷಂತಿ | ಉಪೇತ್ಯ ಯಜಂತೇ | ಶಿಕ್ಷಂತಿರ್ವಾ ನಕಮರ್ವಾ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾಂ—ಮನುಷ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಧಾಯುಕ್ತರಾದವರನ್ನು) | ವಿಸ್ವರ್ಧಸಃ ನ—(ಮಿತ್ರರು ಹೇಗೆ) ಸ್ವರ್ಧಾರಹಿತರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ) | ಶಂಸೈಃ—ಸ್ತೋತಾದಿಗಳಿಂದ (ಇಂದ್ರನನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ) | ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—(ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣೇಸ್ಯರ) ವಜ್ರಾಯುಧಧಾರಿಯಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಾಕ ಅಸತ್—ನಮಗೆ (ಅನುಕೂಲನು) ಆಗಲಿ | ಮಿತ್ರಾಯುವಃ—ಹಿತೈಷಿಗಳು | ಸುಶಿಷ್ಟ್ವಾ—(ರಾಜ್ಯವನ್ನು) ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ (ರತನಾದ) | ಪೂರ್ವತಿಂ ನ— ಪಟ್ಟಣದ ಯಜಮಾನನ್ನು (ಅಭಿಮತಾದಿ ದಾನಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ಮಧ್ಯಾಯುವಃ—(ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ಸಿನ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಲ್ಪಡಬೇಕೆಂದು ಅಧ್ವರ್ಯು ವೊದಲಾದವರು | ಯಜ್ಞೈಃ—ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ | ಉಪ ಶಿಕ್ಷಂತಿ—ಸಮಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಈಷ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಮಿತ್ರರು ಪ್ರಶಂಸನಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಪಡಿಸುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆ ನಾವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಕೂಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ

ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಹಿತ್ತೈಸಿಗಳ ಅಭಿಮತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವಂತೆ, ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನ ವೇಕ್ಷಿಸುವ ಅರ್ಪಣೆಯ ನೋಡಲಾದ ನಮ್ಮ ನುತ್ಪಿಜರು ಯಜ್ಞಸಾಧನವಾದ ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

Emulous in commendation, like (those contending for the favour) of men, may Indra, the wielder of the thunderbolt, be equally (a friend) to us : like those who, desirous of his friendship. (conciliate) the lord of a city (ruling) with good government, so do our intermediate (representatives) propitiate (Indra) with sacrifices.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ನರಾಂ ವಿಸ್ವರ್ಧಾಸಃ ಶಂಸೈಃ—ನೇತ್ರೈಃ ಕಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ವರ್ಧಾನ್ ನರಾನ್ ಯಥಾ ಸವಿಭೂತಾಃ ಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ವದ್ಯಯಮುಪಿ ಇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಖಾಯೋ ವಯಂ ತಂ ತಥಾ ಕುರ್ಮಃ | ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನುಷ್ಯರು ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಸ್ನೇಹಿತರು ಅವರ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಬಿಡುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಇರುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಾನು ಇಂದ್ರನು ನನಗೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರುವ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿರಲೆಂದು ಸ್ತುತಿಮಾಡಿ ಅವನಿಗೆ ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯು ಅತಿಶಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ವಿರೋಧಿಶಿಕ್ಷಣಾಯ ಸರ್ವದಾ ವಜ್ರಧಾರೀ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಅನುಕೂಲೋ ಭವತು ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ಮಿತ್ರಾಯುರ್ನೋ ನ— ಸಾಯಣರು ಮಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಿತ್ರನಾವನು ಹಿತವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವಂತೆ, ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಇಂದ್ರನು ನನಗೆ ಹಿತ್ತೈಸಿಯಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪೂರ್ವತಿಂ ಮಧ್ಯಾಯುವಃ ಯಜ್ಞೈಃ ಉಪಶಿಕ್ಷಂತಿ-ಅಸ್ಮಾಕಂ ಶ್ರಿಯಾಂ ಯಶಸಾಂ ಚ ಮಧ್ಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಂ ಕಾಮಯಮಾನಾಃ ಅಧ್ಯರ್ಯಾದಯಃ ಯಜ್ಞಸಾಧನೈಃ ಹವಿಃ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಭಿಃ ಉಪೇತ್ಯ ಯಜಂತಿ | ಶಿಕ್ಷಣಾತುವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ದಾತಿ, ದಾಶತಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತುದಾನಕರ್ಮವಾಚಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭುವಾದನನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛೆಮಾಡುವ ಅರ್ಪಣೆಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯಜ್ಞಸಾಧನಗಳಾದ ಹವಿಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಭುವನ್ನು ಅಭಿಮತ ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

ದಲ್ಲ ಪೂಜಿಸುವ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂಜಿಸುವರೆಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

|| ಸ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಿಸ್ವರ್ಧಸಃ—ವಿಗತಂ ಸ್ವರ್ಧಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ಯಾಕ—ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಜ್ರಹಸ್ತಃ—ವಜ್ರಃ ಹಸ್ತೇ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ವ್ಯಧಿಕರಣ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಾಯುವಃ—ಮಿತ್ರಾಣಿ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತಃ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್. ಛಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ **ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ **ಅತೋಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪೂರ್ಪತಿಃ—ಪುರಃ ಪತಿಃ ಪೂರ್ಪತಿಃ ಸತ್ಯಾನ್ಯತ್ಪ್ರಯೇರ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಶಿಷ್ಟಾ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟಾ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಶಾಸ ಇದರ್ಜದಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಇತ್ಯ. **ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನೀನಾಂ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತ್ಯ. **ತಾದಾಚಿನಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಾಯುವಃ—ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಿಕ್ಷಂತಿ—ಶಿಕ್ಷ ವಿದ್ಯೋಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ದಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಲಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ಸ್ಮೇಂದ್ರಂ ಕಶ್ಚಿದ್ಧಂಧಜ್ಜಾಹುರಾಣಶ್ಚಿನ್ಮನಸಾ ಪರಿಯನ್ |

ತೀರ್ಥೇ ನಾಚ್ಛಾ ತಾತ್ಪ್ರಷಾಣನೋಕೋ ದೀರ್ಘೋ ನ ಸಿದ್ರಮಾ ಕೃಣೋತ್ಯಧ್ಯಾ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಯಜ್ಞಃ | ಹಿ | ಸ್ಮ | ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ಚಿತ್ | ಋಂಧನ್ | ಜುಹುರಾಣಃ | ಚಿತ್ | ಮನಸಾ | ಪರಿಯನ್ |

ತೀರ್ಥೇ | ನ | ಅಚ್ಛ | ತತ್ಪ್ರಷಾಣಂ | ಓಕಃ | ದೀರ್ಘಃ | ನ | ಸಿದ್ರಂ | ಆ | ಕೃಣೋತಿ | ಅಧ್ಯಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಕಶ್ಚಿದ್ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞವಾನ್ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾಯ್ಯುಧನ್ ವರ್ಧಯನ್ಮವತಿ ಇಂದ್ರಂ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಜುಹುರಾಣಶ್ಚಿತ್ ಕುಟಿಲಗತಿಸ್ತು ಕಶ್ಚಿನ್ಮನಸಾ ಕೇವಲೇನ ಪರಿಯನ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛನ್ ಲೌಕಿಕವಿಷಯಾದಿಕಂ ಧ್ಯಾಯನ್ವರ್ತತೇ | ಯದ್ಯಾ | ಪರಿ ವರ್ಜನಾರ್ಥಃ | ವರ್ಜಯಿತ್ಯಾ ಗಚ್ಛನ್ನೇದಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೀರ್ಥೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ಮಾರ್ಗೇಽಚ್ಛಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮಾಪೇ ವರ್ತಮಾನನೋಕಃ ಸಾನೀಯಾದಿಕಂ ಸದನಂ ತತ್ಪ್ರಷಾಣಂ ಹಿಸಾಸಾಯುಕ್ತಂ ಯಥಾವಿಲಂಬೀನ ಪ್ರೀಣಾತಿ | ಸ ಯಥಾ ತತ್ಪದನಮಾಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತದ್ವದ್ಯಜ್ಞೇನ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಮಾನ್ವಿದ್ರಮಾಭಿಗಚ್ಛತೀತಿ | ಕುಟಿಲಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ದೀರ್ಘೋ ನ ವಕ್ರತ್ವೇನಾತಿದೂರೋಽಧ್ಯಾ ಮಾರ್ಗ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಸಿದ್ರಂ ಫಲಂ ಸಾನೀಯಾದಿರೂಪಂ ಫಲಾರ್ಥಿನಂ ನಾ ಪುರುಷಮಾ ಕೃಣೋತಿ ಅರ್ವಾಕ್ಕರೋತಿ ನೀಚೈಃ ಕರೋತಿ | ವರ್ಜಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞಮಾರ್ಗಮಜಾನಾನೋ ವಕ್ರೋ ದೂರೇ ಪರಿಭ್ರಮತಿ ನೇಂದ್ರಂ ತರ್ಪಯತಿ | ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಸ್ತು ವರ್ಜಯತೇವ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕಃ ಚಿತ್ ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃವಾದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ತೀರ್ಥೇ—(ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು) ತೀರ್ಥವ | ಅಚ್ಛ—ಸವಿಸಾದಲ್ಲಿರುವ | ಓಕಃ—ಸಾನೀಯಾದಿಪದನವು | ತತ್ಪ್ರಷಾಣಂ ನ— ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದಪೀಡಿತನಾದವನನ್ನು : (ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಂತೆ) | ಋಂಧನ್ ಸ್ಮ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಆದರೆ) | ಜುಹುರಾಣಃ ಚಿತ್—ಕುಟಿಲನಾದ ಪುರುಷನು | ದೀರ್ಘಃ—ದೂರವಾದ | ಅಧ್ಯಾ— ಮಾರ್ಗವು | ಸಿದ್ರಂ—ಅಭೀಷ್ಟಿತ ಫಲವನ್ನು | ಆ ಕೃಣೋತಿ ನ—ಕುಶ್ಚಿತವನ್ನು ಗ ಮಾಡುವಂತೆ | ಸಿದ್ರಂ— ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು | ಆ ಕೃಣೋತಿ ನ—(ಅಭೀಷ್ಟಿತ ಫಲದಿಂದ) ದೂರಮಾಡುವಂತೆ | ಮನಸಾ— ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ | ಪರಿ ಯನ್—(ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ) ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಮೀಪಸ್ಥನಾದ ಪುರುಷನ ಪಿಪಾಸೆಯನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಥ ಉದಕವು ಸರಿಹರಿಸುವಂತೆ, ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾತೃವು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ದೂರವಾದ ಮಾರ್ಗವು ಸಲಾಪೇಕ್ಷಿಯನ್ನು ಫಲದಿಂದ ದೂರಮಾಡುವಂತೆ, ಕುಟಿಲಪುರುಷನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಾ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸಂಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

One man propitiates Indra, augmenting (his vigour) by sacrifice ; another, who is insincere, worships (him), with mind averted, (to worldly thoughts). (to the first he is) like a lake to a thirsty (pilgrim) near a sacred spot : (to the other) like a long road, which retards the end (of the journey).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕರ್ಹಿತ ಯಜ್ಞಃ ಋಂಧರ್—ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಪದವು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞವರ್ತ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾಯಿಯಾ ಇಂದ್ರಂ ಯಜ್ಞೇನ ವರ್ಧಯತಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜುಹುರಾಣ್ಕಿತ್ ಮನಸಾ ಸರಿ ಯ್ (ದಾರಿತಪ್ಪಿ ನಡೆಯುವವನು) ವಕ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಸರಿತೋ ಗಚ್ಯತ್ ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಾದಿಕಂ ಧ್ಯಾಯ ವರ್ತತೇ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಭೋಗ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವನು. ಅಥವಾ—ಯದ್ವಾ ವರ್ಜಯಿತ್ವಾ ಗಚ್ಯನ್ನೇದಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇಂದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವನು ಎಂದು ಸರಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವನ್ನು ವರ್ಜನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಿರ್ಥೇ ಅಚ್ಛಿ ಓಕಃ ತತ್ಪ್ರಾಣಿಂ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಓಕಸ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ. ೩-೩) ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿವಾಸನಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ನಹಿ ಗ್ರಭಾಯಾರಣಃ ಸುಶೇವೋಽನ್ಯೋದರೋ ಮನಸಾ ಮಂತವಾ ಉ |

ಅಥಾ ಚಿದೋಕಃ ಪುನರಿತ್ವ ಏತ್ಯಾ ನೋ ವಾಚ್ಯೇಭೀಷಾಳೇತು ನಮಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪-೮).

ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರನಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥು ಹೋಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಗೃಹವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವು ಎಂಬಂಶವು ಓಕ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ (ಅರವಟ್ಟಿಗೆ) ಪಾನೀಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಮನೆಯು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಯುಳ್ಳವನಿಗೆ ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಗೆ, ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೀರ್ಘೋನ ಅಧ್ವಾ ಸಿದ್ಧಂ ಅಕ್ಯಣೋತಿ—ವಕ್ರತ್ನೇನ ಅತಿದೂರಃ ಮಾರ್ಗ ಇವ | ನಿರುಕ್ತ ಕಾರರು ಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು (ನಿ ೯ ೩೯) ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಫಲವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಪಾನೀಯಾದಿರೂಪಂ ಫಲಾರ್ಥಿನಂ ವಾ ಪುರುಷಂ (ಪಿಸಾಸಿತನಾದವನು) ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ವಕ್ರವಾದ ಅಧವಾ ಅತಿಮೂರವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ತನಗೆ ಹಿತಜನಕವಾಗಿರುವ ಪಾನೀಯರೂಪವಾದ ಫಲವು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವನು ಎಂದು ವಕ್ರಮಾರ್ಗವಾಗಿಯಾದ ಕುಟಿಲನ ಗತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೆ.

ತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞ ಮಾರ್ಗಮಜಾನಾನೋ ವಕ್ರೋ ದೂರೀ ಪರಿಭ್ರಮತಿ ನೇದ್ರಂ ತರ್ಪಯತಿ ತದ್ವಿಲಕ್ಷಣಸ್ತು ವರ್ಷಯತ್ಯೇನ | ಕುಟಿಲನಾದವನು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಹಾರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನು. ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದಿರುವನು. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಾಚರಣರೂಪವಾದ ವಕ್ರಮಾರ್ಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವನು ಎಂದು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಗಳ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಫಲವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡಿ, ಲೌಕಿಕ ವಾದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಕುಟಿಲನಿಗೂ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ವೈದಿಕನಿಗೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಯಜ್ಞಃ ಅರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಂಧನ್—ಋಷು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಕ್ಷಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಯ್ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜಹುರಾಣಃ—ಹುರ್ಭಾ ಕೌಟಿಶ್ಯೇ ಧಾತು. ಹುರ್ಭೇಃಸನೋ ಲುಕ್ ಭಲೋಪಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಮೇಲೆ ಆನಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಿಗೆ ಲೋಪ. ಧಾತು ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ (ಸನ್) ಲೋಪವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ರೇಫ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿಚೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರಿಯನ್—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೇ ಶತೌದೇಶ. ಇಣೋಯಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತೀರ್ಥೇ—ತ್ಯಾ ಪ್ರವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಸಾತ್ಯೇತುಡಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯೂತ ಇದ್ಯಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ ಬಂದಾಗ **ಹಲಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಚಿ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ತಾತ್ಯಷಾಣಮ್—ಇಾ ತ್ಯಷಾ ಪಿವಾಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ **ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಚಾದೇಶ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ **ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಧ್ರಮ್—ಷಿಧ ಗತ್ಯಾಮ್. ಧಾತು. **ಸ್ವಾಯಿತಂಚಿ ವಂಚಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃವಿ. ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತದಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ವೋ ಷೂ ಣಿ ಇಂದ್ರಾತ್ರ ಪುತ್ತು ದೇವೈರಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತಾ ತೇ ಶುಷ್ಕಿನ್ನವಯಾಃ |
 ವುಹತ್ತಿದ್ಯಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ವುಷೋ ಯವ್ಯಾ ಹವಿಸ್ಮತೋ ಮರುತೋ ವಂದತೇ ಗೀಃ ||

|| ಪದವಾಚಃ ||

ವೋ ಇತಿ | ಸು | ನಃ | ಇಂದ್ರ | ಅತ್ರ | ಪುತ್ಯಸು | ದೇವೈಃ | ಅಸ್ತಿ | ಹಿ | ಸ್ತು | ತೇ | ಶುಷ್ಕಿನ್ |
 ಅವಯಾಃ |

ವುಹಃ | ಚಿತ್ | ಯಸ್ಮ | ಮಿಾಳ್ವುಷಃ | ಯವ್ಯಾ | ಹವಿಸ್ಮತಃ | ಮರುತಃ | ವಂದತೇ | ಗೀಃ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅತ್ರ ಪೃತ್ನೇಷೂಪಸಿತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಜಯೇಷು ದೇವೈರ್ಮರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಮೋಷು ಮೈವ ತ್ಯಾಕ್ಷೇರಿತಿ ಶೇಷಃ | ಮರುತ್ಸಹಿತೋ ಯುಧ್ಯಸ್ತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಶುಷ್ಕಿನ್ ಬಲವನ್ನಿಂದ್ರ ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತೇ | ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತವ ಖಲು | ತವ ಕಿಮಸ್ತೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅವಯಾ ಅವಯಜನಂ ಅವಯುಜ್ಯ ಪೃಥಕ್ಪೃತ್ಯ ಯಜನಂ ಹವಿರ್ಭಾಗೋಽಸ್ತಿ | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಗಪ್ಯಸ್ತಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಃ | ಕೇವಲಂ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಏವ ದೀಯತೇ ನಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ಅತಃ ಕಥಂ ಯೋತ್ಸ್ಯಾಮೀತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅವಯಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ವರ್ಜನಾಯ ಗಂತಾ ವಜ್ರೋಽಸ್ತಿ ತೇ | ಕಿಂಚಿ ಹವಿಷ್ಮತಃ ಪ್ರದೇಯಹವಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಿಾಲ್ಪುಷೋ ಹವಿಷ್ವದಾತೃಃ | ಯದ್ವಾ | ಏತತ್ಪದದ್ವಯಂ ಮರುತಾಂ ವಿಶೇಷಣಂ | ಯಸ್ಯ ಮಮ ಯನ್ಯಾ ಫಲೇನೇಂದ್ರೇಣ ನಾ ಸಹ ಮಿಶ್ರಯಂತೀ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚಾದಿರೂಪಾ ನಾಜ್ಞಹಸ್ತಿನೈಹತೋಽಽಪಿ ಮಿಾಲ್ಪುಷಃ ಸೇಕ್ತ್ಯನ್ ಹವಿಷ್ಮತೋ ದತ್ತಹವಿಷಾ ತದ್ಭೂತೋ ಮರುತೋ ವಂದತೇ ಸ್ತುತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಶ್ಚಾರ್ಥ ||

ಹವಿಷ್ಮತಃ—(ನಿನಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ) ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ಮಿಾಲ್ಪುಷಃ—(ನಿನಗೆ) ಹವಿಷ್ವದಾತೃವೂ ಆದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ನನ್ನ (ನಮ್ಮ) | ಯನ್ಯಾ—ಫಲಪಹಚರಿತವಾದ | ಗಾಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | ಮಹಃ ಚಿತ್—ಅತಿದೊಡ್ಡವರಾದಯೂ | [ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಮತಃ—(ನನ್ನಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಹವಿಯುಕ್ತರೂ | ಮಿಾಲ್ಪುಷಃ—ಸೇಕ್ತ್ಯುಗಳೂ (ಮಕ್ಕೆ ಸುರಿಸುವವರೂ) ಆದ |] ಮರುತಃ—ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳನ್ನು | ವಂದತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ನಃ—(ಅಂತಹ) ನಮ್ಮನ್ನು | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅತ್ರ ಪೃತ್ನು—ಈಗ ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ (ಮೇಘಜಯಸಾಧನವಾದ) ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ದೇವೈಃ—ಮರುತರಿಂದ (ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು) | ಮೋಷು—ಬಿಡಲೇಬೇಡ | (ಹೇ) ಶುಷ್ಕಿನ್—ಎಲೈ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಅವಯಾಃ—ಯಜ್ಞಭಾಗವುಅಥವಾ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವು | ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತು—ಇದ್ದೇ ಇದೆಯಷ್ಟೆ

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹವಿಷ್ವದಾತೃವೂ, ಈಗ ಪ್ರದೇಯವಾದ ಹವಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟನೂ ಆದ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯು ಅತಿ ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮರುದ್ಭೀವತೆಗಳನ್ನು ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ನಿನಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞಭಾಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದೇ ಇದೆ. (ಆದುದರಿಂದ) ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮೇಘಜಯಸಾಧನವಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ, ಮರುತ್ಸಹಚರಿತನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಕೈ ಬಿಡಲೇ ಬೇಡ.

English Translation.

Indra, associated with the Maruts in battles (with the clouds), abandon us not, for a share of the offering is set apart, mighty one, for you, for whom, the shedder of rain and acceptor of oblations, the worship is offered with oblations, whilst the hymn glorifies the Maruts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೃತ್ಯ ದೇವ್ಯಃ ನಃ ಮೋಷು—ಪೃತ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿಶ್ವಾಸವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, **ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಉಪಸ್ಥಿತೇಷು** ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಒದಗಿದಾಗ ಅಥವಾ **ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಂ ಮೇಘಜಯೇಷು** ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥಕಗಳನ್ನು ಸುರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು **ಮರುದಾದಿಭಿಃ** ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುವನಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಮಾಡುವನಾದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇರುವುದೆಂದು ಈ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಅವಯಾಃ—ಅವಯಜನಂ ಅವಕೃತ್ಯ ಪೃಥಕ್ಪೃತ್ಯ ಯಜನಂ | ಹೇ ಶುಷ್ನಿಂ ಬಲವನಾ ಬಲವುಳ್ಳವನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ **ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಗಪೃಸ್ತಿ ಹವಿರ್ಭಾಗಃ** ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇರುತ್ತದೆಯಾದಕಾರಣ **ಕೇವಲಂ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಏವ ದೀಯಂತೆ ನಾಸ್ತುಭ್ಯಂ ಆತಃ ಕಥಂ ನ ಯೋತ್ಸ್ಯಾಮಿ** ಅತಿ ನ ಮಂತವ್ಯಂ—ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಇಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವನೆಂದು ಆಶಂಕಾಪರವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಆದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ **ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತೇ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ **ಅಸ್ತಿ ಹಿ ಸ್ತುತವ ಖಲು** ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಹವಿಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗವು ಇರುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—**ಯದ್ವಾ ಅವಯಾಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ವರ್ಜನಾಯ ಗಂತಾ ವಜ್ರೋಸ್ತಿ |** ಅವಯಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವವನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧವೂ, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಬಲವೂ ಇರುವುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಯವ್ಯಾ ಗೀಃ ಮಹಕ್ಕಿತ್ ಮರುತಃ ವಂದತೇ—ಯವ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಫಲೇನೇಂದ್ರೇಣ ವಾಮಿಶ್ರಯಂತೀ ಫಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೂ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದೂ ಆಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಗೀಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಸ್ತುತಿಶಸ್ತ್ರಾದಿರೂಪಾ ವಾಕ್ ದೇವತೆಗಳನ್ನು** ಸ್ತುತಿಸುವ ಅಥವಾ ಅವರ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಹವಿಷ್ವತಃ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಯಜಮಾನನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನೆಂದೂ, ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವರೆಂದೂ, ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮೂಲಕ ಹವಿರ್ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವರೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಯಜಮಾನರೂ ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳೂ ಸಹ ಪರಿಸುವ ಸ್ತುತಿ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಹವಿಷ್ಕಂತರಾಗಿಯೂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರ ಅಥವಾ ಮರುತ್ತುಗಳ (ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಗಿ) ವಂದನೆಯಲ್ಲಿ ವಿನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನನಿಂದ ಆಶಿಸಿದೆ

ಮಿಾಳ್ತುಷಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸೇಚನಾರ್ಥಕವಾದ ಮಿಹ್ ಧಾುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಯನ್ನೇಹತಿ ತದ್ವೇಷತಿ (ಬೃ ಉ ೧-೧-೧) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಇದರ ಮೂಲರೂಪದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ವಾಜಯನ್ನಿವ ನೂ ರಥಾನ್ಯೋಗೌ ಆಗ್ನೇರುಪ ಸ್ತುಹಿ | ಯಶಸ್ತಮಸ್ಯ ಮಿಾಳ್ತುಷಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಫಲಸ್ಯ ಸೇಕ್ತುಃ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂಲಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಮಿಾಳ್ತುಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಮಿಾಳ್ತೇ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. ಅವುಗಳ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಃ ||

ಷೂ—ಸುಚಾಃ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೩-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ತ ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃತ್ಯು—ಪೃತನಾ ಶಬ್ದ ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಮಾಂಸಪೃತನಾಸಾನೂನಾಂ ಮಾಂಸೌ ಪೃತ್ಸೃವಃ ಶಸಾದೌ ವಾ ವಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೃತಾದೇಶ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತು—ನಿಪಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಪಿನ್—ಶುಷ್ಮ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ. ಶುಷ್ಪಿ. ಇತನಿಶನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾಃ—ಅವ ಪೃಥಕ್ಪೃತ್ಯ ಯಾತಿ ಇತಿ ಅವಯಾಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷೇಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಾಳ್ತುಷಃ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಯಾನ್ ಮಿಾಧ್ವಾಂಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಮು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ ಶಸ್ ಅಧನಾ ಐಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದತೇ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಾವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯುತ್ಯಾನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ || ೧೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇಂದ್ರ ತುಭ್ಯಮಸ್ಮೈ ಏತೇನ ಗಾತುಂ ಹರಿವೋ ವಿದೋ ನಃ |
ಆ ನೋ ವವೃತ್ಯಾಃ ಸುವಿತಾಯ ದೇವ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಃ | ಸ್ತೋಮಃ | ಇಂದ್ರ | ತುಭ್ಯಂ | ಅಸ್ಮೈ ಇತಿ | ಏತೇನ | ಗಾತುಂ | ಹರಿವಃ | ವಿದಃ | ನಃ |
ಆ | ನಃ | ವವೃತ್ಯಾಃ | ಸುವಿತಾಯ | ದೇವ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾ ಸೂಕ್ತಾದಿಮಾರಭ್ಯ ಕೃತಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ನಿಗಮಯ್ಯ ಫಲಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯತೇ ||
ಹೇ ಇಂದ್ರ ಏಷ ಸ್ತೋಮ ಇದಾನೀಂಕಾರಿತಪ್ರಕಾರಃ ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷಸ್ತುಭ್ಯಂ ತ್ವದರ್ಥಂ |
ಹೇ ಹರಿವೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಏತೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗಮನೇನ ವಾ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ಗಾತುಂ
ದೇವಯಜನಮಾರ್ಗಂ ವಿದಃ | ವಿದಸ್ವ | ವಿದಿತ್ಯಾ ಚ ಹೇ ದೇವ ಸುವಿತಾಯ ಸುಹಿತಾಯ
ಶೋಭನಗಮನಾಯ ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾನಾ ವವೃತ್ಯಾಃ | ಅವರ್ತಸ್ವ | ಅಸ್ಮದ್ಯಾಗಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛ |
ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಸ್ಮೈ—ನಮ್ಮ | ಏಷಃ ಸ್ತೋಮಃ—(ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ)
ಈ ಸ್ತುತಿಯು | ತುಭ್ಯಂ—ನಿನಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ | (ಹೇ) ಹರಿವಃ—ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ |
ಏತೇನ—ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಗಾತುಂ—ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ವಿದಃ—ತಿಳಿದುಕೋ
(ಅನಂತರ) | (ಹೇ) ದೇವ—ಎಲೈ ದೇವನೇ | ಸುವಿತಾಯ—ನಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಸುಖಾಗಮನಕ್ಕೋಸ್ಕರ)
ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆ ವವೃತ್ಯಾಃ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗಮಿಸು | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು | ವಿದ್ಯಾಮ— (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಈ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಸ್ತುತಿಯು ನಿನ್ನನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸದಿರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ. ನಮ್ಮ
ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದು ನಮ್ಮ ಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ, ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸು,
ಆಗತನಾದ ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವು ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation.

This hymn, Indra, is addressed to you. Lord of steeds, learn by it the way to our sacrifice, and come hither for our good, that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹರಿವಾಃ—ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವಿನ್ನಿಂದ್ರ | ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹರಿವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತದ್ವನ್ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ.

ವಿಷ ಸ್ತೋಮಾಃ— ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಇದಾನೀಲಂಕಾರಿಪ್ರಕಾರಃ ಸ್ತೋತ್ರ-ವಿಶೇಷಃ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಉತ್ತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಿಶೇಷವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವುದಾಗಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

ವಿತೇನ ನಃ ಗಾತುಂ ವಿದಃ—ವಿತೇನ ಎಂಬ ಪದವು ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಸ್ಥ ಪರಾಮರ್ಶಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ಇಣ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಗಮನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅವನು ಅಸ್ತದೀಯಂ ದೇವಯಜನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಗಮನೇನ ವಾ ವಿದಸ್ವ ನಾವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಾಗಲಿ ತನ್ನ ಗಮನದಿಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿಯಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಾತುಂ—ಈ ರೀತಿ ಗಮನವೆಂಬರ್ಥಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದೇವ ಲೋಕಗಮನಮಾರ್ಗ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುನಂತೆರೀ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಭೌತಿಕವಾದ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ

ಊರ್ಧ್ವೋ ವಾಂ ಗಾತುರಧ್ವರೇ ಆಕಾರ್ಯುರ್ಧ್ವಾ ಶೋಚೀಂಷಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಾ ರಜಾಂಸಿ |
ದಿವೋ ವಾ ನಾಭಾ ನೈಸಾದಿ ಹೋತಾ ಸ್ಪೃಣೀಮಹಿ ದೇವವ್ಯಚಾ ವಿ ಬರ್ಹಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬುದಾಗಿಯೂ,

ಅರ್ಯಮಾ ನೋ ಅದಿತಿಯಗ್ಜ್ಞಿಯಾಸೋಽದಿಬ್ಧಾನಿ ವರುಣಸ್ಯ ವೃತಾನಿ |

ಯುಯೋತ ನೋ ಅನಪಶ್ಯಾನಿ ಗಂತೋಃ, ಪ್ರಜಾವಾನ್ಯಃ ಪಸುಮಾ ಅಸ್ತು ಗಾತುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೮)

ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುವಂತೀಂದ್ರಾದೀನಶ್ರೇಷ್ಠಿ ಗಾತುರ್ಗೃಹಂ | ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಗೃಹವೆಂದೂ,

ಸ್ಯಸ್ಮೈ ದೇವೀ ಸ್ವಧಿತೀರ್ಜಿಹೀತ ಇಂದ್ರಾಯ ಗಾತುರುಶತೀವ ಯೇಮೇ |

ಸಂ ಯದೋಜೋ ಯುವತೇ ವಿಶ್ವಮಾಧಿರನು ಸ್ವಧಾನ್ನೇ ಕ್ಷಿತಿಯೋ ನಮಂತ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೩೨-೧೦).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯೆಂದೂ (ಗಾತು ಶಬ್ದವು ಸ್ವಧೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ)

(ನಿ. ೨-೫)

ಸ ತೇ ಜಾನಾತಿ ಸುಮತಿಂ ಯವಿಷ್ಯ ಯ ಈವತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ಗಾತುನ್ಯರತ್ |

ವಿಶ್ವಾಸ್ಯಸ್ಮೈ ಸುದಿನಾನಿ ರಾಯೋ ದ್ಯುಮ್ನಾ ನ್ಯರೋ ವಿ ದುರೋ ಅಭಿ ದ್ಯೌತ್ |

(ಋ ಸಂ. ೪-೪-೬).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೀಯತೇ ಉಚ್ಚಾರ್ಯತೇ ಇತಿ ಗಾತುಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದು ಸ್ತೋತ್ರಪಠ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಗಮನಂ ದೇವಯಜನದೇಶಂ ವಾ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ಜೀರದಾನಂ—೧-೧೬೫-೧೫ ರಲ್ಲು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲದಾನಂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಯಶೀಲಂ ದಾನಂ ಜೀವನಂ ವಾ ಎಂಬುದೂ ಪಾರಾಂತರವುಂಟು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯ ಅಥವಾ ಜಯಕಾರಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೇಗಾಗುವುದೆಂಬುದು ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ. ಜೀರ ಮತ್ತು ದಾನಂ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರದಾನಂವಾಗಿದೆ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಜೀರ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಅಶ್ವ ಅಧ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳೂ ಸೇರಿ ಜೀರಾಶ್ವ, ಜೀರಾಧ್ವರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ.

ಮನುಷ್ಯದ್ವೇವ ಧೀಮಹಿ ಪ್ರಜೀತಸಂ ಜೀರಂ ದೂತಮಮತ್ಯೌಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಜೀರ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಜು ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವುನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಜೋರೇ ಚ. ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೧) ಮತ್ತು (ಶತ್ರುಣಾಂ) ವಯೋಹಾನಿಕರಂ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಂ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿ ಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾ ವಯೋಹಾನಾ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಈ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂದು ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೀರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಂದಾರೆ (ನಿ. ೩-೯)

ದಿವಿಸ್ವೃತಂ ಯಜ್ಞ ಮಸ್ಮಾಕಮಶ್ವಿನಾ ಜೀರಾಧ್ವರಂ ಕೃಣುತಂ ಸುನು ಮಿಷ್ವಯೇ |

ಪ್ರಾಜೀನಶ್ವಿಮಾಹುತಂ ಘೃತೇನ ತದ್ದೇವಾನಾಮವೋ ಅದ್ಯಾ ವೃಣೇಮಹೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೬-೬).

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮವನ್ನು ಜೀರಾಧ್ವರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀರಾಧ್ವರವೆಂದರೆ ವಿಘ್ನಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡೆಯೂ, ಹಿಂಸಾರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರುವುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞ ವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೃಷ್ಠೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವವಕ್ಷೀರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ವಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ |
ಪೃಷದಶ್ವಾಸೋ ಅನವಭ್ರರಾಧಸ ಋಜಿಸ್ವಾಸೋ ನ ವಯುನೇಷು ಧೂರ್ಷದಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೩೪-೪).

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬುದು ಮರುತ್ಪನ್ನಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜಮಾನನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನೆಂದರ್ಥ ಇದರಂತೆಯೇ ಜೀರಾಶ್ವಃ, ಜೀರಾಶ್ವಂ ಎಂಬ ಸಮಸ್ತಪದಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಶ್ವದೀವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅಥವಾ ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ಅ ವಾಂ ರಥಂ ಪುರುಮಾಯಂ ಮನೋಜುವಂ ಜೀರಾಶ್ವಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಜೀವಸೇ ಹುವೇ |
ಸಹಸ್ರಕೇತುಂ ವನಿನಂ ಶತವ್ಹಸುಂ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನಂ ವರಿವೋಧಾಮುಭಿ ಪ್ರಯಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವರೆಂದು ಅತ್ತಿನಿದೇವತೆಗಳ ರಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ದಾನು ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸುದಾನವಃ, ಜೀರದಾನವಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ದಾನು ಶಬ್ದವು ದಾತ್ಯವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಸುರನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತುಪ್ತೇಯ್ಯಂ ಪುರುವರ್ಷಸಮೃಭ್ಯಮಿನತಮಸಾಪ್ತೈಮಾಸ್ತೈನಾಂ |

ಅ ದರ್ಷತೇ ಶವಸಾ ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಸಪ್ತ ಸಾಕ್ಷತೇ ಪ್ರತಿಮಾನಾನಿ ಭೂರಿ ||

(ಮು. ಸಂ ೧೦ ೧೨೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಪ್ತ ದಾನೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತದಾತ್ಮನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತ ದಾನನಾನ್ ಇತಿ ವಾ ಸಪ್ತದಾತ್ಯಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಪ್ತದಾನವರೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸುರನೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತನ್ನ ಕ್ಷೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ Max Muller ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

It must be confessed that even the meaning of Danu is by no means quite clear. It is clear enough where it means Demon, II. 11. 18; II. 12 11; IV. 30 7, X. 120.6, The seven Demons. In I. 32.9; III. 30 8 Danu, Demon is applied to the mother of Vritra, the dark cloud, From this Danu we have the derivative Danava, meaning again Demon, why the demons conquered by Indra, were called Danu, is not clear, unless they were conceived originally as dark clouds, like Danu, the mother of Indra. Danu might mean wise or even powerful, for this meaning also is ascribed to Danu by the author of Unadi Sutras.

[S. B. E. XXXII. P. 114-115]

ದಾನು ಎಂಬುದು ಅಸುರಸ್ತ್ರೀಯ ಎಂದರೆ ವೃತ್ರನ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು. ಅವಳ ಪುತ್ರರು ದಾನವ ಎಂದಾಗಬೇಕೇ ಹೊರತು ದಾನು ಎಂದು ಹೇಗಾಯಿತು ಎಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ರಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಉಪಾಧಿಗೂತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಆದರೆ ದಾತ್ಯ ವೆಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು.

ಹೀಗೆ ಜೀರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರ ವೆಂದೂ, ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಾನ ವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆ ನಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ರವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಜಯಶೀಲವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೀರಶಬ್ದವು ಪ್ರೇರಕಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಜಯ ಪ್ರೇರಕವಾದ ದಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಜೀರದಾನವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಮರುಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಬರುವುದೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ

ಪೃಷ್ಠೇ ತಾ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ವವಕ್ಷಿರೇ ಮಿತ್ರಾಯ ನಾ ಸದಮಾ ಜೀರದಾನವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೪-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರದಾನವಃ ಮರುತಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು,

**ವೃಷಾ ನ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಪತಯದ್ರಜಃಸ್ವಾ ಯೋ ಅರ್ಯಪತ್ನೀರಕೃಣೋದಿಮಾ ಅಪಃ |
ಸ ಸುಸ್ವತೇ ಮಘನಾ ಜೀರದಾನವೇಽಪಿಂದಜ್ಜ್ಞೋತಿರ್ಮನವೇ ಹವಿಸ್ವತೇ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೩-೮).

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಹಿತಾಯ ಶೋಭನಗಮನಾಯ ವಾ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ನಮಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನವು ಉಂಟಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ಯುಃ—

**ಅ ರುದ್ರಾಃ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಂತನ |
ಇಯಂ.ವೋ ಅಸ್ಯತ್ವತಿ ಹರ್ಯತೇ ಮತಿಶ್ತ್ವಷ್ಟಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯೇ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೩-೧).

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸುವಿತಾಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಗುಣಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

**ಪುನರೇಹಿ ವೃಷಾಕಸೇ ಸುವಿತಾ ಕಲ್ಪಯಾವಹೈ |
ಯ ಏಷ ಸ್ವಪ್ನನಂತನೋಽಸ್ತಮೇಷಿ ಪಥಾ ಪುನರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ |**

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೩-೨೧).

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸುವಿತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಪ್ರಸೂತಾನಿ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ವ್ಯಜನಂ ಬಲವನ್ನೂ ಇಷಂ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಜೀರದಾನುಂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ದಾನ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ ವಿಧ್ಯಾವು ಯಜಮಾನರಾದ ನಾವು ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆರಂಭಿಸಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸ್ತೇ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಪಷ್ಠೀ ಬಹು ವಚನ) ಶೇ ಆದೇಶ.

ಗಾತುನ್—ಗೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಕಮಿಮನಿಜನಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರಿವಃ—ಛಂದಸೀರಃ(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨ ೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ಮತೋರುಃ ಸಂಬುದ್ಧೌ**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವ. **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. **ಇತಕ್ಲಲೋಪಃ—**(ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟೌ**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ವತ್ಯಾಃ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಲಿಜಾನ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಸಿಪಿಗೇ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವ ವಿಧಾನನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಘಾಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಿಜ್ಜಿತಿಜಃ**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸುವಿತಾಯ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪ ಸಂಖ್ಯಾನಮ್** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉವದಾದೇಶ. **ಗತಿರನಂತರಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ರಾಜೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈನ್ಯೈಂದ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ | ತ್ವಂ ರಾಜಾ ದಶೇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ಸೃಷ್ಟ್ಯೇಷಳಹೇ ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ಧೌ ಸ್ತೋಮಾತಿಶಂಸನಾರ್ಥಂ ಹೋತೃಕೈರೇತ-ಚ್ಚೈಸ್ತವ್ಯಂ | ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚ್ಚೈಬ್ಧಾನ್ಯಾವಸೇರನ್ | ಅ. ೨-೧೨. | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯೈನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು, ತ್ರೈಷ್ಟು ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ರಾಜಾ ದಶ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಆರುದಿನ ಪರ್ಯಂತರ ಮಾಡುವ ಪೃಷ್ಠ್ಯವೆಂಬ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪರಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ತೋಮಾತಿಶಂಸನಾರ್ಥ ವಾಗಿ ಹೋತೃವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪಠಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚ್ಚೈಬ್ಧಾನ್ಯಾವಸೇರನ್ ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರುವುದು (ಆ ಶೌ ೨-೧೨)

ಸೂಕ್ತ—೧೨೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೪ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೬, ೧೭ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ--೧೦ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ಯೈ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರ ||

|| ಛಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಯೇ ಚ ದೇವಾ ರಕ್ಷಾ ನ್ನಾನ್ವಾಹ್ಯಸುರ ತ್ವಮಸ್ಮಾನ್ |

ತ್ವಂ ಸತ್ಪತಿರ್ಮಘನಾ ನಸ್ತರುತ್ರಸ್ವಂ ಸತ್ಯೋ ವಸವಾನಃ ಸಹೋದಾಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ರಾಜಾ | ಇಂದ್ರ | ಯೇ | ಚ | ದೇವಾಃ | ರಕ್ಷ | ನ್ನಾನ್ | ಸಾಹಿ | ಅಸುರ | ತ್ವಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ |

ತ್ವಂ | ಸತ್ಪತಿಃ | ಮಘನಾ | ನಃ | ತರುತ್ರಃ | ತ್ವಂ | ಸತ್ಯಃ | ವಸವಾನಃ | ಸಹೋದಾಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರಾಜಾಧಿಪತಿಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ | ಕಿಂಚಿ ಯೇ ದೇವಾ ಮರುದಾದಯಃ ಸಂತಿ
ತೇಷಾಮಪಿ ವಿಶೇಷೇಣ | ಅತೋ ಹೇ ಅಸುರ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಃ ತ್ವಂ ನ್ನನಸ್ಮಾನ್ ಕರ್ಮನೇತ್ಯನ್ಯ
ಜಮಾನಾನ್ರಕ್ಷ | ಪಾಲಯ | ವಿಶೇಷತೋಽಸ್ಮಾನಪಿ ರಕ್ಷ | ತ್ವಂ ಚಿ ಸತ್ವತಿಃ ಸತಾಂ ಸತಃ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ
ವಾ ಸಾತಾ ಮಘವಾ ಧನವಾನ್ತೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತರುತ್ತ್ರಸ್ತಾರಯಿತಾ ಸಾಸಾತ್ ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಸತ್ಕೋಽಬಾಧ್ಯಃ
ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ ವಸವಾನಃ ಸ್ತತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಛಾದಯನ್ ವಸೂನಿ ವಾ ಕುರ್ವನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಸಹೋದಾಃ ಸಹಸೋ ಬಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವೇತಿ ಶೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಾಜಾ—(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಅಧಿಪತಿಯು |
ಯೇ ದೇವಾಃ—(ಮರುದಾದಿ) ದೇವತೆಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೋ (ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈಶ್ವರನು) | (ಅದುದರಿಂದ)
(ಹೇ) ಅಸುರ—ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನ್ನನಸ್—ಕರ್ಮನೇತ್ಯಗಲಾದ ಯಜಮಾನ
ರನ್ನು | ಸಾಹಿ—ರಕ್ಷಿಸು | (ಮತ್ತು) ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನೂ | ರಕ್ಷ—ಕಾಪಾಡು | ತ್ವಂ—ನೀನು |
ಸತ್ವತಿಃ—ಸತ್ಪುರುಷರಿಗೆ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯು | ಮಘವಾ—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು |
ತರುತ್ತ್ರಃ—(ಪಾಸಗಳಿಂದ) ಪಾರುಮಾಡುವವನು | (ಮತ್ತು) ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಕೋಃ—ಬಾಧಾರಹಿತನು ಅಥವಾ
ಸತ್ಯಫಲವುಳ್ಳವನೂ | ವಸವಾನಃ—ಸ್ತತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಆವರಿಸುವವನೂ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ
ಧನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಸಹೋದಾಃ—ಬಲದಾಯಕನೂ | (ಭವ—ಆಗು).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಮರುದಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೂ ನೀನೇ ಅಧಿಪತಿಯು,
ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು, ಕರ್ಮಫಲಸ್ವಾಮಿಯೂ, ಧನವಿ
ಷ್ಠನೂ, ಪಾಸಪರಿಹಾರಕನೂ ಆದ ನೀನು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲ, ಧನ ಮತ್ತು ಬಲಗಳನ್ನು (ನಮಗೆ) ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

You, Indra, are King. they who are gods (are subject) to you
therefore, scatterer (of foes), do you protect and cherish us men: you are
the protector of the good, the possessor of wealth, the extricator of us (from
sin): you are true, the investor (of all with your lustre), the giver of strength.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಅವನ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತ್ವಂ ರಾಜಾ—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಅಧಿಪತಿಃ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ
ಒಡೆಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯೇ ದೇವಾಃ ಮರುದಾದಯಸ್ಸಂತಿ ತೇಷಾಮಪಿ
ವಿಶೇಷೇಣ ದೇವತೆಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ರಕ್ಷಕನಾಗಿಯೂ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅಸುರ ನೈನ್ ಅಸ್ವನ್ ರಕ್ಷ—ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಮೇಘನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೨೨) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಅಸುರಾ ಅಸುರತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಷ್ವಸ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನೇಭ್ಯ ಇತಿ ನಾ ಅಪಿ ನಾ ಅಸುರಿತಿ ಪ್ರಾಣನಾಮ ಅಶ್ತಃ ಶರೀರೇ ಭವತಿ ತೇನ ತದ್ವಂತಃ ಎಂದು (ನಿ ೩ ಲ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು, ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಅಸುರನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸ ಶಬ್ದದ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದೆ ಅಸು ವೆವರೆ ಪ್ರಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಸೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸುರ ಶಬ್ದವೂ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವನ್ನು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನ್ವಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಬೃಹಚ್ಚೈನಾ ಅಸುರೋ ಬರ್ಹಣಾ ಕೃತಃ ಪುರೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ವೃಷಭೋ ರಥೋ ಹಿ ಷಃ |
(ಋ.ಸಂ. ೧-೫೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಅಸುರ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಅಸುರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿರಸಿತಾ | ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯದ್ವಾ ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಬಲಂ ನಾ ತದ್ವಾನ್ | ರೋ ಮತ್ಪ್ರಥೀಯಃ | ಅಥನಾ ಅಸವಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ತೇನ ಚ ಆಪೋ ಲಕ್ಶ್ಯಂತೇ | ತಾನ್ ರಾತಿ ದದಾತಿತಿ ಅಸುರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಅಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಣ, ಬಲ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಅಸವಃ ಎಂದರೆ ಉದಕಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ವಿಧವಾದ ನಾನಾಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಬಹುದು. ಇದ ರಂತೆಯೇ,

ಕ್ಷಯನ್ನಸ್ಮಭ್ಯಮಸುರ ಪ್ರಚೇತಾ ರಾಜನ್ನೇನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಃ ಕೃತಾನಿ |
(ಋ. ಸಂ ೧-೨೪-೧೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಕ್ಷೇಪಣಶೀಲಃ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ವರುಣನಿಗೆ ಅಸುರನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಇವೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ,

ತ್ವಮಗ್ನೇ ರುದ್ರೋ ಅಸುರೋ ಮಹೋ ದಿವಸ್ತ್ವಂ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಸೃಷ್ಟ ಈಶಿಷೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ಏ ಸುಸರ್ಧೋ ಅಂತರಿಕ್ಷಾಣ್ಯುದ್ಗಭೀರವೇಸಾ ಅಸುರಃ ಸುನೀಥಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೫-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅಸುರಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣದಾತನಾದ ಸೂರ್ಯ.

ಸೃಷದ್ಯೋನಿಃ ಸಂಚಿಹೋತಾ ಶ್ರುಣೋತ್ಪತೋರ್ತಸಂಘಾ ಅಸುರೋ ಮಯೋಭುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೧).

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣದಾತನಾದ ವಾಯುವೆಂದೂ,

ಘೃತಪ್ರಸತ್ತೋ ಅಸುರಃ ಸುಶೀವೋ ರಾಯೋ ಧರ್ತಾ ಧರುಣೋ ವಸ್ತೋ ಆಗ್ನಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೫-೧)

ನೈಂಗ್ನಿಃ ಸೀದದಸುರೋ ನ ಹೋತಾ ಹುವಾನೋ ಅತ್ರ ಸುಭಗಾಯ ದೇವಾನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೨೦-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾನ್ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ಎಂದು ಅಗ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ,

ಅಸ್ಮೇ ವೀರೋ ಮರುತಃ ಶುಷ್ಕಶ್ಚ ಜನಾನಾಂ ಯೋ ಅಸುರೋ ವಿಧರ್ತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞಾವಾನ್ ಎಂದೂ,

ಶತಂ ಕಕ್ಷೀನಾ ಅಸುರಸ್ಯ ಗೋನಾಂ ದಿವಿ ಶ್ರವೋಽಜರಮಾ ತತಾನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದಾನಶೀಲನೆಂದೂ,

ತ್ರಿರುತ್ತಮಾ ದೂಣಶಾ ರೋಚಿನಾನಿ ತ್ರಯೋ ರಾಜಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೀರಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೬-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯತಿ ಕ್ಷಿಸತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಸುರಃ ಕಾಲಾತ್ಮಾ ಸಂವತ್ಸರಃ ಎಂದು ಕಾಲಸರ್ವವಾಗಿಯೂ,

ಯಥಾ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವೋ ದಿವೋ ವಶಂತ್ಯಸುರಸ್ಯ ವೇಧಸಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೧೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ,

ಅನಾಯಧಾಸೋ ಅಸುರಾ ಅದೇವಾಶ್ಚ ಕ್ರೇಣ ತೌ ಅಪ ವಪ ಯಜೀಷಿನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರೆಂದರೆ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ದೈತ್ಯರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನ್ಯ ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಿರಸನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಸತ್ತೇತಿ— ಸತಾಂ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ವಾ ಸಾತಾ ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನು ಸತ್ತುರುಪರನ್ನು ಅಥವಾ ಅವರವರು ಆಚರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸತಾಂ ಎಂದರೆ ಸತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಎಂದಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, Max Muller: ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ—

ಸತ್ವತಿ. Lord of men means Lord of real men, of heroes, and should not be translated as good lord (ಸತ್) as by itself is frequently used in the sense of heroes, of men, physically rather than morally good.

[S. B. E. XXXII]

ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದು ನಾತ್ರನಲ್ಲ, ಶಕ್ತಿಯುತರಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರುವವರಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ತ್ವಮಗ್ನು ಇಂದ್ರೋ ವೃಷಭಃ ಸತಾಮಸಿ ತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರುರುಗಾಯೋ ನಮಸ್ಯಃ |

ತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರಯಿವಿದ್ವ್ರಹ್ಮಣಸ್ತತೇ ತ್ವಂ ವಿಧರ್ತಃ ಸಚಸೇ ಪುರಂಧ್ರಾ |

(ಋ ಸಂ. ೨-೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸತಾಂ ವೃಷಭಃ ಆಸಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವೀರರಲ್ಲಿ ವೀರನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ, ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ಸಮತ್ಸು ಶ್ವಾ ಶೂರ ಸತಾಮುರಾಣಂ ಪ್ರಸಥಂತಮಂ ಪರಿತಂಸಯಧ್ಯೈ |

ಸಜೋಷಸ ಇಂದ್ರಂ ಮದೇ ಕ್ಷೋಣೀಃ ಸೂರಿಂ ಚಿದ್ಯೇ ಅನುಮದಂತಿ ವಾಜೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮತ್ಸು ಶೂರ ಸತಾಮುರಾಣಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂಬಂತೆಯೇ ಸ್ವಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ವೀರರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪಾಲಕನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮುಘನಾ ತರುತ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ತಾರಯಿತಾ ಸಾಸಾತ್ ಪಾತಕಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ಯಃ ವಸವಾನಃ ಸಹೋದಾಃ—ಅಬಾಧ್ಯಃ ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಲುಕದವನೆಂದೂ, ಅಧವಾ ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಫಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೊಡುವನೆಂದೂ ಸತ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇದೇ ಸತ್ಯ ಪದವು ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ **ಅಬಾಧ್ಯಃ ಸತ್ಯಫಲೋ ವಾ** ಬಾಧಾತಿತನೂ ಅಧವಾ ಸತ್ಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕವನೂ ಎಂದೂ ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಬಾಧಾತಿತನಾಗಬೇಕಾದರೂ ಸಹ ಅವನು ಅಸತ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಿರದೆ, ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವೆಂಬಿಯೂ ಆಗಿರಬೇಕು.

ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸತ್ಯರೂಪವುಳ್ಳವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಯ ತಾಯತೇ ಸತ್ಯಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ |

(ಸಿ. ೩-೧೩)

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂಬ ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೇ ಲಭಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ಭೂತಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದೂ, ಸದಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಫಲದಾತನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪರವಾಗಿಯೂ ಫಲಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಸೃಜ್ಯಾನ್ಯತಂ | ಸತ್ಯಮನ್ನಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೩-)

ತದ್ವತ್ಸತ್ಯಂ | ತ್ರಯಾ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ
ತನನಾಮಹಾ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೪)

ದೇವತೆಗಳು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯಾ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೇ ಇಂತಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ, ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ವಾ ಋತಂ ವಾ ಋತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ
ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯಸ್ಸು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಯದೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಖಾ ಹ ಯತ್ರ ಸಖಿನಿರ್ವವಗ್ನ್ಯೈರಭಿಜ್ಞ್ವಾ ಸತ್ಯಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ಮನ್ |

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನ್ಯುಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ತ ಇಂದ್ರೇವಾನಾಂ ಸಧಮಾದ ಆಸನ್ನೃತಾನಾನಃ ಕವಯಃ ಪೂರ್ವಾಃ |

ಗೂಲ್ಹಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ವನಿಂದನ್ತೈತ್ಯಮಂತ್ರಾ ಅಜನಯನ್ನುಷಾಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ.

ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸಃ ಪ್ರತ್ನಾಸೋ ಅಗ್ನು ಋತಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಶುಚೀದಯನ್ವೀಧಿವಿಮುಕ್ಥಶಾಸಃ ಕ್ಷಾಮಾ ಭಿಂದಂಶೋ ಅರುಣೀರಪ ವ್ರನ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೧೬)

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ಪ್ರತ್ಯಮಸ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮರಾದ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜೋ ನ ಕ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೬೭-೫)

ಕವಿಮಗ್ನಿಮುಪ ಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ಯರೇ | ದೇವಮಾವಿವಚಾತನಂ ||

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨-೭)

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಮಾ ಕ್ರತ್ಯಾ ನಿಪಾತಿ ವೃಷನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಕಸ್ತೋ ಅಮರ್ತನ ಸತ್ಯ ಆತ್ಮೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾಯೋ ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನ್ನೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಮಾನವರೂ ಸಹ ಅದೇ ಸತ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನನುಸರಿಸ ಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸತ್ಯದೊಡನೆ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೇ ದೇಳುವಂತೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸರ್ವಂ ಛಾಪಯಿನ್ ವಸೂನಿ ವಾ ಕುರ್ವನ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವನು. ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು ಎಂದೂ ವಸವಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸರಿಸಿ, **ಸಯೋದಾಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಗೂ, ತನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರಿಗೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಸಹಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಕ್ಷ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ **ಯದ್ವ್ಯುತ್ಪಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ದ್ವೈಜೋತಸ್ತ್ರೀಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಸಿತ್ವ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

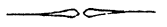
ಅಸರ—ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ. ಧಾತು. **ಅಸೇರುರನ್** (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರನ್ ಸ್ವತ್ವಯ. ಸಂಬುದಿಯಲ್ಲಿ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ ಸತಿಃ—ಸತಂ ಸತಿಃ ಸತ್ವತಿಃ **ಸತ್ಯಾವೈಶ್ವಯೇರ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದನೃಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರುತ್ರಃ—ತ್ವಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ **ಅಶಿತ್ರಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯೋಶೌ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ **ಗ್ರಸಿತಸ್ವಭಿತ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಜಸ್. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಯಣಾದೇಶ ನಿತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸವಾನಃ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಘಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾ ದೇಶ **ಬದಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ ದೇಶ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್** —(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಿಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸಹೋದಾಃ—ಸಹಃ ಬಲಂ ದದಾತೀತಿ ಸಹೋದಾಃ. ಡುದಾಹ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಸ್ವದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ದನೋ ವಿಶ ಇಂದ್ರ ವ್ಯುಧ್ರನಾಚಃ | ಸಪ್ತ ಯತು ರಃ | ಶರ್ಮ ಶಾರದೀರ್ದರ್ತ್ |

ಯಣೋರಪೋ ಅನವದ್ಯಾಣಾ ಯೂನೇ | ವೃತ್ರಂ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ರಂಧೀಃ ||೨||

|| ಪದಸಾರಃ ||

ದನಃ | ವಿಶಃ | ಇಂದ್ರ | ವ್ಯುಧ್ರನಾಚಃ | ಸಪ್ತ | ಯತ್ | ಪುರಃ | ಶರ್ಮ | ಶಾರದೀಃ | ದರ್ತ್ |

ಯಣೋಃ | ಅಪಃ | ಅನವದ್ಯ | ಅಣಾಃ | ಯೂನೇ | ವೃತ್ರಂ | ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ | ರಂಧೀಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ವೃತ್ತಸಂಬಂಧ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಪುರಭೇದನಸಮಯೇ ಮೃಧ್ರವಾಚೋ |
ಮರ್ಷಣವಚನಾ ಏತಸ್ತದೀಯಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ತರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದನಃ | ಅದಮಯಃ |
ದನೇಲಿದಂ ರೂಪಂ || ಯದ್ವಾ || ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ || ನದಃ | ಅನದಃ | ಅಶಬ್ದಯೋಽಸುರಪ್ರಜಾಃ |
ಅತಿಭಯಂಕರಶಬ್ದಮಕರೋಃ | ಕದೇತಿ ಅಹ | ಯದ್ಯದಾ ಶಾರದೀಃ ಶ್ರುತ್ಯಗ್ರಾಃ | ಯದ್ವಾ |
ಏತತ್ಸಂವತ್ಸರಲಕ್ಷಕಃ | ಸಂವತ್ಸರಸರ್ವತಂ ದೃಢೀಕೃತಾ ಅಪಿ | ಸಪ್ತ ಪುರ ಏತತ್ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ
ಪುರೀದರ್ಶಂ | ಅದಾರಯಃ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ದ್ವಿಜಾತೇರ್ಲಙಾ ಛಾಂದಸೋ ಏಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ |
ರಾತ್ಸಸ್ಯ | ಸಾ. ೮-೨-೨೪ | ಇತಿ ನಿಯಮಾತ್ ತಲೋಪಾಭಾವಃ || ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ಹೇ ಅನವದ್ಯ
ಕಾತರತ್ವಾನಿಂದಾವನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅರ್ಣಾ ಅರಣಶೀಲಾ ಅಪಸ್ತದೀಯದುರ್ಗಸ್ಥಾನಾನ್ಯುದಕಾಶ್ರಯಾಣಿ
ತಟಾಕಾದೀನ್ಯುಣೋಃ | ಅಗಮಯಃ ಸ್ತಾವರ್ತಯಃ | ಭಗ್ನಾನ್ಯಕರೋಃ | ಏವಮುಪದೃಶ್ಯ
ಪುರುಕುತ್ವಾಯೈತನ್ನಾನ್ವೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ನಿತ್ಯತರುಣಾಯ ತದರ್ಥಂ ವೃತ್ತಮೇತನ್ನಾಮಕಮಸುರಂ
ರಂಧೀಃ | ಅಸಾಧಯಃ | ಅಹನಃ | ಅಯಮೈತಿಹಾಸಿಕಸಪ್ತಃ || ನಿರುಕ್ತರೂಢ್ಯಾ ತು ಹೇ ಇಂದ್ರ
ಮೃಧ್ರವಾಚೋ ಏಶೋ ಮರ್ಷಣಧ್ವನಿಯುಕ್ತಾ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾ ದನಃ | ಅದಮಯಃ |
ಅಶಬ್ದಯೋ ನಾ | ಅವರ್ಷಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕದಾ | ಯದ್ಯದಾ ಸಪ್ತ ಪುರಃ ಶಾರದೀದರ್ಶಂ
ಸರ್ವಣಸ್ತಭಾವಾನ್ವತ್ಯಗ್ರಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಗತ್ಪುರಕಾನ್ವೇಘಾನದಾರಯಃ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ
ಕೃತ್ವಾ ಹೇ ಅನವದ್ಯ ಅರ್ಣಾ ಅರಣಸ್ತಭಾವಾ ಅಪ ಯುಣೋಃ | ಅಗಮಯಃ | ಸ್ತಾವರ್ತಯಃ
ಕುಲ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ | ಅನಂತರಂ ಯೂನೇ ಪುರುಕುತ್ವಾಯ ವೃತ್ತಂ ಮುಖ್ಯಂ ಮೇಘಂ ರಂಧೀಃ |
ಅಸಾಧಯಃ | ಅಹನಃ | ಅಯಮರ್ಥಃ ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ | ಯು ೧-೬-೩-೨ |
ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಯಾಸ್ತಸ್ತೇವಂ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ | ದನೋ ದಾನವಮನಸೋ ನೋ
ಮನುಷ್ಯಾನಿಂದ್ರ ಮೃದುವಾಚಿಃ ಕುರು | ನಿ -೬-೩೦- | ಇತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿವಾರ್ತ ||

ಯಾತ್—ಯಾವಾಗ | ಶಾರದೀಃ—ನೂತನವಾದ (ದೃಢವಾಗಿರುವಂತೆ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲಟ್ಟಿ)
ಸಪ್ತ ಪುರಃ—(ಅಸುರರು) ಏಳುಪುರಗಳನ್ನು | ದರ್ಶಂ—ಭೇದಿಸಿದೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ಮೃಧ್ರವಾಚಿಃ—(ಕ್ಷಮಾಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ) ಮೃದುವಚನರವದ | ಏಕಿಃ—
(ಆ ಪುರಗಳ) ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು (ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ) | ತರ್ಮ—ಸುಖವಾಗುವಂತೆ | ದನಃ—ನಮ್ಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಅತಿ
ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದಮಾಡಿದೆ) | (ಅನಂತರ) (ಹೇ) ಅನವದ್ಯ—ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅರ್ಣಾಃ—ಪ್ರವಾಹ
ಶೀಲವಾದ | ಅಪಃ—ತದೀಯದುರ್ಗಸ್ಥವಾದ ತಟಾಕಾದಿಗಳನ್ನೂ | ಯುಣೋಃ—ಹೊರಡಿಸಿದೆ (ಭಗ್ನಗಳನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಿದೆ) | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯೂನೇ—ತರುಣನಾದ | ಪುರುಕುತ್ವಾಯ—ಪುರುಕುತ್ವನೆಂಬ ರಾಜ
ನಿಗೋಸ್ಕರ | ವೃತ್ತಂ—ವೃತ್ತನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ರಂಧೀಃ—ಸಂಹರಿಸಿದೆ | [ಅಥವಾ (ಹೇ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ
ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಪ್ತ—ಸರ್ವಣಸ್ತಭಾವಗಳೂ | ಶಾರದೀಃ—ನೂತನಗಳೂ | ಪುರಃ—(ವೃಷಿ
ಯಿಂದ) ಜಗತ್ಪುರಗಳೂ ಆದ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ದರ್ಶಂ—ಭೇದಿಸಿದೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) ಮೃಧ್ರವಾಚಿಃ—

ಮೃದುಧ್ವನಿವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ | ವಿಶಃ—ವೃಷ್ಟಿರೂಪಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು | ಶರ್ಮ ದನಃ—(ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ) ಸುಖವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮರನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಮಳೆಗರೆಸಿದೆ) | ಹೇ ಅನವದ್ಯ—ಅನಿಂದಿತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅರ್ಣಃ—ಪ್ರವಹಣ ಶೀಲಗಳಾದ | ಅಶಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಬುಣೋಃ—(ನದ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾಗಿ) ಹೊರಡಿಸಿದೆ, (ಆನಂತರ) | ಯೂನೇ ಪುರುಕುಶ್ಚಾಯ—ಯುವಕನಾದ ಪುರುಕುಶ್ಚನಿಗೋಷ್ಕರ | ವೃತ್ರೇ—ಮುಖ್ಯಮೇಘವನ್ನು | ರಂಧೀಃ—ನಾಶಮಾಡಿದೆ]

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ ಏಳು ಪುರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಾಗ, ಕ್ಷಮಾಯಾಚಕರಾದ ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ (ಮೇಘಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ). ಅನವದ್ಯನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರವಾಹ ಶೀಲವಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದೆ, ತರುಣನಾದ ಪುರುಕುಶ್ಚನಿಗೋಷ್ಕರ ವೃತ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದೆ.

English Translation.

You have humbled the people, suing for pardon when you had destroyed their seven new cities. you the irreproachable, have dispersed the flowing waters: you have destroyed Vritra for the sake of the youthful Purukutsa.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು. ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಐತಿಹಾಸಿಕಪರವಾದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ನಿರುಕ್ತಪರವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ಇತಿಹಾಸಪರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮೃಧ್ವನಾಚಃ— ಮರ್ಷಣವಚನಾಃ | ಈ ಪದವು ವಿಶಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಅವನು ವೃತ್ರಸಂಬಂಧ್ಯಸುರಾಣಾಂ ಪುರಭೇದನಸಮಯೇ ಮರ್ಷಣವಚನಾಃ ತದೀಯಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ದನಃ ಅದನಾಯಃ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಅಸುರರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೃದುವಾದ ವಚನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸಿರುವನು ಎಂದೂ, ಯದ್ವಾ-ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯಃ ಅನದಃ ಅಸುರಪ್ರಜಾಃ ಅತಿಭಯಂಕರಶಬ್ದಮಕರೋಃ | ದನಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಮು ಧಾತು ವಿನ ರೂಪವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ. ಎರಡನೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ದನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ನದಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಪ್ರಜೆಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೃದುವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ, ಅವರಿಗೆ ಸುಖವು ಉಂಟಾಗುವಹಾಗೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ (ವರ್ತನವು) ಸ್ಥಿತಿಯು ಉಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಭಯಂಕರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಶಾರದೀಃ ಸಶ್ವಪುರಃ ದಿಶ್— ಶಾರದೀಃ ಎಂಬ ಪದವು ನೂತನ (ಹೊಸದು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂವತ್ಸರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತ

ವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಸಂವತ್ಸರದವರಿಗೂ ಭೇದಿಸಲಾಗದಿರುವಹಾಗೆ ದೃಢವಾಗಿರುವ ಅಸುರರ ಏಳು ನಗರಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಅನವದ್ಯ ಅರ್ಣಾಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ— ಅನವದ್ಯ ಎಂಬ ಪದವು ಕಾತರತ್ವ (ಭಯ, ರೂಪವಾದ ಸಿಂಧಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವವನೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ, ಈ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಇಂದ್ರನು ಹೆದರದಿರುವವನಾಗಿ ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದನಂತರ **ತದೀಯ ದುರ್ಗಸ್ಥಾನಾನಿ ಉದಕಾ-ಶ್ರಯಾಣಿ ತಟಾಕಾದೀನ್ ಪ್ರಾವರ್ತಯತಿ** ಅಸುರರ ದುರ್ಗಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸುವ ಉದಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆಯೂ, ಉದಕಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೆರೆಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇರುವ ರೂಪಾಂತರವಾಗಿರುವಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ವೃತ್ರಂ ರಂಧೀಃ— ಇಂದ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ವೃತ್ರನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದೆ

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ— ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, **ವಿಶಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ವೃಷ್ಟಿರೂಪಾಃ ಪ್ರಜಾಃ** ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾಗಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳು **ಮೃಧ್ರವಾಚಃ** ಮರ್ಪಣಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಧ್ವನಿಯೂ, ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವೂ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಅವನು ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ **ಸಪ್ತಪುರಃ ಶಾರದೀರ್ದರ್ಶ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳಿಗೆ **ಸರ್ಪಣಸ್ತಭಾವಾನ್ ಪ್ರತ್ಯಗ್ರಾನ್ ವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಾಗರೂಕಾನ್ ಮೇಘಾನದಾರಯಃ** ಚರಿಸುವ ಸ್ತಭಾವದಿಂದ ಇರುವ ನೂತನವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸೀಳಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. **ಅನವದ್ಯ ಅರ್ಣಾಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ ಅರಣಿಸ್ತಭಾವಾ ಅಪಃ ಪ್ರಾವರ್ತಯತಿ ಕುಲ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ** ಅನವದ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಪ್ರವಾಹರೂಪದಿಂದ ಚರಿಸುವ ಸ್ತಭಾವವುಳ್ಳ ಉದಕಗಳು ಕಾಲುನೆಗಳ ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. **ಯೂನೇ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ವೃತ್ರಂ ರಂಧೀಃ** ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವೃತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ತರುಣನಾದ ರಾಜನಿಗಾಗಿ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿ ವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ ಪುರೋ ವಜ್ರಿನ್ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ದರ್ದಃ |

ಬರ್ಹಿ ನ ಯತ್ಸದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಹೋ ರಾಜನ್ ವರಿವಃ ಪೂರವೇ ಕಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೩-೨)

ಈ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಸನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ **“ದಾನಮನಸೋ ನೋ ಮನುಷ್ಯಾನಿಂದ್ರ ಮೃದುವಾಚಃ ಕುರು”** (೧ ೬-೩೧) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೃಧ್ರವಾಚಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು, ಯಜಮಾನ

ನರು ಮೃದುವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ ದಾನವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮನಸ್ಸುಗಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸನೆಯು ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ಐಶ್ವಾಕುವಂಶದವನೆಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸೋ ದೌರ್ಗ್ಯಹೇಣೇಜ ಐಶ್ವಾಕೋ ರಾಜಾ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪೦೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಐಶ್ವಾಕುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುರುಕುತ್ಸನೆಂಬ ರಾಜನು ದೌರ್ಗ್ಯಹರೂಪವಾದ ಒಬ್ಬ ಮೇಧವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯವು,

ಅಸ್ಮಾಕಮತ್ರ ಸಿತರಸ್ತ ಆಸನ್ನಪ್ತ ಋಷಯೋ ದೌರ್ಗ್ಯಹೇ ಬಧ್ಯಮಾನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ದೌರ್ಗ್ಯಹ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅಂಕಿತನಾಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದುರ್ಗಹಸ್ಯ ಪುತ್ರೇ ಪುರುಕುತ್ಸೇ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯೇದಿಂದ್ರ ಸಪ್ತ ಯುಧ್ಯನ್ವರೋ ವಜ್ರಸ್ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ದರ್ದಃ |

ಬರ್ಹರ್ನ ಯತ್ಸದಾಸೇ ವೃಥಾ ವರ್ಗಂಯೋ ರಾಜಸ್ವರಿವಃ ಪೂರವೇ ಈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನ ಅಧಾರದಿಂದ ಇವನು ಸುದಾಸನೆಂಬ ರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ

ಸನೇಮ ತೇವಸಾ ನವ್ಯ ಇಂದ್ರ ಪ್ರ ಪೂರವಃ ಸ್ತವಂತ ಏನಾ ಯಜ್ಞೈಃ |

ಸಪ್ತ ಯತ್ಪುರಃ ಶರ್ಮ ಶಾರದೀರ್ದೈರ್ದನ್ ದಾಸೀಃ ಪುರುಕುತ್ಸಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೨೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಪೂರುವೆಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ದಾಸರನ್ನೆ ಲ್ಲಾ ಜಯಿಸಿದವನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನಿಗೆ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಪುತ್ರನಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಪುತ್ರನು ಪುರುಕುತ್ಸನ ಮರಣಾನಂತರ ಹುಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುರುಕುತ್ಸಾನಿ ಹಿ ವಾಮದಾಶದ್ವೈಭಿರಿಂದ್ರಾವರುಣಾ ನಮೋಭಿಃ |

ಅಥಾ ರಾಜಾನಂ ತ್ರಸದಸ್ಯಮಸ್ಯಾ ವೃತ್ರದಣಂ ದದಥುರಧರ್ದೇವಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೪೨-೯)

ಎಂಬತ ಪುರುಕುತ್ಸನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಪಡಿಸಿದಾಗ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹಡೆಯುವಂತೆ ಅವರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದಿದೆ. ಈ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪುರುಕುತ್ಸನು ಯುಧದಲ್ಲಿ ಮೃತನಾದನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಇಂದ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತ್ರಸದಸ್ಯವೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಹೆಣೆದಳೆಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ.

|| ಪಾಕರಣಕ್ರಿಯಾ ||

ದನಃ—ದನು ಉಪಶಮೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕನಾದ ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯ**—(ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಧವಾ ಇದ ಅನ್ಯಕ್ಷೇ ಶಬ್ದೇ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮೃಧ್ರವಾಚಃ—ಮೃಧ್ರ ವಾಕ್ ಯೇಷಾಂ ತೇ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ಪರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದರ್ಶ—ದ್ಯ ವಿಧಾರಣೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ತಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲ ಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ರಾತ್ ಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗಾಂತ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುಲಂ ಭಂದಸ್ಯಮಾಜಯೋಗೇಽಪಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬುಣೋಃ—ಮಣು ಗತ್ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. **ತನಾದಿಕ್ಯಜ್ಞಭೃಲುಃ** (ಪಾ ಸೂ ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಆದಕ್ಕೆ ಗುಣ ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹ ವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೂನೇ—ಯುವನ್ ರಬ್ಬ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಶ್ವಯಮನುಘೋನಾನುತದ್ವಿತೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ, ಪೂರ್ವರೂಪ.

ರಂಧೀಃ—ರಥ ಹಿಂಸಾ ಸಂರಾದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಆರ್ಥಧಾತುಕ**—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಅಸ್ತಿಸಿಚೋಽಪ್ಯಕ್ಷೇ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೩-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ. **ಇಟಿಊಟಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ **ರಥಿಜಘೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನುಾಗಮ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಃ ||

ಅಜಾ ವೃತ ಇಂದ್ರ ಶೂರಪತ್ನೀದ್ಯಾಂ ಚ ಯೇಭಿಃ ಪುರುಹೂತ ನೂನಂ |
 ರಕ್ಷೋ ಅಗ್ನಿ ನುಶುಷಂ ತೂರ್ವಯಾಣಂ ಸಿಂಹೋ ನ ದಮೇ ಅಪಾಂಸಿ ವಸ್ತೋಃ ||

|| ಸಂಪಾದ ||

ಅಜ | ವೃತಃ | ಇಂದ್ರ | ಶೂರಪತ್ನೀಃ | ದ್ಯಾಂ | ಚ | ಯೇಭಿಃ | ಪುರುಹೂತ | ನೂನಂ |

ರಕ್ಷೋ ಇತಿ | ಅಗ್ನಿಂ | ಅಶುಷಂ | ತೂರ್ವಯಾಣಂ | ಸಿಂಹಃ | ನ | ದಮೇ | ಅಸಾಂಸಿ | ವಸ್ತೋಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಶೂರಪತ್ನೀಃ ಶೂರೈ ರಕ್ಷೋಭಿಃ ಪಾಲಿತಾ ವೃತಃ | ವರ್ತಂತ ಅಸ್ತಿತಿ ವೃತೋಽ-
ಸುರಪುರೀಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೂರಾ ಯಜಮಾನಾಃ | ತೈಃ ಪಾಲಿತಾ ವೃತೋ ವೇದಿಭೂಮಿಾಃ | ಅಜ |
ಗಚ್ಛೆ ಜೇತುಂ | ತಥಾ ಕೃತ್ವಾ ದ್ಯಾಂ | ಚ ನೂನಮವಶ್ಯಮಜ | ಕಿಂ ತ್ವಮೇಕ ಏವ ನ | ಹೇ ಪುರುಹೂತ
ಬಹುಭಿರ್ಬಹುಧಾ ವಾಹೂತೇಂದ್ರ ಯೇಭಿರ್ಮರುದಾದಿಭಿರನುಗತೋಽಸಿ ತೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ | ತಥಾ
ಕೃತ್ವಾಶುಷಮಾಶೋಷಯಿತರಮಶಾಂತಂ ವಾ ತೂರ್ವಯಾಣಂ ತೂರ್ಣಗಮನಮಗ್ನಿಂ ನೈದ್ಯುತಂ
ಹೋಮಾಧಾರಂ ವಾಗ್ನಿಂ ರಕ್ಷೋ | ರಕ್ಷಸ್ವೈವ | ಕಿಮರ್ಥಂ ರಕ್ಷಣಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ದಮೇ ಗೃಹೇ-
ಸಾಂಸಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ ವಸ್ತೋರ್ವಸ್ತುಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾಸಯಿತುಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ |
ಕಾರಯಿತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಜ್ಞ ದ್ವಿಷ್ಟು ಹತೇಷ್ವಗ್ನೌ ಸುಸ್ಥಿರೇ ಸತಿ ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಸರಃ
ಸ್ಥಾಸ್ಯಾವಿಾತ್ಯರ್ಥಃ | ರಕ್ಷಣೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಹ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಂ ವನಂ
ಗಜಾದ್ಯುಪದ್ರವಪರಿಹಾರೇಣ ರಕ್ಷತಿ ತದ್ವತ್ | ಅಸುರಪುರಭಂಗಮನೇ ವಾ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಹೋ
ಯಥಾ ನಿರ್ಭಯೋ ವಿರೋಧಿಮ್ಯುಗಾನ್ ಹಂತುಂ ಧಾವತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಶೂರಪತ್ನೀಃ—ಶೂರರಾದ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪಾಲಿತವಾದ |
ವೃತಃ—ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಅಸುರನಗರಗಳನ್ನು | ಸಿಂಹಃ ನ—ಸಿಂಹವು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಇತರ
ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವಂತೆ | ಅಜ—(ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಕೊರಡು | [ಅಥವಾ ಶೂರಪತ್ನೀಃ—
ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ | ವೃತಃ—ವೇದಿ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು (ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) | ಅಜ—ಹೋಗು]
(ಅನಂತರ) | ದ್ಯಾಂ ಚ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ | ನೂನಂ (ಅಜ)—ಅವಶ್ಯವಾಗಿ (ಹೋಗು) | ಹೇ ಪುರುಹೂತ—
ಅನೇಕರಿಂದ ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಆಹೂತನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯೇಭಿಃ—ನಿನ್ನ ಆನುಯಾಯಿಗಳಾದ
ಮರುದಾದಿಗಳು ಯಾರಿದ್ದಾರೆಯೋ ಅವರಿಂದ ಕೂಡಿವನಾಗಿ | (ಅಜ—ವೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಿಗೂ
ಹೋಗು) | ಅನಂತರ | ಅಶುಷಂ—ಶೋಷಕನೂ ಅಥವಾ ಅಶಾಂತನೂ | ತೂರ್ವಯಾಣಂ—
ಶೀಘ್ರಗಮನನೂ ಆದ | ಅಗ್ನಿಂ—ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು | ದಮೇ—
ಮನೆಯಲ್ಲಿ | ಅಸಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ | ವಸ್ತೋಃ—ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | [ಅಥವಾ
ಅಸಾಂಸಿ—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ವಸ್ತೋಃ—ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ] | ಸಿಂಹಃ ನ—ಸಿಂಹವು ಸ್ವಾಶ್ರಯ ಭೂತವಾದ
ವನವನ್ನು ಉಪದ್ರವಾದಿ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ | ರಕ್ಷೋ—ರಕ್ಷಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ಅಧವಾ ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನಾದ ಎಚ್ಚೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಿಂಹ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಮರುದಾದಿಗಳಿಂದ ಸಹಚರಿತನಾಗಿ, ರಾಕ್ಷಸಪಾಲಿತವಾದ ಅಸುರ ನಗರಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು. ಸಿಂಹವು ಇತರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೈರ್ಯವಾಗಿ ನುಗ್ಗುವಂತೆ, ಹೊರಡು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೂ ಹೋಗು, ತೀವ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಆಶಾಂತನೂ. ಆದ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು

English Translation.

Go to the cities inhabited by the Rakshasas, and thence to heaven (attended), receiver of many sacrifices, by those who (attend you). Defend, like a lion, the untamed, quick-moving Agni, that he may abide in his dwelling, fulfilling his functions

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶೂರಶಕ್ತೀಃ - ಈ ಪದವು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ನೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಶೂರೈಃ ರಕ್ಷೋಭಿಃ ಪಾಲಿತಾಃ** ವಿವರವಾದ ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿಯೂ, **ವರ್ತಂತೇ ಆಸ್ತಿ ವೃತಃ** ರಾಕ್ಷಸರು ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಅಸುರನಗರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ **ಶೂರಾಃ ಯಜಮಾನಾಃ ತೈಃ ಪಾಲಿತಾಃ ವೃತಃ ವೇದಿಭೂಮಿಾಃ** ಶೂರ ರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞವೇದಿಗಳು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಅಸುರಪಾಲಿತವಾದ ನಗರಗಳನ್ನು ಅಧವಾ ಯಜಮಾನರಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದ ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪುರುಹೂತ ಎಂಬ ರಬ್ಬದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪುರುಭಿಃ ಬಹುಧಾ ವಾ ಅಹೂತ ಬಹಳವೆಂದಿ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಆಹೂತನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. **ಯೇಭಿಃ ದ್ಯಾಂ ಚ ನೂನಂ ಆಜ ಇಂದ್ರನು** ಯಾವಾಗಲೂ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಇರುವಕಾರಣ ಅವರೊಡನೆಯೇ ಅಸುರನಗರವನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಅಧವಾ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದ್ಯಾಂ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಲಿ ಎಂದು ಯಜಮಾನರ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಅಶುಷಂ ತೊರ್ವಯಾಣಂ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. **ಅಶೋಷಯಿತಾರಂ ಆಶಾಂತಂ ನಾ**, ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶೋಷಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಉಪಶಾಂತನಾಗದೆ ಇರುವವನು ಎಂದೂ, ತ್ರಲೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಗಮನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಗ್ನಿ-ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ವೈದ್ಯತಾಗ್ನಿಯಾದರೂ ಆಗಬಹುದು ಅಧವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಪಾರ್ಥಿವಾಗ್ನಿಯಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಈ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ದಮೇ ಅಪಾಂಸಿ ವಸ್ಮೋಃ—ಗೃಹೇ ಕರ್ಮಾಣಿ ಕುರ್ವನ್ ವಸ್ತುಂ | ಯದ್ವಾ ವಾಸಯಿತುಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ ಕಾರಯಿತುಂ | ದಮೇ ಎಂಬ ಪದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಪಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ವಸ್ಮೋಃ ಎಂಬ ಪದವು, ವಾಸವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಇರುವಾಗ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಯಜಮಾನರಿಂದ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂದೂ, ಯಜ್ಞದ್ವಿಟ್ಟು ಹತೇಷು ಅಗ್ನೌ ಸುಸ್ಥಿರೇ ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನಸರಃ ಸ್ಥಾಸ್ಯಾಮಿ ಎಂಬ ಯಜಮಾನನ ಆಶಂಸನೆಯು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಿಂಹಃ ಇವ ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಇಂದ್ರಕೃತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಿಂಹಕೃತವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ವನವು ಗಜಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವಪರಿಹಾರ ಫಲಕವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಂತೆ ಯಜಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನರಕ್ಷಣೆಯು ಯಜ್ಞವಿಘ್ನಕಾರಿಗಳಾದ ಅಸುರರ ಉಪದ್ರವನಾಶಫಲಕವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಸುರ ಭಂಗಗಮನೇ ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾಂತೇ ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಉದ್ರಿಕ್ತಭಾವದಿಂದ ಹೋಗುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟ್ವಾಂತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಸಿಂಹೋ ಯಥಾ ನಿರ್ಭಯೋ ವಿರೋಧಿವ್ಯುಗಾನ್ ಹಂತುಂ ಧಾವತಿ ತದ್ವತ್—ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಿಂಹವು ತನ್ನ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗುವಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಯಾವ ಭಯವೂ ಇಲ್ಲದವನಾಗಿ ಅಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡಲು ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಅಜಾ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೃಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತಃ—ಕ್ಷಿಪ್ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯೇಭಿಃ—ಯಚ್ಚಿಬ್. ಭಸ್ಮ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸ್ಮ ಭಾವ ವಿಕಲ್ಪವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಪುರುಹೂತ—ಪುರುಭಿಃ ಹೂತಃ ಪುರುಹೂತಃ ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಕ್ಷೋಃ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತೂರ್ವಯಾಣಮ್—ತೂರ್ವಂ ಯಾನಂ ಯಸ್ಯ. ತಮ್. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಾಂಸಿ—ಅಪಃ ಕರ್ವಾಣ್ಯಾಯಾಮ್ (ಉ ಸೂ ೪-೬೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕ್ರೃಷ್ಯ ನಿತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಸ್ತೋಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇೌತ್ಯಾದಿನಿರ್ಮಿತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಜಂತನಾದುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರಃ ||

ಶೇಷನ್ಮು ತ ಇಂದ್ರ ಸ್ತಿಸ್ತೋನೌ ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಪವೀರವಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ |

ಸ್ಯಜದರ್ಣಾಂಸ್ಯವ ಯದ್ಯುಧಾ ಗಾಸ್ತಿಷ್ಠದ್ಧರೀ ಧೃಷತಾ ಮೃಷ್ಯ ವಾಜಾನ್ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ಶೇಷನ್ | ನು | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಸ್ತಿಸ್ತನ್ | ಯೋನೌ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ | ಪವೀರವಸ್ಯ | ಮಹ್ನಾ |

ಸ್ಯಜನ್ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ | ಅವ | ಯತ್ | ಯುಧಾ | ಗಾಃ | ತಿಷ್ಠತ್ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಧೃಷತಾ | ಮೃಷ್ಯ |

ವಾಜಾನ್ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಶತ್ರುವಃ ಸ್ತಿಸ್ತನ್ ಸರ್ವಸ್ತಿಸ್ತನ್ ಸಮಾನೇ ವಾ ಯೋನೌ ಸ್ತಿಕೀಯೇ ಸ್ಥಾನೇಂತರಿಕ್ಷೇ ವಾ | ಯೋನಿರಂತರಿಕ್ಷಂ | ನು ಕ್ವಿಪ್ರಂ ಶೇಷನ್ | ಶೇರತಾಂ || ಶೀಘ್ರೋ ಲೇಟ್ಕಿಡಾಗಮಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಮಿತಿ ಸಿಪ್ || ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ ಪ್ರಶಂಸನಾಯ ತ್ವತ್ಪ್ರತಯೇ | ತ್ವನ್ನಹಿಮಜ್ಜಾಪನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಸೇವನಾದಿಸಾಧನೇನೇತಿ ಆಹ | ಪವೀರವಸ್ಯ ಕುಲಿಕಸ್ಯ ಕುಲಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ವಾ ಮಹ್ನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ | ತ್ವದ್ವಜ್ರಪ್ರಹಾರೇಣ ಹತಾ ನೋಘಾಃ ಕತ್ರವೋ ವಾ ತತ್ರೈವ ಶೇರತೇ ನಿಸಾತೇನ ಪಲಾಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯದಾ ಯುಧಾ ಪ್ರಹರಣಸಾಧನೇನಾಯುಧೇನ ಯುದ್ಧೇನ ವಾ ಗಾಃ ಗಚ್ಛಿಸಿ ತದಾಣಾಂಸ್ಯುಧಾನ್ಯವ ಸ್ಯಜತ್ | ಅನಾಸ್ಯಜಃ | ಅನಾಜ್ಞುಖಮಸಾತಯಃ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ತದರ್ಥಂ ಹರೀ ಅಶ್ವೈತಿಷ್ಯತ್ | ಅಧ್ಯತಿಷ್ಯಃ || ಅಶ್ವಾಸಿ ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಯದ್ವಾ | ಯದಾ ಹರೀ ಅಧಿತಿಷ್ಯತಿ ತದಾನಾಸ್ಯಜಃ | ಅಭೈವಂ ಕೃತ್ವಾ ವಾಜಾನನ್ನಾನಿ ಸಸ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಧೃಷತಾ ಧರ್ಷಕೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಮೃಷ್ಯ | ಶೋಧಯ | ಪ್ರವರ್ಧಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ಅ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು (ಮೇಘಗಳು) | ಸಸ್ಮಿನ್—ಸಮಸ್ತ ವಾದ ಅಥವಾ ಸಮಾನವಾದ | ಯೋನೌ—ಸ್ವಕೀಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ (ಮೇಘದಲ್ಲಿ) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಪವೀರವಸ್ಯ—ವಜ್ರಾಯುಧದ ಅಥವಾ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಬ್ದದ | ಮಹ್ನಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಪ್ರತಸ್ತಯೇ— (ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು) ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ನು—ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ | ಶೇಷನ್—ಬೀಳಲಿ | (ಕಿಂಚ— (ಮತ್ತೂ) | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಯುಧಾ—ಪ್ರಹರಣಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧದಿಂದ (ವಶಿಸ್ವನಾಗಿ) | ಗಾಃ—ಹೋಗುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ಅರ್ಣಾಂಸಿ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಅವ ಸ್ಯಜತ್—ಅರ್ಥೋಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತೀಯೇ | (ತದಧಂ—ಅದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) | ಹರೀ—ಹರಿನಾಮಕ ವಾದ ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ತಿಷ್ಯತ್—ಆರೋಹಿಸುತ್ತೀಯೇ (ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ) | ವಾಜಾನ್—ಸಸ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಾನ್ವನನ್ನು | ದ್ಯುಷತಾ—ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ | ಮೃಷ್ಯ—ಶೋಧಿಸು (ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಡಿಲು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪರಾಭೂತರಾದ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಬಿದ್ದಿರಲಿ (ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಮೇಘಗಳು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇರಲಿ), ನಿನ್ನ ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವಗಳನ್ನೇರಿ ಯುದ್ಧಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿ (ಆಯುಧಧಾರಿಯಾಗಿ) ಹೋಗಿ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೋಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತೀಯೆ. ಈ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಾನ್ವವು ಅಭಿವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation.

Let (your foes, Indra,) humbled by the might of your thunderbolt, rest in their own station, for your glory when you move, (armed) with your weapon, you send down the waters arresting your horses, increase, by your power, (the abundance of) food.

|| ನಿಶೇಷನಿಪುಗಳ ||

ಸಸ್ಮಿನ್ ಯೋನೌ ತೇ ನು ಶೇಷನ್—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ತೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸಸ್ಮಿನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯೋನೌ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಯೋನಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೩) ಪಠಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು—

ಇದಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಾಗಾಚ್ಚ ತ್ರೈ ಪ್ರಕೇತೋ ಅಹನಿಷ್ಯ ವಿಭಾೃ |

ಯಥಾ ಪ್ರಸೂತಾ ಸವಿತುಃ ಸವಾಯಿ ಏವಾ ರಾತ್ಯುಷಸೇ ಯೋನಿವಾರ್ಷೀಕೃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧)

ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ರಬ್ಬವು ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು--

ಯಂ ಈಂ ಚಿಕಾರ ನ ಸೋ ಅಸ್ಯ ವೇದ ಯಂ ಈಂ ದದರ್ಶ ಹಿರುಗಿನ್ನು ತಸ್ಮಾತ್ |

ಸ ಮಾತುರ್ಯೋನಾ ಪರಿವೀತೋ ಅಂತರ್ಬಹುಪ್ರಜಾ ನಿರ್ಯತಿವಾ ವಿನೇಶ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪ ೩೨)

ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ಮಹಾನವಯವಃ ಪರಿವೀತೋ ವಾಯುನಾ ಅಯಮುಪೀತರೋ ಯೋನಿರೀತ-
ಸ್ಮಾದೇವ ಪರಿಯುತೋ ಭವತಿ | (ನಿ ೨-೮) ಗರ್ಭಾರಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಗರ್ಭವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಹಾಗೆ
ವಾಯುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳುಳ್ಳ ವೇಳದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿಪದ
ದಿಂದ ಪರಾಮೃಶ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ಯೋನಿ ರಬ್ಬವು ಕಾರಣ, ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ, ವಾಸಸ್ಥಾನ ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು ಅಣಃ, ಕ್ಷೋದಃ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಕನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಪದವನ್ನು ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೨-೨೪)

ಋತಸ್ಯ ದೇವಾ ಅನು ವ್ರತಾ ಗುರ್ಭುವತ್ರೇಷ್ಟಿದ್ಯೌರ್ನ ಭೂಮ |

ವರ್ಧಂತೀಮಾಸಃ ಸನ್ನಾ ಸುಶಿಶ್ವಿಮೃತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಗರ್ಭೇ ಸುಜಾತೆಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೬೫ ೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ ವಾ ಕಾರಣಭೂತೇ ಜಲೇ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಅನ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತವಾದ
ಜಲದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ,

ದೇವಂ ವೋ ದೇವಯಜ್ಯ ಯಾಗ್ನಿಮಿಾಳೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಸಮಿದ್ಧಃ ಶುಕ್ರ ದೀದಿಹ್ಯೃತಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ ಸಸಸ್ಯ ಯೋನಿಮಾಸದಃ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೨೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯೋನಿಂ ಕಾರಣಂ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನಂ | ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಸಾಧನವೆಂದೂ,

ದುರೋಕಶೋಚಿಃ ಕ್ರತುರ್ನ ನಿತ್ಯೋ ಜಾಯೇವ ಯೋನಾವರಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯೈ |

ಚಿತ್ರೋ ಯದಭ್ರಾಟ್ ಚೈತೋ ನ ವಿಶ್ವು ರಥೋ ನ ರುಕ್ಮೀ ತ್ರೇಷಃ ಸಮತ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದೂ,

ಯಮಿಾಂ ದ್ವಾ ಸವಯಸಾ ಸಪ್ರೃತಃ ಸಮಾನೇ ಯೋನಾ ಮಿಥುನಾ ಸಮೋಕಸಾ |

ದಿನಾ ನ ನಕ್ರಂ ಪಲಿತೋ ಯುವಾಜನಿ ಪುರೂ ಚರನ್ನಜರೋ ಮಾನುಷಾ ಯುಗಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಫಲಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಹೀಗೆಯೇ

ನೇದಿಪದೇ ಸ್ತ್ರಿಯಧಾನಾಯ ಸುದ್ಯುತೇ ಧಾಸಿಮಿವ ಪ್ರ ಭರಾ ಯೋನಿಮಗ್ನಯೇ |

ವಸ್ತ್ರೇಣೇವ ವಾಸಯಾ ಮನ್ನನಾ ಶುಚಿಂ ಜ್ಯೋತೀರಥಂ ಶುಕ್ರವರ್ಣಂ ತಮೋಹನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಲ್ಲಿ ವೇದ್ಯಾಖ್ಯಂ ಸ್ಥಾನಂ ಎಂದೂ ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಾನ್ವರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುಗಳು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಅಡಗಿರಲಿ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ

ಪವೀರವಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಶ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಪವಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ವಜ್ರಾಯುಧದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೧೧) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವಾಡ್ಡು ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೩) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಯಾಸ್ಯರು—

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯತೇರೇಕಸಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಶಸ್ವಮುದ್ರಿಯಾಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ಯತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ರಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೫.೧೩)

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಪವಿಃ ಶಲ್ಯೋ ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಕಾಯಂ, ತದ್ವತ್ ಪವೀರಮಾಯುಧಂ ತದ್ವಾನಿಂದ್ರಃ ಪವೀರವಾನ್ ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಆ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಶರೀರವು ಶೀಳುವುದರಿಂದ ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಕಾರಣ ಆಯುಧವು ಪವೀರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಪವೀರವಾನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು—

ಪವೀರವಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕುಲಿಶಸ್ಯ—ವಜ್ರಾಯುಧದ, ಅಥವಾ ಕುಲಿಶಶಬ್ದಸ್ಯ ವಜ್ರಾಯುಧ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ತ್ವದ್ವಜ್ರಪ್ರಹಾರೇಣ ಹತಾಃ ಮೇಘಾಃ ಶತ್ರುವೋ ವಾ ತತ್ರೈವ ಶೀರತೇ ನಿಸಾತೇನ ಪಲಾಯಂತೇ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಎಟಿನಿಂದ ಮೇಘಗಳಾಗಲಿ, ಶತ್ರುಗಳಾಗಲಿ, ಅಲ್ಲಿಯೇ (ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಅಡಗಿಹೋಗುವರು ಅಥವಾ ಓಡುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇದು (ಈಂಥಿಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯು) ಪ್ರಶಂಸನಾಯ ತ್ವತ್ತ್ಸುತಯೇ ತ್ವನ್ನಹಿಮಜ್ಞಾಪನಾಯ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಯತ್ ಯುಧಾ ಗಾಃ ಅರ್ಜಾಂಸಿ ಅವಸ್ಯಜತ್ ಯದಾ ಪ್ರಹರಣಸಾಧನೇನ ಆಯುಧೇನ ಯುದ್ಧೇನ ವಾ ಗಚ್ಛಿಸಿ ತದಾ ಉದಕಾನಿ ಅನಾಸ್ಯಜಃ | ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಯದಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಯುಧಾ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಹಾರಸಾಧನವಾದ ಆಯುಧವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಚರಿಸುವಾಗಲೂ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಆಯುಧದೊಡನೆ ಇರುವಾಗಲೂ ಅವನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವನು (ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು) ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೀರಪುರುಷನು ತನ್ನ ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಗಡ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವಾಚ್ಛುಬರಾಗಿ ಅವರು ಬೀಳುವಂತೆ ಕೆಡವುವನು ಎಂಬ ಲೋಕರೀತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು **ಅನಾಚ್ಛುಬಿಮಸಾತಯಾಃ** ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹರೀ ತಿಷ್ಠತ್—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, (ನಿ ೨-೨೮) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದೆಂದೂ, ಹೇಳಿರುವ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ (ಅಶ್ವವನ್ನು) ವಾಹನವಾದ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ಆರೂಢನಾಗಿ) ಆರೋಹಣಮಾಡಿದಕೂಡಲೇ ಯದಾ ಹರೀ ಅಧಿತಿಷ್ಠಸಿ ತದಾ ಅನಾಸೃಜಃ | ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ವಾಜಾನ್ ಧೃಷತಾ ಮೃಷ್ಯ ಎಂಬ ಎ ಕೃದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಸ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಅನ್ನಾನಿ ಸಸ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತನ್ನ ಇತರರನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಧರ್ಷಕೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ವಾಜ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಯೋಗವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಶೇಷನ್—ಶೀರ್ಷ ಸ್ಪಷ್ಟೇ, ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿವ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಮಿನ್—ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತಯೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಛಾಂದಸ್ಸರಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಾದಾಚೆ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

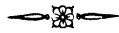
ಸೃಜತ್—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಬಾದೇಶ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶ ವಿಕರಣ. ಇದು ಜುತ್ವಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯುಧಾ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ಕ್ಷಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಠತ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿಸ್ತುತ್ವೌ. ಧಾತು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಪುರುಷ ವ್ಯತ್ಯಯ. ಲಬ್ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧೃಷ್ಣತಾ— ಧೃಷ್ಣತಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯೇ. ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋನದ್ಯ- (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೃಪ್ಯ—ಮೃಜೂ ಶಬ್ದಾ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ವೃಕ್ಷಭೃಷ್ಟ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ಪುತ್ಯ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿಕಾಪಾರಃ ||

ವಹ ಕ-ತ್ಸಮಿಂದ್ರ ಯಸ್ಮಿಂಞ್ಚಾಕನ್ಯೂಮನ್ಯೂ ಋಜ್ರಾ ವಾತಸ್ಯಾಶ್ವಾ |
 ಪ್ರ ಸೂರಶ್ಕ್ರಂ ವೃಹತಾದಭೀಕೇಽಭಿ ಸ್ಪೃಧೋ ಯಾಸಿಷ್ವಜ್ಜ ಬಾಹುಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾರಃ ||

ವಹ | ಕುತ್ಸಂ | ಇಂದ್ರ | ಯಸ್ಮಿನ್ | ಚಾಕನ್ | ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ | ಇತಿ | ಋಜ್ರಾ | ವಾತಸ್ಯ | ಅಶ್ವಾ |
 ಪ್ರ | ಸೂರಃ | ಚಿಕ್ರಂ | ವೃಹತಾತ್ | ಅಭೀಕೇ | ಅಭಿ | ಸ್ಪೃಧಃ | ಯಾಸಿಷತ್ | ವಜ್ರಜಾಹುಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕುತ್ಸವೇತನ್ನಾಮಾನಮೃಷಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ | ಸ್ಯೂಮಕಮಿತಿ ಸುಖ-
 ನಾಮ | ತದಿಚ್ಛಂತಾ ಸತತಗಾಮಿನಾ ವಾ ಋಜ್ರಾ ಋಜುಗಾಮಿನಾ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಸಮಾ-
 ನವೇಗಾವಶ್ಯಾ ತದೀಯಾವಶ್ಯಾ ವಹ | ಪ್ರಸ್ಯಾಸಯ | ಯಸ್ಮಿನ್ ಹವಿಷಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ
 ಕುತ್ಸಂ ಚಾಕನ್ ಕಾಮಯಸೇ ತರ್ಪಯಸೇ ವಾ ಹವಿರಾದಿಕಂ | ತದರ್ಥಂ ಸೂರಃ ಪ್ರೇರಕಃ
 ಸೂರ್ಯಕೃತ್ಯಂ ಸ್ವಮಂಡಲಂ ಸ್ವರಥಚಿಕ್ರಂ ವಾಭೀಕ ಆಸನ್ನೇ ದೇಶೇ ವೃಹತಾತ್ | ಉರ್ಧ್ವಂ
 ಗಮಯತು | ಪ್ರಕಾಶಯತು | ಅಥ ಪರೋಕ್ಷೇಣಾಹ | ವಜ್ರಜಾಹುರಯಮಿಂದ್ರಃ ಸ್ಪೃಧಃ
 ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಕುರ್ವತಃ ತತ್ರೊನಭಿ ಯಾಸಿಷತ್ | ಅಭಿಯಾತು ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯಸ್ಮಿನ್—ಯಾವ ಹವಿರಾದಿಗಳು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರಲು | (ಕುತ್ಸಂ—
 ಕುತ್ಸ ಎಂಬ ಬುಹಿಯನ್ನು) | ಚಾಕನ್—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಸುಡಿಸುತ್ತೀಯೋ | ಕುತ್ಸಂ—
 ಆ ಕುತ್ಸನೆಂಬ ಬುಹಿಯನ್ನು | ಸ್ಯೂಮನ್ಯೂ—ಸುಖಾಪೇಕ್ಷೆಗಳೂ ಅಥವಾ ಸತತಗಾಮಿಗಳೂ | ಋಜ್ರಾ—

ಋಜು (ನೇರವಾಗಿ) ಗಾಮಿಗಳೂ | **ವಾತಸ್ಯ**—ವಾಯುವಿನ (ವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ) ;
ಅಶ್ವಾ—ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು (ಅಶ್ವಗಳ ಮೂಲಕ) | **ವಹ**—ಸೇರಿಸು | (ಆದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) | **ಸೂರಃ**—
 ಪ್ರೇರಕನಾದ ಸೂರ್ಯನು | **ಚಕ್ರಂ**—ತನ್ನ ಮಂಡಲವನ್ನು ಅಥವಾ ತನ್ನ ಚಕ್ರವನ್ನು | **ಅಭೀಕೇ**—
 ಸಮಾಪ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | **ಪ್ರವೃದತಾತ್**—ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲಿ (ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲಿ) | **ವಜ್ರಬಾಹುಃ**—
 ವಜ್ರಯುಧಧಾರಿಯಾದ (ಈ ಇಂದ್ರನು) | **ಸ್ವೃಧಃ**—ಯುದ್ಧಕಾರಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | **ಅಭಿ ಯಾಸಿಷತ್**—
 ಎದುರಿಸಿ ಹೋಗಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಯಾವ ಹವಿರಾದಿಗಳು ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೋ, ಆ ಹವಿರಾದಿಗಳಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸುಖಾಪೇಕ್ಷಿಗಳೂ (ಸತತಗಾಮಿಗಳೂ), ಋಜುಗಾಮಿಗಳೂ, ವಾಯುವೇಗಿಗಳೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳು ಆ ಕುತ್ತನನ್ನು ವಹಿಸಲಿ, ಸೂರ್ಯನೂ ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲಿ ಮತ್ತು ವಜ್ರಯುಧಧಾರಿಯಾದ ನೀನೂ ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕೋಸ್ಕರ (ಮೇಘವಿಜಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಅವರನ್ನೆದುರಿಸಿ ಹೋಗು.

English Translation.

Bear, Indra, with your obedient horses as swift as the wind, (the sage) Kutsa, to that ceremony (to which) you desire (to convey him) let the sun bring near the wheel of his chariot, and let the thunder-armed advance against his opponents

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲು ಅಶ್ವಾರೂಢನಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಮತ್ತು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಚಕ್ರವು ಪ್ರಕಾಶಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು **ಕುತ್ತನ** ವಿಷಯವನ್ನು ಪರಿೀಲಿಸಿದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ತನು ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ವೈಮನಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ

“ **ತತ್ರ ಕುತ್ತ ಇತ್ಯೇತತ್ ಕೃಂತತೇಃ | ಋಷಿಃ ಕುತ್ತೋ ಭವತಿ ಕರ್ತಾ ಸ್ತೋಮಾನಾಂ ಇತ್ಯಾಸಮನ್ಯವಃ | ತತ್ರೈವ ಇಂದ್ರಃ ಶುಷ್ಕಂ ಜಘಾನ ಇತಿ ||**

(ನಿ. ೨-೧೧)

ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕುತ್ತನನ್ನು ಇಂದ್ರಸಖನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿೀಲಿಸಿದರೆ ಕುತ್ತನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರನಾಗಿರಬಹುದೇ ಎಂಬ ಊಹೆಗೂ ಅವಕಾಶ ವಿದುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—**ಕುತ್ತನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬಹಳಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು **ಅರ್ಜುನೇಯ** ಕುತ್ತನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂಬೆಡೆಗಳೆಲ್ಲ ಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯನೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ನೇರವಾದನು ಎಂಬಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು

ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾಹಂ ಕಷ್ಟೇವಾ ಯುಷಿರಸ್ಮಿ ನಿಪ್ರೇಃ |
 ಅಹಂ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ನೈಂಜೀದ್ರಹಂ ಕವಿರುಶನಾ ಪಶ್ಯತಾ ಮಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೬-೧)

ತ್ವಂ ಹ ತ್ಯದಿಂದ್ರ ಕುತ್ಸಮಾವಃ ಶುಶ್ರೂಷಮಾಣಸ್ತನ್ನಾ ಸಮರ್ಯೇ |
 ದಾಸಂ ಯಚ್ಚುಷ್ಣಂ ಕುವಯಂ ನೈಸ್ಮಾ ಅರಂಧಯ ಅರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಕ್ಷನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೧೯-೨)

ಯತ್ತುದತ್ತೂರ ಏತಶಂ ವಜ್ರಾ ವಾತಸ್ಯ ಪರ್ಶಿನಾ |
 ವಹತ್ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕೃತುಃ ಶ್ವರದ್ಗಂಧರ್ವಮಸ್ತುತಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೮-೧-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಯಣರು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನ್ಯಾ? ಪುತ್ರಂ ಕುತ್ಸಂ- ಅರ್ಜುನಿ ಯೆಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂದರ್ಥವಾದಾಡಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ “ಅರ್ಜುನ ಇತಿಂ- ದ್ರಸ್ಯ ನಾಮ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಂ” ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು ಅವನ ಮಗನಾದುದರಿಂದ ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ನಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರಪುತ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಏತದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನಃ |

ಎಂಬ ವಾಚಸನೇಯಸಂಹಿತಾಮಂತ್ರವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಹೆಸರು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನ, ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಫಲ್ಗುನೀಷ್ಟಗ್ನೀ ಆದಧೀತ | ಏತಾ ವಾ ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಂ ಯತ್ಪಲ್ಗುನೈರ್ಯೋಽಸ್ಯ ಸೃತಿನಾ-
 ಮ್ನೋಽರ್ಜುನೋ ಹ ವೈ ನಾಮೇಂದ್ರೋ ಯದಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮಾರ್ಜುನೋ ವೈ
 ನಾಮೈತಾಸ್ತಾ ಏತತ್ಪರೋಕ್ಷಮಾಚಕ್ಷತೇ ಫಲ್ಗುನೈ ಇತಿ ಕೋ ಹೇತಸ್ಯಾರ್ಹತಿ ಗುಹ್ಯಂ
 ನಾಮು .... ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨೧-೨-೧೧)

ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯದು ಚ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಮಾದಾಹಾರಿಷೋಽರ್ಜುನ
 ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೭)

ಫಲ್ಗುನಿಗಳು ಐಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೆಯಿದೆ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು. ಫಲ್ಗುನಿ ಗಳಿಗೂ ಅರ್ಜುನಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರ, ಅರ್ಜುನೀಪುತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಶಞ್ಚಾಷ್ಟಮನಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೨೧-೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ಹೀಗೆಯೇ, ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩, ೧-೧೭೫-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗಾಗಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾ ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು—

ಅಹಂ ಸಿತೇವ ವೇತಸೂರಭಿಷ್ಟಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಭಂ ಚ ರಂಧಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೪೯-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ “ಕುತ್ಸನಿಗಾಗಿ ನಾನು ವೇತಸು, ತುಗ್ರ, ಸ್ಮದಿಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದೆನು” ಎಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ತ್ವಮಸ್ಮೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಯಮಾಯಾಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೂನೇ ಅರಂಧನಾಯಾಃ |

(ಋ. ಸಂ ೧೫೩-೧೦)

ಯ ಆಯಾಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಯಮಾರ್ದಯೋ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇ ದಿವೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೫೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Religion and Philosophy of the Vedas ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ—

His chief rival is Kutsa, who appears as battling against him, and as victor by the aid of Indra, who, for his sake tore from the Sun a wheel, prolonging the daylight and thus enabling, it may be assumed, Kutsa to turn the issue of battle. The feat of Indra is several times mentioned and the fact that Kutsa is a real hero is suggested, though not proved, by the fact that elsewhere he appears in hostile relation to Indra, just as Athithigva, who is normally the protege of Indra, in one or two places appears in the reverse relation. It is true that it is not to be expected that a God, or a hero of divine dimensions, would be thus placed in opposition to the God, though, as the God is the uncertain Indra, the argument is by no means conclusive. Kutsa, in the case of his real personality must be a king, and this is not inconsistent with his being called a seer : royal seers are not unknown :

(Harward Oriental Series. Vol. 31. p. 130),

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಕುತ್ಸನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅದಿತ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು

ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನು ಆದಿತ್ಯನ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಕೇಚನ ಅಸುರಾಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವಜ್ರಾಯುಧೇನ ಅಸ್ತುಕಂ ವಧೋ ಮಾ ಭೂದಿತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ
ವರಂ ಲಭ್ಯಾ ಇಂದ್ರಂ ಅಗಣಯೈ ಉದ್ಭ್ರೂತಾಃ ಸ್ಥಿತಾಃ | ತಾನ್ ದಂತುಮಿಂದ್ರಃ
ಸೂರೈರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರಂ ಆದಾಯ ಅವಧೀತ್ |

ಕೆಲವು ಅಸುರರು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಮರಣವಾಗಬೇಡವೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯನಾಡಬೇಕೆಂದು ಮಾರ್ಗದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ.

ಅಥನಾ ಇಂದ್ರ ಏವ ದ್ಯುಃಸ್ಥಾನಸ್ಸನ್ ಆದಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಸ್ತೂಯತೇ ಇಂದ್ರನೇ ದ್ಯುಃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುತ್ತಾ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಬೇರೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಸೂರಃ ಸೂರೈಃ ಜಾತಃ ಉದಿತಃಸನ್ ಓಜಸಾ ಸ್ಯಕೀಯೇನ ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ತನೋ-
ನಿವಾರಣಾರ್ಥಂ ಅಸುರಜಯಾಯ ನಾ ಚಕ್ರೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ರಥಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಉದ್ಯತಂ
ಕರೋತಿ | ತತಃ ಪೂರ್ವಮರುಣಃ ತದ್ರಥಯಂತಾ ಮಂದೇಹಾದ್ಯಸೂರಾಣಾಂ ಸಮೀಪೇ
ವಾಚಂ ತೇಷಾಂ ಜಹಿ, ಭಿಂದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿಂ ಮುಷಾಯತಿ |

(ಸಾ ಭಾ.)

ಸೂರ್ಯನು ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದಕೂಡಲೇ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅಥವಾ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಚಕ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಥವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಈ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನು ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪಿನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ತಂದು ಅವರು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಕಡಿ, ಹೊಡಿ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಅವರ ಬಾಯಿನಿಂದ ಹೊರಡದಂತೆ ಅವರನ್ನು ಅಡಗಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು,

ಯದುದಂಚೋ ವ್ಯವಾಕಪೇ ಗೃಹಮಿಂದ್ರಾಜಗಂತನ |

ಕ್ಷಗಸ್ಯ ಪುಲ್ವಘೋ ಮೃಗಃ ಕಮಗಜ್ಜನಯೋಪನೋ ವಿಶ್ವಸ್ಮಾದಿಂದ್ರ ಉತ್ತರಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೮೬-೨೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ತಮಗಮದ್ದೇಶಂ ಜನಯೋಪನಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದ್ಯ ಉತ್ತರತ್ತಮೇತದ್ಭ್ರೂಮು ಆದಿತ್ಯಂ | ಇಂದ್ರನು ಅದೃಶ್ಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜನರು ಆದಿತ್ಯನ ಉದಯಾಸ್ತಮಯರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನೂ ಆದಿತ್ಯನೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯೆಂದು ಮೋಹಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ತಾತ್ಪರಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ದೇವತೆ

ಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಇಂದ್ರನೇ ಆದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲರತಕ್ಕವನು ಎ ದು ವಿವರಿಸುವನು ಇದೇ ಸಿದ್ಧವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯೈಕ್ಯವೂ ಋಷ್ಯಂಪಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರತಸಧಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. (೮ ಬ್ರ ೨-೪-೨-೧೫ ಇತ್ಯಾದಿ)

ಸೂಮನೂಯೆ—ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಸೂಮಕರ್ಮ** ಎಂಬ ಪದವು ಸುಮನುಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೨-೧೩) ವರಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು **ತದಿಚ್ಛಂತಾ ಸತತಗಾಮಿನಾ ವಾ** ಎಂದು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವುಗಳೂ ಅಥವಾ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಕುದುರೆಗಳೂ—**ಋಜ್ರಾ ಋಜುವಾದ ವಾಗದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುವವುಗಳೂ, ವಾತಸ್ಯ**—ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಿಂದ ಸಮನಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ **ಕುತ್ಸಂ ವಹ ಕುತ್ಸನೇದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಋಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಯೆ** ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಋಷಿಯ (ಆದೇಶವು) ಆತಂಸನೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಯಸ್ಮಿನ್ ಚಾಕನ್—ಹವಿಷಿ ನಿಮಿತ್ತ ಭೂತೇ ಸತಿ ಕುತ್ಸಂ ಕಾಮಯಸೇ ತಸಯಸೇ ವಾ | ಇಂದ್ರನು ತನಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯು ಅರ್ಪಿಸುವನೆಂದು ಅವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವನೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೂ ತನಗೆ ದೊರಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಯಾಸ್ವರು—

ವನೇ ನ ವಾ ಯೋ ನ್ಯಥಾಯಿ ಚಾಕಚ್ಚಾಚಿರ್ವಾ ಸ್ತೋಮೋ ಭುರಣಾವಜೀಗಃ |
ಯಸ್ಯೇದಿಂದ್ರಃ ಪುರುದಿನೇಷು ಯೋತಾ ನ್ನ ಣಾಂ ನಯೋರ್ ನೃತಮಃ ಕ್ಷಪಾವಾನ್ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೨೯-೧)

ಈ ಋಕ್ತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, **ಚಾಕನ್ ಚಾಯನ್ನಿತಿ ವಾ, ಕಾಮಯಮಾನ ಇತಿ ವಾ** ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ದುಗಾಚಾರ್ಯರು **ಚಾಯನ್ ಪಶ್ಯನ್, ಭೂಯಾತ್ ದಿಶೋ ನಿರೀಕ್ಷಮಾಣಃ, ಅಥವಾ ತದುತ್ಸುಕಮನಾಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಸೂರಃ ಅಭೀಕೇ ಚಕ್ರಂ ಬೃಹತಾತ್—ಅಭೀಕೆ ಎಂಬ ಪದವು (ಆಸನ್ನ) ಅಂತಿಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವರಿತವಾಗಿ ಉದ್ಧರೂ ಪ್ರಸಿತ್ತೇ ಅಭೀಕೆ ಇತ್ಯಾಸನ್ನೆ ಸ್ಯ ಅಭೀಕೆ ಅಭ್ಯಕ್ತೇ (ನಿ ೩-೨೦) ಎಂದು ಸಮಾಪ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಸಾಯಣರು ಅಭೀಕೆ **ಆಸನ್ನದೇಶೇ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಸೂರ ಶಬ್ದವು ಶ್ರೀರಕನು ಆಗಿರುವ ಸೂರ್ಯನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ ಕುತ್ಸ ಋಷಿಯ ಆಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಮಂಡಲವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ತನ್ನ ರಥದ ಚಕ್ರವನ್ನೇ ಆಗಲಿ (ಸಮಾಪ) ಯಾಗಶಾಲೆಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ (ಊರ್ಧ್ವ ಘಾಗದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸಂಗಡ ಹೇಳಿರುವ ಋಷಿಯ ವಚನವು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ವಜ್ರಬಾಹುಃ ಸ್ವೃಧಃ ಅಭಿಯಾಸಿಷತ್—ಸ್ವೃಧಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲೆಂದು ಆತಿಸಿದೆ.

ವಜ್ರಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ವರ್ಷಯತೀತಿ ಸತಃ | ಜೀವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬೇರೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಜ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು. (ನಿ. ೩-೧೧) ಇಂತಹ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಮಹತ್ತ್ವವೂ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನು ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ಪಡೆದುದೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ತ್ವಷ್ಟಾ ತಕ್ಷದ್ವಜ್ರಂ ಸ್ವಸಸ್ತಮಂ ಸ್ವರ್ಯಂ ೧ ರಣಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೧-೬)

ಅನವಸ್ತೇ ರಥಮಶ್ವಾಯ ತಕ್ಷದ್ವಷ್ಟಾ ವಜ್ರಂ ಪುರುಹೂತ ದ್ಯುಮಂತಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೩೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದೀಪ್ತಿಯುತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲದೇ,

ಯಂ ತೇ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಮಂದಿನಂ ದಾಧ್ಯುತ್ರೇಹಣಂ ಸಾರ್ಯಂ ತತಕ್ಷ ವಜ್ರಂ |

(ಮ ಸಂ ೧-೧೨೧-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇದು ಕಾವ್ಯ ಉಶನಸ್ಸಿನಿಂದ ದತ್ತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ

ಸಮುದ್ರೇ ಅಂತಃ ಶಯತ ಉದ್ನಾ ವಜ್ರೋ ಅಭೀವೃತಃ |

ಭರಂತ್ಯಸ್ಮೈ ಸಂಯತಃ ಪುರಃಸ್ವವಣಾ ಬಲಿಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೯)

ಎಂಬೀವೇ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಜ್ರಾಯುಧವು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿಯೂ ಸುಪ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ಶತ್ರುಗಳು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೇ ಬಲಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಜ್ರಾಯುಧದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವವಿತಣ್ಣರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಾಕನ್—ಚಕ ತ್ವಷ್ಟಿ. ಧಾತು ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ರತ್ವಾದೇಶ. ಛಂದಸ್ಕೃಭಯಥಾ (ಪಾ ಸೂ ೩ ೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಣೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಶವ ವಿಕರಣವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ಯೂಮನ್ಯೋ—ಸ್ಯೂಮಕಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತೌ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಕ್ಯಾಚ್ಛೆಂದೆಂದೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಾ—ಮಜ ಗತಿ ಸ್ಥಾನಾದಿಷು. ಧಾತು **ಯಜ್ಜೇಂದ್ರ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಗಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ (ಔ) ಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವೃದತಾತ್—ವೃಹೂ ಉದ್ಯಮನೇ. ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲೋಪ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಬಿತ್ವಾದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವೃಧಃ—ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಘರ್ಷ. ಸ್ವರ್ಧಂತೇ ಇತಿ ಸ್ವೃಧಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಮುಕಾರ ಆಕಾರಲೋಪ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯಾಸಿಸತ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಧದಲ್ಲಿ ಲುಬ್ ಪ್ರಧಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಯಮರಮನಮಾಶಾಂ ಸಕ್ ಚೆ** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೨-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಕಾಗಮ, ಪರದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಘ್ನಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಮಿತ್ರೇರೂಞ್ಞೋದ್ರವ್ಯದ್ಭೋ ಹರಿವೋ ಅದಾಶೂನ್ |
 ಪ್ರ | ಯೇ | ಪತ್ಯನ್ | ಯಮಣಂ | ಸಚಾಯೋಸ್ವಯಾ ಶೂರ್ತಾ ವಹಮಾನಾ
 ಅಪತ್ಯಂ || ೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಘ್ನಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಮಿತ್ರೇರೂನ್ | ಚೋದ್ರವ್ಯದ್ಭಃ | ಹರಿವಃ | ಅದಾಶೂನ್ |
 ಪ್ರ | ಯೇ | ಪತ್ಯನ್ | ಯಮಣಂ | ಸಚಾ | ಆಯೋಃ | ತ್ವಯಾ | ಶೂರ್ತಾಃ | ವಹಮಾನಾಃ |
 ಅಪತ್ಯಂ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಹರಿವಃ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ ತ್ವಂ ಚೋದಪ್ರವೃದ್ಧಶ್ಲೋದನೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ ಸನ್ನದಾಶೂನದಾತ್ಮನ್ ಮಿತ್ರೇರೂನಿತ್ತಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮೀದಯಿತ್ಯನ್ವಾಧಕಾನ್ ತದ್ವೈರಿಣಾಂ ಮಿತ್ರತ್ವಂ ಗಚ್ಛತೋ ವಾ ಜಘನ್ವಾನ್ | ಹತನಾನಸಿ | ಕಿಂಚ ಯೇದ್ರಯಮಣಂ ದಾತಾರಂ ತ್ವಾಂ ಪ್ರ ಪ್ರಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂತಿ ತೇ ನರಾ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯರ್ಯಾದೇಹವಿಲಕ್ಷಣಾನ್ ಸ್ಯ ವಾ ಸಚಾ ಸಹ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರಾ ಹವಿಷ್ಪದಾನೇನ ತ್ವಯಾಶತ್ಯಂ ಕುಲಸ್ಯಾಪಾತಯಿತಾರಂ ಪುತ್ರಂ ವಹಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತೇ ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್ | ಯದ್ವಾ | ಯೇದ್ರಯಮಣಂ ತ್ವಾಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ತ ಏವಂ ಭವಂತಿ | ಯದ್ವಾ | ಯೇ ನರಾ ಆಯಮಣಂ ಯಂ ಕಂಚಿದ್ವಾತಾರಂ ಪಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂತೆಸ್ತಾವಮಯಜಂತ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸಚಾ ಸಹಾಯಭೂತಾಸ್ತಯಾ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರಾ ವರ್ಜಿತಾ ಅಪತ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ವಹಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ವನೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಹರಿವಃ—ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವದ್ವಯಯುಕ್ತನಾದ ನೀನು | ಚೋದ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ—ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃದ್ಧನಾಗಿ | ಆದಾಶೂನ್—ಹವಿರಾದಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವವರನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಮಿತ್ರೇರೂನ್—ಮಿತ್ರರಾದ ಯಜಮಾನರ ಹಿಂಸಕರನ್ನೂ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರನ್ನೂ | ಜಘನ್ವಾನ್—ಹನನ ಮಾಡುತ್ತಿಯೇ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯೇ—ಯಾರು | ಆರ್ಯಮಣಂ—ದಾತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್—(ಮಿತ್ರನನ್ನಾಗಿ) ನೋಡುತ್ತಾರೋ (ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೋ) | ತೇ—ಆ ಮನುಷ್ಯರು | ಆಯೋಃ ಸಚಾ - ಮನುಷ್ಯನ (ಅಧ್ವರ್ಯು ಮೊದಲಾದವರ) ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ವದ ಒಡನೆ | ಶೂರ್ತಾಃ—(ಹವಿಷ್ಪದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರವಾಗಿ | ತ್ವಯಾ ನಿನ್ನಿಂದ | ಅಪತ್ಯಂ—ಪುತ್ರನನ್ನು | ವಹಮಾನಾಃ (ಸಂತಿ)—ಪತಿಯವನರಾಗುತ್ತಾರೆ | [ಅಥವಾ ಯೇ—ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು | ಆರ್ಯಮಣಂ—ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬ ದಾತೃವನ್ನು | ಪ್ರ ಪಶ್ಯನ್—ನೋಡಿದವರಾಗಿ (ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ) ಇರುವವರೂ | ಆಯೋಃ ಸಚಾ—ಮನುಷ್ಯ ಸಹಾಯಭೂತರೂ (ಅಗಿ) | ತ್ವಯಾ - ನಿನ್ನಿಂದ | ಶೂರ್ತಾಃ—ಕ್ಷಿಸ್ತ್ರರಾಗಿ (ದೂರೀಕೃತರಾಗಿ) | ಅಪತ್ಯಂ—ಪುತ್ರನನ್ನು | ವಹಮಾನಾಃ (ಸಂತಿ) ಪಡೆಯುವವರಾಗುತ್ತಾರೋ | (ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ ಭವ—ಅಂತಹವರನ್ನು ವಧಿಸುವವನಾಗು)]

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವಮಿಷ್ಪನಾದ ನೀನು ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಶುಷ್ಪನಾಗಿ, ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವವರನ್ನೂ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳ ಹಿಂಸಕರನ್ನೂ ವಧಿಸುವವನಾಗು ಮತ್ತು, ದಾತೃವಾದ ನಿನ್ನನ್ನೇ ರಕ್ಷಿಸೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅಧ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಹಚರಿತರಾಗಿ, ನೀನಿಗೆ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವವರಿಗೆ ಸಂತತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು (ಅಥವಾ ಯಃಕಶ್ಚಿದ್ವಾತ್ಮವನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಮನುಷ್ಯರ ಸಹಾಯರಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ, ಪುತ್ರಾದ್ಯವೇತರಾಗಿರುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡು)

English Translation.

Indra, lord of steeds, invigorated by our animating praise, you have slain those who make you no offerings and disturb your worshippers, but they who look upon you as (their) protector, and are associated for (the presentation of sacrificial) food, obtain from you posterity.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅದಾಶೂನ್ ಮಿತ್ರೇರೂನ್ ಜಘನ್ಯಾನ್— ಅದಾಶೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡದಿರುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ, ಯಜಮಾನರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಹಾಗೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವರು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಿತ್ರೇರು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ದಾನಮಾಡದಿರುವ ಮತ್ತು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಜನರನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಈರಯಿತ್ಯೇನ್ ಬಾಧಕಾನ್, ತದ್ವೈರಿಣಾಂ ಮಿತ್ರತ್ವಂ ಗಚ್ಛತೋ ವಾ ಹತನಾನಸಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಆರ್ಯಮಣಿಂ— ದಾತಾರಂ ದಾನಮಾಡುವವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಮರು—

ದಕ್ಷಶ್ಯ ನಾದಿತೇ ಜನ್ಮನಿ ವ್ರತೇ ರಾಜಾನಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ವಿವಾಸಸಿ |

ಅತೂರ್ತ್ವಪಂಥಾಃ ಪುರುರಥೋ ಆರ್ಯಮಾ ಸಪ್ತ ಹೋತಾ ವಿಷುರೂಪೇಷು ಜನ್ಮಸು ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೬೪-೫)

ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಆರ್ಯಮಾ ಅದಿತೋ ಅರೀನ್ ನಿಯಚ್ಛತಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವ ಅದಿತ್ಯನು ಆರ್ಯಮನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯನಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾ ಚಾಯರ್ದು ಅರೀಣಾಂ ತಮಸಾಂ ನಿಯಂತಾ ಶತ್ರುಗಳಂತಿರುವ ಅಂಧಕಾರ (ಕತ್ತಲೆ) ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವರು.

ಆಯೋಃ— ಮನುಷ್ಯಸ್ಯಾಧ್ವರ್ಯಾದೀಃ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನಸ್ಯ ವಾ | ಆಯುಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತನಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ನೊದಲಾದ ಋತ್ವಿಜರೆಂದೂ, ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರು ಪ್ರರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ ಪ್ರರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇದೇ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಶ್ರಮವೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಧ್ವರ್ಯುವೇ ಮುಂತಾದ ಮಾನವರಿಂದಾಗಲಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದಾಗಲಿ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಮ್ಮ ಸಂಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಆಯುಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತ

ನಾಮವಾಗಿಯೂ, ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ರರೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆಯುವಿಗೂ ಇಂದ್ರಾದಿವತೆಗಳಿಗೂ ಇತರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅನೇಕವಿದ್ದು, ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಶ್ಯಸೀತೈಶ್ಚೋತ್ತರಾರಣ್ಯಾಜ್ಯವಿಲಾಪನೀಮುಪಸ್ಪೃಶತ್ಯಾಯುರಸೀತಿ ತಾಮುಭಿನಿದಧಾತಿ
ಪುರೂರವಾ ಅಸೀತೈರ್ವಶೀ ವಾಸ್ಪರಾಃ ಪುರೂರನಾಃ ಪತೀರಥ ಯತ್ರ ಸ್ವಾಸ್ಥಿಭುನಾದಜಾ-
ಯತ ತದಾಯುರೇವನುತ್ಪನ್ನಃ ಏತಸ್ವಿನ್ವಿಭುನಾದ್ಯಜ್ಞಂ ಜನಯತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯುವು ಉರ್ವಶೀಪುರೂರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಇದರಂತೆಯೇ,

ಆಯುಷೋ ನ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಆಯುಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧-೧೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಯುವೆಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅರ್ಯಮಾಯುರಿದ್ರ ಮುಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೬೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೧-೧೮) ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಆಯುವನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಕವ್ಯತಾಯೋರಿವಾಃ ಪ್ರಜಾ ಅಜನಯನ್ತನೂನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನು ವೆಂದು ಅರ್ಥವಾದಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಋ ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦, ೮-೧೫-೫ ; ೮-೫೩-೨, ೨-೩೨-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯುವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. (ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೮. ಪುಟ ೭೭)

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಆಯುಃ, ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಹೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿರ್ಮನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರುರಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೮).

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಅಪಾಂ ಸದಸೈ ದ್ವಿತಾದಧುಭ್ಯಗವೋ ವಿಷ್ವಾಸಿಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪-೨)

ಪ್ರ ಸ್ವಾದನಂ ಪಿತೂನಾಮಸ್ತತಾತಿಂ ಜಿದಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ ೫-೭೬).

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಮುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿ ಆಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾವ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅಧ್ಯಯಮನೇ ಮುಂತಾದ ಮಾನವರೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಶೂರ್ತಾಃ—ಕ್ಷಿಸ್ವಾಃ ಶೂರ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಪತ್ಯಂ—ಕುಲಸ್ಯಾಪಾತಯಿತಾಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಅಪತ್ಯಂ ಎಂಬ ಪದವು—ತುಕ್, ಕೋಕಂ ಎಂಬ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೨) ಉಕ್ತವಾಗಿ, ಅಪತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಅಪತತಂ ಭವತಿ ಪಿತುಸ್ಸ ಕಾಶಾತ್ ಸ್ವಭಗಿವ ತತಂ ಭವತಿ ಜನಕನಾದ ತಂದೆಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ನಾನೇನ ಸತತೀತಿ ವಾ ಜನಕನು ಜಾತನಾದ ಇವನಿಂದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳದಿರುವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಪತ್ಯವೆಂದು ಲ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ವಂಶವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದ ಪ್ರಜೆಯು ಅಪತ್ಯನೆನಿಸುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲ ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರನು ಉತ್ತಮನಾದ ದಾತೃವಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನುಷ್ಯರಾದ ಅಧ್ಯಯಮೇ ಮೊದ ಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯೊಡಗೂಡಿ ಯಜಮಾನರು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನಿಂದ (ವಂಶವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಪ್ರಜೆಯನ್ನು) ವಂಶವೃದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಿ, ದಾತೃತಮನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕಾಣುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಯದ್ವಾ—ಅರ್ಯಮಣಂ ತ್ವಾಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ತೇ ಏವಂ ಭವಂತಿ | ಇಂದ್ರನು ಅಂಕರಾನಾಶಕನಾಗಿರುವನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವವರು ವಂಶವೃದ್ಧಿಕಾರಕನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ದರ್ಶನಮಾಡುವರೆಂದು (ಐಹಿಕ ಪಾಲೌಕಿಕ ಸುಖಭೋಕ್ತೃತ್ವವನ್ನು) ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮೂರನೆಯದಾಗಿ—ಯದ್ವಾ ಯೇ ನರಾ ಅರ್ಯಮಣಂ ಯಂ ಕಂಚಿದ್ವಾತಾರಂ ಪಶ್ಯನ್ ಪಶ್ಯಂ— ತಸ್ಮಾಮಯಂಜಂತ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಸಜಾ ಸಹಾಯಭೂತಾಃ ತ್ವಯಾ ಶೂರ್ತಾಃ ಕ್ಷಿಸ್ವಾವರ್ಜಿತಾ ಅಪತ್ಯಂ ಪುತ್ರಂ ವಹಮಾನಾ ಯೇ ಸಂತಿ ತಾನ್ ಜಘನ್ವಾನ್ ಭವ |

ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ್ಬನು (ದೇವನು) ದಾತೃವಾಗಿರುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ಪೋಷಿಸಿದವರು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿರುವಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ (ನೀನು) ಇಂದ್ರನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಾಶಪಡಿಸಿ ಅವರನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. (ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸುಗಮ್ಯವಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿನ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ).

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಘನ್ನಾನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕೃಸುಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕೃಸುರಾದೇಶ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಕುಯೋಶ್ಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಜಸ್ತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ವಸುವಿನ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ನುಮ್, ದೀರ್ಘ, ಸಲೋಪ.

ಮಿತ್ರೇರೂನ್—ಈರ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಿತ್ರಾಣಿ ಈರಯಂತಿ ಇತಿ ಮಿತ್ರೇರವಃ ತಾನ್ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚೋದಪ್ರವೃದ್ಧಿಃ—ಚೋದ್ಯಃ ಪ್ರವೃದ್ಧಃ. ತೈತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರಿವಃ—ಹರಯಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇಂತಿ ಹರಿವಾನ್. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ರುತ್ವ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಾಶೂನ್—ದಾರ್ಯ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ ನ ದಾಶವಃ ಅದಾಶವಃ ತಾನ್. **ತತ್ಪರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಜಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ **ಯದ್ಯುತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಯೋಃ—ಇಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸೀಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚೋಜ್ಞಾತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಅಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ವಹವಾನಾ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶವ್ ಏಕರಣ **ಆನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್ಯಮ್—ನ ಪತಂತಿ ಪಿತರಃ ಯೇನ. ಪಶಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ರಸತ್ಪ್ರವಿರಿಂದ್ರಾಕೃಸಾತೌ ಕ್ವಾಂ ದಾಸಾಯೋಪಬರ್ಹಣೇಂ ಕಃ |

ಕರತ್ತಿಸ್ತೋ ಮಘನಾ ದಾನುಚಿತ್ರಾ ನಿ ದುರ್ಯೋಣೇ ಕುಯನಾಚಂ ಮೃಧಿ

ಶ್ರೇತ್ || ೭ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ರಸತ್ | ಕವಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಅಕೃಸಾತೌ | ಕ್ವಾಂ | ದಾಸಾಯ | ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ | ಕರಿತಿ | ಕಃ |

ಕರತ್ | ತಿಸ್ತಃ | ಮಘನಾ | ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ | ದುರ್ಯೋಣೇ | ಕುಯನಾಚಂ | ಮೃಧಿ | ಶ್ರೇತ್ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದಶ್ಯನೂಚಾನೋ ವಾ ಹೋತಾಕೃಸಾತಾವರ್ಚನೀಯಂ-
ಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಪತಿ ರಸತ್ | ಸ್ತೌತಿ | ಯದ್ವಾ | ಏತನ್ನಾಮರ್ಷೀ ರಸತ್
ಅಸ್ತತ್ ಅನ್ನಾರ್ಥಂ | ತಸ್ಯಾತಿಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ಪ್ರಾದಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ದಾಸಾಯ ಪ್ರಾಣ್ಯು-
ಪ್ಪಪಯಿತ್ತೈಸುರಾಯ ಕ್ವಾಂ ಭೂಮಿಮುಪಬರ್ಹಣೇಂ ಶಯ್ಯಾಂ ಕಃ | ಅಕರೋಃ | ಹತ್ವಾ
ಭೂಮಾವಸಾತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರೋತೇರ್ಲುಞ್ ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿಚ್ಚೇರ್ಲುಞ್ || ಅಥ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ |
ಮಘನಾ ಧನವಾನಯಮಿಂದ್ರಿಸ್ತಿಸ್ತೋ ಭೂಮಿಃ | ದಾರ್ಶಿಕಸಾಶುಕಸೌಮಿಕರೂಪಾ ಭೂಮಿಃ
ಕ್ಷಿತ್ರಂತರಿಕ್ಷದ್ಯುರೂಪಾ ವಾ ಭೂಮಿದಾರ್ಶನುಚಿತ್ರಾ ದಾನೇನ ದೇಯೈರ್ಧನ್ಯವಾ ಚಾಯನೀಯಾಃ
ಕರತ್ | ಕರೋತಿ | ಯದ್ವಾ | ತಿಸ್ತೋರಯೋರಜತಹಿರಣ್ಯಮಯಾಃ ಪುರೀದಾಫನುಚಿತ್ರಾಃ ಖಂಡನೇನ
ಚಿತ್ರಾ ಅಕರೋತ್ | ತಥಾ ದುರ್ಯೋಣೇ ಮಪ್ಪಯೋನೌ ಸ್ಥಾನೇ ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ
ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ವಾ ಕುಯನಾಚಂ ಕುಶ್ಚಿತಂ ಶಬ್ದಾಯಂತಮೇತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ಮೃಧಿ ಸಂಗ್ರಾಮೇ
ನಿ ಶ್ರೇತ್ | ಹಿಂಸಿತವಾನ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಕವಿಃ—ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಹೋತೃವು ಅಥವಾ ಕವಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು |
ಅಕೃಸಾತೌ—ಅನ್ನ ಲಾಭ ನಿಮಿತ್ತ ಕವಾಗಿ | ರಸತ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ | ದಾಸಾಯ—ಪ್ರಾಣಿ
ಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನಿಗೆ | ಕ್ವಾಂ—ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ—ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ | ಕಃ—
ನೂಡಿದೆ | ಮಘನಾ—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು | ತಿಸ್ತಃ—ದಾರ್ಶಿಕ, ಪಾರುಕ, ಸೌಮಿಕ, ರೂಪವಾದ
ಮೂರು ಕರ್ತೃಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕ್ಷಿತ್ರಂತರಿಕ್ಷ ದ್ಯುರೂಪವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು | ದಾನು ಚಿತ್ರಾಃ—ದಾನ

ಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ದೇಯವಾದ ಧನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಹಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕರತಃ—ವಾಡುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ತಿಸ್ರಃ—
ಅಯೋರಜತ ಹಿರಣ್ಯಮಯವಾದ ಮೂರು ಅಸುರ ನಗರಗಳನ್ನು | ದಾನು ಚಿತ್ರಾಃ—ಬಂಡಿಸಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣು
ವಂತೆ | ಕರತಃ—ಮಾಡಿದನು |] (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ದುರ್ಯೋಧನೇ—ದುಷ್ಪಶ್ಚಳದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದುರ್ಯೋಧನ
ನೆಂಬ ರಾಜನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ | ಕುಯವಾಚಿಂ—ಕುತ್ತಿತವಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕುಯವಾಚಿನೆಂಬ) ಅಸುರನನ್ನು |
ಮೃಧಿ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ನಿಶ್ರೀತಃ—ಹಿಂಸಿಸಿದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಚ್ಚೆ ಇಂದ್ರನೇ, ಅನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಹೋತ್ಯವು (ಕವಿನಾಮಕ ಋಷಿಯು) ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ,
ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸಕನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ಭೂಶಯ್ಯಾಗತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವೆ, ಧನಾಧಿಸತಿಯಾದ ನೀನೇ, ಭೂಮಿ,
ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಗಳನ್ನು ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು (ದಾರ್ಶಿಕ, ಪಾಶುಕ, ಸೌಮಿಕ ರೂಪವಾದ
ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ದಾನಾರ್ಥವಾದ ಧನದಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಹವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು), ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನನೆಂಬ
ರಾಜನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕುಯವಾಚಿನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಮಾಡಿದೆ

English Translation.

The sage praises you Indra, for the grant of desirable (food), since
you have made the earth the bed of the Asura. Maghavan has made the
three (regions) marvellous by his gifts, and has destroyed for (the prince)
Duryoni (the Asura), Kuyavacha, in combat

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಕವಿಃ ಈ ಪದವು ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೧೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಣ
ಜ್ಞಾನಪಾರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ಅನೂ ಚಾನೋ ವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯ
ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಎಂದೂ, ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಆದ ಹೋತ್ಯವೆಂಬ ಋಷಿಜನು ಅರ್ಕಸಾತೌ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದರಲ್ಲಿ
ಸಾಧನವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಮಾಡುವನೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು
ವಿವರಿಸಿರುವ ಸಾಯಣರು,

ಕವಿಃ ಅರ್ಕಸಾತೌ ರಶತಃ ಎಂಬ ಇದೇ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಯದ್ವಾ ಏತನ್ನಾನುಷ್ಠೀ ಅನ್ನಾರ್ಥಮಸ್ತೌತಃ
ಇಂದ್ರಂ ? ತಸ್ಯಾತಿಪ್ರಭೂತಮನ್ನಂ ಸ್ವಾದಾಃ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕವಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯು ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊಂದುವ
ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಅವನಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವನು ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಕಸಾತೌ—ಅರ್ಚನೀಯಸ್ಥಾನೈಸ್ಯ ಲಾಭೇ | ಯಾಸ್ಯರು ಅರ್ಕಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ
(ನಿ ೩-೯) ವಕ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಾರಮಾಡಿ, ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚತಿ

ಅರ್ಚ್ಯರಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯರಾಗಿರುವರು, ಎಂದೂ, ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇನಾರ್ಚತಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಇತರರನ್ನಾಗಲೀ ಪೂಜಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನೆಮಾಡಲು ಸಾಧನವಾದ ಮಂತ್ರವೂ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ. ಅರ್ಕಮನ್ಸಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ, ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಅರ್ಚನಾ ವಿಷಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯ ಅರ್ಕಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದೂ, ಅರ್ಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಚ್ಯತೇ, ಇತಿ ಅರ್ಕಃ, ಅರ್ಚನಸಾಧನಮರ್ಕಃ, ಅರ್ಚನನಿಮಿತ್ತಮಪಿ ಅರ್ಕಃ, ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ, ಅರ್ಕೋ ವ್ಯಕ್ತೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ ಕಟುಕಿನ್ನಾ ಕಟುವಾದ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ವೃಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಅರ್ಕಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತೂ,

ಗಾಯಂತಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರಿಣೋಽರ್ಚ್ಯತೈರ್ಕಮರ್ಕಿಣಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ತ್ವಾ ಕತಕ್ರತ ಉದ್ವಂಶಮಿವ ಯೇಮಿರೆ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ, ಅರ್ಕ, ಅರ್ಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಪೂಜ್ಯನು, ಪೂಜಿಸುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ದ್ದಾರೆ ಇದರಿಂದ ಸಾಯಣರಿಂದ ಎರಡುವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ

ದಾಸಾಯಿ ಜ್ಞಾಂ ಉಪಬರ್ಹಣೇಂ ಕಃ—ದಾಸಶಬ್ದವು ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಶದಾಸಯಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (ನಿ. ೨-೧೮) ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕರನು ದಾಸನು ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಾಣ್ಯುಪಸ್ಥಪಯಿತ್ರೇ ಆಸುರಾಯಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವ ಆಸುರನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಹತ್ವಾ ಭೂಮಾವಪಾತಯಃ ಆಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ವಾ ಎಂಬ ಪದವು ಭೂನಾಚಕಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೫) ಪರಿತವಾಗಿ, ಜ್ಞಾ ಹ್ರಿಯತೇರ್ನಿವಾಸಕರ್ಮಾಣಃ|ವಾಸಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕ್ವಾ ಶಬ್ದವು ಭೂಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಘವಾ—ಮಘ ಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿವೆಯಾದುದರಿಂದ ಧನವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹೊಂದಿ ಮಘವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯವಹೃತವಾಗಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ

ತಿಸ್ರಃ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಕರತ್—ಸಂಯಣರು ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ದಾನು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಗಳು ಆಚರಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದಾರ್ಶಿಕ ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯ (ಜ್ಞಾನದಿಂದವ್ಯೇಯ)ವಾದುವು, ಪುರುಕ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದುವು, ಸೌಮಿಕ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತಾ ಸಂಬಂಧವಾದುವು, ಎಂದು ತಿಸ್ರಃ ಭೂಮಿಃ ಮೂರುವಿಧವಾದ ರೂಪಗಳಾಗಿರುವುವು ಆದಕಾರಣ ಇವುಗಳ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪ್ರವೇಶವು ಕ್ಷಿತಿ ಅಂತರಕ್ಕೆ, ದ್ಯುಲೋಕಗಳಾಗಿರುವುವು ಎಂದುಹೇಳಿ, ಈ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲದಾಯಕಗಳಾಗುವಾಗ ದಾನೇನ ಧನ್ಯ-ರ್ದೇಯಃ ನಾ ಧನಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ, ದಾನಾರ್ಥವಾದ ವಸ್ತುವಂತರಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅರ್ಚಿತಗಳಾಗುವುವು ಎಂದು

ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಸದಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಚಾಯನೀಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ-- ಅಯೋರಜತೆಹಿರಣ್ಮಯಾಃ ಪುರೀಃ ದಾನುಚಿತ್ರಾಃ ಖಂಡನೇನ ಚಿತ್ರಾಃ ಅಕರೋತ್ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದೆ ಅಥ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸಪರವಾಗಿಯೂ, ತತ್ಪ್ರಪರವಾಗಿಯೂ ಎಂದು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇತಿಹಾಸ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಸುರರು ಲೋಕವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಸುನರ್ಣಮಯರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮೂರು ನಗರಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಿ, ಚಿತ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವಂತೆ ಖಂಡಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೋ ಅವಖಂಡನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧಾತು ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಖಂಡನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (ಇಂದ್ರನು ಇಷ್ಟಾನಿಯೆಂದೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ತಾನುಸ, ರಾಜಸ, ಸಾತ್ವಿಕ, ರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಎಂದೂ ಅವನು ಅವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರುವನೆಂದೂ ತತ್ಪ್ರಾರ್ಥನವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿವರಿಸಿಲ್ಲ).

ದುರ್ಯೋಧನೇ ಕುಯನಾಚಂ ಮೃಧಿ ನಿಶ್ರೇತ್ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟಯೋನೌ ಸ್ಥಾನೇ ಕೃತ್ರಿತಂ ಶಬ್ದಾಯಂತಂ ಅಸುರಂ—ಇಂದ್ರನು ದುಷ್ಟನಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವಾದ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಆಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಸದಕ್ಕೆ ಏತನ್ನಾಮಕಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯರ್ಥಂ ಏತನ್ನಾಮಾನಮಸುರಂ ದುರ್ಯೋಧನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರಾಜನ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಕುಯವನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶಪಡಿಸಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿವರಿಸಿದೆ ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅತ್ರ ಪರೋಕ್ಷಕೃತಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ

! ವ್ಯಾಕರಣಸಕ್ರಿಯಾಃ |

ರಪತ್—ರಪ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ—(ಸಾ ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಂಹಾತ್ಪುರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ಪುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅರ್ಕಸಾತಾ—ಅರ್ಕಸ್ಯ ಸಾತೀ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸಾಯ—ದಸಿ ಸೇವನೇ. ಧಾತು ದಂಸೇ ಷ್ಟಟನೌ ನಅಚಿ (ಉ. ಸೂ ೫-೬೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟ, ಟನ್, ಪ್ರತ್ಯಯ ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಚುಟೋ (ಸಾ. ಸೂ. ೧-೩-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಪುರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಃ—ಡುಕೃತ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲುದ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಯ—(ಸಾ ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ

ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ದಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋದೀರ್ಘಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕರತ—ಪೂರ್ವೋತ್ತಮಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕ ಲೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಲೇಟೋಡಾಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತಿಸ್ರಃ—ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತಾಂತವಾದ ತಿಸ್ರಾದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉದಾತ್ತಯಣೋಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕುಯವಾ ಚಮ್—ಕುಯಾ ವಾಕ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ಕುಯವಾಕ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀತ್—ಶ್ರೀಜ್ ಪಾಕೇ ಧಾತು. ಲಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ**—**ಧಾತುಕಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಪಂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ॒ನಾ ತಾ ತ॑ ಇ॒ಂದ್ರ ನ॒ನ್ಯಾ ಆ॒ಗುಃ ಸ॒ಹೋ ನ॒ಭೋಽ॑ವಿ॒ರಣಾಯ॑ ಪೂ॒ರ್ವೀಃ |
ಭಿ॒ನತ್ಪು॒ರೋ ನ॑ ಭಿ॒ದೋ ಅ॒ದೇವೀ॒ರ್ನನ॒ಮೋ ವ॒ಧರ॑ದೇ॒ವಸ್ಯ॑ ಪೀ॒ಯೋಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ॒ನಾ | ತಾ | ತೇ | ಇ॒ಂದ್ರ | ನ॒ನ್ಯಾಃ | ಆ | ಅ॒ಗುಃ | ಸ॒ಹಃ | ನ॒ಭಃ | ಅ॒ವಿ॒ರಣಾಯ॑ | ಪೂ॒ರ್ವೀಃ ||
ಭಿ॒ನತ್ | ಪು॒ರಃ | ನ | ಭಿ॒ದಃ | ಅ॒ದೇವಿಃ | ನ॒ನಮಃ | ವ॒ಧಃ | ಅ॒ದೇ॒ವಸ್ಯ॑ | ಪೀ॒ಯೋಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಸನಾ ಸದಾತನಾನಿ ನಿತ್ಯಾನಿ ತಾನಿ ಶೌರ್ಯಾಣಿ ನವ್ಯಾ ನವತರಾ ಇದಾನೀಂತನಾ ಯುಷಯ ಆಗುಃ | ಆಗಚ್ಛಂತಿ | ಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜೇನ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಾನಿ ತಾನೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಪೂರ್ವೀರ್ವಹೀರ್ವಭೋ ಹಿಂಸಾ || ನಭೇರ್ಹಿಂಸಾರ್ಥಾತ್ಪ್ರೀತ್ಯಾಃ | ತದಂತಸ್ಯೇದಂ ರೂಪಂ || ತಾ ಹಿಂಸಾ ಅವಿರಣಾಯಾವಿಗತರಣಾಯ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಶನಾಯ ಸಹಃ | ಅಭ್ಯಭವಃ | ತದರ್ಥಂ ಭಿದೋ ಭೇತ್ಸ್ರ್ವಾರ್ಥಾತಿಕಾ ಅದೇವೀರಾಸುರೀಃ ಪುರೋ ನ ಪುರೀರಪಿ ಭಿನತ್ | ವಿದಾರಿತವಾನಸಿ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ | ನಶಬ್ದಶ್ಚಾರ್ಥಃ || ತಥಾದೇವಸ್ಯಾಸ್ತುತ್ಯಸ್ಯ ಪೀಯೋರ್ಹಿಂಸಕಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಧವೃಜ್ರಂ ನನಮಃ | ಅನಮಯಃ | ಅನುಕೂಲಮಕರೋಃ || ಯದ್ವಾ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ತತ್ರಶ್ಚಾಲೇ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೈಸ್ತಾ ತಾನಿ || ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ತಾಃ ಪೂರ್ವೀಃ ಪುರಾತನ್ಯು ಅಪೋ ನವ್ಯಾ ನೂತ್ನಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯ ಆಗುಃ | ಆಗಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಅವಿರಣಾಯಾವಿರಮಣಾಯ ಪ್ರಾಣಿನಾಮವಿನಾಶನಾಯ | ತದರ್ಥಂ ನಭೋ ಹಿಂಸ. ಕಾನ್ವಂಧಕಾನ್ವಾ ಮೇಘಾನ್ ಸಹಃ | ಮರ್ಷಣಮಕರೋಃ | ಕಿಂಚಾದೇವೀಃ ಪುರೋದವರ್ಷಣೇನಾದೇವನಶೀಲಾನುದಕಪುಟಬಂಧಾನ್ ಭಿನತ್ | ಭಿನ್ನಾನಕರೋಃ | ತಥಾದೇವಸ್ಯಾದೇವನಶೀಲಸ್ಯ ಪೀಯೋಃ ಸ್ತುತಿಕೂಲಸ್ಯ | ವೃತಸ್ಯ ವಧವೃಜ್ರಂ ನನಮಃ | ಅನಮಯಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧನಾದ | ಸನಾ—ನಿತ್ಯಗಳೂ | ನವ್ಯಾಃ—ನವೀನವಾದವುಗಳೂ (ಈಚಿನವೂ) | ಪೂರ್ವೀಃ—ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕಗಳೂ ಆದ | ನಭಃ—(ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಭೂತವಾದ) ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು | ಆ ಆಗುಃ—(ಬುಸಿಗಳು ಸ್ತುತಿವ್ಯಾಜದಿಂದ) ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತಾಃ—ಆ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು | ಅವಿರಣಾಯ—ಯುದ್ಧಗಳು ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಸಹಃ—ಸಹಿಸಿದೆ | (ತದರ್ಥಂ—ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ) | ಭಿದಃ—ನಾಶಕಾರಕಗಳೂ | ಅದೇವೀಃ—ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಗಳೂ ಆದ | ಪುರಃ ನ—ನಗರಿಗಳನ್ನೂ | ಭಿನತ್—ಭೇದಿಸಿದೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅದೇವಸ್ಯ—ಅಸ್ತುತ್ಯನೂ | ಪೀಯೋಃ—ಹಿಂಸಕನೂ ಆದ ಅಸುರನ | ವಧಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನನಮಃ—(ಬಗ್ಗಿಸಿದೆ) ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದೆ.

ಅಧವಾ(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸನಾ—ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ | ತೇ—ನಿನ್ನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ | ಪೂರ್ವೀಃ ತಾಃ—ಪುರಾತನಗಳಾದ ಆ ಉದಕಗಳು | ನವ್ಯಾಃ—ಸ್ತುತ್ಯಗಳಾಗಿ | ಅವಿರಣಾಯ—ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಾಶವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಆ ಆಗುಃ—ಬರುತ್ತವೆ | (ತದರ್ಥಂ—ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೇ) | ನಭಃ—ಹಿಂಸಕಗಳು ಅಥವಾ ಬಂಧಕಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು | ಸಹಃ—ನಮ್ಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅದೇವೀಃ—(ಮಳೆಗರೆಯದೇ) ಅಸಂತೋಷಕಾರಕಗಳಾದ | ಪುರಃ—ಉದಕಬಂಧನಗಳನ್ನು | ಭಿನತ್—ಭೇದಿಸಿದೆ | ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ಅದೇವಸ್ಯ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸದೇ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವದವನಾದ | ಪೀಯೋಃ—(ಮತ್ತು) ಪ್ರತಿಕೂಲನಾದ ವೃತ್ತಾಸುರನ | ವಧಃ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ನನಮಃ—ಬಗ್ಗಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಾಶಕಾರಕಗಳಾದ ಅಸುರ ನಗರಿಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸಿ, ದುಃಖಕಾರಿಯೂ ಹಿಂಸಕನೂ ಆದ ಅಸುರನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಮುಂದುಮು ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನೀನು ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಇಂತಹ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಎದುರಿಸಿದ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಬುಸಿಗಳು ಸರ್ವದಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation.

The sages have celebrated your everlasting (as well as your) recent (exploits, in achieving which) you have endured many injuries in putting an end to war: verily, you have de molished the hostile and undivine cities; you have bowed down the thunderbolt of the undivine Asura.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನವ್ಯಾಃ ಸನಾ ಅಗುಃ—ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ನವ್ಯಾಃ ಇದಾನೀಂತನಾಃ ಯಿಷಯಃ** ಈಗಿನ ಋಷಿಗಳೆಂದು **ನವ್ಯ** ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಪ್ರಾಚೀನರಾಗದೆ ಇರುವ ಈಗಿನ ಋಷಿಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ (ಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು) ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಅಚರಿತವಾದ ಶೌರ್ಯಾಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ಮೂಲಕವಾಗಿ (ಹೊಂದುವರು) ತಿಳಿಯುವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಭಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಾನುಪದವಾಗಿ ಉದಕವೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ನಿರೂಪಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಹಿಂಸಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. **ಪೂರ್ವೀಃ ನಭಃ ಅವಿರಣಾಯ ಸಹಃ** ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತನಾದ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು, ಯುದ್ಧಗಳು ಆಗದಿರುವಂತೆ (ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಉಪಶಾಂತವಾಗಿ ಇರುವಂತೆಮಾಡಲು) ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವನು. ಮತ್ತು ಅಸುರಸಂಬಂಧವಾದ **ಪುರೋನ ನಗರಗಳನ್ನೂ** ಕೂಡ ನಾಶಪಡಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಮಹಿಮೆಯು ವಿಸ್ಮಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ—**ಪೂರ್ವೀಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಪುರಾತನ್ಯಃ ಆಸಃ** ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ **ನವ್ಯಾಃ ಸ್ತುತ್ಯಾಃ** ಎಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪುರಾತನವಾಗಿ ಇರುವ ಉದಕಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕವುಗಳೇ ಆದರೂ, ಆಯಾಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹಗಳಾಗಿ ಇರುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ (ಸ್ಥಿತಿಯು) ಜೀವನವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೂ,

ತದರ್ಥಂ ನಭೋ ಹಿಂಸಕಾನ್ ಬಂಧಕಾನ್ ವಾ ಮೇಘಾನ್ ಸಹಃ ಮರ್ಷಣಮಕರೋಃ |
ಕಿಂಚಿ ಅದೇವೀಃ ಪುರಃ ಅವರ್ಷಣೇನ ಅದೇವನಶೀಲಾನ್ ಉದಕಪುಟಬಂಧಾನ್ ಭಿನ್ನಾನೇ-
ಕರೋಃ | ತಥಾ ಅದೇವಸ್ಯ ಅದೇವನಶೀಲಸ್ಯ ಪೀಯೋಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಸ್ಯ ವೃತ್ತಸ್ಯ ವಧಃ
ವಜ್ರಂ ನನಮಃ ಅನಮಯಃ |

ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವವುಗಳೂ, ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವುಗಳಾದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂಸೆಮಾಡದಿರುವಂತೆ ತಡೆದಿರುವನು. ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಸದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಬೀರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ನಗರಗಳಂತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ನಗರಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಇಂದ್ರನು ಭೇದಿಸುವನು. ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಲೋಕಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವ ಮೇಘವನ್ನು ನಜ್ಜಿಯಾಧದಿಂದ ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಅಚರಿಸುವನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಮಯವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಾ—ತಾನಿ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ **ಶೇಶ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲೋಪ. ಅಥವಾ ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯ

ಅಗುಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಲುಜಾಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾದೇಶ. **ಗಾತಿಸ್ಥಾಘಸಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಆತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. **ಉಸ್ಯಪದಾಂತಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ನಭಃ—ಇಭ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭಿನತ್—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ. ಧಾತು ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಇತಶ್ಚ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಮ್ ಏಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಿದಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದೇವೀಃ—ನಜ್ ತಪ್ಪುರೂಪ ಸಮಾಸ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ **ತತ್ತೇರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ-** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನನಮಃ—ಇಮು ಪ್ರಪ್ತಪ್ತೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಕ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಮ್ ಏಕರಣ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಧಾತುವಿನಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪೀಯೋಃ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು **ಖಿರು ಶಂಕು ಪೀಯು** (ಉ ಸೂ. ೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಷಷ್ಯಂತರೂಪ.** || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾತಃ ||

ತ್ವಂ ಧುನಿರಿದ್ವು ಧುನಿಮುತೀರ್ಯುಣೋರಪಃ ಸೀರಾ ನ ಸ್ತವಂತೀಃ |

ಪ್ರ ಯತ್ಸನುದ್ರನುತಿ ಶೂರ ಸರ್ಷಿಪ್ ಸಾರಯಾ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಸ್ವಸ್ತಿ || ೯ ||

ಶರಣಾಶಾಸ್ತ್ರಂ |

ತ್ವಂ | ಧುನಿಃ | ಇಂದ್ರ | ಧುನಿಮತೀಃ | ಯುಣೋಃ | ಅಪಃ | ಸೀರಾಃ | ನ | ಸ್ತವಂತೀಃ |

ಪ್ರ | ಯತ್ | ಸಮುದ್ರಂ | ಅತಿ | ಶೂರ | ಪರ್ಷಿ | ಸಾರಯ | ತುರ್ವಶಂ | ಯದುಂ | ಸ್ತಸ್ಮಿ || ೯ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಧುನಿಃ ಕಂಠಯಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಮಸಿ | ಅತೋ ಧುನಿಮತೀಃ ಕಂಠನೋ ವೇತತರಂಗವತೀಃ | ಅಥವಾ | ಧುನಿರ್ನಾಮ ಜಲಪ್ರತಿರೋಧಕಾರ್ಯಸುರಃ | ಸ ಏವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕತಯೋ ಯಾಸಾಂ ತಾದೃಶೀಃ | ಅಪ ಯುಣೋಃ | ಅಗಮಯಃ | ಭೂಮಾವಸಾತಯಃ | ತತ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸ್ತವಂತೀಃ ಪ್ರವಹಂತೀಃ ಸೀರಾ ನ | ನದೀನಾನ್ಯೈತತ್ | ಸರಣವತೀರ್ನದೀರಿವ | ತದ್ವತ್ಸಂತತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕೃತ್ವಾ ಹೇ ಶೂರ ಯದ್ಯದಾ ಸಮುದ್ರಮತಿ ಪರ್ಷಿ ಅತಿಕ್ರಮ್ಯ ಪೂರಯಸ್ಕೃದಕಂ ತದಾನೀಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಮುಭಾವಪಿ ರಾಜರ್ಷೀ ಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನಿನಾಶಂ ಸಾರಯ | ಆಸಾಲಯಃ ಸಂಪೂರ್ಣಜಲವರ್ಷಣೇನ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ತ್ವಮಪೋ ಯದವೇ ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ | ಋ ೫-೩೧.೮. | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಧುನಿಃ (ಅಸಿ)—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭಯಿಂದ) ನಡುಗಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀ (ಆದುದರಿಂದ) | ಧುನಿಮತೀಃ—ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಧನಾ ಧುನಿನಾಮಕ ಅಸುರನೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾಗಿ ಉಳ್ಳ | ಅಪಃ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಸ್ತವಂತೀಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ | ಸೀರಾಃ ನ—ನದಿಗಳಂತೆ (ಸತತವಾಗಿ) | ಯುಣೋಃ—ಹೊರಡಿಸಿದೆ (ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳಿಸಿದೆ) (ಹೀಗೆಯೆಮಾಡಿ) | ಶೂರ—ಎಲೈ ಶೂರನೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಮುದ್ರಂ—ಸಮುದ್ರವನ್ನು | ಪ್ರ ಅತಿ ಪರ್ಷಿ—ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ತುಂಬುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಅಗ) | ತುರ್ವಶಂ—ತುರ್ವಶನೇಬ ಮತ್ತು | ಯದುಂ—ಯದುವೆಂಬ (ರಾಜರನ್ನು) | ಸ್ತಸ್ಮಿ—ನಾಶಹೊಂದದಂತೆ | ಸಾರಯ—ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ನಡುಕವುಂಟುಮಾಡುತ್ತೀಯೇ; ಇಂತಹ ನೀನು ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧುನಿನಾಮಕ ಅಸುರನನ್ನು ವಧಿಸಿ, ಉದಕಗಳನ್ನು ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾಗಿ ಹೊರಡಿಸಿ, ಅದರಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ, ತುರ್ವಶ ಮತ್ತು ಯದುಗಳೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರಿಗೆ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ.

English Translation

You, Indra, are the terrifier (of your foes); you have made the trembling waters overspread (the earth) like flowing rivers. but, hero, when you fill the ocean, you have protected in their well-being Turvasha and Yadu.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧುನಿಃ—ಕಂಪಯಿತಾ | ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸುವವನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. **ಧೂಷ್ ಕಂಪನೇ** ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾದ ಧುನಿ ಎಂಬ ಪದವು **ಧುನಿಃ ಧುನೋತೇಃ** (ನಿ. ೫-೧೨) ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಧುನಯಃ ಎಂದು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ಧುನಿಮತೀಃ ಅಪಃ ಋಣೋಃ—ಕಮ್ಮನೋಪೇತತರಂಗವತೀಃ | ಅಥವಾ ಜಲಪ್ರತಿರೋಧ-ಕಾರೀ ಅಸುರಃ ಸ ಏವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕತಯಾ ಯಾಸಾಂ ತಾದೃಶೀಃ ಅಪಃ ಭೂಮಾವಸಾತೆಯಃ | ಉದಕಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಅಲುಗಾಡುವುದರಿಂದ ತೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುಗಳಾಗಿ ಧುನಿಮತ್ಯಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಉದಕವನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಅಸುರನಿಗೆ ಧುನಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹಪ್ರತಿಬಂಧಕನಾದ ಧುನಿಯನ್ನು (ಧುನಿ ಎಂಬ ಅಸುರನನ್ನು) ಹೊಂದಿರುವ ಉದಕಗಳು ಧ್ಯುನಿಮತ್ಯಃ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಇರುವ ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಭಾವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉದಕಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿರುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರವಂತೀಃಸೀರಾ ನ—ಸರಣವತೀರ್ನದೀರಿವ | ತದ್ವತ್ಸಂಗತಾಃ | ಸ್ರವಂತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದವು ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೪) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನ ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾವಾಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಕಗಳು ಒಬ್ಬಾಗಿ ಸೇರಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ಹಾಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೋಲಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಶೂರ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸಂಭೋಧಿಸಿ **ಯತಃ ಸಮುದ್ರಮತಿಪರ್ಷಿ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಸ್ತಸ್ತಿ ಸಾರಯ | ಯದಾ ಸಮುದ್ರಮತಿಕ್ರಮ್ಯ ಉದಕಂ ಪೂರಯಸಿ ತದಾನೀಂ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ ಉಭಾವಸಿ ರಾಜರ್ಷೀ ಸಂಪೂರ್ಣಜಲವರ್ಷಣೇನ ಅವಿನಾಶಂ ಅಪಾಲಯಃ |** ಇಂದ್ರನು ಸಮುದ್ರವೂ ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಉದಕಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದಾಗ ಯದು ತುರ್ವಶ ಎಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಗಳು ಇಬ್ಬರೂ ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವು—**ತ್ವಮಪೋ ಯದವೇ ತುರ್ವಶಾಯಾರಮಯಃ** (ಋ. ಸಂ ೫-೩೧-೮) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸಾಯಣರು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಋಗುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸ ನಃ ಪಿತೇವ ಸೂನವೇಗ್ನೇ ಸೂಸಾಯನೋ ಭವ | ಸಚೆಸ್ತಾ ನಃ ಸ್ತಸ್ತಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೯)

ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಸ್ತಸ್ತೀತಿ ಅವಿನಾಶಿನಾಮ ಅಸ್ತಿರಭಿಪೂಜಿತಃ ಸು ಅಸ್ತೀತಿ | ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಪೂಜಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು (ಸೇರಿ) ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಸು ಅಸ್ತಿ ಸ್ತಸ್ತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅವಿನಾಶಿ—ನಾಶರಹಿತವಾದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಎಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು

ಸ್ವಸ್ತಿರಿದ್ಧಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷಸ್ವತ್ಯಭಿ ಯಾ ವಾಮನೋತಿ |

ಸಾ ನೋ ಅವಾ ಸೋ ಅರಣೇ ನಿ ಸಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾ ಭವತು ದೇವಗೋಪಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೩--೧೬)

ಸ್ವಸ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ಆ ದೇವಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿರೇವ ಹಿ ಪ್ರಪಥೇ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ರೇಕ್ಷಸ್ವತೀ ಧನವತ್ಯಭ್ಯೇತಿ ಯಾ ವಸೂನಿ ವನನೀಯಾನಿ

ಸಾ ನೋಽವಾ ಗೃಹೇ ಸಾ ನಿರಮಣೇ ಸಾ ನಿರ್ಗಮನೇ ಸಾತು ಸ್ವಾವೇಶಾ ಭವತು ದೇವೀ

ಗೋಪ್ತೀ ದೇವಾನ್ ಗೋಪಾಯತ್ಪ್ರೀತಿ ದೇವಾ ಏನಾಂ ಗೋಪಾಯಂತ್ಪ್ರೀತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೧೧-೪೮)

ಇದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸ್ವಸ್ತಿದೇವಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಸರ್ವರಿಗೂ ಧನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವವರಂತೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವ ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮನ್ನು ಆ ದೇವಿಯು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ನಾವು ಸುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಹಾಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಈ ದೇವಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ದ್ಯುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಅಥವಾ ರಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ದೇವಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಧುನಿಃ—ಧುಂ ಕಂಪನೇ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಔಣಾದಿಕ ನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಧುನಿಮತೀಃ—ಧುನಿಃ ಆಸಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಧುನಿಮತ್ಯಃ ತಾಃ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬೀಪ್.

ಋಣೋಃ--ಋಣು ಗತೌ. ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರ ಲೋಪ. ತನಾದಿಕ್ಯೌಞ್ಞಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಏಕರಣ. ಸಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿಂದ ಪದಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೀರಾಃ—ಸಿರ್ಞ್ ಭಂಧನೇ ಧಾತು. ತುಸಿಚಿಮಾನಾಂ ದೀರ್ಘಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ ೨-೧೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೂರ ಎಂಬುದೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಂತೀ—ಸ್ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಉಗಿತತ್ವ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಃ. ದ್ವೀತಿಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಔಃ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಿ—ಪ್ಯ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋ ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಬಹುಲಂಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾರಯ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಅಚೋಞ್ಚಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಅದೇಶ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗ ಲುಕ್. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಮಿಂದ್ರ ವಿಶ್ವಧ ಸ್ಯಾ ಅವ್ಯಕತಮೋ ನರಾಂ ನೃಪಾತಾ |

ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಸಹೋದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಇಂದ್ರ | ವಿಶ್ವಧ | ಸ್ಯಾಃ | ಅವ್ಯಕ್ತಮಃ | ನರಾಂ | ನೃಪಾತಾ |

ಸಃ | ನಃ | ವಿಶ್ವಾಸಾಂ | ಸ್ಪೃಧಾಂ | ಸಹೋದಾಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಮಸ್ಮಾಕಂ ವಿಶ್ವಧ ವಿಶ್ವಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ಕಾಲೇ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೈರ್ವಾವ್ಯಕತಮಃ | ಯದ್ವಾ | ದಾತ್ವತಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಯಾಃ | ಭವ | ತಥಾ ನರಾಂ ನೃಪಾತಾಸ್ತದೀಯಾನಾಂ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಬಹೂನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಕ್ಷಕೋ ಭವ | ಅಪರೋ ನೃಕಬೋದ್ಧನುವಾದಃ | ಕಿಂಚಿ ಸ ತ್ವಂ ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪೃಧಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಸ್ಪರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತಾನಾಮಸ್ಮಕ್ಷೇನಾನಾಂ ಸಹೋದಾಸ್ತಾಸಾಮರ್ಥಾಯೈ ಬಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

। ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ।

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ । ತ್ವಂ—ನೀನು । ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮಗೆ । ವಿಶ್ವಧ—ಸಮಸ್ತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸಮಸ್ತವಿಧವಾಗಿ) । ಅವ್ಯಕತಮಃ—ರಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ (ದಾತೃಗಳಲ್ಲಿ) ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠನು । ಸ್ಯಾಃ—ಆಗು । (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) । ನರಾಂ ನೃಸಾತಾ—ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿ ನರರ ರಕ್ಷಕನೂ (ಆಗು) । (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತೂ) ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು । ನಃ—ನಮ್ಮ । ವಿಶ್ವಾಸಾಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ । ಸ್ವಧಾಂ—ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ರಕವಾದ ನಮ್ಮ ಸೇನೆಗೆ । ಸಹೋದಾಃ (ಸ್ಯಾಃ)—ಬಲದಾಯಕನಾಗು । (ವಯಂ—ನಾವೂ) । ಇಷಂ—ಆನ್ನವನ್ನು । ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ । ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ । ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

। ಭಾವಾರ್ಥಃ ।

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸಮಸ್ತಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಸ್ತವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವವನು ನೀನೇ ; ನೀನೇ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸು, ನಮ್ಮ ಸೇನೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬಲದಾನವನಾಡು, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

Be Indra, at all times our especial defender, the preserver of our people, the bestower of strength upon all these our emulous (followers), that we may obtain food, strength, and long life.

। ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ।

ವಿಶ್ವಧ ಅವ್ಯಕತಮಃ ಸ್ಯಾಃ— ವಿಶ್ವಸ್ಮಿತ್ಕಾಲೇ ವಿಶ್ವಪ್ರಕಾರೈರ್ವಾ ದಾತೃತಮಃ ಭವ । ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೋಧಿಸಿ, ಅವನು ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯನಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ನಮ್ಮ ಸತ್ಯಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿಯೂ, ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿಯೂ, ಇರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉದೀರತಾಮವರ ಉತ್ಪರಾಸ ಉನ್ನೈಧ್ಯಮಾಃ ಪಿತರಃ ಸೋಮ್ಯಾಃ ।

ಅಸುಂ ಯ ಈಯುರವೃಕ್ತಾ ಮತಜ್ಞಾಸ್ತೇನೋಽವಂತು ಪಿತರೋ ಹವೇಷು ॥

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫-೧)

ಈ ಮಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅವ್ಯಕಾ ಅನಮಿತ್ರಾಃ ಸತ್ಯಜ್ಞಾ ವಾ, ಯಜ್ಞಜ್ಞಾ ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು, ಅನಮಿತ್ರಾಃ ಸಾಮ್ಯಮುಪಗತಾಃ ತಮ್ಮನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುವವರು, ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವರು, ಎಂದು ಅವ್ಯಕ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನು ಅವ್ಯಕತಮನಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ.

ನರಾಂ ನೈಸಾತಾ—ಅಸ್ತದೀಯಾನಾಂ ಪುತ್ರಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಬಹೂನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಕೋ ಭವ | ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವ (ಪುತ್ರರು) ಮಕ್ಕಳು, ದಾಸರು ಇವರೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗಲೂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ವಿಶ್ವಾಸಾಂ ಸ್ವೃಧಾಂ ಸಯೋದಾಃ— ಸರ್ವಸಾಂ ಸ್ವರ್ಧಾನಿಮಿತ್ತಾನಾಂ ಅಸ್ತುತ್ವೇನಾನಾಂ ಅರ್ಥಾಯ ಬಲಸ್ಯ ದಾತಾ ಭವ | ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವರ್ಧಿಷ್ಟುಗಳಾಗಿರುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ಸಹಾಯಕರಿಗೆ ಅವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಹೆಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಅಶಂಸಿಸಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಬಲವನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದೋಣವೆಂದು ಆಶಿಸಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವಧ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೈಮೋದರಾದೀನಿ ಯಿಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಕತಿಮಃ—ನಾಸ್ತಿ ವೃಕಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ಅವ್ಯಕಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ಯಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಾಯನೇತಮುಚಿಷ್ಠನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೈಸಾತಾ—ಇಲ್ಲಿ ನೈ ಶಬ್ದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತ೦ ಯಲ್ಲಿ ತ್ವಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವೃಧಾಮ್—ಸ್ವರ್ಧ ಸಂಭರ್ಷೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೂ ಆಕಾರಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯೀತಿ ಪಡ್ಯಚಮೇಕಾದತಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯೈನ್ಯಂದ್ರಂ | ಆದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋ-
 ಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾದಿತರೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಷ್ಟಾಕ್ಷರತ್ವಾಚ್ಚ |
 ದ್ವಿತೀಯಶ್ಲೋಕೈಸ್ತಂಕುಸಾರಿಣ್ಯರೋಬೃಹತೀ ವಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ವಾ | ಅನು. ೨.೩- | ಇತ್ಯುಕ್ತ-
 ಲಕ್ಷಣಸದ್ಯಾವಾತ್ | ಅಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಶಿಷ್ಟಾಸ್ತಿ;ಷ್ಟಬಂತಪರಿಭಾಷಯೋ ಅನಷ್ಟುಭಂ ತ್ವಿತಿ
 ವಿಶೇಷವಚನೇನಾಪೋದಿತತ್ವಾದನುಷ್ಟುಭಃ | ಮತ್ತಿ ಷಳಾನುಷ್ಟುಭಂ ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಾದ್ಯಾ
 ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ || ದ್ವಿತೀಯೇ ಸ್ವರಸಾಮ್ಯಾದ್ಯೈಸ್ತುಚಃ ಸ್ತೋತ್ರೀಯಃ | ಅಭಿಜಿಹ್ವು-
 ದತ್ವೈಷ್ಠ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ಏಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ | ಅ ೮೫. | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಆದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ದ್ವಿತೀಯಪಾದಸ್ಯ ದ್ವಾದಶಾಕ್ಷರತ್ವಾದಿತರೇಷಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಷ್ಟಾಕ್ಷರತ್ವಾಚ್ಚ | ದ್ವಿತೀಯಶ್ಲೋಕೈಸ್ತಂಕುಸಾರಿಣ್ಯರೋ ಬೃಹತೀ ವಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ವಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅನುಕ್ರ. ೨-೩) ಎಂದರೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ೧೨ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಉಳಿದ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಛಂದಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ ಅಥವಾ ಉರೋಬೃಹತೀ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕೊಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ೧೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದು ಉಳಿದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟಿಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ನ್ಯಂಕುಸಾರಿಣೀ ಬೃಹತೀ ಛಂದಸ್ಸೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸವು. ಉಳಿದ ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿ ಷಳಾನುಷ್ಟುಭಂ ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಾದ್ಯಾ ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಎರಡನೆಯ ಸ್ವರ ಸಾಮ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರೀಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಎಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದ ಅಭಿಜಿಹ್ವುದತ್ವೈಷ್ಠ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ಏಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೮-೫)

ಸೂಕ್ತ—೧೨೫

ಮಂಡಲ-೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೫ ||
 ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೮ ||
ಸೂಕ್ತದ್ದರಿಂದ ಮಕ್ಕಂಖ್ಯೆ—೬	
ಮುಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ	
ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ	
ಛಂದಃ—೧. ಸ್ಯಂಧೋಗ್ರೀವೀ ಬೃಹತೀ	೨.೫. ಅನುಷ್ಟುಪ್
 ೬. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮತ್ಸ್ಯಸಾಯಿ ತೇ ಮಹಃ ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ಹರಿವೋ ಮತ್ಸರೋ ಮದಃ |

ವೃಷಾ ತೇ ವೃಷ್ಣ ಇಂದುರ್ವಾಜೀ ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮತ್ಸಿ | ಅಸಾಯಿ | ತೇ | ಮಹಃ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ | ಹರೀವಃ | ಮತ್ಸರಃ | ಮದಃ |

ವೃಷಾ | ತೇ | ವೃಷ್ಣೇ | ಇಂದುಃ | ವಾಜೀ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಹರಿವೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ತದ್ವನ್ನಿಂದ್ರ ಮಹೋ ಮಹಾನ್ ಪೂಜ್ಯೋಽಯಂ ಸೋಮಃ
ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತತ್ಪಾತ್ರೇಣೇವ ಸೋಮಪಾತ್ರೇಣ ಯಥಾ ಧಾರ್ಯತೇ ಸೋಮಸ್ತತ್ಪದ್ಮಶೇನ ತೇ ತ್ವಯಾ |
ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಯದ್ವಾ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತೇ. ತವ ಸ್ವಭೂತೋ ಮಹೋ ಮಹಾನ್ ಸೋಮ ಇತಿ
ವಾ ಯೋಜನಾ | ಅಸಾಯಿ | ಪೀಯತೇ || ಆಶಂಸಾಯಾ-ವಿವಕ್ಷಿತಶ್ಚಾದ್ಯೂತವಕ್ತ್ರಯೋಗಃ || ಯತಃ
ಪಿಬಸಿ ಆತೋ ಮತ್ಸಿ | ಮಾದ್ಯಸಿ ಮಾದಯಸ್ವ ವಾ | ಪಾತ್ರೇ ಯಥಾ ಸೋಮಃ ಪೂರ್ಯತೇ
ತಥಾತ್ಯರ್ಥಿಕಂ ಪಿಬ ಸೀತ್ವಾ ಚಿ ಮಾದಯಸ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ವೃಷ್ಣೇ ತೇಽಭಿಮತವರ್ಷಿತ್ರೇ
ತುಭ್ಯಂ | ಚಿತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಮತ್ಸರೋ ಮದಸಾಧನೋ ಮದಸ್ತರ್ಪಯಿತಾ ವೃಷಾ
ವರ್ಷಿತೇಂದಃ ಕ್ಷೇದಯಿತಾ | ಅಹ್ಲಾದಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾಜ್ಯನ್ನವಾನ್ | ಅನ್ನವಾಯತ್ಯಪ್ತಿಸದ್ಭಾ-
ವಾದನ್ನವಾನಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಸಹಸ್ರಸಾತಮೋಽಪರಿಮಿತದಾತ್ಯತಮಃ | ಸಹಸ್ರಪುರುಷಸಂಭಜನರ್ಪಯಾ-
ಶಕ್ತ್ಯತಿಶಯೋ ವಾ ಏವಮಹಾನುಭಾವಃ ಸೋಮಃ ಸಂಪಾದಿತಃ | ತಂ ಪಿಬೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಪಾಠಃ ||

(ಹೆ) ಹರಿವಃ—ಎಲೈ ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವದ್ವಯವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷ್ಣೇ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ |
ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ಮತ್ಸರಃ—ಮದಸಾಧನವೂ | ಮದಃ—ತೃಪ್ತಿಕರವೂ | ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವೂ |
ಇಂದುಃ—ಕ್ಷೇದನಕಾರಿಯೂ (ಹರ್ಷಕಾರಿಯೂ) | ವಾಜೀ—ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟವೂ (ಅನ್ನದಂತೆ ತೃಪ್ತಿಕರವೂ) |
ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ (ಸೋಮವು ಸಂಪಾದಿತವಾಗಿದೆ) |
ಮಹಃ—ಮಹನೀಯವಾದ ಈ ಸೋಮವು | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇ ಇವ—ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ |
ತೇ—ನಿನ್ನಿಂದ | ಅಸಾಯಿ—ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | (ಅದರಿಂದ) ಮತ್ಸಿ—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಹರಿನಾಮಕ ಅಶ್ವಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷದಾಯಕವೂ, ಹರ್ಷಕಾರಿಯೂ, ಅನ್ನದಂತೆ ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ಅಪರಿಮಿತ ಅನಂದದಾಯಕವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಈ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಸೋಮವನ್ನು, ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಭರ್ತಿಯಾಗಿ ಶುಂಟುವಂತೆ, ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿ, ಅದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗು.

English Translation.

Lord of steeds, you are exhilarated when the sacred (Soma juice) has been imbibed by you as by its (appropriate) vessel, for to you, showerer (of benefits), it is exhilarating, inebriating, invigorating, the yielder of delight, (satisfying as) food, and the giver of a thousand (pleasures).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

“ದ್ವಿತೀಯೇ ಸ್ವರಸಾಮ್ನಿ..... ” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರಸಾಮ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಸಾಮವೆಂಬುದು ಕೆಲವು ಯಾಗದಿನಗಳ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲೂ, ಅದರ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಸ್ವರಸಾಮದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

“ಅಭಿಷ್ವವತ್ಸ್ಯುಃ ಪೂರ್ವಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನಃ | ಸ್ವರಾಣಿ ತ್ವಿಹ ಪೃಷ್ಠಾನಿ | ತೇಷಾಂ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾ ಯಂಜ್ಞಯಥಾ ಅಪೂರ್ವಮತ್ಸ್ಯಸಾಯಿ ತೇ ಮಹ..... ”

(ಆ. ಶ್ರೌ. ೮-೫)

ಎಂಬ ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಭಿಷ್ವವತ್ಸ್ಯ ಯಃ ಪೂರ್ವಸ್ತ್ವುಹಸ್ತೇನಾತಿದಿಷ್ಟಾನಿ ವಹ್ಯಮಾಣುಣಿವಿಶಿಷ್ಟಾನಿ ತ್ರೀಣಿಹಾನಿ ಸ್ವರಸಾಮಂಜ್ಞಾನಿ ಭವಂತಿ | ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಕಾನಿ ಸಾಮಾನಿ ಏತೇಹ್ಯದಸ್ಸು ಪೃಷ್ಠಾನಿ ಭವಂತಿ | ಏತದೇವೈಷು ಸ್ವರಸಾಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ | ಯಥಾಸಂಖ್ಯೇನ ತೇಷಾಮೇತೇ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾ ಭವಂತಿ |

(ನಾರಾಯಣಕೃತ ವೃತ್ತಿಃ).

ಅಭಿಷ್ವವಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ದಿನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಸಾಮವೆಂಬ ಸಂಕ್ಷೇಪವಿದೆ. ಸ್ವರಸಂಜ್ಞಾಕಗಳಾದ ಸಾಮಗಳು ಈ ಅಹಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠಸಂಜ್ಞಾತ್ಮಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಅದೇ ಸ್ವರಸಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಸ್ವರಸಾಮದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಸ್ವರಸಾಮ್ನು ಉಪಯಂತೀನೋ ವೈ ಲೋಕಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾನ ಇಮಾನ್ಸೈ ಲೋಕಾನ್ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರಸ್ಪೃಶ್ಯಂತಸ್ತತ್ಸ್ವರಸಾಮ್ನಾಂ ಸ್ವರಸಾಮತ್ವಂ ತದ್ಯತ್ಸ್ವರಸಾಮ್ನು ಉಪಯಂತೈಷ್ಟೇವೈನಂ ತಲ್ಲೋಕೇಷ್ವಾಭಿಜಂತಿ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೯)

ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೇ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳು. ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಸ್ವರಸಾಮಗಳಿಂದ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದಿನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಮೂರುಲೋಕಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಕಾರಕನಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು Haug ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ

This etymology is certainly fanciful. Swara cannot be traced to the root ಸ್ವೃಣ್, a modification of ಪ್ರೀ to love. The name literally means "The samans of the tones" This appears to refer to some peculiarities in their intonations. These Samans being required only for great ಸತ್ತೆ which have been out of use for at least a thousand years it is difficult now to ascertain the exact nature of the Samans.

(Aiteraya Brahmana. P. 290 Translation by Haug.)

ಸ್ವೃಣ್ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರೀ ಎಂಬ ಧಾತುವೇ ಈ ಾದದ ಮೂಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವ ನಿರ್ವಚನವು ಅಷ್ಟು ಸಮರ್ಪಕವಾದುದಲ್ಲ ಸ್ವರವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕದ್ದೂ ಸತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿವತ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಸಾಮಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರರಬೇಕು. ಸಹಸ್ರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಈಗ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪಲ್ಲಬ್ಧವಾದ ಸಾಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಸ್ವರವಿಧಾನವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಲ್ಕಂಡ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮಾದಿನಗಳ ಪರಿಗಣನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಆದಿತ್ಯನ ಪರಿಭ್ರಮಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ, ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪರದಿನಗಳಲ್ಲೂ ನೆರವೇರತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತಸ್ಯ ವೈ ದೇವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಾಲೋಕಾದವ ಪಾಶಾದಬಿಭಯುಸ್ತಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಸ್ವರ್ಗೈರ್ಲೋಕೈರವಸ್ತಾತ್ರೈತ್ಯೈತ್ಯೈವನ್ ಸ್ತೋಮಾ ವ್ಯ ತ್ರಯೋ ಲೋಕಾಸ್ತಸ್ಯ ಪರಾಚೋಽತಿಪಾಶಾದ ಬಿಭಯುಸ್ತಂ ತ್ರಿಭಿಃ ಸ್ವರ್ಗೈರ್ಲೋಕೈಃ ಪರಸ್ತಾತ್ರೈತ್ಯೈತ್ಯೈವನ್ ಸ್ತೋಮಾ ವ್ಯ ತ್ರಯಃ ಸ್ವರ್ಗಾ ಲೋಕಾಸ್ತತ್ರಯೋಽವಸ್ತಾತ್ಸಪ್ತದಶಾ ಭವಂತಿ ತ್ರಯಃ ಪರಸ್ತಾನ್ಯಥ ಏವ ಏಕವಿಂಶ ಉಭಯತಃ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರ್ಧೃತ ಉಭಯತೋ ಹಿ ವಾ ಏವ ಸ್ವರಸಾಮಭಿರ್ಧೃತಸ್ತಸ್ಮಾದೇಸೋಽತರೇಮಾಲೋಕಾನ್ಯನ್ನ ವ್ಯಥತೇ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೪-೮೧)

ದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯನ ಪತನವುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೆದರಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಧಾರಸ್ತಂಭವನ್ನು ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಆಸರೆಯನ್ನೂ ಗಿರಿಸಿದರು. ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಈ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳು. ಆನಂತರ ಪುನಃಪತನದಿಂದ ಬೆದರಿ, ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಮೇಲೂ ಸಹ ಸ್ವರಸಾಮರೂಪವಾದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಇವೇ ಈ ಮೂರು

ಲೋಕಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಏಕಮದ್ದಿನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಸ್ತೋತ್ರವತ್ರಯವೂ, ಪಶ್ಚಾದ್ಭವಿಯಾದ ಸ್ತೋತ್ರವತ್ರಯವೂ ಸೇರಿ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರಮಗಳ ಸಮುದಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೂ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಏಕವಿಂಶಾಹವಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರನಾಮಗಳಿಂದ ಧೃತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಆದಿತ್ಯನ ಭ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ತಡೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

**ತೇಷಾಂ ವೈ ದೇವಾಃ ಸಪ್ತದಶಾನಾಂ ಪ್ರವ್ಲಯಾದಬಿಭಯುಃ ಸಮಾ ಇವ ವೈ ಸ್ತೋಮಾ ಅವಿ-
ಗೂಹ್ಯಾ ಇನೇಮೇ ಹ ನ ಪ್ರವ್ಲಿಯೇರನ್ನಿತಿ ತಾನ್ ಸವ್ಯಃ ಸ್ತೋಮೈರವಸ್ತಾತ್ರಾರ್ಯಾರ್ಷಣ್
ಸವ್ಯಃ ಪೃಷ್ಠೈಃ ಪರಸ್ತಾತ್ರೈದ್ಯದಿಭಿಜಿತ್ಸವಸ್ತೋಮೋಽವಸ್ತಾದ್ಭವತಿ ವಿಶ್ವಜಿತ್ಸವಸ್ಪೃಷ್ಠಃ
ಪರಸ್ತಾತ್ರೈಪ್ರಪ್ತದಶಾನುಭಯತಃ ಪರೈಷಂತಿ ಧೃತ್ಯಾ ಅಶ್ವನ್ನಯಾಯ |**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧೯)

ಸ್ವರನಾಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರಮಗಳೂ ಸಹ ಅವಲಂಬನವಿಲ್ಲದೇ ಪತನವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅವುಗಳ ಅಭೋಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ತೋತ್ರಮಗಳಿಂದಲೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠಗಳಿಂದಲೂ ಮುಚ್ಚಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಪೂರ್ವದಿನವಾದ ಅಭಿಜದಿನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸ್ತೋತ್ರಮಗಳಿಂದಲೂ, ಅದರ ಪರದಿನವಾದ ವಿಶ್ವಜದಿನದಲ್ಲಿ ಪೃಷ್ಠವನ್ನೂ ಪರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳು ಸಪ್ತದಶಸ್ತೋತ್ರಮವನ್ನು ಪತನದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸ್ವರನಾಮಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಉತ್ತತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

**ತ್ರಿಷ್ಪುಭಂ ಛಂದೋಃ ಗ್ರೀಷ್ಮಾಪ್ರತೋರ್ನಿರಮಿಮಾತ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಃ ಸ್ವಾರಮಿತಿ ತ್ರಿಷ್ಪುಭಕ್ಕಂದಸಃ
ಸ್ವಾರಗಂಸಾಮ ನಿರಮಿಮಾತ ಸ್ವಾರಾದಂತರಾಮ ಇತಿ |**

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೧-೧-೮)

ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಗ್ರೀಷ್ಮರುತುವಿನಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಪುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನೂ ತ್ರಿಷ್ಪುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರನಾಮವನ್ನೂ, ಸ್ವರನಾಮದಿಂದ ಅಂತರಾಮಗ್ರಹವನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಗವಾಂ ಅಯನಂ ಎಂಬ ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಈ ಆಚರಣೆಗೆ ಕಾಲವಿಭಜನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

1. ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಅತಿರಾತ್ರಃ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನ.
2. ಚತುರ್ವಿಂಶಾಹ.... ಚತುರ್ವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮಾತ್ಮಕವಾದದು.
3. ಪ್ರತಿವಾಸದಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ಅಭಿಷ್ಠವಸಡಹಗಳನ್ನೂ ಒಂದು ಪೃಷ್ಠೈಷಡಹವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಐದು ಮಾಸಗಳು.
4. ಅಭಿಜದಿನವನ್ನೂ ಮೂರು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಮಾಸವು (ಆರನೆಯದು)
5. ಏಕವಿಂಶಸ್ತೋತ್ರಮವನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ವಿಷುವದ್ದಿನವು.
6. ವಿಶ್ವಜದಿನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮೂರು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಸಪ್ತಮ ಮಾಸವು. ಇತ್ಯಾದಿ

ಈ ರೀತಿ ಗವಾಂ ಅಯನದ ಕಾಲವಾದ ಸಂವತ್ಸರದ ಅಂಗವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದೂ, ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಂವತ್ಸರಾಚ್ಛೇತುರ್ವಿಗ್ಂಶಮದಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಭಿಜ್ಞವಂ ಕ್ಷತ್ರಾತ್ಪೃಷ್ಠಮಗ್ನೀರಭಿಜಿತ-
ಮಧ್ಯೈಃ ಸ್ವರಸಾಮ್ನ ಆದಿತ್ಯಾದ್ವಿಷುವಂತಮುಕ್ತಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾ ನಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೨೨)

ಸಂವತ್ಸರದಿಂದ ಚತುರ್ವಿಂಶಾವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿಜ್ಞವವೂ, ಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಪೃಷ್ಠವೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಭಿಜಿತ್ತೂ, ಅಪ್ಸಿನಿಂದ ಸ್ವರಸಾಮವೂ ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ವಿಷುವದ್ದಿನವೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವು. ಇವು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ಇದಲ್ಲದೇ ಅಪ್ಸಿಗೂ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ

ಅಥ ಯತ್ಸ್ವರಸಾಮ್ನ ಉಪಯಂತಿ | ಅಪ ಏವ ದೇವತಾಂ ಯಜಂತ ಆಪೋ ದೇವತಾ
ಭವಂತಸಾಗ್ಂ ಸಾಯುಜ್ಯಗ್ಂ ಸೆಲೋಕತಾಂ ಜಯಂತಿ | ಅಥ ಯದ್ವಿಷುವಂತಮುಪಯಂತಿ |
ಆದಿತ್ಯಮೇವ ದೇವತಾಗ್ಂ ಯಜಂತ ಆದಿತ್ಯೋ ದೇವತಾ ಭವಂತ್ಯಾದಿತ್ಯೈ ಸಾಯುಜ್ಯಗ್ಂ
ಸೆಲೋಕತಾಂ ಜಯಂತ್ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾ ನಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೨-೧೩)

ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವನೆರಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ವರಸಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಅಧಿದೇವತೆಯೂ ಆದ ಅಪ್ಸನ್ನೇ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪೂಜೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಅಪ್ಸಿನೊಡನೆ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಸಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಆದರಂತೆಯೇ ವಿಷುವದ್ದಿನದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯನ್ನೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವರು ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆದಿತ್ಯನೊಡನೆ ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಸಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಇದು ಸ್ವರಸಾಮಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪುರಷನಿಗೂ ಗವಾನಯನ ಕಾಲವಾದ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಪುರುಷೋ ವೈ ಸಂವತ್ಸರಃ | ತಸ್ಯ ಸಾದಾದೇವ ಪ್ರಾಯಣೇಯೋಽತಿರಾತ್ರಃ ಸಾದಾಭ್ಯಾಗ್ಂ ಹಿ
ಪ್ರಯಂತಿ. . . . . || ೧ ||

ಅಯಮೇವ ದಕ್ಷಿಣೋ ಬಾಹುರಭಿಜಿತ್ | ಇಮ ಏವ ದಕ್ಷಿಣೋ ತ್ರೆಯಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವರಸಾ-
ಮಾನೋ ಮೂರ್ಧಾ ವಿಷುವಾನಿಮ ಏವೋತ್ತರೇ ತ್ರೆಯಃ ಪ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವರಸಾಮಾ ನಃ || ೨ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೪-೨)

ಸಂವತ್ಸರವೇ ಪುರುಷನು, ಗವಾನಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭದಿನವಾದ (ಪ್ರಾಯಣೇಯ) ಅತಿರಾತ್ರವೇ ಅವನ ಪಾದವು. ಪಾದವು ಸಂಚಾರಸಾಧನವಾಗುವಂತೆ ಈ ಅತಿರಾತ್ರವು ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಣಾರೂಪವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. . . . . ಅಭಿಜದ್ದಿನವೇ ಅವನ ಬಲಭುಜವು ಅಭಿಜದ್ದಿನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಅವನ ಬಲಭಾಗದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಗಳು ವಿಷುವದ್ದಿನವೇ ಮೂರ್ಧವು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ವರಸಾಮಗಳೇ ಎಡಭಾಗದ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ವರಸಾಮಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಗಾನಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ, Eggingling ಎಂಬ ಅಂಗ್ಗ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

‘ ಸ್ವಾರಸಾಮನ್ ’ is called a chanted verse which has no special concluding ನಿಧನ or finale, but in which the ಸ್ವರಿತ (circumflex), or first rising then falling pitch of the final vowel, takes the plan of the finale, whence ಸ್ವಾರ is often explained by ಸ್ವರನಿಧನ i. e, having the ಸ್ವರಿತ for its ನಿಧನ. In ಪಂಚನಿಂಶತ್ಪ್ರಾಕ್ಯಣ (IX. 3. 11) the ಸ್ವಾರಸಾಮನ್ is prescribed in case the Udgatris have previously committed an excess in their chanting .. ..In Latyayana Srouta Sutra (VI. 9. 6) Svvara samans thus treated are called ಪದಾನುಸ್ವಾರಾಣಿ whilst those with which the musical syllables “ ಹಾ ಇ ” are used with a similar effect, are called ಹಾಯಿಕಾರಸ್ವಾರಾಣಿ ... . ”

(Sacred Books of the East. Vol. XLIII. P. 6-7)

ಪ್ರಕೃತವಾದ “ ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ . . . . . ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರವುಳ್ಳ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ವಿಮುವದಿನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಎರಡನೇ ಭಾಗದ) ಸ್ವರಸಾಮದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು “ ಮತ್ಸ್ಯಪಾಯಿ ತೇ ಮಹ ವಿಮೇನಂ ಪ್ರತ್ಯೇತನ ” ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಲಾಯನರು (ಅಶ್ವ. ಶ್ಲೋ. ೮-೫) ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹರಿವಾಸ—ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ಪಾರ ಮಾಡಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಹರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು ಇರುವ ಕಾರಣ ಸಾಯಣರು ತದ್ಧನ್ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ತೇ ಅಪಾಯಿ—ಸೋಮಪಾತ್ರೇಣ ಯಥಾ ಧಾಯೇತೇ ಸೋಮಃ ಯದ್ವಾ ಪಾತ್ರ ಸ್ಯೇವ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತೋ ಮಹಾನ್ ಸೋಮ ಇತಿ ನಾ ಯೋಜನಾ | ಪಾತ್ರಸ್ಯೇವ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸೋಮಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸೋಮರಸವು ತುಂಬಿ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಹಾಗೆ ಎಂದು ತೃತೀಯಾಂತವಾದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಮಹಃ ಎಂಬ ಪದವೂ ಪ್ರೋಚ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥಬೋಧಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಭೂತ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪಾತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹ ನೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸೋಮಪಾನಾರ್ಹನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಭೂತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸೋಮರಸವು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿರುವಕಾರಣ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಮತ್ಸ್ಯ—ಮಾದ್ಯಸಿ ಮಾದಯಸ್ವ ನಾ | ಪಾತ್ರೇ ಯಥಾ ಸೋಮಃ ಪೂರ್ಯತೇ ತಥಾ ಅತ್ಯಧಿಕಂ ಪಿಬ ಸೀತ್ಯಾ ಚ ಮಾದಯಸ್ವ | ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ತುಂಬಿರುವಂತೆ, ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ, ಮದವನ್ನು ಹೊಂದಲಿ ಎಂಬ ಆಶಂಸೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮರಸವು ಮತ್ಸ್ಯರೇ—ಮದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಧನವಾದದ್ದು. ಮದಃ—ಸಂತೋಷ ವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ವರ್ಷಿತಾ—ಬಲವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಃ—ಆಹ್ಲಾದವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು, ಎಂದು ಸೋಮದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಾಜೀ—ಅನ್ನವು ತೃಪ್ತಿಜನಕವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನವಾನ್ ಎಂದೂ, **ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ**—ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿ ದಾನವನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಹಸ್ರ ವೀರರನ್ನು ತಡೆಯುವ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದೆಂದೂ ಸೋಮರಸಪ್ರಭಾವವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಈ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಪಾನಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆಶಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮತ್ಸಿ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ಖರಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಸಿಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಸಾಯಿ—ಸಾ ಪಾನೇ ಧಾತು **ಆಶಂಸಾಯಾಂ ಭೂತವಚ್ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂತಕಾಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಲುಬ್ ಬರುತ್ತದೆ. (ಕರ್ಮಣಿ) ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ **ಆತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ **ಚಿಣೋ ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಿಬಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಸಾತ್ರಸ್ಯ ಇವ—ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಮತ್ಸರಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. **ಕೃಧೂಮದಿಭ್ಯಃ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಖರಿ ಚಿ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ **ಚಿತ್** ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮದಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ **ಮದೋನುಪಸರ್ಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂದುಃ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ. ಧಾತು. **ಉಂದೇರಿಚ್ಛಾದೇಃ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೨) ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಇಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸಹಸ್ರಸಾತಮಃ—ಸಹಸ್ರಂ ಸನುತೇ ದದಾತಿ ಇತಿ ಸಹಸ್ರಸಾಃ ಷಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. **ಜನಸನಖನ ಕೃಮಗನೋ ವಿಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಿದ್ಧನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ. ಕ್ರುದುತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ತಮವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಆ ನಸ್ತೇ ಗಂತು ವತ್ಸರೋ ವ್ಯಷಾ ಮದೋ ವರೇಣ್ಯಃ |
 ಸಹಾವ್ರಾ ಇಂದ್ರ ಸಾನಸಿಃ ಪೃತನಾಷಾಳಮರ್ತ್ಯಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಃ | ತೇ | ಗಂತು | ಮತ್ಸರಃ | ವ್ಯಷಾ | ಮದಃ | ವರೇಣ್ಯಃ |

ಸಹವ್ರಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಸಾನಸಿಃ | ಪೃತನಾಷಾಟ್ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವಾಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯೋ ಮತ್ಸರೋ ಮರ್ಷಣಸಾಧನಃ ಸೋಮ ಆ ಗಂತು | ಆ ಗಚ್ಛತು | ಕೀಡಲೋಽಯಂ | ವ್ಯಷಾ ವರ್ಷಕಃ ಮದಸ್ತರ್ಪಯಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋ ವರಣೀಯಃ ಸಹಾವ್ರಾನ್ ಸಹಾಯವಾನ್ ಸಹಸಾ ಬಲೇನ ತದ್ವಾನ್ವಾ ಸಾನಸಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಃ ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾ ಅಭಿಭವಿತಾ ಅಮರ್ತೋಽವಿನಾಶೀ | ಈದ್ಯಕಃ ಸೋಮಸ್ತಾ ಮಾಗಚ್ಛತು | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಇಂದ್ರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸಹಾವ್ರಾನ್ ಸ್ಮದ್ಧತ್ತಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ವಾ ಸಾನಸಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸಂಭಜನೀಯಃ ಪೃತನಾಷಾಡಮರ್ತ್ಯಶ್ಚ ಭವಸಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮದಾದ | ವ್ಯಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ | ಮದಃ—ತೃಪ್ತಿಕರವೂ | ವರೇಣ್ಯಃ—ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವೂ | ಸಹಾವ್ರಾನ್—ಸಹಾಯ (ಬಲ) ವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ಸಾನಸಿಃ—ಅನುಭೂಯವೂ | ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಶತ್ರುನಾಶಕವೂ ಮತ್ತು | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಅವಿನಾಶಿಯೂ ಆದ | ಮತ್ಸರಃ—ಮದಸಾಧನವಾದ ಸೋಮರಸವು | ತೇ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆ ಗಂತು—ಸೇರಲಿ | [ಅಥವಾ ನಃ ವ್ಯಷಾ, ಮದಃ, ವರೇಣ್ಯಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ನರಣೀಯವೂ | ಮತ್ಸರಃ—ಮದಸಾಧನವೂ ಆದ ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಸೋಮರಸವು | ತೇ ಆ ಗಂತು—ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಲ್ಪಿ (ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನೀನು) | ಸಹಾವ್ರಾನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ | ಸಾನಸಿಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ | ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಃ—ಅವಿನಾಶಿಯೂ (ಆಗುತ್ತೀಯೆ).]

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ತೃಪ್ತಿಕರವೂ, ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವೂ, ಮದಸಾಧನವೂ ಆದ ಸೋಮ ರಸವು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ, ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನೀನು, ಬಲಶಾಲಿಯೂ, ನಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ, ಶತ್ರುನಾಶಕನೂ, ಅವಿನಾಶಿಯೂ ಆಗು

English Translation.

May our Soma libation reach you, (for it is) exhilarating, invigorating, inebriating, most precious : it is companionable, Indra, enjoyable, the over-thrower of hosts, immortal.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತರಃ, ವೃಷಾ, ಮದುಃ, ವರೇಣ್ಯಃ, ಸಹಾನಾನ್, ಸಾನಸಿಃ, ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಅಮರ್ತ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ.

ಪೃತನಾಷಾಟ್—ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸೇನಾಜನಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಸೇನೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಶತ್ರುಸೇನೆಯನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೋಮವು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದು, ಶತ್ರುಸೇನಾಯಾಃ ಅಭಿಭವಿತಾ, ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಇಂದ್ರನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದೆಂದು ರೂಢವಾದ ವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದು ಕೇವಲ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ ಅಗ್ನಿಯ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಕೃಣೋತ ಧೂಮಂ ವೃಷಣಂ ಸಖಾಯೋಽಸ್ರೇಧಂತ ಇತನ ವಾಜಮಚ್ಚ |

ಅಯಮಗ್ನಿಃ ಪೃತನಾಷಾಟ್ ಸುವೀರೋ ಯೇನ ದೇವಾಸೋ ಅಸಹಂತ ದಸ್ಯೂನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೯ ೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೃತನೋಪಲಕ್ಷಿತಂ ಯುದ್ಧಂ ಸಹಮಾನಃ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಂತೇ ಆತ್ರ ಯೋದ್ಧಾರಃ ಽತಿ ಪೃತನಾಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾಃ | ಯೋಧರು ಸೇರಿ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಾನವಾದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪೃತನಾ ಎಂಬ ಹೆಸರೆಂದು ಒಂದು ಕಡೆಯೂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೪೯-೨), ಅಲ್ಲದೇ,

ಇಮಂ ನರೋ ಮರುತಃ ಸಕ್ಲತಾ ವೃಥಂ ಯಸ್ತಿಸ್ತಾಯಃ ಶೇವೃಧಾಸಃ |

ಅಭಿ ಯೇ ಸಂತಿ ಪೃತನಾಸು ದೂಢ್ಯೋ ವಿಶ್ವಾಹಾ ಶಕ್ತುಮಾದಭುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೬ ೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ತದುಪಲಕ್ಷಿತೇಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೂ ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ, (ನಿ. ೩-೯) ಇಂತಹ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಶತ್ರುಬಲವನ್ನು ಸಹಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಗಾಗಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಮತ್ಸರಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮದಹೇತುವೆಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಮಾತ್ರರ್ಥವಂತಃ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಮತ್ಸರಃ ಸೋಮೋ ಮಂದತೇಸ್ತೃಪ್ತಿ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೨-೨೫)

ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದೂ, ಮತ್ಸರ ಇತಿ ಲೋಭ ನಾಮ | ಅತ್ಯಾಶೆಯನ್ನೂ ಅಹಮಹಮಿಕೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ ಮತ್ಸರವೆಂಬ ಹೆಸರಿಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಮದಹೇತುವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಯಜ್ಞಗಳ ಸೋಮರಸಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಉತ್ತರಾರ್ಥಃ ಇಂದ್ರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯೇಃ ಉತ್ತರಾರ್ಥವು ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಹೇ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು—ಆಸ್ತದತ್ತೆ ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್, ಯಜಮಾನರು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಸೋಮರಸದ ಸಹಾಯವುಳ್ಳವನು ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಬಲವಾನ್—ಬಲವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ಸಾನಸಿಃ—ಯಜಮಾನರಿಂದ ಹೊಂದಲರ್ಹನಾಗಿರುವನೆಂದೂ, ಸ್ತೃತನಾಪಾಥಮತ್ಸರೈಶ್ಚ—ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ಶತ್ರುಸೇನೆಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಮರಣಧರ್ಮರಹಿತನಾಗಿರುವವನು ಎಂದೂ ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಗಂತು—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಧಾತು ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಬಂತ ಸಿಘತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರೇಣ್ಯಃ—ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ವೃಜ್ ಏಣ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹವಾನ್—ಮತುಪ್ ಬಂದಾಗ ಮಾಧುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಪ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ಯುತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ ಎಂದು ಮುಂದೆ ಇರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಸಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ. ಆತೋಟಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾನಸಿಃ—ಸಣ ಸಂಭಕ್ತಿ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾನಸಿಧರ್ಣಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ, ವೃದ್ಧಿಯೂ, ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರವೂ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿನಾಪಾಟ್—ಪಹ ಮರ್ಷಣೀ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಸಹಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ
 (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
 ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಹಿ ಶೂರಃ ಸನಿತಾ ಚೋದಯೋ ಮನುಷೋ ರಥಂ |

ಸಹಾವಾನ್ದಸ್ಯಮವ್ರತಮೋಷಃ ಪಾತ್ರಂ ನ ಶೋಚಿಷಾ || ೩ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಹಿ | ಶೂರಃ | ಸನಿತಾ | ಚೋದಯಃ | ಮನುಷಃ | ರಥಂ |

ಸಹಾವಾನ್ | ದಸ್ಯಂ | ಅವ್ರತಂ | ಓಷಃ | ಪಾತ್ರಂ | ನ | ಶೋಚಿಷಾ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಖಲು ಶೂರಃ ಶೌರ್ಯೋಪೇತಃ ಸನಿತಾ ದಾಶಾಸಿ | ಅತೋ ಮನುಷೋ
 ಮಾನುಷ್ಯಸ್ಯ ಮೇ ರಥಂ ರಂಹಣಂ ಸ್ವಂದನಂ ಮನೋರಥಂ ವಾ ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞಾಖ್ಯಂ
 ರಥಂ ವಾ ಚೋದಯಃ | ಪ್ರೇರಯ | ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ ಸಹಾವಾನ್ ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ವಾ
 ಭೂತ್ವಾ ದಸ್ಯಮುಪಕ್ಷಶಯಿತಾರಮವ್ರತಮಕರ್ಮಾಣಮನನುಷ್ಠಾಯಿನೋಷಃ | ದಹ | ಕಿಮಿವ |
 ಶೋಚಿಷಾ ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಜ್ವಾಲಯಾಗ್ನಿಃ ಪಾತ್ರಂ ನ ಸ್ವಾಧಾರಂ ಪಾತ್ರನಿಶೇಷಮಿವ | ಯಾಗಾಧಿಕಾರೀ
 ಸನ್ಯೋ ನ ಯಜತೇ ತಂ ದಹೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದ | ತ್ವಂ ಹಿ—ನೀನೇ ಅಲ್ಲವೇ | ಸನಿತಾ—
 (ನಮಗೆ) ದಾತೃವಾಗಿರುವುದು | (ಆದುದರಿಂದ) ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯನಾದ ನನ್ನ | ರಥಂ—ಮನೋರಥವನ್ನು
 (ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ ಲಕ್ಷಣರಥವನ್ನು) | ಚೋದಯಃ—ಪ್ರೇರಿಸು | (ಕಿಂಚಿ ತ್ವಂ—ಮತ್ತೂ
 ನೀನು) | ಸಹಾವಾನ್—ಸೋಮಸಹಾಯವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ (ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿ) | ದಸ್ಯಂ—ಹಂಸಕನೂ |
 ಅವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದವನೂ ಆದವನನ್ನು | ಶೋಚಿಷಾ—ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ (ಅಗ್ನಿಯು) | ಪಾತ್ರಂ ನ—ಸ್ವಾಧಾರ
 ವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ | ಓಷಃ—ದಹಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಶೂರನೂ ಮತ್ತು ನಮಗೆ ದಾತೃವೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ; ಮನುಷ್ಯನಾದ ನನ್ನ ಮನೋ ರಥವನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು, ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ನೀನು (ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು) ಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡದವನೂ, ಹಿಂಸಕನೂ ಆದವನನ್ನು, ಆಗ್ನಿಯು ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಧಾರಭೂತವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ದಹಿಸುವಂತೆ ದಹಿಸು.

English Translation.

You are a hero, a benefactor, accelerate the vehicle of man (that bears him to heaven), consume, mighty one, the irreligious Dasyu, as a (wooden) vessel is burnt by fire.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು !

ಸನಿತಾ—ದಾತಾ | ಈ ಪದವು ದಾನವೀಲನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಇಂದ್ರನು ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದವರ ರಥಂ—ರಂಜಣಂ, ಸ್ತೌದನಂ, ಮನೋರಥಂ, ವಾ, ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನಂ ಯಜ್ಞಾಖ್ಯಂ ರಥಂ ವಾ—ಇಷ್ಟಗಳು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ರಥವು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ರಥಃ—ಎಂಬ ಪದವು ರಥೋ ರಂಜತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ ಗಮನಾರ್ಥಕವಾದ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ, ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ—ಸ್ಥಿರ ಎಂಬ ಪದವು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದಾಗ ರಥ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಎಂದೂ, ಅಥವಾ, ರಮಮಾಣೋಽಸ್ತಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿತಿ ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ (ನಿ. ೯-೧೨) ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಸುಖವಾಗಿ ಇರುವ ಸನ್ನಿವೇಶಸಾಧನವು ಎಂದೂ, ರಸ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ರಸ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವನಸ್ತತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೆೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಸಖಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |
ಗೋಭಿಃ ಸಂನದ್ಗೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಸ್ವಾಸ್ಥಾತಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ವಾನಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಥ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಓಡಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದನರೂಪವಾದ ಮನೋರಥವೆಂದು ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿಯೂ, ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞರೂಪದಲ್ಲರತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ರಥವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದುಬಗೆಯಾಗಿಯೂ ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸಹಾವಾನ್—ಸೋಮಸಹಾಯವಾನ್ ಬಲವಾನ್ ವಾ | ಸಹಃ ಎಂಬ ಪದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (೧. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಂದ—ಸಹವಾನ್ ಎಂಬ ಪದವು

ಶ್ಯಮೂ ಷು ವಾಜಿನಂ ದೇವಜೂತಂ ಸಹಾವಾನಂ ತರುತಾರಂ ರಥಾನಾಮ್ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ ಪೃತನಾಜಮಾಶುಂ ಸ್ಯಸ್ತಯೇ ತಾಕ್ಷ್ಯಮಿಹಾ ಹುನೇಮು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೧)

ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ವಿಕ್ವಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ತಂತಂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು—ಸಹಾವಾನಂ ಸಹಃ ಬಲಂ ತೇನ ತದ್ವಂತಂ ಸಹಶ್ಯಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದೂ, ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು, ಸೋಮರೂಪವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ಅಥವಾ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಸ್ಯಂ—ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಂ | ಯಾಸ್ಯರು ದಸ್ಯುರ್ದಸ್ಯತೇಃ ಕ್ಷಯಾರ್ಥಾದುಪದಸ್ಯಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ರಸಾಃ ಉಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ (೧. ೭-೨೩) ಹಿಂಸೆಮಾಡು ಅಥವಾ ನಾಶಗೊಳಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದಸು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದಸ್ಯು ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಉದಕಗಳ ಶೋಷಿತವಾಗುವುವು, ಕರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇರುವುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಸ್ಯಂ ಎಂಬ ಈ ಪದವು **ಅವೃತಂ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **ಅವೃತಂ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಅಕರ್ಮಾಣಂ ಅನನುಷ್ಠಾಯಿನಂ**—ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆಚರಿಸದೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು **ದಹ**—ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಆದೇಶವೂ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ **ಶೋಷಿಷಾ ಪಾತ್ರಂ ಜ್ವಾಲಯಾ ಅಗ್ನಿಃ ಸ್ವಾಧಾರಂ ಪಾತ್ರವಿಶೇಷಮಿವ**—ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ತನ್ನ (ತನಿಗೆ) ಆಶ್ರಯವಾದ ಇಂಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಸುಡುವಹಾಗೆ, **ಯಾಗಾಧಿಕಾರೀ ಯೋ ನ ಯಜತೇ ತಂ ದಹ** ಯಾಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ಇರುವವನಾದರೆ, ಅವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಾಶಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಉಪಮಾನ ನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದೇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಕಾಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ದೈವೀತನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ದನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ (೧. ೭-೧೫) ಆದ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ಷಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ದಸ್ಯುಶಬ್ದವು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರಾದಿ ಅಸುರರೆಲ್ಲರೂ ಈ ದಸ್ಯುವಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ನೀರನ್ನು ಪ್ರವಹಿಸಿದಂತೆ ತಡೆಯುವುದೂ, ಬೆಳಕನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದೂ ಇವರ ಕೃತ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಇವರ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ **ದಸ್ಯುಹಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಸ್ಯು ಶಬ್ದವು ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ಕರ್ಮ ಹೀನರಾದ ಮಾನವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತೃತೀಯಂ ಹ ನು ತ್ಯದದಮಾಯೋ ದಸ್ಯೂ ರೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀರವನೋರಾರ್ಯಾಯಾ |

(ಮು ಸಂ. ೬-೧೮ ೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ಯೂನ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಹೀನಾನ್ ಜನಾನ್ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಇಂತಹ ವೃತ್ತಾದಿ ರೂಪವಾದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಕರ್ಮಹೀನರೂಪವರೂಪರೂ ಆದ ದಸ್ಯುಗಳನ್ನೂ ನಾಲಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ದಸ್ಯೂಹಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕುವಿತ್ಸಸ್ಯ ಪ್ರ ಹಿ ವ್ರಜಂ ಗೋಮಂತಂ ದಸ್ಯೂಹಾ ಗಮತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೫-೨೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇಂದ್ರನ ಅತ್ಯತಿರಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಸ್ತುಹನನದಿಂದ ಆದ ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಆರೈ, ದಸ್ಯೂ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಎರಡು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗುಂಪಿನ ಜನರನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಸಂಕೇತ ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತವಾಗಿದೆ. ಆಯ್ದರೆಂಬುವರು ಸಂಸ್ಕೃತರೆಂದೂ, ದಸ್ಯುಗಳು ಅಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿಯೂ ವರ್ಣವಿಚಾರ ವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ಜನರೆಂದೂ ಈ ಎರಡು ಗುಂಪಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ದ್ದಾರೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಸನಿತಾ—ಪಣು ದಾನೇ ಧಾತು ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ವ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡೈಲಾದೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯಃ—ಚುಡ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಖ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಠರ್ಧದಲ್ಲಿ ಛ ಸತ್ಯಾಪಸಾತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಛಿಚ್. ಸಿಪ್. ಕಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಛಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. ಛಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘುಸಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಛಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಸ್ಯೂಮ್—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ. ಧಾತು. **ಯಜಿಮನಿ ಕುಂಧಿ**—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಕಾರ ಇತ್ತಾದ ಯುವಿಗೆ ಅನಾದೇಶ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅವ್ರತಮ್—ನ ವಿದ್ಯತೇ ವ್ರತಮ್ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತಮ್. **ನಿಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋಧಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಷಃ—ಉಪ ದಾಹೇ ಧಾತು ಭವ್ವಿ. ಲೋಠಿ ಅರ್ಧ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಪ್. ಮುಕ್ಯಮ್

ಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗ್ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶೋಚಿಷಾ—ಶುಚಿ ಶೋಕೇ. ಧಾತು. ಅರ್ಚಿತುಚಿಹು—(ಉ. ಸೂ. ೨೧-೨೬-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮುಷಾಯ ಸೂರ್ಯಂ ಕವೇ ಚಕ್ರಮಿಶಾನ ಓಜಸಾ |

ವಹ ಶುಷ್ಣಾಯ ವಧಂ ಕುತ್ಸಂ ನಾತಸ್ಯಾಶ್ಚೈಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮುಷಾಯ | ಸೂರ್ಯಂ | ಕವೇ | ಚಕ್ರಂ | ಈಶಾನಃ | ಓಜಸಾ |

ವಹ | ಶುಷ್ಣಾಯ | ವಧಂ | ಕುತ್ಸಂ | ನಾತಸ್ಯಾ | ಅಶ್ಚೈಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಕವೇ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿನ್ನಿಂದ್ರ ಈಶಾನಃ ಸಮರ್ಥಃ ಸನ್ ಸೂರ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ || ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಸ್ವಷ್ಟೋಕವಚನಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನಾದೇಶಃ || ತತ್ಸಂಬಂಧ ಚಕ್ರಮೇಕಮೋಜಸಾ ಬಲೇನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಮುಷಾಯ | ಅಮುಷ್ಣಾಃ || ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಿಜೀತಿ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ || ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಕ್ರದ್ವಯಮಸ್ತಿ ಏಕಮಿಂದ್ರೋ ಮುಮುಷ ಇತಿತಿಹಾಸಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಪ್ರಾನ್ಯಚ್ಚೈಕ್ರಮವೃಹಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕುತ್ಸಾಯಾನ್ಯತ್ | ಋ. ೫. ೨೯. ೧೦. | ಇತಿ | ಕಿಂಚಿ ಶುಷ್ಣಾಯೈತನ್ನಾಮಕಾರ್ಯಾಸುರಾಯ ತದ್ವಧಾರ್ಥಂ | ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ನಾ ಚತುರ್ಥೇ | ಶುಷ್ಣಂ ಹಂತುಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕುತ್ಸಂ ಕರ್ತನಸಾಧನಂ ವಧಂ ವಜ್ರಂ ನಾತಸ್ಯ ವಾಯೋರಶ್ವಿರ್ವಾಯುರ್ವೇಗೈರ್ವಾಶ್ವಯೈರ್ಕೃತಃ ಸನ್ ವಹ | ಅವಹಃ | ಶುಷ್ಣಂ ಹಂತುಂ ವಜ್ರಮಧಾರಯಃ | ಯದ್ವಾ | ಶುಷ್ಣವಧಾಯ ವಜ್ರಮವಹಃ | ತಂ ಚಿಹತ್ವಾ ತದೀಯೈರ್ವಾಯುರ್ವೇಗೈರಶ್ವಿಸ್ತದ್ವಿಶ್ವೈಸ್ತದೀಯೈರ್ಧನೈಃ ಕುತ್ಸಂ ಮಹರ್ಷಿಮಗಮಃ | ಶುಷ್ಣಾ ಸುರಧನಂ ಕುತ್ಸಾಯಾದಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚಾನೈತ್ರ ತ್ಸಂ ಕುತ್ಸಂ ಶುಷ್ಣಹತೈಷ್ಣಾವಿಧ | ಋ. ೧ ೫೧. ೩ | ಕುತ್ಸಾಯ ಶುಷ್ಣಮಶುಷಂ | ಋ. ೪-೧೬-೧೨ | ಇತ್ಯಾದೀತಿ |

|| ప్రతిపదార్థ ||

(దే) కనే—జ్ఞానియಾದ ఎల్వే ఇంద్రనే! ఈశానే— సమర్థనాడ నిఱను | సూర్యం— సూర్యుని | జక్రం—రథం ఒండు జక్రవన్ను | ఓజసా—సామర్థ్యతీరయందిం | ముషాయో— అపహరిసిడి | (కింజే—మత్తు) | శుష్ణాయో—శుష్ణనేంబ అసురన వధిగొఱ్ఱుర | శుక్లం—కర్తన సాధనవాద | వధం—వజ్రాయుధవన్ను | వాతేశ్య—వాయువిని వేగవృళ్ళ | అర్చ్యే—అర్చ్యులంద యుక్తనాగి | వర—ధరిసిడి | [అథవా శుష్ణాయో—శుష్ణనేంబ అసురన వధిగొఱ్ఱుర | వధం— వజ్రాయుధవన్ను | వర—ధరిసిడి (అవనన్ను వధిసి) | వాతేశ్య—వాయువిగి సమవాద వేగవృళ్ళ | అర్చ్యే—అ శుష్ణన అర్చ్యులంద (అర్చ్యులక్షిత ధనందిం) యుక్తనాగి | శుక్లం—శుక్లనామక ఋషియన్ను (ప్రాప్తనాదే).]

|| భావార్థ ||

ఎల్వే ఇంద్రనే, సమర్థనాడ నిఱను నిన్న సామర్థ్యతీరయందిం సూర్యుని రథం ఒండు జక్రవన్ను అపహరిసిడి, మత్తు వజ్రాయుధధారియగా శుష్ణనేంబ అసురనన్ను వధిసి, వాయువేగవృళ్ళ అవన అర్చ్యులకు మత్తు ధనసహితనాగి శుక్లఋషియన్ను ప్రాప్తనాగి, ఆ ధనవన్ను ఆ ఋషిగి దానమాడిడి.

English Translation.

Sage Indra, who are the lord, you have carried off by your strength one wheel of (the chariot of) the sun. Take up your bolt for the death of Shushna, and proceed with your horses, swift as the wind, to Kutsa.

|| విశేషవిషయములు ||

కనే—క్రాంతదర్శినింద్రు ఎండు సాయణులు ఈ పదకే అర్థవన్ను ఘోషిద్దారే. ఇన్ను కేలవేడిగళ్ళల్ల సాయణులు ఈ పదం అర్థవన్ను ఎరడువిధవగా వివరిసిద్దారే. మోదలనేయదాగి, “యోవా అనూజానాస్తే కవయోః” ఎంబ రుత్వివాక్యవన్ను నుసరిసి వేదాంగసహితవాద వేదాధ్యయనవన్ను వాడిది శాస్త్రజ్ఞులెండు ఒండు విధవగాయూ, ఎరడనేయదాగి, కవిః, మనీషిః (ని. ౩-౧౫) ఎంబ నిరుక్త వాక్యవన్ను నుసరిసి వేదాధివియెండు ఇన్నెండు విధవగాయూ అర్థనూడబతుండు ఎండు తిళిసిద్దారే.

వేదాధివి కవిః క్రాంతదర్శనోఽథవతి కవతేవార్థ |

(ని ౧౨-౧౩)

ఎంబుదాగి నిరుక్తకారరు కవి శబ్దం నిర్వచనవన్ను ఘోషిద్దారే. క్రమో ధాతువినింద నిష్పన్న వాగి క్రాంతదర్శనవృళ్ళవసేందాగబతుండు; అథవా క్రమో ధాతువినింద నిష్పన్న వాగి స్మృతిమాడతక్క స్మృతి వేదధర్మవాగబతుండు, ఎండు నిరుక్తకారర నిర్వచనవృ తోఱింపిస్తుడి. కవియ స్మరూపవేను? కవియ శక్తియేను యావ స్మరూప మత్తు శక్తియన్ను తిళిసలు ఋక్సంహితయెల్లి కవి శబ్దం ప్రయోగవిది ఎంబుదన్ను తిళియబేకాదుండు అవశ్యకవారుత్తడి.

ಬುಷಿ, ಸುಮೇಧ, ಧೀರ, ರೇಭ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವುವೋ ಕವಿ ಪದವೂ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಅಸಾಧಾರಣವೂ ಅಲೌಕಿಕವೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕ್ಷವನೇ ಧೀರನು, ಬುಷಿಯೂ ಅವನೇ ಕವಿಯು ಈ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಕಾವ್ಯದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅರ್ಹನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಕವಿ, ರೇಭ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಹೆಸರುಗಳಿರುವುವು. ಲೌಕಿಕವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳೆಲ್ಲೂ, ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲೂ ಕವಿ, ಕಾವ್ಯ, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಇದೇ ರೀತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಯಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ನಿರ್ವಚನವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಕೊಂಚ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ | ಕವಿಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ವಿಶ್ವಾ ರೂಪಾಣಿ ಪ್ರತಿ ಮುಂಚಿತೇ ಕವಿಃ ಪ್ರಾಸಾವೀದ್ಯದ್ವಂ ದ್ವಿಪದೇ ಚತುಷ್ಟದೇ |

ವಿ ನಾಕಮುಖ್ಯತ್ವವಿತಾ ವರೇಣ್ಯೋಽನು ಪ್ರಯಾಣಮುಷಸೋ ವಿ ರಾಜತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೮೧-೨)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸವಿತೃವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಸವಿತೃವಿನ ಯಾವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶ್ವದ ಸಕಲ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ, ಗುಣವಾಗಿ ಅಡಗಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಸಹ ಕವಿ ಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವ. ಈ ಭಾವವು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಕೃಣೋತಿ ವರುಣೋ ಗಾತುವಿದಂ ತಮಿಾಮಹೇ |

ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಹೃದಾ ಮತಿಂ ನವ್ಯೋ ಜಾಯತಾಮೃತಂ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಆಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೫).

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯೂರ್ಣೋತಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಊರ್ಣುಃ—ಆಚ್ಚಾದನೇ | ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬರ್ಥದ ಊರ್ಣು ಧಾತುವು ಊರ್ಣೋತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಆಚ್ಚಾದನೆ ಎಂದರೆ, ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಹ ಕವಿಯ ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಕಾರನ ವಿಶೇಷಗುಣವೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸವಿತೃವಿಗೂ ಸ್ತುತಿಕಾರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕವಿ ಶಬ್ದವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕವಿಕೃತಿಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ,

ಸಮಾನಂ ನೀಲಂ ವ್ಯಪಣೋ ವಸಾನಾಃ ಸಂ ಜಗ್ಮಿರೇ ಮಹಿಷಾ ಅಪತೀಭಿಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪದಂ ಕವಯೋ ನಿ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ನಾಮಾನಿ ದಧಿರೇ ಪರಾಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫-೨)

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಪ್ರಥಮಂ ನಾಚೋ ಆಗ್ರಂ ಯತ್ಪ್ರೀತ ನಾಮಧೇಯಂ ದಧಾನಾಃ |
ಯದೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಯದರಿಪ್ರಮಾಸೀತ್ಪ್ರೇಣಾ ತದೇಷಾಂ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾವಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕವಿಗಳು ಋತದ ಪಧವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅತ್ಯಂತ ಗೂಢವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಹಸ್ಯದ ನಾಮಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಈ ಕವಿಯ ದರ್ಶನವೂ ಪ್ರಕಾಶನರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು

ಯಜ್ಞೇನ ವಾಚಿಃ ಪದವೀಯಮಾಯನ್ ತಾಮನ್ವವಿಂದನ್ವೃಷಿಸು ಪ್ರವಿಷ್ಯಾಂ |
ತಾಮಾಭ್ಯತ್ಯಾ ವ್ಯದಧುಃ ಪುರುತ್ತಾ ತಾಂ ಸಪ್ತ ರೇಭಾ ಅಭಿ ಸಂ ನವಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೩)

ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥದರ್ಶಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರವಾಗಿದ್ದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಸಾಧನದಿಂದ ಕವಿಗಳು ಪಡೆದರು ಅನಂತರ ಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅವರಿಗೂ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ವಿಶ್ವತತ್ತ ರೂಪವಾದ ಈ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಗಾಯತ್ರಿಯಾದಿ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಸೇವಿಸುತ್ತವೆ, ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಾಕ್ಯಕಾರನ ರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ, ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಶತಪಥಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಆಯುರೇತಜ್ಞೋತಿಃ ಪ್ರವಿಶತಿ ಯ ಏತಮನು ವಾ ಬ್ರೂತೇ ಭಕ್ಷಯತಿ ವಾ ತಸ್ಯ ವ್ರತಚರಾ
ಯೂ ಸೃಷ್ಯತೇ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೨-೨೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ನೂತನಸೃಷ್ಟಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಅತೀಂದ್ರಿಯವಿವಂಶುಪ್ರಜ್ಞೋಪೇತನೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ.

ಈಶಾನಃ ಸೂರ್ಯಂ ಚಿಕ್ರಂ ಓಜಸಾ ಮುಷಾಯ—ಸವರ್ಭಃ ಸನ್ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಏಕಂ
ಚಿಕ್ರಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಅಮುಷಾಃ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನ ರಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಎರಡು ಚಿಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಆಪಹರಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಪೂರ್ವಂ ಸೂರ್ಯರಥಸ್ಯ ಚಿಕ್ರದ್ವಯ—
ಮಸ್ತಿ ಏಕಮಿಂದ್ರೋ ಮುಮುಷ ಇತಿಹಾಸಃ—ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ—

ಪ್ರಾನ್ಯಚ್ಚೈಕ್ರಮವೃಹಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಕುಶ್ಲಾಯಾನ್ಯದ್ವರಿವೋ ಯಾತವೇೃತಃ |

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೦)

ಶುಷ್ಣಾಯ—ಏತನ್ನಾಮಕಾಯಿ ಅಸುರಾಯ ಶುಷ್ಣಂ ಹಂತುಂ | ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಹೆಸರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾತಸ್ಯ ಅಶ್ವೈಃ ವಾಯುವಿನ ನೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಥವಾ

ಅಶ್ವಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವವನಾಗಿ ಕೃತ್ವಂ ವಧಂ ವಹಃ ಕತ್ತರಿಸುವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅಥವಾ ತಂ ಚಿ ಹತ್ವಾ ತದುಪಲಕ್ಷಿತ್ವೈತ್ತದೀಯಧನೈಃ ಕೃತ್ವಂ ಮಹರ್ಷಿಮಗಮಃ | ಕೃತ್ವಂ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಶುಷ್ಣಾಸುರನ ಧನವನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುಷ್ಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು—

ತ್ವಂ ಕೃತ್ವಂ ಶುಷ್ಣಹತ್ಯೇಷ್ವಾವಿಧಾರಂಧಯೋಽತಿಥಿಗ್ನಾಯ ಶಂಬರಂ |

ಮಹಾಂತಂ ಚಿದರ್ಬುದಂ ನಿ ಕ್ರಮಿಾಃ ಪದಾ ಸನಾದೇವ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ಚಜ್ಜಿಷೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೧-೬)

ಕೃತ್ವಾಯ ಶುಷ್ಣಮಶುಷ್ಣಂ ನಿ ಬರ್ಹೀಃ ಪ್ರಸಿತ್ಯೇ ಅದ್ವಃ ಕುಯವಂ ಸಹಸಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೧೬-೧೨)

ಈ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮಂತ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶುಷ್ಣ ಶಬ್ದವು ಯಾಸ್ಯರಿಂದ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ ೩-೯) ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು—

ನಿಯದ್ವ್ಯುಣಕ್ಷಿ ತ್ವಸನಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನಿ ಶುಷ್ಣಸ್ಯ ಚಿತ್ ವ್ರನ್ನಿನೋ ರೋರುವದ್ಯನಾ |

ಸ್ವಾಚೀನೇನ ಮನಸಾ ಬರ್ಹಣಾವತಾ ಯದದ್ಯಾ ಚಿತ್ಪ್ರಣವಃ ಕಸ್ತಾ ಪರಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೪-೫)

ಈ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣಸ್ಯ ಶೋಷಯಿತುರಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾಯಿದ್ಯದಿಲೀಬಶಸ್ಯ ದ್ವದ್ಯಾ ನಿ ಶ್ವಜ್ಜಿಣಮಭಿನಚ್ಚಿಷ್ಟಮಿನ್ತ್ಯಃ |

ಯಾವತ್ತರೋ ಮಘವನ್ ಯಾವದೋಜೋ ವಜ್ರೇಣ ಶತ್ರುಮವಧೀಃ ಸ್ಯತನ್ಯುಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೩೩-೧೨)

ಇಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಣ ಶಬ್ದವು ಶುಷ್ಣಂ ಬಲವಂತಂ ಮೇಘಂ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕೃತ್ವಂ—ಇಲ್ಲಿ ಕೃತ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಕೃತ್ವಂ-ಕರ್ತನ ಸಾಧನಂ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನವಾದ ಎಂದು ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಕೃತ್ವಂ ಕೃತ್ವನಾಮಾನಂ ಋಷಿಂ | ಕೃತ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಋಷಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಶುಷ್ಣನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಕೊಂದು ಕೃತ್ವನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ವನಿಗೂ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವು ಅತ್ಯಂತ ಸಿಕ್ಕಟವಾದುದೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೃತ್ವನಿಗೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಅರ್ಜುನೇಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಮಗನೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅರ್ಜುನ ಇತಿಂದ್ರಸ್ಯ ನಾಮ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ; ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನೆಂದು ಹೆಸರು. ಕೃತ್ವನು ಇವನ ಪುತ್ರನಾದುದೆಂದಂ ಅರ್ಜುನೇಯನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಸಹಜವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನ ಎಂಬ ಹೆಸರುಂಟು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಯಣರು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಏತದ್ವಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮ ಯದರ್ಜುನಃ |

ಎಂಬ ವಾಚಸನೇಯ ಸಂಹಿತಾಮಂತ್ರವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ,

ಅಹಂ ಕುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಸ್ಯಂಜೇಽಹಂ ಕವಿರುಶನಾ ಪಶ್ಯತಾ ಮಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೧)

ದಾಸಂ ಯಚ್ಚಿಷ್ಟಂ ಕುಯವಂ ನ್ಯಸ್ಮಾ ಅರಂಧಯ ಆರ್ಜುನೇಯಾಯ ಶಿಕ್ಷಣ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೯-೨)

ವಹತ್ಯುತ್ಸಮಾರ್ಜುನೇಯಂ ಶತಕ್ರತುಃ ತ್ಸರದ್ಧಂಧವಮಸ್ತೃತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೧-೧೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಆರ್ಜುನೇಯ ಪದಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಅರ್ಜುನ್ಯಾಃ ಪುತ್ರಂ ಕುತ್ಸಂ | ಆರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಹೆಂಗಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆರ್ಜುನಃ; ಆರ್ಜುನೀ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧವಾದವು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಫಲ್ಗುನೀಷ್ಯಗ್ನೀ ಆದಧೀತ | ಏತಾ ವಾ ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಂ ಯತ್ಪಲ್ಗುನೋಽಪ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತಿ-
ನಾಮ್ನೋಽರ್ಜುನೋ ಹ ವೈ ನಾಮೇಂದ್ರೋ ಯದಸ್ಯ ಗುಹ್ಯಂ ನಾಮಾರ್ಜುನೋ ವೈ
ನಾಮೈತಾಸ್ತಾ ಏತತ್ಪರೋಕ್ಷಮಾಚಿಕ್ಷತೇ ಫಲ್ಗುನ್ಯ ಇತಿ ಕೋ ಹೇತಸ್ಯಾರ್ಹತಿ ಗುಹ್ಯಂ
ನಾಮು ..... |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೧-೨-೧೧)

ಇಂದ್ರೋ ಭವತಿ ಯಚ್ಚ ಕ್ಷತ್ರಿಯೋ ಯದು ಚ ಯಜಮಾನಸ್ತಸ್ಮಾದಾಹಾರಿಷ್ತೋಽರ್ಜುನ
ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೪-೩-೬)

ಫಲ್ಗುನಿಗಳು ಇಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದಿಕೆಯಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಹೆಸರು ಫಲ್ಗುನಿಗಳಿಗೂ ಅರ್ಜುನಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುತ್ಸನನ್ನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರ, ಆರ್ಜುನೀಪುತ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸನು ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಇಂದ್ರಕುತ್ಸರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ತ್ಸಂ ಶುಷ್ಕಂ ವ್ಯಜನೇ ಪೃಕ್ಷ ಆಸೌ ಯೂನೇ ಕುತ್ಸಾಯ ದ್ಯುಮತೇ ಸಚಾಹನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೩)

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವನ್ಸಇಬ್ಬುಷ್ಣಮನಂತ್ಯೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಲು ಶುಷ್ಕನನ್ನು ಕೊಂದನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಹಂ ಹಿತೇವ ವೇತಸೂರಭಿಷ್ಟಯೇ ತುಗ್ರಂ ಕುತ್ಸಾಯ ಸ್ಮದಿಭಂ ಚ ರಂಧಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೯-೪)

ಕುತ್ಸನಿಗಾಗ ನಾನು ವೇತಸು, ತುಗ್ರ, ಸ್ಮದಿಭ ಇತ್ಯಾದಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೋಲಿಸಿ, ತನ್ನ ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದೆನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ತ್ವಮಸ್ಮೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾಯಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ಞೇ ಯೋನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

ಯ ಆಯಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ವಮಾರ್ವಯೋ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇದಿನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಕುತ್ಸಾದಿಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ವಧಂ—ವಧನಾಮವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ ಈ ಪದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಾಗ ಬಹುಶಃ ಬಲಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ವಧಸಾಧನವೂ ಆದ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಸ್ವಯಂ ಸೋ ಅಸ್ಮದಾ ನಿದೋ ವಧೈರಜೇತ ದುರ್ಮತಿಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ (೧-೧೩೩-೬, ೨-೨೮-೭, ೬-೨೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ) ವಧೈಃ, ವಧಂ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ವಧ ಸಾಧನವಾದ ವಜ್ರಾದ್ಯಾಯುಧಗಳೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಈ ವಧಸಾಧನವು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಬಲವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಯಾವ ಆಯುಧಕ್ಕಾದರೂ ಇದು ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿರಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆರೇ ಗೋಹಾ ನೃಹಾ ವಧೋ ವೋ ಅಸ್ತು ಸುನ್ಮೇಭಿರಸ್ಮೇ ವಸವೋ ನಮಧ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೧೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಸುಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಆಯುಧವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಮುಷಾಯ—ಮುಷ ಸ್ತ್ರೀಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರಾೃದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಬೌತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವೇ—ಕು ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಅಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಗುಣ ಅನಾದೇಶ. ಸಂಬುಧ್ಯಂತರೂಪ. ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ — ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇಣ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚಾದೇಶ ಅನುದಾತ್ವೇತ್ತಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಜ್ಗೆ ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಸುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಮ್—ಸ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. **ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪಷ್ಪೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾದೇಶ.

ವಧಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಹನಶ್ಚ ವಧಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದರೊಡನೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಏತಿಷ್ಠವಾದ ವಧಾದೇಶ. **ಆತೋ ಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. **ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶುಷ್ಠಿಂತನೋ ಹಿ ತೇ ನುದೋ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮು ಉತ ಕ್ರತುಃ |

ವೃತ್ರಘ್ನಾ ವರಿವೋವಿದಾ ಮಂಸೀಷ್ಠಾ ಅಶ್ವಸಾತಮಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶುಷ್ಠಿನ್ತಮಃ | ಹಿ | ತೇ | ಮದಃ | ದ್ಯುಮ್ನಿನ್ತಮಃ | ಉತ | ಕ್ರತುಃ |

ವೃತ್ರಘ್ನಾ | ವರಿವಃವಿದಾ | ಮಂಸೀಷ್ಠಾಃ | ಅಶ್ವಸಾತಮಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಮದಃ ಸೋಮಪಾನಜನಿತಃ ಶುಷ್ಠಿಂತನೋ ಬಲವತ್ತಮಃ | ಉಶಾಸಿ ಚ ತೇ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ಮ ನ್ಯಾಸಾರೋಽಸ್ಮದರ್ಥೋ ದ್ಯುಮ್ನಿಂತನೋಽತಿಶಯೇನಾನ್ನ ವಾನ್ ಯಶೋವಾನ್ || ಉಭಯತ್ರಾಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸೀತಿ ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾ ಬಾಧಿತತ್ಯಾನ್ನ ಲೋಪಃ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಶ್ವಸಾತನೋಽಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತಬಹುಧನದಾಸ್ತ್ವಂ ವೃತ್ರಘ್ನಾ ವೃತ್ರಘಾತಿನೌ ವರಿವೋವಿದಾ ಧನಸ್ಯ ಪರಿಚರಣಸ್ಯ ನಾ ನೇದಯಿತಾರೌ ಲಂಭಯಿತಾರೌ ತವ ಮದಕ್ರತೂ ಮಂಸೀಷ್ಠಾಃ | ಅನುಜ್ಞಾತವಾನಸಿ ಶತ್ರುಘಾತಿನೌ ಧನದಾತಾರೌ ಚ ಸ್ಯಾತಾಮಿತ್ಯೆನುಗ್ರಹಮಕರೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೇ—ನಿನ್ನ ! ಮದಃ—(ಸೋಮಪಾನಜನಿತ) ಹರ್ಷವು | ಶುಷ್ಕಿಂ-
ತಮಃ--ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು | ಉತ—ಮತ್ತು | (ತೇ—ನಿನ್ನ) | ಕ್ರತುಃ—(ನಮಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ)
ವ್ಯಾಪಾರವೂ | ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ಅತಿಶಯಾನ್ವ (ಬಲ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) |
ಅಶ್ವಸಾತಮಃ—ಅಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತ ಬಹುಧನದಾತ್ಮವಾದ ನೀನು (ನಿನ್ನ ಮದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳೆರಡನ್ನೂ) |
ವೃತಘ್ನಾ—ವೃತ್ತನನ್ನು (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ವಧಿಸತಕ್ಕವುಗಳೂ | ವರಿವೋವಿದಾ—ಧನಪ್ರಾಪಕಗಳೂ (ಆಗ ಎಂದು)
ಮಂಸೀಷ್ಠಾಃ—ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದೀಯೇ.

! ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮಪಾನಜನಿತವಾದ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷವು ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದುದು ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕ
ವಾದ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಕಾರಿಗಳು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ನಿನ್ನ ಹರ್ಷ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶತ್ರು
ವಧ ಮತ್ತು ಧನದಾನಶಕ್ತಿಗಳು ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿವೆ.

English Translation-

Your inebriety is most intense ; nevertheless, Your acts (for our good)
are most beneficent. You desire, bountiful giver of horses, that (both
your inebriety and your beneficence should be the means of) destroying
enemies and distributing riches.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಜೋಧಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಮದವು ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು
ಎಂದೂ ಅದು ಇತರ ಮದಕರವಾದವುಗಳಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೆಂದೂ ಮದಃ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಬಲವತ್ತಮಃ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮ | ಯಾಸ್ಕರು ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾ (ನಿ. ೨.೨೮) ಕರ್ಮ ಅಥವಾ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು,

ಯೋ ಜಾತ ಏವ ಪ್ರಥಮೋ ಮನಸ್ತಾನ್ವೇವೋ ದೇವಾನ್ಯತುನಾ ಶರೈಭೂಷತಃ |

ಯಸ್ಯ ಶುಷ್ಕಾದ್ರೋದಸೀ ಅಭ್ಯಸೇತಾಂ ನೃವ್ಲಸ್ಯ ಮಹ್ನಾ ಸ ಜನಾಸ ಇಂದ್ರಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಕರ್ಮವೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಹ ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ
ಯೆಂದು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞೋದಕವಾದ ಸಂಕಲ
ನೆಂದು ಈ ಪದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಯಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತನಾಚನಂ ತವ ವೀರ ವೀರ್ಯಂ ಯದೇಕೇನ ಕೃತುನಾ ವಿಂದಸೇ ವಸು |

ಜಾತೂಷ್ಣಿರಸ್ಯ ಪ್ರ ವಯಃ ಸಹಸ್ಯತೋ ಯಾ ಚಕರ್ಥ ಸೇಂದ್ರ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯಕೃಷ್ಣಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೨-೧೩-೧೧)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೃತುನಾ ಎಂದ ಪದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ವೆಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಸಂಕಲ್ಪ ವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಏಕೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ Through the mere will (Sanskrit—English Dictionary) ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಶರಾಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಇಂದ್ರನು ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು 'ಕೇವಲ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶತ್ರುನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದನು' ಎಂಬುದೇ ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಕೃತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗೆಲ್ಲಾ ಆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಮತ್ತು ಕರ್ಮದ ಗುರಿಯಾದ ಧೈಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪುರುಷನ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಅದೇ ಧೈಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕೃತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುರ್ಭೂಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷೈಃ ಸುದಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ಪೇಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯೃವನ್ಮೃಭವೋ ನೃಚಿಪ್ತಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕೃತು ಮತ್ತು ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳು ಸೋಮದೇವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತನೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಸಂದೇಶಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ತೇ ಸತ್ಯೇನ ಮನಸಾ ದೀಧ್ಯಾನಾಃ ಸ್ತೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಕೃತುನಾ ವಹಂತಿ |

ಇಂದ್ರನಾಯೋ ವೀರವಾಹಂ ರಥಂ ನಾಮಿಶಾನಯೋರಭಿ ಪೃಕ್ಷಃ ಸಚಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೯೦-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಮಾನವವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಮತ್ತು ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಕೃತುನಾ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಯಜ್ಞಮಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಮೂಲವೇ ಪುರುಷಸಂಕಲ್ಪವು. ಪುರುಷನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವು ಈ ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಧೈಯಗಳಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಷನು ಕೃತುಮಯನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತಜ್ಞಾನಿತಿ ಶಾಂತೆ ಉಪಾಸೀತ | ಅಥ ಖಲು ಕೃತುಮಯಃ

ಪುರುಷೋ ಯಥಾಕೃತುರಸ್ಮಿಲೋಕೇ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತಃ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಭವತಿ ಸ ಕೃತುಂ

ಕುರ್ವೀತ |

(ಛಾ. ಉ. ೨-೧೪-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಕ್ರತುಮಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ವೆಂದರೆನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ—

ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತ ಕ್ರತುರ್ನಿಶ್ಚಯೋದ್ಯವಸಾಯ ಏವಮೇವ ನಾನೈಥೇತ್ಯೇವಿಚಲಃ ಪ್ರತ್ಯಯಾಸ್ತಂ ಕ್ರತುಂ ಕುರ್ವೀತೋಪಾಸೀತೇತ್ಯನೇನ ವ್ಯವಹಿತೇನ ಸಂಬಂಧಃ | ಕಿಂ ಪುನಃ ಕ್ರತುಕರಣೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ಕಥಂ ವಾ ಕ್ರತುಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ | ಕ್ರತುಕರಣಂ ಚಾಭಿಪ್ರೇತಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಂ ಕಥಂ? ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದನಾರ್ಥಮಭೇತ್ಯಾದಿಗ್ರಂಥಃ | .. ಯಸ್ಮಾತ್ಕ್ರತುಮಯಃ ಕ್ರತುಪ್ರಾಯೋದ್ಯವಸಾಯಾತ್ಮಕಃ ಪುರುಷೋ ಜೀವಃ | ಯಥಾಕ್ರತುರ್ಯಾದೃಶಃ ಕ್ರತುಃ ಅಸ್ಯ ಸೋದ್ರಯಂ ಯಥಾಕ್ರತುಯಥಾಧ್ಯವಸಾಯಃ ಯಾದೃಜ್ಞನಿಶ್ಚಯಃ ಆಸ್ತಿಸ್ಥಿರ ಪುರುಷೋ ಭವತಿ ತಥೇತೋದ್ಯವಸಾದೇವಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯವ್ಯತ್ಯಾ ಭವತಿ | ಕ್ರತ್ಯನುರೂಪಫಲಾತ್ಮಕೋ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

(ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯ. ಛಾ ಉ. ೩-೧೪-೧)

ಕ್ರತುವೆಂದರೆ ಮನೋನಿಶ್ಚಯ, ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಅವಿಚಲವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ ರೂಪವಾದದ್ದು ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧಾಮಯವಾದದ್ದೂ ಆದ ಕ್ರತುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಪುರುಷನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ದೇಹದ ತ್ಯಾಗಾನಂತರದಲ್ಲಾಗಲಿ ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಆವನ ಕ್ರತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಕ್ರತೂಪಾಸನೆಯ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ ಕ್ರತೂಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಫಲವಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವು ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ

ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ಧೈಯ (Purpose) ವೆಂದರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಾ Edgerton (ಎಡ್ಜರ್ಟನ್) ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರತು ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.—

The word ಕ್ರತು is not easy to define. Eggeling translates it “understanding” but with an alternative “will; purpose” which is more in accord with the Hindu commentator on the passage who says that ಕ್ರತು means ನಿಶ್ಚಯ, ಅಧ್ಯವಸಾಯ, i.e., “fixed determination.” It seems to mean man’s mental constitution as a whole, the “total frame of mind,” but with a strong flavour of will, Conscious purpose, or determination.... . Man’s ಕ್ರತು therefore would be his mental make up in general, but particularly any fixed determination he may entertain with regard to his future life. And his ಕ್ರತು at the moment of death decides his destiny after death.

(Annals of Bhandarkar Institute. Vol. VIII. p. 223)

ಇದರ ಸಾರಾಂಶವಿಷ್ಟೆ. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲೂ (೧೦-೬-೩-೧) ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲೂ (೩-೧೪-೧) ಇರುವ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ Eggeling ಎಂಬ ಪರಿವರ್ತನಕಾರನು ಜ್ಞಾನ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಂತರ ಸಂಕಲ್ಪ,

ಧೈಯ ಎಂಬ ಪರಾಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪುರುಷನ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಸಿಂಧುರಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದಿದೆ

ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಇದೇ ಶಾಶ್ವತವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸಾಕಂ ಹಿ ಶುಚಿನಾ ಶುಚಿಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಕ್ರತುನಾಜನಿ |

ವಿದ್ವಾ ಅಸ್ಯ ವ್ರತಾ ಧುವಾ ವಯಾ ಇವಾನು ರೋಹತೇ |

(ಋ ಸಂ ೨-೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಭಾವವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರುಷನ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳೂ ಈ ಕ್ರತು ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇಪದೇ ಮಾನವನಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಓಂ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ ಸ್ಮರ ಕ್ರತೋ ಸ್ಮರ ಕೃತಗ್ ಸ್ಮರ |

(ಈಶ. ೧೮)

ಎಂದು ಈಶ, ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಾಯ್ಯಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಬೃ. ಉ. ೫-೧೫-೧) ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆ. ಕ್ರತೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇ ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ಮಕ ಎಂದೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ, ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸ್ಮರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ—

ಸಂಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ . . . ಸ್ಮೃತಿಃ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕ್ರತುಃ |

(ಐ ಉ ೨-೨)

ಸಂಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಕ್ರತು ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆತ್ಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಈ ರೀತಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವೇಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಪುರುಷನ ಭೌತಿಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನ ಹಿ ನು ಯಾದಧೀಮಸೀಂದ್ರಂ ಕೋ ವೀರಾ ಪರಃ |

ತಸ್ಮಿನ್ನೈವ್ಮಮುತ ಕ್ರತುಂ ದೇವಾ ಓಜಾಂಸಿ ಸಂ ದಧುರರ್ಚಿನ್ನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೦-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರಕರ್ಮವೆಂದೂ,

ಯಸ್ಯಾಜಸ್ತಂ ಶವಸಾ ಮಾನಮುಕ್ತಂ ಪರಿಭುಜದ್ರೋದಸೀ ವಿಶ್ವತಃ ಸೀಂ |

ಸ ಪಾರಿಷತ್ಕ್ರತುಭಿರ್ಮಂದಸಾನೋ ಮರುಶ್ಚಾನೋ ಭವತ್ತಿಂದ್ರ ಊತೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಶಕ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು, ಪ್ರಭಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರೋ ಅಸ್ತದರ್ಥಃ—ಯಜಮಾನರಾದ ನಮಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಇಂದ್ರನ ಕರ್ಮವು, ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಅನ್ನವಾನ್ ಯಶೋವಾನ್ ವಾ—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಧವಾ ಯಶಸ್ಸನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಯುಃ—

ಶತಂ ತೇ ಶಿಸ್ತಿಸ್ತೂತಯಃ ಸುದಾಸೇ ಸಹಸ್ರಂ ಶಂಸಾ ಉತ ರಾತಿರಸ್ತು |
ಜಹಿ ವಧರ್ವನುಷೋ ಮರ್ತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೇ ದ್ಯುಮ್ನಮಧಿ ರತ್ನಂ ಚ ಧೇಹಿ ||

(ಮ. ಸಂ ೭-೨೫-೩)

ಈ ಪುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯಶೋ ವಾ ಅನ್ನಂ ವಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ದ್ವೈತ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ದ್ಯುಮ್ನ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸು ಆಧವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿನರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಶ್ವಸಾತಮಃ—ಅಶ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತಬಹುಧನದಾಃ ಇಂದ್ರನು ಅಶ್ವಸಹಿತವಾದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ವರಿವೋವಿದಾ—ಧನಸ್ಯ ಪರಿಚರಣಸ್ಯ ನಾ ವೇದಯಿತಾರೌ ಲಂಭಯಿತಾರೌ ವರಿವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇಂದ್ರನ ಮದವೂ, ಕರ್ಮವೂ ವೃತ್ತಿಘ್ನಾ-ವಿತಿಹಾಸಿಕಪರವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿರುವುದೆಂದೂ, ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಘವನ್ನು ಹೊಡೆದು ವೃಷ್ಟಿಯು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ, ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ, ಶತ್ರುನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆಯಾದಕಾರಣ ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮದಕೃತುಗಳು ಶತ್ರುಘಾತಿನೌ ಧನದಾತಾರೌ ಚ ಸ್ಯಾತಾಮಿತ್ಯನುಗ್ರಹಮಕರೋಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳಾಗಿಯೂ, ಧನಪ್ರದಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ—ಶುಷ್ಕ ಬಲಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶುಷ್ಕೀ. ಅತಿಶಯೇನ ಶುಷ್ಕೀ ಶುಷ್ಕಿಂತಮಃ ಅತ ಇನಿಶನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪಿನ್ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ನ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಮಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ಯುಮ್ನಿಂತಮಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಮದಃ—ಮದ ತ್ವಷ್ಟಿಯೇಗೇ. ಧಾತು. ಮದೋಽನುಪಸರ್ಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ತಿಘ್ನಾ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೀರ್ಯಃ ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಭ ಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ. ಅಲ್ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರದೇಶ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪದ ಬರುತ್ತದೆ

ವರಿವೋವಿದಾ- ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಸೀಷ್ಠಾಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಿಡ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಆದೇಶ **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** ಎಂಬುದರಿಂದ **ಸೀಯುಟ್**. **ಸುಟ್ ತಿಥೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಸಿಗೆ ಸುಟಾಗಮ. ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಸಾತಮಃ—ಪಣು ದಾನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಜನಸನಖನಾಂ ಸನ್‌ರುಲೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಯ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ಮಯ ಇನಾಪೋ ನ ತೃಷ್ಯತೇ ಬಭೂಥ |
ತಾನುನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ | ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಯಃಽಇವ | ಅಪಃ | ನ | ತೃಷ್ಯತೇ | ಬಭೂಥ |
ತಾಂ | ಅನು | ತ್ವಾ | ನಿವಿದಂ | ಜೋಹವೀಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

|| ಸಾಂಖ್ಯಭಾಷ್ಯ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ ಪುರಾತನೇಭ್ಯೋ ಗರಿತ್ವಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೇಭ್ಯೋ ಮಯ ಇವ ಬಭೂಥ | ಮಯಃ ಸುಖಂ | ಸುಖಸ್ವರೂಪಮಿನಾಭವಃ | ತದ್ವತ್ ಸ್ತೋತ್ರೇಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುಖೋ ಭವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೃಷ್ಯತ ಅಪೋ ನ ತೃಷಾತಸ್ಯೋದಕಾನಿ ಯಥಾ ಸುಖಕರಾಣೀತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಮಾತ್ತಾಂ ನಿವಿದಂ ತ್ವೇತ್ಪ್ರೀತಿಕರೀಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತ್ವಾ ತುಭ್ಯಮನು ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನಃ ಕರೋಮಿ | ಯದ್ವಾ | ತಾಂ ನಿವಿದಮನು || ತ್ವತೀಯಾರ್ಥೇ | ಪಾ ೧-೪-೮೫ | ಇತ್ಯನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯತ್ವಂ || ತಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನರಾಹ್ವಯಾಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೆ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ! ಪೂರ್ವಭ್ಯಃ- ಪುರಾತನರಾದ | ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ತ್ವಷ್ಟತೇ—ತ್ವಷ್ಟಾರ್ಥನಿಗೆ | ಆಪಃ ನ—ಉದಕಗಳು ಹೇಗೆ ತ್ವಷ್ಟಿಕಾರಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ | ಮಯಃ ಇವ—ಸುಖಸ್ವರೂಪನಂತೆ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಬಭೂಥ—ಆಗಿದ್ದೆಯೋ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖ ಸ್ವರೂಪನಾಗು) | (ಅದುದರಿಂದ) ಶಾಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ನಿವಿದಂ ಅನು—(ನಿನ್ನ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ | ಶ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಜೋಹವೀಮಿ—ಪುನಃಪುನಃ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ | ಇಸಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿಧ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ಪುರಾತನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ, ಉದಕಗಳು ತ್ವಷ್ಟಾರ್ಥನಿಗೆ ತ್ವಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಿದ್ದೆಯೋ ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖಪ್ರದನಾಗು, ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಆನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Inasmuch, Indra, as you have been the-(giver of) happiness to your ancient encomiasts, like water to one who is thirsty, therefore I constantly repeat this your praise, that I may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಹರ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ತ್ವಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಾಯಾರಿದವರಿಗೆ ಜಲಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ತ್ವಷ್ಟಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಅಂತಹ ತ್ವಷ್ಟಿದಾಯಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ತುತಿಕಾರರು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ ತಾನೂ ಸ್ತುತಿಸುವೆನೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪವನಾದಿದ್ದಾನೆ.

ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ—ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಹಿಂದು. ಋ. ಸಂ. ೧-೯-೬-೨ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗತಕ್ಕ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ (ಬುಗ್ಗೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೮- ಪುಟ 74-76) ಆದರೆ, ಆ ಮಂತ್ರವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾರ್ಥವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವುದಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿದಂ ಮಂತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಕರ್ಮೈವ ತಾವತ್ಪಾವಿತ್ಯಾಂ ನಿವಿದಿ ಸ್ತೌತಿ ಕರ್ಮಣಾ |
ಯದ್ವೇನುಃ ಸಪ್ತೈನಡ್ಧಾಹ್ ವೋಲ್ವಾ ದೋಗ್ಧ್ಯಾಶುರೇವ ವಾ ||

(ಬೃಹದ್ವೇದತಾ ೩-೫೦)

ದೋಗ್ಧ್ಯೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಪದವೆಂದೂ, ಅಶು (ವೇಗಗಮೀ) ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ವೋಲ್ವಾ, (ಹೊರೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವುದು) ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎತ್ತೆಂದೂ ಅವುಗಳ ನೈತಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆಯಾ ವಿಶೇಷಣ ಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ದ್ವಾರಾ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಭಿ ತ್ವಾ ದೇವ ಸನಿಕರೀಶಾನಂ ವಾರ್ಯಾಣಾಂ | ಸದಾವರ್ನ್ಯಾ ಮೀಮಹೇ |

(ಋ ಸ: ೧೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವು ಸವಿತೃವಿನ ನೈತಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣ ವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಆ ಮಹಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ—

ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಇದಮೇಕ ವಿವಾಗ್ನು ಆ ಸೋಮೋಮಯತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯಂತಾಂ-
ಮಿತಿ ಸ ತಪೋಲತಸ್ಯತ ಸ ನಾಚಿಮಯಚ್ಚಕ್ಷೆ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದ್ವ್ಯಾಹರದ್ವ್ಯಾದಶ-
ಕೃತ್ಯೋ ದ್ವಾದಶಕದಾ ನಾ ಏಷಾ ನಿವಿದೇಶಾಂ ನಾವ ತಾಂ ನಿವಿದಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ
ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯನ್ಯಸ್ಯಜ್ಯಂತ |

(ಐ. ಬ್ರಾ ೧೦-೧)

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಮೌನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನೂ ಚರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಾಕ್ಯ ಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರ ನೈತಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

ಗರ್ಭಾ ವಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರಸ್ತಾದುಕ್ತಾ ನಾಂ ಸ್ವಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಮಾತ್ತರಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾ ಧೀಯಂತೇ ಪರಾಂಚಃ ಸಂಭವತಿ ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ
ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನದ್ಯೇ ಗರ್ಭಾ ಧ್ಯತಾಃ | ಯದಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಮಾದಮುತೋರ್ವಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ | ಪ್ರಜಾಯತೇ
ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯೇ ಏವ ವೇದ | ಪೇಶಾ ವಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರ-
ಸ್ತಾದುಕ್ತಾ ನಾಂ ಸ್ವಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಪ್ರವಣಯತಃ ಪೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ಪಾ-
ದ್ಯತ್ಪದ್ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಮಧ್ಯತಃ ಪೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ಪಾ-
ದ-

ಕ್ರದ್ಯದಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವಾವಪ್ಪಜ್ಜನತಃ ಪೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾ-
ದೈಕ್ತತ್ | ಸರ್ವತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೇಶಸಾ ಶೋಭತೇ ಯ ಏವ ವೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೦)

ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಪರಿತವಾಗುವುವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಸಹ ಪರಾಬ್ಜುಖವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೃತವಾಗುತ್ತವೆ. ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಶ್ಚಾದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ಥವಾದ ಶಿಶುವೂ ಅನಾಗ್ರೂಪವಾಗಿ ಜನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನರಿತವನು ಸ್ವಜಾನಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅಭರಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಸೂರಿನಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರವರ್ಣೋರ್ಧ್ವದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರಿನಂತೆ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಧೋಭಾಗದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ ಅಲಂಕಾರಜನಕಗಳಾಗಿವೆ ಇದನ್ನರಿತವನು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ತಾನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು,

ಸೌರ್ಯಾ ನಾ ಏತಾ ದೇವತಾ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪುರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ತತಸ್ತೃತೀಯಸವನ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ತದ್ವ್ರತಮನು ಸರ್ಯಾ-
ವರ್ತಂತೇ | ಪಚ್ಛೋ ವೈ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಚ್ಛೋ ನಿವಿವಃ ಶಸ್ಯಂತೇ |
ಯದೈ ತದ್ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾದಶ್ರಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರಶ್ಚಂ ನಿವಿದಾಂ
ಶಸ್ತ್ರೇ ದದ್ಯಾದಿತಿ ತದು ಖಲು ವರನೇವ ದದತಿ | ನ ನಿವಿವಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯದೈನ್ನಿ-
ದವಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತಚ್ಚಿದ್ರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೈ ಛಿದ್ರಂ ಸ್ವವದ್ಯಜಮಾ-
ನೋಽನು ಪಾಪೀಯಾನ್ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿವಃ ಪದಮತೀಯಾತ್ | ನ ನಿವಿವಃ ಪದೇ
ವಿಪರಿಹರೇದ್ಯನ್ನಿವಿವಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇನ್ನೋಹಯೇದ್ಯಜ್ಞಂ ಮುಗ್ನೋ ಯಜಮಾನಃ
ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿವಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇತ್ | ನ ನಿವಿವಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯನ್ನಿವಿವಃ
ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ತದಾಯುಃ ಸಂಹರೇತ್ಸವಾಯುಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ
ನಿವಿವಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇತ್ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರೇದಂ ಕ್ಷತ್ರಮಿತ್ಯೇತೇ ಏವ ಸಮಸ್ಯೇ-
ದ್ಯ್ರಹ್ಮಕ್ಷತ್ರಯೋಃ ಸಂಶ್ರಿತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾಧ್ಯ್ರಹ್ಮ ಚ ಕ್ಷತ್ರಂ ಚ ಸಂಶ್ರಿತೇ | ನ ತ್ವಚಿಂ ನ
ಚಿತುರ್ಯಚಮತಿನೈಕೇತ ನಿವಿದ್ವಾನಮೇಕೈಕಂ ವೈ ನಿವಿವಃ ಪದಮ್ವಚಿಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ
ತಸ್ಮಾನ್ನ ತ್ವಚಿಂ ನ ಚಿತುರ್ಯಚಮತಿನೈಕೇತ ನಿವಿದ್ವಾನಂ ನಿವಿದಾ ಹ್ಯೇವ ಸ್ತೋತ್ರಮತಿ-
ಶಸ್ತಂ ಭವತಿ |

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ನಿವಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಉದಯವಿಂದ ಅಸ್ತಮಯದವರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿನ್ನು ಸುಸಂಸತ್ತವೆ. ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ನಿತ್ಯಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂಭರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ

ವಾಕ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಯಜ್ಞಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶೇಖರವಾಡಿರುವುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಷ್ಟದ ಉತ್ತಮತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಗೆ ಅಷ್ಟದಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿದೆ. ನಿವಿದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವನ್ನೂ ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಯಾವ ಪದವಾದರೂ ಪರಿಶಯವಾದರೆ ಯಜ್ಞವನ್ನೇ ಭಿದ್ರವಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಿಡಬಾರದು, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೂ, ಮುಂದಿನದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯು ಒದಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸಹ ಭ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಿಟ್ಟರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕೋಚವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಆಯುಷ್ಯ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಅವನು ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮತ್ತೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಾರದು. 'ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಪ್ರೇದಂ ಕ್ಷತ್ರಂ' ಎಂದು ಪವಿತ್ರಾತ್ಮಕವಾದುದೂ, ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಮಂತ್ರಧ್ಯಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಿಶ್ರವಾಡಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ವಿ, ಕ್ಷತ್ರತೇಜಸ್ವಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗತಕ್ಕವು. ನಿವಿದ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರಗಳೊಳಗೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರಬೇಕೇ ವಿನಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಿಸಬಾರದು. ನಿವಿತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರದ ಪರಣವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏಕಾಂ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವೇದೋ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ದಧ್ಯಾತ್ಪ್ರಕನನಂ ತದುಪಹನ್ಯಾದ್ಭೈಶ್ಚೈಶ್ಚೈಶ್ಚಾ ವ್ಯರ್ಥಯೇತ್ತಸ್ಮಾದೇಕಾನೇವ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿಪದ್ಯೇತಃ; ಯೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿ ಪದ್ಯೇತ ನ ತತ್ಪನ್ನರೂಪನಿವರ್ತೇತ ವಾಸ್ತುಹನೇವ ತತ್ | ಅನ್ಯತ್ತದ್ವೈವತಂ ತಚ್ಚಂದಸಂ ಸೂಕ್ತಮಾಹ್ಯತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮ ಪಥೋ ವಯಮಿತಿ ಪುರಸ್ತಾ- ತ್ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸತಿ | ಪಥೋ ವಾ ಏಷ ಪ್ರೈತಿ ಯೋ ಯಜ್ಞೇ ಮುಹ್ಯತಿ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ ಸೋಮಿನ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದೇವ ತನ್ನ ಪ್ರಚ್ಯವತೇ | ಮಾಂತಸ್ಪುರ್ನೋ ಅರಾತಯ ಇತ್ಯರಾತೀಯತ ಏವ ತದಪಹಂತಿ | ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಧನಸ್ತಂತುರ್ದೇವೇಷ್ವಾತತಃ | ತಮಾಹುತಂ ನಶೀಮಹೀತಿ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ತಂತುಃ ಪ್ರಜಾನೇವಾಸ್ಮಾ ಏತಕ್ಕಂತನೋತಿ | ಮನೋ ನ್ಯಾಹುವಾಮಹೇ ನಾರಾಶಂಸೇನ ಸೋಮೇನೇತಿ | ಮನಸಾ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ತಾಯತೇ ಮನಸಾ ಕ್ರಿಯತೇ | ಸೈವ ತತ್ರ ಸಾಯಕ್ಶಿತ್ತಿಃ ಸ್ತಾಯಕ್ಶಿತ್ತಿಃ ||

(ಏ ಬ್ರ. ೧೧-೧೧)

ತ್ವತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಒಂದ. ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿವಿತ್ತನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಎರಡು ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅಗ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಗರ್ಭರಾಹಿತವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಗ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶವಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ ಗರ್ಭಧಾರಣಶಕ್ತಿಯು ಸೋಗಿ ಜನರು ಗರ್ಭರಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಿವಿದ್ಧಾನಾರ್ಹವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸದೇ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು

ಪರಿಸಬಾರದು. ಒಂದುಬಿಡಿ ಪರಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಲೋಪವು ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದುದೂ, ಅದೇ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಬೇರೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತಹಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮ ಸಥೋ ವಯಂ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ ಸೋಮಿನಃ |

ಮಾಂತಃ ಸ್ಫುರ್ನೋ ಅರಾತಯಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧೦-೫೭-೧)

ನಾವು ಮಾರ್ಗಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯರಾಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅನಂತರ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಯಾವ ನಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಇಲ್ಲವೇ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. “ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಯಾವ ತಂತುವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಅದೇ ತಂತುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಸರಿಸಲಿ” (ಮು ಸಂ ೧೦-೫೭-೨) ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಜಾಸಂತಿಯೇ ಆ ತಂತುವು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಂತತಿಸುವವಾದ ಈ ತಂತುವು ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ

ತದ್ಯದೇತಾಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ನಿವಿಂದ ದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ |

ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಸಶುಭಿಯಃ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೦-೨)

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ನಿಧವಾದ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನವೇ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುವುದು, ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತಿದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪ, ಶಕ್ತಿ, ಮಹತ್ವಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇವುಗಳ ಪಠನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವೆಂದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತಾನ್ಯವರ್ಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ರಿದ್ಧಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೨)

ಜುಷೇಥಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಬೋಧತಂ ಹವಸ್ಯ ಮೇ ಸತ್ತೋ ಹೋತಾ ನಿವಿದಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಅನು |

(ಮು ಸಂ ೨-೩೬-೬)

ಕಿಮು ಪ್ಸಿದಸ್ಮೈ ನಿವಿದೋ ಭನಂತೇಂದ್ರಸ್ಯಾವದ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಅಪಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೮-೭)

ಏ ಯದ್ವಾಚಿಂ ಕೀಸ್ತಾಸೋ ಭರಂತೇ ಕಂಸಂತಿ ಕೇ ಚಿನ್ನಿ ವಿದೋ ಮನಾನಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೬೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿ ವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ (೧-೧೬೬) ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಸರವಾದ ಸಿವಿನ್ಮಂತ್ರವು ತಾನುನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋದವೀಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರದೇವತಾಸರವಾದ ಸಿವಿತ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವಾವುದೆಂದು ಸಿಷ್ಯಾರ್ಥಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮತಭೇದವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನಿವಿದ್ಧಾನಮೈಕಾಹಿಕಂ |

(ಐ. ೮ ೧-೨-೨)

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ. ೧೦-೨೩ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಂಖಾಯನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (೧-೩) **ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೈವದಾ** ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ ಸಂ. ೬-೧೯ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಸರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟ್ಯವಾದ ಮುಷಿಯು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

" ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ "

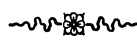
ಜರಿತ್ವಭ್ಯಃ— ಜ್ಯುಷ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗಮು. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಣ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ವಷ್ಟತೇ— ಜಾತ್ಯಪಾ ಸಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಟಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩.೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಕರಣ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಬಭೂಥ— ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬಭೂಥ ತತಂಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಭಾವದಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. **ನಿಸಾತ್ವೈರ್ಯದ್ಯದಿ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಶೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೋದವೀಮಿ — ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಯಬ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. **ಯೆಜೋ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಸಿಗೆ ಈಡಾಗಮು. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮತ್ತಿನ ಇತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ದ್ವಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈಂದ್ರಮಾನುಷ್ಪುಭಂ | ಪೂರ್ವಕ್ತ
ತುಶಬ್ದಾಕ್ ತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾದಂತ್ಯಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ಮತ್ತಿನ ಇತ್ಯನುಕ್ರಾಂತಂ | ವಿಶೇಷ-
ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಮತ್ತಿನ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
ಅನುಷ್ಪುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು, ಕೊನೆಯ ಋಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿನ ಎಂದು
ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ -- ೧೭೬

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೬ ||

ಅಪ್ಯಕ - ೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೧೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದ್ವಯವ ಯುಕ್ತಂಪ್ಪಿ--೬ ||

|| ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ಯಾಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ— ೧.೫, ಅನುಷ್ಪುಪ್ | ೬, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಮತ್ತಿ ನೋ ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯ ಇಂದ್ರಮಿಂದೋ ವೃಷಾ ವಿಶ |

ಯುಷಾಯಮಾಣಃ ಇನ್ವಸಿ ಶತ್ರುಮಂತಿ ನ ವಿಂದಸಿ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮತ್ತಿ | ನಃ | ವಸ್ಯಃ ಇಷ್ಟಯೇ | ಇಂದ್ರಂ | ಇಂದೋ ಇತಿ | ವೃಷಾ | ಆ | ವಿಶ |

ಯುಷಾಯಮಾಣಃ | ಇನ್ವಸಿ | ಶತ್ರುಂ | ಅಂತಿ | ನ | ವಿಂದಸಿ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದೋ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋ ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೇ ವಸೀಯಸೋ ಭಸಸ್ಯ
ಪ್ರಾಪ್ತಯ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯ ಯಾಗಾಯ ನೇಂದ್ರಂ ಮತ್ತಿ | ಮಾದಯಸ್ವ | ತದರ್ಥಂ ತ್ವನೇವೇಂದ್ರಂ

ವೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಆ ವಿಶ | ಅಥ ತಥಾ ಪೀತಃ ಸನ್ನೃಘಾಯಮಾಣಃ ಶತ್ಕೂನ್ ಹಿಂಸಯಿ-
ನ್ನಿನ್ನಸಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ಅತ್ಯೋಽಂತ್ಯಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ನ ಲಭಸೇ | ಯತಃ ಶತ್ವವಸ್ತುತ್ಸಾ-
ಮರ್ಥೇನ ಸಲಯಿಶಾಃ ಅತೋ ನ ವಿಂದಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಇಂದ್ರಪರತಯಾ ವ್ಯಾಪ್ನೋಯಃ |
ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತಂ ಸೋಮಂ ಪೀತೃಘಾಯಮಾಣಃ ಸನ್ನಿನ್ನಸಿ | ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ | (ತ್ವಂ—ನೀನು) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೇ—
ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮತ್ಸಿ—ಹೃಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು | ವೃಷಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕ
ನಾಗಿ | ಆ ವಿಶ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸು (ವ್ಯಾಪಿಸು) | (ಹಾಗೆ ಪಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು) ಋಘಾಯ-
ಮಾಣಃ—ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಹಿಂಸಕನಾಗಿ | ಇನ್ನಸಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀ | (ಆದುದರಿಂದ) ಅಂತಿ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ |
ಶತ್ರುಂ—ಶತ್ರುವನ್ನು | ನ ವಿಂದಸಿ—ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ | [ಅಥವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು) |
(ಆ ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ) ಋಘಾಯಮಾಣಃ—ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾಗಿ | ಇನ್ನಸಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೇ |
(ಆದುದರಿಂದ) ಅಂತಿ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ಶತ್ರುಂ—ಶತ್ರುವನ್ನು | ನ ವಿಂದಸಿ—ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ, ನಮಗೆ ಧನಾದಿಲಾಭಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು, ಕಾಮವರ್ಷಕ
ವಾದ ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ, ಅವನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿ, ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಲಾರರು.

English Translation.

Soma, exhilarate Indra (at the sacrifice we offer) for the sake of
obtaining wealth : pervade him, showerer (of benefits), for when imbibed
you are the annihilator (of enemies), and suffer not a foe to be nigh.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

೧೨೬ ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದುದೂ
ಆಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮತ್ಸಿ ನಃ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮ
ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ :

(೧) ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷವೂ,

(೨) ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಯೂ, ಮತ್ತು

(೩) ಈ ಹರ್ಷದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಧನದಾನವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

೧ ಮತ್ಸಿ—ಮಾಡೆಯಿಸು | ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೋಮ
ಕಾಮನೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸ

ತಕ್ಕ ಸುಬಿಷ್ಟರೂಪವು ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಇಂತಹ ಸುಬದಾಯಕಗಳಾದ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ವರ್ಹಿತಂ |

ತಸ್ಮಿನ್ಮಾಂ ಧೇಹಿ ಪವನಾನಾಮೃತೇ ಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತ ಇಂದ್ರಾಯಿಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೭)

ಯತ್ರ ಕಾಮಾ ನಿಕಾಮಾಶ್ಚ ಯತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯ ವಿಷ್ವಸಂ |

ಸ್ಯಧಾ ಚ ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ ಸ ೯-೧೧೩-೧೦)

ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ನೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವ ಸುಬದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ವರೂಪಬುಕ್ತಿಂತಲೂ ವಿಾರಿಂದುದಾಗಿದೆ. ನಿಕಾಮವಾದಂತಹ ಆನಂದ, ನೋದ, ಪ್ರನೋದಗಳು ಸೋಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭಿಸ ತಕ್ಕವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಸುಬದಾಯಕವಾದ ತ್ವಸ್ತಿಯನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

೨ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಶತ್ರುಮಂತಿ ನ ವಿಂದಸಿ; ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡದೇ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೇ ಎಂದು ಸೋಮರಸದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪಾನಮಾಡಬ್ಬಟ್ಟ ಸೋಮವು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸೋಮಂ ಪೀತ್ವಾ ಅಂತಿಕೇ ಶತ್ರುಂ ನ ವಿಂದಸಿ | ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನೀನು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಇಂದ್ರಸರವಾದ ಅರ್ಥ ವಾಗಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಸೋಮರಸವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೀರ್ಯದಾಯಕವಾದುದು. ಇದರ ಪಾನದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ಸದ್ಯೋ ಅಪಿಬೋ ಜಾತ ಇಂದ್ರ ಮದಾಯ ಸೋಮಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ |

ಯದ್ಧ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಅಪಿವೇಶೀರಥಾಭವಃ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಕಾರುಧಾಯಾಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೩-೩೨-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ತಾಯಿಯು ಇಂದ್ರನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದುದೂ, ಅದರಿಂದ ಅವನ ಮಹತ್ತರವು ವೃದ್ಧಿಯಾದುದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಫಲವಾಗಿ,

ಅವಂಶೇ ದ್ಯಾಮಸ್ತಭಾಯದ್ವೈಹಂತಮಾ ರೋದಸೀ ಅಪ್ಪಣದಂತರಿಕ್ಷಂ |
 ಸ ಧಾರಯತ್ಪ್ರಥೀನೀಂ ಸಪ್ತಥಚ್ಛ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾ ಮದ ಇಂದ್ರಶ್ಚಕಾರ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೧೫-೨)

ಇಂದ್ರನು ವೀಶ್ಯಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಯುದ್ಧೋನ್ನತನಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧರಿಸುವ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

೩. ಇಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿಯು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯ ವ್ಯವಾ ವಿಶ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ವಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೇ | ವಸೀಯಸೋ ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯ ಯಾಗಾಯ ವಾ |
 ಧನದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಧನಸಾಧಕವಾದ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸು-
 ವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸೋಮಪರವಾಗಿಯೇ ಆನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಗೋವಿತ್ತವಸ್ಯ ವಸುವಿದ್ಧಿರಣ್ಯವಿದ್ರೇತೋಧಾ ಇಂದೋ ಭುವನೇಷ್ಯರ್ಪಿತಃ |
 ತ್ಸಂ ಸುವೀರೋ ಅಸಿ ಸೋಮ ವಿಶ್ವವಿತ್ತಂ ತ್ವಾ ವಿಸ್ತಾ ಉಸ ಗಿರೇಮ ಅಸತೇ ||

(ಋ ಸಂ ೯-೨೬-೩೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ವಸುವಿತ್, ಹಿರಣ್ಯವಿತ್, ಗೋವಿತ್ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸೋಮಪರವಾಗಿಯೇ ಇವೆ. ಇಂತಹ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದರಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಇಂದ್ರನೂ ಸಹ ಧನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ.

ಇಂದೋ—ಇಂದುರಿಂಥೇರುನತ್ತೇರ್ವಾ | ಪ್ರಜ್ಜಲಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಇಂಧ್ ಧಾತು
 ವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ, ತೇವಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರವಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ
 ಈ ಪದವು ಸಿಷ್ಟವಾಗಬಹುದು. (ನಿ. ೧೦-೪೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಪ್ರ ತದ್ವೋಚೇಯಂ ಭವ್ಯಾಯೇಂದವೇ ಹವ್ಯೋ ನ ಯ ಇಷವಾನ್ ಮನ್ನ ರೇಜತಿ ರಶ್ವೋಹಾ
 ಮನ್ನ ರೇಜತಿ ||
 (ಋ ಸಂ ೧-೧೨೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಇಂದು ಶಬ್ದದ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ
 ಪದವು ಸೋಮನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆದ್ರವನ್ನಾಗಿ
 ಮಾಡತಕ್ಕ ಗುಣವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಬುಘಾಯಮಾಣಃ—ಶಕ್ರೋ ಹಿಂಸಯನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರ್ಥ Monier
 Williams Dictionary ಯಲ್ಲಿ Violence, Passion ಎಂದರೆ ತೀವ್ರವಾದ ಅಭಿಮೇಶ, ಆಕ್ರೋಶ
 ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಪದವು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.
 ಉದಾಹರಣೆಗೆ -

ಇಂದ್ರಃ ಸುಶಿಶ್ರೋ ಮಘವಾ ತರುತ್ತೋ ಮಹಾವ್ರಾತಸ್ತುಪಿಕೂರ್ವಿರ್ಯುಫಾವಾನ್ |
ಯದುಗೋ ಧಾ ಬಾಧಿತೋ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಕ್ಷೈ ಧಿ ತ್ಯಾ ತೇ ವೃಷಭ ಲೀರ್ಯಾಣಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಶತ್ರುವಿಷಯಹಿಂಸಾವಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಯಣರು,

ನಹಿ ತ್ಯಾ ರೋದಸೀ ಉಭೇ ಋಘಾಯಮಾಣಮಿನ್ಯತಃ |

ಚೇಷಃ ಸ್ವರ್ವತೀರಸಃ ಸಂ ಗಾ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಧೂನುಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ನ್ ನ ಹಂತೀತಿ ಋಘಾ | ಶತ್ರುವಧಂ ಕುರ್ವಾಣಂ | ನರರನ್ನು ಹನನಮಾಡುವವನು ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೋಮನಿಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

ಇನ್ಯಸಿ—ಇನ್ಯತಿ, ನಕ್ಷತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ಯಸಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಂದ್ರನನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮತ್ತಿ—ಮದೀ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ವಪ್ನ ಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಲಬ್ಧಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ದಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಸ್ಯ ಇಸ್ಯಯೇ—ವಸೀಯಸಃ ಇಪ್ಪಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಪಿಃ ತಸ್ಯೈ. ವಸು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್. ಇದರ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ವಿಸ್ ಮತೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಯಕಾರಕ್ಕೂ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ—ವಿಶ ಪ್ರನೇಶನೇ. ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಘಾಯಮಾಣಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಃ ದೈಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದೃಶಿಗ್ರಹಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಕಾರಲೋಪ. ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಅನ್ಯಘಾ ಋಘಾ ಭವತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿನ್ನಮಾಡಿಡಾಗ ಲೋಪಿತಾದಿ ಡಾಚ್ಚಃ ಕೃಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಕ್ಯೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶನ್‌ಚಾದೇಶ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನಸಿ—ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ - ಅಂತಿಕೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕಾದಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದಿದೆ.

ವಿಂದಸಿ—ವಿನ್ದಲ್ಯ ಲಾಭೇ. ಧಾತು ತುದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಮುಚಾದೀ- ನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಸ್ತಿನ್ಯಾ ವೇಶಯಾ ಗಿರೋ ಯ ಏಕಶ್ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ಅನು ಸ್ವಧಾ ಯಮುಪ್ಯತೇ ಯವಂ ನ ಚರ್ಕ್ವಷದ್ವ್ಯಾಷಾ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಸ್ತಿನ್ಯಾ | ಅ | ವೇಶಯ | ಗಿರಃ | ಯಃ | ಏಕಃ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ |

ಅನು | ಸ್ವಧಾ | ಯಂ | ಉಪ್ಯತೇ | ಯವಂ | ನ | ಚರ್ಕ್ವಷತ್ | ವ್ಯಾಷಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಂತರಾತ್ಮನ್ ಹೋತರ್ವಾ ತಸ್ತಿನೈಸಿದ್ಧ ಇಂದ್ರೇ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ನಾಚೆ ಆ ವೇಶಯ | ಸ್ವಾಪಯ | ತಂ ಸ್ತುಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯ ಇಂದ್ರೇಶ್ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇಕ ಏಕ ಏವ ಸ್ವಾನೀಯಃ | ಯಮನು ಯಮೇವೇಂದ್ರಮನು ಸ್ವಧಾ ಹನಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ಯಮುಪ್ಯತೇ | ದೀಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ವ್ಯಾಪಾ ವರ್ಷಕಃ ಸನ್ಯವಂ ನ ಯವಮಿವ ಪಕ್ವಂ ಯವಂ ಯಥಾ ಚರ್ಕ್ವಷತ್ ಕ್ರಮೇಣಾದಿದೇಶೇ ಕರ್ಷಕಾಃ ತದ್ವಿದಾದತ್ತೇ | ಯದ್ವಾ | ಅನು ಸ್ವಧಾನೈಸಾಧನಂ ಪ್ರೀತ್ಯಾದಿಕ ಮುಪ್ಯತೇ ಭೂಮಾ ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪಮನುಗ್ರಹಮವೇಕ್ಷ್ಯೋಪ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ ಚ ವ್ಯಷಾ ವ್ಯಷ್ಟೇವರ್ಷಿತಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ಯವಂ ನ ಯವಮಿವ ಸರ್ವಬೀಜಮಪಿ ಚರ್ಕ್ವಷತ್ | ಪುನಃಪುನಃ ಕರೋತಿ | ಅಂಕುರಯತಿ | ಹವಿಸಾಧನತ್ವಸ್ತ್ರಾತಸ್ತೃಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಯವತಬ್ಜಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಃ | ಏವಮಹಾನುಭಾವ ಇಂದ್ರೇ ಗಿರ ಆ ವೇಶಯೇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಎಲೈ ಆತ್ಮನೇ ಅಥವಾ ದೋತೃನೇ) | ಯಃ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—
ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲಾ | ಏಕಃ—ಒಬ್ಬನೇ ಆಶ್ರಯ ಭೂತನೋ | ಯಂ ಅನು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಯೇ
ಸೃಧಾ—ಹವಿರ್ವಕ್ರಣಾನುವು | ಉಸ್ಯತೇ—ದತ್ತವಾಗುತ್ತದೆಯೋ | (ಸಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು) | ವೃಷಾ—
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕನಾಗಿ | ಯವಂ ನ—ಪಕ್ಷವಾದ ಯವಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕರ್ಷಕರು ಕುಯ್ಯುವಂತೆ | ಚರ್ಕ್ಯಷತ್—
ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ | [ಅಥವಾ ಯಂ ಅನು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಇಂದ್ರದತ್ತವಾದ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು) ಅನುಸರಿಸಿ |
ಸೃಧಾ—ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳು | ಉಸ್ಯತೇ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯೋ | ಸಃ—ಆ |
ವೃಷಾ—ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಯವಂ ನ—ಯವಧಾನ್ಯದಂತೆ | ಚರ್ಕ್ಯಷತ್—(ಸಮಸ್ತ ಬೀಜ
ಗಳನ್ನೂ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಂಕುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ |] ತಸ್ಮಿನ್—ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪ
ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಆ ವೇಶಯ—ಸ್ಥಾಪಿಸು (ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಆತ್ಮನೇ (ದೋತೃನೇ), ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಏಕಮಾತ್ರ ಆಶ್ರಯನೂ, ಅನ್ನ ಸಾಧನವಾದ
ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ವೃಷ್ಟಿ ಕಾರಕನೂ, ಯಾವಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಧಾನ್ಯಗಳು ಅಂಕುರಿಸಲು ಕಾರಣಭೂತನೂ
ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು.

English Translation.

Pervade with our praise him who is the sole sustainer of men, to whom the oblation is presented and who, the showerer (of benefits), causes (every desire) to bud like barley.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಏಕಃ ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಏಕ ಏವ ಸ್ಥಾನೀಯಃ | ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ
ರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮಾನವರಿಗೂ ಒಂದೇ ಆಧಾರವಾದ ಎಂದರೆ ಏಕಮಾತ್ರಧಾರಕನೂ, ಪೋಷಕನೂ ಆದ ಎಂದೂ
ಇಂದ್ರನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ಚರ್ಷಣಿ—ಈಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೨-೭) ಮನುಷ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ
ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಯಾಹಿ ಪೂರ್ವೀರತಿ ಚರ್ಷಣೇರೌ ಅರ್ಯ ಅಶಿಷ ಉಪ ನೋ ಹರಿಭ್ಯಾಂ |

ಇಮಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಮತಯಃ ಸ್ತೋಮತಷ್ಟಾ ಇಂದ್ರೇ ಹವಂತೇ ಸಸ್ಯಂ ಜುಷಾಣಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ ೨-೪೨-೨)

ವಿಶ್ವಾ ಯಕ್ಶರ್ಷಣೇರಭ್ಯಾ ೨ ಸಾ ವಾಜೇಷು ಸಾಸಹತ್ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೨೩-೧)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾದೀದಿ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಮಾನವರ ಒಂದು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದದ ಅನಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಚ್ಚಭೇದ ವಿರುತ್ತದೆ. Monier williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit—English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ, cultivating, agile, active, shift, ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದ ರಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಚರ್ಷಣೆಯೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ ಎಂಬ ಧಾತುವೇ ಮೂಲವೆಂದೂ ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು,

ಹವಿಷಾ ಜಾರೋ ಅಸಾಂ ಸಿಪರ್ತಿ ಪವುರಿರ್ನರಾ | ಸಿತಾ ಕುಟಸ್ಯ ಚರ್ಷಣಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಾಯಿತಾ ದ್ರಷ್ಟಾ, ವಿಶ್ವಿಸ್ತಕ್ಕವನು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜ್ಞಾನವತಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರು ದರ್ಶನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಮೇಲೆ ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ (೧-೪೬-೪) ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವಂತೆ—

ಯಮಾಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವಸುನೋ ವಿಭಾಗೇ ತವಶ್ವಮಾ ಶ್ರುತವ ವೃತ್ತಹತ್ಯೇ |

ತಾವಾಸದ್ಯಾ ಬರ್ಹಿಷಿ ಯಜ್ಞೇ ಅಸ್ವಿನ್ಯ ಚರ್ಷಣೇ ಮಾದಯೇಥಾಂ ಸುತಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅವರ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರೌ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ— ಸಕಲವನ್ನೂ ನೋಡತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮಾನವರ ಎಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಮಾನವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಏಕಮಾತ್ರನಾದ ರಕ್ಷಕನೆಂದು ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಏಕಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು.

ಅನು ಸ್ವಧಾ ಯಮುಸ್ಯತೇ— ಸರ್ವರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸ್ವಧೆಯು ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ವಿಧಿವಾಕ್ಯವು ಮಾನವನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಧಾ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ವಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩), ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮೆ, ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಸ್ವಾತ್ರೆಯ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಶ್ವತ್ಪರೋಷಾ ವ್ಯುನಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾವೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರೌ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅತ್ತೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತನ್ನ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯದಂತರಿಷ್ಟೇ ಪತಃ ಪುರುಭುಜಾ ಯದ್ವೇನೋ ರೋದಸೀ ಅನು |

ಯದ್ವಾ ಸ್ವಧಾಭಿರಧಿತಿಷ್ಠೋ ರಥಮತ ಆ ಯಾಽಮಶ್ವಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೧೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಅತ್ತೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ಬಲ್ವಾರ್ವಾ ಸಾರ್ಧಂ | ನಿಮ್ಮ ಸ್ವತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಧವಾ ಸ್ವರಶಕ್ತಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾೃ ಆದ್ನ್ ಅಸೀತ್ಪ್ರಕೇತಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ವಾನ್ಯೈ ಪರಃ ಕಿಂ ಚಿನಾಸ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ರಿತ್ಯ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ವಾಶ್ರಯಾವ ಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೆವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದೆಂದೂ, ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ

ಸ್ವಧಾ, literally one's own place, afterwards, one's own nature. It was a great triumph for the science of comparative philology that, long before the existence of such a word as ಸ್ವಧಾ in sanskrit was known, it should have been postulated by professor Benfey in 1839. ಸ್ವಧಾ was known, it is true, in the ordinary Sanskrit but there it only occurred as an exclamation used on presenting an oblation to the manes. It was also explained to mean food offered to deceased ancestors, or to be the name of a personification of ಮಾಯಾ or worldly illusion or of a nymph

The expressions ಅನು ಸ್ವಧಾಂ and ಸ್ವಧಾಂ ಅನು are of frequent occurrence.

They mean, according to the nature or character of the person spoken of and may be translated by as usual or according to a person's wont.

ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನ, ಸ್ವಭಾವ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ಸು ಪ ವಿಭ್ಯೋ ಮರುತೋ ವಿರಸ್ತು ಪ್ರ ಶ್ಯೇನಃ ಶ್ಯೇನೇಭ್ಯ ಆಶುಪತ್ನಾಃ |
ಆಚಿಕ್ರಯಾ ಯತ್ಸ್ಯಧಯಾ ಸುಸರ್ಗೋ ಹವ್ಯಂ ಭರನ್ಮನೇ ದೇವಜ್ಞಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಾಯಣರು, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಸವೆಂದರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು,

ಅಪಶ್ಯಂ ಗ್ರಾಮಂ ವಹಮಾನಮಾರಾದಚಿಕ್ರಯಾ ಸ್ವಧಯಾ ವರ್ತಮಾನಂ |

ಸಿಷಕ್ತ್ಯರ್ಯಃ ಪ್ರ ಯುಗಾ ಜನಾನಾಂ ಸದ್ಯಃ ಶಿಶ್ನಾ ಪ್ರಮಿನಾನೋ ನವೀಯಾನ್ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೨೭-೧೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಹರಿಸಿ, ಅತ್ರ ಸ್ವಧಾಶಬ್ದೋ ರಥವಾಚೀ, ೧೦-೨೭-೧೯ ಇತ್ಯಾದೌ ದರ್ಶನಾತ್; ಉದಾ ಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೪-೨೬-೪) ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥವೆಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪುನಃ ೧೦-೨೭-೧೯ ನೇ ಋಕ್ವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, ಆಚಿಕ್ರಯಾ ಚಿಕ್ರವರ್ಜಿತಯಾ ರಥಹೀನಯಾ, ಸ್ವಧಯಾ—ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ಧಾರಯಂತ್ಯಾ ಸೇನಯಾ ಎಂದು ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೇನೆಯೆಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಧಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳಿರುವುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಭಾಷ್ಯದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮರೆತಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಧಾಂ ಅನು; ಅನು ಸ್ವಧಾಂ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿ, ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಥವಾ ಪದ್ಯತಿಯಂತೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಸ್ವಧಾಮನು ಶ್ರಿಯಂ ನರೋ ಮಹಿ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ವೃಷಸ್ತವಃ |

ವಹಂತೇ ಅಹ್ರುತಸ್ತವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೨೦-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಋ. ಸಂ. ೭-೫೬-೧೩ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉದಕವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವೇಶಯ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಮ್—ಕೃಪ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಕೃಷೇರಾದೇಕ್ಚ ಚಿಃ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದಿಗೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಪುಗಂತಲಘೂಸಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಸಧಿಗೆ ಗುಣ. ಪಷ್ಪಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪ್ಯತೇ—ದುಮವ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಕ್ವಷತ್—ಕೃಷ ವಿಲೇಖನೇ. ಧಾತು. ಯಜ್ ಲುಕ್ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅದಿಹಲ್‌ಶೇಷ, ಚರ್ತ್ವ. ರುಗ್ನಿಕಾ ಚ ಲುಕಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ರುಕಾಗಮ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅದಿಸ್ತಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಸಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩ ೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಸಥ ಗುಣಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾನಿ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ ವಸು |
 ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ ಯೋ ಅಸ್ತಧ್ರುಗ್ನಿವ್ಯೇನಾಶನಿರ್ಜಹಿ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಸ್ಯ | ವಿಶ್ವಾನಿ | ಹಸ್ತಯೋಃ | ಪಂಚ | ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ | ವಸು |
 ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ | ಯಃ | ಅಸ್ತಧ್ರುಕ್ | ದಿವ್ಯಾಽಇವ | ಅಶನಿಃ | ಜಹಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತಿಾನಾಂ | ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಗಚ್ಯಂತಿ ವಾ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ಪಂಚಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಣಿ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಸು ವಸೂನಿ ಧೃತಾನಿ ಭವಂತಿ | ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಃ ಪಿತವಃ ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚೇತಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಇತ್ಯೆನ್ಯೇ | ಸ ತಾದ್ಯಶೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸ್ವಾಶಯಸ್ತ | ಬಾಧಸ್ತ | ಯೋಽಸ್ತಧ್ರುಕ್ ಅಸ್ತಧ್ರುಂ ದ್ರುಹ್ಯತಿ ತಂ | ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ಸ ಉಚ್ಯತೇ | ದಿವ್ಯಾ ದಿವಿ ಭವಾಶನಿರಿವಾಶನಿರ್ಭೂತ್ವಾಸ್ತದ್ವೇಷ್ಟ್ವಾಜ್ಞಾಹಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಎರಡುಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ—ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಐದು ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ | ವಿಶ್ವಾನಿ—ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ | ವಸು—ಧನವು (ಧೃತವಾಗಿದೆಯೋ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸಃ—ಅಂತಹ ನೀನು) | ಯಃ—ಯಾವನು | ಅಸ್ಮದ್ಭುಕ್—ನನುಗೆ ದ್ವೇಷಿಯೋ | (ತಂ—ಅವನನ್ನು) | ಸ್ವಾಶಯಸ್ತು—ಬಾಧಿಸು | ದಿವ್ಯಾ—ದ್ವೈಲೋಕಸ್ಥವಾದ | ಅಶನೀ ಇವ—ಅಶನಿಯೋ ಎಂಬುವಹಾಗೆ | ಜಹಿ—(ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು) ವಧಿಸು

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐದುಜಾತಿಯ (ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ) ಜೀವರಾಶಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಧನವು ನಿನ್ನ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿದೆ: ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಅಂತಹ ನೀನು ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಯಾದವನನ್ನು ಬಾಧಿಸು, ಸ್ವರ್ಗಿಯ ವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವೇ ನೀನು ಎಂಬಂತೆ, ನಮ್ಮ ದ್ವೇಷಿಗಳನ್ನು ವಧಿಸು

English Translation

In whose hands are all the treasures (that are desired by) the five classes of beings : destroy, Indra, him who oppresses us , slay him, (as if you were yourself) the heavenly thunderbolt.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ವೃದ್ಧಿಗೂ ಹೇತುವಾದ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಇಂದ್ರನೇ ಪ್ರಭುವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ, ಅಂತಹ ಮಹತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಯಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ವಸು—ಯಾವ ಇಂದ್ರನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿಗಳ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ ಇವೆಯೋ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿಗಳೆಂದ ರೀನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

೧. ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಃ ಪಶವಃ ಪಕ್ಷಿಣಶ್ಚೇತಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ | ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿತೃಗಳು, ಪಶುಗಳು ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂಬ ಐದು ವಿಧವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಚಿತ್ತಾರೋ ವರ್ಣಾಸ್ತಿಸ್ವಾದ ಪಂಚಮಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಇತ್ಯೇನೈ — ನಿಷಾದರೂಡಗೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದ ಜನರೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಬಹುದು ಮೊದಲು ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಂಚಕ್ಷಿತಿ ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಅನಂತರ ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ಕ್ಷಿತೀನಾಂ—ಕ್ಷಿಯಂತಿ ನಿವಸಂತಿ ಗಚ್ಛಂತಿ ನಾ ಕ್ಷಿತಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಮಾನವರಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೫ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೭)

ಅಗ್ನಿನೇತಾ ಭಗ ಇವ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ದೈವೀನಾಂ ದೇವ ಋತುಸಾ ಋತಾವಾ |

ಸ ವೃತ್ರಹಾ ಸನಯೋ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ ಸರ್ವದ್ವಿಶ್ವಾತಿ ದುರಿತಾ ಗೃಣಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ ೩-೨೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವರಿಗೂ, ದೇವಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಕ್ಷಿತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳಾದ ಮಾನವರೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಮಾನವರೇ ಎಂದು ನಿಷ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ನ ಯಸ್ಯ ದೇವಾ ದೇವತಾ ನ ಮರ್ತಾ ಆಶ್ವಶ್ಚ ನ ಶವಸೋ ಅಂತಮಾಪುಃ |

ಸ ಪ್ರರಿಶ್ವಾ ತ್ವಕ್ಷಸಾ ಕ್ಷೋ ದಿವಕ್ಷ ಮರುತ್ವಾನೋ ಭವತ್ಸಿಂದ್ರ ಊತೀ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೦೦-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ದೇವತಾತ್ಮಕನಾದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಲೋಕದ ಇತರ ಎಲ್ಲರ ಶಕ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಮೀರಿದುದೆಂದೂ, ಆದರ ಅಂತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಾಗಲಿ ಮಾನವರಾಗಲಿ ಪಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನ ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದುದೂ ಪ್ರಭಾವಯುತವಾದುದೂ ಆದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಗಳೆರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಸಂಚಿಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ನಿಷಾದಪಂಚಮರಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಗಚತುಷ್ಟಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ತಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮತವೇನೆಂದು ಹೇಳದೆ ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿರುವರು.

ಸಂಚಿಜನಾ “ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ” ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀ-

ತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಸಂಚಿಮ ಇತ್ಯಾಸಮನ್ಯವಃ |

(ನಿ. ೩-೮)

ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾದ ಗುಂಪುಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣದವರೊಂದಿಗೆ ನಿಷಾದರೆಂಬ ಐದನೆಯ ಗುಂಪೂ ಸೇರಿ ಸಂಚಿಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯವೇ ಮುಂತಾದವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರೆಂದು ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವರು.

ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ತಮಗಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು,

ತದದ್ಯ ವಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಊರ್ಜಾದ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಸಂಚಿ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಸಂಚಿಜನರೂ ಸೇರಿ ಈ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾ ಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿ ಸಂಚಿಜನರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರತ್ಯೈವಾಚಾರ್ಥ ಶಾನಗ್ನಿರ್ವಿಶ್ವೇದೇವಾ ಯದೂಚಿ ಮಾಂ |
ತತ್ಪ್ರತಿಸ್ಯೇ ಜುಷಂತಾಂ ತು ಹೋತ್ರಂ ಸಂಚೇಜನಾ ಮಮ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೬)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಸಂಚೇಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಏನರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಶಾಲಾಮುಖ್ಯಃ ಪ್ರಣೇತಕ್ಷ ಪುತ್ರೋ ಗೃಹಪತೇಕ್ಷ ಯಃ |
ಉತ್ತರೋ ದಕ್ಷಿಣಶ್ಚಾಗ್ನಿರೇತೇ ಸಂಚೇಜನಾಃ ಸ್ತೃಶಾಃ ||

(ಬೃ ದೇ. ೨-೬೭)

ಎಂದರೆ, ಶಾಲೆಯ ಪ್ರವೇಶಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಪ್ರಣೇತವಾದ ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯೂ, ಯಜಮಾನನ ಪುತ್ರಭೂತನಾದ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಾಗ್ನಿಯೂ, ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಾಗ್ನಿಗಳೂ ಸೇರಿ ಈ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳೂ ಐದು ಬಗೆಯ ವರ್ಗಗಳೆಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ಮತವಲ್ಲದೇ,

ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಗಂಧರ್ವೋರಗರಾಕ್ಷಸಾಃ |
ಗಂಧರ್ವಾ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೮)

ಮೊದಲನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಉರಗರಾಕ್ಷಸರು ಒಂದು ಗುಂಪು, ಎರಡನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರು ಒಂದು ಗುಂಪು.

ಯಾಸ್ತೌಪಮನ್ಯವಾವೇಶಾನಾಹತುಃ ಸಂಚಿ ನೈ ಜನಾನ್ |
ನಿಷಾದಸಂಚಮಾನ್ವರ್ಣಾ ಮನ್ಯತೇ ಶಾಕಟಾಯನಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೯)

ಯಾಸ್ಕರ ಮತವು ಮೊದಲನೆಯದೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇತರರ ಮತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ನಿಷ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಃ ಆದನ್ನೇ ಅವರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಬಹುದು

ಋತ್ವಿಜೋ ಯಜಮಾನಂ ಚಿ ಶಾಕಪೂಣಿಸ್ತು ಮನ್ಯತೇ |
(ಬೃ. ದೇ. ೨-೭೦)

ಹೋತ್ರಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳೂ, ಯಜಮಾನನೂ ಸೇರಿ ಐದು ಗುಂಪೆಂದು ಶಾಕಪೂಣಿಯವರ ಮತವಾಗಿದೆ.

ಚಕ್ಷುಃಶ್ಲೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಚಿ ಪ್ರಾಣಶ್ಚೇತ್ಯಾತ್ಮವಾದಿನಃ |
ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸೋ ದೇವಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಿತರಸ್ತಥಾ ||
ಸರ್ವಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ಚೈವ ಶ್ರೂಯಂತೇ ಹೈತರೇಯಕೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೭೧, ೭೨)

ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ಲೋತ್ರ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣ ಈ ಐದೂ ಸಂಚೇಜನರೆಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದಿಗಳ ಮತ. ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಏನರಿಸಿದೆ. (ಐ.ಬ್ರಾ. ೩-೩೧-೫) ಇಂತಹ ಸಂಚೇಜನರೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು

ಭೋಗಿಸಲಿ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯು ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದಗಳು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ವಿಶ್ವಾನಿ ವಸು ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಹಸ್ತಯೋಃ | ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಸಕಲ ಲೋಕವೂ ಇಂದ್ರನ ರಕ್ಷಣೆಗೇ ಒಳಪಟ್ಟುದರಿಂದ **ಪಂಚ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ** ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಾಶಯಸ್ತು—ಬಾಧಸ್ತು | ಹಿಂಸಿಸು. ಸ್ವಶ—ಬಾಧನಸ್ವರ್ತನಯೋಃ | ಸ್ವರ್ತನ ಎಂದರೆ ಮುಟ್ಟುವುದು ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಮತ್ತು ಹಿಂಸಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ **ಸ್ವಶ** ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದವಾಗಿದೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ನಾಮಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಇವೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕನಾದ ದೇವದೂತರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಪ್ರತಿ ಸ್ತಶೋ ವಿ ಸ್ತಜ ತಾರ್ಣಿತನೋ ಭವಾ ಸಾಯುರ್ವಿಶೋ ಅಸ್ಯಾ ಅದಭ್ಯಃ |

ಯೋ ನೋ ದೂರೇ ಅಘಶಂಸೋ ಯೋ ಅಂತೈಗ್ನೇ ಮಾಕಿಷ್ಟೇ ವ್ಯಥಿರಾ ದಧರ್ಷೀತ್ ||

(ಋ ಸಂ ೪-೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ಸ್ವಶಃ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಪರಬಾಧಕಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಚಾರಾನ್** ವಾ ಶತ್ರುಹಿಂಸಕವಾದ ಅಗ್ನಿ ಕಿರಣಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವ ಅಗ್ನಿದೂತರೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಗಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರೋಲೋಮಿಫತ್ತಾವರುಣಾ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾಃ ಪ್ರ ದಿವ ಋಷ್ವಾಧ್ವೈಹತಃ ಸುದಾನೂ |

ಸ್ತಶೋ ದಧಾಥೇ ಓಷಧೀಷು ವಿಷ್ವಸ್ತುಧಗ್ಯತೋ ಅನಿಮಿಷಂ ರಕ್ಷವಾಣಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರವಾದ ರೂಪ ವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಬಾಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸು, ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಶರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕ್ಷಿತೀನಾಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. **ಕ್ರಿನ್** ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಷಷ್ಠೀ** ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಶಯಶ್ಚ—ಸ್ವಶ ಬಾಧನಸ್ವರ್ತನಯೋಃ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ **ಣಿಚ್**. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. **ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್**. **ನುಭ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ **ಸೇ** ಅದೇಶ. **ಸವಾಧ್ಯಾಂ ನಾಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಶಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. **ಶಪ್** ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ **ಣಿಚಿ**ಗೆ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ. **ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್** ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅಸ್ತುಭ್ಯುಕ್—ಧೃಹ ಜಘಾಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. **ಸತ್ಸೂದ್ವಿಷ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ದಾದೇರ್ಧಾರ್ತೋರ್ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಸರವಾದಾಗ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ಯ. **ಏಕಾಚೋ ಬಶೋ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಪದಾಂತಕ್ಕೆ ಜಸ್ವಸ್, ಚತ್ವರ್. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವ್ಯಾ—ದಿವಿ ಭವಾ ದಿವ್ಯಾ. **ದಂಡಾದಿಭ್ಯೋ ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ ೫-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾವ್.

ಜಹಿ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಸಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. **ದಂತೇರ್ಘಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. **ಅಸಿದ್ಧವತ್ಪ್ರಾಭಾತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ **ಅತೋಹೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿದಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸುನ್ವಂತಂ ಸಮಂ ಜಹಿ ದೂಣಾಶಂ ಯೋ ನ ತೇ ಮಯಃ |

ಅಸ್ತುಭ್ಯಮಸ್ಯ ವೇದನಂ ದದ್ಧಿ ಸೂರಿತ್ವಿದೋಹತೇ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸುನ್ವಂತಂ | ಸಮಂ | ಜಹಿ | ದೂಃನಶಂ | ಯಃ | ನ | ತೇ | ಮಯಃ |

ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ | ಅಸ್ಯ | ವೇದನಂ | ದದ್ಧಿ | ಸೂರಿಃ | ಚಿತ್ | ಓಹತೇ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಸುನ್ವಂತಂ ಸೋಮಾಭಿಷವಮಕುರ್ವಾಣಂ | ತ್ವಾಮಯಜಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ದೂಣಾಶಂ ದುಃಖೇನ ನಾಶನೀಯಂ ಸಮಂ | ಆಯಂ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಪರ್ಯಾಯಃ | ಅಯಷ್ಟ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಸಮಮೇಕೋದ್ಯೋಗೇನಾವಿಶೇಷೇಣ ನಾ ಜಹಿ | ತೇನ ಕಿಮಪರಾದ್ವಮಿತಿ ಅತ ಆಹ | ಯಸ್ತೇ ತವ ಮಯಃ | ಮಯ ಇತಿ ಸುಖನಾಮ | ತವ ಸುಖಹೇತುರ್ನ ಭವತಿ | ಯೋ ಹೋಮೇನ ಸ್ತುತ್ವಾ ನಾ ನ ಪ್ರೀಣಾತಿ ತಂ ಜಹಿ | ಕಿಂಚಾಸ್ಯ ವೇದನಂ ಧನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ದದ್ಧಿ | ದೇಹಿ || ದಧ ದಾನ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಕ್ತಿಯೇನ ಪರಸ್ತೃಪದಂ | ಛಾಂದಸಃ ಕಶೋ ಲುಕ್ || ಸೂರಿತ್ವಿದೋಹತೇ | ಚಿದೇವಾರ್ಥೇ | ಸೂರಿತ್ವವ ಸ್ತ್ರೋತ್ವೈವಾಹತೇ | ವಹತಿ | ಪಾಪ್ನೋತಿ ಧನಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಯಾಃ—ಯಾವ ಪುರುಷನು | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಮಯಾಃ ನ—
(ಹೋಮದಾನದಿಂದ) ಸುಖದೇತುಪಲ್ಲವೋ | (ತಂ—ಅಂತಹ) | ಆಸುಸ್ತಂತಂ—ಸೋಮಾಭಿಷವಮಾಡದವ
ನನ್ನು (ನಿನಗೆ ಸೋಮಾಹುತಿ ಕೊಡದವನನ್ನು) | ದೂಣಾಶಂ—(ಎಷ್ಟೇ) ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಾಶನೀಯನಾದರೂ
ಸಮಂ—ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ (ಅಂಧನರೆಲ್ಲರನ್ನೂ) | ಜಹಿ—ವಧಿಸು | (ಶಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಆಸ್ಯ—ಅವನ |
ವೇದನಂ—ಧನವನ್ನು | ಆಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ದದ್ಧಿ—ದಾನಮಾಡು | ಸೂರಿಃ ಚಿತ್—ನಿನ್ನನ್ನು
ಸ್ತುತಿಸುವವನೇ | ಓದತೇ—(ಧನವನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ)

|| ಛಾಂದಾಭಾಷ್ಯ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಉದ್ದಿಶ್ಯದಿಂದ ಸೋಮಾಭಿಷವಮಾಡದೇ ಇರುವವನು, ನಿನಗೆ ಹೋಮಾದಿಗಳ
ಮೂಲಕ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡದವನು, ಇವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ ವಧಿಸು, ಮತ್ತು ಅವರ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ
ದಾನಮಾಡು, ಏಕೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳೇ ಧನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರು

English Translation.

Slay every one who offers not libations, however difficult to be
destroyed : slay every one who is no delight to you : bestow upon us his
wealth, for the pious (worshipper) deserves it.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೂಣಾಶಂ—ದುಃಖೇನ ನಾಶನೀಯಂ | ದುಃಖದಿಂದ ನಾಶಮಾಡಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ಕೆಲವು
ಶತ್ರುಗಳ ಪರಾಕ್ರಮವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನು
ತಿಳಿಸಲು ದೂಣಾಶ ವೆಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಸೂರಿಃ—ಸೂರಿಸ್ತವ ಸ್ತೋತಾ | ಸ್ತೋತ್ರವೆಂದರ್ಥ. ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩
ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩- ೧೯) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು, ವಿವೇಕಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯ
ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಷವೂ ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಬುಷಿ
ಗಳಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಿಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೇ ಬುಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬುಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ
ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮಂಹಿಷಮುಚ್ಯೋಕ್ತಿಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಂ ನಾವೃಧ್ಯೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೇ ಪ್ರಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸೂರಿರಬ್ಬದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಜನೋ ಯಃ ಪತ್ರೇಭ್ಯೋ ನಾಜಿನೀನಾಶ್ಚಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಃ |

(ಋ ಸಂ ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿಂದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವನಾರಸ್ಯ ದಾತಾ |

(ಋ ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ಮುಹ್ಯಂತ್ಯನೈ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇಹಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘವಃ ಸೂರಿರಸ್ತು ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಶರಸ್ಯೇವ ತ್ರೇಷಥಾದೀಪತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮಾರ್ಗವೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸುನ್ಯಂತಮ್—ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವದ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮಮ್—ಸರ್ವಾರ್ಥಕವಾದ ಈ ಸಮ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನೇದನಮ್—ನಿಧಿ ಲಾಭೇ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದದ್ಧಿ—ದದ ದಾನೇ ಧಾತು. ಭಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಝಲಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹುರುಲಾಭ್ಯೋ ಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪ ೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವ ನಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿಹತೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಙ-ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾಹ: ||

ಅವೋ ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸೋರ್ಕೇಷು ಸಾನುಷಗಸತ್ |

ಅಜಾವಿದ್ರಸ್ಯೇಂದೋ ಪ್ರಾವೋ ವಾಜೇಷು ವಾಜಿನಂ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವಃ | ಯಸ್ಯ | ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ | ಅರ್ಕೇಷು | ಸಾನುಷಕ್ | ಅಸತ್ |

ಅಜಾ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಇಂದೋ ಇತಿ | ಪ್ರ | ಅವಃ | ವಾಜೇಷು | ವಾಜಿನಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದೋ ಸೋಮ ತವ ಯಸ್ಯ ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧಪರಿವೃಥಕರ್ಮವ-
ತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾರ್ಕೇಷು ಮಂತ್ರೇಷು ಸಾನುಷಕ್ ಸಾನುಷಂಗಃ ಸಾತತ್ಯಮಸತ್ ಭವೇತ್
ತಮಾವಃ | ತಂ ಯಜಮಾನಂ ರಕ್ಷಸಿ ತರ್ಪಯಸಿ ವಾ | ಯದ್ವಾ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ವೀ || ಯಂ ದ್ವಿಯೋಃ
ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥಂ ಯಮಿಂದ್ರಂ ಹೇ ಇಂದೋ ಯದಾರ್ಕೇಷು ಸಾನುಷಗಸತ್ ಭವೇಃ ತದಾವಃ |
ಅರಕ್ಷಃ | ಅತರ್ಪಯೋ ವಾ | ತಸ್ಯೈವೇಂದ್ರಸ್ಯಾಜಾ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹೇ ಸೋಮ ವಾಜಿನಂ ತಥಾನ್ಯ-
ವಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ವಾಜೇಷು ಬಲೇಷ್ವನ್ನೇಷು ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇಷು ಪ್ರಾವಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣಾರಹ್ಯಯಃ |
ಪಾನಸಮಯೇ ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ ಸಂಗ್ರಾಮಸಮಯೇ ಬಲವರ್ಧನೇನ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಶತ್ರುಧನತರ್ಪಣೇನ
ವಾರಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ | ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ—ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧ (ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ)
ಭಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿರುವ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ | ಅರ್ಕೇಷು—ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾನುಷಕ್—
(ಸ್ತುತಿ ಮತ್ತು ಹೋಮಗಳ) ಸಂಯೋಗವು (ನೇಳವು) | ಅಸತ್—ಇರುತ್ತದೆಯೋ | (ತಂ—ಅವನನ್ನೂ) |
ಅವಃ—ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ! ಅಥವಾ (ಹೇ) ಇಂದೋ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ! ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅರ್ಕೇಷು—
ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ | ಸಾನುಷಕ್—ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ | ಅಸತ್— ಇರುತ್ತೀಯೋ | (ತದಾ—ಅಗ) ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ -
(ದ್ರಾವ್ಯವಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಖ್ಯ) ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಇಂದ್ರನನ್ನೂ | ಅವಃ—

ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೇಯೋ (ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತೀಯೋ)] (ತಸ್ಯ ಏವ—ಅದೇ) | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಆಜಾ—ಸಂಗ್ರಾಮ ದಲ್ಲಿ | (ಹೇ ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ) | ವಾಜಿನಂ—ಅನ್ನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ವಾಜೇಷು— ಬಲಗಳು ಅಥವಾ ಅನ್ನಗಳು ನಿವಿತ್ತವಾಗರಲು | ಸ್ತು ಅವಃ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮರಸವೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸುಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುವ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳನ್ನು, ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ, (ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ದ್ರಾವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜಮಾನನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀಯೇ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತೀಯೇ), ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಅದೇ ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪಹಾಯಮಾದು.

English Translation.

Soma, you protect him in whose prayers, doubly devout, there is the combination (of praise and oblation) . protect, especially, Indra in war ; protect the vigorous Indra in battles.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪಾನಸಮಯೇ ತರ್ಪಯಿತ್ವಾ, ಸಂಗ್ರಾಮಸಮಯೇ ಬಲವರ್ಧನೇನ ಜಯಪ್ರಾಪ್ತಶತ್ರುಧನ ತರ್ಪಣೇನ ವಾ ಅರಕ್ಷಃ || ಸೋಮಪಾನದನಂತರ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬಲವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಶತ್ರುಜಯವು ಆದರ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಶತ್ರುವಿನ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಧಿಸಿ ಸೋಮವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ರಕ್ಷಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಈ ಮಂತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ— ಸ್ತೋತ್ರಹವೀರೂಪದ್ವಿವಿಧಪರಿವೃಥಕರ್ಮವತಃ ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ವೃದ್ಧಿಕಾರಕಗಳೂ, ಸ್ವತಃ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಥವಾ ಯಂ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥಂ ಯಂ ಇಂದ್ರಂ (ಕರ್ಮಣಿ ಪಕ್ಷೀ) ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು (ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷೀಪ್ರಯೋಗವಿದೆ) ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ—ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಪರಿವೃಥೋ ಮಧ್ಯಮೇ ಚ ಸ್ಥಾನ ಉತ್ತಮೇ ಚ | (ನಿ ೬-೧೭)

ದ್ವೈಲೋಕದಲ್ಲೂ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ,

ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೃವದಾ ಚರ್ಷಣೆಸ್ತಾ ಉತ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿನಃ ಸಹೋಭಿಃ |
ಅಸ್ತದ್ರ್ಯಗ್ನಾವೃಧೇ ವೀರ್ಯಾಯೋರೂಃ ಸೃಥುಃ ಸುಕೃತಃ ಕರ್ತೃಭಿರ್ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ ೬-೧೯ ೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ದ್ವಯೋಲೋಕಯೋಃ ಪರಿವೃಥಃ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ,

ಆ ದ್ವಿಬರ್ಹಾ ಅವಿನೋ ಯಾತ್ಸಿಂದ್ರೋ ವೃಷಾ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಪರಿಷಿಕ್ತಮಂಧಃ |
ಗನ್ಯಾ ಸುತಸ್ಯ ಪ್ರಭೃತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಃ ಸತ್ರಾ ಪೇದಾಮರುಶಹಾ ವೃಷಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೧೧೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ತುತಿಶಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ವರ್ಧನೀಯಃ | ವೃಹೇರ್ವ ಧರ್ನಾರ್ಥಸ್ಯ ಕರ್ಮಣ್ಯುಸುನ್ | ವೃಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ಈ ಪದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

[ದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ- ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಂತೆ ಅದ್ವಿಬರ್ಹಾಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಸಹ ೧೦-೬೩-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿವೆ. ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅದ್ರಿಗಳಿಂದರ್ಥವು]

ಅರ್ಕೇಷು—ಮಂತ್ರೇಷು—ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಅರ್ಕೋ ದೇವೋ ಭವತಿ ಯದೇನಮರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕೋ ಮಂತ್ರೋ ಭವತಿ ಯದನೇ-
ನಾರ್ಚಂತಿ | ಅರ್ಕಮನ್ಮಂ ಭವತ್ಯರ್ಚತಿ ಭೂತಾನಿ | ಅರ್ಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ಭವತಿ ಸಂವೃತ್ತಃ
ಕುಟುಕಿವ್ಯಾ |

(ಋ. ೫-೪)

ಪೂಜಾವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ದೈವವು. ಪೂಜಾಸಾಧನವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ಮಂತ್ರವು. ಭೂತಗಳಿಗೆ ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಕವೇ ಅನ್ನವು. ಕಹಿಯಾದ ಒಂದು ವಿಶೇಷಜಾತಿಯ ವೃಕ್ಷವು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ,

ಗಾಯಂತಿ ತ್ವಾ ಗಾಯತ್ರೀಣೋಽರ್ಚಂತ್ಯರ್ಕಮರ್ಕಿಣಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಸ್ತಾ ಶತಕೃತ ಉದ್ವಂಶಮಿವ ಯೇಮಿರೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ ಅರ್ಕ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನೂ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಕವೆ ಪ್ರಭಾವವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದೆಂದು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ,

ಅಥಾತಃ ಶಿರಃ | ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ರಂ ವೈ ಭಂದಸಾಂ ಗಾಯತ್ಯಗ್ರಮಂಗಾಣಾಂ
ಶಿರಃ | ತದರ್ಕವತೀಷು ಭವತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಅರ್ಕಃ | ತಾ ನವ ಭವಂತಿ ನವ ಕಸಾಲಂ ಶಿರಃ ||

(ಐ. ಅ. ೧-೪-೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹರಹಿಸಿ, ಇಂದ್ರಮಿದ್ಧಾಧಿನೋ ಬೃಹದಿಂದ್ರಮರ್ಕಭಿರರ್ಕಿಣಃ | (ಋ.ಸಂ. ೧-೩-೧) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುಂದಿನ ೯ ಮುಕ್ತಿಯು ಅರ್ಕಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಅವೇ ೨ರ ಆತ್ಮಕಗಳಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಗಾಯತ್ರವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ತತ್ತ್ವವಾಗಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಆ ಗಾಯತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಕಮಂತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

**ಸೋರ್ಚನ್ನಚರತ್ತಸ್ಯಾರ್ಚಚಿ ಅಪೋಽಜಾಯಂತಾರ್ಚತೇ ವೈ ಮೇ ಕಮಭೂದಿತಿ ತದೇವಾ-
ರ್ಕಸ್ಯಾರ್ಕತ್ವಂ ಕಂ ಹ ವಾ ಅಸ್ಮೈ ಭವತಿ ಯ ವಿವಮೇತದರ್ಕಸ್ಯಾರ್ಕತ್ವಂ ನೇದ |**
(ಬೃ. ಉ. ೧-೨-೧)

ಮೃತ್ಯು ಅರ್ಚಿಸುತ್ತಾ ದೇಹಾನ್ವೇಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಪ್ಪಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಅಪ್ಪಿಗೆ ಅರ್ಕ ವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ,

ಅಪೋ ವಾ ಅರ್ಕಃ ತದ್ಯದಿಪಾಂ ಶಿರ ಆಸೀತ್ತತ್ಸಮದನ್ಯತ |
(ಬೃ. ಉ. ೧-೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಕವು ಗೂಢವಾದ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಅರ್ಕದ ವಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಅದರ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಆರುಣಿಯ ಉಪದೇಶ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

**ಶ್ವೇತಕೇತುರ್ವಾರುಣೇಯಃ ಯಶ್ಚೈವಾಣಾ ಆಸ ತಗ್ಂಹ ಸಿಶೋನಾಚಿ ಕಾನ್ಯತ್ತಿಜೋಽವ್ಯಥಾ
ಇತಿ ಸ ದೋವಾಚಾಯಂ ಸ್ವೇವ ಮೇ ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯೋ ದೋತೇತಿ ತಗ್ಂಹ ಪ್ರಪ್ರಚ್ಛ
ವೇತ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯ ||**
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೩-೪-೧)

ಉದ್ದಾಲಕ ಆರುಣಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶ್ವೇತಕೇತು ಆರುಣಿಯು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನ ತಂದೆಯು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಾವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿದ್ದೀಯೆ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಶ್ವೇತಕೇತುವು ವೈಶ್ವಾವಸವ್ಯನೇ ತನ್ನ ಹೋತೃವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಆಗ ತಂದೆಯು,

**ಚಿತ್ತಾರಿ ಮಹಾಂತೀತಿ | ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ ದೋವಾಚಿ.... . ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಕ್ಯಾನೀತಿ
ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ ದೋವಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಕ್ಯಾನಾಂ ಕ್ಯಾನೀತಿ ಇತಿ ವೇದ ಭೋ ೩ ಇತಿ
ದೋವಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತ್ತಾರಿ ಅರ್ಕಾನಿತಿ ವೇದ ಭೋ ಇತಿ ದೋವಾಚಿ ವೇತ್ಯ ಚಿತುರೋಽ-
ರ್ಕಾಣಾಮರ್ಕಾನಿತಿ ವೇದ ಭೋ ಇತಿ ದೋವಾ ಚ ||**
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೩-೪-೨)

ನೀನು ನಾಲ್ಕು ಮಹಾತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯಾ? ಈ (ಪ್ರಜಾಪತಿ) ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೀಯಾ? ಅದರಲ್ಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಗೂಢವಾದ ನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ, ನಾಲ್ಕು ವಿಶ್ವಜ್ಯೋತಿಗಳ

స్వరూపవన్న అరితిద్దెయగా? జ్యోతిగళగూ జ్యోతిరూపవద తత్వవన్న మనననూడిద్దెయూ ఎందు ప్రశ్ని సలు ప్రేతకేతవు అదిలవై తనగే గొత్తేందు తిళిసదను. పునః తందేయు,

నేతాకామితి | అథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకసంకారో ఇత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకపుష్పే ఇత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకకార్యా-
విత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకసముద్గావిత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకధానా ఇత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకాక్షిలూమిత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ నేతాకాకమూలమిత్యథ వ్యే నోఽ భవాన్యక్ష్యతిఽ ||

(౮. బ్రా. ౧౦-౩-౪-౩)

సనగే అకరద స్వరూపనూ, అకరసంకార మత్తు అకరపుష్పగళ స్వరూపనూ గొత్తే? అకరకారగళ మత్తు అకరధాన్యగళ స్వరూపవై తిళిదిదేయే? అకరవ మూలవై గొత్తే ఎందు కేళలు అవేల్లవై తనగే గొత్తేల్లవేయూ అవన్న తనగే వివరసవేకేందూ కేళదను. అగ తందేయు అకరద వివరణేయన్న దేళుత్తూ అదర గూఢార్థవననూ తిళిసదనై

అథ ద వ్యే యత్తదునాఽ | నేతాకామితి పురుషగం ద్వేవ తదునాఽ | నేతాకాక-
సంకారో ఇతి కణో ద్వేవ తదునాఽ నేతాకాకపుష్పే ఇత్యక్షిణే ద్వేవ తదునాఽ
నేతాకాకకార్యావితి నాసికే ద్వేవ తదునాఽ నేతాకాకసముద్గావిద్యోషా
ద్వేవ తదునాఽ నేతాకాకధానా ఇతి దంతాన్వేవ తదునాఽ నేతాకాకాక్షిలూమితి
జిహ్వాగం ద్వేవ తదునాఽ నేతాకాకమూలమిత్యన్నగం ద్వేవ తదునాఽ నే
విషోఽగ్నిరకారో యత్పురుషః స యో ద్వేతమేవమగ్నిమకరం పురుషముసా-
న్వేయమదమగ్నిరకారోఽస్మితి విద్యోయా ద్వేనాస్మ్యేష అత్కన్నగ్నిరకరకీత్యోఽ
భవతి ||

(౮ బ్రా ౧౦-౩-౪-౩)

అకరవేందరే పురుషను ఎందర్థ. అకరసంకారగళే పురుషవ కణగళు, అకరపుష్పగళే నేత్రగళు. అకరకార్యగళు నాసికద్వారగళు. అకరసముద్గవేందరే ఓషగళు, అకరధానగళే దంతగళు, అకరాక్షిలవే జిహ్వయు, అకరమూలవే అన్నవై, ఈ అకరదింద ప్రతిపాదితనాగిరువ పురుషవే యజ్ఞాగ్నియు. ఈ రితి అకర, అగ్ని మత్తు పురుష ఈ మూరకూ తాదాత్మ్యవన్న తిళిదిరువనన యజ్ఞవేది యల్లి యజ్ఞాగ్నియ ప్రత్యక్షనాగత్తదే ఎందు అకర రబ్ధద గూఢార్థవన్న తిళిసదనై. ఈ అకరవే అక్షర రూపియద పరబ్రహ్మతత్వవేందు పునః వివరసుత్తూ,

తద్వ్యోతత్యేత్కన్నాపిరభ్యనూనాద | భూతం భవిష్యత్ప్రసౌమి | మదప్రకృత్యకమక్షరం
బదు బ్రహ్మకమక్షరమిత్యేతద్వ్యోనాక్షరగం సవేదేవనాః సవారణే భూతాన్యభి

ಸಂಪದ್ಯಂತೇ ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಫಲತಂ ಚಾಗ್ನಿರೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಃ ಫಲತ್ರಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ವ್ಯ
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ವಿದು ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತದೇತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಫಲತಂ ವಿಹಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೯)

ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಲೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಈ ಅರ್ಕವು. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಅರ್ಕರೂಪವೂ, ಅಕ್ಷರರೂಪವೂ ಆದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಇವತ್ತಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇದೊಂದೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಇದರಲ್ಲೇ ಅಂತರ್ಗತ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದು ಋಷಿಯು ಯಾವ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನೋ ಅದೇ ಈ ಅರ್ಕತತ್ತ್ವವು, ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಸ ಏಷ ಏವಾರ್ಕಃ | ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಶ್ಚಿತಸ್ತಸ್ಯೈತದನ್ಯಂ ಕೃಮೇಷ ಸಾಮೋಽಧ್ವರಸ್ತ
ದಕೃಂ ... ಸಹೋದಕ್ರಾಮದೇಷ ಚಂದ್ರಮಾಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೨೧)

ಅರ್ಕವೇ ಈ ಯಜ್ಞವೇದಿಯು. ಕೃತತ್ತ್ವವೇ ಎಂದರೆ ಸೋಮಯಾಗವೇ ಆದರ ಅನ್ನವು. ಇವೆರಡರ ಸಾಮ ರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ಏಷ ಏವಾರ್ಕೋ ಯ ಏಷ ತಪತಿ | ತಸ್ಯೈತದನ್ಯಂ ಕೃಮೇಷ ಚಂದ್ರಮಾಸ್ತದಕೃಂ
ಯಜುಷ್ಯ ಏಷ ಏವ ಮಹಾನ್... .. || ಇತ್ಯಧಿದೈವತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪-೧-೨೨)

ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅದಿತ್ಯನೇ ಅರ್ಕವು. ಚಂದ್ರನೇ ಆದರ ಅನ್ನವು. ಇವೆರಡರ ಸಾಮರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷವು.

ಅಥಾಧ್ಯಾತ್ಮಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅರ್ಕಸ್ತಸ್ಯಾನ್ನಮೇವ ಕೃಂ..... ||

ಪ್ರಾಣವೇ ಅರ್ಕವು. ಕೃತತ್ತ್ವವೇ ಆದರ ಅನ್ನವು. ಇದರ ಸಾಮರಸ್ಯವು ಅರ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಕತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಧಿದೈವತಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲೂ ವಿವರಿಸಿದೆ

ಸಾನುಷರ್ಕಂ— ಸಾನುಷಂಗೆಃ ಸಾತತ್ಯಂ | ಅನುಷ್ಕೂತವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಅರ್ಕರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನಾಜೇಷು— ಬಲೇಷು; ಅನ್ನೇಷು ವಾ | ಬಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅನ್ನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯,) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೩-೯) ಪಠಿಸಿದೆ. ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅತ್ಯಂತಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅವಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭವದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ದ್ವಿಬರ್ಹಸಃ—ಬೃಹ ಬೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ದ್ವಯೋಃ ಸ್ಥಾನಯೋಃ ಬರ್ಹತೇ ಪ್ರವರ್ಧತೇ ಇತಿ ದ್ವಿ ಬರ್ಹಾಃ. ತಸ್ಯ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಸಾನುಷಕ್—ಸಂಜ ಸಂಗೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಉ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪದಾಂತ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಸ. ಚತ್ಸ್ರ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಜ್ಞಾ—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಅಜ್ಯತಿಭ್ಯಾಂ ಚಿ** (ಉ ಸೂ ೪-೫೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯ ಇಂದ್ರ ಮಯ ಇನಾಪೋ ನ ತೃಷ್ಯತೇ ಬಭೂಥ |
ತಾನುನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಽದಪಾಠಃ ||

ಯಥಾ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ | ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ | ಇಂದ್ರ | ಮಯಃ ಇನ | ಅಪಃ | ನ | ತೃಷ್ಯತೇ | ಬಭೂಥ |
ತಾಂ | ಅನು | ತ್ವಾ | ನಿವಿದಂ | ಜೋಹವೀಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಪೂರ್ವೇಭ್ಯೋ ಜರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ ಪುರಾತನೇಭ್ಯೋ ಗರಿತ್ವೈಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಯ ಇವ ಬಭೂಥ | ಮಯಃ ಸುಖಂ | ಸುಖಸ್ವರೂಪಮಿವಾಭವಃ | ತದ್ವತ್ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋಽಸ್ತೈಭ್ಯಂ ಸುಖೋ

ಭವ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ತೃಷ್ಯತ ಆಪೋ ನ ತೃಷಾರ್ತಸ್ಯೋದಕಾನಿ ಯಥಾ ಸುಖಕರಾಣೀತಿ ತದ್ವತ್ |
ತಸ್ಮಾತ್ತಾಂ ನಿವಿದಂ ತ್ವಷ್ಟ್ರೀತಿ ಕರೀಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ತ್ವಾ ತುಭ್ಯಮನುಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನಃ
ಕರೋಮಿ | ಯದ್ವಾ ತಾಂ ನಿವಿದಮನು || ತೃತೀಯಾರ್ಥೇ | ಸಾ ೧-೪-೮೫ | ಇತ್ಯೆನೋಃ ಕರ್ಮಪ್ರವಚಿ-
ನೀಯತ್ವಂ || ತಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ತ್ವಾಂ ಜೋಹವೀಮಿ | ಪುನಃ ಪುನರಾಹ್ವಯಾಮಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಪೂರ್ವೇಭ್ಯಃ—ಪುರಾತನರಾದ | ಜರಿತೈಭ್ಯಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ |
ತೃಷ್ಯತೇ—ತೃಷಾರ್ತನಿಗೆ | ಆಪಃ ನ—ಉದಕಗಳು ಹೇಗೆ ತೃಪ್ತಿಕಾರಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ | ಮಯಃ
ಇವ—ಸುಖಸ್ವರೂಪನಂತೆ | ಯಥಾ—ಹೇಗೆ | ಬಭೂಥ—ಆಗಿದ್ದೆಯೇ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖ
ಸ್ವರೂಪನಾಗು) | (ಆದುದರಿಂದ) ತಾಂ—ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ನಿವಿದಂ ಅನು—(ನಿನ್ನ) ಸ್ತುತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ |
ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಜೋಹವೀಮಿ—ಪುನಃ ಪುನಃ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—
ಬಲವನ್ನೂ | ಚೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿನ್ನನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು, ಪುರಾತನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ, ಉದಕಗಳು ತೃಷಾರ್ತನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವಂತೆ
ಹೇಗೆ ಸುಖಕರನಾಗಿದ್ದೆಯೋ ಹಾಗೆ ನಮಗೂ ಸುಖಪ್ರದನಾಗು, ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Inasmuch, Indra, as you have been the (giver of) happiness to your
ancient encomiasts, like water to one who is thirsty, therefore I constantly
repeat this your praise, that I may thence obtain food, strength, and
long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಹರ್ಷವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಆ ಹರ್ಷದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ
ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಬಾಯಾರಿದವರಿಗೆ ಜಲಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸುವ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ ಅಂತಹ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕನಾದ
ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸ್ತುತಿಕಾರರು ಸ್ತುತಿಸಿದಂತೆ ತಾನೂ ಸ್ತುತಿಸುವೆನೆಂದು ಈ ಸೂಕ್ತ
ದ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಋಷಿಯೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ—ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದೆ. ಹಿಂದೆ. ಋ. ಸಂ.
೧-೯೬-೨ ನೇ ಋಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸ ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ
ಸೂಚಿತವಾಗತಕ್ಕ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ.೮- ಪುಟ 74-76)
ಆದರೆ, ಆ ಮಂತ್ರವು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಸರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ

ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪನ್ನಾಗಲಿ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಕರ್ವ್ಯೇವ ಶಾವತ್ಸಾವಿತ್ರಾಂ ನಿವಿದಿ ಸ್ತೌತಿ ಕರ್ಮಣಾ |

ಯದ್ದೇನುಃ ಸಪ್ತೈನಡ್ವಾಹ್ ವೋಲ್ವಾ ದೋಗ್ವ್ಯಾಶ್ಚುರೇವ ನಾ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೩-೫೦)

ದೋಗ್ವ್ಯೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹಾಲು ಕರೆಯುವ ಹಸುವೆಂದೂ, ಆಶು (ವೇಗಗಾಮೀ) ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ವೋಲ್ವಾ (ಹೊರೆಯನ್ನು ವಹಿಸುವುದು) ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎತ್ತೆಂದೂ ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಆಯಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ದ್ವಾರಾ ಆಯಾ ದೇವತೆಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಕರ್ಮಗಳ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಭಿ ತ್ಯಾ ದೇವ ಸವಿತರೀಶಾನಂ ವಾರ್ಯಾಣಾಂ | ಸದಾವನ್ನಾಗಮೀಮದೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧ ೨೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸವಿತೃದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರವು ಸವಿತೃವಿನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯೂ, ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಆ ಮಹಾ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವೂ ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಸರಿತನಾಗಿದೆ—

**ಪ್ರಜಾಪತಿರ್ವಾ ಇದನೇಕ ಏನಾಗ್ರ ಆ ಸ ಸೋಕ್ತಕಾಮಯಿತ ಪ್ರಜಾಯೇಯ ಭೂಯಂತಾಸ್ತು-
ಮಿತಿ ಸ ತಪೋಲತಪ್ಯತ ಸ ನಾಚಮಯಿಚ್ಛತೈ ಸಂವತ್ಸರಸ್ಯ ಪರಸ್ತಾದ್ವ್ಯಾಹರದ್ವ್ಯಾದಿತ-
ಕೃತ್ಯೋ ದ್ವಾದತಪದಾ ನಾ ಏಷಾ ನಿವಿದೇಶಾಂ ನಾವ ಶಾಂ ನಿವಿದಂ ವ್ಯಾಹರತಾಂ
ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂಶಾನ್ಯನ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಯಂತ |**

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೧)

ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಒಬ್ಬಂಟಿಗನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಮೌನವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಸಲ ಪಠಿಸಿದನಂತರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೃಷ್ಟವಾದವು ಎಂದು ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅನಂತರ ಕರ್ಮಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ—

**ಗರ್ಭಾ ವಾ ಏತ ಉಕ್ತಾ ನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಸ್ತಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ
ತಸ್ಮಾತ್ಪರಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾ ಧೀಯಂತೇ ಪರಾಂಚಃ ಸಂಭವತಿ | ಯನ್ನದ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ**

ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾನ್ನೈಧ್ಯೇ ಗರ್ಭಾ ಧ್ಯತಾಃ | ಯದಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ತಸ್ಮಾದಮುತೋನ್ಯವಾಂಚೋ ಗರ್ಭಾಃ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ | ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಸಶುಭಿಯಂ ಏವಂ ನೇದ | ಸೇಶಾ ನಾ ಏತ ಉಕ್ತಾನಾಂ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪುರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಪ್ರವಣಯತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ತದ್ಯನ್ಯೈಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವ ಮಧ್ಯತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ತದ್ಯಂತತಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಯಥೈವಾವಪ್ರಜ್ಜನತಃ ಸೇಶಃ ಕುರ್ಯಾತ್ತಾದ್ಯಕ್ತತ್ | ಸರ್ವತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸೇಶಸಾ ಶೋಭತೇ ಯ ಏವಂ ನೇದ ||

(ಐ ಬ್ರಾ ೧೧-೧೦)

ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಗರ್ಭರೂಪದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದರ. ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಪುತನಾಗುವುವು ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಸಹ ಸರಾಬ್ಜುಖವಾಗಿರಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಗರ್ಭಗಳೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೃತವಾಗುತ್ತವೆ. ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಶ್ಚಾದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಸ್ವನಾದ ಶಿಶುವು ಅವಾಗ್ನಿ ಸವಾಗಿ ಜನಿಸುತ್ತದೆ ಈ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನರಿತವನು ಪ್ರಜಾಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ, ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿನಿಂದಲೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಉಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅಭರಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾತಃಸವನದಲ್ಲಿ ಪರಿಸತ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳು ಪ್ರವಣೋರ್ಧ್ವದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಸತ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯಪದೇಶದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ, ತೃತೀಯಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಅಧೋಭಾಗದ ಅಭರಣಗಳಂತೆಯೂ ಅಲಂಕಾರಜನಕಗಳಾಗಿವೆ ಇದನ್ನರಿತವನು ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾ ತಾನೂ ವ್ರತಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು,

ಸೌರ್ಯಾ ನಾ ಏತಾ ದೇವತಾ ಯನ್ನಿವಿದಸ್ತದ್ಯತ್ಪುರಸ್ತಾದುಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಧೀಯಂತೇ ಮಧ್ಯತೋ ಮಧ್ಯಂದಿನೇ ತತಸ್ತೃತೀಯಸವನ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯೈವ ತದ್ವ್ರತಮನು ಸರ್ಯಾವರ್ತಂತೇ | ಸಚ್ಚೋ ವೈ ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಚ್ಚೋ ನಿವಿದಃ ಶಸ್ಯಂತೇ | ಯದೈ ತದ್ದೇವಾ ಯಜ್ಞಂ ಸಮಭರಂಸ್ತಸ್ಮಾದಶ್ಚಃ ಸಮಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರಶ್ಚಂ ನಿವಿದಾಂ ಶಸ್ತ್ರೇ ದದ್ಯಾದಿತಿ ತದು ಖಲು ವರನೋವ ದದತಿ | ನ ನಿವಿದಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯದೈನ್ನಿದವಃ ಪದಮತೀಯಾದ್ಯಜ್ಯಸ್ಯ ತಚ್ಚಿದ್ರಂ ಕುರ್ಯಾದ್ಯಜ್ಯಸ್ಯ ವೈ ಥಿದ್ರಂ ಸ್ವವದ್ಯಜಮಾನೋನ್ಯನು ಸಾಪೀಯಾನ್ ಭವತಿ ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿದಃ ಪದಮತೀಯಾತ್ | ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇದ್ಯನ್ನಿವಿದಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇನ್ಮೋಹಯೇದ್ಯಜ್ಞಂ ಮುಗ್ಧೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ ವಿಪರಿಹರೇತ್ | ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯನ್ನಿವಿದಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಯಜ್ಯಸ್ಯ ತದಾಯುಃ ಸಂಹರೇತ್ಪ್ರಮಾಯುಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿವಿದಃ ಪದೇ ಸಮಸ್ಯೇತ್ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರೇದಂ ಹ್ವತ್ರಮಿತ್ಯೇತೇ ಏವ ಸಮಸ್ಯೇದ್ಭ್ರಹ್ಮಹ್ವತ್ರಯೋಃ ಸಂಪ್ರಿತ್ಯೈ ತಸ್ಮಾದ್ಭ್ರಹ್ಮ ಚ ಹ್ವತ್ರಂ ಚ ಸಂಪ್ರಿತೇ | ನ ತ್ವಚಂ ನ ಚತುರ್ಯಚಮತಿವನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ಧಾನನೋಕ್ಯಕಂ ವೈ ನಿವಿದಃ ಪದಮಚಂ ಸೂಕ್ತಂ ಪ್ರತಿ

ತಸ್ಮಾನ್ನ ತೈ ಚಂ ನ ಚತುರ್ಯುಚಮತಿಮನ್ಯೇತ ನಿವಿದ್ಧಾನಂ ನಿವಿದಾ ಹ್ಯೇವ ಸ್ತೋತ್ರಮತಿ-
ಶಸ್ತಂ ಭವತಿ |
(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ನಿವಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದೇವತೆಗಳು. ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯ ಸವನದ ಮಂತ್ರಗಳು ಉದಯದಿಂದ ಅಸ್ತಮಯದವರೆಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಗತಿಯನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತವೆ ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ಮಿತಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಂಭರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಪಾದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ. ಯಜ್ಞ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಶೇಖರಮಾಡಿದುದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವ ಬುತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅಶ್ವದಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಧಿಯಿದೆ. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವನ್ನೂ ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಾರದು ಹಾಗೆ ಯಾವ ಪದವಾದರೂ ಸರಿತವಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಜ್ಞವನ್ನೇ ಭಿದ್ರಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಹಾನಿ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಡಬಾರದು, ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ದನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೂ, ಮುಂದಿನದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಿ ವರಿಸಬಾರದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂದಿಗ್ಧಾವಸ್ಥೆಯು ಒದಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸಹ ಭ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಕೋಚವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನ ಆಯುಷ್ಯ ಸಂಕುಚಿತ ವಾಗಿ ಅವನು ಮೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ ಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಾರದು. 'ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ', 'ಪ್ರೇದಂ ಫಲತ್ರಂ' ಎಂದು ಪವಿತ್ರಾತ್ಮಕ ಹಾದುದೂ, ದಿವ್ಯಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳುದೂ ಆದ ಮಂತ್ರದ್ವಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಿಶ್ರಮಾಡಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸೂ, ಫಲತ್ರತೇಜಸ್ಸೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗತಕ್ಕವು. ನಿವಿದ್ ಮಂತ್ರಗಳು ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮಂತ್ರ ಗಳೊಳಗೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರಬೇಕೇ ವಿನಹ ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಬಾರದು. ನಿವಿತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರದ ಪರಣವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಏಕಾಂ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಯದ್ವೇ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ದಧ್ಯಾತ್ಪ್ರಜನನಂ
ತದುಪದನ್ಯಾದ್ಧೈಶ್ಚಪ್ರಜಾ ವ್ಯರ್ಥಯೇತ್ತಸ್ಮಾದೇಕಾಮೇವ ಪರಿಶಿಷ್ಯ ತ್ವತೀಯಸವನೇ
ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿಪದ್ಯೇತ; ಯೇನ ಸೂಕ್ತೇನ ನಿವಿದಮತಿ
ಪದ್ಯೇತ ನ ತತ್ಪುನರುಪನಿವರ್ತೇತ ನಾಸ್ತುಹಮೇವ ತತ್ | ಅನ್ಯತ್ತದ್ವೈವತಂ ತಚ್ಚಂದಸಂ
ಸೂಕ್ತಮಾಹ್ಯತ್ಯ ತಸ್ಮಿನ್ನಿವಿದಂ ದಧ್ಯಾತ್ | ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮು ಪಥೋ ವಯಮಿತಿ ಪುರಸ್ತಾ-
ತ್ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಶಂಸತಿ | ಪಥೋ ವಾ ಏಷ ಸ್ಪೃತಿ ಯೋ ಯಜ್ಞೇ ಮುಹ್ಯತಿ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ
ಸೋಮಿನ ಇತಿ ಯಜ್ಞಾದೇವ ತನ್ನ ಪ್ರಚೈವತೇ | ಮಾಂತಸ್ಪೃನ್ಯೋ ಅರಾತಯ
ಇತ್ಯರಾತೀಯತ ಏವ ತದಪಹಂತಿ | ಯೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಧನಸ್ತಂತುರ್ದೇವೇಷ್ಯಾತತಃ |
ತಮಾಡುತಂ ನಶೀಮುಹೀತಿ | ಪ್ರಜಾ ವೈ ತಂತುಃ ಪ್ರಜಾಮೇವಾಸ್ಮಾ ಏತತ್ಸಂತನೋತಿ |
ಮನೋ ನ್ಯಾಹುನಾಮುಹೇ ನಾರಾಶಂಸೇನ ಸೋಮೇನೇತಿ | ಮನಸಾ ವೈ ಯಜ್ಞಸ್ತಾಯತೇ
ಮನಸಾ ಕ್ರಿಯತೇ | ಸೈವ ತತ್ರ ಸಾಯುಕ್ತಿಃ ಸ್ತಾಯುಕ್ತಿಃ ||

(ಐ ಬ್ರಾ. ೧೧-೧೧)

ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿವಿತ್ತನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಎರಡು ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗರ್ಭರಾಹಿತೃವು ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಒಂದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆಗ ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಕೂಡದು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಗರ್ಭಧಾರಣಶಕ್ತಿಯು ಹೋಗಿ ಜನರು ಗರ್ಭರಹಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಿವಿದ್ಯಾನಾರ್ಹವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ನಿವಿದ್ಯಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸದೇ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಸಬಾರದು ಒಂದುಸಲ ಪರಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅಂತಹ ಲೋಪವು ಸಂಭವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ದೇವತಾಕವಾದುದೂ, ಅದೇ ಭಂದಸ್ಥಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಬೇರೆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅಂತಹಕಾಲದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ಪ್ರ ಗಾಮು ಪಥೋ ವಯಂ ಮಾ ಯಜ್ಞಾದಿಂದ್ರ ಸೋಮಿನಃ |
ಮಾಂತಃ ಸ್ತುರ್ನೋ ಆರಾತಯಃ ||

(ಮು ಸಂ ೧೦-೫೭-೧)

ನಾವು ಮಾರ್ಗಭ್ರಷ್ಟರಾಗಿ ಹೋಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ, ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬಾಹ್ಯರಾಗದಿರುವಂತಾಗಲಿ. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಅನಂತರ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಇಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆದು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. “ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಯಾವ ತಂತುವು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಹರಡಿದೆಯೋ ಅದೇ ತಂತುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರಸೂತಲಿ” (ಮು. ಸಂ ೧೦೫೭-೨) ಎಂದು ಯಜಮಾನನು ಪಠಿಸುತ್ತಾನೆ ಪ್ರಜಾಸಂತತಿಯೇ ಆ ತಂತುವು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಂತತಿಸೂಪವಾದ ಈ ತಂತುವು ಅನುಸ್ಮೃತವಾಗಿ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ.

ತದ್ಯದೇಶಾಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ ಸೂಕ್ತೈ ನಿವಿದಂ ದಧಾತಿ ಪ್ರಜಾತ್ಯೈ |
ಪ್ರಜಾಯತೇ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಯಂ ಏವಂ ನೇದ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೨)

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೋತೃವು ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವುದು ಫಲವಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಸಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಸಂತಾನವೇ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಸಂಪತ್ತೂ ಲಭಿಸುವುದು, ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರತಿದೇವತೆಯ ಸ್ತೂರಣ, ಶಕ್ತಿ, ಮಹತ್ವಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇವುಗಳ ಪಠನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಶಾಸ್ತ್ರೋವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮುಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ಥಿದಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೨)

ಜುಷೇಥಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಬೋಧತಂ ಹವಸ್ಯ ನೇ ಸತ್ತೋ ಹೋಶಾ ನಿವಿದಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾ ಅನು |

(ಮು ಸಂ ೨-೨೬-೬)

ಕಿಮು ಋದಸ್ತೈ ನಿವಿದೋ ಭನಂತೇಂದ್ರಸ್ಯಾವದ್ಯಂ ದಿಧಿಷಂತ ಆಪಃ |

(ಋ. ಸಂ ೪-೧೮-೭)

ನಿ ಯದ್ವಾಚಂ ಕೀಸ್ತಾಸೋ ಭರಂತೇ ಶಂಸಂತಿ ಕೇ ಚಿನ್ನಿವಿದೋ ಮನಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೭-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ (೧-೧೭೬-೬) ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಪರವಾದ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರವು ತಾಮನು ತ್ವಾ ನಿವಿದಂ ಜೋಹವೀಮಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ ಇಂದ್ರವೇವತಾಪರವಾದ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸೂಕ್ತವಾವುದೆಂದು ಸಿಷ್ಯವೇಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮತಭೇದವೂ ಇದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಸಹಸೇ ತುರಾಯೇತಿ ನಿವಿದ್ಧಾನಮೈಕಾಹಿಕಂ |

(ಐ ಆ ೧-೨-೨)

ಜನಿಷ್ಠಾ ಉಗ್ರಃ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ. ಸಂ ೧೦-೨೩ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಂಖ್ಯಾಯನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ (೧-೩) ಮಹಾ ಇಂದ್ರೋ ನೃವದಾ ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಋ. ಸಂ ೬೧೯ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ, ವೈವಿಷ್ಣವನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ನಿವಿನ್ದಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯವಾದ ಮಹಿಮೆಯು ತನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

|| ಷ್ಠಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

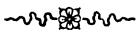
ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ - ಜ್ಞಪ್ ವಯೋಹಾನಾಂ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಡಾಗನು ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಷ್ಠಾಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ವಷ್ಯತೇ—ಞಾತ್ಯವಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು ಲಿಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩.೧-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ವ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ವಿಕರಣ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ವಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಬಭೂಥ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಬಭೂಥ ತತಂಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಭಾವದಿಂದ ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ವೃತ್ತಿಜೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಧಲ್ ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಿತಿ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಜೋಹವೀಮಿ - ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು ಯಬ್‌ಲುಗಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್. ಯಜೋಃ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿಪಿಗೆ ಈಡಾಗಮ, ಅತಿಜಂತದ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತಾರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು

ನೂರ ಎಷ್ಟತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾ ಇತಿ ಪಂಚಿಚಿಂ ತ್ರಯೋದಶಂ ಸೂಕ್ತವಾಗಸ್ಯ ಮೈಂದ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ |
 ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾಃ ಪಂಚೀತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಹೋತ್ರಕಶತ್ವೇಷು ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ವಾವಸ್ಯ ವಿಶೇಷ
 ವಿನಿಯೋಗಃ | ಐಂದ್ರಾಣಿ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚೈದ್ವಾನ್ಯಾವಪೇರನ್ | ಅ. ೨-೧೨ | ಇತಿ ಸೂಕ್ತಿಕತ್ಯಾತ್ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರ
 ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯನು ಋಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,
 ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾಃ ಪಂಚಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು.
 ಸ್ತೋಮವ್ಯದ್ವಿಗಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೋತ್ರವರ್ಗದ ಋತ್ವಿಜರು ಪರಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗ
 ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಐಂದ್ರಾಣಿತ್ಯೈಷ್ಟುಭಾನ್ಯಮರುಚೈದ್ವಾನ್ಯಾವಪೇರನ್ (ಅ. ೨-೧೨)
 ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೨೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೨೨ ||

ಆಪ್ತಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨ ||

- || ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಯಂಚೈ—೫ ||
- || ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ಯಃ ||
- || ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||
- || ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾ ವೃಷಭೋ ಜನಾನಾಂ ರಾಜಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಪುರುಹೂತ ಇಂದ್ರಃ |
 ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನ ವಸೋಪ ಮುದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯವಾರ್ಜ್ವಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ಚರ್ಷಣಿಸ್ತಾಃ | ವೃಷಭಃ | ಜನಾನಾಂ | ರಾಜಾ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ಪುರುಹೂತಃ | ಇಂದ್ರಃ |
 ಸ್ತುತಃ | ಶ್ರವಸ್ಯನ್ | ಅವಸಾ | ಉಪ | ಮುದ್ರಿಕ್ | ಯುಕ್ತಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ವೃಷಣಾ | ಆ | ಯಾಹ್ಯ |
 ಅರ್ವಾರ್ಜ್ವಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರಶ್ಚರ್ಷಣಪ್ರಾಃ | ಚರ್ಷಣಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ | ತೇಷಾಂ ಧನಾದಿನಾ ಪ್ರೀಣಯಿತಾ | ಜನಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ವೃಷಭಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ತಥಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ | ಮನುಷ್ಯನಾನ್ಯತಃ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಾಜಾ ಸ್ವಾಮೀ ಪುರುಹೂತೋ ಬಹುಭಿರಾಹೂತಃ | ಈದೃಶ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಾನಾಜಾನಾತ್ವಾಗಚ್ಛತು ವಾ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪರೋಕ್ಷವಾದಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ್ತುತೋಽಸ್ಮಾಭಿಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮನಿಚ್ಛನ್ನವಸಾಸ್ತದ್ವಕ್ಷಣೇನ ಶರ್ಪಣೇನ ವಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನದ್ರಿಜ್ಜುದಭಿಮುಖಮಂಚನ್ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಕೌ ಯುನಾನಾಹರೀ ಅಶ್ವಾ ಯುಕ್ತಾ ರಥೇ ಯೋಜಯಿತ್ವಾರ್ವಾಜಸ್ಮದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಆಗಚ್ಛ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಚರ್ಷಣಪ್ರಾಃ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ (ಧನಾದಿಗಳಿಂದ) ಪ್ರೀತಿಯುಂಟುಮಾಡುವವನೂ | ಜನಾನಾಂ—ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಗೂ | ವೃಷಭಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕನೂ | ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ—ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ | ರಾಜಾ—ಸ್ವಾಮಿಯೂ | ಪುರುಹೂತಃ—ಅನೇಕರಿಂದ (ಅನೇಕ ವಿಧನಾಗಿ) ಆಹೂತನೂ (ಆದ) | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಆ—ಆಗಮಿಸಲಿ (ನಮ್ಮನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿ) | (ಹೇ ಇಂದ್ರ, —ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಸ್ತುತಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಶ್ರವಸ್ಯನ್—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾ | ಅವಸಾ—ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ತೃಪ್ತಿಯಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ) | ಮದ್ರಿಕ್—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಟು | ವೃಷಣಾ—ಯುವಕರಾದ | ಹರೀ—(ನಿನ್ನ) ಎರಡು ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ಯುಕ್ತಾ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಹೂಡಿ | ಅರ್ವಾಜ್—ನಮ್ಮನ್ನು ದೈಶಿಸಿ | ಆ ಯಾಹಿ—ಆಗಮಿಸು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಧನಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದನು, ಮಾನವವರ್ಗಕ್ಕೇ ಸ್ವಾಮಿಯು, ಅನೇಕರಿಂದ ಆಹೂತನು ; ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನಿನ್ನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆಹೂಡಿ, ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಾ.

English Translation.

May Indra, who is the cherisher of men, the benefactor of mankind, the lord of men, the adored of many, (come to us). Indra, you who are praised (by us), and are desirous of the oblation, harness your vigorous steeds, and come down to me for (my) preservation.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಔದಾರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಅವನ ಆಗಮನವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ, ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಚರ್ಷಣಪ್ರಾಃ ; ವೃಷಭೋ ಜನನಾಂ ; ರಾಜಾ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುವು. ಇಲ್ಲಿ

ಚರ್ಷಣೆ, ಜನ, ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಿ ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಮಾಪದಗಳು ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲೂ, ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲೂ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚರ್ಷಣೆ ಶಬ್ದವು ಬಹುಶಃ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದರ ರೂಪಸ್ಪಷ್ಟತೆಯನ್ನೂ, ಅರ್ಥವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ೧೭೬ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೨ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಚಿರ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವ್ಯುತ್ಪಾದನವನ್ನು :ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಕೃಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೂಲಾರ್ಥವು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅನೇಕಕಡೆ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಮಾನವರು ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರದೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ರಾಜಾಚರ್ಷಣೇನಾಂ ; ಚರ್ಷಣೆಪ್ರಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [ಮು.ಸಂ. ೩-೧೦-೧, ೫-೩೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ] ಪ್ರಾಜ್ಞರೂ, ಸೂಕ್ತದೃಷ್ಟ್ಯಗಳೂ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಆದ ಮಾನವರಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಕೃಷ್ಣಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮನುಷ್ಯಜಾತರೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅ ದಧಿಕಾಃ ಶವಸಾ ಪಂಚಿ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಪಸ್ತುತಾನ |

(ಮು ಸಂ ೪-೩೮-೧೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚಿ ಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪಂಚಿ ಜನಾನ್ (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಎಂದು ಸಕಲ ಮನುಷ್ಯ ಜಾತರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಕೃಷ್ಣಿ denotes 'people' in general from the Rig-Veda onwards. Its common and regular use in this sense appears to show that the Aryans, when they invaded India, were already Agriculturists, though the employment of the words referring to ploughing mentioned under ಕೃಷಿ indicates that not all of the people devoted themselves equally to that occupation. Indra and Agni are **Par excellence** the lords of men. the word (ಕೃಷ್ಣಿ) Sometimes is further defined by the addition of an adjective meaning " belonging to mankind " (ಮಾನುಷೀಃ :ಮಾನವೀಃ)

[Vedic Index of Names and Subjects. By Keith and Maedoneth

[Vol. I. P. 183.]

ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಿಪದವು ಅರ್ಥ ಜೀವನಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಸ ಯುಧ್ಯಃ ಸತ್ತಾ ಖಜಕೃತ್ಸಮದ್ವಾ ತುವಿವೃಕ್ಷೋ ನದನುಮೋ ಋಜೀಷೀ |
ಬೃಹದ್ರೇಣುಶ್ಚಾನೋ ಮಾನುಷೀಣಾಮೇಕಃ ಕೃಷ್ಣೀನಾಮಭವತ್ಸಹಾವಾ ||

(ಮು ಸಂ. ೬-೧೮-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನುಷೀಣಾಂ ಕೃಷ್ಣೀನಾಂ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಚರ್ಷಣೆ, ಕೃಷ್ಣಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮಾನವ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪರ್ಮಾಯ ಪದಗಳಾಗಿರುವಂತೆಯೇ, ನಿವಾಸವುಳ್ಳವರು, ವಸತಿಯುಳ್ಳವರು. ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ಷಿತಿ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮನುಷ್ಯಾಃ ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೭)

ಇಂದ್ರನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳ ರಕ್ಷಕನು ; ಅವರ ಒಡೆಯನು, ಅವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪಾಲಕನಾದ ಪ್ರಭುವು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದೂ, ವಿಶ್ವಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಆದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರುಹೂತಃ— ಬಹುಭಿರಾಹೂತಃ | ಅನೇಕರಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇಂತಹ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಶ್ರವಸ್ಯನ್— ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮಿಚ್ಛನ್ | ಹವಿಸಿನ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿ ಎಂಬ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅಸಸ್ರಾಣಾಸಃ ಶವಸಾನಮಚ್ಛೇಂದ್ರಂ ಸುಚಿಕ್ರೇ ರಥ್ಯಾಸೋ ಅಶ್ವಾಃ |

ಅಭಿ ಶ್ರವ ಋಜುಂತೋ ವಹೇಯುರ್ನೂ ಚಿನ್ನು ವಾಯೋರಮೃತಂ ವಿ ದಸ್ಯೇತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೩೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಶ್ರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರವ ಇತ್ಯೆನ್ನನಾಮ ಶ್ರೋತ್ರಯತ ಇತಿ ಸುತಃ | ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದುದರಿಂದ) ಶ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶ್ರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ (ನಿ. ೧೦-೩) ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸುಮುಖಂ ಸಹೋ ಮಹಿ ಶ್ರವೋ ನೃವ್ವಂ ಚಿ ರೋದಸೀ ಸಪರೈತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣೇಯಂ ಯತಃ | ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಕೇಳಲ್ಪಡುವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯತಶ್ಚನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೧೧-೯) ಅನ್ನವು ಯಶೋಭಾಗಿಯಾರುವುದರಿಂದ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ,

ಬೃಹತ್ಯಾ ಶ್ರೀಕಾನೋ ಯಶವ್ಯಾಮಃ ಕುರ್ವೀತ | ಶ್ರೀರ್ವೈ ಯಶಶ್ಚಂದಸಾಂ ಬೃಹತೀ | ಶ್ರಿಯಿ-
ಮೇವ ಯಶ ಆತ್ಮನೃತೈ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧನಧಾನ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿನ ರೂಪವಾದ **ಶ್ರೀಗೂ**, ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಯಶಸ್ಸಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ಸಂಪತ್ತೇ ಆಧಾರವು. ಮತ್ತು ಅನ್ನಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆದರೆ ಯಶಸ್ಸು ತಾನಾಗಿಯೇ ಲಭಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದರೆ **ಶ್ರವ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಯಜಮಾನನ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವೂಡಬಹುದು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಚರ್ಷಣಿ ಸ್ತ್ರಾಃ—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಭಃ—ವೃಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಅಭಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕೃಷ್ಣೀನಾಮ್—ಕೃಷ್ಣೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ **ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಶ್ರವಸ್ಯನ್—ಶ್ರವಃ ಅನ್ನಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛನ್ ಶ್ರವಸ್ಯನ್. **ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್** (ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂವಾಗ ಆದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಕ್ಯಚ್** ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದ್ರಿಕ್—ಅಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. **ಪ್ರಮೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿಧ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಯುಕ್ತ್ವಾ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥವಾದ ಧಾತು. **ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಯೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೨೧)ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯ **ಚೋಃ ಕಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಚರ್ತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಹಿ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಜಂತ ಸಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ಯೇ ತೇ ವೃಷಣೋ ವೃಷಭಾಸ ಇಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜೋ ವೃಷರಥಾಸೋ ಅತ್ಯಾಃ |
ತೌ ಆ ತಿಷ್ಠ ತೇಭಿರಾ ಯಾಹ್ಯರ್ನಾಜ್ ಹನಾಮಹೇ ತ್ವಾ ಸುತ ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇ ||

|| ಸದಕಾರಃ ||

ಯೇ | ತೇ | ವೃಷಣಃ | ವೃಷಭಾಸಃ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ | ವೃಷರಥಾಸಃ | ಆತ್ಯಾಃ |
 ಶಾನ್ | ಆ | ತಿಷ್ಠ | ತೇಭಿಃ | ಆ | ಯಾಹಿ | ಆರ್ವಾಜ್ | ಹನಾಮಹೇ | ತ್ವಾ | ಸುತೇ | ಇಂದ್ರ |
 ಸೋಮೇ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವೃಷಣೋ ವರ್ಷಕಾ ಯುನಾನೋ ವರ್ಷಣವಂತೋ
 ನಾ ವೃಷಭಾಸಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ ಪರಿವೃಧೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಜ್ಯಮಾನಾ ವೃಷರಥಾಸೋ
 ವರ್ಷಣರಥವಂತಃ | ತತ್ರ ನಿಯುಕ್ತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಈದೃಶಾ ಆತ್ಯಾ ಅಶ್ವಾ ಯೇ ಸಂತಿ ಶಾನ್ ತಿಷ್ಠ
 ಆಶ್ರಯ | ಆರೋಹ | ತೇಭಿಸ್ಪೂರರ್ವಾಜಸ್ವದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಆಗಚ್ಛ | ವಯಂ ಚ ಹೇ
 ಇಂದ್ರ ಸೋಮೇ ಸುತೇ ಸತಿ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಹನಾಮಹೇ | ಆಹ್ವಯಾಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಣಃ—(ಕಾಮ) ವರ್ಷಕಗಳೂ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಯದಲ್ಲರುವವು
 ಗಳೂ | ವೃಷಭಾಸಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳೂ | ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ಹೊಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳೂ | ವೃಷ
 ರಥಾಸಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ ರಥಯುಕ್ತಗಳೂ ಆದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಆತ್ಯಾಃ—ಅಶ್ವಗಳು | ಯೇ
 (ಸಂತಿ)—ಯಾವುವು ಇವೆಯೋ | ಶಾನ್—ಅವುಗಳನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠ—ಆಶ್ರಯಿಸು (ಆರೋಹಿಸು) | ತೇಭಿಃ—
 ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ | ಆರ್ವಾಜ್—(ನಮಗೆ) ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಆ ಯಾಹಿ—ಆಗಮಿಸು | (ವಯಂ
 ಚ—ನಾವೂ) | (ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸೋಮೇ—ಸೋಮರಸವು | ಸುತೇ (ಸತಿ)—ಅಭಿಮುಖ
 ವಾಗಲು | ತ್ವಾಂ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಹನಾಮಹೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದ ರಥಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ, ಮಂತ್ರದಿಂದಲೇ ನಿಯುಕ್ತ
 ವಾಗತಕ್ಕವೂ ಆದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಏರಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ
 ಹೊರಟು ಬಾ, ನಾವೂ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ನಿನ್ನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ

English Translation.

Mount, Indra, your steeds, who are young and vigorous, tractable
 to prayer, and harnessed to a bounty-shedding car : come down with them
 to us We invoke you, Indra, the libation being poured out.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ್ ||

ವೃಷಣಿಃ, ವೃಷಭಾಸಃ, ವೃಷರಥಾಸಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿದ್ದು ಆ ಅಶ್ವಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. **ವೃಷನ್** ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಈ ಪದಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥ ವೃತ್ಯಾಸಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. **ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ, ಅತ್ಯಾಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುವುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—**ಸರಿವೃಥೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಜ್ಯಮಾನಾಃ** | ಪ್ರವೃದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಯೊಡನೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟ ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಬೃಹಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಂತ್ರವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾಶ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವಂತೆ **ಬ್ರಹ್ಮವಾಹಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ **ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇ-ಣೋಹ್ಯಮಾನ ಸ್ತಾಸ್ಯಮಾಣೇಂದ್ರ** | ಸ್ತೋತ್ರದ ಮೂಲಕ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನೇ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರದ ಮೂಲಕ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟ ಅಶ್ವಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಾ ಯುನಜ್ಞಿ ಹರೀ ಸಖಾಯಾ ಸಧಮಾದ ಆ ಶೂ |

ಸ್ಥಿರಂ ರಥಂ ಸುಖಮಿಂದ್ರಾಧಿತಿಷ್ಠನ್ವಜಾನಸ್ವಿದ್ವಾ ಉಪ ಯಾಹಿ ಸೋಮಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಇಂದ್ರಾಶ್ವಗಳು ಇಂದ್ರನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಾಃ—**ಅಶ್ವಾಃ** | ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. **ಅಸೇಕ್ಷಿತಪ್ರದೇಶಂ ಪ್ರತಿ ಆತನಶೀಲಾಃ** | ತಾನು ಇಷ್ಟಬಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಈ ಪದವು ಅನ್ನಿ, ಆದಿತ್ಯ ಇವರುಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಋಷ ಪ್ರ ಪೂರ್ವೀರವ ತಸ್ಯ ಚಿಮ್ವಿಮೋಽತ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಮುದಯಂಸ್ತ ಭುರ್ವಣಿಃ |
ದಕ್ಷಂ ಮಹೇ ಸಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಮಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹರಿಯೋಗಮ್ಯಭ್ಯಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೬-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಅತ್ಯಾಃ** ಎಂಬುದು ಅಶ್ವಸರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ,

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವಿಯತೇ ಪೃಥಿನ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇತಾಃ |

ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಯಕೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವುಗಳಲ್ಲಿ **ಆತನಶೀಲಾಃ ಆದಿತ್ಯಾಃ** | ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಸರ್ವಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ—ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಯುಜ್ಯಂತೇ ಇತಿ ಬ್ರಹ್ಮಯುಜಃ ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ. ಧಾತು. **ಸತ್ಯೋದ್ವಿಷ-
ದ್ಬ್ರಹ್ಮದುಹಯುಜಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕೃದಂತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವ್ಯಷರಥಾಸಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ
ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ **ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಆಸುಕಾಗಮ

ಶಾನ್+ಅ—**ದೀರ್ಘಾದಟಿ ನಮಾನಪಾದೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ.
ಅತೋಽಟಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕಾರಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾನುನಾಸಿಕತ್ಯ.

ತಿಷ್ಠ—ಷ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಠಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ

ಕನಾಮಹೇ—ಹ್ಯೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟಿನಲ್ಲಿ
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ
ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ
ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುತೇ—ಸುಜ್ ಅಭಿವನೇ ಧಾತು. **ನಿಷ್ಠಾ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ
ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯಂತರೂಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ತಿಷ್ಠ ರಥಂ ವ್ಯಷಣಂ ವ್ಯಷಾ ತೇ ಸುತಃ ಸೋಮಃ ಪರಿಸಿಕ್ತಾ ಮಧೂನಿ |
ಯುಕ್ತಾ ವ್ಯಷಭ್ಯಾಂ ವ್ಯಷಭ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ ಯಾಹಿ ಪ್ರವತೋಪ
ಮದ್ರಿಕ್ || ೩ ||

|| ೩೪೫ ||

ಆ | ತಿಷ್ಠ | ರಥಂ | ವ್ಯಷಣಂ | ವ್ಯಷಾ | ತೇ | ಸುತಃ | ಸೋಮಃ | ಪರಿಸಿಕ್ತಾ | ಮಧೂನಿ |
ಯುಕ್ತಾ | ವ್ಯಷಭ್ಯಾಂ | ವ್ಯಷಭ | ಕ್ಷಿತೀನಾಂ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ | ಯಾಹಿ | ಪ್ರವತಾ | ಉಪ | ಮದ್ರಿಕ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠ | ಆಶ್ರಯ ಯಜ್ಞಗಮನಾರ್ಥಂ | ಕೀದೃಶಂ ರಥಂ |
ವೃಷಣಿಂ ವರ್ಷಕಂ ಕಾಮಾನಾಂ | ಕಿಮರ್ಥಮಿತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ವೃಷಾ ವರ್ಷಕಃ
ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಅಭಿಷುತಃ | ತಥಾ ಮಧೂನಿ-ಮಧುರಾಣಿ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದೀನಿ ಪರಿಸಿಕ್ತಾ | ಪರಿತಃ
ಸಿಕ್ತಾನಿ ಸಂಪಾದಿತಾನಿ | ಯದ್ವಾ | ಮಧೂನಿ ಮಧುರಾಃ ಸೋಮರಸಾಶ್ಚಮಸೇಷು ಪೂರಿತಾಃ |
ಆಗಮನಪ್ರಕಾರ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವೃಷಭ ವರ್ಷಕೇಂದ್ರ ವೃಷಭ್ಯಾಂ ವರ್ಷಕಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ
ಯುಕ್ತಾಸ್ವ ರಥಂ ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ಕ್ಷಿತಿಣಾಂ ಕರ್ಮಸು ನಿವಸತಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮಸ್ಮಾಕಮನುಗ್ರ-
ಹಾಯ | ಕ್ಷಿತಿಣಾಂ ವೃಷಭೇತಿ ನಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ಪ್ರವತಾ ನೇಗವತಾ ರಥೇನ ಮದ್ರಿಜ್ಞದಭಿಮು-
ಖಮಂಚನ್ನದಾಭಿಮುಖ್ಯೇನೋಪ ಯಾಹಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನಗೋಸ್ಕರ | ವೃಷಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ | ಸೋಮಃ—
ಸೋಮರಸವು | ಸುತಃ—ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಧೂನಿ—ಮಧುರವಾದ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದಿಗಳು
ಪರಿಸಿಕ್ತಾ—ಸುತ್ತಲೂ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ | [ಅಧನಾ ಮಧೂನಿ—ಮಧುರವಾದ: ಸೋಮರಸಗಳು | ಪರಿಸಿಕ್ತಾ—
(ಚಮಸಗಳಲ್ಲಿ) ತುಂಬಿವೆ] | (ಆದುದರಿಂದ) ವೃಷಣಿಂ—ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವ | ರಥಂ—(ನಿನ್ನ) ರಥವನ್ನು |
ಆ ತಿಷ್ಠ—ಆಶ್ರಯಿಸು | ಕ್ಷಿತಿಣಾಂ—(ಕರ್ಮ) ನಿರತರಾದ ಯಜಮಾನರಿಗೆ | (ಹೇ) ವೃಷಭ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದ
ನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ವೃಷಭ್ಯಾಂ—ವರ್ಷಕಗಳಾದ | ಹರಿಭ್ಯಾಂ—(ಎರಡು) ಅಶ್ವಗಳಿಂದ | ಯುಕ್ತಾಸ್ವ—
(ರಥವನ್ನು) ಯೋಜಿಸಿ | ಕ್ಷಿತಿಣಾಂ—ಕರ್ಮನಿರತರೂ ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ |
ಪ್ರವತಾ—ನೇಗಶಾಲಿಯಾದ ರಥದಿಂದ | ಮದ್ರಿಕ್—ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಉಪ ಯಾಹಿ—ನಮ್ಮ
ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಾ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ಕಾಮವರ್ಷಕವೂ, ಮಧುರವೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ಅಭಿಷುತವಾಗಿ ಚಮಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ
ಮೀಸಲಾಗುವೆ (ಮಧುರವಾದ ಘೃತಕ್ಷೀರಾದಿಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುವೆ,) ಆದುದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಷಕವಾದ ನಿನ್ನ
ರಥವನ್ನೇರು: ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷ್ಠಪ್ರದನಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಶ್ವಗಳೆರಡನ್ನೂ
ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಿ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ, ನೇಗಶಾಲಿಯಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಮಗೆ ಅಭಿ
ಮುಖನಾಗಿ ಬಾ.

English Translation.

Ascend your bounty-shedding car, for, for you the Soma, the showerer
of benefits, is effused, the sweet libations are prepared. Bounty-shedding
Indra, having harnessed them, came with your vigorous steeds for (the good
of) mankind, come with your rapid (car) to my presence.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃಷಣಂ ರಥಂ; ವೃಷಾ ಸೋಮಃ, ವೃಷಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಂ; ವೃಷಭ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಪದಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೂ, ಸೋಮಕ್ಕೂ, ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೂ ಸಹ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮೂಲಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಷು ಸೇಚನೇ; ವೃಷ ಶಕ್ತಿಬಂಧನೇ; ಎಂಬ ಎರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಷ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಾ ವೃಷಣ. ಎಂಬ ಪದಗಳೂ, ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವೃಷಭ್ಯಾಂ, ವೃಷಭ ಎಂಬ ಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದು. ವೃಷನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಈ ಮೂಲದಿಂದ ಪುತ್ರಪ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಇತರ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ ಪುಮಾನ್ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಪುರುಷಸರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅಶ್ವಾದಿ ಕತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸರ್ಯಾಯವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.

ಯೇ ತ ಇಂದ್ರ ದದುಷೋ ವರ್ಧಯಂತಿ ಮಹಿ ಹತ್ತಂ ಸ್ಥವಿರಂ ವೃಷ್ಣಂ ಚ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೫೪-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವೃಷತ್ಯಂ | ಪುಂಸ್ತ್ವಂ ಎಂದೂ,

ಸ್ತುತಃ ಶ್ರವಸ್ಯನ್ನವಸೋಪ ಮದ್ರಿಗ್ಯುಕ್ತಾ ಹರೀ ವೃಷಣಾ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೭-೧)

ಎಂಬ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯುವಾನಾ | ಪ್ರಾಯದವರು ಎಂದೂ,

ಭೂಷನ್ನ ಯೋಧಿ ಬಭ್ರೂಷು ನಮ್ಮತೇ ವೃಷೇವ ಪತ್ತೀರಭೈಕಿ ರೋರುವತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೪೦-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಇವ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾ ವೃಷಭ ಇವ—ಸೇಚನಮಾಡುವ ವೃಷಭದಂತೆ ಎಂದೂ,

ಮಿನಾತಿ ಶ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪ್ರ್ಯೂ ನು ಸ್ತ ತೀವ್ಯಪಣೋ ಜಗಮ್ಯುಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ವೃಷಣಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾಃ ಎಂದೂ, ಇನ್ನೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದರಂತೆಯೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸೂಚಕವಾದುದೂ, ಪುರುಷಪ್ರಾಣಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತು ಇದರಂತೆಯೇ,

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೋಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಷಾಯಿ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೮)

ದಸ್ಯೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ವೃಷಣಂ ಸಿನ್ನಸಿ ತ್ವಚಂ ಕಂ ಚಿದ್ಯಾ ವೀರರರುಂ ತೂರ ಮರ್ತ್ಯಂ ಪರಿವೃಣಕ್ತಿ
ಮರ್ತ್ಯಂ || (ಋ ಸಂ. ೧-೧೨೯-೨)

ತಾ ತೂ ತೇ ಸತ್ಯಾ ತುವಿನೃನ್ನು ವಿಶ್ವಾ ಸ್ತು ಧೇನವಃ ಸಿಸ್ತತೇ ವೃಷ್ಣ ಊಧ್ವಃ ||
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕೇ, ವರ್ಷಣಪರಮನಸ್ಯಃ | ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು, ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೋರಿದರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ತು ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ |
(ಋ. ಸಂ ೧-೧೯-೧೬)

ಮಹಾ ಆಸಿ ಮಹಿಷ ವೃಷ್ಣ್ಯೇಭಿರ್ಧನಸ್ತು ದುಗ್ರ ಸಹಮಾನೋ ಅನ್ಯಾನ್ |
(ಋ ಸಂ ೨-೪೬-೨)

ವಿ ಚರ್ಮಣೇವ ಧಿಷಣೇ ಅವರ್ತಯದ್ವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿಶ್ವಮಧತ್ತ ವೃಷ್ಣ್ಯಂ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಬುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಸರಾಕ್ರಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ವೃಷ್ಣನ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಅಪೋಷಾ ಅನಸಃ ಸರಶ್ಚಂಪಿಷ್ವಾದಹ ಬಿಭ್ಯುಷೀ | ನಿ ಯಶ್ನೀಂ ಶಿಶ್ನುಥದ್ವೈಷಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೇವತೆಯನ್ನೂ ದ್ವೇಷಿಸಿದೆಯೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಡುವಾಗ ನಿಷ್ಕುಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವೃಷಾ ಛಂದುರ್ಭವತಿ ಹರ್ಯತೋ ವೃಷಾ ಫೇನೇಣ ಧೇನಾಂ ಮಘನಾ ಯದಿನ್ನತಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೫-೪)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವೃಷಾ—ಹವಿಷಾಂ ವರ್ಷಯಿತಾ ಯಜಮಾನಃ ಎಂದೂ, ಅನಂತರ ಯದ್ವಾ ವೃಷಾ ಇಂದ್ರಃ ಎಂದೂ ಹೇಳಿರುವಾಗ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಭಾವವನ್ನು ಅರ್ಥವಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾದ ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ Max Muller (ನಾಕ್ಸ್-ಮುಲ್ಲರ್) ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಭಾವಗಳ ಗಭೀರತೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

In Vrishan we have one of those words which it is almost impossible to translate accurately. It accurs over and over again in the Vedic hymns and if we once know the various ideas which it either expresses or implies, we have little difficulty in understanding its import in a vague and general way, though we look in vain for corresponding terms in any modern language... .. and we shall see how difficult it would be to translate such terms without losing either the key-note that was still sounding or the harmonics which were set vibrating by it in the minds of the poets and their listeners

[F. Max Muller S. B. E. Vol. XXXII. P. 138-39]

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವ್ಯಷನ್ ರಬ್ಬದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹರಿಭ್ಯಾ--ಹರಿಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ (ನಿ. ೨-೨೮) ಇಂದ್ರನ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪರಿಷಿಕ್ತಾ—ಷಿಚಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ನಿಷ್ಕಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚೋಃ ಈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ಆಸವಾದವಾಗಿ ಪೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಿತಿಾನಾಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ಷಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಾಮನೈತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ನಾಮಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವತಾ—ಉಪಸರ್ಗಾ ಚೈಂದಸಿ ಧಾತ್ವೇರ್ಥೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ವತಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ಅಯಂ ಮಿಯೇಧ ಇಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ್ಯಯಮಿಂದ್ರ
ಸೋಮಃ |

ಸ್ತ್ರೀಣಂ ಬರ್ಹಿರಾ ತು ಶಕ್ರ ಪ್ರ ಯಾಹಿ ಪಿಬಾ ನಿಷದ್ಯ ವಿ ಮುಚಾ ಹರೀ
ಇಹ || ೪ ||

|| ಸದಾರ್ಥಃ ||

ಅಯಂ | ಯಜ್ಞಃ | ದೇವಯಾಃ | ಅಯಂ | ಮಿಯೇಧಃ | ಇಮಾ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ | ಅಯಂ | ಇಂದ್ರ |
ಸೋಮಃ |

ಸ್ತ್ರೀಣಂ | ಬರ್ಹಿಃ | ಅ | ತು | ಶಕ್ರ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ | ಪಿಬ | ನಿಷದ್ಯ | ವಿ | ಮುಚ | ಹರೀ ಇತಿ |
ಇಹ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಹರ್ಗಣೇಷು ಮಧ್ಯೇಷ್ಟಹಃಸು ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅಗ್ನಿ ಸ್ವೋಮೋಽತ್ಯ-
ಗ್ನಿ ಸ್ವೋಮು ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ಅಯಂ ಮಿಯೇಧ ಇತಿ ತೇಷು
ಅ ೨-೧೧ | ಇತಿ || ಹೇ ಇಂದ್ರ ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋ ದೇವಯಾ ದೇವಾನೈ ಚೈವತಿ ತಥಾಯಂ ಯಜ್ಞೋ
ಮಿಯೇಧಃ | ಮೇಧಃ ಪಶುಃ | ಪಶುವೈ ಮೇಧ ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ | ಇಮೇಮಾನಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮಂತ್ರಾಃ |
ಅಯಂ ಸುತೇ ಸೋಮಃ | ಸ್ತ್ರೀಣಂ ಬರ್ಹಿಃ | ಆಸನಾಯಾಸ್ತ್ರೈತಾ ದರ್ಭಾಃ | ಏತೇ ಪದಾರ್ಥಾ-
ಸ್ತೈದುಚಿತಾ ಏವಂ ಸಂಪಾದಿಕಾಃ | ಹೇ ಶಕ್ರೇಂದ್ರ ತು ಪುನಃ ಕಿಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಆ ಪ್ರ ಯಾಹಿ |
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛ | ಆಗತ್ಯ ಚ ನಿಷದ್ಯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯುಪನಿತ್ಯ ಪಿಬ ಸೋಮಂ ತದರ್ಥಮಿಹಾ-
ಸ್ತಿನೈವಯೋಜನೇ ಹರೀ ಆಶ್ವಾ ವಿ ಮುಚ | ವಿಯೋಜಯ || ಛಾಂದಸೋ ನುಮಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞಃ—ಈ ಯಜ್ಞವು | ದೇವಯಾಃ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ | ಅಯಂ—ಇದು || ಮಿಯೇಧಃ—ಪಶುಯಜ್ಞವು (ಋಗಾರ್ಹವಾದ
ಪಶುವು) | ಇಮಾ—ಇವುಗಳು | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಮಂತ್ರಗಳು | ಅಯಂ—ಇದು | ಸೋಮಃ—(ಸುತವಾದ)
ಸೋಮರಸವು | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭೆಯು | ಸ್ತ್ರೀಣಂ—(ಆಸನಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ಅದುದರಿಂದ) (ಹೇ)

ತಕ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತು—ಪುನಃ | ಆ ಪ್ರ ಯಾಹಿ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಆಗಮಿಸು | (ಬಂದು) ನಿಷದ್ಯ—
(ದರ್ಭೆಗಳಮೇಲೆ) ಆಸೀನನಾಗಿ | ಪಿಬ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಪಾನಮಾಡು | (ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಇಹ—ಈ
ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ | ಹರೀ—(ನಿನ್ನ) ಅಶ್ವಗಳರಡನ್ನು | ವಿ ಮುಚಿ—(ರಥದಿಂದ) ಬಿಚ್ಚಿಬಿಡು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೇವತೆಗಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯಕವಾದ ಈ ಯಾಗವು, ಯಾಗಾರ್ಹವಾದ ಈ ಪಶುವು, ಈ ಮಂತ್ರ
ಗಳು, ಅಭಿಸುತವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು, ಆಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಈ ದರ್ಭೆಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿನಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ,
ಆದುದರಿಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಂದು, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟು, ದರ್ಭಾಸನದಲ್ಲಿ
ಕುಳಿತು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು

English Translation

This is the sacrifice offered to the g.ds . this is the offering of the
victim : these are the prayers . this Indra, is the Soma juice . the sacred grass
is ready strewn . come therefore, -Indra, quickly, sit down, drink (the liba-
tion). here let loose your steeds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ. ||

ಅರ್ಹಗಣೇಷು ಮಧ್ಯೇಷ್ವಹಸು ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು
ಈ ಮಂತ್ರದ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಹರಿಗಳನ್ನು (ಅಶ್ವಗಳನ್ನು)
ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ
ಸೋಮರಸಪಾನ, ಇಂದ್ರನು ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯೋಜಿಸುವುದು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಹಾರಿಯೋಜನ
ಗ್ರಹನೆಂಬುದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಮುಕ್ತಗೊಂಡಿರುವಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ
ನೆಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಈ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮಂತ್ರಗಳು
ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿನರ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಮತ್ತು
ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕೃತ
ದಲ್ಲಿ ಪರಿಶಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ

ಏನಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವ್ಯಕ್ತೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಅಕ್ರನಾ |

ಏಷು ವಿಶ್ವಪೇತಸಂ ಧಿಯಂ ಧಾಃ ಪ್ರಾತಮುಕ್ತೂ ಧಿಯಾವಸುರ್ಜಗಮ್ಯಾತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಹರಿಯೋಜನೋಜನಂ
ಯೆನ್ನಿನೈಃ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧಿ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ಯಾವ ಇಂದ್ರನ
ರಥಕ್ಕೆ ಹರೀ ಎಂಬ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿರುವುದೋ ಆ ಇಂದ್ರನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು
ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ,

ಸ ಘಾ ತಂ ವೃಷಣಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ ಗೋವಿದಂ |

ಯಃ ಪಾತ್ರಂ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪೂರ್ಣಮಿಂದ್ರ ಚಿಕೇತತಿ ಯೋಜಾ ನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೮೨-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಮೇತ್ಯಂಜ್ಞಕಂ ಧಾನಾ ಮಿಶ್ರಿತಂ ಸೋಮೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪಾತ್ರಂ ಜ್ಞಾಪಯತಿ | ಹಾರಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸೋಮರಸವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಕಾರ್ತಿಕೇಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಗ್ರಹ ವೆಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪರಿಸಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು,

ತಿಷ್ಠಾ ಸು ಕಂ ಮಘವನ್ಮಾ ಪರಾ ಗಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ನು ತ್ವಾ ಸುಪುತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಿ |

ಸಿತುರ್ನ ಪುತ್ರಃ ಸಿಚಿಮಾ ರಭೇ ತ ಇಂದ್ರ ಸ್ವಾದಿಷ್ಯಯಾ ಗಿರಾ ಶಚೀವಃ ||

(ಋ ಸಂ. ೨-೫೩ ೨)

ಎಂಬುದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ೧-೮೨-೪ ನೇ ಋಕ್ಯೂ ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸತ್ತು ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯೋಜನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

ಹರಿರಸಿ ಹಾರಿಯೋಜನೋ ಹರ್ಯೋಃ ಸ್ವಾತಾ ವಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ ಪೃಶ್ನೇಃ ಪ್ರೇತಾ ತಸ್ಯ ತೇ ದೇವ ಸೋಮೇಷ್ಟಯಜುಷಃ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಶಸ್ತೋಕ್ತಸ್ಯ ಹರಿವಂತಂ ಗ್ರಹಂ ಗ್ರಹ್ಣಾಮಿ ಹರೀಃ ಸ್ವ ಹರ್ಯೋಧಾರ್ನಾಃ ಸಹ ಸೋಮಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

(ತೈ ಸಂ ೧-೪-೨೮)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ,

ಹರಿರಸೀತಿ | ಸೋಮ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ಹರಿರಿಂದ್ರಃ | ಸ ಏವ ತ್ವಮಸೀತೀಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ಸೋಮಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಹರಿರ್ಹರ್ತಾ ಅಭಿಮತಾನಾಂ ಶ್ರೇಯಸಾಮಾಹರ್ತಾ ತ್ವಮಸಿ | ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಹರಿಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಃ ಯೋಜನೋ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಹರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಃ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರೋಽಸೀತ್ಕೃಥಃ |

ಹಾರಿಯೋಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೋಮಪರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹರೀ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು. ಆ ಕುದುರೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನಿಗೆ ಹರಿಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ,

ಅಥ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ | ಛಂದಾಂಸಿ ವೈ ಹಾರಿಯೋಜನಶ್ಚಂದಾಗ್ಸ್ಯೇವೈತತ್ಸಂತ-ರ್ಪಯತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಧಾರಿಯೋಜನಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೪-೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಗ್ರಹದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಶದವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಬೇಕಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಈ ಗ್ರಹದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಕರ್ನಾಂಗತ್ವದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಹಾರಿಯೋಜನ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂ

ಧಿಸಿದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಆಯಂ ಯಜ್ಞಃ; ಆಯಂ ಮಿಯೇಧಃ; ಈ ಯಜ್ಞವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ, ಈ ಪಶುವು ಅರ್ಪಿತವಾಗಿದೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಯಜ್ಞಃ— ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಪೂಜಾಕರ್ಮವೆಂದು ಸ್ತೂಲವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

ಯಜ್ಞಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಖ್ಯಾತಂ ಯಜತಿ ಕರ್ಮೇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ | ಯಾಚ್ಛೋ ಭವತೀತಿ ವಾ
- ಯಜುರುನ್ನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ ಬಹುಕೃಷ್ಣಾ ಜಿನ ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವೋ ಯಜೂಂಷ್ಯೇನಂ
ನಯಂತೀತಿ ವಾ ||

(ನಿ ೩-೧೯)

ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಪೂಜಾಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತವಾಗಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಚ್ಛಾಕರ್ಮವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರೇಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಈ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರೇಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರೂ, ಅಥವಾ ಯಜುರ್ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುವುದಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರೇಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಮಿಯೇಧಃ— ಮಿಯೇಧಪದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪಶು ರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಮಿಯೇಧವೆಂದರೆ ಮೇಧಾರ್ಥವೆಂದರ್ಥ. ಯಜ್ಞಾರ್ಥ ಅಥವಾ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಯಜ್ಞಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ದೇವಾನಾಮಗ್ರಯಾನೇಹ ಯಾತು ನರಾಶಂಸೋ ವಿಶ್ವರೂಪೇಭಿರಶ್ವೈಃ |

ಋತಸ್ಯ ಪಥಾ ನಮಸಾ ಮಿಯೇಧೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ದೇವತಮಾಃ ಸುಸೂದತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೭೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಯೇಧಃಪ್ರನೇಧ್ಯಃ ಯಜ್ಞ ಹಿತಃ ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯೋ ವಾ— ಮೇಧಾರ್ಥನು, ಯಜ್ಞಾರ್ಥನು ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿಯೋಗ್ಯನು ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಗ್ನಿಂ ಹೋತಾರಂ ಪ್ರವೃಣೇ ಮಿಯೇಧೇ ಗೃಶ್ಲಂ ಕವಿಂ ವಿಶ್ವವಿದಮಮೂರಂ |

ಸ ನೋ ಯಕ್ಷದ್ವೇವತಾಶಾ ಯಜೀಯಾನ್ತಾಯೇ ನಾಜಾಯ ವನತೇ ಮಘಾನಿ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೧೯-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಯೇಧೇ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇಽಸ್ಮಿನ್ ಯಜ್ಞೇ | ನಮ್ಮಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೇಧಃ ಪಶುಃ | ಮಿಯೇಧ ಪದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾದ ಪಶುವಿನ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ತಿಳಿಸಿ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಪಶುವೈ ಮೇಧಃ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಹಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ, ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ಕತಮೋ ಯಜ್ಞ ಇತಿ ಪಿತವ ಇತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೬-೩-೯)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಯಜ್ಞವೇ ಪಶುವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಪಶುವೇ ಯಜ್ಞವೆಂದು ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ ಅದೇ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸ್ತುತನಾದ ಋಕ್ವಿನ್ಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಶುವೆಂದರ್ಥನುಡಬಹುದು ಇದೇ ನಿನ್ನ ಪಶುವು ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿರ್ವಿಸಿದೆ.

ಶಕ್ರ—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥೇಂದ್ರ—ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅಪರೂಪ. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಇಂದ್ರನಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ದೇವಯಾಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಕ್ಲಿಪ್ ಸ್ತುತಿಯ ಸ್ತುಧಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಕೃದು ತ್ವರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಮಿಯೇಧಃ—ಮೇಧಃ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ

ಇಮಾ—ಶೇಕ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ೩ಗೆ ಲೋಪ

ಸ್ತೀರ್ಣಮ್—ಸ್ತೀರ್ಣ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಸ್ತುತಿಯ. ಋತ ಇದ್ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಹಲಿ ಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಕಾತೋ ನಃ—(ಪಾ ಸೂ ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಸ್ತುತಿಯಕ್ಕೆ ನತ್ವ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ಯ. ಸ್ತುತಿಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಿಬ—ಪಾ. ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. **ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷದ್ಯ—ಷದಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಕ್ತಾಪ್ತ ಸ್ತುತಿಯ ಬಂದಾಗ **ಸಮಾಸೇ ನಞ್** - ಪೂರ್ವೇ ಕ್ತಾಪ್ತೇ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ ಇದು ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸುನೋತಿ**—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೩೫.) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪತ್ವ ಕೃದುತ್ವರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಚಿ ಮುಚಾಲ್ಯ ಮೋಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ನುನಾಗಮವು ಛಂದಸವಾಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನಂತೇ **ದ್ವ್ಯಚೋತಸ್ತಿಜಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಓ ಸುಷ್ಪುತ ಇಂದ್ರ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜುಸ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |

ವಿದ್ಯಾಮು ವಸ್ತೋರವಸಾ ಗೃಣಂತೋ ವಿದ್ಯಾವೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಓ ಇತಿ ಸುಸ್ಪುತಃ | ಇಂದ್ರ | ಯಾಹಿ | ಅರ್ವಾಜ್ | ಉಸ | ಬ್ರಹ್ಮಣಿ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |

ವಿದ್ಯಾಮು | ವಸ್ತೋಃ | ಅವಸಾ | ಗೃಣಂತಃ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುಷ್ಪುತೋಽಸ್ತಾಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ಪುತಃ ಸನ್ಯರ್ವಾಜಸ್ಯದಭಿಮುಖಮಾ ಯಾಹಿ | ಅಗಚ್ಛಿವ | ಮಾ ವಿಲಂಬಯ | ಕಿಮುದ್ವಿತ್ಯ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಮಾನನೀಯಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತು-
ರ್ದೋತುಃ ಕರ್ತುರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಮಂತ್ರಾನುಪೋಪಲಕ್ಷ್ಯ | ಗೃಣಂತಃ
ಸ್ತುವಂತೋಽಭಿಮತಂ ತಬ್ಬಯಂತೋ ವಾ ವಯಮವಸಾ ತ್ವದ್ವಕ್ಷಣೇನ ರಕ್ಷಿತಾಃ ಸಂತೋ ವಸ್ತೋ-
ರ್ವಸ್ತುಂ ಸುಖೇನ ಸಂಸ್ಮಾತುಮಹನಿ ವಾ ಸರ್ವೇಷ್ವಹಃಸ್ತನ್ನಾದಿಕಂ ವಿದ್ಯಾಮು | ಲಭೇಮಹಿ |
ವಿದ್ಯಾವೇಷ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುಷ್ಪುತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾಗಿ | ಮಾನ್ಯಸ್ಯ—
ಮಾನ್ಯನಾದ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಹೇಫಲವಿನ ಅಥವಾ ಯಾಗಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನ | ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—
ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು | ಉಸ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಅರ್ವಾಜ್—(ನಮಗೆ) ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ | ಓ ಯಾಹಿ—ಬಂದಿತ
ವಾಗಿ ಬಾ | ಗೃಣಂತಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಥವಾ ಅಭಿಮತನನ್ನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ನಾವು |
ಅವಸಾ—ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ರಕ್ಷಿತರಾಗಿ) | ವಸ್ತೋಃ—(ಸುಖವಾಗಿ) ವಾಸಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿನ
ಗಳಲ್ಲೂ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನಾ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನಾ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನಾ | ವಿದ್ಯಾಮು (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತನಾಗಿ, ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಸ್ತುತಿರೂಪಮಂತ್ರಗಳನ್ನು
ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಆಗಮಿಸು, ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತರಾದ ನಮಗೆ ಸುಖವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡುವುಹಕ್ಕಿ, ಅನ್ನ, ಬಲ ಮತ್ತು
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation.

Glorified by us, Indra, come to (our) presence to accept the prayers of the venerable offerer (of the oblation), so that we may ever enjoy prosperity through your protection, and thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತರಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಂತ್ರಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪಂವೃಥವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದರ್ಥ.

ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತುರ್ಯೋಃತುಃ ಕರ್ತುರ್ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಆದ ನನ್ನ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತೃ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಕವಿಗಳು ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯಗಳಾದ ಮುಷಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪಂಚಿ ನಾಮಾನಿ ಕಾರವಃ |
ಪದ್ವಿಂಶತಿಸ್ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಯಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಚ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೨)

ಪೃಥಕ್ಪ್ರೇನ ಸಮಾಸೈಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಚ್ಛಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |
ಸ್ತುವಂಶ್ಯಾಪ್ರೀಷು ತೇನೇಮಂ ನರಾಶಂಸಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರುಗಳು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಕವಿಪರ್ಯಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಭಿ ಗೃಣಂತಿ ಕಾರವೋ ವಯೋ ವದಂತ ಋತುಥಾ ಶಕುಂತಯಃ |
ಉಭೇ ನಾಚೌ ವದತಿ ಸಾಮಗಾ ಇವ ಗಾಯತ್ರಂ ಚ ಕ್ರೈಷ್ಟಭಂ ಚಾನು ರಾಜತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೪೩-೧)

ನಿ ಚೇದುಚ್ಛಂತ್ಯಶ್ಚಿನಾ ಉಷಾಸಃ ಪ್ರ ನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಕಾರವೋ ಭರಂತೇ |
ಉರ್ಧ್ವಾಂ ಭಾನುಂ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಅಶ್ರೇಷ್ಟೃಹದಗ್ನಯಃ ಸಮಿಧಾ ಜರಂತೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥ

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾಃ |

ಸುಷ್ಪತಃ—ಪೃಷ್ಠಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸು) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾರೋಃ—ದುಕೃಷ್ಣಾ ಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಕೃನಾಸಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ವಸೋಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧತೋರುವಾಗ ಈಶ್ವರೇ ತೋಸುನ್ ಕಸುನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಗೃಣಂತಃ—ಗೃಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಪ್ವಾದೀನಾಂ ದ್ವಸ್ತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾಶಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಣತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

~*~*~*~

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಯದ್ಧ ಸ್ಯೇತಿ ಪಂಚರ್ಚಂ ಚತುರ್ದಶಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯೈನ್ಯಂವ್ರಂ ತ್ರೈಷ್ಠುಭಂ | ಯದ್ಧ ಸ್ಯೇತ್ಯನುಕ್ತಮಣಿಕಾ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವವತ್ ||

ಅನುವಾದವು— ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯೈನ್ಯಂ ಮುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು; ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ತಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಸ್ತೋಮವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳ ಪರನೆಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೮

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೮ ||

ಅಪ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೧ ||

|| ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲವ ಮುಕ್ತಂಖ್ಯೆ—೫ ||

|| ಮುಷೀ—ಅಗಸ್ಯೈಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಠುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದ್ಧ ಸ್ಯಾ ತ ಇಂದ್ರ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ರಸ್ತಿ ಯಯಾ ಬಭೂಥ ಜರಿತ್ಯಭ್ಯ ಉತೀ |
 ಮಾ ನಃ ಕಾಮಂ ಮಹಯಂತಮಾ ಧಗ್ವಿಶ್ವಾ ತೇ ಅಶ್ಯಾಂ ಪರ್ಯಾಪ ಆಯೋಃ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯತ್ | ಹ | ಸ್ಯಾ | ತೇ | ಇಂದ್ರ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ | ಅಸ್ತಿ | ಯಯಾ | ಬಭೂಥ | ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ | ಉತೀ |
 ಮಾ | ನಃ | ಕಾಮಂ | ಮಹಯಂತಂ | ಅ | ಧಕ್ | ವಿಶ್ವಾ | ತೇ | ಅಶ್ಯಾಂ | ಪರಿ | ಆಪಃ | ಆಯೋಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಧಾ ಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣಾ ಸಮೃದ್ಧಿಸ್ತೇ ತವಾಸ್ತಿ ಯಯಾ ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚ ಉತ್ಕೃತ್ಯೈ ರಕ್ಷಣಾಯ ಬಭೂಥ ಸಮರ್ಥೋ ಭವಸಿ ನೋಽ ಸ್ಯಾಕಂ ಮಹಯಂತಮಸ್ಮಾದತಃ ಕುರ್ವಾಣಂ ಕಾಮಮುಭೀಷ್ಯಂ ಮಾ ಧಕ್ | ಮಾ ಧಾಕ್ವೀಃ | ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನಿ ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೋಗಜಾತಾನ್ಯಾಪ ಆಪ್ತವ್ಯಾನಿ | ಯದ್ಧಾ | ವಿಶ್ವಾ ಸರ್ವಾ ಆಪ ಆಪ್ತಾಃ ಶ್ರುತಯ ಆಯೋರ್ಮನುಷ್ಯಸ್ಯೋಚಿತಾಃ | ಪರ್ಯಾಶ್ಯಾಂ | ಪರಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ನುಯಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಇಂದ್ರ-ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಯತ್ ಹ-ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಸ್ಯಾ-ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ-ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರೂಯಮಾಣವಾದ ಸಮೃದ್ಧಿಯು | ತೇ-ನಿನಗೆ | ಅಸ್ತಿ-ಇದೆಯೋ (ಮತ್ತು) | ಯಯಾ-ಯಾವ ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ | ಜರಿತ್ಯಭ್ಯಃ-ಸೋತ್ರಗಳ | ಉತೀ-ರಕ್ಷಣೆಗೆ | ಬಭೂಥ-ಸಮರ್ಥನಾಗಿ ದ್ದೀಯೋ | (ತತ್-ಆದಕಾರಣ) | ನಃ-ನಮಗೆ | ಮಹಯಂತಂ-ಮಹತ್ವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ | ಕಾಮಂ-ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಠವನ್ನು | ಮಾ ಅ ಧಕ್-ವಿಫಲಗೊಳಿಸಬೇಡ | ಆಯೋಃ-ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಉಚಿತವೂ | ತೇ-ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವೂ | ವಿಶ್ವಾ ಆಪಃ-ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯವೂ ಆದ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನು | ಪರಿ ಅಶ್ಯಾಂ- (ನಿನ್ನ ನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಸರ್ವತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ, ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥವೂ ಆದ ಸಮೃದ್ಧಿ ಕಾರಕ ಶಕ್ತಿಯು ನಿನ್ನಲ್ಲಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ, ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮನೋರಥವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಬೇಡ. ಮತ್ತು ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಪಡೆಯುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

Inasmuch, Indra, as the praise by which you are (induced to bestow) protection on your adorers is heard (by all), therefore disappoint not the desire (that would raise us) to greatness: may I obtain, through your (favour), all things that are obtainable by man.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ—ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ ಆಶು ಅಷ್ಟೀತಿ | ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೧೨) ಮತ್ತು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು,

ಓ ಅಧರ ಉಶತೋ ಯೆಕ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ಟೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕ್ಷಿಪ್ರವೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರುಕ್ತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಸರ್ವತ್ರ ಶ್ರುಯೆಮಾಣಾ ಸಮೃದ್ಧಿಃ | ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಧಾತುವೇ ಬೇರೆಯಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪದವನ್ನು ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿವರಿಸಿರುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ,

ವನೇಷು ಜಾಯುಮರ್ತೇಷು ಮಿತ್ರೋ ವ್ಯಣೇತೇ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ರಾಜೇವಾಜುರ್ಯಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೭-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ (ನಿ ೬-೧೨) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕ್ಷಿಪ್ರವಾಗಿ ಅಚರಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನಕಿಷ್ಟ ಏಶಾ ವ್ರತಾ ಮಿನಂತಿ ನೈಭ್ಯೋ ಯದೇಭ್ಯಃ ಶ್ರುಷ್ಟಿಂ ಚಕರ್ಥ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೯-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ “ಶು ಆಶು ಅಶ್ನುತೇ ವ್ಯಾಪ್ನೋತೀತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿರೈಜ್ಞಫಲರೂಪಂ ಸುಖಂ” ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯೊಡನೆಯೇ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ತತ್ಫಲವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿರುವ,

ಗಿರಾ ಚ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಸಭರಾ ಅಸನ್ನೋ ನೇದೀಯ ಇತ್ಸೃಣ್ಯಃ ಸಪ್ತಮೇಯಾತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೧-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನ್ವವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಅಸೀ ವೋ ಅಸ್ಮೇ ಸಿತರೇವ ಪುತ್ರೋಗ್ರೇವ ರುಚಾ ನೃಪತೀವ ತುರೈ |

ಇರೈವ ಪುಷ್ಪೈಕಿರಣೇವ ಭುಜೈಶ್ಚ ಶ್ರುಷ್ಟೀವಾನೇವ ಹವಮಾ ಗಮಿಸ್ವಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೬-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೊಡಲನೆಯದಾಗಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿವಾನಿನ ಕ್ಷಿಪ್ರವಂತಾ ಅಶ್ವಾವಿನ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸುಖವಂತಾ ಪುರುಷಾವಿನ ಎಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ obedience, willing service ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಕ್ಷಿಪ್ರವಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಇಷ್ಟವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಒಡನೆಯೇ ಆ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ “ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕ ಸಂಪತ್ತವೃದ್ಧಿ ”ಯೆಂದು ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಇರುತ್ತದೆ.

ಅಯೋಃ—ಅಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನ.ವ್ಯನಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಚಾರಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯವಾಗಲಿ ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ,

ಮಾ ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಅಯಮಾಯುರಿಂದ್ರೈ ವ್ಯಭುಕ್ಷಾ ಮರುತಃ ಪರಿ ಖ್ಯನ್ |
ಯದ್ಭಾಜಿನೋ ದೇವಜಾತಸ್ಯ ಸಪ್ತೇಃ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮೋ ವಿದಥೇ ವೀರ್ಯಾಣಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧- ೬೨೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಯು ಶಬ್ದವು ವಿವೃತವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥ ಅಯುಕ್ತವಾಯುರಯನಃ ಅಯನವುಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಅಯುವೆಂದರೆ ವಾಯುವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಏತಿಹ್ಯಸೌ ವಿಕ್ತಂ ವಿಶ್ವನಷ್ಟಿ ಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ (ವಕಾರ ಲೋಪ) ಅಯುವೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೯-೩). ಇದಲ್ಲದೆ ಅಯು ಶಬ್ದವು ಅಯುಸ್ಸು, ಮನುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೇನ ಜ್ಯೋತೀಂಷ್ಠಾಯವೇ ಮನವೇ ಚಿ ವಿವೇದಿಥ |
ಮಂದಾನೋ ಅಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷೋ ವಿ ರಾಜಸಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೫-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಔರ್ವಶೇಯಾಯ ಅಯವೇ, ಮನವೇ ಚಿ ಎಂದು ಅಯು, ಮನು ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಯುವು ಅಂಕಿತನಾಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವು ಆಂಗ್ಲವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು (Vedic Subjects and Proper Names by Madedonell & Kieth. Vol. I.)

ತ್ವಮಸ್ಯೈ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ನಮಾಯುಂ ಮಹೇ ರಾಜ್ನೇ ಯೋನೇ ಅರಂಧನಾಯಃ |

(ಮ ಸಂ. ೧-೫೩-೧೦)

ಯೆ ಆಯುಂ ಕುತ್ಸಮತಿಥಿಗ್ಗಮರ್ದಯೋ ವಾವ್ಯಧಾನೋ ದಿವೇದಿನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೫೩-೨)

ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಆಯುವೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವನಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂಹಿಸುತ್ತಾರೆ ಆರಂಭನಾಯಿಃ, ಅರ್ಧಯಾಃ, ಹಿಂಸಿಸಿದನು, ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ಇಂದ್ರಶತ್ರುವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅರ್ಧಯಾಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆಯುಂ ಆಯುನಾಮಾನಂ ಋಷಿಂ ವರಪ್ರದಾನೇನ ಪೀಡಯಿಸಿ | ಆಯುವೇ ನೋದಲಾದ ಸಿನ್ನ ಮಿತ್ರಭೂತರಾದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ವರಪ್ರದಾನರೂಪವಾದ ಭಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಿಂಸಿಸುವೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಆದರೆ ಇದು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವರಣೆಯು ಸಹಜವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ—

ಮಾ ನೋ ಗುಹ್ಯಾ ರಿಶ ಆಯೋರಹನ್ ದಭಿನ್ಮಾ ನ ಆಭ್ಯೋ ರೀರಧೋ ದುಚ್ಯುನಾಭ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೩೨-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರೇ ಶತ್ರುಭೂತಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ, ಶತ್ರುಭೂತನಾದ ಮಾನವನಿಗೆ ಎಂದು ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಯುಯೋಪ ನಾಭಿರುಪರಸ್ಯಾಯೋಃ ಪ್ರ ಪೂರ್ವಾಭಿಸ್ತಿರತೇ ರಾಷ್ಟ್ರ ಶೂರಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಆಯೋಃ ಪರೇಷಾಮುಪದ್ರವಾರ್ಥಮಿತಸ್ತತೋ ಗಚ್ಛತಃ ಕುಯವಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ | ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಸುರನೆಂದರ್ಥವಾದ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇದು ಶತ್ರುರೂಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂದು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ,

ಕುತ್ಸಸ್ಯಾಯೋರತಿಥಿಗ್ಗಸ್ಯ ವೀರಾನ್ಮ್ಯಾ ವ್ಯಣಿಗ್ಗರತಾ ಸೋಮಮಸ್ಮೈ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೪-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕುತ್ಸ, ಅತಿಥಿಗ್ಗ, ಆಯು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಮಿತ್ರರೆಂಬುದು ಏಕತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಹೀಗೆ ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನೇಕವಿದ್ದು ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಶತ್ರುವಾಗಿದ್ದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಇಂದ್ರನ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ, ಅನ್ನಿಗೆ ಮಿತ್ರನಾದ ಆಯುವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬಂಶವೂ ಮತ್ತು ಆಯುವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸಂತತಿಯೇ ಇದ್ದಿತೆಂಬ ವಿಷಯವೂ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಉರ್ವಶ್ಯಸೀತ್ಯು ಘೋತ್ತರಾರಣ್ಯಾ ಜ್ಯವೀರಾಪನೀಮುಪಸ್ಪೃಶತ್ಯಾಯುರಸೀತಿ ತಾಮುಭಿನಿದಧಾತಿ ಪುರೂರನಾ ಅಸೀತ್ಯುರ್ವಶೀ ವಾಸ್ಪರಾಃ ಪುರೂರನಾಃ ಪತಿರಥ ಯತ್ತ ಸ್ವಾನ್ನಿಥುನಾದಜಾಯತ ತದಾಯುರೇವನೇವ್ಯಪ ಏತಸ್ವಿನ್ನಿಥುನಾದ್ಯಜ್ಞಂ ಜನಯತಿ |

(ಶ ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೨೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆಯುವು ಉರ್ವಶೀಪುರೂರವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆಯುವಿಗೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಆಯುಷೋ ನ ಮಧ್ಯಾದಿತ್ಯಗ್ನಿರ್ವಾ ಆಯುಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧-೧೫)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಆಯುವಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಯುವೆಂಬ ಪದವು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂಬುದು ಒಂದು ಮತ. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತವಾಗಿದೆ. ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮನುನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಮನುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದವರೂ, ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಾಗಿ ಇತಸ್ತತಃ ಆಯನ (ಸಂಚಾರ) ವೃಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮಾನವರೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಆಯುಃ, ಆಯೋಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಹೋತ್ರಾಭಿರಗ್ನಿರ್ವನುಷಃ ಸ್ವಧ್ವರೋ ರಾಜಾ ವಿಶಾಮತಿಥಿಶ್ಚಾರುರಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨-೮)

ಇಮಂ ವಿಧಂತೋ ಅಪಾಂ ಸಧಸ್ಥೇ ದ್ವಿತಾದಧುಭ್ಯಗವೋ ವಿಷ್ಟಾ ಇ ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪-೨)

ಪ್ರ ಸ್ವಾದನಂ ಪಿತೂನಾಮಸ್ತತಾತಿಂ ಚಿದಾಯನೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨-೬)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನೆಂದರ್ಥವೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ Oldenberg ಮುಂತಾದ ಆಂಗ್ಲಪರಿವರ್ತನಕಾರರು ಇವೆಲ್ಲಾ ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಮಾನವನೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಮಾ ||

ಅಸ್ತಿ—ಹಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇರಿತ್ಯಭ್ಯಃ—ಜ್ಞಾಷ್ ವಯೋಹಾನೌ. ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್-ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ಊತಿಃ—ಊತಿಯೂತಿ ಜೂತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಯಂತಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. **ಹೇತುಮತಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಠೆಚ್. ಠೆಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಠೆಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು **ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಠೆಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಕ್—ದಹ ಭಸ್ಮೀಕರಣೇ. ಧಾತು. **ಮಾಜಾಲೂಜ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. **ಮಂತ್ರೇಘಸದ್ವರ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಲೋಪ **ದಾದೇರ್ಧಾತೋರ್ಘಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಘತ್ವ. **ಏಕಾಚೋಬಶೋಭಷ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಿಯ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ **ನಾವಸಾನೇ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಚತ್ವ. **ನಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಚಾ—ಶೇಕ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಅಶ್ಯಾಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ. ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯೋಃ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. **ಛಂದಸೀಣಃ** (ಉ ಸೂ. ೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಚೋಇತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನ ಘ್ನಾ ರಾಚೇಂದ್ರ ಆ ದಭನ್ನೋ ಯಾ ನು ಸ್ವಸಾರಾ ಕೃಣವಂತ ಯೋನಾ |

ಆಶ್ತ್ವಿದಸ್ಯೈ ಸುತುಕಾ ಅವೇಷ್ವನ್ನನುನ್ತ ಇಂದ್ರಃ ಸಖ್ಯಾ ವಯಶ್ಚ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ಘ್ನ | ರಾಜಾ | ಇಂದ್ರಃ | ಆ | ದಭತ್ | ನಃ | ಯಾ | ನು | ಸ್ವಸಾರಾ | ಕೃಣವಂತ | ಯೋನಾ |

ಆಶ್ವಃ | ಚಿತ್ | ಅಸ್ಯೈ | ಸುತುಕಾಃ | ಅವೇಷ್ವನ್ | ಗಮತ್ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಸಖ್ಯಾ | ವಯಃ | ಚಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಂ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನ ಈಶ್ವರೋ ವೇಂದ್ರೋ ನೋದ್ಯತ್ಸುದೀಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ನಾ ದಭತ್ | ಸರ್ವತೋ ನ ಹಿಂಸ್ಯಾತ್ | ಕಾನೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯಾ ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ- ರೂಪಾಣಿ ಸ್ವಸಾರಾ ಪರಸ್ಪರಂ ಸ್ವಸೃಭೂತೇ ಸ್ವಯಂಸರಣಭೂತೇ ಆಹೋರಾತ್ರೇ | ನು ಪೂರಣಃ | ಯೋನೌ ಸ್ವಕೀಯೇ ಸ್ಥಾನೇ ಕೃಣವಂತ || ದ್ವಿವಚನಸ್ಥಾನೇ ಬಹುವಚನಂ || ಕುರುತಃ || ಕೃನಿ ಹಿಂಸಾಕರಣೋಕ್ತ | ಧಿಸ್ತಕೃಣ್ಣೋಕ್ತೇರಚ್ಛೇತುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾಚ್ಛಪ್ || ತಾನಿಂದ್ರೋದ್ಯ ಪೈನುಜಾನಾತ್ತಿತೈರ್ಥಃ | ಸ್ವಸೃಭೂತಾವಧ್ವಯುಜಮಾನೌ ವಾ ಕುರುತಃ | ಯದ್ವಾ | ಸ್ವಸಾರೋದ್ಯಂ ಗುಲಯೋ ಯೋನೌ ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಯಾನಿ ಕೃತವಂತಸ್ತಾನೀತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ಕಿಂಚಾಸ್ತಾ ಇಂದ್ರಾಯ ಸುತುಕಾಃ ಶೋಭನಬಲಹೇತುನ್ಯಾ ಪೋದ್ಯಸ್ವಾಯಾಣಿ ಹವೀಂಷ್ಯವೇಷನ್ | ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ | ನೋದ್ಯತ್ಸುಭ್ಯುನಿಂದ್ರಃ ಸಖ್ಯಾ ಸಖ್ಯಾನಿ ವಯುಕ್ತ ಸೃಭೂತಮನ್ನಂ ಚಿ ಗಮತ್ | ಗಮಯತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಾ ನು—ಯಾವ (ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿರೂಪ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸ್ವಸಾರಾ—ಪರಸ್ಪರಸ್ವಸೃಭೂತರಾದ ಆಹೋ ರಾತ್ರೀಗಳು | ಯೋನೌ—ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತ—ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ | [ಅಥವಾ ಯಾ—ಯಾವ ಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು | ಸ್ವಸಾರಾ—ಸ್ವಸೃಪ್ರಾಯರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಯಜಮಾನರು | ಯೋನೌ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತ— ಮಾಡುತ್ತಾರೋ] | ಅಥವಾ [ಸ್ವಸಾರಾ—ಅಂಗುಲಿಗಳು | ಯೋನೌ—ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಕೃಣವಂತ—ಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ] | (ತಾನಿ—ಅಂಥಹ) | ನಃ—ನಮ್ಮ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ರಾಜಾ—ರಾಜಮಾನ ನಾದ ಅಥವಾ ಈಶ್ವರನಾದ | ಇಂದ್ರಃ ಘ್—ಇಂದ್ರನು | ನ ಆ ದಭತ್—ಆಡಿದನಾದಿರಲಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಅಸ್ಮೈ—ಈ ಇಂದ್ರನಿಗೆ (ಇಂದ್ರನನ್ನು) | ಸುತುಕಾಃ—ಶುಭವಾದ ಬಲಹೇತುಗಳಾದ | ಅಪಃ ಚಿತ್—ಹವಿರಾ ದಿಗಳು | ಅವೇಷನ್—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಸಖ್ಯಾ—ಮೈತ್ರಿಯನ್ನೂ | ವಯಃ ಚಿ—ಪ್ರಭೂತಾವನನ್ನೂ | ಗಮತ್—ಸೇರಿಸಲಿ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಸೃಪ್ರಾಯಗಳಾದ ಆಹೋರಾತ್ರೀಗಳು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಅಧ್ವರ್ಯು ಯಜಮಾನರು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ) ರಾಜನಾದ ಇಂದ್ರನು ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ (ಅನುವೋ ದಿಸಲಿ) ಬಲಹೇತುಗಳಾದ ಈ ಹವಿರಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತವೆ. ನಮಗೆ ಅವನ ಸಖ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೂತಾ ನ್ನಗಳ ಅನುಗ್ರಹಿತವಾಗಲಿ.

English Translation.

Let not the royal Indra frustrate those our actions, which the sisters, (day and night), are directing to their object. May these invigorating offerings propitiate him, so that he may bestow upon us friendly (regard), and (abundant) food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಣ. ||

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಾರಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವಪ್ರಾಯರಾದ ಅಧ್ವರ್ಯು ಮತ್ತೂ ಯಜಮಾನರೆಂದೂ, ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಅಂಗುಲಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಯೋನಿ ರಬ್ದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಯಾ ನು ಸ್ವಸಾರಾ ಯೋನೌ ಕೃಣವಂತೆ—ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ವಭೂತರಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೇ ಎಂದು ನೋಡಲು ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಉಪಸ್ಥು ರಾತ್ರಿಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಪಸ್ಥಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯು ಅದೃಶ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾಳೆ

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿರೂಪೇ ಸ್ತುಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಪಿಶೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |
ಮಿಥಸ್ತರಾ ವಿಚಿರಂತೀ ಪಾವಕೇ ಮನ್ಮ ಶ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ ಯಚ್ಯಮಾನೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೯-೩)

ಇತ್ಯಾವ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತೂ ಉಪಸ್ಥಿನ (ಅಹಸ್ಥಿನ) ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದ ಮಾತೃಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಫಲವಾದ ಪರ್ವಣ್ಯಕ್ಕೂ, ತತ್ಪಲವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೂ ಇವರೇ ಮೂಲಕಾರಣರಾದಂತಾಯಿತು,

ನಕ್ರೋಷಾಸೌ ಚ ಯೇ ದೇನ್ಯಾನಾಗ್ನೇಯ್ಯಾವೇವ ತೇ ಸ್ಮೃತೇ |

(ಬೃ. ದೇ. ೩-೮)

ನಕ್ರೋಷಾಸಾ ವರ್ಣಮಾಮೇನ್ಯಾನೇ ಧಾಸಯೇತೇ ಶಿತುನೇಕಂ ಸಮಾಚೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೯-೬-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹವಿಸಾಪನಮಾಡಲು ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದಲೇ,

ಅ ಸುಷ್ಪಯಂತೀ ಯಜತೇ ಉಪಾಕೇ ಉಷಾಸಾನಕ್ತಾ ಸದತಾಂ ನಿ ಯೋನೌ |
ದಿನ್ಯೇ ಯೋಷಣೇ ಬೃಹತೀ ಸುರುಕ್ಮೇ ಅಧಿ ಶ್ರಿಯಂ ಶುಕ್ರಪಿತಂ ದಧಾನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಸಮಾಪನಾರ್ಥವಿರುವುದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧಿಗಳಾದುದರಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ **ಋತಸ್ಯ ಮಾತರಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಸ್ವಸ್ವಭೂತರಾದ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು

ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಯೋನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನೇಕಾ ರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನವೆಂಬರ್ಥವೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ನೇದಿಪದೇ ಪ್ರಿಯಧಾಮಾಯಾ ಸುದ್ಯುತೇ ಧಾಸಿಮಿವ ಪ್ರ ಭರಾ ಯೋನಿಮಗ್ನಯೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೦ ಗ)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವೇದ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಆ ಸ್ವೇ ಯೋನೌ ನಿಷೀದತು' (ಋ. ಸಂ. ೬-೧೬-೪೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ, ಏಷ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಸ್ವೋ ಯೋನಿ-ಯಾದಗ್ನಿ ರಗ್ನೇಃ (ಐ ಬ್ರಾ. ೧-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಇದಲ್ಲದೇ, ಯೋನೌ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಫಲೋತ್ಪಾದನಸ್ಥಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದು ಯೋನಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಯಜ್ಞ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೂ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯಜ್ಞೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಗೂ, ಸ್ಥಿತಿಗೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಬಂಧಕಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭುವನಸ್ಯ ಯೋನಿಃ, ಭುವನಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞವೇ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ಥಾನ ವಾದುದರಿಂದ ಇದು ಯೋನಿ ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸ ಏತೇನ ಯಜ್ಞೇನ | ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ನಿರಕ್ರೀಣೇತ ಸ ಯದ್ವ್ರತಮುಪೈತಿ ಯಥೈವ ಯತ್ತ್ರ ಜಾಪತಿರ್ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛಿದೇವಮೇವೈಷ ಏತದ್ದೇವೇಭ್ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮಾದು ಸಂಯತ ಏವೈತಾಗ್ಂ ರಾತ್ರಿಂ ಚಿಚರಿಷೇದ್ಯಥಾ ಹವಿಷಾ ಚರೇ-ದೇವಗ್ಂ ಹವಿರ್ಯೇಷ ದೇವಾನಾಂ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧.೧-೮-೩)

ದೇವತೆಗಳ ಯಜ್ಞದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅವರಿಗೆ ತನ್ನನ್ನೇ ಅರ್ಪಿಸಿದನಂತರ ಪುನಃ ಯಜ್ಞ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಯಾದ ತನ್ನ ಪ್ರತಿರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಈ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ, ತನ್ನ ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿ ರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದುದರಿಂದ ತಿಳಿದವರು ಜಗದ್ಯೋನಿಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನೇ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆೆಯುತ್ತಾರೆ ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಏಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ತಂತುಮಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ವಿಶ್ವಚಕ್ರವೆಂದೂ ಕರೆದಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅನ್ನಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ ಪರ್ಜನ್ಯಾದನ್ನಸಂಭವಃ |

ಯಜ್ಞಾದ್ಭವತಿ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಯಜ್ಞಃ ಕರ್ಮಸಮುದ್ಭವಃ ||

ಕರ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮೋದ್ಯವಂ ವಿದ್ವಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಕ್ಷರಸಮುದ್ಭವಂ |

ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಗತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿತ್ಯಂ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ||

(ಭ. ಗೀ. ೩-೧೩ ರಿಂದ ೧೫)

ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಪರ್ಜನ್ಯವೂ, ಪರ್ಜನ್ಯದಿಂದ ಅನ್ನವೂ, ಅನ್ನದಿಂದ ಭೂತಗಳೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು ವುವು. ಈ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ

ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ವಿಶ್ವಚಕ್ರಕ್ಕೂ ಸಹ ಮೂಲನಾದ ಪರ
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಗೀತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಿ
ತವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತೃವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭುವನಸ್ಯ ಯೋನಿಃ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಈ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು
ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಬೇರೆಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಂಜಂತ ದೇವಾಸ್ತಾನಿ ಧರ್ಮಾಣಿ ಪ್ರಥಮಾನ್ಯಸನ್ |

ತೇ ಹ ನಾಕಂ ಮಹಿಶಾನಾಃ ಸಚಿಂತ ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೇ ಸಾಧ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೯೦-೧೬)

ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪರೂಪವಾದುದೂ, ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಯಜ್ಞರೂಪಿಯಾದ ಪ್ರಜಾ
ಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದರು. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ವಿಧವಾದ ಯಜ್ಞವೇ ಮೂಲವಾಯಿತು. ಈ
ಯಜ್ಞದ ಧರ್ಮಗಳೇ ಅಂತರ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ವರೂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತದೆ
ಯಜ್ಞದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಭೂತಗಳೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಹೇತುವಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ
ಯಜ್ಞವೇ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ನಿಯಮದಲ್ಲೂ ಇಡುತ್ತದೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಕಲ್ಪಂತೇಽಸ್ಮಾ ಇಮೇ ಲೋಕಾ ಊರ್ಜಂ ಪ್ರಜಾಸು ದಧಾತಿ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣೈವೇಮಂ ಲೋಕಂ
ಕಲ್ಪಯತಿ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣಾಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ರಿರಾತ್ರೇಣಾಮುಂ ಲೋಕಂ ಯಥಾ ಗುಣೇ ಗುಣಮನ್ಯು-
ಸ್ಯತ್ಯೇವಮೇವ ತಲ್ಲೋಕೇ ಲೋಕಮನ್ಯಸ್ಯತಿ ಧೃತ್ಯಾ ಅಭಿಥಿಲಂ ಭಾವಾಯಿ |

(ಶ್ವೇ. ಸಂ. ೭-೨-೪-೨)

ನವರಾತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಲೋಕತ್ರಯಕ್ಕೂ ಚೈತನ್ಯವು ದೊರೆಯಿತು ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಗೂ,
ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೂ, ಉಳಿದ ತ್ರಿರಾತ್ರದಿಂದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಸ್ಥಿತಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದ
ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಓತವ್ರೋತರೂಪದಿಂದ, ತಂತುಮನೋಡನೆ ತಂತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಟವನ್ನು (ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು)
ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ, ಶೈಥಿಲ್ಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು
ಉತ್ಪಾದನೆನಾಡಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಅವುಗಳ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೂ ಈ ಯಜ್ಞದಿಂದ ಲೋಕ
ತ್ರಯಕ್ಕೂ ಓತವ್ರೋತರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವಜೀವದ ನಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ
ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ,

ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾ ಬಿಷ ಭೂತಾನಾಗ್ಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾನಾಮಾತ್ಮಾ ಯದ್ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿ-
ಮನು ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿರ್ಬುಧ್ಯತೇ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧)

ಈ ಯಜ್ಞವು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಮತ್ತು ಸಲಕ ದೇವತೆಗಳ ಆತ್ಮವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವ
ಸಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವ ಪೂರಿತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾದರೆ ಯಜ್ಞವು ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ
ನಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಸೂತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಈ ಯಜ್ಞವೂ ಸಹ ವಿಶ್ವದ ವಿಕಾಸ
ಮತ್ತು ಸಂಕೋಚಗಳೊಡನೆ ತಾನೂ ಸಹ ಒಂದು ಸಲ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ

ವಿಶ್ವಗತಿಯೊಡನೆ ತನ್ನ ಗತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅಥ ಯಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞೋ ನಾಮ | ಘ್ನಂತಿ ವಾ ಏನಮೇತದ್ಯದಭಿಷುಣ್ಣಂತಿ ತದ್ಯದೇನಂ ತನ್ನತೇ ತದೇನಂ ಜನಯಂತ ಸ ತಾಯಮಾನೋ ಜಾಯತೇ ಸ ಯಜ್ಞಾಯತೇ ತಸ್ಮಾದ್ಯಜ್ಞೋ ಯಜ್ಞೋ ಹ ವೈ ನಾನೈತದ್ಯಜ್ಞ ಇತಿ.... .. ||

(ಶ. ಬ್ರಾ ೩-೯-೪-೨೩)

ಅಭಿಷವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹನನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಸಾರರೂಪವಾದ ಗತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಯಜ್ಞವು ವಿಶ್ವದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳ ಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ,

ಭುಜ್ಯುಃ ಸುಪರ್ಣ ಇತಿ | ಯಜ್ಞೋ ವೈ ಭುಜ್ಯುಃ ಯಜ್ಞೋ ಹಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುನಕ್ತಿ ಯಜ್ಞೋ ಗಂಧರ್ವಃ .. . . .!

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೯-೪-೧-೧೧)

ಯಜ್ಞವು ಸಕಲ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಆಹುತಿಗಾಗಿ ಅವೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾಡಾತ್ಮ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರಿತವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಸಹ ಯಜ್ಞವೇ ಕಾರಣವು, ಅದೇ ಸೂತ್ರರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವು, ವಿಶ್ವನಾಭಿಯು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯೋನಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಈ ವಿಶ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಚರಿಸಿ ವಿಶ್ವವ್ಯವಹಾರಗಳು ತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಲು ಸ್ವಸ್ಥಗಳು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸ್ವಸ್ಥಗಳು,

೧. ಅಹೋರಾತ್ರರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ

೨. ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ

೩. ಯಜ್ಞಸಾಧನವಾದ ಅಂಗುಲಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರಬಹುದು (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಸ್ಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂಗುಲಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೮). ಇಂತಹ ವಿಶ್ವಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಫಲದಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸುತುಕಾಃ— ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಶೋಭನಬಲೋಪೇತಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು **ಸುತುಕ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವಾದಿ ಋಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರಸರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ,

ಸ ಆ ವಕ್ತಿ ಮಹಿ ನ ಆ ಚ ಸ ತ್ವಿ ದಿವಸ್ತು ಥಿವ್ಯೋರರತಿರ್ಯುವತ್ಯೋಃ |

ಅಗ್ನಿಃ ಸುತುಕಃ ಸುತುಕೇಭಿರಶ್ವೈ ರಭಸ್ವದ್ಧೀ ರಭಸ್ವಾ ಏಹ ಗಮ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಸುತುಕನಃ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ತುಕಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುಗಮಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ
ಯಷ್ಟ್ವುಭಿಶ್ಚ ಸುಖೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಃ | ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಂದಲೂ ಸುಖವಾಗಿ ಸಮಾಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ
ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನ ಪ್ರಕಾರ ಅಗ್ನಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವನ್ನು ಅಥವಾ
ಪ್ರಸರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆಸಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು
ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲಕಾರಿಯಾಗತಕ್ಕ ಎಂದು ತಾಪ್ತರೈವಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಾಜಾ ಇಂದ್ರಃ—ರಾಜಮಾನಃ ಈಶ್ವರೋ ನಾ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ
ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜಾ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮ್ರಾಟ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣ
ಗಳು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ—

ಅನಾಸ್ಯಂತ ಜಿವ್ರಯೋ ನ ದೇವಾ ಭುವಃ ಸಮ್ರಾಳಿಂದ್ರ ಸತ್ಯಯೋನಿಃ |

(ಋ ಸಂ. ೪-೧೯-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಮ್ರಾಟ್—ಸಕಲಲೋಕಗಳಿಗೂ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಭೂತನಾದವನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.
ಮತ್ತು ಹೀಗೆಯೇ,

ಸಮ್ರಾಳಸ್ಯಃ ಸ್ವರಾಳಸ್ಯ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಂ ಮಹಾಂತಾವಿಂದ್ರಾವರುಣಾ ಮಹಾವಸೂ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಪರಮೇ ವೈರೇಮುನಿ ಸಂ ನಾನೋಜೋ ವ್ಯವಹಾ ಸಂ ಬಲಂ ದಭ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೮೨-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಪರಾಧೀನಕರಾದ ಇಂದ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಸಮ್ರಾಟ್, ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣ
ಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂದ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇರುವ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ
ವಿಶೇಷಣಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ರಾಜಾ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಳರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಘಾ—ಯಚಿತುನುಘ —(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭತ್—ದಂಭು ದಂಭೇ ಧಾತು, ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯನಾಚ್ಚಯೋಗೇಷಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ತುಚಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾ—ಶೇತ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗಿ ಲುಕ್.

ಸ್ವಸಾರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಕೃಣವಂತೆ—ಕೃಷಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಜ್ಞೆ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಸದವೂ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. **ಧಿಸ್ವಿಕೃಣ್ಯೋರಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦)ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. **ಅತೋ ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಪ್. ಅವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮಬರುತ್ತದೆ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಸತುಕಾಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುಸ್ವರಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ ದ್ವೈಚೋತಸ್ತೀಚಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೇಷನ್—ವಿಷ್ಲ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲಬ್ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಪ್. ಪುಗಂತೆಲಘೂಪದಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪದ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿವಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮತ್—ಗಮ್ಲೌ ಗತ್ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತರ್ಥಕ ವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ತಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ **ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಆವಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ತಿವಂತಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಾ—ಸಖ್ಯಾರ್ಥಾನಃ ಸಖ್ಯಮ್ **ಸಖ್ಯಯಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೇ ಲೋಪ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜೀತಾ ನೈಭಿರಿಂದ್ರೈಃ ಪೃತ್ನ ಶೂರಃ ಶ್ರೋತಾ ಹವಂ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ಕಾರೋಃ |
 ಪ್ರಭರ್ತಾ ರಥಂ ದಾಶುಷ ಉಸಾಕ ಉದ್ಯಂತಾ ಗಿರೋ ಯದಿ ಚಿ ತ್ನನಾ ಭೂತ್ ||

! ಪದಪಾಠಃ ||

ಜೀತಾ | ನೈಭಿಃ | ಇಂದ್ರೈಃ | ಪೃತ್ನಸು | ಶೂರಃ | ಶ್ರೋತಾ | ಹವಂ | ನಾಥಮಾನಸ್ಯ | ಕಾರೋಃ |
 ಪ್ರಭರ್ತಾ | ರಥಂ | ದಾಶುಷಃ | ಉಸಾಕೇ | ಉತ್ಯಯಂತಾ | ಗಿರಃ | ಯದಿ | ಚಿ | ತ್ನನಾ | ಭೂತ್ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರಃ ಶೂರೋ ವಿಕ್ರಾಂತಃ ಸನ್ನೃಭಿಃ ಸಂಗ್ರಾಮನೇತ್ರೈಃ ಸಹಿತಃ ಸನ್ನೃತ್ಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜೇತಾ ಜಯಶೀಲಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ತಥಾ ನಾಥಮಾನಸ್ಯ ತ್ವದನುಗ್ರಹಂ ಯಾಚಿ-
ಮಾನಸ್ಯ ಕಾರೋಃ ಸ್ತೋತುರ್ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶ್ರೋತಾ ಭವತಿ | ಕಿಂಚಿ ಯದಿ ಚ ಯದಾ ಚ
ತ್ವನಾತ್ಮನಾನೈವೈರಿತ ಏವ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಿ ವಚಾಂಸಿ ಸ್ತೋತೃನೋದ್ಯಂತೋಚ್ಛ್ರಿಯಿತಾ
ಭೂತ್ ಭವೇತ್ ತದಾ ದಾಶುಷೋ ಹವಿದ್ಭವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯೋಪಾಕೇ ಸಮೀಪನಾಮೃತತ್ |
ಸಮೀಪ ಏವ ಯಾಗದೇಶೇ ರಥಂ ಪ್ರಭರ್ತಾ | ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಭರನ್ನವತಿ || ಜೇತೇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ವನಂತೇಷು
ನ ಲೋಕಾವ್ಯಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀಪ್ರತಿಷೇಧಃ || ಯದಾ ಸ್ತುತಿಂ ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛತಿ ತದಾ
ಸ್ವಯಮೇವ ಶೀಘ್ರಂ ರಥಂ ಧಾವಯಿತ್ವಾ ಯಾಗಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತೈರ್ಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಶೂರಃ—ಶೂರನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನೈಃ—ಸಂಗ್ರಾಮನಾಯಕರಾದ ಮರುತರಿಂದ ಸಹಿತ
ನಾಗಿ | ಸ್ವತ್ಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಜೇತಾ—ಜಯಶೀಲನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ) | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ನಾಥ
ಮಾನಸ್ಯ—(ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುವ | ಕಾರೋಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಿನ | ಹವಂ—ಕರೆಯನ್ನು |
ಶ್ರೋತಾ—(ಕೇಳುವವನೂ) ಆಗುತ್ತಾನೆ | ಯದಿ ಚ—ಯಾವಾಗ | ತ್ವನಾ—ತಾನಾಗಿಯೇ (ಅನನ್ಯವೈರಿತ
ನಾಗಿ) | ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು) | ಉದ್ಯಂತಾ ಭೂತ್—ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವವನಾ
ಗುತ್ತಾನೋ | (ತದಾ—ಆಗ) | ದಾಶುಷಃ—ಹವಿದ್ಭವತೋ ಯಜಮಾನನ | ಉಪಾಕೇ—ಸಮೀಪ
ದಲ್ಲಿಯೇ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಪ್ರಭರ್ತಾ—ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ತರುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೂರನೂ, ಮರುತ್ಸಹಿತನಾಗಿ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲನೂ, ಅನುಗ್ರಹಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಯಜಮಾನನ
ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸ್ತೋತ್ರವಿನ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಬಂದಾಗ, ಯಜ
ಮಾನನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ರಥವನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Indra, the hero, the victor in battles, along with the leaders (of his
hosts, the Maruts), will hear the invocation of his supplicating worshipper,
and when disposed to accept his praises, will, of his own accord, drive his
chariot close to the donor (of the oblation).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕಾರೋಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು
ಕಾರು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೯) ರೇಫಃ, ಜರಿತಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು
ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಚುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ—

ದೈವ್ಯಾ ಹೋತಾರಾ ಪ್ರಥಮಾ ಸುನಾಚಾ ಮಿಮಾನಾ ಯಜ್ಞಂ ಮನುಷೋ ಯಜಧ್ಯೈ |
ಪ್ರಚೋದಯಂತಾ ವಿದರ್ಭೇಷು ಕಾರೂ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರದಿಶಾ ದಿಶಂತಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ತಾರೌ ಋತ್ವಿಜೌ | ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಇಬ್ಬರು ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದರ್ಥಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಕವಿಗಳು, ಸೂಕ್ತದ್ರವ್ಯಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಪಕರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನೇಸ್ತು ಯಾನಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಸಂಚೆನಾಮಾನಿ ಕಾರವಃ |
ಷಡ್ಧಿಂಶತಿಸ್ತರ್ಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾಹುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಸಪ್ತ ಚ ||

(ಬೃ ದೇ ೨-೨೨)

ಪೃಥಕ್ಪ್ರೇನ ಸಮಾಸ್ಯೆಸ್ತು ಯಜ್ಞೇ ಯಚ್ಚಸ್ಯತೇ ನೃಭಿಃ |
ಸ್ತುವಂತ್ಯಾಪ್ರೀಷು ತೇನೇಮಂ ನರಾಶಂಸಂ ತು ಕಾರವಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರುಗಳು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಿ ಇದು ಕವಿಪರ್ಯಾಯಪದವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ಲಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆದಿಭಿ ಗೃಣಂತಿ ಕಾರವೋ ವಯೋ ವದಂತ ಋತುಥಾ ಶಕುಂತಯಃ |
ಉಭೇ ನಾಚೌ ವದತಿ ಸಾಮಗಾ ಇವ ಗಾಯತ್ರಂ ಚ ತ್ರೈಷ್ವಭಂ ಚಾನು ರಾಚತಿ ||

(ಋ ಸಂ ೨-೪೩-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತಾರಃ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿನಿರ್ಮಾಪಕರಾದ ಕವಿಗಳು (ಋಷಿಗಳು) ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಜೇತಾ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಇಷ್ಠಾ ದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ವಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಮೊದಲೊಂದು ಮೂರು ತೃನ್ನಂತ ಶಬ್ದಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪಷ್ಠಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ನಲೋಕಾವಯೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೃತ್ಸು—ಸೃತನಾಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ ವಾಂಸಪೃತನಾಸಾನೂನಾಂ ಮಾಂಸಪೃತ್ಸುನೋ ಶಸಾದೌ ನಾ ವಾಚ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪೃದಾದೇಶ. ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಥಮಾನಸ್ಯ—ನಾಥ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾ ಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ ಅನೇಮುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಾತುಷಃ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಸ್ಥಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ಸಸ್ಯೇ ಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಭರ್ತಾ—ಭೃಷ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ರಸರ ವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತಾದಾ ಚ ನಿತಿಕ್ಯತ್ಯತಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವನಾ—ಅತ್ವನಾ ಎಂದು ರೂಪನಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಜ್ಯಾದೇರಾತ್ಮನಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಚಃ ||

ಏನಾ ನೃಭಿರಿಂದ್ರಃ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಪೃಷ್ಠೋ ಅಭಿ ಮಿತ್ರಿಣೋ ಭೂತ್ |

ಸಮರ್ಯ ಇಷಃ ಸ್ತವತೇ ವಿನಾಚಿ ಸತ್ರಾಕರೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶಂಸಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏವ | ನೃಭಿಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ | ಪ್ರಖಾದಃ | ಪೃಷ್ಠಃ | ಅಭಿ | ಮಿತ್ರಿಣಃ | ಭೂತ್ |

ಸಮರ್ಯೇ | ಇಷಃ | ಸ್ತವತೇ | ವಿನಾಚಿ | ಸತ್ರಾಕರಃ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ | ಶಂಸಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಯಮಿಂದ್ರೋ ನೃಭಿಃ ಕರ್ಮನಿರ್ವಹಕೈರ್ಯಜಮಾನೈರ್ದೇವತಂ ಪೃಷ್ಠೋ ದರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಶೋಭನಾನ್ನೇಚ್ಛುಯಾನ್ನೇಚ್ಛುವರ್ವಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಖಾದಿತಾ ಏನ್ನವಂ ಏವನೇವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾ ತಥೈವ ಮಿತ್ರಿಣಃ ಸಹಾಯವತೋಽಸಿ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶತ್ರೂನಭಿ ಭೂತ್ | ಅಭಿಭವತಿ | ಯದ್ವಾ | ನೃಭಿವ್ಯೃಷ್ಟಿನೇತ್ಯಭಿವ್ಮರುದ್ಧಿಃ ಸಹಿತೋಽಯಮಿಂದ್ರಃ ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ ಪ್ರಖಾದಃ ಸನ್ನೇವಮೇವ ಮಿತ್ರಿಣ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪಮಿತ್ರವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯಾರ್ಥೇ ತದಭಿಮತಾಯಾಭಿ ಭೂತ್ | ಅಭೀತ್ಯನರ್ಥಕಃ | ಭವತಿ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ವಾ ಭವತಿ | ತಸ್ಯ ದವಿಃ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ತದಭಿಮತಾಯ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಥ ತಥಾಭೂಃ ಸನ್ ವಿನಾಚಿ ವಿವಿಧಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ ಸಮರ್ಯೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ವಿವಿಧಸ್ತ್ರೋತ್ರ ಶಸ್ತ್ರಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ ಸಮರ್ಯೇ ಮತರ್ಕಯುಕ್ತೇ ಯಜ್ಞೇ ವಾ ತನ್ನಿಮಿತ್ತಂ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಶಂಸಃ ಶಂಸಕಃ ಸನ್ ಸತ್ರಾಕರಃ ಫಲಾನಾಂ ಸತ್ಯಕಾರ್ಯಯಮಿಂದ್ರ ಇಷೋ ದರ್ವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಸ್ತವತೇ | ಸ್ಮೃತಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನೈಫಿಃ—ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ಯಜಮಾನರಿಂದ ದತ್ತವಾದ | ಪೃಷ್ಠಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಶೋಭನಾನ್ನೇಚ್ಛುವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಪ್ರಪಾದಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ) | ಏವ—ಇದೇರಿತೆ | ಮಿತ್ರಿಣಃ—(ಯಜಮಾನನು) ಸಹಾಯಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ (ಅವನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) | ಅಭಿ ಭೂತ್-ಸೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ, [ಅಥವಾ ನೈಫಿಃ ವೃಷ್ಟಿನೇತ್ರಗಳಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—(ಈ) ಇಂದ್ರನು | ಸುಶ್ರವಸ್ಯಾ—ಮಂಗಳಕರಾನ್ನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ | ಪೃಷ್ಠಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಪ್ರಪಾದಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ | ಏವ—ಹಾಗೆಯೇ | ಮಿತ್ರಿಣಃ—ಮಿತ್ರಗ್ರೂಪ ಮಿತ್ರಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ(ಅಭಿಮತಕೋಪ್ತರ) | ಅಭಿ ಭೂತ್-ಆಗುತ್ತಾನೆ(ಅನಂತರ)] | ವಿವಾಚಿ—ವಿವಿಧ ಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಯುಕ್ತವಾದ | ಸಮರ್ಯೇ-ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ[ಅಥವಾ | ವಿವಾಚಿ-ವಿವಿಧಸ್ಮೋತ್ತರಸ್ತೃಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ | ಸಮರ್ಯೇ-ಮನುಷ್ಯರಿಂದಸಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ] | ಯಜಮಾನಸ್ಯ—ಯಜಮಾನನ | ಶಂಸಃ-ಶಂಸಕನೂ | ಸತ್ರಾಕರಃ—ಫಲಗಳನ್ನು ಸತ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಇಷಃ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ನವನ್ನು | ಸ್ತವತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನಾನ್ನೇಚ್ಛುವಾದ ಈ ಇಂದ್ರನು ಯಜಮಾನರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಹವಿರೂಪಾನ್ನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಕ್ಷಿಸಿ, ಮಿತ್ರಗಾಧಿಸಹಿತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಭಿಮತದಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಸ್ಮೋತ್ತಾದಿ ವಿವಿಧಧ್ವನಿಸಿಕ್ತವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ, ಯಜಮಾನನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ, ತದ್ವತ್ತಹವಿರಾದ್ಯನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation.

Verily, Indra, through desire of (sacrificial) food, is the devourer (of that which is presented) by (his) worshippers, and overcomes (the adversaries) of his friend in the many-voiced assembly (of men), Indra, the faithful (performer of his promise), commending (the piety) of his worshipper, approves of the (offered) food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಮರ್ಯೇ—ಸಮರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಮರ್ತ್ಯರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತಪ್ತನಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩.೯) ಯುದ್ಧವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಮರ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಶೈಃ ಸಹ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸಮರ್ಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾನವರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಮರ್ಯ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸಮರ್ಯಚಿತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಜಯಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವಾಗ ನಿಯತವಾಗಿ ಸಮರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೇವಲ ಸಮರ್ಯ ಶಬ್ದವಿರುವಾಗ ಯುದ್ಧವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ನಿಯತವಾಗಿರಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಮರ್ಯೋಂದಿಗೆ (ಮನುಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ) ಕೂಡಿರುವುದು ಯುದ್ಧರಂಗಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಯಜ್ಞವೂ ಆಗಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯೋ ವಾಂ ಯಜ್ಞೋ ನಾಸತ್ಯಾ ದವಿಸ್ವಾನ್ಯತೃಪ್ರಹ್ಮಾ ಸಮರೋ ೩ ಭವಾತಿ |

(ಋ ಸಂ ೭-೭೦-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪೈರ್ಮತೈಃ ಸಹಿತಃ ಯಜ್ಞಕರ್ತಾ ಯಜಮಾನಃ ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅದರಂತೆಯೇ ಮರ್ತ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಸಮರೈ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿವಿ ಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ವಿನಾಚಿ ಸಮರೋ ಎನ್ನುವಾಗ, ಸಮರೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಆಗ ವಿನಾಚಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ | ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಸಮರೋ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞೇ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ವಿನಾಚಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ವಿವಿಧಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರಧ್ವನಿಯುಕ್ತೇ-ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಮಿತ್ರಿಣಃ ಅಭಿಭೂತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಂಗ್ರಾಮಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯಾದರೆ, ಮಿತ್ರಿಣಃ ಸಹಾಯವತಃ ಅಪಿ (ಯಜಮಾನಸ್ಯ) ಶತ್ರುನ್ ಅಭಿಭವತಿ | ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರು ಗಳು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸೋಲಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ ಯಜ್ಞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಾದರೆ, ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಋತ್ವಿಗಾದಿ ಮಿತ್ರರೊಡಗೂಡಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸತ್ತಾಕರಃ—ಸತ್ತಾ ಶಬ್ದವು ಸತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ ೩-೧೩) ಸತ್ತಾಚಿತ್, ಸತ್ತಾಸಹ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಕಾರ್ಯದ ಅಥವಾ ಫಲದ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ತಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದಾ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಿದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತುವಿಗ್ರಯೇ ವಹ್ಯಯೇ ದುಷ್ಟರೀತನೇ ಸತ್ತಾಸಾಹೇ ನಮ ಇಂದ್ರಾಯ ವೋಚತ |

(ಋ. ಸಂ ೨-೨೧-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಅಭಿಭವಿತ್ರೇ ಅಥವಾ ಮದತಃ ಅಭಿಭವಿತ್ರೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ಸರ್ವದಾ ಎನ್ನುವಾಗಲೂ ಸಹ ನಿಯತವಾಗಿಯೂ, ಒಂದು ಸಲವೂ ತಪ್ಪದೆಯೂ ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯಾರ್ಥವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ವಿನಾ—ನಿಶಾತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಸ್ರವಸ್ಯಾ—ಸುಸ್ರ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮೇಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ ಕೃಚ್. ಅಸ್ರೈತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್‌ಪದಮೇಲೆ ಅಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತೈತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸ್ರಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸರ್ವದೀರ್ಘ.

ಪ್ರಖಾಡಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು ನಂದಿಗ್ರಹ ಸಚಾದಿಭ್ಯೋ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಯಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿತ್ರಿಣಃ—ಮಿತ್ರಮಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಮಿತ್ರಿ ತಸ್ಯ ಮಿತ್ರಿಣಃ. ಅತ ಇನಿಲನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇನು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಷ್ಪಿ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮರ್ಯೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು ಛಂದಸಿನಿಪ್ಪಕೃ್ಯ ದೇವಹೂಯ—(ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪೃಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವವತೇ—ಸ್ವರ್ಜ್ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿನಾಚಿ—ವಿನಿಧಾಃ ವಾಚಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಮಿನ್. ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಸದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ರಾಕರಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಪಚಾದಿನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಶೇಷ ಪಷ್ಪಿ ಸಮಾಸ. ಕೃದುತ್ತರಸದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಯಾ ವಯಂ ಮುಘವನ್ನಿಂದ್ರ ಶತ್ರೂನಭಿ ಷ್ಯಾಮ ಮಹತೋ ಮಾನ್ಯಮಾನಾನ್ |
ತ್ವಂ ತ್ರಾತಾ ತ್ವಮು ನೋ ವೃಥೇ ಭೂರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಯಾ | ವಯಂ | ಮುಘವನ್ | ಇಂದ್ರ | ಶತ್ರೂನ್ | ಅಭಿ | ಸ್ಯಾಮ | ಮಹತಃ | ಮನ್ಯಮಾನಾನ್ |
ತ್ವಂ | ತ್ರಾತಾ | ತ್ವಂ | ಊಂ ಇತಿ | ನಃ | ವೃಥೇ | ಭೂಃ | ವಿದ್ಯಾಮ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮುಘವನ್ನನವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ಸಹಾಯೇನ ವಯಂ ಯಜಮಾನಾ ಮಹತೋ ಮನ್ಯಮಾನಾನತಿಬಲಾನವಧ್ಯಾನ್ಯಮಾನಾ ಇತ್ಯುತಾನಭಿ ಷ್ಯಾಮ | ಅಭಿಭವಿತಾರೋ ಭವೇಮ | ಹೇ ಇಂದ್ರ

ತ್ವಂ ಶ್ರಾತಾ ತ್ವಮೇವಾಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಕಃ | ಅತಸ್ತ್ವಮು ತ್ವಮೇವ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ಧನಾದಿ-
ವರ್ಧನಾಯ ಭೂಃ | ಭವ | ವಿದ್ಯಾಮೇಶ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮಘವನ್—ಧನವಿಶಿಷ್ಟನಾದ | (ಹೇ)ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಯಾ—ಸಹಾಯ ಭೂತ
ನಾದ ನಿನ್ನಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ | ವಯಂ—ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಾವು | ಮಹತಃ ಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಅತಿಬಲಾಢ್ಯ
ರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ | ಶತ್ರುನ್—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಭಿಷ್ಯಾಮು—ಸೋಲಿಸುವವರಾಗುತ್ತೇವೆ | ಹೇ ಇಂದ್ರ—
ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನೇ | ಶ್ರಾತಾ—[ನಮಗೆ]ರಕ್ಷಕನು | [ಅದುದರಿಂದ]ತ್ವಂ ಉ—ನೀನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ವೃಥೇ—ಧನಾದಿವೃದ್ಧಿಗೆ | ಭೂಃ—ಆಗು | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನಂ—
ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನೇ ನಮಗೆ ರಕ್ಷಕನು, ನಿನ್ನ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ, ಅತಿಬಲಾಢ್ಯರು
ಅವಢ್ಯರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿದೆವು, ನಮಗೆ ಧನಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ,
ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation.

By you, opulent Indra, may we overcome our mighty and formida-
ble enemies . you are our protector : may you be propitious to our pros-
perity, that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಘವನ್—ಮಘಶಬ್ದವು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯) ಈ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ
ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

“ಮಘಮಿತಿ ಧನನಾಮಧೇಯಂ ಮಂಹತೇದಾರ್ಥನಕರ್ಮಣಃ” (ನಿ. ೧-೭)

ದಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಮಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಮಘ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಧನವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದು
ವಿವರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ—

ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಶ್ರುತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ ದುಹೀಯಾದಿಂದ್ರ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮಘೋನೀ |

ಶಿಕ್ಷಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಮಾತಿ ಧಗ್ ಭಗೋ ನೋ ಬೃಹದ್ವದೇಮ ವಿದಥೇ ಸುವೀರಾಃ |

(ಮು ಸಂ. ೨-೧೧-೨೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತವಾದುದು ಮಘೋನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಮಘ ವನ್ನು ಉಕ್ತೋಣದರಿಂದ ಮಘವಾ ಎಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ

ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮಘವಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇಂದ್ರನು ಅಸುರಾದಿಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಮುಖನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಶ್ರುತಿಯ ಅಧಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸ ಉ ಏವ ಮುಖಃ ಸ ವಿಷ್ಣುಃ | ತತ ಇಂದ್ರೋ ಮುಖವಾನಭವನ್ಮುಖವಾನ್ತ ವೈ ತಂ ಮಘವಾ ನಿತ್ಯಾ ಚಿಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇವಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧೩)

ಮುಖವೇ ವಿಷ್ಣುವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನು ಇಂತಹ ಮುಖವಂತನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಇಂತಹ ಮುಖವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಮಘವಂತನೆಂದು ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಮಘವಚ್ಚಬ್ಧವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ ಅಲ್ಲದೆ,

ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಣೋ ದ್ಯುಹಿತಾಃ ಶಂಬರಸ್ಯ ನವ ಪುರೋ ನವತಿಂ ಚಿ ಶ್ರುಭಿಸ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೯೯-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಸುರರ ಹನನವನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಂತಹ ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಘವಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾಮು—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು ಲಬ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಗಸ್ವಾದ್ಭ್ರಾ ಮಸ್ತಿಯರ್ಚಾ ಪರಃ (ಪಾ ಸೂ ೮-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹತಃ—ಬೃಹನ್ನತತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನ್ಯಮಾನಾನ್—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ. ಶಾನ್ಚಾದೇಶ. ಕ್ಯನ್ ಏಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ಗತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾತ್ರಾ—ತ್ರೈಬ್ ಪಾಲನೇ. ಧಾತು ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದೇ ಚಿ ಉಪದೇಶೀತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವರ್ಧನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿ-ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಡಧದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೫ ||

ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪೂರ್ವೀರಹಮಿತಿ ಷಡ್ಭಂ ಪಂಚದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ವುಭಂ | ಉಪಾಂತ್ಯಾ ಬೃಹತೀ |
 ಅತ್ರ ತ್ರಯಾಣಾಂ ದ್ವೈಚಾನಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಗಸ್ತ್ರೈಶ್ಚಿಷ್ಟೈರ್ವ್ಯಷ್ಟಾತ್ತ ಏವರ್ಷಯಃ |
 ಸೂಕ್ತಪ್ರತಿಸಾದ್ಯೋಽರ್ಥೋ ರಶಿದೇವತಾ | ಅತ್ತಾನುಕ್ರಮಣಿಕಾ | ಪೂರ್ವೀಃ ಷಡ್ವಾಯಾಪತ್ಯೋ-
 ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಯಾ ಅಗಸ್ತ್ರೈಸ್ಯ ಚ ದ್ವೈಚಾಭ್ಯಾಂ ರತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂವಾದಂ ಶ್ರುತ್ವಾಂತೇವಾಸೀ
 ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯಂತ್ಯೇ ಬೃಹತ್ಯಾದೀ ಅಪಶ್ಯದಿತಿ || ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾದವು — ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದಲ್ಲ ಆರು ಮಕ್ಕಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ರನು ಮುಷಿಯು , ತ್ರಿಷ್ವುಪ್ ಭಂದಸ್ಸು. ಆದರೆ ಕೊನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಮಕ್ಕಳು ಎಂದರೆ ಐದನೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಸವು ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ೧-೨ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೂ ೩-೪ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ರನೂ, ೫-೬ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಗಸ್ತ್ರ ಶಿಷ್ಯನೂ ಮಂತ್ರವೃಷ್ಟಿಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಆಯಾ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅವರೇ ಮುಷಿಗಳು. ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಮಾಡ ಬ್ರಹ್ಮಿರುವ ರತಿ ಎಂಬ ವಿಷಯನೇ ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಪೂರ್ವೀಃ ಷಡ್ವಾಯಾ-ಪತ್ಯೋಲೋಪಾಮುದ್ರಾಯಾ ಅಗಸ್ತ್ರೈಸ್ಯ ಚ ದ್ವೈಚಾಭ್ಯಾಂ ರತ್ಯರ್ಥಂ ಸಂವಾದಂ ಶ್ರುತ್ವಾಂತೇವಾಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯಂತ್ಯೇ ಬೃಹತ್ಯಾದೀ ಅಪಶ್ಯದಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಎಂಬ ಆರು ಮಕ್ಕನ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧-೪ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ದಂಪತಿಗಳಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ರಮುಷಿಗೆ ರತಿ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಇವರ ಶಿಷ್ಯನು ಕೇಳಿದ ವಿಷಯವು ೫-೬ ನೇ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ೫ ನೇ ಮಕ್ಕಳು ಮಾತ್ರ ಬೃಹತೀ ಭಂದಸ್ಸವು ಉಳಿದ ಮಕ್ಕಳು ತ್ರಿಷ್ವುಪ್ ಭಂದಸ್ಸವು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

ಸೂಕ್ತ—೧೭೯

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೩ || ಸೂಕ್ತ—೧೭೯ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಪ್ಯ—೬ ||

|| ಮುಷಿ—೧-೨, ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ, | ೩-೪, ಅಗಸ್ತ್ರಃ | ೫, ೬, ಅಂತೇವಾಸೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರೀ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೪, ೬, ತ್ರಿಷ್ವುಪ್ | ೫ ಬೃಹತೀಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೀರಹಂ ಶರದಃ ಶಶ್ರಮಾಣಾ ದೋಷಾ ವಸ್ತೋರುಷ್ಸೋ ಜರಯಂತೀಃ |

ಮಿನಾತಿ ತ್ರಿಯಂ ಜರಿಮಾ ತನೂನಾಮಪ್ರೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವೃಷಣೋ ಜಗಮ್ಯುಃ ||

|| ಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವೀಃ | ಅಹಂ | ಶರದಃ | ಶಶ್ರಮಾಣಾ | ದೋಷಾಃ | ವಸ್ತ್ರೋಃ | ಉಷಸಃ | ಜರಯಂತೀಃ |
ಮಿನಾತಿ | ಶ್ರಿಯಂ | ಜರಿಮಾ | ತನೂನಾಂ | ಅಸಿ | ಊಂ ಇತಿ | ನು | ಪತ್ನೀಃ | ವೃಷಣಃ | ಜಗಮ್ಯುಃ ||

|| ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯ ||

ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಹ |

ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಅಹಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ಪೂರ್ವೀಃ ಶರದಃ ಪುರಾತನಾನಸಂಖ್ಯಾತಾನ್ದಂವತ್ಪರಾನ್ ದೋಷಾ ರಾತ್ರೀರ್ವಸ್ತ್ರೋರಹಾನಿ ತಥಾ ದೇಹಂ ಜರಯಂತೀರುಷಸ ಉಷಃಕಾಲಾಂಕ್ಲ || ಸರ್ವತ್ರಾತ್ಯಂತಕಾಲಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತಿ ಯೋ || ಅದ್ಯತನಕಾಲಪರ್ಯಂತಂ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಂ ಕಾರ್ತೇಷ್ವೀನತ್ಯಚ್ಚುಶ್ರೂಷಯಾ ಶಶ್ರಮಾಣಾ ಶ್ರಾಂತಾಭೂವಂ | ಇದಾನೀಂ ತು ಜರಿಮಾ ಜರಾ ತನೂನಾಮಂಗಾನಾಂ ಶ್ರಿಯಂ ಸೌಂದರ್ಯಂ ಮಿನಾತಿ | ಹಿನಸ್ತಿ | ಏವಮಪಿ ನಾನುಗೃಹ್ಯಾ ಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪೂ ನು | ಅಸಿಃ ಸಂಭಾವನಾಯಾಂ | ಉ ಇತ್ಯವಧಾರಣೇ | ನ್ವಿತಿ ವಿಕರ್ತೇ | ಇದಾನೀಮಪಿ ಕಿಂ ಸಂಭಾವನೀಯಂ | ಲೋಕೇ ಹಿ ಪತ್ನೀಃ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ವೃಷಣಃ ಸೇಕ್ತಾರಃ ಪುರುಷಾ ಜಗಮ್ಯುಃ | ಗಚ್ಛೇಯುಃ | ಸಂಭೋಗಂ ಕುರ್ಯುಃ | ಅತೋ ಮಾಂ ಕಿಮಿತ್ಯವಮನ್ಯಸೇ | ಇದಾನೀಮಪಿ ವಾ ಸಂಭಾವಯೇತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ಯ—ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ) | ಅಹಂ—ನಾನು (ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ ಎಂಬುವಳು) | ಪೂರ್ವೀಃ—ಪುರಾತನವಾದ | ಶರದಃ—ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳ | ದೋಷಾಃ—ರಾತ್ರಿಗಳ | ವಸ್ತ್ರೋಃ—ಹಗಲುಗಳ | (ಮತ್ತು) ಜರಯಂತೀ -ದೇಹವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳ (ಪರ್ಯಂತ) | ಶಶ್ರಮಾಣಾ—(ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿ) ಶ್ರಾಂತಳಾಗಿದ್ದೇನೆ | (ಈಗಲಾದರೋ) ಜರಿಮಾ—ಮುಪ್ಪು | ತನೂನಾಂ—ಅಂಗಾಂಗಗಳ | ಶ್ರಿಯಂ - ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು | ಮಿನಾತಿ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತದೆ (ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ) | ಅಸಿ ಊ ನು—ಈಗ ಏನುತಾನೇ ಮಾಡಲಿ? (ಲೋಕೇ ಹಿ—ಲೋಕದಲ್ಲಿಯಾದರೋ) | ಪತ್ನೀಃ—ಪತ್ನಿಯರನ್ನು | ವೃಷಣಃ—ರೇತಃಸೇಚಕರಾದ ಪತಿಗಳು | ಜಗಮ್ಯುಃ—(ಸಂಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ) ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ.—ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ, ನಾನು ಈಗ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹಗಲು, ರಾತ್ರಿ, ಉಷಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ರಾಂತಳಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಜೀರ್ಣಳಾಗಿದ್ದೇನೆ, ಈಗಲಾದರೋ ಮುಪ್ಪು ನನ್ನ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ, ಈಗ ಏನುಮಾಡಲಿ? ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾದರೋ ಪುರುಷರು ಸಂಭೋಗಾರ್ಥವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನೀನು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ)

English Translation.

(Lopamudra),—Many years have I been serving you diligently, both day and night, and through mornings, bringing on old age : decay now impairs the beauty of my limbs . what, therefore, is now (to be done) : let husbands approach their wives.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೯ ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಋತೌ ಸ್ನಾತಾಮೃಷಿಭಾರ್ಯಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಯಶಸ್ವಿನೀಂ |

ಉಪಜಲ್ಮಿತುಮಾರೇಭೇ ರಹಃಸಂಯೋಗಕಾಮ್ಯಯಾ ||

ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಸಾ ತ್ವಬ್ರವೀದ್ಯಗ್ಭ್ಯಾಂ ಪೂರ್ವೀರಿತಿ ಚಿಕೀರ್ಷಿತಂ |

ರಿರಂಸುಸ್ತಾಮುಭಾಗಸ್ತ್ಯ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಮತೋಷಯತ್ ||

ವಿದಿತ್ವಾ ತಪಸಾ ಸರ್ವಂ ತಯೋರ್ಭಾವಂ ರಿರಂಸತೋಃ |

ಶ್ರುತ್ವೈನಃ ಕೃತನಾನಸ್ವಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರ್ಯುತ್ಸಮೇ ಜಗೌ || (ಬೃ. ದೇ ೪-೫೭ ರಿಂದ ೫೯)

ಮತುಸ್ನಾನಾನಂತರ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಅವಳೂ ಸಹ, “ಪೂರ್ವೀರದಂ ಶರವೇ” (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೧), ಮತ್ತು “ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವೇ” (೧-೧೭೯-೨) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ಅವಳ ಉದ್ದಿಶ್ಯವನ್ನು ನಿವೇದನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು. ಆಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು, “ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ” (೧-೧೭೯-೩) ಮತ್ತು “ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ” (೧-೧೭೯-೪) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಅವಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಶಿಷ್ಯನು ಇವರಿಬರೂ ಸಂಭೋಗಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಪಃಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರಿತನು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುದು ಪಾಸಕಾರ್ಯವೆಂಬರಿವುಂಟಾಗಿ ತಾನೂ ಸಹ “ಇಮಂ ನು ಸೋಮಂ” (೧-೧೭೯-೫) ಮತ್ತು “ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾಸಃ” (೧-೧೭೯-೬) ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಿದನು ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೋಷಾಃ; ವಸ್ತೋಃ; ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಾಃ ಎಂಬುದು ರಾತ್ರಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಮತ್ತು ವಸ್ತೋಃ ಎಂಬುದು ಅಹರ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿರುತ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿನ,

ಕುಹಸ್ವಿದ್ಧೋಷಾ ಕುಹ ವಸ್ತೋರಶ್ವಿನಾ ಕುಹಾಭಿಸಿತ್ವಂ ಕರತಃ ಕುಹೋಷತಃ |

ಕೋ ವಾಂ ಶಯುತ್ವಾ ವಿಧವೇವ ದೇವರಂ ಮರ್ಯಂ ನ ಯೋಷಾ ಕೃಣುತೇ ಸಧಸ್ಥ ಆ ||

(ಮು. ಸಂ ೧೦-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ದೋಷಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ವಸ್ತ್ರೋ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಗಲೆಂದೂ ಅರ್ಥ ನಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶರದಃ—ಶರಚ್ಛೃತಾ ಅಸ್ಯಾವೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಆಪ ಇತಿ ನಾ |

(ನಿ. ೪-೨೫)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಪಧಿಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನೀರುಗಳು ಒಣಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ ಯೆಂದಾಗಲಿ ಶರತ್ಕಾಲವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಒಂದು ಕಾಲವೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಷಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ (ನಿ ೪-೨೫)

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರದಃಶತಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನೂರು ಸಂವತ್ಸರವೆಂದರ್ಥ.

ವೃಷಣಃ—ವೃಷಣ್ ರಬ್ಬದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ವದಗಳಿರುವ ಅರ್ಧಗಳನ್ನೂ, ಮೃಶಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವಯೋಗಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಋ ಸಂ. ೧-೨೭-೨) ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೇಚನಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪುನಾನ್ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಪೂರ್ವೀಃ—ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಧ್ಯನೋರತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ.

ಶಶ್ರಮಾಣಾಃ—ಶ್ರಮು ತಪಸಿ ಏದೇ ಚ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಘಂವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವವಿಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅಟ್ ಕುಪ್ಪಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಸ್ತ್ರೋಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ತುಮನರ್ಧದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಜರಯಂತೀಃ—ಜ್ಞಾನ್ ವಯೋಹಾನ್ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಶತ್ವ ಬಂದಾಗ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಜನೀಜ್ಞಾಕ್ ಸುರಂಜೋಮಂತಾಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಮಿತಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎ. ಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನು ದಾತ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮಿನಾತಿ—ಮಿನ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ. ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬರಿಮಾ—ಜ್ಯಷ್ ವಯೋಹಾಸೌ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೃಢಾದಿಕ ಇಮನಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿತಃ (ಪೂ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗಮ್ಯುಃ—ಗಮೌಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಉಸಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಪೂರ್ವ ಋತಸಾಪ ಆಸನ್ತಾಸಕಂ ದೇವೇಭಿರವದನ್ತುತಾನಿ |

ತೇ ಚಿದನಾಸುರ್ನಹ್ಯಂತಮಾಪುಃ ಸಮೂ ನು ಪತ್ತೀರ್ವ್ಯಷಭಿರ್ಜಗಮ್ಯುಃ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯೇ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಪೂರ್ವೇ | ಋತಸಾಪಃ | ಆಸನ್ | ಸಾಕಂ | ದೇವೇಭಿಃ | ಅವದನ್ | ಋತಾನಿ |

ತೇ | ಚಿತ್ | ಅವ | ಅಸುಃ | ನಹಿ | ಅಂತಂ | ಅಪುಃ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ನು | ಪತ್ತೀಃ | ವ್ಯಷಭಿಃ |

ಜಗಮ್ಯುಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಾ. ತಮೇಹವಾ ||

ಹೇ ಪತೇಗಸ್ತ್ರಯೇ ಚಿದ್ಧಿ ಯೇಽಪಿ ತು ಪೂರ್ವೇ ಪುರಾತನಾ ಋತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಸ್ಯಾಸಯು-
ತಾರೋ ವ್ಯಾಪ್ತುವಾನಾ ಮಹರ್ಷಯ ಆಸನ್ ತೇ ದೇವೇಭಿರ್ದೇವೈಃ ಸಾಕಂ ಸಹರ್ತಾನಿ ಸತ್ಯಸ್ಯಾಕಾ-
ನ್ಯವದನ್ | ವದಂತಿ | ಯೇ ಮಹತ್ತಪೋ ಯಜ್ಞಂ ನಾನುತಿಷ್ಯಂತಿ ಯೇ ಚಿ ದೇವನಾಕ್ಯಾನಿ
ದೇವಸ್ವತ್ತಿರುಸಾಣಿ ವದಂತಿ ತೇ ಚಿತ್ | ಚಿದಸ್ಯರ್ಥೇ | ತೇ ಚಿದನಾಸುಃ | ಅವಕ್ಷಿಸಂತಿ ರೇತಃ ||
ಸ್ಯತಿರುಸಸ್ಯಪ್ಪೋ ವಿನೋಚಿನೇ ವರ್ತತೇ || ತೇ ನಹ್ಯಂತಮಾಪುಃ | ನ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಿಯೋದೀರಂತಂ
ಪ್ರಾಪ್ತುವನ್ | ಬ್ರಹ್ಮಚಿಯಮನಿಷಿದ್ಧತುರ್ಕಾಲಗಮನಮುಪಿ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಪತ್ತೀಃ
ಪತ್ಯೈಶ್ಚ ತಸ್ಯಮಾನಾನ್ವಷಭಿರ್ಭೋಗವರ್ಷಕೈಃ ಪತಿಭಿಃ ಸಹ ಸಮೂ ನ ಜಗಮ್ಯುಃ | ಉ ನಿತಿ
ಪೂರಣೌ | ಸಂಗಚ್ಛೇರನ್ | ಅತಸ್ತಸ್ಯಂ ಕಥಂ ಮಾಂ ನಾನುಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಅಗಸ್ತ್ರೈ— ಎಲೈ ಅಗಸ್ತ್ರನೇ | ಯೇ ಚಿತ್ ಹಿ—ಯಾವ | ಪೂರ್ವೇ—ಪುರಾತನರಾದ |
ಋತಸಾಪಃ— (ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಸತ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳು |

ಅಸನ್—ಇದ್ದರೋ | (ಯೇ—ಯಾರು) | **ದೇವೇಭಿಃ ಸಾಕಂ**—ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ | **ಋತಾನಿ**—ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು (ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು) **ಅವದನ್**—ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೋ (ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೋ) | **ತೇ ಚಿತ್** ಅಂತಹ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ | **ಅನಾಸುಃ**—ರೇತೋ ವಿಸರ್ಜನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು | (ತೇ—ಅವರು) | **ಅಂತಂ**—(ತಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ) ಅಂತವನ್ನು | **ನ ಹಿ ಅಪುಃ**—ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಿಲ್ಲ | (**ತಥಾ**—ಹಾಗೆಯೇ) | **ಪತ್ನೀಃ**—(ತಪಸ್ಸಿನಿಗಳಾದ) ಪತ್ನಿಯರೂ | **ವ್ಯಸಭಿಃ**—ಭೋಗವರ್ಷಕರಾದ ಪತಿಗಳೊಡನೆ | **ಸಂ ಊ ನು ಜಗಮ್ಯುಃ**—ಸಂಭೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ರಸ್ಥನೇ, ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವರೂ, ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವರೂ ಆದ ಪುರಾತನ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಂಭೋಗಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ; ಆದರಿಂದ ಅವರ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯನೋ ಹೋಗಿಲ್ಲ, ತಪಸ್ಸಿನಿಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ತಮ್ಮ ಪುರುಸರೊಡನೆ ಸಂಭೋಗಿಸಿದಾರೆ. (ಆದರೂ ನೀನು ಮಾತ್ರ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿಲ್ಲ).

English Translation

The ancient sages, disseminators of truth, who, verily, conversed of truths with the gods, begot (progeny), nor thereby violated (their vow of continence), therefore should wives be approached by their husbands.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಅಗ್ರಸ್ಥನನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಮವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ ಆದರೆ ಆ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಲೀ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪತಿಯ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಲೀ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಹಿಂದಿನ ಮುಷಿಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಹೇಗೆ ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾಮವನ್ನು ಜಯಿಸಲಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಯಾವ ರೀತಿ ಅದು ಮಾನವನಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಇಚ್ಛೆಯೆಂತಲೂ ಅದನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲೇಬೇಕೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆ. **ಯೇ ಚೇತ್ ಋತಸಾಪಃ ಅಸನ್**, **ಯೇ ದೇವೇಭಿಃ ಸಾಕಂ ಋತಾನಿ ಅವದನ್**, **ತೇ ಚಿತ್ ಅನಾಸುಃ** ಯಾರು **ಋತಸಾಪೆ**ಗಳಾಗಿದ್ದರೋ, ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಯಾರು **ಋತವಾಕ್ಯ**ಗಳನ್ನೇ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಂತಹ ಪುರಾತನರಾದ ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಕಾಮಸಂತ್ಯಸ್ತಿಗಾಗಿ ಪತ್ನಿಯರೊಡಗೂಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವನ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. **ಋತಸಾಪಃ**, **ಋತಾನಿ** ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸೂಚಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು. **ಋತ** ಶಬ್ದವು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಭೌತಿಕತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಮತ್ತು ನೈತಿಕವಾದ ನಿಯಮವನ್ನೂ ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗಿದೆ. ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಈ ಮತದ ಪಥವನ್ನೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ವೈದಿಕ ಮತದ ಸಾರಾಂಶ. ಇಂತಹ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರೂ, ನಿಯಮಪಾಲಕರೂ ಆದ ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ಕಾಮಸಂತ್ಯಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬುದೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಾದ

ಋತಸಾಪಃ, ಋತಾನಿಃ—ಋತಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩ ಫ) ಅದರೂ ಸಹ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಋತಶಬ್ದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯಜ್ಞಂ ವಾ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೪-೧೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಋತಸಾಪಃ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಸ್ತೃತಃ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಜ್ಞಃ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಋತ ಶಬ್ದವು ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೇ ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗಿದೆ “Standing, as it does inter alia, for impersonal Order or Law, pervading the physical and moral world and sustaining alike the worlds of the gods and nature, the concept of the Rita may be said to have created a land-mark in the history of Vedic thought and culture” ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಋತಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಭಾವವು ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ Eggeling ಎಂಬ ಅಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಸೂಚಿಸುವ ಭಾವಗಳನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧಿಸಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ

ಋತ್ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಪ್ರಥಮಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ,

ರಾಜಂತಮಧ್ವರಾಜಾಂ ಗೋಸಾಮೃತಸ್ಯ ದೀದಿವಿಂ | ವರ್ಧಮಾನಂ ಸ್ತೇ ದಮೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತಸ್ಯ ಗೋಸಾಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋತಸ್ಯ ಸತ್ಯಸ್ಯಾ ವಶ್ಯಂಭಾವಿನಃ ಕರ್ಮಫಲಸ್ಯ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಸ್ಯರೂ ಸಹ ಸತ್ಯ ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ

Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಋತಶಬ್ದದ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅದರ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಯನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಥಮತಃ ಋತವು ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಪದವಾಗುತ್ತೆಂದೂ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಭ್ರಮಣವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಅನುಸಮತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಯಜ್ಞ ಯಾಗಾದಿಗಳ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ನಿಯಮವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಇದೇ ಪದವು ಪ್ರಕೃತಿನಿಯಮ ಅಥವಾ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಯಿತು, Keith ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಇದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“In the physical world there rules a regular order ಋತ, which is clearly an inheritance from the physical, it is an easy step to the conception of the ಋತ, ... in the moral world” .

“ The term for Cosmic order, ಋತ and its opposite ಅನ್ಯತ express also moral order as in the dialogue of Yama and Yami. ಋತ forbids and

doubtless also commands positive action. ಋತ is more than truth, ಸತ್ಯ Law is denoted by ಧರ್ಮ, which denotes that which supports and that which is supported, It applies like ಋತ to all aspects of the world, to the sequence of events in Nature, to the sacrifice and to man's life "

ಭೌತಿಕ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಋತ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಆ ನಿಯಮವು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಮಾನವನ ನೈತಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲೂ ಸಹ ಋತ ಮತ್ತು ತದ್ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅನ್ಯತೆ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮಾನವನ ನೈತಿಕನಿಯಮ ಮತ್ತು ಅನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮಾನವನ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವು ಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗಿರದಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದರಿಂದ ಋತವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸತ್ಯ ಪರ್ವಾಯವಾದ ಪದವೂ ಆಗಿದೆ ಅಥವಾ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಮೇಲಿನವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾರಾಂಶವಾಗಿದೆ.

ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಲಿ ಋತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಋತದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತರಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಬುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಭಾವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅಂಶವು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಹಂಸಃ ಶುಚಿಷ್ವಸುರಂತರಿಕ್ಷಸದ್ವೋತಾ ವೇದಿಷದತಿಥಿದುರೋಣಸತ್ |

ನ್ಯಷದ್ವರಸದ್ವತಸದ್ವೋಮಸದಬ್ಜಾ ಗೋಜಾ ಋತಜಾ ಅದ್ವಿಜಾ ಬುತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೦-೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಅದರದರ ನಿಯತವಾದ ಸ್ಥಾನವು ಋತ ದಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆದಿತ್ಯನ ಸ್ಥಾನವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೋತೃವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿಥಿಯ ಸ್ಥಾನವು ಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಮಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಬುತದ ಸ್ಥಾನವು ನಾತ್ರ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವರಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆದಿತ್ಯನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ, ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಋತವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವದಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ, ಎಂಬುದೇ ಈ ಮಂತ್ರದ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಶ್ವದ ಆಧೈತಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಪಷ್ಟವೇಶವಾಗಿದೆ ಈ ಬುತದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ Bloomfield ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

" If therefore an ethics of the Rig veda, rooted in the concept of Ritaf be at all conceded, it is not to be construed as an ethics o, naturalism with its apotheosis of la bete humaine. It provides in the stricter sense, an ethics in accordance with the highest human

idial which was destined to realise all its ethical implications in the Law of ಕರ್ಮ. Of that there is surely no room for misgivings; for accredited exponents of the philosophy and history of religion, like Pflleiderer, view the Rita and Karma of the Hindus as more or less hyphenated in their nature, and classify them on grounds of functional similarity, with the Nemesis of the Greeks, the Ashavaista of the Persians and the Tao of the Chinese”

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ನಾಕೃಗಳೂ ಸಹ ಋತುವು ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ತತ್ತ್ವದ್ದೋ ತಕವಾದ ಪದವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಇದರಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಜನಾಂಗಗಳ ನಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ Nemesis, Tao ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ತಿಳಿಸುವ ಭಾವವನ್ನೇ ಇದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು ಋತು ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವನಿಯಮವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿವೇಶ ಕೃತಗುಣವಾಗಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದರಡು ದಾ ಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿ ಶ್ರಯಂತಾವ್ಯತಾವ್ಯಧೋ ದ್ವಾರೋ ದೇವೀರಸಶ್ಚತಃ | ಅದ್ಯಾ ನೂನಂ ಚ ಯಜ್ಞವೇ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೩-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವೀದ್ವಾರರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಋತಾವ್ಯಧರೆಂದು ಕರೆದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ರಕ್ಷಣೆವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಋತವು ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾಯ ಪದವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ಮತ್ತು,

ನಮಸ್ಯತ ಹವ್ಯದಾತಿಂ ಸ್ವಧರಂ ದುವಸ್ಯತ ದಮ್ಯಂ ಜಾತವೇದಸಂ |

ರಥೀರ್ಯತಸ್ಯ ಬೃಹತೋ ವಿಚರ್ಷಣಿರಗ್ನಿದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪುರೋಹಿತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಋತಕ್ಕೆ ರಥಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇಲ್ಲಿ ಋತವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಬೇಕು. ಅದಲ್ಲವೇ ಬೇರೆಯರ್ಥವಾದಲು ಅವಕಾರವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ,

ಸಸಸ್ಯ ಯದ್ವಿಯುತಾ ಸಸ್ಮಿನ್ನೂಧನ್ನತಸ್ಯ ಧಾಮನೃಣಯಂತ ದೇವಾಃ |

ಮಹಾ ಅಗ್ನಿನಮಸಾ ರಾತಹವ್ಯೋ ವೇರಧ್ಯರಾಯ ಸದಮಿದ್ಯತಾನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೭-೭)

ಎಂಬ ಋತಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಋತಸ್ಯ ಧಾಮ ಮತ್ತು ಋತಾನಾ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಋತಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಉದಕವೆಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾದ ಋತಾನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದೂ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಋತಸ್ಯ ಧಾಮ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಯೋನಿಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೆಂಬುದಾಗಿ ಯೂ ಋತಾನಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವಾನ್ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಾನವರಿಗೂ ಸ್ವರಸ್ವರ

ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸತಕ್ಕ ಯಜ್ಞವೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸತಕ್ಕದ್ದಾದುದರಿಂದ **ಋತವು** ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಮತ್ತೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಋತಮೃತೇನ ಸಸಂತೇಷಿರಂ ದಕ್ಷನಾಲಾತೇ | ಅದ್ಭುದಾ ದೇವೌ ವರ್ಧೇತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫ ೬೮-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಋತದಿಂದ ಋತವನ್ನು ಬೆಳೆಸತಕ್ಕವರು ಎಂದು ಮಿತ್ರಾನುರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವುದಾಗಿದೆ. “ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ ದೇವಾಃ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವವೇ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವು ಪಾಲಿಸುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಋತವು ಈ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಋತಪಾಲಕರಾದ ಮಿತ್ರಾನುರೂಪ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಋತಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ, ಯಾವ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಋತಾವೃಧ್ಧರು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲೋಪಾನುದೈಯು ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಸಂಗವನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಪಾಲಕರೂ, ಯಜ್ಞಪಾಲಕರೂ, ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದವರೂ ಆದ ಮುಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾಮಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಮಾನವನ ಕಾಮವು ಮಾನವನಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸದಿದ್ದರೆ ಅಪ್ರಾಭಾವಿಕವಾದ ವರ್ತನೆಯಾಗುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿ ಪತಿಯ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾಳೆ. ಇದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಮುಂದೆ ಯಮಯಮಿಯರ ಸಂಭಾಷಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಮಿಯು ಸಹೋದರನಾದ ಯಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮತುನಿಯಮವನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆದ ಮುಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕಾಮಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಯೇ ಚಿತ್ತೂರ್ವ ಋತಸಾಪಃ ಋತಾನಾನ ಋತಾವೃಧಃ |

ಸಿತ್ತೂನ್ ತಪಸ್ವಿತೋ ಯಮ ತಾಕ್ವಿದೇನಾಸಿ ಗೃಪ್ತತಾತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೫೪-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಮನ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ, ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪತ್ನಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ನ್ಯಾಯವಾದುದರಿಂದ ಪತಿಯಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು, ಸಹೋದರಿಯಾದ ಯಮಿಯು ಸಹೋದರನಾದ ಯಮನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅದು ಅನೈತಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಋತಸಾಪಃ—ಆಪಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಕಾರವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸನ್—ಹಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವದನ್—ನದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಙ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗನಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ ಅಡಾಗನುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸುಃ—ಪೋಂತಕರ್ಮಣಿ. ಧಾತು ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಬ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಪುಃ—ಆಪ್‌ಲ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪತ್ನೀಃ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— (ಪ್ರಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಸರವಾದಾಗ ಸೂರ್ವ ಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ ||

ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ ಯದವಂತಿ ದೇವಾ ವಿಶ್ವಾ ಇತ್ಸ್ಮ್ಯಧೋ ಅಭ್ಯಶ್ನವಾವ |

ಜಯಾನೇದತ್ರ ಶತನೀಥಮಾಜಿಂ ಯತ್ಸ್ಮ್ಯಂಚಾ ಮಿಥುನಾವಭ್ಯಜವ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನ | ಮೃಷಾ | ಶ್ರಾಂತಂ | ಯತ್ | ಅವಂತಿ | ದೇವಾಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಇತ್ | ಸ್ಮ್ಯಧಃ | ಅಭಿ | ಅಶ್ನವಾವ |

ಜಯಾವ | ಇತ್ | ಅತ್ರ | ಶತನೀಥಂ | ಅಜಿಂ | ಯತ್ | ಸ್ಮ್ಯಂಚಾ | ಮಿಥುನಾ | ಅಭಿ | ಅಜಾವ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಸ್ತಾಮಾಹ ||

ಭೋಃ ಪತ್ನಿ ತ್ವಯಾ ಮಯಾ ನ ಮೃಷಾ ಶ್ರಾಂತಂ | ವ್ಯರ್ಥಂ ನೈವ ಖಿನ್ನಮಾವಾಭ್ಯಾಂ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದ್ದೇವಾ ಅವಂತಿ ರಕ್ಷಂತಿ ತಪೋಭಿಃ ಸ್ತ್ರೀತಾ ದೇವಾಃ | ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಸ್ಮ್ಯಧೋಽಭ್ಯಶ್ನವಾವ | ಅಭಿತೋ ವ್ಯಾಪ್ತು ಯಾವ | ಅತ್ರಾಸ್ಮಿನ್ಸಂಸಾರೇ ಶತನೀಥಮಪರಿಮಿತಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾಧನಮಾಜಿಂ ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಪರಸ್ವರಂ ಜಯಾವ | ಜಯಲಕ್ಷಣಂ ಸುರತಸಂಗ್ರಾಮಂ ವಾ ಜಯಾವ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸ್ಮ್ಯಂಚಾ ಸಮ್ಯಕ್ಪರಸ್ವರಂ ಗಚ್ಛಂತಾ ಪ್ರಜಯಂತಾ ವಾ ಮಿಥುನಾ ಮಿಥುನಾ ಸ್ತ್ರೀಪುರಷರೂಪಾ ಸಂತಾವಭ್ಯಜಾವ | ತ್ವಂ ಜಾಹಮಸಿ ಪರಸ್ವರಮುಭಿಜಯಾನೇತ್ಯೇವಂ ತಯೋಕ್ತಂ ಸಂಭೋಗಂ ಸಂಭಾವಯಾಮಾಸ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಭೋಃ ಪತ್ನಿ—ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾನ್ಮುದ್ರೆಯೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅವಂತಿ—(ನಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ) ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೋ | (ತತ್—ಅದುದರಿಂದ) |

ಮೃಷಾ—ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ | ನ ಶ್ರಾಂತಂ—(ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದ) ಶ್ರಮವು ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ | ವಿಶ್ವಾಃ—ಎಲ್ಲಾ | ಸ್ವೃಧಃ ಇತ್—ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ | ಅಭಿ ಅಶ್ಚ ನಾವ—ಹೊಂದೋಣ | ಅತ್ರ—ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ | ಮಿಥುನಾ - ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಂತೆ | ಸಮ್ಯಂಚಾ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತರಾಗಿ | ಯತ್ ಅಭಿ ಅಜಾವ— (ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಜಯಿಸಿದರೆ) ಅಧವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ | ತತನೀಥಂ—ಅಪರಿಮಿತ ಭೋಗಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧನವಾದ | ಅಜಿಂ—ಪರಸ್ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು | ಜಯಾವ—ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ | [ಅಧವಾ ಅಜಿಂ— ಸುರತರೂಪ ಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು | ಜಯಾವ ಇತ್—(ನಾವಿಬ್ಬರೂ) ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಜಯಿಸೋಣ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯೇ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ, ನಮ್ಮ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ, ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಪಟ್ಟಶ್ರಮವು ವ್ಯರ್ಥವೆನ್ನಬೇಡ. ಮತ್ತು ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಪತಿಪತ್ನಿಯರಾದ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಳಿತರಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ, ಅಪರಿಮಿತ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬಹುದು. (ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸುರತರೂಪಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಭೋಗರೂಪ ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸೋಣ)

English Translation

(Agastya)—Penance has not been practised in vain : since the gods protect us, we may indulge all our desires . in this world we may triumph in many conflicts, if we exert ourselves mutually together.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೆ ತನ್ನ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಳು ಇಚ್ಛಿಸಿದಂತೆ ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಗಮಾಡಲು ತನ್ನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮವನ್ನೇ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿಲ್ಲ. ಧಾರ್ಮಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲಾ ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ದೇವತಾತ್ವಪ್ರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದೇ ಅನಂತರ ಈ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದು. "ನ ಮೃಷಾ ಶಾಂತಂ ... .." ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಗೊಳಿಸಲು ನಾವು ಪಟ್ಟ ಶ್ರಮವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳುವಾಗ ದೇವತಾ ತೃಪ್ತಿಯು ಪುನಃ ಮಾನವನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಐಹಿಕ ಸುಖವೂ ಒಂದಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದ್ದಾರಾ ಸಂಪಾದಿತವಾಗತಕ್ಕ ಐಹಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವೃಧಃ—ಸ್ವೃಧ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸಂಗ್ರಾಮಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪರಿಸಿದ್ಧಾರೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವರ್ಧಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಸ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಅಗ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಮನಿರೋಧವು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಸಂಧನವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

ಅಜಿಂ—ಅಜಯನಸ್ಯಾ ಜವನಸ್ಯೇತಿ ವಾ (ನಿ. ೯-೨೩) ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೇಗವಾದ ಸ್ಥಾನವೆಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಅಜಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಬುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲದಿವ

ನೈಕ್ಯಂ ದಯನ್ನು ಪಯಂತ ಏನಮನೋಹಯನ್ ವೃಷಭಂ ಮಧ್ಯ ಆಜೀಃ |

ತೇನ ಸೂಭವಂ ಶತವತ್ಸಹಸ್ರಂ ಗವಾಂ ಮುದ್ಗಲಃ ಪ್ರಥನೇ ಜಿಗಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೨-೫)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿರುವ ಆಜೀಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಜಿಂ ಪರಸ್ಪರಸ್ತಾಪ್ತಿಂ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಸುರತರೂಪಸಂಗ್ರಾಮಂ ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರಾಂತಮ್—ಶ್ರಮು ತಪಸಿ ಖೇದೇ ಚ. ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಂತಿ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಾಸ್ಯ ದಾನುತ್ರೇತ್**-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅಶ್ವನಾವ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂಕನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಯಾನ—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶತನೀಭಮ್—ಣೀಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಹನಿಕುಷಿನೀರಮಿಕಾತಿಭ್ಯಃ ಕ್ಥನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಥನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಮ್ಯಂಜಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಓಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅಜಾವ—ಅಜಿ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ ಕಾಮ ಅಗನ್ತಿ ತ ಆಜಾತೋ ಅಮುತಃ ಕುತಶ್ಚಿತ್ |
ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ ವೃಷಣಂ ನೀ ರಿಣಾತಿ ಧೀರಮಧೀರಾ ಧಯತಿ ಶ್ವಸಂತಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನದಸ್ಯ | ಮಾ | ರುಧತಃ | ಕಾಮಃ | ಆ | ಅಗನ್ | ಇತಃ | ಆಜಾತಃ | ಅಮುತಃ | ಕುತಃ | ಚಿತ್ |
ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ | ವೃಷಣಂ | ನೀ | ರಿಣಾತಿ | ಧೀರಂ | ಅಧೀರಾ | ಧಯತಿ | ಶ್ವಸಂತಂ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ಚತುರ್ಥ್ಯಾಪ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ಆಹ ||

ಹೇ ಜಾಯೇ ನದಸ್ಯ ನದನಸ್ಯ ಏವಶಬ್ದಯಿತುರ್ಜಸಾಧ್ಯಯನಕರ್ತೂ ರುಧತೋ ರೇತೋ ನಿರೋದ್ಭುರ್ಜಯಮಾಸ್ತಿ ತಸ್ಯ || ಉಭೇ ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಯಾ || ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಮಾಂ ಕಾಮ ಅಗನ್ | ಅಗಮತ್ | ನದನಸ್ಯ ಮಾ ರುಧತಃ ಕಾಮ ಅಗಮದಿತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೫-೨ | ಕಸ್ಯ ಹೇತೋರಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಇತಸ್ತೈತ್ತೇಂಗಮನಿಮಿತ್ತಾತ್ ತಥಾಮುತೋ ವಸಂತಾದಿಕಾಲಾತ್ ಕುತಶ್ಚಿತ್ಪಾರಣಾದಾಜಾತಃ ಸರ್ವತ ಉತ್ಪನ್ನಃ | ಯದ್ವಾ | ಇತ ಏತಲ್ಲೋಕಜನಿತಾದಮುತೋ ಲೋಕಾಂತರಜನಿತಾದ್ವಾ ಕುತಶ್ಚಿನ್ನಿಮಿತ್ತಾತ್ಪಾಮಾತ್ | ಕಥಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಇಯಂ ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ ವೃಷಣಂ ರೇತಸಃ ಪ್ರವರ್ತಕಂ ಮಾಂ ನೀ ರಿಣಾತಿ | ನಿತರಾಂ ಗಚ್ಛತು | ಕಿಂಚ ಧೀರಂ ಧೀಮಂತಂ ನಿಯಮಾದವಿಚಾಲಿನಂ ಶ್ವಸಂತಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಂ ಮಹಾಬಲಮಧೀರಾ ಕಾಶರೈಷಾ ಯೋಷಿದ್ವಯತಿ | ಉಪಭುಂಕ್ತಾಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಜಾಯೇ—ಎಲೈ ಪತ್ನಿಯೇ) | ನದಸ್ಯ—(ಜಪಾಧ್ಯಯನರೂಪ) ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವವನೂ | ರುಧತಃ—ರೇತೋನಿರೋಧವನ್ನಾ (ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನಾ) ಚರಿಸುತ್ತಿರುವವನೂ (ಆದ) | ಮಾ—ನನ್ನನ್ನು | ಇತಃ—(ನಿನ್ನ ಸಂಗಮರೂಪವಾದ) ಈ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಮುತಃ—(ವಸಂತಾದಿಕಾಲರೂಪವಾದ) ಆ ಕಾರಣದಿಂದ | ಅಥವಾ ಕುತಶ್ಚಿತ್—ಮತ್ತಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ | [ಅಥವಾ ಇತಃ—ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಜನಿತವಾದ | ಅಥವಾ ಅಮುತಃ ಪರಲೋಕಜನಿತವಾದ | ಕುತಃ ಚಿತ್—ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ |] ಆಜಾತಃ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ಕಾಮಃ—ವಿವಯಾಭಿಲಾಷೆಯು | ಆ ಅಗನ್—ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ | (ಇಯಂ) ಲೋಸಾಮುದ್ರಾ—ಈ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು | ವೃಷಣಂ—ರೇತಃಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ನನ್ನನ್ನು | ನೀ ರಿಣಾತಿ—ಸಮಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಸಮಾಸಿಸಲಿ) | ಕಿಂಚ—ಮತ್ತು | ಅಧೀರಾ—ಕಾಶರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು | ಧೀರಂ—ಧೀಮಂತನೂ | ಶ್ವಸಂತಂ—ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯೂ (ಆದವನನ್ನು) | ಧಯತಿ—ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ : ||

ಎಲೈ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ, ಜಪಾಧ್ಯಯನಾಸಕ್ತನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತನಿಷ್ಠನೂ ಆದ ನನ್ನಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ಸಾಮಾನ್ಯಜನಿತವೋ ಅಥವಾ ಮತ್ಪ್ರಾಪ್ತದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾಮವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ, ಆದುದರಿಂದ ರೇತಸ್ಸೇಚಕನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಸವಾಸಿಸು, ಎಂತಹ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದರೂ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾತಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿಕಲಚಿತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation.

Desire, either from this cause or from that, has come upon me whilst engaged in prayer and suppressing (passion) : let Lopamudra approach her husband : the unsteady female beguiles the firm and resolute man.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಗೆ ಪುನಃ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವಳನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

“ನದಸ್ಯ ಮಾ ರುದತಃ ಕಾಮ ಆಗಮತ್ | ಸಂರುದ್ಧಪ್ರಜನನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿ ಇತ್ಯೇಷಿ-
ಪುತ್ರಾ ವಿಲಸಿತಂ ವೇದಯಂತೇ || (ನಿ. ೫-೨)

ಆತ್ಮಸಂಯಮಿಯಾದ ಋಷಿಯೊಂದಿಗೆ ನಾನು ವಿವಾಹಿತಳಾಗಿ ಅವನ ನಿಷ್ಠಾಮವಾದ ಸ್ತ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರಳಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಅವನಿಗೆ ಕಾಮೇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಋಷಿಪುತ್ರಿಯು ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ನಿವೇದನಮಾಡಿಕೊಂಡಳು ಎಂದಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಕೊಂಚ ವಿರೋಧವು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ—

ರಿರಂಸುಸ್ತಾಮುಥಾಗಸ್ತ್ಯ ಉತ್ತರಾಭ್ಯಾಮುತೋಷಯತ್ |

(ಬೃ. ದೇ. ೪-೫೮)

ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೩ ಮತ್ತು ೪ ನೇ ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಅಭಿಷ್ಠವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಪತ್ನಿಯಾದ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಾಕ್ಯವೆಂದೂ, ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ತನ್ನ ಮನಃಪೇದವನ್ನು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಾಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಸೂಕ್ತಸಂವಾದೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯಾ ಇಯಮಾರ್ಷಂ |
ಸಾ ಅಬ್ರವಿದಗಸ್ತ್ಯಂ ಭರ್ತಾರಮಭಿಪ್ರೇತ್ಯ “ನದಸ್ಯ ನದನಸ್ಯ... ..”... | ಇತ್ಯೇವಂ
ವಿಲಸಮಾನಾ ಕಾಮಾರ್ತಾ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ರಾಜರ್ಷಿಪುತ್ರೀಕಾ | ..... ಏವಂ ಲೋಪಾ-

ಮುದ್ರಾವಾಕ್ಯೇ “ ನದಸ್ಯ ರುಧತೋ ಮಾಮಾಗಮತ್ ಕಾಮುಃ ” ಇತಿ ಪ್ರಕರಣಾದ್ಭಿಷಿರ್ನದ-
ಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ಇತ್ಯುಪಸದ್ಯತೇ ||

(ನಿರುಕ್ತವ್ಯಾಖ್ಯಾ ೫-೨)

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಋಷಿಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ, ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ರಾಜರ್ಷಿಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವಳು ಅಗಸ್ತ್ಯಪುತ್ರಿಯೆಂದೂ, ತನಗೆ ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಇವಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ವಿವರ್ಧರಾಜನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಂದನೆಂದೂ ಒಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಅದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿದೆ.

ತತಃ ಪ್ರವಸಂತಾನಂ ಚಿಂತಯನ್ಮಗನಾನ್ಮುಷಿಃ | ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರವಸ್ಯಾರ್ಥೇ ನಾಸತ್ಯತ್ಸದ್ಭಿರೀಂ
ಸ್ತ್ರಿಯಂ || ಸ ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಸತ್ಸಸ್ಯ ತತ್ತದಂಗಮನುತ್ವಮಂ | ಸಂಗೃಹ್ಯ ತತ್ತಮೈರಂಗೈರ್ನಿ-
ರ್ಮನೇ ಸ್ತ್ರಿಯಮುತ್ವಮಂ || ಸ ತಾಂ ವಿವರ್ಧರಾಜಾಯ ಪುತ್ರಕಾಮಾಯ ಕಾಮ್ಯತೇ |
ನಿರ್ಮಿತಾಮಾತ್ಮನೋಽರ್ಥಾಯ ಮುನಿಃ ಸ್ವಾದಾನ್ಮಹಾತಪಾಃ || ಸಾ ತತ್ರ ಜಕ್ಷೇ ಸುಭಗಾ
ವಿದ್ಯುತ್ಪದಾಮಿನೀ ಯಥಾ | ವಿಭ್ರಾಜಮಾನಾ ವಪುಷಾ ವ್ಯವರ್ಧತ ಶುಭಾನನಾ ||
ಜಾತಮಾತ್ರಾಂ ಚ ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ವೈವರ್ಧಃ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ | ಪ್ರದರ್ಷೇಣ ದ್ವಿಜಾತಿಭ್ಯೋ
ನೈವೇದಯತ ಭಾರತ || ಅಭ್ಯನಂದಂತ ತಂ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ವಸುಧಾಧಿಪ | ಲೋಪಾ-
ಮುದ್ರೇತಿ ತಸ್ಯಾಕ್ಷ ಚಕ್ರೀ ನಾಮ ತೇ ದ್ವಿಜಾಃ || ವವೃಧೇ ಸಾ ಮಹಾರಾಜ ಬಿಭೃತೀ
ರೂಪಮುತ್ವಮಂ | ಅಸ್ತಿಸ್ತೋತ್ರೇನೀ ಶೀಘ್ರಮಗ್ರೀರಿವ ಶಿಖಾ ಶುಭಾ | ವೈವರ್ಧಿಣಂ
ತು ತಥಾಯುಕ್ತಾಂ ಯುವತೀಂ ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ವೈ ಸಿತಾ | ಮನಸಾ ಚಿಂತಯಾಮಾಸ ಕಸ್ಮೈ
ದದ್ಯಾಮಿಮಾಂ ಸುತಾಂ || ಯದಾ ತ್ವಮನೃತಾಗಸ್ಮೋ ಗಾರ್ಹಸ್ಥೀ ತಾಂ ಕ್ಷಮಾಮಿತಿ |
ತದಾಭಿಗಮ್ಯ ಪ್ರೋನಾಚಿ ವೈವರ್ಧಂ ಪೃಥಿವೀಪತಿಂ || ರಾಜನ್ನಿವೇಶೇ ಬುದ್ಧಿರ್ಮೇ ವರ್ತತೇ
ಪುತ್ರಕಾರಣಾತ್ | ವರಯೇ ತ್ವಾಂ ಮಹೀಪಾಲ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇ ಮೇ ||
ಏದಮುಕ್ತಃ ಸ ಮುನಿನಾ ಮಹೀಪಾಲೋ ವಿಚೇತನಃ | ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾಯ ಚಾಶಕ್ತಃ
ಪ್ರದಾತುಂ ಚೈವ ನೈಚ್ಛತ || ತತಃ ಸ ಭಾರ್ಯಾಮಭ್ಯೇತೈ ಪ್ರೋನಾಚಿ ಪೃಥಿವೀಪತಿಃ |
ಮರರ್ಷಿರ್ವೀರೈನಾನೇಷ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಶಾಸಾಗ್ನಿನಾ ದಹೇತ್ || ತಂ ತಥಾ ದುಃಖಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ
ಸಭಾರ್ಯಂ ಪೃಥಿವೀಪತಿಂ | ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಭಿಗಮ್ಯೇದಂ ಕಾಲೇ ವಚನಮಬ್ರವೀತ್ ||
ನ ಮುಕ್ತೃತೇ ಮಹೀಪಾಲ ಪೀಡಾಮಭ್ಯೇತುಮರ್ಹಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛೇ ಮಾಮಗಸ್ಮಾಯ
ತ್ರಾಹ್ಯಾತ್ಮಾನಂ ಮಯಾ ಪಿತಃ || ದುಹಿತುರ್ವಚನಾದ್ರಾಜಾ ಸೋಽಗ್ರಸ್ತ್ರಾಯ ಮಹಾತ್ಮನೇ |
ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ತತಃ ಸ್ವಾದಾದ್ವಿಧಿಪೂರ್ವಂ ನಿಶಾಂಪತೇ || ಸ್ವಾಸ್ಯ ಭಾರ್ಯಾಮಗಸ್ತ್ಯಸ್ಮ
ಲೋಪಾಮುದ್ರಾನುಭಾಷತ | ಮಹಾರ್ಹಾಣಿವಿಸ್ವಜೈತಾನಿ ವಾಸಾಂಸ್ಯಾಭರಣಾನಿ ಚ ||
ತತಃ ಸಾ ದರ್ಶನೀಯಾನಿ ಮಹಾರ್ಹಾಣಿ ತನೂನಿ ಚ | ಸಮುತ್ಸರ್ಜ ರಂಭೋರೂರ್ವಸ-
ನಾನ್ಯಾಯತೇಕ್ಷಣಾ || ತತ್ಕ್ಷೀರಾಣಿ ಜಗ್ರಾಹ ವಲ್ಗಲಾನ್ಯಜಿನಾನಿ ಚ | ಸಮಾನವೃತಚೆಯಾಃ

ಚೇ ಬಭೂವಾಯತಲೋಚನಾ || ಗಂಗಾದ್ವಾರಮುಥಾಗಮ್ಯ ಭಗವಾನ್ಯುಷಿತತ್ರಮಃ | ಉಗ್ರ-
ಮಾತಿಷ್ಠತ ತಪಃ | ಸಹ ಸತ್ಯಾನುಕೂಲಯಾ || ಸಾ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯಾ ಬಹುಮಾನಾಚ್ಛೇ ಪತಿಂ
ಸರ್ಯಚರತ್ತದಾ | ಅಗಸ್ತ್ಯಶ್ಚ ಸರಾಂ ಪ್ರೀತಿಂ ಭಾರ್ಯಾ ಯಾಮಗಮುತ್ತಭುಃ || ತತೋ
ಬಹುತಿಥೇ ಕಾಲೇ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ವಿಶಾಂಶತೇ | ತಪಸಾ ದ್ಯೋತಿತಾಂ ಸ್ನಾತಾಂ
ದದರ್ಶ ಭಗವಾನ್ಯುಷಿಃ || ಸ ತಸ್ಯಾಃ ಪರಿಚಾರೇಣ ಶೌಚೇನ ಚ ದಮೇನ ಚ | ಶ್ರಿಯಾ
ರೂಪೇಣ ಚೆ ಪ್ರೀತೋ ನೈಥುನಾಯಾಜುಹಾವ ತಾಂ ||

(ಮಹಾಭಾರತ, ವನಪರ್ವ, ೯೪-೯೫)

ಅನಂತರ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುಷಿಯು ಸಂತಾನಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದನು. ಆದರೆ ತನಗೆ ಅನುರೂಪಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾರೂ ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ಅನಂತರ ತಾನೇ ತನಗನುರೂಪಳಾದ ಒಂದು ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಅವಳನ್ನು ಪುತ್ರೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾದ ವಿವರ್ಭರಾಜನಲ್ಲಿ ವೋಷಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು. ವಿವರ್ಭರಾಜನು ಅವಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂತುಷ್ಟನಾದನು. ಅವನ ಮಿತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಅವನನ್ನು ಇಂತಹ ಸುಂದರಳಾದ ಪುತ್ರಿಯ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಅಭಿನಂದಿಸಿದರು. ಅವಳಿಗೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟರು. ಅವಳು ವಿವರ್ಭರಾಜನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಳು. ಆಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬಂದು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿವರ್ಭರಾಜನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ಆಗ ಅವನು ಅದಕ್ಕೆಪ್ಪಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು ಶಪಿಸಿದಬಹು ದೆಂಬ ಭಯವುಂಟಾಗಿ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳಲುಕೋದವನು ಆಗ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯೇ ತಂದೆಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು ಅನಂತರ ವಿವರ್ಭರಾಜನು ಅವಳನ್ನು ನಿಧಿಪೂರೈಕವಾಗಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದನಂತರ ಅವಳನ್ನೂ ಸಹ ಮುಷಿನಿಯಮದಲಿಂಗಳೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿ ಅವಳ ಆಭರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕಳೆದು, ಅವಳೂ ಯತಿವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಅವಳು ಪತಿಯ ಮಾತಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಲ್ಬಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪತಿಗನುಕೂಲಳಾಗಿದ್ದಳು. ಇಂತಹ ಅನುರೂಪಳಾದ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಅವಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವಳೂ ಸಹ ಪತಿಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಗೌರವಮುಧಿಯಿಂದಲೂ ಅವನನ್ನು ಪಚರಿಸುತ್ತಾ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕಳಾಗಿದ್ದಳು ಒಂದುಸಲ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಮತುಸ್ನಾತಳಾದಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಅವಳ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ, ದೇಹಸೌಂದರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಪತಿ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲೂ ತುಷ್ಟನಾಗಿ, ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಗವನ್ನು ಬಯಸಿದನು ಎಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯು ಕರಿಣವಾದ ತಪಸ್ವಿನಿಂದ ವಿಶ್ವಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಪತಿಯ ಸಂಗವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿದಳು ಎಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದನೆಂದಿದೆ. ಉಳಿದ ಕಥೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ “ಮತುಸ್ನಾತಾಮ್ಯುಷಿಭಾರ್ಯಯಾಂ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಂ ಯಶಸ್ವಿನೀಂ | ಉಪಜಲ್ಪಿತುಮಾರೇಭೇ ರಹಸಂಯೋಗಕಾಮ್ಯಯಾ || ಎಂದಿರುವಂತೆಯೇ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲೂ ಸಹ “ತಪಸಾ ದ್ಯೋತಿತಾಂ ಸ್ನಾತಾಂ ದದರ್ಶ ಭಗವಾನ್ಯುಷಿಃ” ಎಂದಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗೂ, ಇತಿಹಾಸದ ವರ್ಣನೆಗೂ ಅಧಿಕವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಷಿಪುತ್ರಾ್ಯವಿಲಸಿತಂ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ನದಸ್ಯ—ನದನಸ್ಯ ಜಸಶಬ್ದಯಿತುರ್ಜಸಾಧ್ಯಯನಕತುಃ | ಜಸ, ಸ್ತೋತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಸುವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ತನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ಋಷೀರ್ನದೋ ಭವತಿ ನದತೇಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಣಃ”

(ನಿ. ೫-೨)

ಸ್ತುತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ನದ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿವೃನ್ನವಾದ ನದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಋಷಿಯೆಂದರ್ಥ. ಋಷಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಈ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ರಸದ್ಧಂಧರ್ವೀರಸ್ಯಾ ಚ ಯೋಷಣಾ ನದಸ್ಯ ನಾದೇ ಪರಿ ಸಾತು ಮೇ ಮನಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ನದಸ್ಯ, ನಾದೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನದಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತೋತುಃ ಎಂದೂ, ನಾದೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದವಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ತೋತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಉಪ್ತಂತೇ ಅಶ್ವಾ ಅಶ್ಯ ಇನಾಜಿಷು ನದಸ್ಯ ಕರ್ಣ್ಯಸ್ತುರಯಂತ ಆಶುಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೨೩೪-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವತೇ ಮೇಘಸ್ಯ | ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೇಘದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ನಿಃ ರಿಣಾತಿ—ರಿಣಾತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಗತ್ಯರ್ಥಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಒಟ್ಟು ಋಕ್ತನ ಅನ್ವಯವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಂದ ಪರಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ ಸಮಾಸಿಸುತ್ತಾಳೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ಮತದಂತೆ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯ ವಾಕ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಗ ದಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಲೋಪಿಸು, ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪುರೂಣಿ ದಸ್ಯೋ ನಿ ರಿಣಾತಿ ಜಂಭೈರಾದ್ರೋಚತೇ ವನ ಅ ವಿಭಾವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಂಯಮಿಯ ಪ್ರೇಮದಲ್ಲಿ ಕಾಮಸಂತ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಅದು ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಇತೇ, ಅಮುತೇ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನದಸ್ಯ—ಐದ ಅನ್ಯತ್ರೇ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ನಂದಿಗೃಹಪಚಾದಿಭ್ಯೋ—(ಋ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ರುಧತೆ—ರುಧಿರ ಆವರಣೇ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಶತುರನುನೋನಧ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಗನ್—ಗಮಲ್ಯ ಗತಾ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತ್ಥಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಬದುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ನೋ ನೋ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜಾತಃ—ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಾಂತಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಅ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಣಾತಿ—ರಿ ಗತಿರೇಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ-ಪ್ಲಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧೀರಾ—ನಜ್ ತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತಪ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಯತಿ—ಧೇಟ್ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ತಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಸಂತಮ್—ಶ್ವಸ ಪಾಣನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಧ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. | ೪ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ ನು ಸೋಮಂತಿತೋ ಹೃತ್ಸು ಸೀತಮುಪ್ ಬ್ರುವೇ |

ಯತ್ತೀನಾಗಶ್ಚಕ್ರನಾ ತತ್ಸು ನ್ಯುಳತು ಪುಲುಕಾಮೋ ಹಿ ಮುತ್ಯಃ || ೫ ||

! ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ | ನು | ಸೋಮಂ | ಅಂತಿತಃ | ಹೃತ್ಸು | ಸೀತಂ | ಉಪ್ | ಬ್ರುವೇ |

ಯತ್ | ಸೀಂ | ಆಗಃ | ಚಕ್ರನು | ತತ್ | ಸು | ನ್ಯುಳತು | ಪುಲುಕಾಮಃ | ಹಿ | ಮುತ್ಯಃ || ೫ ||

೪ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಅಥಾನಯೋದ್ವಂದ್ಯೋಃ ಸಂಭೋಗಸಂಲಾಪಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ತತ್ಪ್ರಾಯಸ್ಕಿತ್ತಂ ಚಿಕೀರ್ಷುರು-
ತ್ತರಾಭ್ಯಾವಾಹ | ಅನಯೋರ್ವಿನಿಯೋಗಃ ಶ್ವನಕೇನೋಕ್ತೇಃ | ಇಮಂ ನು ಸೋಮಮಿತ್ಯೇತೇ
ದ್ವೇ ಯಜಾ ಪ್ರಯತೋ ಜಪನ್ | ಸರ್ವಾನ್ತಾಮಾನವಾಪ್ನೋತಿ ಸಾಪೇಭ್ಯಕ್ಕ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ |
ಯುಗ್ಮಿ. ೧-೨೬. || ಇತಿ ||

ಉಪೇತ್ಯ ಮನಸಾ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಾರ್ಥಯತೇ | ಕಿಂ ಬ್ರವೀತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಯದಾಗೋ ಗುವೋಃ
ಕಾಮಪ್ರಲಾಪಶ್ರವಣನಿಷಯಂ ಸಾಪಂ ಚೈವ ಕೃತವಂತೋ ವಯಂ ತತ್ತಸ್ಮಾದಾಗಸಃ ಸ ಸೋಮಃ
ಸು ಸಮ್ಯಗ್ಮ್ಯುತು | ಸುಖಯತು | ಸಾಪಜನಿತದುಃಖಂ ಮಾ ಕರೋತ್ಪ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಹತ್ಪಾಪಮನುಭು-
ಜ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರಾರ್ಥನಯಾ ಕಥಂ ಉಸ್ಯತ ಇತಿ ಅತ ಆಹ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾನ್ಯತೋಽಪಿ ಮನುಷ್ಯಃ
ಪುಲುಕಾನೋ ಬಹುಕಾಮನಾನಾನ್ | ಅಲ್ಪೇನೈವ ಕರ್ಮಣಾ ಬಹುಕಾಮಾನಾಕಾಲಯತಿ | ಯಸ್ಮಾ-
ದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ಪರಿಹರೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಮಪವರ್ಜನೀಯತಯೋ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇವೇತ್ಯಾಹ |
ಪುಲುಕಾನೋ ಹಿ ಖಲು ಮರ್ತ್ಯಃ ಕಾಮಹತಃ ಸನ್ ಕಾಮೇನ ನಿರುದ್ಧ ಏವ ವರ್ತತೇ | ಅತಶ್ಚಯೋ-
ರುತ್ವೇಕೋಽಯುಕ್ತಃ | ತಚ್ಚೈವ ಶ್ರವಣದೋಷೋಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾದಿಕೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇನ ಸೋಮೇನ
ಪರಿಹರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಂ ಮಂತ್ರೇಶ್ವಂಧ್ರಪರೋ ನ್ಯಾಪ್ಯೇಯೋ ಮನಸೋಽಭಿ-
ಮಾನಿತಾಚ್ಚೈ ತಸ್ಯ ಸಾಪಸ್ಯಾಪಿ ಮನಸ್ಯೇವ ಸಂಭಾವಿತತ್ವಾತ್ | ಅಸ್ತಿಸ್ವಪ್ನೇ ಹೃತ್ಸು ಪೀತಂ ಹೃದಯಸ್ಥಿ-
ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸ್ವಪ್ನಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ | ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮನುಷ್ಯನು | ಪುಲುಕಾಮಃ—(ಅಲ್ಪಕರ್ಮದಿಂದ) ಹೆಚ್ಚು
ಲಾಭವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವನೋ | (ತತ್—ಆದುದರಿಂದ) | ಯತ್ ಸೀಂ—ಯಾವ ಈ (ಗುರುಪತ್ನಿಯರ
ಕಾಮಪ್ರಲಾಪ ಶ್ರವಣರೂಪವಾದ) | ಅಗಃ—ಪಾಪವನ್ನು | ಚೈವ—ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಯೋ | ತತ್—ಆ ಪಾಪ
ವನ್ನು | ಸು ಮ್ಯುತು—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಕರವಾಗಿ ಮಾಡಲಿ (ಪಾಪ ಜನಿತದೋಷವುಂಟಾಗದಂತೆ ಮಾಡಲಿ) ಎಂದು |
ನು—ಈಗ | ಹೃತ್ಸು ಪೀತಂ—ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೀತವಾದ (ಮನಸಾಪೀತವಾದ) | ಇಮಂ ಸೋಮಂ—
ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಅಂತಿತಃ—ಸಮೀಪದಿಂದ | ಉಪ ಬ್ರುವೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ | [ಅಥವಾ ಹೃತ್ಸು
ಪೀತಂ—ಹೃದಯಸ್ಥಿತವಾದ (ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ) | ಇಮಂ ಸೋಮಂ—ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನು | ಅಂತಿತಃ ಉಪ
ಬ್ರುವೇ—ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮನುಷ್ಯರು ಬಹುಕಾಮರು, ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮಿಂದ (ಶಿಷ್ಯನಿಂದ) ಕೃತವಾದ (ಗುರು ಗುರುಪತ್ನೀಕಾಮ
ಪ್ರಲಾಪ ಶ್ರವಣರೂಪ) ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸೆಂದು, ಮನಸಾಪೀತವಾದ ಈ ಸೋಮವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು
ತ್ತೇನೆ. (ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸೆಂದು ಬೇಡುತ್ತೇನೆ.)

English Translation.

(Pupil).—I beseech the Soma juice, which has been drunk in my heart, that it may fully expiate the sin we have committed : man is subject to many desires.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಪಾಪಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಅಗಸ್ತ್ಯಲೋಪಾಮುದೈಗಳ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆಯ ವಿಷಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪಾಪದ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ಮಾನವನ ಸಹಜವಾದ ದೋಷಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಟವಾದ ಕಾಮವೂ ಒಂದಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ದೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರಬಹುದು. ಮತ್ತು ಈ ಪಾಪಸಂಹಾರವು ಅಗಬೇಕಾದರೆ ಸಾಧನವಾವುದೆಂದರೆ ಸೋಮವನ್ನು ದೈವೀಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೇ ಆಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವೇ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿರಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರೇ ಈ ಋಕ್ಸಿಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಥಮತಃ,

ಅಗಃ—ಗುರ್ವೋಃ ಕಾಮಪ್ರಲಾಪಶ್ರವಣವಿಷಯಂ ಪಾಪಂ ಕೃತವಂತಃ ತಸ್ಮಾದಾಗಸಃ ಸುಖಯತು | ನಮ್ಮ ಗುರುಗಳ (ದಂಪತಿಗಳ) ಕಾಮಪ್ರಲಾಪದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

ಪುರುಕಾನೋ ಹಿ ಮರ್ತ್ಯಃ ಕಾಮದತಃಸನ್ ಕಾನೋನ ನಿರುದ್ಧ ಏವ ವರ್ತತೇ | ನಾನಾ ಕಾಮಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು ವಿಷಯೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೂ ಸಹ ನಿರುದ್ಧನಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಪಾಪದ ಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸೋಮವನ್ನು ದೈವೀಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೂಲಕ ಎಂದಿದೆ. ಸೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಸೋಮರಸವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನಾಗಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೋಮವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಮದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಸೋಮದೇವತೆಗೂ ಚಂದ್ರನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ದೈವೀಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥಕ್ಕೂ ಅವಕಾಶವಿದೆ.

ಸೋಮೇನಾದಿತ್ಯಾ ಬಲಿನಃ ಸೋಮೇನ ಪ್ರಥಿವೀ ಮಹೀ |

ಅಥೋ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಾಮೇಷಾಮುಪಸ್ಥೇ ಸೋಮ ಆಹಿತಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಸೋಮನಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವೆಂದರೂ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನು ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಪುಷ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿವರೂ ಸಹ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶತಸಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ,

ಬಿಷ ವೈ ಸೋಮೋ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮನ್ನಂ ಯಚ್ಚಂದ್ರಮಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೪-೫)

ಎಂದು ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸೋಮಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಕೆಳಗಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಮಾ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸೋಮೋ ವೈ ಚಂದ್ರಮಾಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೨-೧-೧-೨)

ಸೂರ್ಯ ಏವಾಗ್ನೇಯಃ | ಚಂದ್ರಮಾಃ ಸೌಮ್ಯಃ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೨-೨೪)

ಹೀಗೆ ನಾನಾಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೌಮ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೃತ್ಸು ಪೀತಂ ಇಮಂ ಸೋಮಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಸ್ಥಿತನಾದ ಎಂದರೆ ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಈ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಎಂದೂ ಸಹ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ,

ಉರುಷ್ಯಾ ಳೋ ಅಭಿಶಸ್ತ್ರೇಃ ಸೋಮ ನಿ ಸಾಹ್ಯಂಹಸಃ | ಸಪಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೯೧-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ “ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪನಾದರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಕಾಪಾಡು. ನಾವು ಮಾಡಿದ ಅಧವಾ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶಿಷ್ಯನು ತನ್ನ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ ಅರ್ಥವೇದದಲ್ಲಿ,

ಸೋಮೋ ಮಾ ದೇವೋ ಮುಂಚಿತು ಯಮಾಹುಕ್ಚಂದ್ರಮಾ ಇತಿ |

(ಅ. ವೇ ೧೧-೬ ೭)

ಯಾವ ದೇವನನ್ನು ಚಂದ್ರನೆಂದು ಸಕಲರೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಯೋ ಅಂತಹ ಸೋಮದೇವನು ನನ್ನನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವು ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ಇದೆ

ಪುಲಕಾಮಃ— ಪುಲಕಾಮಃ ಪುರುಕಾಮಃ ಪುಲಕಾಮೋ ಹಿ ಮರ್ತ್ಯಃ ಇತ್ಯೈನಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | (ನಿ. ೬-೪) ಪುರುಷನು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಕಾಮವುಳ್ಳ ವನೆಂದು ಮರ್ತ್ಯನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕಾಮಗಳಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಗುವ ಎಂದರೆ ಪಾಪವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ

ಆಗಃ—ಆಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಗಮೇಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪). ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಜ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿ ಆಗಃ ಎಂಬ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಫಲವಾಗಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ಈ ಪಾಪಸಂಸ್ಕಾರವೂ (ಅದಕ್ಕೆ ಫಲವೂ) ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ಬಂದೇ ತೀರುತ್ತದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾದುದರಿಂದ ಆಗಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹೃತ್ಯು—ಊದಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀತಮ್—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಘಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಸಾಜಹಾತಿ ಸಾಂ ಹಲಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರುವೇ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಗೀ—ಇಣೌ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಣ ಅಗೋಪರಾಧೇ ಚೆ (ಉ. ಸೂ ೪-೬೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ಆಗಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಯಮ—ದುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮ್ವಳತು—ಮ್ವಡ ಸುಖನೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಮ್ವಳಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಲುಕಾಮಃ—ಬಹುವ್ರೀಟಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾದಿಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಖನಮಾನಃ | ಖನಿತ್ರೈಃ | ಪ್ರಜಾಮಪತ್ಯಂ | ಬಲಮಿಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ | ವರ್ಣಾವ್ಯಸ್ಮಿರುಗ್ರಃ | ಪುಪೋಷ | ಸತ್ಯಾ | ದೇನೇಷ್ವಾತಿಷೋ | ಜಗಾಮ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ | ಖನಮಾನಃ | ಖನಿತ್ರೈಃ | ಪ್ರಜಾಂ | ಅಪತ್ಯಂ | ಬಲಂ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ | ವರ್ಣಾ | ವ್ಯಸ್ಮಿಃ | ಉಗ್ರಃ | ಪುಪೋಷ | ಸತ್ಯಾಃ | ದೇನೇಷು | ಅಶ್ವಿಷಃ | ಜಗಾಮ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಥ ವಿನಿಯುಕ್ತಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ದ್ವಿತೀಯಯಾ ಸೂಕ್ತೇ ಷಷ್ಠಾಂತೇನಾಸ್ಮಾಹ ||

ಅಯಮಗಸ್ತೋಃ ಮದ್ಗುರುಃ ಖನಿತ್ರೈಃ ಫಲಸ್ಯೋತ್ಪಾದನಸಾಧನೈರ್ಯಜ್ಞಸ್ಯೋತ್ಪಾದಿಭಿಃ ಖನಮಾನಃ ಫಲಮುಭಿತಮುತ್ಪಾದಯನ್ ಪ್ರಜಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಮಪತ್ಯಂ ಕುಲಸ್ಯಾಪತನಸಾಧನಂ ಪುತ್ರಾದಿಕಂ ಬಲಂ ಚೇಚ್ಛಮಾನಃ ಸನ್ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಜಾಂ ಭೃತ್ಯಾದಿರೂಪಾಂ ಚೇಚ್ಛನ್ | ಬುಷಿರತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟ್ವಾ ಮಹಾನುಭಾವ ಉಗ್ರ ಉದ್ಗೂರ್ಣಃ ಸಂಸಾರೇ ಸಂಚಿರನ್ನಪ್ಯ-ಸಾಪಃ ಸನ್ನಿಭೌ ವರ್ಣೌ ವರ್ಣನೀಯಾನಾಕಾರೌ ಕಾಮಂ ಚಿ ತಪಶ್ಚ ಪುಷೋಷ | ಸತ್ಯಾ ಅಶಿಷೋ ದೇವೇಷು ದೇವೇಭ್ಯೋ ಜಗಾಮ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾನ್ | ಯತೋಽಯಂ ಮಹಾನುಭಾವಸ್ತಸ್ಮಾ-ದಸ್ಮಾನ್ನಾತಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಖನಿತ್ರೈಃ—ಫಲೋತ್ಪಾದನಸಾಧನಗಳಾದ ಯಜ್ಞ ಸ್ಯೋತ್ಪಾದಿಗಳಿಂದ | ಖನಮಾನಃ—ಅಭಿಮತಫಲೋ-ತ್ಪಾದನೆ ಮಾಡುವವನೂ | ಪ್ರಜಾಂ—ಭೃತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜೆಯನ್ನೂ (ಸಂತತಿಯನ್ನು) | ಅಪತ್ಯಂ—ಕುಲೋದ್ಧಾರಕರಾದ ಪುತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳನ್ನೂ | ಬಲಂ (ಚಿ)—ಬಲವನ್ನೂ | ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಚ್ಛಿಸುವವನೂ | ಬುಷಿಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟೃವೂ | ಉಗ್ರಃ-- (ಸಂಸಾರ ಮುಗ್ಧನಾದರೂ) ಪಾಪರಹಿತನೂ ಆದ | ಅಗಸ್ತ್ಯಃ--ನಮ್ಮ ಗುರುವಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು | ಉಭೌ ವರ್ಣೌ—ಕಾಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ | ಪುಷೋಷ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದನು : (ಮತ್ತು) | ದೇವೇಷು—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಂದ) ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲಗಳಾದ | ಅಶಿಷಃ—ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು | ಜಗಾಮ—ಹೊಂದಿದನು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞ, ಸ್ತುತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಭಿಮತಸಾಧಕನೂ, ಪುತ್ರ, ಭೃತ್ಯ, ಬಲಾದಿಕಾಮಿಯೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯದ್ರಷ್ಟೃವೂ, ಸಂಸಾರಮುಗ್ಧನಾದರೂ ಪಾಪರಹಿತನೂ ಆದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಕಾಮ ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸುಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸತ್ಯಫಲಗಳಾದ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳನ್ನು (ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ) ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ.

English Translation.

Agastya, a venerable sage, working with (fit) implements, desiring progeny, offspring, and strength, practised both classes (of obligations), and received true benedictions from the gods.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಬುಷಿರುಗ್ರಃ ಪುಷೋಷ—ಅಗಸ್ತ್ಯಮುಷಿಯು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಕಾಮಂ ಚಿ ತಪಶ್ಚ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ

ದ್ವಾರಿ. ಅಥವಾ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತುಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಕಾಮದ ಫಲವು, ಅಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವೂ ತಪಸ್ಸಿನ ಫಲವು. ಈ ಎರಡು ಫಲಗಳನ್ನೂ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸಿದನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸತ್ತ್ವವಿರಬೇಕು. ಅದರ ಮಹತ್ತ್ವವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವನ ಉತ್ತತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಪುತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯೆರಡೂ ಸೇರಿ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದುದು ಹೇಗೆ ಮತ್ತು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತಯೋರಾದಿತ್ಯಯೋಃ ಸತ್ರೇ ದೃಷ್ಟ್ವಾಶ್ವರಸಮುವರ್ಶೀಂ |
 ರೇತಶ್ಚ ಸ್ಥಂದ ತತ್ಕುಂಭೇ ನೃಪತದ್ವಾಸತೀವರೇ ||
 ತೇನೈವ ತು ಮುಹೂರ್ತೇನ ವೀರ್ಯವಂತಾ ತಪಸ್ವಿನಾ |
 ಅಗ್ರಸ್ತ್ರೋಶ್ಚ ವಸಿಸ್ತಶ್ಚ ತತ್ರರ್ಷೀ ಸಂಬಭೂವತುಃ ||
 ಬಹುಧಾ ಪತಿತಂ ರೇತಃ ಕಲಶೇ ಚ ಜಲೇ ಸ್ಥಲೇ |
 ಸ್ಥಲೇ ವಸಿಷ್ಠಸ್ತು ಮುನಿಃ ಸಂಭೂತ ಋಷಿಸತ್ತಮಃ ||
 ಕುಂಭೇ ತ್ವಗ್ರಸ್ತ್ರಃ ಸಂಭೂತೋ ಜಲೇ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಮಹಾದ್ಭುತಿಃ |
 ಉದಿಯಾಯ ತತೋಽಗ್ರಸ್ತ್ರಃ ಶಮ್ಯಾಮಾತ್ರೋ ಮಹಾತಪಾಃ ||
 ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚ್ಛತೇ |
 ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ಯುಷಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಪಿ ಹಿ ಮೀಯತೇ ||
 ಕುಂಭ ಇತ್ಯಭಿಧಾನಂ ಚ ಪರಿಮಾಣಸ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೫-೧೪೯ ರಿಂದ ೧೫೪)

ಈ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸತ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವರಸ್ತ್ರೀಯಾದ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮೋಹ ಗೊಂಡರು. ಆಗ ಅವರ ರೇತಸ್ಸು ಸ್ವಲಿತವಾಗಿ ವಸತೀವರಿಯಿರತಕ್ಕ ಕುಂಭದೊಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತು.

ತಸ್ಯಾ ದರ್ಶನಾನ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋ ರೇತಶ್ಚ ಸ್ಥಂದ |

(ನಿ. ೫-೧೩)

ಆ ಒಡನೆಯೇ ವಸಿಷ್ಠ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಸ್ತ್ರ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ತಪಸ್ವಿಗಳೂ ವೀರ್ಯವಂತರೂ ಆದ ಋಷಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಎಂದರೆ, ರೇತಸ್ಸು ಕುಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಉದಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ ಸಹ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿತು. ಅದರಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಋಷಿಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವಸಿಷ್ಠನು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು. ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ಕುಂಭದಿಂದಲೂ, ಮತ್ಸ್ಯವು ಉದಕದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ತಮ್ಯಾ ಮಾತ್ರವುಳ್ಳವನಾದನು. ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂದೂ ದೇಸರುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನ ಉತ್ತತ್ತಿರೂಪವಾದ ಕಥೆಯಿದೆ. ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಅಗ್ರಸ್ತ್ರನು ಅವರೀರ್ವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದೇ ಇರಬೇಕು. ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಮಾಂ ವಾಂ ಮಿತ್ರಾವರಣಾ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಮಿಷಂ ನ ಕೃಣ್ಣೇ ಅಸುರಾ ನವೀಯಃ |

ಇನೋ ವಾಮನ್ಯಃ ಪದವೀರದಬ್ಧೋ ಜನಂ ಚ ಮಿತ್ರೋ ಯತತಿ ಬ್ರುವಾಣಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೬-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಈ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ಮಿತ್ರವರುಣರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಗುಣಗಳೇ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ-

ವಾಗೇವಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರಾಣೋದಾನೌ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೨-೧೩)

ಮಿತ್ರನು ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಉದಾನಸ್ವರೂಪನು ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ,

“.... ಸ ಪ್ರಾಣಃ ತಚ್ಚಕ್ಷುಃ ಸ ಅದಿತ್ಯಸ್ತದೇತತ್ತೇಜೋಽನ್ನಾಮೃತೈಶ್ಚಾಸೀತ ತೇಜಸ್ವ್ಯನ್ನಾದೋ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ”

(ಛಾ. ಉ ೩-೧೩-೧)

ಪ್ರಾಣವೇ ಅದಿತ್ಯರೂಪನು ಅದನ್ನು ಅನ್ನವೆಂದೂ ತೇಜೋರೂಪವೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಅನ್ನಾಧ್ಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಇದು ಐಹಿಕ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗುಣವು. ಈ ಐಹಿಕಸಂಪತ್ತನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮಿತ್ರನ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ವರುಣನ ಗುಣವಾದ ಉದಾನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

“... ಸ ಉದಾನಃ ಸ ನಾಯುಃ ಸ ಆಕಾಶಸ್ತದೇತದೋಜಶ್ಚ ಮಹಶ್ವೇತ್ಯುಶಾಸೀತೌ- ಜಸ್ವೀ ಮಹಸ್ವಾನ್ನವತಿ ಯ ಏವಂ ನೇದ” (ಛಾ ಉ. ೩-೧೩-೫)

ಉದಾನವೇ ನಾಯುಕಾಶಸ್ವರೂಪವು. ಅದನ್ನೇ ಓಜೋರೂಪವೆಂದೂ ಮಹದ್ಗುಣವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಇದು ವರುಣನ ಗುಣವು ಇದನ್ನು ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಪಡೆದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಕೃತೂದಪ್ತೌ ಹ ವಾ ಅಸ್ಯ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ | ಏತನ್ನಧ್ಯಾತ್ಮಂ ಸ ಯದೇವ ಮನಸಾ ಕಾಮ- ಯತ ಇದಂ ನೇದ ಸ್ಯಾದಿದಂ ಕೌರ್ವೀಯೇತಿ ಸ ಏವ ಕೃತುರಥ ಯದಸ್ಮೈ ತತ್ಸಮ್ಯಧ್ಯತೇ ಸ ದಕ್ಷೋ ಮಿತ್ರ ಏವ ಕೃತುರ್ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಮಿತ್ರಃ ಕ್ಷತ್ರಂ ವರುಣೋಽಭಿ- ಗಂತ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮ ಕರ್ತಾ ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ || (ಶ. ಬ್ರಾ. ೪-೧-೪-೧)

ಮಿತ್ರಾವರಣದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನು ಸಂಕಲ್ಪರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪನು. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡುವುದು ಮಿತ್ರನ ಕಾರ್ಯ. ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು ವರುಣನ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು, ಮಿತ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಕ್ಷತ್ರರೂಪನು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಕೃತುರೂಪನು ಮತ್ತು ವರುಣನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ದಕ್ಷನು. ಮತ್ತು,

ಅಯಂ ವೈ ಲೋಕೋ ಮಿತ್ರಃ ಅಸೌ ವರುಣಃ |

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧೨-೯-೨-೧೨)

ಮಿತ್ರನು ಇಹ ಲೋಕರೂಪನು, ವರುಣನು ದಿವ್ಯಲೋಕಸ್ವರೂಪನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಇದೇ ಅಂಶಗಳು ಇವರ ಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಪುತ್ರಾದಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಐಹಕಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಧರ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿ ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದನು ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಷ್ಠನು ಗುರುವಿನ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಋಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತಪಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದರಿಂದ ಇವನು ಋಷಿಯೆಂದು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಋಷಿಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಋಷಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ತಿಳಿಸಿದೆ

“ಅಸದ್ವ್ಯಾ ಇದಮಗ್ರಾ ಅಸೀತ್ | ತದಾಹುಃ ಕಿಂ ತದಸದಾಸೀದಿತ್ಯೈಷಯೋ ವಾವ ತೇಗ್ರೇ-
ಸದಾಸೀತ್ತದಾಹುಃ ಕೇ ತ ಋಷಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಋಷಯಸ್ತೇ ಯತ್ಪುರಾಸ್ವಾತ್ಸವಃ
ಸ್ವಾದಿದಮಿಚ್ಛಂತಃ ಶ್ರವೇಣ ತಸಸಾರಿಷಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯವಯಃ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೧-೧)

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವತ್ತು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಿರು ಈ ಋಷಿಗಳೇ ಆ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಋಷಿಗಳಾರೆಂದರೆ ಅವರಿ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣರು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಚ್ಛಿಸಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ಶ್ರಮಿಸಿದರು ಅದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಋಷಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಋಷಿ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (ತಪಸಾರಿಷಂಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಯವಯಃ) ಮತ್ತು,

“ .....ತ್ವಯ ತಂತುನೇತಮಿತಿ ಯೋಽಸಾವ್ಯಪಿಭಿಸ್ತಂತುತ್ವತನೇತದಾಹ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೬-೩-೨೨)

ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞತಂತುವನ್ನು ನೂತರು, ಜಗತ್ತಿನ ವಿಸ್ತೃತಿಗೆ ಕಾರಣರಾದರು ಎಂದು ಋಷಿಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಮೂಲನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

“ ಪ್ರಾಣಾ ವಾ ಋಷಯಃ ಪ್ರಥಮಜಾಸ್ತದ್ಧಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಥಮಜಂ ”

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೮-೬-೧-೫)

ಎಂದು ಋಷಿಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನವಾದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ವಾಚಸ್ಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ,

“ ಋಷತಿ ಜ್ಞಾನೇನ ಸಂಸಾರಪಾರಂ ”

ಸಂಸಾರಪಾರವನ್ನು ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕ ದಾಟುವುದರಿಂದ ಋಷಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಋಷಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಋಷಿಗಳು ಮೂಲಕಾರಣರೆಂದೂ, ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಇದ್ದವೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನ ವರ್ಣನೆಯಿರುತ್ತದೆ. “ ಉಭೌ ವರ್ಣೌ ಪುಷೋಷ ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಾಮಸಂತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಶಕ್ತಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯುಷೀ (ಯುಷ್) ಗತೌ | ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಋಷಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ವಚನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲದೇ ದೃಶ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ಋಷಿಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ Sanskrit-English Dictionary ಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿ ಯುಷಿಕ್ಯತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಎರಡು ಆಧಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, Causing to see, enlightening ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ಇಮಾಮುಗ್ಧೇ ಶರಣಂ ಮೀಮ್ಯಸೋ ನ ಇಮಮಧ್ಯಾನಂ ಯಮಗಾಮ ದೂರಾತ್ |

ಅಸಿಃ ಸಿತಾ ಪ್ರಮತಿಃ ಸೋಮ್ಯಾನಾಂ ಭೃಮಿರಸ್ಯೃಷಿಕ್ಯನ್ಮತ್ಯಾನ್ಯಾಂ ||

(ಮು ಸಂ. ೧-೩೧-೧೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಯುಷಿಕ್ಯತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನಕಾರೀ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯುಷಿಮನಾ ಯ ಯುಷಿಕ್ಯತ್ಸರ್ವಾಃ ಸಹಸ್ರೇಣೇಫಃ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ |

ತ್ವತೀತಿಯಂ ಧಾಮ ಮಹಿಷಃ ಸಿಷಾಸನ್ಮೋ ವಿರಾಜಮನು ರಾಜತಿ ಪ್ಪೌಷ್ ||

(ಮು ಸಂ ೯-೯೬-೧೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯುಷಿಮನಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವದರ್ಶನಶೀಲ ಮನಸ್ಕಃ ಎಂದೂ, ಯುಷಿಕ್ಯತ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಸ್ಯ ದರ್ಶನಕರ್ತಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಲೌಕಿಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದರ್ಶನ ವೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದುದರಿಂದ ಅವನು ಯುಷಿಯೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲಾತ್ಮಕವಾದ (ಆಶಿಷಃ) ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಹ ೧-೧೮೦-೨ ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಮಂ ನು ಸೋಮಮಿತ್ಯೇತೇ ದ್ವೇ ಯುಚೌ ಪ್ರಯತೋ ಜಪನ್ |

ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನನಾಪ್ನೋತಿ ಸಾವೇಭ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಮುಚ್ಯತೇ ||

(ಮುಗ್ಧಿಧಾನಂ ೧-೧೪೭)

ಇಮಂ ಸೋಮಂ, ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಸಹ ಪ್ರಯತ್ನಮಾನನನಾಗಿ ಪರಿಸಿದರೆ ಮಾನವನಿಗೆ ಸಕಲವಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು ಮತ್ತು ಅವನು ಪಾಪದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮುಗ್ಧಿಧಾನವು ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಖನಮಾನಃ—ಖನು ಅವಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಖನಿತ್ಯೈಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತು. **ಉಷಿಖನಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್**—(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಡಾಗನು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಚ್ಛಮಾನಃ—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. **ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕಾರಾಂತಾದೇಶ. **ಅನೇಮುಕ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇಶ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಆನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪುಪೋಷ್—ಪುಷ ಪುಷ್ಪೌ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುವ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಥ ಚತುರ್ವಿಂಶೋನುವಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ದಶಚ್ಛಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಠಭಂ | ತುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮಾದಿಸೂಕ್ತಪಂಚಿಕಮಾಶ್ವಿನಂ | ಯುವೋರ್ದಶಾಶ್ವಿನಂ ವಾ ಇತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಏತದಾದೀನಿ ತೃತೀಯವರ್ಜಿತಾನಿ ಪಂಚ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭೇ ಛಂದಸಿ ವಿನಿಯುಕ್ತಾನಿ | ಅಥಾಶ್ವಿನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ತಶ್ಚಂ | ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ಪಂಚಾನಾಂ ತೃತೀಯಮುದ್ಧರೇಶ್ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ **ಯುವೋ ರಜಾಂಸಿ** ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಮೊದಲನೆಯದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ಯಮ ಸುಷಿಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ **ತು ಹಿ** ಮೊದಲಾದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿನ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—**ಯುವೋರ್ದಶಾಶ್ವಿನಂ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಐದು ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ (೧೮೨ ನೆಯ ಸೂಕ್ತ) ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ೧೮೦, ೧೮೧, ೧೮೩, ೧೮೪ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ **ಅಥಾಶ್ವಿನ** ಎಂಬ ಖಂಡದ **ಯುವೋ ರಜಾಂಸೀತಿ ಪಂಚಾನಾಂ ತೃತೀಯಮುದ್ಧರೇಶ್** ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೫).

ಸೂಕ್ತ—೧೮೦

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ್—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೦ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೩—೨೪ ||

|| ಸೂಕ್ತ ದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ - ೧೦ ||

|| ಮುಖೀ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನಾ ||

|| ಭಂದೇ—ತ್ರಿಪ್ತುಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವೋ ರಜಾಂಸಿ ಸುಯಮಾಸೋ ಅಶ್ವಾ ರಥೋ ಯದ್ವಾಂ ಪರ್ಯರ್ಣಾಂಸಿ
ದೀಯತ್ |

ಹಿರಣ್ಮಯಾ ವಾಂ ಪವಯಃ ಪುಷ್ಪಾಯನ್ಮಧ್ವಃ ಸಿಬಂತಾ ಉಷ್ವಸಃ ಸಚೇಥೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವೋಃ | ರಜಾಂಸಿ | ಸುಯಮಾಸಃ | ಅಶ್ವಾಃ | ರಥಃ | ಯತ್ | ವಾಂ | ಪರಿ | ಅರ್ಣಾಂಸಿ |
ದೀಯತ್ |

ಹಿರಣ್ಮಯಾಃ | ವಾಂ | ಪವಯಃ | ಪುಷ್ಪಾಯನ್ | ಮಧ್ವಃ | ಸಿಬಂತಾ | ಉಷ್ವಸಃ | ಸಚೇಥೇ ಇತಿ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವೋರ್ಯುವಯೋರಶ್ವಾ ರಥವೋಧಾರೋ ರಜಾಂಸಿ ರಂಜಕಾಲ್ಲೋಕಾನ್ ಸುಯಮಾಸಃ ಶೋಭನನಿಯಮನಾಃ | ಲೋಕತ್ರಯಸಂಚಾರಿಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕದೇತಿ ಆದ | ಯದ್ಯದಾ ವಾಂ ರಥೋರ್ಯುಷ್ಯರಣೇಯಾನಭಿಮತದೇಶಾನ್ ಪರಿ ದೀಯತ್ ಪರಿಗಚ್ಛೇತ್ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಛತಿ ನಾ | ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ದೀಯತಿಗೃತಿಕರ್ಮಾ ದೀಯತಿ ತಕೃತಿ ತತ್ಕರ್ಮಸು ಪಾಲಾತ್ | ಕಿಂಚಿ ರಥಾಗಮನಕಾಲೇ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಪವಯೋ ವಜ್ರಾ ರಥನೇಮಯೋ ವಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಾಃ ಪುಷ್ಪಾಯನ್ | ಪುಷ್ಪಂತ್ಯಭಿಮತಂ | ಯದ್ವಾ | ಹಿರಣ್ಮಯಾನಿ ಪವಯೋ ಮಧುಪಾತ್ರಾಣಿ ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಮರ್ಥಾಯ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಯುವಾಂ ಮಧ್ಯೋ ಮಧುನೋ ಮಧುಸದೃಶಸ್ಯ ಸೋಮರಸಸ್ಯ || ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಸೋಮರಸಂ ಸಿಬಂತಾನಾಸ್ಮಾದಯಂತಾವುಷಸ ಉಷಃಸಂಬಂಧಿನಿ ಕಾಲೇ ಸಚೇಥೇ | ಯಜ್ಞಂ ಸಂಗಚ್ಛೇಥೇ | ಆತ್ರ ಕ್ರಮೋ ನ ವಿವಕ್ಷಿತಃ | ಉಷಃಕಾಲ ಏವಾಗತ್ಯ ಮಧುರಂ ಸೋಮರಸಂ ಸಿಬಂತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರಥಃ—
ರಥವು | ಅರ್ಣಾಂಸಿ—ಅಭಿಮತದೇಶಗಳಿಗೆ | ಪರಿ ದೀಯತ್—ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗುತ್ತದೆಯೋ | (ತದಾ—ಆಗ)
ಯುಂವೋಃ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಅಶ್ವಾಃ—ರಥಾಶ್ವಗಳು | ರಜಾಂಸಿ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ | ಸುಯಮಾಸಃ—
ನಿಯತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವು | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ |
ಪವಯಃ—ವಜ್ರಾಯುಧಗಳು ಅಥವಾ ರಥನೇಮಿಗಳು | ಪುಷಾಯನ್—ಅಭಿಮತಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ
(ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ) | [ಅಥವಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ | ಪವಯಃ—ಮಧುಪಾತ್ರೆಗಳು
ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಪುಷಾಯನ್—(ಅಭಿಮತವಾದ ಮಧುವನ್ನು) ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ] (ಆದುದ
ರಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರು) ಮಧ್ವಾಃ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬಂತೌ—ಪಾನಮಾಡುವವರಾಗಿ |
ಉಷಸಃ—ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಸಚೇಥೇ—(ಯಜ್ಞವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಹೊರಟಾಗ, ನಿಮ್ಮ ರಥಾಶ
ಗಳು ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ, ಈ ರಥಾಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ನಿಮ್ಮ ಆಯುಧ
ಗಳು ಅಥವಾ ರಥನೇಮಿಗಳು ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ (ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ಮಧುಪಾತ್ರೆಗಳು ನಿಮಗೆ
ಇಷ್ಟವಾದ ಮಧುವನ್ನು ಸೇಚನಮಾಡುತ್ತವೆ), ಆದುದರಿಂದ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ, ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು
ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation.

Ashwins, your horses are traversers of the (three) regions, when your
chariot proceeds to (its desired) quarters: the golden fellies of your wheels
grant (whatever is wished for). drinking the Soma juice, you participate in
the morning (rite).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಥಃ—ರಥಃ ರಂತತೇರ್ಗತಿರ್ತಮಃ | ಸ್ಥಿರತೇರ್ವಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ | ರಮಮಾನೋಽ-
ಸ್ಥಿಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತೀತಿ ವಾ | ರಪತೇರ್ವಾ ರಸತೇರ್ವಾ ||

(ನಿ. ೯-೧೧)

ಗತಿ ಅಥವಾ ವೇಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವರ್ಣವ್ಯುತ್ಪಯ
ವಾಗಿ ಸ್ಥಿರ ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹರ್ಷಪಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾ
ಗಲಿ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ರಪ್ ಅಥವಾ ರಪ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತ
ಕಾರರು,

ವನಸ್ಪತೇ ವೀಡ್ಯಂಗೋ ಹಿ ಭೂಯಾ ಅಸ್ತತ್ಪಾ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರಃ |
ಗೋಭಿಃ ಸನ್ನದ್ಯೋ ಅಸಿ ವೀಳಯಸ್ತಾಸ್ಥಾ ತೇ ಜಯತು ಜೇತ್ಯಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೭-೨೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಹರಿಸಿ ರಥ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ [ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡತಕ್ಕ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಈ ಪದದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದೇಶನವಾಗಿದೆ.] ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಅದಿತ್ಯಸರ್ಯಾಯನಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು. (ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨)

ರಜಾಂಸಿ—ರಜೋ ರಜ್ಯತೇಜ್ಯೋತೀ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ ಉದಕಂ ರಜ ಉಚ್ಯತೇ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | (ಋ. ೪-೧೯) ಬೆಳಗು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಜಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೂ ಉದಕವೆಂದೂ ಮತ್ತು ಲೋಕಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಜಾಂಸಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ಚರಂತಿ ತಸ್ಯನೋ ದಿವಃ ಸಮ್ರಾಜಾ ಪಯಾ ನ ಉಪ್ಪತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಲೋಕಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತದ ೧೦ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೪೪ ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿ,

ಅಬ್ಜಾಮುಕ್ತ್ಯು ರಹಿಂ ಗ್ಯಣೇಷೇ ಬುಧ್ನೇ ನದೀನಾಂ ರಜಸ್ಸು ಷೀದನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೪-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದಕೇಷು,—ಉದಕಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ಮತ್ತು ೧೨ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೭ ನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ,

ವಿತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಉಪಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಚತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ರಜಸಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಶ್ರೀಣಿ ಭಾಂತಿ ರಜಾಂಸ್ಯು ಯತೈದಾನಿ ತು ತೇಜಸಾ |

ಎಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನೂ ನರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮೂರು ಲೋಕಗಳ ಸರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿ ರಜಾಂಸಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಜಃ, ರಜಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕಸರ್ಯಾಯನಾದ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಯನ್ಮಾ ಸೋಮಾಸೋ ಮಮದನ್ಯದುಕ್ಯೋಭೇ ಭಯೇತೇ ರಜಸೀ ಅಪಾರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೪೨-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿದ್ದು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕನಾದ ಅರ್ಥವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ, ಎಂದರೆ,

ಅಹಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣಮಹರರ್ಜಾಸಂ ಚಿ ವಿ ವರ್ತೇತೇ ರಜಸೀ ವೇದ್ಯಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ರಜಸೀ ಜಗದ್ವೆಂಜಯಂತೌ ಎಂದು ಧಾತುವಿನ ಮೂಲಾರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪವಯೇ—ಪವಿ ಶಬ್ದವು ಪಾಪಾಢುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೨೩) ವಜ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧೧) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ—ಪವೀ ರಥನೇಮಿಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಭೂಮಿಂ | (ನಿ ೫-೫) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದ ರಥಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ,

ಉತ ಪನ್ಯಾ ರಥಾನಾಮದ್ವಿಂ ಭಿಂದಂತ್ಯೋಜಸಾ |

(ಋ ಸಂ. ೫-೫೨-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಥನೇಮಿಯೆಂಬರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಲ್ಯವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

ಪಾವೀರವೀ ತನ್ಯತುರೇಕಸಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಪಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಎಂಬಃಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಪವೀ ತಲ್ಯೋ ಭವತಿ ಯದ್ವಿಪುನಾತಿ ಕಾಯಂ ತದ್ವತ್ಪವೀರಮಾಯುಧಂ ತದ್ವಾನಿದ್ರೈ ಪವೀರವಾನ್ | ದೇಹವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪವೀರವಾನ್ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿ,

ಯೋ ಜನಾನ್ ಮಹಿಷಾ ಇವಾತಿತಸೌ ಪವೀರವಾನ್ | ಉತಾಪವೀರವಾನ್ ಯುಧಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೦-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ಪವಯೇ—ವಜ್ರಾ, ರಥನೇಮಯೋ ವಾ ಎಂದು ನೈಕಲ್ಪಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಯುವೋಜಿ—ಷಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ದ್ವಿವಚನ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಯೋಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿ ಗೆ ಲೋಪ ಉದಾತ್ತ ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಯಮಾಪಃ—ಅದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಭಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜನೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧ ೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ದೀಯತ್—ದೀಯ ಗತ್. ಛಾಂದಸ್ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ- (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೀಯತಿ, ತಕತಿ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ಥಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ—ಉತ್ಕೃಷ್ಣಾ ವಾಸ್ತೃಷ್ಣಾ ವಾಸ್ತೃಷ್ಣಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಾರಲೋಕ ಬಂದು ನಿವಾತನಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಾನುದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ವಾದಾಗ ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರೃಷಾಯನ್—ಪ್ರೃಷ ಪ್ಲಷ ಸ್ವೇಹನಸೇಚನಪೂರಣೇಷು. ಧಾತು ಕ್ರಾೃದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಇತಶ್ಚಲೋಪಃ—(ಪಾ ಸೂ ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಾಯಜಾದೇಶ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಯಣಾದೇಶ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ಷೀ ಬಂದಿದೆ.

ಪಿಬಂತಾ—ಪಾ ಪಾನೇ ಧಾತು ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಚೇಘೇ—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನವತ್ಯಸ್ಯಾವ ನಕ್ಷತ್ರೋ ಯದ್ವಿಪತ್ಯನೋ ನರ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ |
 ಸ್ವಸಾ ಯದ್ವಾಂ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ ಭರಾತಿ ವಾಜಾಯೇಟ್ಟೀ ಮಧುಪಾವಿಷೇ ಚ |

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವಂ | ಅತ್ಯಸ್ಯ | ಅವ | ನಕ್ಷತ್ರಃ | ಯತ್ | ವಿಶ್ವತ್ಯನಃ | ನರ್ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ |
 ಸ್ವಸಾ | ಯತ್ | ವಾಂ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ | ಇತಿ | ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ | ಭರಾತಿ | ವಾಜಾಯ | ಈಟ್ಟೀ |
 ಮಧುಪಾ | ಇಷೇ | ಚ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಯದತ್ಯಸ್ಯಾತನಶೀಲಸ್ಯ ಸತತಸಂಬಾರಿಣೋ ವಿಪತ್ಯನೋ ವಿವಿಧಗಮನಸ್ಯ ವಿಚಿತ್ರಗಮನಸ್ಯ ವಾ ನರ್ಯಸ್ಯ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಹಿತಸ್ಯ ಪ್ರಯಜ್ಯೋಃ ಪ್ರಕರ್ಮೇಣ

ಪೂಜ್ಯಸ್ಯ || ಏತಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ ಸಷ್ಯಂತಾನಿ || ಉಕ್ತರೂಪಂ ರಥಮವಾವಸ್ತಾತ್ತೈದುದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ
ನಕ್ಷತ್ರಃ ನ್ಯಾಪ್ನುರ್ಭೋ ದೇವಯಜನಂ ಗಂತುಂ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯದಾ ಹೇ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಿಃ ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯಾ
ಸರ್ವದೋದ್ಗೂರ್ಣಾ ವಾ ನಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಸಾ ಸ್ವಸ್ಯಸ್ಥಾನೀಯೋ ಸ್ವಯಂಸಾರಿಣೇ ವೋಷಾ
ಭರಾತಿ ಪೋಷತೇ ತ್ವದಾಗಮನಾಯ ಪ್ರಭಾತಂ ಕರೋತಿ | ಯದಾ ಹೇ ಮಧುಪೌ ಮಧುರಸ್ಯ
ಸೋಮರಸಸ್ಯ ಪಾತಾರೌ ಯುವಾಂ ಯಜಮಾನೋ ವಾಜಾಯ ಬಲಾಯ ಗಮನಾಯ ನೇಷೇ
ಪ್ರಭೂತಾನ್ನಾಯೇಟ್ಟೀ ಸ್ತೌತಿ | ತದಾ ರಥಂ ಪ್ರಾಪ್ನುಥ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಯತ್— ಯಾವಾಗ |
ಅತ್ಯಸ್ಯ— ಸತತಗಮನಶೀಲವೂ | ವಿವತ್ಪನಃ— ವಿವಿಧ (ವಿಚಿತ್ರ) ಗತಿಯುಳ್ಳವೂ | ನರ್ಮಸ್ಯ— ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತ
ಕರವೂ | ಪ್ರಯೇಜ್ಯೋಃ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪೂಜ್ಯವೂ (ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು) | ಅವ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ನಕ್ಷತ್ರಃ—
(ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗುತ್ತೀರೋ | (ಕಿಂ ಚ— ಮತ್ತು) | ಯತ್— ಯಾವಾಗ | (ಹೇ)
ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಿಃ — ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯರಾದ (ಸರ್ವದಾ ಉಗ್ರರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ |
ಸ್ವಸಾ— ಸ್ವಸ್ಯಸ್ಥಾನೀಯಳಾದ (ಸ್ವತಃ ಗಮನಕಕ್ರಿಯುಳ್ಳ) ಉಷೋದೇವಿಯು | ಭರಾತಿ— (ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಪೋಷಿಸು
ತ್ತಾಳೋ (ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕಲ್ಪಗಿ ಬೆಳಕುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೋ) | (ತದಾ— ಆಗ) | (ಹೇ) ಮಧುಪೌ— ಸೋಮ
ರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | (ನಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ವಾಜಾಯ— ಬಲ ಅಥವಾ
ಗಮನಕಲ್ಪೋಸ್ಕರ (ಮತ್ತು) | ಇಷೇ ಚ— ಪ್ರಭೂತಾನ್ನ ಕ್ಷೋದಿಸಲೋ | ಈಟ್ಟೀ— (ಯಜಮಾನನು) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

2 ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯರೂ, ಸೋಮಪಾತ್ಯಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ಸತತಗಮನಶೀಲವೂ, ವಿವಿಧ
ಗತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತಕರವೂ, ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವು, ನಿಮಗೆ ಸ್ವಸ್ಯಸ್ಥಾನೀಯಳಾದ
ಉಷೋದೇವಿಯು ನಿಮ್ಮ ಆಗಮನಕಲ್ಪೋಸ್ಕರಲೇ ಉದಿಸಿದಾಗ ಯಾಗಶಾಲೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೊರಡುತ್ತದೆ, ಆಗ
ಯಜಮಾನನು, ಬಲ ಮತ್ತು ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಎಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Direct downwards (the course) of your (car) swift moving, variously
going, friendly to man, and to be especially venerated, when, all adorable,
your sister (dawn) prepares (for your approach), and (the institutor of the
ceremony) worships you, drinkers of the Soma juice, for the sake (of
obtaining) strength and food.

3 ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಅವರಿಗೂ ಉಷೋದೇವತೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ
ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅತ್ಯಸ್ಯ— ಅತನಶೀಲಸ್ಯ, ಸತತಸಂಚಾರಿಣಃ | ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಥದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅದಿತ್ಯನಿಗೂ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

**ಏಷ ಪ್ರ ಪೂರ್ವೀರವ ತಸ್ಯ ಚಮ್ಪಿಷೋಽತ್ಯೋ ನ ಯೋಷಾಮುದಯಂಸ್ತ ಭುವರ್ಣಃ |
ದಕ್ಷಂ ಮಹೇ ಸಾಯಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ರಥಮಾವೃತ್ಯಾ ಹರಿಯೋಗಮೃಭ್ಯಸಂ |**

(ಐ . ಸಂ. ೧-೫೬-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಅಶ್ವಪರವಾಗಿಯೂ,

**ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವೀಯತೇ ಸ್ಯಥಿನ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇಶಾಃ |
ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇನಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ |**

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತನಶೀಲಃ ಅದಿತ್ಯಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತೆನಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತಿ—ಗುರೀ (ಗುರ್) — ಉದ್ಯಮನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಗೂರ್ತಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಗೂರ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಉದ್ಯಮ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯದ ಪ್ರಯತ್ನವೆಂಬರ್ಥಮಾತ್ರವಾಗದೆ ಆ ಉದ್ಯಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಸಂಕಲ್ಪವೂ ಇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

**ಯೋಪವೃತ್ಯಾ ಉತ ಯೇ ಯೋಪವಾಹಾಶ್ವಪಾಲಂ ಯೇ ಅಶ್ವಯೋಸಾಯ ತಪ್ತತಿ |
ಯೇ ಚಾರ್ವತೇ ಪಚನಂ ಸಂಭರಂತ್ಯುತೋ ತೇಷಾಮುಭಿಗೂರ್ತಿನ ಇನ್ವತು |**

(ಮ ಸಂ. ೧-೧೬೨-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಶ್ರದ್ಧಾಯುತವಾದ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಇದರಂತೆಯೇ ಸ್ವಗೂರ್ತಿ, ರಾಧೋಗೂರ್ತಿ, ಅರಿಗೂರ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ, ಗೂರ್ತಮನಾಃ, ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ, ಗೂರ್ತವಸುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೂ ಇದರಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಗೂರ್ತ ವೆಂಬ ಶಬ್ದವಿರತಕ್ಕ.

**ಸಮಸ್ತಿಷ್ಠಾಯಮಾನ ಆಸತ ಗ್ನಾ ಉತೇಮವರ್ಧನ್ಯದ್ಯಂಃ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ |
ಮಹೇ ಯತ್ತಾ ಪುರೂರವೋ ರಣಾಯಾವರ್ಧಯನ್ ದಸ್ಯುಹತ್ಯಾಯ ದೇವಾಃ ||**

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೯೫-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತೆನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ವಗೂರ್ತಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಯಂಗಳಾಮಿನ್ಯಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ಅಥವಾ ಸಂಕಲ್ಪ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳು ಇರುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಸದ್ಯಥಾ ನೋ ವರುಣಃ ಸುಕೀರ್ತಿರಪ್ತಶ್ಚ ಪರ್ವದರಿಗೂರ್ತಃ ಸೂರಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೬-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಶತ್ರುಹನನಾಯ ಉದ್ಯುಕ್ತಃ ಎಂದು ಕೇವಲ ಉದ್ಯಮನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ, ಗೂರ್ತಮವಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ಯವೆಂಬರ್ಥವಿರುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ ವ್ರಾಧತೋ ನದುಷೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತುರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೨೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉದ್ಯುಕ್ತಗುಣದೀಪ್ತಿಃ ಅಥವಾ ಪ್ರಖ್ಯಾತಾನೋ ವಾ | ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟವಾದ ಕಾಂತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಅನ್ಯವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ ಅನ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ೬-೬೩-೪ ನೇ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಗೂರ್ತಮವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಣ ಉದ್ಯುಕ್ತಮವಾಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಗೂರ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವಾಗ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸನ್ನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ ಎಂಬ ಪದವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವಸ್ತುತ್ಯಾ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿತರಾಗಿರುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ

ಸ್ವಸಾ ಭರಾತಿ—ಸ್ವಸ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥೇಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವಾಗ ಉಪೋದೇವಿಯು ಆವಿರ್ಭೂತಳಾಗಿ ಪ್ರಶಸ್ಯವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಂಶವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಕ್ಷತ್ರಃ—ಇಕ್ಷ್ವಗತೌ ಧಾತು. ನೋ ನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ನತ್ತ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಸತ್ಯೇನಃ—ಇಕ್ಷ್ವಗತೌ ಧಾತು ಔಣಾದಿಕ ಮನಿನೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿವಿಧಾಃ ಪತ್ಯಾನ್ಃ ಯಸ್ಯ, ತಸ್ಯ. ಬದುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತ್ವಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೆಯಸ್ಯ—ನರಾಯ ಹಿತಮ್. ತಸ್ಯ. ಭಂದಿಸಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್. ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಯತೋ ನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಗೂರ್ತೀ—ವಿಶ್ವಾ ಗೂರ್ತೀ ಯಯೋಸ್ವೈ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರಾತಿ—ಭೃತ್ ಭರಣೇ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಲೇಟೋಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ

ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ತಿಪ್ ಅನುದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈಟೈ—ಈಡ ಸ್ತುತಾ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷೇ—ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತ್ಯತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯು¹ವಂ¹ ಸಯ¹ ಉ¹ಸ್ರಿಯಾ¹ಯಾಮು¹ಧತ್ತಂ¹ ಸ¹ಕ್ವ¹ನಾಮಾ¹ಯಾಮು¹ನ¹ಪೂ¹ವ್ಯಂ¹ ಗೋಃ¹ |

ಅಂತರ್ಯ¹ದ್ವನಿ¹ನೋ¹ ವಾಮ್ಪ¹ತಪ್ನೋ¹ ಹ್ವಾರೋ¹ ನ ಶು¹ಚಿ¹ರ್ಯ¹ತೇ¹ ಹ¹ವಿ¹ಷ್ವಾನ್¹ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯು¹ವಂ¹ | ಸಯಃ¹ | ಉ¹ಸ್ರಿಯಾಯಾಂ¹ | ಅ¹ಧತ್ತಂ¹ | ಸ¹ಕ್ವಂ¹ | ಅ¹ಮಾಯಾಂ¹ | ಅವ¹ | ಪೂ¹ವ್ಯಂ¹ | ಗೋಃ¹ |

ಅಂತಃ¹ | ಯತ್¹ | ವನಿ¹ನಃ¹ | ನಾಂ¹ | ಯು¹ತಪ್ನೋ¹ | ಇತ್ಯೈ¹ತ್ಯಪ್ನೋ¹ | ಹ್ವಾರಃ¹ | ನ | ಶುಚಿಃ¹ | ಯಚತೇ¹ |

ಹ¹ವಿ¹ಷ್ವಾನ್¹ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೋ ಯುವಂ ಯುನಾಮುಸ್ರಿಯಾಯಾಂ | ಗೋನಾನ್ಯತತ್ | ಭೋಗೋತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾಂವಿಷ್ಯಾಂ ಗವಿ ಸಯೋಽಧತ್ತಂ | ಅಧಾರಯತಂ | ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಾ | ತಥಾಮಾಯಾಮುಸಕ್ವಯೂಂ ಸಕ್ವಂ ಪರಿಪಕ್ವಂ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಂ ಗೋನಂಬಂಧಿ ದುಗ್ಧಂ ಪೂವ್ಯಂ ಪೂರ್ವಭವಂ ತತ್ರೈವೋತ್ಪನ್ನಮವಾಸ್ತಾದಧಾರಯತಂ | ಗವಿ ಕ್ಷೀರಮುತ್ಪಾದ್ಯ ಪುನರ್ಭೋಗಾಯ ಸ್ಪೃಥಕ್ವೈತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ಯಸ್ವಾತ್ ಹೇ ಯತಪ್ನೋ ಸತ್ಯಸ್ರರೂಪಾ ಯಜ್ಞಿಯಹವಿರ್ಭಕ್ಷಯಿತಾರಾ ವಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾಂ ನಾಂ ವನಿನ ಉದಕವತ ಉದಕೋಪಲಕ್ಷಿತಹವಿಷ್ಮತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹವಿಷ್ವಾನ್ ಪ್ರದೇಯ-ಹವಿಷಾ ತದ್ವಾನ್ ಶುಚಿಃ ಶುದ್ಧೋ ಯಜಮಾನೋ ಯಜತೇ ಪೂಜಯತಿ ಯುನಾಂ ತಸ್ಮಾದೇವಮುಕುರುತಂ | ಯದ್ವಾ | ಯದೈವಂ ಯಜಮಾನಃ ಕರೋತಿ ತದೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದ್ವಿಷ್ಟಾಂತಃ | ವನಿನೋ ವನಸಂಬಂಧಿವ್ಯಕ್ಷಸಮೂಹಸ್ಯಾಂತರ್ಮಧ್ಯೇ ಹ್ವಾರೋ ನ ಚೋರ ಇವ | ಸ ಯಥಾ ಜಾಗರೂಕೋ ವರ್ತತೇ ತಥಾ ಯಜಮಾನೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಋತಪ್ನೋ—ಸತ್ಯ ಸ್ವರೂಪರಾದ (ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧ ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವ ಕಾರಣ | ಹವಿಷ್ಣಾನ್—ನಿಮಗೆ ಪ್ರದೇಯವಾದ ಹವಿಯುಕ್ತನೂ | ಶುಚಿಃ—ಶುದ್ಧನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ವನಿನಃ—ಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕನಾದ ಯಜ್ಞದ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | [ಅಥವಾ ವನಿನಃ—ವನಸಂಬಂಧವಾದ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹದ | ಅಂತಃ—ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ] | ಹ್ಯಾರಃ ನಃ—ಚೋರನು ಎಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗುತ್ತಾನೋ (ಅಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ) | ಯಜತೇ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—ಆದ್ದ ರಿಂದ | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಯಮಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ—ಗೋವಿನಲ್ಲಿ | ಪಯಃ—ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ಅಧತ್ತಂ—ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ (ಮತ್ತು) | ಗೋಃ—ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ | ಅವಾಯಾಂ— ಅಪಕ್ವವಾದ | ಪೂರ್ವ್ಯಂ—ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ | ಪಕ್ವಂ—ಪಕ್ವವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು | ಅವ | (ಅಧತ್ತಂ)— ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪರಾದ (ಯಜ್ಞಾಂಗಹವಿರ್ಭಕ್ಷಕರಾದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಯಜಮಾನನು, ವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಕಳ್ಳನಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕನಾಗಿ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ, ಆದುದ ರಿಂದಲೇ, ನೀವು ಅವರ .ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಿರಿ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕಡಸು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ವವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ.

English Translation-

You have restored milk to the cow : you have (brought) down the prior mature (secretion) into the unripe (or barren udder) of the cow . the devont offerer of the oblation worships you, whose froms are truth, (as vigilant in the midst of the ceremony), as a thief (in the midst) of a thicket,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಋತಪ್ನೋ—ಋತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ, ಯಜ್ಞ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನೂ ಋತವು ವಿಶ್ವ ನಿಮನುವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೨ ನೇ ಋಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪರೆಂದು ಋತಪ್ನೋ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ವಿಶ್ವವನ್ನೆಲ್ಲಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ತು ಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ವಿಶ್ವರೂಪರೂ ಇವರೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವನಿನಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ವನಿನಃ—ಉದಕವಂತಃ ಉದಕೋಶಲಕ್ಷಿತ ಹವಿಷ್ಣುತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಎಂದೂ ಎರಡ ನೆಯದಾಗಿ ವನಸಂಬಂಧಿವೃಕ್ಷಸಮೂಹಸ್ಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ವನ ಶಬ್ದವನ್ನು ರಕ್ತಿ (ಕಿರಣ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೨-೧೫), ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೩) ಪರಿಸಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಇತರ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಬುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. **ವನ- ಸಂಭಕ್ತ** ಎಂಬ ಅತ್ಯತ್ಯಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ **ವನ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ **ವನು-ಯಾಚಿನೇ**, **ಯಾಚಿಸು**, **ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು**, **ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು** ಕೊಡುವ **ವನ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, **ವನಾನಿ**, **ವನಿನಃ** **ವನಾಮಹೇ**, **ವನತಂ** ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮಪದಗಳೂ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ನಾಮಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ **ಪೂಜ್ಯ**, **ಉದಕ**, **ವನವೃಕ್ಷ** **ಪುಷ್ಪಫಲ** ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳೂ, ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವಾಗ **ಕೊಲ್ಲು**, **ಕೊಡು**, **ಭಕ್ತಿಯಿಂದ** **ಸೇವಿಸು** ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳೂ ಆಗುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಬು ಸಂ ೧-೧೭೧-೩ ನೇ ಬುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉದಕೋಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಯಜ್ಞದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೃಕ್ಷಸಮೂಹದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ

ಹ್ಯಾರಃ—ಹ್ಯಾರ ಪದಕ್ಕೆ ಚೋರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ತಸ್ತರ**, **ವಂಚಕ** ಎಂಬರ್ಥವು ಸರಂಪರಿಯಾಗಿ ಬಂದುದು. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕುಟಿಲ, ವಕ್ರ ಎಂಬುದೇ ಮೂಲಾರ್ಥವು.

ಕೃತ್ವಾ ಹಿ ದ್ರೋಣೇ ಅಜ್ಯಸೇಗ್ನೇ ವಾಜೀ ನ ಕೃತ್ವೈಃ |
ಪರಿಜ್ಞೇವ ಸ್ವಧಾ ಗಯೋಽತೋ ನ ಹ್ಯಾರ್ಯಃ ಶಿಶುಃ ||

(ಬು. ಸಂ. ೬-೨-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಹ್ಯಾರ್ಯಃ** ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವದ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅಗ್ನಿಗೂ ಇರುವ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮವು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವವು ಯಾವ ರೀತಿ ಕುಟಿಲತಿಯುಳ್ಳದೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯೂ ಸಹ ಕುಟಿಲತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತದೆಂದರ್ಥ ಹೀಗೆಯೇ,

ಉತ ಸ್ತು ದುರ್ಯುಧೇಯಸೇ ಪುತ್ರೋ ನ ಹ್ಯಾರ್ಯಾಣಾಂ |
ಪುರೂ ಯೋ ದಿಗ್ವಾಸಿ ವನಾಗ್ನೇ ಪಶುರ್ನ ಯವಸೇ ||

(ಬು. ಸಂ. ೫-೯-೪)

ಎಂಬ ಬುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ **ಹ್ಯಾರ್ಯಾಣಾಂ** ಎಂಬ ಪದವು **ಕುಟಿಲಂ ಗಚ್ಛಂತಾಂ ಸರ್ಪಾಣಾಂ |** ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಸರಿಯುವ ಸರ್ಪಗಳ ವಕ್ರವಾದ ಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮೂಲಾರ್ಥವಿರುವಾಗ ಇದೇ ಗತಿಯುಳ್ಳ ತಸ್ತುರಾದಿಗಳ ಸರ್ಪಾರ್ಥವಾದವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನೇರವಾದ ಎಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಭಾವವೂ, ವ್ಯವಹಾರವೂ ಇಲ್ಲದ ವಂಚನೆಂದರ್ಥ. ತಸ್ತುರನಿಗೂ ಈ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ **ಹ್ಯಾರಃ** ಎಂದರೆ ತಸ್ತುರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು,

ಏ ಯದಸ್ಯಾಧ್ಯಜತೋ ವಾತಚೋದಿತೋ ಹ್ಯಾರೋ ನ ವಕ್ವಾ ಜರಣಾ ಅನಾಕೃತಃ |
ತಸ್ಯ ಪತ್ನೇಸ್ತಪ್ತಪಃ ಕೃಷ್ಣಜಿಂಹಃ ಪುಟಿಜನ್ಮನೋ ರಜ ಆ ವ್ಯಧ್ವನಃ ||

(ಬು. ಸಂ. ೧-೧೪೧-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಟೇವಲ್ಲನೆಂದರ್ಥ. ಹರಟೇವು ಮುತಿಮಾರಿ ಹರಟುವುದರಿಂದ ಅದು ನೇರವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲೂ ಕುಟಿಲಗತಿಯಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ **ವಕ್ರನಿಗೆ ಹ್ಯಾರಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (ತಸ್ವರ) ಚೋರನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತಸ್ವರನಿಗೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅವನ ವಂಚಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೂ ಹ್ಯಾರನಿಗೂ ಇದರಕ್ಕ ಸಾಧಾರಣ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ತಸ್ವರನು ಯಾವ ರೀತಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಚಾರ್ಯಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ಜಾಗರೂಕತೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾನಧರ್ಮವಾಗಿದೆ.

ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಂ—ಅಘ್ನಾಃ, ಉಸ್ರಾ, ಉಸ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೨) **ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣಃ ಅಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ |** ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಫಲವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ **ಉಸ್ರಿಯಾಃ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಉತ ವಾಂ ವಿಕ್ಷು ಮದ್ಯಾಸ್ವಂಧೋ ಗಾವ ಆಪಶ್ಚ ಸೀಪಯಂತ ದೇವೀಃ |

ಉತೋ ನೋ ಅಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಪತಿರ್ದಸ್ವೀತಂ ಪಾಪಂ ಪಯಸ ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಮೇಲ್ಕಂಡಂತೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ ೪-೧೯)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅಪಕ್ವವಾಗದ್ದೇಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿನಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಋಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ; ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕಥೆಯು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

**ಶಯುರ್ನಾಮ ರಾಜರ್ಷಿಃ | ಸೋಽತ್ತಿನೌ ಪರಿಚಿರ್ಮಯಾ ತುಷ್ಪಾವುಪಾಚಿ | ಮಮ ಗೌರಧೇನು-
ರ್ನಿವೃತ್ತಪ್ರಸವಾ ವೃದ್ಧಾ ಚ | ತಾಂ ಮೇ ಧೇನುಂ ಕುರುತಮತಿ | ತಾಮಸ್ಯೈ ಅತ್ತಿನೌ
ಧೇನುಂ ಚಕ್ರತುರಿತ್ಯತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ ||**

ಶಯುವೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದಾಗ ಆ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಅವರು ತುಷ್ಟರಾದರು. ಆಗ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ನನ್ನ ಗೋವು ಬಂಜೆಯಾಗಿದೆ ಅದು ಕರುವನ್ನು ಹಾಕುವಂತೆಯೂ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಧೇನುವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡನು. ಮುದಿಯಾದ ಆ ಗೋವನ್ನು ಅವರು ಅವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮೇಲೆ ಧೇನುವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರು ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸೂಚಿಸಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಧೇನುಂ ದಸ್ರಾ ತ್ವಯೋಂ ೧ ವಿಷಕ್ತಾಮಸಿನ್ನತಂ ಶಯವೇ ಅತ್ತಿನಾ ಗಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೨೦)

ಯುವಂ ಧೇನುಂ ಶಯನೇ ನಾಧಿತಾಯಾಸಿನ್ಯತಮತ್ಸಿನಾ ಪೂರ್ವ್ಯಾಯ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೮)

ದಶಸ್ಯಂತಾ ಶಯನೇ ಸಿಪ್ಯಭುರ್ಗಾಮಿತಿ ಚ್ಯವಾನಾ ಸುನುತಿಂ ಭುರಣೂ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೨-೨)

ಶಾ ವರ್ತಿಯಾರ್ತಂ ಜಯುಷಾ ವಿ ಪರ್ವತಮಸಿನ್ಯತಂ ಶಯನೇ ಧೇನುಮತ್ಸಿನಾ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೩)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಶಯವಿನ ಬಂಜೆಯಾದ ಗೋವನ್ನು ಧೇನುವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ ಸನ್ನಿವೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲೂ ಸಹ ಅದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ ಶಯು ವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುದಿಯಾದ ಧೇನುವನ್ನು ಕರುಹು.ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿದ ರೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಜೆಯಾಗಿದ್ದ ಗೋವನ್ನು ಧೇನುರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿದರೆಂದೂ ಕಥೆಯಿದೆ

ಆಮಾಯಾಂ—ಅಪರಿಪಕ್ವಾಯಾಂ | ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿದ್ದಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಹಾಲನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳದಿರುವ ಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಇಂತಹ ಅಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರು ಎಂಬಂತೆಯೇ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಕೌಶಲವು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಮಾ ದೇವಾ ಜಾಯಮಾನಾ ಜುಷಂತೇಮಾ ತಮಾಂಸಿ ಗೂದತಾಮಜುಷ್ಯಾ |

ಅಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರಃ ಪಕ್ವಮಾಮಾಸ್ಯಂತಃ ಸೋಮಾಪೂಷಭ್ಯಾಂ ಜನದುಸ್ರಿಯಾಸು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಪೂಷದೇವತೆಗಳಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತರುಣಿಯಾದ ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ಧೇನುರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆಂದಿದೆ. ಅಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಪಕ್ವವೆಂದರ್ಥ. ಯಾವ ಸಂದರ್ಭ ದಲ್ಲಾದರೂ ಇದು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದ ವಿಶೇಷಣವಾದರೂ ಸಹ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಗೋವಿನ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾಲಿನಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗದಿರುವ ಎಂದರೆ ಹಾಲಿಲ್ಲದ ಕೆಚ್ಚಲು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಉದಾ— (ಉ. ಋ. ಸಂ. ೩-೩೦-೧೪, ೪-೩-೯, ೨-೩೫-೬, ೨-೪೦ ೨, ೬-೨೨-೪, ೮-೨೮-೨ ಇತ್ಯಾದಿ)

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಸ್ರಿಯಾಯಾಮ್—ವಸ ನಿವಾಸೇ. ಧಾತು. ವಸಂತಿ ಇತಿ ಉಸ್ರಿಯಾಃ. “ಯನ್ನ ಪದಾರ್ಥವಿಶೇಷ ಸಮುತ್ಥಂ ಪ್ರತ್ಯಯತಃ ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚ ತದೂಹ್ಯಮ್” ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಸ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ರಿಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಊಹಿಸಬೇಕು. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ

ಅಧತ್ತಮ್—ದುಧಾರ್ಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಲಭ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ್ಯಮ್—ಪೂರ್ವೇ ಭವನ್ಮ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾರಃ—ದ್ವೈ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚೋಞ್ಞಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣೆಚೆಗೆ ಲೋಪ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತೇ—ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ವಿತೈಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಃ ||

ಯುಂವಂ ಹ ಘನುಮಂ ತಮತ್ರಯೇಪೋ ನ ಕೋದೋವೃಣೇತ-
ಮೇಷೇ |

ತದ್ವಾಂ ನರಾವತ್ತಿನಾ ಸಶ್ಚಇಷ್ಟೀ ರಥ್ಯೇವ ಚಕ್ರಾ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ ಮಧ್ವಃ || ೪ ||

|| ಪದವಾಃ ||

ಯುಂವಂ | ಹ | ಘನುಮಂ | ತಮತ್ರಯೇ | ಅಪಃ | ನ | ಕೋದಃ | ಅವೃಣೇತಂ |
ಮೇಷೇ |

ತವಾಂ | ನರಾಂ | ಅತ್ತಿನಾ | ಸಶ್ಚಇಷ್ಟೀ | ರಥ್ಯೇವ | ಚಕ್ರಾ | ಪ್ರತಿ | ಯಂತಿ | ಮಧ್ವಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವೇತಿಹಾಸಮಾಹುಃ| ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚರಂತಮತ್ರಿಂ; ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತಪ್ತೇ ಘನುಮಂ ತಮತ್ರಯೇ ನ ಕೋದೋವೃಣೇತಮೇಷಃ | ಸ ಚ ತಸ್ಯಮಾನೋಽತ್ತಿನಾಂತುಷ್ಪಾವ | ತೌ ಚ. ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹೃದ್ಯಮನಸಾವರಕ್ಷತಾಮಿತಿ | ಅಪರೇಽಗ್ನೌ ಕ್ಷಿತ್ರಮಸಾಲಯಿತಾಮಿತ್ಯಾಹುರಿತಿ | ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ಯುಂವಂ ಯುಂವಾಂ ಮಧುಮಂತಂಸಯೋಧೃತ ರೂಪಾಭ್ಯಾಂ ಮಧುಭ್ಯಾಂ ತದ್ವಂತಂ ಘನುಮಂ ದೀಪ್ತಂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಮೇಷೇ ಸೌಖ್ಯಮಿಚ್ಛೇತೇತ್ರಯ

ಏತನ್ನಾ ಮ್ನೇ ಮದರ್ಷಯೇ ಘೋದಃ ಘೋದಾಂಸಿ ಘೋದ್ಯಮಾನಾನ್ಯ ಶೋ ನೋದಕಾನೀವಾವ್ಯಣೇತಂ |
 ಅನಾರಯಂತಂ | ಔಷ್ಣಂ ಶೈತ್ಯಸುಖಂ ಕೃತವಂತಾ | ತಪ್ತಘೂರ್ನಕಾಶಾದ್ಭುಜಿತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ |
 ಅತ್ರಯೇ ಘೋದಃ | ಉದಕನಾಮೃತತ್ | ತಪ್ತಂ ಶೈತ್ಯಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಅಪಃ ಘೋದೋ ನ | ಅಪ ಇತಿ
 ಪಷ್ಯರ್ಥೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಉದಕಾನಾಂ ಶೈತ್ಯಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ತು ಘೂರ್ನಂ
 ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ಮಧುಮಂತಂ ಕೃತ್ವಾವ್ಯಣೇತಂ | ಸುಖಯತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ |
 ತಪ್ತಂ ಘೂರ್ನೋಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ | ಋ. ೧-೧೧೨-೨ | ಇತಿ | ತಪ್ತಸ್ಮಾತ್ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ
 ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ನರಾ ನೇತಾರೌ ನರಾಕಾರೌ ವಾಶ್ವಿನಾಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಪಶ್ವಇಷ್ಟಿಃ | ಪಶುರಿತ್ಯಗ್ನೇ-
 ನಾಮ | ಅಗ್ನಿಃ ಪಶುರಾಸೀದಿತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ | ತೈ. ಸಂ. ೫-೨ ೨೬ | ಯದ್ವಾ | ಪಶುಶ್ವಿಯತ್ಪಾಶ್ವಶುರಿ-
 ತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ತಸ್ಯಾಗ್ನೇರಿಷ್ಟಿರ್ಭವತಿ | ಅಗ್ನಿ ಯಾಗಃ ಸರ್ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಯದ್ವಾ | ಪಶುಸಾಧ್ಯೋ ಯಾಗೋ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಅಶ್ವಿನಂ ಧೂಮ್ರಲಲಾಮಮೂ
 ಲಭೇತ ಯೋ ದುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸೋಮಂ ಸಿಪಾಸೇತ್ | ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೧೦-೧ | ಇತ್ಯಾದಿನಾಶ್ವಶ್ವಿಭ್ಯಾಂ
 ಪಶುರ್ವಿಹಿತಃ | ತಥಾ ಮಧ್ವೋ ಮಧುಸದೃಶಾಃ ಸೋಮರಸಾ ಅಶಿ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ |
 ಅಭಿಗಚ್ಚಂತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ರಥೈವ ಚಿಕ್ರಾ ರಥಸಂಬಂಧಿನಿ ಚಿಕ್ರಾ ಚಕ್ರಾಣೇವ | ತಾನಿ ಯಥಾ
 ಪ್ರವಣದೇಶಮಭಿಗಚ್ಚಂತಿ ತದ್ವತ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಮಧುಮಂತಂ—
 ಪಯೋಘೃತರೂಪವಾದ ಮಧು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | ಘೂರ್ನಂ—ದೀಪ್ತವಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಏವೇ—(ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ತಿ
 ಪ್ರನಾಗಿ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ | ಅತ್ರಯೇ—ಅಶ್ವಿ ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಘೋದಃ—ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ | ಅಪಃ ನ—
 ಉದಕವು (ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆ) | ಅವ್ಯಣೇತಂ ಹ—(ಅಗ್ನಿಯತಾಪವನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ(ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆ) ಮಾಡಿದಿರಪ್ಪೇ |
 ತತ್—ಆದುದರಿಂದ | ನರೌ—ನೇತ್ರಗಳಾದ ಅಧವಾ ನರಾಕಾರರಾದ | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಪಶ್ವಇಷ್ಟಿಃ—ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಗವು ಅಧವಾ ಪಶುಯಾಗವು (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ) |
 (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ(ಸೋಮರಸಗಳೂ) | (ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು) | ರಥಾ—
 ರಥಸಂಬಂಧವಾದ | ಚಿಕ್ರಾ ಇವ—ಚಕ್ರಗಳು (ಅಭಿಮತಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ) | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ—ಉದ್ದೇಶಿಸಿ
 ಹೊರಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ತಿಪ್ರನಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಶ್ವಿಗೆ, ಪಯೋಘೃ
 ತರೂಪಮಧುಯುಕ್ತನಾಗಿ ಪ್ರದೀಪ್ತನಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ ಉದಕದಂತೆ ತಣ್ಣಗಿರುವಹಾಗಿ ಮಾಡಿದ
 ರೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಆದುದರಿಂದಲೇ, ಯಜ್ಞನೇತ್ರಗಳಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಈ
 ಪಶುಯಾಗವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಈ ಸೋಮರಸವು ಅಸಿತವಾಗಿರುವುದು.

English Translation

You rendered the heat as soothing as sweet butter to Atri ; wishing (for relief), and invested it with coolness, like water : therefore, for you, Ashwins, leaders (of rites), the fire-offering (is made) , to you the Soma juices run like chariot wheels (down a declivity).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತ್ಯವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅಗ್ನಿ, ಆತ್ರಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಇವರುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿದು, ಘರ್ವಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಇವರ ಸ್ಥಾನವೇನು ಎಂಬದನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು.

ಮಧುಮಂತಂ ಘರ್ವಂ ಆತ್ರಯೇ . . . . . ಅವ್ಯಣೇತಂ ಹ—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನ್ವಯಗಳು ಆತ್ರಿ ಘರ್ವಂ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ದೇಳತಕ್ಕ ಅರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತವೆ

೧ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಆತ್ರಿ ಎಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರೇತಿಹಾಸಮಾಹುಃ | ಸೆವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚಿರಂತಮತ್ರಿಂ ರಾಕ್ಷಸಾಸ್ತಪ್ತೇ ಘರ್ವೇಽಪಾತಯನ್ |
ಸ ಚ ತಸ್ಯಮಾನೋಽಶ್ವಿನೌ ತುಷ್ಟಾವ | ತೌ ಚ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹೃಷ್ಯಮನಸಾವರಕ್ಷತಾಮಿತಿ ||

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾನಿರತನಾಗಿದ್ದ ಆತ್ರಿಯನ್ನು ರಾಕ್ಷಸರು ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಳ್ಳಿದರು. ಆಗ ಆತ್ರಿಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವರು ತುಷ್ಟರಾಗಿ ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದಿದೆ.

೨. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಧುಮಂತಂ ಘರ್ವಂ ಆತ್ರಯೇ ಅವ್ಯಣೇತಂ ಎಂದಿರುವಂತೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೨ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಪ್ತಂ ಘರ್ವಮೋಮ್ಯಾವಂತಮತ್ರಯೇ ಎಂದಿದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ “ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು ಆತ್ರಯೇ ಹವಿಷಾಮುಕ್ತೇಽಗ್ನಿಯೇ ಹವಿರುತ್ತತ್ಯರ್ಥಂ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತಂ ಘರ್ವಂ ನೈದಾಘಂ ಅಹಃ ಓಮ್ಯಾವಂತಂ ತೈಪ್ತಿಹೇತು-ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕೋಪೇತಂ ಕೃತವಂತೌ ಇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ” ಯಾಸ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ತಿಸ ತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಇಂತಹ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಸಂತಪ್ತವಾದುದೂ, ನಿದಾಘಕಾಲಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅಹಸ್ಸನ್ನು ತೈಪ್ತಿಕರವಾದ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸಾಯಣರು ೧-೧೧೨-೨ ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ—ಪಕ್ಷಾಂತರೇ ತು ಘರ್ವಂ ದೀಪ್ತಮಗ್ನಿಂ ಮಧುಮಂತಂ ಕೃತ್ವಾ ಅವ್ಯಣೇತಂ . . . . . ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ— “ತಪ್ತಂ ಘರ್ವ-

ನೋನ್ಯಾನಂತಮತ್ರಯೇ .. " ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದುದರಿಂದ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವೊಂದು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವೊಂದು ಎಂದು ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಅಗ್ನಿ ದೇ ವನ ಅಂಶವೇ ಆದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ಹೇಳಬಹುದು ಅತ್ರಿಯು ಅಗ್ನಿ ಪುತ್ರನೆಂದು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗ್ನಿ ರೂಪವೇ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅತ್ರಿಮುಷಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಸಾಂವತ್ಸರಿಕಂ ಸತ್ತಂ ಪ್ರಜಾಕಾಮಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ |
 ಆಹರತ್ಸಹಿತಃ ಸಾಧ್ಯೈರ್ವಿಶ್ವೇದೇವೈಃ ಸಹೇತಿ ಚ ||
 ತತ್ರ ವಾಗ್ನೀಕ್ಷಣೀಯಾಯಾಂ ಆಜಗಾಮ ಶರೀರಣೇ |
 ತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಯುಗಸತ್ತತ್ರ ಕಸ್ಯಾಥ ವರುಣಸ್ಯ ಚ ||
 ಶುಕ್ರಂ ಚಸ್ತಂದ ತದ್ವಾಯುರಗ್ನೌ ಸ್ತಾಸ್ಯದ್ಯದೃಚ್ಚಿಯಾ |
 ತತೋಽರ್ಚಿಭ್ಯೋ ಭೃಗುರ್ಜ್ಜೇ ಅಂಗಾರೇಷ್ಯಂಗಿರಾ ಯುಷಿಃ ||
 ಪ್ರಜಾಪತಿಂ ಸುತಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ನಾಗಭೃಭಾಷತ |
 ಆಭ್ಯಾವ್ಯುಷಿಸ್ತೃತೀಯೋಽಪಿ ಭವೇದತ್ಪ್ರೈವ ವೇ ಸುತಃ ||
 ಪ್ರಜಾಪತಿಸ್ತಥೇತ್ಯುಕ್ತಃ ಪ್ರತ್ಯಭಾಷತ ಭಾರತೀಂ |
 ಯುಷಿರತ್ರಿಸ್ತತೋ ಜ್ಞೇ ಸೂರ್ಯಾನಲಸಮದ್ಯುತಿಃ ||

(ಬೃ ದೇ ೫-೯೭ರಿಂದ ೧೦೧)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜಾಕಾಮನಾಗಿ, ಸಾಧ್ಯರೊಡನೆಯೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತ್ರಿಸಂವತ್ಸ ರಾತ್ಮಕವಾದ ಸತ್ತವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದನೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಗ್ನೇವಿಯು ಸಶರೀರಳಾಗಿ ಆ ಸತ್ತಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಮತ್ತು ವರುಣನ ರೇತಸ್ಸುಲನವಾಯಿತು, ವಾಯುವು ಅವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದನು ಆಗ ಆ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ಭೃಗುವೂ, ಅಂಗಾರದಿಂದ ಅಂಗೀರಸ್ಸೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಆಗ ವಾಗ್ನೇವಿಯು ಈ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನೂ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗಲಿ ಎಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ ವಾಗಿದ್ದ ಆ ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೂರ್ಯಾಗ್ನಿಗಳ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಅತ್ರಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದನು ಎಂಬ ಕಥೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ, ಯಾಸ್ಯರು ಅತ್ರಿ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಹವಿಷಾಪುತ್ರೇ ಎಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕೇವಲ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಕಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವವನು ಎಂದೂ ಸಹ ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯತ್ತೇ ಕೃಷ್ಣಃ ಶಕುನ ಆತುತೋದ ಪಿಪೀಲಃ ಸರ್ಪ ಉತ ವಾ ಶ್ವಾಪದಃ |

ಅಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಶ್ವಾದಗದಂ ಕೃಣೋತು ಸೋಮಶ್ಚ ಯೋ ಜ್ವಾಹ್ಯಣ್ಣಾ ಆವಿವೇಶ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೬-೬)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಿಶ್ವಾತ್ ಎಂದರೆ ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಅತ್ತಾ ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯುವಾನಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ಕವಿಂ ವಿಶ್ವಾದಂ ಪುರುವೇಶಸಂ | ಅಗ್ನಿಂ ಶುಂಭಾಮಿ ಮನ್ಮಥಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೪೪-೨೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಅತ್ರಿಯೆಂದರೆ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ನುಗುಣವಾಗಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಅಗ್ನಿಗೂ, ಅತ್ತಿಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಅನೇಕಸಂದರ್ಭಗಳು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಮುಷಿಂ ನರಾವಂದಸಃ ಸಾಂಚಜನ್ಯಮ್ಯಬೀಸಾದತ್ರಿಂ ಮುಂಚಿಘೋ ಗಣೇನ |

ಮಿನಂತಾ ದಸ್ಯೋರಶಿವಸ್ಯ ಮಾಯಾ ಅನುಪೂರ್ವಂ ವೃಷಣಾ ಚೋದಯಂತಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಸರವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ) ಅತ್ತಿಗೆ ಸಾಂಚಜನ್ಯ ವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಇದರಂತೆ,

ಅಗ್ನಿರ್ಪುಷಿಃ ಶವಮಾನಃ ಸಾಂಚಜನ್ಯಃ ಪುರೋಹಿತಃ | ತಮೀಮಹೇ ಮಹಾಗಯಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೬-೨೦)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಚಜನ್ಯ ಪದವು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ಸಾಂಚಜನ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸರಿ ಅದು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಅವರವರ ನಿಕಟನವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಘರ್ವಸ್ಥನಾದ ಅತ್ರಿಯನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂದಿರುವಂತೆಯೇ,

ಅಗ್ನಿರ್ಹ ತ್ಯಂ ಜರತಃ ಕರ್ಣಮಾವಾಗ್ನಿರದ್ವ್ಯೋ ನೀರದಹಜ್ಜರೂಥಂ |

ಅಗ್ನಿರತ್ರಿಂ ಘರ್ವ ಉರುಷ್ಯದಂತರಗ್ನಿರ್ವನೇಧಂ ಪ್ರಜಯಾಸ್ಯಜತ್ಸಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘರ್ವಸ್ಥನಾದ ಅತ್ರಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ರಕ್ಷಿಸಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಅತ್ತಿಯು ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದೈವೀ ಗುಣಗಳು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಹೇಗೆ ಮಂಡಲದ ೪೦ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಠಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿರುವ ದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯ, ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ

ಯತ್ತಾ ಸೂರ್ಯ ಸ್ವರ್ಭಾನುಸ್ತಮಸಾನಿಧ್ಯದಾಸುರಃ |

ಅಕ್ಷೇತ್ರವಿದ್ಯಥಾ ಮುಗ್ಯೋ ಭುವನಾನ್ಯದೀಧಯುಃ |

ಸ್ವರ್ಭಾನೋರಥ ಯಂದ್ರಿ ಮಾಯಾ ಅಪೋ ದಿವೋ ವರ್ತಮಾನಾ ಅನಾಹಂ |

ಗೂಹ್ಯಂ ಸೂರ್ಯಂ ತಮಸಾಪವ್ರತೇನ ತುರಿಯೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಣಾವಿಂದದತ್ತಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೦-೫ ರಿಂದ ೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಭಾನುವು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದೊಡನೆಯೇ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಛಾಂತವಾದುವು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡುಹಿದನು. ಅತ್ತಿಯು ತನ್ನ ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಸೂರ್ಯನಿರುವೆಡೆಯನ್ನು ತಿಳಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಗಾವ್ಣೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಯುಯುಜಾಃ ಸಪರ್ಮ್ ಕೀರಿಣಾ ದೇವಾನುಮಸೋಶಕ್ತಿಸ್ತನ್ |
 ಅತ್ರೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ದಿವಿ ಚಕ್ಷುರಾಧಾಕ್ಷ್ಣರ್ಭಾನೋರಪ ಮಾಯಾ ಅಧುಕ್ಷತ್ ||
 ಯಂ ವೈ ಸೂರ್ಯಂ ಸ್ವರ್ಭಾನುಸ್ತಮಾಸಾಧ್ಯದಾಸುರಃ |
 ಅತ್ರಯಸ್ತಮನ್ವವಿಂದನ್ನದ್ಯಂ ನೈ ಅಶಕ್ಯಂ ವನ್ ||

(ಮು ಸಂ. ೫-೪೦ ಅ ರಿಂದಂ)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಾಗನಿರತನಾದ ಅತ್ರಿಯು ತನ್ನ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ದೈವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಆದಿತ್ಯನ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಭಾನುವಿನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ ಇವೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅತ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ,

ಮಾ ಮಾಮಿಮಂ ತವ ಸಂತಮತ್ರ ಇರಸ್ಯಾ ದ್ರುಗ್ಗೋ ಭಿಯಾಸಾ ನಿ ಗಾರೀಶ್ |
 ತ್ವಂ ಮಿತೋ ಅಸಿ ಸತ್ಯರಾಧಾಸ್ತೋ ನೋಹಾವತಂ ವರುಣಶ್ಚ ರಾಜಾ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೪೦-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅತ್ರಿಯ ಸಹಾಯವನ್ನ ಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು “ನಾನು ನಿನ್ನ ವನು, ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ ವನು. ನನ್ನನ್ನು ಅಸುರರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಡ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮಂತ್ರದ್ವಾರಾ ವರ್ಣನೆಯೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ದೈಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತಿದೆ. ಈ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿದೆ, ಅತ್ರಿಮಂಡಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಅಗಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಗೂ ಅತ್ರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಿಕ್ಕಿವಾದ ಸಂಬಂಧವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದ ಎರಡನೇ ಸೂಕ್ತದ ಕರ್ತೃವು ಅತ್ರಿಗೋತ್ತೋಷವನಾದ ಕುಮಾರನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ,

ಕುಮಾರಂ ಮಾತಾ ಯುವತಿಃ ಸಮುಬ್ಧಂ ಗುಹಾ ಬಿಭರ್ತಿ ನ ದದಾತಿ ಪಿತ್ರೇ |
 ಅನೀಕಮಸ್ಯ ನ ಮಿನಜ್ಜನಾಸಃ ಪುರಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ನಿಹಿತಮರತೌ ||

(ಮು. ಸಂ. ೫-೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಂ ಎಂಬುದು ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಯಣವಾಕ್ಯಪ್ರಾಪ್ತದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು, ಹೀಗೆಯೇ ವಸುಶ್ರುತ, ಈಶ, ಗಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ರೇಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅಗ್ನೇಯವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಅತ್ರಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ನಾಗೇವಾತ್ರಿವಾರ್ಷಾ ಹ್ಯನ್ನಮದ್ಯತೇಽತ್ರಿಹ ವೈ ನಾನೈತದತ್ತಿರಿತಿ ಸರ್ವಸ್ಯಾತ್ಪಾ ಭವತಿ
 ಸರ್ವಮಸ್ಯಾನ್ನಂ ಭವತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ ||

(ಬೃ. ಉ ೨೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಾದ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಅತ್ರಿ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವದವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಪ್ಪವಾದ ಅಗ್ನಿ ಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಅತ್ರಿಮುನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ವೇದಲನೆಯ ಅರ್ಥ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಭರ್ವಸ್ಥನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶೈಶ್ಯೋಪಸಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದರು

ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಘರ್ಮವೆಂದರೇನು? ಅಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪಚಾರವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕು. ಸಾಯಣರು ಘರ್ಮ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ವೆಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಘರ್ಮವೂ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಬೋಧಕವಾದ ಪದಗಳೇ, ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೇ, ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರವೇನು? ಘರ್ಮದ ಅರ್ಥವಾ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೦-೯ ನೇ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಕ್ಕೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.

**ತಾಭ್ಯಾಮೇತಮಾಶ್ವಿನಮಗೃಹ್ಣನ್ | ತಾವೇತದ್ವಿಜ್ಞಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೇಧತ್ತಾಂ | ಯತ್ತವರ್ಗ್ಯಃ |
ತೇನ ಸಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ಅವಾಶಿಸೋಽರುಂಧತ | ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ
ಲೋಕಮಜಯನ್ |**

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೫-೧-೨)

ದೇವತೆಗಳು ದೇವವೈದ್ಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ " ನೀವು ಭಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಯಜ್ಞಶಿರಸ್ಸಾದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸವನತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞದೇಹದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿರಿ" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು ತಮಗೂ ಯಜ್ಞಫಲದ ಭಾಗಾರ್ಹತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು, ಆದುದರಿಂದ,

**ಯತ್ತವರ್ಗ್ಯಂ ಪ್ರವೃಣಕ್ತಿ | ಯಜ್ಞಸ್ಯೈವ ತಚ್ಚಿರಃ ಪ್ರತಿದಧಾತಿ | ತೇನ ಸಶೀರ್ಷ್ಣಾ
ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಃ | ಅವಾಶಿಸೋಽರುಂಧತ | ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ |
ತಸ್ಮಾದೇಷ ಆಶ್ವಿನಶ್ವಯೋ ಇವ | ಯತ್ತವರ್ಗ್ಯಃ ||**

(ಶ್ಲೋ. ಅ. ೫-೧-೨)

ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಪೂಜಿಸಿದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಖ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಚರಣಿಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಅಭಿಷ್ಠವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವನು ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು ಎಂದು ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿಸಿದೆ. ಅಶ್ವಿನಮಂತ್ರಗಳೂ, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಈ ಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ " ಆಶ್ವಿನಶ್ವಯೋ " ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವೂ ಇರುತ್ತದೆ ಅನಂತರ ಘರ್ಮ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ೪ನೇ ಪ್ರಸಾರಕದಲ್ಲಿ ಇದರ ಅನುಷ್ಠಾನ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಸಾಯಣರು ಪ್ರವರ್ಗ್ಯ, ಘರ್ಮ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಐದನೇ ಪ್ರಪಾಠಕದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

**ಸ ಧನುಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಭ್ಯಾತಿಷ್ಠತ್ | ತಾ ಉಪದೀಕಾ ಅಬ್ರುವನ್ತರಂ ವ್ಯಣಾಮದೈ | ಅಥ ವ
ಇಮಗ್ಂಯಿರಂಧಯಾಮು | ಯತ್ತ ಕ್ವ ಚ ಖನಾಮು | ತದಪೋಭಿತ್ವಣಿದಾಮೇತಿ | ತಸ್ಮಾದುಪ-
ದೀಕಾ ಯತ್ತ ಕ್ವ ಚ ಖನಂತಿ | ತದಪೋಽಭಿತ್ವಂದಂತಿ | ವಾರೇ ವೃತಗ್ಂ ಹ್ಯಾಸಾಂ | ತಸ್ಯ**

ಜ್ಯಾಮತ್ಸ್ಯಾದನ್ | ತಸ್ಯ ಧನುರ್ವಿಪ್ರವಮಾಣಗ್ಂ ಶಿರ ಉದವರ್ತಯತ್ | ತದ್ವ್ಯಾವಾ-
ಪ್ಯಥಿವೀ ಅನುಸ್ರಾವರ್ತತ | ಯತ್ಪ್ರಾವರ್ತತ | ತತ್ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ಭ್ರಾಂ
೪ ಇತ್ಯಸತತ್ | ತದ್ಭರ್ಮಸ್ಯ ಘರ್ಮತ್ವಂ |

(ತೈ. ಅ ೫-೧-೪-೫-೬)

ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ಅನಂತರ ಘರ್ಮಾದಿ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ವಿಷಯವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶತಸಭ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.
ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಾಶ್ರಮವಾದ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸತ್ರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರು ಆಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ನಾರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನಬೀಕಾದ ಪ್ರಮೇಯವೊದಗಿದಾಗ ಯಾರು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ,
ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಯಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಾಂತವನ್ನು ಪ್ರಧಮತಃ ಪಡೆಯುವರೋ ಅವರೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗ
ಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದನು. ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು ಪರಿಗಣಿತನಾದನು.
ಇಂತಹ ಜಯದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಅಭಿಮಾನವೂ ಸಹ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಕ್ರಮಿಸಿತು. ಸ್ವಾಭಿಮಾನಪೂರಿತ
ನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ತನ್ನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿ, ಬಾಣತ್ರಯವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು
ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನು ಏರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಸಹ ಇವನನ್ನು ಎದುರಿಸಲಾ
ಗದೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಇವನ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು. ಆಗ ಇವನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಮಿ
ರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಸಮಾಪಿಸಿ, ಅವನ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ
ಅವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸದವು (ಇಂದ್ರನೇ ವಮಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿದನು. “ತಸ್ಯೇಂದ್ರೋ
ವಮಿರೂಪೇಣ | ಧನುರ್ಜ್ಯಾಮಭಿನತ್ಸ್ಯಯಂ” ಎಂದೂ ಸಹ ಪಾರಾಂತರವುಂಟು). ಆಗ ಧನುಸ್ಸಿನ ತುದಿಯು
ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತಿರಸ್ಸು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು

ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ “ಘೃಣ್ಣಿತಿ ಪತಾತ” ಅದು ಘೃಣ್ಣಿ ಎಂದು ರಬ್ಬನಾಡಿಕೊಂಡು
ಬಿದ್ದಿತಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಘರ್ಮ ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಧನುಸ್ಸು, ಹೆದೆಯು
ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಡನೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವನಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು

ಮಖಸ್ಯ ಶಿರೋಽಸೀತ್ಯಾಹ | ಯಜ್ಞೋ ವೈ ಮಖಃ |

(ತೈ ಅ ೫-೨-೨)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶಿರೋರೂಪವಾದುದು ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿರುವ ಭಾಗವನ್ನು
ದಾಹರಿಸಿ ಇದರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅನಂತರ,

ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯೇಣ ಪ್ರಚಿರಿಸ್ಯಾಮಃ | ಯೋತರ್ಘರ್ಮಮುಭಿಷ್ಠುಹಿ |

(ತೈ. ಅ. ೪-೪-೧)

ಬ್ರಹ್ಮನ್ ಪ್ರಚಿರಿಸ್ಯಾಮಃ | ಯೋತರ್ಘರ್ಮಮುಭಿಷ್ಠುಹಿ |

(ತೈ ಅ. ೪-೫-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ಥಾಪನವು ನೆರವೇರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರವರ್ಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅದರ
ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದೆ ಉಚಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಘರ್ಮ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದೆ.

ಪಶ್ಚಿಷ್ಠಿಃ— ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪಶುರಿತ್ಯಗ್ನೇ-
ನಾರ್ಥಮ | ಅಗ್ನಿಯೂ ಪಶುವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಾತ್ಯತ್ಯಕ್ವಾದ ಯಾಗವು ಪಶುಯಾಗವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು
ಎಂಬುದಾಗಿ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಅಗ್ನಿಃ ಪಶುರಾಸೀತ್ತೇನಾಯಂಜಂತ ಸ ಏತಂ ಲೋಕಮಜಯಮ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನಿಃ ||

(ತ್ರೈ. ಸಂ. ೫-೨-೨೬)

ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞ ಪಶುವಾಗಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದಮೇಲೆ ಈಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಮಾಡು
ತ್ತಿರುವ ಲೋಕವನ್ನು ಅವನು ಪಡೆದನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪಶ್ಚಿಷ್ಠಿಃ
ಎನ್ನುವಾಗ ಪಶ್ಚಿತ್ಯಕ್ವಾದ ಅಗ್ನಿಯಾಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಪಶುಪ್ರಿಯತ್ವಾತ್ಪಶುರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ |
ತಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಇಷ್ಟಿಭವತಿ | ಅಗ್ನಿ ಯಾಗಃ ಸರ್ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಅಗ್ನಿಯು ಪಶುಪ್ರಿಯ
ನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಗೂ ಪಶುವೆಂಬ ಹೆಸರೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ
ನಿಮಗೂ ಭಾಗವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಆಹುತಿಯಾಗದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತ
ವಾದ ಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು,

ಅಪ್ತಿನಂ ಧೂಮ್ನುಲಲಾಮಮಾ ಲಭೇತ ಯೋ ದುರ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸೋಮಂ ಪಿಪಾಸೇತ್ |

(ತ್ರೈ. ಸಂ. ೨-೧-೧೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ಚಕ್ರಮಾ ||

ಘರ್ಮಮ್—ಘರ್ಮಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಘೃಕ್ಷರಣದಿ(ವೈಶ್ವೋಃ) ಈ ಧಾತುವಿಗೆ
ಮತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಗುಣವೂ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಃ—ವಸ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಂದಿದೆ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವ್ಯಣೇತಮ್—ವ್ಯವ್ ಸಂಭಕ್ತೌ. ಧಾತು. ಕ್ರಾಡಿದಿ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.
ತಿಪಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಷೇ—ಇಮು ಇಷ್ಯಾಂ. ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೨-೨೫) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಫಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಫಗೆ ಗುಣ. ಚತುರ್ಥೇ ಏಕವಚನಾಂತ
ರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಿಸ್ತುತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥ್ಯಾ—ರಥ್ಯಾತ್ಯಕ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಭಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಯತೋನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ

ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗ್ಗೆ ಲೋಪ. ಮುಂದಿರುವ ಚಕ್ರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಗ್ಗೆ ಉಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಯಂತಿ—ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ಯಃ—ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ನಾವಚನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೪ ||

॥ ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ॥

ಆ ವಾಂ ದಾನಾಯ ವವೃತೀಯ ದಸ್ರಾ ಗೋರೋಹೇಣ ತಾಗ್ರೋ ನ ಜಿವೀಃ |
 ಅಪಃ ಕ್ಷೋಣೇ ಸಚತೇ ಮಾಹಿನಾ ವಾಂ ಜೂಣೋ ವಾನುಕ್ಷುರಂಹಸೋ
 ಯಜತ್ರಾ || ೫ ||

॥ ಪದಪಾಠಃ ॥

ಆ | ವಾಂ | ದಾನಾಯ | ವವೃತೀಯ | ದಸ್ರಾ | ಗೋಃ | ಓಹೇನ | ತಾಗ್ರೋಃ | ನ | ಜಿವೀಃ |
 ಅಪಃ | ಕ್ಷೋಣೇ ಇತಿ | ಸಚತೇ | ಮಾಹಿನಾ | ವಾಂ | ಜೂಣಃ | ವಾಂ | ಅಕ್ಷುಃ | ಅಂಹಸಃ | ಯಜತ್ರಾ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ದಸ್ರಾ ಕತ್ರೂಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ದಾನಾಯಾಸ್ವದಭಿ-
 ಮತಾಯ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ನಾಹಯಿತುಮಾ ವವೃತೀಯ | ಅವರ್ತಯಾಮಿ ಯಾಗದೇಶಂ || ವೃತೇರಂತ-
 ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಸ್ಯೇದಂ || ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ತದುಚ್ಯತೇ | ಗೋಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯಾ ವಾಚಿ ಓಹೇನ
 ವಹನೇನ ಸಾಧನೇನ | ಯದ್ವಾ | ಅವರ್ತನಕಾಲ ಉಚ್ಯತೇ | ಗೋರ್ಗಂತ್ರಾ ಉಷಸೋ ವಹನೇನ |
 ಜಿವ್ರಿಜೀರ್ಣೋ ಜಯತೀಲೋ ನಾ ತಾಗ್ರೋ ನ ತುಗ್ರಾಪ್ಯಸ್ಯುರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಜುರಿವ |
 ಸ ಯಥಾ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಂತಾಡ್ಯ ಸಮುದ್ರೇ ಪಾತಿತೋ ಯುನಾಂ ಪರಿತೋಷ್ಯ ಸ್ತೋದ್ವಾರಾಯ
 ಸ್ವಸಿಮಾಪಮಾನಯತ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ ತುಗ್ರೋ ಹ | ಋ. ೧-೧೧೬-೩ |
 ಭುಜ್ಜುಮಂಹಸಃ ಸಿಪ್ಯಥಃ | ಋ. ೧೦-೬೫-೧೨ | ನಾಸತ್ಯಾ ಭುಜ್ಜುಂ | ಋ. ೧-೧೧೬-೪ | ಇತ್ಯಾದಿಷು
 ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಚ | ಕಿಮಾಶ್ವಯಮಹಮಾವರ್ತಯಾಮೀತಿ | ಕಿಂತ್ವಸಃ ಕ್ಷೋಣೇ | ಆಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷ-

ನಾಮ | ಫೋಣೇತಿ ಪ್ರಥಿವೀನಾಮ | ದ್ಯಾವಾಪ್ರಥಿವ್ಯಾವಹಿ ವಾಂ-ಯುವಯೋರ್ಮಾಹಿನಾ ಮಾಹಾ-
ತ್ಮ್ಯೇನ ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದೇನ ಸರ್ವೋಪಕಾರಿಣ್ಯಾವಿತಿ ಖ್ಯಾತಿಂ ಸರ್ವಪ್ರದೇಶವ್ಯಾಪಿತ್ವಂ ವಾ
ಸಚತೇ | ಸೇವತೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ | ಯದ್ವಾ | ವಾಂ ಮಾಹಿನಾ ಯಜಮಾನೋ ದ್ಯಾವಾಪ್ರಥಿವ್ಯೌ ಸಚತೇ |
ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಷ್ಟವ್ಯೌ ಪ್ರಸಾದಾದಯಮ್ನುಷಿರ್ಜೂರ್ಣೋಽಪಿ ಜರಯಾ ಜೀರ್ಣಾಂಗ ಸನ್ನಂದಸಃ
ಪಾಪಾಜ್ಜರಾಲಕ್ಷಣಾತ್ಪ್ರಮುಚ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಶ್ಚಿರಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತೋ ದೀರ್ಘಜೀವೀ ಭೂಯಾತ್ | ಯದ್ವಾ |
ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ವಾಂ ಪ್ರಸಾದಾಜ್ಜೂರ್ಣೋಽಪಿ ಜೀರ್ಣೋ ಯಜಮಾನೋಽಂದಸೋ ದುರಿತಸ್ಯ
ಹಂತ್ರಿರಪ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಿ ಸೋಮರಸರೂಪಾಣ್ಯುದಕಾನಿ ಫೋಣೇ ಫೋಣ್ಯಾಂ || ಸಪ್ತವ್ಯರ್ಥೇ
ಪ್ರಗೃಹ್ಯಂ || ಭೂವ್ಯಾಂ ಚಿರಕಾಲಮುಕ್ತವ್ಯಾರ್ಪ್ತಃ ಸನ್ ಮಾಹಿನಾ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಸಚತೇ |
ದ್ವಿತೀಯೋ ವಾಮಿತೃಯಮಾದರಾರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ದತ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ದಾನಾಯ—
(ಅಸ್ತದಭಿಮತವನ್ನು) ದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ | ಗೋಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ | ಓಹೇನ—ಸಾಧನ
ದಿಂದ | [ಅಥವಾ ಗೋಃ—ಗೋಸಂಬಂಧವಾದ ಉಪಸ್ಥಾನ | ಓಹೇನ—ಸಾಧನದಿಂದ (ಕಾಲದಲ್ಲಿ)] ಜಿವ್ರಿಃ—
ಜೀರ್ಣನಾದ (ಜಯಶಾಲಿಯಾದ) ತಾಗ್ಯೈಃ ನ—ತುಗ್ರನೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯ ಎಂಬುವನು (ತನ್ನ ಉದ್ಧಾರ
ಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತನ್ನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ) | ಆ ವನ್ವತೀಯ—ಯಾಗಶಾಲಿಗೆ ಕರಿತರಲು
ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇನೆ | (ಹೇ) ಯಜತ್ರಾ—ಯಾಗಾರ್ಹರಾದ (ಪೂಜ್ಯರಾದ) ಎಲೈ ದ್ರವರೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ
(ಪ್ರಸಾದದಿಂದ) | ಜೂರ್ಣಃ—ಜೀರ್ಣನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಅಂದಸಃ—ದುರಿತಪರಿಹಾರಕಗಳಾದ |
ಅಪಃ—ಸೋಮರಸರೂಪ ಉದಕಗಳನ್ನು | ಫೋಣೇತಿ—ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ | ಅಪ್ತಃ—(ಚಿರಕಾಲ) ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿ
(ಪಡೆದು) | ಮಾಹಿನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ |
ಅಪಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವೂ (ಮತ್ತು) | ಫೋಣೇತಿ—ಭೂಮಿಯೂ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮಾಹಿನಾ—ಮಾಹಾ
ತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ (ಲೋಕೋಪಕಾರಿಣಿಗಳೆಂದು (ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದು) | ಸಚತೇ—(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ) ಸೇವಿಸುತ್ತನೆ |
[ಅಥವಾ ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಮಾಹಿನಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಅಪಃ ಫೋಣೇತಿ—ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು |
ಸಚತೇ—(ಯಜಮಾನನು) ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ |] (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಜತ್ರಾ—ಯಷ್ಟವ್ಯರಾದ ಎಲೈ ನಾಪ
ತ್ರರೇ | ಜೂರ್ಣಃ—ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ಈ ಋಷಿಯು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ | ಅಂದಸಃ—
(ಜರಾಲಕ್ಷಣ) ಪಾಪದಿಂದ (ನೋಚಿತನಾಗಿ) | ಅಪ್ತಃ—ಚಿರಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ದೀರ್ಘಜೀವಿಯಾ
ಗುತ್ತಾನೆ.)]

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದ್ರವರೇ, ಹಿಂದೆ ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ತುಗ್ರವುತ್ರ, ಭುಜ್ಯವು ತನ್ನ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು
ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ, ನಾನೂ ಉಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಿ, ನನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ನನ್ನ ಯಾಗಶಾಲಿಗೆ
ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿಟ್ಟಿರುವೆನೆ, ಈ ಯಜಮಾನನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೇ ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿ

ಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಯಷ್ಟವ್ಯರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಜೀರ್ಣಾಂಗನಾದ ಈ ಋಷಿಯೂ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಜರೆಯಿಂದ ವಿಮೋಚಿತನಾಗಿ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Dasras, may I bring you, by the vehicle of my prayers, (hither), to bestow (upon me your aid), like the infirm son of Tugra: heaven and earth combine (to worship you) through your greatness. may this, your aged (worshipper), adorable (Ashwins), enjoy long life, (exempt) from sin.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ರಾ—ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಶತ್ಕೂಷಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ | ಯದ್ವಾ | ದೇವವೈದ್ಯಕ್ಷೇತ್ರೇನ ರೋಗಾಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾ | ಶತ್ಪನಾಶಕರು ಅಥವಾ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥ. ದಸ್ರಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೀಯೌ ಎಂದರೆ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪುತ್ರತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ಪನಾಶಕರೆಂದರ್ಥವಾದುದಿ ದೆ ಸರಣ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ರ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಾಶತ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಸ್ರಾ ಎಂದಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಮಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋಃ ಓಹೇನ ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಗೋಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯ ವಾಚಿಃ ಓಹೇನ ವಹನೇನ ಸಾಧನೇನ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ ಮೂಲಕ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಗೋಃ ಗಂತ್ರಾಃ ಉಷಸಃ ವಹನೇನ ಸಂಚಲನಾತ್ಮಕವಾದ ಉಷಸ್ಸಿನ ವಹನದಿಂದ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಗೋ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ (ನಿ ೨-೫) ಅನಂತರ ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ,

ಗಾರಿತಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ನಾಮಧೇಯಂ | ಯದ್ಗೂರಂಗಳತಾ ಭವತಿ | ಯಚ್ಚಾಸ್ಯಾಂ ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ |
ಗಾತೇರ್ವೌಕಾರೋ ನಾಮಕರಣಃ |

(ನಿ ೨-೫)

ಅತ್ಯಂತವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ (ದೂರಂಗತಾ ಭವತಿ), ಅಥವಾ ಭೂತಗಳು ಇದರ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ (ಭೂತಾನಿ ಗಚ್ಛಂತಿ); ಗಾಃ | ಎಂಬ ಪದವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವಾಗಿದೆ. ಗಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಔ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅನಂತರ,

ಅಥಾಪಿ ಪತುನಾಪಿ ಭವತ್ಯೇತಸ್ಮಾದೇವ

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಮ್ ಅಥವಾ ಗಾ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಪತುವಿಗೂ ಈ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದಿತ್ಯೋಽಸಿ ಗೌರುಚ್ಯೋತೇ ; ಸರ್ವೇಽಸಿ ಶಬ್ದಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೇ | ಅದಿತ್ಯೈ, ರಶ್ಮಿ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೋ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೨ ನೇ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಗೌಃ ಎಂದ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಎಂದುರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೧೧-೪೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯೆಂದರ್ಥಮಾಡುವುದೇ ಉಚಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಹಿಂದೆ,

ಇಮಂ ರಥಮಧಿ ಯೇ ಸಪ್ತ ತಸ್ಯುಃ ಸಪ್ತಚಕ್ರಂ ಸಪ್ತ ವಹಂತ್ಯಶ್ವಾಃ |

ಸಪ್ತ ಸ್ಯಸಾರೋ ಅಭಿ ಸಂ ನವಂತೇ ಯತ್ರ ಗವಾಂ ನಿಹಿತಾ ಸಪ್ತ ನಾಮು ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೬೪-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಗವಾಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಣಾಂ ನಾಜಾಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಯಾಃ ನಾಚಿಃ ಎಂಬುದೇ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಓಹೇನ—ವತ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವ ಈ ಪದವು ವಹಿಸುವ ಸಾಧನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಓಹಸಾ | ಓಹಬ್ರಹ್ಮಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿವೆ ಅವನ್ನು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ಚಿವ್ರಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣ ಅಥವಾ ಜಯಶೀಲ ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ (ನಿ. ೩-೨೧)

ಅ ತ್ಯಾ ರಂಭಂ ನ ಚಿವ್ರಯೋ ರರಂಭಾ ಶವಸಸ್ವತೇ | ಉಶ್ಯಸಿ ತ್ಯಾ ಸಧಸ್ವ ಅ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೫-೨೦)

ಏನಾ ಪತ್ಯಾ ತನ್ವಂ ೧ ಸಂ ಸ್ಯಜಸ್ವಾಧಾ ಜಿವ್ರೀ ವಿದಥಮಾ ವದಾಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಯಾಸ್ಯರು ಜೀರ್ಣ, ವೃದ್ಧಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ವಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದವೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಜಿವ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಶಾಲಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜರಯಾ ಜೀರ್ಣಾಂಗಃ | ಮುಷ್ಟಿನಿಂದ ಸವೆದುಹೋದ ದೇಹವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಜೂರ್ಣ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕ್ರೋಧನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯), ಕ್ಷಿಪ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಈ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ

ಜೂರ್ಣರ್ಜವತೇರ್ವಾ ದ್ರವತೇರ್ವಾ ದೂನೋತೇರ್ವಾ |

(ನಿ. ೬-೪)

ವೇಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೂ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಓಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದು ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಈ ಪದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ದತೇಮಸನ್ನ ವಪ್ತತಿ ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಜೂರ್ಣೆರ್ನ ವಪ್ತತಿ | (ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಪಣಸಂಬಂಧಾತ್ ಜೂರ್ಣೆರ್ ಶಕ್ತಿಃ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಜಿಪ್ರಿಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜಯತೀಲನೆಂದೂ, ಜೂರ್ಣೆರ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಯೋವೃದ್ಧನೆಂದೂ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ

ಜಿಪ್ರಿಃ ಎನ್ನುವುದು ತೌಗ್ರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನನ್ನು ತೌಗ್ರ್ಯನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವರೀತಿ ಅವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಉದ್ಭೂತನಾದನೋ ಅದೇ ರೀತಿ ತಾನೂ ಸಹ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ತೌಗ್ರ್ಯಃ ನ ತುಗ್ರಾಖ್ಯಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಯುರಿವ ಸ ಯಥಾ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಂತಾಡ್ಯ ಸಮುದ್ರೇ ಪಾತಿತೋ ಯುವಾಂ ಪರಿತೋಷ್ಯ ಸ್ತೋದ್ಯಾ ರಾಯ ಸ್ವಸಮಾಪಮಾನಯತ ತದ್ವದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ತೃಪ್ತಪಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಎಂದು ಹಿಂದಿನಕಥೆಯ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ತೌಗ್ರ್ಯನೆಂಬ ದೇವಿಯನ್ನು ಒಂದುಸಲ ಶತ್ರುಗಳು ಸೋಲಿಸಿ ಅವನ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ ದಲ್ಲಿ ಎಸೆದುಬಿಟ್ಟರು ಅವನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲಾರದೆ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ತುಗ್ರಪುತ್ರನೇ ಭುಜ್ಯು ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವನ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ

ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಇದೇ ತುಗ್ರಪುತ್ರನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ರಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ದೀರ್ಘತಮನುಸಿನ ಪುತ್ರನಾದ ಕಕ್ಷೀವಂತನು ಮ. ಸಂ.೧-೧೧೬- ಮತ್ತು ೧-೧೧೭ ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಗಸ್ಯ ವೈತ್ರಾವರುಣಿಯು ೧-೧೨೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಣ್ವಗೋತ್ರವ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಥಿಯು ೮-೫ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಕ್ಷೀವಂತನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಘೋಷೆಯು ೧೦-೩೯ ರಲ್ಲೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೧-೧೨೨ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಇವನು ದೋಣೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದುದೂ ತುಗ್ರಪುತ್ರನು ಆಶಾಪೂರಿತನಾಗಿ ಆ ದೋಣೆಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದುದೂ ಸಹ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಯುವನುೇತಂ ಚಕ್ರಥುಃ ಸಿಂಧುಷು ಪ್ಲವಮಾತ್ಮನ್ನಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ ಕಂ |
ಯೇನ ದೇವತಾ ಮನಸಾ ನಿರೂಹಥುಃ ಸುಪತ್ಸನೀ ವೇತಥುಃ ಕ್ಷೋದಸೋ ಮಹಃ||
ಅವನಿದ್ದಂ ತೌಗ್ರ್ಯಮಪ್ಸ್ಯಗಿನ್ದ್ರನಾರಂಭಣೇ ತಮಸಿ ಪ್ರವಿದ್ದಂ |
ಚತಸ್ರೋ ನಾವೋ ಜಠಲಸ್ಯ ಜುಷ್ಠಾ ಉದಶ್ಚಿಭ್ಯಾಢಿಸಿಷಾಃ ಸಾರಯಂತಿ |

ಕಃ ಸಿದ್ಧೃಕ್ಷೋ ನಿಷ್ಕಿತೋ ಮಧ್ಯೇ ಅರ್ಣಸೋ ಯಂ ತೌಗ್ರೋ ನಾಧಿತಃ ಪರೈವಸ್ವಜತ್ ||
ಪರ್ಣಾ ಮೃಗಸ್ಯ ಪತರೋರಿವಾರಭ ಉದತ್ತಿನಾ ಊಹಘುಃ ಶ್ರೋತವಾಯ ಕಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೫೦೦ದ ೭)

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯವಿಗಾಗಿ ನೀವು ಸಚೇತನವಾದುದೂ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆದ ಈ ದೋಣಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ. ಅಗಾಧವಾದುದೂ, ಅಂಧಕಾರವಾದುದೂ, ಆದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ತುಗ್ರಪುತ್ರನಿಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕುದೋಣಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿದಿರಿ. ಹಾರುವ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವಲಂಬನವಾಗಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯವಿಗೆ ಅವಲಂಬನವಾದುದೂ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಕವಾದುದೂ ಆದ ದೋಣಿಯ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಯಾವ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಶ್ಲಾಘಿಸಿದೆ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿದೆ.

ಅಂಹಸಃ—ಅಂಹತಿಶ್ಶಾಂ ಹಂಶ್ಶಾಂ ಹುಕ್ಶ್ ಹಂತೇಃ | (ನಿ. ೪-೨೫) ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಿಸ್ತನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪಾಪವು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ದುರಿತವೆಂದರ್ಥ.

ಈ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದಾಗಿ, (೧) ಜೂರ್ಣಃ ಮಾಹಿನಾ ಅಂಹಸಃ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಅಕ್ಷುಃ ವಾಂ ಸಚಿತೇ—ವೃದ್ಧನಾದ ಯಜಮಾನನು ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಾಪದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ಸೋಮವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಪಡೆದು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, (೨) ವಾಂ ಮಹಿನಾ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಸಚಿತೇ | ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಲೋಕರಕ್ಷಕವಾಗಿವೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆಯೆಂದೂ ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, (೩) ವಾಂ ಮಹಿನಾ ಜೂರ್ಣಃ ಅಸಃ ಕ್ಷೋಣೀ ಸಚಿತೇ | ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥ್ವಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ

ಅಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೮) ಕ್ಷೋಣೀತಿ ಪೃಥ್ವಿನೀನಾಮ | ಕ್ಷೋಣಿಯು ಪೃಥ್ವಿನೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೭).

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಾನಾಯ—ದುದಾಜ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನ್ವತೀಯ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ತಣ್ಧರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮವುರೂಪ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಟೋಽತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಟಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲು ವಿಕರಣ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಲಿಜಃ ಸಲೋಪೋ ನಂತ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ವನ್ವತೀಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಸ್ಮಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿವ್ವಿಃ—ಜ್ಯೂಷ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು ಜೀರ್ಯತೇಃ ಕ್ರಿನ್ ರಶ್ಚ ವಃ (ಉ. ಸೂ. ೫-೨೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೂರ್ಣಃ—ಜ್ವರ ಸಂತಾಪೇ. ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜ್ವರತೈರ ಸ್ತ್ರಿವ್ಯಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಕಾರ ಉಪಧಿಗಳಿಗೆ ಊರಾದೇಶ. **ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಾತೇಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷ್ಪಾತಕಾರಕ್ಕೆ ನತ್ಯ. **ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಳೋನಃ ಸಮಾನಸದೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜತ್ರಾ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. **ಅಮಿನಕ್ಷಿ ಯಜಿ ಬಂಧಿ—**(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಆನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೋಣೇ—ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. **ಈದೂತೌ ಚಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಥೇರ್ಘ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ನಿ ಯದ್ವ್ಯನೇಥೇ ನಿಯುತಃ ಸುದಾನೂ ಉಪ್ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ಸೃಜಃ ಪುರಂಧಿಂ |

ಪ್ರೇಷದ್ವೇಷದ್ವಾತೋ ನ ಸೂರಿರಾ ಮುಹೇ ದದೇ ಸುವ್ರತೋ ನ ವಾಜಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ನಿ | ಯತ್ | ಯಾನೇಥೇ ಇತಿ | ನಿಯುತಃ | ಸುದಾನೂ ಇತಿ ಸುದಾನೂ | ಉಪ್ | ಸ್ವಧಾಭಿಃ |
 ಸೃಜಃ | ಪುರಂಧಿಂ |

ಪ್ರೇಷತ್ | ವೇಷತ್ | ವಾತಃ | ನ | ಸೂರಿಃ | ಅ | ಮುಹೇ | ದದೇ | ಸುವ್ರತಃ | ನ | ವಾಜಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸುದಾನೂ ಶೋಭನದಾನಾವತ್ತಿನಾ ಯದ್ಯದಾ ನಿಯುತೋಽಶ್ವಾನಿ ಯುವೇಥೇ ನಿಯುಂ-
ಜಾಥೇ ನಿಯೋಜಯಥಃ ತಾಭಿರಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಗಮನಾಯ ಸಂಯುಕ್ತಾ ಭವಥಃ ತದಾ ಸ್ವಧಾಭಿರನ್ನೈಸ್ತತ್ಯಾ-
ರಕ್ಷೈರುದಕೈರ್ವಾ ಪುರಂಧಿಂ ಬಹೂನಾಂ ಧಾತ್ರೀಂ ಪೃಥಿವೀಮುಪ ಸೃಜಥಃ | ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಸೂರಿಃ
ಸೋತ್ರತಾಯಂ ಯಜಮಾನೋ ವಾತೋ ನ ವಾಯುರಿವ ತದ್ವತ್ ಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಯುವಾಂ ಪ್ರೇಷತ್ |
ತರ್ಸಯತು | ವೇಷತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತು | ಕಾಮಯತಾಂ ವಾ || ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವೇತೇಶ್ಚ ಲೇಟಿ ರೂಪೇ ||
ಅನಂತರಂ ಸುವ್ರತೋ ನಾತಿಪ್ರಶಸ್ತೋಷ್ವಾದಿಕರ್ಮವಾನಿವ ವಾಜಮನ್ಮಂ ಮಹೇ ಮಹತ್ತಾ ಯಾಯಂ
ಯಜಮಾನ ಆ ದದೇ | ಅದತ್ತೇ | ಸ್ವೀಕರೋತಿ || ಆಜೋ ದೋಽನಾಸ್ಯನಿವರಣೇ | ಪಾ. ೧-೩-೨೦ |
ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಾಂದಸೇ ಲಿಟಿ ರೂಪಂ ||
ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಸ್ವಮಹತ್ತಾಯ ಯುವಾಮೇವ ತರ್ಸಯತ್ಪ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಸುದಾನೂ—ಎಲೈ ಶೋಭನದಾನರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ |
ನಿಯುತಃ—ನಿಯುನ್ನಾಮಕವಾದ ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | ನಿಯುನೇಥೇ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜನೆಮಾಡುತ್ತೀರೇ
(ತತ್—ಅಗ) | ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಕಾರಣವಾದ ಉದಕಗಳಿಂದ | ಪುರಂಧಿಂ - ಬಹುಜನ-
ಗಳಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಉಪ ಸೃಜಥಃ—ಪೂರ್ಣಮಾಡುತ್ತೀರಿ | (ಏವಂ ಸತಿ—ಹೀಗಿರಲು) |
ಸೂರಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವು (ಯಜಮಾನನು) | ವಾತಃ ನ—ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ) | ಪ್ರೇಷತ್—
(ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ (ಮತ್ತು) | ವೇಷತ್—ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲಿ (ಅನಂತರ) |
ಸುವ್ರತಃ ನ—ಸತ್ಯರ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ | ವಾಜಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ಮಹೇ—(ತನ್ನ) ಮಹತ್ತ್ವಕ್ಕೋಸ್ಕರ |
ಆ ದದೇ—(ಈ ಯಜಮಾನನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ (ಅಥವಾ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೇ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲಿ).

| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನದಾನರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವಾಗ ಮನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಿಯುನ್ನಾಮ
ಕಾಶ್ವಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿದಾಗ, ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಸುರಿಸುತ್ತೀರಿ,
ಯಜಮಾನನೂ ವಾಯುವೇಗದಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಸತ್ಯರ್ಮಿಯಾದ ಪುರುಷ
ನಂತೆ ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ, ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ.

English Translation.

Bountiful givers, when you yoke your horses you replenish the earth
with viands: may this your worshipper be (swift) as the wind to propitate
and please you, that through your great (favour), he may, like a pious
man obtain food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಿದಾನ್ತೋ—ಶೋಭನದಾನ್ತಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನಿಗಳಾದ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನಿಯುತಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಾನ್ ಎಂದರ್ಥ. ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ, ರಾಸಭಾವಶ್ಚಿನೋಃ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿಯುತ್ತುಗಳು ವಾಯುವಿನ ವಾಹನಗಳೆಂದೂ, ರಾಸಭಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಯುತಃ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. **ನಿಯುತ್ವಾನ್** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಸಹ ವಾಯುಪರವಾಗಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ನಾವೃಜೇ ಸುಪ್ರಯಾ ಬರ್ಹಿರೇಷಾಮಾ ವಿಶ್ವತೀವ ಬೇರಿಟ ಇಯಾತೇ |

ವಿಶಾಮಕೋರೂಷಸಃ ಪೂರ್ವಹೂತ್ ವಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೯-೨)

ಇಂಬಲ್ಲಿ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಎಂಬುದು ಪೂಷೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ನಿಯುತಃ ಅಸ್ಯಾಶ್ವಾಃ | ನಿಯುತೋ ನಿಯಮನಾದ್ಯಾ | ನಿಯೋಜನಾದ್ಯಾ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಿ ಅರ್ಥವಾ ಬಂಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಾಗಿ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೮) ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ನಿಯುತಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಗ ಅಶ್ವಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ನಿಯಮನವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ತತ್ಕಾರಣವಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ನಿಯುತ್ವಾನ್ ಎಂಬುದು ಈಶ್ವರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೧೧)

ಸ್ವಧಾಭಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅನ್ವೈಃ ತತ್ಕಾರಣೈರುದಕೈರ್ವಾ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪದಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಿನೀನ ತೇಜಸಾ ಅನ್ವೇನ ವಾ ಎಂದರ್ಥವಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಉದಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೨-೨೩) ಮತ್ತು ಅನ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ ೩-೯) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ವಮಹಿಮೆ; ಸ್ವತೇಜಸ್ಸು, ಸ್ವಾಶ್ರಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೬-೨ ನೇ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನ್ವ ಉದಕ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲದೆ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿರುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ನ ಮೃತ್ಯುರಾಸೀದಮೃತಂ ನ ತರ್ಹಿ ನ ರಾತ್ರಾ ಅಹ್ನ ಅಸೀತ್ಪ್ರಕೇತಃ |

ಅನೀದವಾತಂ ಸ್ವಧಯಾ ತದೇಕಂ ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯನ್ಯನ್ನ ಪರಃ ಕಿಂ ಚಿನಾಸ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೨೯-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿನ್ ಧೀಯತೇ ಧ್ರಿಯತೇ ಅಶ್ವಿತೈ ವರ್ತತೇ ಇತಿ ಸ್ವಧಾ | ಸ್ವಾಶ್ರಯಾವಲಂಬಿಯಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರನ (ಪರಬ್ರಹ್ಮನ) ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯಾದ ಮಾಯೆಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು

ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ, ವಿಷ್ಣು, ಉಷಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ.

ಪುರಂಧಿಂ—ಬಹೂನಾಂ ಧಾತ್ರೀಂ ಸೃಥಿವೀಂ | ಅನೇಕರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಸೃಥಿವಿಯನ್ನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸೃಥಿಯೆಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಈ ಪದವು ಪ್ರಭೂತ, ಪಾಪ್ಯಳ್ಳೆ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸೂಚಿಸಿದರೂ ಸಹ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ,

ತೇ ಹಿ ಯಜ್ಞೇಷು ಯಜ್ಞಿಯಾಸ ಊಮಾಃ ಸಧಸ್ತಂ ವಿಶ್ವೇ ಅಭಿ ಸಂತಿ ದೇವಾಃ |

ತಾ ಅಧ್ವರ ಉಶತೋ ಯಜ್ಞ್ಯಗ್ನೇ ಶ್ರುಷ್ವೀ ಭಗಂ ನಾಸತ್ಯಾ ಪುರಂಧಿಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೩೯-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿರುವ ಪುರಂಧಿಂ ಎಂಬ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ

**ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಧೀಸ್ತತ್ಯಃ ಪುರಂಧಿರ್ಭಗಃ ಪುರಸ್ತಾತ್ತಸ್ಯಾನ್ವಾದೇಶ ಇತ್ಯೇಕಂ | ಇಂದ್ರ ಇತ್ಯೇ-
ಸರಂ ಸ ಬಹುಕರ್ಮತಮಃ ಪುರಾಂ ಚ ದಾರಯಿತ್ಯತಮಃ | ವರುಣ ಇತ್ಯೇಸರಂ ತಂ ಪ್ರಜ್ಞ-
ಯಾ ಸ್ತೌತಿ |**

(ನಿ. ೬-೧೩)

ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಧೀ (ಬುದ್ಧಿ) ಯುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಪುರಂಧಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ಅಂತಹವನು ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾದರೆ, ಉದಾಹರಣೆವಾಗಿರುವ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. ಧೀ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಧವಾ ಶತ್ರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಸೀಳುವವನು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ. ಅಥವಾ ಇಮಾಮೂ ನು ಕವಿತಮಸ್ಯ ಮಾಯಾಂ (ಮ. ಸಂ. ೫-೮೫-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರುಣನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವಂತೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಈ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ವರುಣನಿಗೆ ಪರಾಧಿಯ ಪದವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಮತ ಎಂದು ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ತೋರಿಸುವ ಔದಾರ್ಯದ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗಲೂ, ಯಜನಮಾನರು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಹವಿರಾದಿಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗ ವಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದಾಯ ಕೈನೋ ಅಭರತ್ನೋಮಂ ಸಹಸ್ತಂ ಸವಾ ಅಯುತಂ ಚ ಸಾಕಂ |

ಅತ್ರಾ ಪುರಂಧಿರಜಹಾ ದರಾತೀರ್ಮದೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಮೂರಾ ಅಮೂರಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೬-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು (ನಿ. ೧೧-೨) ಪುರಂಧಿಃ ಬಹುಧನಸ್ಯ ದಾಶಾ | ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಬಹುಕರ್ಮಾ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದವು ಇಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಉದಾರಿಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ನ್ಯಧೂತೋ ಅದ್ರಿಷುತೋ ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯಃ ಪತಿರ್ಗವಾಂ ಪ್ರದಿವ ಇಂದುರ್ಬುತ್ವಿಯಃ |
ಪುರಂಧಿನಾನ್ಮನುಸೋ ಯಜ್ಞ ಸಾಧನಃ ಶುಚಿರ್ಧಿಯಾ ಪವತೇ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಬಹುಕರ್ಮವಾನ್ ಮನುಷ್ಯಃ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತೈರ್ಧವಾಗಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮಾನವನ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಮತ್ತು,

ಸಾವೀರವೀ ತಸ್ಯ ಶುರೇಕಪಾದಜೋ ದಿವೋ ಧರ್ತಾ ಸಿಂಧುರಾಪಃ ಸಮುದ್ರಿಯಃ |
ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಕೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ಮೇ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ಧೀಭಿಃ ಪುರಂಧ್ಯಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಪುರಂಧ್ಯಾ ಸ್ತೃತ್ಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ-ಬಹುವಿಧವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ವಚಾಂಸಿ-ವಚನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಬಹುವಿಧಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಸಹಿತಾ ಸರಸ್ವತೀ | ಬಹುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು ಮಾಡಿರುವ (ನಿ. ೧೨-೩೦) ಬಹುಧಾತ್ಯಾಃ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಯಾ ನಾಚಾ ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಸರಸ್ವತೀ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ದೇವತಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಶಂ ನೋ ಭಗಃ ಶಮು ನಃ ಶಂಸೋ ಅಸ್ತು ಶಂ ನಃ ಪುರಂಧಿಃ ಶಮು ಸಂತು ರಾಯಃ |
ಶಂ ನಃ ಸತ್ಯಸ್ಯ ಸಯಮಸ್ಯ ಶಂಸಃ ಶಂ ನೋ ಆರ್ಯಮಾ ಪುರುಜಾತೋ ಅಸ್ತು ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಸಾಯಣರು ಸಹ ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಗಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಮತ್ತು,

ದೇವೋ ಭಗಃ ಸವಿತಾ ರಾಯೋ ಅಂಶ ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ಯಸ್ಯ ಸಂಜಿತೋ ಧನಾನಾಂ |
ಋಭುಶ್ಚಾ ವಾಜ ಉತ ನಾ ಪುರಂಧಿರವಂತು ನೋ ಆಮೃತಾಸಸ್ತುರಾಸಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೪೨-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಭ್ವನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದವಾಗಿದೆ.

ಪುರಾಣೇ ದೇವಿಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ವಿಶ್ವನಾರೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಬಹುಸ್ತೋತ್ರವತಿಯೆಂದರ್ಥ, ಹೀಗೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪತ್ನಿಯ ಪರವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯದ ಪರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಂಜೆಯರಲ್ಲದೆ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹರೂ ಪುಷ್ಕರೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿಃ ಸಪ್ತಿಯ ವಾಜಂಭರಂ ದದಾತ್ಯಗ್ನಿರ್ವೀರಂ ಶ್ರುತ್ಯಂ ಕರ್ಮಾನಿಷ್ಠಾಂ |
ಅಗ್ನೀ ರೋದಸೀ ವಿ ಚರತ್ಸಮಂಜನ್ನಗ್ನಿನಾರೀಂ ವೀರಕುಕ್ಷಿಯ ಪುರಂಧಿಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೮೦-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ (ಮು ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೭, ೧-೧೧೭-೧೯) ಪ್ರಸವಸಮರ್ಥಳಾದ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ,
ಪ್ರ ಬೋಧಯಾ ಪುರಂಧಿಯ ಜಾರ ಆ ಸಸತೀಮಿವ |
ಪ್ರ ಚಪ್ತಯ ರೋದಸೀ ವಾಸಯೋಷಸಃ ಶ್ರವಸೇ ವಾಸಯೋಷಸಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೪-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗಯೋಗ್ಯಳಾದ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದೂ ಅರ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದವು ಆಯಾ ಗುಣಗಳ ಅಧಿಕೃತವನ್ನೂ ಸತ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ
ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಕೂಡಿದುದೂ, ಲೋಕಪೋಷಕವಾದುದೂ ಆದ ಪೃಥ್ವಿಯ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ
ವಿಶೇಷಣಪದವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸೂರಿಯೆ—ಸ್ಮೋತಾ ಆಯಂ ಯಜಮಾನಃ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನೆಂದು ಯಜ್ಞಕರ್ತನ
ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೩ ಸ್ಮೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಸೂರಯಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಕಾರರು, ಸ್ಮೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು
ವಿವೇಕಿಗಳು ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಿದೆ. ದೇವತೆಗಳ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನೂ, ವಿಶ್ವದ ರಹಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಚಾಕ್ಷುಸವೂ
ಮಾನಸಿಕವೂ ಆದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ವಿಶೇಷಣವು
ಒಂದು ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಂ ಸದಾ ಪತ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ | ದಿವೀವ ಚಕ್ಷುರಾತತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೨-೨೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸ್ಮೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕವರೆಂದು ಮಾತ್ರವಾಗದೆ ಋಷಿಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದರ್ಶನ
ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಈ ಪದವು ಋಷಿಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ
ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಮಂಹಿಷಮಚ್ಯೋಕ್ತಿರ್ಭಿರ್ಮತೀನಾಂ ಸುವೃಕ್ತಿಭಿಃ ಸೂರಿಯ ವಾವೃಧ್ಯೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪಕ್ಷಿತಮಿಂದ್ರಂ ಎಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾಜ್ಞತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ
ಪ್ರೈಭು, ಪ್ರೇರಕ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗಲೂ ಸಹ ಸೂರಿ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗ
ವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಜನೋ ಯಃ ಚಕ್ಷೇಭ್ಯೋ ವಾಜಿನೀನಾನಶ್ವಾವತೋ ರಥಿನೋ ಮಹ್ಯಂ ಸೂರಿಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೨-೮)

ಅಸದ್ಯಥಾ ಜರಿತ್ರ ಉತ ಸೂರಿರಿದ್ರೋ ರಾಯೋ ವಿಶ್ವವಾರಸ್ಯ ದಾಶಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೧೦)

ಮುದ್ಯಂತ್ಸೈನ್ಯೇ ಅಭಿತೋ ಜನಾಸ ಇದಾಸ್ಮಾಕಂ ಮಘನಾ ಸೂರಿರಸ್ತು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೧-೬)

ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಶೇಷ ಣವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಸ್ಯ ತೇ ಕೃಷ್ಣಾ ಸೋ ದಕ್ಷಿ ಸೂರಯಃ ಕೂರಸ್ಯೇವ ತ್ವೇಷಧಾದೀಷತೇ ವಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧-೪೧-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಗವೆಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುವೇಥೇ—ಯು ಮಿಶ್ರಣಾ ಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬದುಲಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಧಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ ಪದಾನಾಂ ಟೀರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಏತ್ತ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. **ಆತೋ ಜಾತಃ** (ಪಾ ಸೂ ೭-೨-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಲೋಪೋವ್ಯೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಲೋಪ. ಗುಣ. **ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು ಭುವಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನಬಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೌಜಥಃ—ಸ್ರಜ ವಿಸರ್ಗೇ. ಧಾತು. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಪ್ರೇಷತ್—ಪ್ರೀಷ್ ತರ್ಪಣೇ. ಕಾಂತೌ ಚ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. **ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ **ಲೇಟೋಡಾಟೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪ ೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. **ಸಿಬ್ಬದುಲಂ ಲೇಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. **ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪಿಗೆ ಪತ್ವ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇಷತ್—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಮ್. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದದೀ—ಡುದಾಷ್ ಧಾನೇ ಧಾತು. ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ **ಆಜೋದೋನಾಸ್ಯ-**
ವಿದರಣೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ

ತ ಸ್ತುತ್ಯಯ. ಟಿಗೇ ಏತ್ಯ. ಶ್ಲು ವಿಕರಣಾ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಲೋಪಶ್ಚ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಛಾದಸವಾಗಿ ಲಿಟ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವ್ರತಃ—ಶೋಭನಂ ವ್ರತಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ. ನರ್ಘ್ ಸುಧ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬.೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವಯಂ ಚಿದ್ಧಿ ನಾಂ ಜರಿತಾರಃ ಸತ್ಯಾ ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ ವಿ ಪಣಿರ್ಹಿತಾನಾನ್ |

ಅಥಾ ಚಿದ್ಧಿ ಸ್ವಾಲ್ಪಿನಾನವನಿಂದ್ಯಾ ಸ್ವಾಥೋ ಹಿ ಸ್ವಾ ವೃಷಣಾವಂತಿದೇವಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಯಂ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ನಾಂ | ಜರಿತಾರಃ | ಸತ್ಯಾಃ | ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ | ವಿ | ಪಣಿಃ | ಹಿತ್ವನಾನ್ |

ಅಥ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ವ | ಅಲ್ಪಿನಾ | ಅನಿಂದ್ಯಾ | ಸ್ವಾಥಃ | ಹಿ | ಸ್ವ | ವೃಷಣಾ | ಅಂತಿದೇವಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವಯಂ ಚಿದ್ಧಿ ವಯಮುಪಿ ಜರಿತಾರಸ್ತವ ಸ್ತೋತಾರಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸತ್ಯಫಲಾಃ ಸಂತೋ ವಿಪನ್ಯಾ-
ಮುಹೇ | ವಿವಿಧಂ ಸ್ತುಮಃ | ಪಣಿಃ ಪಣಾಧಾರೋ ದ್ವೀಣಕಲಶೋ ವಿ ಹಿತವಾನ್ ಸ್ವಾಹಿತರಸವಾ-
ನಾಸೀತ್ | ಯದ್ವಾ | ಪಣಿರ್ವಣಿಗ್ನು ಬ್ಧಕೋದ್ರಯಷ್ಟಾ ಹಿತವಾನ್ವಿಯತಧನೋ ಧನಾಥೋದ್ರಯಷ್ಟಾ
ವಿ | ವಿಯುಜ್ಯತಾಂ || ಉಪಸರ್ಗಶ್ರುತೇರ್ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾಧ್ಯಾಹಾರಾಃ || ಅಥಾಪಿ ಚಿ ಚಿದ್ಧಿ ಷ್ವ | ಏತೇ
ತ್ರಯಃ ಪೂರಣಾಃ | ಹೇ ಅಲ್ಪಿನಾನವನಿಂದ್ಯಾ | ಪ್ರಶಸ್ಯನಾಮೃತತ್ | ಹೇ ಪ್ರಶಸ್ಯಾ ವೃಷಣಾ ಹೇ
ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಯುವಾಮಂತಿದೇವಂ ದೇವಾನಾಮಂತಿಕೇ ಸಾಥಃ | ಸೋಮಂ ಓಬಥಃ |
ಯದ್ವಾ | ಅಂತಿಕೇ ವರ್ತಮಾನಂ ದೇವಾನ್ವಾಪ್ನುನಾನಂ ಸೋಮಮಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಅಲ್ಪಿನಾ—ಎಲೈ ಅಲ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಜರಿತಾರಃ—ನಿಷ್ಕು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ | ವಯಂ ಚಿತ್
ಹಿ—ನಾವೂಕೂಡ | ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲರಾಗಿ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಷ್ಟರನ್ನು | ವಿಪನ್ಯಾಮುಹೇ—ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ | ಪಣಿಃ—ದ್ವೀಣಕಲಶವು | ವಿ ಹಿತವಾನ್—(ಸೋಮರಸಯುಕ್ತವಾಗಿ) ಸ್ವಾಹಿತವಾಗಿದೆ |
[ಅಥವಾ ಪಣಿಃ—(ಉಬ್ಬನಾದ) ವರ್ತಕನು | ಹಿತವಾನ್—ನಿಯತಧನನಾದರೂ | ವಿ (ಯುಜ್ಯತಾಂ)—ವಿಸರ್ಜಿಸ
ಲ್ಪಡಲಿ |] (ಚಿತ್) ಹಿ ಷ್ವ—ಮೂರೂ ವಾಕ್ಯಪೂರಕಗಳು | ಅಥ—ಮತ್ತೂ | ಅನಿಂದ್ಯಾ—ಅನಿಂದ್ಯರಾದ

(ಸ್ತುತ್ಯರಾದ) | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ವ್ಯಸಾಂ—ಶಾಮವರ್ಷಕರಾದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಅಂತಿದೇವಂ—(ಇತರ) ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ | ಸಾಥಃ—ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ | [ಅಥವಾ ಅಂತಿದೇವಂ—ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಸಾಥಃ ಸ್ತು ಹಿ—ಪಾನಮಾಡುತ್ತೀರಷ್ಟೆ.]

! ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ನಿರ್ದುಷ್ಟರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಾದ ನಾವೂ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ವಿವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ, ನಿಮಗೋಷ್ಠರ ದೋಣಕಲಶದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದೆ, ಶಾಮವರ್ಷಕರಾದ ನೀವೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸೋಮಪಾನಮಾಡಿ.

English Translation.

Your sincere adorers, we verily praise you in various ways, The pitcher has been placed (ready for the Soma juice). Irreproachable Ashwins, showcrer (of benefits), drink freely of the juice in the presence of the gods.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜರಿತಾರಃ—ಜರಿತ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ನಿರುಕ್ತಕಾರರು “ನೂನಂ ಸಾ ತೇ ಪ್ರತಿ ವರಂ ಜರಿತ್ರೇ” ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹಂಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಜರಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಗರಿತ್ಯವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜರಿತಾ ಗರಿತಾ (ನಿ. ೧-೩) ಸ್ತುತಿಯು ಗಾನಾತ್ಮಕವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ ಗಾಯಕನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆಂದು ಈ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇದಲ್ಲದೆ ಜರಿತ್ಯವೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಅಯಮಗ್ನೇ ಜರಿತಾ ತ್ರೇ ಅಭೂದಸಿ ಸಹಸಃ ಸೂನೋ ನಹ್ಯಗನ್ಯದಸ್ತಾಪ್ಯಂ |

ಭದ್ರಂ ಹಿ ಶರ್ಮ ತ್ರಿವರೂಥಮಸ್ತಿ ತ ಆರೀ ಹಿಂಸಾನಾಮಸ ದಿದ್ಯುಮಾ ಕೃಧಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪೨-೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವು ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಋಕ್ವು ಇವೆರಡು ಮಂತ್ರಗಳಿಗೂ ಜರಿತ್ಯವೆಂಬ ಋಷಿಯು ಕರ್ತೃವಾಗಿ ದ್ದಾನೆ. ಸ್ತುತಿಕರ್ತನೇ ಜರಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜರಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗರಿತ್ಯವೆಂದಾ ಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅದು ಋಷಿಯ ಹೆಸರಾಗಿರಬಹುದು. ಸ್ತುತಿಕರ್ತೃವಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಕರ್ತನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸತ್ಯಾಃ—ಸತ್ಯಫಲಾಃ ಸಂತಃ ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯ ಲೈಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ನೈತಿಕವಾದುದೂ ಆದ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದಿ ಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವರು ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಸತ್ಯರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಸತ್ಯಂ ಕಸ್ಮಾತ್ ಸತ್ಸು ತಾಯತೇ ಸತ್ವಭವಂ ಭವತೀತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೩-೧೩)

ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಯೆಂಬುದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಾಗಿದೆ ಈ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲವೂ ಸಹ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಲಭಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸದಾತ್ಮಕವಾದ ಫಲ ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯನಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವಭಕ್ತನಿರೂ ಅಸತ್ಯನಾರ್ಗವಲಂಬಿಯಾದ ದೈವನಿಂದಕನಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದೈವನಿಂದಕನ ಶಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತದೆಂದೂ, ದೈವಭಕ್ತನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವು ದೆಂದೂ ಆ ವೃದ್ಧಿಯು ಅವನ ಸತ್ಯಜೀವನದ ಫಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪರವಾ ಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಭಾವವು ಯಾವ ವಿಶ್ವತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ತೇ ದೇವಾ ಉತ್ಪ್ರಚ್ಯಾನ್ಯತಂ | ಸತ್ಯಮನ್ಯಾಲೇಭಿರೇ |

(ಶ ಬ್ರಾ ೯-೫-೧ ೧೩)

ತದ್ಯತ್ಸತ್ಯಂ | ತ್ರಯೀ ಸಾ ವಿದ್ಯಾ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಯಜ್ಞಂ ಕೃತ್ವೇದಂ ಸತ್ಯಂ ತನವಾಮಹಾ ಇತಿ ||

(ಶ ಬ್ರಾ. ೯-೫-೧-೧೮)

ದೇವತೆಗಳು ಅಸತ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ದೃಢವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ತ್ರಯೀ ಎಂದು ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂರು ವೇದಗಳೇ ಈ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚರಿಸಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಡೋಣ ಎಂದು ದೇವತೆಗಳು ಆಶಿಸಿದರು. ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಅಚರಣೆಗೂ ಇರತಕ್ಕ ತಾತ್ವಿಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಇಂತಹ ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದದ್ದೂ ಸಕಲ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ್ದೂ ಆದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದೂ ಆಶಿಸಿದೆ.

ನಾಭಿರ್ಯಸತ್ಯ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ | ಸತ್ಯಂ ವಾ ಯತಂ ವಾ ಯತಂ ಸತ್ಯಸ್ಯ ನಾಭಿಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ ಸ ನೋ ವಿಶ್ವಾಯುಃ ಸಪ್ರಥಾ ಇತಿ ಸ ನಃ ಸರ್ವಾಯುಃ ಇತ್ಯೇವೈತದಾಹ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೩-೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವನಿಯಮಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಂತಹ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಪೂರ್ಣಾಯುಸ್ಸು ಫಲರೂಪವಾಗಿ ದೊರಕುವು ದೆಂದೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಗೂ ಸಹ ವಿಶ್ವನಿಯಮವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಆ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಹ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಖಾ ದ ಯತ್ರ ಸಖಿಭಿರ್ನವಗ್ನೈರಭಿಜ್ಞ್ವಾ ಸತ್ವಭಿರ್ಗಾ ಅನುಗ್ನೌ |

ಸತ್ಯಂ ತದಿಂದ್ರೋ ದಶಭಿರ್ದಶಗ್ನೈಃ ಸೂರ್ಯಂ ವಿವೇದ ತಮಸಿ ಕ್ಷಿಯಂತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩೯-೫)

ತ ಇದ್ವೇನಾನಾಂ ಸಧಮಾದ ಅಸನ್ನತಾನಾನಃ ಕವಯಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಸಃ |

ಗೂಳ್ಳಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಪಿತರೋ ಅನ್ನವಿಂದಸ್ತೈಮಂತ್ರಾ ಅಜಯನ್ನುಷಾಸಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕರ್ಮಗಳ ನ್ನು ಚರಿಸಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಹಿಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬಹಳ ವಾಗಿನೆ. ಮತ್ತು ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ಶುಭವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ.

ಅಥಾ ಯಥಾ ನಃ ಪಿತರಃ ಪರಾಸಃ ಪ್ರತ್ನಾ ಸೋ ಅಗ್ನು ಋತಮಾಶುಷಾಣಾಃ |

ಶುಚೀದಯನ್ನೀಧಿತಿಮುಕ್ತಶಾಸಃ ಪ್ಷಾಮಾ ಭಿಂದಂತೋ ಅರುಣೇರಪವನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೨-೧೬)

ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞಾ ಚರಣೆಯಿಂದ ಯಾವ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದರೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ತತ್ವತ್ಯಮಸ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮರಾದ ಅಗ್ನಿವಿದಿ ದೇವತೆಗಳ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಜೋ ನ ಪ್ಷಾಂ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಂ ತಸ್ತಂಭ ದ್ಯಾಂ ಮಂತ್ರೇಭಿಃ ಸತ್ಯೈಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೭-೩)

ಕವಿಮಗ್ನಿ ಮುಸಸ್ತುಹಿ ಸತ್ಯಧರ್ಮಾಣಮಧ್ವರೇ | ದೇವಮಮಿವಚಾತನಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨-೭)

ದೇವೋ ನ ಯಃ ಸವಿತಾ ಸತ್ಯಮನ್ಯಾ ಕೃತ್ವಾ ನಿಸಾತಿ ವೃಷನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

ಪುರುಪ್ರಶಸ್ತೋ ಅಮರ್ತಿಸ್ತ ಸತ್ಯ ಅತ್ವೇವ ಶೇವೋ ದಿಧಿಷಾಯ್ಯೋ ಭೂತ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೭೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿವಿದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸತ್ಯದಿಂದಲೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದುದನ್ನೂ, ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದುದನ್ನೂ ಮಾನವರೂ ಸಹ ಅದೇ ಸತ್ಯವಾಗವನ್ನ ಸುಸರಿಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಯಾವ ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾತ್ಮನೇ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಅನ್ಯತವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದೆಯೆಂದು ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವರ್ಣನವನ್ನೂ ಸಹ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೫-೧೧ ನೇ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಪನ್ಯಾಮಹೇ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ Monier Williams ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನ English-Sanskrit Dictionary ಯಲ್ಲಿ To pride one's self or to boast ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ೧-೧೮೦-೭ ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವಿಪನ್ಯು ಶಬ್ದವು ವಿಪ್ರಿಃ, ವಿಗ್ರಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೇಧಾವಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ

ಸಹಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಮೇಧಾವಿಗಳೂ, ಭಕ್ತಿಯುತರೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆ ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. **ತದ್ವಿಪ್ರಾಸೋ ವಿಪಸ್ಯವಃ** (ಮು. ಸಂ ೧-೨೩-೨೧), **ಅವಸಾ ವಿಪಸ್ಯವಃ** (ಮು. ಸಂ ೧-೧೦೨-೫), **ವಿಪಸ್ಯವೋ ದೀಧ್ಯತೋ ಮನೀಷಾ** (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೦-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ **ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ತೋತಾರಃ** | ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. Dictionary ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ತನ್ನ ಭಕ್ತೃತಿಶಯವನ್ನೂ, ಸ್ತುತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಪಣಿಃ—ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಯಾಸಹಿಷ್ಣುವೋ ವಣಿಜಃ | ಖರ್ಚುಮಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯತಕ್ಕ ವೈಕೃರು (ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು **ಪಣಿವರ್ಣಿಗ್ಲಮತಿಶಯಾಸ್ತಃ** ಎಂದು ಯಾಸ್ಮರ ಮತವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ, **ಇಂದ್ರೋ ವಿಶ್ವಾನ್ನೇಕನಾಟಾ ಅದರ್ಧೃಶ ಉತ ಕೃತ್ವಾ ಪಣೀರಭಿ** |

(ಮು ಸಂ. ೮-೬೬-೧೦)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿರುವ **ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಣಿಜಃ**, ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೬-೨೬) ಮತ್ತು **ಪಣಿಃ ಪಣನಾತ್ ವಣಿಕ್ ಪಣ್ಣಿಂ ನೇನೇಕ್ರಿ** | ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಪಣಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಮತ್ತು ಆ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ತನ್ನ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಶುದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. (ನಿ ೨-೧೬) ಇದಲ್ಲದೇ ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ **ಪಣಿಯ ಇತಿ ಲುಬ್ಧಕಾಃ ಅಬುದ್ಧಮಾನಾ ಯಾಗಾದೀನಕುರ್ವಾಣಾ ಅದಾನಶೀಲಾ ಅಸ್ಮಚ್ಚೈತ್ರವಃ** | ಲೋಭಿಗಳೂ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದವರೂ, ದಾನಾದಿಕರ್ಮ ರಹಿತರೂ ಆದ ಶತ್ರುಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, **ಪಣಾಧಾರೋ ದ್ರೋಣಕಲಶಃ** | ಸೋಮರವನ್ನಿಡತಕ್ಕ ದ್ರೋಣಕಲಶವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, **ಪಣಿವರ್ಣಿಗ್ಲಬ್ಧೋಯಷಾ ಹಿತವಾನ್ನಿಯತಧನೋ ಧನಾಧೋಯಷ್ಯಾ**-ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರತಕ್ಕ ಲುಬ್ಧನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ **ಪಣಿ ಶಬ್ದವು** ದ್ರೋಣಕಲಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಅಪರೂಪ. ಕರ್ಮರಹಿತ, ಅಥವಾ ಅಸುರ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ಪಣಿಯೆಂಬುದೊಂದೂ ಅಸುರರ ಗುಂಪಿರಬಹುದೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಗ್ಧೀದಸಂಹಿತೆಯ ಎರಡನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸಾಯಣರು **ಪಣಿ** ಎಂಬ ಅಸುರರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **ಪಣಿಯೆಂಬ** ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರು ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಸರಮಾ ಎಂಬ ದೇವತನು (ದೇವಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ) ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಶುನಿಯು ಪಣಿಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಅಕರ್ಷಕವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ **ಪಣಿಗಳಿಗೂ, ಸರಮಾಗೂ** ನಡೆದ ಸಂಭಾ

ಪಣಿಯು ಸರಮೆಯ ಬುದ್ಧಿ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ಪಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವೂ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಉದಾಹರಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೦೬) ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪಣಿಗಳು ಸರಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾ,

ಕಿಮಿಚ್ಛಂತೀ ಸರಮಾ ಪ್ರೇದಮಾನಡ್ಠೂರೇ ಹ್ಯಧ್ಯಾ ಜಗುರಿಃ ಪರಾಚ್ಛೇಃ |
ಕಾಸ್ಯೇಹಿತಿಃ ಕಾ ಪರಿತಕ್ಮ್ಯಾಸೀತ್ಯಥಂ ರಸಾಯಾ ಅತರಃ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ನೀನು ಇಷ್ಟು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ದಾಟಿ ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬಂದ ಉದ್ದಿಶ್ಯವೇನು? ರಸಾ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದು ಕೇಳಲು ಅದಕ್ಕೆ ಸರಮೆಯು ಜಾಣತನ ದಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ,

ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದೂತೀರಿಷಿತಾ ಚರಾಮಿ ಮಹ ಇಚ್ಛಂತೀ ಪಣಿಯೋ ನಿಧೀನ್ಯಃ |
ಅತಿಷ್ಯದೋ ಭಿಯುಸಾ ತನ್ನ ಅವತ್ತಥಾ ರಸಾಯಾ ಅತರಂ ಪಯಾಂಸಿ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ನಿಧಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಳಾಗಿ ನಾನು ಇಂದ್ರದೂತೆಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಆದುದ ರಿಂದಲೇ ನನಗೆ ರಸಾ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದಳು. ಆಗ,

ಕೀದ್ಯಜ್ಞಂವ್ರಃ ಸರಮೇ ಕಾ ದೃತೀಕಾ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಃ ಪರಾಕಾತ್ |
ಆ ಚ ಗಚ್ಛಾನ್ನಿತ್ತಮೇನಾ ದಧಾಮಾಥಾ ಗವಾಂ ಗೋಪತಿನೋಽ ಭವಾತಿ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ಆ ಇಂದ್ರನು ಯಾರು, ಹೇಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ- ಬಂದು ನಮ್ಮ ಗೋವು ಗಳನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕ ಗೊಲ್ಲನಾಗರಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟರು, ಅದಕ್ಕೆ,

ನಾಹಂ ತಂ ನ್ವೇದ ದಭ್ಯಂ ದಭತ್ಸ ಯಸ್ಯೇದಂ ದೂತೀರಸರಂ ಪರಾಕಾತ್ |
ನ ತಂ ಗೂಹಂತಿ ಸ್ತವತೋ ಗಭೀರಾ ಹತಾ ಇಂದ್ರೀಣ ಪಣಿಯಃ ಶಯಧ್ವೇ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಶಕ್ತರಾಗಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹವಿದ್ದರೂ ಅವನು ದಾಟಿಬಲ್ಲನು. ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನೀವು ಅವನಿಂದ ಖಂಡಿತ ಹತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು,

ಇಮಾ ಗಾವಃ ಸರಮೇ ಯಾ ಏಚ್ಛೇಃ ಪರಿ ದಿವೋ ಅಂತಾನ್ತುಭಿಃ ಪತಂತೀ |
ಕಸ್ತ ಏನಾ ಅವ ಸ್ಯ ಜಾದಯುಧ್ಯುತಾಸ್ಮಾಕಮಾಯುಧಾ ಸಂತಿ ತಿಗ್ಮಾ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ಇದೋ ಗೋವುಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ, ಅವು ಅಂತರಿಕ್ಷದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೋರಾಟವಿಲ್ಲದೇ ಯಾರುತಾನೇ ಕೊಡಬಲ್ಲರು? ನಮ್ಮ ಆಯುಧವು ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದವು. ನಮ್ಮಿಂದ ಈ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರರು ಎಂದರು. ಆಗ,

ಅಸೇನ್ಯಾ ವಃ ಪಣಿಯೋ ವಚಾಂಸ್ಯನಿಷವ್ಯಾಸ್ತನ್ಯಃ ಸಂತು ಪಾಪೀಃ |
ಅಧ್ಯಷ್ಟೋ ವ ಏತವಾ ಅಸ್ತು ಪಂಥಾ ಬೃಹತ್ಸರ್ವ ತಿರ್ವ ಉಭಯಾ ನ ವ್ಯುಳಾತ್ ||

ಎಲೈ ಪಣಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಎಷ್ಟೇ ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರಪ್ರೇರಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಗದರಿಸಿದಳು. ಆಗ ಅವರು—

ಆಯಂ ನಿಧಿಃ ಸರಮೇ ಆದ್ವಿಬುಧ್ನೋ ಗೋಭಿರಶ್ವೇಭಿವಸುಭಿಸ್ತ್ಯಷ್ಟಃ |

ರಕ್ಷಂತ ತಂ ಪಣಯೋ ಯೇ ಸುಗೋಪಾ ರೇಕು ಪದಮಲಕಮಾ ಜಗಂಥ ||

ಎಲೈ ಸರಮೆಯೇ, ನಾವು ಸಾಹಸದಿಂದ ನಮ್ಮ ನಿಧಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವೆವು ನಿ,ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಕೆಲವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಾರದು ಎಂಬ ಅಹಂಕಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಸರಮೆಯು ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಲು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪಣಿ ಯೆಂಬ ಅಸುರರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೂ ಅವರು ಯಾವ ರೀತಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಆ ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಣಿ ಯೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವೃಷನ್—**ವೃಷು**—**ಸೇಚನೇ**; **ವೃಷ**—**ಶಕ್ತಿ** ಬಂಧನೇ ಎಂಬೆರಡು ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿಸು, ಚಿಮುಕಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ **ವೃಷ** ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡನೆಯ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ, **ವೃಷನ್**, **ವೃಷಣಾ**, **ವೃಷ್ಟ್ಯೇಭಿಃ**, ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂಬಂಶವನ್ನೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ವಿವೃತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಾಮವರ್ಷಕರೆಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸಲು ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸಯೋಗಿಸಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಸನ್ಯಾಮುಹೇ—ಪನ ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಟಿಗೆ ಏತ್ಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ **ಹಿ ಚಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿತವಾನ್—**ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತ್ಯಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಹಿ ಅಡೇಶ. ಕ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ಮತುಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಧ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿಂದ್ಯಾ—ಇದಿ ಕುತ್ವಯಾಂ ಧಾತು. ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ನಜ್ ತಪ್ಪುರೂಪ ಸಮಾಸ. ಸಂಖೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಾಠಃ—ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಉಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮ ೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಐ—ಇದು ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗಃ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಕ್ರಿಯಾ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ದಿಂದ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಾಂ ಚಿದ್ಧಿಷ್ಟಾಶ್ವಿನಾವನು ದ್ಯೂನ್ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ರವಣಸ್ಯ ಸಾತೌ |
ಅಗಸ್ತ್ಯೋ ನರಾಂ ನೃಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಕಾರಾಧುನೀವ ಚಿತಯತ್ಸಹಸ್ರೈಃ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುವಾಂ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ಸ್ತ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅನು | ದ್ಯೂನ್ | ವಿರುದ್ರಸ್ಯ | ಪ್ರಸ್ರವಣಸ್ಯ | ಸಾತೌ |
ಅಗಸ್ತ್ಯೈಃ | ನರಾಂ | ನೃಷು | ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಕಾರಾಧುನೀವ | ಚಿತಯತ್ | ಸಹಸ್ರೈಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಂ | ಚಿದ್ಧಿಷ್ಟೇತಿ ತ್ರಯಃ ಪೂರಣಾಃ | ಅನು ದ್ಯೂನ್ ಪ್ರತಿದಿನಂ ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣ ರೂಪದುಃಖದ್ರಾವಣಸ್ಯ ವಿವಿಧರೋರೂಯಮಾಣವತೋ ವಾ ಪ್ರಸ್ರವಣಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕ- ಸಂಸ್ತ್ರಾಯಸ್ಯ ಸಾತೌ ಲಾಭೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ಏತನ್ನಾಮಾ ಮಹರ್ಷಿರ್ನರಾಂ ನೇತೃಣಾಂ ಕರ್ಮನಿರ್ವಾಹಕಾನಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನೃಷು ಯೇಷು ತಾದೃಶಾ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಸಂತಿ ತೇಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ ಪ್ರಶಸ್ಯತರೋಽಯಂ ಸಹಸ್ರೈರಪರಿಮಿತ್ಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಶ್ಚಿತಯತ್ | ಚೇತಯತಿ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರಚೋದಯತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಾರಾಧುನೀವ | ಕಾರಾ ಶಬ್ದಃ | ತಸ್ಯ ಧಾನಯತೋತ್ಪಾದಯಿತಾ ಶಂಖಾದಿಃ ಸ ಇವ |ಯದ್ವಾ | ಏತದಪ್ಯಗಸ್ತ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ | ಕಾರಃ ಶಬ್ದಯಿತಾ ಹೋತ್ರಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ಧುನಿಃ ಕಂಪಯಿತಾ ಪ್ರೇರಕ ಇವ | ಇವೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ಅಸ್ತೃಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗ ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ೭-೩೦ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನರಾಂ—ಯಾಗ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ | ನೃಷು—ಮನುಷ್ಯ ರಲ್ಲಿ | ಪ್ರಶಸ್ತಃ—ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಂಸಾರ್ಹನಾದ (ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ) | (ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ—ಸ್ತುತಿ ಲಕ್ಷಣಶಬ್ದ ಕಾರಕರಾದ ಹೋತ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಕನಾದ) | ಅಗಸ್ತ್ಯೈಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು | ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣರೂಪ

ದುಃಖ ಪರಿಹಾರಕವಾದ | ಪ್ರಸ್ತವಣಿಸ್ಯ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ | ಸಾತ್—ಲಾಭನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಅನು ದ್ಯೂನ್—
ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ಸಹಸ್ರೈಃ—ಅಪರಿಮಿತ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ—ಶಬ್ದೋತ್ತಾದಕವಾದ ಶಂಖಾದಿ
ವಾದ್ಯದಂತೆ | ಯುನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಚಿತೆಯೆತ್—(ಸ್ತುತಿಯಿಂದ) ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ)
(ಚಿತ್ ಹಿ ಸ್ಯ—ವಾಕ್ಯ ಪೂರಕಗಳು)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗನಿರ್ವಾಹಕಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಯು, ಉಷ್ಣರೂಪ
ದುಃಖನಾಶಕವಾದ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೋಸ್ಕರ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅಪರಿಮಿತ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ, ಶಂಖಾದಿ
ಶಬ್ದವಾದ್ಯಗಳಂತೆ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಸ್ತುತಿಸಿ, ಮಳೆಗರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ)

English Translation

Ashwins, Agastya, eminent amongst the leaders of men, arouses
you daily with numerous (invocations), like an instrument of sound, for
the sake of obtaining a manifold (flow) of a torrent (of rain),

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ
ಯು ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಶಂಬದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾರಾಧುನೀವ ಎಂಬ ಉಪಮಾನ
ವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ತುತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕಾರಾಧುನೀವ—ಕಾರಾ ಶಬ್ದಃ | ತಸ್ಯ ಧೂನಯಿತಾ ಉತ್ಪಾದಯಿತಾ ಶಂಖಾದಿಃ | ಸ ಏವ |
ಯದ್ವಾ | ಏತದಸ್ಯಗಸ್ತ್ಯವಿಶೇಷಣಂ | ಕಾರಃ ಶಬ್ದಯಿತಾ ಹೋತ್ರಾದಿಃ | ತಸ್ಯ ಧುನಿಃ ಕಂಪಯಿತಾ
ಪ್ರೇರಕಃ ಇವ | ಇವೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | “ ಅಸ್ತೃಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ ”
(ನಿ. ೭-೩೧) ಎಂದು ಸಾಯರು ಕಾರಾಧುನೀ ಇವ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯ
ಪ್ರಕಾರ ಕಾರಾಧುನೀ ಎಂಬಪದಕ್ಕೆ ಎರಡರ್ಥವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಶಂಬವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯ
ದಾಗಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದಕರ್ತನಾದ ಹೋತ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ,

ಈಳೇ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇಽಗ್ನಿಂ ಘರ್ಮಂ ಸುರುಚಂ ಯೋಮನ್ನಿಸ್ವಯೇ |
ಯಾಭಿಭರ್ತೇ ಕಾರಮಂಶಾಯ ಜಿನ್ಯಫಸ್ತಾಭಿರೂ ಪು ಊತಿಭಿರಶ್ವಿನಾ ಗತಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೧)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಕಾರ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಕಾರಶಬ್ದಃ ತಂಬವಾಚೀತ್ಯಭಿಯುಕ್ತಾಃ
ಸಂಗಿರಂತೇ | ಕಾರಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಂ ಶಂಬಂ | ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸ್ಯಂದ
ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರಕೃತವಾದ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೦೮) ಮುಕ್ತನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿ. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶಂಬವೆಂದೇ

ಅರ್ಥವೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ಕಾರಂ ಎಂಬ ಪದವು ಇವನೇಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶಂಖ ವಾಚಿ ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದವು ಕೃ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸಾಧನವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖವಾಚಿಯಾಗಬಹುದು. ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಚಿಕರ್ಥ ಕಾರಮೇಭ್ಯಃ ಪ್ರತನಾಸು ಪ್ರವಂತವೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೩೧-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಸಿಂಹನಾದಲಕ್ಷಣಂ ಶಬ್ದಂ ಸಿಂಹನಾದ ರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ನಿಯತವಾಗಿ ಶಂಖವಾಚಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂಭವಮಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯತೆ ಇತಿ ಕಾರಶಬ್ದಃ ಇದೋಚ್ಯತೇ | ಕಾರ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾರ್ಥ ಶಂಖಃ | ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪಶ್ಚಯಂತ್ರಾಸೋ ಅಭಿ ಕಾರಮರ್ಚಿಸ್ವಿದಂತ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚ ಕೃಪಂತ ಧೀಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕೇವಲ ಕರ್ತಾರಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲು ಶಂಖವಂತೆ ಎ ದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಶಬ್ದಪ್ರೇರಕ ನಾದ ಹೋತ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ವಿವರಣೆಯುಪ್ರಕಾರ ಎನರ್ಥ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂಹಿಸಿ ತಾವೇ ಅದಕ್ಕೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ “ಅಸ್ತೃಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ” (ನಿ. ೨-೩೧) ಎಂಬ ನಿಯುಕ್ತಕಾರರ ವಚನವಂತೆ ಸಂಪ್ರತಿ ಎಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ಈ ಪದವು ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತವಣವೆಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕದ ಸಂಘಾತ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪ್ರವಾಹವೆಂದರ್ಥ. ಈ ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹವು ಉಷ್ಣರೂಪವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನೂರ ಮಾಡುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಿಶಿಷ್ಟೋಷ್ಣರೂಪದುಃಖದ್ರಾವಣಸ್ಯ, ವಿವಿಧರೋರೂಯ-ಮಾಣದ್ರವಣವತೋ ವಾ ಎಂದು ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ರುಕ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುಃಖವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಸ್ತವಣವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ವಿಧವಿಧವಾದ ಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ರುದ್ರೋ ರೌತೀತಿ ಸತಃ, ರೋರೂಯಮಾಣೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ, ರೋದಯಂತೇರ್ವಾ,
 “ಯದರುದ್ರತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ” ಇತಿ ಕಾಶಕಮ್ | “ಯದರೋದೀತ್ರದ್ರುದ್ರಸ್ಯ
 ರುದ್ರತ್ವಂ” ಇತಿ ಹಾರಿದ್ರವಿಕಂ |

(ನಿ. ೧೦-೫)

ರುದ್ರನೆಂದರೆ, ರೌತಿ-ಸ್ತನಯಿತ್ಯು ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ಮೇಘ ಗುಡಿಗನಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ರೋರೂ-
ಯಮಾಣೋ ದ್ರವತಿ | ಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ರೋದಯಂತೀತಿ |
ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯ ಅಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕೃತ
ವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉಳಿದ ವಿವರಣೆಯು ನಮಗೆ ಈಗ ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲ.
ಮೊದಲಿನ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ದುಃಖನಾಶನೆಂದರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತವಣವು ವಿರುದ್ರವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ
ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಗರ್ಜನಾತ್ಮಕವಾದುದೆಂದರ್ಥ. ಅದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಸ್ತವಣವು ವಿರುದ್ರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ
ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಹಜವಾಗಿವೆ.

ನರಾಂ ಸೃಷು ಪ್ರಶಸ್ತಃ | ಯಾಗ ನಿರ್ವಾಹಕರಾದ ನರರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತನಾದ ಪುರುಷನೆಂದು
ಅಗಸ್ತ್ಯನು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಆತ್ಮ ಪ್ರಶಂಸೆಯಾದರೂ ಸಹ ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು
ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಯೇ ಹೊರತು ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ಖನಮಾನಃ ಖನಿತ್ರೈಃ ಪ್ರಜಾಮಸತ್ಯಂ ಬಲಮಿಚ್ಛಮಾನಃ |

ಉಭೌ ವರ್ಣಾವೃಷಿರುಗ್ರಃ ಪುಪೋಷ ಸತ್ಯಾ ದೇವೇಷ್ವಾಶಿಷೋ ಜಗಾಮ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೭೯-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಯಾವ ರೀತಿ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾಮ ಎಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥ
ದ್ವಯವನ್ನೂ ಸಹ ತನ್ನ ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿದನು ಅವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಮಹಿಮೆಯೇನು
ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೂ
ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿರುದ್ರಸ್ಯ—ವಿವಿಧಾಃ ರುದ್ರಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್. ತಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತವಣಸ್ಯ—ಸು ಗತೌ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯೋವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ
ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ, ಅನಾದೇಶ. ಲಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೯೩)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಕೌ—ಊತಿ ಯೂತಿ ಜೂತಿ ಸಾತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿನ್ ಉದಾತ್ತವಾಗಿ
ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ನರಾಮ್—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚ್ಛಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಸ್ತುಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನಿದಿತಾಂಹಲ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರ ಲೋಪ. **ಗತಿರನಂತರಃ** (ಪು. ಸೂ. ೬-೨-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಚಿತಿಯತ್—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಠಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೇಟಿ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ ಆಡಾಗಮ. **ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ** ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಠಚ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಶಪ್ ಸಮಿತ್ತವಾಗಿ ಠಚಿಗೆ ಗುಣ, ಆಯಾದೇಶ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಯದ್ವಹೇಥೇ ಮಹಿನಾ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಯಾಥೋ ಮನುಷೋನ ಹೋತಾ |

ಧತ್ತಂ ಸೂರಿಭ್ಯ ಉತ ವಾ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ನಾಸತ್ಯಾ ರಯಿಷಾಚಃ ಸ್ಯಾಮ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯತ್ | ವಹೇಥೇ ಇತಿ | ಮಹಿನಾ | ರಥಸ್ಯ | ಪ್ರ | ಸ್ಯಂದ್ರಾ | ಯಾಥಃ | ಮನುಷಃ | ನ | ಹೋತಾ

ಧತ್ತಂ | ಸೂರಿಭ್ಯಃ | ಉತ | ವಾ | ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ರಯಿಷಾಚಃ | ಸ್ಯಾಮ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಂ ರಥಸ್ಯ ಗಮನಸಾಧನಸ್ಯ ಮಹಿನಾ ಮಹತ್ತೇನ ಯದ್ಯಸ್ಯಾತ್ಪ್ರ ವಹೇಥೇ ಧಾರಯಿಥೋ ಯಜ್ಞಂ | ಯದ್ವಾ | ರಥಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಗಮನಸಾಧನಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ಧುರಂ ವಹತಃ | ತಥಾ ಹೇ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಸ್ಯಂದನಶೀಲೌ ಯುವಾಂ ಯಾಥಃ | ಗಚ್ಛಥಃ | ಸ್ವಸ್ಥಾನಂ ಯಜ್ಞಾರಂಭ ಅಗಚ್ಛಥಃ ಯಜ್ಞಸಮಾಪ್ತೌ ಪುನರ್ಗಚ್ಛಥ್ಲ | ತತ್ರ ದೈಷ್ಟ್ಯಾಂತಃ | ಮನುಷೋ ಹೋತಾ ಮನುಷ್ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಹೋತಾ ಯಥಾ ಯಜ್ಞಪ್ರಾರಂಭ ಅಗಚ್ಛತಿ ಕರ್ಮಣಿ ನಿರ್ವೃತ್ತೇ ಪುನರಪಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವಿತ್ | ಅಗಮನಸಮಯೇ ಸೂರಿಭ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಭ್ಯೋ ಧತ್ತಂ | ಧಾರಯತಂ ಫಲಂ | ಉತ ವಾ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ಶೋಭನಾಶ್ಚಸಮೂಹಂ ಧತ್ತಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಸತ್ಸು ಭವಾ ಸತ್ಯಾ | ನ ಅಸತ್ಯಾ ನಾಸತ್ಯಾ | ಹೇ ತಾದೃಶೌ ತ್ವದನುಗ್ರಹಾದ್ರಯಿಸಾಚೋ ಧನಸಮನಾಯಿನಃ ಸ್ಯಾಮ | ಭವೇಮು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ)ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ನಾಸತ್ಯರೇ(ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಇರುವವರೇ) | ಯತ್—ಯಾವಕಾರಣ | (ಯುವಾಂ—ನೀನಿಬ್ಬರು) | ರಥಸ್ಯ—(ಗಮನಸಾಧನವಾದ ನಿಮ್ಮ) ರಥದ | ಮಹಿನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯಿಂದ

ಪ್ರ ವಹೇಥೇ-ಯಜ್ಞ ಧಾರಕರಾಗುತ್ತೀರೋ | [ಅಥವಾ ಮಹಿನಾ-ಸ್ವಮಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ | ರಥಸ್ಯ-ಸ್ವರ್ಗಮನ ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಪ್ರ(ವಹೇಥೇ)-ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತೀರೋ |] (ಹೇ)ಸ್ಯಂದ್ರಾ-ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮನುಷ್ಯಃ ಹೋತಾನ-ಯಜಮಾನನ ಹೋತೃವು(ಯಾಗಾಂರಂಭ ದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಯಾಗಾನಂತರ ಹೊರಟುಹೋಗುವಂತೆ) | ಯಾಥಃ-(ಯಾಗಾನಂತರ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೀರೋ | ಸೂರಿಭ್ಯಃ-(ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ | ಧತ್ತಂ-ಫಲವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತೀರೋ (ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರೋ) | ಉತ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ ವಾ-ಅಥವಾ ಉತ್ತಮಾಶ್ವಗಳನ್ನು | (ಧತ್ತಂ-ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರೋ) | ತತ್-ಆದುದರಿಂದ | ರಯಿಸಾಚಃ-ಧನವಿಶ್ವರಾಗಿ | ಸ್ಯಾಮು-(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಆಗೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸ್ವಂದನಶೀಲರಾದ ನಾಸತ್ಯರೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ, ಹೋತೃನಾಮಕ ಋತ್ವಿಜನಂತೆ, ಯಾಗಾನಂತರ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೀರಿ, ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮಾಶ್ವಾದಿಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀರಿ, ಇಂತಹ ನೀವು ನಮಗೂ ಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

When, by the virtue of your chariot, you come (to the sacrifice), and when, like the ministering priest, (after discharging his function), you depart, gliding away, you give to the devout (worshippers a reward), though it be store of good horses: may we be enriched, Nasatyas, (by your favour.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಥಸ್ಯ- ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿರತಕ್ಕ ರಥವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ, ಈ ಪದವು ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾರ್ಯಪದವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಥಃ ರಂಹತೇರ್ಗತಿರ್ಮುಖಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿ ಹಿಂದೆ ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ರಥಂ ರಂಹಣಮಾದಿತ್ಯಂ ರಂಹಣಶ್ಚಾಸೌ ಮುಹೂರ್ತಮಸ್ಯನವಸ್ಥಾಯಿತ್ಯಾತ್ | ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದಿತ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು, ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಗತ್ಯರ್ಥವಾದ ರಂಹ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ ಸರ್ವಾರ್ಯವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ರಥಸ್ಯ ಮಹಿನಾ ಪ್ರ ವಹೇಥೇ-ಎನ್ನುವಾಗ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

೧. ಗಮನಸಾಧನವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮಿಯಿಂದ ಯಜ್ಞ ಧಾರಕರಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂದೂ, ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಸ್ವನಾಹಾತ್ಯಾದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞದ ನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದೂ ಸಹ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣೆಗೂ ನೇತೃತ್ವಕ್ಕೂ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದು ಎಂಬಂಶವು ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

**ಋಷೋಽಹಿ ದೂತೋ ಅಸಿ ಹವ್ಯವಾಹನೋಽಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ವಾರಾಣಾಂ |
ಸಜೂರಶ್ಚಿಭ್ಯಾಮುಷಸಾ ಸುವೀರ್ಯಮಸ್ಮೇ ಧೇಹಿ ಶ್ರವೋ ಬೃಹತ್ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೨)

**ಸವಿತಾರಮುಷಸಮತ್ತಿನಾ ಭಗಮಗ್ನಿಂ ವೃಷ್ಟಿಷು ಕ್ಷಸಃ |
ಕಣ್ವಾಸಸ್ತಾ ಸುತಸೋಮಾಸ ಇಂಧತೇ ಹವ್ಯವಾಹಂ ಸ್ವಧ್ವರ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೨)

ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹವ್ಯವಾಹನನೂ, ದೇವದೂತನೂ, ಯಜ್ಞನೇತೃವೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಬಂಧ ರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಬಂದು ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೋರಿದೆ. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಅಗ್ನಿಯು ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸುವನು ಎಂಬವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಧವಾ ಎರಡನೆಯ ಅನ್ವಯದ ಪ್ರಕಾರ ಯಜ್ಞಮುಖವೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ತಿನಿಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅವರ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಮುಖವು ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾದುದು ಹೇಗೆ? ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು, ಅವರು ಈ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವು ಶತಸಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಶ್ಚೇದನವಾದುದನ್ನೂ, ಅದನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಿಪಡಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಯಜ್ಞನೇತೃತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದಂತಾಯಿತೆಂದೂ ಆ ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ

**ದೇವಾ ಹವ್ಯ ಸತ್ರಂ ನಿಷೇದುಃ | ಅಗ್ನಿರಿದ್ರಃ ಸೋನೋ ಮಖೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಶ್ವೇದೇವಾ
ಅನ್ಯತ್ರೈವಾಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ | ತೇಷಾಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಂ ದೇವಯಜನಮಾಸ | ತಸ್ಮಾದಾಹುಃ ಕುರು-
ಕ್ಷೇತ್ರಂ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಯಜನಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಯತ್ರ ಕ್ವ ಚಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ನಿಗಚ್ಛತಿ
ತದೇವ ಮನ್ಯತ ಇದಂ ದೇವಯಜನಮಿತಿ ತದ್ವಿ ದೇವಾನಾಂ ದೇವಯಜನಂ | ತ ಆಸತ |
ಶ್ರಿಯಂ ಗಚ್ಛೇಮ ಯಶಃ ಸ್ಯಾಮಾನ್ನಾದಾಃ ಸ್ಯಾಮೇತಿ ತಥೋ ಇನೇಮೇ ಸತ್ತಮಾಸತೇ
ಶ್ರಿಯಂ ಗಚ್ಛೇಮ ಯಶಃ ಸ್ಯಾಮಾನ್ನಾದಾಃ ಸ್ಯಾಮೇತಿ | ತೇ ಹೋಚುಃ | ಯೋ ನಃ
ಶ್ರಮೇಣ ತಪಸಾ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಯಜ್ಞೇನಾಹುತಿಭಿಯಜ್ಞಸ್ಯೋದ್ಯಚಿಂ ಪೂರ್ವೋಽವಗ-
ಚ್ಛಿತ್ಸ ನಃ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಸತ್ತದು ನಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸದೇತಿ ತಥೇತಿ | ತದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ವಧಮಃ
ಪ್ರಾಪ | ಸ ದೇವಾನಾಗ್ ಶ್ರೇಷ್ಠೋಽಭವತ್ತಸ್ಮಾದಾಹುರ್ವಿಷ್ಣುರ್ವಿದೇವಾನಾಗ್ ಶ್ರೇಷ್ಠ**

ಇತಿ | ಸ ಯಃ ಸ ವಿಷ್ಣುರ್ಯಜ್ಞಃ ಸ ಸ ಯಃ ಸ ಯಜ್ಞೋಽಸೌ ಸ ಆದಿತ್ಯಸ್ತದ್ವೇದಂ
ಯಶೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನ ಶಶಾಕ ಸಂಯಂತುಂ ತದಿದಮಪ್ಯೇತರ್ಹಿ ನೈವ ಸರ್ವ ಇವ ಯಶಃ
ಶಕ್ನೋತಿ ಸಂಯಂತುಂ | ಸ ಶಿಸ್ವಧನ್ವಮಾದಾಯಾಪಚಿಕ್ರಾಮು | ಸ ಧನುರಾತ್ಸ್ಯಾ ಶಿರ
ಉಪಸ್ತಭ್ಯ ತಸ್ಮಾ ತಂ ದೇವಾ ಅನಭಿಧ್ಯಷ್ಟುವಂತಃ ಸಮಂತಂ ಪರಿಣ್ಯವಿಶಂತೆ | ತಾಪ
ವಪ್ಯು ಊಚುಃ | ಇಮಾ ವೈ ವಮ್ಯೋ ಯದುಪದೀಕಾ ಯೋಽಸ್ಯ ಜ್ಯಾಮಪ್ಯದ್ಯಾಶ್ಚಿಮು-
ಸ್ತ್ಯೈ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತೇತ್ಯನ್ನಾ ದಮಸ್ತ್ಯೈ ಪ್ರಯಚ್ಛೇಮಾಪಿ ಧನ್ವನ್ನಪೋಽಧಿಗಚ್ಛೇತ್ತಘಾಸ್ತ್ಯೈ
ಸರ್ವಮನ್ನಾದ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇಮೇತಿ ತಥೇತಿ | ತಸ್ಯೋಪರರಾಸತ್ಯೈ | ಜ್ಯಾಮಪಿಜಕ್ಷು-
ಸ್ತಸ್ಯಾಂ ಛಿನ್ನಾಯಾಂ ಧನುರಾತ್ಸ್ಯಾ ವಿಸ್ಪುರಂತ್ಯಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಶಿರಃ ಪ್ರಚಿಚ್ಛಿದತುಃ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧-೧ ರಿಂದ)

ಹಿಂದೆ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಇಂದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ಸೋಮ ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆ
ಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ದೇವಯಜನಪ್ರದೇಶವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸತ್ರವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅವರು
ಯಶಸ್ವಿಗಳೂ ಅನ್ನವಂತರೂ ಆಗಬೇಕೆಂದಾಶಿಸಿದರು. ಆಗ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರು ಶ್ರಮದಿಂದಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದಲೂ
ಅಹುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮೊದಲು ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಮಾಡುವರೋ ಅವರೇ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು
ಪರಿಗಣಿತರಾಗುವರು ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದಾಗ ವಿಷ್ಣುವು ಮೊದಲು ಆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು.
ಇಂತಹ ಉತ್ತಮವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದನು. ಆಗ ಅವನ ಶ್ಲಾಘಾಭಿಮಾನವು
ತಡೆಯಲಾರದಾಯಿತು. ತನ್ನ ಮೂರು ಬಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಧನ್ವನ್ನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟಾಗ ದೇವತೆ
ಗಳಾರೂ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲು ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತಬ್ಧರಾಗಿ ಕುಳಿತರು. ಆಗ ವಮ್ನಿಯೆಂಬ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ
ಇರುವೆಗಳು ಬಂದು ಆ ಧನ್ವನಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಬಗ್ಗಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಏನನ್ನು ಕೊಡುವೆ
ಯೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದವು. ಅಂತಹ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವವನು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅನ್ನ ಸಂಪತ್ತನ್ನನುಭವಿಸುವನು.
ಮತ್ತು ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲೂ ಜಲಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಆಗ ಅವು ಅದರ
ಹೆದೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದವು ಒಡನೆಯೇ ಬಗ್ಗಿದ್ದ ಧನ್ವನಿಗೆ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು
ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಯಿತು. ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಶ್ಚೇದನವಾದಾಗ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯವಾಯಿತೆಂದು
ತಿಳಿದ ದೇವತೆಗಳು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಭಿನ್ನವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದರು. ಆದುದ
ರಿಂದ ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೆ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲದೇ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ. ಇದೇ ವಿಷಯ
ವನ್ನು ತೈತ್ತಿರೀಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ.

ದೇವಾ ವೈ ಸತ್ರಮಾಸತ | ಋದ್ಧಿಪರಿಮಿತಂ ಯಶಸ್ಕಾಮಾಃ | ತೇಽಬ್ರುವನ್ | ಯನ್ನಃ
ಪ್ರಥಮಂ ಯಶ ಋಚ್ಯಾತ್ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ನಸ್ತತತ್ಸಹಾಸದಿತಿ | .... | ತೇಷಾಂ ಮುಖಂ
ವೈಷ್ಣವಂ ಯಶ ಅರ್ಭತ್ | .....ತಸ್ಯ ಸಿಷ್ಠಿಯಾಣಸ್ಯ ತೇಜೋಽಸಾಕ್ರಾಮತ್ | ...
ವಾರೀವತ್ಸಗ್ಲಹ್ಯಾಸಾಂ | ತಸ್ಯ ಜ್ಯಾಮಪ್ಯಾದನ್ | ತಸ್ಯ ಧನುರ್ವಿಪ್ರವಮಾಣಂ ಶಿರ
ಉದವರ್ತಯತ್ | ತದ್ವ್ಯಾವಾಪ್ಯಥಿವೀ ಅನು ಪ್ರಾವರ್ತತ | ಯತ್ಪ್ರಾವರ್ತತ | ತತ್

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ಗ್ಯತ್ವಂ | ಯದ್ ಭೌತೃ ಇತ್ಯಪೇತತ್ | ತದ್ಭ್ರಮಸ್ಯ ಭ್ರಮತ್ವಂ |
 ಮಹತೋ ವೀರ್ಯಮಪತ್ತದಿತಿ | ತನ್ನಹಾವೀರಸ್ಯ ವೀರತ್ವಂ | ಯದಸ್ಯಾಃ ಸಮಭರನ್ನ
 ಮಾಜಃ ಸಂವ್ರಾಪ್ತಂ | ತಗ್ಗಸ್ತುತಂ ದೇವತಾಪ್ರೇಧಾ ವ್ಯಗೃಹ್ಣತ | ಅಗ್ನಿಸ್ತಾತ್ಸ
 ಸವನಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಗಂ ಸವನಂ | ವಿಶ್ವೇದೇನಾಪ್ತುತೀಯಸವನಂ |
 ತೇನಾಪೇಷ್ವಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ನಾಶೋಽವಾರುಂಧತ | ನ ಸುವರ್ಗಂ
 ಲೋಕಮಭ್ಯಜಯನ್ | ತೇ ದೇವಾ ಅಶ್ವಿನಾವಬ್ರುವನ್ | ಭಿಷಜ್ಞಾನ್ಯ ಸ್ಥಃ | ಇದಂ
 ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧತ್ತಮಿತಿ | ತಾವಬ್ರುತಾಂ ವರಂ ವ್ಯಜಾವಹೈ | ಗೃಹ ಏವ ನಾವತಾಪಿ
 ಗೃಹ್ಯತಾಮಿತಿ | ತಾಭ್ಯಾನ್ಮೇತಮಾಶ್ವಿನಮಗೃಹ್ಣನ್ | ತಾವೇತದ್ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೆಧತ್ತಾಂ |
 ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ | ತೇನ ಸಶೇಷ್ವಾ ಯಜ್ಞೇನ ಯಜಮಾನಾಃ | ಅವಾಶೋಽರುಂಧತ |
 ...ಅಭಿ ಸುವರ್ಗಂ ಲೋಕಂ ಜಯತಿ | ತಸ್ಮಾದೇಷ ಅಶ್ವಿನಪ್ರವಯಾ ಇ ವ | ಯತ್ರವರ್ಗ್ಯಃ ||

(ಶ್ರೈ. ಅ ೫-೧-೧೦ದ ೭)

ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಂದ ಮೇಲೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಕಥೆಯಂತೆ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರರ್ಥೇದನವಾದ ನಂತರ
 ಉರುಳಿದ ಯಜ್ಞ ದೇಹವನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು ಆಗ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾತಃ ಸವನವನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನು
 ಮಧ್ಯಂದಿನ ಸವನವನ್ನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ತೃತೀಯ ಸವನವನ್ನೂ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು, ಆದರೆ ತಲೆಯೇ ಇಲ್ಲದ
 ಯಜ್ಞದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸ್ವರ್ಗವಾಗಲಿ ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲ ಆಗ ಅವರು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
 ಕುರಿತು “ ನೀವು ದೇವವೈದ್ಯರಾಗಿದೀರಿ ” ಈ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವ ಯಜ್ಞಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಪುನಃ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಂ.
 ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣರಾಗಿ ” ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಅವರು “ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನನಗೆ ಸೋಮಾ
 ಹುತಿಯು ಲಭಿಸುವಂತಾದರೆ ನಾವು ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ದೇಹದೊಂದಿಗೆಸೇರಿಸುವೆವು ” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ದೇವತೆಗಳು
 ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲು ಯಜ್ಞದ ಶಿರಃ ಪ್ರದೀಶವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಕಾರಣರೂ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಭಾಗಾ
 ಹ್ವರೂ ಆದರು ಎಂದಿದೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಮುಂದೆ
 ಬಂದು ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲರಾದರು ಎಂಬ ಅಂಶವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು
 ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮಹಿನಾ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರ (ವಹಥೇ) ಎಂಬ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿದೆ. ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ
 ಅವರಿಗೆ ಯಜ್ಞಭಾಗಾಹವು.

ಮಧೋಃ ಪಿಬತಮಶ್ವಿನೀತೈಶ್ವಿನಾವೇವೈತದಾಹಾಶ್ವಿನೌ ಹ್ಯೇತದ್ಯಜ್ಞ ಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತ್ಯೆಧತ್ತಾಂ
 ತಾವೇವೈತತ್ಪ್ರೀಷಾತ್ಯವರ್ಗ್ಯಸ್ತಾಹಾಕಾರಂ ಕರೋತಿ ”

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧೪-೨-೧೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೈ. ಸಂ. ೬-೪-೯ ರಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ
 ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ

ಸ್ಯಂದ್ರಾ—ಸ್ಯಂದ್ರ ಪದವು ಗತಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಬಲ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಠಿ.
 (ನಿ. ೩-೯) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ಇವರ ಆಗಮನವನ್ನೂ
 ಅದರ ಸೊಬಗನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನೇಕವಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ತೇನ ಯಾತಂ ಮನಸೋ ಜವೀಯಸಾ ರಥಂ ಯಂ ನಾಮ್ನುಭವಶ್ಚಕ್ರರಶ್ಮಿನಾ |
ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಋಭುಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಇವರು ಕುಳಿತು ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದೊಡನೆಯೇ ವಿಶ್ವ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಬೀರುವ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೂ ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಕೈ ಹೇಡುಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಮನೋನೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿರತಕ್ಕ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದ್ರಾ ಎಂಬ ಪದದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಸೂರಿಭ್ಯಃ—ಅತೀಂದ್ರಿಯಗ್ರಹಕವಾದ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರತಕ್ಕ ಋಷಿಗಳು, ಕವಿಗಳು, ಮೇಧಾವಿಗಳು ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಇದರ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಇದೇ ಸೂತ್ರದ ೬ ನೇ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದಸ್ರಾ, ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳು ಇವರ ಯಾವ ದೈವೀಗುಣವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹೇಧೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು **ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಂದ್ರಾ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸಾಮಧ್ಯದಿಂದ ಔಣಾದಿಕ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ-ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಶ್ಚ್ಯಮ್—ಶೋಭನಾನಾಂ ಅಶ್ವಾನಾಂ ಸಮೂಹಃ ಸ್ಯಶ್ಚ್ಯಮ್. ಸಮೂಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯತೋನಾವಃ** (ಪಾ ಸೂ ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಸತ್ಯಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಯಿಸಾಚಿಃ—ಷ ಚ ಸಮವಾಯೀ. ಧಾತು. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಪಥೆ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಃ ||

ತಂ ನಾಂ ರಥಂ ವಯಮದ್ಯಾ ಹುನೇಮು ಸ್ತೋಮೈರಶ್ವಿನಾ ಸುವಿತಾಯ ನವ್ಯಂ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ ಪರಿ ದ್ಯಾಮಿಯಾನಂ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಪದಸಾಠಃ ||

ತಂ | ನಾಂ | ರಥಂ | ವಯಂ | ಅದ್ಯ | ಹುನೇಮು | ಸ್ತೋಮೈಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುವಿತಾಯ | ನವ್ಯಂ |
ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಂ | ಪರಿ | ದ್ಯಾಂ | ಇಯಾನಂ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧಿನಂ ಶೀಘ್ರಗಮನೇನ ಸ್ತುತೈಂ ರಥಂ ವಯಮಗಸ್ತಾ ಅದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋಮೈರದನಿ ಹುನೇಮು | ಅಹ್ವಯೇಮು | ಕೇನ ಸಾಧನೇನೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಸ್ತೋಮೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಕ ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ | ಕೀದೃಶಂ | ನವ್ಯಂ ಸ್ತುತೈಂ ನೂತನಂ ವಾ ತಥಾರಿಷ್ಟನೇಮಿಮಹಿಸಿತಚಕ್ರವಲಯಂ ದ್ಯಾಂ ಪರೀಯಾನಂ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪರಿತೋ ಗಚ್ಚಂತಂ | ವಿದ್ಯಾಮೇತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನವ್ಯಂ—ನೂತನವೂ ಅಥವಾ ಸ್ತುತೃವೂ | ಅರಿಷ್ಟ ನೇಮಿಂ—ಅಹಿಸಿತವಾದ ರಥಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ (ಅಪ್ರತಿಹತಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ) | ದ್ಯಾಂ ಪರಿ— ದ್ಯುಲೋಕದ ಸುತ್ತಲೂ | ಇಯಾನಂ—ಗಮಿಸುವುದೂ ಆದ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ತಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಸುವಿತಾಯ—ಸತ್ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ | ಸ್ತೋಮೈಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ | ಅದ್ಯ—ಈ ದಿನಸ | ವಯಂ—ನಾವು | ಹುನೇಮು—ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ— ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾವು) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೂತನವೂ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾಗಿಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕದ ಸುತ್ತಲೂ ಹೋಗುವುದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಥವನ್ನು ಸತ್ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಸ್ತುತಿಪೂರೈಕವಾಗಿ ಈ ದಿನ ಅಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

We invoke to-day, Ashwins, with hymns, for the sake of good things, your praiseworthy chariot of undamaged wheels, and traversing the sky, that we may obtain (from it) food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುವಿತಾಯೆ—ಸುಷ್ಕಸ್ವಾಪ್ತಯೇ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ವರ ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಕ ಗಂತವ್ಯಾಯ ಯಜ್ಞಾಯ ಎಂದೂ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸು-ಗಮನಾಯ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉದ್ದಿಶ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ನವ್ಯಂ, ಅರಿಷ್ವನೇಮಿಂ—ಎಂಬ ಪದಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ರಥದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಆದ್ಯ—ನಿಸಾತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹುವೇನು—ಹ್ಯೇಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಿದೆ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯೆ—ಇಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕ ವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅರಿಷ್ವನೇಮಿಮ್—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಯಾನಮ್—ಇಜ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲಿಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜಾದೇಶ. ಅಚಿತ್ಕು ಧಾತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದಾದೇಶ. ದ್ವಿವರ್ಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾವಿತಿ ನವಚೇಫಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಶ್ವಿನಂ | ಕದು ನವೇತ್ಯನುಕ್ಯಾಂತಂ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ವಿನಿಯೋಗಃ ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತ ಏವೋಕ್ತಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಸ್ವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಮುಷಿಯು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು, ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕದು ನವ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪರನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರಿಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಸೂಕ್ತ—೧೮೧

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೧ ||

ಅಸ್ಪಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೫, ೨೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಪೈ—೯ ||

|| ಮುಷಿಃ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಭಂದಃ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕದು ಪ್ರೇಷ್ಠಾವಿಷಾಂ ರಯಿಾಣಾಮಧ್ವಯಂತಾ ಯದುನ್ನಿನೀಥೋ ಅಪಾಂ |

ಅಯಂ ನಾಂ ಯಜ್ಞೋ ಅಕೃತ ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ವಸುಧಿತೀ ಅನಿತಾರಾ ಜನಾನಾಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕತ್ | ಉಂ ಇತಿ | ಪ್ರೇಷ್ಠಾ | ಇಷಾಂ | ರಯಿಾಣಾಂ | ಅಧ್ವಯಂತಾ | ಯತ್ | ಉತ್ಯನೀಥಃ |
ಅಪಾಂ |

ಅಯಂ | ನಾಂ | ಯಜ್ಞಃ | ಅಕೃತ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ | ವಸುಧಿತೀ ಇತಿ ವಸುಧಿತೀ | ಅನಿತಾರಾ | ಜನಾನಾಂ ||

|| ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಪ್ರೇಷ್ಠಾ ಪ್ರಿಯತಮೌ ನಾಂ ಯುನಾಂ ಕದು ಕದಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಇಷಾನಿಷ್ಯಮಾ-
ಣಾನಾಮನ್ನಾನಾಂ ರಯಿಾಣಾಂ ಧನಾನಾಂ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಯಾಂ || ಅನ್ನಾನಿ ಧನಾನಿ ಚೋನ್ನಿನೀಥಃ

ಉಧ್ಯಂ ಸ್ತಾಪಯಥಃ ಅಧ್ಯಯಂತಾಧ್ಯರಂ ಸಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಾ ಯುನಾಮಸಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿ-
ಕಾನಾಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಿಕಾನಿ ಚೋನ್ನಿನೀಥಃ ಉತ್ಪ್ರವೃಷ್ಟಮಧಃ ಸ್ತಾಪಯಥ ಇತಿ ಯತ್ತತ್ಕದಾ | ಕಸ್ಮಾದೇವ-
ಮುಚ್ಯತ ಇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅಯಂ ಯಜ್ಞೋಽಸ್ಮಾಭಿರನುಷ್ಠೀಯಮಾನೋ ವಾಂ ಯುವಯೋರೇವ
ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ ಪ್ರಶಂಸಾಂ ಸ್ತುತಿಮಕೃತ | ಕರೋತಿ | ಯಜ್ಞೇ ಶಂಸನೀಯಾನಿ ಕಸ್ತಾನಿ ಯುನಾಮೇವ
ಪ್ರಶಂಸಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ವಸುಧೀತಿ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ಧಾತಾರಾ ವಸ್ತವ್ಯ-
ಕರ್ಮಾಣಾ ತಥಾ ಹೇ ಜನಾನಾಮನಿತಾರಾವುಕ್ತಲಕ್ಷಣಾ ಯುನಾಂ ಕದಾನ್ನಾನಾಂ ಧನಾನಾಂ ಚ
ದಾತಾರಾ ಭವಥ ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಪ್ರೇಷಾ—ಪ್ರಿಯತಮರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಅಯಂ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಅನುಷ್ಠೀಯ
ಮಾನವಾದ) ಈ | ಯಜ್ಞಃ—ಯಜ್ಞವು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಪ್ರಶಸ್ತಿಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅಕೃತ—
ಮಾಡುತ್ತದೆ | (ಆದುದರಿಂದ) ವಸುಧೀತಿ—ಧನಾಧಾರಕರೂ | ಜನಾನಾಂ—ಜನಗಳ | ಅವಿತಾರಾ—ರಕ್ಷಕರೂ
ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಇಷಾಂ—ನಮ್ಮಿಂದ ಆಪೇಕ್ಷಣೀಯಗಳಿಂದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | (ಮತ್ತು) ರಯಾ-
ಣಾಂ—ಧನಗಳನ್ನು | ಉತ್ ನಿ ನೀಥಃ—ಮೇಲಕ್ಕೆ ವಹಿಸುತ್ತೀರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಅಧ್ಯಯಂತಾ—
ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಆಸಾಂ—ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು | (ಉತ್
ನಿ ನೀಥಃ—ಉತ್ಪ್ರವೃಷ್ಟವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತೀರಿ) | (ಇತಿ) ಯತ್—ಎಂಬುದು ಯಾವುದೋ | ತತ್—ಆದು |
ಕತ್ ಉ—ಯಾವಾಗ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ?

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರೂ, ಧನಾಧಾರರೂ ಮತ್ತು ಜನಗಳೆಲ್ಲ ರಕ್ಷಕರೂ,
ಯಾಗನಿರ್ವಹಣೀಚ್ಛುಗಳೂ ಆದ ನೀವಿಬ್ಬರು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಅನ್ನ, ಧನ ಮತ್ತು ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು
ನಮ್ಮನ್ನ ಸುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯಾವಾಗ ?

English Translation.

When, beloved (Ashwins), do you bear aloft (the materials) of food
and riches, that, desirous of the sacrifice, you may send down the rain: this
sacrifice offers you adoration, givers of riches, protectors of men.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಧ್ಯಯಂತಾ—ಅಧ್ಯರ ಇತಿ ಯಜ್ಞನಾಮ | ಧ್ಯರತಿ? ಹಿಂಸಾಕರ್ಮಾ | ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ |
(೧. ೧-೮). ಕೊಲ್ಲು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧ್ಯು ಧಾತುವಿನ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಅಧ್ಯರ ಶಬ್ದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.
ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥ. ಏತಾದ್ಯಶಂ ಅಧ್ಯರಂ ಸಾರಯಿತುಮಿಚ್ಛಂತಾಂ ಯುನಾಂ | ಇಂತಹ
ಅಹಿಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ಯಜ್ಞವು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಲು ಸಹಾಯಮಾಡಲಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನೀವು ಎಂದು ಈ ಪದವು
ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾತ್ಮಕ
ನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿರಶ್ಚೇದನವಾದಾಗ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಂಸದಿಸಿ ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆಂದು

ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲೇ ಉಷೋ ದೇವತೆಯೊಡನೆ ಅವಿಭೂತರಾಗಿ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಧ್ಯಯಂತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ, ಅದರಲ್ಲೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೇ ಯಜ್ಞಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗೂ ಸಹ ಪ್ರಧಾನಭೂತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವನ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ನಿರ್ವಹಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಧಾನವಾತ್ರವು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇವರ ಇದೇ ಗುಣವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾ ಏತರೇಂಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞೋ ವೈ ದೇವೇಭ್ಯ ಉದಕ್ರಾಮನ್ನ ವೋಽಹಮನ್ನಂ ಭವಿಷ್ಯಾಮಿತಿ ನೇತಿ ದೇವಾ
ಅಬ್ರುವನ್ನೈವೇವ ನೋ ಭವಿಷ್ಯಸೀತಿ ತಂ ದೇವಾ ವಿಮೇಧೀರಿ ಸಹ್ಯಭ್ಯೋ ವಿಹೃತೋ ನ
ಪ್ರಬಭೂವ ತೇ ಹೋಚುರ್ದೇವಾ ನ ವೈ ನ ಇತ್ಯಂ ವಿಹೃತೋಽಲಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಹಂತೇಮಂ
ಯಜ್ಞಂ ಸಂಭರಾಮೇತಿ ತಥೇತಿ ತಂ ಸಂಜಭುಃ | ತಂ ಸಂಭೃತ್ಯೋಚುರತ್ತಿನಾವಿಮಂ
ಭಿಷಜ್ಯತಮಿತ್ಯತ್ತಿನಾ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜಾವತ್ತಿನಾವಧ್ಯಯೋ ತಸ್ಮಾದಧ್ಯಯೂರ್
ಘರ್ಮಂ ಸಂಭರತಃ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧)

ಒಂದುಸಲ ಯಜ್ಞವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ “ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಅನ್ನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು “ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು” ನಿರ್ಬಂಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮಧನಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಏನಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸೇವಿಸಿದುದರಿಂದ ಅದು ಸಾಲದೇ ಹೋಯಿತು. ಆಗ ಅದನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರೇ ದೇವವೈದ್ಯರು ಮತ್ತು ಹಿಂಸಿತವಾದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಅಧ್ಯಯೂರ್ಗಳು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ.

ವಸುಧಿತಿ—ಧಾರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಧಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಧಿತಿ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ನೇಮಧಿತಿ, ಮಿತ್ರಧಿತಿ, ವನಧಿತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಿತ್ರರನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು, ಧನವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿರುವವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ,

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಸುಮನಾ ಅಸ್ತು ವಿಶ್ವದಾ ರಾಜಾ ಸೋಮಃ ಸುವಿತಸ್ಯಾಧ್ಯೇತು ನಃ |

ಯಥಾಯಥಾ ಮಿತ್ರಧಿತಾನಿ ಸಂದಧುರಾ ಸರ್ವತಾತಿಮದಿತಿಂ ವ್ಯಣೇಮಹೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೦೦-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರಧಿತಾನಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಿಹಿತಾನಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ತಾಪ್ತರೈವು ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಸುನಃ ಧನಸ್ಯ ಧಾತಾರೌ ವಸ್ತವ್ಯ ಕರ್ಮಾಣೌ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ವಸುವೆಂದರೆ ಧನವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಬಹುದು. ಧನ ಧಾರಣಮಾಡಿರುವವನು ಅಥವಾ ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರೇಷ್ಠಾ—ಅತಿಶಯೇನ ಪ್ರಿಯಾ ಪ್ರೇಷ್ಠಾ. ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರ ಸ್ಥಿರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ. ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರಿಂದ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಾಮ್—ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷ್ಮೀಲ ಬಂದಿದೆ

ಅಧ್ವರ್ಯಂತಾ—ಅಧ್ವರಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛಂತೌ. ಸುಪೆ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ವರ ಎಂಬುದರ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕವ್ಯಧ್ವರ ಪತನಸ್ಯಚಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೪-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕ್ಯಚಿನ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಬಂದಾದ ಅದಕ್ಕೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ. ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಉನ್ನಿನೀಥಃ—ಠೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಆದೇಶ ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉತ್) ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕೃತ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಬ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಸ್ತಿಸ್ಮ್—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ತಾದೌಚೆ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಸುಧಿತೀ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಧಿತವಸುಧಿತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೫) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತ ಸಿದ್ಧಶ್ಚೇತೇ ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅನಿತಾರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾರ ||

ಆ ವಾ¹ನುಶ್ವಾ²ಸಃ ಶುಚಿ³ಯಃ ಪ⁴ಯಸ್ವಾ⁵ ನಾ⁶ತರ⁷ಂದ⁸ಸೋ ದಿ⁹ನ್ಯಾ¹⁰ಸೋ ಅ¹¹ತ್ಯಾಃ |
ಮ¹²ನೋ¹³ಜುವೋ¹⁴ ವೃ¹⁵ಷಣೋ¹⁶ ವಿ¹⁷ತಪ್ಯ¹⁸ಷ್ಠಾಃ ಏ¹⁹ಹ ಸ್ವ²⁰ರಾಜೋ²¹ ಅ²²ತ್ವಿನಾ²³ ವ²⁴ಹಂತು ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ವಾಂ | ಅಶ್ವಾಸಃ | ಶುಚಿಯಃ | ಪಯಃಪಾಃ | ನಾತರಂದಸಃ | ದಿನ್ಯಾಸಃ | ಅತ್ಯಾಃ |
ಮನೋಜುವಃ | ವೃಷಣಃ | ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ | ಆ | ಇಹ | ಸ್ವರಾಜಃ | ಅತ್ವಿನಾ | ವಹಂತು || ೨ ||

೧ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಶ್ವಿನೌ ಶೋಭನಾಶ್ಚಯುಕ್ತೌ ವಾಂ ಯುವಾನುಶ್ವಾಸೋ ಯುಷ್ಮದೀಯೌ ಇಹಾಸ್ತಿಸ್ತೌಜ್ಞ
ಆ ವಹಂತು | ಸ್ವಾಪಯಂತು | ಅವಶಿಷ್ಟಾನ್ಯಶ್ಚವಿಶೇಷಣಾನಿ | ಕೇದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇ | ಶುಚಿಯಃ ಶುದ್ಧಾ
ದೀಪ್ತಾ ವಾ ಪಯಸ್ವಾ ವೃಷ್ಣ್ಯದಕಸ್ಯ ಸಾಕಾರಃ ನಾತರಂದಸೋ ವಾಯುನೇಗಾಃ ದಿನ್ಯಾ ದಿವಿ ಭವಾಃ
ಅತ್ಯಾ ಅತನೀಲಾಃ ಮನೋಜುವೋ ಮನೋಜವಾಃ ವೃಷಣೋ ವರ್ಷಕಾಃ | ಯುವಾನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ ಕಾಂತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ | ವಪುಷ್ಮಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ವರಾಜಃ ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಮಾನಾಃ |
ಈದೃಶಾ ಭವಂತು ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಶೋಭನಾಶ್ಚಯುಕ್ತರಾದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಶುಚಿಯಃ—ಶುದ್ಧವೂ
(ದೀಪ್ತವೂ) | ಪಯಸ್ವಾಃ—ವೃಷ್ಣ್ಯದಕಗಳೂ | ನಾತರಂದಸಃ—ವಾಯುನೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ | ದಿನ್ಯಾಸಃ—
ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ | ಅತ್ಯಾಃ—ಚುರುಕಾಗಿರತಕ್ಕವೂ | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋನೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ |
ವೃಷಣಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕಗಳೂ (ಯಾವನೋಪೇತವಾದವೂ) | ವಿತಪ್ಯಷ್ಠಾಃ—ಮನೋಹರಕಾಯವುಳ್ಳವು
ಗಳೂ | ಸ್ವರಾಜಃ—ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ | ಅಶ್ವಾಸಃ—ನಿಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳು | ವಾಂ—
ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಆ ವಹಂತು—ವಹಿಸಿ ಕರೆತರಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶೋಭನಾಶ್ಚವಿಶಿಷ್ಟರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಶುದ್ಧವೂ, ವೃಷ್ಣ್ಯದಕರಕ್ಷಕಗಳೂ, ವಾಯುವಿಗೆ
ಸಮವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವೂ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವೂ, ಚುರುಕಾಗಿರತಕ್ಕವುಗಳೂ, ಮನೋನೇಗವುಳ್ಳವುಗಳೂ,
ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದಗಳೂ, ಮನೋಹರಕಾಯವುಳ್ಳವುಗಳೂ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ದೇಹಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವುಗಳೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ
ಅಶ್ವಗಳು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation.

Ashwins, may your horses, pure, rain-drinking, swift as the wind, heaven-born, quick-moving, fleet as thought, vigorous, well-packed, and self-irradiating, bring you hither.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುಚಿಯೇ, ವಾತೆರಂಥೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಅಶ್ವಾಸೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗುವೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳಾವುವು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಸಭಾವಶ್ಚಿನೋಃ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೮) ಹೇಳಿದೆ. ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತವೂ ಉಂಟು. ಅದನ್ನು ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮತಭೇದಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಚಿಯೇ—ಶುದ್ಧಾಃ, ದೀಪ್ತಾ ವಾ | ಪರಿಶುದ್ಧವಾದವು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವು ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಶೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿ ಕರ್ಮಣಃ | ಆಯಮುಸೀತರಃ ಶುಚಿರೀತಸ್ಮಾದೇವ | ನಿಷ್ಪ್ರಿಕ್ತಮಸ್ಮಾತ್
ಪಾಸಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ || (ನಿ. ೬-೧)

ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ನಾಮಪದವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪವಿತ್ರ, ಶುದ್ಧಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪಾಪವು ಇವನಿಂದ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಚನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಶುಚಿ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಶ್ವಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಅಶ್ವಾಃ—ಅತನಶೀಲಾಃ | ಸತತವಾದ ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಪದವು ಕೇವಲ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ಯಃ ಪುರಂ ನಾರ್ಮಿಣೀಮದೀದೇದತೈಃ ಕವಿನಭನ್ಯೋ ೩ ನಾರ್ವಾ |
ಸೂರೋ ನ ರುರುಕ್ವಾಞ್ಚತಾತ್ಮಾ || (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೯-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅವನ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು

ಅಸ್ಯ ಶ್ಲೋಕೋ ದಿವೀಯತೇ ಸೃಥಿನ್ಯಾಮತ್ಯೋ ನ ಯಂಸದ್ಯಕ್ಷಭೃದ್ವಿಚೇತಾಃ |
ಮೃಗಾಣಾಂ ನ ಹೇತಯೋ ಯಂತಿ ಚೇಮಾ ಬೃಹಸ್ವತೇರಹಿಮಾಯಾ ಅಭಿ ದ್ಯೂನ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತನಶೀಲಾಃ ಅದಿತೈಃ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಶುಚಿಯಃ, ದಿವ್ಯಾಸಃ, ವಿಲೇಪ್ಯಷ್ಟಾಃ, ಸ್ವರಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವರುಣಾಶ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲದೇ ರಾಸಭಾವತ್ತಿನೋಃ, ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಠಃ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತವಾಕ್ಯಗಳ ಪ್ರಕಾರ (ನಿ. ೨-೨೮) ಅತ್ತಿನೇದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ರಾಸಭಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ರಾಸಭ, ಅಜ ಎಂಬ ನಾಮಾಂತರವುಂಟು ಮತ್ತು ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಒರಲು ಕಾರಣವೂ ಇದೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದುದೂ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದುದೂ ಆದ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ರಾಸಭ, ಅಜ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬುದನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ

ಅಥ ಯದಶ್ಚು ಸಂಕ್ಷರಿತಮಾಸೀತ್ಸೋಽಶ್ವರಭವದಶ್ಚುರ್ಹ ವೈ ತಮಶ್ಚ ಇತ್ಯಾಚಿಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷಂ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮಾ ಹಿ ದೇನಾ ಅಥ ಯದರಸದಿವ ಸ ರಾಸಭೋಽಭವದಥ ಯಃ ಕಸಾಲೇ ರಸೋ ಲಿಪ್ತ ಅಸಿತ್ಸೋಽಜೋಽಭವದಥ ಯತ್ಕಸಾಲಮಾಸೀತ್ಸಾ ಸ್ಥಿಭಿವ್ಯಭವತ್ ||
(ಶ. ಬ್ರಾ. ೬-೧-೧-೧೧)

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಅಶ್ವವನ್ನೇ ಪರೋಕ್ಷಕಾಮರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅಶ್ವವೆಂದು ಕರೆದರು ಅಂದವು ಭಿನ್ನವಾಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದ ಶಬ್ದವು ರಾಸಭವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಅಂದದ ಕಪಾಲದಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ರಸವು ಅಜನಾಯಿತು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಪ್ಪಿನಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಅಶ್ವವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳು ಈ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟವಾದ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಜಾಪತಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವರುಣನಿಗೂ ಅಶ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಾರುಣೋ ವಾ ಅಶ್ವಃ | ತಂ ದೇವತಯಾ ವ್ಯರ್ಥಯತಿ | ಯತ್ಸ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ಕರೋತಿ | ....
ವಾರುಣೋ ವಾ ಅಶ್ವಃ ||

(ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೧-೬-೧)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು, ಅಶ್ವಸ್ಯಾಚ್ಯೋನಿತ್ಯಾದ್ವರುಣಸ್ಯ ಚಾಪಾಂ ಪತಿತ್ಯಾದಯಮಶ್ವೋ ವಾರುಣಃ | ಅಶ್ವವು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅಪ್ಪಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ, ವರುಣನು ಅಪ್ಪಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಅಶ್ವವು ವರುಣನ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದು ಎಂದಿದೆ ಈ ವಾರುಣಾಶ್ವದ ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುವ Eggeling ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

Varuna's horse is none other than the fiery races who pursues his diurnal course across the all-encompassing arch of heaven, the the sphere of Varuna, the all-ruler. It is in the form of the horse that the Snn is thus lauded in the hymn.

ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾದ ವರೂಣನ ಈ ಅಶ್ವವು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ತನ್ನ ದೈವಂದಿನದ ಪರಿಭ್ರಮಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲದೇ ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ ಶುಚಿಯೇ ಸ್ವರಾಜಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅದಿತ್ಯಪ್ರಭಾರೂಪವಾದ ಅಶ್ವಗಳೇ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಸೂರ್ಯರೂಪನೆಂದು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಅದಿತ್ಯಪ್ರಭಾರೂಪವಾದ ಅಶ್ವದ ವರ್ಣನೆಯಂತಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಾಸಃ ದಿವ್ಯಾಸಃ—ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ

ಸಯಸ್ವಾಃ—ಪಾ. ಪಾನೇ, ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಾತ್ ಚ ಬಹುಲಂ (ಪಾ ಸೂ. ೮-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ವ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ನಾತೆರಂಹಸಃ ವೀತಪ್ಯಷ್ಠಾ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಸ್ವರಾಜಃ—ಸ್ವಯಮೇವ ರಾಜಂತೆ ಇತಿ ಸ್ವರಾಜಃ ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತು—ನಹ ಪಾಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟಿ ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ನಾಂ ರಥೋಽನವಿರ್ನ ಪ್ರವತ್ವಾನ್ವಸ್ತೃವಂಧುರಃ ಸುವಿತಾಯ ಗಮ್ಯಾಃ |

ವೃಷ್ಣಃ ಸ್ಥಾತಾರಾ ಮನಸೋ ಜವೀಯಾನಹಂಪೂರ್ವೋ ಯಜತೋ ಧಿಷ್ಣಾಃ

ಯಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ನಾಂ | ರಥಃ | ಅವನಿಃ | ನ | ಪ್ರವತ್ವಾನ್ | ಸ್ತೃಪ್ತೃವಂಧುರಃ | ಸುವಿತಾಯ | ಗಮ್ಯಾಃ |

ವೃಷ್ಣಃ | ಸ್ಥಾತಾರಾ | ಮನಸಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ಅಹಂಪೂರ್ವಃ | ಯಜತಃ | ಧಿಷ್ಣಾಃ | ಯಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೂರ್ವಮಂತ್ರೇ ಽಶ್ವವ್ಯಾಜೇನಾಶ್ವಿನೋರಾಗಮನಮುಕ್ತಂ | ಅನೇನ ರಥವ್ಯಾಜೇನೋಚ್ಯತೇ |
 ಹೇ ಧಿಷ್ಣೋಃ ಸ್ತೇತಸ್ಮಾನ್‌ನಾರ್ಹಾ ಸ್ಥಾತಾರಾ ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನ್‌ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಯೋ ರಥೋಽಸ್ತಿ ಸ
 ಸುವಿತಾಯ ಶೋಭನಫಲಾಯಾ ಗಮ್ಯಾಃ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಯತು || ಪುರಾಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಕೀದೃಶೋ
 ರಥ ಇತಿ ಸ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಅವನಿರ್ನ ಪ್ರವತ್ಯಾನ್ ಭೂಮಿರಿವಾತ್ಯಂತವಿಸ್ತಾರವಾನ್ ಸ್ತುಪ್ರವಂಧುರೋ
 ವಿಸ್ತೀರ್ಣಪುರೋಭಾಗಃ ವೃಷ್ಣೋ ವರ್ಷಕಸ್ಯಾಶ್ವಸ್ಯ ಮನಸೋಽಪಿ ಜವೀಯಾನ್ | ಮನೋವೇಗವಾನಿ-
 ತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಹಂಪೂರ್ವೋಽಹಂಕಾರಪೂರ್ವೋ ಮನಸ್ವೀ ವಾತ್ಯುದಾರಃ ಯಜತೋ ಯಷ್ಟವ್ಯಃ |
 ಈದೃಶೋ ರಥ ಆಗಚ್ಯತು ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಧಿಷ್ಣಾಂ—ಉನ್ನತಸ್ಥಾನಾರ್ಹರೂ | ಸ್ಥಾತಾರಾ—ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |
 ಅವನಿಃ ನ—ಭೂಮಿಯು (ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಂತೆ) | ಪ್ರವತ್ಯಾನ್—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದೂ | ಸ್ತುಪ್ರ
 ವಂಧುರಃ—ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಮುಂಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದೂ | ವೃಷ್ಣಃ—ಕಾಮವರ್ಷಕವಾದ ಅಶ್ವದ | (ಮತ್ತು, ಮನಸಃ—
 ಮನಸ್ಸಿನ (ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ) | ಜವೀಯಾನ್—(ಹೆಚ್ಚು) ವೇಗಶಾಲಿಯೂ | ಅಹಂಪೂರ್ವಃ—ಮನಸ್ವಿಯೂ
 (ಅತ್ಯುದಾರವೂ) | ಯಜತಃ—ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಯಃ ರಥಃ—ಯಾವ ರಥವಿದೆಯೋ |
 (ಸಃ—ಆ ರಥವು) | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಶೋಭನಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋರ್ದರ | ಆ ಗಮ್ಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ
 ಆಗಮಿಸಲಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಉತ್ತಮರೂ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತರೂ (ಸ್ವರಥಾಧಿಷ್ಠಾನರೂ) ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಭೂಮಿಯಂತೆ ಅತ್ಯಂತ
 ವಿಸ್ತಾರವೂ, ವಿಶಾಲವಾದ ಪುರೋಭಾಗವುಳ್ಳುದೂ, ಅಶ್ವ ಮತ್ತು ಮನೋವೇಗಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ,
 ಮನಸ್ವಿಯೂ, ಪೂಜಾರ್ಹವೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವು ನಮಗೆ ಶುಭಫಲದಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನಮ್ಮ ಯಾಗ
 ಶಾಲೆಗೆ, (ನಿಮ್ಮೊಡನೆ) ಆಗಮಿಸಲಿ.

English Translation.

Ashwins, excellent and steady, may your chariot, vast as the earth,
 broad-fronted, rapid as the rain, (fleet) as thought, emulative and adorable,
 come hither for (our) good.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧಿಷ್ಣಾಂ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಉನ್ನತಸ್ಥಾನಾರ್ಹಾ | ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರು
 ಎಂದರ್ಥವಾದಿಷ್ಟಾದರೆ ಪೂಜಾರ್ಹರೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನೀಧೃತ್ಯಧಿಸ್ಥಾನಗಳಿಗೂ ಈ ಪಠ್ಯಾಯಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
 ಅಂತಹ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಧಿಷಣಾ, ಧಿಷ್ಣಾಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ
 ವಾಗಿ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಈ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ)

ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಾಚ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ ೨-೨೩) ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೩-೩೧) ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇದ್ಯಂತು ತೇ ವಹ್ನಯೋ ಯೇಭಿರೀಯಸೇಽರಿಷಣ್ಯನೀಳಯಸ್ವಾ ವನಸ್ತತೇ |

ಆಯೋಯಾ ಧ್ಯಷ್ಟೋ ಅಭಿಗಾರ್ಯಾ ತ್ವಂ ನೇಷ್ಟ್ವಾತ್ಪೋಮಂ ದ್ರವಿಣೋದಃ ಪಿಬ ಋತುಭಿಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೩೭-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ದ್ಧಿಷ್ಟ್ಯೋ ಧಿಷಣ್ಯೋ ಧಿಷಣಾಭವಃ | ಧಿಷಣಾ ವಾಕ್ ಧಿಷೇರ್ಧ- ಧಾತ್ಯರ್ಥೇ | ಧೀಸಾದಿನೀತಿ ವಾ | ಧೀ ಸಾನಿನೀತಿ ವಾ | ಅರ್ಥವನ್ನು “ಹಿಡಿದಿರು” ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸು ಅಥವಾ ಸಂಪಾದಿಸು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಿಷಣಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ ಎಂದರ್ಥ, ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ ಆದರೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇತರ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಪಕ್ವ ಮಿತ್ರಂ ಧಿಷಣಾ ಚ ಸಾಧನೈವಾ ಅಗ್ನಿಂ ಧಾರಯನ್ತ್ರವಿಣೋದಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೬-೧)

ಇಮಾಂ ತೇ ಧಿಯಂ ಪ್ರ ಭರೇ ಮಹೋ ಮಹೀಮಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರೇ ಧಿಷಣಾ ಯತ್ರ ಆನಚೇ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೦೨-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ವಾಕ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥರು, ಪೂಜಾರ್ಥರು ಎಂದಾಗಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ತಿತಾ ದ್ಯಾಃ |

ತದ್ಗ್ರಾ ವಾಣಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದತ್ತಿನಾ ಶೃಣುತಂ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಯುವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಎಂಬ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಧಿಷಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ, ತದಾರ್ಥಾವಶ್ಚಿನಾ ಎಂದರೆ ಧ್ಯಾನಾರ್ಥರು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಯುವಂ ಶ್ರೀಭಿದರ್ತತಾಭಿರಾಭಿಃ ಶುಭೇ ಪುಷ್ಪಿಮೂಹಘಃ ಸೂರ್ಯಾಯಾಃ |

ಪ್ರ ನಾಂ ವಯೋ ವಪುಷೇಽನು ಪಪ್ತನ್ನ ಕ್ಷದ್ಯಾಣೇ ಸುಷ್ಪುತಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಾಂ ||

(ಋ . ಸಂ. ೬-೬೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ (ಋ ಸಂ. ೮-೧೪ , ೮-೨೬-೧೨) ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥ, ಪೂಜಾರ್ಥ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ

ಕದಿಷ್ಣ್ಯಾಸು ವೃಧಸಾನೋ ಅಗ್ನೇ ಕದ್ಯಾತಾಯ ಪ್ರತವಸೇ ಶುಭಿಯೇ |

ಪರಿಜ್ಞನೇ ನಾಸತ್ಯಾಯ ಕ್ಷೇ ಬ್ರವಃ ಕದಿಗ್ನೇ ರುದ್ರಾಯ ನೃಷ್ಣೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಅನ್ವೇಷಿಸಿ ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನೇಷು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೪-೯) ಪೂಜಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿವೇ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೩-೨೧)

ಮಹಸ್ವರಭೋಲೇ ವರಿವೋ ಯಥಾ ನೋಽಸ್ಮೇ ಕ್ಷಯಾಯ ಧಿಷಣೇ ಅನೇಹಃ |

(ಋ ಸಂ ೬-೫೦-೩)

ಸಮೀಚೀನೇ ಧಿಷಣೇ ವಿ ಸ್ಯ ಛಾಯತಿ ವ್ಯಷ್ಠಃ ಪೀಶ್ವಾ ಮದ ಉಕ್ತಾನಿ ತಂಸತಿ ||

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೪೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಾವ್ಯವಾಪ್ಯಧಿಯಿಂದೇ ಅರ್ಥ. ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚೀಲವೆಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಮೇಲ್ಕಂಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದೇ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅಪರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ದಿವೋ ಅರ್ಣಮುಚ್ಚಾ ಜಿಗಾಸ್ಯಚ್ಚಾ ದೇವಾ ಊಚಿಷೇ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಯೇ |

ಯಾ ರೋಚಿನೇ ಪರಸ್ತಾ ತ್ಸೂರ್ಯ್ಯ ಯಾಶ್ಚಾವಸ್ತಾದುಪತಿ ಸ್ವಂತಿ ಅಪಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೨-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಿಯೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಪರಿಚಿತಂ ದೇಹಂ ಉಷ್ಣಂತ್ಯೈಷ್ಟೀಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾಃ ಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದರಿಂದ ಧಿಷ್ಣ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನಾ ಕಮಿಸಿರುವ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದರ್ಥ.

ಅವನಿಃ—ಅವನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು ಅಂಗುಲಿ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ, ನದೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ (ನಿ. ೨-೨೪) ಮತ್ತು ಪೃಥ್ವೀ ನಾಮಗಳಲ್ಲೂ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೨-೫) ಇದಲ್ಲದೇ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಅವನಿಃ ಎಂಬ ಪದವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಕರೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಅವನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂಗುಳಿಯೆಂಬರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ಅವನಯೋಽಂಗುಲಯೋ ಭವಂತೈವಂತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | (ನಿ ೩-೯)

ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಗುಲಿಗಳಿಗೆ ಅವನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೇ,

ಯಃ ಪುಷ್ಪಿಣೇಕ್ಷ ಪ್ರಪ್ಸಿಕ್ಷ್ಯ ಧರ್ಮಜಾಧಿ ದಾನೇ ವ್ಯೃಂ ವನೀರಧಾರಯಃ |

ಯಶ್ಚಾಸಮಾ ಅಜನೋ ದಿದ್ಯುತೋ ದಿವ ಉರುರೂರ್ವಾ ಅಭಿತಃ ಸಾಸ್ಯುಕ್ತೈಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧೩-೭)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಿತ್ತೀಃ ಓಷಧೀಃ | ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕವಾದ ಓಷಧಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು, ತುಭ್ಯೇದಮಗ್ನೇ ಮಧುಮುತ್ರಮಂ ವಚಿಸ್ತುಭ್ಯಂ ಮನೀಷಾ ಇಯಮಸ್ತು ಶಂ ಹ್ಯುದೇ | ಶ್ಯಾಂ ಗಿರಃ ಸಿಂಧುಮಿನಾವನೀರ್ಮಹೀರಾ ಪೈಣಂತಿ ಶವಸಾ ವರ್ಧಯಂತಿ ಚಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೧೧-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರತಕ್ಕ ನದಿಗಳ ಸರ್ಯಾಯಪದವಾದ **ಅವನಿ** ಯೆಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವು ನದೀ, ಪೃಥ್ವೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದರ್ಥ.

ಅಹಂಪೂರ್ವ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಉದಾರಮತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ **ಅಹಮಹಮಿಕಾ** ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ. ವೇಗದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸುವಿತಾಯಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ **ಸುಗಮನಾಯಿ**, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಫಲದಾಯಕವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅ ರುದ್ರಾಸ ಇಂದ್ರವಂತಃ ಸಜೋಷಸೋ ಹಿರಣ್ಯರಥಾಃ ಸುವಿತಾಯಿ ಗಂತನ |

ಇಯಂ ವೋ ಆಸ್ಮತ್ಪ್ರತಿಹರೈಕೇ ಮತಿಶ್ರುಷ್ಣಜೇ ನ ದಿವ ಉತ್ಸಾ ಉದನ್ಯವೇ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೫ ೫೭-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ **ಸುವಿತಾಯಿ** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ **ಸುಗುಣಾಯಿ** ಕರ್ಮಣೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ

ಪುನರೇಹಿ ವೃಷಾಕಪೇ ಸುವಿತಾ ಕಲ್ಪಯಾವಹೈ |

(ಮಂ. ಸಂ ೧೦-೮೩-೨೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ **ಸುಪ್ರಸೂತಾನಿ** ಅಥವಾ ಸುಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮಂ. ಸಂ. ೧-೧೯೦-೧೦ ನೇ ಋಕ್ಯೆನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸೃಪ್ರವಂಧುರಃ-ಸೃಪ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸರ್ಪಣಶೀಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—
ನಪಾತಾ ಶವಸೋ ಮಹಃ ಸೂನೂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಸುಕ್ರತೂ | ಸುಪ್ರದಾನೂ ಇಮೋ ನಾಸ್ತೃಧಿಃಕ್ಷಿತೇ||

(ಮಂ ಸಂ ೮-೨೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ದಾನವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿ **ವಂಧುರ** ವೆಂದರೆ ಸಾರಧಿಯು ಮುಂದುಗಡೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸನವೆಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕನುಕೂಲಿಲ್ಲ. ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆಸನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಸಾಯಣರೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. (ಮಂ. ಸಂ. ೧-೩೪) ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಭಾಗ 4) **ತ್ರಿವಂಧುರಾಂ, ತ್ರಿಚಕ್ರೈಃ** ಎಂಬ ಪದಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಅರ್ತಿ ಸ್ಯಧ್ಯಧಮ್ಯ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಧ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರವತ್ಸಾನ್—ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತಾ. ಧಾತು. ಪ್ರ ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಮಾದೀ ನಾಮಿತಿ ವಕ್ತ್ವಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦ ಗ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ದ್ರಸ್ಯಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವತ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಪ್ರವತ್ಸಾನ್. ಮಾದುಸಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಪ್ರವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಧಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಗಮ್ಯಾಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತಾ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪ್ ಪ್ರಧಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಬಂಕದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತಾರಾ—ಸ್ಯಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜತಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿ ಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ಯಮೃದ್ವಿಶಿಯಜಿ—(ಉ. ಸೂ. ೩-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಧಿಷ್ಣಾಃ—ಇ'ಧ್ಯವಾ ಪ್ರಾಗಲ್ಭೈಃ ಧಾತು. ಸಾನಸಿ ವರ್ಣಸಿ ಪರ್ಣಸಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿಸುವಾಗಿದೆ. ಔಕಾರ ನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಅಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತ ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇದೇಹ ಜಾತಾ ಸಮನಾವತೀತಾಮರೇಪಸಾ ತನ್ವಾಃ ನಾಮುಭಿಃ ಸ್ವೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುವಾರ್ವಮನ್ಯಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಸೂರಿದ್ರವೋ ಅನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊಹೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಹ್ಯಇಹ | ಜಾತಾ | ಸಂ | ಅನಾವತೀತಾಂ | ಅರೇಪಸಾ | ತನ್ವಾಃ | ನಾಮುಃಭಿಃ | ಸ್ವೈಃ |

ಜಿಷ್ಣುಃ | ವಾಂ | ಅನ್ಯಃ | ಸುಮುಖಸ್ಯ | ಸೂರಿಃ | ದ್ರಿವಃ | ಅನ್ಯಃ | ಸುಃಭಗಃ | ಪುತ್ರಃ | ಊಹೇ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೋ ಯುವಾಂ ಸಮನಾವಶೀತಾಂ | ಸಹ ಸಮ್ಯಗ್ವಾ ಪುನಃಪುನಃ ಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ
 ಕಾಮಯೇಥಾಂ ನಾ ಯಜ್ಞಂ || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಕೀದೃಶೌ ಯುವಾಂ | ಇಹೇಹ ಜಾತಾ |
 ಉಭಾಭ್ಯಾಮಿಹಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಂ ಮಧ್ಯಮೋತ್ತಮಸ್ಥಾನೇ ಉಚ್ಯೇತೇ | ತಯೋಃ ಸಂಭೂತೌ | ಚಂದ್ರ-
 ಸೂರ್ಯೇಣೇತಿ ಯಾವತ್ | ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ನಿ ೧೨-೧- | ಇತಿ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅರೀಶ-
 ಸಾಸಾಪೌ | ಅಥವರ್ಣಸ್ಯ ಗುರೋಃ ಶಿರಶ್ಚೇದನಾದಿನಾ ಪಾಸಲೇಪರಹಿತಾವಿತಿ ಭಾವಃ | ಅಥವರ್ಣಾಯಾ-
 ಶ್ಚಿನಾ ದಧೀಚೇತ್ಯಶ್ಚಂ ಶಿಃ ಪ್ರತ್ಯೈರಯತಂ | ಋ. ೧-೧೧೭-೨೨ | ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾತ್ |
 ಕೇನ ಹೇತುನೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ತನ್ನಾ ಶರೀರೇಣ ಶರೀರಸೌಂದರ್ಯೇಣ ನಿಮಿತ್ತೇನ ಸ್ವೈರ್ನಾಮುಖಿಃ
 ಸ್ವೀಯೈರ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿಶಿಷ್ಟೈರಶ್ವಿನೌ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಾದಿಭಿರಪಿ | ರಮಣೀಯಶರೀರವತ್ತ್ವಾನ್ಮಹಿಮೋ-
 ಪೇತನಾಮವತ್ತ್ವಾಚ್ಚೇತೋಃ ಸಂಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ಅರೀಶಸಾ ತನ್ನೇತಿ ಯೋಜ್ಯಂ |
 ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರೇಣ ಗುರುಶಿರಶ್ಚೇದಾದಪ್ಯಪಾಪೇನ ಶೀರ್ಷೇಣ ತಾದೃಜ್ಜಹತ್ತ್ವಾಖ್ಯಾಪನೇನೇತಿ ಯಾವತ್ |
 ಕಿಂಚಿ ನಾಂ ಯುವಯೋರನ್ಯ ಏಕೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಃ ಸೋಮೋ ಜಿಷ್ಣು-
 ಜಯಶೀಲಃ ಸುಮುಖಸ್ಯ ಶೋಭನಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸೂರಿಃ ಪ್ರೇರಯತಾ ಸನ್ನೋಹೇ | ವಹತಿ | ವಿಶ್ವಂ
 ಜಗದ್ಧಾರಯತಿ | ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಸ್ತಸೋದಯೇ ಸತಿ ಹ್ಯೂರ್ಷಧಿವನಸ್ತತ್ಯಾದಯೋ ವರ್ಧಂತೇ |
 ಅನ್ಯೋಽಪರ ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನೋ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯ ಆದಿತೈಃ ಸುಭಗಃ
 ಶೋಭನರಶ್ಮಿರೂಪಧನ ಊಹೇ | ವಹತಿ | ಕೃತ್ಸ್ನಮೇವಂ ಪೃಥಗ್ಗನ್ನಿರ್ವಾಹಕೌ ಮಹಾನುಭಾವೌ
 ಯುವಾಂ ಸಹ ಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಇಹೇಹ ಜಾತೌ ಸಂಸ್ತೂರ್ಯೇಥೇ ಪಾಪೇನಾಲಿಪ್ಯ-
 ಮಾನಯಾ ತನ್ನಾ ನಾಮುಖಿಶ್ಚ ಸ್ವೈರ್ಜಿಷ್ಣುವಾಮನ್ಯಃ ಸುಮಹತೋ ಬಲಸ್ಯೇರಯತಾ ಮಧ್ಯಮೋ
 ದಿವೋಽನ್ಯಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಉಹ್ಯತ ಆದಿತೈಃ | ನಿ. ೧೨-೩ | ಇತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಹ— ಇಲ್ಲಿ (ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಮತ್ತು) | ಇಹ— ಇಲ್ಲಿ
 (ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ) | ಜಾತಾ— ಜನಿಸಿದವರು | ತನ್ನಾ— ಶರೀರ
 ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ | (ಮತ್ತು) ಸ್ವೈಃ ನಾಮುಖಿಃ— ಸ್ವಕೀಯ ನಾಸತ್ಯಾದಿ ನಾಮಗಳಿಂದ | ಅರೀಶಸಾ— ದೋಷ
 ರಹಿತರೂ ಆದ | (ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಾಂ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಸಂ ಅವಾವ
 ಶೀತಾಂ— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಥವಾ ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ |
 (ಕಿಂಚಿ— ಮತ್ತು) | ನಾಂ— ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ | ಅನ್ಯಃ— (ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೀಯನಾದ, ಚಂದ್ರರೂಪನಾದ) ಒಬ್ಬನು |
 ಜಿಷ್ಣುಃ— ಜಯಶೀಲನೂ | ಸುಮುಖಸ್ಯ— ಶುಭವಾದ ಯಜ್ಞದ | ಸೂರಿಃ— ಪ್ರೇರಕನೂ (ಆಗಿ) | ಊಹೇ—
 (ಜಗತ್ತನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ | (ಮತ್ತು) ದಿವಃ ಪುತ್ರಃ— ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನಾದ |
 ಅನ್ಯಃ— ಆದಿತ್ಯರೂಪನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು | ಸುಭಗಃ— ಶುಭಕರವಾದ ರಶ್ಮಿರೂಪಧನವಿಶ್ವನಾಗಿ | (ಊಹೇ—
 ಲೋಕವನ್ನು) ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಧ್ಯಮಲೋಕವಾದ ಅಂತರಕ್ಷ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಲೋಕವಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೂ, ನಿರ್ಮುಷ್ಠವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವರೂ, ನಾಸತ್ಯದಸ್ತಾದಿ ನಿರ್ಮುಷ್ಠನಾಮವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ (ಯಜ್ಞಗಮನೇಚ್ಛುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ), ಮಧ್ಯಲೋಕದವನೂ, ಜಯಶೀಲನೂ, ಓಷಧ್ಯಾಧ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ, ಉತ್ತಮಲೋಕವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ರಶ್ಮಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಜಗದಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ, ಈ ರೀತಿ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ.

English Translation

Born here (in the middle region) and here (in the upper region), you are glorified together, as faultless in your forms and (perfect in your own many excellences): one (of you), the victorious son (of the firmament), the devout (promoter) of sacred sacrifices, the other, tee auspicious son of heaven, (each) upholds (the world).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಚಿಷ್ಣುರ್ವಾಮನೈಃ ಸುಮಖಸ್ಯ ಸೂರಿದಿವೋ ಅನೈಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ ಊದೇ | ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ. ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸಲು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೂ, ವೈದಿಕಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸುವ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಮೇಲೂ ಮತ್ತು ಅಂಗ್ಲವಿಮರ್ಶಕರ ಮತವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಭಾವವನ್ನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

“ನಾಸತ್ಯಾದಿನಿರ್ಮುಷ್ಠವಾದ ನಾಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಮಿಳಿತರಾಗಿಯೇ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಮಧ್ಯಲೋಕದವನೂ, ಜಯಶೀಲನೂ, ಓಷಧ್ಯಾಧ್ಯಭಿವೃದ್ಧಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಯಜ್ಞಪ್ರೇರಕನೂ ಆದ ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ, ಉತ್ತಮ ಲೋಕವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯನೂ, ರಶ್ಮಿವ್ಯಾಘ್ರಾ ಜಗದಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ ಆದ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತೀರಿ” ಎಂದು ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿಗೆ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯಿದೆ.

ಇಹ ಚೇದ ಚಿ ಜಾಶಾ ಸಂಸ್ತೂಯೇತೇ ರಾಪೇನಾಲಿಪ್ಯಮಾನಯಾ ತನ್ವಾ ನಾಮುಭಿಕ್ತ ಸ್ವೈರ್ಚಿ-
ಷ್ಣುರ್ವಾಮನೈಃ ಸುಮಾಹತೋ ಬಲಸ್ಯೇರಯಿತಾ ಮಧ್ಯಮೋ ದಿವೋ ಅನೈಃ ಸುಭಗಃ ಪುತ್ರ
ಊದ್ಯತ ಅದಿತ್ಯಃ ||
(ನಿ. ೧೨-೩)

Born here and there, they two are praised together with reference to a body unstained by sin and to their own names. One of you two is the Victor, the furtherer of very great strength, i.e, belongs to the middle region, the other is considered the blessed son of heaven, i.e, the Sun. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೂರ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಒಬ್ಬನೂ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರೂಪನಾಗಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬನೂ ಲೋಕರಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದೇ ಈ ಋಕ್ವಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಆದರೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸ್ತುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ, ಮತಾಂತರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ಭೃತ್ಸುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನ್ಯೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವಿರಶ್ವಿನಾವಿತ್ಯೌರ್ಣಿ-
ನಾರ್ಥಃ | ತತ್ಪಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾ-
ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ || (ನಿ. ೧೨-೧)

ಈ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಉದಕದಿಂದಲೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು ಒಂದು ಮತ. ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಔರ್ಣವಾಭರ ಮತ. ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಇವರು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇವರನ್ನೇ ಅಹೋರಾತ್ರಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಇವರೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳಾಗಿರುವರು. ಐತಿಹಾಸಿಕಕಾರರ ಮತದಂತೆ ಪುಣ್ಯಕರ್ತರಾದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳು ಈ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮತಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವನ್ನೂ (೧-೧೮೧-೪) ಮತ್ತು ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿರುವ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುವರು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

ವಸಾತಿಷು ಸ್ವ ಚರಭೋಽಸಿತೌ ಜೇಶ್ವಾವಿವ |

ಕದೇದಮಶ್ವಿನಾ ಯುವನಮಭಿ ದೇವಾ ಆಗಚ್ಚತಂ ||

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ವಸಾತಿಪುತ್ರನು ಎಂದರೆ ಎಂದರೆ, ರಾಶ್ರಿಪುತ್ರನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಉಪಾಪುತ್ರನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವನ್ನು ಧಾಹರಿಸಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. Meconell ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

“Though they (ಅಶ್ವಿನೌ) hold a distinct position among the Deities of light and their appellation is Indian, their connection with any definite Phenomena of light is so obscure that their original nature is to Puzzle to the Vedic interpreters from the earliest times.”

ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಆಧುನಿಕ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿದರೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ--

Scholars	Their opinions
Yaska ...	Twilight before Dawn, half dark and half light.
Aurnavabha....	Light rays.
Oldenberg	Morning or evening star.
Macdonell	Twilight or Morning stars.
Bloomfield	Morning or evening stars.
Hopekins	Transition from darkness to light
Bergaine	Fire of heaven and of the altar.
ಐತಿಹಾಸಿಕಾಃ	Two pious kings.
E. N. Ghosh	Two stars of Asvini. (Aries)
Weber	Twin constellation of Gemini.
Shama Shastry	The Sun and the Moon.
Max Muller	Personification of Morning and evening.

Dr. ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು Mythic Society journal ನಲ್ಲಿ (Vol. XX. No. 2. P. 80—88) ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಇವರು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವುದಾದರೆ, ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು.

ತ್ವಷ್ಟ್ವಾ ದುಹಿತೈ ವಹತುಂ ಕೃಣೋತೀತೀದಂ ವಿಶ್ವಂ ಭುವನಂ ಸಮೇತಿ |
ಯಮಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪರ್ಯುಹ್ಯಮಾನಾ ಮಹೋ ಜಾಯಾ ವಿವಸ್ತತೋ ನನಾಕ ||
ಅಸಾಗೂಹನ್ಮತಾಂ ಮರ್ತೇಭ್ಯಃ ಕೃತ್ವೀ ಸವರ್ಣಾಮದದಮಿವಸ್ತತೇ |
ಉಶಾಸ್ತಿನಾವಭರದ್ಯತ್ತದಾಸೀದಜಹಾದು ದ್ವಾ ಮಿಥುನಾ ಸರಣ್ಯಾಃ ||

(ಋ ಸಂ ೧೦-೧೭-೧ ರಿಂದ ೨)

ತ್ವಷ್ಟ್ವೌ ತನ್ನ ಮಗಳ ವಿವಾಹದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕಲೆಯಲಿ ಎಂದುದ್ದೀಶಿಸಿದನು. ಯಮನ ಮಾತೆಯೂ ವಿವಸ್ತಂತನ ಪತ್ನಿಯೂ ಆದ ಅವಳು ವಿವಾಹವಾದನಂತರವೇ ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು. ಎಂದರೆ, ಅವರು ಅಮರ್ತ್ಯಳಾದ ಅವಳನ್ನು ಮರ್ತ್ಯರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದಂತೆ ಮರೆಸಿ ಇಟ್ಟರು. ಆಗ ಅವರು ಅವಳನ್ನು ಸವರ್ಣಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ವಿವಸ್ತಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಅನಂತರ ಅವಳು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಸರಣ್ಯಾ ವೆಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಅವಳು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪುತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದಳು ಎಂದು ಮೇಲ್ಕಂಡ ಮುಕ್ತಂಹಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಯಮಾ ಚಿದತ್ತೇ ಯಮಸೂರಸೂತೆ ಚಿಹ್ನಾಯಾ ಅಗ್ರಂ ಪತದಾ ಹೈಸ್ಥಾತ್ |
ವಪೂಂಷಿ ಜಾತಾ ಮಿಥುನಾ ಸಚೇತೇ ತನೋಹನಾ ತಪುಮೋ ಬುದ್ಧ ಏತಾ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೨-೩೯-೩)

ಯಮಳರ (ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ) ಮಾತೆಯು ಯಮಳರನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಆ ಯಮಳರಬ್ಬರೂ ಸಹ ಸಶರೀರ
ಗಳಾಗಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಹರಿಸಿ
ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ

“ We might have guessed from the text itself, even without the help
of the Commentator, that ‘ the mother of the twins ’ here spoken
of is Dawn : but it may be stated that the commentator, too,
adopts this view. ”

(Science of Language. Vol. II. P. 530).

ಎಂದರೆ. ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಮಸೂಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಉಷೋಽಭಿವಾನಿನೀ ದೇವತಾ (ಅತ್ತೆ
ಉಷಃಕಾಲೇ ಅಸೂತೆ) ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಮಾತೆಯು ಉಷೋದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರ್ವ
ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಈ ಪಂಡಿತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಅಲ್ಲದೇ ತ್ರಸ್ಪೃವು ತನ್ನ ದುಹಿತಿಯಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವ
ಸ್ತಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುದೂ ಅವನಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದುದೂ ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ—

ಅಭವನ್ನಿಥುನಂ ತ್ವಷ್ಟ್ವಾಃ ಸರಣ್ಯಾಸ್ತ್ರಿಶಿರಾಃ ಸಹ |
ಸ ವೈ ಸರಣ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಯಚ್ಛತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ವಿವಸ್ವತೇ ||
ತತಃ ಸರಣ್ಯಾಂ ಜಜ್ಞಾತೇ ಯಮಯಮ್ಯೌ ವಿವಸ್ವತಃ |
ತ್ ಚಾಪ್ಯುಭೌ ಯಮಾನೇವ ಜ್ಯಾಯಾಂಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ತು ವೈ ಯಮಃ ||
ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಭರ್ತುಃ ಪರೋಕ್ಷಂ ತು ಸರಣ್ಯಾಃ ಸದ್ವಶೀಂ ಸ್ತ್ರಿಯಂ |
ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಮಿಥುನಂ ತಸ್ಯಾಂ ಅಶ್ವಾ ಭೂಶ್ವಾಪಚೇಕ್ರಮೇ ||
ಅವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವಿವಸ್ವಾಂಸ್ತು ತಸ್ಯಾಮಜನಯನ್ಮನುಂ |
ರಾಜರ್ಷಿರಭವತ್ಸೋಽಸಿ ವಿವಸ್ವಾನಿವ ತೇಜಸಾ ||
ಸ ವಿಜ್ಞಾಯ ತ್ವಪಕ್ತಾಂಶಾಂ ಸರಣ್ಯಮಶ್ವರೂಪಿಣೀಂ |
ಶ್ವಾಸ್ತ್ರೀಂ ಪ್ರತಿ ಜಗಾಮಾತು ವಾಚೀ ಭೂಶ್ವಾ ಸಲಕ್ಷಣಃ ||
ಸರಣ್ಯಾಶ್ಚ ವಿವಸ್ವಂತಂ ವಿದಿಶ್ವಾ ದಯರೂಪಿಣಂ |
ಮೃಥುನಾಯೋಪಚೇಕ್ರಾಮು ತಾಂ ಚ ತತ್ರಾರುರೋಹ ಸಃ ||
ತತಸ್ತಯೋಸ್ತು ವೇಗೇನ ಕುಕ್ರಂ ತದಪತದ್ಭುವಿ |
ಉಸಾಚಿಘ್ನಿಷ್ಟ ಸಾ ತ್ವಶ್ವಾ ತಚ್ಚೈಕ್ರಂ ಗರ್ಭಕಾಮ್ಯಯಾ ||
ಅಘ್ರಾತಮಾತ್ರಾಚ್ಚೈಕ್ರಾತ್ಪು ಕುಮಾರೌ ಸಂಬಭೂನವತಃ |

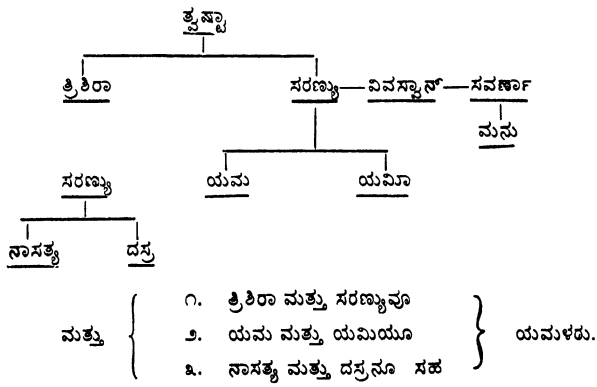
ನಾಸತ್ಯಶ್ಚೈವ ದಸ್ಯಶ್ಚ ಯೌ ಸ್ತುತಾವತ್ತಿನಾವತಿ ||

ಇತಿಹಾಸಮಿಮಂ ಯಾಸ್ಯಃ ಸರಣ್ಯಾದೇವತೇ ದ್ವೈಚೇ |

ವಿವಸ್ವತಶ್ಚ ಶ್ವಷ್ವಶ್ಚ ಶ್ವಷ್ಟೇತಿ ಸಹ ಮನ್ಯತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೬-೧೬೨೦ಂದ ೨-೨)

ತ್ವಷ್ಟುವು ತನ್ನ ದುಹಿತೆಯಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ವಿವಸ್ವಂತನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಅವಳು ಯಮ ಮತ್ತು ಯಮಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಯಮಳರನ್ನು ಹಡೆದಳು. ಸರಣ್ಯವು ತನ್ನಂತೆಯೇ ಬೇರೊಂದು ಸ್ತ್ರೀರೂಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತನ್ನಿಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಅವಳಿಗೆ ವಹಿಸಿ ತಾನು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಅಶ್ವದ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದಳು. ಈ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ವಿವಸ್ವಂತನು ಸರಣ್ಯವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಪಡಾದ ಆ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ರಮಿಸಿ ಮನುವನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಒಡನೆಯೇ ಅವಳು ಸರಣ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿಜವಾದ ಸರಣ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು. ಮತ್ತು ತಾನೂ ಪುರುಷಾಶ್ವದ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳೂ ಮೋಹಗೊಂಡು ಅವನ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಶ್ರಿಸಿದಳು ಆಗ ಅವನ ರೇತಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಾಸತ್ಯ ಮತ್ತು ದಸ್ಯ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅವರೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು, ಎಂಬ ಕಥೆಯು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಇದೇ ಕಥೆಯು ಹಂವಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಪೌರಾಣಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಕೇವಲ ವೈದಿಕವಾಕ್ಯಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಮರ್ಶೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಹಂವಂಶದ ವಿವರಣೆಯು ಈಗ ಅಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತೋರಿಸಬಹುದು.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಎರಡು ತೇಜೋರೂಪಗಳು ಎಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಬೇರೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅತಿ ದ್ರವ ಸಾರಮೇಯೌ ಶ್ವಾನೌ ಚತುರಕ್ಷೌ ಶಬಲೌ ಸಾಧುನಾ ಪಥಾ |

ಅಥಾ ಪಿತ್ಯನ್ತವಿದ್ವಾ ಉಪೇಹಿ ಯಮೇನ ಯೇ ಸಧಮಾದಂ ಮದಂತಿ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಶ್ವದ್ವಯದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ಈ ರೀತಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ,

“ Those two dogs represent Time, in double aspect as morning and evening. Representing Time in all forms of its double aspect—as morning and evening, day and night, bright and dark fortnights, bright and dark halves of the year—the two dogs probably identical with the two Aswins.”

(Science of Language, Vol. II.)

ಯಮನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸತಕ್ಕ ಈ ಶ್ವದ್ವಯವು ಕಾಲದ ಅವಯವಗಳಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎಂದರೆ, ಅಹೋರಾತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಅಥವಾ ಸಾಯಂಕಾಲ ರೂಪದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶುಕ್ಲ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಉತ್ತರಾಯಣ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಆಗದ್ದಿರಬಹುದು ಇವೇ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೆಂಬಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಭಾಗಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ,

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ದಿವೋ ನಪಾತಾ ಸುಕೃತೇ ಕುಚಿವೃತಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ದಿವಃ ನಪಾತಾ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸಾಯಣರು ಸೋಮ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಅವಿಭಾವದ ಕಾಲವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ

ಅರೇಪಸಾ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಪಾಪೇನ ಅಲಿಶ್ಯವಗನಯಾ ತನ್ಯಾ | ದೋಷದಿಂದ ಲಿಪ್ತವಾಗದ ದೇಹದೊಡನೆ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ರೇಪಸ್ ಎಂದರೆ ಲೋಪ ಅಥವಾ ಪಾಪವೆಂದರ್ಥ ಅದರಿಂದ ಲಿಪ್ತವಾಗದೇ ಇರುವುದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅನಾವಶೀತಾಂ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟಿಸು ಎಂಬರ್ಥದ್ವಯವುಳ್ಳ ವಶ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತ್ರೋಯೇಥೇ ವಾ ಕಾಮಯೇಥಾಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸ್ತುತರಾಗುತ್ತೀರಿ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುಗಳಾಗುತ್ತೀರಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಚ್ಯಾ ಕೋಶಂ ಮಧುಶ್ಚ ತಮಸ್ಯಗ್ರಂ ವಾರೇ ಅವ್ಯಯೇ | ಅನಾವಶಂತಂ ಧೀತಯಃ ||

(ಮ ಸಂ. ೯-೬೬-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂಗುಲಿಗಳು ಪುನಃ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದವು ಎಂದೂ,

**ಅಭಿ ತ್ರಿಪೈಷ್ಠಂ ವೃಷಣಿಂ ವಯೋಧಾಮಾಂಗೂಷಾಣಾಮವಾವತಂ ವಾಣೀಃ |
ವನಾ ವಸಾನೋ ವರುಣೋ ನ ಸಿಂಧೂನ್ವಿ ರತ್ನ ಧಾ ದಯತೇ ವಾರ್ಯಾಣಿ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೦-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯುಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಿವವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ತೃಪ್ತರಾದರು ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞೇಚ್ಛುಗಳಾದರು ಎಂದಾಗಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ

ಸುಭಗಃ—ಮುಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ ೩-೯), ಶ್ರೀಷ್ಯವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಯ ಧನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಶ್ಮೀರೂಪವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಹೇಹ—ನಿತ್ಯವೀಷ್ಟಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಭಾಗವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಾತಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಜನಸನ ಮಿನಾಂ ಸರ್ಯುಲೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅನಾವಶೀತಾಮ್—ವಶ ಕಾಂತ್. ಧಾತು. **ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೌನಃಪುನ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯವ್. **ಯಜೋಚಿಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಬ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರೇಪಸಾ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ರೇಪಃ ಯಯೋಸ್ತೌ **ನಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ತನ್ನಾ—ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯುಜಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟು ಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಷ್ಣುಃ—ಜಿ ಜಯೇ. ಧಾತು. **ಗ್ನಾಜಿ ಸ್ತಕ್ತ ಕ್ಷ್ಣುಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷ್ಣು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆದೇಶ ಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಭಗಃ—ಬ್ರಹ್ಮನೀಹಿಸಮಾಸ. ಸುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಿ **ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ವೈಚ್ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊದೇ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಚ್ಚಲಚ್ಚಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಪ್ರಧನುಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಏಶಾದೇಶ. ವಚಿಸ್ವಸಿಯಜಾಜೀನಾಂ ಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಪೂರ್ವರೂಪ ಲಿಡ್ನಿ ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ವಾಂ ನಿಚೇರುಃ ಕಕುಹೋ ವಶಾ ಅನು ಪಿಶಂಗರೂಪಃ ಸದನಾನಿ ಗಮ್ಯಾಃ |
 ಹರೀ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸೀಪಯಂತ ವಾಜೈರ್ಮಥ್ನಾ ರಜಾಂಸ್ಯಶ್ಚಿನಾ ವಿ ಘೋಷೈಃ || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ವಾಂ | ನಿಚೇರುಃ | ಕಕುಹಃ | ವಶಾನ್ | | ಅನು | ಪಿಶಂಗರೂಪಃ | ಸದನಾನಿ | ಗಮ್ಯಾಃ |
 ಹರೀ | ಇತಿ | ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಸೀಪಯಂತ | ವಾಜೈಃ | ಮಥ್ನಾ | ರಜಾಂಸಿ | ಅಶ್ಚಿನಾ | ವಿ | ಘೋಷೈಃ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ಚಿನಾಶ್ಚಿನಾ ವಾಂ ಯುವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇನ್ಯಸ್ಯೈಕಸ್ಯ ಕಕುಹಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಃ ಪಿಶಂಗರೂಪೋ ಹಿರಣ್ಯರೂಪಃ ಸೀತವರ್ಣೋ ವಾ ಬಹುಭಿರಪ್ಪಾಪ್ಯವಯವೈರನಿರೂಪ್ಯಮಾಣೋ ವಾ ರಥೋ ವಶಾನನು ಕಾಮಾನನುಲಕ್ಷ್ಯ ಯಥಾಕಾಮಂ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾಮನೇಚ್ಚೈಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ವಶಾನ್ ಸ್ವಾಧೀನಾಃ ಕಕುಹೋ ದಿತೋ ದಿಗಂತರಾಲಾನುಕ್ರಮೇಣ ನೀಚೈರುಚ್ಚೈಶ್ಚರನ್ ಸ್ವಸ್ಥಾನಾದ್ವೇವಯಜನಮುಖಂ ಗಚ್ಛನ್ | ಸದನಾನ್ಯಸ್ಯದ್ಯಾಗಗ್ಯಹಾಣಿ ಪ್ರ ಗಮ್ಯಾಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತು || ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಅತ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಯನ್ಯಸ್ಯೇತಿ ನೋಕ್ತಂ ತಥಾಪ್ಯುಕ್ತರವಾಕ್ಯೇ ತಥೋಕ್ತತ್ವಾದಿತ್ಯಾಪಿ ಲಭ್ಯತೇ | ಅನ್ಯಸ್ಯ ಯುವಯೋರನ್ಯತಮಸ್ಯ ಹರೀ ಅಶ್ವಾ ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾಃ | ಅತ್ರ ಲೋಕಶಬ್ದೋ ಜನವಾಚಕಃ | ತೇ ಯಜಮಾನರೂಪಾ ಜನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇ ಚ ಮಥ್ನಾ ಪ್ರಮಥನೇನಾಲೋದನೇನ ನಿಷ್ಪಾದಿತೈರ್ವಾಜೈರನ್ಯೈರಾಮಿಷ್ಠಾದಿರೂಪೈಃ ಘೋಷೈಃ ಸ್ತುತಿಭಿಶ್ಚಾಹ್ವಾನಾದಿಶಬ್ದವಿಶಿಷ್ಟೈರ್ವಾ ಸೀಪಯಂತ | ಅಸ್ಮಾಯಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ಚಿನಾ—ಅಲ್ಪೆ ಅಶ್ಚಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ಒಬ್ಬನದಾದ) | (ಕಕುಹಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು) | ಪಿಶಂಗರೂಪಃ—ಹಿರಣ್ಯರೂಪವೂ (ಸೀತವರ್ಣವೂ) | ವಶಾನ್ ಅನು—ಕಾಮಗಳನ್ನು (ಇಚ್ಛೆಗಳನ್ನು) ಅನುಸರಿಸಿ (ಮನಸ್ಸು ಬಂದಲ್ಲಿ) | ನಿ ಚೇರುಃ—ಸಂಚರಿಸುವುದು | [ಅಥವಾ ವಶಾನ್—ಸ್ವಾಧೀನಪಾದ |

ಕಕುಹಃ ಅನು—ದಿಕ್ಕು ವಿಧಿಕ್ಕುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ | **ನಿಚೇರೂಃ—**ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಚರಿಸುವುದು | (ಆದ ರಥವು) | **ಸದನಾನಿ—**ನಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹಗಳಿಗೆ | **ಪ್ರ ಗಮ್ಯಾಃ—**ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗಮಿಸಲಿ | **ಅನ್ಯಸ್ಯ—**ಮತ್ತೊಬ್ಬನ | **ಹರೀ—**ಅಶ್ವಗಳನ್ನು | **ರಜಾಂಸಿ—**ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಜನಗಳು | **ಮಥ್ನಾ—**ಮಧನದಿಂದ (ನಿಷ್ಪಾದಿತವಾದ) | **ವಾಜ್ಞೀ—**ಅಮಿಕ್ತಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ (ಮತ್ತು) | **ಘೋಷೈಃ—**ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ | **ವಿ ಸೀಶಯಂತೆ—**ತ್ಯಸ್ತಿ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

• ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದುದೂ, ಪೀತವರ್ಣವೂ, ದಿಕ್ಕುವಿಧಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದೂ ಆದ ರಥವು ನಮ್ಮ ಯಾಗಗೃಹಗಳಿಗೆ ಆಗಮಿಸಲಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಮಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅಮಿಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ತ್ಯಸ್ತಿಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Ashwins, may the golden-coloured (car of one of you) traversing at will, the quarters of space, come to our dwellings, may mankind encourage the horses of the other by food, by friction, and by shouts.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ರಥದ ಸಂಚಾರಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅದರ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವರ್ಣವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ ಪರಿ ವಾಮುಷಃ ಪುರೋಚೀರೀಯುರ್ಗೀರ್ಭಿರೈತಮಾನಾ ಅಮೃಧ್ಯಾಃ |
ರಥೋ ದ ವಾಮೃತಜಾ ಅದ್ರಿಜಾತಃ ಪರಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಾತಿ ಸದ್ಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೮-೮)

ಯೂಯಂ ಹಿ ದೇವೀರ್ಬುತಯುಗ್ಧಿರಶ್ವೈಃ ಪರಿಪ್ರಯಾಥ ಭುವನಾನಿ ಸದ್ಯಃ |
ಪ್ರಜೋಧಯಂತೀರಾಷಸಃ ಸಸಂತಂ ದ್ವಿಸಾಚ್ಚತುಷ್ಪಾಚ್ಚರಥಾಯ ಜೀವಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೫೧-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಅವರ ರಥವು ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು “ ಪ್ರ ವಾಂ ನಿಚೇರೂಃ ಕಕುಹೋವಶಾ ಅನು ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕಕುಹಃ ಎಂಬ ಪದವು **ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ** ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದುದರಿಂದ ರಥಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ರಥವೆಂದರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ **ಕಕುಹಃ ಅನು** ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲದು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. **ಕಕುಭಃ, ಕಕುಹಃ** ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳೂ ಒಂದೇ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುವು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ಈ ರಥದ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ವರ್ಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು **ಪಿತಂಗರೂಪಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದೆ.

ಈ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಭೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೊಂಬಣ್ಣವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಆಕರ್ಷಿಸುವ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಸದನಾನಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತರಕ್ಷವೆಂಬರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ರಜಾಂಸಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಲೋಕ ವೆಂದರ್ಥವಾದ ಅನಂತರ ಸಕಲಲೋಕದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರೂಪರಾದ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ರಜಾಂಸಿ ಲೋಕಾಃ | ಆತ್ರ ಲೋಕತರ್ಜೋ ಜನನಾಚಿಕಃ | ತೇ ಯಜಮಾನರೂಪಾ ಜನಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೀಶಯಂತೆ—ಓಷ್ಠಾಯಿ ವೃದ್ಧಾ ಎಂಬ ವೃದ್ಧಾರ್ಥದ ಪೈಥ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ, ಹರ್ಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸೀಶಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಕ ವಿಪ್ರ ಉಕ್ಯಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೦-೩)

ಉತ ನಾಂ ವಿಕ್ಷು ಮದ್ಯಾಸ್ತಂಧೋ ಗಾವ ಆಪಶ್ಚ ಸೀಶಯಂತ ದೇವೀಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಎರಡರ್ಥವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿದ ಸ್ತುತಿಯೂ ಅನ್ನವೂ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆಯೆಂದರ್ಥ

ಘೋಷೈಃ—ಘೋಷ ಶಬ್ದವು ನಾಜ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೧೧) ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥವಾದರೂ ಸಹ ಆ ಶಬ್ದದಲ್ಲೂ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಘೋಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಬ್ದವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. **ವಿ ರೋದಸೀ ಅತಪದ್ವೋಷ ಏಷಾಂ (ಋ. ಸಂ. ೩-೩೧-೧೦), ಅಯಾಮಿ ಘೋಷ ಇಂದ್ರ (ಋ. ಸಂ. ೬-೨೩-೨)** ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲೂ, ಮತ್ತು,

ತಾ ನಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಿಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ |

(ಐ. ಅ. ೧-೨-೨)

ಮಯಿ ಸ್ತೋಭೋ, ಮಯಿ ಸ್ತೋಮೋ, ಮಯಿ ಕ್ಲೋಕೋ ಮಯಿ ಘೋಷೋ

ಮಯಿ ಯಶಃ |

(ಐ. ಅ. ೫-೧-೫)

ಯೇನೇದಮನ್ನಂ ಪಚ್ಯತೇ ಯದಿದಮದ್ಯತೇ ತಸ್ಯೈಷ ಘೋಷೋ ಭವತಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೮-೧೦-೧)

ಸರ್ವೇ ಸ್ವರಾ ಘೋಷವಂತೋ ಬಲವಂತೋ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ |

(ಛಾ. ಉ. ೨-೨೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಕಕುಹಃ—ಕಕುಪ್ ಶಬ್ದ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಹಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹವಚನಾಂತರೂಪ.

ಹಿತಂಗರೂಪಃ—ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಮ್ಯಾಃ—ಗಮಲ್ಪ ಗತೌ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಉಕ್ ಲಿಪಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ತಿಖಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀಪೆಯಂತೆ—ಓಪ್ಯಾಯಾ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಛಾವ. ಚ್ಲಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾರ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಷಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಓ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅನುಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಘೋಷ್ಯಃ—ಘುಷಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೇ. ಧಾತು. ಘರ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಇತ್ಯಾನ್ವಿರ್ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ನಾಂ ಶರದ್ವಾನ್ವೃಷಭೋ ನ ನಿಷ್ಪಾಟ್ ಪೂರ್ವೀರಿಷತ್ಪ್ರತಿ ಮಧ್ವ ಇಷ್ಟನ್ |
 ಏವೈರನ್ಯಸ್ಯ ಪೀಪೆಯಂತ ವಾಚ್ಛೀರ್ವೇಷಂತೀರೂರ್ಧ್ವಾ ನದ್ಯೋ ನ ಆಗುಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ನಾಂ | ಶರತ್ | ವಾನ್ | ವೃಷಭಃ | ನ | ನಿಷ್ಪಾಟ್ | ಪೂರ್ವೀ | ಇಷಃ | ಚಿ | ರತಿ | ಮಧ್ವಃ | ಇಷ್ಟನ್ |
 ಏವೈ | ಅನ್ಯಸ್ಯ | ಪೀಪೆಯಂತ | ವಾಚ್ಛೀ | ವೇಷಂತೀಃ | ಊರ್ಧ್ವಾಃ | ನದ್ಯೋಃ | ನಃ | ಅ | ಆಗುಃ |

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಯೋರನೃತಮೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಃ ಶರದ್ವಾನ್ವೃಷಣವಾನ್ ಮೇಘವೃಷ ಪರ್ಣಾದೀನಾಂ ವಿಶರಣವಾನ್ | ಅಥವಾ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಃ ಪೂರ್ವತನೋ ನಿತ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಷಭೋ

ನ | ವರ್ಷಿತ್ವೇಂದ್ರಃ | ಸ ಇವ ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿಷ್ಪಾಣಿಃಸಾರಯುತಾ ಸನ್ ಪೂರ್ವೀರ್ಬಹ್ನಿಃ ಪುರಾತ-
ನೀರ್ವೇಷೋಽನ್ಯಾ ನಿ ಸಸ್ಯಾದೀಸ್ಯುದ್ಧಿತ್ಯ ಪ್ರ ಚರತಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಗಚ್ಛತಿ | ಮಧ್ಯಮಸ್ಯಾನಶ್ಚಂದ್ರ
ಇತಿ ಪಶ್ವೇ ಶರದ್ವಾ ಇಂದ್ರತಾ ಲವಾನ್ | ತಸ್ಮಿನ್ನೈತೌ ಹಿ ಚಂದ್ರಃ ಸಂನದ್ಯೋ ಭವತಿ | ತೇನ ಚ
ತ್ಯೋಗುಲ್ತಾಪಧ್ಯಾದಿನೀ ವರ್ಧಂತೇ | ಸ ಕಿಮಿರ್ಥಮೇವಂ ಕರೋತಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಮಧ್ಯ ಇಷ್ಟನ್
ಮಧುನೋ ಮಧುಸದ್ಯಶಸ್ಯ ಹವಿಷಃ || ಕರ್ಮಣಿ ಪಷ್ಠೀ || ಹವಿರಿಚ್ಛನ್ | ತದರ್ಥಮೇವಂ ಕರೋತಿ |
ತಥಾನ್ಯಸ್ಯೋತ್ತಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯೈವೈಃ ಕಾನ್ಯುರ್ಗಮನೈರ್ವಾ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೈಃ ಪೀಪಯಂತ | ಆಪ್ಯಾಯಿ-
ಯಂತಿ ಹವಿರ್ಭಿಯೇಜಮಾನಾಃ | ತುಷ್ಟೇನ ತೇನ ಪ್ರೇರಿತಾ ವೇಷಂತೀರ್ವ್ಯಾಪಯಂತೀರೂರ್ಧ್ವಾ
ಉನ್ನತಾ ಉತ್ತೀರಾ ನದ್ಯೋ ನ ನದನತೀಲಾ ಯಥಾ ನೋಽಸ್ಯದರ್ಥಮಾಗುಃ ಅಗಚ್ಛಂತಿ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೋ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ |) ಶರದ್ವಾನ್— ಮೇಘ, ವೃಕ್ಷ, ಪರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು
ಚದುರಿಸುವನೂ, ಅಥವಾ ಶರತ್ಕಾಲವಿಶಿಷ್ಟನೂ | ವೃಷಭಃ ನೆ—ಕಾಮವರ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನಂತೆ | ನಿಷ್ಪಾಟ್—
ಶತ್ರುನಿರಸನಮಾಡುವನೂ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ಒಬ್ಬನೂ ಆದ ಚಂದ್ರನು) ಪೂರ್ವೀಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ
ಅಥವಾ ಪುರಾತನವಾದ | ಇಷಃ—ಸಸ್ಯರೂಪವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುಸದ್ಯಶವಾದ
ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ಇಷ್ಟನ್—ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ | ಪ್ರ ಚರತಿ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ)
ಅನ್ಯಸ್ಯ—ಉತ್ತಮಲೋಕದ ಆದಿತ್ಯನ | ಏವೈಃ—ಇಚ್ಛೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಿಂದ (ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ) |
ವಾಚೈಃ ಪೀಪಯಂತ—ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ (ಅವನನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ತೃಪ್ತನಾದ ಅವನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ) |
ವೇಷಂತೀಃ—ವ್ಯಾಪಕಗಳಾದ (ಸತ್ಪಲಗಳು) | ಊರ್ಧ್ವಾಃ—ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ | ನದ್ಯಃ (ನೆ)—
ನದಿಗಳಂತೆ | ನಃ—ನಮಗೋಸ್ಕರ | ಆ ಗುಃ—ಬರುತ್ತವೆ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ಮೇಘಾದಿಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವನೂ (ಶರತ್ಕಾಲೀನನೂ), ಇಂದ್ರನಂತೆ ಶತ್ರು
ನಿರಸನಮಾಡುವನೂ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ಆದ ಮಧ್ಯಮಲೋಕದ ಚಂದ್ರನು ಹವಿರಾಡ್ಯಪೇಕ್ಷಿಯಾಗಿ,
ಪ್ರಭೂತಾನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಯಾಗಕರ್ತೃಗಳು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹವಿರಾದಿಗಳಿಂದ
ತೃಪ್ತಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಂದ ನದಿಯ ನೀರು ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಸತ್ಪಲಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

English Translation

(One of you), the disperser (of the clouds), like Indra, the annihilator
(of his foes), desirous of the oblation, proceeds, (bestowing) abundant food.
(Devout worshippers) cherish with (sacrificial) viands, (the faculties) of the
other, for the sake of favour, which flow upon us like swelling rivers.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಗೆ ಶರದ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಶರದ್ವಾನ್ ಶರಣಿವಾನ್ ಮೇಘವೃಕ್ಷಪರ್ಣಾ ದೀನಾಂ ವಿಶರಣಿವಾನ್ ಎಂದರೆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಪರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ ಚದುರಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಶರಚ್ಚೈತಾ ಆಸ್ಯಾಮೋಷಧಯೋ ಭವಂತಿ | ಶೀರ್ಣಾ ಆಪ ಇತಿ ವಾ |

(ನಿ. ೪-೨೫)

ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳು ಪಕ್ವವಾಗುವುವು ಅಥವಾ ನದೀಪ್ರವಾಹಗಳು ಇಳಿದಿರುವುವು ಆದುದರಿಂದ ಶರತ್ಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಚಂದ್ರನು ಈ ಎರಡು ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶರದ್ವಾನ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರರೂಪನಾದ ದೇವತೆಯ ಪರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಥವಾ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಂತೆ ಬಹುಸಂವತ್ಸರಃ ಪೂರ್ವತನೋ ನಿತ್ಯಃ | ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ, ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾನಾಕೃತಿಗಳನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ತಚ್ಚೈವುದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚರತ್ |

ಪಶ್ಯೇಮು ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀವೇಮು ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ದೀರ್ಘಾಯುರಸ್ಯಾ ಯಃ ಪತಿರ್ಜೀವಾತಿ ಶರದಃ ಶತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶರದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶರದಾತ್ಮಕವಾದ ವತ್ಸರವೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯು ನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಬಹುಸಂವತ್ಸರರೂಪವಾದ ಕಾಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದ್ದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ನಿತ್ಯನು ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವು

ನಿಷ್ವಾಟ್—(ಶತ್ರುಣಾಂ ನಿಸಾರಯತಾ) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಓಡಿಸುವವನು ಎಂದರ್ಥ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವ,

ಅಥೀ ೩ ದಮೇಕಮೇಕೋ ಅಸ್ಮಿ ನಿಷ್ವಾಳಭೀ ದ್ವಾ ಕಿಮು ತ್ರಯಃ ಕರಂತಿ |

ಖಲೇ ನ ಪರ್ಷಾನ್ ಪ್ರತಿ ಹನ್ಮಿ ಭೂರಿ ಕಿಂ ಮಾ ನಿದಂತಿ ಶತ್ರುವೋಽನಿದ್ರಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೮-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ನಿಷ್ಪಹಮಾಣಃ ಶತ್ರುನಭಿಭವಾಮಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮರ್ದನಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯುನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶತ್ರುನಿರಸನ ಮಾಡ ತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥ.

ಬವ್ಯೇ—ಕಾವ್ಯರಯನ್ವೈರವನ್ವೈರ್ವಾ, (ನಿ. ೧೨-೨೧) ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದೂ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದುದೂ ಆದ ಸಂಚಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಿತ್ರಭೂತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು. ಆದರೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅದಿತ್ಯರೂಪನಾದ (ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ) ದೇವತೆಯ ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಪೀಶಯಂತೆ—ಪೈಥ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವೇಷಂತೀಃ—ವ್ಯಾಪ್ತಾರ್ಥಕವಾದ ವಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವೆಡೆಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎರಡರ್ಥವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.

ಅವ ಸ್ತ ಯಸ್ಯ ವೇಷಣೇ ಸ್ವೇದಂ ಪಥಿಷು ಜುದ್ವತಿ |

ಅಭೀಮದ ಸ್ಯಜೇನ್ಯಂ ಭೂಮಾ ಪೃಷ್ಠೇವ ರುರುಹುಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೫-೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚೆಯಾರ್ಥ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಪೂಜಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದರ್ಥವೂ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ನಿ ಯದ್ಯುವೇಥೇ ನಿಯುತಃ ಸುದಾನೂ ಉಪ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ಸೃಜಥಃ ಪುರಂಧಿಂ |

ಪ್ರೇಷದ್ವೇಷದ್ವಾತೋ ನ ಸೂರಿರಾ ಮಹೇ ದದೇ ಸುವ್ರತೋ ನ ವಾಜಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವೂ, ಇಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೆ ಇಚ್ಛಿಸು ಎಂಬರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು ಎಂಬುದೇ ಅರ್ಥ. ಸತ್ಪಲಗಳು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲಿಗೆ ಪುಷ್ಕಲವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶರದ್ವಾನ್—ಶರದಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಶರದ್ವಾನ್. ಮತುವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಾದುಪಧಾಯಾಕ್ಶ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ವಾಟ್—ಪಥ ಮರ್ಷಣೇ. ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಸದಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧೬) ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. **ಸದೇಃ ಸಾಡಃ ಸಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿವಾ ವಜನಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋ ಬಂದಿದೆ.

ಇಷ್ಟನ್—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಾಡ್ಯದಿ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಕ್ರಾದ್ಯಧ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಾತ್ವಾತಿ ದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸಕಾರ ನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ಣೋನಃ ಸಮಾನಪದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿವ್ಯಃ—ಇಷ್ ಗತೌ. ಧಾತು. ಇಷ್ ಶೀಘ್ರಾಂ ವನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವೇಷಂತೀಃ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಸಿಪ್. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೋಪ್. ನುಮಾಗಮ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ

ಆಗುಃ—ಇಷ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಉದ್ ಇಣೋ ಗಾ ಉಜೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಾದೇಶ. ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಗಾತಿಸ್ಥಾಘುಪಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೨-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ, ಜುಸಾದೇಶ. ಪರರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸರ್ಜಿ ನಾಂ ಸ್ಥವಿರಾ ವೇಧಸಾ ಗೀರ್ಬಾಳ್ತೀ ಅಶ್ವಿನಾ ತ್ರೇಧಾ ಕ್ಷರಂತೀ |

ಉಪಸ್ತುತಾನವತಂ ನಾಧಮಾನಂ ಯಾಮನ್ಯ ಯಾಮುಜ್ಞುಣುತಂ ಹವಂ ಮೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸರ್ಜಿ | ನಾಂ | ಸ್ಥವಿರಾ | ವೇಧಸಾ | ಗೀಃ | ಬಾಳ್ತೀ | ಅಶ್ವಿನಾ | ತ್ರೇಧಾ | ಕ್ಷರಂತೀ |

ಉಪ್ಸ್ತುತಾ | ಅವತಂ | ನಾಧಮಾನಂ | ಯಾಮನ್ | ಅಯಾಮನ್ | ಕ್ಷುಣುತಂ | ಹವಂ | ಮೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವೇಧಸಾ ವಿಧಾತಾರಾವಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋರ್ಬಾಳ್ತೀ ದ್ವರ್ಧೇ ಸ್ವಯೇ ನಿಮಿತ್ತ-
ಭೂತೇ ಸತಿ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗಸರ್ಜಿ | ಸ್ಯಜ್ಯತೇ | ಕೀದ್ಯತೀ ಸಾ | ಸ್ಥವಿರಾತ್ಯಂತಂ ಸ್ಥಿರಾ ನಿತ್ಯಾ

ವೇದಮಯಾ ತ್ರೇಧಾ ಮಂತ್ರಾದಿಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾ ಹ್ವರಂತೀ ಯಾಮಾಂ ಗಚ್ಛಂತೀ | ಈದೃಶೀ ಸ್ತುತಿಃ ಕೃತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥೋಪಸ್ತುತೌ ಸಂತೌ ನಾಧಮಾನಮಭಿಮತಫಲಂ ಯಾಚಮಾನಮವತಂ | ರಕ್ಷತಂ ತರ್ಪಯತಂ ನಾ | ಕಿಂಚ ಯಾಮನ್ನಮನೇದ್ರಯಾಮನ್ನಗಮನೇ ಚ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಕೃಣುತಂ ||

! ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ |

ಹೇ ವೇಧಸಾ—ವಿಧಾತ್ಯ (ಸೃಷ್ಟೃ) ಗಳಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ನಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಜಾಲ್ಹೀ—ಸ್ಥಿರವಾದ (ದೃಢವಾದ) ಅನುಗ್ರಹದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ | ಸ್ಥವಿರಾ - ಅತ್ಯಂತಸ್ಥಿರವೂ (ನಿತ್ಯವೂ ಅಥವಾ ವೇದಮಯವೂ) | ತ್ರೇಧಾ—ಮಾತ್ರಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧವೂ | ಹ್ವರಂತೀ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಗಮಿಸುವುದೂ ಆದ | ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿಯು | ಅಸರ್ಚಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ | ಉಪಸ್ತುತೌ—(ಹಾಗೆ) ಸ್ತುತರಾದವರಾಗಿ | ನಾಧಮಾನಂ ಅಭಿಮತಫಲವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರುವನನ್ನನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ ಅಥವಾ (ಫಲದಾನದಿಂದ) ತೃಪ್ತಿಸಡಿಸಿ | (ಕಿಂಚಿ—ಮತ್ತು) | ಯಾಮನ್—ಗಮನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಅಯಾಮನ್—ಸಂಚರಿಸದೇ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಹವಂ—ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಕೃಣುತಂ—ಕೇಳಿ

! ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃಗಳಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವೇದಮಯವೂ, ಮಂತ್ರಾದಿರೂಪವಾಗಿ ತ್ರಿವಿಧವೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಸೇರುವುದೂ, ದೃಢವಾದ (ಸ್ಥಿರವಾದ) ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ, ಯಾಚಕನಾದ ನನಗೆ ಅಭಿಮತದಾನವನ್ನಾಡಿ, ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿ; ಮತ್ತು ಸಂಚಾರ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ.

English Translation.

Ashwins, creators, the perpetual threefold hymn, addressed to you, has been uttered, (to secure) your steady (favour): thus glorified, protect him who solicits (your bounty), and, whether moving or resting, hear his invocation.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ವೇಧಸಾ—ವಿಧಾತಾರ್ ಅಶ್ವಿನೌ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವೇಧಸ್ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮೇಧಾವಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೯). ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೊಂದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಫಲಕ್ಕೆ ಉತ್ಪಾದಕನು ಎಂದಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಪರವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗವು ಇರುವಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ,

ಯಃ ಪೂರ್ವ್ಯಾಯ ವೇಧಸೇ ನುವೀಯಸೇ ಸುಮಜ್ಞಾನಯೇ ವಿಷ್ಣವೇ ದವಾಶತಿ |
ಯೋ ಜಾತಮಸ್ಯ ಮಹತೋ ಮಹಿ ಬ್ರವತ್ಸೇದು ಶ್ರವೋಭಿಯುರ್ಜ್ಯಂ ಚಿದಭ್ಯಸತ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೬-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವೇಧಸೇ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ಜಗತ್ಕರ್ತೃಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ವಿಧಾ-
ತಾರ್ ಅಶ್ವಿನಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವುಂಟು ಎಂದರೆ
ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಅವರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.
ಹೇಗೆಂದರೆ,

... .. ಏತದ್ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇತಸ್ವಿನ್ನಾತ್ಮನಃ ಪ್ರತಿಹಿತೇಽಕಾಮಯತ ಪ್ರಜಾಃ ಸೃಜೇಯ
ಪ್ರಜಾಯೇತಿ ಸ ಯತುಭಿರದ್ವಿಃ ಪ್ರಾಣೈಃ ಸಂವತ್ಸರೇಜಾಶ್ಚಿ ಭ್ಯಾಗ್ಂಸಯುಗ್ ಭೂತ್ಯೈತಾಃ
ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಾಜನಯಿತ್ರೈವೈತದ್ಯಜಮಾನ ಏತಾಭಿರ್ದೇವತಾಭಿಃ ಸಯುಗ್ನುತ್ಯೈತಾಃ
ಪ್ರಜಾಃ ಪ್ರಜನಯತಿ | ..... ಅಗ್ನಿವೈಶ್ವಾನರಃ ಸಂವತ್ಸರೇಣ ವೈ ಸಯುಗ್ನುತ್ಯಾ
ಪ್ರಾಜನಯದಶ್ವಿನಾಧ್ವರೂಢ್ಯ ಸಾದಯತಾಮಿಹ ತೈಶ್ಚಶ್ಚಿಭ್ಯಾಂ ವೈ ಸಯುಗ್ನುತ್ಯಾ ಪ್ರಾಜ-
ನಯತ್ ||

(ಶ ಬ್ರಾ ೮-೨-೨-೬ ರಿಂದ ೮)

ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದಿಷ್ಟವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮತುಗಳೊಂದಿಗೂ, ಪ್ರಾಣಗಳೊಂದಿಗೂ, ಸಂವತ್ಸರ
ದೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೂ ಸಂಯುಕ್ತನಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು ಎಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿ
ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವೇಧಸಾ
ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಧಾತಾರ್ ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಾದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಬಾಲ್ಮೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದೃಢ, ಸ್ಥಿರ ಎಂಬರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ವ್ರಾಧತೋ ನಹುಷೋ ದಂಸುಜೂತಃ ಶರ್ಧಸ್ತರೋ ನರಾಂ ಗೂರ್ತಶ್ರವಾಃ |

ನಿಸ್ಪ್ರವ್ರಾತಿರಾಶಿತಿ ಬಾಲ್ಮ ಸ್ಪ್ರಾ ವಿಶ್ವಾಸು ಪೈತ್ಸು ಸದಮಿಚ್ಛಿರೋಃ ||

(ಮ ಸಂ ೧-೧೨೨-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೃಢವಾದ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರವಾದ ಎಂಬರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ತುತಿ
ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥ.

ತೈಧಾ ಗೀಃ ಎನ್ನುವಾಗ ಮಂತ್ರಾದಿ ಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಸ್ಥವಿರಾ ಎಂಬ
ವಿಶೇಷಣವೂ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಕ್, ಯಜುಸ್ ಮತ್ತು ಸಾಮ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಬಹುದು, ಅಥವಾ ಶಸ್ತ್ರ,
ಸ್ತೋಮ, ಸ್ತೋತ್ರ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಂತಂ ಸ್ಥಿರಾ ನಿತ್ಯಾ
ವೇದಮಯೀ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಋಕ್, ಯಜುಸ್ ಮತ್ತು ಸಾಮ

ಎಂಬ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಥ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗಲೂ ಸಹ

“ನಾಗ್ನೀರ್ವಾಚೋ ಹ ಗಿರ ಇತ್ಯಾಚಪ್ರತೇ (ಛಾ ೧-೩-೬) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಭಾಗತ್ರಯವನ್ನೂ, ಋಗಾದಿ ಮಂತ್ರತ್ರಯದ ವಿಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಶಸ್ತ್ರಾದಿ ವಿಭಾಗತ್ರಯವನ್ನೂ, ಋಗಾದಿ ಮಂತ್ರತ್ರಯದ ವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್, ಅಯಾಮನ್, ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಗಮನೇ, ಅಗಮನೇ ಚಿ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಮನ್ ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ “ಯಾಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ದೇವತಾ ದ್ವಿಜಾತಯಿಕ್ಲ ಇತಿ ಯಾಮೋ ಯಜ್ಞಃ | ದೇವತೆಗಳೂ, ದ್ವಿಜಾತಿಮಾನವರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಯಾಮು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞವೆಂದರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಯಾ—ಪ್ರಾಪ್ತನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಈ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಭೇದವಿರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಜೋಹವಿನೋನ್ನಾ ಸತ್ಯಾ ಕರಾ ವಾಂ ಮಹೇ ಯಾಮನ್ಪುರುಭುಜಾ ಪುರಂಧಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತಿತಿ ಯಾಮು ಸ್ತೋತ್ರಂ ಎಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಾಂತಿ ಯೋದ್ಯಾರೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸ ಯಾಮಃ ಸಂಗ್ರಾಮ ಇಹಾಭಿಪ್ರೇತಃ | ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದೂ ಮತ್ತು,

ಇಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯನ್ನಪಮೇಭಿರರ್ಕೈರ್ಯಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಹಿಂಯೋ ಅಸ್ತಿ ಯಾಮನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೩-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಯಜ್ಞವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಯಾಮನ್; ಅಯಾಮನ್ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಗಮನಾ ಗಮನವೆಂಬರ್ಥವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕಾಲ ಅಥವಾ ಅಯಜ್ಞಕಾಲವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯುದ್ಧಕಾಲ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾಲ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸರ್ಜಿ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಚಿಣ್ ಛಾಂದಸಕರ್ಮಣೋಽ (ಋ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಋ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಕಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥನಿರಾ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಅಜಿರಶಿಶಿರ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ವೇಧಸಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರೇಧಾ—ಏಧಾಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏಧಾಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಚಿತ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರಂತೀ—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ. ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ರಾದೇಶ. ಉಗಿತಕ್ಕ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಐ಼಼಼಼ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಪಸ್ತೌತ್—ಸ್ಪುರ್ ಸ್ತೌತ್. ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ರೀನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದಾಚಿ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಧಮಾನಮ್—ನಾಧ್ಯ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟಿಗೆ ಶಾನಚಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಮನಿನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಯಾಮನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ನಜ್ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ವಿಶೇಷ.

ತ್ಯಣುತಮ್—ಶ್ಚ ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಙಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಉತ ಸ್ಯಾ ನಾಂ ರುಶತೋ ವಪ್ಸೋ ಗೀಸ್ತ್ರೀ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸದಸಿ ಪಿನ್ವತೇ ನ್ಯಾನ್ |

ವೃಷಾ ನಾಂ ಮೇಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಪಾಯ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉತ | ಸ್ಯಾ | ವಾಂ | ರುಶತಃ | ವಪ್ತಸಃ | ಗೀಃ | ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ | ಸದಸಿ | ಸಿನ್ವತೇ | ನ್ಸನ್ |

ವೃಷಾ | ವಾಂ | ಮೇಘಃ | ವೃಷಣಾ | ಸೀಪಾಯ | ಗೋಃ | ನ | ಸೇಕೇ | ಮನುಷಃ | ದಶಸ್ಯನ್ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ ವಾಂ ಯುವಯೋ ರುಶತೋ ದೀಪ್ತಸ್ಯ ವಪ್ತಸೋ ರೂಪಸ್ಯೈವ ವಪುಷೋ ವಾ ಪ್ಯಾಪಯಿತ್ರೀ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿನಾಕ್ ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ ತ್ರಿಧಾತ್ವಾಪ್ತೀರ್ಣಬರ್ಹಸ್ಯೇ ಸದಸಿ ಯಾಗಸದನೇ ನ್ಸನ್ ಕರ್ಮನೇತ್ಯನಸ್ಯಾನ್ವಿನ್ವತೇ | ಆಪ್ಯಾಯಯತಿ ಆಪ್ಯಾಯಯತು ವೋಚಿತಪ್ರದಾನಾದಿನಾ | ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಉಚ್ಯತೇ | ಹೇ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಿತಾರ್ ಕಾಮಾನಾಂ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸ್ವಭೂತೋ ಮೇಘಃ ಸೇಕ್ತಾ ಜಲದಃ ಪ್ರದಾನವಿಶೇಷೋ ವಾ ವೃಷಾ ವರ್ಷಕಃ ಸನ್ ಮನುಷೋ ಮನುಷ್ಯಾನ್ ಪ್ರತಿ ದಶಸ್ಯನ್ ಪ್ರಯಚ್ಛನ್ ಸೀಪಾಯ | ಆಪ್ಯಾಯಯತಿ | ಆಪ್ಯಾಯನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಗೋರ್ನಸೇಕ ಉದಕಸೇಕ ಇವ ಶಾಂತನಾಶ್ವೇಕ ಉದಕಸ್ಯೇವ | ತದ್ಯಥಾಪ್ಯಾಯಯತಿ ತದ್ಯದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯದ್ವಾ | ನೇತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ಗೋರುದಕಸ್ಯ ಸೇಕೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಸೀಪಾಯೇತಿ ಸಂಬಂಧಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನೌ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ರುಶತಃ—ದೀಪ್ತವಾದ | ವಪ್ತಸಃ—ರೂಪದ (ದೇಹದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) | ಗೀಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಾತು | ತ್ರಿಬರ್ಹಸಿ—ಮೂರು ಪದರ ಆಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬರ್ಹಸ್ಸುಳ್ಳ | ಸದಸಿ—ಯಾಗಸದನದಲ್ಲಿ | ನ್ಸನ್—ಕರ್ಮನೇತ್ಯಗಳಾದ ನಮ್ಮನ್ನು | ಸಿನ್ವತೇ—ಉಚಿತದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೋಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಹೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ವಭೂತವೂ | ವೃಷಾ—ವರ್ಷಕವೂ ಆದ | ಮೇಘಃ—ಮೇಘವು | ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ | ದಶಸ್ಯನ್—ವೃಷ್ಟಿ ಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತಾ | ಗೋಃ ಸೇಕೇ ನ—ಉದಕಸೇಚನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ | [ಅಥವಾ ಗೋಃ ಸೇಕೇ—ಉದಕಸೇಚನವು ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರಲು | ನ—ಈಗ | ಮನುಷಃ—ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ದೇಶಿಸಿ | ದಶಸ್ಯನ್—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಮಾಡುತ್ತಾ | ಸೀಪಾಯ—ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

|| ಛಾಂದೋ ||

ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೀಪ್ತವಾದ ನಿಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಾತು ತ್ರಿವಿಧವಾಗಿ ಆಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬರ್ಹರ್ಯುಕ್ತವಾದ ಈ ಯಾಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ವೃಷ್ಟಿಕಾರಣವಾದ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಕೇಯವಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉದಕವು ಅವಶ್ಯಕವಾದಾಗ ಮಳೆಗೆಂದು ಅವರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation.

May the praise of your resplendent forms, (uttered) in the hall of sacrifice, thrice strewn with sacred grass, bring prosperity to the conductors (of the sacrifice). Showerers (of benefits), may the raining-cloud, proceeding to man, nourish him like a sprinkling of water.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ರುಶತಃ, ವಸ್ತಸಃ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸಹ ಗೀಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ

ರುಶತಃ—ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೨೦) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರುಚ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಶತ್ ಎಂದರೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುತ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಸ್ತಸಃ—ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಲಾ ಇದೊಂದೇಕಡೆಯಲ್ಲಿದೆಯೆಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳ ದೇಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಅಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವು ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಸ್ತುತಿಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಸುಂದರವಾದ ರಚನಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದರ್ಥ.

ಶ್ರಿಬರ್ಹಿಷಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಶ್ರಿಧಾ ತ್ಯಾಸ್ತೀರ್ಣಿಬರ್ಹಿಷ್ಯೇ. ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರಿಧಾತುವೆಂದ ರೇನು? ಇಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೩-೧ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಂ ವೃಷಾ ಮೇಘಃ ದಶಸ್ಯನ್—ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿವರ್ಷಣಕ್ಕೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಧಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಂತೆಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ ಅದರೆ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಆ ನ ಊರ್ವಂ ವದತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ಮಧುಮಶ್ಯಾ ನಃ ಕಶಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

ಪ್ರಾಯಸ್ಕಾರಿಷ್ಟಂ ನೀ ರಪಾಂಸಿ ಮೃಕ್ಷತಂ ಸೇಧತಂ ದ್ವೇಷೋ ಭವತಂ ಸ ಚಾಭುವಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೭-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಧುರವಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಶೆಯಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಚೈತನ್ಯಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.” ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸವಾನೇ ಅಹನ್ ತ್ರಿರವದ್ಯಗೋಹನಾ ತ್ರಿರದ್ಯ ಯಜ್ಞಂ ಮಧುನಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

(ಋ ಸಂ. ೧-೩೪-೩)

ತ್ರಿಷಧಸ್ಥೇ ಬರ್ಹಿಷಿ ವಿಶ್ವನೇದಸಾ ಮಧ್ಯಾ ಯಜ್ಞಂ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೪೭-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮಧುರಸದಿಂದ ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯೆನಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಮಧುಮತೀ, ಮಾದ್ವೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವ್ಯಷ್ಟಿವರ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೨-೨ ನೇ ಋಕ್ಯೆನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ (ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರುಶತೇ—ರುಶ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿದ್ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಷ್ಟೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ

ಪಿನ್ವತೇ—ಪಿವ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಷಣಾ—ವ್ಯಷು ಸೇಚನೇ. ಧಾತು ಕನಿನ್ಯಯು ವ್ಯಷಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ನಾ ಸಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೀಸಾಯೆ—ಪಿಪ್ಪಯಾ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಛಂದಸಿಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಲಿದ್ಯಜೋಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಪೀ ಭಾವ. ದ್ವಿತ್ವಾದಿ. ಣಲ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೇಕೇ—ಪಿಚಿಲ್ ಕ್ಷರಣೇ. ಧಾತು. ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ. ಚಚೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಶಸ್ಯನ್—ದಶಸ್ ದಾನೇ. ಕಡ್ವಾದಿ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಿಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಯಗಂತದ ನೇಲೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ವಾದೇಶ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುವಾಂ ಪೂಷೇನಾತ್ಪಿನಾ ಪುರಂಧಿರಗ್ನಿಮುಷಾಂ ನ ಜರತೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಹುವೇ ಯದ್ವಾಂ ವರಿವಸ್ಯಾ ಗೃಣಾನೋ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ೮೧ಸೂತಃ ||

ಯುವಾಂ | ಪೂಷಾ ಇವ | ಅತ್ಪಿನಾ | ಪುರಂಧಿಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಉಷಾಂ | ನ | ಜರತೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಹುವೇ | ಯತ್ | ವಾಂ | ವರಿವಸ್ಯಾ | ಗೃಣಾನಃ | ವಿದ್ಯಾಮ್ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ಪಿನೌ ಯುವಾಂ ಪುರಂಧಿರ್ಬಹುಪ್ರಜ್ಞಃ ಪೂಷೇವ ಪೋಷಕ ಇವ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ ಹವಿ-
ಯುರ್ಕೋ ಜರತೇ | ಸ್ತೌತಿ | ಯದ್ವಾ | ಪುರಂಧಿರ್ಬಹೂನಾಂ ಧಾರಯಿತ್ರೀ ಪೂಷೇವ ಸ್ತೌಧಿವೀವ ||
ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ || ತಾಂ ಯಥಾ ಸ್ತೌತಿ ತದ್ವತ್ | ಶಿಮವ | ಅಗ್ನಿಮುಷಾಂ ನ | ಅಗ್ನಿ ಮುಷಸಂ
ಚ ಯಥಾ ತಥಾ ಯುವಾಮುಃ | ಸ್ವಾತರನುನಾಕಾಶ್ಚಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರಾಶ್ಚಿನಕ್ರತುವದಾಗ್ನೋಯೋಷಸ್ಯ-
ಯೋರಸಿ ಸದ್ಭಾವಾದಿತಿ ಭಾವಃ | ಕದೇತಿ ಆಹ | ಯದ್ಯದಾ ವರಿವಸ್ಯಾ ವರಿವಸ್ಯಯಾ ಪರಿಚೆಯಯಾ
ಯುಕ್ತೋ ಗೃಣಾನಃ ಸ್ತೋತಾ ಸ್ತೌತಿ ತದಾ ಯಜಮಾನೋಽಸಿ ಜರತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದ್ಯಾಮೇ-
ತ್ಯಾದಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವರಿವಸ್ಯಾ—ಪರಿಚರ್ಯಾಯುಕ್ತವಾದ | ಗೃಣಾನಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾದ (ನಾನು) |
ಹುವೇ—(ಸ್ತುತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತೇನೆನೋ | (ತತ್—ಆಗ) | (ಹೇ) ಅತ್ಪಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆ
ಗಳೇ | ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಪ್ರಜ್ಞನು | ಪೂಷಾ ಇವ—ಪೋಷಕನಂತೆ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್—ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನೂ
ಆದ ಯಜಮಾನನು | [ಅಥವಾ ಪುರಂಧಿಃ—ಬಹುಜನರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ | ಪೂಷಾ ಇವ—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ
ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ] | ಅಗ್ನಿಂ ಉಷಾಂ ನ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯರನ್ನು (ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸು
ವಂತೆ) | ಜರತೇ—ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ | (ವಯಂ--ನಾವೂ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ |
ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮ್—(ಸಿಮ್ಯನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ, ನಾನು ಸಿಮ್ಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಪರಿಚರಿಸುತ್ತೇನೆ; ಆದೇ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ಬಹುಪ್ರಜ್ಞನೂ, ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು ಬಹುಜನರಿಗೆ ಧಾತ್ರಿಯಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ

ಸುಂತೆ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ, ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷೋದೇವಿಯರುಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆನಂತರ ನಾವು ಆಹಾರ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತಾಗಲಿ

English Translation.

The wise offerer of oblations, like Pushan, praises you, Ashwins, as (he would praise) Agni and Ushas, (at the season) at which I invoke you, praising with devotion that we may thence obtain food, strength, and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತೆಗೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೊಂದಲನೆಯದಾಗಿ, ಪುರಂಧಿಃ ಪೂಷಾ ಇವ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಹವಿಸ್ಮಂತನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಂಧಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಹುಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಪೂಷನೆಂದರೆ ಪೋಷಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ ಬಹುಪ್ರಜ್ಞನೂ, ಹವಿಸ್ಮಂತನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನು ಪೋಷಕನಂತೆ ನಿಮ್ಮ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನ ಹಿಡಿಸುತ್ತಾ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಪುರಂಧಿಃ ಎಂಬುದು ಪೂಷಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ, ಆಗ ಪುರಂಧಿಯೆಂದರೆ ಬಹುಧಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ಪೂಷಾ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಪೋಷಕವಾದ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಂಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಭೂತ, ಪೌಷ್ಕಳ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮೃದ್ಧ ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದರೆ ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬಹುವಿಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪುರಂಧಿಯೆಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೇವತೆಯೇ ಆಗಬಹುದು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಋ ಸಂ. ೧-೧೮೦-೬ ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು, ಪೂಷಾ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೋಷಕನೆಂದರ್ಥವಾಗಿ ಅದು ರಕ್ತಿದ್ವಾರಾ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅದಿತ್ಯನ ಪಂವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪೋಷಿಸತಕ್ಕ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪದದ ನಿರ್ವಚನದಿಂದಲೇ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಪೂಷ ದೇವನ ಗುಣವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೂಷಾ—ಯದ್ರಕ್ತಿಸೋಷಂ ಪುಷ್ಯತಿ ತತ್ ಪೂಷಾ ಭವತಿ |

(ನಿ. ೧೨-೧೬)

ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವವನಾದುದರಿಂದ ಪೂಷಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಇಯಂ ವೈ ಪೂಷಾ ಪೂಷೇಯಂ ಹೀದಂ ಸರ್ವಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚಿ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೪-೨-೨೫)

ಈ ದೇವತೆಯು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೋಷಿಸುವನಾದುದರಿಂದ ಪೂಷನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅದಿತ್ಯಸರವಾಗಿಯೂ ಆಗಬಹುದು ಅಥವಾ ಹವ್ಯವಾಹನನಾಗಿ ದೇವಮಾನವಾದಿ ಸಕಲರ ಪೋಷಣೆಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಸರವಾಗಿಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ಇದೇ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ,

ಪುಷ್ಯನ್ ಕ್ಷಿತಿಂ ಪೋಷಯತಿ ಪ್ರಣುದನ್ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತಮಃ |

ತೇನೈನಮಸ್ತೌತ್ಸೂಷೇತಿ ಭರದ್ವಾಜಸ್ತು ಪಂಚಭಿಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೬೩)

ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಸೃಷ್ಟಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ, ಅದನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂಬ ಬೃಹದ್ದೇವತಾವಾಕ್ಯವೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಜಗತ್ತೋಪಕರಣವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಹವ್ಯಂತನು ಹವಿಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಯಜ್ಞವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ, ಜಗತ್ತೋಪಕರಣಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನ ನೆಂದರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸರವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು

ಅಗ್ನಿಂ ಉಷಾಂ ನ—ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸು ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆನೇರತಕ್ಕ ಸ್ತುತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ತದಾಯುರ್ಚೈಸ್ಯತ ಅಗ್ನೇಯಂ ಶಸ್ಯತ ಉಷಸ್ಯಂ ಶಸ್ಯತ ಏಂದ್ರಮಥ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನ-
ಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತ ಇತ್ಯಶ್ವಿನೌ ಹಿ ತದುದಜಯತಾನುಶ್ವಿನಾನಾಶ್ವನಾಶಾಂ ಯದಶ್ವಿನಾ
ಉದಜಯತಾನುಶ್ವಿನಾ ನಾಶ್ವನಾಶಾಂ ತಸ್ಮಾದೇತದಾಶ್ವಿನಮಿತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೭-೩)

ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಉಷಸ್ಸನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ಎಂಬ ಅಶ್ವೇಪಣೆಯು ಬಂದರೆ ಆಗ ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಜಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬುದೇ ಸಮಾಧಾನವು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಂ, ಉಷಾಂ ನ ಜರತೇ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಹ ಅದೇ ಅಂಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ

! ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ |

ಪೂಷಾ ಇವ—ಪೂಷ ವೃದ್ಧಿ. ಧಾತು. ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್ ಪೂಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಬಂದಿದೆ.

ಪುರಂಧಿಃ—ಪೃಷೋದರಾದಿನೀ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ರೂಪವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರತೇ—ಜರತೇ ಹೃಯತಿ—(ನಿರು. ೩-೧೪-೮) ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಚನಾರ್ಥಕ ಧಾ.೦ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸ್ತುತಿಯೂ ಅರ್ಚನವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಲಟಾ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರಿವಸ್ಯಾ—ನನೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ಬಂದಾಗ ಅಪೃತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಪೃತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತ ನಿಬಂಧನ ವಾಗಿ ಟಾಪ್. ಕೃಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಏಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಟಾಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ದೀರ್ಘ. || ೯ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಭೂದಿದಮಿತ್ಯಪ್ಪಚ್ಚಂ ತ್ವತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಮಾಶ್ವಿನಂ ಜಾಗತಂ | ಅವವಿದ್ಧಮಿತಿ ಸ್ಪೀಕ ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವಿತ್ಯಪ್ಪವಿಾ ಚೋಭೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಅಭೂದಿದಮಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ಪ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ- ವಿತ್ಯನುಕ್ರಮಣಿಕಾ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಾಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಯೋರ್ಜಾರ್ಗತೇ ಛಂದಸ್ಯಸ್ಯ ವಿನಿಯೋಗಃ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ತಿಕಂ | ಅಭೂದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಜ್ಞೇತಿ ತ್ರೀಣಿ | ಅ. ೪-೧೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಅಭೂದಿದಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬುಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಬುಷಿಯು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು; ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸು. ಆದರೆ ಅವವಿದ್ಧಂ ಎಂಬ ಆರನೆಯ ಬುಕ್ಕು ಮತ್ತು ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಬುಕ್ಕು ತ್ರಿಷ್ಟು ಛಂದಸ್ಸವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಭೂದಿದಮಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ಪ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಬುಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ಲೋಕಸೂತ್ರದ ಅಭೂದಿದಂ ಯೋ ವಾಂ ಪರಿಜ್ಞೇತಿ ತ್ರೀಣಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೫).

ಸೂಕ್ತ—೧೮೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೭, ೨೮ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲರುವ ಋಕ್ಯಂಚೈ ಅ ||

|| ಮುಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಛಂದಃ—೧-೩, ೭ ಜಗತಿಃ | ೬-೮. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭೂದಿದಂ ವಯುನನೋ ಷು ಭೂಷತಾ ರಭೋ ವೃಷಣ್ವಾನ್ಮದತಾ ಮನೀಷೀಣಃ |
ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ದಿವೋ ನಪಾತಾ ಸುಕೃತೇ ಶುಚಿವ್ರತಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಭೂತ್ | ಇದಂ | ವಯುನಂ | ಓ ಇತಿ | ಸು | ಭೂಷತ | ರಭಃ | ವೃಷಣ್ವಾನಾನ್ | ಮದತ |
ಮನೀಷೀಣಃ |

ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ | ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ಇತಿ | ದಿವಃ | ನಪಾತಾ | ಸುಕೃತೇ | ಶುಚಿವ್ರತಾ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮನೀಷೀಣೋ ಮನಸ್ಸಿನೋ ಮೇಧಾವಿನ ಋತ್ವಿಜಃ ಆಸ್ತಾಕಮಿದಂ ವಯುನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನ-
ಮಭೂತ್ | ಉತ್ಪನ್ನಂ | ಕೇದೃಶಂ ತದಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ವೃಷಣ್ವಾನಭಿಮತವರ್ಷಣವಾನ್ಪ್ರಭೋಽಶ್ವಿನೋಃ
ಸಂಬಂಧೀ ಗಮನಸಾಧನೋ ರಭ ಆಗತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ತತ್ಸ್ವಾನ್ಮವಶ್ವಿನಾವೋ ಷು ಭೂಷತ | ಓ ಇತಿ
ನಿಸಾತದ್ಭಯಸಮುದಾಯಾತ್ಕೃಕ ಏಕೋ ನಿಸಾತಃ | ಸುಷ್ಣ್ಯಾ ಭೂಷತ | ಅಭಿಮುಖಾ ಭವತ ಸ್ತೋತುಂ |
ತಾದೃಶೌ ಮಹಾನುಭಾವಾವಶ್ವಿನೌ ಮದತ || ಅಂತರ್ಭಾವಿತಕಣ್ಯಭೋಽಯಂ || ಮದಯತ | ಸಂಭಾ-
ವಯತ | ಅಶ್ವಿನೌ ವಿಶೇಷ್ಯೇತೇ | ಸುಕೃತೇ ಸುಷ್ಣು ಕೃತವತೇ ಮಹ್ಯಂ ಧೀಯಂಜಿನ್ವಾ ಕರ್ಮಣೋ
ಋದ್ಧೇರ್ವಾ ಪ್ರೀಣಿಯಿತಾರೌ ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ ಧಿಷಣಾರ್ಹೌ ಸ್ತುತ್ಯೌ ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಮಸ್ಮಾ-
ಕಂ ಸಾಲಯಿತ್ಯಥನೌ ವಿಶ್ವಲಾವಾಪ್ಯಾಯಾಶ್ವಿನೈ ಜಂಘಾಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ತಥಾಭೂತ್ |
ಸದ್ಯೋಜಂಘಾಮಾಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ | ಋ. ೧-೧೧೬-೧೧೮ | ಇತ್ಯಾದಿನಿಗಮಃ | ದಿವ ಆದಿತೈಸ್ಯ
ನಪಾತಾ ನಪಾರೌ ನಪಾತಯಿತಾರೌ ನಾ ಶುಚಿವ್ರತಾ ದೀಪ್ತಕರ್ಮಣೌ | ಈದೃಶಾವಶ್ವಿನೌ ಮದತ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಮನೀಷಿಣಃ—ಮೇಧಾವಿಗಳಾದ (ಮನಸ್ವಿಗಳಾದ) ಎಲೈ ಋತ್ವಿಜರೇ | ವ್ಯಷ್ಣಾನ್—ಅಭಿಮತ ವರ್ಷಕವಾದ | ರಥಃ—(ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ) ರಥವು | (ಆಗತಃ—ಬಂದಿದೆಯೆಂಬ) | ಇದಂ—ಈ | ವಯುನಂ— ತಿಳುವಳಿಕೆಯು | ಅಭೂತ್—(ನಮಗೆ) ಉಂಟಾಗಿದೆ | ಓ ಪು ಭೂಷತೆ—(ಆ ರಥಸ್ಥರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಸ್ತುತಿಸಿ) | ಸುಕೃತೇ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವ (ನನಗೆ) | ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಾ— ಕರ್ಮ (ಜ್ಞಾನ) ಪ್ರೇರಕರೂ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಜ್ಞಾನ (ಸ್ತುತಿ) ಅರ್ಹರೂ | ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ—ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪಾಲಕವಾದ ಧನವಿಶಿಷ್ಟರೂ (ಅಥವಾ ಭಿನ್ನ ಜಂಭಳಾದ ವಿಶ್ವಲೇ ಎಂಬವಳಿಗೆ ಸುವರ್ಣಮಯ ಜಂಘಾಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿದವರೂ) | ದಿವಃ—ಆದಿತ್ಯನ | ನಸಾತಾ— ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ | ಶುಚಿವ್ರತಾ—ದೀಪ್ತಕರ್ಮರೂ (ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡಿದವರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು) | ಮುದತೆ—(ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ) ತುಷ್ಟಿಪಡಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಋತ್ವಿಜರೇ, ಅಭಿಮತಸಾಧಕವಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಆಗಮಿಸಿದೆಯೆಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ; ಆದುದರಿಂದ ಆ ರಥಸ್ಥರಾದ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾತೃ ವಾದ ನನಗೆ ಪ್ರೇರಕರೂ, ಸ್ತುತ್ಯರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಧನವಿಶಿಷ್ಟರೂ, ಆದಿತ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೂ ಶುದ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇ ಸದಾ ಆಚರಿಸುವವರೂ ಆದ ಅವರನ್ನು ಪೂಜಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ.

English Translation.

The information, sage (priests), has been received : be ready with your praises, for the (benefit) showering car (of the Ashwins has arrived) : propitiate (the divinities) for they show favour to the doer of good works : they are entitled to praise, rich in benevolence to mankind, the grandsons of heaven, and observers of holy rites.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಯುನಂ—ವಯುನ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ವಯುನಂ ವೇತೇಃ ಕಾಂತಿರ್ನಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ (ನಿ. ೫-೧೫) ಹೆಣೆದು ಹಾಕು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಸ ಇತ್ತಮೋಽವಯುನಂ ತತಸ್ತತ್ಸೂರ್ಯೇಣ ವಯುನವಚ್ಛೇಕಾರ |

ಕದಾ ತೇ ಮರ್ತಾ ಅಮೃತಸ್ಯ ಧಾಮೇಯಂಕ್ಷಂತೋ ನ ಮಿನಂತಿ ಸ್ವಧಾವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೨೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ, ಸ ತಮೋಽಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ತತಸ್ತತ್ಸೂತಂ ಸೂರ್ಯೇಣ ಪ್ರಜ್ಞಾನವಚ್ಛೇಕಾರ (ನಿ. ೫-೧೫) ಕತ್ತಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಗೋಚರಾತಿತನಾದುದನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬರ್ಥ ವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಗ್ನೇ ನಯ ಸುಪಥಾ ರಾಯೇ ಅಸ್ಮಾನ್ನಿಶ್ವಾನಿ ದೇವ ವಯುನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ |

ಯುಯೋಧ್ಯಸ್ತುಜ್ಜುಕುರಾಣಮೇನೋ ಭೂಯಿಷ್ಯಾಂ ತೇ ನಮಲುಕ್ತಿಂ ವಿಧೇವು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೯-೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ವಯುನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಾಣಿ, ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ ವಾ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡರ್ಥವೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ಈಗ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಷಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಾ—ಕರ್ಮಾಣಃ ಬುದ್ಧೇರ್ವಾ ಪ್ರೀಣಯಿತಾರೌ | ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರು ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರೇರಕರು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಯಜ್ಞಂ ವಷ್ಟು ಧಿಯಾವಸುರಿತಿ ವಾಗ್ವೈ ಧಿಯಾವಸುಃ |

(ಐ. ಅ. ೧-೧-೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ ಧೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ನಿರುಕ್ತ ದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿಸಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩) ಮತ್ತು

ಮಹೋ ಅಣಃ ಸರಸ್ವತೀ ಪ್ರಚೇತಯತಿ ಕೇತುನಾ | ಧಿಯೋ ವಿಶ್ವಾ ವಿ ರಾಜತಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾನಿ (ನಿ. ೧೧-೨೭) ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಸಕಲವಾದುದೂ ಪ್ರಜ್ಞಾಯುತವಾದುದೂ ಆದ ಧ್ಯಾನವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಪಥಸ್ವಥಃ ಸರಿಸತಿಂ ವಚಸ್ಯಾ ಕಾಮೇನ ಕೃತೋ ಅಭ್ಯಾನಳಕಳಂ |

ಸ ನೋ ರಾಸಚ್ಚಿರುಧಕ್ಷಂದ್ರಾಗ್ರಾ ಧಿಯಂಧಿಯಂ ಸೀಷಧಾತಿ ಪ್ರ ಪೂಷಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಧೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಮದ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ಯಗಳೆಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಜಿನ್ವತಿ ಶಬ್ದವು ಗತಿಕರ್ಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ (ನಿ. ೩-೯) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಜಿನ್ವತಿಃ ಪ್ರೀತಿಕರ್ಮಾ (ನಿ. ೬-೨೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರೀತ್ಯತಿಶಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲು,

ಭೂಮಿಂ ಪರ್ಷನ್ಯಾ ಜಿನ್ವಂತಿ ದಿವಂ ಜಿನ್ವಂತೈಗ್ನಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೫೧)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಧಾಹರಿಸಿ ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮ ನೈರಕರೆಂದಾಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಯಾಗಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ಎಂದಾಗಬಹುದು. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧ್ಯಾನಾರ್ಹರು ಅಧನಾ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹರು. ಈ ಪದದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ

ವಿಶ್ವಲಾವಸೂ—ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, **ವಿಶಾಂ ಪ್ರಜಾನಾಂ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸಾಲಯಿತ್ಯಧನಾ** | ಪ್ರಜಾರೂಪರಾದ ನಮ್ಮನ್ನು ಸಾಲನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, **ವಿಶ್ವಲಾಖ್ಯಾಸ್ತಿನೈಜಂಘಾಯಾ ಹಿರಣ್ಮಯಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ತಥಾಭೂತಾ** | ಕಾಲಮುಂದೆ ವಿಶ್ವಲೇಗೆ ಹಿರಣ್ಮಯರೂಪವಾದ ಕಾಲನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟವರು ಎಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ, ವಿಶ್ವಲೇಯ ಕಥೆಯು ಹಿಂದೆಯೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸಾರಾಂಶವು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತಃ ಪೇಲೋ ನಾಮ ರಾಜಾ ಬಭೂವ | ತಸ್ಯ ಸೇನಾಯಾಂ ಯೋಧೀ
ವಿಶ್ವಲಾ ನಾಮ ಸ್ತ್ರೀ | ತಸ್ಯಾ ಅನ್ನಾರ್ಥಂ ಧನಾರ್ಥಂ ಚ ಯುದ್ಧಮಾನಾಯಾಃ ಶತ್ರುವೋ
ಜಂಘಾನ್ ಚಿಚ್ಛಿದುಃ | ತಸ್ಯಾಸ್ತಿನಾಂ ಜಂಘಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಪುರೋಹಿತೋಽಗಸ್ತ್ಯೋಽಸ್ತಿನಾ
ತುಷ್ಠಾವ | ತಾ ವಿಶ್ವಲಾಂ ಪ್ರತಿ ಜಗ್ಮತುಃ | ಅಗತ್ಯ ಚ ಸದ್ಯೋಲೋಹಮಯಾಂ ಜಂಘಾಂ
ವಿಶ್ವಲಾಯಾಕ್ಲಕ್ರತುಃ | ತದೇವೇಹಾಪ್ಯುಚ್ಯತೇ |

(ಸಾ ಛಾ. ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಅಗಸ್ತ್ಯಪುರೋಹಿತನಾದ ಪೇಲನೇಂಬ ದೊರೆಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಲೇಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯೋಧಿವ್ರಿಯದ್ದಳು. ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಧನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಶತ್ರುಗಳು ಮುರಿದರು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಜಪುರೋಹಿತನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಅವರು ಒಡನೆಯೇ ಒಂದು ಉಕ್ಕಿನ ಜಂಘನನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ವಿಶ್ವಲೇಯನ್ನು ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. (ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಮಯ ಜಂಘಾಪ್ರದಾನೇನ ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ) ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಕಥೆ. ಇದೇ ಕಥೆಯು ಕಕ್ಷೀವತ್ಯತನಾದ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು,

ಚರಿತ್ರಂ ಹಿ ವೇರಿನಾಚ್ಛೇದಿ ಸರ್ಣಮಾಜಾ ಪೇಲಸ್ಯ ಪರಿತಕ್ತ್ಯಾಯಾಂ |
ಸದ್ಯೋ ಜಂಘಾಮಾಯಸೀಂ ವಿಶ್ವಲಾಯೈ ಧನೇ ಹಿತೇ ಸರ್ತವೇ ಪ್ರತ್ಯಧತ್ತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದಿವಃ ನಸಾತಾ —**ನಸಾತ್** ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪೌತ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುತ್ತರಾರರು “ನಸಾದಿತ್ಯಂತರಾಯಾಃ ಪ್ರಜಾಯಾಃ ನಾಮಧೇಯಂ” ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪುತ್ರನಲ್ಲನೆಂದೂ, ಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದೂ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೮-೫). ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ **ದಿವಃ ನಸಾತಾ** ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು **ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ ನಸಾತಯಿತ್ತಾರೌ** ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ತತ್ತಿಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೧-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇವರಿಗೆ **ದಿವಃ ನಸಾತಾ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೪-೧ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ **ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯ ನಪ್ತ್ಯಸ್ಯಾನೀಯೌ** ಎಂದೂ,

ಕೃಷ್ಣಾ ಯದ್ಗೋಪ್ಯ ರುಣೇಷು ಸೀದದ್ವಿವೋ ನಸಾಶಾಶ್ಚಿನಾ ಹುವೇ ವಾಂ |

ವೀತಂ ನೇ ಯಜ್ಞವಾ ಗತಂ ಮೇ ಅನ್ಯಂ ವವನ್ಯಾಂಸಾ ನೇಷಮಸ್ತೃತಧ್ವೃ ||

(ಮು ಸಂ. ೧೦-೬೧-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೀಪ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರತಾಶಾತ್ಮಕಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ವಾ ನ ಸಾತಯಿಶಾಂ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಸ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ನಾನಾವಿಧದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿವೆ.

ಶುಚಿವ್ರತಾ—ಶುಚಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶುದ್ಧಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯತಿಶಯವಾದುದೂ ಪ್ರಕಾಶವಾದುದೂ ಆದ ವ್ರತ(ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ)ವು ಕೃವರೇಂದರ್ಥ—

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಅಭೂತ್—ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಯಿನಮ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಅಜಿಯಮಿಶೀ**—(ಉ. ಸೂ. ೨-೩೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅಜೇವ್ಯಘಾಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೀ ಭಾವನಗುಣ, ಅಯಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಷತಾ—ಭೂಷ ಅಲಂಕಾರೇ. ಧಾತು ಭಾವದಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸಂತಾಡದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣ್ಣಾನ್—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನೋನುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನುಡಾಗಮ. **ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಪ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮದತೆ—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ. ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಿಣಃ—ಮನೀಷಾ ಏಷಾ ಮಸ್ತು ಇತಿ ಮನೀಷಿಣಃ. **ಆತ ಇನಿತನೌ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಯೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ವಾ—ಜಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. **ಕೃತ್ಯೆಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಬಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಇಚಿ ಏಕಾಚೋಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಛೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅವಾಗಮ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ (ಓ) ಆಕಾರಾದೇಶ. ಧಿನ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ನಸಾಶಾ—ನ ಸಾತಯಿಶಾಂ ನಭ್ರಾಣ್ ನಸಾಶ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಲೋಪಾಭಾವವು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ನಜ್ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತೇ—ಶೋಭನಂ ಕರೋತಿ ಇತಿ ಸುಕೃತ್ ತಸ್ಯೈ. ಕೃತ್ವಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಲಿಪ್ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ತುಕಾಗಮ. ಕೃದುತ್ಪರಸದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶುಚಿವ್ರತಾ—ಶುಚಿ ವ್ರತಂ ಯಯೋಸ್ತೌ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ ಹಿ ಧಿಷ್ಣಾ ಮರುತ್ತಮಾ ದಸ್ರಾ ದಂಸಿಷ್ಣಾ ರಥ್ಯಾ ರಥೀತಮಾ |
ಪೂರ್ಣಂ ರಥಂ ವಹೇಥೇ ಮಧ್ವ ಆಚಿತಂ ತೇನ ದಾಶ್ವಾಂಸಮುಪ ಯಾಥೋ
ಅಶ್ವಿನಾ || ೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ | ಹಿ | ಧಿಷ್ಣಾ | ಮರುತ್ತಮಾ | ದಸ್ರಾ | ದಂಸಿಷ್ಣಾ | ರಥ್ಯಾ | ರಥೀತಮಾ |
ಪೂರ್ಣಂ | ರಥಂ | ವಹೇಥೇ ಇತಿ | ಮಧ್ವಃ | ಆಚಿತಂ | ತೇನ | ದಾಶ್ವಾಂಸಂ | ಉಪ | ಯಾಥಃ |
ಅಶ್ವಿನಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಾಮಿಂದ್ರತಮಾ ಹೀಶ್ವರತಮೌ ಖಲು | ಏವಂ ಪ್ರತಿವಿಶೇಷಣಂ ಹಿ ಸಂಬಂಧ್ಯಃ | ತಥಾ ಧಿಷ್ಣಾ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹೌ ಮರುತ್ತಮಾ ಮರುದ್ವಿದ್ಯೇಗಗಾಮಿನೌ ಮಿತರಾಗಿಣೌ ಮಿತರಾವಿಣೌ ವಾ ದಸ್ರೋಪಕ್ಷಸಯಿತಾರೌ ಶತ್ರುಣಾಂ ದಂಸಿಷ್ಣಾ ಶಿಶಯಕರ್ಮಾಣೌ ರಥ್ಯಾ ರಥಾರ್ಹೌ ರಥವಂತೌ ರಥಿತಮಾ | ರಥಿನೋ ನೇತಾರಃ | ತೇಷಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ | ರಥೀರಧ್ಯರಾಣಾಂ | ಋ. ೮-೧೧-೨ | ಇತಿ ನೇತೃಪರತಯಾ ನ್ಯಾಖ್ಯಾತತ್ವಾತ್ | ಈದೃಶೌ ಯುವಾಂ ಮಧ್ವೋ ಮಧುಸದೃಶಸ್ಯೋದಕಸ್ಯಾಮೃತಸ್ಯ ವಾ ಪೂರ್ಣಂ ಪೂರಿತಮಾಚಿತಂ ಸರ್ವತಃ ಸಂನದ್ಧಂ ರಥಂ ವಹೇಥೇ | ನಯಥಃ | ತೇನೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೇನ ರಥೇನ ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವಿನೌ ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ಸಂತಾವುಪ ಯಾಥಃ | ಯಜ್ಞ ಮುಘಿಸ್ತಾಪ್ನುಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಇಂದ್ರತಮಾ—ಅತ್ಯಂತ ವೈಭವಶಾಲಿಗಳೂ | ಧಿಷ್ಣಾ—ಸ್ತುತ್ಯರ್ಹರೂ | ಮರುತ್ತಮಾ—ಮರುದ್ವಿದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತ ವೇಗಶಾಲಿಗಳೂ (ಮಿತವಾದ ರಾಗಶಿಷ್ಟರೂ ಅಥವಾ ಮಿತವಾದ ಶಬ್ದವಿಶಿಷ್ಟರೂ) | ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ | ದಂಸಿಷ್ಣಾ—ಅತಿಶಯ ಕರ್ಮ

ಮಾಡುವವರೂ | ರಥಾ—ರಥಾರ್ಥರೂ | (ಮತ್ತು) ರಥೀತಮಾ—ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಥಕರೂ (ರಥಿಕರ ನಾಯಕರೂ) | ಹಿ—ಅಹುದಪ್ಪೇ | (ಇಂತಹ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಮಧ್ಯಃ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ (ಉದಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಮೃತದಿಂದ) | ಪೂರ್ಣಂ—ಪೂರಿತವಾದ | (ಮತ್ತು) ಆಚಿತಂ—ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ವಹೇಥೇ—ತರುತ್ತೀರಿ | ತೇನ—ಅಂತಹ ರಥದಿಂದ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ (ಉತ್ತಮವಿಶಿಷ್ಟರಾದ) ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ದಾಶ್ವಾಂಸಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಆರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಉಪ ಯಾಥಃ—ಸಮಾಪಿಸುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಿಜವಾಗಿಯೂ ಮಹಾ ವೈಭವಶಾಲಿಗಳು, ಸ್ತುತೃಹರರು, ವಾಯು ವೇಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳವರು, ಶತ್ರುನಾಶಕರು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಚರಿಸುವವರು, ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವರು ಮತ್ತು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಥಕರು, ಅಮೃತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮತ್ತು ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಸನ್ನದ್ಧವಾದ ನಿಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಹೋಮನಿಷ್ಪಾದಕನಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation

Dasras, in truth most imperial, adorable, swifter than the winds, and eminent in good works, riders in a car, and most distinguished charioteers, bring hither your car, full heaped up with ambrosia, and with it come, Ashwins, to the donor (of the offering).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಂದ್ರತಮಾ—ಎನ್ನವ ಪದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರತಮಾ ಖಲು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿಲ್ಲಾರೆ. ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನಗಳನ್ನೂ ಅವಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಉದಾಹರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೂ ಸಹ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಕೆಲವು ನಿರ್ವಚನಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಇವರ ಮಹದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ನಿ. ೧೦-೮)

ಇಂದ್ರ ಇರಾಂ ನೃಣಾತೀತಿ ವಾ | ವಿಭಾಗಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ವಿಧಾತುನಿಪಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಇರಾಂ ಅನ್ನಂ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿ ದ್ವಿಣಾತಿ ವಿದಾರಯತಿ | ವರ್ಷಕ್ಷೇದಿತಮಂಕುರಂ ಭೀಜಂ ಭಿನತ್ತಿ | ಪ್ರೀಹ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ, ಮಳೆಯಿಂದ ತೋಯಿಲ್ಲುಟ್ಟಿ ಬೀಜಾಂಕುರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ವೃಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು,

ಇರಾಂ ದದಾತೀತಿ ವಾ | ಕೊಡು ಎಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ದಾ ಧಾತುನಿಪಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ವರ್ಷದ್ವಾರೇಣಾ ಸೌ ಇರಾಂ ದದಾತಿ | ವೃಷ್ಟ್ಯುತ್ಪಾದನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ನಿರ್ವಚನಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಅದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ,

ವೃಷಾ ವಾಂ ಮೇಘೋ ವೃಷಣಾ ಪೀಪಾಯ ಗೋರ್ನ ಸೇಕೇ ಮನುಷೋ ದಶಸ್ಯನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೮-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಗುಣವು ಇವರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ,

ಇಂದನೇ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ | ಓಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದ್ರೌ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮ ರಸಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಓಡಿಬರುವವನು ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಎಂದರೆ,

ಹಂಸಾವಿವ ಸತಘೋ ಅಧ್ಯಗಾವಿವ ಸೋಮಂ ಸುತಂ ಮಹಿಷೇನಾವ ಗಚ್ಚೆಥಃ |

ಸಜೋಷಸಾ ಉಷಸಾ ಸೂರೈಣ ಚ ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಮುಶ್ಶಿನಾ ||

ಶೈನಾವಿವ ಸತಘೋ ಹವ್ಯದಾತಯೇ ಸೋಮಂ ಸುತಂ ಮಹಿಷೇನಾವ ಗಚ್ಚೆಥಃ |

ಸಜೋಷಸಾ ಉಷಸಾ ಸೂರೈಣ ಚ ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ತಮುಶ್ಶಿನಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೫-೮ ರಿಂದ ೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಂತೆಯೇ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧಾವಿಸಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಯು ಮೇಲಿನ ನಿರ್ವಚನಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಇವರಿಗೆ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಮತ್ತು,

ಇಂದೌ ರಮತ ಇತಿ ವಾ | ಸಂಶೋಷಸಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಮ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗುವವನು ಆದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ,

ಇಂಥೇ ಭೂತಾನೀತಿ ವಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಥ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂಬುದರಿಂದಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬತಕ್ಕ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಎಂದರೆ,

ವಿ ಚೇದುಚ್ಯಂತ್ಯಶ್ಶಿನಾ ಉಷಾಸಃ ಪ್ರ ವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಕಾರವೋ ಭರಂತೇ |

ಊರ್ಧ್ವಂ ಭಾನುಂ ಸವಿತಾ ದೇವೋ ಆಶ್ರೇದ್ಧೈಹದಗ್ನಯಃ ಸಮಿಧಾ ಜರಂತೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೨-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ತಮಸ್ಸಿನ ನಾಶವಾಗುವುದೆಂದೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ದೊರಕುವುದೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿ ಇವರನ್ನೇ ಲೋಕಪ್ರಕಾಶಕರು ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇವರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಇದಂ ಕರಣಾತಿಶ್ಯಾಗ್ರಯಣಃ—ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇವನೇ ಮಾಡಿದನು (ಇದಮಸೌ ಸರ್ವ ಮಕರೋಶ್) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದವಿದೆಯೆಂದು ಒಂದು ಮತವಾದರೆ, “ಅಸರ್ಜಿ ವಾಂ ಸ್ಥವಿರಾ ವೇಧಸಾ...”

(೧-೧೮೫-೭) ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಾರಣರು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ಮಹತ್ವವು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡಬಹುದು.

ಇಂದತೇವ್ಯಶ್ಚರ್ಮಣಃ—ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂಬ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸ್ತುಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಗತ್ಪ್ರತಿಗಳಾದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಿಗಳಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಾಗ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಮಹದ್ಗುಣಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಅತ್ಯುಚಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಅಭೂದುಷಾ ಇಂದ್ರತಮಾ ಮಘೋನ್ಯ ಜೀಜನತ್ಸುನಿತಾಯ ಶ್ರವಾಂಸಿ |

ವಿ ದಿವೋ ದೇವೀ ದುಹಿತಾ ದಧಾತ್ಯಂಗಿರಶ್ವಮಾ ಸುಕ್ಯತೇ ವಸಾನಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೯-೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿಗೂ ಇಂದ್ರತಮಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷವಿದ್ದು ಅವಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಈ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಮರುತ್ತಮಾ—ಮರುದ್ವೇಗಗಾಮಿನೌ ಮಿತರಾಗಿಣೌ ಮಿತರಾವಿಣೌ ವಾ | ಮರುತ್ತುಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಿತವಾದ ರಾಗವಿಶಿಷ್ಟರಾದುದರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಿಯಮಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಾಗಲಿ ಶಬ್ದವಾಗಲಿ ಇರುವುದರಿಂದಾಗಲಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ದಂಸಿಷ್ಠಾ—ಅತಿಶಯಕರ್ಮಾಣೌ | ದಂಸೆ ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಶಯವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ.

ರಥೀತಮಾ (ರಥಿನಃ) ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆನೇತಾರಃ ಎಂದರ್ಥವೂಡಿದೆ. ಈ ಅರ್ಥವು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಬಂದರೆ ಅಗ ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ,

ಶ್ವಮಸಿ ಪ್ರತಸ್ಯೋ ವಿದರ್ಭೇಷು ಸಹಂತ್ಯ | ಅಗ್ನೇ ರಥೀರಧ್ವರಾಣಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೮.೧೧-೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಧಾಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರಥೀಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ನೇತಾ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಮಧು ಸದೃಶಸ್ಯ ಉದಕಸ್ಯ ವಾ (ಪೂರಿತಂ ರಥಂ) ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಅಮೃತದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದ ರಥವನ್ನು ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಕ್ಕೆ ಮಧುವಾಹನಃ; ಮಧುವಾಹನಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲದೇ ಅವರಿಗೆ ಮಧುವಾಹಕರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ.

ಇದಂ ವೈ ತನ್ನಧ್ವ ದಧಜ್ಜಾ ಫರ್ವಣೋಽಶ್ವಿಧ್ಯಾಮುವಾಚ | ತದೇತದ್ಯುಃ ಪಶ್ಯನ್ನವೋಚತ್ |

(ಬೃ. ಉ. ೨-೫-೧೬)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ದೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಗೆ ತಳಹದಿಯಾದ ಈ ಮಧುವಿದ್ದೆಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಉಪದೇಶಕರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ತಮ್ಮ ರಥದಲ್ಲಿ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬರುವರೆಂದು ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು,

ತ್ರಯಃ ಪವಯೋ ಮಧುವಾಹನೇ ರಥೇ ಸೋಮಸ್ಯ ವೇನಾಮನು ವಿಶ್ವ ಇದ್ವಿದುಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೨)

ಅಧಿ ವಾಂ ಸ್ವಾಮ ವಂಧುರೇ ರಥೇ ದಸ್ತ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯಯೇ |

ಪಥೇವ ಯಂ ಶಾವನುಶಾಸತಾ ರಜೋಽಂಜಸಾ ಶಾಸತಾ ರಜಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೩೯-೪)

ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುವಾಹನೇ ರಥೇ ; ಹಿರಣ್ಯಯೇ ರಥೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಹಿರಣ್ಯಯೇ ರಥೇ ಎಂದರೂ ಸಹ ಮಧುಪೂರ್ಣೇ ರಥೇ | ಮಧುವಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಧ್ವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಮಧುವಿದ್ದೆಯು ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು,—

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ಯನ್ನಧ್ವಾಫರ್ವಣೋ ವಾಮುಶ್ವಸ್ಯ ಶೀರ್ಷ್ಣಾ ಪ್ರ ಯದೀಮುವಾಚ ||

(೧-೧೧೬-೧೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಯಣರು ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೆ ಇದೇ ಕಥೆಯು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಮತ್ತು ಇದೇ ಮಧುವಿದ್ದೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ಉಪನಿಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೮-೧೮ ರಿಂದ ೨೫) ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

ದಧ್ಯಜ್ ಹ ವಾ ಅರ್ಥವರ್ಣಃ | ಏಕಂ ಶುಕ್ರಮೇತಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿದಾಂಚಿಕಾರ | ಯಥಾ

ಯಥೈತದ್ಯಜ್ಜಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಯಥೈಷ ಕೃತ್ಯೋ ಯಜ್ಞೋ ಭವತಿ | ಸಹೇಂ-

ದ್ರೇಣೋಕ್ತ ಅಸ | ಏತಂ ಚೇದನ್ಯಸ್ಮಾ ಅನುಬ್ರೂಯಾಸ್ವತ ಏವ ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿದ್ಯಾಮಿತಿ |

ಅರ್ಥವುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಶುದ್ಧವಾದ ಈ ಯಜ್ಞತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದನು. ಈ ಯಜ್ಞಶಿರವು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದುದು ಹೇಗೆ, ಯಜ್ಞವು ಪೂರ್ಣವಾದುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ, ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ಕತೃವನ್ನು ನೀನು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವೆನು ಎಂದನು.

ತದು ಹಾತ್ವಿನೋರನುಶ್ರುತಮಾಸ | ದಧ್ಯಜ್ಜು ಹ ವಾ ಅಥರ್ವಣ ಏತಂ ಶುಕ್ರನೋತಂ ಯಜ್ಞಂ
ವೇದ ಯಥಾಯಥೈತದ್ಭಜ್ಞಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಯಥೈಷ ಕೃತ್ಸೋ ಯಜ್ಞೋ
ಭವತಿ |

ಆಗ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಇಂದ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಸಹ ದಧೀಚಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾತವಾದ ಯಜ್ಞತತ್ವವನ್ನು ತಾವೂ ಸಡೆಯಬೇಕೆಂದಿಚ್ಛಿಸಿದರು

ತೌ ಹೋಚತುಃ | ಉಪ ತ್ವಾಯಾನೇತಿ ಕಿಮನುವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾವಿಶ್ವೇತಂ ಶುಕ್ರನೋತಂ
ಯಜ್ಞಂ ಯಥಾ.....ಕೃತ್ಸೋ ಯಜ್ಞೋ ಭವತೀತಿ |

ಆಗ ಅವರು ದಧೀಚಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾವು ಅವನ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ತಾವೂ ಆ ತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ತಮಗೂ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು.

ಸ ಹೋವಾಚ | ಇಂದ್ರೇಣ ವಾ ಉಕ್ತೋಽಸ್ಮೈತಂ ಚೇದನ್ಯಸ್ಮಾ ಅನುಬ್ಧುಯಾಸ್ತತ ಏವ
ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿಂದ್ರಾಮಿತಿ ತಸ್ಮಾದ್ಭಿವಿ ಬಿಭೇಮಿ ಯದ್ಭಿವಿ ಮೇ ಸ ಶಿರೋ ನ ವಿಂದ್ಯಾನ್ವ ನಾಮು-
ಪನೇಷ್ಯ ಇತಿ |

ಅವನು ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ತನಗೆ ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸರಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದನು.

ತೌ ಹೋಚತುಃ | ಆನಾಂ ತ್ವಾ ತಸ್ಮಾತ್ತಾಯಿಸ್ಯಾವಹ ಇತಿ ಕಥಂ ಮಾ ತ್ವಿಸ್ತೇಥೇ ಇತಿ
ಯದಾ ನಾ ಉಪನೇಷ್ಯಸೇಽಥ ತೇ ಶಿರಶ್ಚಿತ್ತಾನೈತ್ರಾಪನಿಧಾಸ್ಯಾವೋಥಾಶ್ಚಸ್ಯ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ
ತತ್ರೇ ಪ್ರತಿಧಾಸ್ಯಾವತ್ತೇನ ನಾವನುವಕ್ಷ್ಯಸಿ ಸ ಯದಾ ನಾವನುವಕ್ಷ್ಯಸ್ಯಥ ತೇ ತದಿಂದ್ರಃ
ಶಿರಶ್ಚೇತ್ಸ್ಯತ್ಯಥ ತೇ ಸ್ಯಂ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತತ್ರೇ ಪ್ರತಿಧಾಸ್ಯಾವ ಇತಿ ತಥೇತಿ |

ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಣಾಗಿ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವೆವು ಎಂದರು ಹೇಗೆಂದು ಅವನು ಕೇಳಲಾಗಿ ನಿನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರುತಿರವನ್ನಿಡುವೆವು. ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶವಾದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಆ ಕೃತಕವಾದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವನು. ಅಮೇಲೆ ಪುನಃ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತಂದಿಡುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೊಡನೆ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲೆಂದು ದಧೀಚಿಯು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು.

ತೌ ಹೋಪನಿನ್ಯೇ | ತೌ ಯದೋಪನಿನ್ಯೇಽಥಾಸ್ಯ ಶಿರಶ್ಚಿತ್ತಾನೈತ್ರಾಪನಿದಧತುರಥಾಶ್ಚಸ್ಯ
ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತದ್ಭಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಧಿಧತುತ್ತೇನ ಹಾಭ್ಯಾಮನೂವಾಚ ಸ ಯದಾಭ್ಯಾಮನೂವಾ
ಚಾಥಾಸ್ಯ ತದಿಂದ್ರಃ ಶಿರಶ್ಚಿ ಚ್ಛೇದಾಥಸ್ಯ ಸ್ಯಂ ಶಿರ ಆಹ್ಯತ್ಯ ತದ್ಭಾಸ್ಯ ಪ್ರತಿಧಿಧತುಃ |

ಕೂಡಲೇ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದನಂತರ ಇಂದ್ರನು ಬಂದು ಆ ಅಶ್ರುತಿರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು. ಆ ಒಡನೆಯೇ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ದಧೀಚಿಯ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶಿರವನ್ನು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು.

ತಸ್ಮಾದೇತದ್ಯುಷೀಣಾಮುಭ್ಯನೂಕ್ತಂ | ದಧ್ಯೞ್ ಹ ಯನ್ನಧ್ಯಾಥರ್ವಣೋ ವಾಮಶ್ಚಸ್ಯ ಶೀಷ್ಣಾಫ
ಪ್ರ ಯದ್ವಿಮುನಾಚೇತ್ಯಾಯತಂ ತಮನಾಚೇತಿ ಹೈವೈತದುಕ್ತಂ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೪-೧-೧೮ ರಿಂದ ೨೫)

ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅರ್ಧವಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಯು ಅಶ್ವಶಿರದ ದ್ವಾರಾ ಈ ಮಧುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ,

ಪ್ರಾದಾದ್ಯ್ವ್ಯಹ್ಮಾಪಿ ಸುಪ್ರೀತಃ ಸುತಾಯ ತದರ್ಥವರ್ಣಃ |

ಸ ಚಾಭವದ್ಯುಷೀಣೇನ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ದೀಪ್ತಿಮತ್ತರಃ ||

ತಮ್ವಸಿಂ ನಿಷಿವೇಧೇಂದ್ರೋ ಮೈವಂ ವೋಚಿಃ ಕ್ವಚಿನ್ನಧು |

ನ ಹಿ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಮಧುನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜೀವಂತಂ ತ್ರೋತ್ಸೃಜಾಮ್ಯಹಂ ||

ತಮ್ವಸಿಂ ತ್ವಶ್ಶಿನೌ ದೇವೌ ವಿವಿಕ್ತೇ ಮಧ್ವಯಾಚಶಾಂ |

ಸ ಚ ತಾಭ್ಯಾಂ ತದಾಚಸ್ವೇ ಯದುವಾಚಿ ಶಚೀಪತಿಃ ||

ತಮಬ್ರೂತಾಂ ತು ನಾಸತ್ಯಾವಾಶ್ಶ್ಯೇನ ಶಿರಸಾ ಭವಾನ್ |

ಮಧ್ಯಾಶು ಗ್ರಾಹಯಿತ್ವಾನಾಂ ಮೇಂದ್ರೈಶ್ಚ ತ್ವಾ ವಧೀತ್ತತಃ ||

ಅಶ್ಶ್ಯೇನ ಶಿರಸಾ ತೌ ತು ದಧ್ಯಜ್ಞಾಹ ಯದಶ್ಶಿನೌ |

ತದಸ್ಯೇಂದ್ರೋಽಹರತ್ಸೃಂ ತನ್ಮೈಥತ್ವಾನುಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿರಃ ||

ದಧೀಚಿಶ್ಚ ಶಿರಶ್ಚಾಶ್ಶ್ಯಂ ಕೃತ್ತಂ ವಜ್ರೇಣ ವಜ್ರಿಣಾ |

ಸಸಾತ ಸರಸೋ ಮಧ್ಯೇ ಪರ್ವತೇ ಶರ್ಯಣಾವತಿ ||

ತದದ್ಯ್ವಸ್ತು ಸಮುತ್ಪಾಯ ಭೂತೇಭ್ಯೋ ವಿವಿಧಾನ್ವರಾನ್ |

ಪ್ರಾದಾಯ ಯುಗಸರ್ಯಂತಂ ತಾಸ್ತೇವಾಪ್ತು ನಿಮಜ್ಜತಿ ||

:(ಬೃ. ದೇ. ೩-೧೮ ರಿಂದ ೨೪)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕಥೆಯ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ
ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಅಶ್ವಶಿರವು ಶರ್ಯಣಾವತಿಯ ಸರ್ವತದ್ದಿರುವ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ
ಬಿದ್ದುದೂ, ಅದು ಪದೇ ಪದೇ ಮೇಲಕ್ಕೇದ್ದು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ತಕ್ಕ ನರಗಳನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾ,
ಯುಗಸರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ- ಮುಳುಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಇಂದ್ರತಮಾ—ಅತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಣನೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.
ಮರುತ್ತಮಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ದಂಸಿಷ್ಣಾ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಣನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟೀಕೆ** (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಟಿಗೆ (ಅಪ್) ಲೋಪ. **ಇಷ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವೃತ್ತಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ರ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ದ್ವಿವಚಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರಥಾ—ರಥಮರ್ಹತ ಇತಿ ರಥಾ. ರಥಾದ್ಯತ್ (ಪಾ ಸೂ. ೪-೩-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ರಥೀತಮಾ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದೈಶ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

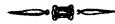
ಪೂರ್ಣಮ್—ಪ್ಲ ವಾಲನಪೂರ್ಣಯೋಃ ಧಾತು. ನಿಷ್ಪಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉದೋಷ್ಯ ಪೂರ್ವಸ್ಯ (ಪಾ ಸೂ ೭-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ಉರಣ್ಣಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರ ಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ. ರದಾಭ್ಯಾಂ ನಿಷ್ಪಾತೋ—(ಪಾ ಸೂ ೮ ೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇರುವುದರಿಂದ ನತ್ಯ. ರಸಾಭ್ಯಾಂ ಣೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಹೇಥೇ—ವಹ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಚಿತಮ್—ಚಿತ್ ಚಯನೇ ಧಾತು ನಿಷ್ಪಾ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಚ್) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ದಾಶ್ವಾಂಸಮ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ ದ್ವಿತ್ರಿಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಿಮುತ್ರ ದಸ್ರಾ ಕೃಣುಥಃ ಕಿಮಾಸಾಥೇ ಜನೋ ಯಃ ಕತ್ವಿದಹವಿರ್ಮಹೀಯತೇ |
ಅತಿ ಕ್ರಮಿಸ್ವಂ ಜುರತಂ ಪಣೇರಸುಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಸ್ರಾಯ ಕೃಣುತಂ ವಚಸ್ಯವೇ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಿಂ | ಅತ್ರ | ದಸ್ರಾ | ಕೃಣುಥಃ | ಕಿಂ | ಆಸಾಥೇ ಇತಿ | ಜನಃ | ಯಃ | ಕಃ | ಚಿತ್ | ಅಹವಿಃ |
ಮಹೀಯತೇ |

ಅತಿ | ಕ್ರಮಿಸ್ವಂ | ಜುರತಂ | ಪಣೇಃ | ಅಸುಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ವಿಸ್ರಾಯ | ಕೃಣುತಂ | ವಚಸ್ಯವೇ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರೋಪಕ್ಷಪಯಿಶಾರ್ ಯುವಾಮತ್ಪಾಸ್ವಿನ್ನನುಷ್ಯೇ ಕಿಂ ಕೃಣುಥಃ | ಕುರುಥಃ | ದವಿಸೋಽಭಾವಾದಿತಿಭಾವಃ | ತತ್ರೈವ ಕಿಮಸಾಥೇ | ಕಿಂ ತಿಷ್ಠಥಃ | ಅತ್ರೇತೈಕ್ತಂ ಕುತ್ರೇತ್ಯಾಹ | ಯಃ ಕಶ್ಚಿಜ್ಜನೋ ಜನ್ಮವಾನಹವಿಯಂಜ್ಞಾರ್ಥದವೀರಹಿತೋ ಮಹೀಯತೇ ಪೂಜ್ಯತೇ ಸ್ವಯಂ ನ ಯುಷ್ಠಾನ್ ಪೂಜಯತಿ | ತಂ ಜನಮತಿ ಕ್ರಮಿಷ್ಯಂ | ಪರಾಭೂಯ ತಿಷ್ಠತಂ | ನ ಕೇವಲಮತಿ-ಕ್ರಮಮಾತ್ರಂ ಕಿಂತು ಪಣೀವಣಿಗ್ಗೂತಸ್ಯ ಲುಬ್ಧಕಸ್ಯಾಯಷ್ಟುಸ್ತಸ್ಯಾಸುಂ ಪ್ರಾಣಂ ಜುರತಂ | ಅಹಂಸಿಷ್ಯಂ | ಅನೀಶತಂ | ವಿಸ್ರಾಯ ಮೇಧಾವಿನೇ ವಚಸ್ಯವೇ ವಚಸಃ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪಸ್ಯ ಯುವಾಭ್ಯಾ-ಮಿಚ್ಛತೇ ಮಹ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಕೃಣುತಂ | ಯುಷ್ಯದ್ಯಜನವಿಷಯಂಜ್ಞಾನಂ ಕುರುತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ ಕಃ ಚಿತ್ ೭ನಃ—ಯಾವನಾದ ರೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು | ಅಹವಿಃ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥಹವಿರಾದಿ ರಹಿತನಾಗಿ | ಮಹೀಯತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸ್ವಯಂ) ಪೂಜಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ | ಅತ್ರ—ಅಂತಹಮನುಷ್ಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ | ಕಿಂ ಕೃಣುಥಃ—ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ | ಕಿಂ ಅಸಾಥೇ—(ಅಲ್ಲೇ) ಯಾಕೆ ಇರುತ್ತೀರಿ | ಅತಿ ಕ್ರಮಿಷ್ಯಂ—(ಅಂತಹ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿರಿ | ಪಣೀಃ—(ಲುಬ್ಧನಾಗಿ) ವರ್ತಕವ್ರಾಯನಾದ (ಅವನು) | ಅಸುಂ—ಪ್ರಾಣವನ್ನು | ಜುರತಂ—ಹಿಂಸಿಸಿ (ನಾಶಮಾಡಿ) | ವಿಸ್ರಾಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ (ಮತ್ತು) | ವಚಸ್ಯವೇ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಮಾತನ್ನು ನಿಮಗಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ (ನನಗೆ) | ಜ್ಯೋತಿಃ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನರೂಪ) ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಕೃಣುತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಜ್ಞಾರ್ಥಹವಿರಾದಿರಹಿತನಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸದೇ ಸ್ವಯಂ ಪೂಜಿತನಾಗುವ ಮನುಷ್ಯನ ಹತ್ತಿರ ನಿಮಗೇನುಕೆಲಸ ? ಅಂಧವನ್ನೇನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ? ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಅಂಧನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಲುಬ್ಧನಾದ ಅವನನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ಮೇಧಾವಿಯೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನನಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

What make you here, Ashwins : why do you tarry, (where) any man who makes no oblation is respected : humble him ; take away the life of the niggard ; grant light to the pious man striving to speak your praise,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದಸ್ರಾ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ, ಉಪಕ್ಷಯಕಾರಕರು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥವೂ ಆಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ಷಯಕಾರರಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಆ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಇದೆ ಅಕಿಂಚನನಾದ ಯಜಮಾನನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹವಿರಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಭಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು ಕೇವಲ ದಾರಿದ್ರ್ಯದಿಂದ “ಹವಿಷಃ ಅಭಾವಾತ್” ತನಗೆ ಅವರನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸಲು ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆದರೂ ಸಹ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಯೂ, ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಅಪಾರವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ತನಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಕೂಡದೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದೇ ಇರತಕ್ಕ ಪಣಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿರೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ

ಪಣಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮು ಸಂ ೧-೧೮೦-೨ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಲಬ್ಧುಕಾಃ, ಅಬುದ್ಯಮಾನಾಃ, ಯಾಗಾದೀನಕಾರ್ವಾಣಾಃ, ಅದಾನಶೀಲಾಃ, ಅಸ್ತಚ್ಚೈತ್ರವಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಸಾಯಣರು ಪಣಿಗಳ ಸ್ಮರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ

ಈ ರೀತಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರ ಹಿಂಸಕರಾದುದರಿಂದಲೇ, ಅವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಜುರತಂ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಹಿಂಸಿಸಿ ಅಥವಾ ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಎಂದರ್ಥ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುಪರವಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಚಿತ್ರಂ ತದ್ವೋ ಮರುತೋ ಯಾಮ ಚೇಕಿತೇ ಸ್ತಶ್ಚಾ ಯದೂಧರಪ್ಯಾಪಯೋ ದುಹುಃ |
ಯದ್ವಾ ನಿದೇ ನವಮಾನಸ್ಯ ರುದ್ರಿಯಾಸ್ತಿತಂ ಜರಾಯ ಜರತಾಮದಾಭ್ಯಾಃ ||
(ಮು ಸಂ. ೨-೨೪-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಜುರತಂ ಹಿಂಸಕಾನಾಂ ತತ್ರೋಣಾಂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ.

ಜ್ಯೋತಿಃ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಭೌತಿಕವಾದ ಪ್ರಭಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶವೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಯುಷ್ಮದ್ಯಜನ ವಿಷಯಜ್ಞಾನಂ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡಬೇಕಾದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಃ ||

ಕೃಣುಥಃ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಿಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅಸಾಥೇ—ಆಸ ಉಪನೇಶನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಹವಿಃ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಹವಿಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹವಿಃ ಶಬ್ದವು ಲುಪ್ತಮತ್ಪರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ತತ್ಪುರುಷ ಸನಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹೀಯತೇ—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಲಡಂತರೂಪ. **ನಿಸಾತ್ವಯ್ಯದ್ಯದಿ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚೇತ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಮಿಷ್ಯಮ್—ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಲೇಪೇ ಧಾತು. **ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಸಿಟಿಗೆ ಇಡಾಗಮ. **ಹ್ಯಂತಕ್ಷತ್ರಸ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ ಬಹುಲಂ **ಛಂದಸ್ಯಮಾ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುರತಮ್—ಜ್ಞು ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ ವಿಕರಣ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ. ರ ಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣ ಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಚಸ್ಯವೇ—ವಚಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ವಚಸ್ಯತಿ. **ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್. **ಕ್ಯಾಚೈಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅತೋಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಚತುರ್ಥಿ ವಕವಚ ನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಜಂಭಯತನುಭಿತೋ ರಾಯತಃ ಶುನೋ ಹತಂ ಮೃಧೋ ವಿದಧುಸ್ತಾನ್ಯತ್ತಿನಾ |
ನಾಚಂನಾಚಂ ಜರಿತೂ ರತ್ತಿನೀಂ ಕ್ಯತಮುಭಾ ಶಂಸಂ ನಾಸತ್ಯಾವತಂ ಮಮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಜಂಭಯತಂ | ಅಭಿತಃ | ರಾಯತಃ | ಶುನಃ | ಹತಂ | ಮೃಧಃ | ವಿದಧುಃ | ತಾನಿ | ಅತ್ತಿನಾ |
ನಾಚಂನಾಚಂ | ಜರಿತುಃ | ರತ್ತಿನೀಂ | ಕ್ಯತಂ | ಉಭಾ | ಶಂಸಂ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಅವತಂ | ಮಮ |

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅತ್ತಿನಾ ರಾಯತೋ ನಿನಿತಿತಂ ಶಬ್ದಯತೋಽಸ್ತಾನ್ವಂತುಮಾಗಚ್ಛತೋ ನಾ ಶುನಃ ತ್ವಸದ್ವಶಾನಭಿತೋ ಜಂಭಯತಂ | ನಾಶಯತಂ | ತಥಾ ಮೃಧಸ್ತೇಷಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಕಾರ್ವತೋ ನಾ ಹತಂ | ಮಾರಯತಂ | ತಾನಿ ಹನನೋಪಾಯಾನಿದಧುಃ | ಜಾನೀಥಃ | ಕಿಂಚ

ಜರಿತೆಯುಷ್ಣಾನ್ ಸ್ತೋತುರ್ನಾಚಂ ನಾಚಂ ತಾಂ ತಾಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾಂ ನಾಚಂ ರಶ್ಮಿನೀಂ ಕೃತಂ |
ಸರ್ವಾಮಸಿ ಸ್ತುತಿಂ ರಮಣೀಯಫಲವತೀಂ ಕುರುತಂ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ ಸತ್ಯಭೂತೌ ಯುನಾಮು-
ಭೋಭೌ ಮಮ ಮದೀಯಾಂ ಶಂಸಂ ಸ್ತುತಿಮವತಂ | ರಕ್ಷತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ರಾಯತಃ—ನಿಂದಾರೂಪ ಶಬ್ದಮಾಡುವ (ಬೊಗಳು
ತ್ತಿರುವ) ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವ | ಶುನಃ—ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಸಮನಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು | ಅಭಿತಃ
ಜಂಭಯತಂ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿ | ಮೃಧಃ—(ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರನ್ನು | ಹತಂ—
ವಧಮಾಡಿ | ತಾನಿ—ಅವರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅವರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವರ್ಧೋಪಾಯ
ಗಳನ್ನು | ವಿಧಧಃ—ನೀವು ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಿ | ಕಿಂಚಿ—ನುತ್ತು | ಜರಿತುಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವವರ |
ನಾಚಂನಾಚಂ—ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತನ್ನು | ರಶ್ಮಿನೀಂ—ರಮಣೀಯಫಲಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ |
ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಭೂತರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಉಭಾ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ |
ಮಮ—ನನ್ನ | ಶಂಸಂ—ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ಅವತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿ (ಅಂಗೀಕರಿಸಿ.)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಿಂದಿಸುವವರನ್ನು ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ವಧಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವವರನ್ನು
ನಾಶಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ನಿಮಗೆ ಅವರನ್ನು ವಧಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳು
ತಿಳಿದಿವೆ; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನನ್ನ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ತೃಪ್ತರಾಗಿ, ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾತೂ
ಉತ್ತಮ ಫಲವಿತ್ತಿಷ್ಟವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ.

English Translation.

Annihilate, Ashwins, the dogs who bark at us : slay them warring
(against us) : you know their (means of harm) : render every word of him
who praises you affluent in precious (rewards) : accept. Nasatyas, both of
you, my praise.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ರಾಯತಃ—ನಿಂದಿತಂ ಶಬ್ದಯತಃ ಅಸ್ಮಾನ್ ಹಂತುಮಾಗಚ್ಛತೋ ವಾ—ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಿರುವ
ಅಥವಾ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ಮೃಧಃ—ತೇಷಾಂ ಸಂಗ್ರಾಮಾನ್ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಕುರ್ವತೋ ವಾ | ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದಾಗಲಿ
ಅಥವಾ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಪದವನ್ನು
ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಠಿಸಿದ್ದಾರೆ (ನಿ. ೩-೯) ಯುದ್ಧವೆಂದರ್ಥ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣ
ನಾದ ಶತ್ರುವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿ ನ ಇಂದ್ರ ಮೃಧೋ ಜಹಿ ನೀಚಾ ಯಚ್ಚ ಪೃತಸ್ಯತಃ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೫೨-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಹಾಕರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಾಮಕಾರಿಣಃ ಶತ್ರುನ್ ಎಂಬರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ ೭-೨) ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಜಂಭಯತಂ—ನಾಶಯತಂ (ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಜಂಭ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಂತವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅದರಲ್ಲೂ ಕೋರಿ ದಾಡೆಗಳೆಂದೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಜಂಭ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗಲೂ ಸಹ ಇದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನ ಯೋ ವರಾಯ ಮರುತಾಮಿವ ಸ್ಯನಃ ಸೇನೇವ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ದಿವ್ಯಾ ಯಥಾಶನಿಃ |

ಅಗ್ನಿ ಜಂಭೈಸ್ತಿಗಿತ್ವೈರತ್ತಿ ಭರ್ವತಿ ಯೋಧೋ ನ ಶತ್ರುನ್ತನ್ ವನಾ ನ್ಯಂಜತೇ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೪೩-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಪರ್ವಾಯಪದವಾಗಿ ಜಂಭೈಃ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಜಂಭೈರ್ಧಂ-ತ್ವೈರ್ಧಂತಸ್ಯಾ ನೀಯಾಭಿಃ ಜ್ವಾಲಾಭಿಃ ಅತ್ತಿ ಎಂದು ಕ್ರೂರವಾದ ಕೋರಿದಾಡೆಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೮-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಇದೇ ರೀತಿಯಾದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ

ಅಸೌ ಯ ವಿಸಿ ವೀರಕೋ ಗೃಹಂಗೃಹಂ ವಿಚಾಕಶತ್ |

ಇಮಂ ಜಂಭಸುತಂ ಪಿಬ ಧಾನಾವಂತಂ ಕರಂಭಿಣಮಪೂಶವಂತಮುಕ್ತಿನಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೯೧-೨)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಜಂಭಸುತಂ ಎಂದರೆ ಮನು ದಂತ್ವೈರಭಿಸುತಂ ನನ್ನ ದಾಡೆಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಂಡಿದುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಂಭಯತಂ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಯಾವರೀತಿ ವನಮೃಗಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ದಾಡೆಗಳಿಂದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಅಗಿದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ನೀವು ಶತ್ರುಮರ್ಧನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಂದರ್ಥ.

ತುನಃ—ಶ್ರು ಸದೃಶಾನ್ ಎಂಬ ಉಪಮಾನದಿಂದ ಪಣಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಜನರನ್ನು ಎಷ್ಟು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರತ್ನಿನೀಂ—ರಮಣೀಯಫಲವತೀಂ | (ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು) ರಮಣೀಯವಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡ ತಕ್ಕದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ರತ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ, ಹೋತಾರಂ ರತ್ನೈಧಾತಮಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೭-೧೫) ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಅದರ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುವಾಗಲೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಸ್ತೇ ಸ್ತನಃ ಶಶಯೋ ಯೋ ಮಯೋಫೂರ್ಯೇನ ವಿಶ್ವಾ ಪುಷ್ಪಸಿ ವಾರ್ಯಾಣಿ |

ಯೋ ರತ್ನೈಧಾ ವಸುನಿವ್ಯಃ ಸುದತ್ತಃ ಸರಸ್ವತಿ ತಮಿಹ ಧಾತವೇ ಕಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೪-೪೯)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆನಂದರೂಪವಾದ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಅದಕ್ಕ ರತ್ನಧಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವಿಧ-
ರಮಣೀಯರಸಾನಾಂ ಧಾರಯಿತಾ ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಶ್ರೇಷ್ಠ
ವಾದುದೂ ರಮಣೀಯವಾದೂ ಆದ ಫಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಂಭಯತಮ್—ಜಂಭ ನಾಶನೇ. ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪೇಶಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತ
ರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾಯತಃ—ರೈ ಶಬ್ದೇ. ಧಾತು. ಭವಾದಿ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಪಾದೇಶ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಆಯಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನು
ದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ದತಮ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಬ್ಧಿಧ್ವಾವಿರುವುದ
ರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿವೃಷ್ಟಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ವನತಿ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಥುಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ವಿದೋಲಟೋ ವಾ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥುಸಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ವಾತಿದೇಶವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯತ್ಯಯ
ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಚಂನಾಚಿಮ್—ನಿತ್ಯವೀಶ್ವಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನ ಅನುದಾತ್ತಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಆಮ್ರೇಡಿತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತಮ್—ಕುಕ್ರೌಙ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯವು ಜಾತ್ವಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಭಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಅವತಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಹಂತ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರ ||

ಯುವಮೇತಂ ಚಕ್ರಘ್ನಃ ಸಿಂಧುಷು ಪ್ಲವನೂತ್ಪನ್ನಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ
ಕಂ |

ಯೇನ ದೇವತ್ರಾ ಮನಸಾ ನಿರೂಹಘ್ನಃ ಸುಪಸ್ತನೀ ಪೇತಘ್ನಃ ಕ್ಷೋದಸೋ
ಮಹಃ || ೫ ||

|| ಪದಕಾರಃ ||

ಯುವಂ | ಏತಂ | ಚಕ್ರಘ್ನಃ | ಸಿಂಧುಷು | ಪ್ಲವಂ | ಅತ್ಪನ್ನವಂತಂ | ಪಕ್ಷಿಣಂ | ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ | ಕಂ |
ಯೇನ | ದೇವತ್ರಾ | ಮನಸಾ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ | ಸುಪಸ್ತನಿ | ಪೇತಘ್ನಃ | ಕ್ಷೋದಸಃ | ಮಹಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ಸಿಂಧುಷು ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷ್ಟೇತಂ ಪ್ಲವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ
ಪ್ಲುತಿಸಾಧನಂ ಪ್ಲವಂ ನಾವಮಾತ್ಮನ್ನಂತಂ ದಾರ್ಢ್ಯವಂತಂ ಪಕ್ಷಿಣಂ ಪಕ್ಷವದ್ಗತಿಸಾಧನರಥವಂತಂ
ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ ತುಗ್ರನಾನ್ನೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುತ್ರಾಯ ಭುಜ್ಯುನಾನ್ನೋ ರಾಜ್ಞೇ ಕಂ ಸುಖಕರಂ ಚಕ್ರಘ್ನಃ |
ತೌಗ್ರ್ಯೋ ಭುಜ್ಯು ರಾಜಾ ಸಮುದ್ರವರ್ತೀ ಸಸೇನಃ ಪರಚಕ್ರಂ ಪ್ರಮಥಿತುಂ ಪ್ರಸ್ಮಿತಃ | ತಂ
ಪ್ರತೀಪಬಲಾನ್ಯಾಗತ್ಯಾಸಾತಯನ್ | ಸ ಚ ಪ್ರಸಾದಫಲಕರಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ರರಕ್ಷೇತ್ಯಯು-
ಮಿತಿಹಾಸೋ ಬಹುಧಾ ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ | ಯದ್ವಾ | ಕಮಿತಿ ಪೂರಣಃ | ತಸ್ಯ ಜಲಸಂಚಾರಿರಥಸ್ಯ
ಸಹಾಯಭೂತಾನ್ವಹೂನ್ನಥಾದೀನಕುರತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಯಮರ್ಥಸ್ತು ತಮೂಹಘ್ನರ್ನೌಫಃ |
ಋ. ೧-೧೧೬-೩ | ಚತುಸ್ತ್ರೋ ನಾವಃ | ಋ. ೧-೧೪೨-೬ | ತ್ರಿಭೀ ರಥೈಃ | ಋ. ೧-೧೧೬-೪ | ಇತ್ಯಾದಿ-
ಮಂತ್ರಾಂತರೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ | ಯೇನ ಯುಷ್ಮದ್ದಕ್ಷೇನ ಪ್ಲವೇನ ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಮಧ್ಯೇ
ಮನಸಾನುಗ್ರಹಯುಕ್ತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಯೇನ ಮನಸೇತಿ ವಾ ಯೋಜ್ಯಂ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ ನಿರ್ಗಮನಂ
ಕುರುಘಃ | ತಥಾ ಸುಪಸ್ತನಿ ಶೋಭನಪತನಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ಸುಪತನೌ ವಾ ಯುವಾಂ ಮಹೋ
ಮಹಃ ಕ್ಷೋದಸಃ | ಉದಕನಾನ್ಯತತ್ | ಉದಕಾಶ್ವೇತಘ್ನಃ | ತದಧಃ ಪತಫ ಉತ್ತರೀತುಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದರ್ಥ ||

(ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯೇನ—ಯಾವ ಪ್ಲವದಿಂದ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆ
ಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ (ನಿಜಿಬ್ಬರೂ ಮಾತ್ರ) | ಮನಸಾ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ನಿರೂಹಘ್ನಃ—(ಭುಜ್ಯುನನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ)
ವಹಿಸಿದರೋ | ಏತಂ—ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ಅತ್ಪನ್ನಂತಂ—ದಾರ್ಢ್ಯವಿಶಿಷ್ಟವೂ | ಪಕ್ಷಿಣಂ—ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ
ಗತಿಸಾಧಕವಾದ ರಥವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಆದ | ಪ್ಲವಂ—ನಾವೆಯನ್ನು | ಸಿಂಧುಷು—ಸಮುದ್ರೋದಕಗಳಲ್ಲಿ | ತೌಗ್ರ್ಯಾಯ—

ತುಗ್ರನೆಂಬುವನ ಮಗನಾದ ಭುಜ್ಯು ಎಂಬುವನಿಗೆ | ಕಂ—ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ | ಯುವಂ ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಚಕ್ರೈಘ್ನಃ—ಮಾಡಿದಿರಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಸುಶಪ್ತನಿ—ಸಮುದ್ರ ಪತನವು ಸುಖಕರವಾಗುವಂತೆ (ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಅಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) | ಮಹಃ ಕ್ಷೋದಸಃ—ಸಮುದ್ರದ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕದಿಂದ (ಆ ಭುಜ್ಯುವನ್ನೆತ್ತಲು) | ಪೇತಘ್ನಃ—(ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ) ಧುಮುಕಿದಿರಿ.

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಷ್ಟೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೀವಿಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವಿನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ದೃಢವೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರಥವಿಶಿಷ್ಟವೂ ಆದ ಪ್ಲವನನ್ನು, ಸಮುದ್ರೋದಕಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಸುಖವಾಗರಲೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಒದಗಿಸಿ, ಸಾಗರದ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕಿತ್ತುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಇಂತಹ ಸಾಹಸಗಳಲ್ಲಿ ನುರಿತ ನೀವಿಬ್ಬರೂ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದಿರಿ.

English Translation-

You constructed a pleasant, substantial, winged bark, borne on the ocean waters for the son of Tugra, by which, with mind devoted to the gods, you bore him up, and, quickly descending (from the sky), you made a path for him across the great waters.

• ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು •

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭುಜ್ಯುವಿನ ರಕ್ಷಣಾವಿಷಯವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. “ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಪಂಚಿತಃ” ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಪುನಃ ಅದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ತಾಗ್ನೋ ಭುಜ್ಯೂ ರಾಜಾ ಸಮುದ್ರವರ್ತೀ ಸಸೇನಃ ಪರಚೆಕ್ಲಂ ಪ್ರಮಥಿತುಂ ಪ್ರಸ್ಮಿತಃ | ತಂ ಪ್ರತೀಪೇಬಲಾನಿ ಆಗತ್ಯಾಪಾತಯನ್ ಸ ಚಿ ಪ್ರಸಾದಫಲಕರಾಶ್ಚಿನೌ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಸ್ತಾತ್ಮಾನಂ ರರಕ್ಷ ಇತ್ಯೇಮಿತಿಹಾಸಃ”

ಪರಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿಳಿದ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಗಳು ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿದವು. ಆಗ ಅವನು ರಕ್ಷಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು, ಅವರು ನೌಕೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಮು ಸಂ. ೧-೧೧೬-೩ ಮತ್ತು ೧-೧೧೬-೪ ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭುಜ್ಯುವಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದರ ಹಿಂದೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ ಗುರಿಯಾದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತ ವಾದ ವಿನರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತೊಂದರೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ

ಸಿಂಧುಷು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಸಿಂಧು ಶಬ್ದವು ನದೀ ನಾಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಿಂಧುಃ ಸ್ತವಣಾತ್ | (ನಿ. ೫-೨೭) ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನದಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯುವನೋಶಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನ್ಯಗ್ನಿ ಕ್ಷ ಸೋಮ ಸಕ್ರತೂ ಅಧತ್ತಂ |

ಯುವಂ ಸಿಂಧೂರಭಿಸ್ತೇರವದ್ಯಾದ್ಗ್ನೀಮೋಮಾವಮುಂಚತಂ ಗೃಭೀತಾನ್ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಸಿಂಧೂನ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ನದೀವಿಶೇಷಾನ್ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿವ್ಹಾರೆ. ಸ್ತುಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರತ್ಮಯ ಇಹೋಚ್ಯಂತೇ | ಎಂದರೆ, ಪ್ರಸರಿಸುವ ರತ್ನಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ “ನ ಸಿಂಧವೋ ರಚಸೋ ಅಂತಮಾನಶಃ” (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ (ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ) ರತ್ನಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತಾರೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವೆಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ,

ಏಪೀಳೇ ಅಂತರ್ಮದ್ಯೋ ನ ಸಿಂಧುರಾ ತ್ಯಾ ಶಮಿಾ ಶಶಮಾನಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ |

ಅಸ್ಮದ್ರ್ಯಕ್ಯತುಜಾನಸ್ಯ ಯಮ್ಯಾ ಆತುರ್ನ ರಶ್ಮಿಂ ತುನ್ಯೋಜಸಂ ಗೋಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೪-೨೨-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಯಂದಮಾನಃ ಸೋಮಃ ಎಂದು ಸೋಮಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರವಹಿಸುವ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದೆಂದರ್ಥ. (ಋ. ಸಂ. ೨-೧೧-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಘನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುಷು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರೋದಕೇಷು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ.

ಆತ್ಮಸ್ತಂತಂ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ಲವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ದಾರ್ಢ್ಯವಂತಂ ಪ್ಲವಂ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬುವೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆತ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿರ, ಸ್ಥೈರ್ಯ. ಸಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಇದರಂತೆಯೇ,

ತಮೂಹಘುರ್ನಾಭಿರಾತ್ಮಸ್ತೇತಿಭಿರಂತರಿಕ್ಷಪ್ರುದ್ಧಿರಪೋದಕಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧೬-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ನೌಕೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಆತ್ಮಸ್ತೇತಿಭಿಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಧೃತಿರಾತ್ಮ್ಯಾ; ಧಾರಣವತಿಭಿಃ ಎಂದರೆ ದೃಢವಾದುದೂ ಧಾರಕವಾದುದೂ ಆದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ಆತ್ಮಸ್ತನ್ನೈಭೋ ದುಹ್ಯತೇ ಘೃತಂ ಪಯ ಋತಸ್ಯ ನಾಭಿರಮೃತಂ ವಿ ಜಾಯತೇ |

ಸಮಿಾಚೀನಾಃ ಸುದಾನವಃ ಸ್ತ್ರೀಣಂತಿ ತಂ ನರೋ ಹಿತಮಿವ ಮೋಹಂತಿ ಸೇರವಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೯-೭೪-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವತ್ ಎಂಬ ಪದವು ಘೃತಂ ಮತ್ತು ಪಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದು ಸಾರವತ್ ಎಂದರೆ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು, ಅಂತಶ್ಚಕ್ರಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ಲವವೆಂದರ್ಥ.

ಕ್ಷೋದಸಃ—ಕ್ಷೋದ ಶಬ್ದವು ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಐ. ೩-೯)

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅವಿವಿಧಂ ತಾಗ್ರ್ಯಮಸ್ವಗ್ನಂತರನಾರಂಭಣೇ ತಮಸಿ ಪ್ರವಿಧಂ |

ಚತಸ್ರೋ ನಾವೋ ಜಲಸ್ಯ ಜುಷ್ವಾ ಉದತ್ತಿ ಭ್ಯಾಮಿಸಿತಾಃ ಸಾರಯಂತಿ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅವಿವಿಧಂ | ತಾಗ್ರ್ಯಂ | ಅಸ್ವಃ | ಅಂತಃ | ಅನಾರಂಭಣೇ | ತಮಸಿ | ಪ್ರವಿಧಂ |

ಚತಸ್ರಃ | ನಾವಃ | ಜಲಸ್ಯ | ಜುಷ್ವಾಃ | ಉತ್ | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ | ಇಸಿತಾಃ | ಸಾರಯಂತಿ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ವಂತರ್ಮಧ್ಯೇವನಿದ್ದಮನಸ್ತಾ ಚೈತ್ಯಭಿಃ ಸಾತಿತಮನಾರಂಭಣೀನಾಲಂಬನ ಅಲಂಬಲನ-
ರಹಿತೇ ತಮಸಿ | ತನೋವತ್ತಮಃ | ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾಸಾದಿಪ್ರತಿಬಂಧಕೇ ಜಲಮಧ್ಯೇ ಪ್ರವಿಧಂ ಪ್ರಕರ್ಷಣ
ಪೀಡಿತಂ ತಾಗ್ರ್ಯಂ ಭುಜ್ಯಂ ಜಲಸ್ಯ ಜಲರವದದಕಧಾರಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ ಜುಷ್ವಾಃ ಸೇವಿತಾಃ | ಯದ್ವಾ ||
ಕರ್ಮಣಿ ಷಷ್ಠೀ || ಜಲರಂ ಸ್ರಾಸ್ತಾ ಅಂತರ್ಜಲಂ ಪ್ರವಿಷ್ವಾಃ | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಮಿಸಿತಾಕ್ಚ ತುಸ್ರೋ ನಾವ
ಉತ್ಸಾರಯಂತಿ | ಉತ್ಸಾರಯಂತಿ | ಸ್ತಾಸಯಂತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಪ್ಸು ಅಂತಃ—ಉದಕಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಅವಿವಿಧಂ—ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಎಸೆಯ
ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದವನೂ | ಅನಾರಂಭಣೇ—ಅಲಂಬನರಹಿತವಾದ | ತಮಸಿ—ತಮಸ್ಸಿನಂತೆ ದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ
ಜಲಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ಪ್ರವಿಧಂ—ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಪೀಡಿತನೂ ಆದ | ತಾಗ್ರ್ಯಂ—ತುಗ್ರುಪುತ್ರನಾದ
ಭುಜ್ಯವನ್ನು | ಜಲಸ್ಯ—ಜಲರದಂತೆ ಉದಕಧಾರಕವಾದ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ | ಜುಷ್ವಾಃ—ಅವನಿಂದ ಸೇವಿತ
ವಾದ | [ಅಧವಾ ಜಲಸ್ಯ ಜುಷ್ವಾಃ—ಜಲಾಂತರ್ಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮತ್ತು] | ಅತ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಇಸಿತಾಃ—
ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ | ಚತಸ್ರಃ ನಾವಃ—ನಾಲ್ಕು ನಾವೆಗಳು | ಉತ್ ಸಾರಯಂತಿ—
(ದಡವನ್ನು) ಸೇರಿಸುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಶ್ವಾಸನಿರೋಧಗಳಿಂದ
ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿಂಸಿತನಾದ ಭುಜ್ಯವನ್ನು, ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾವೆಗಳು ಜಲಾಂತರ್ಭಾಗ
ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ದಡಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತವೆ.

English Translation.

Four ships launched into the midst of the receptacle (of the waters), sent by the Ashwins, brought safe to shore the son of Tugra, who had been cast headlong into the waters (by his foes), and plunged in inextricable darkness.

|| ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

A. C. ದಾಸ್ ಎಂಬವರು ತಮ್ಮ Rigvedic India, vol. I. ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭುಜ್ಯುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ—

This legend (of Bhujyu) also means that the Sun remained invisible in consequence of the fall of incessant rains for three days and nights, during which period, the Aswins also remained in the **ಸರಾವತ್** or distant region, as they were not at all visible on account of the presence of dripping clouds in the sky. The Aswins rescued Bhujyu from his perilous position and brought him home in a hundred oared ship, the hundred ones probably representing hundred days or three months during which the rains lasted. The same sentiment is probably also more elaborately expressed in the verses which say that Aswins rescued Bhujya. “with animated water-tight ships, which traversed the air (ಅಂತರಿಕ್ಷ), with four ships, with an animated winged boat, with three flying cars having a hundred feet and six horses.” Now these ships or flying cars either three or four in number approximately represented the three or four months, the hundred feet represented the hundred days, and the six horses probably the six fortnights during which the rainy season lasted. Across this season Bhujyu (the Sun) was safely piloted home by Aswins in their ships or flying cars.

[Rig-Vedic India. p. 533-534]

ಇದರಲ್ಲಿ ನಾವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಸ್ಯಃ ನಾವಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇವರು ನಾಲ್ಕು ಮಾಸಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘರೂಪವಾದ ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಅವೃತನಾಗಿದ್ದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಮಾಸರೂಪವಾದ ನಾವೆಗಳ ಮೂಲಕ ದಾಟಿಸಿದರು ಎಂದರ್ಥವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವನಿದ್ಧಮ್—ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ. ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ನ ಸಸಂಪ್ರಸಾರಣೇ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ರ್ಬುಷಸ್ತು ಘೋಢೋರ್ಧಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯ

ಯಕ್ಕೆ ಧರಾರಾದೇಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಲಿವ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರವಿಧಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕಾರ್ಯವೂ ಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಸು—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬ ೧.೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ಅನಾರಂಭಣೀ—ನ ವಿದ್ಯತೇ ಅರಂಭಣಂ ಯಸ್ಯ ತತ್. **ನಿಷ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨ ೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಜತಲಸ್ಯ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. **ಜನೇರರಷ್ಚ ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೭೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತು ನಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರಾದೇಶ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲತ್ತ. **ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಣೋಃ ಕೃತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ.

ಜುಷ್ವಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ಪತ್ವದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಿತಾಃ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಇಡಾಗಮ. ಆಗಮಗಳು ಅನುದಾತ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರಯಂತಿ—ಪಾರ ಕರ್ಮಸಮಾಪ್ತೌ ಧಾತು. **ಸತ್ಯಾಪಸಾಶ—**(ಪಾ. ಸೂ ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿವಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಸ್ವಿ | ದ್ವೈ | ಕ್ಷೋ | ನಿ | ಸ್ವಿ | ತೋ | ಮ | ಧೈ | ಅ | ಣಿ | ಸೋ | ಯಂ | ತ್ರಾ | ಗ್ರೋ | ನಾ | ಧಿ | ತಃ |
 ಪ | ಯ | ಷ | ಸ್ವ | ಜ | ತ್ |

ಪ | ಣಾ | ನ್ಯು | ಗ | ಸ್ಯ | ಪ | ತ | ರೋ | ರಿ | ನಾ | ರ | ಭ | ಉ | ದ್ವಿ | ನಾ | ಊ | ಹ | ಘುಃ | ಶ್ರೋ | ಮ | ತಾ | ಯ | ಕಂ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಸ್ವಿ | ತ್ | ವ್ಯ | ತಃ | ನಿಃ | ಸ್ವಿ | ತಃ | ಮ | ಧೈ | ಅ | ಣಿ | ಸಃ | ಯಂ | ತ್ರಾ | ಗ್ರೋ | ನಾ | ಧಿ | ತಃ | ಪ | ರಿ | ಅ | ಸ್ವ | ಜ | ತ್ |
 ಪ | ಣಾ | ನ್ಯು | ಗ | ಸ್ಯ | ಪ | ತ | ರೋ | ರಿ | ನಾ | ರ | ಭ | ಉ | ತ್ | ಅ | ದ್ವಿ | ನಾ | ಊ | ಹ | ಘುಃ | ಶ್ರೋ | ಮ | ತಾ | ಯ | ಕಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಈ ಸ್ವಿತ್ ಕಕ್ಷಿದನುಗ್ರಾಹಕೋ ವೃಕ್ಷೋ ವೃಕ್ಷವಿಕಾರೋ ರಥಃ | ವಿಕಾರೇ ಪ್ರತ್ಯುತಿತಬ್ಧಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಂಸ್ತವಾಭಿಪ್ರಾಯಮೇತತ್ | ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯೋ ವೃಕ್ಷ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶೋ ರಥಃ | ನಿಷ್ಕಿತೋ ನಿಕ್ಷಲಂ ವರ್ತಮಾನಃ | ಕುತ್ರೇತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ಅರ್ಣಸ ಉದಕಸ್ಯ ಮಧ್ಯೇ | ಯಂ ವೃಕ್ಷಂ ತೌಗ್ರ್ಯಸ್ತುಗ್ರ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಭುಜ್ಯುರ್ನಾಧಿತೋ ಯಾಚಮಾನಃ ಪರ್ಯಪಸ್ವಜತ್ ಪರಿಷ್ಕೃತಮಕರೋತ್ | ಅಲಂಬನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪತರೋಃ ಪತನಶೀಲಸ್ಯ ಮೃಗಸ್ಯ ಮಾರ್ಜಯಿತುಃ ಶೋಧಯಿತುರ್ಹಿಸಾ- ದೇರಾರಭ ಅಲಂಬನಾಯ ಪರ್ಣಾನೀವ | ತಾನಿ ಯಥಾಲಂಬನಾಯ ಪ್ರಭವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಶ್ಲೋಮತಾಯಿ ಕೀರ್ತಿವತ್ಪ್ರಾಯೋದೊಹಥುಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ ಪ್ರಾಪಯಥಃ | ಸ್ತುತಿಪಕ್ಷೇ ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯಂ ವೃಕ್ಷಮಾಶ್ರಿತವಂತಂ ತಮೂಹಥುರಿತ್ಯರ್ಥಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪತರೋಃ—ಬೀಳುತ್ತಿರುವ | ಮೃಗಸ್ಯ—ಮೃಗಗಳಿಗೆ | ಪರ್ಣಾ—ಎಲೆಗಳು | ಅರಭೇ ಇವ— ಅಲಂಬನೆಗೆ (ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ) | ಯಂ—ಯಾವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು | ನಾಧಿತಃ—(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಿಪ್ತನಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು) ಯಾಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ | ತೌಗ್ರ್ಯಃ—ತುಗ್ರಪುತ್ರನಾದ ಭುಜ್ಯುವು | ಪರಿ ಅಪಸ್ವಜತ್—ಅಲಂಗಿಸಿ ಕೊಂಡನೋ (ಅಂತಹ) | ಈ ಸ್ವಿತ್—ಯಾವುದು ತಾನೇ | ವೃಕ್ಷಃ—ವೃಕ್ಷವಿಕಾರವಾದ ರಥವು ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಾಪ್ಯವೃಕ್ಷವು | ಅರ್ಣಸ ಮಧ್ಯೇ—ಉದಕ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ | ನಿಷ್ಕಿತಃ—ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನೌ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಶ್ಲೋಮತಾಯಿ—ಕೀರ್ತಿವಂತರಾಗಬೇಕೆಂದು | ಕಂ— ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ (ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) | ಉತ್ ಊಹಥುಃ—(ಆ ಭುಜ್ಯುವನ್ನು) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದಿರಿ (ಸೇರಿಸಿದಿರಿ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಎಲೆಗಳು ಆಧಾರವಾಗುವಂತೆ, ಸಮುದ್ರಮೃಗನಾಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನೇಕೈಪ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭುಜ್ಯುವು, ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ ಯಾವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು? ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, (ನಿಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ) ಭುಜ್ಯುವನ್ನು, ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆೋಸ್ಕರ, ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ದಿರಿ.

English Translation.

What was the tree that was stationed in the midst of the ocean, to which the supplicating son of Tugra clung : as leaves (are caught hold of) for the support of a falling animal : you, Ashwins, bore him up to safety, to your great renown.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶ್ರೋಮತಾಯಿ—ಕೀರ್ತಿಮತ್ತಾಯಿ | ಕೀರ್ತಿವಂತರಾಗಲು ಎಂದರ್ಥವಾದಿದೆ. ಈ ಪದವು ಶ್ರು ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. (ಶ್ರು+ಮತ್) ಮತ್ತು ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವಾಗ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ನೈವತ್ತ ಇಂದ್ರ ನೈತಮಾಭಿರೂತೀ ವಂಸೀಮುಹಿ ವಾಮಂ ಶ್ರೋಮತೇಭಿಃ |

ಈರ್ಷೇ ಹಿ ವಸ್ತು ಉಭಯಸ್ಯ ರಾಜನ್ಯಾ ರತ್ನಂ ಮುಹಿ ಸ್ಥೂರಂ ಬ್ರಹಂತಂ ||

(ಮು ಸಂ. ೬-೧೯-೧೦)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತವ್ಯೈಃ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ ಯಶೋಭಿಃ ಎಂಬ ತಾಪ್ತರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಾಪ್ತರ್ಥ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನಿಷ್ಕಿತೆ—ನಿರ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದ್ಯುತಿಸ್ಯತಿ ಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಗತೀರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಧಿತೆ—ನಾಧ್ಯ ಯಾಚ್ಛ ಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಯಷಸ್ವೇಜತ್—ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಪ್ವಂಜ ಪರಿಷ್ವಂಗೆ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪರಸ್ವೈಪದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಇತೆಕ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ದಂತಸಂಜ ಸ್ವಂಜಾಂತಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ವ್ಯಶ್ಚಾನ್ವಿತ್ಯೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಪ್ಚೋದಾತ್ತವತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪರಿಗೆ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತರೋಃ—ಪತ್ ಲೃಕೌ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಆರು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಪೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶ್ರೋಮತಾಯಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಸ್ಯಮೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಮತ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತದ್ವಾಂ ನರಾ ನಾಸತ್ಯಾವನು ಸ್ಯಾದ್ಯದ್ವಾಂ ಮಾನಾಸ ಉಚ್ಛಮವೋಚನ್ |

ಅಸ್ಮಾದದ್ಯ ಸದಸಃ ಸೋಮ್ಯಾದಾ ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತತ್ | ವಾಂ | ನರಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಅನು | ಸ್ಯಾತ್ | ಯತ್ | ವಾಂ | ಮಾನಾಸಃ | ಉಚ್ಛಂ | ಅವೋಚನ್ |

ಅಸ್ಮಾತ್ | ಅದ್ಯ | ಸದಸಃ | ಸೋಮ್ಯಾತ್ | ಅ | ವಿದ್ಯಾಮು | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ನರಾ ನೇಕಾರೌ ಕರ್ಮಣೋ ನರಾಕಾರೌ ವಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಸತ್ಯರಹಿತೌ ಸತ್ಯಫಲೌ ವಾ ವಾಂ ಯುವಾಂ ತತ್ತಾದ್ಯಶಂ ಸ್ತೋತ್ರಮನು ಸ್ಯಾತ್ | ಅನುಕೂಲಂ ಭವತು | ಅನುಭವತು ವಾ ವಾಂ | ತದಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಯದಿತ್ಯಾಹ | ವಾಂ ಪ್ರತಿ ಮಾನಾಸಃ ಪೂಜಾವಂತೋಽಸ್ಯದೀಯಾ ಹೋತ್ರಾದಯೋ ಯದುಚ್ಛಂ ಸ್ತೋತ್ರಮವೋಚನ್ ಆಕುರ್ವನ್ ತದ್ವಾವನು ಸ್ಯಾತ್ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಅದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ನಧಾನಯಾಗದಿನೇಽಸ್ಮಾದಸ್ಯಾಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾತ್ಸದಸಃ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಸೋಮ್ಯಾತ್ ಸೋಮಯಾಗಸಂಪಾದಕಾತ್ | ಅ ಇತ್ಯಪ್ಯರ್ಥೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿಯರ್ಜಮಾನ್ಯೈರದ್ಯ ಕ್ರಿಯಮಾಣಾದಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಾತ್ ಪ್ರೀಣಯತಮಿತಿ | ವಿದ್ಯಾಮೇತಿ ಗತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ನರಾ—ಯಾಗನೇತೃಗಳೂ (ಅಥವಾ ನರಾಕಾರರೂ) | ನಾಸತ್ಯಾ—ಸತ್ಯಫಲದಾಯಕರೂ (ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ) ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ (ಪ್ರತಿ)—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ದೈವಿಸಿ | ಮಾನಾಸಃ—ಪೂಜಾಕರ್ತೃಗಳಾದ (ನಮ್ಮ) ಹೋತ್ರಾದಿಗಳು | ಯತ್ ಉಚ್ಛಂ—ಯಾವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಅವೋಚನ್—ಪರಿಸಿದರೋ | ತತ್—ಆ ಸ್ತೋತ್ರವು | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿ | ತತ್—ಆ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು | ವಾಂ—ನೀವಿಬ್ಬರು | ಅನು ಸ್ಯಾತ್—ಅನುಭವಿಸಿ | (ಮತ್ತು) ಅದ್ಯ—ಈ ಪ್ರಧಾನ ಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾತ್—ನಮ್ಮಿಂದ (ಕ್ರಿಯಮಾಣವೂ) | ಸದಸಃ—ಸದಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೂ | ಸೋಮ್ಯಾತ್—ಆ ಸೋಮಯಾಗಸಂಪಾದಕವೂ ಆದ ಈ ಸ್ತುತಿಯಿಂದಲೂ (ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರೀತರಾಗಿರಿ) | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನೂ | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ—ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮು—(ಪ್ರೀತರಾದ ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಛಾನಾರ್ಥಃ ||

ಯಾಗನೇತೃಗಳೂ, ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಪೂಜಾಕರ್ತೃಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಹೋತ್ರಾದಿ ಬುಟ್ಟಿಬರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿಯೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನಯಾಗದಿನದಲ್ಲಿ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಮಾಡ

ಲ್ಪದುವ ಮತ್ತು ಸೋಮಯಾಗ ನಿಷ್ಪಾದಕವಾದ ಸ್ತುತಿಯೂ ನಿಮಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಲಿ, ಹಾಗೆ ಪ್ರೀತರಾದ ನೀವು ನಮಗೆ ಅನ್ನ, ಬಲ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

May the praise which your devout adorers have uttered be acceptable to you, Nasatyas, leaders (in pious rites), be propitiated to-day by the libations of our assembly, that we may obtain food, strength, and long life.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಮಾನಾಸಃ—ಪೂಜಾವಂತಃ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ದೋತ್ರಾದಯಃ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಮಾನಾಸಃ, ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಾದ ಮಂದ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಉತ್ತತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಮಾನೇನ ಸಂಮಿತೋ ಯಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾನ್ಮಾನ್ಯ ಇಹೋಚೈತೇ |

ಯದ್ವಾ ಕುಂಭಾದ್ವಿಸಿರ್ಜಾತಃ ಕುಂಭೇನಾಸಿ ಹಿ ಮೀಯಿತೇ ||

(ಬೃ. ದೇ ೫-೧೫೩)

ಪೂಜಾರ್ಹನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಮಾನವ (ಅಳತೆಯ) ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಕುಂಭರೂಪವಾದ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯನಿಗೆ ಮಾನ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೧೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ the son of ಮಾನ ಎಂದು Max Muller ಪಂಡಿತನು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದನ್ನೂ ಅದರ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಇದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೭೧-೫ ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. (p. 217) ಮಾನ ಎಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವು ಒಂದು ಸಂತತಿಯ ಮೂಲವುರುವವನ ಹೆಸರು ಎಂದು ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, Kieth ಎಂಬುವನೂ ಸಹ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನ is the name of the man occurring in several passages of the Rig-Veda. In one place, express mention is made of his son (ಸೂನು) by whom ಅಗಸ್ತ್ಯ must have been meant. In another passage, apparently the same meaning applies to ಮಾನ. i.e, ಅಗಸ್ತ್ಯ as ಮಾನ.

[Vedic names & Subjects. vol. II. p. 152]

ಎಂದರೆ,

ಅವೋಚಾಮ ನಿವಚಿನಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಸಹಸಾನೇ ಅಗ್ನಾ |

ವಯಂ ಸಹಸ್ರವ್ಯುಷಿಭಿಃ ಸನೇಮು ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೪-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಮಾನ ಎಂಬ ಋಷಿಪುತ್ರನಾದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಇದೇ ಉದಾಹೃತವಾದ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ - ವಿಯತ ಇತಿ ಮಾನಃ ಮಂತ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಅಗ್ನಿಃ ಮಂತ್ರೇಣ ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನತ್ಯಾತ್ | ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನೌ ಅಗ್ನೌ |

(ಋ. ಭಾ. ೧೮೯-೮)

ಮಾನವೆಂದರೆ ಮಂತ್ರ. ಇದರ ಮಗ ಅಗ್ನಿ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಸ್ಯ ಸೂನುಃ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದರ್ಥ, ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ,

ಸತ್ರೇ ಹ ಜಾತಾವಿಷಿತಾ ನಮೋಭಿಃ ಕುಂಭೇ ರೇತಃ ಸಿಷಿಚತುಃ ಸಮಾನಂ |

ತತೋ ಹ ಮಾನ ಉದಿಯಾಯ ಮಧ್ಯಾತ್ತತೋ ಜಾತಮ್ನುಷಿಮಾಹುವಸಿಷ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಮಾನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಅಂಕಿತನಾಮವೆಂದು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾನಾಸಃ ಮಾನ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪದಗಳಿರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಆಂಗ್ಲಪಂಡಿತರು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಭಾವಿತರೂ ಪೂಜ್ಯರೂ ಆದ ಹೋತೃಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸದಸಃ—ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದರ್ಥ. ಸದಸೀ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ನಾಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಪಠಿಸಿದೆ. (ನಿ ೩-೨೧) ದ್ರವ್ಯಾಪ್ಯಧಿವಿಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೂ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸದಸ್ಯಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಇದರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೂ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಸುರಾ ನಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯತಂತ ತೇ ನಾ ಅಸುರಾ ಇಮಾನೇವ ಲೋಕಾಸ್ತುರೋಽಕುರ್ವತ ಯಥಾಜೀಯಾಂಸೋ ಬಲೀಯಾಂಸ ಏವಂ ತೇ ನಾ ಅಯಸ್ತುಯಾ ಮೇವೇಮಾಮಕುರ್ವತ ರಜತಾಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಹರಿಣೀಂ ದಿವಂ ತೇ ತಥೇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ಪುರೋಽಕುರ್ವತ ತೇ ದೇವಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಪುರೋ ನಾ ಇಮೇಽಸುರಾ ಇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ಕೃತ ಪುರ ಇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ಪುತಿಕರನಾಮಹಾ ಇತಿ ತಥೇತಿ ತೇ ಸದ ಏವಾಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯೈಕುರ್ವತಾಗ್ನೀಧ್ರಮಂತರಿಕ್ಷಾದ್ವಿಧಾರ್ಣೇ ದಿವಸ್ತೇ ತಥೇಮ್ನೋಲೋಕಾನ್ ಪುಃ ಪ್ರತ್ಯೈಕುರ್ವತ ||

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೬)

ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಸುರರಿಗೂ ಈ ನೂರು ಲೋಕಗಳ ಆಕ್ರಮಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾದಾಗ ಅಸುರರು ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಕೋಟೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೀರಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಆಯೋನುಯವಾದ ಕೋಟಿಯಂತೆಯೂ, ದ್ಯುಲೋಕವನ್ನು ರಜಹ

ಮಯವಾಗಿಯೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ದುರ್ಗದಂತೆಯೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಸದಸ್ಯನ ರೂಪಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದರು ಎಂದು ಸದಸ್ಯನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು,

**ದೇವಾಸುರಾ ನಾ ಏಷು ಲೋಕೇಷು ಸಮಯತಂತ ತೇ ವೈ ದೇವಾಃ ಸದ ಏನಾಯಿತನಮಕು-
ರ್ವತ ಶಾಸ್ತ್ರೈದಸೋಽಜಯಿನ್ |** (ಐ. ಬ್ರಾ. ೧೦-೪)

ಇದೇ ಸದಸ್ಯನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಅಸುರರೊಡನೆ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಜಯಿಸಿದರು ಎಂದು ಸದಸ್ಯನ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ನರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂದೋಧನಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾತ್—ಅಸ ಭವ. ಧಾತು. ಲಿಡ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಬಾಗಮ. **ಶ್ಚ ಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ

ಮಾನಾಸಃ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ. ಧಾತು. ಘಂ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ವೃದ್ಧಿ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಮತ್ಪರ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ **ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್** (ಪಾ ಸೂ. ೭-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಉಚಿಥಮ್—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ. ಧಾತು **ರುವಿಧಿಧ್ಯಾಂ ಕಿತ್** (ಉ. ಸೂ ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಧ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಕಿತ್ವವೂ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. **ವಚಿಸ್ವಪಿಯಜಾದೀನಾಂ ಕಿತಿ** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೋಚಿನ್—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಲುಬ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗ ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ್ಯಾತ್—ಸೋಮಮಹರ್ತಿ ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ ೪-೪-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಚಮ್ಯಂತರೂಪ. || ಅ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೇ ಸೂತ್ರ ಮುಗಿದುದು.

ನೂರ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಮಿತಿ ಪದ್ಯಚಿಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ ತ್ರೈಷ್ಟುಭಮಾಗಸ್ತ್ಯಮಾಶ್ವಿನಂ ||

ಅನುವಾದವು—ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಗಸ್ತ್ಯನು ಋಷಿಯು ; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಯು ; ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ತು. ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ತ್ರೈಷ್ಟುಭ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು.

ಸೂಕ್ತ—೧೮೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೨೪ || ಸೂಕ್ತ—೧೮೩ ||

ಅಷ್ಟಕ—೨ || ಅಧ್ಯಾಯ—೪ || ವರ್ಗ—೨೯ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ—೬ ||

|| ಋಷಿ—ಅಗಸ್ತ್ಯಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಅಶ್ವಿನೌ ||

|| ಭಂಜ—ತ್ರಿಷ್ಟುಭ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ ಮನಸೋ ಯೋ ಜವೀಯಾನ್ ತ್ರಿವಂಧುರೋ ವೃಷಣಾ

ಯಸ್ತ್ರಿಚಕ್ರಃ |

ಯೇನೋಪಯಾಥಃ ಸುಕ್ಯತೋ ದುರೋಣಂ ತ್ರಿಧಾತುನಾ ಪತಥೋ ವಿನಃ
ಪರ್ಣೈಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಂ | ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಮನಸಃ | ಯಃ | ಜವೀಯಾನ್ | ತ್ರಿವಂಧುರಃ | ವೃಷಣಾ | ಯಃ | ತ್ರಿಚಕ್ರಃ |

ಯೇನ | ಉಪಯಾಥಃ | ಸುಕ್ಯತಃ | ದುರೋಣಂ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ | ಪತಥಃ | ವಿಃ | ನ | ಪರ್ಣೈಃ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದೇ ವೃಷಣಾ ವರ್ಷಕೌ ಕಾಮಾನಾಂ ಯುವಾಂ ತಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಂ ರಥಂ ಯುಂಜಾಥಾಂ | ಯೋಜಯತಂ | ತಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ ಕಮಿತ್ಯಾಹ | ಯೋ ರಥಸ್ತ್ರಿವಂಧುರಃ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರ- ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನಃ | ವಂಧುರಂ ರಥಿನಃ ಸ್ಥಾನಮಿತ್ಯಾಹುಃ | ಆ ಯಾಹ್ಯರ್ವಾಜುಪ ವಂಧುರೀಷ್ಯಾಃ | ಋ ೩-೪೩-೧ | ಇತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರಾಂತರಾತ್ | ಯಕ್ಷ ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಚಕ್ರತ್ರಿತಯೋಪೇತಃ | ಪುನಃ ಸ ಏವ ವಿಶೇಷ್ಯತೇ | ಯೇನ ರಥೇನೋಪಯಾಥಃ ಉಪಗಚ್ಛಥಃ | ಕಿಂ | ಸುಕೃತಃ ಶೋಭನಸೋಮಾಖ್ಯ- ಕರ್ಮವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ದುರೋಣಂ | ಗೃಹನಾಮೈತತ್ | ಯಾಗಗೃಹಂ | ಯೇನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಕೇನೇತ್ಯಾಹ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಸ್ಥಾನೋಪೇತೇನ ಸುವರ್ಣರಜತಾಮೃಧಾತುತ್ರಯೋಪೇತೇನ ವಾ ರಥೇನ | ಗಮನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವರ್ಣ ಪರ್ಣಿಃ ಪಕ್ಷೀ ಪಕ್ಷ್ಮಿಯಥಾ ಶೀಘ್ರಮಪ್ರಯತ್ನೇನ ಗಚ್ಛತಿ ತದ್ವದುಕ್ತಲಕ್ಷಣೇನ ರಥೇನ ಪತಥಃ | ಗಚ್ಛಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇ ವೃಷಣಾ—ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ರಥವು | ತ್ರಿವಂ- ಧುರಃ—ತ್ರಿಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೋ | ಮತ್ತು ಮನಸಃ ಜವೀಯಾನ್—ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೋ | ಯಃ—ಯಾವುದು | ತ್ರಿಚಕ್ರಃ—ಮೂರುಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ | ತ್ರಿಧಾತುನಾ—ಸುವರ್ಣ, ರಜತ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಲಕ್ಷಣವಾದ ಧಾತುತ್ರಯವಿಶಿಷ್ಟವಾದ | (ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ, | ವಿಃ—ಪಕ್ಷಿಯು | ಪರ್ಣಿಃ ನ—ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ | ಪತಥಃ—ಹೋಗುತ್ತೀರೋ | ಮತ್ತು ಯೇನ— ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಸುಕೃತಃ—(ಶೋಭನವಾದ ಸೋಮಯಾಗರೂಪ) ಸತ್ಯಮಕರ್ತೃವಾದ ಯಜಮಾನನ | ದುರೋಣಂ—ಮನೆಗೆ | ಉಪ ಯಾಥಃ—ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ | ತಂ—ಆ ರಥವನ್ನು | ಯುಂಜಾಥಾಂ— ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಹೂಡಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಾಮವರ್ಷಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ತ್ರಿಪ್ರಕಾರವಾದ ಸಾರಥಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಮೂರು ಚಕ್ರವುಳ್ಳದ್ದೂ, ಸುವರ್ಣ, ರಜತ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಲೋಹಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೂ, ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇ ಸಂಚರಿಸಲು ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದೂ. ಮತ್ತು ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಮನೆಗೆ ಗಮಿಸಲು ನಿಮಗೆ ವಾಹನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ಹೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

Showerers of benefits, harness the car which has three benches, three wheels, and is as quick as thought with which, embellished with three metals, you come to the dwelling of the pious (worshipper), and in which you travel like a bird with wings.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. **ತ್ರಿಚಕ್ರೈಃ ತ್ರಿವಂಧುರಃ ಮನಸಃ ಜವೀಯಾನ್** ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಸ್ವಕೃತದಲ್ಲಿ **ತ್ರಿಚಕ್ರೈಃ ತ್ರಿವಂಧುರಃ** ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. **ತ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮಣೇಷು** ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ **ವಿಷ್ಣುವಿನ** ವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ, **ತ್ರೀಣಿ ಜಾನಾ ಪರಿಭೂಷಂತಿ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ, **ತ್ರಿಚಕ್ರೈಃ** ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಗ್ನಿ, ವಿಷ್ಣು, ಸವಿತ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇವರ ವರ್ಣನೆಯೆಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. Hopkins ಎಂಬ ಆಂಗ್ಲ ಪಂಡಿತನು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

A comparison with the abodes of other Vedic Deities who are said to traverse the whole Universe like Vishnu confirms the same view. One of these deities is **ಸವಿತ್ರ**. The second deity that traverses or measures the Universe is **ಅಗ್ನಿ**. He has three stations his light is spoken of as three-fold. Although these three stations do not seem to be always conceived alike, yet, one of them at any rate can be clearly identified with the third step of Vishnu. Agni sometimes represents the Sun in the Rig-Veda and Vishnu is also the same Sun under a different name and the third or the hidden abode of Agni can therefore, be easily recognised as identical in character. The third Deity that traverses the Universe is the Aswins to whom the epithet **ಪರಿಜ್ಞಾನ್** is applied several times in the Rig-Veda. The Aswins are said to have three stations and their chariot which is to go over both the worlds alike has three wheels one of which is represented as deposited in a cave or a secret place like the third step of Vishnu which is beyond the ken of mortals. This coincidence between the third stations of three different worldtraversing Gods cannot be treated as accidental.

(J. A. O. S. Vol. 16. p. CXLIX to CL)

ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ—

೧ ಸೃಧಿವೀ, ದ್ಯುಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನಗಳು; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ,

೨. ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಮೂರನೇ ಪಾದವೂ ಸಹ ಪುರುಷನಿಗೆ ಗಹನಾತೀತವಾದ ಲೋಕವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿರುವುವು. ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೂ ಸಹ ಗಮನಾರ್ಹವಾದವು. ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ,

ಪ್ರ ತದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸ್ತವತೇ ವೀರ್ಯೋಣ ಮೃಗೋ ನ ಭೀಮಃ ಕುಚೆರೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ |
ಯಸ್ಯೋರುಷು ತ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮಣೇಷ್ವಧಿಕ್ರಿಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ||

(ಋ ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಯಸ್ಯ ತ್ರೀ ಪೂರ್ಣಾ ಮಧುನಾ ಪದಾನ್ಯಕ್ಷೀಯಮಾಜಾ ಸ್ವಧಯಾ ಮದಂತಿ |
ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಮೇಕೋ ದಾಧಾರ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೪)

ತ್ರಿಣಿ ಜಾನಾ ಪರಿ ಭೂಷಂತ್ಯಸ್ಯ ಸಮುದ್ರ ಏಕಂ ದಿವ್ಯೇಕಮಪ್ಸು |
ಪೂರ್ವಾಮನು ಪ್ರ ದಿತಂ ಸಾರ್ಥಿವಾನಾಮೃತೋನ್ಪಶ್ಚಾತದ್ವಿ ದಧಾವನುಷ್ಕು ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೩)

ಅಗ್ನಿಸ್ತ್ರೀಣಿ ತ್ರಿಧಾತೂನ್ಯಾ ಕ್ಷೇತಿ ವಿದಥಾ ಕವಿಃ |

ಸ ತ್ರೀರೇಕಾದಶಾ ಇಹ ಯಶ್ಚಕ್ಷ್ಣ ಸಿಪ್ರಯಶ್ಚ ನೋ ವಿಪ್ರೋ ದೂತಃ ಪರಿಷ್ಕೃತೋ
ನಭಂತಾಮನೃಕೇ ಸಮೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೩೯-೯)

ತ್ರಿಣಿ ಪದಾನ್ಯಕ್ಷಿನೋರಾವಿಃ ಸಾಂತಿ ಗುಹಾ ಪರಃ |

ಕವೀ ಋತಸ್ಯ ಪತ್ಮಭಿರರ್ವಾಗ್ನೀವೇಭ್ಯಸ್ವರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮-೨೩)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ ಅದರಂತೆ, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತೃತವಾದವೂ, ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ ಪಾದಗಳ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಭೂತಜಾತಗಳೂ ನೆಲೆಸಿ ನಿಂತಿವೆ. ಮಧುರವಾದ ಅಮೃತದೊಡನೆ ತುಂಬಿದವೂ ನಾಶರಹಿತವೂ ಆದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರು ಪಾದ ಪ್ರಕ್ಷೇಪಣಗಳೂ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಿತಜನರನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾದ ಅನ್ನದಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅದೇ ವಿಷ್ಣುವು ಕೆಳಭಾಗದ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮೇಲುಭಾಗದ ಸಪ್ತಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಪೃಥಿವ್ಯಷ್ಟೇಜೋರೂಪವಾದ ತ್ರಿಧಾತು ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಅತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದತ್ರಯದ ವ್ಯಾಪಕತ್ವದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಗೆ ಬದಬಾಲನರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಅದಿತ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದೂ, ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷರಿಂದ ಒಂದು ಹೀಗೆ ಮೂರು ಜನ್ಮಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಇದೇ ಅಗ್ನಿಯು ತ್ರಿಧಾತು ಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಐದನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪಾದತ್ರಯದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಆವಾಸ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆಯೇ,

ಇದಂ ಹಿ ವಾಂ ಪ್ರದಿವಿ ಸ್ಥಾನಮೋಕ ಇಮೇ ಗೃತಾ ಅಶ್ವಿನೇದಂ ದುರೋಣಂ |

ಅ ನೋ ದಿವೋ ಬೃಹತಃ ಪರ್ವತಾದಾನ್ಯೋ ಯಾತಮಿಷಮೂರ್ಜಂ ವಹಂತಾ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೭೭-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸಹ ಆವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದಂಶವನ್ನೂ ಸಹ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ೧-೧೫೪-೪ ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲೂ, ಅಗ್ನಿಯ ವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ೮-೩೯-೯ನೇ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥಸಂಚಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲೂ (೧-೧೮೩-೧) ತ್ರಿಧಾತುನೆಂಬ ಪದವು ಈ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಸಮಾನವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಇವರೆಲ್ಲರ ತೃತೀಯ ಪಾದವು (ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನವು) ಗಹನಾತೀತವಾದ ರಹಸ್ಯಸ್ಥಾನ ದಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬ ವರ್ಣನೆಯು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಸಮಾನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುರಿಕ್ತಾ ಪರಮಮಸ್ಯ ವಿದ್ಯಾಚ್ಚಾ ತೋ ಬೃಹನ್ನಭಿ ಪಾತಿ ತೃತೀಯಂ |

ಆಸಾ ಯದಸ್ಯ ಪಯೋ ಅಕ್ರತ ಸ್ವಂ ಸಚೇತಸೋ ಅಭ್ಯಚಿಂತೈತೃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩)

ಕಂ ಇಮಂ ವೋ ನಿಣ್ಯಮಾ ಚಿಕೇತ ವತ್ಸೋ ಮಾತ್ಸ್ಯರ್ಜನಯತ ಸ್ವಧಾಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೫-೪)

ದ್ವೇ ಇದಸ್ಯ ಕ್ರಮಣೇ ಸ್ವರ್ಧ್ವಲೋಽಭಿಖ್ಯಾಯ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಭುರಣ್ಯತಿ |

ತೃತೀಯಮಸ್ಯ ನಕಿರಾ ದಧರ್ಷತಿ ವಯಶ್ಚನ ಪತಯಂತಃ ಪತತ್ರಿಣಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನವೂ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೇ ಪಾದದ ಆಕ್ರಮಣವೂ ಯಾವ ಮಾನವನಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. "ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳನ್ನಿಡುವ ಭೂಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾನವನು ಸ್ತುತಿಸುವುದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಪಾದವನ್ನಿಡುವ ಲೋಕವನ್ನು ಯಾವ ಮಾನವನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆಯೇ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ತ್ರಿಚಿಕ್ರಾತ್ಮಕವಾದ ರಥದ ಗತಿಯನ್ನೂ ಅದರ ಗಹಾತೀತವಾದ ಸಂಚಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಯದಯಾತಂ ಶುಭಸ್ತತೀ ವರೇಯಂ ಸೂರ್ಯಾಮುಪ |

ಕ್ಷೈಕಂ ಚಕ್ರಂ ವಾಮಾಸೀತ್ತ್ವ ದೇಷ್ಟಾಯ ತಸ್ಥಥುಃ ||

ದ್ವೇ ತೇ ಚಕ್ರೇ ಸೂರ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ ಯತುಥಾ ವಿದುಃ |

ಅಭೈಕಂ ಚಕ್ರಂ ಯದ್ಗುಹಾ ತದದ್ವಾತಯ ಇದ್ವಿದುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೧೫, ೧೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗದೆ, ಕೇವಲ ದರ್ಶನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬುಧಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಅವರ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ವರೂಪದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎರಡು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಮೂರುದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅದಿತ್ಯಸ್ವರೂಪರೇ ಎಂದೂ ಸಹ ಹಿಂದೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿದೆ. ತ್ರಿಚಕ್ರಕಿ, ತ್ರಿಬಿರೂಕಿ, ತ್ರಿಷಢ ಸ್ಥಕಿ, ತ್ರಿವಂಧುರಕಿ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಕಿ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿ ದೇ ಆದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ, ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವರ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವು ಬೋಧಿತವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತ್ರಿಧಾತುನಾ—ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಸ್ಥಾನೋಪೇತೇನ, ಸುವರ್ಣರಜತಾಮೃಧಾತುತ್ರಯೋಪೇತೇನ ವಾರಥೇನ ಎಂದರ್ಥವಾದುದು. ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಯಾಣಾಂ ಧಾತುನಾಂ ಸಮಾಹಾರಸ್ತ್ರಿಧಾತು | ಪ್ರಥಿವ್ಯೇಜೋರೂಪಧಾತುತ್ರಯಿರಿಶ್ವಂ | ಪ್ರಥಿವೀ, ಅಪ್ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು ಈ ಮೂರು ಭೂತಗಳ ಸಮಷ್ಟಿತತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ,

ಶಾಸಾಂ ತ್ರಿವೃತಂ ತಿವೃತಮೇಕೈಕಾಂ ಕರವಾಣೇತಿ ಸೇಯಂ ದೇವತೇಮಾಸ್ತಿಸ್ತೋ ದೇವತಾ ಅನೇನೈವ ಜೀವೇನಾಶ್ವಾನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ನಾಮರೂಪೇ ವ್ಯಾಕರೋತ್ |

(ಭಾ. ಉ. ೬-೨-೨-೩)

ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ಯ, ಅಪ್ ಮತ್ತು ತೇಜೋ ರೂಪಗಳ ತತ್ತ್ವತ್ರಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಧರಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಮಹತ್ವವು ಇಲ್ಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿವರಣೆಯು ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರತಕ್ಕ ಅನೇಕವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತ್ರಿಧಾತು ಕಾಲತ್ರಯಂ ಗುಣತ್ರಯಂ ವಾ; ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನಗಳೆಂಬ ಕಾಲತ್ರಯವೆಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ವಮೋರೂಪವಾದ ಗುಣಗಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ

ಅಗ್ನಿರಸ್ಮಿ ಜನ್ಮನಾ ಜಾತವೇದಾ ಘೃತಂ ಮೇ ಚಕ್ಷುರಮೃತಂ ಮ ಅಸನ್ |

ಅರ್ಕಸ್ತ್ರಿಧಾತೂ ರಜಸೋ ವಿಮಾನೋಽಜಸೋ ಘರ್ನೋ ಹವಿರಸ್ಮಿ ನಾಮ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೬-೬)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಾಸಾನವ್ಯಾನಾತ್ಮನಾ ತ್ರಿಧಾ ವರ್ತಮಾನೋಽರ್ಕೋಽರ್ಚನೀಯೋ ಯಃ ಪ್ರಾಣೋಽಸ್ತಿ ಸೋಽಸಿ ಅಹಮೇನಾಸ್ತಿ | ಪ್ರಾಣ, ಅಸಾನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾನ ಈ ಮೂರು ರೂಪಗಳ ಪ್ರಾಣತತ್ತ್ವವೆಂದೂ,

ಯದ್ದೇನಾಃ ಶರ್ಮ ಶರಣಂ ಯದ್ಭದ್ರಂ ಯದನಾತುರಂ |

ತ್ರಿಧಾತು ಯದ್ಭೂರೂಘಂ ೧ ತದಸ್ಮಾಸು ವಿ ಯಂತನಾನೇಹಸೋ ವ ಊತಯಃ ಸುಊತಯೋ ವ ಊತಯಃ ||

(ಋ. ಸಂ ೮-೪೭-೧೦)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸತ್ವರಜಸ್ವಮೋ ರೂಪವಾದ ತ್ರಿಗುಣವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದುದು. ಅಲ್ಲದೇ,

ಆ ಧರ್ಣಸಿಬ್ಬಹದ್ದಿವೋ ರರಾಣೋ ವಿಶ್ವೇಭಿರ್ಗನ್ತೋಮುಭಿರ್ಹವಾನಃ |
ಗ್ನಾ ವಸಾನ ಓಷಧೀರವ್ಯುಧ್ರಸ್ತ್ರಿಧಾತುಶ್ಚಂಗೋ ವೃಷಭೋ ವಯೋಧಾಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೫-೪೩-೧೩)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಧಾತುಶ್ಚಂಗಳೆ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಶ್ಚಂಗಳೆವೆನ್ನುತ್ತೆ-
ಲೋಹಿತಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣವರ್ಣಜ್ವಾಲಃ | ಶುಕ್ಲ, ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಲೋಹಿತ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಉನ್ನತ
ವಾಗಿಯೂ ಎದ್ದಿರುವ ಜ್ವಾಲೆಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿರಾ ದಿವಃ ಸವಿತರ್ವಾರ್ಯಾಣಿ ದಿವೇದಿವ ಆ ಸುವ ತ್ರಿನೋಃ ಅಹ್ಯಃ |
ತ್ರಿಧಾತು ರಾಯ ಆ ಸುವಾ ವಸೂನಿ ಭಗ ಶ್ರಾತರ್ಥಿಷಣೇ ಸಾತಯೇ ಧಾಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೬-೬)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ಪಶುಕನಕರತ್ನಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಾಣಿ |
ಪಶು, ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ರತ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥವೂಡಿದೆ.

ತವ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌವೈಶ್ವಾನ್ನರ ವ್ರತಮಗ್ನೇ ಸಚಂತ |
ತ್ವಂ ಭಾಸಾ ರೋದಸೀ ಆ ತತಂಥಾಜಸ್ರೇಣ ಶೋಚಿಷಾ ಶೋತುಚಾನಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೭-೫-೪)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವಾನ್ನರನ ವ್ರತವನ್ನು ಮೂರು ಲೋಕಗಳೂ ಸೇವಿಸುತ್ತವೆಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ತ್ರಿಧಾತು, ಪೃಥಿವೀ,
ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ತ್ರಿಧಾತುವನ್ನು ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ

ತಸ್ಯ ಯೋ ಯೋನಿರಾತಯ ಆಸ | ತಮನು ಪರಾಮೃಶ್ಯ ಸಂಲುಪ್ಯಾಚ್ಚಿನತ್ಪ್ರೇಷೇಷ್ಟಿರಭವತ್ತ-
ದ್ಯದೇತಸ್ಮಿನ್ನಾಕಯೇ ತ್ರಿಧಾತುರಿವೈಷಾ ವಿದ್ಯಾ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಿಧಾತವೀ ನಾಮ |

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೫-೫-೬)

ವೃತ್ರಾಸುರನ ವಧದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಯ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ವಿದ್ಯೆಯ ಆಧಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ
ಇಷ್ಟಿಗೆ ತ್ರೈಧಾತವೇ ಇಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಅಂಶವು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತೋ ವೈ ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಸ್ತೇಧಾಧುಹತ್ತತ್ರಿಧಾತೋಸ್ತ್ರಿಧಾತುಶ್ಚಂ ಯಂ
ಕಾಮಯೇತಾನ್ನಾದಸ್ಮ್ಯಾದಿತಿ ತಸ್ಮಾ ಏತಂ ತ್ರಿಧಾತುಂ ನಿರ್ವಪೇದಿಂದ್ರಾಯ ರಾಜ್ಞೇ
ಪುರೋಡಾಶಮೇಕಾದಶಕಸಾಲಂ ||

(ತೈ ಸಂ. ೨-೩-೬-೧)

ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವನ್ನಾಡಿಿದ್ದಾರೆ.

ತಿ ಸ್ತ ಏಶಾಸ್ತಿ ಧಾತೋರ್ದೇವತಾ ಲೋಕತ್ರಯಾತ್ಮಿಕಾಃ | ತತಃ ಖಲು ತ್ರಿಧಾತು ದೇವತಾನಾಂ
ತ್ರಿಶ್ವಾತ್ವಜಾಸತಿಃ ಲೋಕತ್ರಯವ್ಯಾಪೀ ವ್ಯಾಸ್ತಾನಿಮಾನ್ ಲೋಕಾಂಸ್ತೇಧಾ ದುಹತ್
ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಮದುಹತ್ | ತ್ರಯೋಽಧಾತವೋ ಧನಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಿತಿ ತ್ರಿಧಾತುಃ; ತ್ರೇಧಾ ಧಾತವ್ಯ-
ಶ್ಚಾತ್ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಾಧಾರಲೋಕತ್ರಯಾತ್ಮಕಶ್ಚಾತ್ ತ್ರಿಧಾತುಃ ||

(ತೈ. ಸಂ. ಭಾಷ್ಯ)

ಲೋಕತ್ರಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ, ಮೂರು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ ಆದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪುರೋಡಾಶರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು, ಎಂದು ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೋಕ, ಅನ್ನ, ಭೂತತ್ರಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿಧಾತು ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ಪೃಥಿವೀ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ದ್ಯುಲೋಕ ಎಂಬ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಿಚಕ್ರ, ತ್ರಿಧಾತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ವಿವರಣೆಯು ಋ ಸಂ ಭಾಗ ೪ ರಲ್ಲಿ ೩೪ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದುರೋಣಂ—ದುರೋಣ ಶಬ್ದವು ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. (ಋ. ೩-೧೩) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುಷ್ಠಾ ಥಾಮ್—ಯುಜಿತ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಆಥಾಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ರುಧಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಷಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಮ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕ್ಷಸೋರಲ್ಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಬಂತ್ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜವೀಯಾನ್—ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್** (ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಭುತಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿವಂಧುರಃ—ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಕ್ರಾದೀನಾಂ ಛಂದಸ್ಕೃಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಚಕ್ರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪೆಯಾಥಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗಮಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. **ತಿಜಾಚೋದಾತ್ಮವತಿ** (ಪಾ ಸೂ ೮-೧-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ಸರ್ವಾನುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

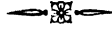
ಪತಥಃ—ಪತ್ ಲು ಗತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತ್ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ವಿಃ - ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. **ವಾತೇರ್ಡಿಚ್ಚೆ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿಚ್ಚೆ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಣೈಃ—ಪ್ಠಾ ಪಾಲನ ಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. **ಧಾಪ್ಪವಸ್ಯಜ್ಯತಿಭ್ಯೋನಃ** (ಉ. ಸೂ. ೩-೨೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ರಸಾಧ್ಯಾಂ-**

ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾದಃ ||

ಸುವ್ರದ್ರಘೋ ವರ್ತತೇ ಯನ್ನಭಿ ಕ್ಷಾಂ ಯತ್ಪ್ರಿಷ್ಠಃ ಕ್ರತುಮಂತಾನು ಸೃಷ್ಟೇ |
ವಪುರ್ವಪುಷ್ಯಾ ಸಚತಾಮಿಯಂ ಗೀರ್ಧಿವೋ ದುಹಿತ್ರೋಷಸಾ ಸಚೇಥೇ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸುವ್ರತ್ | ರಘಃ | ವರ್ತತೇ | ಯನ್ | ಅಭಿ | ಕ್ಷಾಂ | ಯತ್ | ಪ್ರಿಷ್ಠಃ | ಕ್ರತುಮಂತಾ | ಅನು |
ಸೃಷ್ಟೇ |

ವಪುಃ | ವಪುಷ್ಯಾ | ಸಚತಾಂ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ದಿವಃ | ದುಹಿತ್ರಾ | ಉಷಸಾ | ಸಚೇಥೇ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಯೋ ರಘಃ ಸುವ್ರಚ್ಛೋಭನವರ್ತನಃ ಶೋಭನಚಕ್ರಪರಿಭ್ರಮಣೋ ಯನ್ ಗಚ್ಛನ್ ಕ್ಷಾಮಭಿ ವರ್ತತೇ | ದೇವಯಜನಭೂಮಿಂ ಪ್ರತಿ ಗಚ್ಛತಿ | ಯದ್ಯಂ ರಘಂ ಕ್ರತುಮಂತಾ ಸಂಕಲ್ಪವಂತೌ ಕರ್ಮವಂತೌ ವಾಪ್ಯಷ್ಟೇ | ಅನ್ನನಾಮೃತತ್ | ಹವಿಸ್ವಿ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಅನ್ನಧೀ-
ತ್ಯರ್ಥೇ | ಅಧಿ ಪ್ರಿಷ್ಠಃ ಅಶ್ರಯಃ | ತಾದೃಶೋ ರಘೋ ದೇವಯಜನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಗತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
ಅನಂತರಂ ವಪುಷ್ಯಾ ಯುಷ್ಯದ್ರವುಷಿ ಹಿತಾ ಶರೀರವರ್ಧನೀಯಂ ಗೀರಿದಾನೀಂಕ್ರಿಯಮಾಣಪ್ರಕಾರಾ
ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗ್ವಪುಃ ಸಚತಾಂ | ಯುವಾಂ ಚ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ವಾ ದುಹಿತ್ರಾ
ದುಹಿತೃಸ್ಥಾನೀಯಯೋಷಸೋಷೋದೇವತೆಯಾ ಸಚೇಥೇ | ಯಜ್ಞಂ ಸಂಗಚ್ಛೇಥೇ | ಉಷಸ್ಯಾಶ್ಚಿ-
ನಯೋಃ ಸಮಾನಕಾಲತ್ವಾದಿತಿ ಭಾವಃ ||

1 ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ) | ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಕರ್ಮವಂತರಾದ (ಯಾಗನಿರ್ವಹ ರೂಪ ಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ) ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ಸೃಷ್ಟೇ—ಹವಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವರಥವನ್ನು | ಅನುಪ್ರಿಷ್ಠಃ—
ಅಶ್ರಯಿಸುತ್ತೀರೋ | (ಸಃ—ಅ) | ಸುವ್ರತ್—ಒಳ್ಳೆಯ ಚಕ್ರ ಪರಿಭ್ರಮಣವುಳ್ಳ | ರಘಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥವು |
ಯನ್—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ | ಕ್ಷಾಂ—ದೇವಯಜನಭೂಮಿಗೆ | ಅಭಿ ವರ್ತತೇ—ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ |

(ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ) **ವಪುಷ್ಯಾ**—ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಹಿತಕಾರಿಯಾದ (ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾದ) | **ಇಯಂ ಗೀಃ**—ಈ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | **ವಪುಃ ಸಚೇತಾಂ**—ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸೇರಲಿ | (ನೀವಿಬ್ಬರೂ) **ದಿವಃ**—ದ್ಯುಲೋಕದ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ | **ದುಹಿತಾ**—ದುಹಿತೃಷ್ಣಾ ನೀಯಳಾದ | **ಉಷಸಾ**—ಉಷೋದೇವತೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿ | **ಸಚೇತೇ**—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತೀರಿ) ಸಂಗತರಾಗುತ್ತೀರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಏರಿಬರುವ ರಥದ ಚಕ್ರಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಾ, ದೇವಯಜನಭೂಮಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕರೆತರುತ್ತವೆ, ನಮ್ಮ ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಶರೀರಾಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರಕವಾಗಲಿ, ಆದಿತ್ಯನ ದುಹಿತೃಷ್ಣಾ ನೀಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯೊಡನೆ ಸಂಗತರಾಗಿಯೇನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ

English Translation.

Your easy-rolling car alights upon the earth where, favourable to the sacred rite, you stop for the sake of the (sacrificial) food : may this hymn, promotive of your personal (welfare), be associated with your forms, and do you unite with the dawn, the daughter of heaven

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಎಂಬ ಈ ಪದವು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. **ಕ್ರತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞ, ಉದಕ, ಸತ್ಯ**, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಥವಾ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. **ಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದಕವೆಂದರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿದೆ, ಅಶ್ವಿನಿಗಳಿಗೂ ವೃಷ್ಟಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯ ವೆಂದರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿದೆ, ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ತಾವೇ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವವರು ಎಂಬುದನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವೂ ಹೊಂದಿದೆ, ಪ್ರಾತಃಸವನಾದಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಇವರ ಅವಿಭಾವಾನಂತರವೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕ್ರತುಮಂತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.**

ದಿವಃ ದುಹಿತಾ ಉಷಸಾ ಸಚೇತೇ—ದಿವಃ ದುಹಿತಾ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದ್ಯುಲೋಕದ ದುಹಿತೃಷ್ಣಾವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಆದಿತ್ಯನ ದುಹಿತೃಷ್ಣಾವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಉಷಸ್ಸಿಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕೃತ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸಹ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹೋದರತ್ವ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುವೃತ್—ಶೋಭನಂ ವೃತ್ ವರ್ತನಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ನೆಇಂ ಸುಭ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಿಷ್ಯತೇ—ಷ್ಯಾ ಗತಿ ನಿವೃತ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಯದ್ವೋಗ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್**—(ಪಾ ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರತುಮಂತಾ—ಕ್ರತುಃ ಅನಯೋಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಕ್ರತುಮಂತೌ. ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ

ವಪುಷ್ಯಾ—ವಪುಷಃ ಹಿತಾ. ಹಿತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್.

ಸಚತಾಮ್—ಸಚ ಸಮವಾಯೇ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಆ ತಿಷ್ಯತಂ ಸುವೃತಂ ಯೋ ರಥೋ ನಾನುನು ವ್ರತಾನಿ ವರ್ತತೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಯೇನ ನರಾ ನಾಸತ್ಯೇಷಯಧ್ಯೈ ವರ್ತಿಯಾರ್ಥಸ್ತನಯಾಯ ತ್ವನೇ ಚ || ೩ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಆ | ತಿಷ್ಯತಂ | ಸುವೃತಂ | ಯಃ | ರಥಃ | ನಾಂ | ಅನು | ವ್ರತಾನಿ | ವರ್ತತೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |
ಯೇನ | ನರಾ | ನಾಸತ್ಯಾ | ಇಷಯಧ್ಯೈ | ವರ್ತಿಃ | ಯಾರ್ಥಃ | ತನಯಾಯ | ತ್ವನೇ | ಚ || ೩ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ನಾಂ ಯುವಾಂ ಸುವೃತಂ ಶೋಭನವರ್ತನಂ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಯತಂ | ಆಶ್ರಯತಂ | ಯೋ ರಥೋ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ | ಸತ್ಯಾರ್ಥೇ ಪ್ರಥಮಾ | ಹವಿಷ್ಯತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾ-

ಣ್ಯನು ವರ್ತಕೇ | ಯದ್ವಾ | ಯಜಮಾನಾಯ ದತ್ತವಿಷ್ಣು ತದ್ವಾನ್ | ಯೇನ ಚ ರಥೇನ ಹೇ ನರಾ
ನೇತಾರೌ ನಾ ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾಸತ್ಯರಹಿತೌ ಯುವಾಮಿಷಯಧ್ಯೈ | ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಿಚ್ಛತಮಿತಿ
ಶೇಷಃ | ತೇನ ರಥೇನ ವರ್ತಿಃ | ಗೃಹನಾಮೃತತ್ | ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಜ್ಞಗೃಹಂ ತನಯಾಯ
ಪುತ್ರಲಾಭಾಯ ತ್ಸನ ಆತ್ಮನ ಆತ್ಮಹಿತಾಯ ಚ ಯಾರ್ಥಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ನರಾ—ನೇತೃಗಳೂ | ನಾಸತ್ಯಾ—ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ ರಥಃ—ಯಾವ
ರಥವು | ಹವಿಷ್ಣುನ್—ಹವಿಯುಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನ | ವೃತಾನಿ ಅನು—ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ | ವರ್ತಕೇ-
ಗಮಿಸುತ್ತದೆಯೋ | ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ | ಇಷಯಧ್ಯೈ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತರಾಗಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀರೋ |
ಮತ್ತು (ಯೇನ—ಯಾವ ರಥದಿಂದ) | ವರ್ತಿಃ—ಯಾಗಕರ್ತೃವಿನ ಗೃಹವನ್ನು | ತನಯಾಯ—(ಅವನಿಗೆ)
ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ (ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೂ) | ತ್ಸನೇ ಚ—(ಅವನ) ಆತ್ಮಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರಲೂ | ಯಾರ್ಥಃ—ಗಮಿಸುತ್ತೀರೋ |
(ತಂ—ಅ) | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ | ಸುವೃತಂ—ಸುಖಗಮನವುಳ್ಳ ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠತಂ—ಆಶ್ರಯಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನೇತೃಗಳೂ, ಅಸತ್ಯರಹಿತರೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ರಥವು ಹವಿರಾದಿಯುಕ್ತನಾದ
ಯಜಮಾನನ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನುಸರಿಸಿ (ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತದೆ.) ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಯಾಗಗಳಿಗೆ
ಆಗಮಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಯಾಗ ಕರ್ತೃಗಳಿಗೆ ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದು ಇಂತಹ ಸುಲಭ
ವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ

English Translation.

Ascend your rolling car, which approaches the sacred rite of the
oblation, the car in which, Nasatyas, leaders, you purpose to come the
sacrifice, and to proceed to the dwelling (of the worshipper) for (bestowing
upon him) offspring, and for his own (good).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಂ ||

ವರ್ತಿಃ—ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದರ್ಥವೆಂದು
ಸಾಯಣರು ಈ ಪದವು ಬರುವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ
ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ತ್ರಿವರ್ತಿಯಾರ್ಥತಂ ತ್ರಿರನುವೃತೇ ಜನೇ ತ್ರಿಃ ಸುಪ್ರಾನ್ಯೇ ತ್ರೇಧೇವ ಶಿಕ್ಷತಂ |

ತ್ರಿರ್ನಾಂದ್ಯಂ ವಹತಮತ್ಸಿನಾ ಯುವಂ ತ್ರಿಃ ಪೃಕ್ಷೋ ಅಸ್ಮೇ ಅಕ್ಷರೇವ ಸಿಸ್ತತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೩೪-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ವರ್ತಿಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪಥವೆಂದೂ ಅರ್ಥ
ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ತ್ರಿವರ್ತಿಃ, ಅತ್ಸಿನಾವರ್ತಿಃ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ವರ್ತಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ೧-೧೧೬-೧೮ :

೧-೧೧೬-೨, ೧-೧೧೯-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಿರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಆಗಿವೆಯೆಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯ ಆದರೆ.

ಇಷಂ ದುಹನ್ಮುಘಾಂ ವಿಶ್ವಧಾಯಸಂ ಯಜ್ಞ ಸ್ತ್ರಿಯೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಕ್ತೋಃ |
ಆಗ್ನೇ ಘೃತಸ್ತು ಸ್ತ್ರೀರ್ಯತಾನಿ ದೀದ್ಯದ್ವರ್ತಿರೃಜ್ಞಂ ಪರಿಯನ್ಮುಕ್ತತೋಯಸೇ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೨೨-೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗೃಹವೆಂದರ್ಥ ಮಾಡಿದೆ. ಸಾಯಣರೂ ಸಹ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಯೋ ಹ ಸ್ಯ ನಾಂ ರಥಿರಾ ವಸ್ತ ಉಸ್ರಾ ರಥೋ ಯುಜಾನಃ ಪರಿಯಾತಿ ವರ್ತಿಃ |
ತೇನ ನಃ ಶಂಯೋರುಷಸೋ ವ್ಯುಷ್ವಾ ನೈಶ್ಚಿನಾ ವಹತಂ ಯಜ್ಞೇ ಆಸ್ಮಿನ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೯-೫)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಃ ಮಾರ್ಗಂ ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇದೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ಮಂತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗೃಹವು.

ತೃನೇ ಚಿ—ತೃನ್ ಶಬ್ದವು ಆತೃನ್ ಶಬ್ದದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪದಲ್ಲಿದೆ ಒಂದು ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಯಣರು ಜೀವನೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

ತೃಂ ತ್ಯಾಂ ನ ಇಂದ್ರ ದೇವ ಚಿತ್ರಾಮಿಷಮಾಪೋ ನ ಸೀಶಯಃ ಪರಿಜ್ಞನ್ |
ಯಯಾ ಶೂರ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತುಭ್ಯಂ ಯಂಸಿ ತ್ವನಮೂರ್ಜಂ ನ ವಿಶ್ವಧ ಪ್ತರಥೈಃ
(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೩-೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃನಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಾನಂ ಜೀವಂ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ತಿಷ್ಠತಮ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯನುಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ ತಿಬಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತತೇ—ವೃತು ವರ್ತನೇ. ಧಾತು ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನರಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಷಯಿಧೈಃ—ಇಷ ಗತೌ. ಧಾತು ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯, ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧೈಃ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೈನ್ನೇಜಂತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಧ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತಿಃ—ವೃತು ವರ್ತನೆ. ಧಾತು. ಹೃಪಿಸ್ವಿರುಹಿ ವೃತಿ—(ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವರ್ತತೇ ಅತ್ರ ಇತಿ ವರ್ತಿಃ ಗೃಹಮ್, (ಮನೆ).

ತ್ಯನೇ—ಆತ್ಯನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಮಂತ್ರೇಷ್ವಾಚ್ಯಾದೇರಾತ್ಯನಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಸಾರಃ ||

ಮಾ॒ ನಾಂ॑ ವೃ॒ಕೋ॑ ಮಾ॒ ವೃ॒ಕೀ॑ರಾ ದ॒ಧ॒ರ್ಷಿ॒ನ್ಮಾ॑ ಪರಿ॒ ವ॒ಕ್ತ॒ವ॒ಮು॒ತ ಮಾ॑ತಿ॒ ಧ॒ಕ್ತಂ॑ |
ಅ॒ಯಂ॑ ನಾಂ॒ ಭಾಗೋ॑ ನಿ॒ಹಿತ॑ ಇ॒ಯಂ॑ ಗೀ॒ರ್ದಸ್ರಾ॑ವಿ॒ಮೇ॑ ನಾಂ॒ ನಿ॒ಧಯೋ॑
ಮ॒ಧೂ॒ನಾಂ॑ || ೪ ||

|| ಸದಪಾರಃ ||

ಮಾ | ನಾಂ | ವೃಕಃ | ಮಾ | ವೃಕೀಃ | ಅ | ದಧರ್ಷೀತ್ | ಮಾ | ಪರಿ | ವಕ್ತವಂ | ಉತ | ಮಾ |
ಅತಿ | ಧಕ್ತಂ |

ಅಯಂ | ನಾಂ | ಭಾಗಃ | ನಿಹಿತಃ | ಇಯಂ | ಗೀಃ | ದಸ್ರಾ | ಇಮೇ | ನಾಂ | ನಿಧಯಃ
ಮಧೂನಾಂ || ೪ ||

! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ |

ಹೇ ದಸ್ರಿ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವಶ್ಚಿನೌ ನಾಂ ಯುವಯೋರನುಗೃಹಾದಿತಿ ಶೇಷಃ | ವೃಕೋ ಹಿಂಸಕೋಽರಣ್ಯಶ್ಚಾದಿಮಾ ದಧರ್ಷೀನ್ಮಾಂ | ತಥಾ ವೃಕೀವ್ಯಕ್ತೋ ಹಿಂಸಕಾ ಅನ್ಯಾ ಅಪಿ ಮಾ ದಧರ್ಷೀತ್ || ವಚನವ್ಯತ್ಯಯಃ || ಧರ್ಷಣಂ ಮಾ ಕಾಷುಃ | ಯುವಾನೇವ ನಾ ಮಾ ದಧರ್ಷೀದಿತಿ ಯೋಜ್ಯಂ | ತಥಾ ಯುವಾಂ ಮಾ ಪರಿ ವಕ್ತವಂ | ಪರಿತೋ ಮಾ ವರ್ಜಯತಂ ಮಾಂ | ಉಪಾಪಿ ಚ ಮಾತಿ ಧಕ್ತಂ | ಅಸ್ಮಾನತಿಕ್ರಮ್ಯಾನ್ಯಸ್ತೈ ಮಾ ದತ್ತಂ | ಕಿಮರ್ಥಮೇವಮಿತಿ ಉಚ್ಯತೇ | ನಾಂ ಯುವಯೋರರ್ಥಾಯಾಂ ಭಾಗೋ ಭಜನೀಯೋ ಹವಿರಂತೋ ನಿಹಿತಃ | ತಥೇಯಂ ಚ ಗೀಃ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಗಪಿ ನಿಹಿತೇತಿ ಶೇಷಃ | ಹೇ ದಸ್ರಾವಶ್ಚಿನೌ ನಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಮಿಮ ಇಮಾನಿ ಮಧೂನಾಂ ಸೋಮರಸಾನಾಂ ನಿಧಯೋ ನಿಧಾನಾನಿ ಸ್ಥಾಪಿತಾನಿ ||

! ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

(ಹೇ) ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರ (ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ವ್ಯಕ್ತಿ—(ಹಿಂಸಕರವಾದ) ತೋಳವು | ಮಾ ಅ ದಧರ್ಷೀತ್—(ನನ್ನನ್ನು) ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ | ವ್ಯಕ್ತೀಃ—ಹೆಣ್ಣು ತೋಳವೆಂದಲಾದುವುಗಳೂ | ಮಾ (ದಧರ್ಷೀತ್—ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ) ಮಾ ಪರಿ ವಕ್ತ್ರಂ—ನನ್ನ ಕೈ ಬಿಡಬೇಡಿ | ಉತ—ಮತ್ತು | ಮಾ ಅತಿ ಧಕ್ತಂ- (ನಮ್ಮನ್ನು) ಬಿಟ್ಟು (ಬೇರೆಯವರಿಗೆ) ದಾನಮಾಡಬೇಡಿ (ಅಥವಾ) ಬೇರೆಯವರಿಗೆ (ನಮ್ಮನ್ನು) ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರ | ಅಯಂ ಭಾಗಃ—ಈ ಹವಿರ್ಭಾಗವು | ನಿಹಿತಃ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | (ತಥಾ—ಹಾಗೆಯೇ) | ಇಯಂ ಗೀಃ (ಚಿ)—ಈ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾಕ್ಯ ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ | ವಾಂ—ನಿಮಗೋಸ್ಕರ | ಇಮೇ—ಈ | ಮಧೂನಾಂ—ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಸೋಮರಸಗಳ | ನಿಧಯಃ—ನಿಧಿಸ್ಥಾನೀಯಗಳಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳು | (ನಿಹಿತಃ—ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ).

! ಭಾವಾರ್ಥ |

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ನನ್ನನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನುವೂ ಹಿಂಸಿಸದಿರಲಿ ; ನೀವೂ ನನ್ನನ್ನು ಕೈ ಬಿಡಬೇಡಿ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯಾರಿಗಾದರೂ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಡಿ, ನಿಮ್ಮ ಹವಿರ್ಭಾಗವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಈ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಉದ್ದಿಶಿಸಿದುದು, ಮಧುಸದೃಶವಾದ ಈ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿಮಗಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

English Translation

Let not the wolf, let not the she-wolf, harm me, safe (in your protection), obandon me not, nor deliver me (to another). This your share of the offering is prepared, this prayer, Dasras, (is addressed) to you, these treasures of Soma juice are for you.

! ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು |

ವ್ಯಕ್ತದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ತೋಳನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಹಿಂದೆ ತೋಳನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವರ್ತಿಕೆಯೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ತೋಳನ ಬಾಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೨-೯ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಪಶ್ಚಾದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಈ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಯು ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ವ್ಯಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟುಗಿಲ್ಲಾ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಯೆಂದು ರೂಢವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಸುಪಾರ್ಥ ಏತ ಅಸತೇ ಮಧ್ಯ ಆರೋಧನೇ ದಿವಃ |

ತೇ ಸೇಧಂತಿ ಪಥೋ ವ್ಯಕ್ತಂ ತರಂತಂ ಯಹ್ನತೀರವೋ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಸೀ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೧)

ಎಂಬಲ್ಲಿ “ಮನೋಹರವಾದ ಪತನವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ತ್ರಿಶನನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಬರುತ್ತಿರುವ ತೋಳನನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ” ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವಿಯೆಂದು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ,

“ಕೂಪಪತನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ತ್ರಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಏನಂ ಭಕ್ಷಯಿತುಂ ಕಶ್ಚಿದರಣ್ಯಶ್ಚಾ ಮಹತೀಂ ನದೀಂ ತಿತಿಷ್ಠುಃ ಅಜಗಮು | ಸ ಚ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮೀನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಯಮವಸರೋ ನ ಭವತೀತಿ ನಿವವೃತೇ | ಅತೋ ರಶ್ಮಯೋ ವ್ಯಕಂ ನಿಷೇಧಂತೀತ್ಯುಚ್ಯತೇ ||

ತ್ರಿತನು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ವ್ಯಕವು ಮಹತ್ತಾದ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಾಗ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಈಗ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂತಿರುಗಿತು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ವ್ಯಕವನ್ನು ತಡೆದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ ಅನಂತರ,

“ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು—ಅಪ ಇತ್ಯಂತರಿಕ್ಷನಾಮ | ಯಹ್ನತೀರಪೋ ಮಹದಂತರಿಕ್ಷಂ ಪಥಃ ಪಥಾ ದ್ವಾಪರಶ್ಯಾತ್ಮನಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ತರಂತಂ ವ್ಯಕಂ ಚಂದ್ರಮಸಂ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ ನಿಷೇಧಂತಿ | ಅದನಿ ಹಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ನಿರುದ್ಯಕ್ಷಂದ್ರಮಾ ನಿಷ್ಪಭೋ ದ್ಯುತೇ | ಅತೋ ನಿಷ್ಪಥಂ ಕುರ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಯಾಸ್ಯರ ಮತದಂತೆ ಅಪಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವೆಂದೂ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾದರೆ, ಆಗ ಅಹಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶವು ಮಹತ್ತಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರವಾಗದಂತೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ತಡೆಯುತ್ತವೆಯೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಎರಡರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು,

ಅರುಣೋ ಮಾಸಕ್ಯದ್ಯುಕಃ ಪಥಾ ಯಂತಂ ದದರ್ಶ ಹಿ |
ಉಜ್ಜಿಹೀತೇ ನಿಜಾಯಾ ತಷ್ಟೇವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಮಯೀ ವಿತ್ತಂ ಮೇ ಅಸ್ಯ ರೋದಿಸೇ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೫-೧೮)

ಎಂಬಲ್ಲಿ, “ಒಂದು ಸಲ ನಾನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೋಳನು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟಿತು ಅನಂತರ ಅದು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ತಿನ್ನಲಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆ ತೋಳನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ನನ್ನನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿತು” ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು, ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ,

ವ್ಯಕಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಭವತಿ | ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋವಾ ವಿಕ್ರತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ ವಿಕ್ರಾಂತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋ ವಾ |
(ನಿ. ೫-೨೦)

ವ್ಯಕನೆಂದರೆ ಚಂದ್ರನೆಂದರ್ಥ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದರಿಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಸ್ಫೂಟನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಳನೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ | ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡು

ವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಲ್ಲದೇ, ಈ ಪದವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದೆ ಅದಿತ್ಯೋಽಸಿ ವ್ಯಕ ಉಚ್ಯತೇ ಯದಾ ವೃಣಿಕ್ತೇ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು,

ಅಜೋಹವೀದಿತ್ತಿನಾ ವರ್ತಿಕಾ ನಾಮಾಸ್ತೋ ಯಶ್ಚೀಮಮುಂಚತಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ, ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದರ್ಥ.

ಶ್ವಾಸಿ ವ್ಯಕ ಉಚ್ಯತೇ ವಿಳರ್ತನಾತ್ | ಕಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಅರಣ್ಯಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ಕಾಡುನಾಯಿಗೂ (ತೋಳನಿಗೂ) ವ್ಯಕವೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂದು,

ವ್ಯಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ನಾರಣ ಉರಾಮಥಿರಾ ವಯುನೇಷು ಭೂಷತಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೬೬-೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ತಸ್ಯರ (ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು) ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು, “ ಅಜೋಹವೀದಿತ್ತಿನಾ ” ಎಂಬ ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬) ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

**ವರ್ತತೇ ಪ್ರತಿವಿವನವಾರ್ತತೇ ಇತಿ ವರ್ತಿಕಾ ಉಷಾಃ | ವ್ಯಕ ಇತಿ ವಿವೃತಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಃ
ಸೂರ್ಯಃ ಉಚ್ಯತೇ | ತೇನ ಗೃಸ್ತಾ ಸತೀ ಸಾ ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯುನಾಂ ಅಜೋಹವೀತ್
ಅಹ್ಯಯತ್ ಯದಾ ಖಲು ಯುನಾಂ ವ್ಯಕಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಅಸ್ಯಃ ಅಸ್ಯಸ್ಯಾ ನೀಯಾನ್ಮಂ-
ಡಲಾತ್ ಅಮುಂಚತಂ ಅನೋಚಯತಂ | ಸೂರ್ಯೇಣ ಏಕೀಭೂತಾಮುಷಸಂ ಪೃಥಕ್ಕೃತ್ಯ
ಉದಯಾತ್ಸೂರ್ಯಂ ರಾತ್ರೇರಪರಭಾಗೇ ಸ್ಥಾಪಿತವಂತಾವಿತ್ಯರ್ಥಃ ||**

ಎಂದರೆ, ವರ್ತಿಕೆಯೆಂದರೆ ಉಷಸ್ಸೆಂದೂ, ವ್ಯಕವೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರ ವ್ಯಾಕೃತವನ್ನು ದಹರಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೧) ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದೆ. (ಮು ಸಂ. ೧-೧೧೭-೧೬) ಅಲ್ಲದೆ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥದ ವಾಹನವಾದ ರಾಸಭವೇ ವ್ಯಕರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಋಷಿಪುತ್ರನು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಂದೆಯಿಂದ ಶಪಿತನಾದ ಕಥೆಯನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ವ್ಯಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರಣ್ಯಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ತೋಳನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ವ್ಯಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯಕೀಃ—ವ್ಯಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. ಸ್ವವ್ಯಭೂತುಸಿಮುಸಿಭ್ಯಃ ಕಕ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾತೇರಸ್ತ್ರೀ ವಿಷಯಾದೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೬೩)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಡೀಸ್. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ.

ದಧರ್ಷೀತ್—ಜಾಧೃಷಾ ಸ್ರಾಗ್ಲೈಃ ಧಾತು. ಮಾಜಿ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೫) ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಲುಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೃಕೀಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃವಾಗುವಾಗ ಏಕವಚನವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬಂದಿದೆ.

ವಕ್ರ್ತಮ್—ವೃಜೇ ವರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಥಸ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನಾದೀಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ. ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಯ ಬಂದಾಗ ಖರಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕ್ರ್ತ ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಕ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವರ್ಣವಿಕಾರ ಬಂದಿದೆ. ತಿಬಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಹಿತಃ—ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹಿ ಆದೀಶ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ನಿ) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಧಯಃ—ನಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಉಪಸರ್ಗೇ ಘೋಃ ಕಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ಯುನಾಂ ಗೋತಮಃ ಪುರುಮಿಾಳ್ಡೀ ಅತ್ರಿದ್ರಸ್ರಾ ಹವತೇವಸೇ ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |

ದಿಶಂ ನ ದಿಷ್ಟಾನ್ಯುಜೂಯೇವ ಯಂತಾ ಮೇ ಹವಂ ನಾಸತ್ಯೋಷ ಯಾತಂ ||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಾಂ | ಗೋತಮಃ | ಪುರುಮಿಾಳ್ಡೀ | ಅತ್ರೀಃ | ದ್ರಸ್ರಾ | ಹವತೇ | ಅವಸೇ | ಹವಿಷ್ಠಾನ್ |

ದಿಶಂ | ನ | ದಿಷ್ಟಾನ್ | ಯುಜುಯಾಷವ | ಯಂತಾ | ಆ | ಮೇ | ಹವಂ | ನಾಸತ್ಯಾಃ | ಉಷ | ಯಾತಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದಸ್ರಾ ದಸ್ರಾವಶ್ನಿನೌ ಯುವಾಂ ಗೋತಮಶ್ಚ ಪುರುಮಿಾಳ್ವಶ್ಚಾತ್ರಿಶ್ಚ ಮಹರ್ಷಯಶ್ಚ ಏತೇಷ್ಟೇಶ್ಯಕೋ ಹವಿಷ್ಣಾನ್ ಸನ್ನವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ಯುಷ್ಮತ್ತರ್ಪಣಾಯ ವಾ ಹವತೇ | ಅತ್ವಯತಿ | ಏವಮಹಮಸ್ಯಾಹ್ವಯಾಮಿ | ಫಲಸಾಧನಾಹ್ಯಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಯಂತೋಪಗಂತೋಪಗಂತುಕಾಮು ಋಜೂಯೇವ || ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ ಆಕಾರಃ || ಋಜುಗಾಮಿನಂ ಮಾರ್ಗಜ್ಞಂ ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನ ಗಂತವ್ಯಾ ಮುಭಯಶಾಂ ದಿಶಂ ಪ್ರತಿ ಯಥಾ ತಥಾ ನಾಮಸಿ | ಯಥಾಧ್ಯಗಾಮಿಾ ಸ್ವಗಂತವ್ಯಸ್ಯ ಶೀಘ್ರ- ಗಮನಾಯ ಮಾರ್ಗಜ್ಞ ಮೃಜುಗಾಮಿನಮಾಹ್ವಯತಿ ತದ್ವತ್ | ಯದ್ವಾ | ಋಜೂಯೇವ | ಇವಶಬ್ದ ಏವಾರ್ಥೇ | ಗಂತಾ ಋಜುನೈವ ಮಾರ್ಗೇಣೇಷ್ಟಾಂ ದಿಶಮಿವ ತಥಾ ಯುಷ್ಮತ್ತೀಣನೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಸ್ವಾಭಿಮತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ನಿನೌ ಮೇ ಮಮ ಹವಮಾಹ್ಯಾನಮಾಲಕ್ಷ್ಯೋಪ ಯಾತಂ ಉಪಗಚ್ಛತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

(ಹೇ) ದಸ್ರಾ—ಎಲೈ ದರ್ಶನೀಯರಾದ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು | ಗೋ- ತಮಃ—ಗೋತಮನು | ಪುರುಮಿಾಳ್ವಃ—ಪುರುಮೀಳ್ವನು ಮತ್ತು | ಅತ್ರಿಃ (ಚ)—ಅತ್ರಿಯೆಂಬ ಮೂವರು ಮಹರ್ಷಿ ಗಳು (ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ) | ಹವಿಷ್ಣಾನ್—ಹವಿರಾದಿವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ | ಅವಸೇ—ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ (ನಿಮ್ಮ ತೃಪ್ತಿ ಗೋಸ್ಕರ) | ಹವತೇ—ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅದರಂತೆಯೇ) | ಯಂತಾ—ದಾರಿಹೋಕನು | ಋಜೂಯಾ ಇವ— ಋಜುಗಾಮಿಯನ್ನು (ಮಾರ್ಗಜ್ಞನನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು) | ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನ—ಅಭಿಮತವಾದ ಮಾರ್ಗ ವನ್ನು (ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ) | [ಅಥವಾ ಋಜೂಯಾ ಇವ—ನೇರವಾದ (ಋಜುವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ | ದಿಷ್ಟಾಂ ದಿಶಂ ನ—ಅಭಿಮತವಾದ ದಿಕ್ಕನ್ನು (ಸೇರುವಂತೆ)] (ನಾನೂ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಅಭಿಮತವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯು ತ್ತೇನೆ) | ಹೇ ನಾಸತ್ಯಾ—ಎಲೈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಮೇ—ನನ್ನ | ಹವಂ—ಆಹ್ವಾನವನ್ನು (ಲಾಲಿಸಿ) | ಉಪ ಯಾತಂ—(ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ) ಆಗಮಿಸಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದಸ್ರರೇ, ಹಿಂದೆ ಗೋತಮ, ಪುರುಮಿಾಳ್ವ, ಅತ್ರಿ ಎಂಬ ಮೂವರು ಮಹರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಹವಿರಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ನಾನೂ ಅಭಿಮತಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ (ದಾರಿಹೋಕನು ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ) ದಾರಿಹೋಕನು ಉದ್ದಿಪ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಆ ಮಹರ್ಷಿಗಳಂತೆ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇನೆ, ನೀವೂ ನನ್ನ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ನಮ್ಮ ಯಾಗ ಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ.

English Translation.

Gotama, Purumilha, Atri (each) offering oblations, invokes you for his protection, like unto a way-farer, who (makes for his intended direction) by a straight (path), do you Dasras, come (direct) to my invocation.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳೆ, ಅತ್ತಿ ಮತ್ತು ಗೋತಮ ಈ ಮೂವರೂ ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಅವರಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಇವರಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳನೆಂಬುವನು ಪ್ರಾಚೀನನಾದ ಮುಷಿಯೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರಾಜನೆಂದು ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಥೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನ ವಿಷಯದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ, ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಿಗೂ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಕಾರರು ಹೇಳಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಜರ್ಷಿರಭವದ್ವಾಭ್ಯೋ ರಥವೀತಿರಿತಿ ಶ್ರುತಃ | ಸ ಯಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋ ರಾಜಾತ್ರಿಮಭಿಗಮ್ಯ ಪ್ರಸಾದ್ಯ ಚಿ || ಆತ್ಮಾನಂ ಕಾರ್ಯಮರ್ಥಂ ಚಿ ಪ್ಯಾಪಯನ್ ಪ್ರಾಂಜಲಃ ಸ್ಥಿತಃ | ಅವ್ಯಣೇ- ತರ್ಷಿವಮಾತ್ರೇಯಮಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾಯಾರ್ಚನಾನಸಂ || ಸ ಸಪುತ್ರೋಽಭ್ಯಗಚ್ಚತ್ತಂ ರಾಜಾನಂ ಯಜ್ಞ ಸಿದ್ಧಯೇ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಶ್ಚಾತ್ರಿಪುತ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಖಲ್ವರ್ಚನಾನಸಃ || ಸಾಂಗೋಪಾಂ- ಗಾನ್ ಸರ್ವವೇದಾನ್ ಯಃ ಪಿತೃಧ್ಯಾಪಿತೋ ಮುದಾ | ಅರ್ಚನಾನಾಃ ಸಪುತ್ರೋಽಥ ಗತ್ವಾ ನೈವಮಯಾಜಯಿತ್ || ಯಜ್ಞೇ ಚಿ ವಿತತೇಽಪಶ್ಯದ್ರಾಜಪುತ್ರೀಂ ಯತಸ್ತಿನೀಂ | ಸ್ತುಷಾ ಮೇ ರಾಜಪುತ್ರೀ ಸ್ಯಾದಿತಿ ತಸ್ಯ ಮನೋಽಭವತ್ || ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ಚಿ ತಸ್ಯಾಂ ವ್ಯ ಸಕ್ತಮಾಸೀತ್ತದಾ ಮನಃ | ಸಂಯುಜ್ಯಸ್ಯ ಮಯಾ ರಾಜಸ್ವಿತಿ ಯಾಜ್ಯಂ ಚಿ ಸೋಽಬ್ರವೀತ್ || ಕಿಂ ತೇ ಮತಮದುಂ ಕನ್ಯಾಂ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ದದಾಮಿ ಹಿ | ಅತ್ತಿಪುತ್ರೋಽದರ್ಬಲೋ ಹಿ ಜಾಮಾತಾ ತ್ವಾವಯೋರಿತಿ || ರಾಜಾನಮಬ್ರವೀತ್ಸಾಪಿ ನೈವರ್ಷಿ ಕುಲಜಾ ಹ್ಯಹಂ | ನಾನ್ಯ- ಸಿನೌತು ಜಾಮಾತಾ ನೈವ ಮಂತ್ರಾನ್ ಹಿ ದೃಷ್ಟವಾನ್ || ಋಷಯೇ ದೀಯಂತಾಂ ಕನ್ಯಾ ವೇದಸ್ಯಾಂಬಾ ಭವೇತ್ತಥಾ ಋಷಿರ್ಮಂತ್ರದೈಶಂ ವೇದಪಿತರಂ ಮನ್ಯತೇ ಯತಃ || ಪ್ರತ್ಯಾ ಚಿಷ್ಟೇ ಸ ತಂ ರಾಜಾ ಸಹ ಸಂಮಂತ್ರೈ ಭಾರ್ಯಯಾ | ಅನ್ಯಸಿರ್ನೈವ ಜಾಮಾತಾ ಕಕ್ತಿ ದ್ವೈವಿತುಮರ್ಹತಿ || ಪ್ರತ್ಯಾಪ್ಯಾ ತು ಋಷಿಸ್ತೇ ನೈವತ್ತೇ ಯಜ್ಞೇ ನೈವರ್ತತ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ತು ಕನ್ಯಾಯಾ ಮನೋ ನೈವ ನೈವರ್ತತ || ತತಸ್ತೌ ತು ನಿವರ್ತೇಶಾಂ ಉಭಾವೇನಾಭಿಜಗ್ಮತಃ | ಶಶೀಯಸೀಂ ತರಂತಂ ಚಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ಳಂ ಚಿ ಸಾರ್ಥಿವಂ || ತರಂತ ಪುರುಮೀಳ್ಳಾ ತು ರಾಜಾನೌ ವೈದ- ದಶ್ಶ್ಯಸೀ | ತಾಭ್ಯಾಂ ತೌ ಚಿಕ್ರತುಃ ಪೂಜಾಂ ಋಷಿಭ್ಯಾಂ ನೈವತೀ ಸ್ವಯಂ || ಋಷಿಪು- ತ್ರಂ ಮಹಿಷ್ಯಾಶ್ಚ ದರ್ಶಯಾಮಾಸ ತಂ ನೈವಃ | ಅಜಾವಿಕಂ ಗವಾಶ್ವಂ ಚಿ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ಶಶೀಯಸೀ || ಅತ್ತಿಂ ಯಜ್ಯಾರ್ಚಿತೌ ಗತ್ವಾ ಪಿತಾಪುತ್ರೌ ಸ್ವಮಾಶ್ರಮಂ | ಅಭ್ಯವಾದಯತಾ- ಮತ್ತಿಂ ಮಹರ್ಷಿಂ ದೀಪ್ತತೇಜಸಂ || ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಸ್ಯ ಮನಸ್ಯಾಸೀನ್ಮಂತ್ರಸ್ಯಾದರ್ಶನಾದಹಂ | ನ ಲಬ್ಧವಾನಹಂ ಕನ್ಯಾಂ ಹಂತ ಸರ್ವಾಂಗಲೋಭನಾಂ || ಅಪ್ಯಹಂ ಮಂತ್ರದರ್ಶೀ ಸ್ಯಾಂ ಭವೇದ್ಧರ್ಷೋ ಮಹಾನ್ಮಮ | ಇತ್ಯರಣ್ಯೇ ಚಿಂತಯತಃ ಪ್ರಾದುರಾಸೀನ್ಮರುದ್ಧಣಃ || ದದರ್ಶ ಸಂಸ್ಥಿತಾನ್ವಾಶ್ವೇ ತುಲ್ಯರೂಪಾನಿವಾತ್ಮನಃ | ಸಮಾನವಯಸ್ಕೈವ ಮರುತೋ ರೂಕ್ಮ- ವಕ್ಷಸಃ || ತಾಂಸ್ತುಲ್ಯವಯಸೋ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಾನೈರುಷವಿಗ್ರಹಾನ್ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವೋ

ನಿಸ್ತೀತೋಽಪ್ಯಚ್ಛತ್ಕೇಷೈತಿ ಮರುತಸ್ತದಾ || ತತಸ್ತು ಮರುತೋ ದೇವಾನಾ ರುದ್ರಸೂನೂನ-
ಬುದ್ಧತ | ಯ ಈಂ ವಹಂತ ಇತ್ಯಾಭಿಬುಧ್ವಾ ತುಷ್ಪಾವ ಶಾಂಸ್ತೇಫಾ || ಅತಿಕ್ರಮಂ ಹಿ ತಂ
ಮೇನೇ ಋಷಿರ್ವಿಪುಲಮಾತ್ಮನಃ... .. || ರಥವೀತೇರ್ದುರ್ಹಿತರಂ ಆಗಚ್ಛನ್ನನಸಾ ತದಾ |
ಸ ಸದ್ವ ಋಷಿರಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯನ್ ರಥವೀತಯೇ || .... ಆದಾಯ ಕನ್ಯಾಂ ಶಾಂ
ದಾರ್ಭ್ಯ ಉಪಯೇಯಾರ್ಚನಾನಸಂ | ಸಾದೌ ತಸ್ಯೋಪಸಂಗೃಹ್ಯ ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಪ್ರಹ್ನಃ ಕೃತಾಂ-
ಜಲಃ || ರಥವೀತಿರಹಂ ದಾರ್ಭ್ಯ ಇತಿ ನಾಮ ಶಶಂಶ ಚ | ಮಯಾ ಸಂಗತಮಿಚ್ಛಂತಂ ತ್ವಾಂ
ಸೃತ್ಯಾಚಿಕ್ಷಿ ಯತ್ಪುರಾ || ತತ್ ಕ್ಷಮಸ್ವ ನಮಸ್ತೇಽಸ್ತು ಮಾ ಚ ಮೇ ಭಗವನ್ಸ್ವರೂಢಃ
ಋಷೇಃ ಪುತ್ರಃ ಸ್ವಯಮ್ನುಷಿಃ ಸಿತಾಸಿ ಭಗವನ್ಸ್ವಯೇಃ || ಹಂತ ಪ್ರತ್ರಿಗೃಹಾಣೇಮಾಂ
ಸ್ತುಷಾಮಿತ್ಯೇವಮಬ್ರವೀತ್ | ಸಾದಾರ್ಭ್ಯಮಧುಪರ್ಕೈಶ್ಚ ಪೂಜಯಿತ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ನೃಪಃ ||
ಶುಕ್ಲಮೃಶಶಂತ ದತ್ತಾ ಅನುಜಜ್ಞೇ ಗೃಹಾನ್ವತಿ | ಶಶೀಯಸೀಂ ತರಂತಂ ಚ ಪುರುಮಿಾಳ್ಲಂ
ಚ ಸಾರ್ಥಿವಂ || ಷಡ್ವಿಃ ಸನದಿತಿ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಜಗಾಮರ್ಷಿರಸಿ ಕ್ಷಯಂ ||

(ಬೃ. ದೇ ೫-೫೦ ರಿಂದ ೮೦)

ರಥವೀತಿದಾರ್ಭ್ಯನೆಂಬ ರಾಜರ್ಷಿಯು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಅತಿಮುಷಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ
ಆತನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನ ಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಚನಾನಸನನ್ನು ತನ್ನ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಪೌರೋಹಿತೃವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ತನಗೆ
ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಅವನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾದ
ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೊಡನೆ ದೊರೆಯ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದನು, ಮತ್ತು ಯಜ್ಞವೂ ನೆರವೇರಿತು. ಯಾಗ
ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನಾನಸನು ದೊರೆಯ ಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗಿ, ಅವಳನ್ನು ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಿಗೆ
ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಾಶಿಸಿದನು ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೂ ಸಹ ಅವಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡನು. ಆಗ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ
ರಾಜನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಸೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು, ಅವನೂ ಸಹ ಆ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ, ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅನಂತರ
ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವಳ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಕೇಳಲು ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಅದಕ್ಕೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ.
ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಋಷಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಋಷಿ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಅನ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡಲು ತನ್ನ
ಸಮ್ಮತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವಳು ತಿಳಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು. ಆದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯೂ ಸಹ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ಉತ್ತರ
ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನಂತರ ಅವರು ತಮ್ಮ ಊರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು. ಆದರೆ, ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಮಾತ್ರ ರಾಜಕನ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ
ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾದನು. ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಶಶೀಯಸನನ್ನೂ, ತರಂತನನ್ನೂ ಮತ್ತು ರಾಜನಾದ
ಪುರುಮಿಾಳ್ಲನನ್ನೂ ಸಂಧಿಸಿದನು. ತರಂತ ಮತ್ತು ಪುರುಮಿಾಳ್ಲ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವಿದಿದಶ್ವನೆಂಬ ರಾಜನ
ಪುತ್ರನೂ ಸ್ವಯಂ ಮುಷಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಆಗಂತುಕರಾದ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರಿಗೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ
ಅವರನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಸಹ ಇವರನ್ನು ಗವಾಶ್ವಾದಾನಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ
ದರು. ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಮಾತ್ರ ತನಗೆ ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯು ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಕೊರಗುತ್ತಾ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿ
ದ್ದಾಗ ಮರುತ್ತಗಳ ಸಂಘವನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವರು ರುದ್ರಪುತ್ರನೂ, ದೈವಾಂಶರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು
ತಿಳಿದು ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕೇ ಷ್ವಾ ನರಃ (ಮ. ಸಂ ೫-೬-೧) ಎಂಬ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವಾದನು. ಇದನ್ನು
ತಿಳಿದು ದರ್ಭಿನ ಮಗನಾದ ರಥವೀತಿಯು ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ತಾನು ಹಿಂದೆ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು

ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದದ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಮತ್ತು ಈಗ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಋಷಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಪರಗ್ರಹಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೂ ಅವನ ತಂದೆಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲು, ಆಗ ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಾದಿಗಳ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕನ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನು ಪುರುಮಿಾಳ್ವಾದಿಗಳು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ವಂದಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ,

ಉತ ಮೇಽರಪದ್ಯುವತಿರ್ಮಮಂದುಷೀ ಪ್ರತಿ ಶ್ಯಾವಾಯ ವರ್ತನಿಂ |

ವಿ ರೋಹಿತಾ ಪುರುಮಿಾಳ್ವಾಯ ಯೇಮತುರ್ವಿಪ್ರಾಯ ದೀರ್ಘಯಶಸೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೫-೬೧-೯)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು ಪುರುಮಿಾಶ್ವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೩-೫) ಪುರುಮಿಾಶ್ವನು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇದೇ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಾಯಣರು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾದಿ ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರಾಕ್ಲಯಂ ಪುರಾವೃತ್ತಮಾಹುರಾಗಮಪಾರಗಾಃ | ಅರ್ಚನಾನಾಃ ಪುರಾತ್ರೇಯೋ ದಾಭ್ಯೇಣಿ ರಥವೀತಿನಾ || ಅರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾಯ ವೃತೋ ಯಜ್ಞೇ ವಿತತೇ ಹೃತ್ರ ಆಸ್ತಿತಃ | ರಥವೀತಿಸಂತಾಂ ಕನ್ಯಾಂ ದದರ್ಶ ಪಿತುರಂತಿಕೇ || ಯಯಾಚೇ ಸ್ಯಕುಮಾರಾಯ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಾಯ ಚ ತಾಂ ಸುತಾಂ | ಸ ಪ್ರದಾನಮನಾ ಭಾರ್ಯಾಮಪ್ಯಚ್ಚೈತ್ತಿಂ ಪ್ರಯಚ್ಛಿಸಿ || ಇತಿ ಪೃಷ್ಠಾ ಪುನಃ ಪ್ರಾಹ ಕಥಮಸ್ಮೈ ಪ್ರದಾಸ್ಯಸಿ | ಇತಃ ಪೂರ್ವಂ ಸುತಾ ದಪ್ತಾ ನಾಸೀದನ್ಯಷಯೇ ಕೃಚಿತ್ || ತತ್ರೈವೇತಿ ನಿಕ್ಷಿತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಾಚಿಷ್ಟಾರ್ಚನಾನಸಂ | ಶ್ಯಾವಾಶ್ವಃ ಸಂಸ್ಥಿತೇ ಯಜ್ಞೇ ತೇನ ರಾಜ್ಞಾ ನಿರಾಕೃತಃ || ತತ್ರೈಶ್ಯಾಶಾನಿತೋ ವಿಪ್ರಸ್ತಪಸ್ತೇಪೇ ಸುದಾರುಣಂ | ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರತಃ ಶಾಂತೋ ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಪರ್ಯಟನ್ ದ್ವಿಜಃ || ತರಂತಮುಹಿಸೀಂ ಸಾಧ್ವೀಂ ಬಿಭಿಕ್ಷೇದಸೌ ಶರೀಯಸೀಂ | ಸಾ ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯಾಂತಿಕೇ ಪತ್ಯುಃ ಪ್ರೋನಾ ಚಾಗತವಾನ್ಯಸಿಃ || ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ನೃಪತಿರ್ಭಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರತ್ಯಾಹ್ವನಂ ಪ್ರಪೂಜಯ | ಸಾನು-ಜ್ಞಾತಾ ಗವಾಂ ಯೂಥಂ ಪ್ರಾದಾದಾಭರಣಾನಿ ಚ || ತರಂತೋಽಸಿ ಪುನಸ್ತಸ್ಮೈ ಪ್ರಾದಾದ್ಧನಮಪೇಕ್ಷಿತಂ | ದಪ್ತಾ ಚ ಪುರುಮಿಾಳ್ವಸ್ಯ ಸ್ನಾನುಜಸ್ಯಾಂತಿಕೇ ಪ್ರತಿ || ಪ್ರೇರಯಾಮಾಸ ತಮೃಷಿಂ ಸೋಽಸಿ ತ್ವಾಂ ಮಾನಯಿಷ್ಯತಿ | ತಥೇತಿ ರಾಜ್ಞೋ ವಚನಂ ನಿಶಮ್ಯ ತದ್ಭಾರ್ಯಯಾ ದರ್ಶಿತಸರ್ವಮಾರ್ಗಃ || ಗಚ್ಛನ್ ಶನೈರಧರಪಥೇ ಮರುದ್ಧಣಾನ್ ಸಮಾನ-ರೂಪಾನ್ ಸ್ವದಿದ್ಯಕ್ಷಯಾಗತಾನ್ | ವಿಲೋಕ್ಯ ವಿಪ್ರಃ ಸಭಯಃ ಪ್ರಣಮ್ಯ ಕೃತಾಂಜಲಿಃ ಕಂಟಕಿತಾಂಗಸಂಭಃ || ತುಷ್ಟಾವ ಹೃಷ್ಟಾನ್ ಮರುತೋ ವಿಶಿಷ್ಟೈರಭೈರ್ವರ್ಚೋಭಿಃ ಪರಿತುಷ್ಟಚಿತ್ತಃ | ಸಂಪ್ರಾಪ್ಯ ಸರ್ವಂ ಸ್ಯಮನೀಷಿತಂ ತದಾ ಮರುದ್ಧಣೇಭ್ಯೋ ಮುದಿತಾ-ತ್ಮವದ್ಯಃ || ತದಾಭವದ್ಯಸಿಃ ಸೂಕ್ತದ್ರಷ್ಟಾ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನಾಮುಕಃ | ಶಶ್ಯಾತ್ಪುನರ್ಗೃಹಂ ಗತ್ವಾ ಭೂಯೋ ಲಭ್ವಾ ಗವಾಂ ಶತಂ || ದಾಭ್ಯೋಽ ಮಂತ್ರದೃಶೇ ರಾಜ್ಞಾ ಚೋದಿತಃ

ಸ್ತಸುತಾಂ ದದಾ | ಪುರುಮಿಾಳ್ತ ಸ್ತರಂತಕ್ಷ ತದ್ಭಾರ್ಯಾ ಚ ತೀತಿಯಸೀ || ದಾಭ್ಯೋಽ
ಯೋ ರಥವೀತ್ಯಾಃ ಸಸ್ತ ಯೇ ಮರುತಾಂ ಗಣಾಃ | ತೇ ತಸ್ಮೈ ಯದ್ವಿದುಸ್ತುಷ್ಪಾಸ್ತ-
ತ್ಯೇಷೈತ್ಯತ್ರ ವರ್ಣತೇ ||

(ಇನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೬೧ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಭಾಷ್ಯದ ಪೀಠಿಕೆ)

ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಥಾವಿವರಣೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಶ್ಯಾವಾಶ್ವನೂ ತರಂತನ ಸತ್ತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಗೆ ಹೋದನೆಂಬುದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ.

Max Muller ಎಂಬ ಪಂಡಿತನು ತನ್ನಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಮುಗ್ಧೀದದ ಇ ನೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ (Vol. V. p. XXXIII) ತಾಂಡ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಳ್ತನ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ. (ಮ. ಸಂ ೫-೮-೩) ಉದಾಹೃತವಾದ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಸ್ತ ಮತ್ತು ಪುರುಷಂತಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ವಿದವಶ್ವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ತರಂತ ಮತ್ತು ಪುರುಮಿಾಳ್ತ ಎಂಬಿಬ್ಬರಿಗೆ ಪಾರಿತೋಷಿಕವನ್ನು ಕೊಡಲಿಚ್ಛಿಸುವರು. ಆಗ ಈ ಸಹೋದರರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತಮಗೆ ಸದ್ಯಃ ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ತಾವು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಚಿಂತಿಸಿ ಧ್ಯಸ್ತನನ್ನೂ ಪುರುಷಂತಿಯನ್ನೂ ಸ್ತುತಿಸುವ ಒಂದು ಸೂಕ್ತವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಅವರಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಬಹುಮಾನಕ್ಕೆ ತಾವು ಅರ್ಹರೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬೃಹದ್ದೇವತೋಕ್ತವಾದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಮಿಾಳ್ತನು ಒಬ್ಬಮಾನಕ್ಕೆ ದಾತನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಆದುದರಿಂದ ಸಾಯಣರು ತಮ್ಮ ಮ. ಸಂ ೯-೫೮-೩ ನೇ ಮುಕ್ತನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಪುರುಮಿಾಳ್ತನು ವೈದದತ್ತಿಯಲ್ಲನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾ Max Mullerನು ಈ ರೀತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಪುರುಮಿಾಳ್ತ is here (V 61. 9.) clearly the man from whom benefits are expected, and therefore could not be the same as ಪುರುಮಿಾಳ್ತ ವೈದದತ್ತಿ, mentioned by the commentator, who accepted gifts from ಧ್ಯಸ್ತ and ಪುರುಷಂತಿ. Nor can ತರಂತ ವೈದತ್ತಿ in the next verse be taken for a recipient, but only for a giver and therefore, most likely, a prince. The whole story, however, is by no means clear, and I doubt whether the commentator draw his information from any source except his own brain.

[Sacred Books of the East Vol. 32. p. 361].

“ ವಿದವಶ್ವನ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಪುರುಮಿಾಳ್ತ ಮತ್ತು ತರಂತರು ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರು. ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮಕ್ಕಳು ಗಳಲ್ಲಿ(ಮ.ಸಂ. ೫-೬೧-೯, ೧೦) ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಳ್ತ ಮತ್ತು ತರಂತರು ದಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಬೇರೆ ಮತ್ತು ಇವರೇ ಬೇರೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂತೂ ಇವರ ವಿಷಯವು ಅಷ್ಟು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸಿರುವ ಕಥೆಯು ಕೇವಲ ಸ್ವಕವೋಲಕಲ್ಪಿತವೇ ಆಗಿರಬೇಕು” ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.

ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮನು ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಇವನ ಕಥೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ಕದಾಚಿನ್ಮರುಭೂಮೌ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಃ ಗೋತಮಸ್ಯ ಋಷೇಃ ಸಮಾಪಂ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾದ್ಯಾನ್ಯಾಶ್ವಿನೌ ಸ್ತಾಪಯೇಶಾಂ | ಸ್ತಾಪಯ್ಯ ಚ ತಂ ಕೂಪಂ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಸೌಕರ್ಯಯ ಉಪರಿಮೂಲಮಧೋಬಿಲಮವಾ- ಸ್ಥಾಪಯತಾಮಿತಿ | ತದೇತದಾಹ |

ಪರಾವತಂ ನಾಸತ್ಯಾನುದೇಶಾಮುಚ್ಚಾ ಬುಧ್ಧಂ ಚಿಕ್ರಭುರ್ಜಿದ್ಭಾರಂ |

ಪ್ತರನ್ನಾಪೋ ನ ಸಾಯನಾಯ ರಾಯೇ ಸಹಸ್ರಾಯ ತ್ಯೈತೇ ಗೋತಮಸ್ಯ ||

(ಋ. ಸಂ ೧-೧೧೬-೯)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿ ದೇವತೆಗಳು ಗೋತಮನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಸಹಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ತೋತ್ರವಾದ ಗೋತಮನಿಗೆ ಅನುಕೂಲಪಡಿಸಲು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೂಪವನ್ನು ಅಗೆದು ಇವನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರಿಸಿ, ಇವನ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಗೋತಮನ ಮಹಿಮೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ

ಗೋತಮನು ರಹೂಗಣನ ಪುತ್ರನೆಂಬುದು ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಇವನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾ ಒಂದು ಇತಿಹಾಸ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೂ ಸಹ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ರಹೂಗಣಪುತ್ರೋ ಗೋತಮಃ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಯುಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಜಯಂ ಸ್ವಾರ್ಥಯಾಮಾಸೇತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ಪು- ರೋಹಿತತ್ವಂ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿರಾಮ್ನಾತಂ | ಗೋತಮೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇ- ಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀದಿತಿ |

(ಸಾ ಭಾ. ಋ. ಸಂ. ೧-೮೧-೩)

ಋ ಸಂ. ೧-೮೧ನೇ ಸೂಕ್ತದ ದ್ರಷ್ಟೃವೂ ರಹೂಗಣಪುತ್ರನೂ ಆದ ಗೋತಮನು ಕುರು ಮತ್ತು ಸ್ಯಂಜಯ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು ಆಗ ಆ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋತಮನು ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುವ ಈ (೧-೮೧) ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನ ನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಮತ್ತು ಗೋತಮನು ಕುರುಸ್ಯಂಜಯರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೋತಮೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ಎಂಬ ವಾಜಸನೇಯಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಈ ರಾಹೂಗಣ ಗೋತಮನು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಒಂದನೇ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೭೪೦ಂದ ೯೩ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳವರೆಗೆ ೨೦ ಸೂಕ್ತಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಇದೇ ರಾಹೂಗಣ ಗೋತಮನ

ವಿಷಯವನ್ನು ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವಿದೇಘೋಽಹ ಮಾಥವೋಽಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಂ ಮುಖೇ ಬಭಾರ ತಸ್ಯ . . ಮುಖೇಽಭೂಶ್ಚ
ನೇನೈ ಮುಖಾನ್ನಿಷ್ಟದ್ಯಾ ತೈ ತಸ್ಮಾತ್ತೇ ನ ಪ್ರತ್ಯಶ್ಚಾಪಮಿತಿ ||

(ಶ ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೧೦ ರಿಂದ ೧೮).

ವಿದೇಘವಾಧವನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಋಷಿಯಾದ ಗೋತಮ ರಾಹುಗಣನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಒಂದುಸಲ ವಿದೇಘವಾಧವನು ವೈಶ್ವಾನರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು, ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಗೋತಮನು ಅವನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಮಾಧವನು ತನ್ನ ಅಸ್ಥದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಬಿದ್ದುಬಿಡಬಹುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಆಗ ಗೋತಮನು **ವಿದೇಹೋತ್ರಂ ತ್ವಾ ಕವೇ ದ್ಯುಮಂತಂ** ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ (ಮ. ಸಂ. ೫-೨೬ ೩) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ರಾಜನು ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಪುನಃ ಗೋತಮನು, **ಉದಗ್ನೇ ಶುಚಿಯಸ್ತವ ಶುಕ್ರಾ ಭ್ರಾಜಂತ ಈರತೇ** (ಮ. ಸಂ ೮-೪೪-೧೭) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ರಾಜನು ಆದರಕ್ಕೂ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪುನಃ ಗೋತಮನು **ತಂ ತ್ವಾ ಘೃತಸ್ತವೀಮಹೇ** (ಮ. ಸಂ. ೫-೨೬-೨) ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು, ಆಗ ಘೃತಶಬ್ದವು ಉಚ್ಚರಿತವಾದೊಡನೆಯೇ ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವನನ್ನು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಧವನಿಗೆ ಸಾಫ್ಯವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ ಆಗ ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿದೇಘವಾಧವನು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆಗ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸುಡುತ್ತಾ ಬಂದನು. ಈ ರೀತಿ ಅಗ್ನಿಯು ದಹಿಸುತ್ತಾ ಮುಂದುವರಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಗೋತಮನೂ, ಮಾಧವನೂ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರು. ಅಗ್ನಿಯು ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬತ್ತವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಬ್ಬುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ **ಸದಾನೀರಾ** ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಶೋಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅದನ್ನು ದಹಿಸದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳು ಆ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲಿಲ್ಲ. ಈಚೆಗೆ **ಸದಾನೀರಾ** ನದಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ಸಹ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮುದಾಯದವರು ನೆಲಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿಯೂ, ಕೃಷ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆಯೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನಿಂದ ಅನುಗೃಹಿತವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರೂ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನಾ ಕ್ರಮಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ವಿದೇಘವಾಧವನು ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.— “ಈ ಸದಾನೀರಾನದಿಯು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸು” ಎಂದು ಅವನು ಡೇಳಿದನು. ಈಗಲೂ ಸಹ **ಕೋಸಲಕ್ಕೂ ವಿದೇಹಕ್ಕೂ** ಈ ಪ್ರದೇಶವೇ ಸೀಮಾಪ್ರದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆಗ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನು ಮಾಧವನನ್ನು ಕುರಿತು “ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿದಾಗ ನೀನೇಕೆ ಮಾತನಾಡಲಿಲ್ಲ”ವೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವನು “ಅಗ್ನಿ ವೈಶ್ವಾನರನು ನನ್ನ ಅಸ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ನಾನು ಬಾಯಿ ತೆರೆದರೆ ಅವನನ್ನೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೋ ಎಂಬ ಬೆದರಿಕೆಯಿಂದಲೂ ಹಾಗಿದ್ದನು” ಎಂದುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು ಎಂಬುದೇ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನ ಮತ್ತು ಮಾಧವನ ಐತಿಹ್ಯವನ್ನು

ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ವೈದಿಕ ಪಂಗಡದವರು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿದರು ಎಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕಕಾರರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರುತ್ತಾರೆ.

“ It was pointed out by Weber that this legend distinguishes three successive stages of the eastward migration of the Brahmanical Hindus. In the first place, the settlements of the Aryans had already been extended from the Panjab, where they were settled in the times of the Rig-Veda, as far as the Saraswathi. They thence pushed forward, led by Videha Mathava and Rahugana Gotama according to our legend, as far east as the river ಸದಾನೀರಾ, which, according to Sayana, is another name for the ಕರತೋಯಾ, which formed the eastern boundary of the Videhas.”

[S. B. E. Vol. XII. Satapatha Brahmana Vol. I. p. 104].

ಎಂದರೆ, ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೭-೫) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಗೋತಮನು ರಾಹುಗಣ ಗೋತಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, (ಪ್ರಾಯಃ ರಾಹುಗಣನೇ ಆಗಿರಬೇಕು), ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಇತಿಹಾಸ ಸಂದರ್ಭದ ವರ್ಣನೆಯಂತೆ, ಮುಕ್ತಂಹಿತಾ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಸಹ ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಆರ್ಯರ ವಿಸ್ತೃತಿಯು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ವಿದೇಭನಾದವನ ಮತ್ತು ಗೋತಮ ರಾಹುಗಣನ ಕಾಲದಿಂದೀಚೆಗೆ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯನ್ನೂ ದಾಟಿ ಸದಾನೀರಾ ಎಂಬ ನದಿಯವರೆಗೂ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೊಂಚ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸಹ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕರ ಮತವಾಗಿದೆ ಸದಾನೀರಾ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಕರತೋಯಾ ಎಂದೂ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಅತಿಶಯವಾದ ಐತಿಹ್ಯವುಳ್ಳ ಮಾಧವನಿಗೂ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದ ಗೋತಮನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವು ಇದರಂತೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪಲ್ಲಟಿದೆ.

ತಾಗ್ಂ ಹೈತಾಂ ಗೋತಮೋ ರಾಹುಗಣಃ | ವಿದಾಂಚಿಕಾರ ಸಾ ಹ ಜನಕಂ ವೈದೇಹಂ
ಪ್ರತ್ಯುತ್ಸಸಾದ ತಾಗ್ಂ ಹಾಜ್ಞೆಚ್ಚಿದ್ಧ್ವಾಹ್ಮಣೇಷ್ವನ್ನಿಯೇಷ ತಾಮು ಹ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯೋ
ವಿವೇದ ಸ ಹೋವಾಚಿ ಸಹಸ್ರಂ ಭೋ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯಾ ದದ್ಮೋ ಯಸ್ಮಿನ್ನಯಂ ತ್ವಯಿ
ಮಿತ್ರವಿಂದಾಮನ್ನವಿದಾಮೇತಿ ವಿಂದತೇ ಮಿತ್ರಗ್ಂ ರಾಷ್ಟ್ರಮಸ್ಯ ಭವತ್ಯಸ ಪುನರ್ಮೃತ್ಯುಂ
ಜಯತಿ ಸರ್ವಮಾಯುರೇತಿ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ||

(ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೧-೪-೩-೨೦)

ಇದೇ ರಾಹುಗಣಗೋತಮನು ಮಿತ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಾಜ್ಞ ಕಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದನು. ಈ ಮಿತ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವು ಜನಕವಿದೇಹನಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸಿತು ಅವನು ತನ್ನ ಸಭಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಈ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವರನು ಎಂದು ವೇದಾಂಗವನ್ನು ತಿಳಿದವರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶೋಧಿಸಿ ನೋಡಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಯುನಿಗೆ ಈ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಅವನಿಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು.

ಗೋತಮನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಮಿತ್ರವಿಂದಾ ಎಂಬ ಯಜ್ಞತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತು, ಇದರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ವಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು, ಯಜ್ಞವನ್ನಾಚರಿಸುವವರಿಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರವೆಲ್ಲಾ ಮಿತ್ರಪ್ರಾಯವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುವುದು ಮತ್ತು ಆತನು ಮೃತ್ಯುವನ್ನೂ ಜಯಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಸ್ತುತಿಯಿದೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಇದೇ ಗೋತಮನ ಮಹಿಮೆಯು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತವಾಗಿದೆ.

(ಬೃ. ಉ. ೨-೨-೪)

ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ (೧-೧೮೩-೫) ಸಿದ್ಧಿಷ್ಟವಾಗಿರುವ ಪುರುಮಿಾಳ್; ಗೋತಮ; ಮತ್ತು ಅತ್ತಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಗಳ ಪೈಕಿ ಅತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಸಿದೆ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೮೦-೪)

ಈ ಮೂರು ಮುಷಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಯಜ್ಞಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿ ಮುಜುಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವರು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಅತ್ತಿನೀದೀವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದಾರೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ದಸ್ಯಾ—ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿಸನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿಸತ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕವತೇ—ಆಮಂತ್ರಿಸಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್ (ಪಾ. ಸೂ ೮-೧ ೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪದವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಬಿಂಶ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಧಾತುವಿನ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ದಿಷ್ಯಾಮ್—ದಿಶ ಆತಿಸರ್ಜನೇ ಧಾತು. ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ ವೃತ್ತಭೃಷ್ಟ—(ಪಾ. ಸೂ ೮-೨-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ. ಅದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪೃತ್ಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಋಜುಯಾ ಇವ—ಋಜು ಯಾತಿ ಇತಿ ಋಜುಯಾ; ತಮ್. ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿಕಾರಣೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ. ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಂತಾ—ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಯಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇಷ್ಠಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಪ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಬಿಂಶ ಸಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅತಾರಿಷ್ಠ ತಮಸಸ್ಪಾರಮಸ್ಯ ಪ್ರತಿವಾಂ ಸ್ತೋಮೋ ಅಶ್ವಿನಾವಧಾಯಿ |

ಏಹ ಯಾತಂ ಪಥಿಭಿರ್ದೇವಯಾನ್ಯೈರ್ವಿದ್ಯಾಮೇಷಂ ವೃಜನಂ ಜೀರದಾನುಂ ||

| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅತಾರಿಷ್ಠ | ತಮಸಃ | ಸಾರಂ | ಅಸ್ಯ | ಪ್ರತಿ | ವಾಂ | ಸ್ತೋಮಃ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಅಧಾಯಿ |

ಅ | ಇಹ | ಯಾತಂ | ಪಥಿಭಿಃ | ದೇವಯಾನ್ಯೈಃ | ವಿದ್ಯಾಮಃ | ಇಷಂ | ವೃಜನಂ | ಜೀರದಾನುಂ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಾದಸ್ಯ ತಮಸಸ್ತಮನಹೇತೋಃ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪಸ್ಯ ದುಃಖಸ್ಯ ಸಾರಂ ಸರ್ಯಂತಭೂಮಿಮತಾರಿಷ್ಠ | ಉತ್ತೀರ್ಣಾಃ ಸ್ತಃ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ ವಾಂ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಮಃ ಸ್ತೋತ್ರಮಧಾಯಿ | ಅಕಾರೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುವಾಂ ದೇವಯಾನ್ಯೈರ್ದೇವಗಂತವ್ಯೈರ್ಮಾರ್ಗೈರಿಹಾಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞ ಆ ಯಾತಂ | ಅಗಚ್ಛತಂ | ಶಿಷ್ಯೋ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

(ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | (ಯುವಯೋಃ ಪ್ರಸಾದಾತ್—ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ | ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—ಶ್ರೇಯಃ ಪ್ರತಿ ಬಂಧರೂಪವಾದ) ಈ ದುಃಖರೂಪ ತಮಸ್ಸಿನ | ಸಾರಂ- ಮೇರಿಯನ್ನು | ಅತಾರಿಷ್ಠ—ದಾಟಿದೆನು | (ಹೇ) ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ ಪ್ರತಿ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ದೈಶಿಸಿ | ಸ್ತೋಮಃ—ಸ್ತುತಿಯೂ | ಅಧಾಯಿ—ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು | ದೇವಯಾನ್ಯೈಃ ಪಥಿಭಿಃ—ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ | ಇಹ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ | ಆ ಯಾತಂ—ಆಗಮಿಸಿ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವೃಜನಂ—ಬಲವನ್ನೂ | ಜೀರದಾನುಂ - ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನೂ | ವಿದ್ಯಾಮಃ—ಪಡೆಯೋಣ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಗ್ರಹದಿಂದ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಈ ದುಃಖರೂಪತಮಸ್ಸು ಉತ್ತೀರ್ಣವಾಯಿತು, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದೂ ಆಯಿತು, ದೇವಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿ, ನಮಗೆ ಆಹಾರ, ಬಲ, ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation.

(Through your aid), Aswins, we cross over this (limit of) darkness; to you this (our) hymn has been addressed; come hither by the paths traversed by the gods, that we may obtain food, and strength and long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಯಾನೈಃ ಪಥಿಭಿಃ—ದೇವಗಂತವೈವರ್ಗ್ಯಃ | ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಎಂದು ಭೌತಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ, ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪಾರಂಭಾಪಿಕ್ವವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಆದರೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ

ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ, ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಂದ ಪುರುಷನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ದೇಹವು ಭೃಷ್ಟವಾಗಿ ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಮರ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲವನ್ನು ಸುಭವಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವಯಾನ ಇನ್ನೊಂದು ಪಿತೃಯಾನ. ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಮಾರ್ಗ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಿತೃಗಳ ಮಾರ್ಗ. **ಸಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿತು ಸತ್ಯದಲ್ಲೇ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿರುವವರು ದೇವಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ.** ಇವರ ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನು ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅಹಸ್ಸನ್ನೂ, ಶುಕ್ಲ ಸಕ್ಷನನ್ನೂ, ಉತ್ತರಾಯಣವನ್ನೂ, ಸಂವತ್ಸರವನ್ನೂ, ಆದಿತ್ಯನನ್ನೂ, ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಅಮಾನವನಾದ ಪುರುಷನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ-

**ತೇ ಯ ಏವಮೇತದ್ವಿದುರೈಚಾಮಿಾ ಅರಣ್ಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಸತ್ಯಮುಪಾಸತೇ ತೇರರ್ಚಿರಭಿ-
ಸಂಭವಂತೈರ್ಚಿಪೋರ್ದಹರಹ್ನು ಆಪೂರ್ಯಮಾಣಸಕ್ಷಮಾಪೂರ್ಯಮಾಣಸಕ್ಷಾದ್ಯಾನ್ಮ-
ಣ್ಣಾಸಾನ್ಮದಜ್ಞಾದಿತ್ಯ ಏತಿ ಮಾಸೇಭ್ಯೋ ದೇವಲೋಕಂ ದೇವಲೋಕಾದಾದಿತ್ಯಮಾದಿತ್ಯಾ-
ದ್ವೈದ್ಯುತಂ ತಾನ್ವೈದ್ಯುತಾನ್ಪುರುಷೋ ಮಾನಸ ಏತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಾನ್ಮನುಯತಿ ತೇ
ತೇಷು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕೇಷು ಪರಾಃ ಪರಾವತೋ ವಸಂತಿ ತೇಷಾಃ ನ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಃ ||**

(ಬೃ. ಉ. ೬-೨-೧೫)

ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಿತೃಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಆ ಮಾರ್ಗದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ-

**ಅಥ ಯೇ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ ಲೋಕಾಣ್ಡುಯಂತಿ ತೇ ಧೂಮಮುಭಿಸಂಭವಂತಿ
ಧೂಮಾದ್ರಾತ್ರಂ ರಾತ್ರೇರತಕ್ಷೀಯಮಾಣಸಕ್ಷಮತಕ್ಷೀಯಮಾಣಸಕ್ಷಾದ್ಯಾನ್ಮಣ್ಣಾಸಾನ್ಮ-
ಕ್ಷಿಣಾದಿತ್ಯ ಏತಿ ಮಾಸೇಭ್ಯಃ ಪಿತೃಲೋಕಂ ಪಿತೃಲೋಕಾಚ್ಚಂದ್ರಂ ತೇ ಚಂದ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಮಂ
ಭವಂತಿ ತಾಂಸ್ತತ್ರ ದೇವಾ ಯಥಾ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಾಪ್ಯಾಯಂ.....ತೇ ಪೃಥಿವೀಂ
ಪ್ರಾಪ್ಯಾನ್ಮಂ ಭವಂತಿ ತೇ ಪುನಃ ಪುರುಷಾಗ್ನಿ ಹೂಯಂತೇ..... ಏವಮೇ-
ವಾನುಪರಿವರ್ತಂತೇ |**

.(ಬೃ. ಉ. ೬-೨-೧೬).

ಯಾರು ಕೇವಲ ಯಜ್ಞದಿಂದಲೂ ದಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಲೋಕವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಎಂದರೆ ಪಂಚಾಗ್ನಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿಯದೇ ಕೇವಲ ಸತ್ಯಮೃಗನಿರತರಾಗಿರುವರೋ ಅಂತಹವರು ಮರಣಾನಂತರ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ದೇಹವು ದಗ್ಧವಾದನಂತರ ಆತ್ಮನು ಧೂಮದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಅನಂತರ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ, ತನ್ನೂಲಕ ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ, ತದ್ವಾಸ್ತರಾ ದಕ್ಷಿಣಾಯನವನ್ನೂ ಅನಂತರ ಪಿತೃಲೋಕವನ್ನೂ ಕೊನೆಗೆ ಚಂದ್ರಲೋಕವನ್ನೂ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಅವರ ಚರಮಸ್ಥಾನವು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸತ್ಯಮೃಗಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ, ಪಿತೃಗಳೊಂದಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಕರ್ಮದ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಮುಗಿದೊಡನೆಯೇ ಪುನಃ ಅದೇ ಧೂಮಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರತಕ್ಕ ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪವು

ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬುಕ್ಲಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೇವಯಾನ ವದದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಭೌತಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಯೇ ಎಂಬುದು ಇದರಂತೆಯೇ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಪಿತೃಯಾನ ಲಬ್ಧಕ್ಕೂ ಸಹ ಯಾವ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಬುಕ್ಲಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನ ಎಂಬ ಪದವು ಒಟ್ಟು ಹದಿಮೂರು ಸಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ [೧ ೨೨-೨, ೧ ೧೩-೨, ೧ ೧೪-೩, ೧-೧೪೪-೩ ೪, ೩೩-೧, ೫, ೪೩-೩, ೭ ೩೮-೨ ೭, ೩೬-೨, ೧೦, ೧೪-೧, ೧೦, ೫೧-೨, ೧೦-೫೧-೫, ೧೦ ೯೮-೧೧, ೧೦ ೧೪೧-೩.] ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಾಯಣರು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ವಿವರಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಹೋಗತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿತೃಯಾನವೆಂಬ ಪದವು ಬುಕ್ಲಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಒಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಆ ಪ್ರಯೋಗವು ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೆಂದರೆ,

ಯಂ ತ್ವಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಯಂ ತ್ವಾಪಸ್ತ್ವಷ್ಟ್ವಾ ಯಂ ತ್ವಾ ಸುಜನಿಮಾ ಜಜಾನ |
ಸಂಥಾಮನು ಪ್ರವಿದ್ವಾನ್ ಪಿತೃಯಾಣಂ ದ್ಯುಮದಗ್ನೇ ಸಮಿಧಾನೋ ವಿ ಭಾಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ ೧೦-೨-೭)

ಎಂಬ ಬುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅಪ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ, ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತರಿಂದಲೂ, ತೃಪ್ತವಿವಿಧವೂ, ಪ್ರಜ್ಜಲಿತನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾಣದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಿತವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ಜಲಿತನಾದೊಡನೆಯೇ ಪ್ರಕಾಶಿತನಾಗಲಿ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಬುಕ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ “ ಪಿತೃಯಾಣಂ ಪಿತೃಲೋ ಯೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛಂತಿ ತಂ ” ಪಿತೃಗಳು ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವರೋ ಆ ಮಾರ್ಗವೆಂದರ್ಥ. ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗ್ಲ ಸಂಹಿತರೂ ಒಪ್ಪಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ದೇವಯಾನಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬರತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ಸಿತ್ತಯಾನಕ್ಕೆ ಪಿತೃಗಳು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಪರವಾದ ತಾತ್ರರ್ಯವು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಅಗ ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳ ತಾತ್ರರ್ಯವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಈ ಭಾವವು ಆ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕು.

**ಪ್ರ ಮೇ ಪಂಥಾ ದೇವಯಾನಾ ಅದ್ಯತ್ರನ್ನ ಮಧಂತೋ ವಸುಭಿಷ್ಟತಾಸಃ |
ಅಭೂದು ಕೇತುರುಪಸಃ ಪುರಸ್ತತ್ರ ತೀಚ್ಯಾಗಾದಧಿ ಹಮ್ಯೇಭ್ಯಃ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೭-೭೬-೨)

**ಕೋ ಮಾ ದದರ್ಶ ಕತಮಃ ಸ ದೇವೋ ಯೋ ಮೇ ತನ್ನೋ ಬರುಧಾ ಪರೈಶ್ಯತ್ |
ಕ್ವಾಹ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಕ್ಷಿಯಂತೈಗ್ನೇರ್ಪಿಶ್ವಾಃ ಸಮಿಧೋ ದೇವಯಾನೀಃ ||**

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೧-೨)

**ಏಹಿ ಮನುರ್ದೇವಯುಯಂಜ್ಞ ಕಾಮೋಽರಂಕೃತ್ಯಾ ತಮಸಿ ಕ್ಷೇಷ್ಯಗ್ನೇ |
ಸಾಗಾನ್ವಥಃ ಕೃಣುಹಿ ದೇವಯಾನಾನ್ವಹ ಹವ್ಯಾನಿ ಸುಮನಸ್ಯಮಾಸಃ |**

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೫೧-೫)

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ದೇವಯಾನಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಶೇಷಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅಮರ್ಧಂತಃ (ಅಹಿಂಸಂತಃ) ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ವಸುಭಿಃ ಇಷ್ಟತಾಸಃ ತೇಜೋಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತಾಃ ಎಂದೂ ಇವೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ದೇವಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಅದು ಅಹಿಂಸಿತವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ಪೂರ್ಣವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೆಂದೂ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮಿತ್ರಾವರುಣರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಾಗ, ತೇಜೋಯುತವೂ, ದೇವಯಾನರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಅನಂತರೂಪವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರುತಾನೆ ಅರಿತಿರುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ವಹಿಸುವ ದೇವಯಾನವನ್ನು ತೇಜೋಯುತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ದೇವಯಾನವು ಕೇವಲ ಸಂಚಾರನಿಗಾಗ ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ ಅದು ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲದೇ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದುದು ಸಿತ್ತಮಾರ್ಗವೆಂಬುದು ಉಪನಿಷದ್ವಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ದೇವಯಾನದಿಂದ ಸಂಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಆತ್ಮನು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದ ನಂತರ ಪುನರಾವರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಂಶವೂ ಸಹ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆಯೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಆ ಅಂಶವು ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗುವ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಪರಂ ಮೃತ್ಯೋ ಅನು ಪರೇಹಿ ಪಂಥಾಂ ಯಸ್ತೇ ಸ್ಯ ಇತರೋ ದೇವಯಾನಾತ್ |
ಚಕ್ಷುಷ್ಯತೇ ಶೃಣ್ವತೇ ತೇ ಬ್ರವೀಮಿ ಮಾ ನಃ ಪ್ರಜಾಂ ರೀರಿಸೋ ಮೋತ ವೀರಾನ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮-೧)

ಏತಾನ್ಯಗ್ನೇ ನವತಿಂ ಸಹಸ್ರಾ ಸಂ ಪ್ರ ಯಚ್ಚ ವೃಷ್ಣ ಇಂದ್ರಾಯ ಭಾಗಂ |
ವಿದ್ವಾನ್ ಪಥ ಋತುಶೋ ದೇವಯಾನಾನಸ್ಯಾಲಾನಂ ದಿವಿ ದೇವೇಷು ಧೇಹಿ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೮-೧೧)

ವಿದ್ವಾ ಅಗ್ನೇ ವಯಾನಾನಿ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ವ್ಯಾನುಷಕ್ಪುರುಧೋ ಜೀವಸೇ ಧಾಃ |
ಅಂತರ್ವಿದ್ವಾ ಅಧ್ವನೋ ದೇವಯಾನಾನತಂದ್ರೋ ದೂಶೋ ಅಭವೋ ಹವಿರ್ವಾಟ್ ||
ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೨)

ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮಾರ್ಗವೇ ಬೇರೆ, ದೇವಯಾನದ ಮಾರ್ಗವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬುದು ವಿಶದವಾಗಿದೆ. ಯಃ ತೇ ಸ್ಯಃ ದೇವಯಾನಾತ್ ಇತರಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೇವಯಾನಕ್ಕಿಂತ ಮೃತ್ಯುಮಾರ್ಗವು ಬೇರೆಯಾದುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ ಆದುದರಿಂದ, ದೇವಯಾನಕ್ಕೂ ಮೃತ್ಯುವಿಗೂ ವಿರೋಧವೆಂದಾಗಿ ದೇವಯಾನದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರೆಲ್ಲರೂ ಮರಣರಹಿತರಾಗಿ ನಿತ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೇವಯಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿತ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಔಲಾನಶಂತನುವೆಂಬುವ ನನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನು ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯೊಡನೆ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವನು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಭಾವವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದೇ ಅಂಶವು ವಿಶದವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ದೇವಯಾನವೂ ಪಿತೃಯಾಣವೂ ಸಹ ಮರಣಾನಂತರ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕೊಂಡೊ ಯ್ಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಗಾತು, ರಜಸ್, ಸ್ತುತಿ ಎಂಬ ಪದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ---

ದ್ವೇ ಸ್ತುತೀ ಅಶೃಣವಂ ಪಿತೃಣಾಮಹಂ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |
ಶಾಭ್ಯಾಮಿದಂ ವಿಶ್ವಮೇಜತ್ಸಮೇತಿ ಯದಂತರಾ ಪಿತರಂ ಮಾತರಂ ಚ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೫)

ಆ ಕೃಷ್ಣೇಣ ರಜಸಾ ವರ್ತಮಾನೋ ನಿವೇಶಯನ್ನಮೃತಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಚ |
ಹಿರಣ್ಯಯೇನ ಸವಿತಾ ರಥೇನಾ ದೇವೋ ಯಾತಿ ಭುವನಾನಿ ಪಶ್ಯನ್ ||
(ಋ ಸಂ ೧-೨೫-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಇವಿರವವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಯಾನವನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಅರ್ಚಾರಾದಿಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮರಣಾನಂತರ ಈ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದ ಸುಕೃತಿಗ ಪುನರಾವರ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೇಲೆ ಉದಾಹೃತವಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಇತರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತಪ್ಪುರೂಪೋಽಮಾನವಃ ಸ ಬಿನಾಸ್ತು ಹೃ ಗಮಯತ್ಯೇಷ ದೇವಶಘೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಘಃ ಏತಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಮಾನಾ ಇಮಂ ಮಾನವಮಾವರ್ತಂ ನಾವರ್ತಂತೇ ನಾವರ್ತಂತೇ |

(ಛಾ. ಉ. ೪-೧೫-೫)

ಸೂರ್ಯದ್ವಾರೇಣ ತೇ ವಿರಜಾಃ ಪ್ರಯಾಂತಿ ಯಶ್ಚಾಮೃತಃ ಸ ಪುರುಷೋಽಹ್ಯವ್ಯಯಾತ್ಮಾ |

(ಮು. ಉ. ೨-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂರ್ಯ ದ್ವಾರ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳು ದೇವಯಾನದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅತಾರಿಷ್ಠ—ತ್ಯ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಜ್ಞ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಚಿ ಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. **ಅರ್ಥಧಾತುಃ ಸ್ಯೇದ್ವಲಾದೀಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧಾಯಿ—ಡುಧಾಜ್ಞ ಧಾರಣವೋಪಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಜ್ಞ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚಿಣ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿ ಗೆ ಚಿಣಾದಿ. **ಅತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಿಣ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಅದಂ ಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಚಿಣೋ ಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಬಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಯಾನೈಃ—ದೇವಾನಾಂ ಯಾನಾನಿ (ಮಾರ್ಗಾಃ) ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯೋವೋರನಾಕಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನಾದೇಶ. **ಅತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ **ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕ್ವ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನಂತರೂಪ. || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೂರ ಅಂಕತಮೂರನೇ ಸೂಕ್ತ ಮುಗಿದುದು.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾರ್ದಂ ನಿವಾರಯನ್ |
ಪುಮರ್ಥಾಂಕ್ಶತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ ವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕ ಶ್ರೀ ವೀರ ಬುಕ್ಕ ಭೂಪಾಲ
ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಧರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ
ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ ಋಕ್ಸಂಹಿತಾರ್ಥೋ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕೇ
ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ.

|| ೬೦ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುತವೂ ಆದ
ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ದ್ವಿತೀಯಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.
ಯದಶ್ವರಪದಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯದ್ವನೇತ್ |
ತತ್ಸರ್ವಂ ನ್ನನ್ಯತಾಂ ದೇವ ವಾಗೀಶ್ವರ ನನೋಸ್ತು ತೇ |

| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ |

|| ಮಂಗಳಂ ||

